

Procesi konsultativ mbi vërtetimin e
krimeve të luftës dhe shkeljet tjera të
rënda të drejtave të njeriut të kryera në
territorin e Jugosllavisë së dikurshme

Procesi KOMRA

Procesi konsultativ mbi vërtetimin e
krimeve të luftës dhe shkeljet tjera të
rënda të drejtave të njeriut të kryera në
territorin e Jugosllavisë së dikurshme

Koalicioni për KOMRA

Përmbajtja

I. Procesi konsultativ mbi mekanizmat për vërtetimin dhe bërjen publike të fakteve në lidhje me krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në shtetet post-jugosllave Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve maj 2006 – qershor 2009	
1. Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale: Nismat dhe perspektivat në Ballkani perëndimor Sarajevë, Bosnja dhe Hercegovina, 5.-6. maj 2006.	
2. Konsultat rajonale me artistë për trashëgiminë e të kaluarës Beograd, Serbi, 6. dhjetor 2006.	
3. Forumi i dytë rajonal për drejtësinë tranzicionale: Vërtetimi i të vërtetës rreth krimeve dhe konflikteve të luftës Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007.	
4. Konsultat kombëtare me të rinjtë rreth përballimit me të kaluarën Sarajevë, Bosnja i Hercegovina, 27. qershor 2007.	
5. Konsultat kombëtare me të rinjtë rreth mekanizmave të ballafaqimit me të kaluarën Beograd, Serbi, 8. maj 2007.	
6. Konsultat kombëtare me të rinjtë rreth ballafaqimit me të kaluarën Zagreb, Kroaci, 20. qershor 2007.	
7. Konsultat rajonale me gazetarë: Instrumentet për zbardhjen e fakteve rreth krimeve të luftës në ish Jugosllavi Sarajevë, Bosnja i Hercegovina, 29. shtator 2007.	
8. Konsultat kombëtare me të rinjtë rreth mekanizmave të ballafaqimit me të kaluarën Osijek, Kroaci, 6. tetor 2007.	
9. Konsultat rajonale me të rinjtë rreth instrumenteve dhe nismave për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi Beograd, Serbi, 21. tetor 2007.	
10. Konsultat rajonale me organizatat për të drejtat e njeriut rreth instrumenteve për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës Beograd, Serbi, 29. tetor 2007.	
11. Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale: Mekanizmat për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.	
12. Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave, viktimat dhe veteranë rreth mekanizmave për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës Podgorica, Mali i Zi, 9. maj 2008.	

13. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile rreth nismës KOMRA
Mitrovicë, Kosovë, 26. qershor 2008.
14. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave rreth nismës KOMRA
Beograd, Serbi, 15. maj 2008.
15. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile për nismën KOMRA
Zagreb, Kroaci, 16 maj 2008.
16. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi nismën KOMRA
Serbi, Ivanjicë, 21 shtator 2008.
17. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave në Kosovë mbi nismën KOMRA
Prishtinë, Kosovë, 4 tetor 2008.
18. Konsultat kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut mbi nismën KOMRA
Frushka Gora, Serbi, 10 tetor 2008.
19. Konsultat kombëtare me gazetarët për nismën KOMRA
Frushka Gora, Serbi, 11 tetor 2008.
20. Konsultat kombëtare me shoqatat e familjeve të mbrojtësve të zhdukur mbi nismën KOMRA
Vukovar, Kroaci, 24 tetor 2008.
21. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile mbi nismën KOMRA
Podgoricë, Mali i Zi, 25 tetor 2008.
22. Forumi i Katërt Rajonal për drejtësi tranzicionale: Nisma KOMRA
Prishtinë, Kosovë, 28 - 29 tetor 2008.
23. Konsultat rajonale me shkencëtarët për nismën KOMRA
Zagreb, Kroaci, 10 janar 2009.
24. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile për nismën KOMRA
Pançevë, Serbi, 28 mars 2009.
25. Konsultat lokale me shoqatat e viktimave mbi nismën KOMRA
Bijelinë, Bosnje dhe Hercegovinë, 11 prill 2009.
26. Konsultat kombëtare me studentë për iniciativën KOMRA
Prishtinë, 15 prill 2009.
27. Konsultat kombëtare me të rinjtë për iniciativën KOMRA
Beograd, Serbi, 16 prill 2009.
28. Konsultat Kombëtare me shoqatat viktimave për iniciativën KOMRA
Beograd, Serbi, 25 prill 2009.
29. Konsultat lokale me shoqërinë civile për iniciativën KOMRA
Nish, Serbi, 25 prill 2009.
30. Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe me organizatat joqeveritare për iniciativën KOMRA
Srebrenicë, Bosnje e Hercegovinë, 26 prill 2009.
31. Konsultat lokale me shoqërinë civile, me shoqatat e viktimave dhe me media, për iniciativën KOMRA
Livno, Bosnje e Hercegovinë, 9 maj 2009.
32. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave dhe shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA
Prishtinë, Kosovë, 9 maj 2009.
33. Konsultat Kombëtare me artistët lidhur me iniciativën KOMRA
Prishtinë, Kosovë, 10. Maj 2009.
34. Konsultat lokale me shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA
Prijedor, BH, 13 maj 2009.

35.	Konsultat Kombëtare me shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA Mali i Zi, Podgoricë, 18 maj 2009.
36.	Konsultat Kombëtare me organizatat e grave, shkencëtarët dhe me politikanet lidhur me iniciativën KOMRA Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.
37.	Forumi i pestë rajonal për Drejtësi Tranzicionale: Iniciativa KOMRA Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.
38.	Konsulta lokale me shoqatat e të burgosurve, të mbajturve në kampe, luftëtarëve dhe viktimave të luftës rreth nismës KOMRA Novi Travnik, Bosnja dhe Hercegovina, 6. qershor 2009.
39.	Konsultat lokale me shoqërinë civile rreth nismës KOMRA Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.
40.	Konsultat lokale me të rinjtë për Nismën KOMRA Novi Sad, Serbi, 12. qershor 2009.
41.	Konsultat kombëtare me grupet e grave Prishtinë, Kosovë, 25. qershor 2009.
42.	Konsultat lokale me shoqërinë civile rreth nismës KOMRA Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.
43.	Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, të mbajturit nëpër kampe dhe aktivistët e organizatave joqeveritare Trebinje, Bosnja i Hercegovina, 27 qershor 2009.
II.	Procesi konsultativ mbi mekanizmat për vërtetimin dhe bërjen publike të fakteve në lidhje me krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në shtetet post-jugosllave Raport maj 2006 – qershor 2009
III.	Procesi konsultativ mbi Nismën për KOMRA Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve korrik – dhjetor 2009
44.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009.
45.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.
46.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Knin, Kroaci, 4 gusht 2009.
47.	Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.
48.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.
49.	Konsultimet kombëtare me të rinjtë mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Sarajevë, BeH, 19 shtator 2009.
50.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Pakrac, Kroaci, 22 korrik 2009.
51.	Konsultimet kombëtare me intelektualët mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.
52.	Konsultimet rajonale me gazetarët mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.
53.	Konsultimet kombëtare me të rinjtë mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Prishtinë, Kosovë, 30 shtator 2009.

54.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.
55.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Doboj, Bosnja e Hercegovina, 3 tetor 2009.
56.	Konsultimet kombëtare me organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.
57.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Cazin, Bosnja e Hercegovina, 10 tetor 2009.
58.	Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2009.
59.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Osijek, Kroaci, 17 tetor 2009.
60.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Kikindë, Serbi, 17 tetor 2009.
61.	Konsultimet kombëtare me të rinjtë mbi Iniciativën për formimin e KOMRA Banja Llukë, BeH, 17 tetor 2009.
62.	Konsultimet kombëtare me grupin e grave mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Podgoricë, Mali i Zi, 23 tetor 2009.
63.	Konsultimet lokale me mbrojtësit mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.
64.	Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s Mitrovicë, Kosovë, 29 tetor 2009.
65.	Konsultimet kombëtare me intelektualët mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Sarajevë, Bosnja e Hercegovina, 7 nëntor 2009.
66.	Konsultimet kombëtare me grupet e grave mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.
67.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.
68.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA Vllasenicë, Bosnjë e Hercegovinë, 14 nëntor 2009.
69.	Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Sarajevë, Bosnjë e Hercegovinë, 21 nëntor 2009.
70.	Debat public mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA- së Split, Kroaci, 26 nëntor 2009.
71.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.
72.	Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA- së Selcë, Kroaci, 3 dhjetor 2009.
73.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin KOMRA-s Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.
74.	Konsultimet kombëtare me kampistët (llogorashët) mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.
75.	Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

76.	Konsultimet kombëtare me intelektualët mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.
77.	Konsultimet nacionale me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Prishtinë, Kosovë, 19 dhjetor 2009.
78.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi iniciativën për formimin e KOMRA-s Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.
79.	Konsultimet me përfaqësuesit e bashkësive lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.
IV.	Procesi konsultativ mbi Nismën për KOMRA: Raport korrik – dhjetor 2009
V.	Procesi konsultativ mbi Nismën për KOMRA: Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve janar 2010 – shkurt 2011
80.	Konsultimet me komunitetin lokal mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së Kanjižhë, Serbi, 16. janar 2010.
81.	Konsultimet me komunitetin lokal mbi iniciativën për themelimin e KOMRA- së Pejë, Kosovë, 28. janar 2010.
82.	Konsultimet me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA- së Vishegrad, BH, 29. janar 2010.
83.	Konsultimet rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit për iniciativën e themelimit të KOMRA-së Dubrovnik, Kroaci 19. Shkurt 2010.
84.	Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.
85.	Konsultimet nacionale me komunitetin ligjor për iniciativën e themelimit të KOMRA-së Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.
86.	Konsultimet lokale me të rinjtë Daruvar, Kroaci, 27. shkurt 2010.
87.	Konsultimet me bashkësitë lokale mbi themelimin e KOMRA-së Zenicë, Bosnjë e Hercegovinë, 6. mars 2010.
88.	Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.
89.	Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Sarajevë, Bosnjë e Hercegovinë, 7. prill 2010.
90.	Konsultimet me komunitetet lokale mbi themelimin e KOMRA-së Banjallukë, BH, 17. prill 2010.
91.	Konsultimet nacionale me komunitetin ligjor në Serbi për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së Beograd, Serbi, 23. prill 2010.
92.	Konsultimet nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Serbi, Beograd, 24. prill 2010.
93.	Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Zhepçë, Bosnjë e Hercegovinë, 28. prill 2010.
94.	Konsultimet Nacionale me intelektualë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

95.	Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së Sombor, Serbi, 8. maj 2010.
96.	Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.
97.	Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së Beograd, Serbi, 16 Qershor 2010.
98.	Konsultimet rajonale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Shkup, Maqedoni, 3. korrik 2010.
99.	Konsultimet nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.
100.	Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Banja Llukë, BeH, 4. shtator 2010.
101.	Konsultimet nacionale me shoqërinë civile sllovene mbi Iniciativën për KOMRA-në Lubjanë, Slloveni, 11. shtator 2010.
102.	Konsultime nacionale me komunitetet lokale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Podgoricë, Mali i Zi, 14 shtator 2010.
103.	Forumi i shatë rajonal për drejtësinë tranzicionale Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.
104.	Konsultimet rajonale me komunitetin fetar dhe kishat mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Sarajevë, BeH, 4. nëntor 2010.
105.	Konsultimet nacionale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Shkup, Maqedoni, 20.11.2010.
106.	Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Beograd, Serbi 27.11.2010.
107.	Konsultimet me bashkësinë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së Bratunac, Bosnjë e Hercegovinë, 27. nëntor 2010.
108.	Konsultime me gra, viktimat të luftës për themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të të drejtave të njeriut në ish Jugosllavi Rahovec, Kosovë, 4. Dhjetor 2010.
109.	Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së Megjugorje, Bosnjë dhe Hercegovinë, 11. dhjetor 2010.
110.	Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.
111.	Konsultimet nacionale me përfaqësuesit e rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së Graçanicë, Kosovë 21. shkurt 2011.
VI.	Procesi konsultativ mbi Draft Statutin e KOMRA-s Raport maj 2010 – janar 2011
VII.	I Prepozicia e Statutoske tar o REKOM
VIII.	Indeksi terminologjik
IX.	Indeksi i emrave

I Procesi konsultativ mbi mekanizmat për vërtetimin dhe bërjen publike të fakteve në lidhje me krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në shtetet post-jugosllave:

maj 2006 – qershor 2009

Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve

1. Forumi i Parë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale: Nismat dhe perspektivat në Ballkanin Perëndimor

Sarajevë, Bosnje dhe Hercegovinë
5-6 maj 2006

Forumit e Parë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, kushtuar nismave dhe perspektivave për zbardhjen e të vërtetës mbi të kaluarën, e kanë organizuar Qendra Kërkimore-Dokumentuese (BH), Fondi për të drejtën humanitare (Serbi) dhe Documenta (Kroaci), nënshkruesit e Protokollit mbi bashkëpunimin në dokumentimin e krimeve të luftës dhe kundër mos dënimit (prill 2004). Në punën e Forumit kanë marrë pjesë rreth 300 përfaqësues të organizatave për të drejtat e njeriut dhe të shoqatave të viktimave nga rajoni, të Gjykatës dhe Prokurorisë së BH, të kryesisë së BH, Zyrës së Përfaqësuesit të Lartë në BH, të OSBE-së – Misioni në BH, ekspertët ndërkombëtarë për të drejtën

tranzicionale, përfaqësuesit e Tribunalit të Hagës, si dhe anëtarët e Grupit punues të partive politike parlamentare të BH i cili në bashkëpunim me Institutin amerikan të paqes, përgatit propozimin e projektligjit për themelimin e Komisionit kombëtar për kërkimin e të vërtetës dhe të pajtimit BH.

Pjesëmarrësit i japin përkrahje të plotë gjyqësore para Tribunalit të Hagës dhe në gjykatat kombëtare, por janë të vetëdijshëm se këto gjykime nuk janë të mjaftueshme që të përcaktohet e vërteta mbi të kaluarën e afërt, të sigurohet drejtësia për viktimat dhe të pengohet përsëritja e dhunës.

Sendi i parë... që na duhet, sepse do të na duhet për shumë vite, është drejtësia e verifikuar gjyqësore.

Deklaratë: Mirsad Tokača, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Trajtimi gjyqësor është shumë i rëndësishëm dhe mirë është që edhe në rastin tonë, rastin e ish Jugo-

sllavisë, e kemi ad hoc Tribunalin penal për ish Jugosllavi dhe se kanë filluar gjithkund edhe gjykimet kombëtare për krimet e luftës. (...) Por, po kështu, mendoj se të gjithë e kemi të qartë se nuk ka gjykata të tilla që do të arrijnë t'i nxjerrin para drejtësisë të gjithë ata të cilët kanë komanduar, planifikuar, bërë marrëveshje, sikur edhe ata që kanë marrë pjesë në krimet e luftës. Kjo do të thotë se duhet të mendojmë edhe për instrumente tjera që mund të ndihmojnë që të përcaktohet, zbulohet dhe zbardhet e vërteta, gjithashtu edhe të tregohet ajo gjë që do të jetë ndihmesë në tejkalimin e pasojave të tmerrshme që na kanë imponuar institucionet, të udhëhequra me politikën e pushtimit të territoreve.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Për mua si njeri i drejtësisë që jam, drejtësia do të ishte nëse BH do të kishte mundësi që të kap njeriun ose grupin që i kanë ekzekutuar të afërmit e mi dhe t'i pyes pse e kanë bërë këtë. A i kanë njohur këta njerëz fare anëtarët e familjes time të afërt? Cila ka qenë arsyeja që i kanë vrarë në mënyrë me katilë dhe i kanë varrosur diku ku, të themi ashtu, kurrë nuk do të mund të gjejmë. Kjo do të ishte për mua Drejtësia.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Dhe përderisa gjykatat paraqesin mënyrën formale të përcaktimit të të vërtetës dhe kërkimit të drejtësisë, përgjegjësia për ngjarjet e të kaluarës mund të përcaktohet edhe me instrumente tjera, siç është Komisioni për të vërtetën. Vendimi për themelimin e një Komisioni të tillë duhet të bazohet në një proces gjithëpërfshirës konsultativ, në mënyrë që të kuptohet nëse këtë e duan viktimat, por edhe çka mendon për këtë opinionin i gjerë.

Deklaratë: James Rodehaver, drejtor i Departamentit për të drejtat e njeriut i misionit të OSBE-së në BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Të gjitha krimet më serioze dhe më të mëdha, që shumica e njerëzve në ish Jugosllavi dhe në bashkësinë ndërkombëtare i sheh si ngjarje tejet tragjike, janë hulumtuar, hetuar dhe procesuar në Tribunalin e Hagës, dhe tani disa po dërgohen edhe në gjykata vendore. Mirëpo, unë natyrisht dyshoj se jemi afër numrit përfshirës të krimeve të veçanta, madje nuk i kemi zgjidhur as të gjitha rastet serioze (...) Megjithatë, përkundër të gjitha përpjekjeve dhe proceseve gjyqësore, të gjitha aktiviteteteve outreach

dhe konferencave, më duket se nuk është bërë mjaftueshëm. Këtë e shoh nga ankesat e shumta, letrat dhe deklaratat e grupeve dhe shoqatave të viktimave. Nevojiten mekanizmat shtesë që t'i dilet përpara nevojave të tyre. Gjithsesi, me këtë nuk mendoj se këto mekanizma duhet të zëvendësojnë procesin gjyqësor, por vetëm ta plotësojnë atë.

Deklaratë: Carla del Ponte, kryeprokurore e Tribunalit të Hagës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Organet e gjyqësisë nuk guxojnë të veprojnë të izoluara. Nuk mundet vetëm tek ato të bartet barra e rëndë e të kaluarës tonë të përbashkët të errët dhe nuk mund të pritet që gjykatat dhe prokuroritë në Bosnje dhe Hercegovinë, të na zgjidhin traumat e shoqërisë pas-konfliktit, çfarë e kemi sot. (...) Është jashtëzakonisht e rëndësishme të thuhet se e vërteta gjyqësore i ka kufizimet e caktuara. Duke pasqyruar se vetëm një numër i kufizuar i viktimave do të marrë pjesë në gjykimet e krimeve të luftës, një mekanizëm i tillë [Komisioni] do të mund të paraqiste forumin kryesor për viktimat, ku ato do të mund të flisnin për pësime të veta. Komisioni për të vërtetën dhe procedurat penale do të mund të plotësonin njëri tjetrin.

Deklaratë: Marinko Jurčević, kryeprokuror, Prokuroria e BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Gjykatat janë të detyruara të kujdesen për personat që kanë përjetuar format më të këqija të keqtrajtimin psikik dhe fizik, njerëz të dhunuar, të torturuar, të poshtëruar, të lënduar. Gjykata nuk mundet me ua lehtësua dhimbjet e tyre e as të bëjë që të zhduken traumat e tyre, por gjykata mundet me i ndihmuar që më në fund të fillojnë të ndihen si anëtarë të sigurt dhe të dobishëm të shoqërisë. Komisionin për të vërtetën, për zbardhjen e të vërtetës së gjithmbarshme, unë e përshëndes dhe është një gjë shumë e mirë. Por kjo duhet të bëhet me kushtin që kjo zbardhje të jetë komplementare me proceset gjyqësore që po zhvillohen, si një gjykatë penale ndërkombëtare për ish Jugosllavinë, në Gjykatën e Bosnjës dhe Hercegovinës dhe në gjykata e vendeve fqinje të Republikës së Kroacisë, Serbisë dhe Malit të Zi.

Deklaratë: Medžida Kreso, Kryetare e Gjyqit të Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Me individualizimin e krimeve të bëra, do të dalë në shesh e vërteta, madje edhe fakti se krimet janë bërë më pak nga njëra palë, por kjo nuk ka peshë përballë faktit se krimet megjithatë janë bërë, madje edhe nëse i ka bërë pala që vetën e konsideron në

përgjithësi të pafajshme. Mendoj se deri te e vërteta e tillë mund të arrihet vetëm përmes drejtësisë që realizohet nëpërmjet proceseve gjyqësore, qoftë atyre vendore, qoftë të gjykatës ndërkombëtare. Kjo e vërtetë duhet të dalë nga dëshmitarët, nga viktimat, nga familjet, ose ata që kanë mbijetuar represionin dhe krimet.

Deklaratë: Vjosa Dobruna, RTK, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Është i nevojshëm debati dhe konsultat e gjera mbi mënyrat dhe nismat për zbardhjen e të vërtetës, që do të zhvilloheshin në suazat e shoqërisë civile, parlamentit dhe institucioneve tjera.

Ne kemi nevojë për debat në nivelin e shoqërisë mbi nevojën e formimit të Komisionit, e pastaj edhe për debat mbi modalitetet, mbi modelet e ndryshme.

Deklaratë: Refik Hodžić, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish Jugosllavi, TNPJ, Programi Outreach, Zyra në BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Trupi i tillë [Komisioni] mund të ketë rol pozitiv në BH dhe nëse ai do të vendosej përmes procesit konsultativ, i cili do të mundësonte që atë ta formësojnë vetë qytetarët e Bosnjës dhe Hercegovinës, ky trup do të mund të hartonte një raport më komplet për konfliktin, një analizë më të gjerë, çka nuk mund të arrihet në proceset penale.

Deklaratë: Marinko Jurčević, Kryeprokuror i Prokurorisë së BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Cila është rëndësia reale e procesit të konsultave? Mendoj se ekzistojnë dy pjesë të rëndësishme. Së pari është përkrahja e opinionit. Një institucion i tillë [Komisioni] nuk është i qëndrueshëm nëse nuk e ka përkrahjen e opinionit sepse ai edhe ushqehet me deklaratat që i merr nga qytetaria. E dyta, po punohet në hartimin e draftit të ligjit në bazë të informatave, çka kuptohet, mund të bëhet edhe në bazë të përvojës të vendeve tjera, por ne po kështu e dimë se kur bëhet fjalë për Komisionet për të vërtetën, nuk ka modele universale që mund të aplikohen në vendet e ndryshme. Andaj, sa më shumë konsulta që bëhen, do të fitohet ndjesia më e mirë çka në të vërtetë opinionin pret nga ky institucion, dhe kjo do të mundësojë Kuvendit që të aprovoj ligjin që i përshtatet Bosnjës dhe Hercegovinës.

Deklaratë: Stefan Priesner, zëvendës i përfaqësuesit rezident i UNDP-së për Bosnje dhe Hercegovinë, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Për mua është, pra, kjo dilemë – a duhet të bëhet drafti dhe pastaj të shkohet në debat publik parla-

mentar apo të shkohet në debat publik me gjendjen çfarë e kemi, dhe pastaj të hartohet drafti, të shkohet në Parlament dhe pas kësaj në debat publik parlamentar. Për mua është kjo çështje kyçe.

Deklaratë: Šefik Džaferović, zëvendësi i parë i kryesuesit të Dhomës së Përfaqësuesve të Kuvendit Parlamentar të Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Nevoja ekzistenciale e familjeve të të zhdukurve është gjetja e kufomave, varrimi i tyre sipas zakoneve dhe vizita e papenguar mezareve [varrezave].

Kur unë sot shkoj në Potočare, ndihem sikur... s'di, sikur i shkoj atij mysafirë. Mendoj, kjo nuk mund të shpjegohet. Kjo nuk mund ti thuhet askujt. Por, më vjen mirë që di ku e ka varrin. Që nuk është askund, çka di... nuk ia kanë shpërndarë kufomën në të gjitha anët, ose nuk ka përfunduar në ndonjë lum, ose diçka e ngjashme... Më vjen mirë që edhe sot mund të shkoj në Srebrenicë kur të dua, dhe mund të vizitoj mezarin e tij, t'ia porosisë fatihun, të kujtohem disa gjëra, të përlohem aty dhe t'i tregoj të gjitha atij.

Deklaratë: Adisa Tihic nga Skelani, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Për mua do të ishte e vërteta nëse dikush do të më tregonte ku i ka varrë të gjithë anëtarët të mi të vdekur, meshkujt e familjes time, që të mund ti marrë kufomat e tyre, ti varros në mënyrë dinjitoze në një hapësirë, dhe që edhe unë si zonjusha Tihic, ta kam vendin ku mund të shkoj dhe të porosisë fatihën dhe, hajde të themi, për një moment të jam me shpirtrat e atyre të afërmve Kjo është e vërteta për ne.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Kur vij atje, shihem me njërin, me një fq, dhe ai më pyet: "Hajt, ma trego të vërtetën, ashtu si i thotë njeriu njeriut". Kjo do të thotë, hajde t'i harrojmë të gjitha, nëse mund të harrohet ajo çka ka ndodhur, dhe andaj unë i them: "Ma jep vetëm informatën që ta gjej, ta varros, dhe ta mbyll kështu një kapitull të jetës sime"... Dhe kjo do të thotë të mund të shkoj në varrezat dhe fëmijëve të mi të mund t'i them se kush ka qenë gjyshi i tyre... Do të doja të dihet e vërteta dhe të zbulohen të gjithë të zhdukurit, nuk është me rëndësi a janë serbë, kroatë apo boshnjakë, të gjithë të zhdukurit duhet të gjenden, të varrosen dhe të vihet një herë e përgjithmonë pika në i, të bëhet një e vërtetë e plotë, të thuhet se kush,

ku dhe si i ka bërë gjërat.

Deklaratë: Slavoljub Pejić nga Vozuće, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Mua do të më vinte mirë të më vije fqiu, nuk është me rëndësi kush, p.sh. Ramo, Ibro, Muhamedi dhe të më thotë: «Zonja Mira, këtu janë burri dhe djali juaj. Unë e di, jam e sigurt se janë aty. Ua bëni varrimin në mënyrë dinjitoze.» Unë do të isha mirënjohëse për tërë jetën. Plagët e mia do të shëroheshin bukur shumë. Do ta kisha ndërgjegjen e pastër. Nuk do të shkoja në Bikoše, te murri, t'ia lehtësoj vetes, por do të dija ku prehen dhe si qëndrojnë gjërat tjera..

Deklaratë: Mira Janković nga Bikoša, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Përfaqësuesit e Kuvendit të BH përkrahin themelimin e Komisionit kombëtar për të vërtetën dhe pajtimin në BH.

Të vërtetën për atë se çka ka ngjarë në Bosnje dhe Hercegovinë në periudhën nga viti 1992 deri më 1995 po e shkruan Tribunali i Hagës, Gjyqi i Drejtësisë Ndërkombëtare në Hagë, e shkruan edhe Gjykata Bosnjës dhe Hercegovinës, e shkruajnë gjykatat anembanë Bosnjës dhe Hercegovinës, por është krejtësisht e sigurt se kjo nuk do të përfshijë të gjitha ngjarjet, nuk do të përfshijë të gjitha faktet dhe është më se domosdoshme që në Bosnje dhe Hercegovinë duhet të niset edhe një proces tjetër, në mënyrë që të zbardhet e vërteta e plotë për të gjitha çka kanë ndodhur në Bosnje dhe Hercegovinë në mënyrë që të kemi ballafaqimin me të vërtetën e plotë.

Deklaratë: Šefik Džaferović, zëvendësi i parë i kryesuesit të Dhomës së Përfaqësuesve të Kuvendit parlamentar të Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Personalisht mendoj se na duhet procesi i zbardhjes të së vërtetës dhe për këtë nuk janë të mjaftueshëm vetëm organet gjyqësore, edhe pse janë vendimtarë dhe më të rëndësishëm për drejtësinë. Për këtë më kanë bindur edhe më shumë mendimet e përfaqësuesve të prokurorisë dhe të gjykatave, si dhe të Qendrës Ndërkombëtare për Drejtësi Tranzicionale, të cilët në fjalët e tyre thanë qartë se për zbardhjen e të vërtetës dhe shëndoshjen e shoqërisë pos proceseve gjyqësore janë të nevojshëm edhe mekanizmat shtesë.

Deklaratë: Besima Borić, përfaqësuese e Partisë Social-Demokratike **Deklaratë:** SDP në Kuvendin e BH, anëtare e Grupit punues për hartimin e ligjit mbi themelimin e Komisionit për të vërtetën dhe pajtimin, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Pjesëmarrësit ftojnë parlamentet e shteteve

sukcesore të ish RSFJ që të iniciojnë debatin mbi instrumentet e ballafaqimin me të kaluarën, të aprovojnë programin dhe përcaktojnë strategjinë e vendosjes së drejtësisë.

Ne duhet të konceptojmë strategjinë e këtij shteti – çka duhet bërë, në ç'mënyrë duhet të vijmë deri te e vërteta e njëmendtë.

Deklaratë: Jasminka Džumhur, Zyra e Komisarit të Lartë për të Drejtat e Njeriut, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Në debat është theksuar rëndësia e qasjes rajonale në zbardhjen e së vërtetës dhe nevoja për forcimin e bashkëpunimit rajonal në procesimin e krimeve të luftës.

Si është e mundshme, p.sh., që të tregohen në Kroaci (...) ngjarjet lidhur me aksionin ushtarak «Oluja» («Stuhia») në rrethanat kur një pjesë e atyre që kanë ikur, sot nuk jetojnë më në Kroaci. Edhe për zbardhjen e së vërtetës për disa ngjarje ku është e nevojshme që të dëgjohen zërat e njerëzve nga anët e ndryshme, të viktimitave nga anët e ndryshme të luftës, që sot ndoshta nuk janë në një vend, por jetojnë në shumë vende, është me rëndësi të mendohet për mekanizmat e tregimit të së vërtetës në nivelin rajonal.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Rastet e shumta tregojnë se, në të vërtetë, pjesëmarrja në planifikimin dhe marrëveshjet, e edhe në realizimin e drejtpërdrejtë të krimeve është aq transparente, gjë që shihet dhe është e provuar në verdiktet e shumta të Hagës, sa që është krejtësisht evidente se e vërteta nuk mund të zbardhet pa këtë faktin e pjesëmarrjes dhe raportit të drejtpërdrejtë, ose zbardhjen e të gjitha atyre gjërave që kanë ardhur nga Serbia, e në disa raste edhe nga Kroacia.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Është nevojë e domosdoshme bashkëpunimi rajonal në hulumtimin e pasojave të luftës në territorin e ish Jugosllavisë së dytë. Në këtë aspekt e kuptoj edhe nevojën e këtyre tubimeve, në mënyrë që të mënjanohej keqpërdorimet e serishme të hulumtimeve të humbjeve në njerëz, duke vendosur kritere paraprake, bazat e përbashkëta, metodologjinë dhe teknikën e hulumtimit të njëjtë, sikundër edhe këmbimin e informatave për këtë, me qëllimin e fundit të një hulumtimi të përbashkët rezultatet e të cilit nuk do të mund të shfrytëzoheshin për çfarëdo lloji të manipulimeve me viktimat dhe të dëmtuarit.

Deklaratë: Igor Graovac, Instituti Kroat për Histori, Kroaci, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Dhe për shkak se nuk ka pas bashkëpunim të tillë, ne nuk i dimë shumë gjëra që do të duhej të ishin fakte elementare. Çka do të dinim ne për deportimin e refugjatëve boshnjak, që janë vendosur në Malin e Zi? Çka do të dinim pa qasjen rajonale për ata 30 veta të vrarë, refugjatë nga Kosova, të cilët ushtria i ekzekutoj në Mal të Zi? Çka do të dinim për një dramë të tërë të spastrimit etnik të një pjese të Malit të Zi, të Bukovicës.

Deklaratë: Esad Kočan, Monitor, Mali i Zi, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Pjesëmarrësit kanë kërkuar nga organizatorët e Forumit (FDH, QKD dhe Documenta) që të vazhdojnë me konsultat dhe nismat rajonale mbi perspektivat e zbardhjes të së vërtetës duke i kyçur në debat edhe shoqatat e viktimave, veteranët, të refugjatët dhe personat e zhvendosur, gazetarët, artistët, shkrimtarët, historianët, ekspertët dhe përfaqësuesit e partive politike dhe të institucioneve.

Duhet të kultivojmë këtë forum si një trup për konsulta në lidhje me modelet, strategjinë dhe mënyrat ose mekanizmat e zbardhjes të së vërtetës mbi të kaluarën, që ka të bëjë me të gjithë ne.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

Duhet të organizohet forumi në të cilin qëndrimet e tyre do të paraqitnin viktimat duke e marrë njëllë pranimi të së vërtetës dhe nëse e fitojnë këtë edhe kjo është po kështu, formë e drejtësisë për viktimat, •. Mendimi im është se me3 sigurimin e këtij forumi i japim legjitimitet viktimave dhe të drejtës së tyre që të tregojnë përvojën dhe qëndrimet e tyre. Dhe kjo është formë e drejtësisë dhe kjo drejtësi sjell shërim dhe andaj jam përkrahëse e mbajtjes te këtyre forumeve.

Deklaratë: Vjosa Dobruna, RTK, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006

2. Konsultat rajonale me artistët mbi trashëgiminë e së kaluarës

Beograd, Serbi
Më 6 dhjetor 2006

Konsultat janë organizuar nga Fondi për të Drejtën Humanitare, regjisor i teatrit dhe profesor në

Akademinë e arteve skenike në Sarajevë, BH, Haris Pašović dhe Nenad Prokić, shkrimtar dramash dhe profesor në Fakultetin e arteve dramatike në Beograd, Serbi. Pjesëmarrësit (27) kanë qenë regjisorët, shkrimtarët, aktorët, disenjatorët, dhe një valltare/koreografe nga Kroacia, Bosnja dhe Hercegovina, Serbia, Sllovenia dhe nga Kosova. Fjalën hyrëse e mbajtën Haris Pašović, Nenad Prokić dhe Nataša Kandić

Deklaratë: Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi. Për tubimin kanë informuar gazeta «Danas», «Mreža», B92 dhe SEE Cult.

Artistët kanë përgjegjësi ndaj fakteve, ndaj vetes dhe opinionit

Unë mendoj se detyra jonë është që të flasim të vërtetën dhe këtë e pret prej nesh shoqëria edhe kur me këtë të vërtetë nuk pajtohet.

Deklaratë: Haris Pašović, regjisor i teatrit nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Ekzistojnë faktet. Për to nuk debatohet. Këtu hapet hapësira e gjerë dhe esenciale e përgjegjësisë. Zbulimi, zbardhja dhe respekti ndaj fakteve është punë serioze dhe për lëvdatë, para së gjithash për shkencën, për hulumtuesit. Artistëve dhe filozofëve i mbetet përgjegjësia tjetër; jo më pak e rëndësishme të bazuar në faktet: zbardhja dhe demaskimi i marifetit dhe mashtrimit. Mua më duket se artisti sipas definicionit është ai që denoncon dhe është mirë që se secili që do me u marrë me artin e angazhuar të pranojë këtë fakt mbi veten dhe punën e tij

Deklaratë: Lazar Stojanović, regjisor filmi nga Serbia, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Pra, ne mund të rinovojmë fasadën e godinës, mund të ndërtojmë autostrada, ne mund të heqim pasaportat njëri tjetrit etj, por deri sa nuk i rrënojmë këto bllokada mentale, derisa nuk i spastrojmë dhe mes nesh nuk tregojmë se çka i kemi bërë njëri tjetrit, çfarë kemi punuar, ku e kemi lënduar njëri tjetrin, deri në atë moment ardhmëria nuk është e mundshme. Dhe unë konsideroj se përgjegjësia artistike është para së gjithash në një trimëri artistike të ballafaqimit me të vërtetën, në konfrontimin me atë të kaluarën dhe jo në ikjen nga e kaluara.

Deklaratë: Dino Mustafić, regjisor teatri nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Kur flasim për përgjegjësinë e artistit, është çështje në vete për çfarë përgjegjësie flasim. Ndaj kujt është artisti përgjegjës? Unë mendoj se është përgjegjës para së gjithash ndaj vetvetes, e pastaj nëse shikojmë pak më gjerë, pasi që është personalitet

publik, është përgjegjës edhe ndaj opinionit, me atë çka bënë dhe çka flet.

Deklaratë: Filip David, shkrimtar nga Serbia, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Artistët nga ish Jugosllavia krijojnë në kontekstin e varrezave masive dhe krimeve të luftës

Në krijojmë në një kontekst në të cilin krimi i luftës është pjesë e përditshmërisë sonë, ku varrezat masive dhe zbulimi i varrezave të reja masive është lajm i përditshëm në televizionet tona, në gazetatat. Ne që i kemi mbi 40 vjet e mbajmë në mend një hapësirë kulturore në të cilën kemi jetuar dhe punuar, të cilës ia kemi ditë përparësitë dhe problemet, dhe me të cilin kemi dalë në krye disi, duke qenë shpesh edhe të lumtur në atë hapësirë kulturore. Kemi qenë edhe të palumtur. Ka pas njerëz që kanë qenë nën represion tepër, tepër të madh.

Deklaratë: Haris Pašović, regjisor i teatrit nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Mendoj se do të ndodhin shumë gjëra pozitive, pa asnjë shtyrje, nëse ato ekzistojnë natyrshëm. Sepse unë jam artist vetëm përmes veprimtarisë sime dhe madje kam mjaftë vështirësi që të eksplikoj teorikisht edhe gjërat shumë të thjeshta, nëse nuk i realizoj në praktikë. Pra, nevoja ime praktike artistike, si edhe të kolegëve të mi, mund të ringjallë atë hapësirë kulturore.

Deklaratë: Pjer Žalica, regjisor filmi nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Për shembull, kur ne shohim nga Bosnja, ndonjëherë e kemi më larg Banja Llukën, fatkeqësisht, sesa Nju Jorku. Beogradi ka qenë shumë, shumë më larg në këto vite, sesa Londra apo Nju Jorku. Tani kjo është zvogëluar. Gjërat megjithatë janë rregulluar, ja ku jemi, po vijmë, po vizitohemi.

Deklaratë: Haris Pašović, regjisor teatri nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Ka ardhur teatri Atelie 212 [nga Beogradi] me tekstin «Art» të Jasmina Rezes. Mund ta paramendoni ironinë. Turneu i parë, teksti i Jasmina Rezes «Art» vjen me ndërmjetësimin e ambasadës së Zvicrës, Tek zjarri i amshuar, afër rrugës së Titos, kanë qenë dy tanke, si sigurim për artistët e Ateliesë 212 që kanë performuar këtë pjesë në Sarajevë. Në këtë performansë kanë qenë shumë pak kolegë të teatrit, nga Sarajeva. Në njëfarë mënyre ne e patëm injoruar këtë. Unë kam qenë kundërshtar i madh i ardhjes dhe nuk e kam konsideruar si ardhje të Ateliesë 212, sepse ka ndodhur mu me atë diktat politik që

atëbotë vinte nga bashkësia ndërkombëtare.

Deklaratë: Dino Mustafić, regjisor teatri nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Rikonstruktimi i hapësirës lokale dhe rajonale në planin kulturor është diçka e pashmangshme nga arsyeja se mjediset lokale, qoftë ajo e Zagrebit, qoftë e Sarajevës, Beogradit ose ndonjë tjetër, thjesht nuk janë të madhësisë së mjaftueshme për realizimin e prodhimit kulturor më intensivë.

Deklaratë: Maroje Mrduljaš, artist vizual nga Kroacia, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

I takoj atyre njerëzve që pranojnë se më ka ardhur shumë keq shkatërrimi i një hapësire kulturore në suazat e të cilit merrnim përshtypje dhe impulse shumë të çmueshme për njëri tjetrin. Unë e kisha të vogël edhe atë shtet të mëparshëm e mos të flas për këtë të cilin mund ta kaloj për disa orë me ndonjë automjet të vjetër. Unë jam adaptuar në mënyrën time, sikundër edhe ju në mënyrën tuaj. Shpresoj se nuk jam shkatërruar, dhe unë tash hap debatin për atë hapësirë, për atë çka ka ndodhur, për ne, për përgjegjësinë tonë njerëzore dhe artistike; shpresoj jo aq në atë çka ka kaluar, se në këtë që kemi sot dhe atë që vjen, sepse nëse kemi dështuar si njerëz ose kemi qenë thjeshtë të pafuqishëm, çfarë është tani përgjegjësia jonë para asaj që po vjen?

Deklaratë: Nenad Prokić, profesor në Fakultetin e arteve dramatike, Serbi, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Përvoja ima personale është se e kam pas më lehtë të veproj më parë, gjatë luftës, sepse disa gjëra ishin shumë më të qarta dhe gjithçka kishte edhe ngjyrat më të përndezura. Kam pas një ndjenje të misionit në atë çka kam punuar.

Deklaratë: Pjer Žalica, regjisor filmi nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Artistëve të ri në Kroaci i duhet hapësira kulturore e cila respekton nevojat e tyre.

A do të shpenzoj unë tash gjithë energjinë në mënyrën që bëj një reagim ndaj të kaluarës dhe gjithë atë trashëgimi politike, apo në zhvillimin e vallëzimit modern në Kroaci dhe në rajon dhe të veproj që gjithçka të shkoj në këtë drejtim, që të ndërtohen qendrat e baletit, që të lëvizim drejt një ardhmërie çfarëdo që është ajo, e cila do t'i jepte njeriut të ri për ndonjë reagim ndaj të kaluarës. (...) ne duhet sot të reflektojmë trashëgiminë e së kaluarës, e as nuk kemi ardhmëri. Mendoj se mu kjo duhet të jetë tema e parë në listën tonë.

Deklaratë: Tamara Curić, valltare, koreografe dhe pedagoge e

vallëzimit modern nga Kroacia, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Artistët e kanë rolin e tyre në ndërtimin e memories historike që do të garantojë se varrezat masive nuk do të përsëriten më.

Çka nëse na ndodh që në krijimin e memories historike më së shumti do të marrin pjesë elitat politike që në pjesën më të madhe edhe janë përgjegjëse për trashëgiminë që kemi, duke inkuadruar ata që merren me shkrime, interpretime dhe analiza të trashëgimisë në mënyrën që e arsyetojnë dhe në të vërtetë e mbrojnë atë trashëgimi; çka do të ndodh nëse ata në krejt këtë do të mbisundojnë dhe a ka mekanizma dhe mënyra që kësaj t'i kundërvihen të gjithë ata, duke përfshirë edhe artistët, që do të krijojnë memorien historike e cila do të bëhet garantë se varrezat masive nuk do të përsëriten më.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Personalisht mendoj se e vërteta artistike mund të ndihmojë shumë në krijimin e kujtesës historike që do të mbetet nesër si e vërteta e njëmendtë për vajzën time që sot i ka dy vjet dhe për këtë e kam shumë për zemër që të ndikojë sa më shumë që mundem.

Deklaratë: Duško Mazalica, aktor nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Mos më keqkuptoni, por kam frikë se këtu e vetmja trashëgimi thelbësore e së kaluarës do të jetë reparacioni i luftës. Kompensimi për dëmet e luftës mund të ndikoj direkt në industri, industrinë e artit dhe produksionin në vendin tim. Krejt këto që flasim për të vdekurit, për ligjin, për drejtësinë, për çfarë janë këto? Mendoj, nuk dua të banalizoj, por në fund të fundit, krejt kjo reduktohet në kompensim të dëmeve të luftës dhe ndoshta jemi afër njëfarë drejtësie.

Deklaratë: Damir Nikšić, regjisor nga BH, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Trupi rajonal për të vërtetën do të ndihmonte më së shumti në krijimin e kujtesës së përbashkët historike.

Unë jam ithtare e asaj që të flitet për këtë trashëgimi dhe këtë histori dhe në lidhje me këtë të shfrytëzohen mënyrat e ndryshme, e njëri prej instrumenteve i cili më duket se mbase do të kontribuonte në zbardhjen më të plotë e asaj të kaluarës është formimi i trupit rajonal për zbardhjen e fakteve mbi të kaluarën.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare,

Serbi, Konsultat rajonale me artistë, Beograd, Serbi, më 16 dhjetor 2006.

Nëse flitet për instrumentin që do të na përfronte atij idealit tonë për zgjidhjen e çështjes së kujtesës historike, që nuk është instrument thjesht artistik apo edhe nuk është fare artistik, por është, domethënë, një instrument shoqëror, social dhe politik, dhe mbase edhe antropologjikë, për mua ky është Komisioni për të vërtetën dhe pajtimin. Edhe unë do të doja që të ekzistojë një Komision i tillë në trevën e ish Jugosllavisë, që do të mundësonte njerëzve që e bartin barrën e krimit në vete, dhe atyre që bartin peshën e viktimës në vete, që ta komunikojnë këtë në një nivel më të gjerë, sepse krimi dhe viktimat janë masive dhe gjyqet vetëm pjesërisht mund ta zgjidhin këtë çështje.

Deklaratë: Haris Pašović, regjisor i teatrit nga BH Konsulta rajonale me artistë Beograd, Serbi, B, 16. dhjetor 2006.

3. Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale: Zbardhja e të vërtetës mbi krimet e luftës dhe konfliktet

**Zagreb, Kroaci
8-9 shkurt 2007.**

Forum i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale për zbardhjen e të vërtetës mbi krimet e luftës dhe konfliktet është organizuar nga Dokumenta, Fondi për të Drejtën Humanitare dhe Qendra Kërkimore-Dokumentuese. Debati është zhvilluar në sesionet ku janë trajtuar temat e rëndësisë të të dhënave në zbardhjen e të vërtetës, e rolit të proceseve gjyqësore për krimet e luftës në tregimin e të vërtetës, e qasjes rajonale në tregimin e të vërtetës dhe fakteve, e zbardhjes të së vërtetës nga perspektiva e viktimës, e shprehjes artistike dhe tregimit të së vërtetës, e praktikave të ballafaqimit me të kaluarën në trupat ligdhënëse dhe e rëndësisë së arkivës së Hagës. Më shumë se 300 pjesëmarrës nga vendet post-jugosllave – përfaqësues të organizatave për të drejtat e njeriut, shoqatave të viktimave dhe të familjeve të të zhdukurve, organizatat e avokatëve, të Tribunalit të Hagës, të Qendrës Ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale, gjykatës, prokurorë, artistë dhe gazetarë – kanë debatuar, për të parën herë në Kroaci, mbi instrumentet për zbardhjen e të së vërtetës mbi të kaluarën. Forumin e ka hapur Kryetari i Kroacisë Stjepan Mesić, i cili i dha përkrahje të fuqishme zbardhjes së fakteve në nivelin rajonal. Mbi Foru-

min kanë informuar këto medime: TV Jadran, Nova TV, HRT1, Globus, Novi list, Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija.

Organizatrat rajonale partnere – Documenta, Fondi për të Drejtën Humanitare dhe Qendra Kërkimore-Dokumentuese – do të vazhdojnë me organizimin e debateve publike dhe konsultave në suazat e shoqërisë civile në mënyrë që të stimulohen më shumë qeveritë dhe parlamentet në rajon për të marrë pjesë në debate mbi procedurat dhe modellet e zbardhjes dhe të tregimit të së vërtetës gjë që siguron respektimin e dinjitetit të viktimave dhe krijon një kulturë të përgjegjësisë.

Ekziston nevoja shoqërore për bisedë dhe rishqyrtim kritik të përgjegjësisë vetjake për trashëgiminë e rëndë të së kaluarës si dhe për dokumentimin e pësimeve dhe të padrejtësive të bëra ndaj të gjitha viktimave, pa marrë parasysh përkatësinë e tyre etnike, politike dhe sociale.

Duhet të ndërpritet të flitet, më në fund, mbi njëmijë e njëqind e ca viktima tona dhe nëntëqind viktima të tyre dhe të thuhet se në Kroaci janë zhdukur dhe ende kërkohen pak më shumë se dy mijë qytetarë të cilët janë zhdukur gjatë konflikteve të armatosura.

Deklaratë: Žarko Puhovski, Këshilli Kroat i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Ballafaqimi me faktin se edhe populli i tyre ka bërë krime për disa ka qenë po aq i dhimbshëm sa edhe ballafaqimi me vetë krimin, të cilin populli i tyre padysim që e ka përjetuar. Këto tema janë futur nën dysheme, dhe ata që i kanë nxjerr nga aty në shesh janë shpallu tradhtarë kombëtarë. Gjithnjë është shtruar pyetja pse duhet të flitet për viktimat e tyre, kur ne kemi pas më shumë viktima. Në pjesën dërmuese të opinionit assesi nuk kanë mundur që të krahasohen dhe maten viktimat «tona» dhe të «tyre». Përderisa viktimat tona kanë qenë të «shenjta», ato të tyre kanë qenë të merituar. Derisa ne kemi vuajtur, ata e kanë marrë dënimin që i ka takuar.

Deklaratë: Drago Hedl, Feral Tribune, Kroaci, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Ne kemi ardhur në një situatë që të jemi një lloj i party breakers-ave, të atyre që i prishin ahengjet. Ua prishim ahengjet nacionalistëve, por njerëzit ato i kanë në qejf. Ne konfrontoheshim me mitet

duke folur për të vërtetën, me mitin se serbët gjithnjë e kanë luftuar me guxim imperializmin perëndimor; me mitin e quajtur dinjitet i luftës atdhetare ose me mitin e dyqind mijë boshnjakë të vrarë në luftë. Dhe askush nuk donte të dëgjonte faktet që tregonin se këto mite nuk kanë mbështetje.

Deklaratë: Žarko Puhovski, Këshilli Kroat i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Posaçërisht dua të theksoj se ne jemi të vetëdijshëm se sa është me rëndësi që ne vetë në Kroaci të zhvillojmë procese penale kundër pjesëtarëve të armatës dhe policisë kroate, pra jo që dikush tjetër ta bëjë këtë për ne, por që këtë ta bëjmë vetë ne. Pjesëmarrja e trupave gjyqësore të një shteti në zbardhjen e asaj çka ka ndodhur është e rëndësishme, sepse nuk duhet të harrojmë se këtë e bëjmë për të arritur besueshmërinë vetjake, që të pranohet ajo çka ka ndodhur, dhe kjo është veçanërisht thelbësore kur janë në pyetje pjesëtarët e forcave të armatosura të veta.

Deklaratë: Mladen Bajić, avokati shtetëror i Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Në vitet '91 dhe '92, p.sh., në qytetet kanë pësuar Serbët, kështu që janë zhdukur ose vrarë 600 civilë në Sisak, më shumë se 120 civilë në Gospić, rreth 200 civilë në Zagreb, dhe janë zhdukur edhe në qytetet tjera. Mirëpo, për këto krime deri më sot askush nuk është akuzuar dhe shtrohet pyetja a janë këto veprime penale të krimit të luftës apo jo? (Luka Šušak, avokat, Kroaci, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007)

Viktimat që i kanë shkaktuar serbët në Kroaci dhe anembanë ish Jugosllavisë, për këto flitet, kurse për viktimat që janë shkaktuar nga kroatët ndaj popullsisë civile të kombësisë serbe ende flitet pak, edhe pse ka filluar të flitet diku pas vitit 2000.

Deklaratë: Vjera Solar, Kroaci, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Përfaqësuesit e veteranëve angazhohen që së pari të zbardhet si ka ardhur deri te lufta.

Hajt t'i gjejmë arsyet e luftës, sepse askush nuk flet për arsyet, të gjithë e duan të vërtetën, e nuk e duan arsyet. Në sërish krijojmë kushtet për, siç ju thoni, konflikt, sepse nuk doni të flisni për luftën. Duhet ta dimë pse ka qenë lufta. (...) Pra hajt ta zbardhim të vërtetën që kjo mos të përsëritet më.

Deklaratë: Ivan Pandža, HVIDRA, Kroaci, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007.

Domosdoja e qasjes rajonale në zbardhjen dhe tregimin e të vërtetës në praktikë është vërtetuar përmes vendosjes së bashkëpunimit në rajon, mes prokurorive, gjykatave, organizatave për të drejtat e njeriut dhe shoqatave të viktimave, gjë që ka kontribuar që në gjykimet për krimet e luftës të dëgjohet zëri i viktimave.

Duke vendosur kontaktet e ndërsjella, me nënshkrimin e memorandumit të bashkëpunimit, me këmbimin e shënimeve, duke e bërë të mundur që dëshmitarët e një vendit të vijin në vendin tjetër, duke mundësuar që të mbledhen deklaratat që shfrytëzohen gjatë proceseve, kemi bërë një hap para në zbardhjen e autorëve, në zbardhjen e së vërtetës.

Deklaratë: Mladen Bajić, Kryeavokat i Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, 8-9 shkurt 2007, Zagreb, Kroaci

Prokuroria e Bosnjës dhe Hercegovinës me prokuroritë e vendeve fqinje ka bërë marrëveshjet për bashkëpunim dhe ndihmë të drejtpërdrejtë në procesimin e lëndëve. Këto marrëveshje mundësojnë bashkëpunimin dhe këmbimin e informatave dhe të dëshmimeve mes prokurorive në rajon, gjetjen e dëshmitarëve në territorin e shtetit tjetër si dhe llojet tjera të ndihmës ndërkombëtare në hetimet penale dhe procesimet.

Deklaratë: Marinko Jurčević, Kryeprokuror, Prokuroria e Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Prokuroria për krimet e luftës edhe deri më sot ka treguar se është e gatshme që përmes bashkëpunimit rajonal të i vë në dispozicion provat materiale që i kemi sepse konsiderojmë se drejtësia duhet të përmbushet nëse jo në Serbi, atëherë në territorin e një vendi tjetër. Kryesore është që të realizohet drejtësia.

Deklaratë: Vladimir Vukčević, Kryeprokurori për krimet e luftës i Republikës së Serbisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Në lidhje me përgjigjen tonë rreth trashëgimisë [të së kaluarës] më duket se nuk duhet të fillojmë të flasim mbi atë se a ka ndonjë zgjidhje që do të zëvendësonte të gjitha mangësitë, jo mangësitë por në të vërtetë, kufizimet objektive të gjykrimeve penale për krimet e luftës. Mendoj për ndonjë trup rajonal për tregimin e të vërtetës i cili do ta kishte kuptohet para së gjithash këtë orientimin drejt viktimave.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb,

Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Gjykimet kombëtare për krimet e luftës mund të ndihmojnë që të kthehet besimi në institucionet vendore, që të zbardhet e vërteta, por nuk japin pamjen e plote të asaj çka ka ndodhur.

Dhe testi i vërtetë nuk është kur serbi mund të gjykohej në Kroaci për shkak se i ka vrarë kroatët. Testi i vërtetë është kur kroati mund të gjykohej në Kroaci ngase i ka vrarë serbët. Ose kur serbi gjykohej në Beograd për krimet e bëra ndaj boshnjakëve. Ose kur shqiptari gjykohej në Prishtinë për krimet që i ka bërë ndaj serbëve. Ose kur boshnjaku gjykohej në Sarajevë sepse e ka vrarë kroatin. Dhe nuk është që të gjykohej vetëm ushtarët me grada të ulëta. Gjykatat vendore duhet të ndjekin vijën komanduese. Duhet të arrijnë te gradat më të larta që janë përgjegjëse për krimet e bëra... Kur të ndodhë kjo, atëherë ka fituar ligji dhe drejtësia. Kur ta dinë se do të konsiderohen përgjegjës edhe te shpija, në gjykatat e tyre vendore, atëherë të gjithë në rajon dhe ata që shikojnë nga jashtë, do të fitojnë besimin e plotë në sistemin vendor juridik.

Deklaratë: Clint Williamson, ambasador i SHBA-ve për çështje të krimeve të luftës, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Përmasa e krimeve të bëra është aq e madhe, mizori aq groteske, sa që është e pamundur që të kuptohen dhe të shërohen të gjitha plagët vetëm përmes gjykatës për krimet e luftës. Megjithatë, është evidente se rezultatet e proceseve gjyqësore, arkiva e tyre dhe faktet e zbardhura, paraqesin pjesën kryesore të zbardhjes të së vërtetës dhe të trasimit të rrugës për pajtim.

Deklaratë: Carla del Ponte, kryeprokurorja e Gjykatës penale ndërkombëtare për ish Jugosllavi, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Edhe kur reflektojnë të vërtetën e njëmendtë, faktet e zbardhura në lëndën e caktuar nuk mund të paraqesin në plotësi mekanizmin për zbardhjen dhe tregimin e të vërtetës pas konflikteve të armatosura sepse ato janë mbledhur për të plotësuar kriterin e besueshmërisë të provës juridike brenda të drejtës penale, në kuptimin e provës për përgjegjësi personale, individuale për veprat e bëra.

Deklaratë: Fausto Pokar, Kryetar i Gjykatës penale ndërkombëtare për ish Jugosllavi, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Rolin shumë të rëndësishëm në procesin e zbardhjes dhe të tregimit të së vërtetës e ka arkiva e Gjykatës Ndërkombëtare Penale për ish

Jugosllavinë, që duhet të jetë e disponueshme për të gjithë në rajon dhe të ruhet për brezat e ardhshëm.

Dokumentacioni për krimet e luftës që është mbledhur deri më sot nga të gjitha këto organizata, së bashku me dokumentacionin që ekziston në Tribunal, në njëfarë mënyre është një tërësi edhe pse nuk mendoj se duhet të jetë në një vend, përkundrazi, unë do të thosha se duhet të jetë në më shumë vende... dhe se edhe qeveritë kombëtare do të kuptojnë me sa rëndësi është që kopjet e dokumenteve që janë mbledhur deri më sot, dhe ato që mund të mblidhen nesër, mbi krimet, të ruhen dhe të janë të disponueshme jo vetëm për ata që me këto çështje merren si hetues, dhe që do të vazhdojnë që të merren edhe në të ardhmen, por edhe për ata që do të rriten në këto shoqëri në deceniet e ardhshme dhe do të donin të dinin saktë se çka ka ndodhur me prindërit e tyre, apo me të afërmit dhe bashkëqytetarët e tyre, mu për atë që këto sende të mos përsëriten më.

Deklaratë: Goran Svilanović, Pakti i stabilitetit për Evropën juglindore, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Të gjithë pjesëmarrësit e konferencës janë pajtuar se lista me emrat e viktimave është e nevojshme për krijimin e kujtesës historike dhe pengimin e ndryshimit të së kaluarës.

Politikanët dhe gazetarët kanë manipuluar me numra të ndryshëm kur janë në pyetje viktimat e luftës [në BH]. Këto numra kanë pasur dallime të mëdha dhe shifra më e madhe që kam dëgjuar ka qenë treqind e pesëdhjetëmijë viktima. (...) Qëllimi ynë ka qenë jo të manipulojmë me numra, çka do të thotë se që nga starti kemi mbledhur vetëm shënime për çdo person veçanërisht, kështu që çdo viktimit të ketë emrin, mbiemrin, emrin e babait.

Deklaratë: Safer Hukara, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Sqarimi i fatit të të zhdukurve është prioritet.

Ky është prioriteti ynë – sqarimi i fatit të të gjithë të zhdukurve, dhe kjo te të gjitha palët.

Deklaratë: Stjepan Mesić, Kryetar i Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Çështja e personave të zhdukur dhe të familjeve të tyre në Republikën e Kroacisë, kjo është sot, zonja dhe zotëri, i nderuari kryetar i Republikës, çështja më e rëndë humanitare që na ka mbetur dhe që ende nuk është zgjidhur. Ju kujtoj se në listën janë,

kryesisht nga viti '91, janë 1122 veta, ushtarë kroatë dhe civilë. Edhe 930 persona të zhdukura janë në listën e vitit 1995.

Deklaratë: Jadranka Kosor, Nënkryetare e Qeverisë së Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Kur e kam gjetur kufomën e djalit, sa ka qenë e rëndësishme kjo për mua, dhe sa është edhe sot. Ka qenë për mua një rehati. Unë shkoj te varri, e pastroj atë, e ndezi një qiri, sjell lule, dhe ndihem sikur kur shkoj në vizitë te djali tjetër, që është gjallë dhe e ka familjen e tij, ndihem sikur nipave të mijë ua kam sjell çokolatën. Unë e vizitoj dhe ndihem e mbushur, sepse nuk kam zgjedhje tjetër, dhe kjo më sjell kënaqësi të madhe sepse e di që sot a nesër edhe unë do të shkoj te ai. Këtë e dua edhe për të tjerët, dhe i përkrah, ata që ende kërkojnë, dhe vërtet do të isha e lumtur, që edhe ata t'i gjejnë të afërmit e tyre, ashtu siç e gjeta unë.

Deklaratë: Štefica Krstić, Shoqata Viktimat e luftës atdhetare, Kroaci, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007.

Faktet për atë çka ka ndodhur pengojnë relativizimin e krimit.

Ne duhet ta dimë të vërtetën, e vërteta duhet të kërkohej dhe të zbardhet, me të vërtetën duhet të ballafaqohemi me dashje pa marrë parasysh se çfarë është ajo dhe a do ti pëlqej dikujt apo jo. Dhe e vërteta është vetëm një. Natyrisht, ekzistojnë përjetime të ndryshme të kësaj të vërtete. Ka kënde të ndryshme të shikimit të kësaj të vërtete, dhe ka edhe interpretime të ndryshme të saj. Por e vërteta mbetet ajo që është, aty janë faktet, ajo çka ka ndodhur, dhe për këtë nuk mund të ketë kurrfarë marrëveshjes, pazaresh, nuk ka dhe nuk mund të ketë kurrfarë relativizimesh të saj.

Deklaratë: Stjepan Mesić, Kryetar i Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Ajo çka është detyra jonë, sërish po e them, është që të arrijmë deri te faktet dhe jo te simbolet. Askush veten, e as tjetrin, nuk duhet ta përfetojë si simbol, por të shihet se si qëndrojnë me faktet.

Deklaratë: Žarko Puhovski, Këshilli Kroat i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007.

Faktet janë të rëndësishme për zbardhjen e së vërtetës, dhe deri te e vërteta arrihet vështirë nëse nuk dihen faktet ose ato injorohen.

Deklaratë: Zoran Pusić, Këshilli qytetar për të drejtat e njeriut, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

Artistë padyshim kanë treguar gatishmëri që me veprat e tyre t'i kundërvihen mohimeve, gënjeshtreve, heshtjes dhe tentimeve për ndryshimin e fakteve mbi të kaluarën

Është vështirë të përshkruhet ndjenja që keni kur hyni në atë qytet [Srebrenicë]. Në atë qytet ju shihni se ekziston një jetë normale, shihni se aty jetojnë njerëzit, punojnë, takohen, por ekziston edhe një ndjenje që vetëm arti mund ta tregojë, dhe ta transmetojë, ekziston ajo ndjenja e rrëqethjes metafizike. Unë mendoj se ne si artistë kemi detyrë dhe përgjegjësi ndaj vetes, dhe ndaj brezave që po vijnë, që kur vijmë në disa qytete, në disa vende, të mënjanojmë këtë ndjenje të rrëqethjes që na përcjell nga brezi në brez.

Deklaratë: Dino Mustafić, regjisor teatri nga BH, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007

4. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi ballafaqimin me të kaluarën

**Sarajevë, Bosnja dhe Hercegovina
Më 27 qershor 2007**

Konsultat i ka organizuar Qendra Kërkimore-Dokumentuese. Kanë marrë pjesë 11 përfaqësues të organizatave joqeveritare që merren me të rinjtë, si dhe dy përfaqësues të organizatave të të rinjve të partive politike. Fjalën hyrëse e kanë mbajtur Mirsad Tokača (Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH) dhe Marijana Toma (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), tubimin e moderoi Dejana Grbić (Nisma rinore për të drejtat e njeriut, BH).

Baza e të dhënave mbi humbjet njerëzore është mjeti më i fortë kundër mohimit të viktimave.

A jeni vërtetë të mendimit se njerëzit që janë zhdukur tani diku pushojnë nëpër plazhe dhe lejojnë që familjet e tyre, nënat, baballarët, vëllezërit dhe motrat, t'i kërkojnë edhe më tej? Thjesht, nëse keni një mjet të tillë çfarë është baza e të dhënave për humbjet njerëzore çfarë është kjo e QKD-së, kjo është diçka me të cilën ne duhet të punojmë pa marrë parasysh dyshimet e njerëzve.

Deklaratë: Dejana Grbić, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut në BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007

Ballafaqimi me të kaluarën duhet të ketë qasje rajonale.

Esenca e procesit të ballafaqimit me të kaluarën është që nuk mund ta bëjmë lokalisht, vetëm në njërin shtet si në Bosnje dhe Hercegovinë, Serbi, Kroaci, Kosovë apo Mal të Zi ndarazi, por duhet të punojmë me të rinjtë që janë moshatar dhe bashkëkohanikë tanë, sepse, ta them pak më vrazhdë, jemi të dënuar që të jemi njëri me tjetrin. Ne mund të aktrojmë se jemi të mbyllur në mjedise shumë të vogla dhe të shikojmë vetëm vendet tona, vetëm problemet tona, mirëpo., kur kështu mbyllemi atëherë nuk e kemi pamjen e pikturën e plotë dhe humbim shumëçka.

Deklaratë: Dejana Grbić, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut në BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007.

Definitivisht, qasja rajonale në këtë aspekt është njëra nga më të suksesshmet. Për arsye se, e para, të gjithë e ndajmë këtë fat, kemi qenë të lidhur në ish shtetin, dhe e dyta, jemi të gërshetuar. Kështu që, me gjasa, përmes disa pikëpamjeve tona personale nga perspektivat e ndryshme do t'i thyejmë edhe bllokadat e caktuara mediale, të cilat i kemi pas që të gjithë. Definitivisht, pra, vetëm tash që ngadalë e gjithnjë e më shumë po e zgjeroj fushën time, vetëm tash jam në gjendje ta kuptoj se sa informata të gabueshme i kam pas dikur, dhe sa keq jam ndier, dhe sa keq ndihem sot për këtë gjë.

Deklaratë: Jelena Kuzmanović, TERCA, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007.

Procesi i ballafaqimit me të kaluarën nuk guxon të jetë pronë e politikës, por duhet të zhvendoset në hapësirën civile.

Fakt është që kriminelët ecin rrugëve, fakt është se politikanët ende mbajnë fjalime të zjarrrta... etj., Pra, si të zhvendoset prona ndaj këtyre proceseve nga pozicioni i politikës, politikës klasike, - e cila zakonisht këtë tematikë e merr për qëllime të politikës së ditës, - në shoqërinë civile... Dhe si të ndërtojmë sistemet e vlera të reja nga mësimet që kemi nga kjo e kaluar e përgjakshme, tragjike, e rëndë? Kjo është për mua gjëja kryesore.

Deklaratë: Mirsad Tokača, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007

Ndikimi i njerëzve tek të rinjtë duhet të bëhet përmes organizatave rinore por duhet ti qasemi drejtpërdrejtë, sepse pjesa më e madhe e tyre nuk është fare aktive.

Target grupi i juaj, nëse doni që të keni impakt, duhet të jetë niveli më i gjerë, më i ultë, pra njerëzit e ri, që nuk kanë asnjë lidhje me organizatat rinore, që sot, ndoshta edhe nuk janë fare aktive. Por, organizatat rinore mund të janë resurs i mirë në kuptimin që mund të kenë kontakte mu me këto target grupe, nga arsyeja e thjeshtë, që janë mobil dhe udhëtojnë, njihen, etj.

Deklaratë: Jan Zlatan Kulenović, Agjensioni informativ rinor BH – OIA, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007

Duhet të konceptohet mirë qasja ndaj të rinjve në mënyrë që te ata të zgjohet fare interesi për temat lidhur me ballafaqimin me të kaluarën.

Qasja 'Youth friendly' është këtu shumë interesante, sfidauese për arsye se kjo temë është jo e pëlqyeshme për të rinjtë, është diçka që për ata paraqet, po kështu, një kujtesë jo edhe aq të bukur, është teme e politizuar, dhe thjesht a nuk është më e pëlqyeshme të mendosh diçka si «ku do të pimë kafënë?» ose «ku do të studioj pas dy vitesh», sesa të merresh me «çka kam bërë para dhjetë vitesh» ose «çfarë ka ndodhur në komunitetin tim»? Pra, nga kjo anë metodologjia që do të përdorni duhet të zgjoj interesi dhe në përgjithësi të jetë mjaft e fuqishme që të bëjë ndryshim të caktuar, dhe unë do të thosha edhe sjell katarsën.

Deklaratë: Jan Zlatan Kulenović, Agjensioni informativ rinor BH – OIA, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007

Problemi më i madh është në atë se ne në atë ballafaqim me të kaluarën kërkojmë nga i riu që të dalë nga rrethi i familjes së tij dhe dikë që me vite e ka konsideruar për hero, ta cilësojë si kriminel të luftës dhe t'ia lëshojë gjykimin të opinionit. Duhet të kihet parasysh se shumica e të rinjve me të cilët kemi punuar, se prindërit e tyre ka qenë, të themi, pjesëmarrës direkt në ato krime, duke nisur nga Bratunci, dhe është shumë vështirë të flasësh për këto sende me të rinjtë.

Deklaratë: Belma Deljić, Rrjeti Avokatët publik të drejtësisë, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Pjesëmarrësit i kanë të ndara mendimet rreth moshës me të cilën duhet të fillohet puna në lidhje me ballafaqimin me të kaluarën

Është mjaft mirë të fokusohesh në moshën e shkollës së mesme, pasi që ata janë tashmë persona të zhvilluara me të cilët mund të zhvilloni biseda të pjekura.

Deklaratë: Belma Deljić, Rrjeti Avokatët publik të drejtësisë, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Nëse ne nuk i themi të vërtetën dhe nuk i themi se si ka qenë realisht dhe këtë e ilustrojmë me dokumentacion, me argumente të caktuara, dikush tjetër do të plasojë tek ata një histori tjetër të cilën ata do ta përvetësojnë si të vetën, sidomos nëse ende i nënshtrohen prindërve që ata t'ua servojnë, po kështu, historinë e gabuar, domethënë, ata që nga mosha e vogël do të nisen rrugës së gabuar. Ky është proces më i gjatë se sa të punohet vetëm me shkollën e mesme, por mendoj se ky proces do të jetë më i qëndrueshëm dhe do të ketë më shumë sukses.

Deklaratë: Kenan Uštović, Forumi i të rinjve i SDP, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Kur bëhen 15 ose 16 vjeç ata e kanë ideologjinë e zhvilluar shkencërisht të recituar të kujtëdo qoftë. Ne kemi njerëz që në bazë të disa informatave, në bazë që asaj që ka thënë ndonjë anëtar i familjes, çka kanë parë në rrugë, krijojnë bindje të caktuara.

Deklaratë: Ivana Kešić, Civitas, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Sipas meje, sa më parë duhet filluar me edukimin, sepse unë i takoj brezit që ka qenë në klasën e pestë kur mbaroi lufta dhe më në fund patëm filluar arsimimin normal. Dhe atëherë na patën ardhur në shkollë disa njerëz, që na patën fshirë në librat e historisë të gjitha pjesët që kanë pas lidhje me luftën e fundit. (...) Dhe atëherë ka qenë shumë vështirë që të flitet fare me ne për këtë, të përmendni çka kemi përjetuar në ato katër vite, sepse menjëherë shqetësoheshim, sepse na paraqiteshin ata njerëz që na i patën fshirë librat. (...) E dini, kur me ndonjë marker fshini diçka, sërish mund ti shihni gerrat, dhe ata markerët nuk kanë qenë aq cilësor, dhe ne e kuptonim si stop, nuk duhet të flitet për ato gjëra të fshira.

Deklaratë: Ehlmana Memišević, OJQ Edukimi ndërton BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Rinia e partive politike duhet të kyçet në procesin e edukimit të ballafaqimit me të kaluarën.

Nuk është send i vetëm t'i mësosh politikanët e rinj retorikës, si të mbajnë fjalimet, si të kanë sjellje adekuate dhe të mbajnë raportet, por esenca është se gjatë atij procesi të maturimit dhe rritjes së tyre politike të mësojnë edhe për vlerat, siç janë dijet

për të drejtat e njeriut dhe rëndësinë e asaj për çka tani jemi duke folur, dhe kjo është ballafaqimi me të kaluarën, në mënyrë që kur të bëhen politikanë të pjekur dhe na përfaqësojnë në pushtet, të kenë mjaft edukatë dhe aftësi.

Deklaratë: Dejana Grbić, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut në BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, 27 qershor 2007

Faktet e zbardhura duhet të futen në tekstet shkollore e të gjitha shteteve të rajonit që historia të mos përsëritet më.

Të vërteta e zbardhura si mënyrë e zgjidhjes së konflikteve sipas meje do të duhet të futeshin në të gjitha tekstet shkollore në rajon. Pra, në këtë mënyrë të gjithë do të mësojnë të njëjtën dhe për dhjetë vite nuk do të kemi konflikt rreth asaj se a kanë ndodhur apo jo ato gjëra.

Deklaratë: Ehlimana Memišević, OJQ Edukimi ndërton BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Duhet të shfrytëzohet arti si mjet i komunikimit me të rinjtë për temat e të kaluarës.

Arti është tejet i rëndësishëm sepse është i afërt për të rinjtë. Pra, mund të bëni njëqind projekte artistike nga rep këngët deri te ekspozitat e fotografive, shfaqjet, koncertet, ku krejt kjo mund të lidhet, sepse do të jetë tërheqëse për të rinjtë, që në instancën e fundit të marrin pjesë në këtë.

Deklaratë: Jan Zlatan Kulenović, Agjencioni informativ rinor BH – OIA, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Duhet të përcaktohet se cila është pika e përbashkët e të gjithë njerëzve në BH, sepse pa këtë nuk do të mund të flitet për të kaluarën e as për ardhmërinë e përbashkët.

Nëse duam të flasim për të kaluarën dhe për ardhmërinë gjëja më e rëndësishme është të shohim pse ne duam të flasim për këtë. Nëse tentojmë të flasim me njerëzit, të cilët absolutisht nuk kanë pikëtakime, nuk kanë absolutisht asnjë interesim për të ndërtuar shtetin e përbashkët më të mirë, dhe nuk kanë asgjë të përbashkët, por duan që të kanë sa më shumë gjëra të ndryshme, atëherë është e pamundshme, krejt e pamundshme të fillohet të flitet as për të kaluarën, as për ardhmërinë.

Deklaratë: Edin Čolić, Liberalët e ri të BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Ekskursionet dhe vizitat vendeve të pësimeve janë mënyra e mirë e ballafaqimit të të rinjve me të kaluarën.

Konsideroj se ekskursionet janë shumë të mira, vizitat qendrave memoriale, vendeve ku janë bërë krimet.

Deklaratë: Jelena Kuzmanović, TERCA, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

Debatet rajonale të përfaqësuesve të grupeve të ndryshme shoqërore mund të janë shumë të dobishme në këtë proces.

Kur shtrohet çështja e ballafaqimit me të kaluarën, diçka që konsideroj se mund të jetë shumë e dobishme janë debatet në nivelet rajonale që do të përfshinin debatues të ndryshëm, me background-e të ndryshme.

Deklaratë: Jelena Kuzmanović, TERCA, BH, Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës, Sarajevë, BH, më 27 qershor 2007

5. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e ballafaqimit me të kaluarën

**Beograd, Serbi
Më 8 korrik 2007.**

Konsultat i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare. Morën pjesë 25 aktivistë nga organizatat e të rinjve nga Serbia. Fjalën hyrëse e mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Andrej Nosov (Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe tubimin e moderoi Marijana Toma (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Diskutimi është zhvilluar mbi temat: *Roli i të rinjve në procesin e ballafaqimit me të kaluarën në ish Jugosllavi, Rëndësia e zbardhjes së fakteve mbi krimet nga e kaluara për brezat post-konfliktit dhe Roli i të rinjve në luftën kundër mohimit dhe relativizimit të krimit në zbardhjen dhe tregimin e të vërtetës.*

Është e domosdoshme lidhja rajonale e të rinjve dhe stimulimi i komunikimit të tyre lidhur me të kaluarën dhe krimet e bëra.

Unë mendoj se ndoshta duhet të fillohet nga baza, duhet që të rinjtë brenda organizatave joqeveritare të njihen me të rinjtë nga organizatat e këtyra në

rajon, të kanë kontakte direkte, që ata të fillojnë t'i këmbëjnë idetë. Ekziston problemi i madh që nuk ka njohuri jo vetëm për atë çka ka ndodhur, por as si është situata e sotme atje. Ndoshta në këtë nivel duhet të niset nga fillimi, të ndërtohet komunikimi.

Deklaratë: Ana Batočanin, Nisma ime – Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Duhet të zhvillohet ndonjë metodë që njerëzve të rinj t'ua krijojmë idenë e të kaluarës sonë dhe të kaluarës të politikanëve tanë që kanë qenë atëherë në pushtet. Flas për ngjarjet në ish Jugosllavi gjatë viteve të luftës, nga 1991-shi dhe tutje.

Deklaratë: Mile Novaković, Shoqata Sigo ando Them, Serbi, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Thyerja e bllokadës mediale në temën e krimeve të luftës është kusht për ndryshimin e mendimit

Kështu që është bërë si dukuri e përgjithshme që përgjithësisht temat ekonomike dhe sociale të vihen në planin e parë sepse ato konsiderohen 'tema të rëndësishme' ndërkaq që tema e ballafaqimit me të kaluarën është diçka për të cilën neve që nga starti duhet të luftojmë duke u përpjekur ta vendosim në planin e parë. Kjo është punë e këtyre organizatave, duhet të shfrytëzohet literalisht çdo hapësirë mediatike për këtë.

Deklaratë: Hajrie Bogujevci, Qendra për Aksion Qytetar Integra, Kosovë, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007.

Mendoj se vërtet vetëm kur të thyhet bllokada mediale, mund të flitet publikisht për të gjitha gjërat, vetëm atëherë mund të flasim mbi atë se si t'ua ndryshojmë mendjen radikalëve. Deri atëherë duhet të përqendrohemi në grupet më të vogla, të cilat mund të kyçen edhe direkt në mendimin tonë. Çdo organizatë do të duhej të kishte planin strategjik që të ketë kalueshmëri dhe të vërtetojë që është duke punuar diçka dhe ka edhe ndonjë rezultat, sepse kjo është mënyra që të gjejnë fonde për planet e ardhshme, gjithnjë e më ambicioze.

Deklaratë: Miloš Simić, Qendra për nismën demokratike, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Ballafaqimi me të kaluarën duhet të bëhet pjesë e diskursit institucional dhe institucionet duhet t'i japin procesit legjitimitetin.

Si të bëhet kjo që po bisedojmë këtu pjesë e ndonjë diskursi institucional, dhe si të institucionalizohet ballafaqimi me të kaluarën? Duhet të angazhohemi dhe të

bëjmë presion që shteti të ofrojë këtë lloj legjitimiteti, të na përkrahin dy apo tri institucione, sepse duhet të krijojmë këtë lloj të legjitimitetit dhe jo të mbetemi gjithnjë me atë përshtypjen e angazhimit 'underground'. Nëse shteti nuk qëndron pas, nëse shteti thotë se diçka nuk duhet të bëhet, atëherë ky është problem i madh. Nismat e shoqërisë civile mbase do të duhej të shkonin më fuqishëm në këtë drejtim.

Deklaratë: Darko Soković, regjisor nga Serbia, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Roli i shoqërisë civile është vendimtar në krijimin e atmosferës në shoqëri që do të mundësojë ballafaqimin me krimet e bëra.

Mendoj se aty diku është përgjegjësia e shtetit edhe më e madhe dhe duhet të ekzistojë një lloj institucionalizimi thjesht për arsye se deri sa kjo gjithnjë mbetet në nivelin e sektorit të OJQ-ve, sërish kemi atë anën tjetër e cila të gjithë neve që po bisedojmë këtu do të na shpall tradhtarë dhe jo që punojmë për kthesë në Serbi. Mendoj se ky është roli tejet i madh që e ka shoqëria civile që të krijojë atmosferën që do të mundësojë që kur p.sh. Boris Tadić të kërkojë falje nga populli kroat, ose diçka e ngjashme, të mos mendoj ai se çfarë do të janë reagimet në Serbi, sepse ne e kemi përgatitur atmosferën, që njerëzit të mund të presin diçka të tillë.

Deklaratë: Maja Stojanović, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Fusha e kulturës ofron mundësi të mëdha për sensibilizimin e shoqërisë ndaj viktimave dhe ballafaqimin me krimet. Të rinjtë duhet të luftojnë në mënyrë aktive kundër mohimit të krimit duke shfrytëzuar çdo rast që të flasin për këtë.

Mendoj se një fushë që është totalisht e palëvruar në Serbi sot është fusha e kulturës (...) Përkatesisht, kultura e cila promovon mu këto vlera për të cilat flasim dhe mendoj se duhet të shohim se si duhet ta shfrytëzojmë atë. (...) Mendoj se njerëzit kanë etje për çfarëdo lloji të përmbajtjeve kulturore dhe se mu përmes kësaj, dhe në këtë fushë duhet të definohet roli i rinisë këtu tek ne.

Deklaratë: Maja Stojanović, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Që të gjithë ne bashkërisht të luftojmë kundër harresës si politikë zyrtare, duke insistuar vazhdimisht në krimet që janë bërë në emrin tonë, të flasim për këtë publikisht dhe ti nxjerrim në hapësirat publi-

ke të qyteteve, në atë domenin ku diskursi zyrtar i mohon krimet. Më tej, duhet t'i vizitojmë vendet e krimit të bëra në emër tonë dhe të ndërtojmë ura solidariteti me viktimat, të pranojmë krimet të bëra në emër tonë, të kemi respekt për dinjitetin e viktimave dhe të lusim për falje.

Deklaratë: Časlav Lazić, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

Ndoshta do të ishte mirë që ti kyçim disa personalitete publike, nga pop-kultura, ose të muzikës, siç i përmendet tashmë artistët, që të nisin me bisedat mbi këto tema. Mendoj se ka njerëz që janë të vetëdijshëm për çështjen, por ja se nuk janë aktivizuar në këtë mënyrë.

Deklaratë: Ana Batočanin, Nisma ime - Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 8 korrik 2007

6. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi ballafaqimin me të kaluarën

Zagreb, Kroaci
Më 20 korrik 2007

Organizatorët e këtyre konsultave kanë qenë Documenta dhe Rrjeti i të rinjve i Kroacisë. Kanë marrë pjesë 18 aktivistë të rinj të organizatave për të drejtat e njeriut. Fjalën hyrëse e mbajtën Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), Emina Bužinkić (Rrjeti rinor i Kroacisë, Kroaci), Marijana Toma (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Srđan Antić (Qendra Nansen dialog Osijek, Kroaci) dhe Helena Bučko (Grupi i të rinjve për paqe Dunav [Danub], Kroaci). Janë shfaqur filmat *Të gjithë me qejf do ta hidhnin gurin*, e autorit Nenad Vukosavljević, në produksion të Qendrës për aksion joviolent, 2007, dhe video-xhirimi i kujtimeve vetjake të luftës, e autorit Davor Konjikušić, në produksion të Documentës, 2006.

Të rinjtë nuk kanë përgjegjësi për krimet e të kaluarës, por kanë përgjegjësi për trashëgiminë që do t'ua lënë brezave të ardhshëm.

Të rinjtë nuk e kanë përgjegjësinë për pësimet e luftës që kanë përjetuar gjatë nëntëdhjetave qindra mijëra njerëz anembanë në tani shtetet post-jugosllave, dhe na duhet në njëfarë mënyrë një bisedë e hapur për atë se cilët do të ishin motivet reale, motivet e njëmendta dhe të vërteta të të rinjve që të

marrin përsipër dhe ta zgjedhin përgjegjësinë për ballafaqimin me të kaluarën, për të cilën ata nuk kanë përgjegjësi.

Deklaratë: Marina Škrabalo, Qendra për studime të paqes, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007

Mendoj se problemi me të rinjtë është se vërtet e kemi atë fakt se nuk eksiton përgjegjësia e tyre. Ekziston, por problemi është, po flas tash nga pozita e dikujt që punon më së shumti në Vukovar, ata nuk janë të vetëdijshëm për këtë. (...) Mendoj se detyra e sektorit civil do të jetë që t'ua shpjegojë të rinjve që edhe pse përgjegjësia nuk është e tyre, në të vërtetë është në interesin e tyre që të ballafaqohen me faktin.

Deklaratë: Srđan Antić, Qendra Nansen dialog, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007

Nuk ekziston përgjegjësia për atë çka ka qenë, nuk ka përgjegjësi për të kaluarën dhe historinë që ka ndodhur, por ekziston përgjegjësia për të ardhmen, sepse do të vjen një ditë, po flas këtu për një periudhë që për disa do të vij pas dhjetë vitesh, kur të rritet një brez tjetër i ri, dhe ai do të ju pyet, pse nuk keni kërkuar, pse nuk e keni zbardhur të vërtetën, pse ua keni lënë këtë trashëgimi që edhe më tej të mbetet e tillë, do të kërkojnë nga ju të përgjigjeni pse nuk keni qenë më insistues, më ngulmues në pyetjet tuaja që të sigurohen faktet e plota.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Përvoja ime flet se të rinjtë, organizatat rinore, nuk e kuptojnë këtë përgjegjësi dhe vështirë e kanë të shohin pse ajo do të duhej të ekzistonte. (...) Pas shtatë vitesh dhe dy muaj ne kemi përjetuar një dështim të plotë në punëtoritë rreth ndërtimit të paqes dhe ballafaqimit me të kaluarën, sepse ndodhte që pjesëmarrësit refuzonin që të flisnin për luftën, sepse e konsideronin si temë tepër të errët dhe mendonin se nuk ka kurrfarë implikime në jetën e tyre të sotme, dhe se nuk duhet të merren fare me te.

Deklaratë: Emina Bužinkić, Rrjeti rinor i Kroacisë, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Unë nuk mund të ballafaqohem me të kaluarën e gjyshit tim që ka qenë në [rezistencën] partizane, nuk mundem, thjesht nuk mundem. Por ajo që mundem është që të rinjtë të mësojnë të drejtën për të kaluarën dhe në këtë mënyrë të arrijnë, nuk do të thosha përgjegjësinë, por nevojën për ballafaqimin me të kaluarën.

Deklaratë: Marko Turk, Documenta, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Nuk mund të ballafaqohemi me diçka ku ne nuk kemi marrë pjesë, por mund ta pranojmë në një mënyrë, mund të kërkojmë nga shteti, institucionet shtetërore, që të na mësojnë për atë se çka ka ndodhur, mund të kërkojmë ballafaqimin me problemet.

Deklaratë: Dan Špicer, Forumi Rinor i Partisë Social-demokratike, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Vetëm arsimimi, udhëtimet dhe takimet me kulturat tjera mund t'i ndihmojnë të rinjtë që të thyejnë paragjykimet mbi të tjerët dhe fqinjët.

Gjërat e vetme konkrete që mund të kontribuojnë që të rinjtë të thyejnë paragjykimet e caktuara, janë arsimimi real, udhëtimet, takimet me kulturat dhe kombet tjera, dhe në fund të fundit, edhe ashtu gjithçka fillon me edukimin familjar, dhe pastaj edhe atij tjetrit, sistemit arsimor dhe kështu me radhë.

Deklaratë: Dan Špicer, Forumi Rinor i Partisë Social-demokratike, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Ata kanë thënë pothuajse të gjithë në një frymë se nuk duan të flasin për luftën, se nuk u intereson fare, se kjo është një gjë e së kaluarës, e prindërve të tyre, dhe se ata nuk kanë kurrfarë lidhje me këtë, por përkundrazi, donin të flisnin për gjëra tjera, për atë se çfarë muzike dëgjojnë, si vishen, me çka merren, si e kalojnë kohën e tyre dhe unë e kisha ndjenjën se ata të gjithë në parim mendonin se këta që ishin përtej kufirit, janë tmerrsisht të ndryshëm, janë një botë e çuditshme dhe që tani ata duhet të njihen me këta të huaj.

Deklaratë: Anamarija Sočo, Qendra vullnetare Zagreb dhe Këshilli rinor i qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Brezat e lindur pas luftës në të vërtetë e ka përvojën e traumës së luftës të bartur përmes historive familjare, paragjykimeve, sistemit arsimor, raporteve shoqërore, stereotipave. Mungesë e kontaktit të drejtpërdrejtë me të rinjtë e vendeve tjera, vendeve post-jugosllave. (...) Në takimet të rinjtë kanë së pari nevojën që të kërkojnë ngjashmëritë, (...) një brez më i vjetër nënkupton se të rinjtë e kanë këtë përvojë se janë të ngjashëm, ndërkaq që ata këtë nuk e kanë, por duhet ta fitojnë sepse konteksti në të cilin rriten është i ndryshëm.

Deklaratë: Marina Škrabalo, Qendra për studime paqësore,

Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Të rinjtë e kanë frikën se shtetet [Kroacia dhe suksesoret tjera të ish RFSJ] pa marrë parasysh faktet, nuk do t'i ndryshojnë të vërtetat kombëtare mbi të kaluarën.

A mendoni ju se në dokumentet zyrtare kroate ndonjëherë do të përmendet se Kroaci ka qenë agresore në Bosnje dhe Hercegovinë? Unë them se mund ta kem një qëndrim timin për këtë, o për njërën o për tjetrën, dhe mendoj ky do ishte një qëndrim personal, që për më shumë, edhe mund të konfirmojë pohimin në fjalë, por sinjerisht, dysjoj se kjo do të pranohet [të bëhet e vërtet zyrtare]

Deklaratë: Dan Špicer, Forumi rinor i Partisë Socialdemokrate, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007

Mësimi mbi të kaluarën është me rëndësi dhe në të vërtetë është themel i ballafaqimit me të kaluarën. (...) Ministria e arsimit para disa kohe ka lancuar një film që titullohet „E vërteta mbi luftën atdhetare“ dhe e ka dërguar në shkollat fillore. Më duhet të pranoj se nuk pajtohem me shumë gjëra që janë në këtë film, që e madhërojnë kroatizmin, dhe minimizojnë viktimat serbe. (...) Para do kohe në Vukovar është hapur, mendoj se quhet Qendra memoriale informative-dokumentuese, ku kam dëgjuar se po ekzistua edhe një si simulator, ku mund të marrësh pistoletat plastike dhe të qëllosh mbi serbët. Mendoj se kjo nuk na çon drejt ballafaqimit me të kaluarën dhe se është vërtetë mësim mjaft jo objektiv mbi të kaluarën.

Deklaratë: Emina Bužinkić, Rrjeti rinor i Kroacisë, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007

Lidhja rajonale e të rinjve krijon hapësirën për ndërtimin e besimit dhe ballafaqimin me të kaluarën

Mendoj se është e rëndësishme që të rinjtë [nga rajoni] të tubohen në ndonjë vend së bashku dhe, e para, të njihen, për të parë se në themel, janë të njëjtë, me probleme dhe interese të njëjta, dhe se mbi një themel të këtillë mund të ndërtohet debati ku mund të futet edhe ballafaqimi me të kaluarën. Mund të organizohen më shumë kampe rajonale [për të rinj] në të cilët një pjesë e fokusit do të ishte çështja e Ballafaqimit me të kaluarën ose edukimi paqësorë.

Deklaratë: Anamarija Sočo, Qendra vullnetare Zagreb dhe Këshilli rinor i qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Në kemi organizuar edukimin qytetar dhe kishim dy grupe, dhe aty ku kanë qenë serbët dhe kroatët, thjesht kishim frikë se si do të pranojnë njëri tjetrin, ndërkaq që nga ata rrjedh iniciativa, donin që të ishin me një grup, dhe kjo na entuziazmojë dhe kemi kuptuar përmes këtyre projekteve që, në të vërtetë, nuk duhet t'i shtyjme që të kuptojnë se nuk kanë shumë dallime mes veti, por ata vetë e kuptojnë këtë disi, se mund të janë bashkë. Dhe kishim edhe një projekt tjetër, Vula pa kufij quhej, ku shoqëroheshin të rinjtë nga Bači dhe Vukovari.

Deklaratë: Helena Bučko, Grupi për paqe Dunav [Danub], Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

Është e nevojshme konferenca rajonale kushtuar projekteve dhe aktiviteteve të të rinjve në ballafaqimin me të kaluarën, që do të mundësonte strategjitë e përbashkëta.

Një konferencë e tipit revyjal, ku do të fitonin hapësirë të rinjtë dhe organizatat rinore që të prezantojnë se çka kanë arritur deri më sot, çfarë filma kanë realizuar, cilat materiale, libra, disa lloje i kam parë në Beograd, si doracakët mbi tolerancën, pra krejt çka është arritur në metodat dhe mjetet e ballafaqimit me të kaluarën, në mënyrë që të kemi njëfarë pasqyre, dhe të njihemi dhe pastaj ndoshta edhe të gjejmë mundësinë për ndonjë strategji të përbashkët në bazë të të gjitha këtyre të arritura-ve.

Deklaratë: Srđan Antić, Qendra Nansen dialog, Kroaci, Konsultat kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, më 20 maj 2007.

7. Konsultat rajonale me gazetarë: Instrumentet për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi

**Sarajevë, Bosnja dhe Hercegovina
Më 29 shtator 2007**

Organizatorët e konsultave ishin Fondi për të Drejtën Humanitare, Qendra Kërkimore-Dokumentuese dhe Documenta, në bashkëpunim me Shoqatën e gazetarëve të BH, Shoqatën e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Shoqatën e gazetarëve të pavarur të Serbisë, Qendrën Ndërkombëtare për edukimin e gazetarëve (Kroaci) dhe Qendrën ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale (ICTJ). Kanë marrë pjesë 31 gazetarë, fjalën hyrëse e kanë mbajtur Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Vesna Teršelić (Documenta,

Kroaci) dhe Mirsad Tokača (Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH), ndërsa moderatorët kanë qenë Nerma Jelačić (BIRN BH) dhe Rade Radovanović (TV Avala, Serbi). Mbi tubimin kanë informuar Beta dhe Agjencioni VranjePress.

Qasja rajonale është posaçërisht e rëndësishme në informimin për krimet e luftës.

Është tejet e rëndësishme që në këtë rajon të përkrahemi mes vetit, dhe është tejet i rëndësishme qasja rajonale në raportimin për këto tema, siç është informimi për krimet e luftës, ngase njerëzit e këtij rajoni kanë qenë njerëzit që kanë luftuar në këto hapësira, kanë qenë pjesë e ushtrive, viktimat të krimeve të luftës, dhe ata kanë edhe familje në atë vend tjetër, ose kanë lidhje gjaku, ose kanë miq. Për këtë arsye është tejet i rëndësishëm solidariteti profesional në rajon.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve e BH, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Mund të bëjmë shumë edhe nëse në një mënyrë prej gazetarëve nuk do të pranohen kufijtë mes nesh, por do të shkonim dhe jepnim informatat njëri tjetrit, do të shkruajmë se si janë bërë krimet edhe në këtë, edhe në atë anën tjetër, edhe në një mjedis të tretë. (...) Ndoshta do të mund të bëheshin edhe ekipe, dhe nëse në Beograd janë gjetur kufomat dhe atje janë disa gjeneralë që për këtë e kanë dhënë urdhrin, dhe viktimat janë të Kosovës, atëherë do të mund të bënim në nivelin rajonal ekipet e gazetarëve, që do të hulumtojmë rastin dhe pastaj publikojmë raportin.

Deklaratë: Nadira Avdić Vllasi, Radio Televizioni i Kosovës Kosovë, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Për plasmanin e të drejtës tranzicionale në mediat duhet të sigurohet përkrahja e redaktorëve.

Asnjëherë nuk mund të flasim vetëm për gazetarin dhe nuk mund të ketë asnjë nismë të tyre, sado që ata janë korrekt dhe duan që të zbardhin të vërtetën, nëse nuk e kanë përkrahjen e shefave të tyre. (...) Nëse mediumi është privat, mund t'ju largojnë menjëherë, pa asnjë problem për ta.

Deklaratë: Nadira Avdić Vllasi, Radio Televizioni i Kosovës Kosovë, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Gazetarët kanë mundësi të hulumtojnë, por nuk kanë mundësi të botimit. Kjo është çështje kyçe këtu, si të transmetohen gjërat. Propozimi im është që të shkohet me letër transmetuesve publikë, të

provohet që të fitohet përkrahja nga redaktorët që ata e duan këtë, se do ta transmetojnë dhe pastaj të shkohet edhe te televizionet më të vogla, lokale, sepse ato shikohen mjaft në qytetet e vogla.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve e BH, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Shoqatat e gazetarëve duhet t'i lajnë hesapet me anëtarët e shoqatës që kanë përhapur propagandën luftënxitëse.

Sa i përket dënimit të gazetarëve për propaganda luftënxitëse, është iluzore të pritët që do të ndodh kjo. Nëse nuk ka ndodhur në 15 vitet e fundit, atëherë më parë do të përgjigjet gjenerali Veljko Kadijević për Vukovarin, se sa gazetari.

Deklaratë: Hrvoje Zovko, Radio Televizioni Kroat - HRT, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Është vonë që të gjykohen gazetarët. Ose, a mund të gjykohen gazetarët kur nismëtarët kryesor të krimit dhe kriminelët më të mëdhenj në këto hapësira nuk janë dënuar? (...) Unë kam më shumë prirje që bashkësia e gazetarëve të spastrojë llogaritë me të kaluarën dhe kolegët që kanë bërë propagandë në bazë të parimeve etike (...) Cila shoqatë e gazetarëve e ka përjashtuar ndonjë anëtar të vetin nga shoqata për shkak se ka punuar pandershëm gjatë luftës?

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve e BH, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Gjykimet për krimet e luftës kanë efekt të madh edhe kur dënimi nuk është adekuat me krimin e bërë.

Ne gazetarët, para së gjithash, jemi të prirë shumë shpesh që edhe gjykimet për krimet e zakonshme dhe krimet e luftës t'i shohim si garë, ndeshje. Dalli-mi është shumë i madh. Tek ndeshjet në fund është i rëndësishëm vetëm rezultati. Në procesin gjyqësor nuk është vetëm pesha e dënimit ajo që matet. Konkretisht, në rastin e Ovčar-ës megjithatë është arritur diçka, është konstatuar pa dyshim se është bërë një krim tepër i rëndë dhe këtë askush nuk mund ta mohojë, pa marrë parasysh lartësinë e ndëshkimit për Mërkšić-in ose Šljivančanin-in, apo lirimin e Radić-it.

Deklaratë: Dejan Anastasijević, Javorja Vreme, Serbi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Pjesëmarrësit kanë qenë të ndarë në mendime se a është opinioni i interesuar për temat e krimeve të luftës.

Mendoj se në Serbi më nuk ka problem që të shkruhet dhe raportohet për krimet e luftës, por këto askush më nuk i përcjell, prandaj mendoj se duhet të gjendet mënyra se si të sensibilizohet opinioni publik.

Deklaratë: Bojan Tončić, gazetar i pavarur, Serbi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Mendoj se është kyçe që të pajtohemi me kolegët që mendojnë se tema e krimit të luftës thjesht është tejkaluar, se populli nuk do më të dëgjoj mbi këtë temë. Konsideroj se mediat thjesht nuk janë këtu që të përmbushin shijen e popullit, dhe se duhet t'ua ngopin urinë me do tema të reja. Ne jemi ata që thjesht duhet ta imponojmë këtë temë si primare, pa marrë parasysh se ajo në këtë moment duket i duket si barrë.

Deklaratë: Petar Komnenić, Javorja Monitor, Mali i Zi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Tregu nuk mund t'i shkatërroi këto rrëfime. Mendoj se asnjë treg nuk mund ta shkatërroj një tregim të fortë nga lufta, ose një fakt të fuqishëm nga lufta. Për këtë absolutisht askush nuk mund të më bind.

Deklaratë: Mirsad Tokača, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Është shumë me rëndësi të flasim me gjuhën e fakteve. Problemi më i madh është që opinioni nuk ka qasje në faktet për krimet e as për proceset në Hagë.

Në kemi problem mu për atë se nuk i kemi faktet. Thjesht, deri te opinioni nuk vijnë faktet se çfarë është ndëshkimi, për çfarë është i tillë. (...) Televizioni kroat është televizion publik dhe ai nuk mund të bie aq poshtë deri te qëndrimi se krimet e luftës thjesht nuk na qenkan më në modë. Ju paguheni dhe ju duhet patjetër të paktën thjesht të raportoni për krimet.

Deklaratë: Eugen Jakovčić, TV Jadran – emisioni Cenzura, Kroaci, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Opinionin merr informatat për krimet e luftës në një mënyrë kur jepen në programet informative dhe në mënyrën tjetër nga programet dokumentare. E ne do të mund të thoshim: „Hajt ta bëjmë një rrëfim të ngrohtë njerëzor.“ Kjo ka më shumë efekt se, të themi, një rrëfim informativ. Dhe kur e kemi fjalën te krimet e luftës, është e rëndësishme vetëm të flasim për fakte dhe me gjuhën e fakteve.

Deklaratë: Mira Lolić-Močević, Radio-televizioni i Republika Serbska, BH, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Krimet e luftës nuk janë temë për të cilën duhet të shkruhet duke i konfrontuar qëndrimet, por gazetari duhet t'i dënojë ato pa asnjë dyshim sepse respektimi i të drejtave të njeriut është obligim i tyre.

Pasi që gazetarët e bëjnë historinë, mendoj se duhet të kanë qëndrimin e tyre dhe të përgjigjen për këtë qëndrim. Nëse ky është i gabueshëm, luftënxitës ose nuk di çfarë, duhet të përgjigjen për këtë. (...) Nuk e kemi të drejtën e luftënxitjes, nuk e kemi të drejtën e gjuhës së urrejtjes, nuk e kemi të drejtën të bëjmë ftesë për vrasje. Këto nuk janë standardet e profesionit, por thjesht respekt për të drejtat njerëzore dhe qytetare.

Deklaratë: Senka Vlatković, B92, Serbi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Gjithnjë them se kur kemi të bëjmë me krimin, nuk guxojmë të jemi neutral, sepse e kemi viktimën. Duhet të jemi të anshëm, dhe duhet të jemi me viktimën. Ky është edhe obligim moral, jo vetëm profesional. Nëse do ta shkruaja një tekst ku viktimës së dhunimit dhe dhunuesit i jap hapësirën e njëjtë, dhe ia lë lexuesit ose shikuesit që vetë të nxjerrin përfundimet, një gjë e tillë do të ishte e paimagjinueshme. (...) Presupozimi i pafajësisë nuk i obligon pjesëmarrësit në debatin publik. Ky presupozim i obligon pjesëmarrësit në procesin gjyqësor dhe gazetarët që e përcjellin, dhe këtu duhet t'i vihet pika.

Deklaratë: Dejan Anastasijević, Javorja Vreme, Serbi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Unë mendoj se gjithnjë është me rëndësi të tregohen dy anët e tregimit, të kemi edhe njërin dhe tjetrin bashkëbisedues, të dytë që janë në një konflikt, sepse askush nuk ka monopol ndaj të së vërtetës. Nuk e dimë asnjëherë kur jemi në gabim.

Deklaratë: Igor Mekina, Dnevnik, Sllovenia, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Duhet të bëhet baza e përbashkët e të dhënave në Internet që do ta lehtësonte punën e gazetarëve.

Po ndoshta nuk është ide e keqe edhe të një internet faqeje, që në fund të fundit të kemi një bazë të përbashkët të të dhënave që do ta lehtësonte punën tonë prej gazetarëve, që të shihen ato njëzet, apo shtatëmbëdhjetë, apo pesëmbëdhjetë, apo sa janë, vite të punës të të gjitha organizatave, edhe të gjithë neve këtu që jemi marrë me këtë temë.

Deklaratë: Dinko Gruhonjić, Beta/Radio Deutsche Welle/Shoqata e pavarur e gazetarëve të Vojvodinës, Serbi, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Një gjë për të cilën do të mund të mendoheni është mbledhja e informatave që i kanë organizatat joqeveritare ose ju në arkivat tuaja individuale. Dhe edhe nëse prokurorët nuk bëjnë diçka me këto materiale, qoftë në Hagë, qoftë në Beograd apo Sarajevë, tubimi i këtij materiali dhe prezantimi i tij përmes raportimit të pavarur në internet faqen, mund të jetë mënyra e inicimit të përgjegjësisë për ato krime më pak të prekshme dhe gjërat që prokurorët nuk mund t'ua gjejnë lidhjet e drejtpërdrejta me krimet e luftës.

Deklaratë: Caitlin Reiger, Qendra ndërkombëtare për të drejtën tranzicionale, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

Gazetarët e të gjitha serviseve publike në rajon mund të organizojnë prodhimin e një emisioni të përbashkët mbi të drejtën tranzicionale që do të transmetohej në të gjitha vendet e rajonit

Të formohet një pull i gazetarëve me qëllimin që të organizojë dhe realizojë të themi një emision në muaj (...) që vetëm paktohet dhe ky do të ishte emision që në kohën e caktuar emitohet nga qendra dhe ne e marrim dhe e transmetojmë. (...) Dhe këtu do të ketë edhe gjëra që lidhen me krimet e luftës, ato tregime që shpesh mbesin anash, nuk arrijmë që ti tregojmë, gjithçka që ka lidhje me krimet e luftës, dhe çka atë muaj ka peshë dhe meriton që të futet në atë spektër të vogël, TV magazinën e përbashkët.

Deklaratë: Gordana Petrović, Radio-Televizioni i Serbisë - RTS, Konsultat rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, më 29 shtator 2007.

8. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi mekanizmat e ballafaqimit me të kaluarën

Osijek, Kroaci

Më 6 tetor 2007

Konsultat i organizoi OJQ Qendra për Paqe, Joviolencë dhe të Drejtat e Njeriut nga Kroacia.

Duhet të krijohet strategjia që të rinjve do t'ua tregonte rëndësinë e ballafaqimit me të kaluarën si për brezin e tyre, ashtu edhe për brazat e ardhshëm dhe pengimin e konflikteve të mundshme të armatosura në të ardhmen.

Bashkëpunimi rajonal në ballafaqimin me të kaluarën është i domosdoshëm sepse në konfliktet e armatosura që janë zhvilluar në këto hapësira kanë

qenë të përfshira shumica e shteteve të reja. Pos kësaj, që procesi i ballafaqimit dhe gjetjes së mekanizmave për zbardhjen dhe tregimin e së vërtetës të jetë i plotë, është e domosdoshme që në te të përfshihet e tërë hapësira post-jugosllave.

9. Konsultat rajonale me të rinjtë mbi instrumentet dhe iniciativat për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi

Beograd, Serbi
Më 21 tetor 2007

Këto konsultat i organizuan Fondi për të Drejtën Humanitare, Qendra Kërkimore-Dokumentuese dhe Documenta, në bashkëpunim me Nismën rinore për të drejtat e njeriut (Serbi) dhe Rrjetin rinor të Kroacisë. Në diskutime morën pjesë 37 pjesëmarrës të organizatave joqeveritare dhe të organizatave rinore, katër anëtarë të rinisë të partive politike në rajon, si dhe 16 vëzhgues, prej tyre dy të organizatave ndërkombëtare. Fjalët hyrëse i mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), kurse tubimin e moderuan Emina Bužinskić (Rrjeti rinor i Kroacisë, Kroaci) dhe Andrej Nosov (Nisma rinore për të drejtat e njeriut, Serbi). Web portali *H-Alter* me një lajm të shkurtë e ka paralajmëruar tubimin.

Për zbardhjen e së vërtetës për të kaluarën duhet të ketë një trup rajonal anëtarët e të cilit do të ishin ekspertët nga të gjitha vendet e ish RSFJ.

Kur flasim për zbardhjen dhe tregimin e së vërtetës, mendoj se do të ishte e rëndësishme që të krijohet një trup rajonal, dhe po ashtu me rëndësi të madhe do të ishte që në këtë trup të janë anëtarët dhe anëtarët nga të gjitha vendet [e rajonit]. Pse? Sepse është tejet e rëndësishme që të jetë trup rajonal dhe që në te të janë ekspertët nga të gjitha vendet kështu që të rinjtë, e edhe njerëzit në përgjithësi, opinioni publik, të mos i kanë mëdyshjet para rezultateve finale.

Deklaratë: Antonela Balić, Forumi të rinjtë dhe edukimi joformal, Kroaci, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Roli më i rëndësishëm i të rinjve është krijimi i kontekstit pozitiv shoqëror për promovimin e

trupit rajonal për zbardhjen e fakteve.

Roli më i rëndësishëm i të rinjve është krijimi i kontekstit pozitiv në rajon për ballafaqimin me të kaluarën. Ky rol është parë mu në angazhimin e të rinjve për krijimin e kontekstit pozitiv publik në nivelin rajonalë, për krijimin, promovimin dhe funksionimin e trupit për zbardhjen dhe nxjerrjen në publik të fakteve.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Kanalet e mira të komunikimit janë me rëndësi kyçe për zbardhjen e së vërtetës në nivelin rajonal.

Bartja e informatave dhe kanalet komunikuese janë këtu mbase gjëja më e rëndësishme. Kanalet e derisotme të gabuara komunikuese në esencë edhe na kanë sjell deri te kjo që sot të «kemi», ndër thonjëza, më shumë të vërteta në më shumë rajone.

Deklaratë: Kenan Uštović, Forumi Rinor i Partisë Social-demokratike, BH, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Të rinjtë kanë përgjegjësi ndaj të ardhmes dhe duhet të bëjnë presion që faktet për krimet të zbardhen dhe të tregohen.

Nëse të rinjtë nuk kanë përgjegjësi për keqbërjet e së kaluarës ngase në atë kohë nuk kanë mundur të ndikojnë në gjërat, ekziston përgjegjësia e të rinjve ndaj brezave të ardhmërisë në zbardhjen e fakteve. Të rinjtë kanë përgjegjësinë e shtruarjes së pyetjeve, të kërkit të përgjigjeve dhe të bërjes së presionit të vazhdueshëm në shoqërinë ku jetojnë që faktet të zbardhen dhe tregohen opinionit.

Deklaratë: Andrej Nosov, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

A është paqja raport stabil dhe i vazhdueshëm kjo para së gjithash varet nga raporti ndaj të vërtetës dhe në këtë kuptim për të rinjtë është veçanërisht thelbësore që ta pranojnë atë përgjegjësi, sepse deshën apo s' deshën atë e kanë. Sigurisht se nuk e kanë për atë çka është bërë, por e kanë për raportin e tyre ndaj asaj çka është bërë. Ne tani më nuk jemi në moshën adoleshente dhe jetojmë në një mjedis që ende nuk është ballafaquar me të kaluarën, dhe në këtë kuptim e kemi përgjegjësinë.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Kjo ideologji shihet në mohimin e krimeve, në adhurimin e kriminelëve, në atë se nuk ka drejtësi, nuk e dimë të vërtetën dhe gjithë atë që përbënë të sotmen tonë. Unë në këtë shoh përgjegjësinë tonë, se ne duke mos i pranuar këto gjëra, që edhe sot ekzistojnë, në të vërtetë ia zgjasim jetën krimeve, ua mbajmë krahun atyre. Ne po kështu, me atë çka sot bëjmë ose nuk e bëjmë, mund të krijojmë tokë të plleshme që këto gjëra të përsëritën. Prandaj mendojnë se secili prej nesh duhet ta sheh këtë përgjegjësi.

Deklaratë: Maja Stojanović, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Kur sot përdorim termet e luftës dhe krimit, ndër të rinjtë ato janë emocionalisht më pak të mbushura thjesht ngase ata nuk i kanë përjetuar, ose nëse i kanë përjetuar, kjo nuk ka qenë në mënyrën si i kanë përjetuar të moshuarit, që kanë qenë aktiv në luftë. (...) Në kohën e luftës kemi pas manipulim të tmerrshëm medial në të gjitha vendet e rajonit, dhe ne si të rinj, pak a shumë i kemi ikur kësaj. (...) Për këtë mendoj se te rinia ka një dozë më të madhe të objektivitetit kur flitet për këto tema.

Deklaratë: Mario Mažić, Grupi rinor i Këshillit Kroat të Hel-sinkit për të Drejtat e Njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Duhet të merremi me ballafaqimin me të kaluarën por edhe me pengimin e zhvillimit të konflikteve potenciale të cilët janë ende të mundshëm, sidomos në Kosovë.

Problemet e Kosovës që kanë ndodhur në të kaluarën ka të ngjarë se janë ende të gjalla në disa mjedise, sidomos p.sh. në Mitrovicën veriore, ku mentaliteti i viteve '90 është më prezent se në vendet tjera ku konfliktet janë kryer para shumë kohe dhe ku, thënë drejtë, lufta dhe krimet e luftës janë e kaluar. Edhe te ne në Kosovë është e kaluar, por potencialisht mund të përsëritet. Pra, pos masave të ballafaqimit, ne duhet të merremi edhe me pengimin.

Deklaratë: Agon Maliqi, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Kosovë, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Ballafaqimin me krimet duhet ta bëjmë vetë, dhe jo të presim hyrjen në Bashkimin Evropian. Duhet të jemi përgjegjës për shoqëritë tona.

Zgjidhjen e kësaj ne duhet ta bëjmë para hyrjes në Bashkimin Evropian, sepse pas hyrjes nuk do të kemi më çka për të zgjidhur. Ne duhet t'i bëjmë vetë

këto gjëra dhe duhet të jemi më në fund, të paktën një herë nga shekulli i pestë, gjashtë, shtatë, ose e dhe para Krishtit, përgjegjës për shoqëritë tona. Bashkimi Evropian jep fonde për këto gjëra, por ne vetë duhet ta shfrytëzojmë rastin, ta kapi atë dhe të fillojmë me punën.

Deklaratë: Ivan Novosel, Grupi rinor i Këshillit Kroat të Hel-sinkit për të Drejtat e Njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Duhet të kyçen sa më shumë organizata rinore të partive politike në procesin e ballafaqimit me krimet e bëra.

Do të duhej të potencohet kyçja sa më e gjerë e rinisë të partive politike në këto procese.

Deklaratë: Ivan Novosel, Grupi rinor i Këshillit Kroat të Hel-sinkit për të Drejtat e Njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Krijimi i një atmosfere ku është e mundshme që të bisedohet për këto gjëra, varet nga partitë politike (...) Në këtë kuptim duhet të orientohemi në punën me partitë politike, përkatësisht me rininë në këto parti.

Deklaratë: Vladimir Milovanović, OJQ BIRO, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Temat në lidhje me të drejtat e njeriut duhet të futen urgjentisht në institucionet edukative

Arsimimi është definitivisht më thelbësori dhe mu këto tema dhe në përgjithësi temat e të drejtave të njeriut urgjentisht duhet të futen në shkolla dhe në mediumet masive, ngase këto janë ato që përkrahë familjes më së shumti ndikojnë në socializimin e njeriut.

Deklaratë: Mario Mažić, Grupi rinor i Këshillit Kroat të Hel-sinkit për të Drejtat e Njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Njësitë e caktuara mësimore do të mund të plotësoheshin edhe me shfaqjen e filmave dokumentar ose format dhe metodat tjera të ndryshme që janë atraktive për të rinjtë, ku pra në mënyra të ndryshme do të trajtoheshin këto tema. Dhe kuptohet, duhet të provojmë lobimin e enteve pedagogjike dhe ministritë kompetente që kjo të jetë ose njësi joformale jashtë plan-programit të rregullt, ose praktikisht në shumë shkolla edhe pjesë e programit zyrtar.

Deklaratë: Jan Zlatan Kulenović, Agjencia Informativë rinore e BH, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Pasi që ky trup rajonal do të vinte deri te faktet relevante, ato edhe do të prezantoheshin. Mendoj

se është e rëndësishme që të sigurohet prezantimi adekuat të këtyre fakteve rinisë, përmes teksteve shkollore, në shkollat, në formën që për ta do të ishte e kuptueshme. (...) Të bëhet si një shtojcë për tekstet shkollore të historisë, ku do të prezantoheshin këto fakte në mënyrë 'uniforme', të përkthyer edhe në gjuhët e rajonit.

Deklaratë: Anamarija Sočo, Qendra vullnetare Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Ndër ato gjëra përmes të cilave ne mund të ndihmojmë është, p.sh., stimulimi i mendimit kritik të rinia. Kjo mund të bëhet përmes një forme të lobiimit zyrtar për reformën e sistemit shkollor. P.sh. që të futet lënda e të drejtave të njeriut në shkolla...

Deklaratë: Agon Maliqi, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Kosovë, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Web portali është mjet i jashtëzakonshëm për informimin e të rinjve për krimet.

Pse nuk të bëhet një hartë interaktive të ish Jugosllavisë e cila p.sh. do të vendosej në një portal të internetit, dhe ku do të ishin shënimet, pasi që të zbardhen, dhe të shtohen aty sipas radhës që vijnë. Dhe që kur vjen në atë domen, të kesh përnjëherë parasysh, si në flashet e spoteve të ndonjë emisioni televiziv, emrat e viktimave ose gjërat e tilla si foto-grafi, filma, dokumente.

Deklaratë: Ivan Novosel, Grupi rinor i Këshillit Kroat të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Mua më duket fantastike ideja e internet portalit, një vendi në të cilin do të mund të kesh të gjitha gjërat, regjistrin e viktimave, faktet historike, filma dokumentar, do të thotë të gjitha në një vend që flasin për temën.

Deklaratë: Simon Simonović, Serbi, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Nevojitet strategjia e veçantë për informimin e njerëzve në vendet më pak të zhvilluara mbi krimet e bëra.

Hapi i parë që duhet të bëhet do të ishte hulumtimi me qëllim që të identifikohen dhe përcaktohen vendbanimet që janë më pak të informuara. Konsideroj se suksesi do të ishte shumë më i madh se nëse do të ishim sipërfaqësor, duke vizituar vendet që pak a shumë janë më të informuar për këto çështje. P.sh. mjediset urbane janë shumë më të informuara për këto çështje në krahasim me ato rurale..

Deklaratë: Jehona Serhati, Integra, Kosovë, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Target grupi duhet të janë nxënësit e shkollave të mesme, sepse informimi për të kaluarën duhet të fillohet në moshën sa më të re.

Target grupi duhet të janë nxënësit e shkollave të mesme prej klasës së parë deri të katërtën, pasi që ata janë në fazën kur janë duke krijuar mendimet e tyre, fazë kjo kur edhe krijojnë botëkuptimet dhe qëndrimet.

Deklaratë: Naim Leo Beširi, Grupi Rinor i Këshillit të Helsinkit për të drejtat e njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Në informimin e të rinjve mund të ndikojë shumë përcaktimi i të gjitha vendeve të krimeve që mund të vizitohen gjatë ekskursioneve.

Hapi i parë në atë ballafaqim përgjithësisht duhet të jetë përcaktimi publik i të gjitha vendeve të krimeve sepse viktimat ndihen disi të rrezikuara nëse askush nuk flet për ta. (...) Kështu viktimat do të fitonin një satisfaksion në krejt rajonin. Kjo do të ndikonte në informimin në përgjithësi të të rinjve.

Deklaratë: Jelena Bubanja, Grupi Rinor i Këshillit të Helsinkit për të drejtat e njeriut, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

Duhet të themelohet çmimi për personat publikë të cilat promovojnë ballafaqimin me të kaluarën.

Në rajonin tonë ka njerëz të rinj që janë shembull, që merren me art, me muzikë, me film, dhe të cilët meritojnë edhe ndonjë çmim sepse e kanë avancuar ballafaqimin me të kaluarën (...) Kjo iniciativë do të mund të bënte një çmim në çdo shtet të rajonit, dhe që të ndahet për çdo vit. Kjo do të mund të ndikojë në motivacionin.

Deklaratë: Iva Prpić, Forumi Rinor i SDP, Kroaci, Konsultat rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, më 21 tetor 2007.

10. Konsultat rajonale me organizatat për të drejtat e njeriut mbi instrumentet për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës

**Beograd, Serbi
Më 29 tetor 2007**

Konsultat i kanë organizuar Fondi për të Drejtën

Humanitare, Documenta dhe Qendra Kërkimore-Dokumentuese. Kanë marrë pjesë 36 përfaqësues të organizatave për të drejtat e njeriut nga rajoni. Fjalët hyrëse mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci) dhe Mirsad Tokača (Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH), kurse moderatore e tubimit ishte Sandra Orlović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Mediat që raportuan për konsultat janë Danas, Beta, Pcnen.com, Infobiro.tv, Radio Evropa e Lirë, Crnps.org.rs dhe H-Alter.

Detyra e organizatave për të drejtat e njeriut duhet të jetë avokimi i themelimit të trupi zyrtar rajonal për zbardhjen dhe tregimin e fakteve për krimet e luftës.

Unë e përkrah bërjen e këtij Komisioni, kjo nuk është çështje, por në këtë situatë kur shteti, elita politike dhe shoqëria nuk janë përcaktuar ndaj të kaluarës, kjo është shumë e vështirë [të realizohet].

Deklaratë: Biljana Kovačević-Vučo, Komiteti i juristëve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Na duhet bashkëpunimi rajonal, kjo çështje është par exelance e karakterit rajonal, çka do të thotë se mund të bëjmë presione në mënyra të ndryshme, siç po ndodh tashmë, që të aftësohen sistemet gjyqësore kombëtare që proceset para gjykatave vendore të fitojnë kredibilitet. Por, po kështu mund të bëjmë presion, të llojmë brenda dhe jashtë, që të themelohet një trup zyrtar rajonal për zbardhjen e së vërtetës.

Deklaratë: Slobodan Franović, Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut i Malit të Zi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Ky lloj trupi, Komisionet, mund të diskutojmë për terminologjinë, është diçka imperative. Pra, të gjithë kemi fol për atë se si kanë kaluar komisionet kombëtare, se ka qenë debakël i vërtetë, dhe mua më duket që mu për këtë na duhet një Komision i këtillë (...) Nëse paraqitemi si rajon, atëherë kjo e ka peshën më të madhe.

Deklaratë: Aida Ćorović, Urban In, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007

Pajtimi ndoshta është për të diskutuar, por Komisionin për të vërtetën sigurisht se është dashur që të krijohet. (...) Qëllimi ynë është që kur të bëhet ky trup rajonal, i cili do të punoj atë që do të punojë, të pranohet në krejt rajonin, të ketë rezultate që pranohen në rajon.

Deklaratë: Jezdimir Milošević, Aksioni paqësor humanist, BH, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Sigurisht se duhet të përkrahet instalimi i mekanizmit rajonal për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës në hapësirat e ish Jugosllavisë (...) Mendoj se avokimi i themelimit të një trupi të tillë ndër të tjerave duhet të jetë detyrë e organizatave për të drejtat e njeriut dhe konsideroj se kjo duhet të ketë një paraqitje të organizuar.

Deklaratë: Miroslav Živanović, Qendra për të drejtat e njeriut, BH, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Ky trup rajonal duhet të fokusohet në viktimat dhe faktet, por nuk duhet të merret me zbardhjen e përgjegjësisë për krimet e luftës.

Ne, si organizatë për të drejtat e njeriut, duhet të krijojmë një hapësirë publike për viktimat sepse kjo është para së gjithash me qëllimin e krijimit të këtij trupi që duhet të jetë mandati dhe platforma e jonë. (...) Po, Komisioni duhet të jetë ai vend, hapësirë përmes së cilës viktimat do të mund të tregonin atë çka u ka ndodhur

Deklaratë: Andrej Nosov, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Së pari, duhet të përcaktohet periudha e zbardhjes së fakteve. A janë këto vitet 1992-1995, apo 1991-1995, ose kur bëhet fjalë për Kosovën, 1999-2000. Do të thotë, duhet të përcaktohet saktësisht periudha në të cilën do të zbardhe faktet e caktuara. Çështja tjetër është cilat fakte do ti zbardhim. Dhe e treta, cila është kohëzgjatja e punës së këtij trupi. Nuk mund të jetë periudha prej tre apo pesë vjetësh, sepse njerëzit presin rezultatet. (...) Dhe vërtet duhet të reduktohen faktet që do të zbardhen, sepse kam frikë se nëse e marrim kafshatën e madhe, se nuk do ta mund ta përtypim. Është normale se do të merremi me zbardhjen e fakteve, por nuk do të duhej të merrnim përsipër që tani të zbardhim edhe përgjegjësitë.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi qytetarëve të Tuzllës, BH, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Mendoj se kjo është një iniciativë me vlerë dhe e mirë, dhe se duhet ta përkrahim, sidomos pasi që po shoh se ekziston edhe një energji në këtë drejtim, por kjo është një gjë që kërkon tepër, tepër shumë angazhim. (...) Qasja rajonale në dokumentimin e të gjitha viktimave, e të gjithë të zhdukurve, kjo

është diçka që mendoj se nuk guxojmë ta harrojmë, nuk guxojmë ta neglizhojmë, por kjo punë duhet të përfundohet dhe kjo kërkon bashkëpunim me disa vende, bashkëpunim të ndërsjellë. (...) Po kështu, kjo nisme rajonale do të merret me përcjelljen sistematike të gjyqimeve për krimet e luftës, të cilat ndërkaq mund të kontribuojnë me dokumentimin nga gjykimet lokale të shkeljeve që atje tashmë janë konstatuar, e ne nuk i dimë. Mendoj se këto nisma duhen të çohen deri në fund dha pastaj të merën më punën për çka po bëhen.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për paqen, Joviolencë dhe të drejtat e njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Të dhënat për viktimat janë të rëndësishme por po aq të rëndësishme janë edhe të dhënat se çka i ka paraprirë krimeve, pastaj konteksti politik, shkaqet e luftës dhe interpretimi i të dhënave.

Këtu është i rëndësishëm, pasi që po flasim për viktimat, ai niveli në të cilin tashmë me vite të tëra po punojnë disa organizata. Niveli tjetër janë faktet, dhe jo vetëm ato të lidhura me luftën por edhe për atë çka i ka paraprirë luftës. Biljana foli për kontekstin politik, do të thotë për politikën që kanë shkaktuar luftën. Këtu mendoj para së gjithash në Serbinë sepse [politika e saj] ka qenë më komplekse dhe do të thosha më e rëndësishme. Dhe, e treta, është interpretimi që do të ketë format e ndryshme, nga këndvështrimet e ndryshme, dhe kjo është diçka që do të mbetet temë e bisedave edhe në deceniet e ardhshme. Mendoj se një debat i tillë është diçka që ende po na pret.

Deklaratë: Sonja Biserko, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Pos zbardhjes të së vërtetës, ajo çka është tejet e rëndësishme është pranimi i të vërtetës. Mirëpo, duke pas parasysh përvojat e deritashme të mbrojtjes të të drejtave të rrezikuara të njeriut nga institucionet e sistemit, kjo nuk na jep të drejtën për ndonjë optimizëm për të qenë, dhe shumë pak njerëz janë të kënaqur. Por zbardhjes të fakteve, është e domosdoshme po kështu, të hulumtohen shkaqet e të keqes, ideologjitë e së keqes (...) dhe duhet të zbardhet edhe përgjegjësia e mediave, të cilat po kështu mund të radhiten në ato shkaqet e së keqes, duke zbardhur interesat që e deformuan të vërtetën.

Deklaratë: Semiha Kaçar, Këshilli për mbrojtjen e të drejtave dhe lirisë së njeriut i Sanxhakut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Nëse dikush mendon se ne do ta prodhojmë raportin dhe ai raport pastaj diku do të mbledh vetëm pluhurin, atëherë ky trup nuk na duhet fare. Pra, nga kjo fazë, nga zbardhja e së vërtetës, duhet të futemi në fazën e truth telling-ut, pra e tregimit të së vërtetës, dhe nëse doni edhe të interpretimit tonë, pra të atij trupi. Pra, ai duhet të interpretojë disa gjëra, pa përfundime të mëdha, në kuptimin që të tregoj, të sqaroj gjërat, që ato të kanë qartësi të plotë.

Deklaratë: Mirsad Tokaća, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Të dhënat janë vetëm njëri prej faktorëve më të rëndësishëm, nuk mund të bazosh përfundimin cilësor në të dhënat e rrejshme, por nuk mund të pretendosh që të formosh Komisionin që do të merret me të vërtetën, pajtimin, përgjegjësinë, - supozoj jo përgjegjësinë në kuptimin e ndëshkimit gjyqësor -, e të mos ke disa konkluzione, sepse ka diçka në raport me të cilin orientohesh. Nuk mund të shtrembërohet realiteti, nuk mund të falsifikohen të dhënat, nuk guxon të mënjanojë të dhënat e pakëndshme, si thotë verbëri, por interpretimi i të dhënave është detyrë e jonë.

Deklaratë: Biljana Kovačević-Vučo, Komiteti i juristëve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Duhet të intensifikohet procesi i konsultave dhe të formohet koalicioni për avokimin e trupit rajonal dhe të strategjisë në drejtim të opinionit, shoqatave të viktimave, institucioneve kombëtare dhe ndërkombëtare.

Është me rëndësi të veprojmë në drejtim të opinionit, në mënyrë që kjo të bie në një tokë më të plleshme. Dhe këtu është atëherë shumë e çmueshme të kemi këso konsultash kohë pas kohe në njëfarë mënyrë koordinohen aktivitetet e këtilla, kështu kemi një efekt të sinergjisë, që ne si organizata joqeveritare po e bëjmë aq sa është e mundshme në këtë plan.

Deklaratë: Aleksandar Popov, Qendra për rajonalizëm, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Para se të flasim për trupat rajonal, mendoj se vitin tjetër ose dy vite, do të duhej të kishim një proces të konsultave intensive. Dhe jo vetëm të konsultohemi, por një numër të caktuar të propozimeve inventive dhe të praktikave pozitive, do të duhej t'i involvonim në punën, e do të thosha edhe në tekstet programatike të këtyre tre organizatave dhe atyre që janë partnere.

Deklaratë: Gordan Bodog, IzMir, Kroaci, Konsultat rajonale me

organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Mua më duket se do të ketë më shumë të tillë të cilët e përkrahin vetë procesin e formimit të Komisionit nëse fillon debati i gjerë publik të cilën do të duhej ta prezantonim në njëfarë mënyre në hapësirën publike. Mendoj se disi mund të gjejmë aleatët në ato shoqëri, shoqatat e viktimave, e mbase edhe në disa vende tjera ku ndoshta nuk e kemi pritur, por është problem si të depërtosh në këtë hapësirë dhe të zgjedhësh strategji të mirë për ta bërë atë.

Deklaratë: Maja Stojanović, Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Unë jam për atë që ky Komision, pa marrë parasysh a do të quhet rajonal apo ndryshe, të zgjerohet dhe jo të bie si barrë e vetëm tre organizatave që tani janë bosht kurrizor për shpesh aktivitetin e ardhshëm të përbashkët. Të zgjerohet edhe në Maqedoni dhe në Kosovë, e edhe në Preshevë dhe Bujanoc, ku ka punë dhe ku duhet të punohet. Nuk është problem si do ta emërtojmë Komisionin, duhet të krijohet dhe të zgjerohet.

Deklaratë: Behxhet Shala, Këshilli për Mbrojtje e Lirive dhe të Drejtave të Njeriut i Kosovës, Kosovë, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Për themelimin e trupit rajonal është e nevojshme përkrahja dhe bashkëpunimi i shteteve në rajon.

*Nuk mundemi neve të bisedojmë për Komisionin alternativ dhe të presim përkrahjen e shtetit. Kjo është në të vërtetë pyetja e pulës dhe vesë. Ne si shoqëri civile, si organizata joqeveritare që merremi me të drejtat e njeriut dhe drejtësinë **tranzicionale**, duhet të bëjmë presion në shtetin që të pranojë rezultatet tona. Nuk mund të marrim paraprakisht përkrahjen e shtetit, sepse atëherë jemi servisë i shtetit e ne nuk duam që të bëhemi ky servis.*

Deklaratë: Biljana Kovačević-Vučo, Komiteti i juristëve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Shtetet tona drejtohen nga elitat politike që na kanë çuar edhe në luftë. (...) Kushdo që ia ofron [Qeverisë së Malit të Zi] që të formojë këtë Komision, ajo do ta formojë menjëherë, vetëm që ky Komision, si edhe krejt Mali i Zi, do të shërbejnë si fasadë, si makijazh demokratik për t'u laritur institucioneve.

Deklaratë: Sabina Talović, Qendra e hapur informative qytetare Bona Fide, Mali i Zi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Personalisht jam absolutist kundër Komisionit shtetëror por, si e përmendi Natasha, më duket se është qenësore të krijohet Komisioni i pavarur që do të kishte përkrahjen dhe legjitimitetin e shteteve kombëtare, sipas modelit të Gjykatës së Hagës.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime paqësore, Kroaci, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Strategjia jonë si organizata të shoqërisë civile duhet të jetë që ky Komision të marrë përkrahjen e shteteve. Nëse ajo nuk do të jetë shtetërore, ajo duhet të fitoj këtë status, dhe për këtë kam dy argumente. I pari është se kemi arkivat shtetërore, ushtarake dhe civile. (...) Çështja e dytë e rëndësishme është se çka do të bëhet me rezultatin e Komisionit. Nëse është nismë jozyrtare, kam frikë se do të përfundojë si tekstet e historisë që i përmendi Sonja [Biserko]. Ne sot kemi një tekst alternativë të historisë, të cilin asnjë shtet i rajonit nuk e ka fut në planprogramet, vetëm për arsye se kemi të bëjmë me një nismë jozyrtare të historianëve.

Deklaratë: Andrej Nosov, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat rajonale me organizatat për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, 29 tetor 2007.

Ne jemi më parë në gjendjen e luftës së papërfunduar, se sa në prag të ndërtimit të paqes, kështu që kjo situatë nuk shkon në favor të kësaj, por sigurisht se nuk ka gjasa që tre qeveri në tre shtete të merren vesh rreth formimit të një Komisioni Rajonal.

Deklaratë: Aleksandar Popov, Qendra për rajonalizëm Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Që ku aspekti rajonal të përmbysët paradoksalisht në favor të asaj që duam të bëjmë, duhet, pra, t'i harrojmë institucionet, t'i harrojmë komisionet kombëtare dhe rajonale me legjitimitet jo vetëm të qeverive kombëtare por edhe të shoqërisë. Të ne si duket shumica e shkeljeve të të drejtave të njeriut kanë ndodhur me pajtimin e shumicës dhe ekziston edhe pajtimi i shumicës që kjo të fshehët. Mund të bëjmë diçka tjetër, dhe ko është që me forca të përbashkëta ta kryejmë komplet këtë punë.

Deklaratë: Srđan Dvornik, Këshilli i Helsinkit Kroat për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Absolutisht nuk besoj në këto komisione zyrtare, shtetërore. Në të vërtetë në këto komisione, në këta trupa, ka njerëz që janë përgjegjës për luftën dhe të gjitha pasojat e luftës, kështu që ata nuk janë të interesuar që të zbardhet e vërteta dhe bëjnë gjithçka që ajo mos të zbardhet. Pra, këtyre nuk u besoj,

por nuk e përjashtoj aleancën me ta sepse duhet të bashkëpunojmë me ta deri në një kufi.

Deklaratë: Behxhet Shala, Këshilli për Mbrojtjen e Lirive dhe të Drejtave të Njeriut Kosovë, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Organizatat joqeveritare mund të organizojnë debat publik mbi nismën e formimit të trupit rajonal por nuk mund ta krijojnë Komisionin që do të kishte fuqinë e zbardhjes dhe të njohjes të fakteve.

Le të kishin qenë në Serbi 70 ose 80 për qind të atyre që e kanë përkrahur politikën e Milosheviqit por nuk ka mënyrë tjetër në hapësirën çfarë është Ballkani Perëndimor pos që të gjejmë ndonjë model që qeveritë të cilat nuk e kanë vullnetin politik, t'i detyrojmë që pranojnë zbardhjen e fakteve. Pa këtë beteja kundër trashëgimisë është e humbur krejtësisht, mbetemi te interpretimet të cilat i kemi sot dhe nuk e kemi absolutisht asnjë shpresë se do t'i lëvizim gjërat për brezat e ardhshëm, beteja është e humbur nëse mbesin në këtë nivelin alternativ, nëse mbesim dhe jemi të kënaqur me këtë çka punojmë sot. Ne vetëm mund të ndihmojmë, nuk jemi akterë politikë.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Qasja rajonale nuk është imponim i pikëpamjeve të përbashkëta, por e vetmja mënyrë që të zbardhet në tërësi ajo çka ka ndodhur.

Bashkëpunimi rajonal nuk është ndonjë imponim i pikëpamjeve të përbashkëta, por është e vetmja mënyrë që në këtë rastin kompleks gjërat të zbardhen në tërësi dhe kjo është gjëja e vetme ku as nacionalistët në të vërtetë nuk kanë çka të thonë sepse në vepër demonstron se çka do të thotë pranimi i përgjegjësisë nga ana e jonë, edhe pse nuk jemi aspak fajtor, pra pranimi i përgjegjësisë që krimet që janë bërë në emër të kombeve tona, të zbardhen.

Deklaratë: Srđan Dvornik, Këshilli i Helsinkit Kroat për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Ka nevojë për krijimin e një portali në të cilin do të ruheshin të dhënat dhe faktet e disponueshme që kanë të bëjnë me ballafaqimin me të kaluarën.

... Një lloj portali ose web site, në të cilin do të ishim të linkuar të gjithë ne me arkivat tona, me dokumentacionin që kemi. Mendoj se kjo është e domosdoshme

hme në mënyrë që prej tash e në çdo moment, pasi që i kemi arkivat, dokumentacionet, librat, filmat e caktuar, ato të bëhen të disponueshme për të gjithë që merrem me këto çështje. Duhet të vendoset komunikimi me ato institucione shtetërore në secilin prej vendeve që në këtë mënyrë merrem me këtë temë, që edhe ata të mos janë të përjashtuar.

Deklaratë: Sonja Biserko, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

Ky portal për të cilin ka fol Sonja e edhe dikush tjetër, që do të duhej të vendosej, do të ishte shumë i rëndësishëm, ndër të tjerat edhe ngase jemi shumë veta, individë, ose edhe organizata të vogla, që punojmë shumë në mjediset tona lokale. E ky portal, ky bashkëpunim me ju do të ishte një përkrahje shumë, shumë e madhe kur është në pyetje siguria e vetë aktivisteve dhe aktivistëve që merren me këto çështje në mjediset e tyre.

Deklaratë: Sabina Talović, Qendra e Hapur Qytetare e Informimit Bona Fide, Mali i Zi, Konsultat rajonale me organizata për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, më 29 tetor 2007.

11. Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale: Mekanizmat për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi

**Beograd, Serbi
11-12 shkurt 2008**

Forumit të Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale e organizuan Fondi për të drejtën humanitare (Serbi), Documenta (Kroaci) dhe Qendra Kërkimore-dokumentuese (BH). Në punën e Forumit të Tretë Rajonal me temën *Mekanizmat e zbardhjes së fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi* kanë marrë pjesë 300 përfaqësues të shoqatave të viktimave, viktimat që nuk janë anëtarë të shoqatave, veteranë, aktivistë të organizatave për të drejtat e njeriut dhe të organizatave rinore, gazetarë, gjykatës, prokurorë, avokatë, deputetë, juristë, historianë, artistë, studentë dhe nxënës të shkollave të mesme. Forumin e hapën kryetari i Kuvendit Popullor të Republikës së Serbisë Oliver Dulić dhe raportuesi special i parlamentit Evropian për Serbinë Jelko Kacin, të cilët i dhanë përkrahje të fuqishme qasjes rajonale në ballafaqimin me të kaluarën. Për Forumin raportuan: Politika, Dnevni avaz, SRNA, Tanjug, Danas, Blic, Tribune, INA, RTS, TV FOX, Radio

Evropa e Lirë, ZaMirZINE.net.

Në lumin e supozimeve, përshtypjeve dhe të ndjenjave, faktet janë të vetmit fanarë tanë. (...) Duke ua dhënë viktimave mundësinë që të flasin dhe neve që ti dëgjojmë, ju kontribuoni në shëndoshjen e shoqërisë sonë dhe mendoj se shoqëritë tona, shoqëritë post-konflikte, edhe më tej janë në procesin e kurimit dhe unë shpresoj, për hir të të ardhmes së përbashkët, të ardhmes të rajonit, që ky kurim do të jetë i shpejtë. Zonja dhe zotërinj, dënimi i krimit dhe të kriminelëve është obligim i yni por edhe nevojë e thellë e brendshme e çdo individi (...) Krimet duhet të ndëshkohen jo për hir të integriteteve evropiane, por para së gjithash sepse këtë i kemi borxh viktimave të krimeve e edhe i kemi borxh edhe ardhmërisë sonë të cilën nuk guxojmë ta ndërtojmë në themelet e brishta të mohimit, harresës dhe shtypjes të së vërtetës. Ky është borxhi ndaj të kaluarës e edhe të ardhmes të cilin e ka çdo funksionar, çdo person publik, çdo intelektual dhe çdo qytetar që jeton në këto hapësira.

Deklaratë: Oliver Dulić, kryetar i Kuvendit të Republikës së Serbisë, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Madeleine Fullard, hulumtuese në Komisionin për të vërtetën dhe pajtimin e Afrikës së Jugut, dhe Sofia Macher, anëtare e Komisionit për të vërtetën dhe pajtimin e Perusë, kanë folur për themelimin, punën, strukturën dhe përbërjen, si dhe për efektet e komisioneve të këtyre vendeve në zbardhjen e fakteve për të kaluarën.

11.1. Punëtorja: Nevojat dhe pritjet e viktimave

Pjesëmarrësit (viktimat, përfaqësuesit e shoqatave të viktimave dhe të veteranëve dhe aktivistët për të drejtat e njeriut) i kanë dhënë prioritet zbardhjes të së vërtetës, ndëshkimi të autorëve direkt dhe të përgjegjësve për krimet e luftës, kërkimit të të zhdukurve, zbulimit të varrezave masive, identifikimit të kufomave, dhe njohjes të të gjitha viktimave.

Të gjitha viktimat, pa marrë parasysh kombesinë, duhet të njihen si viktimë.

Mendoj se edhe te ne në Kroaci duhet të njihen të gjitha viktimat sepse të viktimat e palës serbe shumica i sheh si kriminelë potencialë të cilët edhe e kanë merituar atë çka u ka ndodhur.

Deklaratë: Ružica Spasić, Shoqata e familjeve të të zhdukurve

dhe kidnapuarve, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008

Viktimat presin që të zbardhet e vërteta për atë çka ka ndodhur, dhe të gjykohen autorët e drejtpërdrejtë si dhe ata që kanë dhënë urdhra për krime.

Duhet, pra, të zbulohen kriminelët, autorët e krimeve dhe ata që kanë dhënë urdhrat. Shumica thonë... e ndoshta edhe unë shpesh e pyes vetën, pse kjo, nëse nuk mund të ma kthej babin, apo vëllain, por kjo duhet, sepse mund të ndalojë vazhdimin e krimeve. Do të thotë, duhet të ndodh kjo që krime si këto të mos përsëriten më...

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë, Kosovë, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Ekzistojnë pritjet e atyre që kanë mbetur pas atyre që kanë pësuar. Dhe në rastin konkret, ja kur jam edhe unë vetë në pyetje, është pritja që të dëgjohet e vërteta.

Deklaratë: Sudbin Musić, Shoqata Prijedor 92, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Pyetjen që shtrohet sot, se çka presin viktimat, unë do ta përkufizoj me një fjalë, e presin të vërtetën. Sepse asnjë kompensim i asnjë lloji nuk mund t'i kthej ata që janë shkatërruar. Fatkeqësisht nga përvoja personale, dhe përvoja e njerëzve që jetojnë në rrethim tim, mund të them se nuk jemi as një hap më afër të vërtetës se para dhjetë vjetëve, dhe kam frikë që edhe pas dhjetë vjetëve do ta themi të njëjtin konstatim. Sepse e vërteta në këto hapësira është ende pronë e elitave politike.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Bashkësia kulturore boshnjake Preporod, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Dhe nëse duhet të thuhet diçka për pritjet që kam, ajo është para së gjithash të zbardhet se kush e ka vrarë nënën time, kjo më intereson shumë, jo që ai të kalbet në burg apo çka di çfarë dënimi tjetër, por më intereson se cili është. Dhe të gjithë na intereson kjo. Më tutje, më intereson fort distancimi i shtetit kroat nga krimi që ka ndodhur aty. Kjo do të thotë se nuk mund të bëhet hero dikush që është kriminel dhe kam kureshtje të madhe që kjo të thuhet qartë. Unë atëherë do të kam satisfakcionin që të them, ky është kriminel. Dhe pastaj më intereson fortë dhe do të doja shumë që të mos gënjehet për këtë, nuk e dua rrenën, mua nuk më duhet që pohohet se në fshatin tim kanë vdekur 50 civilë, kur kanë vdekur

19, por nuk dua as të thuhet se kanë vdekur 2, kur unë di se kanë vdekur 19, sepse i kam njohur, ua di vëllezërit, motrat, unë kam pas bisedë me ta.

Deklaratë: Dragan Pjevač, refugjat nga Kroacia, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Procesimi i krimeve të luftës, pra ky është prioritet i të gjitha prioritetëve, posaçërisht që vjen nga komuna ku sigurisht në këtë moment, në atë zonë, është komuna ku më së shumti gërshetohen njerëzit që kanë qenë viktimat, me njerëz që kanë bërë krime të luftës.

Deklaratë: Edin Ramulić, Shoqata e grave të Prijedorit Izvor, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Unë e pres të vërtetën, pres që krimet të ndëshkohen sepse ende kemi kriminel që shëtisin të lirë, ndër ta edhe ata më të kërkuarit. Një vjet e gjysmë kam përcjell gjykimin e Shkorpionëve, kam prit se do të përmbushët një pjesë e drejtësisë, edhe pse kjo nuk do të ma kthente babin dhe vëllain tim. Në fund verdikti ka qenë i turpshëm.

Deklaratë: Safeta Muhić nga Srebrenica, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Përvoja ima nga bisedat me viktimat është se, si edhe shumicës prej juve, hatrin e kanë më së shumti te e vërteta, por besoni, të paktën kjo është përvoja ime, jo e vërteta se kush e ka filluar luftën, por çka ka ndodhur me më të dashurit e tyre dhe pse i ka ndodhur kjo. Pse ata janë burgosur jashtë çdo ligji pa armë, si refugjatë me gratë me barrë dhe me fëmijë të vegjël, janë marrë dhe dërguar në kampet e përqendrimit në Bosnje ku janë torturuar, vrarë, zhdukur.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Pres që bota në të ardhmen do të jetë ndryshe. Të gjitha kombësive tona, a janë boshnjakë, a janë serbë, a janë kroatë, të mos u ndodhi kjo e keqe, të mos përjetojnë çka ka përjetuar burri im 21 vjeçar kur ma dha në krah vajzën që kishe vetëm 11 ditë dhe më tha: 'Merre Refije, ruaje, unë nuk di a do të kaloj dhe çka do të ndodh me mua dhe a do ta shoh më ndonjëherë'; dhe kurrë më nuk e ka parë dhe asnjëherë asnjë lajm për te nuk është dëgjuar për 12 vjet e gjysmë.

Deklaratë: Refija Alić nga Srebrenica, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Për familjet e të zhdukurve prioritet ka zbulimi i varrezave masive, ekshumacioni, dhe varrimi i kufomave.

Ajo çka është tejet e rëndësishme për familjet në atë moment është që të marrin mbetjet mortore të më të dashurve por është shumë vështirë të kuptohet, ja edhe pas 16 vjetëve, që ne në komunën Zvornik, kërkojmë 500 kufoma.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të zhdukurve të komunës Zvornik, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008

Është nevoja që të gjithë ata që kanë dijeni se ku janë varrezat, të tregojnë që ata njerëz të gjinden, që ata mijëra meshkuj dhe fëmijë të vrarë, nuk kanë qenë vetëm burrat në moshë, që të gjinden, dhe të varrosën me respekt dhe ta kanë vendin e tyre ku prehen dhe ne të jemi të qetë. Nëse nuk kanë pas të drejtën për jetë, ta kanë të paktën të drejtën në një vend për varrë, një mezar të vetin, nuk di se si ta them këtë.

Deklaratë: Refija Alić nga Srebrenicë, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Unë menjëherë që nga fillimi, kur filluam të flasim se cilat janë nevojat e viktimave, unë e kam definuar si e vërteta, drejtësia, siguria, siguria gjithësesi ekonomike, sociale, juridike dhe shëndetësore.

Deklaratë: Branka Antić Štauber, Shoqata Fuqia e gruas, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Viktimat kanë të drejtë që të dëgohen nga të tjerët, të shohin bashkëndjesinë dhe përkrahjen për ta.

Është nevojë dhe fuqi e madhe nëse e ndjeni fjalën e dikujt ose dorën e përkrahjes. Neve na duhet kjo. Dhe mendoj se këtu jemi mbledhur për këtë. Që të gjithë të themi çka ndiejmë dhe për çka kemi nevojë. Të vërtetën tonë ta themi dhe të shohim pastaj, ose të nesërmen pas gjumit, nëse takohemi dhe njiemi, të dëgjojmë fjalët, dëgjo, më ka prekur ajo çka ke treguar, unë dua të të ndihmoj në këtë mënyrë, mbase mund të ndihmojë

Deklaratë: Štefica Krstić, Shoqata Viktimat e luftës atdhetare, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008

Shoqata e familjeve të serbëve të zhdukur në Kosovë kërkojnë tubim të përbashkët dhe shfaqjen e pietetit ndaj të gjithë viktimave në Ditën ndërkombëtare e të zhdukurve.

Familjet tona kanë një nismë dhe kërkesë që të krijohet një qendër memoriale për të gjitha viktimat në këtë rajon. Mendoj se do të ishte shumë e rëndësishme që në ditën e të zhdukurve që shënohet me 30 gusht, që të gjitha familjet tona fatkeqe nga këto hapësirat, të tubohemi në një vend dhe të shfaqim

respekt dhe pietet të duhur të gjithë atyre që kanë pësuar.

Deklaratë: Verica Tomanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Të rinjve duhet t'u lihet trashëgimi e vërteta.

Të rinjtë dhe ajo që sipas meje ka dalë nga dëshmitë e tyre këtu, është se ne jemi përgjegjës që tua lëmë atyre të vërtetën. Ata duhet ta dinë të vërtetën dhe ata vetëm me të vërtetën duhet të vazhdojnë të jetojnë.

Deklaratë: Srpanjana Rosandić, Shoqata e viktimave të luftës atdhetare, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Do të thotë se askush nuk mund të ma kthej babin tim. Asnjë kompensim e asgjë tjetër asnjëherë nuk ma kthen babin por vetëm e vërteta dhe drejtësia, sa ka rëndësi për mua po aq edhe për të gjitha viktimat, mund të na kthejnë besimin në të ardhmen, sepse edhe shumica e politikanëve, na thotë neve të rinjve, mendoj, se ardhmëria është e jona. Unë nuk e shoh asnjë të ardhme as për veten as për kolegët e mi të rinj nëse mu ne të rinjtë nuk do të punojmë së bashku me ju në të sotmen, që e ardhmja të na bëhet më e mirë.

Deklaratë: Kenan Keserović, delegat në Dhomën e Kombeve të Federatës së BH dhe deputet në Kuvendin e Kantonit të Sanski, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Dëshmitë publike janë të nevojshme, duhet t'i transmetojnë mediat, dhe t'i dëgjojnë politikanët dhe opinionin.

Sa i përket dëshmive publike mbi tragjeditë personale unë mendoj se janë shumë të rëndësishme dhe se te na i kemi shumë pak të dëshmive të këtilla mediale dhe publike, por i kemi nëpër konferenca, seminare, nuk e di pse vetëm të këtyre llojeve, ku në rrethet më të ngushta mund të shihet se si viktimat e shohin njëra tjetrën. Mendoj se dëshmitë publike na duhen dhe se mediat duhet t'i transmetojnë, dhe se ato do të duhej t'i dëgjonin politikanët në postet më të larta në të gjitha vendet e rajonit, ata që drejojnë këto shtete.

Deklaratë: Ružica Spasić, Shoqata e familjeve të Serbëve të zhdukur dhe të kidnapuar, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Pjesëmarrësit kanë propozuar që kushti për integrimet evropiane të jetë procesimi i krimeve të luftës, gjetja e kufomave të të zhdukurve,

kërkimi i faljes dhe dialogu shoqëror në të gjitha shtetet e ish Jugosllavisë.

Pra ata këtë kusht për qasje në shoqërinë evropiane duhet të lidhet me procesimin e krimeve të luftës, gjetjen efikase të të zhdukurve... - të gjinden më të dashurit e tyre që ende mbahen të zhdukur - që ata të varrosen, në mënyrë që familjarët e tyre të vazhdojnë disi jetën, kurse për ata [viktimat] shumë e rëndësishme është edhe t'u kërkohej falja.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Dhe ne kemi ardhur deri te një konstatim që përmes bashkësisë ndërkombëtare t'i mohohet qasja integritetive euro-atlantike secilit shtet që nuk i ka zgjidhur çështjet e të zënëve rob dhe personave të zhdukur.

Deklaratë: Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të mbrojtësve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Ka veteranë që duan të pranojnë përgjegjësinë e tyre dhe të solidarizohen me viktimat.

Pjesëmarrësit në luftë janë po kështu viktimat dhe ata do të mbesin disi në margjinë, familjet janë nën ndikimin e madh, puna me të rinjtë etërit e të cilëve janë të traumatizuar shumë është tepër e vështirë, dhe mu për këtë edhe këta njerëz duhet të kyçen në dialog.

Deklaratë: Amela Suljić, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Desha të them vetëm se ka veteranë që duan të pranojnë përgjegjësinë dhe të punojnë, të kyçen në ndërtimin e paqes dhe ata do të ishin gjithsesi të dobishëm. Këta veteranë janë diku të gatshëm që të ballafaqohen me të kaluarën, të pranojnë përgjegjësinë e tyre dhe të solidarizohen me viktimat, gjë që e ka rëndësinë e vet.

Deklaratë: Novica Kostić, Shoqata Veteranët për paqe, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

11.2. Punëtorja: Qasja rajonale zbardhjes së fakteve mbi krimet e luftës

Pjesëmarrësit, shumica gjykatës, prokurorë dhe avokatë të të drejtave të njeriut, vendosmërisht kanë përkrahur gjykimet për krimet e luftës si

instrument juridik më i rëndësishëm për përcaktimin e përgjegjësisë individuale penale, por me vetëdijen se ato nuk e sigurojnë të vërtetën e plotë për atë çka ka ndodhur.

Pjesëmarrësit përkrahën qasjen rajonale dhe krijimin e trupit rajonal për faktet e të kaluarës

E para, unë jam për qasje rajonale dhe formimin e një trupi rajonal nga një arsye e thjeshtë. Ajo çka ka ndodhur në hapësirat e ish Jugosllavisë ka qenë në parimin e enëve të lidhura. Sepse kemi shumë të tillë (...) Që kanë ardhë... në Bosnje ose Srebrenicë nga anët e ndryshme dhe kanë bërë krime. Ata janë tani gjeografikisht të ndarë dhe është vështirë që të sigurohen informatat se kush dhe çka ka bërë dhe në cilin vend. Për këtë dhe për hir të së vërtetës dhe pajtimit, është shumë esenciale kjo qasja rajonale.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Dhe kjo është diçka që vetëm mund të na ndihmojë neve përballë përgjegjësisë që kemi për brezat e ardhshëm. Dhe nëse dikush na ndihmon neve, do të doja që të janë këta të rinj me atë porosinë e tyre në këto konsulta kur na thanë: «Ne nuk kemi përgjegjësi për atë çka është bërë, por duam që të jemi përgjegjës për raportin ndaj asaj që është bërë», dhe në këtë kuptim unë po ju lus që të mendoni për këtë proces, për instrumentin për zbardhjen e fakteve dhe në lidhje me këtë duhet të gjejmë, të kemi mjetin që na ndihmon, të përkrahim gjykimet për krimet e luftës por edhe për të sjellë pak më shumë fakte dhe dritë në atë trashëgimi.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Kam thënë se ekziston bashkëpunimi rajonal mes shoqatave të atyre që kërkojnë zgjidhje për të zënit rob dhe të zhdukurit. Kjo prej kohësh funksionon mirë. Pra, këtu vijmë te barriera e vullnetit politik. Megjithatë, edhe këtu ka disa përparime në krahasim me punën e mëparshme. Sot komisionet për kërkimin në Serbi, Bosnje e Hercegovinë dhe Kroaci, po takohen në Brčko dhe po e kritikojnë punën e shoqatave. Dëgjoni pak, kritikojnë edhe në Serbi, edhe në Kroaci, edhe në Bosnje. Pse? Sepse presioni është drejtuar ndaj tyre. Dhe tani presioni është jo vetëm nga brenda kombit, por është i përbashkët ndaj të gjithëve që e kanë detyra të zgjidhin këtë.

Deklaratë: Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të të zënëve rob dhe të zhdukurve, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Gjykimet për krimet e luftës janë instrumenti më i rëndësishëm juridik për përcaktimin e përgjegjësisë individuale penale por kanë kufizime serioze (kapacitetet e gjykatave, koha që duhet për hetime dhe procesin, vdekja e dëshmitarëve, frika e dëshmitarëve), që mund të kompensohen me krijimin e trupit rajonal për zbardhjen dhe tregimin e fakteve.

Nevoja për krijimin e një trupi rajonal që do të krijonte ambientin e pajtimit, të klimës në të cilën do të jetë e mundshme të gjenden më shumë prova, më shumë dëshmitarë, do të avanconte me siguri edhe gjykimet që po procesohen aktualisht. Nëse kjo nuk ndodh do të kemi për pasojë gjykimet e ngadalësuara dhe shumë pak kriminelë që do të dënohen, ndonëse janë në pyetje komandantët e lartë dhe zyrtarët në funksionet civile dhe politike. Është e sigurt që trupi rajonal do të ofronte shumë prova që do të ishin ndihmesë për gjykatat, gjykatat e rregullta që zhvillojnë proceset, përkatësisht për prokurorët.

Deklaratë: Ibro Bulić, Prokuroria e BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Gjithsesi mendoj që është mirë të ekzistojë një trup hetues në nivelin rajonal, që do të ishte servisë së bashku me organizatat joqeveritare që në pjesën më të madhe merren me këto probleme, sepse të gjithë në atë rast do të ishim servis i institucioneve juridike.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të zhdukurve të komunës Zvornik, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Shoqata e viktimave nga Srebrenica konsideron se pasojat janë të rëndësishme, por më parë duhet të zbardhen shkaqet e luftës dhe të krimeve.

Ne po flasim pak për shkaqet e këtij krimi që ka ndodhur këtu. Për shkakun e krimit deri më sot askush nuk është akuzuar e as dënuar, çka do të thotë se viktima mbetet viktimë, nuk është realizuar drejtësia. Kush e ka marrë të drejtën që ta vras fëmijën tim? Dhe kush e ka marrë të drejtën të më dëboj nga qyteti im, nga banesa ime? Të më dëboj që ai të hyjë në banesën time, që ajo të bëhet e tija. Ku e morri këtë të drejtë? Dhe e kanë marrë këtë të drejtë, që nga fillimi, vetëm një grusht burrash, nuk kanë qenë masat, as shtetet nuk e kanë filluar. Ky grusht burrash ka filluar gjithçka, e kanë sjellë këtë ide, këtë ideologji kriminele..., idenë që kjo të bëhet. Dhe kjo nga askush dhe askund nuk përmendet në këto tubime. Gjithnjë merremi me pasojat dhe flasim për pasojat. Kuptohet se pasojat janë me rëndësi dhe shquhen, që njerëzit të dinë për to, ta

dinë ata që nuk kanë përjetuar tragjedinë, se çka mund të prodhojë një e keqe e tillë. Dhe kjo është thelbësore. Por unë e kam thelbësore që në ndonjë mënyrë të gjej edhe satisfakcionin. Të vdekurit e mi nuk mund të mi kthej askush. Mua nuk mundet askush të ma kthej as qytetin tim, që ma kanë marrë, rrëmbyer. Ai është tashti i huaj. Është i imi, dhe nuk është i imi.

Deklaratë: Kada Hotić, Shoqata Lëvizja e nënave të enklavave të Srebrenicës dhe Zhepës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Çështja e amnistimit duhet të merret seriozisht në kërkimin e zgjidhjes për gjetjen e varrezave masive.

Ndoshta metoda do të mund të ishte amnistimi për ata që kanë qenë vetëm realizues të urdhrave, apo jo, ose ata që në çfarëdo mënyrë u janë kundërvënë urdhrat që ka qenë vritni, masakroni, dhunoni, ose edhe, të themi, që kufomat të barten nga një varrezë në tjetrën duke shkatërruar, të themi, edhe ato pak që kishte mbetur nga kurmet e tyre.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008

Trupi rajonal për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës nuk është zëvendësim për gjykatat por është mjet për mbledhjen më efikase të fakteve të reja që mund të shfrytëzohen nga organet gjyqësore, policia dhe prokuroria.

Nuk e duam ne trupin rajonal që do t'i zëvendësojnë gjykatat. Asgjë nuk mund t'i zëvendësojë gjykatat. Ato duhet të mbeten si instrument më i rëndësishëm, por ne mendojmë në atë se gjykatat nuk mund t'i ndëshkojnë mijëra e mijëra autorë të krimeve.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Formimi i tillë i një trupi që do të zbardhte faktet mund të jetë vetëm me dobi për organet gjyqësore. Kjo mund të bëhet bazë dhe pikënisje për hetimet e organeve gjyqësore, policore dhe të prokurorisë. Është fakt se e vërteta gjyqësore është e orientuar për së tepërmi në faktografi, pa emocione të mjaftueshme, pa ndonjë qasje të ndjesisë ndaj viktimave. Këto janë disa nga mangësitë e së vërtetës të tillë gjyqësore. Nga ana tjetër, këto dëshmi që i kemi dëgjuar para komisioneve për pajtim, janë shumë më të sinqerta. Unë jam i sigurt se ka para këtyre komisioneve ka më pak dëshmitarë që nuk e kanë

thënë të vërtetën, se sa para gjyqeve. Mu për shkak të situatës që deklarata është dhënë para opinionit në mënyrën direkte, dhe jo në ndonjë segment, siç ndodh në gjyq.

Deklaratë: Miroslav Alimpić, Gjyqi i qarkut i Novi Sadit, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Trupi rajonal duhet të organizojë dëgjime publike të viktimave, dhe duhet të kërkohet edhe modusi i kycjes të autorëve të krimeve.

Për mua si një njeri që e ka humbur një pjesë të madhe të familjes dhe të miqve, do të ishte me rëndësi dëshmia publike e atyre që i kanë vlarë më të dashur e mi, që thjesht ta shikoj në sy, që ta shoh, dhe ta pyes: Pse? Unë jam për qasje rajonale dhe formimin të një trupi rajonale edhe për një arsye tjetër të thjeshtë. Ajo çka ka ndodhur në hapësirat e ish Jugosllavisë ka qenë mbi bazën e parimit të enëve të lidhura. Sepse kemi shumë të tillë që kanë ardhur... Kemi shumë të tillë që kanë ardhur në Bosnje ose në Srebrenicë nga anët e ndryshme dhe kanë bërë krime. Ata janë tani të ndarë gjeografikisht dhe është vështirë që të sigurohen informatat se kush ka bërë çka, dhe ku e ka bërë këtë. Kështu, për hir të vërtetës dhe pajtimit është shumë qenësore kjo qasje rajonale.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Zbardhja e identitetit të viktimave, evidentimi i çdo emri i të vlarëve, të atyre që kanë pësuar dhe të zhdukurve, pengon manipulimin dhe keqpërdorimin e viktimave.

Është fakt se numërimi i viktimave, që secili të ketë një karton personal me emrin, mbiemrin, përshkrimin e mënyrës si ka pësuar etj., është një obligim i vërtetë, para së gjithash ndaj viktimave dhe një gjë tejet e rëndësishme, për atë që zoti Tokača përmendi dhe me çka unë plotësisht pajtohem, që me këtë të pengohet manipulimi me numra, që është i pranishëm në këto hapësira edhe shumë decenie më parë.

Deklaratë: Ljiljana Palibrk, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Trupi rajonal duhet të fokusohet në viktimat e keqbërjeve nga e kaluara por me obligim që të rinjtë të lirohen nga përgjegjësia për trashëgiminë e së kaluarës.

Dhe kjo është diçka që neve vetëm mund të na

ndihmojë përballë përgjegjësisë që kemi për brezat e ardhshëm. Dhe nëse dikush na punon neve, do të doja që të janë këta të rinj me atë porosinë e tyre në këto konsulta kur na thanë: «Ne nuk kemi përgjegjësi për atë çka është bërë, por duam që të jemi përgjegjës për raportin ndaj asaj që është bërë», dhe në këtë kuptim unë po ju lus që të mendoni për këtë proces, për instrumentin për zbardhjen e fakteve dhe në lidhje me këtë duhet të gjejmë, të kemi mjetin që na ndihmon, të përkrahim gjykimet për krimet e luftës por edhe për të sjellë pak më shumë fakte dhe dritë në atë trashëgimi.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Pra, deri te një forum rajonal që të krijojë klimën që të mund të thuhet në çdo bashkësi se çka ka ndodhë dhe që ky person atëherë të marrë kuptimin dhe ne të gjithë të dimë dhe jo të themi se nuk e kemi ditë, sepse e kemi ditë.

Deklaratë: Zdenka Pantić, Qendra ndërkombëtare për rehabilitime e viktimave të torturave, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

11.3. Punëtorja: Roli i mediave në krijimin e klimës pozitive për zbardhjen e fakteve

Është nxjerrë konkludimi se shoqëria civile, OJQ-të dhe mediat duhet të janë akterët kryesor në krijimin e klimës pozitive për promovimin e nevojës dhe të detyrimit për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës. Mediat duhet të përkrahin integritimin e veteranëve dhe rolin e tyre në demistifikimin e stereotipave mbi ushtarët e armikut si kriminelë.

Mediat mund të kontribuojnë në krijimin e pikturës më të plotë mbi krimet e luftës, solidaritetin dhe bashkëndjesinë me viktimat nga shoqëritë tjera .

Shembulli i Latinicës, e cila foli për krimet që i ka bërë ushtria kroate në Bosnje e Hercegovinë, mua më bind se është e mundshme që të plasohet në serviset publike një tregim i hapur, objektiv dhe i ndriçuar nga të gjitha anët.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata Gazetarët e BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Niveli kombëtar është i rëndësishëm, por qasja rajonale mundëson që të shihen dhe të dëgjohen edhe viktimat tjera.

Unë mendoj, ju keni plotësisht të drejtë, që gjëja e parë që unë mendoj se duhet të jetë pikënisja në nivelin kombëtar, por ajo çka është e pamundur, në të vërtetë çka e pamundësinë që ky lloj i punës të kryhet në nivelin kombëtar, është mu ky mosekzistim i trupit rajonal. Sepse mu ky ju mundëson që të krijoni pikturën për atë se çka keni bërë dhe si merreni me këtë.

Deklaratë: Milica Tomić, artiste pamore nga Beogradi, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Mirëpo, pse na duhet neve sërish bashkëpunimi dhe mirëkuptimi rajonal? Nuk mundemi ne, p.sh. në Mal të Zi, të ndërtojmë klimën, klimën pozitive për zbardhjen dhe tregimin e krimeve të luftës, nëse fqinji ynë është në pozicionet e vitit 1992, ose kur e kemi agresorin në pozitë e vitit 1992, dhe për këtë mendoj që vërtet duhet të bëhet diçka në këtë aspekt.

Deklaratë: Šeki Radončić, javorja Monitor, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Mediat në një pjesë të vendit raportojnë vetëm për krimet në pjesën tjetër të vendit dhe vrasësit dhe kriminelët janë gjithnjë një anën tjetër. Për këtë mendoj se është shumë e rëndësishme që t'i kalojmë kufijtë pa marrë parasysh se a janë ato shtetërore, të entiteteve, rajonale, komunale, etj.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008.

Dëgjimi publik i viktimave

Në këtë sesion, viktimat dhe anëtarët e familjeve të viktimave nga Kroacia, Bosnja dhe Hercegovina, Serbia, Mali i Zi dhe Kosova, dëshmuan për padrejtësitë që kanë përjetuar gjatë luftës ndërkaq dy miq, Jusuf Trbić dhe Đorđe Krstić, treguan se si kanë lidhur miqësi të përhershme në ditët kur Arkani sundonte në Bijelinë (prill 1992).¹

12. Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave, viktimat dhe veteranët mbi mekanizmat e zbardhjes së fakteve për krimet e luftës

**Podgorica, Mali i Zi
9 maj 2008**

Konsultat i organizuan FDH, Documenta dhe

QKD në bashkëpunim me Shoqatën e banorëve të Bukovicës dhe të Plevles dhe Shoqatën e familjeve të të kidnapuarve, të zhdukurve dhe të vrarëve nga viti 1998 deri në vitin 1999 në Kosovë, *Crveni božur*. Fjalën hyrëse e mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), Mirsad Tokača (Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH), Jakub Durgut (Shoqata e banorëve të Bukovicës dhe Plevles, Mali i Zi) dhe Ljubiša Filipović (Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë *Crveni božur*, Mali i Zi). Tubimin e shënoi lancimi i nismës për krijimin e Komisionit rajonal për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës (KOMRA) të cilën nismëtarët FDH, Documenta dhe QKD e prezantuan si konkretizim të përkrahjes që pjesëmarrësit e konsultave i dhanë qasjes rajonale si metodës më të besueshme për zbardhjen dhe tregimin e fakteve për krimet e luftës. Pjesëmarrësit (44), përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, viktimat që nuk janë anëtarë të shoqatave, dhe veteranët nga Mali i Zi, Kroacia, BH, Serbia, Maqedonia, Sllovenia dhe Kosova, e kanë përkrahur nismën për themelimin e KOMRA, me bindjen e thellë se nisma do të marrë përkrahje të fuqishme nga shoqatat e familjeve të të zhdukurve në të gjitha vendet post-jugosllave, por të vetëdijshëm se pa vullnetin politikë të qeverive kombëtare dhe përkrahjen e fuqishme të bashkësisë ndërkombëtare nuk do të ketë jetësim të nismës. Tubimin e paralajmëroi gazeta Dan e Podgoricës.

Komisioni Rajonal është komplementar me gjykimet për krimet e luftës.

Komisioni Rajonal për zbardhjen e fakteve për krimet e luftës është i vetmi institucion që mund të sigurojë zbardhjen e fakteve, respektin dhe njohjen e viktimave në kornizën rajonale.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Drejtësia gjyqësore është e rëndësishme, ajo është e pashmangshme, ndërsa ajo që neve propozojmë është komplementare me procesin gjyqësor.

Deklaratë: Mirsad Tokača, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Gjykatat në vendet tona, në Kroaci, Bosnje dhe Hercegovinë, Serbi, në Kosovë, shikuar veç e veç gjatë një vit zhvillojnë nga 25 deri 30 procese. Çka paraqet kjo në krahasim me numrin tepër të madhe të të vrarëve, të zhdukurve, të torturuarve, të

zënë rob dhe të dëbuarve me dhunë? (...) Andaj na duhet një mekanizëm që do të jetë komplementar me atë që bëjnë gjykatat.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Sa i përket formimit të Komisionit Rajonal kjo është më e mira çka mund të ndodh, garanton suksesin dhe mendoj se të gjithë do të kyçemi në këtë komision dhe me garanci do të arrijmë që ti gjejmë shumicën dhe t'i varrosim si i ka hije njeriut.

Deklaratë: Ljubiša Filipović, Shoqata Crveni božur, Mali i Zi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Komisioni Rajonal i fokusuar në viktimat mund të zvogëlojë hapësirën për gënjeshtër dhe manipulime.

Është iluzore dhe ne nuk duhet të bimë në këtë grackë, se cilido komision apo trup do të jetë në gjendje ta zbardhë të vërtetën absolute, kjo është thjesht e pamundshme. Por, çka do bëjmë, Mund të zvogëlojmë hapësirën për gënjeshtër si dhe hapësirën për manipulime të llojeve të ndryshme.

Deklaratë: Mirsad Tokača, IDC, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Ky Komision do të jetë institucion të cilit duhet ti besohet, dhe nëse ai realizohet disi shkel e shko, e vërteta do të zbardhet, dhe ndoshta për dikë do të jetë e dhimbshme... dhe ne jemi të vetëdijshëm se ajo duhet të jetë shumë më cilësore dhe nuk del e tillë, a do të jetë rrezik që ta pranojmë të tillë, mos ndoshta është herët për këtë?

Deklaratë: Kada Hotić, Shoqata Lëvizja e nënave të enklavave Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Unë mendoj se puna bazë është zbardhja e fakteve, duhet të bëhet regjistri i të vrarëve dhe i të zhdukurve dhe të vihet pika në këtë.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Mendoj se është me rëndësi që viktimat të fillojnë tregimin e dëshmive të tyre, dhe më pak të flasin për kriminelët, ata herë a vonë do të vijnë në rend sepse ata askush nuk mund t'i mënjanojë dhe nuk kanë ku të ikin, krimet dihen dhe nuk ka si fshihen.

Deklaratë: Miroslav Varga, veteran nga Kroacia, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Vetëm Komisioni Rajonal mundet me i mbledh të gjitha viktimat.

E përkrah këtë Komision, mendoj se është dashur qëmoti ta kemi, shumë dëshmitarë për fat të keq nuk janë më gjallë. Disa janë zhvendosur. Më vjen mirë që jemi mbledhur nga viset e ndryshme. Këtë vërtet nuk do ta besoj se do të mund të mblidheshim kështu në një vend. Propozoj që sa më parë të fillojmë me punën e Komisionit, të japim sot propozimet tona dhe për mënyrën se si do të organizohet. Është shumë me rëndësi që njerëzit të arrijnë deri te e vërteta për të afërmit që kanë pësuar.

Deklaratë: Zdravka Karlica, Organizata komunale e familjeve të luftëtarëve të zënë rob dhe të vrarë dhe të civilëve të zhdukur nga Prijedori, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Është nevoja për rrjetin e fuqishëm dhe të gjerë dhe përkrahjen e shoqatave të familjeve të viktimave dhe të OJQ-ve në rajon, për të bërë presion që qeveritë e tyre ta pranojnë nismën.

Kemi vendosur [FDH, QKD dhe Documenta] të fillojmë me krijimin e koalicionit rajonal në lidhje me nevojën e zbardhjes së fakteve dhe së vërtetës për krimet e luftës dhe që ky koalicion të punojë mbi parimin e punës së drejtpërdrejtë në nivelet e ndryshme: nivelet lokale, kombëtare dhe rajonale.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Kjo është shumë mirë që na keni mbledh të gjithë ne të themi mendimin tonë dhe konsideroj se do ta keni përkrahjen edhe nga anëtarët e familjeve tona kur t'ua përcjell informatën se çka u morëm vesh ne këtu dhe sipas të gjitha gjasave të gjithë përfaqësuesit do të pajtohen me krijimin e Komisioni Rajonal. Sepse vetëm kështu do të arrijmë rezultatet.

Deklaratë: Oljica Božanić, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Unë plotësisht përkrah këtë aksion të Fondit për të Drejtën Humanitare, Qendrës Kërkimore-Dokumentuese dhe Documenta, por besoni që ju nuk mund të keni sukses nëse nuk e fitoni, ose nuk e fitojmë, përkrahjen, së pari nga të gjitha shoqatat në hapësirat e ish Jugosllavisë, e sidomos nga qeveritë dhe burrat e shtetit. Ata do të detyrohen të pranojnë vetëm nëse neve ndërmjet veti do të jemi solidarë dhe në harmoni. Neve do t'i detyrojmë ata

që kjo nismë të jetësohet.

Deklaratë: Simo Spasić, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Mendoj se ky trup rajonal, pos zbardhjes së fakteve si prioritet do të duhej të kishte edhe pranimin e fakteve të zbardhura në komunitetet ku janë bërë krimet e luftës.

Deklaratë: Edin Ramulić, Shoqata Burimi / Izvor e grave nga Prijedori, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Mendoj se të gjithë së bashku, neve në këtë tubim, duhet të jemi të bashkuar në ndjekjen e të gjithë atyre [kriminelëve] pa marrë parasysh racën, kombësinë apo gjininë e tyre.

Deklaratë: Ahmed Graičević, Shoqata Shpresa dhe Kujtimi, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Kur bëhet fjalë për Komisionin në nivel rajonal, mendoj se është nisme shumë e mirë, që do të përfshihen të gjitha palët, pa marrë parasysh fenë apo kombin, dhe të gjitha palët do të mund të tregojnë sa mund t'i ndihmojnë njëra tjetrës.

Deklaratë: Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë, Serbi – zyra në Hoçë të Madhe, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008

Kur e mora ftesën nga Nataša Kandić që të marrë pjesë jo vetëm në këtë mbledhje, por edhe ato mbledhjet e para që janë mbajtur, ne e kemi përkrahur dhe e përkrahim këtë nismë, dhe unë gjithnjë i them vetes se nuk ka alternativë tjetër pos që të ndriçohet e vërteta mbi atë se çka ka ndodhur.

Deklaratë: Hysni Berisha, Shoqata Shpresimi, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Ne këtu sot me rend siç po lajmërohem për fjalën, të gjithë e japim përkrahjen. Kam frikë se në fund do të vijmë deri te ajo që shpesh ndodh me tubime të tilla, se çka ndodh pas tyre. Është e kotë që sot të çojmë dorën dhe të deklarojemi, nëse edhe në vetëdijen tonë nuk ndryshojmë dhe bëhemi ajo forcë motorike që atë trup, çfarëdo që do ta emërojmë, e shtyjmë që të jetë në nivelin e funksionit dhe misionit që duhet ta ketë.

Deklaratë: Čedomir Marić, Shoqata e familjeve të personave të vrarë dhe të zhdukur në Krahinë të Kroacisë, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008

Të gjithë e kanë të vërtetën e tyre por faktet janë e vërteta më e fortë.

Kroatët do ta thonë të vërtetën e tyre, me këtë pajtohëm, urdhëroni, e keni të drejtën për te. Serbët do ta thonë të vetën, unë tash nuk do ta them këtu, unë jam serb. Unë nuk do ta them këtu që të mos i ofendoj kroatët, kam konsiderata. Por, që kanë ikur 250.000 apo 130.000, ose nuk di sa, këtë do ta konstatojë dikush, ky është fakt. Shembulli i dytë, në fshatin tim kroatët do të thonë – nga ky fshat, Çitluku, e kanë granatuar Gospiqin, dhe është dashur që të zgjidhet kjo. Serbët do të thonë, jo, për një vjet, dhe unë e kam vërtetuar këtë, askush nuk e hedhur asnjë granatë drejt Gospiqit. Dhe këtu nuk do të pajtohem dhe kjo është në rregull, nëse ju insistoni, secili e ka të vetën. Por nuk mund të mohohet se 13 mijë veta janë masakruar, kjo nuk mund të mohohet, unë nuk dua tash ta ngarkojë këtë tubim, aty ka qenë nëna ime, dhe kjo tani po hetohet edhe në Zagreb. Për këtë të vërtetë nuk kemi çka të flasin, ky është fakt. Edhe diçka, ta përfundoj, në Lovincë gjithashtu, edhe në Lovincë para kësaj po kështu, por fatkeqësisht nuk di saktë sa, janë vrarë pesë ose gjashtë kroat, gjyshe, plakushë. Janë vrarë dhe unë kam dëgjuar, sepse edhe ajo e paska pas pushkën nën fund. Edhe ky është fakt dhe e edhe kjo është e vërtetë.

Deklaratë: Dragan Pjevač, refugjat nga Kroacia, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008

Pjesëmarrësit nga Kroacia dhe BH propozojnë kycjen e veteranëve dhe të autorëve të krimeve në procesion e zbardhjes dhe të tregimit të fakteve mbi krimet e luftës.

Unë kam qenë pjesë e Armatës së Republikës së Bosnje-Hercegovinës dhe nuk turpërohem për këtë por dua ta ndaj grurin nga bari i keq, dua që të mbetet e shënuar qartë në histori, se kush ka qenë ai që ka bërë krime duke u thirr në emrin tim ose në emër të kujtdo tjetër.

Deklaratë: Amir Kulaglič, Shoqata Gratë e Srebrenicës, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Unë mendoj se brenda organizatave të veteranëve ka hapësirë, në tërë rajonin, por unë do të flas për Kroacinë, ku do të ishte mirë që të organizoheshin njoftimet e krejt popullatës për kontekstin e kësaj nisme rajonale dhe vazhdimin e punës deri te paraqitja e trupit zyrtar rajonal.

Deklaratë: Gordan Bodog, Shoqata iZmiR, Kroaci, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Unë do të kërkoja nga të gjithë të pranishmit që të kemi bashkëpunim të mirë dhe veçanërisht nga shoqatat e veteranëve të luftës, që ato të japin maksimumin dhe ndihmën më të madhe që të zbulohen autorët e krimeve, të gjenden eshtrat e të zhdukurve kudo që i kanë fshehur. Po kështu, kërkoj nga të gjitha shoqatat që të bëjnë presion te qeveritë e tyre, te gjykatat, te prokuroritë që të punojnë sa më shumë në zbulimin e autorëve të krimeve dhe të atyre që kanë dhënë urdhra. Për zbulimin e krimeve mund të kontribuojmë të gjithë, por veçanërisht ata që kanë marrë pjesë në luftë.

Deklaratë: Nazmi Veseli nga Podujeva, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Në të vërtetë, ka veteranë që janë të gatshëm t'i dënojnë krimet që janë bërë në emër të tyre.

Deklaratë: Novica Kostić, Shoqata Veteranët për paqe, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Viktimat kanë nevojë për bashkëndjesinë dhe solidaritetin e viktimave nga komunitetet tjera. Viktimat kanë nevojë që të flasin për vuajtjet e tyre, padrejtësinë dhe kërkimin e të afërmeve.

Edhe pse e kam humbur djalin unë jam në gjendje që t'i shtrij dorën çdo serbi të cilit i ka ndodhur ajo çka më ka ndodhur mua.

Deklaratë: Osman Jashari nga Hallaqi i Vogël, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

E kam dëgjuar këtu një gjë të bukur: na duhet bashkëndjesia me viktimat e popullit tjetër. Bashkëndjesia, kjo është vetëm një ndjenje, por neve na duhet edhe solidariteti. Kam dëgjuar këtë me vite dhe e dëgjoj edhe këtu, por unë e kam kryesore që të kuptoj ku gjendet trupi i të afërme të mi. Solidariteti shihet mu në këtë që asociacionet ku unë jam anëtar të bëjnë diçka për gjetjen e dikujt që dikush tjetër këtu e kërkon në hapësirat e mia. Ja, ky është solidariteti, jo vetëm që të kërkoj timin, por të kërkoj edhe atë tjetrin, që t'i ndihmoj tjerëve që kërkojnë t'i gjejnë eshtrat e të afërmeve; nëse unë nuk i gjej, le të gjej ai të vetin që ka vdekur ose është zhdukur.

Deklaratë: Amir Kulaglič, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Zbulimi i të zhdukurve është e vërteta për të cilën luftojnë familjet e tyre.

E përkrah... Jam nga ato familjet që kanë arritur për fat, po e përdori fjalën fat edhe pse e kam humbur të vetmin djalë që kisha më 1995. Është vrarë në Knin, dhe pas tetë vjetësh të pasigurisë kisha fatin që të marrë kufomën e tij dhe ta varrosi. Unë kam vazhduar të luftoj me familjet tjera që edhe ato të përjetojnë këtë fat. E përdori fjalën fat, edhe pse për ata që nuk e kanë përjetuar këtë mund të duket e pavend dhe e pakuptueshme. Fat është të dalësh nga pritja, nga ankthi, dhe të gesh atë që e ke pritur me vite, ta dish se ku e ke gdhend emrin e tij dhe ta ndezësh një qiri. Ja, kjo është për familjet dhe shoqatat tona qëllimi kryesor, kjo është e vërteta për të cilën po luftojmë.

Deklaratë: Čedomir Marić, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të vrarë nga Krajina në Kroaci, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Ne tërë kohën pyesim ku janë trupat. Nuk kemi marrë përgjigje në këtë dhe andaj kërkojmë nga shoqatat serbe, që e kanë hallin e njëjtë si ne, të afrohen dhe të bashkëpunojmë, të këmbëjmë informatat, sepse ne jemi ata që procesin mund ta shtyjmë përpara për të arritur qëllimin që po na mundon.

Deklaratë: Hysni Berisha, Shoqata Shpresimi, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Unë këtë Komision e shikoj në këtë mënyrë: ky Komision duhet të ketë dy ekiye, ekipin për zbardhjen e së vërtetës, dhe ekipin për kërkimin e të zhdukurve.

Deklaratë: Narcis Mišanović, Organizata unike e luftëtarëve të BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Është me rëndësi që Komisioni të jetë shtetëror por edhe i pavarur.

Kryesorja është që në këtë Komision fjalën ta kanë viktimat, përkatësisht familjet e tyre. Kryesore është të ketë rregulloren cilësore, rregulloren e punës, orientimet dhe programin e punës, të dihet se cili është qëllimi, misioni i Komisionit, që mos të ecën vërdallë. Kryesore është që nga shteti t'i nxjerrim, përkatësisht t'i fitojmë me presione, kompetencat e plota që nga bashkësia lokale e deri te ministritë. Kur Komisioni kërkon ndonjë informatë, ajo duhet të sigurohet shpejt dhe të jetë cilësore. Pra, të jemi shtetëror, por edhe të mos jemi shtetëror, vetëm të na financojë shteti.

Deklaratë: Narcis Mišanović, Organizata unike e luftëtarëve të BH, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Zgjedhjen e anëtarëve të Komisionit duhet ta bëjë një trup i veçantë për emërimet, që do të përbëhet nga përfaqësuesit e viktimave, të organizatave për të drejtat e njeriut, të rinjve, pastaj edhe me përfaqësues të qeverive kombëtare, të Sekretarit gjeneral të OKB dhe të UE.

Propozimi im është që në këtë Komision të jenë patjetër viktimat, përkatësisht njerëzit ndaj familjeve e të cilëve janë bërë krimet. Kuptohet, nëse në këto Komisione nuk do të kemi edhe përfaqësuesit e qeverive, nuk di a do të mund të mbijetonim financiarisht, apo të kryhen proceset gjyqësore që duhet të zhvillohen. Sepse qeveritë janë ato që edhe sot e gjithë ditën pengojnë ndriçimin e fateve dhe kycjen e organeve hetuese në hetimet e ndryshme për krimet e bëra ndaj njerëzve të pafajshëm.

Deklaratë: Milorad Trifunović, Shoqata e familjeve të personave të kidnepuara dhe të zhdukura në Kosovë, Serbi – Zyra në Mitrovicën Veriore, Kosovë, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Propozoj përbërjen e këtij Komisioni Rajonal: të ketë trupin koordinues operativ me në krye këto tri organizata joqeveritare, dhe që përfaqësuesit e të gjitha shoqatave që janë aktive në zbardhjen e së vërtetës dhe zgjidhjen e të gjitha këtyre problemeve tona kruciale, të delegohen në të ashtuquajturin forum, pra forumin e Komisionit Rajonal, i cili do të takohet kohë pas kohe dhe do të vendoste për disa gjëra të caktuara, esenciale.

Deklaratë: Dragan Sekulović, Qendra për komunikim Pravda [Drejtësi] – Shoqata e refugjatëve dhe të dëbuarve nga Kroacia, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Pjesëmarrësit propozojnë krijimin e portalit të Koalicionit për Komision rajonal.

Propozoj që të formohet, si e tha dikush më parë, portali i koalicionit rajonal, që do të ishte në katër gjuhë, në mënyrë që në atë portal secili mund të gjejë faktet që i interesojnë. Propozoj që të themelohet buletini mujor ku do të botoheshin të dhënat më interesante dhe më të mira.

Deklaratë: Dragan Sekulović, Qendra për komunikim Drejtësia-Shoqata e të shpërngulurve dhe të dëbuarve nga Kroacia, Serbi, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

Idea ime është që të bëhet një web portal rajonal në të cilin do të prezantohej çdo viktimmë.

Deklaratë: Miroslav Varga, veteran nga Kroacia, Konsultat rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, Podgoricë, më 9 maj 2008.

13. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile mbi nismën KOMRA

Mitrovicë, Kosovë
26 qershor 2008

Konsultat kombëtare me shoqërinë civile i organizuan Fondi për të drejtën humanitare i Kosovës dhe Community Building Mitrovicë (Kosovë). Diskutimet e pjesëmarrësve [40], nga organizatat për të drejtat e njeriut, shoqatat e të burgosurve politikë dhe shoqatave të familjeve të të zhdukurve janë zhvilluar në një atmosferë shumë të emocionuar. Fjalën hyrëse e mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci) dhe Valdete Idrizi (Community Building Mitrovicë, Kosovë).

Viktimat kanë nevojë të fuqishme për të treguar çka u ka ndodhur dhe të tregojnë me emër autorët. Përfaqësuesit e shoqatave të viktimave dhe Këshilli për të drejtat e njeriut nga Prishtina konsiderojnë se autorëve të krimeve të luftës duhet të gjykohen aty ku janë bërë krimet.

Ata që kanë bërë këtë, ata duhet të ekstradohen këtu, në vendin ku e kanë kryer krimin, ngase nuk mund të dënohen në Serbi për krimet që kanë kryer në Kosovë, dhe nëse shkohet me këtë dinamikë si ka shkuar deri tani, edhe 1000 vjet nuk do të përfundojnë gjykimet për krime ndaj shqiptarëve në Kosovë. Pra, unë fuqishëm e mbroj qëndrimin që të gjithë ata që kanë kryer krime në Kosovë, të përgjigjen në Kosovë, ata që kanë kryer krime në Serbi në Serbi, ata të Kroacisë në Kroaci. Pra krimet duhet të kthehen në vendin e origjinës së krimit.

Deklaratë: Behxhet Shala, Këshilli për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, më 26 qershor 2008.

Përfaqësuesit e organizatave serbe nga Mitrovica veriore janë angazhuar për regjistrimin me emër e të gjitha viktimave dhe për rishqyrtimin vetëkritikë të përgjegjësisë vetjake.

Çdo komunitet së pari duhet të ketë qëndrim kritik ndaj vetvetes. Këtu kryesisht flitet për komunitetin tjetër me një dozë të mosbesimit që është, hajt të themi, deri diku e arsyeshme ngase njerëzit që kanë bërë krime të luftës duhet të dënohen, por para së gjithash secili duhet të fillojë pastrimin në oborrin e vet duke e kryer obligimin që ka.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, më 26 qershor 2008

Viktimat që nuk janë anëtarë të shoqatave të viktimave e kanë përkrahur nismën rajonale dhe gjykimet për krimet e luftës pa marrë parasysh a gjykohen në Serbi apo Kosovë.

Komision Rajonal i së drejtës apo së vërtetës, kjo me siguri në fund do të emërtohet, por si kuptim Komision Rajonal, pra kur lexojmë këtë emërtim, nënkuptojmë se ky duhet të shtrihet jashtë kufijve shtetërorë, sepse me një bllokadë të tillë të shteteve që kanë qenë në luftë të armatosur nuk mund të arrihet tek e vërteta. Vetëm thyerja e këtij muri ose këtij kufiri dhe përfshirja rajonale e të gjithë atyre që luftojnë për të vërtetën dhe të drejtën mund të arrihet sado pak një sukses.

Deklaratë: Lush Krasniqi nga Korenica, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, më 26 qershor 2008.

Aktivistët e organizatave të rinjve dhe juristët që kanë marrë pjesë në konsulta ia dhënë përkrahje të madhe zbardhjes së fakteve. Kanë propozuar që edhe në konsultat e ardhshme të bisedohet për amnistinë si mënyrë që të arrihet deri te e vërteta. KOMRA duhet të ketë mandatin e kufizuar kohor.

Mendoj që ndoshta për të nxjerrë diçka ndoshta amnistia do të ishte e nevojshme, se është më mirë me pas të vërtetën sesa me pas gjykimin. E dyta, kisha dëshiruar që ky Komisioni të ketë jetëgjatësi sa më të shkurtër, në kuptimin që ta kryejë mandatin e vet sa më shpejt, sa më shpejt të vijë tek e vërteta, dhe gjitha ato që duhet të dalin nga ky Komision. Faleminderit.

Deklaratë: Milot Berisha, Nisma për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, më 26 qershor 2008

14. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave mbi KOMRA

Beograd, Serbi
15 korrik 2008.

Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare (Serbi). Këto konsulta kanë qenë tubimi i parë përgatitor me shoqatat e viktimave në Beograd, kur

pjesëmarrësve u është prezantuar Deklarata mbi themelimin e koalicionit rajonal për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës (KOMRA), e cila do ti udhëheq në të ardhmen procesin e konsultave. Është shfaqur video regjistrimi nga konsultat rajonale në Podgoricë më 9 maj 2008, në të cilat është zyrtarizuar nisma për themelimin e KOMRA. Në tubim kanë marrë pjesë 16 përfaqësues të shoqatave të viktimave dhe 5 vëzhgues, kurse fjalën e hyrjes e kishin Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Lidija Škaro (Komisioni ndërkombëtarë për personat e zhdukur, BH).

Përkrahet nisma për formimin e Komisionit Rajonal dhe është vlerësuar që ajo do të jetë ndihmesë më e madhe për viktimat.

Përsëritës nismën për themelimin e Komisionit Rajonal. Dëshiroj që të themelohet sa më parë dhe që të filloi me punët, që të kryhen gjërat konkrete dhe kjo në afatet sa më të shkurta.

Deklaratë: Olgica Božanić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Përkrah në tërësi aksionet e këtij Komisioni që në hapësirat e ish RFSJ më në fund të kuptohet e vërteta mbi të gjitha viktimat pa marrë parasysh besimin apo kombin. Unë garantoj me jetën time që shumë veta në Serbi do ta kritikojnë këtë ide, ose këtë nismë, por kur ne e mbështesim atë Komision, nuk do të ketë nevojë që askush në Serbi të ngritë zërin sepse askush nuk është humbës pos familjeve tona. Garantoj se ne do të mbledhim në territoret e Serbisë dhe të malit të Zi 400.000 nënshkrime për këtë Komision.

Deklaratë: Simo Spasić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Unë mu në këtë angazhimin të sotëm për themelimin e Komisionit rajonal, shoh një lloj të komunikimit më të qëndrueshëm, lidhjen e shoqatave të viktimave nga ish Jugosllavia, dhe më duket se në praktikë kjo lidhje rajonale, kërkimi i përbashkët i të zhdukurve, po tregohet si nevojë. Asnjë konsultim tjetër, asnjë tubim tjetër, pa marrë parasysh a bëhet fjalë për gazetarët, organizatat për të drejtat e njeriut, të rinjtë, artistët, apo shkrimtarët, nuk ka qenë kaq i qartë dhe me kaq shumë përkrahje për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës dhe sqarimin e fatit të personave të zhdukur, sikur që kanë qenë konsultat me shoqatat e viktimave dhe viktimat.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Të gjithë njëzëri e përkrahëm krijimin e këtij Komisioni Rajonal, dhe gjithë atë çka do të bëhet në zbardhjen e krimeve, në nxjerrjen e kriminelëve para gjyqit të drejtësisë, të gjitha këto neve familjarëve të viktimave na konvenojnë dhe jemi përkrahës të gjithë kësaj.

Deklaratë: Milorad Trifunović, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë, Serbi – Zyra në Mitrovicën Veriore, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Konsideroj se vetëm ky Komisioni Rajonal mund të vijë deri te numri i madh i dokumenteve për të cilët ne këtu sot flasim shumë dhe i kërkojmë, por nuk mund të vijmë deri te ato informata dhe te ky dokumentacion.

Deklaratë: Negovan Mavrić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Zyra në Hoçë të Madhe, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Duhet të përgatiten mekanizmat për ndikim në qeveritë në rajon që të pranohet themelimi i Komisionit. Duhet të definohet edhe se çfarë do të jetë raporti i Komisionit me institucionet.

Mendoj se kjo është nismë shumë e mirë dhe mendoj se kjo qasje rajonale mund të sjell rezultate, por duhet të jemi të vetëdijshëm për kohën në të cilën jetojmë dhe po kështu të jemi të vetëdijshëm që te shumë qeveri në rajon edhe më tej interesat kombëtare mbi sundimin e ligjit. Unë nuk e di se çfarë parashihni rreth problemeve me të cilët do të ballafaqohemi në të ardhmen, dhe se po kështu duhet të përgatiten paraprakisht edhe mekanizmat në çfarë mënyre do të ndikojmë në qeveritë të cilat thjesht nuk do ta pranojnë Komisionin si një organizatë që këtu është vërtet për të zgjidhur, përkatësisht për të zbardhur faktet.

Deklaratë: Srđan Popović, Fraktal, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Ne kemi në këtë hapësirë mjaft sende të pazgjidhura, dhe ato nuk janë zgjidhur ngase edhe sot e gjithë ditën nuk ekziston vullneti politik dhe pikëmbështetja jonë duhet të jetë mu në këtë drejtim të respektimit të të gjitha nismave pozitive. (...) Pse shkon ngadalë? Për shkak të mosekzistimit të vullnetit politik dhe për shkak të ndikimit të madh të Qeverisë. Andaj edhe shtrohet pyetja (...) si do

të ndërtohet raporti me këtë komision të ri, sigurisht se me te duhet të bashkëpunojë ngushtë, si dhe me të gjitha institucionet që kanë në disponim shënime të caktuara...

Deklaratë: Čedomir Marić, Shoqata e familjeve të të vrarëve dhe të zhdukurve në Krajinnë e Kroacisë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Kriteret për anëtarët e Komisionit duhet të definohen qartë. Anëtarë duhet të janë njerëz të guximshëm, të aftë që të kundërvihen të gjithë atyre që do të tentojnë të bëjnë obstrukcion punës së tij.

Është shumë me rëndësi që të definohen kriteret për njerëzit që do të punojnë në vetë Komisionin, se a do të janë juristë apo njerëz që kanë përvojë në punën e deritanishme me asociacionet e të kidnapuarve dhe të vrarëve.

Deklaratë: Srđan Popović, Fraktal, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Këtu [në komision] duhet të janë njerëz të fuqishëm, që në zbardhjen e të drejtës për ne që jemi viktimat të krimit, do ta kenë guximin t'i kundërvihen të gjithë atyre forcave dhe të arrijnë deri te arkivat, arkivat e tyre (...) Ushtarët kanë xhiruar, komandantët e tyre, nuk di kush, me video kamera, me foto aparate, ata i kanë arkivat complete për të gjithë njerëzit që janë gjetur të vdekur atje poshtë. Dhe garantoj që ata këto arkiva i kanë në vendet e tyre, sepse i kanë marrë andej dhe çka bëjnë tash dhe çka do të bëjnë më vonë me to, vetëm ata dinë.

Deklaratë: Milorad Trifunović, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë, Serbi, Zyra në Mitrovicën veriore, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Duhet sa më parë të fillohet me zgjidhjen e problemit të personave të zhdukur, sepse dëshmitarët dhe anëtarët e familjeve të të rrëmbyerve ngadalë po vdesin

Duhet sa më parë të fillohet me zgjidhjen e problemit të personave të zhdukur. Të gjithë kemi fituar përshkrimin se ky problem i yni disi po zgjatet pa kufij dhe shumicës sikur i konvenon që kjo të zgjasë sa më shumë. E dini, njerëzit vdesin, ne po plakemi, është e pamundur që në mileniumin e tretë ku problem i yni të zgjidhet në afate të shkurta.

Deklaratë: Olga Božanić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Janë shfaqur qëndrime të kundërta nëse Komisioni Rajonal duhet të bashkëpunojë me pjesëmarrësit e luftës.

Rreth punës së këtij Komisioni nuk duhet të janë të kyçur veteranët, sepse kjo do të kishte jehonë të keqe ndër familjet. Unë e di se ju thatë se ata të gjithë nuk kanë bërë krime. Pa gjykimin nuk ka prova se a ka bërë apo jo dikush krime. (...) e them me përgjegjësi se ky Komision nuk mund të jetësohet, nuk mund t'i mbledh ato nënshkrime, sidomos në Serbi dhe në Mal të Zi, nëse nuk eliminohen veteranët e luftës.

Deklaratë: Simo Spasić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuara dhe të zhdukura në Kosovë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Ndër ta ka njerëz që me natë të tëra nuk kanë fjetur dhe i ka munduar ankthi për atë që kanë qenë të detyruar ta bëjnë me dhunë, që të marrin pjesë në krimet e luftës. Jo me vullnetin e tyre por me forcë dhe detyrimin e shtetit dhe sistemit juridik, kështu që unë i kuptoj emocionet, por logjika e gjërave thotë se ne nuk duhet të mbetemi pa shënime të vlefshme nga njerëzit që drejtpërsëdrejti kanë marrë pjesë në djegien e shtëpive ku kanë qenë të ngujuara qindra viktimat të pafajshme.

Deklaratë: Dragan Sekulović, Qendra për komunikime Drejtësi - Shoqata e të shpërngulurve dhe të dëbuarve nga Kroacia, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Duke i zbardhur faktet Komisioni do të ndihmojë që të mbrohet brezi i ri duke ua hequr brengën për të kaluarën.

Në atë luftë, duke e shkaktuar atë, ata na morën jetët tona. Por jo këtyre të rinjve. dhe ne duke zbuluar kush e filloi luftën, dhe kush na mori jetët, kush na vrau bijtë tanë, nënat dhe të tjerët, ne duhet të bëjmë çmos që nga kjo t'i mbrojmë këta të rinj që vërtet nuk duhet të janë të ngarkuar me këto.

Deklaratë: Dragan Pjevać, Shoqata e familjeve të personave të vrarë dhe të zhdukur në Krajinnë e Kroacisë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Patjetër duhet të krijohet një ekip për marrëdhënie me opinionin, me qëllim që në opinion të depërtojë e vërteta mbi viktimat. Zbulimet e Komisionit mund të prezantohen në komitetin e caktuar të kuvend.

E theksoj posaçërisht, se duhet të organizohet sesioni për marrëdhënie me opinionin, me një ekip

të fuqishëm dhe kreativë që sipas kalendarit të ngjarjeve do të publikojë të vërtetën për viktimat dhe autorët e krimeve. Ju lutem... mua më duket se ne këtu flasim me vetveten. Opinioni duhet të jetë çdo herë i informuar për këtë çka po bëjmë dhe të prezantoj të paktën një storie nga këtu. Dhe gjëja vijuese është, nuk e di, ju lutem le ta në shpjegojnë këtë juristët, a duhet që të gjitha këto të prezantohen pra një komisioni të kuvendit.

Deklaratë: Žanka Stojanović, Prindërit në të zeze, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Komisioni duhet të krijojë ekipin për gjetjen e dëshmitarëve.

Duhet të krijohet komisioni për gjetjen e dëshmitarëve. Ata duan të flasin. Ta dini, kur të takoheni me shumicën e tyre, unë kam pas rastin me dy çuna nga Kraveva, që më kanë treguar çka kanë përjetuar dhe se edhe sot nuk flenë qetë sepse kanë qenë atje ku nuk është dashur të ishin.

Deklaratë: Žanka Stojanović, Prindërit në të zeza, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Pajtim mes kombeve në rajon nuk mund të ketë përderisa të gjitha viktimat nuk e gjejnë satisfaksionin e drejtësisë.

Përgjegjësit sipas linjës komanduese, dhe autorët e drejtpërdrejtë të krimeve të luftës do të gjykojnë para Tribunalit ndërkombëtar penal, përkatësisht Tribunalit të Hagës, si dhe para gjykatësve ndërkombëtarë në Kosovë, para gjykatës së Bosnje Hercegovinës, para gjykatave kombëtare në Serbi, Kroaci dhe Mal të Zi. (...) Për dallim nga viktimat kroate, boshnjake dhe shqiptar, që e kanë pak më lehtë sepse të gjithë ata të kombësisë serbe, të cilët familjet i kanë konsideruar me të drejtë përgjegjës për krime sipas përgjegjësisë komanduese, duke filluar nga kapëdanët e deri të gjeneralët, dhe përfshirë këtu edhe ish drejtuesit e shtetit, janë gjykuar në Hagë ose janë ende aty, e disa tashmë i ka mbuluar dheu. Po tani, e them këtë me përgjegjësi të plotë në emër të familjeve të viktimave serbe, rome, gorane, turke dhe shqiptare që ne i kemi në evidencat e shoqatës sonë, askujt nuk mund ti shkojë as mendja për pajtim, ose për ndonjë falje, siç thuhet, apo për ndonjë bashkëjetesë, përderisa familjet e viktimave [e këtyre kombësive, serbe etj] nuk do të trajtohen në mënyrën e njëjtë.

Deklaratë: Simo Spasić, Shoqata e familjeve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Shoqatat e viktimave mund të ndihmojnë shumë në punën e Komisionit duke mbledhur informata dhe dëshmi për krimet. Ato duhet të ndihmohen në këtë me pajisje dhe trajnime.

Pasi që ne si shoqatë kemi shumë dokumente, por nuk jemi gjithaq të aftësuar, ndoshta dikush mund t'i ndihmojë shoqatave që informatat e mbledhura të janë sa më cilësore. Që të jemi të ushtruar, si të them, ashtu që ato të dhëna që disponojmë të pranohen nga gjykatat, të bëhen dokumente valide dhe cilësore, të kemi dobi nga ato. Do të thotë, shoqatat më mirë do të ndihmonin Komisionin, që gjërat të jetësohen, sepse e kemi problemin e vdekjeve, dhe që shume familje i përsërisin gjithnjë të njëjtat tregime, derisa më se kanë as fuqinë që ta bëjnë këtë. Dhe nëse një herë e bëjnë këtë, atëherë pse kjo nuk dokumentohet dhe regjistrohet, sepse vetëm kështu e dimë se do të mbeten si dëshmi të përhershme.

Deklaratë: Dragana Đukić, Shoqata e personave të vrarë dhe të zhdukur nga Krajina e Kroacisë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Është folur për njerëzit që tani janë në liri, ata që kanë bërë krime të luftës dhe nuk janë dënuar në masën a mjaftueshme, të paktën ashtu është përshlyerja. Proceset gjyqësore edhe do të kryhen nëse ne çojmë duart nga to. Fuqia më e madhe e kësaj ndërmarrjeje qëndron mu në organizatat tuaja, që ju i përfaqësoni. Ju jeni ata që mund ta kryeni këtë proces deri në fund.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008

Duhet të definohet qartë me të cilat krime do të merret Komisioni.

A janë krime kidnepimet, vrasjet, nxjerrja e organeve, për këto s'ka asnjë dyshim; por a janë krime të luftës edhe mohimi i të drejtës për shtëpi, të drejtës për liri të lëvizjes, abrogimi i të drejtave statuto-re, i së drejtës në pronësi private që duhet të jetë e pakontestueshme. Unë do të sugjeroja që sa më mirë që është e mundshme t'i kristalizojmë këto, të shohim në cilin vëllim, me të cilat cilësi të krimeve të luftës mund të merremi, përkatësisht në çka duhet të përqendrohemi, ose të fokusohemi më shumë.

Deklaratë: Dragan Sekulović, Qendra për komunikim Drejtësi – Shoqata e të shpërngulurve dhe të dëbuarve nga Kroacia, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Komisioni duhet të promovohet në opinion sa

më parë që është e mundshme. Të kërkohet përkrahja e bashkësisë ndërkombëtare për themelimin e tij.

Me Komisionin [prezantimin publik] të shkohet menjëherë. Duhet t'i shtrojmë rrugën, të arrijmë deri te ai, duhet ta përgatisim opinionin që të thotë «Po, na duhet Komisioni». Nuk mund të dalim tash sepse na duhet përkrahja e qeverive, duhet me vendosmëri dhe bindje të shkojmë nga njëra te tjetra.

Deklaratë: Dragan Pjevač, Shoqata e familjeve të personave të vrarë dhe të zhdukur në Krajinën e Kroacisë, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Pra, Komisioni duhet të formohet sa më parë, duhet ta ketë përkrahjen e Bashkimit Evropian dhe të Parlamentit Evropian, si dhe të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara. Nëse nuk i ka këto Komisioni nuk do të ketë kurrfarë ndikimi, nuk do të ketë fuqi që të punojë.

Deklaratë: Milorad Trifunović, Shoqata e personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë, Serbi – Zyra në Mitrovicë, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

Duhet të përgatitet filmi dokumentar për të gjithë viktimat në rajon.

Propozoj që të përgatitet një film dokumentar që do të bashkonte të gjitha viktimat në rajon, që nga një përfaqësues i familjeve të viktimave të flet, dhe kjo të ilustron me video xhirimet nga terreni, nga vendngjarjet për të cilat flitet. Ky dokumentar të shfaqet në të gjitha televizionet kështu që opinioni të njoftohet se cili është qëllimi ynë.

Deklaratë: Olgica Božanić, Shoqata e personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, më 15 korrik 2008.

15. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile për nismën KOMRA

**Zagreb, Kroaci
16 maj 2008**

Konsultat i organizoi Documenta. Në tubim morën pjesë 29 përfaqësues të shoqërisë civile në Kroaci. Vesna Teršelić (Documenta) dhe Eugen Jakovčić (TV Jadran – emisioni *Cenzura*) informuan pjesëmarrësit mbi rrjedhën e konsultave, instrumentet për zbardhjen e së vërtetës, nismën për themelimin e Komisionit Rajonal, si dhe për formimin e Koalicionit mbështetës për KOMRA.

Është paralajmëruar se koalicioni do të prezantohet formalisht në Forumin e katërt rajonal në Prishtinë, që mbahet në tetor të vitit 2008.

Të gjithë pjesëmarrësit i dhanë përkrahje qasjes rajonale duke konsideruar se vetëm kështu mund të konstatohen të gjitha faktet mbi krimet e luftës dhe fati i personave të zhdukur.

Është theksuar rëndësia e mbledhjes së shënimeve për të gjitha viktimat e luftës si dhe rëndësia e gjyqimit të krimeve të luftës. Por, është shprehur edhe brengosja për shkak të ngadalësisë së hetimeve dhe animit etnik që është prezent në procesimin e krimeve të luftës.

Është konkluduar se nisma duhet të përfshijë spektrin sa më të gjerë të organizatave të shoqërisë civile dhe se përkrahja për nismën duhet kërkohet edhe në nivelin lokal. Për këtë qëllim, duhet të organizohet prezantimi, promovimi dhe avokimi i nismën ku do duhej të kyçen organizatat e nivelit lokal.

Është shtruar edhe pyetja se a duhet nisma të vendoset në një kontekst më të gjerë dhe a duhet të kyçen BE, OSBE dhe Tribunali ndërkombëtarë për ish Jugosllavi.

16. Konsultat kombëtare me të rinjtë mbi nismën KOMRA

**Serbi, Ivanjica
21 shtator 2008**

Konsultat i organizoi Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut (Serbi). Të rinjtë e përkrahin nismën rajonale për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës dhe konsiderojnë se duhet të themelohet KOMRA si komision zyrtar.

Komisioni Rajonal duhet të jetë i paanshëm dhe tmerrësisht objektiv në punën e tij, dhe vetë procesi i themelimit duhet të planifikohet mirë.

Të rinjtë konsiderojnë se është e domosdoshme fushata për krijimin e klimës pozitive në shoqëritë e ish RFSJ dhe se ajo duhet të përfshijë target grupet e ndryshme me qasje të përshtatur secilës prej tyre. Fushata duhet të jetë e shkallëzuar, duhet të përfshijë viktimat, familjet e tyre dhe duhet të theksohet nevojia për të vërtetën.

Në fushatë duhet të kyçen personalitetet publike nga fushat e ndryshme.

Edukimi ka rol të rëndësishëm në krijimin e klimës pozitive, si dhe bashkëpunimi rajonal dhe posaçërisht këmbimi i vizitave të rinjëve.

Është e domosdoshme që të krijohet lidhje mes brezave, ndërmjet viktimave dhe të rinjëve, në mënyrë që tek të rinjtë të zhvillohet empatia. Është me rëndësi që të organizohen vizitat përmendorëve dhe vendeve të krimeve.

Të rinjtë e shohin rolin e tyre në angazhimin në terren, së bashku me viktimat. Të rinjtë duhet ta ndërrojnë rrethin e tyre nga përditshmëria.

Është e domosdoshme që të kyçen bashkësitë fetare – paria e kishës duhet të prcjellë dëshmitë publike dhe të kyçet maksimalisht në procesin.

Për anëtarë të Komisionit nuk do të duhej të zgjedheshin njerëzit që janë të lidhur me pushtetin ose që kanë qenë në pushtet në kohën e konflikteve të armatosur në ish RFSJ.

Të rinjtë përkrahin viktimat dhe anëtarët e familjeve që të bëjnë dëshmi publike dhe konsiderojnë se përgatitja, dëgjimi dhe bartja e dëshmive të viktimave duhet të bëhet me kujdes të madh duke pasur konsiderata për dinjitetin dhe dëshirat e viktimave.

Të rinjtë si anëtarë të komisionit shohin personalitetet publike dhe qytetarët akademikë, dhe sidomos përfaqësuesit e viktimave dhe të familjeve të tyre. KOMRA duhet të ketë kompetencat e definuara qartë për hetime. Organet shtetërore, duke përfshirë shërbimet e sigurimit, duhet të bashkëpunojnë me KOMRA.

17. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave në Kosovë mbi nismën KOMRA

Prishtinë, Kosovë
4 tetor 2008

Konsultat i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë. Në konsultat morën pjesë 22 përfaqësues kryesisht të shoqatave të familjeve të viktimave dhe të zhdukurve, si dhe 6 përfaqësues

të organizatave ndërkombëtare në cilësinë e vëzhguesve. Me fjalët hyrës u paraqiten Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci) dhe Bekim Blakaj (Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë), kurse tubim e moderoi Valdete Idrizi (Community Building Mitrovica, Kosovë).

Ekziston nevoja në nivelin rajonal për të vërtetën e plotë mbi atë çka ka ndodhur

Na duhet një trup që dokumentacionin që e ka mbledhur Tribunali i Hagës do ta shfrytëzojë në mënyrë shumë të organizuar, duke organizuar edhe hulumtime shtesë për rastet e shumta me të cilat Tribunali i Hagës dhe gjykatat vendore nuk janë marrë, duke e bërë hartën e krimeve të luftës, me pasqyrën se çka ka ndodhur, dhe duke ndihmuar njëkohësisht në këtë mënyrë prokuroritë dhe, çka është më e rëndësishme, duke krijuar një tablo të plotë mbi krimet e luftës, që krijon klimën në secilën shoqëri, klimën që e zhvillon solidaritetin dhe bashkëndjesinë për viktimat dhe krijon edhe një platformë publike cila viktimave u mundëson që të flasin për atë çka kanë përjetuar.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008

Mendoj se është shumë e rëndësishme, edhe për shkak të përgjegjësisë që kemi ndaj të mbijetuarve dhe ndaj të gjithëve në shoqëritë tona, që të zbardhen faktet, dhe këto fakte janë aq komplekse sa që mund të kapen vetëm në kontekstin rajonal. Ne në Kroaci thjesht nuk mund të shohim dhe të kuptojmë krejt çka u ka ndodhur atyre që kanë ikur pas aksionit ushtarak Oluja (Stuhia) në gusht të vitit 1995, nëse ata sot nuk jetojnë në Kroaci, por në shumicë janë në BH dhe në Serbi.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008

Nisma për KOMRA është në interes të viktimave kosovare.

Në Kosovë vlerësohet se janë vlarë 13 mijë veta, janë shpërngulur 800.000 veta, janë djegur dhe shkatërruar 127.000 objekte ekonomike dhe individuale. Ne sot nuk e kemi asnjë institucion që mund të na jep të dhënat mbi atë se ku dhe si kanë ndodh krimet, kush i ka bërë këto krime dhe në cilën periudhë kohore (...) Andaj konsideroj se formimi i këtij komisioni, sipas mendimit tim, është diçka që duhet

të përkrahet.

Deklaratë: Teki Bokshi, avokat nga Kosova, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Dua të them se më keni bindur se duhet të krijohet komisioni, edhe pse asgjë nuk është në duart tona. Le të krijohet komisioni.

Deklaratë: Bajram Çerkini, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Krijimi i këtij komisioni do të ishte, mixha Bajram, tejkalim dhe plotësim i punës së mangët i të gjitha qeverive dhe një presion direkt në ta.

Deklaratë: Arsim Gërçhalij, shef i zyrës së UNMIK-ut për persona të zhdukur - OMPF, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Unë e shpreh mendimin tim se çdo nismë që si pikënisje e ka humanizmin, dhe që si bazë e ka nxjerrjen në dritë të një realiteti, ndriçimin e të gjitha ndodhjeve në Kosovë, është në interes të përpjekjeve tona, të punës sonë, të Këshillit tonë [i shoqatës së familjeve të të zhdukurve], të shoqatave, dhe veçanërisht është në dobi dhe interes tonin.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për koordinimin e shoqatave të familjeve të të zhdukurve në Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Shfrytëzoj rastin me e përshëndet këtë nismë për formimin e komisionit, një trupi rajonal, që do të jetë ndihmesë për procesin në tërësi, jo vetëm për zbardhjen e fatit të pagjeturve, të zhdukurve, por edhe në paraqitjen dhe përhapjen e së vërtetës, në sensibilizimin e opinionit për këtë çështje.

Deklaratë: Prenk Gjetaj, Kryetari i Komisionit të Qeverisë së Kosovës për personat e pagjetur, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Ne duhet ë mendojmë mirë dhe të kuptojmë se na duhet një nismë e krijimit të komisionit për të vërtetën, de unë mendoj se duhet të ekzistojë edhe pa ndonjë debat, kështu siç jemi të bashkuar këtu sot, kështu duhet të jemi edhe në Beograd, Zagreb, Sarajevë dhe getiu. Kriminelit duhet ti thuhet në sy se krimi ekziston, se e ka bërë dhe se fytyrën e ka të nxirë nga gjenocidi. Dhe ky komision, unë mendoj, duhet të ekzistojë dhe secili prej jush këtu duhet ta jap mendimin e vet për këtë, pasi që kemi edhe kohë për ta menduar.

Deklaratë: Ahmet Graiçevci, Shoqata Shpresa dhe Kujtimi, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Personalisht jemi udhëtarë që ta zbulojmë të vërtetën por të vërtetës i dalin shumë armi dhe

pengesa përpara, unë kam identifikuar nga Batajnica 05 dy vëllezërit dhe axhën e tani edhe më shumë më mundon ta di të vërtetën se kush i masakroi ata? Pra nuk më mjaftojnë vetëm eshtrat e varri i tyre, tani gati edhe më shumë më intereson e vërteta, ne duhet ta bëjmë këtë gjë, u kemi borxh atyre që në minutat e fundit nuk mendonin për vete por luteshin që ne të shpëtonim nga vdekja e pamëshirshme.

Deklaratë: Lush Krasniqi nga Korenica Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Kërkojmë që të del e vërteta në shesh, të dihet si janë bërë ato krime dhe kush i ka kryer ato krime. Pa një iniciativë të tillë unë besoj që nuk do të ia dilnim. (...) Ne na ngel edhe si familjarë edhe si qytetar të Kosovës, qoftë edhe organizatat tjera joqeveritare që janë këtu, që edhe në këto momente na janë bashkëngjitur e do të na bashkëngjiten edhe më tepër se të vetmit ne jemi ata që mundemi me shty procesin përpara, të vetmit jemi ata që mundemi me e nxjerrë të vërtetën. Unë e di që e vërteta përmes organeve të drejtësisë nuk ka me dal e tëra mirëpo ne nuk duhet të dorëzohemi

Deklaratë: Hysni Berisha, Shoqata e familjeve të të zhdukurve Shpresimi, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Mendoj se gjithë së bashku se secila dorë që na ofrohet për bashkëpunim duhet me e marrë, duhet me e respektua sepse vetëm në atë mënyrë koordinohemi mirë nëse bashkëpunojmë mirë, nëse informohemi mirë, vetëm në atë mënyrë mund t'i plotësojmë ato boshllëqe të cilat kanë mbetur tërë këto vite.

Deklaratë: Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Një pjesë e përfaqësuesve të shoqatave të të zhdukurve dyshon se mund të formohet Komisioni Rajonal me Serbinë, deri sa ku shtet nuk kërkon falje dhe nuk i pranon viktimat shqiptare.

Mua më vjen keq, iniciativa është e mirë por nuk është në kohën e duhur(...) çfarë Komisioni Rajonal po doni me e formua me Serbinë, me qatë që nuk të njeh, me atë që nuk të flet, me atë që të hap për çdo ditë luftë?.

Deklaratë: Bajram Qerkini, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Nuk e di si mund të formojmë këto komisione kur

ata, kur vetë populli serb nuk e njeh Kosovën, nuk ka kërkuar falje deri tani asnjëherë, edhe ky popull, ende nuk është Serbia e demokratizuar e unë nuk e di që ende asnjë politikan serb ende nuk erdh të përkulet nëpër këto varre që janë 900 varreza masive në Kosovë të zbuluara, asnjëherë nuk erdh me i vizituar asnjëherë. Ky popull është i lidhur edhe me kishën e vet, asnjë pop i popullit serb nuk erdhi ta vizitojë asnjë varrezë diku në Kosovë dhe të kërkon falje. Këto janë ato çështje që ne jemi shumë larg me këtë popull, këta së pari duhet të ndërgjegjësohen, të kërkojnë falje por njëkohësisht edhe të përgjigjen për veprat e bëme. Ne dimë fort mirë që në Serbi janë ende ato struktura komanduese, ushtarake, policore të cilët i kanë bërë ato krime në Kosovë..

Deklaratë: Ymer Merlaku, Shoqata e familjeve të të zhdukurve nga Klina, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Çdo anëtar i familjes, pa marrë parasysh çka sjell ky komision, do të di të vërtetën. Serbia duhet të kërkojë falje nga shqiptarët, duhet të emëroj kriminelët e vet që kanë bërë krimet në Kosovë, duhet të kompensojë dëmet e krimeve dhe të luftës.

Deklaratë: Xhafer Veliu, Shoqata Pengu i Irlise, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Shumica e përfaqësuesve të shoqatave të viktimave nuk kanë besim në gjykatat e Serbisë. Disa pjesëmarrës konsiderojnë se gjykimet janë të rëndësishme pa marrë parasysh se ku mbahen.

Me aktivitet e gjykatave në Serbi që marrin vendime, rasti konkret është për familjen Bogujevci nga Podujeva, ne nuk pajtohemi. Seps, Nataša e di shumë mirë që krimet e rënda dhe gjenocidi dënohen në nivelin ndërkombëtarë, dhe jo në këtë intern, të brendshëm, në Serbi. Këto gjykata janë betuar para Kushtetutës së Serbisë, që edhe sot është në fuqi, Serbisë që edhe i ka bërë ato krime në atë kohë.

Deklaratë: Artan Selimi, Shoqata Loti dhe kujtimi, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Unë e konsideroj që është më e dobishme ta zëmë rasti i këtij kriminel Sasha Cvjetan, i cili është gjykuar me dënim maksimal për dhembjet dhe për krimet që i ka bërë në Podujevë, që të gjykohej në Beograd për shkak se në rrethanat aktuale ballkanike absolutisht është e pamundshme që ky të sillet dhe të gjykohej në Kosovë, kur ajo mundësi nuk ekziston, objektivisht, absolutisht është e pamundur që

tashti Kosova ta kërkon nga Serbia ekstradimin e një shtetasi të saj.

Deklaratë: Teki Bokshi sa Kosova, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

Shumicës absolute të shqiptarëve, ndikimet e krimeve të bëra në Kosovë që organizohen dhe mbahen në Serbi ato janë farsa dhe për ne të papranueshme si pjesë dërmuese e shqiptarëve dhe familjarëve por edhe e aktivistëve shoqatave, lus Natasha Kandiçin dhe aktivistët tjerë që ta përfshijnë në program të komisionit gjithësesi ngritjen e gjykatës speciale e cila do të kishte zhvilluar gjykime së paku më të drejta.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për koordinim të shoqatave të familjeve të të zhdukurve në Kosovë, Kosovë Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, Prishtinë, Kosovë, më 4 tetor 2008.

18. Konsultat kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut mbi nismën KOMRA

**Frushka Gora, Serbi
10 tetor 2008**

Konsultat i organizoi *Impunity Watch* i Fondit për të Drejtën Humanitare. Pjesëmarrës (21) ishin aktivistët për të drejtat e njeriut. Fjalën hyrëse e mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Ljiljana Hellman (*Impunity Watch*, Serbi) dhe Marijana Toma (*Impunity Watch*, Serbi).

Na duhet KOMRA që mund të krijojë pamjen faktike të së kaluarës sonë e cila do të pranohet si e tillë.

Ne më në fund duhet të kemi pamjen faktike e cila do të jetë e pranuar si e tillë mu për shkak të fuqisë së fakteve.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Vetëm trupi rajonal mund të sigurojë të vërtetën më të afërt me atë çka na ka ndodhur

E vetmja mundësi është që të bëhet në nivelin rajonal, dhe që ato konkluzat, dhe ato rekomandime të janë sa më të afërta me të vërtetën, duke lëvizur drejt asaj që këta fëmijë këtu nesër të mund të shohin përafërsisht se ky ka qenë çështja... Por ajo që këtu është vërtetë arma me të cilën mund të bëhet

diçka, janë faktet, faktet e pamohueshme... të bëhet bilanci, do të thotë ajo çka ka ndodhur. Ky bilanc, dhe bilanc nga aspekti i viktimave, duhet të jetë i pakontestueshëm. Ai mbase nuk do të sjellë të gjitha gjërat, por do të sjellë një rezultat.

Deklaratë: Drago Kovačević, Forumi demokratik serb, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Komisioni Rajonal mund të ketë sukses vetëm si projekt shtetëror.

Kili është, p.sh., në shembull fantastik i pranimit zyrtar ku kryetari i shteti në një audiencë raporton dhe u kërkon falje viktimave për të gjitha vuajtjet dhe dhimbjet, ku ai e merr përsipër, si kryetar i shtetit, përgjegjësinë për të gjitha krimet që i ka bërë paraardhësi i tij. Pra, këtë gjë nuk mund ta bëjnë organizatat joqeveritare. Kjo është arsyeja pse komisioni duhet të jetë një lloj projekti shtetëror.

Deklaratë: Marijana Toma, Impunity Watch, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Fokusimi në viktimat në kontekstin rajonal barazon dhe shlyen kufijtë mes viktimave.

Viktimat njëfarëdore, për sa kam dëgjuar këtu, dhe çka më shkakton një si huti, janë paraqitur si një entitet. Disi ekziston një rrezik që edhe Komisioni Rajonal t'i fshijë kufijtë dhe të thotë se në të vërtetë nuk janë të rëndësishëm kufijtë për zbardhjen e krimit dhe viktimave. Dhe kjo në njëfarë mënyre e relativizon tregimin mbi atë se kush janë ekzekutorët. Sepse unë këtu nuk dëgjoj tregimin për atë se kush janë viktimat. ... Nëse flasim për viktimat si një entitet ne atëherë relativizojmë krimet dhe njëfarëdore e mbylлим këtë kontekst politik të tregimit.

Deklaratë: Marija Radoman, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Qëllimi i KOMRA është ngushtimi i hapësirës për gënjeshtër dhe manipulime në nivelin rajonal.

Të themi se ky është një obligim moral që të dimë se çka ka ndodhur. Dhe nëse ndodh kështu atëherë edhe ajo pamje e dëshiruar dhe e kërkuar në opinionin tonë mbi simetrinë e krimit sigurisht se do të humbet. Pra, nuk mund të flitet për simetrinë e krimit. Për këtë, mendoj, jemi absolutisht të pajtimit dhe secili që futet në këtë proces duhet ta ketë të qartë se nuk është qëllimi që të tregohet se të gjithë i

kanë vrarë të tjerët, dhe se të gjithë edhe janë fajtor dhe përgjegjës në mënyrë të barabartë. Dhe nëse viktimat dhe shoqatat e viktimave dalin disi nga ai rrethi etnik dhe nisën në kornizën rajonale, dhe nëse viktimat e kërkojnë të vërtetën, të drejtën e tyre që të duhet se çka u ka ndodhur, ngushtohet absolutisht edhe ajo hapësira e manipulimit.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Duhet të sqarohet çka është më e rëndësishme për KOMRA : faktet mbi përgjegjësinë (pafajësinë) e të akuzuarve apo faktet mbi krimet konkrete të luftës.

A do të janë faktet e gjyqit që janë zbardhur deri më sot baza... nga e cila do të niset, dhe pastaj do të shkohet më tej dhe më gjerë, dhe do të përfshihen gjërat që tashmë kanë qenë objekt i gjykimeve.

Deklaratë: Jelena Cakić, Gratë për paqe, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Vendimet e Hagës për treshen e Vukovarit askush në Kroaci nuk i pranon. Por, ajo që nuk duhet të harrohet, në të gjitha këto vendime, madje edhe vendimin për lirim të Haradinajt, gjyqi nuk e ka mohuar se krimet nuk kanë ndodhur. Kjo është ajo çka është e rëndësishme për ne.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Në debat le të sqarohet nëse KOMRA duhet të merret me shkaqet e luftës.

Kur e keni këtë lloj të prezantimit, të fakteve të zhveshura dhe të pakontestueshme, ju e keni edhe hartën e shkaqeve.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Kurrë nuk do të arrihet konsensusi për shkaqet [e luftës].

Deklaratë: Drago Kovačević, Forumi demokratik serb, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Rreth shkaqeve, mendoj se këtu nuk mund të arrihet asnjë lloj konsensusi. Një komision për këtë do të ishte i dënuar për dështim. Mua më duket kështu..

Deklaratë: Bogdan Ivanišević, Qendra ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale, Konsulta kombëtare me organizatat për të

drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Duhet të definohen detyrat e zyrave kombëtare: marrja e deklaratave dhe dëgjimi i viktimave ose edhe aktivitete tjera.

Zyrat kombëtare... a do të organizohen ato me ndonjë kriter tjetër; a do të merren vetëm me dëgjime dhe marrjen e deklaratave apo këto misione kombëtare do të kryejnë aktivitete të ndryshme?.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Në nivelin e çdo shteti mund të krijojmë ato nënkomisione apo komisione kombëtare, të ciklat do të përcaktonin se çka është bërë, procesuar në nivelin e atij shteti, cili lloj i të dhënave ekziston dhe atëherë të kryqëzohen dhe të shihet cilat të dhëna përputhen dhe cilat jo dhe ku janë zbrazëti-rat në hapësirën ku mund të veprojmë së bashku.

Deklaratë: Marija Gajicki, shoqata Nisma rajonale e grave Vojvodinase, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Periudha kohore me të cilën do të merret KOMRA?

Momenti i parë është kur ka ndodhur konflikti i parë i armatosur, pra që nga viti 1991. Dhe fundi është më vitin 2001.

Deklaratë: Marija Gajicki, shoqata Nisma rajonale e grave Vojvodinase, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Në konsultat duhet të përcaktohet cilat janë pritjet e viktimave që do të dëshmohen para Komisionit.

Mendoj se në këtë kuptim do të duhej të kishim parasysh dhe të artikulonim me kujdes cilat janë pritjet të njerëzve që do të flasin para komisionit. Çka presin ata, dhe pos kësaj të dëgjohen dhe respektohen si njerëz që e kanë përjetuar të keqën. Çka presin ata nga shoqëria, përkatësisht nga shteti, sepse nga s'përputhja, p.sh. e komisioneve në Amerikën Jugore dhe në Afrikë... më këtë është matur suksesi ose dështimi i komisionit.

Deklaratë: Mirjana Vojvodić, Këshilli për iniciativën qytetare, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Koalicioni për themelimin e KOMRA duhet të ketë të drejtën e propozimit të 50 për qind të anëtarëve të KOMRA.

A do të ketë koalicioni të drejtën që të propozojë, p.sh. 50 për qind të anëtarëve, çka nuk nënkupton që edhe t'i emëroj ata.

Deklaratë: Jelena Nešić, Instituti për transicion demokratik, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Partitë politike duhet të kyçen në konsulta, por pyetja është kur duhet të bëhet kjo?

Kur të bëhet koalicioni duhet të kihet parasysh se si të përfshihen edhe përfaqësuesit e partive politike. Mendoj kur ne, të them ashtu, kur mes veti të gjitha i absolutojmë, i përtypim mirë, e dimë si dhe çka duam, hapat, atëherë do të mund të fillo-nim lobimin në parlamentet dhe qeveritë, çka do të thotë edhe partitë politike.

Deklaratë: Marija Gajicki, Shoqata Vojvodanka – Iniciative rajonale e grave, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Të shfrytëzohen kapacitet ekzistues për promovimin e nismës.

Në cilën mënyrë festivali për të drejtat e njeriut Vivesecfest, edicioni i ri të cilit do të mbahet nga fundi i tetorit, fillimi i nëntorit, do të mund të ofronte hapësirë për promovimin e kësaj nisme në territorin e Novi Sadit dhe në cilën mënyrë do të mund të konceptonit, së bashku me ne, ku do të shfrytëzonim këtë hapësirë, pasi që festivali do të ketë turne në pesë gjashtë qytete, jo vetëm në Serbi dhe Vojvodinë, por edhe në Bosnje dhe Hercegovinë dhe në Kosovë, dhe po kështu të shfrytëzojmë këtë mundësi që atje të promovojmë edhe disa gjëra tjera.

Deklaratë: Marija Gajicki, Shoqata Vojvodanka – Iniciativa rajonale e grave, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Në procesin e konsultave duhet të kyçen bashkësitë fetare.

Do të ishte e dobishme që në komision të kyçen përfaqësuesit e bashkësive fetare, pasi që është i njohur roli i tyre në proceset që kanë ndodhur në territorin e ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Jelena Cakić, Gratë për paqe, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Për krijimin e KOMRA nevojitet përkrahja e bashkësisë.

Duke pas parasysh se ne nuk mund të marrim përkrahjen e politikanëve, duhet gjetur mënyrën

që të kërkojmë përkrahjen e bashkësisë ndërkombëtare.

Deklaratë: Ilda Habota, Këshilli i Sanxhakut për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Do të doja të besoja pak më shumë se mund të marrim përkrahjen e elitës politike dhe të mediave.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Pse serbët nga Kosova dhe përfaqësuesit e tyre politikë dhe pushteti në Serbi do të kishin gjë kundër një komisioni të tillë? Mendoj se ata do të mund të kishin ca probleme, sepse do të flitet për pësimet e tjerëve që ua kanë shkaktuar serbët por... unë nuk do ta thosha këtë që në fillim, se të gjithë politikanët do të janë kundër. Megjithatë, në pushtet nuk është Slobodan Milošević-i, dhe çka do që ne mendojmë, edhe për vendet tjera do mund të thuhet njëjtë. Kështu që duhet të kemi pak më shumë besim.

Deklaratë: Bogdan Ivanišević, Qendra ndërkombëtare për drejtësi Tranzicionale, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Të organizohen trajnime të organizatave joqeveritare për promovimin e nismës në nivelin lokal.

Propozimi im është që, nëse kjo është e mundshme, për ne që e pranojmë se na mungojnë këto dije, të na mundësohet fuqizimi shtesë përmes trajnimeve dhe edukimit që këtë tregim ta zbresim në nivelin lokal. Do të thotë, t'i vejme në lëvizje këto tregime në nivelin e bashkësive lokale.

Deklaratë: Dženeta Agović, Impuls, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Të organizohen takimet e shoqatave të viktimave në nivelin lokal.

Mendoj se do të ishte mirë të organizohen takimet e shoqatave, p.sh. të nënave nga Srebrenica dhe disa grave nga Serbia të cilat po kështu kanë përjetuar tragjedi personale. Ato të lidhen dhe t'u jepet hapësira në medime, kjo do të ishte mjaft efikase në kuptimin e sensibilizimit të shoqërisë për një tregim të tillë.

Deklaratë: Jelena Cakić, Gratë për paqe, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

Në mandatin e KOMRA duhet të jetë vepra penale e dhunimit.

Propozimi që KOMRA të merret posaçërisht me krimin e dhunimit, do të thotë me dhunimin e grave.

Deklaratë: Dženeta Agović, Impuls, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, më 10 tetor 2008.

19. Konsultat kombëtare me gazetarët për nismën KOMRA

**Frushka Gora, Serbi
11 tetor 2008**

Konsultat i organizuan Impunity Watch dhe Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, ku morën pjesë 24 gazetarë nga Serbia. Në pjesën hyrëse është prezantuar Raporti i *Impunity Watch* për shkaqet e mosndëshkimeve. Fjalët hyrëse mbi nismën KOMRA i mbajtën Dinko Gruhonjić (Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Vojvodinë, Serbi), Nataša Kandić

Deklaratë: Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi dhe Marijana Toma **Deklaratë:** Impunity Watch, Serbi.

Gazetarët përkrahin nismën për themelimin e KOMRA.

Redaksia e jonë i jep përkrahje kësaj nisme.

Deklaratë: Gizella Stanyo Tot, Magjar Szo, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

A nuk mjafton, a nuk është i mjaftueshëm, si të them, e dhëna, përkatësisht a nuk mjafton fakti se nga harta janë zhdukur shumë fshatra, vendbanime, janë ekzekutuar familje të tëra, si arsye për themelimin e këtij komisioni. Duhet të dihet çka ka ndodhur me ata njerëz, patjetër duhet të dihet.

Deklaratë: Ivana Jovanović, Agjencioni Beta, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Ekziston nevoja që në nivelin rajonal të përcaktohet minimumi i fakteve të cilat askush nuk mund t'i mohojë.

Të ballafaquar me atë se secila shoqëri e ka të vërtetën e vet, neve kemi nisur të mendojmë si të arrijmë në atë situatë që në nivelin rajonal të pranohet minimumi i fakteve të zbardhura, që nuk mund të kontestohen, për të krijuar kështu shënimin zyrtar, kompetent, të saktë dhe objektiv, gjë që do të ndihmonte që edhe tekstet shkollore të shkruhen në mënyrë tjetër, pra larg qasjes politike, dhe në bazë

të fakteve.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

I jap përkrahje nismës për formimin e Komisionit për zbardhjen e fakteve sepse është forma e vetme e sigurt institucionale që mund të na sjell fakte relevante. Pa këtë të fillohet një tregim mendoj se është me rrezik për mediat. Do të thitë, duhet të ketë një vend, dhe ky është ky Komision, që do të jetë burim i informatave të sigurta në bazë të cilave mediat mund të hulumtojnë.

Deklaratë: Jelena Perković, Rusko slovo, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

KOMRA duhet të merret me shkaqet e luftës.

Kam frikë se pa shkaqe nuk ka pasoja, dhe pa fakte as për shkaqet e as për pasojat nuk do të ketë të vërtetë të plotë, dhe krejt puna do të shkoj huq.

Deklaratë: Boro Lazukić, TV Panonija, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Për mediat KOMRA do të jetë temë nëse bëhet ngjarje.

Ne si njerëz të mediave duhet ta kemi qartë që të kujdesemi në çfarë mënyre KOMRA mund të bëhet ngjarje. Pra si të bëhet KOMRA ngjarje, si të bëhet KOMRA lajm.

Deklaratë: Dinko Gruhonjić, Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Transmetuesit publik e kanë obligim që të raportojnë për nismën KOMRA por të rëndësishëm janë edhe mediat lokale.

*Transmetuesi publik e ka obligimin e caktuar sepse ne paguajmë parapagimin dhe e ka përgjegjësinë më të madhe për këtë lloj të interpretimit. Mediu-
met private nuk e kanë obligimin as më të vogël që të tregojnë për krimet e luftës.*

Deklaratë: Aleksandar Trifunović, Projekti medial Buka, BH, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Unë nuk do të harroja as mediat lokale, këtu pak a shumë u fol për mediat më të fuqishme.

Deklaratë: Larisa Inić, Radio Subotica, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Kur reagova në idenë që këtë tregim në të shumtën duhet të bartin transmetuesit publik, nuk kam qenë kundër idesë por thjesht vetëm nga droja prej atij

konstatimi që u tha krejt në fillim se në këtë punë duhet të futemi pa asnjë përkrahje dhe logjistike të shtetit, dhe më falni, por transmetuesit publik janë edhe më tej si pjesë e nomenklaturës shtetërore, të mos them politike dhe partiake. Pra, këtu diku qëndron droja ime na transmetuesi publik.

Deklaratë: Boro Lazukić, TV Panonija, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Gjykimet kombëtare për krimet e luftës duhet të janë publike.

Nuk e shoh arsyen pse nuk i kemi gjykimet publike, të hapura për krimet e luftës dhe krimin e organizuar. Prokurori Vukčević tha se nuk ka asgjë kundër kësaj, për më shumë ai angazhohet që gjykimet të bëhen publike. Siniša Vazić, kryetari i Gjyqit të rrethit në Beograd, në sa e sa seminare dhe tubime ka thënë se «nuk ka asnjë pengesë që gjykimet të bëhen publike». Dhe hajde të shohim tash se ku është pengesa. Nëse dikush konsideron se duhet të gjykoj larg syve të opinionit, atëherë ai nuk është gjykatës që i del zot detyrës së tij. Të vendosim disa njerëz tjerë që do të qëndrojnë pas asaj që është puna e tyre dhe që do t'ua mundësojnë edhe gazetarëve që ta kryejnë punën e tyre (...) Opinioni në Serbi duhet të shihet kush janë këta njerëz për shkak të cilëve nuk mund të transmetojmë drejtpërsëdrejti fjalën e gjallë të tyre nga gjykimet, njerëz që edhe më tej nëpër disa medime anësore edhe më tej plasohen si heronj.

Deklaratë: Gordana Petrović, Radio televizionin i Serbisë- RTS, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Mohimi i krimeve të veta është metoda se si mediumet raportojnë për krimet e luftës.

Kur filloni të hulumtoni se në ç'mënyrë mediumet perceptojnë krimet e luftës, do të shihni se në esencë kryesisht flasim për krimet që janë bërë ndaj nesh, e shumë pak për krimet që i kemi bërë ne, pra nuk e kemi atë thënien e Brehtit, le të flet secili për turpin e vet. Përkundrazi, edhe më tej mohimi është metodë kryesor, të them ashtu, i punës mediale.

Deklaratë: Aleksandar Trifunović, Projekti medial Buka, BH, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Të bëhet harta e krimeve të luftës si përkujtues për gazetarët.

Të përgatitet planeri, për shembull për vitin 2009, ku në vend të festave të rëndësishme, si datat më të rëndësishme do të shënoheshin ato që lidhen me krimet e luftës dhe t'i shpërndahen gazetarëve si një

lloj përkujtuesi.

Deklaratë: Larisa Inić, Radio Subotica, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Anëtarët e Komisionit duhet të kanë respekt në opinion dhe mes tyre duhet të janë edhe përfaqësuesit e pushtetit.

Ky komision... do të ketë peshën e vet për mediumet vetëm nëse në këtë trup do të janë njerëzit të rëndësishëm për opinionin, që e kanë peshën e tyre, qoftë për shkak të funksioneve, qoftë si persona me integritet, karrierë; dhe nuk është fare e rëndësishme a janë artistë apo nga qeveria, sektori qeveritar, s'di, politikanët këta apo ata, por gjithsesi konsideroj që në këtë komision duhet të ulën edhe të parët edhe të dytit, mendoj pa e përfill profesionin, vetëm se përfaqësuesit e pushtetit duhet të janë aty pa dyshim.

Deklaratë: Ivana Jovanović, Agjencioni Beta, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

Tregimet pozitive duhet të inkuadrohen në dëgjimet publike dhe të bëhen të disponueshme mediave.

Srdan Aleksić-i nuk do të bëhej lajm nëse Vojvodina Qytetare nuk do të niste aksionin që një rrugë e qytetit të mbajë emrin e tij, dhe pushteti i atëhershëm këtë e ndaloi dhe krejt tregimi nga këtu edhe vazhdoi. Duhet të ketë një nismë, diçka që ndodh konkretisht. (...) E përmendët se kanë qenë tregimet pozitive. Gazetarët nuk kanë shkruar për to, por ama na jepni neve gazetarëve këtë mundësi, të paktën njërit, të dytit, tretit, ia krijoni mundësinë e kontaktit me disa persona.

Deklaratë: Smiljana Milinkov, Radio 021, Serbi, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, më 11 tetor 2008.

20. Konsultat kombëtare me shoqatat e familjeve të mbrojtësve të zhdukur mbi nismën KOMRA

**Vukovar, Kroaci
24 tetor 2008**

Konsultat i organizuan Documenta, Lidhje e shoqatave të familjeve të mbrojtësve kroat të zënë rob dhe të zhdukur dhe Shoqata Nënata e Vukovarit. Pjesëmarrësit [30] kanë qenë viktimat, përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, përfaqësuesit e veteranëve dhe aktivistët e organizatave joqeveritare për të drejtat e njeriut. Iniciativën për

themelimin e KOMRA e paraqiten Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Katarina Kruhonja (Qendra për paqe, Joviolençë dhe të drejtat e njeriut nga Osjeku, Kroaci) dhe Mirko Kovačić (Shoqata Nënata e Vukovarit, Kroaci). Për tubimin kanë raportuar Radio kroat Vukovari, B92 dhe Vukovarske novine.

Disa pjesëmarrës kanë shfaqur frikën se KOMRA do të formohet nga organizatat joqeveritare dhe se dokumentacioni që e kanë mbledhur shoqatat viteve të fundit do të tjetërsohet nëse del nga Kroacia.

Në debat është sqaruar se organizatat joqeveritare e iniciojnë krijimin e koalicionit për përkrahjen e nismës për themelimin e KOMRA, ndërsa komisionin mund ta themelojnë e vetëm shtetet.

Pjesëmarrësit në konsultimin propozuan kryen më intensive të veteranëve dhe të shoqatave të veteranëve në procesin e konsultave.

Veteranët janë të interesuar që të kryen në debat sepse kjo mund t'i ndihmojë që ta ndryshojnë imazhin e veteranëve si kriminel të luftës. Pjesëmarrësit kanë theksuar se të gjitha viktimat duhet të janë aktivë dhe të barabartë në konsultat.

Nismës për themelimin e Komisionit rajonal për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës i duhet përkrahja e shoqatave të viktimave dhe të mbrojtësve.

Tri shtyllat [FHP, Documenta dhe Qendra Kërkimore-Dokumentuese] nuk janë të mjaftueshme, na duhet përkrahja shumë më e madhe dhe më e gjerë për një nismë të tillë dhe këtu zoti Ivan Pšenica [Lidhje e shoqatave të familjeve të ushtarëve kroat të zënë rob dhe të zhdukur] si dhe zoti Mirko Kovačić [Shoqata Nënata e Vukovarit], që janë me ne këtu, na kanë folur për domosdonë që viktimat dhe përfaqësuesit e viktimave, dhe shpresoj edhe organizatat e mbrojtësve, si dhe organizatat tjera të shoqërisë civile, do të bëhen përkrahës të nismës.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për paqe, Joviolençë dhe të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Komisioni Rajonal duhet ta ketë nga një zyre në secilin shtet. Secila zyre do të ketë për detyrë

që të kryej punët që i përcakton Komisioni Rajonal.

Komisioni Rajonal duhet të ketë zyrën qendrore, por edhe në secilin shtet do të duhej të kishte zyre që do të mbledhnin shënime, dhe nga aty ato do të dërgoheshin në Komisionin rajonal. Ai do të ishte në gjendje që me anë të fakteve të renditura kronologjikisht, të ndërtoj pamjen e saktë e asaj që ka ndodhur. Ndërsa ku do të jetë selia e Komisionit Rajonal, kjo do të duhej të dal si rezultat i konsultave dhe marrëveshjes.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Anëtarët e shoqatave të familjeve të mbrojtësve të zhdukur i japin përkrahje nismës për themelimin e Komisionit Rajonal për zbardhjen e krimeve të luftës.

Mua më duket kjo një nismë e mirë, dhe ne do ti bashkohemi kësaj nisme, duke u inkuadruar nga një arsye që dihet shumë mirë se cila është: kudo që flitet për persona të zhdukur, kudo që tentohet të zgjidhet çështja e fatit e të zhdukurit, ne e kemi, të them ashtu, obligimin moral ndaj atyre që nuk i kemi më, që t'i dorëzojmë familjeve të tyre, sepse, duke shikuar objektivisht, pas gjithë këtyre viteve vetëm anëtarët e familjeve durojnë gjithë këto ankthe, ndërsa politika qëmoti i ka la duart nga kjo (...) Përkundër faktit që shoqatat e mbrojtësve gati qind për qind janë kundër një nisme të tillë, unë mendoj se nuk kanë të drejtë.

Deklaratë: Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të mbrojtësve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Unë e përkrah nismën dhe thash, unë kam dëshirë që ju të punoni në këtë, ndonëse në rajonin e ish Jugosllavisë është punuar dhe punohet edhe sot, por dua që ju të punoni më mirë seç është punuar deri më sot, dhe që vërtetë të ketë rezultate... mendoj se ky është prioriteti më i madh. Dhe të gjitha nga këto familjet, të gjitha ato do t'ju pranojnë dhe kuptojnë sepse ato e kanë nevojën, ndërkaq shoqatat tjera të mbrojtësve, ato kanë qëllime tjera, e kanë jetën ndryshe, dhe mënyrën e punës ndryshe, si dhe nevojat.

Deklaratë: Štefica Krstić, Shoqata Viktimat e luftës atdhetare, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Unë së pari do ta theksoja pëlqimin tim të sinqertë me krijimin një trupi të tillë; ne e përkrahim këtë nismë sepse mendojmë se shteti me masat nga lartë nuk mund të bëjë asgjë pa nisma dhe përkrahje nga poshtë, nga ne qytetarët. (...) Mendoj se pa një nisme të tillë, pa animimin e qytetarëve, nuk mund të shkojmë larg. Te qytetarët sot dukshëm është zhdukur empatija, di si të gjithë jemi ende të frikësuar, shikojmë punët tona dhe nuk na brengos vuajtja e fqinjëve tanë.

Deklaratë: Ljiljana Gehrecke nga Kroacia, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Anëtarët e familjeve të të zhdukurve përkrahin gjykimet për krimet e luftës pa marrë parasysh se cilës kombësi i përkasin autorët.

Qëndrimi ynë në Qendër është se autori i krimit është autori, se viktimat është viktime dhe se për ne ata nuk kanë identitet. Dhe nuk duam që njerëzit ti ndajmë sipas përkatësie etnike etj. Sepse krimet janë të njëjta, pa marrë parasysh se a kanë ndodhur në Srebrenicë, Ovčar, Pakrac, apo Poljan – autori mbetet kriminel. Jemi që të gjitha të dënohen dhe kërkojmë që të gjithë të dalin para drejtësisë.

Deklaratë: Ankica Mikić, Qendra për paqe dhe këshilla juridike, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Shoqatat e mbrojtësve nuk e përkrahin nismën për formimin e Komisionit Rajonal.

E që ne tani t'ua dorëzojmë juve në dijeni të gjitha dokumentet, të gjitha që ekzistojnë te ne, të gjitha dijet tona, që ju ato t'i çoni atje përtej, në Serbi dhe të dispononi me to në çdo kohë dhe sipas dëshirës, kjo neve nuk na pëlqen.

Deklaratë: Vesna Katić, Shoqata Vejushat, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Koordinimi i shoqatave, jemi gjithsej 13 shoqata, në bazë të kësaj tribune të juaj e ka marrë vendimin, - ne jemi dëgjuar, nuk kemi mbajtur mbledhje, - se nuk do të ishte me vend që kjo qendër të bëhet në Vukovar. Nuk do të përkrahet nga shumica.

Deklaratë: Slavko Jurić, Koordinimi i shoqatave të mbrojtësve, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

Bashkimi Evropian nuk duhet të lejojë asnjë shteti nga rajoni qasjen në BE përderisa nuk e zgjidhin problemin e të zhdukurve.

Në i kemi adresuar letra Bashkimit Evropian dhe Brukselit që asnjë shtet, cili do që të jetë, nuk do të duhej të pranohet në BE. Njëra nga pyetjet për hyrje në BE duhet të jetë zgjidhja e problemit të të zhdukurve.

Deklaratë: Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të mbrojtësve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të zhdukurve dhe organizatat e mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, më 24 tetor 2008.

21. Konsultimi kombëtare me shoqërinë civile mbi nismën KOMRA

Podgoricë, Mali i Zi
25 tetor 2008

Konsultat i organizoi Aksioni për të drejtat e njeriut, dhe në to morën pjesë 33 përfaqësues të shoqërisë civile, mediat dhe politikanët e Malit të Zi. Fjalën hyrëse e kishin Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Tea Gorjanc-Prelević (Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi). Kanë raportuar gazetatat ditore *Dan* dhe *Vijesti*.

Pjesëmarrësit përkrahin nismën për themelimin e KOMRA.

Pas kaq vitesh dhe aq shumë ngjarjesh në këto hapësira nga aspekti i aktivitetit dhe punës së sektorit civil, s'ka mundur me ndodh asgjë me e fortë dhe me e rëndësishme se sa që është lancuar nisma për formimin e Komisionit për hetimin e të kaluarës dhe për ballafaqimin me të kaluarën.

Deklaratë: Velija Murić, Komiteti malazez i juristëve për të drejtat e njeriut, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

KOMRA mund të jetë vetëm projekt shtetëror.

Mund të jetë vetëm projekt shtetëror, përndryshe do të mbetët projekt i organizatave joqeveritare... dhe kurrë nuk do të ketë sukses... Kjo do të thotë se duhet të kemi bindje, gatishmëri, vendosmëri që të ndërtojmë diçka, dhe kjo diçka në këtë moment është Koalicioni, i cili duhet ta ketë atë fuqinë që në një moment të organizojë presione në institucionet që ne të fitojmë atë që dëshirojmë, që ky proces të bëhet projekt shtetëror, që KOMRA, ky Komision rajonal të bëhet projekt shtetëror, e atëherë ne në bazë të rekomandimeve tona ne do të përcjellim me kujdes çdo hap që ndërmarrin institucionet në raport me themelimin dhe funksionimin e atij trupi.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Elitat politike nuk janë të interesuara për temën e së kaluarës sepse janë përgjegjëse për trashëgimin e rëndë.

Ballafaqimi me të kaluarën e luftës te na nënkupton në këtë moment ballafaqim me elitën politike e cila është tani në pushtet kështu unë i kuptoj plotësisht institucionet shtetërore që do të duhej të bënin atë, por nuk e bëjnë aspak me dëshirë.

Deklaratë: Koča Pavlović, deputet në Parlamentin e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Karakteri rajonal i nismës dhe përkrahja ndërkombëtare do të janë ndihmesë që elitat politike të pranojnë nismën.

Komisioni Rajonal në Ballkan do të mund të ishte si një garanci për Bashkimin Evropian se ne diçka të tillë nuk do të provojmë të bëjmë në të ardhmen.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Mendoj se këtu aspekt i rëndësishëm është fakti se ky është komision rajonal, dhe se të qenit rajonal mund të jetë bazë që të tejkalohen këto barrierat tona të brendshme lokale.

Deklaratë: Koča Pavlović, deputet në Parlamentin e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Do të thotë, sado që këtu kemi dëgjuar për kufizimet mjaft cilësore që do të kemi gjatë promovimit të kësaj ideje, dhe në përgjithësi gjatë avokimit tek ata që në instancën e fundit duhet të marrin vendimin për këtë, mendoj se një aleat tejet i rëndësishëm në këtë pjesë është mu procesi i integriteteve evropiane dhe konteksti i bashkëpunimit rajonal.

Deklaratë: Saša Zeković, hulumtuuese e shkeljes e të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

KOMRA duhet të jetë instrument shtetëror për shkarkimin e të rinjve nga përgjegjësia për të kaluarën.

Mua më duket se nëse themelojmë komisionin rajonal që është shumë e rëndësishme të mendojmë për atë se si do t'i kyçim të rinjtë edhe në themelim, pastaj në zbatimin dhe në fund edhe në punën e Komisionit. Dhe ajo që mbase është më e rëndësishmja, çka atëherë sjellin konstatimet e Komisionit? Mendimi im është se gjithnjë duhet identifikuar problemet. Njëra prej mënyrave është informimi, është opinioni dhe

këto konsultat. Kjo është diçka që absolutisht do të ishte rekomandim që të gjithë do ta mund të shfrytëzoni momentet e mundshme, që kjo të lidhet edhe me momentin shoqëror, në të cilin ne duam të hyjmë në Evropë, që të hyjmë lirshëm, hapur, pa ndonjë ngarkesë dhe ku duam që, sërish, të rinjtë t'i lirojmë nga barra me të cilën përndryshe do të hynim pa pastrimin e këtyre fakteve mbi të kaluarën.

Deklaratë: Ajša Hadžibegović, Forumi të rinjtë dhe edukimi joformal, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Ne sot jemi në tregimin kur të rinjtë në lëkurën e tyre nuk e ndiejnë krejt atë çka ka ndodhur në kohërat e tmerrshme; ata nuk i kanë përjetuar keqbërjet pos përmes prindërve të tyre. Por, në momentin e sotëm, kjo nuk i bën më pak të përgjegjshëm në qasjen që kanë gjërave që kanë ndodhur. Nëse ne jemi, edhe vetën e numërojmë këtu, njerëz të rinj e të ardhmes, madje 'bota do të na mbetet neve', siç kanë merak ta flasin gjithë zëdhënësit e njohur, ndërkaq që kjo mbetet vetëm fjalë, dhe nëse ne jemi përgjegjës për të nesërmen, atëherë duhet të informohemi sa më shumë me këtë ide dhe është çështje e jonë, edhe imja, që së bashku të punojmë në masivizimin e kësaj ideje.

Deklaratë: Sandra Mitrović, Partia liberale e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Për suksesin e nismës duhet të përgatitet opinioni përmes mediave dhe programeve speciale për edukim.

Njëri prej qëllimeve operative do të ishte që në njëfarë mënyre të përgatitet opinioni, në këtë rast në nivelin kombëtar opinionin në Mal të Zi, që të përkrahet një nismë e tillë dhe që pastaj të ndikojë në vendimmarrësit, pra politikanë, që të përkrahin një nismë të tillë, dhe ky ndikim si presion i opinionit, që rrjedhe përmes mediave.

Deklaratë: Duško Vuković, PCNE/Vijesti, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Zgjidhja e fatit të të zhdukurve duhet të jetë në mandatin e KOMRA.

Sa i përket Komisionit, komisioneve shtetërore të rajonit, unë mendoj që shtetet kanë punuar pak në çështjen e të zhdukurve, të vrarëve, dhe veçanërisht rreth zbardhjes së krimeve të luftës dhe të kriminelëve në territorin e ish Jugosllavisë. Kemi pas presione të mos shkojmë në Forumin që u majtë në Prishtinë. Ne vendosëm që të shkojmë, sepse ishte nevoja të ishim atje. Nevoja për treguar të gjithë

ha problemet tona, problemet e të zhdukurve dhe vrarëve, problemet e familjeve.

Deklaratë: Ljubiša Filipović, Shoqata e familjeve të vrarëve dhe të zhdukurve në Kosovë Crveni Božur, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Më të dashurit e tyre janë zhdukur, disa as sot nuk dinë çka ka ndodhur me vëllezër dhe motra apo kushërinjtë më të afërt dhe kjo ju kthehet atyre praktikisht si një bumerang, sepse ata edhe nëse kanë fituar ndonjë pronë nuk mund ta bëjnë procedurën e trashëgimisë pa ndonjërin e anëtarëve të familjes që nuk është gjetur dhe nuk dihet çka ka ndodhur me te, dhe nuk mund të dëshmojnë se janë të gjallë, po as që janë vrarë, o të vdekur, a janë varrosur etj.

Deklaratë: Ljiljana Raičević, Shtëpia e sigurt për gruan, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Pjesëmarrësit mbështesin gjykimet për krimet e luftës.

Pra, me rëndësi janë viktimat, mirëpo për mua janë po aq të rëndësishëm keqbërësit sepse zbardhjen e të vërtetës nuk do ta bëjmë vetëm përmes viktimave por edhe përmes proceseve gjyqësore sepse, më sa di unë, deri në ditën e sotme proceset gjyqësore kanë ndihmuar në zbardhjen e asaj që ka ndodhur realisht.

Deklaratë: Mira Asović, Liga e grave votuese e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Unë pajtohem se gjykimet e kriminelëve të luftës janë shumë të rëndësishëm por është me rëndësi të dihet kush po nxirret para gjyqit. A po gjykohet ai që ka urdhëruar, ai që ka asistuar, apo ekzekutori, i fundi në këtë zinxhirë. Kuptohet se asnjëri prej tyre nuk mund të lirohet nga përgjegjësia, por ai që është i pari në list është i pari edhe i përgjegjës dhe dihet se duhet të gjykohet ashtu si meriton. Unë flas për Malin e Zi, për gjykatat dhe prokuroritë, organet e drejtësisë, dhe shtroj pyetjen a ka në Mal të Zi gjykimet të drejta? Unë mendoj se jo dhe se nuk do ti kemi në një kohë të afërt.

Deklaratë: Aida Petrović, Lobi i grave malazeze, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Pjesëmarrësit janë kundër që themelues i KOMRA të jetë kryetari i shtetit.

Absolutisht jam kundër që një komision të tillë të formohet me dekreten e kryetarit të shtetit. Me këtë

të gjitha kompetencat rreth themelimit dhe përbërjes së komisionit do të barteshin te ai person... kjo nismë duhet të procesohet drejt parlamentit.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve të Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Mendoj se pushteti aktual ose zyrtar, po flas për Malin e Zi, nuk ka treguar raport të duhur ndaj kohës kur kanë ndodhur krimet dhe lidhur me këtë kam frikë se iniciativa që kryetari i shtetit me dekret ose në ndonjë mënyrë tjetër të jetë themelues i komisionit, do t'ia humbë rëndësinë vetë komisionit sepse jemi dëshmitarë se paria dhe funksionarët e shtetit edhe më tej në mënyrë tjetër përcjellin, presin dhe llojnë për njerëzit që pjesa dërmuese e popullsisë i përjeton krejtësisht ndryshe. Kjo ndjenje është e sikletshme dhe e rëndë dhe mendoj se në këtë mënyrë mbase do të devalvohen edhe përbërja, efikasiteti dhe frytshmëria e komisionit.

Deklaratë: Velija Murić, Komiteti i juristëve të Malit të Zi për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Debati për themelimin e KOMRA të zhvillohet nën moton *Kurrë më!* (Nunca mas).

Andaj më pëlqen kjo «Kurrë më!»

Deklaratë: Mirjana Kuljak, Fakulteti Ekonomik, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Nisma KOMRA ka aleatë në disa parti politike.

Partia Socialdemokrate, nëse nuk e kam gabim, ende bënë pjesë në strukturën e etabluar sunduese, por është edhe subjekt që nuk ka background problematik nga fillimi i viteve '90 kështu që shprej se në momentet e caktuara dhe kur janë në pyetje projektet e caktuara, mund të llogariten si aleatë, përkatësisht sektori civil mund t'i llogarisë si aleatë.

Deklaratë: Duško Vuković, PCNE/Vijesti, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Sa i përket raportit të Partisë liberale ndaj nismës së Komisionit Rajonal ju e keni përkrahjen e plotë nga ana jonë në parlament, edhe pse nuk është shumë e madhe, ajo është megjithatë e rëndësishme përderisa është e sinqertë.

Deklaratë: Sandra Mitrović, Partia Liberale e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

Arkivi i Hagës duhet të jetë në disponim të KOMRA.

Arkivi që ekziston në Tribunalin e Hagës, për këtë ka shkruar edhe Carla del Ponte, do të ishte tejet e rëndësishme që të jetë në disponim të gazetarëve, hulumtuesve, madje edhe qytetarët, që të studiojnë atë dhe kuptojnë esencën e ngjarjeve në hapësirat tona. Mendoj se ky material do të ishte i mirëseardhur dhe se shënimet që gjenden aty do të ishin ndihmesë Komisionit. Sepse kur përmes mediave plasoni informata të reja dhe të panjohura, besoni se kjo e vë në lëvizje atë proces.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e lirë, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, më 25 tetor 2008.

22. Forumi i Katërt Rajonal për drejtësi tranzicionale: Nisma KOMRA

**Prishtinë, Kosovë
28 - 29 tetor 2008**

Forum i katërt rajonal, i mbajtur në Prishtinë më 28-29 tetor të vitit 2008, është tubimi më masiv mbi mekanizmat e zbardhjes së fakteve mbi krimet e luftës i mbajtur në hapësirat e ish Jugosllavisë. E organizuan Fondi për të Drejtën Humanitare, Documenta, Qendra Kërkimore-Dokumentuese, Shoqata *Shpresimi* dhe Community Building e Mitrovicës. Ndër 325 pjesëmarrës nga Kosova, Kroacia, Serbia, BH, Mali i Zi, Sllovenia dhe Maqedonia më së shumti ka pas viktimat dhe përfaqësues të shoqatave të viktimave (mbi 200), pastaj rreth 100 të rinj, përfaqësues të organizatave rinore, të rinj nga shkollat e mesme dhe studentë që nuk janë anëtarësuar në organizatat rinore, dhe mbi 100 aktivistë të të drejtave të njeriut dhe OJQ-ve tjera nga rajoni. Në punën e Forumit morën pjesë edhe 20 përfaqësues të familjeve të civilëve dhe policëve të kidnapuar, të vrarë dhe të zhdukur në Kosovë, ndërkaq që shoqatat tjera të serbëve nga Serbia dhe Republika Serbska, kanë refuzuar pjesëmarrjen në shenjë të protestës për shkak të shpalljes së pavarësisë së Kosovës. Për Forumin kanë informuar: Beta, Danas, Politika, Koha Ditore, Zëri, Novi list, Slobodna Bosna, Republika, Tolerancija, BIRN, RTK 1 (Info), RTK 1 (Ditari), Radio Evropa e Lirë, B92, Domovinskirat.hr.

22.1. Përkrahja zyrtare

Përfaqësuesit e institucioneve të Republikës së Kosovës i japin përkrahja bashkëpunimit rajo-

nal për zbardhjen e fakteve mbi fatin e të zhdukurve pa marrë parasysh kombësinë.

Siç e dini edhe Kosova ka pasur përjetimet e saja jashtëzakonisht të tmerrshme, atë që mund të them është se është përkushtim i institucioneve të Kosovës, i qytetarëve të Kosovës që kjo histori s'mund të harrohet asnjëherë por jemi shumë të përkushtuar ta mbyllim në kaptinën e kujtesës për të pas një lëvizje të fuqishme në ecjen përpara, në qasjen e trajtimit të barabartë të të gjithë qytetarëve të Kosovës.

Deklaratë: Fatmir Sejdiu, Kryetar i Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Qasja rajonale ndaj këtij problemi mendoj se është shumë e rëndësishme edhe për një fakt sepse të gjithë së bashku do të ia dalim ti vërtetojmë të gjitha ato fakte, të cilat deri më sot nuk janë zbardhur. Për mendimin tim, si një fakt më i rëndësishëm, është fakti që të dihet apo të zbardhet fati i të zhdukurve i cilitdo nacionaliteti. Unë nuk e mohoj se ka të zhdukur edhe në radhët e komuniteteve tjera në Kosovë, por nuk dua ta mohoj as faktin se numri më i madh i të zhdukurve i përket komunitetit shumicë.

Deklaratë: Nekibe Kelmendi, Ministresh e drejtësisë e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Konsideroj se qasja rajonale në përcaktimin e argumenteve dhe përgjegjësi është e domosdoshme dhe kjo argumenton nevojën për forcimin e bashkëpunimit rajonal në të gjitha sferat e në veçanti lidhur me gjykimet për krimet e luftës në njërën anë si dhe për rehabilitimin sa më efikas të të gjitha viktimave në anën tjetër. Të mos e harrojmë të kaluarën jo për hakmarrje, jo për revansh dhe jo për armiqësi por për të mos e lejuar kthimin e saj dhe për të krijuar një botë më të mirë në paqe, mirëqenie e prosperitet njerëzor.

Deklaratë: Ramë Manaj, zëvendëskryeministër i Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Përfaqësuesit e institucioneve të Kosovës mendojnë se zbardhja e ngjarjeve dhe fakteve duhet të përfshijë periudhën nga vitit 1990 deri në vitin 1999.

Ju e dini fare mirë se rëndësia e zbulimit të së vërtetës e ndihmon edhe sjelljen drejtësisë në vend edhe ballafaqimin e akterëve të krimeve m e të bëmat, me krimet, me ndihmat e të gjitha llojet tjera që kanë qua deri te vrasja, zhdukja, torturimi, burgosja e tjera e tjera për periudhën prej vitit 1990

deri në vitin 1999.

Deklaratë: Nekibe Kelmendi, Ministresh e Drejtësisë e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008

OESB përkrah vendosjen e mekanizmave jashtëgjyqësor për zbardhjen e fakteve.

Proceset jashtëgjyqësore mund të bëhen të domosdoshëm në rastet kur dëshmitarët, provat dhe të akuzuarit nuk janë të disponueshëm. Kujtesat ndryshojnë dhe me kohë. Trupat jashtëgjyqësor, megjithatë, mund të janë ndihmesë në vendosjen e fakteve bazike ndërmjet komuniteteve përmes shpalljes publike të lëndimeve, dhe rehabilitimit dhe kompensimit të viktimave.

Deklaratë: Werner Almhof, shefi i Misionit të OSBE në Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

22.2. Përkrahja e gjykimeve për krimet e luftës

Të gjithë pjesëmarrësit përkrahin gjykimet për krimet e luftës por i kanë të ndara mendimet se ku duhet të mbahen gjykimet.

Unë personalisht angazhohem që gjykimet të mbahen aty ku ka ndodhur krimi sepse edhe opinioni dëshiron një satisfaksion, jo vetëm familjarët që kanë humbur më të dashurit e tyre dhe që nuk i dinë se ku i kanë.

Deklaratë: Nekibe Kelmendi, Ministresh e Drejtësisë e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Viktimat e dhunës në Kosovë janë të privuara nga dija se cilët janë vrasësit e më të dashurve të tyre, cila dorë i bëri krimet, dhe kjo do të thotë se janë të privuar nga drejtësia, çka do të thotë nga dënimit e merituar që është dashtë t'i marrin ata që ata. Ne do ti dënojmë kriminelët tanë në Kosovë, serbët le ti dënojnë kriminelët e tyre në Beograd, bashkësia ndërkombëtare duhet të na ndihmojë për këtë.

Deklaratë: Numan Balić, deputet në parlamentin e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Nëse kriminelët nuk i nxjerrim para gjyqit, është e pamundur që të ecim drejt ardhmërisë, dhe është e pamundur të bëjmë hapa të ri drejt integriteteve dhe pajtimit të vërtetë dhe afatgjatë mes kombeve që jetojnë në këto hapësira të përvuajtura, dhe për këtë arsye duhet të ndiejmë një frikë të arsyeshme.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tran-

zicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Pastaj ekziston një mendim shumë i qartë që në të vërtetë për krimet që janë bërë në Kosovë, të bëhen gjykimet në Kosovë. Ka siguri të plotë që mund të bëhen gjykimet aty ku është bërë krimi, vetëm atëherë mund të qetësohemi dhe të mendojmë për ndërtimin e të ardhmes.

Deklaratë: Prenk Gjetaj, Komisioni i Qeverisë së Kosovës për personat e zhdukur, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Gjykimi i kryesve të krimit duhet të bëhet në vendin ku është kryer krimi dhe marrja e çuarja e viktimave në Beograd, flas për rastin e familjes Bogujevci, për të dëshmuar në një gjykatë ku nuk ka drejtësi, është edhe një shkelje e rëndë e të drejtës së asaj viktime.

Deklaratë: Sheremet Ademi, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Gjithmonë ngelemi para asaj që e vërteta duhet të zbardhet edhe të gjithë ata kryesit të krimit duhet të nxirren para organeve të drejtësisë dhe ti marrin dënimet e merituar sepse pa e zbardhur të vërtetën nuk ka kuptim as bashkëjetesa, as afërsia; e për të ndërtuar një afërsi, një bashkëpunim reciprok, atëherë duhet që të zbardhet e vërteta dhe në bazë të asaj të shohim se ku qëndron ajo. Duhet dikush që dikujt ti kërkojë falje për të gjitha ato krime që janë bërë.

Deklaratë: Hysni Berisha, Shoqata Shpresimi, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

22.3. Nevojat e viktimave.

Shoqatat e familjeve të shqiptarëve të zhdukur dhe shoqatat e familjeve të serbëve të zhdukur pajtohen se prioritet është zgjidhja e fatit e të zhdukurve.

Problemi të pagjeturve në Kosovë, flas për numrin më të madh të tyre, flas për ata të cilët gjurmët i adresojnë në Serbi, është krijuar dhe mbetet problem politik. Qeveria serbe mund të kontribuojë drejtpërdrejtë në zbulimin e fatit të të pagjeturve, ta kapërcejë një anatëmë, ta kapërcejë një barriere fortë të madhe në rrugën riafrimit, të bashkëpunimit edhe të koekzistencës paqësore në këtë rajon

Deklaratë: Ramë Manaj, zëvendës-kryeministër i Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Ndër pasojat më të rënda që vazhdojnë ta pre-okupojnë shoqërinë kosovare gjithë këto vite të pasluftës, siç u theksua tanimë disa herë, është moszbulimi i fatit të të kidnepuarve, ende të pagjetur, mbase edhe të zhdukur. Dhe padrejtësia më e madhe është ajo që vazhdon, është ajo që nuk ka fund, sikur një dhembje e pafundme.

Deklaratë: Ramë Manaj, zëvendës-kryeministër i Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Publikisht u drejtohem përfaqësuesve të viktimave shqiptare, na ndihmoni që më të dashurit tonë të lirohen dhe të kthehen te familjet e tyre, nëse janë ende gjallë. Përgjigjen e kërkojmë nga dëshmitarët okularë të këtyre kidnepimeve, që janë në institucionet e Kosovës. Familjet shqiptare e dinë çka do të thotë lirimi i 2.108 të zënëve rob të tyre, ku shumica kanë qenë me dënime juridikisht valide të gjykatave. Prandaj edhe e shtrojmë pyetjen pse nuk ka drejtësi për viktimat serbe, pse për pësimet e tyre të gjithë heshtin, pse grupet punuese për personat e zhdukur takohen pas dyerve të mbyllura.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e familjeve të personave të kidnepuara dhe të vrara në Kosovës, Serbi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Ju lutem, bëj thirrje, apel që bashkërisht të bëjmë përpjekje dhe të kërkojmë ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare që të ushtrojnë tryshninë e duhur në qeverinë aktuale të Beogradit, ngase ajo mban të vërtetën, ajo mban realitetin dhe gjithë atë çka u ka ndodhur edhe serbëve edhe shqiptarëve në Kosovë gjatë periudhës së luftës.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për koordinimin e shoqatave të familjeve të personave të zhdukur në Kosovë, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Dhjetë vjet pas luftës problemi i personave të kidnepuar dhe të zhdukur në Kosovë, që ka filluar para luftës me kidnepimin e civilëve, ka vazhduar edhe pas lufte me gjithë praninë e bashkësisë ndërkombëtare dhe ende nuk është zgjidhur.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Viktimat kanë nevojë për bashkëndjesi, që të dëgjohet zëri i tyre, dhe që të identifikohen dhe dënohen autorët e krimeve.

Konsideroj që nevojë imediate, më se e domosdoshme është krijimi i hapësirës kredibile për familjarët, që ata të mund të rrëfelen, që ata ta kenë të drejtën,

të vetmen mundësi që ata të shfryhen, të rrëfihen, ta thonë atë që e kanë në shpirt dhe të mos ju merret asnjë sekondë, asnjë sekondë. [Nëse ata nuk do të mund ti kthejnë familjarët, anëtarët e familjes të cilët i humbën, bile le të iu krijohet një mundësi e tillë. Tjetra nevojë është që kryesit e akteve kriminale të dënohen; të identifikohen dhe të dënohen, në mënyrë që shpirtat e atyre që u zhdukën të qetësohen e gjithashtu të gjejnë prehje shpirtërore edhe familjarët e tyre. Nevojë tjetër shumë e rëndësishme është që të gjithë pa dallim, familjarët nga krejt vendet e ish Jugosllavisë, të përpiqen që të tregojnë empati ose bashkëndjesi për atë çka u ndodhi atyre, gjithë atyre pa dallim, për arsye e se kudoqoftë që të jetë krimi është njësoj krim dhe e ka peshën e njëjtë.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Managment, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008

22.4. Formimi i Koalicionit për KOMRA

Nisma për KOMRA është pozitive, por për shoqatat e familjeve të shqiptarëve të zhdukur është herët që të kyçen në koalicion.

Qëndrimi i parë i Këshillit Koordinues është se ideja apo iniciativa e FDH, e përkrahur nga shoqëria civile dhe individët, shihet si ide pozitive e cila vlerësohet dhe është plotësisht e pranueshme. Nëse e marrim parasysh situatën specifike e cila dominon në shoqërinë civile të Kosovës, me një shqyrtim të veçantë në shumicën e popullatës së Kosovës, me gjithë respektin ndaj kësaj iniciative me ndikim, me karakter human dhe me qëllime të mira, ne mendojmë se ende është herët për te. Deri më sot asnjë shoqatë, me përjashtim të disa individëve, nga të cilët shoqata është distancuar, nuk i është bashkangjitur koalicionit.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për koordinim i familjeve të të zhdukurve në Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, 28-29 tetor 2008.

Këshilli Koordinues ka vendosur që mos ta pengojë këtë iniciativë, dhe në një far mënyre të kyçet dhe ta përshëndes, por në këtë moment assesi nuk mund të bëhet pjesë e saj. Është e nevojshme që në mënyrë të pjekur të shtjellojmë dhe analizojmë. Duhet të kemi edhe pëlqimin e anëtarëve të familjarëve të viktimave, të cilët janë të lënduara dhe janë kryesorët që duhet të japin vizën, pëlqimin, nëse është koha ti bashkohemi iniciativës të cilës nëse jo sot, nesër do ti bashkohemi.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për koordinim i familjeve të të zhdukurve në Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë

tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, 28-29 tetor 2008.

Leni kohë dhe hapësirë të mjaftueshme që ne ta analizojmë, ta studiojmë dhe mos mendojmë që ad hoc me një nënshkrim keni arritur që të krijoni një koalicion sepse ai koalicion faktikisht do të injorohet nga viktimat e luftës, nga shoqatat; e nëse juve këtu, nëse për juve këto nuk kanë peshë atëherë urdhëroni pa neve gjeni faktet, krimet, mbron vetveten edhe vazhdoni avazin e vjetër.

Deklaratë: Sheremet Ademi, Shoqata Kujtimi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Plagët janë ende të freskëta, ende ekziston frika, presionet nga jashtë, mospranimi dhe mohimi i realitetit, të gjitha këto janë pengesë që njerëzit të pranojnë dhe ta bëjnë një hap përpara. Prandaj bëj apel se do të ishte mirë ti jepet pak kohë grupeve nga ish Jugosllavia që secila veç e veç apo me përfaqësues tjerë të shoqërisë civile në vendet e tyre, të bisedojnë, të studiojnë mirë këto çështje dhe që t'i bashkohen kësaj nisme.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Managment, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Këshilli i Institutit për të zhdukurit në BH ka marrë vendimin që askush të mos bashkohet me Koalicionin, por disa nga shoqatat nuk pranojnë që të vendoset në emër të tyre.

Këshilli i Institutit për personat e zhdukur në BH nuk e përkrahë këtë koalicion për persona të zhdukur në këtë mënyrë dhe askush nuk ka mandat, asnjë shoqatë nga Bosnja dhe Hercegovina, këtë po ju them publikisht dhe me përgjegjësi, që të nënshkruaj anëtarësimin.

Deklaratë: Zvonimir Kubinek, Këshilli i Institutit për personat e zhdukur në BH, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Një deklaratë e tillë është paralajmëruar në mediat boshnjake, për këtë jam i informuar, dhe mund të them se ka ardhur nga njerëzit e Institutit, kolegji-umit të drejtorëve... Ata, pra, kanë dhënë udhëzime që kjo çështje të prezantohet në këtë formë këtu, sikur nisma nuk e ka përkrahjen në Bosnje dhe Hercegovinë. Por, nisma e ka përkrahjen në Bosnje. Unë mendoj se nuk ka asnjë familje, dhe nuk ka asnjë shoqatë që, nëse kjo i shpjegohet në mënyrë të duhur, çfarë janë efektet e kësaj, do të jetë kundër Koalicionit.

Deklaratë: Edin Ramulić, Shoqata e grave të Prijedorit Izvor, BH, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë,

Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Mendoj se është shumë e dobishme që të organizohet Koalicioni i cili do të ndihmonte në themelimin e Komisionit për gjetjen dhe, në të vërtetë, përcaktimin e të vërtetës mbi ngjarjet në ish Jugosllavi. Mendoj se këto fakte, kjo gjendja faktike, mund të shfrytëzohet jo vetëm për zbulimin e kriminelëve të luftës, të krimeve dhe gjithçka që është bërë gjatë asaj kohe, por mendoj se mund të jetë shumë e dobishme për tekstet shkollore të ardhshme në shkollat tona, kështu që të mos kemi disa të vërteta.

Deklaratë: Emsuda Mujagić, Shoqata Me zemër te paqja, BH, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Thelbësore është që të kyçen sa më shumë shoqata të viktimave, por edhe shoqata të mbrojtësve dhe unë do të thosha edhe institutet shkencore, mediet e të ngjashme. Sa më e gjerë është, sa më e madhe forca, aq më e madhe është mundësia që përmes presioneve, një ditë, dhe neve jemi të vetëdijshëm se kjo ditë është afër, qeveritë dhe ndoshta edhe kuvendet të marrin në konsiderim themelimin e Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të drejtat e njeriut, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Lidhja e shoqatave të të zhdukurve dhe të izoluarve me dhunë e para në Kroaci i është bashkangjitur [Koalicionit].

Deklaratë: Mirko Kovačić, Shoqata Nën at e Vukovarit, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Në Forumin e Katërt Rajonal është themeluar Koalicioni KOMRA i cili ka për detyrë që të organizojë debatin për mandatin, qëllimet dhe elementet tjera të KOMRA.

Nga ky moment, nga zyrtarizimi i Koalicionit për KOMRA, ne e hapim debatin mbi karakterin dhe mandatin e Komisionit Rajonal, dhe kemi për qëllim që kreu ky proces konsultues të shërbejë asaj që ne nga shoqëria civile duhet ta definojmë karakterin dhe mandatin e Komisionit Rajonal, t'i përcaktojmë të gjitha elementet e duhur që mund të jenë ndihmesë propozimit tonë për qeveritë, përkatësisht për adresat tona parlamenteve, që të merret vendimi për themelimin Komisioni Rajonal.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

22.5. Përkrahja nismës për themelimin e KOMRA

KOMRA shpreh interesin e përbashkët që të zbulohet e vërteta për atë çka ka ndodhur.

Të gjithëve sot në një numër kaq të madh na ka lidh një interes i përbashkët. Ky interes është zbulimi i të vërtetës. Nuk ka dyshim, do me thënë në askënd prej neve këtu, të gjendet e vërteta për të gjitha ato gjëra që kanë ndodhur në vendet tona dhe besoj që e vetmja mënyrë që të gjendet kjo e vërtetë është që të gjithë të punojmë bashkë.

Deklaratë: Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Unë e përshëndes këtë iniciativë rajonale për zbulimin e të vërtetës.

Deklaratë: Shaban Terziu, Shoqata Lansdowne, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Është mirë të bisedohet për këtë Komision, sepse është i nevojshëm një Komision për të vërtetën, për të gjitha që kanë ndodhur.

Deklaratë: Ahmet Graiçevci, Shoqata Shpresa dhe Kujtimi, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

E përshëndes këtë iniciativë si dhe çdo iniciativë tjetër e cila për qëllim do të ketë zbulimin dhe zbardhjen e fatit e të zhdukurve.

Deklaratë: Preng Gjetaj, Komisioni i Qeverisë së Kosovës për persona të zhdukur, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Së pari duhet të përkrahet absolutisht kjo nismë e guximshme dhe punën e madhe të zonjës Kandić, të Valdete Idrizit, të zotëri Kulaglicit dhe të gjithë tjerëve, nga republikat tjera të ish shtetit të përbashkët, dhe kuptohet ata duhet të përkrahen në përpjekjet që kanë për qëllim që ky aktivitet të drejtohet nga rezultatet konkrete. Pra, nga njëra anë duhet të kemi informata çka ka qenë dhe si ka ndodhur, dhe duhet të synojmë që të kemi një të vërtetë.

Deklaratë: Numan Balić, deputet në Kuvendin e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Nëse duam që të debatojmë për pajtimin, me besoni, këtë nuk do të kemi në afatet e gjata. Ajo me çka duhet të merremi, çka edhe është thënë këtu, është zbardhja e fakteve... Kemi nevojë për fakte, nevojë për raportin e njëjtë ndaj viktimave që do të duhej të fillonte në shtetet në të cilat sot jetojmë. Me vite mendoj për atë

se si në Kroaci të nxitet themelimi i një Komisioni për zbardhjen e fakteve.

Deklaratë: Ivan Zvonimir Čičak, Këshilli Kroat i Helsinkit për të drejtat e njeriut, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008

Nëse të gjithë që përfaqësojmë familjet e viktimave, pa marrë parasysh fenë dhe kombin, e duam të vërtetën, sa kanë pësuar, sa janë vrarë, sa janë dëbuar, sa kriminelë janë nëpër burgje, sa janë nën dhe, dhe fatkeqësisht sa janë në liri, ky Komision duhet të jetësohet. (...) Prandaj bëj apel, ne si shoqatë e familjeve do të japim përkrahjen dhe propozoj edhe përfaqësuesve të shoqatave të familjeve të kombeve tjera që ta pranojnë këtë Komision, por me kushtin që shoqatat që do të kyçen të janë aktive në pjesëmarrje, së bashku me shoqatat tjera.

Deklaratë: Simo Spasić, Shoqata e familjeve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Përkrah krejt këto që Komisioni duhet të bëjë, por kuptohet deri në atë moment duhet të vazhdojmë bisedimet.

Deklaratë: Ahmet Talić, Shoqata e kampit Sanski Most, BH, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Të përkrahet kjo iniciativë që shkon në drejtimin e duhur, e cila pa mbështetjen institucionale nuk do të bëjë shumë, por gjërat mund t'i lëvizë Koalicioni i shoqërisë civile

Deklaratë: Miroslav Varga, veteran nga Kroacia, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Do ta forcojmë këtë lëvizje nëse e shkrijmë atë dhimbje, që të mos e kemi vetëm për viktimat tona, por në përgjithësi për të gjitha viktimat.

Deklaratë: Ana Kvesić, Shtëpia Evropiane në Vukovar, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Unë ju pyes nga çka keni frikë, ju që keni pësuar. Keni frikë se që qeveritë tuaja, ose qeveritë tona, nuk do të themelojnë Komisionin që do të tentojë të zbardh faktet mbi krimet, dhunimet, mbi zhdukjet, mbi vrasjet, mbi shkatërrimet, mbi djegiet, mbi dëbimet dhe të gjitha shëmtitë tjera që kanë ndodhur. Unë nuk kam frikë që Kroacia, ose Serbia ta bëjnë këtë. Dikush e ka vrarë djalën tim.... Mendoj se askush nuk ka të drejtë ta merr të drejtën që të ndalojë nismën dhe themelimin e diçkaje që është në interes të njerëzve të vegjël. Nuk do të debatojmë ne zotërinj për themelimin e Komisionit, këtë do ta bëjnë parla-

mentet, dhe as qeveritë nuk do të na pyesin neve a e duam apo jo Komisionin.

Deklaratë: Ružica Spasić, Shoqata e serbëve të zhdukur në Kroaci, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Unë quhem Bekim Gashi, dhe vijë nga komuna e Suva Rekës. Unë jam anëtar i shoqatës „Shpresimi“, gjithashtu jam anëtar i familjes me 22 viktimat të vrara. Mbështes iniciativën për formimin e Komisionit Rajonal për zbardhjen e fakteve në lidhje me krimet e luftës. Ata njerëz që flasin në emrin tim dhe emrin e familjes sime që është herët, ata mund ta përfaqësojnë vetëm veten dhe jo mua dhe familjen time.

Deklaratë: Bekim Gashi, Shoqata Shpresimi, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Është shumë më lehtë të thuhet jo për një punë se sa të thuhet. Kur thua po, merr angazhim, merr përgjegjësi. Jam në gjendje të fal, nëse ai kriminel që i ka vra më vjen ballë për ballë dhe më thotë i kam vra dhe kërkoj falje, këtë mund ta bëj sepse nuk i frikohem të vërtetës sepse është dikush më i madh që dënon se sa ne duke u munduar ta dënojmë njeriun.

Deklaratë: Lush Krasniqi nga Korenica, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008

Në shoqëritë tona edhe më tej vlejnë të vërtetat dhe prezantimet e ndryshme të së kaluarës. Dhe mendoj se ajo që na duhet si buka, është që të zbardhen faktet në mënyrë që të zvogëlohet hapësira për manipulime me faktet si dhe hapësira për interpretime që janë ofenduese për shumicën, e posaçërisht për viktimat.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci. Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Drejtësia institucionale në Mal të Zi ka nevojë për ndihmë dhe jo çfarëdo ndihme, por për ndihmën e një trupi të këtillë rajonal.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Të rinjtë e kanë përgjegjësinë personale dhe morale që raportin ndaj krimeve ta ndërtojnë mbi faktet. Pra, ata duhet të kërkojnë të vërtetën. Me këtë marrin edhe përgjegjësinë që kanë ndaj viktimave por edhe ndaj ardhmërisë së tyre vetanake, sepse kjo shoqëri me raportin që ka ndaj krimeve nuk ua garanton as viktimave e as të rinjve, dhe as

qytetarëve të tjerë, se krimet nuk do të përsëriten në të ardhmen. Të rinjtë e përkrahin qasjen rajonale në procesin e ballafaqimit sepse me këtë zvogëlohet mundësia që faktet të interpretohen nga perspektivat kombëtare, përkatësisht të interpretohen në mënyrë subjektive.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Ti lëmë tragjeditë tona personale për të cilat do të mund të flisja shumë si i burgosuri i kampit dhe me pësime në familjen time që nga viti 1945 e këndej. Këto i mbaj për vete, unë i kam fal të gjitha, të gjithë janë të falur, dhe tani dua që me këtë lëvizje, me këtë KOMRA, me tubimet, të forcohem, të bashkohemi, të punojmë së bashku.

Deklaratë: Mirko Kovačić, Shoqata Nënati e Vukovarit, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Unë dua të theksoj se për të nisë Kosova e jap përkrahjen e plotë këtij forumi dhe dëshiroj që të jemi pjesë përbërëse e kësaj iniciative dhe të ndihmojmë me të gjitha veprimtaritë që ne i bëjmë në qendër.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Management, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Paraprakisht, për të ardhur te iniciativat konkrete duhet të bëhen debate brenda shoqërore, do të thotë brenda një shteti, debate të cilat do ti përfshinin të gjitha zërat e viktimave, debate që do të përfshinin akademikët, shoqërinë civile, artistët, qeveritarët, dhe këto debate pastaj të dilnin me një strategji konkrete që do ti adresoheshin iniciativës rajonale.

Deklaratë: Feride Rushiti, Qendra për rehabilitimin e viktimave të torturës, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Ky Komision rajonal, mendoj se realisht mund të kontribuojë, të bëhet një lëvizje përpara, dhe për këtë shkak duhet t'i jepet përkrahja, thjesht pasardhësve tanë duhet t'i lëmë raportet e spastruara në mënyrë që ata ta zhvillojnë një jetë më të lumtur dhe më bukur seç e kemi ne.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Për shoqatat e familjeve të shqiptarëve të zhdukur është herët që të bashkohen me nismën KOMRA.

Iniciativa është në rregull, por mendoj se është ende herët, ndërsa në anën tjetër po frikohem se Komisi-

oni Rajonal..., unë me të vërtetë jam skeptik, sepse me serbet nuk mund të flasim, nuk mund të arrijmë asgjë, nuk mund të gjejmë gjuhë të përbashkët. Në çdo minutë ata mund të ndryshojnë çdo gjë, çdo aspekt, dhe rezultati do të jetë zero.(...) Sepse në Kosovë ka ndodhur lufta, gjenocidi, janë të vrarë më shumë se 12.000 njerëz, më shumë se 1.000.000 njerëz janë dëbuar nga Kosova, shumë prej tyre ende të pagjetur, diku më shumë se 4000. Unë mendoj se është ende herët për arsye se duhet ende të diskutojmë, secili prej nesh veçmas nëpër shoqata, në komuna, në bashkëpunim me qeverinë tonë, secili me qeverinë e vet.

Deklaratë: Ymer Merlaku, Shoqata e familjeve të të zhdukurve nga Klina, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Ne të shtunën kemi pas mbledhje, aty kanë qenë 19 shoqata, dhe kemi ardhur në përfundim se është herët formimi i një Komisioni Rajonal me ata të cilët kanë kryer krime mbi ne.

Deklaratë: Bajram Qerkini, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Nëse KOMRA vetëm do ti dokumentojë faktet, nuk do ti kontribuojë drejtësisë.

Nëse ky Komision ndalet vetëm në dokumentimin e fakteve, ne do të shndërrohemi në atë çka ka thënë Heinrich Bell, në protokolues të se keqes, dhe nuk do ti kontribuojmë drejtësisë, e viktimat këtë e kërkojnë. Viktimat kërkojnë autorët e krimeve, të ndëshkohen kriminelët.

Deklaratë: Marija Radoman, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Pajtimi nuk është qëllim i KOMRA.

Do të ishte mrekulli nëse arrihet pajtimi, por pajtimi mendoj se nuk duhet të jetë në mandatin e Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

KOMRA nuk është zëvendësim për gjykatat por kontribuon në procesimin e krimeve të luftës.

Nuk do t'i mbyllem gjykatat dhe prokuroritë, e as t'i zëvendësojmë ato; dhe kjo vlen edhe për institucionet siç është Komisioni shtetëror për gjetjen e të zhdukurve. Askujt nuk i shkon mendja që ky institut dhe komisionet shtetërore që tashmë ekz-

istojnë në këto vende të mbyllen, por përkundrazi Komisioni Rajonal duhet të bashkëpunojë me këto institucione. Prandaj mendoj që frika se kemi të bëjmë me një nismë konfrontuese është krejtësisht e paarsyeshme.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Nëse në zbulojmë faktet që do t'i shfrytëzojnë gjykatat, atëherë do të kontribuojmë edhe në zbulimin e së vërtetës edhe në realizimin e drejtësisë. Përderisa kujtimet janë të freskëta, deri sa janë dëshmitarët, deri sa ekziston vendosmëria dhe dëshira që të thuhet e vërteta, ne duhet të punojmë në këtë.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forum i qytetarëve të Tuzllës, BH, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Përvoja e sistemit të përbashkët juridik në ish Jugosllavi mund të ndihmojë në unifikimin e metodologjisë së mbledhjes dhe të prezantimit të fakteve.

Ne në të vërtetë trashëgojmë sistemin e njëjtë juridik të ish Jugosllavisë dhe deshëm s'deshëm ne kuptohemi shumë mirë, të paktën ne juristët, në aspektin e terminologjisë, në aspektin e institutit dhe të procedurës, dhe mendoj se këto përvoja mund të aplikohen në unifikimin e metodologjisë së prezantimit të fakteve... Dhe ja tani është Koalicioni ose nisma, e mund të ngritët, përkatësisht mund të ndikojë në themelimin e Komisionit.

Deklaratë: Zoran Pajić profesor i drejtësisë ndërkombëtare nga Bosnja dhe Hercegovina, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

Amnistimi ose zbutja e dënimit janë temë për debat mbi mandatin e KOMRA

Zbutja e dënimit për njerëzit që do të tregonin sinqerisht se ku janë varrosur këta njerëz, etj. Kjo është temë për të biseduar. Nëse shumica thonë se nuk jemi për zbutje, OK, por kjo është temë për debat.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Katërt Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, më 28 – 29 tetor 2008.

23. Konsulta rajonale me shkencëtarët për nismën KOMRA

Zagreb, Kroaci
10 janar 2009

Konsultat i organizoi organizata joqeveritare

Documenta (Zagreb). Morën pjesë 34 shkencëtarë dhe shkencëtare nga i gjithë rajoni, si dhe një gazetar nga Beogradi. Fjalët hyrëse i mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), kurse debatin e moderuan Aleksandar Trifunović (Projekti medial *Buka / Zhurma*, BH), Jelena Simić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci). Mediumet që kanë informuar për tubimin janë Republika, Slobodna Dalmacija, Glas Istre, Novi list, Gazeta Express, Nova TV dhe E-Novine.

Nisma KOMRA është pozitive dhe e mirëseardhur si thirrje e organizatave joqeveritare për ballafaqim të përbashkët me të kaluarën në bazë të fakteve

Çdo nismë është e mirëseardhur dhe është kënaqësi dhe në të vërtetë edhe mirë, që shoqatat joqeveritare marrin iniciativat që do të duhej ti inicionin shkenca ose shteti. Sepse Kroacia në hulumtimet e derisotme të humbjeve njerëzore në kohën e luftës atdhetare nuk ka qenë aspak e prirë që të hulumtojë një segment të atyre që kanë pësuar, sepse i konsideronte për viktima jo edhe atë që të mëdha.

Deklaratë: Igor Graovac, Instituti kroat për histori, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Nuk duhet gjithnjë të shikojmë të gjitha te shteti. Do të thotë, mendoj, se e gjithë shoqëria duhet të marrë flamurin, duhet të thuhet «pas meje». Për këtë bëhet fjalë. Dhe atëherë pas një kohe gjithnjë e më shumë akterë në shoqëri, qytetarë, posaçërisht ata që janë të interesuar edhe nga kjo edhe nga ana tjetër, do të shkonin pas tërë shoqërisë, dhe të bashkëngjitet edhe [kryeministri] Sanader, dhe të bashkohen edhe këta të tjerët.

Deklaratë: Dražen Lalić, Fakulteti i shkencave politike në Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Sendi bazik pse ky Komision rajonal është i mirë, sipas të gjitha gjasave. ka të bëjë me atë se shoqëria civile merr rolin e vet në zgjidhjen e kësaj çështjeje. (...) Roli i dytë i rëndësishëm i këtij komisioni është krijimi i një ambienti në ballafaqimin me të kaluarën. (...) Detyra e komisionit është që të krijojë atë nevojën organike që njerëzit të ballafaqohen me të kaluarën, dhe jo që kjo nevojë t'u imponohet.

Deklaratë: Srđan Vukadinović, Qendra për hulumtime shoqërore, Mali i Zi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Mendoj se është mirë që kjo nismë është e definuar në mënyrë kaq precize. Ajo i shmanget kategorive morale ideologjike, të cilat gjithnjë mund të janë të kontestueshme në hulumtimet e këtilla dhe, kuptohet, në proceset që do të pasojnë e për të cilat shoqëritë tona nuk janë sa duhet të përgatitura. Pra, mendoj se është ide e shkëlqyer që nocionet e të vërtetës dhe të pajtimit janë vënë në planin e dytë, dhe që faktet janë nxjerr në planin e parë.

Deklaratë: Nikola Samardžić, Fakulteti filozofik në Beograd, Serbi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Arsyeja kryesore për themelimin e KOMRA është nevoja për rishqyrtimin kritik të interpretimit të së kaluarës së afërt.

Ka më shumë interpretime të kaluarës së afërt. Pra, interpretime të së kaluarës së afërt, jo të së vërtetës. Dhe problemi nuk është vetëm në atë, por edhe në mjediset kombëtare që interpretimet i pranojnë si të vërteta, pa asnjë shqyrtim kritik. Me këtë do të duhej të merrej komisioni. Dhe kjo është në të vërtetë arsyeja pse duhet të themelohet Komisioni Rajonal.

Deklaratë: Enes Milak, Muzeu i Kuvendit të dytë të AVNOJ-it, BH, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Iniciativa do të realizohet shumë vështirë për shkak të raporteve mes Serbisë dhe Kosovës.

Kjo nismë është shumë e mirë dhe pozitive, por nuk e ka përkrahjen në Kosovë, këtë mund t'ju përcjellë. Do të jetë shumë e vështirë të marrë përkrahjen në Kosovë për shkak të situatës së rëndë që vazhdon nga viti 1999, kur ka përfunduar lufta e armatosur në Kosovë. Pra, gjendja është ende shumë e rëndë, me shumë tensione dhe ende po zhvillohet një luftë e rëndë dhe e ashpër politike dhe diplomatike në Kosovë dhe për Kosovën. (...) Unë dhe kolegët e mi historianët do të kryejmë punën tonë dhe kuptohet se do të ju përkrahim në çdo aspekt, e përkrahim këtë nismë dhe këtë komision ngase mendojmë se do të përfaqësojë edhe interesat tona,

Deklaratë: Haki Kasumi, Instituti për historinë e Kosovës, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Unë jam ndër ata skeptikët që mendojnë se nisma nuk mund të realizohet në këtë formë. Ndoshta mund të bëhen komisionet shtetërore në disa prej vendeve, shteteve post-jugosllave, por jo të jetësohet edhe koncepti rajonal në parimin për të cilin Jasminka tha se duhet të ekzistojnë bisedimet

inter-parlamentare, apo si u shpreh... Unë mendoj se politikisht situata është e tillë që në dy tre vitet e ardhshme, e ndoshta edhe tetë vite, nuk do të mund të realizohet ideja në tërësi para së gjithash për shkak të raporteve mes Serbisë dhe Kosovës; do të thotë do të «përrjashtoni» o Kosovën, o Serbinë.

Deklaratë: Shkëlzen Maliqi, Qendra për studime humanistike Gani Bobi, Kosovë, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Nisma KOMRA është imponim i një të vërtete për të gjithë. Nuk duhet të ofrohet ajo që është shembur – rajonit i duhet një komision evropian.

Derisa i ofroni rajonit, ofroni atë që është shembur, që ka shkaktuar shumë krime etj., kështu që unë propozoj që kjo KOMRA të shkurtrohet pak, dhe njëkohësisht edhe të zgjerohet, dhe të quhet KOMEV, të quhet Komision evropian, nëse jo edhe botërore, duke u formuar në atë nivel që në aspektin e akterëve të ballafaqohemi edhe me akterët e bashkësisë ndërkombëtare, të cilët po kështu janë përgjegjës për krimet e bëra në rajon.

Deklaratë: Josip Jurčević, Instituti i shkencave shoqërore Ivo Pilar, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Duke folur për nismën konstatoj se në shoqëritë post-jugosllave vlejnë të vërtetat e ndryshme. Iniciatorët thonë: «Në shumicën e rasteve këto të vërteta bazohen në mendimet dhe interpretimet politike, dhe jo në faktet. Edhe më tej mbisundon mohimi i krimit ndaj të tjerëve, pranimi vetëm i viktimave të veta dhe ndjenja e afërsisë me të akuzuarit nga komuniteti etnik i veti.» Kjo sigurisht se nuk është e kontestueshme. Por, është pyetje nëse mund të zgjidhet në paket në nivelin rajonal. Kjo është përpjekje e imponimit të një të vërtete për të gjithë. (...) Bosnja dhe Hercegovina, Kroacia dhe Serbia i kanë rolet e ndryshme në këtë luftë, e kanë kaluar në mënyra të ndryshme atë dhe i kanë edhe shikimet e ndryshme të saj. Secili prej këtyre shteteve ka të paktën dy shikime të ndryshme të luftës. Si të pajtohet e papajtueshmja, a është kjo e mundshme, dha a duhet të përpiqemi rreth kësaj fare?

Deklaratë: Davor Marijan, Instituti kroat i historisë, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Çka do të duhej të ishte kjo qasje rajonale? (...) Mendoj se kjo qasje nuk është adekuate për një komision i së vërtetës, sepse komisionet për të vërtetën duhet të shkojnë më tutje nga kjo dhe komisionet për të vërtetën duhet të koketojnë vazhdimisht me pyetjen e kuptimit dhe të vlerës.

Deklaratë: Kruno Kardov, Fakulteti Filozofik në Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

E përkrah bashkëpunimin e të gjitha institucioneve, shkencore dhe joqeveritare, dhe besoj se qëllimi i përbashkët i yni është të arrihet prezantimi objektiv i historisë së viteve nëntëdhjetë në hapësirën e ish Jugosllavisë, dhe posaçërisht bërja e regjistrit të viktimave dhe ndëshkimi i të gjithë krimeve të luftës. Por vërtetë nuk e përkrah themelimin e komisionit rajonal sepse konsideroj se puna e zbardhjes së fakteve është para së gjithash detyrë e institucioneve shkencore, dhe se kjo punë mund të kryhet vetëm me qasje shkencore serioze, shumë precize.

Deklaratë: Ante Nazor, Qendra memoriale-dokumentuese kroate e luftës atdhetare, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Faktet nuk mund të zbardhen në nivelin e një shteti. Qasja rajonale është e nevojshme sepse edhe lufta, viktimat dhe kriminelët kanë qenë të lidhur rajonalisht. Qasja jo-kombëtare është çështje e objektivitetit.

Njerëzit e kanë esenciale atë kuptimin, singëritetin, pranimin, ndonëse janë vërtet të frikësuar nga manipulimi që zgjat aq shumë.(...) Ndoshta ne nuk mund ta shërojmë çrregullimin post-traumtik por mund t'i ndihmojmë disi njerëzve që me këtë të vazhdojnë jetën, të shkojnë tutje. Prandaj mendoj se një komision është shumë i rëndësishëm, që njerëzit të dëgohen.

Deklaratë: Zdenka Pantić, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Faktet do të pengojnë ideologjizimin, faktet do t'i mbrojnë viktimat, dhe faktet, ky është mesazhi im i fundit, nuk mund t'i zbardhim në nivelin e një shteti, që ka qenë i përfshirë në luftë. Duhet të kemi formën e përbashkët. Mendoj se nuk është në pyetje nëse na duhet qasja rajonale. Është evidente se kjo luftë, ose luftërat, kanë qenë shumë shtresore; mund të shikohen si një luftë, ose si disa luftëra. Ato janë të lidhura. Edhe viktimat janë me vetë këtë faktin të lidhura. Edhe kriminelët janë të lidhur, edhe dorasit. Të mos themi se i njëjti dora ka bërë krime, kjo është shumë e mundshme, ka shumë raste të tilla, edhe në Kosovë, edhe në Bosnje, edhe në Kroaci.

Deklaratë: Dražen Lalić, Fakulteti i shkencave politike në Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Do të ishte me rëndësi që pos zbardhjes dhe tregimit të së vërtetës mbi krimet e luftës, puna e KOMRA-së

të përcillet me përpjekjet e gjithë neve që të krijohet një memorie kredibile politike në këto hapësira, që nuk do të bazohej në mite, por mu në ato fakte që do të arrijmë t'i mbledhim gjatë punës tonë.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për edukim qytetar, Mali i Zi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Çdo popull këtu tregon dhe flet se është viktimë, se si kanë përjetuar dëbimin, se si kanë përjetuar krimet e luftës etj. Pra, këto janë disa të vërteta. Unë mendoj se duhet të jetë një e vërtetë që nuk ka fare përcaktuese kombëtare. Ekzistojnë të dhënat në terren dhe ato duhet të sistematizohen, klasifikohen. Dhe këso të dhënash mund të na japin edhe komisionet kombëtare duke kontribuar kësaj nisme rajonale, duke sistematizuar të paktën të dhënat e tyre lokale.

Deklaratë: Jusuf Osmani, Arkivi i Kosovës, Kosovë, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Niveli rajonal nuk do të thotë se rezultatet e Komisionit Rajonal do të mbisundojnë atë çka kanë arritur komisionet kombëtare, ose, njëjtë, komisionet kombëtare apo organizatat joqeveritare brenda shteteve të caktuara kombëtare. Pse? Sepse vlerësimi që pason duhet të mbështetet në argumentet e caktuara dhe shqyrtimin kritik të metodologjisë së caktuar që përdoret.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti juridik në Beograd, Serbi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Mendoj se nisma rajonale me qasje jokombëtare mund të jetë ndihmesë për shumë arsye. Para së gjithash, është çështje e objektivitetit, pastaj vetë karakteri i konfliktit ish vendet jugosllave njëfarëdore jep shtytje për nismën në këtë mënyrë. Dhe, natyrisht, këtu kemi diçka që sërish krijon kontekstin rajonal të lidhjeve dhe bashkëpunimit, çka do të mund të jetë argument i mirë tek ata që, megjithatë, përfundimisht do ta marrin vendimin për këtë.

Deklaratë: Aleksandar Zeković, hulumtues i shkeljes të të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Për themelimin e KOMRA nuk mjafton presioni i organizatave joqeveritare. Duhet edhe vullneti dhe përkrahja e shteteve .

Një komision i tillë, nëse nuk e ka përkrahjen e shtetit dhe të institucioneve shtetërore, natyrisht se nuk do të mund të funksionojë, sidomos nëse nuk e ka mbështetjen e parlamenteve, sepse parlamentet e kanë përgjegjësinë dhe fjalën publike të fuqishme.

Shkencëtarët, kur merren me këto gjëra, dhe nuk i kanë shënimet e sakta, ose nuk i kanë zbardhur faktet, nuk do të kenë sukses në këtë punë dhe gjithë ato fakte nuk do të janë efikase.

Deklaratë: Jusuf Osmani, Arkivi i Kosovës, Kosovë, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Ne këtu jemi grup për presion. Gjithnjë kemi qenë të tillë, dhe gjithnjë pakicë. Dhe jemi këtu bashkë sepse është ashiqare se duhet t'i lidhim energjitë mes veti, sepse të gjithë në mjediset tona i kemi pak a shumë problemet e ngjashme, dhe këto janë se elitat politike, përkatësisht shteti, nuk e kryejnë punën që duhet ta kryejnë. Komisionet nuk do ti krijojë sektori joqeveritar, duhet ti krijojë shteti dhe më e mira do të ishte ti krijojë parlamenti. Komisioni Rajonal [na duhet] për këmbimin e informatave, mundësisë që të krahasohen mes veti, dhe që të mundësohet veprimi i prokurorive kombëtare në proceset ku mund të flasin vetëm gjykatat. Të jeni të sigurt që shteti do të jetë më pak i interesuar për këtë punë. Prandaj i nevojitemi njëri tjetrit.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve e Malit të Zi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Ideja jonë është që konsultat ti zhvillojmë brenda shoqërisë civile në shtetet e ish Jugosllavisë, që në vitin 2010 të kemi modelin e Komisionit Rajonal, i cili do të ketë në tërësi imazhin e karakteristika-ve bazike të modelit, të mënyrës së zgjedhjeve të anëtarëve, të trupave të caktuar që do të nevojiten për realizmin e mandatit të komisionit, pastaj të autorizimeve, programit të mbrojtjes së dëshmitarëve, dhe pastaj me këtë model duhet të shkojmë te parlamentet kombëtare me propozimin dhe kërkesën që kjo nismë i modeluar si është dhe me rekomandimet, të vihet në rend të ditës të parlamenteve dhe të hapen debatet parlamentare.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Themelues të KOMRA duhet të janë parlamentet.

Pra, nuk duhet të janë themelues shefat, kryetarët e shtetit, e as kryeministrat, ose dikush tjetër, por parlamenti. Andaj mënyra se si do të themelohet komisioni mund të jetë vetëm ajo e marrëveshjes ndërkombëtare. Pra, një marrëveshje interparlamentare si akt themelues i Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti Juridik në Beograd, Serbi, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009

Spektori civil duhet të bëjë presion që të themelohet KOMRA. Për këtë është i rëndësishëm dimensionin rajonal i nismës.

Opinionin i gjerë në njëfarë mënyre krejt procesin duhet ta kuptojë si të vetin, si përgjegjësi ndaj vetes dhe ndaj shoqërisë. Të ketë atë ndjenje të ownership-it, siç quhet në gjuhën angleze, ose të pronës ndaj asaj që ka ndodhur.

Deklaratë: Neira Čengić, Fakulteti Juridik në Sarajevë – Qendra për studime interdisciplinare, BH, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009

KOMRA në afatin prej dy, tre, katër vjetësh, - mund të zgjas edhe më shumë, - përmes marrëveshjes ndërshtetërore në nivelin e parlamenteve, ose edhe ndonjë formë tjetër, duhet të realizojë qëllimet që i ka, por kjo nuk është dobja e vetme nga proceset e tilla. Qëllimi më i madh është, e unë do të thosha edhe fenomen anësor, ndihmesa tejet e madhe kyçjen e organizatave të ndryshme dhe të individëve në diskursin rajonal, në vendosjen e raporteve bashkëpunuese dhe të partneritetit dhe, në të vërtetë, ndihmesa në restaurimin e shoqërive. Vetë restaurimi i shoqërisë ka ndikim terapeutik.

Deklaratë: Gordan Bodog, Izmir, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009

Komisionet [për të vërtetën] mund të janë vetëm nismë e organizatave joqeveritare kurse interpretimet duhet t'i lihen historianëve.

Unë e konsideroj të pranueshme idenë që organizatat joqeveritare të themelojnë komisionin, këtë e përkrah. (...) Komisionet duhet të merren ekskluzivisht me autorët e krimeve dhe viktimat, kurse interpretimi duhet t'i lihet historianëve, të cilët sipas profesionit që kanë çdo ditë ballafaqohen me të kaluarën. Unë, ndërkaq, konsideroj se Republika e Kroacisë i ka institucionet për këtë punë dhe kjo është gjithsesi një punë për institucionet.

Deklaratë: Davor Marijan, Instituti kroat për histori, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009

KOMRA duhet t'i ketë tri nivele: i pari, shkaqet dhe shpjegimet se çka ka ndodhur [narracioni për atë që ka ndodhur]; i dyti, dokumentimi i krimit; i treti, regjistri i viktimave.

Puna e vërtetë duhet të zhvillohet në tri nivele: të parin e shoh si shkaqe dhe shpjegime, pra një narracion për atë se çka ka ndodhur; i dyti është regjistri i krimeve, përkatësisht dokumentimi i krimit; dhe i treti është regjistri i viktimave. Unë, pra, e

kuptoj këtë punë si një lloj bashkëpunimi rajonal.

Deklaratë: Ivo Goldstein, Fakultetit Filozofik në Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

Shkenca duhet të merret me analizën e natyrës së krimeve dhe jo të numërojë të vdekurit. Të gjitha duhet të unifikohen, të këmbëhen të dhënat mbi humbjet në njerëz në rajonin.

Shkenca do të duhej të merret vetëm me analiza, dhe këto viktimologjike, sociologjike, psikologjike, që të shihet natyra e krimit, dhe jo që shkencëtarët të bëhen roje të vdekurve, duke i numëruar viktimat ngase shtetet nuk i kanë numëruar. Neve kemi menduar se duke u marrë me viktimat dhe të lënduarit, do të merremi para së gjithash me interpretimin e pësimeve, me karakterin e luftës, dhe se kështu do të marrim përgjigjet në pyetjet pse te ne ndodhën krimet e të tilla, në ato përmasa, dhe jo që në fund të bëhemi vetëm numërues të të vdekurve. (...) Të gjithë faktorët që merren dhe punojnë me humbjet në njerëz në hapësirat e Jugosllavisë së Dytë, të gjithë duhet të bashkohen, t'i këmbëjnë të dhënat.

Deklaratë: Igor Graovac, Instituti kroat i historisë, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009

Nevojitet regjistri i saktë i viktimave të të gjitha palëve që kanë qenë në luftë.

Në Kroaci si dhe në vendet tjera duhet bëhen regjistrat, të viktimave para së gjithash, të të gjitha palëve që kanë qenë në luftë, e jo që edhe sot e gjithë ditën të themi «më duket se kanë qenë 18.000 e diçka më shumë viktima»

Deklaratë: Dražen Lalić, Fakulteti shkencave politike në Zagreb, Kroaci, Konsultat rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, më 10 janar 2009.

24. Konsultat kombëtare me shoqërinë civile për nismën KOMRA

**Pançevë, Serbi
28 mars 2009**

Konsultat e para me shoqërinë civile në Vojvodinë i organizoi Aksioni qytetar i Pançevës. Në konsultat morën pjesë 27 veta, prej të cilëve shumica ishin përfaqësues të organizatave joqeveritare, disa gazetarë, dy përfaqësues të Komunës Hebreje të Pançevës, dhe tri përfaqësues të partive politike. Fjalën hyrëse e mbajtën Marijana Toma (*Impunity*

Watch, Serbi), Dinko Gruhonjić (Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Serbi), Andrej Nosov (Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe Abdullah Ferizi (Forumi ZFD, Kosovë). Mediumet që kanë shkruar për tubimin ishin Kurir, Liberta-tea, Pančevac, RTV Pančevo, Radio Vojvodina.

Pjesëmarrësit në konsulta pozitivisht vlerësuan nismën për themelimin e KOMRA, dhe ajo u përkrah nga një numri i konsiderueshëm të tyre.

Pse KOMRA ka nevojë për hapësirën e ish Jugosllavisë është që të sigurohet se mosbesimi dhe urrejtja që kanë ekzistuar deri vonë dhe i kanë shkaktuar luftërat, të mos përcjellën te brezat e rinj. Dhe që këta breza të rinj të kanë mundësinë, jo thjesht që të harrojnë të kaluarën dhe historinë, por ta njohin sa më mirë historinë duke krijuar në një bazë solide për zhvillim dhe krijimin e të ardhmes së tyre, në mënyrën që atyre u përshtatet, duke u siguruar që urrejtja dhe luftërat të mos përsëriten në të ardhmen.

Deklaratë: Abdullah Ferizi, Forumi ZFD, Kosovë, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Mendoj se këtu nuk ka fare nevojë që të shtrohet pyetja pse KOMRA. Kjo është sikur të shtrojmë pyetjen pse pimë ujë.

Deklaratë: Hrvoje Zovko, Radio Televizioni i Kroacisë -HRT, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Në koalicionin KOMRA duhet të kyçen sa më shumë organizata joqeveritare për të fuqizuar kapacitetet e Koalicionit.

Çka më brengos mua është ajo që dikush e tha pak më parë, se në të vërtetë as brenda vetë sektorit joqeveritar nuk ekziston një opinion kritik i artikuluar në mënyrë të mjaftueshme. Mendoj se vërtet shumë pak organizata të shoqërisë civile merren me këtë çështje. (...) Dhe pasi që tani po flasim për metodat se si do të organizohemi, mendoj se njëri prej hapave të parë është që ky tregim, tregimi ynë, të zgjerohet edhe në organizatat tjera joqeveritare dhe të bëjmë presionin, fatkeqësisht jo vetëm në parlamentet dhe spektrin politik, por mendoj edhe në sektorin joqeveritar.

Deklaratë: Virdžinija Marina Guzina, Parlamenti qytetar i Vërshacit, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Ju do të shihni se nuk është lehtë të hysh në tregime të tilla. Unë nuk shoh fare se si do ta zbresim këtë

tregim në mjediset tona lokale, si do t'i rrjetizojmë organizatat joqeveritare që tregimi të instrumentalizohet, dhe mbase ta afrojmë edhe parlamenteve lokale. Do të thotë, duhet të na ndihmoni në krejt këtë, sepse unë mendoj se në sektorin joqeveritar nuk ka fare, si të them, një qëndrim unik rreth asaj se duhet të futemi në këtë proces.

Deklaratë: Snežana Baralić-Bošnjak, Grupi i grave për paqe, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

KOMRA duhet të shfrytëzojë faktet që i ka zbardhur Tribunali Penal Ndërkombëtar për ish Jugosllavi si dhe Komisioni Ndërkombëtarë për Personat e Zhdukur.

Duhet të shmangen gabimet trashanike. Dhe duhet të mësohemi në gabimet e të tjerëve, ata që kanë qenë para nesh. Dhe duhet të shfrytëzohen faktet tashmë të zbardhura, siç janë ato të Tribunali i Hagës, apo të Komisionit Ndërkombëtarë për Personat e Zhdukur, i cili ka punuar tejte suksesshëm për tërë rajonin.

Deklaratë: Janja Beć Neumann, sociologe dhe shkrimtare nga Serbia, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Mendoj se KOMRA e së ardhmes duhet të përcaktohet se cilat fakte të zbardhura do t'i merr në konsiderim, në kuptimin e një pikënisjeje, sepse KOMRA do të duhej të ishte specifike edhe për atë se para tij tashmë janë disa raste dhe ndëshkime të procesuar, ca nga Gjykata Ndërkombëtare Penale [për ish Jugosllavinë], ca nga gjykatat kombëtare, çka nuk është tipike për komisionet tjera, dhe po kështu kemi edhe një lloj pajtimi. Unë personalisht, ja tash po e shpalos mendimin tim, se duhet të kihet një bazë e pakontestueshme, çka do të thotë se nuk duhet të vihen në pyetje vendimet e gjykatave që janë marrë deri më sot.

Deklaratë: Marinika Čobanu, Aksioni qytetar i Pançevës, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Dëgjimi publik i viktimave dhe anëtarëve të familjeve të viktimave duhet të mbahet edhe në nivelin lokal. Kjo hap mundësitë që viktimat dhe komuniteti lokal të dëgjojnë njëri tjetrin më mirë dhe të punojnë së bashku në tejkalimin e trashëgimisë negative nga e kaluara.

Do t'ju lusja që të përshkruhen pak këto dëgjime publike, se a mund të fitojmë kështu një përkrahje më të gjerë, t'i animojmë njerëzit, dhe këtë ta realizojmë edhe në nivelin lokal; do të thotë, të

kemi mini forume edhe në mjediset më të vogla, të regjistrohesh dhe dokumentohen në ndonjë pëlthurë materialet që janë, kuptohet, autentike, por që thjesht të shihen dhe dëgjohen nga sa më shumë veta, sepse për ne është i rëndësishëm çdo individ.

Deklaratë: Marinika Čobanu, Aksioni qytetar i Pançevës, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Në procesin konsultues të kyçen në mënyrë më aktive shoqatat e veteranëve. Të konsiderohet edhe dëgjimi publik i veteranëve që janë të gatshëm të flasin për pjesëmarrjen e tyre në ngjarjet e caktuara.

Mendoj se krejt rajoni është specifik, secili në mënyrën e vet do ta njeh këtë nismë dhe sigurisht se secili edhe do të futet në këtë tregim nga përvoja e vet. Por mbase është mirë që mu Vojvodina të jetë hapësira ku nuk kemi të ashtuquajturat shoqata të tipit «zoti im, po Serbia nuk ka marrë pjesë në luftë». Ajo e ka mohuar tërë kohën, apo jo, këtë, por tani i shohim gjithë ata vullnetarët dhe të gjerët që kanë marrë pjesë në luftë dhe po i kërkojnë mëditjet që nuk ua kanë paguar. Do të thotë, ndoshta do të ishte mirë që t'i gërshetojmë ata që kanë marrë pjesë në luftë dhe e pranojnë këtë, dhe ata që kanë qenë kundër luftës, për të dëshmuar dhe treguar storiet e ndryshme të tyre.

Deklaratë: Snežana Baralić-Bošnjak, Grupi i grave për paqe, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Mendoj se do të ishte po kështu interesant të dëgjohen publikisht edhe ata që kanë marrë pjesë në krime, kuptohet ata që pranojnë një gjë të tillë.

Deklaratë: Branislav Ramjanc, Aksioni qytetar i Pançevës, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Është një numër i madh i atyre që në kasaphanën e ish-Jugosllavisë kanë marrë pjesë me detyrim. Këta janë para së gjithash njerëzit e ri që janë zatetur në uniforma, si p.sh. pjesëtarët e APJ-së fatkeqe, dhe pastaj janë transportuar si valixhe në vendet e pësimeve më të mëdha. Ata janë, më duket, esharoni i parë që kërkon të njihen si pjesëmarrës të padyshimtë, por edhe si viktimat të luftës.

Deklaratë: Gojko Mišković, Liceu i Hapur, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Anëtarë të KOMRA duhet të janë individët që gëzojnë besimin e të gjithë komuniteteve në rajon. Gjatë konsultave duhet të mblidhen kandidaturat për komisarët e KOMRA dhe të krijo-

het lista e komisarëve potencialë.

Edhe mënyra dhe kriteri për zgjedhjen e anëtarëve të komisionit, duhet të sigurojnë që këta të janë njerëz që në këto dhjetë e më shumë vite kanë qenë aktivë në proceset e ballafaqimit me të kaluarën, pra ata që me shembullin dhe angazhimin personal kanë bërë që procesi i pajtimit të bëhet i kapshëm edhe në mikro hapësirat edhe më gjerë.

Deklaratë: Snezana Baralić-Bošnjak, Grupi i grave për paqe, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009

Do të duhej të ishin njerëz më të mirë, të ndjeshëm për vuajtjet e të tjerëve, të përgjegjshëm, personalisht të ndershëm dhe që e kanë vullnetin për t'u marr me këtë problematikë kaq të rëndë dhe të pakëndshme.

Deklaratë: Gordana Perunović-Fijat, Klubi i Kikindës, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

KOMRA duhet t'i emërojë autorët e krimeve.

Raporti ndaj autorëve të krimeve mendoj se duhet të jetë i tillë që ata të emërohen, por të gjitha të tjerat duhet t'i lihen institucioneve shtetërore, organeve gjyqësore që të ndërmarrin ose të mos ndërmarrin hapat.

Deklaratë: Gordana Perunović-Fijat, Klubi i Kikindës, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009

Para fillimit të punës së KOMRA duhet të definohet nocioni i viktimës. Definicioni duhet të kumtojë qartë dhe saktë kush mund të konsiderohet si viktimë.

Këtu po shoh se po flitet për viktima, por nuk po shoh askund se cilat janë kriteret për nocionin viktimë. E dimë se popullsia civile sigurisht se janë viktima, por për këtë kemi nga anët e ndryshme pikëpamje të ndryshme, kështu që duhet të vendosen kriteret kush janë viktimat.

Deklaratë: David Montijas, Komuna hebreje e Pançevës, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009

KOMRA duhet të prezantojë edhe përvojat pozitive të solidaritetit dhe miqësisë mes pjesëtarëve të komuniteteve të ndryshme gjatë konflikteve të armatosura.

Në përvojën hebreje i jepet shumë vëmendje shembujve të atyre që kanë ndihmuar, dhe kjo

ndihmon në procesin e shërimit. Mendoj se ka shembuj të tillë dhe se në këtë kontekst është me rëndësi të theksohet shembulli i Vojvodinës me dyqind mijë dezertorë dhe individët që vërtetë edhe duke e rrezikuar jetën e tyre, i kanë ndihmuar të tjerët, dhe duhet të shihet se kush janë këta që janë ndihmuar.

Deklaratë: Janja Beć Neumann, sociologe dhe shkrimtare nga Serbia, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

Është kjo ide që diku, gjatë punës së KOMRA, të dëgjohen edhe tregimet pozitive, sepse gjithnjë kur flasim për konfliktet e armatosura në hapësirat e ish Jugosllavisë, po harrojmë se ka shumë njerëz që i lëmë larg këtyre bisedave, por që në mënyrën më të denjë e kanë treguar humanizmin e tyre, kanë mbetur ata që janë, pra njerëz, në ato rrethana të rënda.

Deklaratë: Andrej Nosov, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqërinë civile, Pançevë, Serbi, më 28 mars 2009.

25. Konsultat lokale me shoqatat e viktimave mbi nismën KOMRA.

**Bijelinë, BH
11 prill 2009**

Konsultat e para lokale në Bosnje dhe Hercegovinë i organizoi organizata joqeveritare *Kthimi dhe mbijetesa e qëndrueshme*. Në konsultat morën pjesë 26 përfaqësues të organizatave joqeveritare, kryesisht të shoqatave të viktimave dhe të shoqatave tjera të qytetarëve. Tre nga të pranishmit kanë qenë gazetarë dhe njëkohësisht aktivistë të organizatave joqeveritare. Në konsultat mori pjesë edhe përfaqësuesi i Bashkësisë Islame në Bijelinë. Konsultat i ka vëzhguar përfaqësuesi i Misionit të Organizatës Evropiane për Siguri dhe Bashkëpunim (OSBE), zyra në Bijelinë. Fjalët hyrëse mbajtën Vehid Šehić (Forumi qytetarëve i Tuzllës, BH), Salem Čorbo (*Kthimi dhe mbijetesa e qëndrueshme*, BH), Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), dhe Bogdan Ivanišević (Qendra ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale). Lajme për konsultat kanë botuar gazeta ditore Avaz, EuroBlic, RTRS, RTV BN.

Pjesëmarrësit përkrahin themelimin e KOMRA dhe theksojnë nevojën që ai të jetë i karakterit rajonal.

Si dikushi që në kornizat e punës time publike kam vendosur arrijten e tolerancës në këto hapësira, po mendoj për këtë ide se ndoshta është rrugë e vetme që kjo të arrihet, pasi që në nivelet kombëtare këtu edhe në Serbi, e mendoj madje edhe në Kroaci dhe në vendet tjera, nuk është bërë shumë në procesin e arritjes, e vendosjes së tolerancës, përkatësisht në procesin e ardhjes deri te e vërteta.

Deklaratë: Radmila Žigić, Pan radio, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Sa i përket koalicionit për KOMRA, unë e përkrah plotësisht themelimin e tij. Më e rëndësishmja është, sipas meje, që në atë koalicion të janë njerëzit që e duan të vërtetën e plotë, dhe të cilët nuk do të anojnë në njërën anë, përkatësisht të janë njerëz me autoritet.

Deklaratë: Admir Karić, Grupi rinor i Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Serbska, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

KOMRA duhet të merret me të gjitha viktimat e krimeve pa marrë parasysh cilit komunitet etnik i përkasin. Është i nevojshëm regjistri i saktë i të gjitha viktimave dhe të gjithë kriminelëve, me emër e mbiemër.

Nuk do të ketë të vërtetë përderisa nuk do të respektohen dhe të janë të barabarta të gjitha viktimat në këtë hapësirë të Bosnjës dhe Hercegovinës.

Deklaratë: Smilja Mitrović, Shoqata e luftëtarëve të zhdukur të ushtrisë së Republika Serbska / Organizata komunale e familjeve të të zhdukurve në Bijelinë, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009

Ky komision duhet të rishqyrtojë në tërësi të vërtetën në ish Jugosllavi. Kjo do të thotë se duhet të rishqyrtohen edhe krimet që janë bërë në Luftën e Dytë Botërore dhe pas Luftës së Dytë Botërore. Në emër të viktimave unë këtë e përkrah, të gjithë e dëshirojnë zbardhjen e krimeve dhe ndëshkimin e tyre.

Deklaratë: Blagoje Josipović, Komisioni për të vërtetën dhe pajtimin i komunës Bijelina, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009

Idea e KOMRA është mu kjo që të regjistrohen të gjitha pësimet, që të flitet për to, të bëhet regjistri i të gjitha viktimave, pa marrë parasysh kombësinë.

Deklaratë: Bogdan Ivanišević, Qendra ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009

Këtu keni folur të gjithë, boshnjakët, serbët, kroatët, ndërkaq unë angazhohem për një kategori tjetër, të katërt, të cilën këtu askush nuk e përmendi; prandaj për mua nuk është aspak e rëndësishme kombësia,

me rëndësi është viktima. Në këtë shtet ka edhe të tillë që nuk i përkasim ekskluziviteteve kombëtare, e që nuk jemi as pakicë kombëtare, por jemi vetëm ca eks, dhe sot jemi diçka për çka nuk flitet fare. Nuk ka frikë se këtu do të punohet sipas atyre pikëvështrimeve kombëtare, por na intereson vetëm viktima me emër dhe mbiemër.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009

Komunitetet lokale duhet ta bëjnë rikonstruktimin e ngjarjeve në komunitetet e tyre në prag të konfliktit. Duhet të organizohen dëgjimet publike të qytetarëve në të cilat duhet të emërohen autorët lokalë të krimeve dhe në mënyrë të saktë të përshkruhen krimet që kanë ndodhur në territorin e këtij komuniteti.

Unë e di, personalisht e di bukur shumë, kush ka jetuar këtu në Bijelinë, dhe çka kam parë nuk do ta tregoj tani. Nuk është tani koha që të tregoj dëshminë time. Ne tani po flasim për Bijelinën, zonjë, dhe nuk po flasim për komunat tjera. Këtu po flasim, këtu duhet të jepen deklaratat, dhe kush ka dëshirë le të urdhërojë të thotë se çka ka ndodhur këtu. Këtu kanë kaluar, tre ditë luftë ka qenë, dhe 134 shtëpi të romëve janë rrënuar. Kush i rrënoi ato? Unë? Sigurisht se isha unë.

Deklaratë: Pašaga Beganović, Shoqata e romëve në Republika Serbska, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, 11 prill 2009.

Vendi quhet Lokanj dhe aty jemi komshi, dhe nëse e duam të vërtetën, e unë jam për të vërtetën, sepse pa te nuk ka asgjë. Por, përse kaluan 17 vjet, që nga viti '92, prejse 68 veta ishin zënë rob dhe janë ekzekutuar në mënyrën më mizore të mundshme, me sharra motorike. Kjo është e vërtetë, dhe koha do të vjen edhe për këtë proces, ai tani po zhvillohet, që kurrë më të mos kemi të flasim për këso gjëra, të jemi lojtarë fer, që marrëdhëniet mes fqinjëve të bëhen të mira, që brezave që po vijnë t'ua themi të vërtetën se ka qenë kështu si ka qenë. Këtë gjë e ka bërë ai grup, filani e ka dhënë urdhrin, dhe ai grup e ka bërë një krim kaq të tmerrshëm.

Deklaratë: Fahrudin Hasanović, Shoqata e luftëtarëve të vdekur shëhid, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Komisioni Rajonal me mandat të qartë mund të ndihmojë që sërish të vihen në fokus problemet e viktimave dhe para së gjithash çështja e të zhdukurve.

Shpresoj në këtë komision, dhe jam thellësisht i bindur që këtu do të ketë, se do ta kryej punën e tij, dhe se të gjitha viktimat do të zbulohen, do t'i dorëzojnë familjeve të tyre që ti varrosin, secili me zakone të veta.

Deklaratë: Mato Ežegović, i kthyer në Pelagiqevë, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Po shohim se ka shumë iniciativa rreth të zhdukurve, dhe është e sigurt se [Komisioni] do të merret me këtë në mënyrën e vet. Ndoshta është ky rasti që të bëhet presion në institucionet për të zhdukurit në Bosnje dhe Hercegovinë.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Përshtypja që kam nga tubimi i sotëm dhe tubimet tjera, është se njerëzit që kanë viktima kanë edhe nevojën që të flasin për atë çka u ka ndodhur atyre personalisht dhe çka ata e mbajnë në kujtesën e tyre. Dhe ky është një tregues relevant çka duhet të bëhet. Duhet të krijohet një platformë publike për zërin e viktimave. Natyrisht, kjo nënkupton edhe procedurat e caktuara për tregimin publik të këtyre të dhënave, ose të them të këtyre rrëfimeve personale. Por definitivisht ideja se KOMRA të organizojë dëgjime publike të viktimave, dëshmohej si nevojë në të gjitha këto konsultat, sepse shumë lehtë po i shmangemi temës në vend që të flasim se çka do të ishte mirë të bëhet dhe me cilat krime duhet të merret komisioni.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

KOMRA mund t'i ndihmojë sektorit civil, që është gjithnjë e më i pafuqishëm në shumë çështje që lidhen me krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të së drejtës humanitare, si dhe familjeve të viktimave që gjithnjë e më vështirë po i realizojnë të drejtat e tyre edhe ashtu minimale.

Mendoj se një nisme e tillë për krijimin e një komisioni të tillë rajonal (...) ka alamet kuptimi. Mendoj po kështu se veprimi i organizatave joqeveritare dhe ato qytetare me ngadalë po e humbin frymën. Koha po kalon, nga pak humbet edhe interesi, ka një sërë rrethanash objektive dhe subjektive që çojnë tek kjo, dhe më duket se një trajtim i këtillë i zmadhuar, do ta quaja krijim i një qendre e cila do t'i koordinonte punët, ndoshta do të sjell lëvizjen, e ky është mbase edhe rasti i fundit që kemi kur është në pyetje kjo çështje.

Deklaratë: Sead Zahirović, hulumtues i pavarur i krimeve të luftës, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Qasja rajonale në zbardhjen e fakteve për krimet e luftës ka më shumë arsyetim dhe shanse për sukses se sa veprimi në nivelin kombëtar (shtetëror).

Viktimat janë të detyruara, pas manipulimit të gjatë, që të shikojnë njëri tjetrin shtrembët, dhe ne s'kemi zgjedhje tjetër pos që të provojmë që bashkërisht të vijmë deri te ndonjë e vërtetë. Komisioni Rajonal është mu për arsye që është rajonal, një gjë jashtëzakonisht e rëndësishme.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Komuniteti kulturor boshnjak Rilindja [Preporod], BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Një komunitet më i gjerë shoqëror ka për obligim që t'i përgjigjet ngjarjeve të tmerrshme që kanë ndodhur në historinë tonë të afërt. Kam frikë se deri më sot në këtë fushë nuk kemi arritur suksese të rëndësishme (...) as në nivelin lokal, as në atë shtetëror, as tek entitetet, e as në nivelin rajonal. Formimi i këtij Komisioni Rajonal mund të jetë një mënyrë për të arritur një përcaktim të tillë të komunitetit.

Deklaratë: Sead Zahirović, hulumtues i pavarur i krimeve të luftës, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Secili e ka një plagë, një gjë, përvojën e vete, ndërkaq që të gjithë së bashku kemi interesin e përbashkët, dhe ky është formimi i këtij Komisioni Rajonal, sepse sipas bindjes time të thellë vetëm viktimat mund të gjejnë të vërtetën, pasi që viktimat i takojnë një kombi, kombit fatkeq. Ta dini se të gjithë ne jemi dëshmitarë të shkatërrimit të ish shtetit tonë, të gjithë jemi dëshmitarë të copëtimit të së vërtetës. Secili pastaj morri nga një pjesë, secili shtet i ri, secila parti e re, secila elitë politike e re, dhe jemi dëshmitarë po kështu se ata që kanë planifikuar krimet, ata që i kanë përkrahur krimet, dhe ata që i kanë organizuar krimet, mes veti sot kuptohen mjaft mirë dhe nuk i kanë problemet që ne tani i kemi mes veti. Ne këtu jemi të gatshëm që duke i shpalosur të vërtetat tona edhe të konfrontohemi mes veti, ndërkaq që ata nuk e bëjnë këtë.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Komuniteti kulturor boshnjak Rilindja / Preporod, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009.

Është propozuar që në debat të kyçen edhe përfaqësuesit e komuniteteve fetare.

Ju lutemi, elitat fetare janë pjesë e realitetit tonë dhe ato ndikojnë shumë në krijimin e shoqërisë në tërësi, si dhe në ballafaqimin me të kaluarën mu për atë se kanë ndikim të konsiderueshëm në shoqëri. Për

këtë arsye mendoj se pjesë e procesit të konsultave patjetër duhet të janë edhe elitat fetare.

Deklaratë: Amir Kulagić nga Srebrenica, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, më 11 prill 2009

26. Konsultat kombëtare me studentë për iniciativën KOMRA

Prishtinë
15 prill 2009

Konsultat i organizoi organizata joqeveritare e të rinjve *Integra*. Në to morën pjesë 40 studentë, ndërkaq diskutimin e përcollën tre monitorues nga shoqata e viktimave. Katër parafoletës, Kushtrim Koliqi (*Integra*, Kosovë), Shukrije Gashi (*Partners Kosova-Center for Conflict Management*, Kosovë), Bekim Blakaj (*Fondi për të Drejtën Humanitare*, Kosovë) dhe Ivan Novosel (*Legalis*, Kroaci), në pajtim me rendin e ditës, bënë një hyrje të shkurtër në temë. Tekstin e vetëm e publikoi KosovaPress.

Pjesëmarrësit e mbështetën iniciativën e KOMRA dhe bashkëpunimin rajonal gjatë atij procesi.

Ne shpresojmë shumë tek Koalicioni për KOMRA, prandaj edhe shpresojmë se ai do t'i krijojë dhe mobilizojë të gjitha strukturat e veta që i disponon, sa më parë që të jetë e mundur. (...) Desha që edhe njëherë të kërkoj nga ju një seriozitet në punë, që të jeni më konkret dhe që, nëse keni fat, të vazhdoni me këtë Koalicion.

Deklaratë: Besart Metaj, student, Fakulteti Juridik, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Duhet të ekzistojë një bashkëpunim më i thellë dhe ai duhet të jetë ndërshtetëror, sepse është në interesin tonë që t'i gjejmë kryesit e krimeve të luftës dhe që ata t'i sjellim para drejtësisë.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Deri më tani, 10 vjet pas luftës, tek ne në Kosovë pati vetëm dy gjykime që përfunduan me vendime përfundimtare, dhe atë nga ana e gjykatësve ndërkombëtarë, e kam fjalën këtu për gjykimin e krimeve të luftës. Dënimet janë të ulëta, e cila gjë fare nuk i kënaqë anëtarët e familjeve. Në fakt, pikërisht për këtë shkak komisioni vërtet është i domosdoshëm.

Deklaratë: Bekim Blakaj, Fondi për të Drejtën Humanitare

Kosovë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Të gjithë ne e kemi një kriminel të përbashkët, e ata janë të gjithë që morën pjesë në krimet në Kroaci, Bosnje, dhe pastaj në Kosovë. Prandaj është e domosdoshme që të bashkëpunojmë bashkërisht, sepse edhe ndihma më e vogël e mundshme që vjen nga cilido vend është shumë e rëndësishme.

Deklaratë: Edmir Sejdiu, student, Fakulteti i Shkencave Politike, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Është e nevojshme të konstatohen faktet për krimet e kryera në Kosovë. Gjatë këtij procesi duhet të nisemi nga viktimat dhe rrëfimet e tyre, ndërkaq organet kompetente të Serbisë dhe Kosovës duhet t'i procedojnë kryesit e veprave penale.

Kemi shumë krime dhe masakra të ndryshme të kryera në Kosovë, por për këto masakra duhet pasur dhe fakte, është e nevojshme të gjenden ata që i kryen ato krime, ndonëse jo gjithëherë duke i balancuar kryesit e krimeve me ata që pësuan nga krimet. Ata nuk mund të barazohen në mënyrë të njëjtë me ta.

Deklaratë: Lavdim Rizani, student, Fakulteti Shkencave Politike, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Shumë kryes të krimeve, qofshin ato të mëdha apo të vogla, të vrasjeve, dhunës dhe të llojeve të ndryshme të krimit, janë ende në liri dhe ata bëjnë një jetë normale, të lirë. Ata duhet të identifikohen në çfarëdo mënyre të mundur, prandaj edhe duhet të gjenden faktet kundër tyre. Viktimat janë faktet kryesore kundër tyre, gjë që pak a shumë edhe është ideja kryesore e këtij komisioni. Duhet të dihet se çfarë duhet bërë, të dihen emrat, dëshmitë, të dihen ngjarjet, çka ka ndodhur...

Deklaratë: Kushtrim Koliqi, *Integra*, Kosovë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Detyra jonë është që të mbledhim fakte dhe ato t'i përçojmë, ndërkaq i mbetet shoqërisë serbe, qeverisë serbe dhe qeverisë tonë që t'i evidentojnë grupet të cilat vepruan në këto hapësira, dhe që t'i identifikojnë ata që kryen vepra kriminale.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Viktimat hezitojnë të deklarohen sepse shoqëria distancohet nga ky problem dhe nuk kërkon një mënyrë adekuate që viktimat të përfshihen në këtë

proces. Komisioni duhet ta dijë se ku të shkojë, kujt t'i drejtohet, e jo, siç thotë populli, të shkelë nëpër dërrasa të kalbura. Më mirë të shkohet me hapa të sigurt, të dihet se çka të hulumtohet, të mësohet se cilat janë problemet e drejtpërdrejta të viktimave, sepse ato kanë një pasqyrë të qartë se çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Management, Kosova, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Të gjitha viktimat duhet të regjistrohen dhe KOMRA duhet të vërtetojë numrin e saktë të tyre.

Secila viktimë ka emrin dhe mbiemrin e vet, secila viktimë ka krenarinë e vet dhe secila viktimë, qoftë ky edhe një numër i vogël, fsheh individualitetin e vet. Dhe, s'mund të thuhet 100 ose dyqind mijë, s'mund të thuhet njëqind ose dyqind njerëz, s'mund të thuhet njëqind ose njëqind e një njeri. Thjesht, të gjitha viktimat duhet të kenë emrin dhe mbiemrin e tyre. Duhet të jenë aty, që do të thotë se duhet të njihen.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Është e nevojshme që viktimave dhe dëshmitarëve që janë më në moshë t'ju jepet prioritet, sepse faktet harrohen ose zhduken me vdekjen tyre.

Çfarë do të ndodhë me viktimat ose me dëshmitarët të cilët i panë masakrat, e të cilët tani janë plakur, duke pasur parasysh se ata për çdo ditë e më tepër kanë probleme psikike ose mentale, e disa edhe vdesin. A mendoni se me shkuarjen e tyre humbin edhe faktet.

Deklaratë: Besart Metaj, student, Fakulteti Juridik, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Kur jemi tek personat që janë të plakur, kanë propozuar që t'ju jepet prioritet këtyre lëndëve, që të merren përsëri deklaratat e tyre, nëse janë në gjendje që t'i përsërisin deklaratat që i kanë dhënë më parë. Pse jo, kjo mund të jetë një dëshmi e evidentuar si video-xhirim, që do të mund të ndihmojë në të ardhmen.

Deklaratë: Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me të burgosur politikë.

Disa nga viktimat që mund të japin dëshmi të drejtpërdrejta për secilin gjykim ose kundër shtetit që ka kryer veprime kriminale, të cilat nuk janë të përfshira me Konventën Ndërkombëtare, janë të

burgosurit politikë. (...) Mendimi im është se pika e parë do të ishte që ne si komision ose kushdo që formon komisionin, të merret me të burgosur politikë.

Deklaratë: Liridon Jetishi, student, Fakulteti i Shkencave Politike dhe Fakulteti Juridik, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

KOMRA duhet të publikojë rezultatet e veta pavarësisht presioneve të mundshme politike.

Sa do të jetë funksional Komisioni Rajonal në zbardhjen e të vërtetës në një kohë që ende është jostabile, kur ende vazhdohet me të vjetrën, ushqehen ndjenjat e fuqishme kombëtare nga të gjitha partitë, qoftë nga ana e viktimave, e atyre që e pësuan, apo nga kryesit e këtyre krimeve, kur dihet se për zbardhjen e fakteve duhet të kemi një bashkëpunim të përbashkët të të gjitha partive.

Deklaratë: Kristijan Hasani, student, Fakulteti i Shkencave Politike, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Spektori civil duhet të bashkëpunojë me gjykatat në Kosovë dhe me EULEX'in, i cili mund të ndikojë tek pushteti.

Kemi shumë fakte të marra nga viktimat e luftës, por çfarë ka ndodhur me to dhe sa është bërë për këtë çështje nga ana e gjykatësve të UNMIK'ut, të cilët bashkëpunonin deri tani me gjykatësit tanë? Ajo që ne duhet të kërkojmë, si koalicion, është që gjyqësori, tani EULEX, të formojë një gjyqësor që do të merret me këto fakte. Edhe që ne, si shoqëri civile, t'i marrim ato fakte, fakte këto që janë marrë nga viktimat e luftës, t'i bashkojmë dhe t'i shqyrtojmë nëse janë përfshirë të gjitha.

Deklaratë: Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Memorialët që aktualisht po ndërtohen larg vendeve të krimit janë ofendim për viktimat.

Po e marrë si shembull Dubravën. Kur shkuam në burg, gjysma e tyre ankoheshin se përse ai ishte nisur fare atje. Masakra ishte kryer brenda burgut, ndërsa ata memorialin e ndërtuan në një livadh. Çka ju nevojitet ajo përmendore, kujt ia kanë bërë? Le të ndërtohet në vendin e ngjarjes, nëse kemi nevojë për një metër katrorë vend, ndoshta do të mund ta gjejmë në mes të mijëra metrave katrorë.

Deklaratë: Liridon Jetishi, student, Fakulteti Juridik, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Është i domosdoshëm informimi i viktimave

dhe i shoqërisë civile për iniciativën KOMRA dhe më vonë për punën e Komisionit Rajonal. Bashkëpunimi me media gjatë këtij procesi do të jetë shumë i rëndësishëm.

Faktet dhe argumente ekzistojnë, por ato në njëfarë forme vazhdojnë të mbeten në qetësi, assesi s'mund të dalin. Familjet e viktimave të luftës janë determinanta kryesore në lidhje me mbledhjen e këtyre fakteve, dhe ata nuk e dinë se ky proces po vazhdon, se është në vazhdim e sipër. Në njëfarë mënyre, [mundësia] që të flasim haptas dhe të kemi hapësirë për këtë lloje debatesh paraqet një hap përpara, por bashkëpunimi me media është një prej faktorëve kryesor, sepse familjet konsiderojnë se zëri i tyre ka mbetur vetëm jehonë.

Deklaratë: Florentina Hajdari, student, Fakulteti i Shkencave Natyrore, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

[Mediat] Më shumë vëmendje i kushtojnë gjërave tjera, më pak të rëndësishme, sesa përkrahjes së idesë dhe të kuptuarit të shumë gjërave që kanë ndodhur te ne, dhe që për to ta informojnë opinionin e gjerë publik. Konkretisht, unë mendoj, e jam i sigurt se edhe kolegët e tjerë e ndajnë mendimin me mua, se problem kryesor janë mediat.

Deklaratë: Naim Maxhuni, student, Fakulteti i Shkencave Politike, Prishtinë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Është e nevojshme të eliminohet armiqësia mes popujve në rajon. Duhet të parandalohet përgjithësimi i krimeve dhe fajësimi i një populli për shkak të veprave kriminale individuale.

Nëse ne popullit serb i themi, ju jeni kriminelë, ose ata neve, si popull shqiptar, se ne jemi kriminelë, atëherë mendoj se gjeneratat e ardhshme do të vazhdojnë të kultivojnë urrejtjen ndaj armiqve. Ajo që duhet të bëjmë është që t'i precizojmë gjërat dhe t'i gjejmë individët që kanë kryer krime.

Deklaratë: Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Si mund të arrihet diçka e këtille kur duhet të kemi parasysh se jemi rritur në bindje se kemi armiq, se armiq të tanë, pra serbët, kanë ushqyer urrejtjen brenda nesh ndaj tyre. Edhe diçka, si mund të arrihet ajo që ne të mendojmë se nuk kemi armiq kur t'i keni parasysh rrethanat në të cilat rritemi ne.

Deklaratë: Lirie Avdiu, student, Fakulteti i Shkencave Politike, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

Për ta shkullur në rrënjë revanshizmin dhe për të lënë hapësirë që të mbjellim miqësi, ndaj urrejtjes në mjedisin tonë duhet të reagojmë krejtësisht ndryshe. Ne tani duhet që ta harrojmë të kaluarën me qëllim që ajo të mos përsëritet më dhe t'i kthehemi të ardhmes, e cila krijon kushtet për gjetjen e një terreni të përshtatshëm për zhvillimin e idesë për themelimin e KOMRA.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Management, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009.

27. Konsultat kombëtare me të rinjtë për iniciativën KOMRA

**Beograd, Serbi
16 prill 2009**

Konsultat i organizoi organizata joqeveritare *Fraktal*. Pjesëmarrësit (31) – studentë dhe nxënës të shkollave të mesme – aktivistë të *Fraktal*, nga iniciativat qytetare dhe të Iniciativës së të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, debatuan në kuadër të katër grupeve punuese, të cilat i formuan propozimet, përfundimet dhe sugjerimet e përbashkëta. Fjalët hyrëse i mbajtën Shukrije Gashi (Partners Kosova-Center for Conflict Management, Kosovë), Andrej Nosov (Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe Filip Pavlovic (*Fraktal*, Serbi).

Pjesëmarrësit në konsulta e mbështetën themelimin e KOMRA. Studentët, nxënësit e shkollave të mesme dhe aktivistët (veçanërisht ata më të rinjtë) të organizatave joqeveritare, duhet të kenë një rol aktiv në lobim për themelimin e KOMRA, dhe që të ndihmojnë në realizimin e aktiviteteve të ndryshme të komisionit

Mendojmë se kjo iniciativë është jashtëzakonisht e rëndësishme, prandaj ne, si organizatë por edhe si individë të mbledhur në kuadër të organizatës, do të mundohemi maksimalisht që të japim kontributin tonë edhe në arritjen e rezultateve konkrete dhe në suksesin e iniciativës. Në këtë kontekst, absolutisht mund të llogaritni në ne.

Deklaratë: Srdan Vezmar, Programi për Dialog të të Rinjve, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

KOMRA duhet të parandalojë mohimin e mëtutjeshëm të krimeve dhe manipulimin me viktimat, dhe të zgjidhë problemin e viktimave

Dëshirojmë të arrijmë, gjegjësisht, të parandalojmë mohimin e krimeve, të cilat duhet të pranohet se kanë ndodhur; duhet të pranohet ekzistimi i shkeljeve të të drejtave të njeriut gjatë viteve të kaluara, dëshirojmë të parandalojmë manipulimin me viktimat e shumta, dëshirojmë të zgjidhim fatin e të zhdukurve, pra, të mbi gjashtëmbëdhjetë mijë njerëzve për të cilët nuk dihet nëse janë të gjallë apo të vdekur, pra, dëshirojmë që ta kuptojmë këtë.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

KOMRA do të kontribuojë në krijimin e bashkëpunimit dhe të miqësisë ndërmjet të rinjve në rajon dhe në kthimin e besimit në institucionet e shteteve

Dëshirojmë të krijojmë bashkëpunim dhe miqësi ndërmjet të rinjve nga të gjitha këto shtatë shtete që këtij rajoni, nëpërmjet, le të themi, shkëmbimit kulturor, udhëtimeve studimore, shkëmbimit të studentëve, shkëmbimit të nxënësve, dëshirojmë të krijojmë kulturën e sundimit të ligjit dhe të gjithë asaj që lidhet me demokratizimin e shtetit, pra, të dëshirës për respektimin e ligjit, përfshirjen më të madhe të njerëzve dhe të popujve në proceset politike.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

Për promovimin e KOMRA të shfrytëzohen aksionet nëpër rrugë, fushatat mediale dhe të përfshihen figura publike

Gjithashtu, për ngritjen e vetëdijes publike janë të domosdoshme edhe mediat, dhe fushata mediale tejet të organizuara, madje dhe agresive.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

Pse jo edhe figurat mediale, sepse kemi parë se amerikanët kanë një fushatë shumë të fuqishme sa i përket çështjes së mbështetjes së kandidatëve nga figurat mediale, andaj kjo sigurisht se do të kishte jehonë të mirë.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

Duhet të organizohen fushata për mobilizimin e të rinjve përmes fushatave mediale dhe aksioneve nëpër rrugë. Në fushatat mediale duhet të përfshihen të rinjtë, figura të njohura dhe aktive, të cilat do të promovojnë – përgjithësisht - se çështje KOMRA dhe përse është e rëndësishme KOMRA. Gjithashtu,

duhet të organizohen diskutime televizive, debate ose pjesëmarrje të të rinjve në emisione televizive.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Serbi, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, 16 prill 2009.

Për forcimin e përkrahjes në themelimin e KOMRA të shfrytëzohet edukimi i bashkëmoshatarëve: aktivitetet e organizatave të të rinjve, grupet në internet, muzika, stripi, filmi

Ajo që quhet qasje 'face to face', ose edukimi i bashkëmoshatarëve. Gjatë bisedës në kuadër të grupit tonë pati propozime që, për shembull, të ekzistojnë orë edukative të cilat do të mbaheshin nëpër shkollë. Se a do të gëzonte përkrahje kjo gjë apo jo, nuk është e rëndësishme, megjithëse edhe kjo është një prej mënyrave. (...)

Pastaj, të angazhohen të rinjtë që do të punojnë në mbledhjen e nënshkrimeve. Këtë mund ta bëjmë edhe ne, pjesëmarrësit e konsultave në KOMRA, duke biseduar me miq face-to-face, duke u treguar se ku kemi qenë, çfarë kemi bërë, dhe në këtë mënyrë t'i nxisim edhe ata që të përfshihen në mbledhjen e nënshkrimeve. Po ashtu, është shumë me rëndësi të përfshihen edhe organizatat studentore dhe të të rinjve, siç janë zyrat për të rinj, numri i të cilave është në rritje në gjithë Serbinë.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Pjesëmarrësit propozojnë themelimin e Forumit të të Rinjve për propagandimin e KOMRA.

Do të ishte mirë që në kuadër të këtij koalicioni të formohej një forum i veçantë i të rinjve, i cili me aktivitetet e veta do të përcillte aktivitetet e komisionit.

Deklaratë: Grupi Punues Afrika Jugore, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Të organizohet një konsultë rajonale me të rinjtë, e cila do të përmbledhte propozimet e konsultave kombëtare.

Kemi një propozim, që pas këtyre konsultave rajonale dhe lokale me të rinjtë, të organizohet një konferencë që do të mbledhte të gjithë pjesëmarrësit e konsultave të deritanishme dhe ku do të aprovohehin propozimet e përbashkëta. Pra, do të mundoheshim që t'i përmbledhnim të gjitha propozimet nga konsultat rajonale dhe lokale me të rinjtë dhe atëherë do të mundoheshim që ta aprovonim një listë të përbashkët të propozimeve të grupeve të të rinjve.

Deklaratë: Grupi Punues Afrika Jugore, Konsultat Kombëtare

me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Organizata për të drejtat e njeriut, juristë, psikologë, punëtorë social, nëpunës të bashkësive fetare dhe të rinjtë, duhet të jenë të përfshirë në aktivitetet e KOMRA

Pra, ne nuk deshëm të merreshim me atë se sa anëtarë do të duhej t'i kishte KOMRA, e as me mënyrën e përzgjedhjes së anëtarëve, por në realitet me atë se kush duhet të marrë pjesë në punën e tij. Pra, të rinjtë, studentët, aktivistët e organizatave joqeveritare, pastaj përfaqësuesit e organizatave joqeveritare që merren me të drejtat e njeriut, si dhe njerëzit që kanë mjaft përvojë në punën me grupet pakicë, dhe që në fakt luftojnë për të drejtat e njeriut. Mandej, është tejet me rëndësi që të përfshihen juristët, psikologët dhe sociologët. Gjithashtu, biseduam edhe për rëndësinë e përfshirjes së kishës, gjegjësisht të përfaqësuesve të bashkësive fetare. Ndikimi i tyre do të duhej të ishte i limituar dhe i kontrolluar ashpër, edhe pse ndoshta nuk do të duhej të përfshiheshin në vetë punën e komisionit, por vetëm gjatë konsultave.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Të përfshihen bashkësitë fetare në programin e përkrahjes së viktimave

Nga marrja në pyetje e viktimave e dimë se në Ballkan ekziston një numër i madh i zonave rurale, dhe njerëzit që jetojnë atje zakonisht kanë një nivel më të ulët të arsimimit. Në ato zona kisha ka ndikim të madh në njerëz, prandaj edhe mendoj se viktimat do të kishin mjaft besim pikërisht në kishë, dhe se përfaqësuesit e bashkësive fetare do të mund t'i nxitnin viktimat që të flasin, që të tregojnë për atë që iu ka ndodhur atyre.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

KOMRA duhet të përbëhet prej shtatë anëtarëve, nga një anëtarë prej secilit shtet. Zgjedhjen e anëtarëve duhet ta konfirmojnë parlamentet kombëtare.

Një nga propozimet është që komisioni të ketë shtatë anëtarë, bazuar në numrin e shteteve që do t'i mbulojë komisioni. (...) Iu mbetet parlamenteve të shteteve të rajonit që ta konfirmojnë emërimin e atyre personave. Pra, në përputhje me procedurat e caktuara, të konfirmohet në kuvend zgjedhja e tyre, sepse mendojmë që në këtë mënyrë do të kishim dhe

do t'i jepnim një fuqi shtesë gjithë këtij procesi.

Deklaratë: Grupi Punues Afrika Jugore, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Duhet të krijohet kriteri për përzgjedhjen e anëtarëve, i cili do të jetë universal për të gjitha shtetet, përveç që secili shtet do të ketë të drejtë që t'i zgjedhë anëtarët e vetë të komisionit.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Anëtarët e komisionit duhet të jenë persona jopartiak, që kanë kredibilitet dhe besim në gjithë rajonin.

Kredibiliteti, besimi dhe neutraliteti janë më të rëndësishmet. Pra, duhet të zgjidhen njerëzit në rajon të cilëve njerëzit do të mund t'u besonin dhe në të cilët ata kanë besim. Ata do t' duhej të jenë individ që... si të them... nuk janë... nuk kanë... si të shprehem... që nuk mbretëron ndonjë mendim negativ për ta dhe që nuk ishin të përfshirë... që janë persona jopartiak... edhe pse, natyrisht se kurrë një njeri s'mund të jetë i përkryer.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Zgjidheni një përfaqësues nga Serbia, dhe do të shihni se do ta dojë gjithë rajoni, kurse ne s'do ta duam. Për këtë arsye mendoj se duhet që ata të jenë njerëz akademik, njerëz të rinj në ndonjë skenë, dhe që nuk janë korruptuar deri më tani.

Deklaratë: Grupi Punues Argjentina, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Mandat i KOMRA duhet të jetë periudha prej viti 1991 deri në vitin 2008, kur me shpalljen e pavarësisë së Kosovës edhe përfundoi shpërbërja e ish-RSFJ.

Kjo periudhë që do ta mbulojë komisioni, duhet të jetë prej vitit 1991, pra që nga ndarja... shpallja e pavarësisë së Sllovenisë e deri në vitin 2008, kur u shpall pavarësia e Kosovës. Pra, ne mendojmë se brenda kësaj periudhe kohore, parimisht, edhe kanë ndodhur më së tepërmi ngjarje që lidhen me punën e komisionit.

Deklaratë: Grupi Punues Afrika Jugore, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

KOMRA duhet të fokusohet në vërtetimin e fakteve, të cilat i kontribuojnë sqarimit të asaj se për se ndodhën krimet.

Duhet të vërtetohen faktet objektive për krimet e

luftës dhe përgjegjësitë e kryesve të tyre, përfshirë edhe përgjegjësinë e bashkësisë ndërkombëtare. Pra, duhet shqyrtuar objektivist rolin e të gjitha grupeve etnike që morën pjesë dhe rolin e bashkësisë ndërkombëtare në parandalimin apo në përkrahjen e atyre konflikteve.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Në të vërtetë, komisioni nuk do të duhej të merrej me shkaqet e disa ngjarjeve, por me tepër me faktet, sepse faktet janë më të rëndësishmet. E kur i dimë faktet atëherë edhe vetë mund të vijmë deri te disa përfundime dhe të shohim se përse ka ndodhur diçka.

Deklaratë: Grupi Punues Peru, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Është i domosdoshëm programi për mbrojtjen e viktimave dhe dëshmitarëve, i cili mundëson mbrojtjen e identitetit.

Do të duhej të organizoheshin dëshmime publike, bashkë me mbrojtjen eventuale të identitetit. Pra, dëshmitarët që nuk dëshirojnë ta zbulojnë identitetin e vet do të duhej të kenë mundësinë për mbrojtjen e identitetit të tyre.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

KOMRA duhet të themelojë Ditën e Kujtimit për të gjitha viktimat, dhe të iniciojë që në secilin vend të vrasjeve të ngrihet nga një përmendore me emrat e viktimave.

[Duhet që] të jetë një ditë e përbashkët e kujtimit në të gjitha viktimat, pavarësisht shtetit. Kjo do të duhej të jetë datë neutrale, le të themi, data e themelimit të KOMRA, ose ndonjë datë krejtësisht tjetër. Do të duhej të vendoseshin përmendore në vendet e vrasjeve, dhe në ato përmendore të shkruheshin emrat e viktimave.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

Të themelohet një fond i përbashkët ndërshtetëror për stipendimin e fëmijëve të të vrrarëve dhe të të zhdukurve.

Themelimi i fondit të përbashkët për stipendimin e të rinjve do të ishte një ide e mirë. Por problemi në rajonin tonë është se shtetet nuk kanë para për diçka të tillë, por do të duhej që të krijohej një fond i tillë, me ndihmën e njerëzve të vullnetit të mirë,

të ndonjë donacioni, ndoshta edhe nga Bashkimi Evropian, në mënyrë që viktimat dhe familjet e tyre të ndihmohen financiarisht.

Deklaratë: Grupi Punues Maroko, Konsultat Kombëtare me të Rinjtë, Beograd, Serbi, 16 prill 2009.

28. Konsultat Kombëtare me shoqatat e viktimave për iniciativën KOMRA

**Beograd, Serbi
25 prill 2009**

Konsultat i organizoi Shoqata e Familjeve të të Vrrarëve dhe të të Zhdukurve në Kosovë. Në takim morën pjesë 29 pjesëmarrës, kryesisht anëtarë të shoqatave të familjeve të viktimave nga Kosova, dhe disa anëtarë të shoqatave të viktimave nga Kroacia. Pjesëmarrësit në takimin në Beograd vinin nga Mali i Zi (11), nga Kosova (3) dhe nga pjesë të ndryshme të Serbisë (14). Fjalën hyrëse e mbajtën, Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Milosav Stojkovic (Shoqata e Familjeve të të Vrrarëve, Kidnapuarve dhe të Zhdukurve në Kosovë, Serbi) dhe Maja Stojanović (Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi). Njohtoi FoNet.

Pjesëmarrësit në konsultë përkrahën iniciativën për themelimin e KOMRA.

Kam menduar shumë, natyrisht duke llogaritur peshën e problematikës dhe duke e përjetuar atë për dhjetë vjet. E përkrah plotësisht këtë iniciativë dhe i jam shumë mirënjohëse zonjës Nataša Kandić, që e ndjeu këtë dhe që do të japë gjithçka nga vetja që megjithatë të bëhet diçka.

Deklaratë: Desanka Pejčinović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Përse KOMRA? Për shkak se opinionit në rajon po i plasohen gënjeshttra. Gënjeshttrat që janë plasuar mund të demantohen, por gjithsesi që ky është njëri prej qëllimeve... Prandaj do të ndërtojmë një platformë publike për zërin e viktimave dhe me ndihmën e dëgjimit të viktimave do të krijojmë keqardhjen, respektin dhe solidaritetin e opinionit, jo vetëm me viktimat, me të cilat tashmë bashkëndjëm, por edhe me viktimat që në të kaluarën s'mund të shiheshin si viktimat... Për shkak se do të krijojmë një regjistër të viktimave dhe të humbjeve njerëzore, do të pengojmë manipulimin me shifra të të vdekurve dhe të të vrrarëve... Për shkak se do t'i ndihmojmë

Serbisë që të zbulojë fshehtësitë dhe që të gjurmojë edhe më tutje për varrezat e fshehta masive, dhe posaçërisht në zgjidhjen e çështjeve sonë të dhembshme, të zgjidhjes së fatit të të zhdukurve. Për shkak se do të krijojmë një mirëkuptim dhe tolerancë, dhe në veçanti, sepse do t'ua kthejmë dinjitetin viktimave dhe familjeve të tyre.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009

Vërtet ishte koha që të themelohej një komision i tillë, që të mos harrohen krimet tona, të mos harrohen kriminelët që i kryen ato, pra, që të ndiqen deri në gjykatat e drejtësisë. Unë bashkëndiej me të gjitha viktimat, qofshin ato myslimane, kroate, por edhe me ato tonat. Por, tani këtu duhet të flasim për viktimat tona, sepse ne edhe jemi mbledhur këtu që, para së gjithash, ta mbështesim formimin e komisionit, duke shpresuar se të gjithë kriminelët do të përfundojnë para drejtësisë.

Deklaratë: Saša Ristanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Zyra në Shtërpcë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Më duhet të pranoj se edhe unë isha nga ata që ndoshta kishin dyshime në këtë, por fakt është që shoqatat ekzistuese e kanë humbur paksa mprehtësinë e tyre. Prandaj, problemi i viktimave dalëngadalë po shkon drejt harresës. Por tani një iniciativë, në formë të Nataša Kandić, sikur po fillon të fitojë një mprehtësi të re, dhe unë do ta përkrahja këtë iniciativë, sepse jam përpjekur që të sqaroj se Nataša Kandić më shumë vëmendje i kushton argumenteve të vlerësimeve paushall të atyre që e kritikojnë, dhe që janë të pakënaqur megjithëse s'kanë bërë asgjë që t'ia sigurojnë dëshmitë, dhe të shihnim nëse pastaj do të ndihmonte apo do të refuzonte që të kërkonte të vërtetën.

Deklaratë: Marinko Đurić, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Shoqatat fatkeqësisht po e humbin mprehtësinë e tyre. Sepse, shoqatat ndoshta janë baza më e besueshme e të dhënave, meqë ne në ato shoqata jemi edhe dëshmitarë edhe viktimat të drejtpërdrejta edhe familje të viktimave. Kjo është edhe një arsye më shumë për përkrahjen e themelimit të KOMRA. Për shembull në secilën qeveri ekziston ndonjë komision i caktuar për të zhdukurit, po flas konkretisht për qeverinë tonë, gjegjësisht, për Komisionin për të Zhdukur. Më besoni se nuk ka asnjë komision

të tillë për të vrarët. Do të thotë, nuk ka. Ata po distancohen në këtë gjë. Në rregull është ajo: u zhduk, pastaj u gjet, e mandej u vra, apo diçka ngjashëm, por, për të vrarët nuk ka asnjë komision. Pra, përveç kur shoqata merret aktivisht me të vrarët, këtu mbaron gjithçka, dhe pikë, pas kësaj s'ka asgjë. Pra, ja edhe një arsye më shumë që të përkrahet themelimi i një komisioni të tillë.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Nëse ky koalicion për KOMRA mund t'i lëvizë ato institucione që deri më tani sigurisht se nuk deshën që në Kosovë të hetonin dhe të punonin në cilindo rast, atëherë mua më pëlqen kjo ide, sepse unë personalisht e di se kush ma ka vrarë babanë, ndërsa unë as sot e kësaj dite për shkak të atij njeriu s'mund ta punoj tokën tim, e as të kthehem e të jetoj në shtëpinë time.

Deklaratë: Nenad Popović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Serbi, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

KOMRA duhet të sigurojë reparacionin për të gjitha viktimat, dhe të zgjidhë çështjen e statusit dhe të të drejtave të viktimave civile të luftës.

Shpresoj se të gjithë do të kemi dobi nga themelimi i këtij komisioni. E para, për t'u gjetur shkaktarët e vërtetë të tragjedisë tonë, ashtu që të zbulohet e vërteta për humbjen e më të dashurve tanë. E dyta, që familjet tona, të cilat përjetuan atë që e përjetuan, të paktën pjesërisht të shfrytëzojnë pjesën e dëmshpërblimit material të paraparë për atë qëllim.

Deklaratë: Saša Ristanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Zyra në Shtërpcë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Mendoj se këto janë çështje të mëdha të cilat KOMRA e ardhshme nuk guxon t'i kapërcejë. Që të jem më i qartë, do të jap shembullin e banesave dhe të drejtës së banimit në Kroaci. Ky është një rrëmbim i pastër i pronave. Unë nuk e di se si është në Kosovë, supozoj se është diçka ngjashëm, por për çështjet e tilla duhet të deklarohet [KOMRA].

Deklaratë: Dragan Pjevač, Shoqata e Familjeve të Vrarëve dhe të Zhdukurve në Krajinë, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Do të ishte mirë që komisioni të merret me ndonjë lloj dëmshpërblimi për dhembjen shpirtërore (...) për humbjen e më të dashurve, dhe të shqyrtojë se në cilën mënyrë... Gjithsesi duhet të merret edhe

me pronat e plaçkitura dhe të uzurpuara. Ai që ka plaçkitur nuk guxon të mbetet i padënuar, nuk ka rëndësi fare se pjesëtar i cilit komb është.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Ne jemi tejet të pakënaqur. Dhjetë vjet familjet tona dhe të gjithë ne individualisht pandërprerë pyesim përse, përse, përse... Kryesit e veprave i dimë, por hetime nuk ka. Përse janë privuar nga drejtësia viktimat tona, viktimat civile? Shteti ynë nuk i trajton si viktimat të luftës. Për qeverinë tonë, për pushtetin tonë, ata nuk kanë vdekur, por mungojnë apo ende kërkohen (...) Dhjetë vjet shteti ynë nuk është në gjendje që të zgjidhë statusin e familjeve tona, por jemi të detyruar që çështjet jetësore të familjeve tona t'i zgjidhim vetë. Na duhet që të kidnapuarin apo të vëllar tonë ta shpallim të vdekur!

Deklaratë: Desanka Pejčinović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Nuk mund ta kuptoj që as pas dhjetë vitesh të këtij statusi që e kemi tani... na është thënë se është i i përkohshëm – statusi i personave të zhvendosur – mirëpo, kjo po zgjat ende... Nuk kemi as kushtet elementare që të disponojmë me pronën tonë të luajshmë apo të paluajshmë, (që të mos e kemi) të drejtën e lëvizjes së lirë, që të mos mund të kthehemi në vendin ku ne jemi lindur dhe të parët tanë, që të shkojmë, të lëvizim lirshëm dhe të vizitojm atë që është kjo një e drejtë e jona e pacenueshme.

Deklaratë: Zoran Petrović, Shoqata e familjeve të Kidnapuarve, të të Zhdurkurve dhe të Vrarëve në Kosovë, Crveni božur, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Nga familjet tona në Mal të Zi po dëgjoj se ata, përkundër të gjitha problemeve që po i theksojmë këtu, e kanë edhe një problem shtesë, sepse pushteti i Malit të Zi i drejton ata për në Serbi. Iu thonë se "ju jeni shoqata që ekzistojnë në Kosovë, dhe për këtë gjë duhet të kujdeset pushteti në Serbi". Ndërkaq këtu, sa herë që e hapim çështjen e financimit dhe ndihmës së familjeve, na thonë se nuk janë kompetentë, sepse shoqatat evidentohen në Mal të Zi.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

KOMRA duhet të zgjerojë kornizën kohore me të cilën merret, sepse vrasjet ndodhën edhe pas vitit 2001.

Pra, le të jetë që deri në vitin 2005 të përfshihet 17 marsi. Atë përndjekje nuk guxojmë ta harrojmë kurrë, sepse viti 1999 ishte më i keq, e pastaj vjen 17 marsi i vitit 2004.

Deklaratë: Saša Ristanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Zyra në Shtërpcë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Anëtarët e KOMRA duhet të jenë individë që do të jenë të pranueshëm për gjithë rajonin.

E gjithë kjo është e mirë, vetëm se unë do të dëshiroja që ky të jetë një komision që do të ishte plotësisht neutral, objektiv, i drejtë dhe i ndershëm, që ai të përbëhej nga njerëz që vërtetë kanë parime morale dhe të ndershme (...) që në asnjë moment nuk u shkoi mendja për të keq, ose që nuk kanë kryer asnjë mëkat. Kjo për ne është me shumë rëndësi. Mos lejoni që në atë komision të gjendet dikush që nuk do t'i pëlqejë diku nga ne.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

KOMRA do të duhej të ketë nënkomisione apo zyra në të gjitha shtetet e pas-Jugosllavisë.

A mos ndoshta do të formohen edhe disa nënkomisione (...) në kuadër të këtyre komisioneve rajonale. Për shembull, në Serbi për Beogradin, për viktimat tona, le të themi, në Kroaci, në Bosnje, e kështu me radhë. Mendoj se kjo do ta bënte edhe më të mirë dhe më të fuqishëm funksionimin e vetë komisionit, pra atij kryesorit.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Të krijohen nënkomisionet, por jo që ato të merren për shembull në Kroaci vetëm me kroatë, por të merren edhe me ata njerëz që u vranë në atë territor. Do të thotë, me të gjitha viktimat dhe krimet që ndodhën në atë territor.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Në punën e KOMRA duhet të marrin pjesë edhe pjesëtarët e ushtrisë dhe policisë, të cilët nuk kanë kryer krime, por që mund të ndihmojnë shumë në zbardhjen e krimeve.

Ata dëshirojnë të ndihmojnë në zbardhjen e fakteve. Nuk janë ata të gjithë, le të them kështu, negativ.

Tek ne ka gjithashtu edhe pjesëmarrës të luftës, ka aty pjesëtarë të policisë e ushtrisë, madje mendoj se dy ishin edhe në Mal të Zi, në maj të viti 2008, dhe ata po ashtu mendojnë se edhe atyre duhet t'iu jepet mundësia që të ndihmojnë në zbardhjen e krimeve. Pra, ata janë njerëz që nuk kanë kryer krime lufte.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Unë jam kolonel në pension. Isha në ushtri dhe mora pjesë në luftën në Kosovë, si pjesëtar i ushtrisë. Unë absolutisht e di se si, në ç'mënyrë dhe nën çfarë rrethanash ishte e rëndësishme që të mbeteshe njeri, e pastaj ushtar, dhe e di se në ç'mënyrë i kam trajtuar të gjithë njerëzit përveç atyre lartë, meqenëse me profesion jam raketahedhës, oficer, dhe se si i e përmbushja detyrat për mbrojtjen e vendit tim. Por, raporti ynë ndaj njerëzve të kombeve tjera, fesë tjetër asnjëherë nuk është vënë në dyshim, respektivisht që të shikohet në ta me sy tjetër. Të mos flas për mendjen e sëmurë, timen apo të vartësve të mi, për të bërë krime ndaj njerëzve të religjionit tjetër, të kombit tjetër, apo të besimit tjetër. Prandaj, shikuar nga ky aspekt, ka njerëz që, le të ta themi me fjalorin tonë, nuk i kanë përlyer duart, ose në venat e të cilëve nuk qarkullon gjak i keq, dhe që mund të japin kontribut.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Veteranët nuk duhet të jenë anëtarë të KOMRA.

Ndërkaq, për sa u përket veteranëve, unë vërtet mendoj se këtu veteranët nuk duhet të jenë të përfshirë. (...) Ndoshta, të paktën jo para se veteranët të pajtohen me vetveten, dhe me njëri-tjetrin.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata E Prindërve Vera, nada, Ljubav, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Prandaj po ju lus edhe njëherë që të keni kujdes. Unë nuk e di, nëse veteranët e luftës ishin pjesëtarë të UÇK, ata s'munden të jenë veteranë edhe për ne. Ju lus që të keni kujdes dhe të përdorni arshinë të njëjtë për të gjithë, sepse sigurisht që edhe pala e kundërt do të reagoje ashpër dhe do të protestojnë nëse nga ana tjetër do të gjendeshin njerëz të ngjashëm.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Ushtarëve të vrarë, të cilët ishin dërguar në zonat e luftës pa stërvitje, duhet t'iu sigurohet e njëjti respekt sikurse edhe të gjitha viktimave tjera.

Dërgimi i të gjithë ushtarëve me dy, tre muaj përvojë në vitin 1998 në Koshare, Morinë dhe ku ta di unë ku tjetër, ishte po ashtu krim. Fatkeqësisht, dhe ne kemi shkruar, shkohej me kallëzime penale kundër gjeneralëve të atëhershëm, mirëpo në këtë shtet nuk ka viktima, e as përgjegjësi. Kështu që, na ndihmoni që fillimisht të fillohet të flitet për këto viktima. (...) Ne flasim nëpër takime, por në opinion kjo nuk dihet, e as vetë Serbia nuk e din si duhet se sa ushtarë janë vrarë në të vërtetë, e për civilë as të mos flasim, këtë nuk e dinë saktësisht as njerëzit nga Kosova. Se sa viktima ka pasur e dinë vetëm disa persona me të cilët shoqërohem.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata E Prindërve Vera, nada, Ljubav, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Të gjitha viktimat duhet të jenë të barabarta, dhe të gjitha duhet të jenë pjesë e kujtimit të përbashkët kolektiv.

Më duket se në Serbi, e të mos i përmendi shtetet tjera përreth, nuk janë të gjitha viktimat të barabarta. Dikujt i kushtohet rëndësi e madhe. (...) Me gjithë respektin ndaj viktimave civile, por disa prej viktimave tona janë lënë anash dhe janë harruar. Dhe, më duket rast i mirë që KOMRA të fillojë, jo vetëm në hapësirën e ish-Jugosllavisë, por edhe në atë të Serbisë, të filloj punën në këtë drejtim, që të ndihmojë që të gjitha viktimat të fitojnë një status të barabartë.

Deklaratë: Marinko Đurić, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Unë dua të përpiqem me bashkëpunëtorët e mi, dhe këtë e kërkoj edhe nga ju, nuk ju lus por vërtetë e kërkojë, që të më ndihmoni që Serbia të mos i vret edhe njëherë viktimat dhe të vrarët tanë. Unë po ju them, shqiptarët i vranë të gjallë. Ligji i të fortit, i Zotit, apo se di as vetë se si. Këtë edhe mund ta pranoj, por që dikë ta vret shteti i vetë, që dikë ta vret përmes heshtjes, kjo atëherë është edhe një vrasje, ky është një mëkat edhe më i madh edhe ndaj viktimës edhe para Zotit edhe para ligjit, i cili fatkeqësisht këtu nuk funksionon.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata e Prindërve Vera, nada, Ljubav, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Konsideroj se ata që do të përfshihen në punën e këtij Komisioni, pa marrë parasysh përkatësinë kombëtare apo fetare, duhet të llogarisin në atë që të mos i japin prioritet njëres viktimë ndaj tjetrës, pavarësisht asaj se cilit komb apo religjion i përkasin.

Deklaratë: Zoran Petrović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve, të të Zhdukurve dhe të Vrarëve në Kosovë dhe Crveni božur **Deklaratë:** bozhuri i kuq), Mal i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, Serbi, 25 prill 2009.

Udhëheqësitë e shoqatave të viktimave duhet të përhapin lajmet për iniciativën KOMRA në mbledhjet me anëtarët e tyre. Viktimat duhet të përfshihen aktivisht në forcimin e mbështetjes së KOMRA.

Ne kryesisht shoqërohem me njerëz që kanë të njëjtin problem sikurse ne. Zakonisht familjet mbyllën për të biseduar, nëse janë vërtet të bindur në idenë e mirë dhe në qëllimin e ndershëm për themelimin e KOMRA. Pra, se duhet ta bëjnë këtë ashtu që sa më shumë njerëz ta kuptojnë se çka është ajo për të cilën angazhohet një pjesë e madhe e shoqatave të familjeve të të vrarëve dhe kidnapuarve (...) Ky komunikim do të duhej që disi të jetë më i mirë dhe më i fuqishëm, ashtu që njerëzit thjesht ta kuptonin se për çka po angazhohemi ne këtu.

Deklaratë: Gordana Đikanović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, revista Kosmitske žrtve, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Pres që KOMRA t'ia dalë, natyrisht jo brenda natës, sepse kjo është e pamundur, por pjesë-pjesë, dhe pyetje pas pyetje, dhe se diçka do të zgjidhet (...) E kjo tani varet nga përfshirja e të gjithë neve, pra, ne jemi tani luftëtarët që duhet të tregohemi se sa njerëz do t'i mbledhim për t'iu përveshur kësaj iniciative dhe që ta përkrasin atë.

Deklaratë: Desanka Pejčinović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Nevojitet një regjistër i saktë i viktimave, i vrasjeve dhe i të gjitha krimeve. KOMRA duhet të kërkojë hapjen e arkivave të UNMIK-ut dhe EULEX-it .

[Gjithsesi të kërkohet] edhe hapja e arkivit që e posedon UNMIK'u, tani EULEX' (Snežana Zdravković, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009). Bazat e dhënave më duket se në Serbi as që ekzis-

tojnë, kurse organet përgjegjëse që janë të obliguara të merren me këtë punë, këtë nuk e bëjnë si duhet (...) Neve kjo na pengon shumë, dhe, nëse kjo gjë iu ka mbetur vetëm shoqatave të cilat i quajnë ashtu apo kështu, atëherë kjo kurrë s'do të jetë një punë siç do të duhej të ishte.

Deklaratë: Dragan Pjevač, Shoqata e Familjeve të të Vrarëve dhe të të Zhdukurve në Krajina, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Serbi, Beograd, 25 prill 2009.

Më duhet ta përsëris që themelimi i këtij Komisioni për personat e vrarë është i rëndësishëm, sepse duhet të vërtetohet data e saktë e vrasjeve të personave, pastaj e kidnapimit, pësimi, në çfarë mënyre janë vrarë, shkaku, pra të gjitha deri në detaje. Këtë mund ta bëjnë ekspertët. Nuk dua të besoj që kjo s'mund të bëhet deri në fund ashtu si duhet. Prandaj, mendoj se vetëm pasi të formohet ky Komision, atëherë Komisioni edhe do ta kryejë punën deri në fund.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

KOMRA duhet t'i zgjidhë problemet e dokumentimit të vrasjes së personave të zhdukur

Mua më pyesin, gjegjësisht fëmijët më pyesin se çfarë date të vdekjes të vendosin. E unë i mbledh krahët, dhe nuk e di... E kemi vënë datën kur është kidnapuar. E pse gjurmohet që shtatë vjet? (...) Shkaku i vdekjes nuk përputhet, shkaku i vdekjes në dokumentin që e lëshon UNMIK-u dhe në dokumentacionin që e lëshon Instituti për Mjekësi Ligjore në Mitrovicë. Pra, ka dallime, dallime në datë. D.m.th, ai është zhdukur në vitin 2000, data e gjetjes para vitit 2004. Pra, kjo është shumë një periudhë e gjatë, e unë e kuptova se ka vdekur më 8 shkurt të vitit 2007. Ndoshta në nënvetëdije e dija se s'është gjallë, por nuk kisha asgjë të dokumentuar, s'kisha fakte.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Babai im është kidnapuar, pastaj është gjetur, identifikuar dhe varrosur. Mua, le të themi, në Istog më kanë lëshuar certifikatën, më është dashur certifikata nga libri i të vdekurve dhe e kam marrë...Në atë letër shkruan se kinse ka vdekur nga shkaqe(vdekja) natyrore. A më besoni ju mua? Çfarë mund të bëj unë me atë letër? Shkakun e vdekjes nuk e kam marrë as sot e kësaj dite, as që është bërë identifikimi, dhe as kush e ka bërë.

Deklaratë: Nataša Šćepanović Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Pjesë përbërëse e punës së KOMRA duhet të jetë dëgjimi publik i viktimave. Duhet përkujdesur për sigurinë dhe mirëqenien e atyre që dëshmojnë

Kam pasur rast të dëgjoj deklaratat e të mbajturëve në kampe(llogorashëve) të Bosnjës, kurse e fundit është kjo poshtë në Kosovë. Mund të them se kjo ka lënë përshtypjen më të fortë në mua. Ata që nuk e kanë dëgjuar këtë mendoj se janë më të varfër për një njohuri se si kanë mbijetuar kombet tjera dhe të tjerët. (...) Të gjithë ne vuajmë për më të dashurit, por kur të dëgjoni se ka situata të tilla edhe më të vështira, atëherë jo që e kemi më lehtë, por i kuptojmë më mirë. Kështu që, për atë arsye unë nuk kam dilemë aspak se a duhet.

Deklaratë: Marinko Đurić, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Është një dallim i madh mes dëgjimit publik dhe dëgjimit të viktimave, sikurse që ishte organizuar në kuadër të komisionit dhe forumit.(...) Atmosfera disi është e dhimbshme, por është relaksuese. Është një dallim i madh mes asaj në gjykatë dhe asaj publikisht, sepse publikisht nuk ka qenë vetëm serb apo një shqiptar si dëshmitar, por edhe shqiptarët, edhe serbët, edhe kroatët, edhe myslimanët, dhe të gjithë. Nëse dikush është viktimë, përkatësisht nëse edhe ne si dëshmitarë jemi të përgatitur për një dëshnim të tillë publik, dhe ndoshta as nuk jemi të vetëdijshëm nëse jemi të sigurt në atë moment apo jo, por e përbushim ndonjë qëllim tonin.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Šćepanović Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Dhe mendoj se çdokush prej nesh e ka për obligim, unë ja kam borxh këtë djalit tim, por edhe gjithkush nga ne ia ka borxh viktimës së vet, prindit, nënës, vëllait, motrës, apo nuk e di se kujt, që duhet të tregojmë... Problemi ynë më i madh nuk është frika, për mua problem janë media, të cilat janë të ngurta, të cilat nuk duan, ose thjesht nuk guxojnë që, nuk e di përse dhe si, por thjesht nuk duan të shkruajnë për këtë.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata e Prindërve Vera, nada, ljubav, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

Mendoj se iu mbetet obligim shoqatave dhe njerëzve që i udhëheqin ato shoqata që t'i nxisin dëshmitë. Pikërisht ne duhet ta thyejmë frikën e tyre dhe ta zhvillojmë vetëdijen për atë se synim i tyre është që kriminelit të paditet dhe dënohet për krimin e kryer ndaj më të dashurve të tyre, sepse këtë s'mund ta bëjë dikush tjetër në vend të tyre, por duhet ta bëjnë ata vetë.

Deklaratë: Gordana Đikanović, Shoqata e Familjeve të të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, revista Kosmetiske žrtve, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave, Beograd, 25 prill 2009.

29. Konsultat lokale me shoqërinë civile për iniciativën KOMRA

**Nish, Serbi
25 prill 2009**

Konsultat i organizoi Këshilli për Iniciativë Qytetare nga Nishi. Pjesëmarrësit (30) ishin aktivistë të organizatave joqeveritare, avokatë, profesorë universitarë, gjykatës dhe gazetarë nga rajoni i Nishit. Konsultat i udhëhoqi Danijela Gavrilović (Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi), kurse fjalën hyrëse e patën Andrej Nosov (Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe Vehid Šehić (Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BH). Raportuan mediat: Danas, TV Nish, Radio Nish, TV5, TV Zona.

Pjesëmarrësit në konsulta e përkrahën iniciativën për themelimin e KOMRA dhe përkushtimet e Koalicionit KOMRA

Dhe, mbase kuptimi i kësaj iniciative edhe është që institucionet ta marrin përgjegjësinë për atë për çka edhe ekzistojnë ato institucione. Pra, filluar që nga pushteti ligjvënës, ai ekzekutiv, gjyqësor, mediat... Si është gjendja në ushtri dhe polici? Kush në fakt e ka fjalën kryesore? Pra, te ata që me gjasë si institucione edhe janë keqpërdorur dhe manipuluar më së shumti gjatë të gjitha luftërave. Nëse ndjejnë brejtje të ndërgjegjes, atëherë duhet që pikërisht prej atje të presim ndonjë lloj iniciative dhe ballafaqimi me të vërtetën dhe drejtësinë. Si është gjendja në Akademi? Si është gjendja nëpër universitete? Cilat janë temat dominuese nëpër tribunat e shumta në fakultete, të cilat organizohen kinse nga studentët dhe mentorët e tyre? Dhe kjo nuk është gjendja vetëm në Fakultetin Juridik në Beograd dhe në Fakultetin Filozofik në Novi Sad, por merreni cilindo universitet. Unë nuk posedoj ndonjë përcjellje

sistematike, nuk jam ai lloj i hulumtuesit, por në bazë të këtyre pak të dhënave që i kam, e shoh se cilat janë temat dominuese në Fakultetin Filozofik dhe kush janë pjesëmarrësit. Temat dominuese janë ato klero-nacionaliste dhe fashiste, e më dominuesja është mbrojtja e krimeve dhe e kriminelëve. Nga këto perspektiva shoh që kjo iniciativë është vërtet brilante, dhe vetëm pyetem se çka cili prej nesh mund të bëjë. Çka mund të bëj unë?

Deklaratë: Draško Bjelica, Fakulteti Filozofik në Nish, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Unë këtë iniciativë e kuptoj si përgjigje ndaj një nevoje, një nevoje që t'i dalim në fund një lëndimi të tmerrshëm që e kemi përjetuar, një dëmi të llahtarshëm që na është bërë gjatë këtyre 15 apo 20 vjetëve, që nga fillimi i viteve të 90-a e deri në fillimin e viteve të 2000-a.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Të përgatitet mirë opinionin për formimin e KOMRA, dhe në këtë gjë duhet të punojnë edhe mediat dhe organizatat joqeveritare

Sido që ta ktheni, mendoj se kusht që kjo të ketë sukses është që të pritët, nëse është e mundur sa më pak, sa të përgatitet opinionin, shkallë-shkallë, nëse kjo është fare e mundur... (...) dhe atëherë, ajo që është më e rëndësishmja është që kjo të prezantohet si duhet në media, e tek pastaj të formohet ndonjë komision... gjegjësisht, jo ndonjë por ky Komision.

Deklaratë: Dragan Vesić, Al Kanal, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, Serbi, 25 prill 2009.

Një gjë është mbledhja e fakteve për viktimat dhe animimi i Prokurorisë dhe i organeve gjyqësore që, eventualisht, të nisin disa procese kundër kryerësve të krimeve ndaj atyre viktimave dhe nëse ky është caku i vetëm atëherë më duket se opinionin, në njëfarë mënyre, edhe s'është i domosdoshëm. Mendoj se caku i Komisionit është vendosur dhe është kthyer, para së gjithash, kah e ardhmja (...) [Nëse e kemi si cak] që vetëm ta kemi më mirë atë që e dëshirojmë në të ardhmen (...) atëherë mendoj se ekziston problemi i përfitimit të opinionit (...) Ne atë opinion duhet ta përfitojmë në njëfarë mënyre, prandaj mendoj se, në përputhje me një opinion të tillë duhet të definohen të gjitha këto procedura,, edhe të zgjedhjes, edhe të participimit, edhe mandati, edhe kumtesat, edhe se kush do të jetë bartës i gjithë kësaj pune.

Deklaratë: Gordana Đorić, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Ai që do të ishte roli i organizatave joqeveritare është që ato të rrjetëzohen edhe më tepër në fushat e animimit të opinionit, për formimin e Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Semiha Kaçar, Këshilli i Sanxhakut për Mbrojtjen e të Drejtave dhe lirive të Njeriut, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, Serbi, 25 prill 2009.

Këtu, parimish, t jemi pajtuar të gjithë se dikush duhet të qëndrojë prapa këtij Komisioni, dhe kjo është ajo që është tejet e rëndësishme. Mirëpo, gjëja e dytë sipas meje, si gazetar, është se Komisioni duhet ta fitojë edhe kredibilitetin në opinion. Kot i keni të gjitha nëse nuk e animoni opinionin që në numër të madh ta përkrahë atë që po bën ai Komision, dhe që do të bëjë në të ardhmen

Deklaratë: Bratislav Ilić, Televizioni Leskovac dhe B92, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, Serbi, 25 prill 2009.

Karakterit i konflikteve të armatosura në ish-Jugosllavi është specifik dhe ai kërkon që KOMRA të ketë një model unik, por të bazuar në përvojën e organeve tjera të ngjashme. KOMRA duhet të vërtetojë fatin e personave të zhdukur

Në ish-Jugosllavi kemi pasur konflikte të disa vijave të ndryshme përnjëherësh. Ato, sipas meje, nuk ishin, në fakt nuk ishin pothuajse fare, konflikte etnike. Ato ishin konflikte mes ish-jugosllavëve dhe nacionalistëve. Ato ishin konflikte, nëse dëshironi, mes qytetarëve dhe fshatarëve, e keni edhe këtë tezë po ashtu. Sreten Vujović konsideron se lufta ishte një urbocid. Njëkohësisht, e keni edhe atë konfliktin e liberalëve dhe totalitarëve, pra mund ta quani edhe kështu. Dhe, njerëzit që morën pjesë në ato konflikte dhe të cilët merrnin këtë apo atë anë nuk vepronin ashtu në bazë të një dileme të thjeshtë, këtu apo atje, por vendosnin, gjegjësisht përcaktoheshin në bazë të kriterëve shumë të ndryshme, sistemeve të vlerësimit, interesave, dhe ku ta di unë çka tjetër. Kështu që është tejet e vështirë të shpaloset ky lëmsh, është shumë e vështirë të jepen vlerësime qofshin ato morale apo fajësuese, apo çfarëdo qofshin tjera, e të mos flas për ato politike apo historike. Pikërisht për këtë shkak më duket se këtij Komisioni nuk duhet t'i jepen detyra të mëdha. Dhe, pikërisht për këtë shkak më duket se detyrën e këtij Komisioni duhet ngushtuar në atë që, le të themi, është minimumi njerëzor.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, Serbi, 25 prill 2009.

Ai konflikt ka qenë shumë kompleks. E tani ju thoni këtu Komisioni për përcaktimin dhe tregimin e të vërtetës. Frikohem se ajo e vërtetë, nëse bëhet fjalë për numra, nëse ne tani do të thoshim se në Kroaci kanë vdekur aq dhe aq kroatë, ose njerëz, atëherë mirë, por kjo menjëherë kuptohet si kroat, nga njëra anë. Nga ana tjetër, në Serbi aq ose aq, nga pala e tretë aq e aq. Por, kur ne ta themi këtë, kur ta bëjmë publik, mos do të jetë kjo kontraproduktive. (...) Mendoj se ky komision do të duhej të merret me verifikimin e fakteve se për çarsye erdhi deri te lufta dhe të merret me gjetjen e personave të zhdukur, dhe që kjo të jetë detyrë e tij kryesore, e jo të publikohen numra. Mendoj se në opinionin e gjerë publik kjo do ishte kontraproduktive.

Deklaratë: Igor Pančić, gazeta Pi kanal, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Të aprovet ligji për themelimin e KOMRA, në kuadër të parlamenteve kombëtare. Megjithatë KOMRA do të ishte një komision ndër-shtetëror, është e nevojshme gjetja e një mekanizmi të duhur juridik për themelimin e tij.

Mendoj që vullneti politik te ne për t'u themeluar një komision i tillë nuk mungon. Mendoj se asnjë parti nuk do të guxojë të thotë se është e interesuar për viktimat. Mendoj se s'duhet të frikësohemi as nga komisioni parlamentar, e as nga debati parlamentar, sepse, siç më duket, askush aty s'do të guxonte të thoshte se është i interesuar.

Deklaratë: Biljana Adamović nga Nishi, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Mendoj se dekreti si akt i presidentit të shtetit do të kishte një fuqi më të vogël juridike krahasuar me kuvendin. Çfarë mund të bëjë presidenti i shtetit me atë dekret? Çka do të përmbante ai dekret? Urdhëroq që të formohet komisioni? Prandaj mendoj se do të ishte më e arsyeshme dhe më e fuqishme (të miratohet ligji në Kuvend), pavarësisht asaj që këtu shprehet skepticizmi se Kuvendi nuk ka atë përbërje, nuk ka vullnet politik... Përkundrazi unë mendoj se e ka dhe se do ta ketë gjithnjë e më shumë... Le t'i kujtojmë vitet e 90'a, kur nuk flitej fare për këtë, por sa më shumë që po kalon koha, kalimi i kohës po e bën të veten, prandaj në këtë kuptim gjithsesi se do të ketë edhe vullnet politik (...) Kur të realizohet diskutimi, një propozim i mirë dhe diskutimi parlamentar, të përcjella nga mediata, gjithsesi se ai ligj për formimin e Komisionit do të realizohet... E atëherë, kur ligji të aprovet në parlament, atëherë Komisionit mund t'i jepen autorizime.

Deklaratë: Radomir Mladenović, Gjykata e Qarkut në Nish, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Pjesëmarrësit propozojnë që KOMRA t'i përcaktoj faktet edhe për krimet e luftës dhe shkeljen e të drejtave të njeriut, që janë kryer jashtë zonave të konflikteve të armatosura, por në kontekst të atyre konflikteve.

Nuk jam për atë që të seleksionohet se me çfarë të merret komisioni, por që thjesht ai të merret me të gjitha krimet dhe me të gjitha shkeljet drastike të të drejtave të njeriut gjatë të nëntëdhjetave. Jo vetëm jashtë territorit të ndonjë shteti të caktuar, por edhe brenda territorit, jo vetëm të vendeve të përfshira në luftë, por edhe të atyre rajoneve që, sikurse rasti i Sanxhakut në Serbi, paguan një çmim të lartë të paqes, dhe ku po ashtu ndodhi gjithçka, e për këtë shumë njerëz nuk dinë asgjë..

Deklaratë: Semiha Kaçar, Këshilli i Sanxhakut për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

KOMRA duhet t'iu dërgojë prokurorive faktet e verifikuara për krimet e kryera, të cilat, në pajtim me kompetencat e veta, do të inicojnë hetimet kundër kryesve.

Përgjegjësia politike dhe morale po, e jo fajësia, por unë jam kundër që absolutisht dhe pavarësisht asaj që ende nuk kam besim në sistemin juridik, gjegjësisht në institucione, kjo gjë t'i lihet gjyqit. E ne, nëpërmjet verifikimit të fakteve të caktuara ato do t'ua dërgojmë jo vetëm gjykatave por edhe dikujt tjetër, si sociologëve, psikologëve, historianëve, të cilët ato do t'i shfrytëzojnë si një lloj themeli të tyre për shkrime rreth ndonjë ngjarjeje, ose gjykatës për verifikimin e përgjegjësisë penale.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Anëtarët e KOMRA duhet të jenë luftëtarë të njohur për të drejta e njeriut, ekspertë dhe përkrahës të dëshmuar të dokumentimit të shkeljes së të drejtave të njeriut.

Mendoj se kriter për përzgjedhjen dhe mënyrën e përzgjedhjes së anëtarëve të komisionit do të duhej të ishte pikërisht përvoja dhe përkushtimi i dëshmuar, dhe nëse doni profesionalizmi, në dokumentimin e të gjitha krimeve dhe shkeljeve të të drejtave të njeriut, të cilat ndodhën në këto hapësira.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativën Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Ndoshta është më mirë që ata në të vërtetë të jenë njerëz që fare nuk janë të njohur për opinionin si njerëz që merren me këtë punë, që ata të vijnë pa presion, pa shpërblime, pa paragjykime, që ata në fakt të jenë njerëz të rinj, por që veç kësaj kanë edhe integritet moral, e të cilët do të marrin pjesë në punën e komisionit

Deklaratë: Danijela Gavrilović, Këshilli për Iniciativën Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Konsideroj se në punën e këtij Komisioni gjithësi duhet të përfshihen edhe luftëtarët e dëshmuar për të drejtat e njeriut, që për shkak të besimit të qytetarëve të paktën të jenë anëtarë të atyre komisioneve.

Deklaratë: Semiha Kaçar, Këshilli i Sanxhakut për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Anëtarë të KOMRA duhet të jenë edhe përfaqësuesit e forcave ushtarake dhe policore.

Mendoj se në këtë Komision duhet të përfshihen si anëtarë, ose që madje si dikush që ka një mbi-status, edhe njerëz nga ushtria, policia, nga politika dhe nga organizatat joqeveritare, sepse populli në këtë mënyrë do t'i besojë më tepër atij Komisioni... sado që ndoshta mua nuk më pëlqen që aty ta shoh ndonjë politikan apo dikë nga ushtria, populli do t'i besojë më tepër komisionit nëse aty ka figura të tilla. Fundi i fundit edhe ata duhet ta dinë se çka ka bërë profesionit i tyre dhe të përballen me atë gjë.

Deklaratë: Bratislav Ilić, Televizioni Leskovac dhe B92, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Unë vetëm do të shtoja se, nëse e kam kuptuar mirë, populli paska më shumë besim nëse përfshihen politikanët dhe njerëzit nga ushtria dhe policia... unë i përpunoja të dhënat në një hulumtim të para dy viteve dhe po punoja në një kampion reprezentativ, ndoshta të njëmijë respondenteve nga e gjithë Serbia, dhe pyetja ishte se në cilat institucione keni më së paku besim... në vendin e parë ishte gjyqësori, e pastaj vinte policia.

Deklaratë: Maja Pešić, Gratë në të Zeza, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

KOMRA duhet të përpilojë një listë të humbjeve në njerëz gjatë konflikteve të armatosura, të të gjitha rasteve të shkeljes së të drejtave të njeriut, siç janë dhunimet dhe torturat, regjistrimin e të gjithë personave të zhvendosur në ish-Jugosllavi, si dhe regjistrimin e kryesve të veprave.

Ai Komision duhet të bëjë një inventarizim të dëmeve

që janë shkaktuar në këtë hapësirë gjatë 10 apo 15 vjetëve të kaluara, e këtu më së paku mendoj në dëmet materiale, ngase mendoj në dëme njerëzore. Mendoj se ai duhet të jetë një trup që më në fund do t'i numërojë se sa njerëz e kanë humbur jetën, sa njerëz janë zhdukur, sa njerëz janë torturuar, dhunuar, sa njerëz janë zhvendosur, pra të bëhet një bilanc përfundimtar i të gjitha këtyre mizorive që ndodhën mes viteve 1990 dhe 2000. Unë do të isha i stërkënaqur nëse gjatë kësaj pune viktimat të mos ndaheshin sipas kombësisë apo vendbanimi.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Nuk them se duhet mohuar se ka dallime në numra, por mendoj se ndoshta Komisioni do të mund t'i publikonte të gjitha viktimat nga Bosnje e Hercegovina, Serbia, Kroacia, pa asnjë ndarje etnike, pra pa ndarje por vetëm njeri pas njeriu, pa asnjë ndarje territoriale, etnike. Jo për t'i fshehur numrat, jo për këtë, sepse ne e dimë se ekziston kjo ndarje, por çfarë domethënie ka ajo? Në emër të ardhmërisë, thjesht më duket se nuk duhet më të përballen ato, të bëhet thirrje për barazim.

Deklaratë: Danijela Gavrilović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Në punën e vet KOMRA nuk duhet t'i përfshijë të gjithë kryesit.

Mendoj se ai Komision nuk duhet të ketë asgjë me kryesit e krimeve. Hetimin për atë se çka ndodhi, sado që kjo të mos na pëlqej, duhet t'ua lëmë gjykatave, dhe nëse ne mund të bëjmë diçka, atëherë le të ndërmarrim një iniciativë të re për t'i forcuar institucionet, për të fituar një gjyqësor të mirë. Sepse, nëse ua mësyjmë autorizimeve dhe detyrave që i kanë gjykatat, atëherë kam frikë se me këtë në fakt vetëm do të hapim rrugë që ato që kanë ndodhur të ndodhin përsëri.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativën Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Mendoj se Komisioni nuk do të duhej të ketë shumë prekje me të dyshuarit potencial. Edhe vetë emri i projektit tregon se duhet zbuluar e vërteta për krimet dhe gjithë atyre veprave, apo jo. Pra, duhet të merremi me viktimat pa i numëruar edhe kuptimet për cilat u fol këtu... mund të hyjnë emrat dhe mbiemrat, por nëse pajtohemi se ato janë viktima, se ato janë gjithkund njësoj, dhe të kenë të njëjtën pozitë juridike, prandaj këto gjëra edhe to shikohen ashtu.

Deklaratë: Radomir Mladenović, Gjykata e Qarkut në Nish,

Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Dëgjimi publik i dëshmitarëve përkrahet si një aktivitet i rëndësishëm i KOMRA, por është e nevojshme që ato deklarata të jenë të dokumentuara nga disa burime.

Viktimave duhet t'u jepet rasti për të thënë atë që u tha, por ato fjalime të viktimave nuk duhet të barazohen me faktet për atë që ka ndodhur. Edhe viktimat kanë, nëse mund të shprehem kështu, vizurat e tyre të thyera, subjektivitetin e vet. Natyrisht, fakti që ato janë subjektive nuk do të thotë se nuk duhet të dëgjohen, duhet të dëgjohen dhe duhet t'u jepet rasti të tregojnë se çka kanë përjetuar, por kjo është diçka duhet të mbahet ndaras nga ajo që do t'i jepja unë Komisionit, një mandat më të plotë, ashtu që numrat t'i krijojnë në mënyrë burokratike.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

KOMRA duhet të ketë qasje në arkivat e Tribunalit të Hagës dhe të institucioneve shtetërore.

Rastësisht isha dëshmitar në lëndën e pesëseshes, të gjeneralëve tonë udhëheqës dhe atëherë u informova. Ata në Hagë kanë vërtet shumë të dhëna për të dyshuarit eventual... mjafton që, për shembull, në këtë lëndë të përmendet Petar Petrovic si komandant i ndonjë njësi... kaq është indicion i mjaftueshëm që të fillojë, dhe të ekzistojë dyshimi i bazuar apo baza për dyshim. E dyta, Serbia, me sa e di unë, përveç këtij Këshilli për Krime Luftë në Beograd, planifikon të formojë edhe Këshille në Nish, e në Novi Sad. Rrjedhimisht, do të ketë kapacitete, do të ketë kuadro dhe njerëz të aftë dhe të përgatitur që t'i procedojnë këto gjëra. Kështu, nuk duhet pasur dyshime nëse kuadri juridik është i mirë, dhe a do t'ia dalim me këtë, sepse sigurisht se do t'ia dalim.

Deklaratë: Radomir Mladenović, Gjykata e Qarkut në Nish, Serbi. Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

KOMRA duhet të sugjerojë reparacione për viktimat dhe për anëtarët e familjet e tyre, sepse me këtë do të sigurohej pranimi publik i tyre. Në shenjë kujtimi të themelohet Dita e Kujtimeve, e cila do të shënohej në të gjitha shtetet e ish-Jugosllavisë.

A është disi e mundur që të organizohen të gjitha vendet e ish-Jugosllavisë dhe që, për shembull, një ditë e muajit të jetë dita e viktimave. Për shembull, njerëzit që janë nëpër ato qytete, ta shënojnë me

ndonjë aksion, qoftë me ndezje qirinsh apo me diçka tjetër... por që kjo të jetë një ditë në muaj. Sepse, duhet të punohet pandërprerë, të bombardohet, e bombardohet, e bombardohet me këtë gjë që njerëzit të kuptojnë se për çka bëhet fjalë? A është kjo e mundur? Por që ato viktimat të shfaqen nga të gjitha anët. Do të thotë, jo vetëm nga ana jonë, por që thjesht të bashkohen. A është kjo e mundur?

Deklaratë: Igor Pančić, gazeta Pi kanal, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

Kur është fjala te reparacionet, mendoj se viktimat do të dëmshpërbleheshin më së miri nëse do të pranoheshin thjesht si viktimat njerëzore. Dhe, mendoj se një mënyrë e tillë e punës së Komisionit do t'i kontribuonte mjaft kësaj gjëje.

Deklaratë: Nenad Popović, Këshilli për Iniciativë Qytetare, Serbi, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Nish, 25 prill 2009.

30. Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe me organizatat joqeveritare për iniciativën KOMRA

**Srebrenicë, Bosnje e Hercegovinë
26 prill 2009**

Konsultat e dyta ne radhë në Bosnje e Hercegovinë i organizoi *Forumi i Qytetarëve të Tuzllës*. Në punime morën pjesë 35 përfaqësues të shoqatave të viktimave dhe të anëtarëve të familjeve të të vrarëve, të shoqatave lokale joqeveritare, një përfaqësues i shoqatës së të rinjëve, një studente dhe një gazetarë. Në konsulta mori pjesë edhe imami i Srebrenicës. Pjesëmarrësit kryesisht ishin nga Srebrenica, Bratunci dhe Zvorniku, dhe një përfaqësues i viktimave nga Vlasenica. Fjala hyrëse u mbajt nga Vesna Teršelić (Documenta, Kroaci), Bogdan Ivanisević (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë në Transicion) dhe Branko Todorović (Këshillimi Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Srpska, BH), ndërkaj takimin e udhëhoqi Vehid Šehić (Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BH). Fjalimin inaugurues e mbajti edhe Amir Kulagić (anëtar i Këshillit Koordinues, Srebrenicë, BH). Raportuan Press, SAN, Dnevni Avaz, Oslobođenje, Dnevni List, Nezavisne Novine, Tuzlanski List, BHT1 dhe FTV.

Disa shoqata e përkrahën themelimin e KOMRA.

Unë jam këtu për që të duroj gjithë këtë dhe të them

se duhet themeluar Komisionin rajonal KOMRA për shkak se, nën një, në atë listë do të futen të gjitha krimet, të zhdukurit, të vrarët nga radhët e popullit serb, dhe unë të paktën pjesërisht do të jem e kënaqur, nëse veç nuk e kam pasur kënaqësinë që të përgjigjej kushdo nga radhët e popullit boshnjak.

Deklaratë: Radojka Filipović, Organizata Komunale e Luftëtarëve të Robëruar dhe të Vrarë dhe e Civilëve të Zhdukur, Bratunac, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Iniciativasi iniciat ivë sigurisht se nevojitet, nëse e marrim definicionin se iniciativa është shpalosja e një problemi të caktuar dhe qasja ndaj atij problemi. Rruga për zgjidhjen e problemeve ka formën e saj. Kësaj mund t'ia shtojë vetëm edhe një porosi: se ilaçi është tableta që nganjëherë, derisa është në formën fillestare është shumë e ithët mirëpo rezultati i atyre tabletave dijnë edhe të shërojnë.

Deklaratë: Dževad Bektašević, Shoqata Familjet e Viktimave të Luftës Vlasenica '92-'95, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

KOMRA duhet të përkrahet vetëm nëse merret edhe me shkaqet e konflikteve të armatosura.

Nëse do të mund të punohet në këtë, në çka unë vërtet ende dyshoj, atëherë a mund të formohet një Komision që vërtet do ta hulumtonte të vërtetën. (...) Dëshirojmë që të fillohet nga njerëzit udhëheqës, nga shkak i luftës, dhe nga ai që ishte agjitor i kësaj lufte.

Deklaratë: Kada Hotić, Lëvizja e Nënave në Enklavat Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Le t'i radhisim gjërat kronologjikisht ashtu që të gjithë së bashku të mund të vijmë deri te e vërteta, gjegjësisht edhe t'i radhisim deri në vitin 1995, sepse zakonisht atë pjesë (vitin 1995) e dimë të gjithë, por duhet ditur fillimi, gushti i vitit 1991, dhe në këtë kontekst, nëse punojmë në këtë mënyrë, unë mund ta jap përkrahjen time.

Deklaratë: Hiba Ramić, Fondacioni Mezarje Bratunac '92, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Është dashur t'i mbijetojmë gjithë këto vite prandaj edhe duam përgjegjësi, por përgjegjësi nga data e parë, nga krimi i parë. Fare nuk më intereson kombësia. Le të përgjigjet çdokush për veprën e keqe të tij, pavarësisht se çfarë kombësie ka. Por, në asnjë çast nuk do ta kapërcejmë asnjë datë dhe asnjë vrasje, asnjë krim të kryer, s'ka lidhje se ndaj kujt është kryer.

Deklaratë: Raza Hrvačić, Organizata e Shehitëve dhe Luftëtarëve të Vrarë në Komunën Srebrenica, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

KOMRA duhet t'i verifikojë faktet për krimet në BH.

Të gjitha ato data, të gjitha ato ngjarje dhe vrasje, duhet të plotësohen me fakte të caktuara, ashtu që gjykatat dhe të gjitha organet hetuese të mund të sjellin aktgjykime adekuate. Prandaj, ja unë personalisht mendoj se kurrë nuk është vonë që faktet të vendosen në tavolinë dhe të bisedojmë për to, ashtu që në fund të mund të jetojmë më të qetë.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Shoqata e Familjeve e Personave të Robëruar dhe të Zhdukur të Komunës Zvornik, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Duhet të krijohet një bazë e të dhënave dhe përveç të gjitha viktimave të identifikohen edhe të gjithë urdhërdhënësit dhe kryesit.

Pastaj, përveç identifikimit të viktimave, mungon edhe identifikimi i kryesve të krimeve. Ne po i identifikojmë viktimat, por le t'i identifikojmë edhe kryesit, le t'i lëmë prefikset dhe le t'i identifikojmë ata kryes të krimeve.

Deklaratë: Dževad Bektašević, Shoqata Familjet e viktimave të luftës Vlasenica '92-'95, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

T'i japim përkrahje të plotë në punë jurisprudencës penale, që të gjithë kriminelët të kenë emër dhe mbiemër, që të krijojmë një bazë të dhënash dhe të kemi një numër, jo vetë numra por edhe emrat e mbiemrat e fëmijëve tanë. Të gjithë fëmijët e lindur kanë emër dhe mbiemër dhe numër të amzës. Kështu për një kohë do ta shkurtonim këtë garë apo datë se sa dhe ku janë bërë vrasje, e jo të mohohen, sikur që shpesh mohohen viktimat e gjenocidit në Srebrenicë.

Deklaratë: Munira Subašić, Lëvizja e Nënave të Enklavave Srebrenicë dhe Zhepë, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

KOMRA duhet të mbledhë të dhëna për vendet e vrasjes së viktimave, të gjejë varrezat e fshehta masive dhe të hetojë ngjarjet që sollën deri te zhvendosja e viktimave nga varrezat masive primare në ato sekondare, apo terciare.

Përveç informacioneve për ngjarjet na nevojiten edhe informacione për vendet e kryerjes së krimeve,

të ekzekutimeve, pushkatimeve individuale, dmth, për të gjitha ngjarjet. Informacionet për lokacionet primare të varrezave, pastaj informacionet për ngjarjet që i shkaktuan prishjen e atyre lokacioneve primare të varrezave masive të viktimave të varrosura, ose të atyre individuale. Në asnjë çast nuk e nënvlerësoj rëndësinë e varrezave individuale në raport me varrezat masive. Pra, informacionet për lokacionet sekondare apo terciare të atyre varrezave masive..

Deklaratë: Dževad Bektašević, Shoqata Familjet e viktimave të luftës Vlasenica '92.-'95, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Kërkimi i të zhdukurve duhet të jetë prioritet i Komisionit.

Meqenëse i përjetuam të gjitha këto tortura dhe të gjitha ato që po i përjetojmë sot, shtrohet pyetja se a do ta përjetojmë edhe gjetjen e më të dashurve tanë. Duke parë këtë material që e morëm për mbledhjen e sotme, për konsultat e sotme, dhe duke shikuar këtë numër prej 16,252 viktimave, të cilat ende qëndrojnë diku, ndoshta në qindra varreza masiv, nëse do të pyetesh unë, prioritet i parë sipas meje do të ishte gjetja e të gjithë të zhdukurve, pra e këtyre që janë pjesë e këtij numri.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Shoqata e Familjeve të Personave të Robëruar dhe të Zhdukur të Komunës Zvornik, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

KOMRA duhet t'i hetojë pohimet për tregtinë me organe të njerëzve gjatë konflikteve të armatosura në BH.

Kemi njohuri se në Milici janë marrë rreth 200 djem të rinj dhe se atyre iu janë marrë organet dhe gjaku. Se aty ishin ekipet dhe pajisja speciale, përmes të cilave merreshin ato pjesë nga djemtë e gjallë. Edhe kjo të hetohet, nëse është e vërtetë apo gënjeshtër. Sepse kështu si është, na dhemb. Unë shpesh mendoj se fëmija im është rrjepur diku i gjallë dhe se ia janë nxjerrë organet për së gjalli.

Deklaratë: Kada Hotić, Lëvizje e Nënave të Enklavave Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Viktimat civile dhe ushtarake nuk mund të barazohen.

Shkatërrimi i popullatës civile nuk mund të krahasohet me të vrarët që bartnin pushkë dhe që i përkisnin formacioneve ushtarake, sepse sot po

tentohet që të barazohen vrasjet edhe përmes numrave. E meqë nuk po mund të balancohet nga kjo luftë, po tentohet që diçka të zëvendësohet nga lufta e kaluar. (...) Pra, vetëm kush është civil, sepse kush është në ushtri, as që duhet përmendur, sepse ai megjithatë është pjesëtar i ushtrisë, e këto pastaj janë çështje tjera. Mirëpo, këtu ne bëjmë fjalë vetëm për civilët, për njerëzit që janë marrë dhe vrarë para pragjeve të veta, ose pak më larg, varet se kush ku e ka pësuar.

Deklaratë: Hakija Smajlović, Shoqata e familjeve të Personave të Robëruar dhe të Zhdukur të Komunës Zvornik, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Dhe, nuk mund të jenë viktima të gjithë të vrarët në këtë luftë. Janë vrarë viktima edhe me armë në dorë, e këto nuk janë viktima, por viktima janë ta që nuk kishin armë, por që ishin të pafuqishëm. Para së gjithash, edhe bota na ka cilësuar si viktima, kur na ka vendosur embargon në armatim, kur na ka ndaluar që të mbrohemi nga fuqia e katërt ushtarake në Evropë. Ne jemi mbrojtur duarthatë.

Deklaratë: Kada Hotić, Lëvizja e Nënave të Enklavave Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Prefikset kombëtare janë të papranueshme edhe për viktimat edhe për kriminelët.

Është e papranueshme që me rastin e identifikimit të aplikohen prefikse kombëtare ndaj viktimave dhe ndaj trupave të identifikuar. Na duhet një qasje e barabartë ndaj viktimave. Të gjitha viktimat kanë emër dhe mbiemër. Viktimën duhet ta pranoj çdokush.

Deklaratë: Dževad Bektašević, Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës Vlasenica '92.-'95, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Ju lutem, në këto takim gjithnjë i dëgjojmë definicionet e njëjta, termet e njëjta, por, ju lutem, e përse ne jemi viktima në të vërtetë? E ka vendosur kushdo nga ne që të jetë viktima vetvetiu? Mendoj se jo. Për t'u bërë viktima, është dashur të ekzistojë krimi. Për të ekzistuar krimi, duhet të ekzistojë krimineli, pa këtë nuk ka viktima. Ju lutem, me dhemb jashtëzakonisht shumë kur dëgjoj, prefiksin krimineli serb, kroat, boshnjak.

Deklaratë: Amir Kulagić nga Srebrenica, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Komisioni duhet të parandalojë që në dëgjimet publike të thuhet të pavërteta dhe që të krijohet

hen mekanizmat përmes të cilëve do të pengohet akuzimi i rrejshëm i individëve.

Është fakt që kohëve të fundit shumë njerëz akuzojnë në bazë të disa gjërave të thëna, të cilat më vonë, pas dy apo tri vitesh, dalin se ishin thënë për shkak të ndonjë interesi të caktuar dhe se nuk bazoheshin në të vërtetën. Si të parandalohen këto gjëra? Unë personalisht njoh disa persona, nga njëri apo populli tjetër, të cilët i kaluan dy apo tri vjet në paraburgim, u morën në pyetje, dhe në fund u liruan për shkak të faktit se gjërat e caktuara që u thanë kundër tyre nuk ishin të sakta, ndërkohë që këta persona nuk kanë kurrfarë satisfaksioni për këtë gjë. Mendoj se këto janë gjëra shumë të ndjeshme dhe se këto dëgjime publike mund të prodhojnë kundërefekt.

Deklaratë: Nedeljko Simić, Këshilli i të Rinjve të Srebrenicës, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

I mjerë është ai shtet në të cilin dënohesh dhe të turpërojnë për të vërtetën, ndërkohë që për gënjeshtëri shpërblehesh. Ne, fatkeqësisht, jetojmë në një ambient të tillë. Ky Komision dhe këto konsulta duhet t'i inkurajojnë njerëzi që të mund t'i thonë lirshëm, por me plotë përgjegjësi për atë që flasin, disa prej vrojtimeve të tyre nga e kaluara.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Është e nevojshme që nga vendet në shërbimet shtetërore të largohen personat që në mënyrë direkte apo indirekte morën pjesë në krime lufte.

Ajo që është dëshpëruese dhe që ne mjaft shpesh e theksojmë, e nëse ju kujtohet vitin e kaluar Këshilli i Helsinkit madje pat nënvizuar se në disa institucione dhe sot punojnë individ që kanë marrë pjesë në shkeljet më të mëdha të të drejtës humanitare. Se disa prej tyre madje ndodhen edhe në poste të larta në polici, ushtri, nëpër parlamente, apo në pushtet në nivel lokal, dhe se i fshehin të dhënat për varrezat masive apo të dhënat tjera të rëndësishme për krimet e kryera gjatë luftës, duke demonstruar kështu përkrahjen ndaj ideologjisë së bazuar mbi pastrim etnik dhe mbi përndjekjen e njerëzve për shkak të përkatësisë së tyre etnike apo fetare.

Deklaratë: Branko Todorović, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Srpska, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Për punën e KOMRA janë të rëndësishme arkivat

e shtetit. Është shprehur shqetësimi se si KOMRA do të mund të vijë deri te këto dokumente.

Dhe, ju lutem, që e vërteta të mund të dëshmohet, pushtetet aktuale duhet të marrin pjesë aktivisht në këtë gjë dhe të japin kontributin e tyre. Ne nuk mund të kryejmë hetime për atë se çka ka ndodhur në luftë, sepse të gjitha janë të shkruara diku. Ai që i ka shënuar këto duhet edhe t'i tregojë.

Deklaratë: Senad Avdić, Organizata e Luftëtarëve të Demobilizuar të Komunës Bratunac, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

I dimë ne të vrrarët, e dimë ne se ka ende varreza, e dimë se po bëhen identifikimet, të gjitha këto janë duke u bërë, por janë fakte shumë të rëndësishme se e gjithë kjo na ka ardhur nga lartë. Kjo gjë ende fshehet. Kush do të na i lejoj neve që t'i kuptojmë këto gjëra. Në çfarë mënyre të detyrohen njerëzit, Këto janë fshehtësi, dhe atë fshehtësi të fshehura.

Deklaratë: Kada Hotić, Lëvizje e Nënave të Enklavave Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

Është e nevojshme të shënohen vendet e vrasjes së viktimave.

Duhet t'i shënojmë vendet ku ka ndodhur krimi, pavarësisht se ku dhe si. Ashtu që t'i kemi, sepse duhet ta dimë që pikërisht këtë duhet ta bëjmë për ta. Sepse unë isha në Kroaci dhe e kam parë këtë dhe më ka pëlqyer shumë, sepse askush kurrë s'mund të mohojë diçka nëse është e shënuar. E nëse nuk është e shënuar ne edhe më të mund të flasim, janë vrrarë kaq e janë vrrarë aq.

Deklaratë: Munira Subašić, Lëvizja e Nënave të Enklavave enklava Srebrenica dhe Zhepa, BH, Konsultat Lokale me Shoqatat e Viktimave dhe me Organizatat Joqeveritare, Srebrenicë, BH, 26 Prill 2009.

31. Konsultat lokale me shoqërinë civile, me shoqatat e viktimave dhe me media, për iniciativën KOMRA

**Livno, Bosnje e Hercegovinë
9 maj 2009**

Në konsultat që i organizoi Qendra për Bashkëpunim Qytetar nga Livno prezentë ishin 16 pjesëmarrës nga Livno, Glamoč dhe Grahovo, përfaqësues të organizatave joqeveritare, media dhe të shoqatave të viktimave, si dhe një

përfaqësues i Mexhllisit të Bashkësisë Islame nga Livno, Fjalën hyrëse e mbajtën Vehid Šehić (Forum i Qytetarëve të Tuzllës, BH), Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci) dhe Aleksandar Trifunović (Projekti Medial Buka, BH). Teksti për takimin u publikua në gazetën Dnevni List.

Shumica e pjesëmarrësve e mbështetën iniciativën KOMRA.

E përshëndes këtë iniciativë dhe jam për atë që të formohet një trup i tillë, por që kjo të mos [zgjas] deri në amshim.

Deklaratë: Himzo Zlatarević, Shoqata e Llogoristëve në Glamoc, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Ka ardhur momenti që... shikoni, tani këtu janë bashkuar viktimat, viktimat më të goditura.. E kur të bashkohet një numër i madh i viktimave të profileve të ndryshme – sepse krimi ndaj cilit, ndaj fëmijës është krim, kushdo që ta ketë vrarë dhe në çfarëdo hapësire - paraqet një shans që ata që i kanë kryer të mbështeten për muri. (...) Mendoj se është moment shumë i rëndësishëm që viktimat më të rënda të trimërohen për të vazhduar edhe me këso iniciativash.

Deklaratë: Ale Kamber, Avaz, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Është e nevojshme që për anëtarë të KOMRA të zgjidhen njerëzit më të mirë.

Në këto Komisione vërtet duhet të zgjidhen njerëzit e ndershmë. Shkencëtarët dhe historianët, lërinin anash të gjeth luftërat që bëjnë zhurmë, sepse secili luftëtar i ka pikëpamjet e veta. Ai e mbron vetveten. Ndërsa prej se mbahet mend është thënë se ai që e ka udhëhequr një luftë s'mund ta udhëheq një paqe. Ne jemi dëshmia më e mirë, në këtë BH, sepse asi luftëtarësh kemi që nga strukturat komunale e deri te ministrat, policia, parlamenti, e për Zotin, një pjesë e madhe e tyre pas vete tërheqin bishta aq të mëdhenj sa që s'mund t'i shpërlajnë kurrë.

Deklaratë: Hajro Gromilić, gazeta Oslobodenje, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Viktimat e kanë humbur besimin në drejtësi.

Askush askënd nuk e ka ftuar gjyq, që deklarohet para gjyqit, prandaj njerëzit edhe kanë hequr më dorë nga kjo gjë. Nuk duan që të flasin më për këtë. A kuptoni? Dhe, çka të bëjmë ne tani? Si të nisim zgjimin e ndërgjegjes së këtyre njerëzve, ashtu që

përsëri të dalin e të thonë atë që e tregonin më parë. (...) Askund ska këso dokumentesh dhe këso deklaratah. , Nëse janë të ruajtura në Prokurorinë Publike unë nuk e di. E nuk e di as se cila është rruga për të kontaktuar me Prokurorinë Publike në Livno, dhe për t'i pyetur nëse ato dokumente janë atje.

Deklaratë: Himzo Zlatarević, Shoqata e Llogoristëve të Glamoc, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Nuk ka drejtësi për kriminelët. Nuk ka as në këtë luftë e as në atë luftë, kështu që as nuk do të ketë fare. O njerëz, ne jetojmë në iluzione, sepse nuk do të ketë drejtësi kurrë. Dijeni atë që po ju përsëritet vazhdimisht, se fqinji i parë, me të cilin keni ndarë të mirën e të keqen, korën e fundit të bukës, ju vjen nesër për t'ju prerë. A mos doli dikush atje dhe t'i tregoj mendimet e tij, të vendos një pikë diku... por jo, ja vjen ai, çfarë miku, çfarë kumbarë. Sa më duket mua, këta njerëz gjatë luftës në këto hapësira kanë definitivisht se i kanë sqaruar gjërat me vetveten.

Deklaratë: Nurka Bašić, Shoqata Teledom Glamoc, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Viktimat duhet të inkurajohen maksimalisht për të vazhduar në këtë proces.

Dhe, mendoj se në këtë moment është shumë e rëndësishme që të inkurajohen viktimat më të rënda, që të bashkohen – e më duket se këtë e kanë bërë tashmë. Të inkurajohen në kuptimin që ët vazhdojnë me iniciativa të tilla. Për njeriun normal dënimi moral është më i rëndë se ai juridik.

Deklaratë: Ale Kamber, gazeta Avaz, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Duhet të shënohen dëshmitë për vrasjet, që të mos harrohen kurrë.

Angazhohem për atë që të paktën të punojmë sa të jetë e mundur që dëshmitarët e tillë ta dinë se dëshmitë e tyre, të paktën do të mbeten të regjistruara dhe të shënuara diku. (...) Prandaj dhe angazhohem në këtë punë.

Deklaratë: Nurka Bašić, Shoqata Teledom Glamoc, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Detyrë e të gjithë neve është që, sikurse që dëshmuat tani këtu, t'ua tregoni rrëfimin tuaj edhe aktivistëve që do të stërviten për mbledhjen e fakteve për hetime. Familjet e të vrarëve në këtë luftë, familjet e të zhdukurve, viktimat e krimeve, llogoristët, femrat e dhunuara, për të cilat dihet dhe për të cilat nuk

dihet, fëmijët e keqtrajtuar, të gjithë ata duhet të tregojnë rrëfimet e veta. Në njëfarë mënyre, kur ata të fillojnë t'i tregojnë rrëfimet e tyre, të rrëfehen, kjo atëherë në njëfarë mënyre për ta paraqet edhe njëllor satisfaksioni moral. (...) Pra, kur të vdesin viktimat bashkë me to vdesin edhe rrëfimet e tyre. E për të mos vdekur rrëfimi, ne pra i kemi hyrë kësaj pune kaq të vështirë.

Deklaratë: Željka Mihaljević, Radioja lokale, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

KOMRA duhet ta intervistojë secilin person që mund të ndihmojë në mbledhjen e dëshmimeve për krimet.

Komisioni do të duhej që të jetë njëllor trupi hetues, i cili duhet ta autorizojë intervistimin e secilit që në ndonjë mënyrë mund të ofrojë informacione relevante, por edhe që gjithashtu do të mbledhë dëshmi rreth institucioneve dhe individëve, rreth rolit të tyre në luftëra dhe rreth të gjithave që kanë ndodhur.

Deklaratë: Eugen Jakovčić, Documenta, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Duhet t'u ndërtohet një përmendore e përbashkët të gjitha viktimave civile në Bosnje e Hercegovinë.

Përse në BH të mos ndërtohet në një vend, kudo qoftë në një terren neutral, dhe përkundër gjithë këtyre përmendoreve ekzistuese, një përmendore e përbashkët për të gjitha viktimat civile.

Deklaratë: Ale Kamber, gazeta Avaz, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Një pjesëmarrës shprehu dyshimin se është e mundur arritja e një të vërtete të përbashkët për të vrarët në BH.

Jam skeptik për sa i përket formimit të Komisionit, sepse, sikurse që ju të tretë qëndroni aty ulur, dhe që Presidenca qëndron e ulur atje lartë, njësoj do të qëndrojë i ulur edhe Komisioni. Do t'i kemi tre njerëz, teri të vërteta. Pra, sipas meje, do t'i keni tri të vërteta. Dhe këtë që po e them unë, pastaj dikush mund të thotë që rezultatin pastaj ta ndajmë disi në tri pjesë dhe të shohim se cila është e vërteta dhe deri ku kemi ardhur me të vërtetën.

Deklaratë: Sead Delalić, Shoqata e Llogoristëve Livno, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Viktimat dhe kriminelët nuk duhet “të etiketohen” me përkatësi kombëtare, sepse çdokush ka emrin, mbiemrin dhe numrin e vet të amzës.

Viktimat dhe kriminelët kanë emër dhe mbiemër, madje kanë edhe numër të amzës. Nuk do t'i etiketojmë me prefiksin e përkatësisë së tyre kombëtare, por do t'i etiketojmë vetëm si kriminelë.. (...) Kriminelë, nëse dihen, duhet të emërohen me emër e mbiemër, dhe e njëjta gjë duhet bërë edhe me viktimat e tyre, sepse të gjitha dihen.

Deklaratë: Jozo Vidović, Shoqata e Familjeve e Mbrojtësve të Vrarë të Degës në Livno, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Detyrë e të gjithëve duhet të jetë parandalimi i përhapjes së urrejtjes të gjeneratave të reja.

Detyrë e jona, jo vetëm e atyre që sipas vokacionit janë pedagogë, por edhe të gjithë njerëzve të vullnetit të mirë, duhet të jetë që me shpirt të pastër t'i mësojmë fëmijët që të mos na këndojnë këngë të urrejtjes. Kjo do të ishte një detyrë për të gjithë. Sepse, ata edhe nuk këndojnë aso këngësh ngase ajo urrejtje buron nga zemrat e tyre, ata nuk dinë asgjë për këtë punë, ata nuk dinë asgjë e ne pastaj hyjmë 'në luftë' me ta. E ai që hyn në luftë me rininë do ta humbë edhe ardhmërinë e vet.

Deklaratë: Anto Mišković, Qendra për Bashkëpunim Qytetar, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

Duhet të identifikohen të gjithë kriminelët, sepse kjo gjë është një satisfaksion moral i viktimave.

Esenca qëndron në detektimin e kriminelit dhe nëse për asgjë tjetër, këtë satisfaksion moral tija japim viktimit. (...) Nuk ka viktima të mëdha apo të vogla. Të gjitha viktimat janë të barabarta. Para zotit të gjithë jemi të barabartë kështu që edhe viktimat do duhej të jenë të barabarta. Posaçërisht nëse bëhet fjalë për personin civil, plak apo fëmijë.

Deklaratë: Mirsad Cero, Kuvendi i Bashkësisë Islame Livno, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Livno, BH, 9 maj 2009.

32. Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave dhe shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA

**Prishtinë, Kosovë
9 maj 2009**

Konsultat i organizoi Partners Kosova. Në konsultat kanë qenë të pranishëm 22 pjesëmarrës të cilët e kanë përfaqësuar kryesisht sektorin joqeveritar të Kosovës dhe shoqatat e viktimave. Në mesin e pjesëmarrësve kanë qenë edhe dy përfaqësues të

Qeverisë së Kosovës (Komisioni për personat e zhdukur), një imam dhe një gazetare. Në diskuti-
me kanë marr pjesë katër vëzhgues nga organiza-
tat ndërkombëtare. Fjalët hyrëse i paraqitën Shu-
krije Gashi (Partners Kosova-Center for Conflict
Management, Kosovë), Nataša Kandić (Fondi për
të Drejtën Humanitare, Serbi), Salem Čorbo (Kthi-
mi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH) dhe Avni
Melenica (Shoqata 22. Maji, Kosovë).

**Pjesëmarrësit kishin mendime të ndara nëse
në Kosovë është më me rëndësi që të krijohet
Komisioni Kombëtar mbi të vërtetën (i cili më
vonë, pasi të jetë formuar, do të bashkëpunonte
me Komisionin rajonal KOMRA), apo që të
përcaktohen për KOMRA.**

*Ky Komision Kombëtar do të jetë legal, e ne së shpejti
do ti dërgojmë një letër Kryeministrit, Kryetarit të
Kuvendit dhe Ministrisë së Drejtësisë Komisioni të
themelohet këtu. [Sa i përket se] kush do ta themeloj,
le të urdhëroj ky Komision dhe të bisedoj me theme-
luesit, e ata janë Fondi për të Drejtën Humanitare,
ata në Kroaci dhe në Bosnje. Ata le të bisedojnë
me ta se cilat probleme duhet ti zgjidhim ne. Në të
kundërtën, ne shoqatat, nuk do të bashkëpunojmë.*

Deklaratë: Halit Berisha, Shoqata Shpresimi, Kosovë, Konsultat
Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile,
Prishtinë, 9 maj 2009.

*Ne nuk do të pengojmë, mirëpo jemi shumë të
rezervuar lidhur me anëtarësimin apo themeli-
min e këtij Komisioni mbi të vërtetën. Ne e dimë se
Komisionet e tilla mbi të vërtetën kanë ekzistuar në
shumë vende të cilat kanë pasur konflikte, dhe ato
herë janë shuar e herë janë rimëkëmbur, përderisa
Kosova është kreu e ndryshme nga vendet tjera.
Mendoj se edhe ne në Këshill [Këshilli i shoqatave
të familjeve të personave të zhdukur nga Kosova],
ku marrin pjesë rreth 25 shoqata, gjithmonë e kemi
ngritur zërin duke thënë që të formohet një Kom-
ision Kombëtar në nivel të Kosovës, do të thotë nga
Qeveria e Kosovës, i cili Komision do të mund të
punonte dhe të bashkëpunonte me të gjitha shoqa-
tat, Fondin [për të drejtën humanitare] dhe gjithë
të tjerët.*

Deklaratë: Ymer Mërlaku, Shoqata e Familjeve të Personave të
Zhdukur nga Klina, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e
Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

*Iniciativa [KOMRA] është e mirë. Iniciativa kom-
bëtare, e cila do të ishte shtetërore, është shumë e
mirë. Të japim propozim mirëpo deri sa të theme-
lohet ky Komision kombëtar, le të punojmë e jo të*

*ndalemi. Propozimi është i mirë. Duhet të formohet
Komisioni kombëtar, mirëpo të gjithë ne duhet të
punojmë [në KOMRA]. Le të mbetet si iniciativë
dhe si përfundim i kësaj konference, mirëpo prapë
se prapë deri atëherë le të punojmë.*

Deklaratë: Shaban Terziu, OJQ Landsdowne, Kosovë, Konsultat
Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile,
Prishtinë, 9 maj 2009.

*Unë mendoj që nëse këtë ia lëmë në duar OJQ-ve të
ndryshme dhe individëve nuk do të arrijmë shumë
larg. Kjo është detyrë me të cilën duhet të merret
një institucion qeveritar dhe ky Komision kombëtar
i cili u përmend këtu, sepse do të ketë më shumë
mundësi dhe besoj se ne duhet ta ndihmojmë këtë
Komision në mënyra të ndryshme.*

Deklaratë: Sylejman Bytyqi, ish i dënuar politik nga Ferizaj,
Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me
Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

*Prandaj, unë edhe një herë dua shkurtimisht të
theksoj, le të bëhemi organizëm kombëtar, në njërën
fushë, le të punohet. Në fushën tjetër le të punohet
edhe ky segment [REKOM], le të jenë dy segmente
paralele por mos të ndërpritet puna.*

Deklaratë: Ruzhdi Jashari, Asociacioni i Familjeve të Viktimave,
Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me
Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

*Nëse veç bëhet në nivelin kombëtar, nuk do të mund
ta evitojmë nevojën e të komunikimit me rajonin.
Nuk do të mund ta evitojmë. Le të jenë këto nevoja
dhe le të vijnë këto nevoja vetvetiu nga njerëzit të
cilët punojnë në teren. Mos tu tregojmë atyre se për
çka kanë nevojë ata. Dhe nëse kërkesa e tyre është që
të qetësohen nevojat e tyre shpirtërore dhe psikolo-
gike, kjo për mua është legjitime dhe duhet llogari-
tur me këtë. Pas të gjithave jam plotësisht e bindur
se kur të themelohet Komisioni në nivel kombëtar,
njerëzit do të jenë rehat dhe do të ndihen si pjesë e
kësaj iniciative [KOMRA], kur të ndihen se janë të
zotët e shtëpive të tyre, për shkak se problemi është
më i madh seç mendojmë ne. Këtë që e kemi sot është
problem nga e kaluara.*

Deklaratë: Eli Krasniqi, sociologe, Kosovë, Konsultat Kombëtare
me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9
maj 2009.

*Tu jepet përkrahja njerëzve të cilët në mënyrë inten-
sive flasin mbi rëndësinë e themelimit të Komisionit
mbi të vërtetën në rajonin e Ballkanit. Rëndësinë
themelore [Komisioni] e ka për viktimat, fami-
ljet, shoqëritë në përgjithësi që të mund të ecet
përpara. Ka rëndësi të jashtëzakonshme edhe për
marrëdhëniet në rajon dhe marrëdhëniet përbrenda*

Evropës. Evropa nuk ka pasur asnjëherë një iniciativë të tillë brenda territorit të saj, e cila do të nxirrte në pah një qasje tjetër të hulumtimit të së vërtetës, mirëpo edhe të krijimit të kushteve për pajtim.

Deklaratë: Haki Abazi, Fondacioni Rockefeller Brothers, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Nëse themelohet një Komision rajonal, ai nuk do të udhëhiqet nga asnjë organizatë e cila është pjesë e këtij koalicioni në themelim KOMRA. Ne jemi disa organizata, disa njerëz të cilët besojmë në një bashkëpunim rajonal dhe duam të promovojmë, të ushtrojmë presion që ky Komision rajonal të ndodhë, sepse besojmë se ajo do ti ratifikoj disa gjëra në të ardhmen. Ju lus të mos e centralizojmë këtë çështje [me themelimin e Komisionit kombëtar të Kosovës]. Komisioni nuk do të udhëhiqet nga shoqëria civile. Do të udhëhiqet nga njerëzit më të besueshëm në botë dhe në Ballkan, kështu që besoj në bashkëpunimin rajonal.

Deklaratë: Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Bosnja dhe Hercegovina ka qenë dy herë iniciator për formimin e Komisionit kombëtar boshnjak. Dy herë! Asnjëherë nuk ka pasur sukses për shkak se objektivisht në Bosnje dhe Hercegovinë nuk mund të arrihet te e vërteta dhe faktet, po që se në këtë nuk janë të përfshirë edhe kroatët dhe serbët. Për shkak se shumica e autorëve, urdhërdhënës, vendim-marrësit, formacionet, policia, ushtria, kanë qenë nga Serbia. Prandaj kjo nuk mund të përcaktohet në nivel kombëtar.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Mandati është i rëndësishëm për funksionimin e Komisionit. Mandati i plotë, sepse ne mund të ta organizojmë Komisionin mirëpo varet se çfarë mandati kemi dhe sa mund të jemi funksional, përderisa Komisioni Rajonal ka shumë më shumë kompetenca dhe njihet nga të gjitha institucionet. Prandaj, ideja e themelimit të Komisionit Rajonal është shumë më e logjikshme.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth step, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Përse qasja rajonale? Ne kemi tentuar disa herë ta fitojmë Komisionin komunal mbi të vërtetën dhe për pajtim në Bijelinë dhe e kemi fituar. Dhe pastaj a e dini se çka ka ndodhur? Qeveria gjithmonë

ju befason. Në Komision zgjedhin njeriun i cili ka qenë komandant i kampit internues në Batkovic, afër Bijelinës. Dhe ai ua bënë të pamundur të gjitha institucioneve dhe shoqatave të pajtohen me një nënçmim të tillë, të marrin pjesë në punën e këtij Komisioni.

Deklaratë: Salem Corbo, Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Spektori civil i Kosovës duhet të konsolidohet brenda vetes dhe të ketë një qëndrim me Qeverinë, e pastaj të përkrahë themelimin e Komisionit Rajonal.

Fillimi do të duhej të përfshinte konsultat dhe konsolidimin dhe të merret një qëndrim brenda shoqërisë civile e para se gjithash me qeverinë brenda Kosovës. Kur të vij koha dhe kur të shuhet të gjitha kundërtënia, të themelohet Komisioni Rajonal, respektivisht të konsolidohen radhët e sektorit civil në bashkëpunim dhe koordinim të plotë me Qeverinë, e cila mund të ndihmojë shumë në konsolidimin e radhëve të sektorit civil në Kosovë, i cili është ende i rezervuar.

Deklaratë: Mazlum Baraliu, Fakulteti Filozofik në Prishtinë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Përkrahja e sektorit civil është e domosdoshme për themelimin dhe punën e KOMRA.

Çfarëdo qoftë struktura dhe përbërja e Komisionit, ai nuk do të ketë sukses pa përkrahjen e shoqërisë civile, respektivisht organizatave joqeveritare. Për arsye se organizatat joqeveritare shtrihen në rajone të caktuara dhe shërbejnë si mjet themelor, plotësisht të pa zëvendësueshme për të arritur deri tek viktimat, deri te të goditurit. E siç dihet, roli i Komisionit është që të merret me trajtimin e viktimave, qoftë me gjetjen e personave të zhdukur qoftë me ofrimin e ndihmës materiale për viktimat e goditura të cilat kanë humbur më të dashurit e tyre, dhe sot askush nuk merret me ta dhe me risocializimin e tyre.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth step, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Mandatin e Komisionit duhet ta propozojnë viktimat dhe shoqëria civile, ndërkaq shtetet duhet ta themelojnë KOMRA.

Më pëlqen që presidenti i vendit dhe kryeministri kanë përkrahur themelimin [KOMRA], e që ne këtu

jemi si propozues të Komisionit për përcaktimin dhe tregimin e të vërtetës, për shkak se në fakt këto Komisione themelohen nga ana e shtetit, dhe pikërisht shteti është ai i cili ua përcakton mandatin dhe qëllimet, ua kufizon veprimtarinë dhe e autorizon Komisionin. Shteti është ai i cili duhet të pranojë rekomandimet të cilat do të duhej të ishin pjesë përbërëse e raportit përfundimtar të Komisionit.

Deklaratë: Avni Melenica, Shoqata e Familjeve të Personave të Zhdukur, 22 Maj, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Disa pjesëmarrës kanë shprehur dyshimin se po keqpërdoret përkrahja e politikbërësve kosovarë ndaj iniciativës KOMRA. Me këtë nuk u pajtuan të gjithë të pranishmit.

Më duket sikur po politizohet pak përkrahja formale, e kisha thënë ndoshta edhe përkrahja individuale e përfaqësuesve të institucioneve tona. Ju lutem, unë konsideroj që shumica e prijësve tanë shtetëror, me gjithë respektin për pozitat të cilat ata i mbajnë, nuk kanë përvojë në ballafaqimin me vuajtjet e popullit të Kosovës, nuk janë në nivel të detyrave të tyre, nuk janë të përgjegjshëm dhe nuk janë për tu falënderuar, prandaj ne kemi bartur tek burrshtetasit tanë propozimet, kritikën dhe kërkesën tonë të jenë të kujdesshëm se kënd dhe çfarë po përkrahin, siç e kanë ata shprehur, pasi i dëmtojnë proceset, dëmtojnë aktivitetet humanitare.

Deklaratë: Haki Kasumi, Këshilli për Koordinimin e Shoqatave të Familjeve të Personave të Zhdukur në Kosovë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Gjithmonë do të ketë përkrahje nga Qeveria e Kosovës, e në këtë rast, përkrahja e Komisionit qeveritar për personat e zhdukur, gjitha iniciativave të cilat do ti kontribuonin zgjidhjes së fatit të personave të zhdukur. Kjo është një brengë e përgjithshme e shoqërisë, që paraqet edhe një prioritet të Qeverisë së Kosovës.

Deklaratë: Kushtrim Gara, Komisioni për Personat e Zhdukur të Qeverisë së Kosovës, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Mendoj se në këtë moment ne nuk kemi kërkuar kurrfarë përkrahje politike për themelimin e Komisionit, sepse kjo do të ndodhë tek pas dy vitesh. Ne si iniciator, si pjesëtarë të Koalicionit, kërkojmë nga politikëbërësit përkrahje për këtë iniciativë në nivelin e bashkëpunimit rajonal, në nivel të qasjes rajonale ndaj kësaj çështje, përveç tjerash edhe për të zhdukurit dhe vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës. Vetëm pasi ti përfundojmë këto konsul-

ta, kur ta krijojmë këtë model të Komisionit, ne shoqëria civile, ne do të shkojmë nga Qeveritë dhe Kuvendet, dhe tek atëherë vjen vërtetë njëfarë vendimmarrje e tyre lidhur me këtë.

Deklaratë: Natasa Kandic, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Komisioni duhet të merret me krime nga e kaluara e afërt, të ketë kornizë të definuar kohore dhe hapësinore, dhe të merret ekskluzivisht me krime masive e jo individuale.

Këto komisione duhet të merren me krimet e kryera në të kaluarën e afërt, sepse këto komisione do të përqendrohen në deklaratat e dëshmitarëve, viktimave dhe aktorëve të krimit. Për të funksionuar më shpejt, më sakët dhe në mënyrë më kualitative, Komisioni duhet saktësisht ta dijë se çka do të bëjë, në çka do të përqendrohet, dhe të ketë hapësirë qartësisht të definuar kohore dhe rajonale, në të cilat do të punojnë komisionet e përmendura. Komisioni duhet të merret me krimet e rënda, më sakët me krimet në të cilat kanë pësuar numër i madh njerëzish, sepse nuk është në fokus të Komisionit të merret me krimet individuale.

Deklaratë: Avni Melenica, Shoqata 22 Maji, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Ndihma financiare dhe dëmshtëpërblimet duhet të drejtohen nga viktimat, e jo si deri më tani nga pjesëmarrësit e luftës.

Dëmshtëpërblimet në të gjitha shtetet duhet të drejtohen kah viktimat. Përparësi e shumëfishtë i është dhënë popullatës së luftëtarëve, gjë që unë e kuptoj, mirëpo në mënyrë absolutisht të padrejtë është anashkaluar popullata e viktimave, familjeve të viktimave, sidomos nëse janë vrarë mbajtësit e familjes, me që rast familjet janë sjellë në situata jashtëzakonisht të rënda dhe dramatike.

Deklaratë: Salem Corbo, Shoqata Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Është e domosdoshme të ndryshohet qëndrimi ndaj dëshmitarëve të krimit në rajon.

Tre marka është shujta të cilën e paguan gjyqësori i Bosnjës dhe Hercegovinës nëse dëshmitari vjen nga Bjelina në Sarajevë. Nuk u pranohen shpenzimet e rrugës. E dini, në mënyrë deklarative të gjithë dëshirojnë që fajtorët të dënohen, mirëpo në praktikë shumë nga ata shkaktojnë opstrukcione

të ndryshme, mohojnë të gjitha orvatjet e sektorit jo qeveritar, e shumë më e qartë do të jetë nëse e kujtoni se në vendet kyçe Bjelinë janë absolutisht të njëjtit njerëz të cilët kanë qenë aty në periudhën e viteve nga '92 deri '95, duke filluar nga policia e më tutje.

Deklaratë: Salem Corbo, Shoqata Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH, Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave dhe shoqërinë civile, Prishtinë, 9. Maj 2009.

Në konsultat në Kosovë duhet ftuar edhe shoqatat e veteranëve shqiptarë edhe ato të serbëve nga Serbia.

Apeloj të ftohen: Shoqata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Preshevës, Medvegjës dhe Bujanovcit dhe Shoqata e Familjarëve të Luftëtarëve të Rënë. Duhet të thirren edhe shoqatat tjera të ish veteranëve të luftës, shoqatat e luftëtarëve të rënë, dhe që në këto konferenca (tryeza) të thirren edhe shoqatat nga Serbia. Kamë marr pjesë në Jahorinë në Sarajevë kur një ushtar rezervist nga zona e Karadakut më ka dhënë shumë informata. Kemi biseduar pse ata nga Serbia nuk thirren që të japin informata konkrete. Ai ishte nga Surdulica dhe këto të dhëna ishin konkrete, me shumë kuptim dhe plotësisht të vërteta.

Deklaratë: Shaban Terziu, Landsdowne, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Gjetja e personave të humbur duhet të jetë parakusht për Komisionin e përbashkët me Serbinë.

Kur të themelohet Komisioni, Serbia duhet të plotësoj disa kushte, që të gjendet edhe personi i fundit i zhdukur. Që të gjithë ata kriminel të sillen para drejtësisë, që të paguajnë dëmshpërblimin për njerëz dhe dëmin e shkaktuar material. Pastaj do të vije deri te themelimi i këtij Komisioni. Komunitet Gillogoc dhe Skenderaj ende i kanë mbi 300 persona të zhdukur. Familjet kurrë nuk do të pajtohen që të vije deri te kjo për të cilën ne po mendojmë. Familjet po i kërkojnë të afërmit e tyre.

Deklaratë: Xhafer Veliu, Shoqata Pengu i Lirisë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Është e nevojshme që bashkësitë fetare të marrin pjesë në konsultat e iniciativës KOMRA.

Bashkësitë fetare gjithsesi të thirren dhe nëse njëherë nuk vijnë mund të vijnë në takimin e radhës.

Deklaratë: Mazlum Baraliu, Fakulteti Filozofik në Prishtinë,

Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

Në punën e Koalicionit për KOMRA duhet të përfshihen edhe psikologët social, për shkak se traumat e njerëzve janë shumë të mëdha.

Dhembja është shumë e madhe e edhe traumat janë shumë të mëdha. Pikërisht ky është një element për shkak të cilit nganjëherë e humbim drejtimin që të ndërtojmë diçka pragmatike, diçka që u nevojitet të gjithëve. (...) Prandaj në këtë aspekt, mendoj se është më se e nevojshme që të kemi njerëz të cilët për një kohë të gjatë janë marr me çështjet e traumave dhe njerëz të cilët janë psikolog social, për shembull, pasi që ne kemi shumë organizata dhe individ të cilët kanë punuar dhe të cilët janë shumë të mirë në këtë drejtim.

Deklaratë: Eli Krasniqi, Sociologe nga Prishtina, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Shoqatat e Viktimave dhe me Shoqërinë Civile, Prishtinë, 9 maj 2009.

33. Konsultat Kombëtare me artistët lidhur me iniciativën KOMRA

**Prishtinë, Kosovë
10. Maj 2009.**

Konsultat me artistët lidhur me Iniciativën KOMRA i ka organizuar Nisma Rinore për të Drejtat e Njeriut në Kosovë (YIHR) nga Prishtina, anëtare e Koalicionit për KOMRA. Morën pjesë 10 artist, kryesisht artist të artit dramatik, nga të cilët shumica janë aktiv në organizata joqeveritare, dhe 22 vëzhgues, numri më i madh nga YIHR, dy nga organizatat ndërkombëtare dhe një vëzhgues nga ambasada Zvicerane. Në konsulta morri pjesë një gazetar. Fjalën hyrëse e paraqitën Natasa Kandic (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Haris Pasovic (regjisor teatri nga Sarajeva, BH), dhe Salem Corbo (Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH). Raportoi Koha Ditore.

Së pari është e nevojshme të formohet Komisioni Kombëtar i cili më vonë do të bashkëpunonte me Komisionin Rajonal.

Nuk kam kurrfarë vërejtje për iniciativën, me kusht që ajo të themelohet në një kontekst real, me theelimin e Komisionit të Kosovës, i cili do të koordinohet në njëfarë mënyre me komisionet e ngjashme apo më mirë të them, ndoshta do të formohet

ndonjë komision për pjesët tjera të ish Jugosllavisë. Do të ishte shumë më funksionale në kontekstin se pse ndodhi lufta në Kosovë. Këtu ka ndodhur lufta, e te gjithë e injoruan faktin se ka ekzistuar okupimi që nga viti 1989 ku morën pjesë të gjitha vendet e ish Jugosllavisë. Forcat federative kanë qenë të përbëra nga të gjitha viset e ish Jugosllavisë. (...) Me vendin me të cilin kemi qenë në luftë edhe gjendemi në njëfarë lufte të papërfunduar.

Deklaratë: Albert Heta, Stacion, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Kjo ka qenë punë, Shqiptar, duhet të bartësh. Kjo është e rrënjësuar në kujtesën tonë. Ne e dimë se në çfarë mënyre është shfrytëzuar kujtesa kolektive. Kjo është ende e freskët në kujtime. Beteja e Kosovës dhe ndërtimi i politikës e cila e krijoj betejën e Kosovës dhe në bazë të së cilës më vonë u hartuan planet e shfarosjes. (...) Komisioni Kosovar apo iniciativa rajonale. Përse? Në praktikë kjo duket e njëjtë, mirëpo në mendjet e njerëzve, ky imazh është shumë i rëndësishëm, sepse Kosova nuk ka qenë republikë, i është dhënë autonomia e cila më vonë iu morr. Pas numrit të madh të viktimave njerëzore, (...) njerëzit dëshirojnë ta ndiejnë se janë të zotët e vetvetes, të zotët e vendit tyre. Dëshirojnë ta posedojnë atë.

Deklaratë: Eli Krasniqi, Sociologe, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Qasja rajonale krijon hapësirë për sqarimin e shumë krimeve të pandriçuara dhe pranimin se ato kanë ndodhur.

Unë jetoj në Bijelinë. Me 1. Prill në mëngjes arritën njësit nga baza e Erdutit dhe thjesht sulmuan qytetin duke vrarë numër shumë të madh civilësh. Në mënyrë selektive janë vrarë një numër i madh i Shqiptarëve. Kjo është pësimi më i madh i shqiptarëve në Bosnje dhe Hercegovinë në luftë, gjatë luftës për Bosnjën dhe Hercegovinën. Trupat e tyre menjëherë u janë dërguar familjeve të tyre në rrethinën e Tetovës, shumica e tyre edhe në vende tjera. Ata janë varrosur pa obduksion, pa gjetje mjekoligjore. Tani vetëm familjet e tyre e dinë se ata janë vrarë në Bjelinë, në Prill të vitit '92. Nuk ka njohuri për këtë. Nuk ka procedura të nisura ligjore (...) Disa [trupa] janë transportuar dhe janë varrosur, të tjerat janë hedhur përgjatë Drinës dhe varrosur përgjatë varrezave nga Mitrovica e Sremit e gati deri në Beograd (...) Ky Komision do ta plotësonte gjithë këtë mund të sektorit civil për të arritur deri te të dhënat.

Deklaratë: Salem Corbo, Shoqata Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Artistë,

Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Në Serbi ekziston mohimi i krimeve të luftës. Nëse ne nuk bëjmë asgjë, nëse nuk angazhohemi që të konstatohen faktet, që ato fakte të pranohen kur të konstatohen dhe të fitojnë një kontekst regional, atëherë ky është një presion shumë i fort në qeverinë serbe që të mos mund ti mohoj. (...) Nëse ky konstatim i fakteve në të cilin do përfshihet i gjithë rajoni duke ndihmuar, shtyrë këtë qeveri jodemokratike serbe që ta ndërpres mohimin, kundërshtimin, heshtjen, atëherë çka mund të bëjë Kosova, përmes njëfarë Komisioni kosovar. Keni pasur komisionin më të mirë që ndonjëherë ka mundur ta ketë dikush – Komisionin e Goldstonit. Askush, asnjëherë në botë nuk e ka pasur Komisionin e Goldstonit. Keni para Tribunalit të Hagës aktgjykimet e kreut të policisë dhe ushtrisë serbe. Do të thotë ju jeni të njohur ndërkombëtarisht si viktima. Nuk ka kurrfarë kontesti. Mirëpo ajo që ne dëshirojmë, ne nga Serbia, nga Kroacia, ne nga organizatat për të drejtat e njeriut – dëshirojmë që kjo të bëhet e ditur publikisht.

Deklaratë: Natasa Kandic, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Kosova, deshi apo jo, duhet të jetë pjesë përbërëse e këtij Komisioni për arsye se edhe nëse i krijojmë komisionet kombëtare, dhe nëse kemi viktima në Serbi, si mundemi ne si komision të shkojmë në Serbi dhe ti kërkojmë viktimat. Edhe ne duhet të bashkëpunojmë me dikën.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Unë e kuptoj frustrimin i cili është plotësisht i arsyeshëm, që pse futbollistët kosovar nuk mund të luajnë në Beograd. Unë mendoje kjo është e padrejtë. Mirëpo mendoje mënyra për të arritur deri te ndeshja ndërmjet reprezentacionit të Serbisë dhe Kosovës është pikërisht një iniciativë e keqillë. (...) Mos krijoni ju, të cilët keni qenë viktima të betejës së Kosovës – mitit, të krijoni një mit tjetër dhe të keni Betejën shqiptare të Kosovës, nga e cila do të pësojnë njerëz të tjerë.

Deklaratë: Haris Pasovic, regjisor teatri nga Sarajeva, BH, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Këtu ka njerëz të cilët thonë se nuk ka pasur viktima serbe, as edhe një të vetme. Prandaj është shumë e rëndësishme, sipas mendimit tim për çka edhe e përkrah idenë e formimit të këtij Komisioni, që të dëgjohet e vërteta në nivel rajonal, që dikush

në Shumadi, një fshatar nga Shumadia të njoftohet për viktimën nga burgu i Dubravës, që ti tregohet se si forcat serbe kanë vrarë të burgosurit.

Deklaratë: Bekim Blakaj, Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë, Kosovë, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Artistët e kanë të vështirë të gjejnë motiv për tu marrë me temën e luftës dhe është e nevojshme që të punohet në drejtim që edhe ata të inkudrohen në këtë iniciativë.

Ka ekzistuar njëfarë dekurajomi i artistëve për tu marrë me temën e luftës, për shkak se ka ndodhë politizimi. Të mos themi shumica, por disa nga artistët të cilët janë marrë me këtë fenomen kanë qenë të politizuar apo janë politizuar, kështu që kjo vërtetë është dekurajuese për ne.

Deklaratë: Zana Hoxha Krasniqi, regjisore nga Kosova, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Ndoshta edhe artistët mund të inkudrohen në njëfarë mënyre në këto aktivitete duke u krijuar hapësirë njerëzve që të flasin, për shkak se kjo është më e mira për ta. Kjo është e drejtë e tyre, kështu do ta qetësojnë vetveten, e ndoshta më vonë mund të ftojnë edhe ndonjë dëmshpërblim material. Me këtë rast, në këtë kontekst, ndoshta do të duhej të kemi pak më shumë donacione për aktivitete artistike, për shfaqje, për film apo diçka të ngjashme.

Deklaratë: Visar Krusha, dramaturg nga Kosova, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

Është e nevojshme që të ushtrohet presion në publik përmes radios dhe presion në qeveritë rajonale përmes bashkësisë ndërkombëtare, që të themelohet KOMRA.

Unë megjithatë mendoj që duhet të ushtrohet presion përmes mediave, me qëllim që vetëdija e publikut të njoftohet me thelbin e këtyre tendencave tona, e në anën tjetër mendoj që cak më i mirë do të kishte qenë Bashkësia Evropiane dhe Zyra e Shteteve të Bashkuara të Amerikës. Ata duhet të ushtrojnë presion në qeveritë tona me qëllim të themelimit të një Komisioni të tillë. (...) Këto janë gjëra të cilat nxirren me vendim të Qeverisë, e për këto vendime duhet, nëse mundemi, të ushtrojmë presion mbi evropianët dhe amerikanët, që ti detyrojnë ata të bëjnë diçka. Për shembull, ti thuhet Tadiqit "e besa nuk do të jap më para" apo "nuk do ta merrni vizën për Evropë deri sa nuk e bëni këtë", gjë që ata do të detyrohen ta bëjnë. Kështu bëhet kjo punë.

Deklaratë: Petrit Çarkaxhiu, Oxygen, Konsultat Kombëtare me Artistë, Prishtinë, Kosovë, 10 maj 2009.

34. Konsultat Lokale me shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA

**Prijedor, BH
13 maj 2009**

Organizator i këtyre konsultave lokale ishte Shoqata Izvor Prijedora. Pjesëmarrës ishin 23 përfaqësues të bashkësisë lokale të Prijedorit dhe rrethinës, si dhe pesë vëzhgues, dy nga të cilët nga OSBE. Fjalën hyrëse e paraqitën Edin Ramulic (Shoqata Burimi i Prijedorit, BH), Vesna Terselic (Documenta, Kroatia), Bogdan Ivanisevic (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësi Tranzicionale) dhe Branko Todorovic (Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Srpska, BH). Paralajmërimin e ngjarjes e botoi Kozarac.ba.

Pjesëmarrësit përkrahën iniciativën KOMRA.

Në emër të shoqatës së cilës i takoj, sigurisht që e përkrah këtë iniciativë për themelimin e KOMRA, andaj edhe më tutje jemi në dispozicionin tuaj me të gjitha kapacitetet tona, të cilat janë ato që janë.

Deklaratë: Sudbin Music, Shoqata e të Internuarve Prijedor 92, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

E përkrahi këtë iniciativë dhe konsideroj që një ditë kjo do të jetësohet në formën e Komisionit Rajonal për përcaktimin e fakteve.

Deklaratë: Sabahudin Garibovic, Shoqata e të Internuarve Kozarac, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Përsëritet iniciativën për themelimin e Komisionit dhe më vjen mirë që gjendem sot këtu në mesin tuaj. Të gjithë ata që gjenden këtu janë të gatshëm ta flasin të vërtetën, të ballafaqohen me te dhe kështu të kontribuojnë që ardhmëria e fëmijëve tanë të jetë më e mirë se që është tani. Për këtë arsye edhe ekziston nevoja e themelimit të Komisionit.

Deklaratë: Senka Jakupovic, Shoqata DIAKOM, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Mendoj se të gjithë ata të cilët ende kanë dyshime, ose të cilët dëshirojnë të fusin ngatërresa në punën e këtij Koalicioni, vërtet më mirë e kanë të heqin dorë. Le të mbetet ky një koalicion pozitiv, do të thotë një proces pozitiv, ndoshta më pozitiv në këtë shtet dhe në rajon, dhe natyrisht le të bashkëngjiten njerëzit të cilët vërtet me ndershmëri mendojnë të marrin pjesë dhe të ndihmojnë në gjithë këtë.

Deklaratë: Sefika Muratagic, Çelësi i Ardhmërisë, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

KOMRA duhet të ndihmoj në zgjedhjen e fatit të personave të zhdukur.

Burri im gjithashtu u morr në vitin 1992, dhe para një viti gjeta një pjesë të eshtrave të cilat i kemi mbledhur për një kohë të gjatë dhe i kemi varrosur siç duhet. Prej atëherë, prej kur i varrosëm eshtrat, kemi vendin ku mund të shkojmë unë dhe fëmijët e mijë. Dhe kemi gjetur njëfarë qetësie. Dhe shumë më brengosë puna e të gjithë atyre të cilët kërkojnë të zhdukurit e vet, ta përjetojnë atë lehtësim pas gjithë atyre viteve dhe ta dinë ata fëmijë ku e kanë anëtarin e familjes, pa marrë parasysh cili është ai. Jam shumë e interesuar për këtë Komision.

Deklaratë: Senka Jakupovic, Shoqata DIAKOM, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Prioriteti i Koalicionit duhet të jetë fitimi i besimit të viktimave.

E ne duhet të fitojmë besimin e të gjithë atyre të cilët e dinë të vërtetën, të cilët janë viktimat, për të na i treguar neve ato. E besimin do ta fitojmë vetëm nëse ne e flasim të vërtetën. Le të mos presim përkrahje nga politikat. Neve na duhet ai popull i cili i ka përjetuar ato që i ka përjetuar dhe e vërteta e tyre, e politikë bërësve do tu imponohet kështu që ata gjithë këtë do ta pranojnë më vonë.

Deklaratë: Senka Jakupovic, Shoqata DIAKOM, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

KOMRA duhet t'ju mundësojë viktimave që të tregojnë se çka u ka ndodhur, dhe kjo të bëhet pjesë e historisë sonë.

Dikush jeton në Bijelinë, ku jetoj edhe unë, dhe ndoshta kurrë nuk do të marr vesh për diçka që ka ndodhur në Livno, qoftë këtu në Prijedor apo në disa vende të tjera. Për këtë arsye (...) ky Komision duhet ta japë mundësinë që dikush si viktimë të vijë dhe të dëshmojë e të thotë saktësisht se çka, ku, kur dhe si i ka ndodhur. Të mbetet një gjurmë në ato dokumente të cilat megjithatë do të mbesin jo vetëm pjesë e historisë, por edhe pjesë e ekzistencës sonë.

Deklaratë: Branko Todorovic, Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Srpska, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Shoqatat e viktimave kanë fuqi morale të jenë pjesëmarrës aktiv në konsultat dhe që maksimalisht ta përkrahin themelimin e KOMRA.

Përfaqësuesit e shoqatave të viktimave të luftës arrijnë nivelin më të lart të konsensusit dhe të dakordimit. Përse? Sepse ata kanë fuqinë më të madhe morale dhe çdo fuqi tjetër për të qenë pjesëmarrës aktiv të këtij procesi dhe ti japin përkrahje maksimale këtij projekti. Prandaj është për tu pritur se do të arrihet deri te një qëllim, të cilin, shpresoj, të gjithë sinjerisht e pretendojmë.

Deklaratë: Nedeljko Mitrovic, Organizata Republikane e Familjeve të Luftëtarëve të Vrarë apo të Zënë Rob dhe Civilëve të Zhdukur të Republika Srpska, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

KOMRA hapë mundësinë që rastet e gjykuara të kontrollohen në kontestin e të dhënave dhe dëshmime të reja.

Atje ku disa njerëz janë liruar nuk është kundërshtuar nga ana e gjyqit se janë kryer krime, bile ato krime janë përshkruar shumë hollësisht. Do të thotë, në këtë domen, nëse dikush konsideron se këtu aktgjykimet kanë dështuar, se është bërë ndonjë lëshim apo diçka është identifikuar si krim, e që në të vërtetë nuk është, aty ka hapësirë për KOMRA, që të rishikoj nëse ka informata të reja.

Deklaratë: Bogdan Ivanisevic, Qendra Ndërkombëtare për Drejtësi Tranzicionale, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Shumica e aktgjyqimeve ka vend për plotësime. Për fat të keq, shumica e këtyre aktgjyqimeve nuk kanë përcaktuar me emra të gjitha viktimat e atij krimi të cilin e kanë proceduar, e sidomos nuk i kanë proceduar të gjitha faktet tjera të cilat kanë të bëjnë me pësimet e këtyre njerëzve.

Deklaratë: Edin Ramulic, Shoqata e prijedorasve Izvor, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Duhet pasur kujdes që iniciativa KOMRA të mos politizohet.

Para së gjithash, mendoj se do të pajtoheni të gjithë me këtë, se i gjithë projekti duhet të jetë i depolitizuar. Kjo nuk do të thotë që ne mos ti përfshijmë institucionet politike. Pa to sigurisht se nuk mundemi. Mirëpo kur them i depolitizuar në kuptimin e politik bërjes, manipulimit.

Deklaratë: Nedeljko Mitrovic, Organizata Republikane e Familjeve të Luftëtarëve të Vrarë apo të Zënë Rob dhe e Civilëve të Zhdukur të Republika Srpska, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Është e nevojshme të theksohen pikat e pajtimit të pjesëmarrësve në procesin këshillues, e mos të theksohen pikat e ndarjes.

Kisha thënë sot, këtu, me siguri se KOMRA është trup i cili është momentalisht motiv apo Inicativë e të gjithë neve. Sa ka në cilën kokë motiv, iniciativë dhe vullnet nuk duhet analizuar tani. Nuk duhet krijuar parakushte për ndarje por parakushte për verifikimin e vullnetit, që si grup të fillojmë të punojmë në këtë duke përdorur metodologjinë e cila do të kënaqte gjithçka që nuk provokon pakënaqësi.

Deklaratë: Enes Alibegovic, Shoqata e Viktimave Civile të Luftës, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Për disa pjesëmarrës pajtimi duhet të jetë qëllim i KOMRA e për disa kjo është çështje e vendimit personal.

Mendoj se është parësore dhe më e rëndësishme të arrijmë pajtimin.

Deklaratë: Nikola Drljaca, Organizata Komunale e Luftëtarëve të Zënë Rob dhe të Vrarë, Novi Grad, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Nuk di nëse fjala pajtim do të gjendet në dokumentet të cilat do tua dorëzojmë qeverive, pikërisht nga frika që njerëzit e pikëlluar, të cilët janë drejtpërdrejt të goditur, të cilët kanë pësuar drejtpërdrejt, do të mund ta kuptonin këtë si diçka që ndoshta tani po u imponohet. Mendoj se vendimi për pajtim është një vendim thellësisht personal dhe se përcaktimi i fakteve me siguri kontribuon që eventualisht dikush ta merr një vendim të tillë.

Deklaratë: Vesna Terselic, Documenta, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Pjesëmarrja e të rinjve në procesin këshillues është rast që të njihen dhe të bashkë ndiejnë me të tjerët.

Prej '92. te të gjithë popujt është rritur një popullatë e rinisë e cila është rritur në një geto, pa ndonjë kontakt me popujt tjerë. Mendimi im personal është që pjesëmarrja në këso tubimesh, do tu jepte atyre më shumë rast ti ndiejnë këta të tjerët. Vetëm ky balafaqim me faktet, me të kaluarën, ndoshta do të jepte rezultate më të mira në të ardhmen. Mendoj se pikërisht ajo rini është e ardhmja.

Deklaratë: Ervin Blazevic, Shoqata Mladost, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

Bosnjës e Hercegovinës duhet kushtuar kujdes i posaçëm për shkak të ndarjeve të hatashme të njerëzve dhe mesit në të cilin jetojnë.

Duhet ti kushtohet pak më shumë kujdes situatës në Bosnje dhe Hercegovinë, pak më shumë të bazohemi në te, pa marrë parasysh situatën në disa vise tjera. Megjithatë Bosnja dhe Hercegovina, për fat të keq,

ende është një mjedis jashtëzakonisht i ndarë.

Deklaratë: Sudbin Music, Shoqata e të internuarve Prijedor 92, BH, Konsultat Lokale me Shoqërinë Civile, Prijedor, BH, 13 maj 2009.

35. Konsultat Kombëtare me shoqërinë civile lidhur me iniciativën KOMRA

**Mali i Zi, Podgoricë
18 maj 2009**

Konsultat i organizoi organizata joqeveritare *Institut Alternativa*. Në diskutime morën pjesë 28 përfaqësues të sektorit civil të Malit të Zi. Fjalët hyrëse i paraqitën Tea Gorjanc-Prelevic (Veprimi për të Drejtat Njerëzore, Mali i Zi), Stevo Muk (Institut Alternativa, Mali i Zi) i Aleksandar Trifunovic (Projekti Mediatik *Buka*, BH). Artikujt u publikuan në Vjesti dhe në Evropë e Lirë.

Komisioni i ardhshëm duhet të ketë karakter rajonal.

Për shkak se konflikti ka filluar në një shtet, të cilën të gjithë e njohim si Jugosllavi, e ka përfunduar në disa shtete të cilat janë krijuar nga territoret e saja, konflikti nuk ka qenë i përqendruar në shtete të caktuara, brenda kufijve. Ai shpesh i kalon kufijtë dhe për këtë konsiderojmë se mënyra më efikase për vërtetimin e fakteve mbi krimet të cilat sipas rregullit dhe shumë shpesh kanë qenë përtej kufirit është pikërisht një trup i tillë rajonal.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelevic, Veprimi për të Drejtat Njerëzore, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Do të kemi opstrukcione maksimale në Mal të Zi. Zgjidhja është pikërisht, që të gjithë ne në këtë përbërje dhe në nivel rajonal, të gjejmë mekanizma të cilët do të mundësonin që ky tregim të hapet. Pa hapjen e këtij tregimi, nuk dua të them pa pajtim, nuk ka normalizim të marrëdhëniesh ndërmjet popujve dhe shteteve të cilat deri më tani kanë luftuar.

Deklaratë: Radan Nikolic, Shoqata e Luftëtarëve të Luftërave të 1990-ve, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Mua, personalisht më duket i papranueshëm modeli i komisioneve kombëtare, po komisionet kanë përfaqësuesit e tyre. Ne i kemi pasur këto tani. Mali i Zi ka pasur Komisionin për personat e zhdukur. Ky Komision ka përfaqësuesit e vet në nivelin rajo-

nal. Mirëpo, ata fare nuk marrin pjesë dhe në këtë mënyrë nuk dëgjohe zëri i Malit të Zi, respektivisht i familjeve të personave të zhdukur. Prandaj, kjo thjesht duhet të jetë diçka në nivel rajonal.

Deklaratë: Radan Nikolic, Shoqata e Luftëtarëve të Luftërave të 1990'ave, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Është i nevojshëm themelimi i komisioneve kombëtare, të cilat më vonë do të bashkëpunonin me komisionet rajonale.

Mendoj se kjo është e vështirë që fillimisht të themelohet në nivel rajonal, por duhet të punohet në të gjitha shtetet veç e veç, duke formuar komisione apo qendra hulumtuese (...) mirëpo në fund, gjithsesi do të formësohet njëfarë Komisioni Rajonal dhe raporti.

Deklaratë: Mirsad Rastoder, revista Forum, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Secili vend duhet ta ketë modelin e vet për shkak se secili nga vendet e përfshira ka specifikat e veta dhe mendoj se nuk ekziston një model i cili do të ishte ideal për secilin vend. (...) Definitivisht nuk duhet që në fillim të ekzistoj Komisioni Rajonal, i cili do të ishte mbi komisionet tjera, por që përfaqësuesit e komisioneve në nivelin kombëtar të jenë përfaqësues të Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Bosko Nenezic, Qendra për Monitorim, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Është i nevojshëm inkudrimi i organizatave të luftës në punën e Komisionit të ardhshëm. Pjesëmarrësit në krime do të mund t'i ndihmonin KOMRA në identifikimin e kriminelëve.

Luftëtarët do të jenë këtu, e jam i sigurt edhe organizatat e luftës, nga të gjitha republikat e RSFJ janë opstrukcioni më i vogël. Mund të ju them që shumë shpejt kemi gjetur gjuhën e përbashkët, sikur lufta të mos ketë ndodhur fare. Ne nuk jemi luftëtarë, ne jemi ushtarë, që do të thotë kemi përmbushur njëfarë obligimi ushtarak, ndërsa kanë luftuar politikat. Pastaj ka ndodhur pajtimi i këtyre politik bërësve.

Deklaratë: Radan Nikolić, Shoqata e Luftëtarëve të Luftërave të 1990'ave, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Mendoj se ka njerëz të cilët kanë marrë pjesë në këto krime, të cilët janë ose viktima ose autor, dhe mendoj se do të pranohet që këto dëshmitë e tyre ti

ndanin me ndonjërin. KOMRA mund të krijoj një lloj kontakti, një lidhje telefonike, e cila do të ishte nën mbrojtje, për shkak se e dimë se këta njerëz sigurisht do të ishin në rrezik të drejtpërdrejtë në rast se fillojnë të flasin, mirëpo ata do të mund të na qonin deri te të zhdukurit, të na thonë "këtu dhe këtu kam marrë pjesë me njësinë time". Shikoni se çka ka ndodhur, si kemi arritur deri te incizimi i Shkorpionëve.

Deklaratë: Sonja Radosevic, gazetarë e lirë nga Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Është e nevojshme që të sigurohet përkrahja e institucioneve ndërkombëtare për themelimin e KOMRA, sidomos e Komisionit Evropian.

Komisioni Evropian do të ishte ai faktor ndërkombëtar të cilit duhet ti drejtohem, përmes KOMRA, për çdo lloj përkrahje, nga ajo financiare, e cila natyrisht se do të ishte e rëndësishme deri te ajo e cila është më e rëndësishmja, e ajo është përkrahja politike që ato vende të Ballkanit perëndimor të cilat nuk janë të gatshme të hyjnë në këtë proces të shtyhen, qoftë me shkop, qoftë me karroët, që në masë më të madhe dhe në mënyrë më transparente të sillen ndaj të gjithë procesit.

Deklaratë: Momcilo Radulovic, Lëvizja Evropiane, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

KOMRA duhet të merret me rolin e mediave në luftërat e të nëntëdhjetave. Media duhet marrë përgjegjësinë për rivendosjen e vlerave evropiane në shoqëritë post-jugosllave.

Për mua si qytetar është shumë i rëndësishëm përcaktimi i drejtë i kriterëve për këto fakte dhe urdhërdhënësit e këtyre krimeve, jo ekzekutuesit e thjeshtë po urdhëruesit. Dhe ata të cilët kanë krijuar mendimin publik. (...) Për këtë ka materiale të ruajtura, edhe pse në mënyrë të vazhdueshme është shkatërruar, roli i medias dhe gazetarëve në krijimin e fashizmit në Malit të Zi. Mendoj se këtu KOMRA do të mundte të vijë më së shpejti deri te faktet.

Deklaratë: Omer Sarkic nga Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Krahas asaj pjese që merret me viktima, konsideroj se është gjithashtu me rëndësi të merremi edhe me mediat, si të tilla, me rolin e tyre në të nëntëdhjetat, posaçërisht me ata përfaqësues të medias të cilët ende e kryejnë këtë punë (...) Për fat të keq, ata nuk kanë dhënë përgjegjësi ligjore, për çka

unë pajtohem dhe do të ishte punë e KOMRA që të merrret me shkrimet dhe paraqitjet e tyre, raportimet nga fillimi i viteve ta nëntëdhjeta, që bile në njëfarë mënyre të zgjidhet kategorizimi profesional dhe moral i punës së tyre.

Deklaratë: Momcilo Radulovic, Lëvizja Evropiane, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Televizioni bartë përgjegjësi të posaçme. Ai ka ndikuar në atë që dikush e quajti fashistizim të shoqërisë malazeze gjatë viteve të nëntëdhjeta. Ai tani duhet të bartë barrë të posaçme në procesin e de-fashistizimit, respektivisht të rivendosjes së disa vlerave evropiane.

Deklaratë: Daliborka Uljarevic, Qendra për Arsimim Qytetar, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Anëtarët e Komisionit duhet të jenë në proporcion me përfaqësimin kombëtar në rajon, duke pa-sur parasysh edhe barazinë gjinore. Ata duhet të jenë njerëz të guximshëm. Është parashtruar edhe pyetja nëse për këtë punë duhet të paguhen.

Keni parasysh që nëse ai Komision kushtimisht përbëhet nga njëqind anëtarë, aty do të gjenden 42 malazez (apo malazeze), 32 serb (apo serbe)dhe 17 boshnjak/mysliman, një kroat (apo kroate), të kemi kujdes edhe për barazinë e vendlindjes, dhe të jenë përfundimisht pesë deri shtatë Shqiptar në atë Komision. Nëse ky Komision nuk i ka njëqind anëtar, atëherë sipas përqindjes.

Deklaratë: Gojko Raicevic, Portali i Internetit www.in4s.net, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Ajo duhet të përbëhet, para së gjithash nga njerëz të guximshëm të cilët do të hulumtojnë pa atë presionin të cilin sipas të gjitha gjasave do ta kenë. (...) Më së miri do të ishte që ai dikush të jetë nga organizatat joqeveritare, të cilat do ti shtyjnë, do ti pyesin deri ku kanë arritur, dhe publikisht të tregojnë se çka kanë zbuluar, çfarë faktesh janë këto dhe çfarë dokumentacioni kanë mbledhur. Mua më duket se kjo do të jetë puna më e vështirë.

Deklaratë: Ljiljana Raicevic, Shtëpia e Sigurt për Gra, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Si të motivohen njerëzit më të mirë që të kyçen në këtë punë? A do të thotë kjo se duhet të kemi Komision profesional (...) Për shkak se këta njerëz nuk janë rastësisht individ të shquar, kjo do të thotë se këta njerëz duhet ta lënë anash punën dhe

profesionin e tyre për tu marrë me këtë çështje, e cila ndoshta nuk është më pak e rëndësishme se sa puna e tyre, mirëpo gjithsesi është punë e re, apo punë tjetër.

Deklaratë: Bosko Nenezic, Qendra për Monitorim, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Dëshmitë publike janë më të rëndësishmet për punën e KOMRA.

Mendoj që dëshmia publike është një nga ngjarjet më të rëndësishme. E di që njerëzit të cilët do ta dëgjonin këtë marrje në pyetje publike përmes shërbimit publik i cili mbulon më së miri territorin e Malit të Zi. Ndoshta do të dëshironin ta thonë pjesën tyre të së vërtetës, dëshmitë e tyre dhe ndjenjat e tyre për ato tmerre të luftës, të cilat nuk kanë kujt t'ia tregojnë dhe të cilëve në një masë të madhe dyert e kufijve të shteteve fqinje u janë mbyllur. (...) Ende është herët, mirëpo do të ishte efikase dhe do të shtynte edhe njerëzit e tjerë, sepse gjithmonë kur keni dikë i cili futet i pari dhe dëshmon publikisht, thonë: "Ja, ai mbijetoi, mundem edhe unë, unë kam edhe më shumë për të thënë".

Deklaratë: Ljiljana Raicevic, Shtëpia e Sigurt për Gra, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Është me rëndësi të vërtetohet fati i të gjithë personave të zhdukur.

Ajo në çka kisha vënë theks të veçantë është çështja e personave të zhdukur. Vërtet, nuk ka asgjë më humane dhe asgjë më të nevojshme se sa të gjendet varri i secilës viktimë të luftës. Do të thotë, të gjitha viktimat e luftës janë viktimat, viktimat nuk kanë as përkatësi kombëtare.

Deklaratë: Radan Nikolic, Shoqata e Luftëtarëve të Luftërave të 1990's, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

Është e nevojshme përkrahja për themelimin e parqeve përkujtimore për viktimat.

Këtu pres nga ju, që zëshëm të përkrahni iniciativën e rregullimit të parkut përkujtimor për viktimat e krimeve nga viti 1991 deri në 2001, i cili sipas propozimit të Forumit Boshnjak do të gjendej në vendin e parkut Pobrezje, me qëllim që në këtë vend në njëfarë mënyre t'iu përkulemi trupave të gjitha viktimave dhe ti japim rast familjeve dhe të gjithë njerëzve të tregojnë, apo në njëfarë mënyre ta rishqyrtojnë ndërgjegjen e tyre.

Deklaratë: Mirsad Rastoder, revista Forum, Mali i Zi, Konsultat Kombëtare me Shoqërinë Civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18 maj 2009.

36. Konsultat Kombëtare me organizatat e grave, shkencëtarët dhe me politikanet lidhur me iniciativën KOMRA

Zagreb, Kroaci
21 maj 2009

Konsultat me grupet e grave, shkencëtarët dhe politikanet i kanë organizuar organizatat e grave, anëtare të koalicionit për KOMRA në Kroaci: Grupi për të drejtat e grave dhe të njeriut, *B.a.b.e.*, Qendra për gratë viktime të luftës *ROSA*, Koordinimi i grupeve të grave *SEKA*, Grupi Lezbik *KONTRA*, Qendra për iniciativë qytetare *Porec*, *Dhoma e grave*, *Cesi*, *Delfin*, *Domine Split* dhe *Documenta*. Konsultave iu ka paraprirë konferenca për shtyp, në të cilën folën Vesna Terselic nga *Documenta*, Marica Seatovic, gruaja e të vërrit Mihajlo Seatovic nga *Novska* dhe Rada Boric nga Qendra për studime të grave, Zagreb. Për konferencën raportuan HRT dhe *Novi List*. Në konsulta fjalën hyrëse e paraqitën Nela Pamukovic (Qendra për gratë viktime të luftës, *Rosa*, Kroaci), Paula Zore, Suzana Kunac (*B.a.b.e.* Kroaci), Stasa Zajovic (Gratë në të Zeza, Serbi) dhe Vesna Terselic (*Documenta*, Kroaci). Konsultat përmbanin edhe ligjëratën 'Rëndësia e dimensionit të lindjes në procesin e ballafaqimit me të kaluarën' nga Vesna Kesic (publiciste/gazetare dhe feministe, Kroaci) dhe Rada Boric (Qendra për studime të grave, feministe, Kroaci). Gjatë programit Marica Seatovic, gruaja e të vërrit Mihajlo Seatovic nga *Novska* dhe Marija Lovric, gruaja e të vërrit Branko Lovric nga *Osijeku*, përmes dëshmimeve të tyre tërhoqën edhe një herë vërejtjen e të tubuarve për nevojën e vendosjes së mekanizmave të rinjë gjatë ballafaqimit me pjesët e dhimbshme të së kaluarës. Në konsulta morrën pjesë 39 pjesëmarrëse. Për konsulta raportuan *Novi List* dhe *HRT1*.

Roli i KOMRA është që të krijojë ballafaqim të qartë dhe efikas me faktet, dhe në këtë mënyrë t'i afrojë bashkësitë e ndara dhe të pengojë konfliktet e reja.

Komisionet do të duhej që përmes strukturave të tyre, këshillave, komisarëve dhe anëtarëve të Komisionit të përcaktojnë të vërtetën për krimet e luftës të cilët pastaj bëhen pjesë e mbamendjes kolektive të bashkësive. Duke ecur nëpër bashkësitë post-konfliktuale në Kroaci, kam ndjenjën se mis-

ioni paqësor pothuaj se nuk ka filluar ende. Këto janë ende bashkësi të ndara dhe se ky Komision ka vërtetë një rol të rëndësishëm sepse pa ballafaqim me faktet, të vërtetën dhe drejtësinë për viktimat, mendoj se kemi një hapësirë potencialisht të madhe për konflikte të reja.

Deklaratë: Suzana Kunac, Grupi për të Drejtat e Grave dhe të Njeriut, *B.a.b.e.*, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Grave, viktimat të dhunimit duhet tu sigurohet qasja drejt mekanizmave të drejtësisë në tranzicion.

Duhet hulumtuar sa procedura gjyqësore janë udhëhequr në gjykatat kombëtare për krimet e dhunimit në luftë. (...) Të hulumtohet se sa kanë qasje gratë, në përgjithësi, në mekanizmat e drejtësisë në drejtësinë në tranzicion. Kur të përfundojmë pas gjithë tregimit se ku kanë ndodhur dhunimet masive dhe momentin i cili e tërhoqi vëmendjen botërore, pas gjithë tregimit kjo natyrisht se u harrua dhe në këtë tregimin tranzicional çështja u lë anash.

Deklaratë: Vesna Kesic, gazetare dhe publiciste nga Zagrebi, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Në kuadër të KOMRA duhet të ekzistojë një trup i posaçëm i cili do të merrej me dhunimet.

Dhe disi më duket shumë interesante ajo përvojë e Rada Boriq nga Japonia, tribunali femëror. Çfarëdo kuptimi të ketë pasur kjo. Në këtë moment ndoshta do të kërkonim tepër, nëse e fitojmë Komisionin ndoshta nuk është e tepërt të kërkojmë tribunalin femërorë. Mirëpo mendoj se është shumë me rëndësi nëse në mandat fusim edhe dhunimet e luftës, sepse atëherë do të duhej që brenda kësaj të kemi një nëngrup i cili në mënyrë specifike do të merrej me këtë problematikë.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlovic, Qendra për Përkrahje dhe Zhvillim të Shoqërisë Civile, Delfin, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Atë që e quajmë perspektivë feministe është që gratë janë viktimat potenciale gjatë luftërave, fillimisht si gra e pastaj si kroate, serbe, myslimane, do të thotë përkrah etnisë së tyre. Dhe sigurisht që për ne është me rëndësi që secila grua ta meritojë atë trajtim individual.

Deklaratë: Rada Boric, Qendra për Studime të Grave, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Duhet pasur kujdes përbërjen gjinore të KOM-

RA. Grupet e grave duhet të ndihmojnë punën e KOMRA, dhe atë para se gjithash me dokumentacion dhe kontakte me gratë viktime.

Nëse nuk bëhet kujdes për përbërjen gjinore të këtyre komisioneve, sipas meje përsëri nuk kemi bërë asgjë. Çfarë reforma të institucioneve dhe çfarë politika zyrtare propozohen? Ky është njëfarë kuptimi i gjithë Komisionit. Dhe ajo që gjithashtu është me rëndësi: këta mekanizmat e drejtësisë në tranzicion a do të fuqizojnë grupet lokale të grave, lëvizjet lokale dhe iniciativat lokale për rivendosjen e një shoqëri më e drejt në aspektin gjinorë.

Deklaratë: Vesna Kesic, gazetare dhe publiciste, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Pra, edhe në veprimet disiplinore edhe në Komision, duhet pasur parasysh dimensionin gjinor dhe në analizë të merret parasysh dimension i nxitjes dhe ekzekutimit të dhunës së luftës (...).T'i kushtohet kujdes ekspertizës gjinore dhe përvojave të cilat kandidatët dhe kandidatet e besueshëm [anëtar/e të Komisionit] kanë pasur gjatë punës me viktime dhe ekspertizës së tyre në aspektin e qasjes feministe edhe kur propozohen, do të thotë në raportin e Komisionit, reformat e politikës zyrtare, natyrisht duke inkorporuar perspektivën gjinore.

Deklaratë: Vesna Terselic, Documenta, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Është mirë që KOMRA është këtu, që jemi të push-tuara me gjithçka duke pasur parasysh që çdo gjë rreth nesh ka të bëjë me luftën dhe gratë. Edhe ato që i kemi nga dokumentet e grimcuar shpesh edhe vet i dimë. Nuk e dimë as ku i kemi gratë për ti mbyllur disa tregime. Të mos themi me nostalgji se nuk e bëmë vlerësimin. Ashtu si edhe trauma, procesi rreth traumës, duhet të ketë njëfarë 'closure', njëfarë mbyllje.

Deklaratë: Rada Boric, Qendra për Studime të Grave, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

KOMRA duhet të rekomandojë futjen e edukimit paqësor në shkolla.

Duhet marrë në mandat rekomandimi i futjes së edukatës paqësore në shkolla, dhe të rekomandojë që të bëhet plani kombëtar i veprimit i cili pastaj u mundëson grave të marrin pjesë në te. Nëse do të merrnin pjesë në hartimin e planit veprues, atëherë do të mundnin të fushnin ndonjë nen i cili do të lidhje

me Komisionin, krijimin e komisioneve, ballafaqimin me faktet e kështu me radhë.

Deklaratë: Rada Boric, Qendra për Studime të Grave, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Paralelisht me themelimin e KOMRA, do të ishte e dobishme të nxitet themelimi i Komisionit kombëtar.

Kur e paramendoj parlamentin tonë në këtë moment, mund ta paramendoj që kuvendi i Kroacisë me shumë dëshirë do të përkrahte themelimin e një Komisioni të tillë rajonal, për të treguar se si Kroacia ka qenë viktime më e madhe e kështu me radhë. Prandaj më duket se do të ishte interesante të shihet se në cilin moment kuvendi i Kroacisë do të provoj të zhvilloj një lloj empatie, siç do ta quaja unë. Empati të kësaj shoqërie. Do të thotë, midis asaj që momentalisht paraqet tërësinë territoriale të Kroacisë. Prandaj më duket që ndoshta Komisioni kombëtar është interesant, kështu që ndoshta do të duhej disi në mënyrë paralele të shtyhet.

Deklaratë: Aida Bagic, Documenta, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Ndoshta KOMRA do të ishte më i fortë sikur të themelohej nga KB.

Unë me të vërtetë frikohem që goditja e parë me kokë për muri do të jetë e tmerrshme. Pse? Pastaj do ta thirrni nuk e di kë, bashkësinë ndërkombëtare ... Hajde të kërkojmë mandatin e KB. Mendoj a ka menduar dikush për këtë? Unë nuk ofroj asgjë. Nuk mendoj të merrem me këtë. Pse mandati i KB në këtë moment nuk do të ishte më i mirë?

Deklaratë: Vesna Kesic, gazetare dhe publiciste nga Kroacia, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

KOMRA duhet të merret me përgjegjësinë e mediave.

Unë kërkoj që domosdo të futet veprimi, siç do ta quajmë, apo argumentimi i fajësisë së disa gazetarëve dhe gazetarëve. E dimë, së paku në rastin tonë në Kroaci, Bosnje dhe Serbi se kanë kryer një nga punët e pista, e Gjykata e Hagës e ka dënua gazetarin nga Ruanda. Mendoj që duhet ta bëjmë këtë se përndryshe nëse i lëmë ata që edhe më tutje të jenë kryeredaktor dhe redaktore në televizionet tona dhe të luajnë me fatin tonë, e kemi lënë punën në gjysmë. Ata duhet të japin përgjegjësi për atë që kanë bërë.

Deklaratë: Mirjana Galo, Homo, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

Është e nevojshme që të formohet fondi për viktimat e luftës.

Fondi për viktimat, në të vërtetë kemi fondin për të dënuarit në Gjykatën e Hagës, por nuk kemi fond për viktimat.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlovic, Qendra për Përkrahje dhe Zhvillim të Shoqërisë Civile Delfin, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

KOMRA duhet të zhvilloj mekanizmat të cilët do të nxisin empatinë dhe dhembshurinë ndaj tragjedisë së të tjerëve.

Të gjitha Komisionet duhet të kontribuojnë për atë që folëm sot, ndryshimit të klimës morale, emocionale dhe kulturore, në kuptimin e që shembujt dhe modelet e caktuara kulturore të cilët kanë qëndruar në vetë esencën e luftës, respektivisht të cilët kanë nisur luftën janë ende këtu. Dhe se karshi kësaj pandjeshmërie shoqërore dhe institucionale, indiferencës, normalizimit të dhunës dhe mohimit të krimeve nga e kaluara, duhet të zhvillohet, përmes këtij Komisioni, një klimë plotësisht e ndryshme e solidaritetit dhe ndjeshmërisë, si virtyte qytetare kundrejt bërthamës dominante nacionaliste dhe nacionaliste-militante. Edhe zhvillimi i kësaj kulture civile që unë e quaj të demilitarizuar, është njëfarë rruge drejt ndërtimit dhe forcimit të një ardhmërie tjetër.

Deklaratë: Stasa Zajovic, Gratë në të Zeza, Serbi, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

KOMRA duhet t'u kushtojë kujdes gupeve minoritare. Është e nevojshme të mblidhen dëshmitë e tyre, sepse dëshmitarët po vdesin.

Popujt pakicë, të cilët, i kanë përcjellur të gjitha ngjarjet nga një drejtim krejtësisht i kundërt dhe thjeshtë e dinë tregimin nga vendi i ngjarjes, po vdesin, dhe me ta po humbin edhe të vërtetat lidhur me ngjarjet që kanë ndodhur në ato hapësira. Unë do ta kisha lutur Komisionin i cili do të themelohet, që me një pjesë thjeshtë ti përkushtohet këtyre ngjarjeve, si popullatës civile ashtu edhe aksioneve të drejtpërdrejta ushtarake, të cilat drejtpërdrejtë kanë ndikuar në jetën e popullatës civile në rajonet e okupuara.

Deklaratë: Milena Percin, Unioni i Grave, Kroaci, Konsultat Kombëtare me Grupet e Grave, Zagreb, Kroaci, 21 maj 2009.

37. Forumi i pestë rajonal për drejtësinë në transicion: Iniciativa KOMRA

**Budvë, Mali i Zi
29-30 maj 2009**

Forum i pestë rajonal kishte mbledhur mbi 200 organizata joqeveritare nga të gjitha vendet e rajonit të RSFJ-së së dikurshme. Me 316 pjesëmarrës, ky ishte njëri nga tubimet më të mëdha kushtuar drejtësisë në tranzicion. Forumin e kishin organizuar Qendra për Edukim Qytetar dhe Aksioni për të Drejtat e Njeriut nga Mali i Zi, me ndihmën e Sekretariatit të Koalicionit për KOMRA. Ky është forumi i parë në të cilën anëtarët e koalicionit për KOMRA, në kuadër të katër punëtorive, diskutuan për modelin dhe elementet tjera të modelit KOMRA. Një ditë para forumit, anëtarët e Koalicionit kishin mbajtur kuvendin e parë, themelues të Koalicionit, në të cilën u miratua Statuti i Koalicionit dhe u zgjodhën anëtarët e Këshillit Koordinues. Forumin e pestë e hapën Ranko Krivokapiq, kryetar i Kuvendit të Malit të Zi, Pierre Mirel, drejtor i Departamentit të Komisionit Evropian për zgjerim në vendet e Ballkanit perëndimor dhe Ron J.P.M. van Dartel, Ambasador i Mbretërisë së Holandës në Mal të Zi dhe Serbi.

Kuvendi i Malit të Zi ka arritur njëzëri që në kuadër të rezolutës mbi Marrëveshjen e stabilizimit asociimit, në kuadër të orientimit të saj evropian, të inkorporoj edhe detyrimin e Qeverisë së Malit të Zi që të formoj qendrën dokumento-hulumtuese e cila do të merrej me hulumtimin e të gjitha ngjarjeve të cilat mund të përmbajnë elemente të krimeve të luftës nga viti 1991 deri më 2001(...) Qëllim dominues është që kjo të hyjë në librat tona, të hyjë në arsimimin tonë, të hyjë në kulturën tonë. Ka ardhur koha që të mësojmë për humbjet tona dhe për gabimet tona, jo më pak se për fitoret tona. Kur ta arrijmë këtë, mendoj që si shoqëri kemi për të arritur të kuptojmë se mësimi për këto gabime dhe humbje nga fillimi i viteve të 90-ta është pengesa më e madhe në shpirtin njerëzor që ajo të mos përsëritet më.

Deklaratë: Ranko Krivokapic, Kryetar i Kuvendit të Malit të Zi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Pa marrë parasysh gjithë atë që UE mund të bëjë dhe po bën, ai nuk mund ta marr pronësinë mbi

vet procesin. Ne mund të ndihmojmë, të ofrojmë përkrahje, mirëpo nuk mund ta marrim pronësinë mbi procesin. Procesi është i juaji, ky është proces i këtyre vendeve këtu. E vërteta, përgjegjësia dhe pajtimi duhet të vijnë nga vet rajoni nëse pritet të kenë efekt afatgjatë. Është në shtetet tuaja, e me ndihmën tonë që të tejkalohet trashëgimia e të kaluarës. ... Për këtë arsye dëshiroj që përzemërsisht ta përshëndes këtë iniciativë të organizatave joqeveritare, iniciativën tuaj që të krijoni koalicionin e përbashkët për themelimin e Komisionit Rajonal. Shpresoj që, bashkë me iniciativën të tilla dhe me përkrahjen dhe presionin tonë të vazhdueshëm, vendet e rajonit ngadalë do të vijnë në situatë që të pajtohen me të kaluarën e tyre dhe ta ndërtojnë të ardhmen e tyre.

Deklaratë: Pierre Mirel, Drejtor i Departamentit të Komisionit Evropian për Zgjerim në Vendet e Ballkanit Perëndimor, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Ju, në Koalicionin rajonal për KOMRA, i keni dhënë vetës detyrë që ta gjeni mënyrën e drejtë për tu ballafaquar me të kaluarën. Është me rëndësi që kjo të bëhet përmes procesit inkluziv i cili tubon numër të madh organizatash dhe individësh dhe i cili përfshinë të gjitha palët relevante. Unë me gjithë zemër e përkrah qëllimin tuaj.

Deklaratë: Ron J.P.M. van Dartel, Ambasador i Mbretërisë së Holandës në Beograd, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Pjesëmarrësit e forumit përfaqësuan organizatat për të drejtat e njeriut, arsimim, zhvillim demokratik, pastaj shoqatat e viktimave dhe familjeve të viktimave, të rinjve, veteranëve, të internuarve, të zhdukurve e tjera – nga Bosnja, Mali i Zi, Kroacia, Serbia, Sllovenia, Maqedonia dhe nga Kosova. Në tubim ishin të pranishëm edhe disa dhjetëra gazetar, të cilët raportuan apo botuan artikuj për mediat në vijim: TV CG, HRT1, RTS, RTRS, TV FBH, TV Atlas, TV In, TV Vijesti, MBC Montenegro, mediat e shkruara Blic, Borba, Pančevac, Pobjeda, Vijesti, Dan, Novi List dhe Koha Ditore, agjencia Beta dhe portalet e internetit e-Novine, Peščanik, B92, PCNEN Crna Gora, CDM Café del Montenegro, PG Portal Info, Regionalne Poslovne Novine, Centar za Razvoj Nevladinih Organizacija, Smedia.

37.1. Punëtorja: Përse KOMRA

Në debat për mandatin morrin pjesë 57 pjesëmarrës të forumit të pestë për drejtësinë në tranzicion.

Drejtuese ishin Shukrije Gashi (Partners Kosova) dhe Vesna Terselic (Documenta).

Veteranët nuk e shohin se KOMRA është e hapur për problemet e tyre.

Ajo që më së shumti ju pengon njerëzve [veteranëve] të cilët ende jetojnë me idenë e qartë se kanë mbrojtur shtetin popullor, diçka të tyren, më së rëndi ju vije kur të gjithë në paketë i thërrasin autor apo kriminel.

Deklaratë: Milos Antic, Qendra për Traumat e Luftës, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA është e pranueshme vetëm nëse merr parasysh të gjitha viktimat, nëse nuk shikon se kush si quhet.

Ende konsiderojë nuk do ti afrohem institucionit apo organizatës joqeveritare deri sa të mos bindemi plotësisht se do ti merrni parasysh të gjitha viktimat, të punoni me të gjithë, të shkoni deri në fund për të gjithë, të vërtetoni se kush ka kryer krime duhet përgjigjet për to duke mos shikuar se si quhet, prej nga është dhe kur është zhdukur.

Deklaratë: Marko Grabovac, Shoqata për Kërkimin e Luftëtarëve të Zhdukur, Civilëve të Zënë Rob të Komunës Brod, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Pajtimi është proces i gjatë dhe – është shumë herët.

Ne Shqiptarët nuk kemi nevojë të hakmerremi, mirëpo edhe nuk mundemi të harrojmë. Mirëpo momentalisht fjala pajtim ... për këtë është ende herët, për shkaqe të ndryshme. Sepse anëtarët e familjeve nuk e dinë ku i kanë të afërmit e tyre dhe para se të gjenden ata mendoj se familjet do të jenë edhe më të pikëluara dhe më të stresuara.

Deklaratë: Ymer Merlaku, Shoqata e Familjeve të Personave të Zhdukur nga Klina, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Jam i mendimit që procesi i pajtimit të nisë dhe të vazhdoj, mirëpo do të zgjas me vite. Konsideroj që do të tejzgjatet dhe do të zgjas me vite.

Deklaratë: Haxhi Nalli nga Krusha e Madhe, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Por një fytyrë e ligë nuk mund të lahet me një fytyrë të ligë. Në këto pyetje duhet pasur përgjigje të padyshimtë dhe qëndrim të palëkundur, që tek atëherë të filloj procesi i pajtimit jo dekorativ para

Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Milika Pavlovic, shkrimtar nga Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Detyrë e KOMRA është të identifikojë të gjitha krimet, shpejtojë procesin e zbulimit të varrezave dhe gjetjes së mbetjeve mortore.

Detyrë dhe qëllim i KOMRA sigurisht që do të ishte ti identifikoj të gjitha ngjarjet e ndodhura jo vetëm në territorin e komunës Vllasenica, por edhe në mbarë territorin ... identifikimi i lokacioneve të varrezave masive apo individuale ... na nevojiten raportet mbi ngjarjet, respektivisht të dhënat mbi prishjen e lokacioneve primare ... shpejtimi i procesit të kërkimit dhe zhvarrosja.

Deklaratë: Dzevad Bektasevic, Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës Vlasenica '92-'95. BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të ndihmojë që gjykatat të jenë më efikase në procedimin e krimeve të luftës, pavarësisht nga kombësia e viktimës.

KOMRA duhet edhe më shumë, edhe më mirë, edhe më fort të ushtroj presion në strukturat udhëheqëse që të angazhohen që organizatat gjyqësore të zbulojnë dhe dënojnë edhe më shpejtë edhe në mënyrë më efikase autorët e krimeve të gjithë popujt sipas të njëjtave kritere, e jo në mënyrë selektive.

Deklaratë: Angjellko Kvesiq, Unioni i Llogoristëve në Kantonin e Bosnjës së Mesme, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Çka nëse këta dëshmitar vdesin në ndërkohë, çka ndodhë me të akuzuarit? Duhet menduar edhe për këtë aspekt. Mendoj se ne si KOMRA, duhet ti aktivizojmë respektivisht ti freskojmë me dëshmi të reja këto lëndë të cilat gjenden nëpër gjykata. Nuk duhet lënë që të vjetrohen.

Deklaratë: Naser Lajqi, Shoqata Syri i Vizionit, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA mund të ndihmojë që të përcaktohet e vërteta për të zhdukurit dhe autorët e krimit.

Unë përshëndes Komisionin e KOMRA. Të na ndihmoj, neve anëtarëve të familjeve të personave të zhdukur ta zbulojmë të vërtetën. Ata kriminel e dinë se kanë kryer krim dhe mos ta hedhin përgjegjësin në bandat paramilitare apo të pakontrolluara, sepse duhet të dihet e vërteta se ka qenë zinxhiri komandues i ushtrisë dhe policisë ai i cili ka kryer krime.

Deklaratë: Xhafer Velu, Shoqata Pengu i Lirisë, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA do të na mësojë që të bashkë ndiejmë me të tjerët.

E falënderoj [Koalicionin] KOMRA që na ka mësuar ta dëgjojmë njëri tjetrin dhe ta lëshojmë lotin edhe për hallin e tjetrit

Deklaratë: Gordana Djikanovic, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, revista Kosmetke žrtve, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA në nevojitet për ti përcaktuar faktet për ata të cilët kanë kryer krime dhe të largohet anatema se disa popuj janë kriminel.

Nuk është e lehtë të jetohej në Serbi dhe të bartet barra e diçkaje që e ka kryer individi. Them individi, nuk mendoj një njeri, por shumë prej tyre me emër dhe mbiemër. Ndoshta KOMRA do të ndihmojë që secilit popull dhe secilit shtet ti hiqet anatema e popullit kriminel, që fëmijët e mi të cilët kanë lindur në Prishtinë të mund të shkojnë nesër në Prishtinë e të mos mendojnë se dikush mund tu bëjë keq vetëm pse janë serb. Shpresoj që KOMRA do të na ndihmojë të ngrihem mbi atë që populli është kriminel. Le të përgjigjet secili kriminel për krimet që i ka kryer.

Deklaratë: Gordana Djikanovic, Shoqata e Familjeve të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, revista Kosmetke žrtve, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA mundet të krijoj një dokument të përbashkët mbi atë që ka ndodhë.

Nëse flasim për atë se pse na duhet KOMRA, përveç arsyeve tjera kjo është për shkak se mendoj se i kemi nevojat e përbashkëta. Dokumenti i përbashkët mbi atë që ka ndodhur rreth të cilit pak a shumë të gjithë do të pajtohem.

Deklaratë: Lidija Zekovic, Aktiviste për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i pestë rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. Maj 2009.

Kam formuar një grup për grumbullimin dhe përpunimin e të dhënave në nivel të Kosovës dhe këtë e kam institucionalizua. Kam angazhuar përfaqësues nga të gjitha arkivat me qëllim të grumbullimit të të dhënave mbi krimet, vrasjet, masakrat, dëmtimet e objekteve fetare dhe objekteve tjera, shkatërrimet e shtëpive, pastaj për personat e zhdukur, plagosjet, dëbimet, e kështu me radhë.

Deklaratë: Jusuf Osmani, Arkivi i Kosovës, Forumi i pestë rajonal

për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. Maj 2009.

Si Shoqata ne kemi shënuar dëshmitë, kemi emrat e dëshmitarëve. Shoqata ka dorëzuar listën prej treqind kidnapuesve, vrasësve dhe kriminelëve, potencial, sepse derisa të mos dëshmohet në gjykatë, kjo nuk është e mjaftueshme. Mirëpo, këtë e kemi shënuar vetëm ne. Shumica nga këta dëshmitar nuk janë më gjallë. Do të thotë, vitet kalojnë, këtë duhet dikush ta shënoj, ta regjistroj, që kjo të ketë peshë dhe që ndoshta në bazë të saj të procedohet më tutje.

Deklaratë: Gordana Xhikanoviq, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë, revista Kosmetike žrtve, Forumi i pestë rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. Maj 2009.

Komisioni do të ketë legjitimitet nëse shtetet marrin pjesë në formimin e saj.

Prandaj konsideroj se është shumë e rëndësishme që të themelohet një Komision i tillë dhe gjithashtu e konsideroj si shumë të rëndësishme që shtetet tona, qeveritë në të gjitha shtetet (...) thjeshtë i japin legjitimitet këtij trupi. Pa pjesëmarrjen e tyre vështirë që ne do të kemi sukses.

Deklaratë: Lidija Zekovic, Aktiviste për të Drejtat e Njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Duhet fillimisht të formohen komisionet në nivel të shteteve e pastaj atë rajonale.

Propozim i shoqatës është që të filloj iniciativa në nivel lokal, e tek pastaj të lidhen shtetet e rajonit... nuk mundet KOMRA të fshehet pas asaj që dikur e quanim vëllazërim bashkim. Komisioni është i domosdoshëm, mirëpo së pari në nivel të shtetit e më vonë të ngrihet në nivel rajonal.

Deklaratë: Bajram Qerkini, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Duhet formuar zyra dhe secila prej tyre duhet ta ketë dokumentacionin e vet, me qëllim të evitimit të manipulimeve.

Deklaratë: Jusuf Osmani, Arkivi Shtetëror i Kosovës, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

37.2. Punëtorja: Struktura e KOMRA-s

Kriteret për përzgjedhjen e anëtarëve, dhe mënyra e përzgjedhjes së anëtarëve të KOMRA.

Udhëheqës të kësaj punëtorie kanë qenë Aleksandar Trifunovic (Projekti Mediatik, *Buka*, BH) dhe Bekim Blakaj, (Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë). Në diskutim morën pjesë 24 pjesëmarrës, kryesisht përfaqësues të organizatave joqeveritare.

KOMRA duhet të ketë një zyre qendrore dhe shumë zyre kombëtare, si dhe përfaqësitë në vendet ku janë kryer më së shumti krime.

Zyra kryesore e Komisionit Rajonal ti definoj zyrat, pra brenda territorit të shtetit sepse sipas të gjitha gjasave në Kroaci do të jetë e nevojshme të ketë zyre atje ku janë kryer krimet më të rënda, e ato janë Krajina, Sllavonia, Dalmacia, pra Knini pas operacioneve Olluja dhe Blesak.

Deklaratë: Suzana Kunac, B.a.b.e., Kroaci, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Mendoj se është e domosdoshme të ekzistoj një zyre qendrore me qëllim të grumbullimit të dhënave nga zyrat rajonale respektivisht territoriale. Parashihet që secili shtet ta financoj funksionimin e zyrave të veta. Mendoj se kjo ka anën e vet pozitive për shkak se ekziston mundësia që në secilin shtet të zgjerohet rrjeti i zyrave territoriale, në numër më të vogël apo më i madh, varësisht nga nevoja (...) Përse them zyra qendrore? Për arsyen e thjeshtë se ky do të ishte vendi i grumbullimit të gjitha të dhënave e në të njëjtën kohë edhe vendi do të shkonin të gjitha iniciativat në drejtim të kreut të shteteve përkatësisht institucioneve përgjegjëse në kuadër të shteteve.

Deklaratë: Zarko Radic, Organizata Republikane e Familjeve të Luftëtarëve të Zënë Rob dhe Civilëve të Zhdukur e Republika Srpska, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Sa u përket anëtarëve të Komisionit, të zyrës qendrore të Komisionit, secili shtet i kandidon anëtarët e saj të cilët do të marrin pjesë në punën e Komisionit.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Komisionet [zyrat] duhet të jenë në nivel kombëtar. Megjithatë, secili komision e njeh vendin e vet, njerëzit e vet, ne jemi aq shumë në kontakt sa që të gjithë njihemi dhe që të gjitha ato komisione prapë i dorëzojnë të dhënat ndonjë Komisioni qendror i cili do të jetë në nivel të gjitha shteteve të ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Lozanka Radoicic, Shoqata e Prindërve Besimi, Shpresa, Dashuria, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA me siguri do ta fitoj në Kozarc, prej nga unë vij, përkrahjen e popullit boshnjak për shkak se këtu është kryer krimi ndaj tyre. Këtu kanë qenë tri kampe përqendrimi të cilat veç janë dëshmuar dhe proceduar e kështu me radhë, do të thotë këto janë faktet (...) Mirëpo çka me Serbët të cilët janë në Prijedor. A do ta përkrahin ata KOMRA, mirëpo jo duke u marr me çështjen e serbëve në Sarajevë, por që serbët të merren me çështjen e krimeve ndaj Myslimanëve në Prijedor, më kuptoni. (...) qëllim i KOMRA duhet të jetë edhe ajo se si do të ballafaqohet popullata civile me faktet se krimet kanë ndodhur dhe ato duhet të pranohen, dhe të gjyko-hen. (...) Mendoj që Komisioni kurdoherë të duhet ti ketë zyrtar këtu për shkak se këtu kanë qenë tre kamp edhe nëse në Bosnje kjo anashkalohet, do të thotë nuk do të ketë sukses.

Deklaratë: Ervin Blazevic, Shoqata Mladost, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Secili shtet duhet të përfaqësohet me numër të njëjtë të anëtarëve në KOMRA.

Mendoj që secili shtet duhet të përfaqësohet me numër të njëjtë të anuarve në Komision.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Komisioni duhet të jetë rajonal, ti ketë komisarët në nivelin rajonal dhe këtu duhet përcaktuar njëfarë principi, ta zëmë dy anëtar për secilin shtet apo diçka të ngjashëm. Ai Komision Rajonal, si trup kryesor dhe si organi më i lartë i miraton të gjitha raportet dhe eventualisht i prezanton në publik hetimet e viktimave. Përveç kësaj, në nivel kombëtar, do të duhej organizuar, le tu themi, trupat operative ekzekutive apo nën komisionet të cilat do të kenë qasje më të lehtë të të dhënave dhe viktimat, lokacionet dhe vendet e ndryshme.

Deklaratë: Andrej Nosov, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të jetë e trup i pavarur dhe të mos u shërbej kërkesave kombëtare.

Ne, këtë projekt veç e kemi sjell në kuptimin mbi kombëtar dhe në këtë kuptim nuk duhet të bëhemi peng i krijimit të njëfarë strukture e cila do të ketë karakter kombëtar sipas sistemit sa banor aq viktimë dhe sipas këtij principi të zgjedhën përfaqësuesit.

Deklaratë: Amir Talic, Shoqata e llogoristëve Sanski Most, BH,

Forum i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Është parashtruar pyetja se a do ta pranojnë serbët e Kosovës zyrën e KOMRA apo për ta do të ishte e pranueshme vetëm zyra në Serbi.

A do të pranohej Komisioni Kosovar [nënkomisioni i KOMRA] nga ana e serbëve të Kosovës apo ndoshta ata do të ishin më të afërt me komisionin në Serbi? Do të thotë kur flasim për ato komisionet lokale, kombëtare, cila do të ishte struktura e anëtarëve të atyre komisioneve? A marrin pjesë vetëm Shqiptarët apo edhe të tjerët?

Deklaratë: Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Qendra KOMRA duhet të jetë në Bosnje dhe Hercegovinë, apo në ndonjë shtet jashtë rajonit të ish RSFJ.

Sipas të gjithë treguesve, Bosnja ka pësuar më së shumti në të gjitha aspektet. Aty besohet se kanë rënë më së shumti viktimë dhe duket disi logjike, (...) që Bosnja të bëhet njëfarë qendre rajonale për të gjithë, e pastaj vendet tjera do të formonin qendrat e tyre.

Deklaratë: Marinko Xhuriq, Shoqata e të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë, Serbi, Forumi i pestë rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30. Maj 2009.

Sa i përket zyrës kryesore të Komisionit, ndoshta të jetë në ndonjë vend të tretë, nëse pajtohen të gjitha shtetet. Pra diku jashtë ish RSFJ.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të ketë anëtar të cilët janë të kualifikuar për verifikimin e vërtetësisë së dëshmive dhe dëshmitarëve.

Nëse është qëllimi të emërohen autorët në këto raporte atëherë është e domosdoshme që kjo strukturë e organizatës të ketë disa njerëz, funksione të cilët do ta bënë verifikimin e vërtetësisë së këtyre dëshmive.

Deklaratë: Dushko Medic, Rrjeti i Gjellbër i Vojvodinës, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Institucionet nuk duhet të jenë të përfaqësuara në KOMRA.

Njerëzit të cilët do të kandidojnë nuk mund të kenë

në biografinë e tyre diçka me të cilën do ta dëmtonin respektin e KOMRA apo vet idenë e saj. Kjo sipas meje nënkupton asnjë person me të kaluar apo të tashme politike si dhe në çfarëdo mënyre aktiv ushtarak apo cilëso nga strukturat ushtarake.

Deklaratë: Marinko Djuric, Shoqata e të Kidnapuarve dhe të Vrarëve në Kosovë, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Unë mendoj se anëtarët e Komisionit nuk duhet të jenë përfaqësues të institucioneve. (...)

Deklaratë: Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Ka propozime që veteranët të jenë anëtarë të KOMRA.

E pse të mos përfshihen edhe veteranët e luftës.

Deklaratë: Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Pjesëmarrja e shoqërisë civile siguron dimensionin etik të punës së Komisionit.

Një ditë kur të formohet Komisioni, përfaqësuesit e shoqërisë civile, nuk e di sipas cilit kriter, do të zgjidhen, sepse është shumë e vështirë të përcaktohet legjitimiteti i njerëzve nga shoqëria civile, mirëpo është shumë e rëndësishme që zëri i tyre dhe numri i anëtarëve të komisionit nga radhët e tyre të jetë i tillë që të siguroj një lloj kualiteti të punës etike të Komisionit.

Deklaratë: Sanja Elezovic, Instituti për Shoqëri të Hapur, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Kriteret për zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA duhet ta sigurojë përfaqësimin e të gjitha grupeve shoqërore, përfshirë edhe bashkësinë akademike, psikologët, sociologët, juristët, organizatat për të drejtat e njeriut, shoqatat e viktimave, dhe të gjithë anëtarët duhet të japin betimin që i obligon moralisht.

Kuptimi moral i zgjedhjes duhet gjithashtu të rregullohet me kriterë të caktuar, për shembull biografia. (...) Nuk kisha dashur që përsëri të vras mendjen nëse ai është polic, ish oficer apo diçka tjetër, kjo bile për momentin është e parëndësishme (...) Ata njerëz, ashtu si mjekët, duhet të japin një lloj betimi e cila i përcakton kuptimin moral të punës që do ta bëjë nesër.

Deklaratë: Amir Talic, Shoqata e llogaristëve Sanski Most, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i

Zi, 29-30 maj 2009.

Sa i përket vet kriterëve, mendoj që merren parasysh ato themelore, që dikush të mos ketë qenë i dënuar për vepër penale, e që më vonë nga struktura e vet komisarëve duhet pasur parasysh që të jenë të përfaqësuar të gjitha grupet e interesuara, e kjo do të thotë nga luftëtarët për të drejtat e njeriut, organizatave të shoqërisë civile, viktimave dhe të gjitha grupeve tjera të cilat mund ti kontribuojnë kësaj besueshmërie.

Deklaratë: Andrej Nosov, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Ky Komision rajonal duhet të jetë ekip ekspertësh, do të thotë persona që do të jenë në gjendje të bisedojnë me viktimat, të marrin deklarata, ti dokumentojnë me fakte në mënyrë objektive, pra pa i dhënë kah bisedës, pa manipuluar me atë që flitet dhe kur e them këtë mendoj se këtu duhet të jenë edhe psikologët dhe sociologët, por edhe vet viktimat si the personat me autoritet.

Deklaratë: Borka Rudic, Shoqata e Gazetarëve të BH, BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

80% e bashkëqytetarëve të mijë është nëpër tërë botën dhe mua më intereson se si do ti gjejnë këta hetues gjithë ata njerëz nga Australia e deri në Amerikë. Plus shumica e këtyre njerëzve kanë kaluar nëpër llogore, janë me shëndet të dobët dhe thënë troç me kohë po vdesin. Për këto pesëmbëdhjetë vite kanë vdekur shumë dëshmitar të gjallë.

Deklaratë: Ervin Blazheviq, Shoqata rinore Mladost, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Kriter jashtëzakonisht i rëndësishëm është që personat anëtar të Komisionit të kenë kapacitet ta jashtëzakonshëm emotiv, psikologjik dhe mendor për të bartur gjithë atë që mund ta dëgjojnë apo me çka mund të punojnë. (...) Shumë është e rëndësishme të mendohet në përfaqësimin e bashkësisë akademike sepse ajo mund të balancoj nivelin emotiv-psikologjik.

Deklaratë: Emina Buzhinkiq, Shoqata e të rinjve të Kroacisë.
Deklaratë: Sanja Elezovic, Instituti për shoqëri të hapur, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Koalicioni për KOMRA duhet ta mbaj një lloj pronësie mbi KOMRA dhe kur të formohet duhet penguar nxjerrjen e të pavërtetave në publik.

Unë mendoj që duhet të kemi strukturë drejtuese

dhe se ku Koalicioni i deritashëm me KOMRA duhet të mbaj pronësinë mbi KOMRA-në, për shkak se mendoj që nëse kjo lëshohet në nivel kombëtar, në nivel shtetëror, në qeveri, do të vije deri te politizimi dhe se do të tentohet në mënyra të ndryshme të pengohet të thanit e vërtetës.

Deklaratë: Borka Rudic, Shoqata e Gazetarëve të BH, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. Maj 2009.

Pjesëmarrësit kanë mendime të ndara rreth asaj se a duhet të huajt të marrin pjesë në punën e Komisionit.

Më duket se anëtarët ndërkombëtar të Komisionit do mund të ishin problem shumë i madh në atë bashkësi në të cilën bashkësia ndërkombëtare e ka humbur besueshmërinë. Edhe në këtë kuptim unë nuk do të pajtohesha që ata të jenë të pranishëm. Në anën tjetër mendoj se ekziston një pjesë e mirë e publikut të cilët në ekspertët ndërkombëtar gjejnë ekspert të pavarur kështu që ky është një diskutim shumë, shumë i rëndësishëm.

Deklaratë: Emina Buzinkic, Shoqata e të Rinjve të Kroacisë, Kroaci, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Mendoj se dilema e zgjedhjes eventuale të të huajve në Komision, nuk do të them bashkësisë ndërkombëtare sepse në këtë rast po flas për individ, do të mund të bëhej me të njëjtat kritere si zgjedhja në vendet e rajonit, pra me të njëjtat kritere. Pra që të jetë person me moral, me biografi të vërtetuar dhe me gjithë atë që mund të siguroj pjesëmarrja e tij në aspektin kualitativ. Do të thotë në këtë kuptim nuk duhet të turpërohem për të krijuar rregullën nëse duhet apo jo të kemi të huaj në Komisionin tonë.

Deklaratë: Amir Talic, Shoqata e Llogoristëve Sanski Most, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

37.3. Punëtorja: Mandati i KOMRA

Në debatin për mandat morën pjesë 56 pjesëmarrës të forumit të Pestë, në mes të cilëve kishte aktivistë për të drejtat e njeriut, avokatë dhe 10 pjesëmarrës të familjeve të viktimave nga rajoni. Drejtues ishin Gordan Bosanac (Qendra për studime paqësore, Kroaci) dhe Bogdan Ivanisevic (Qendra ndërkombëtare për Drejtësi Tranzicionale).

KOMRA duhet të merret me zbulimin e varreve masive, zhdukjeve me dhunë, vrasjeve masive

dhe përndjekjen e popullatës civile.

Nga këto vepra unë sigurisht i kisha veçuar varret masive, dmth këto janë veprat më të rënda... Pastaj vijnë zhdukjet e dhunshme apo me dhunë... Mendoj që kjo është çështja e cila e meriton mandatin e plotë të KOMRA-s, fati i këtyre njerëzve, vendet e mundshme ku gjenden trupat e tyre, mënyra e zhdukjes. Pastaj vijnë vrasjet, do të thotë vrasjet në forma të ndryshme të pavarura nga gjërat të cilat i dimë për varrezat masive, e pastaj vijnë kampet, përndjekja etnike, sigurisht të shtrirjeve më të mëdha.

Deklaratë: Salem Čorbo, Shoqata Kthimi dhe Mbijetesa e Qëndrueshme, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të përfshijë kohën para shpërthimit të luftimeve të armatosura të vitit 1991 por edhe kohën pas vitit 2001.

Shqiptarët nga Kosova këtë diskriminim e shohin në kontinuitet, atje nuk ka filluar në vitet e '90-ta por shumica thonë se ka filluar gjatë viteve të '80-ta, pas vitit 1981 kur patën filluar burgosjet, madje edhe vrasjet, kur ushtarët vriteshin nëpër kazerma të ndryshme nëpër pjesë të ndryshme të Jugosllavisë dhe mua më duket se do të kishte qenë mirë nëse do të flisnim më shumë për këtë gjë sot.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, më 29-30 maj 2009.

Në Kosovë do të duhej të mbulohej koha nga 11 marsi i vitit 1981 kur një student në mensën studentore në Prishtinë e kishte gjuajtur pjatën në tokë, në kohën kur kishte arritur stafeta e Titos në qendër të Prishtinës dhe aty u pat kërkuar që Kosova të firon statusin e republikës dhe në anën tjetër ky student pat thirrur 'Poshtë Tito!...' kështu që në thelb lufta e armatosur në Kosovë nisi më 11 mars të vitit 1981, dhe sipas meje mori fund më 9 qershor të vitit 1999 kur u nënshkrua marrëveshja e Kumanovës.

Deklaratë: Teki Bokshi, avokat nga Kosova, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Komisioni duhet të shpjegojë çka ka ndodhur para se të fillonin veprimet luftarake sepse veprimet luftarake nuk filluan nga vetvetja, atyre iu kanë paraprirë përshtjellime të caktuara politike, konfliktet e kështu me radhë. Dhe duhet të niset vetëm nga janari i vitit 1991 dhe të flitet si kanë filluar këto veprime luf-

tarake. Mua më duket se nuk do të jetë punë e plotë nëse në fakt nuk bëhet një hyrje, përkatësisht nëse nuk bëhet një bazë e cila do të mund të shërbente për shqyrtim më real të rrethanave para fillimit të veprimeve luftarake.

Deklaratë: Amir Kulagic nga Srebrenica, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Për Kosovën vlen rregulla që çështja ende nuk është e definuar dhe e përfunduar dhe se atje ende ndodhin krimet. Asgjë nuk mund të merr fund me vitin 2001 kur tashmë në vitin 2006 e kemi dikë të kidnapuar dhe për të cilin edhe sot nuk dihet asgjë.

Deklaratë: Olivera Budmir, Shoqata e Familjeve e të rrëmbyerve, të zhdukurve dhe të vrarëve në Kosovë, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Pjesë e mandatit të KOMRA-s duhet të jenë edhe krimet seksuale, mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve dhe përgjegjësia institucionale.

Krimet seksuale, dhunimet, prostitucioni i dhunshëm e pastaj robërimi seksual, shtatëzënia e dhunshme... duhet të hyn në mandatin e KOMRA, pastaj mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve, gjë që ka ndodhur në Serbi gjatë viteve 1993, 1994 e mjaft masovikisht edhe në vitin 1995... Unë do të dëshiroja se në atë që quhet anatomi e krimit t'i shtohet edhe pyetja e përgjegjësisë institucionale.

Deklaratë: Staša Zajović, Gratë në zi, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të merret me viktimat e bombardimeve të NATO-s.

Ekzistojnë viktima të cilat janë pasojë e bombardimit, në fakt të bombardimit të NATO-s; për shkak të kësaj ka shumë njerëz të cilët janë zhdukur, nëpër trena, nëpër ura... Kjo gjithashtu është një gjë e cila duhet të njihet.

Deklaratë: Olivera Budimir, Shoqata e familjeve të të rrëmbyerve, të zhdukurve dhe të vrarëve në Kosovë, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të zbardhë karakterin e konflikteve të armatosura dhe përgjegjësinë e bashkësisë ndërkombëtare.

Mandati i KOMRA-s do të duhej të ishte dy gjëra. E para, do të duhej të ishte karakteri i konflikteve të armatosura. Sidoqoftë, ne duhet të vejmë në pyetje në tërësi, prej Srebrenicës e më tej, çka ka bërë bash-

kësia ndërkombëtare për të zgjidhur problemin e konflikteve në ish Jugosllavi.

Deklaratë: Narcis Misanovic, Organizata e vetme për luftëtarët e demobilizuar, BH, Forumi i Pestë Rajonal për transicionin e drejtësisë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet t'i bashkojë shoqatat e viktimave në kërkesën që të gjinden të zhdukurit dhe për dënimin e atyre të cilët kanë kryer krimet.

Nuk kam drejtë që këtu të paragjykoj, të bëj thirrje dhe të gjykoj se kush është keqbërës më i madh apo më i vogël. Nuk kam të drejtë ta bëj këtë gjë por kam të drejtë të them se duhet të bashkohemi dhe të kërkojmë mundësitë e gjetjes së numrit sa më të madh të personave të zhdukur dhe të përgjigjet ai i cili e ka bërë krimin mbi ta. Nëse shndërrohem në gjykata, nëse e paraqesim veten si avokatë të caktuar, gjyqtarë apo çka do, prej KOMRA nuk do të ketë asgjë.

Deklaratë: Marko Grabovac, Shoqata për kërkimin e luftëtarëve të robëruar, civilëve të zhdukur të Republika Serbska, BH, Forumi i Pestë Rajonal për transicionin e drejtësisë, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të përpilojë listën e humbjeve në njerëz gjatë luftimeve të armatosura.

Komisioni Rajonal për t'i vërtetuar faktet duhet të krijojë një listë të humbjeve në njerëz, apo listë të atyre që kanë pësuar, por me këtë mënyrë për secilin preson që e ka humbur jetën apo është rrëmbyer dhe larguar apo në ndonjë mënyrë tjetër është zhdukur apo vrarë të ketë një karton në të cilin duhen paraqitur të gjitha të dhënat personale, duhet të ketë vend ku shkruhet nëse ky person ka qenë pjesëtar i ndonjë formacioni të caktuar ushtarak apo ka qenë civil, duhet të shkruhen rrethanat në të cilat ky person e ka humbur jetën apo është larguar e kështu me radhë, a është identifikuar, a është varrosur e kështu me radhë.

Deklaratë: Amir Kulagic nga Srebrenica, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të organizojë mbrojtjen e dokumentacionit të organizatave joqeveritare.

Mendoj se do të ishte mirë që KOMRA të punojë drejt krijimit të një baze të vetme të të dhënave jo vetëm të viktimave por edhe të dokumenteve të cilat mund të gjenden tek institucionet joqeveritare, t'i sistematizon ato, ti mbron në mënyrë adekuate kështu që të mos shkon deri te humbja apo shkatërrimi i dokumenteve të caktuar dhe shumë të rëndësishëm, të cilët mund

të ndihmojnë jo vetëm në identifikimin e viktimave por edhe në vërtetimin e fakteve tjera të cilat mund të zbardhin rrethanat apo modelet e krimit në një territor të caktuar.

Deklaratë: Amir Kulagic nga Srebrenica, BH, forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të merret me përgjegjësinë e institucioneve.

Unë do ti jepja KOMRA mandat që të merret jo vetëm me veprimet e individëve por edhe me veprimet e institucioneve, organeve. Pse të mos merret KOMRA me krimet të cilat i kanë kryer shtëpitë mediale ... përkatësisht kryeredaktorët e tyre, gazetarët e kështu me radhë, pastaj pse KOMRA nuk do të merrej me faktin se organe të caktuara policore dhe polici të tëra të shteteve të rajonit në një mënyrë kanë qenë kryes, në fakt urdhërues të krimeve të cilat janë kryer nëpër kampe, burgje etj.

Deklaratë: Ibro Bulic, Prokuroria e BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Nuk ka krim, krimi është shumë i sofistikuar, dikush e ka menduar dhe e ka organizuar, dikush e ka kryer, dikush e ka aplauduar, dikush e ka nxitur e kështu me radhë. I përkrahë të gjithë ata të cilët thonë se duhet të merremi me institucionet, në fakt me njerëz në institucione.

Deklaratë: Amir Kulagic nga Srebrenica, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të zbardh fakte të cilat deri tani nuk janë vërtetuar, e të cilat kanë të bëjnë me konfliktet në rajon, si dhe faktet të cilat kanë të bëjnë me përgjegjësinë individuale.

Ekzistojnë faktet të cilat i ka vërtetuar Tribunali për ish Jugosllavinë, fakte të cilat nuk mendoj që përsëri duhet t'i vërtetojmë, por thjeshtë duhet të kopjohen, të huazohen... Lista e dytë e fakteve do të jetë për faktet e vërtetuara të cilat deri tani, në fakt që nga fillimi i punës së KOMRA i kanë vërtetuar organet e drejtësisë në shtetet e caktuara të rajonit. Mirëpo, aty do të shfaqen problemet sepse një fakt i vetëm do të vërtetohet ndryshe nga ana e gjykatave të ndryshme. Dhe lista tjetër do të duhej të ishte ajo e fakteve të cilat nuk janë vërtetuar dhe të cilat duhen vërtetuar, të vihen në listën e fakteve të cilat duhen vërtetuar. Këto do të duhej të ishin fakte që kanë të bëjnë objektivisht me luftën, konfliktet në rajon, e pastaj do të pasonin faktet që kanë të bëjnë me vepra të kryera individual-

isht, me përgjegjësi individuale.

Deklaratë: Ibro Bulic, Prokuroria e BH, forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

KOMRA duhet të merret me viktima, të vërtetojë pse janë vrarë njerëz të pafajshëm dhe të ndihmon në gjetjen e mbetjeve mortore.

Zotërinj të dashur për mua aspak nuk ka rëndësi ngushëllimi juaj, që ky shtet është fajtor. Për mua kjo nuk ka rëndësi. Për mua ka rëndësi që të dijë se tre personat (nëna, babai dhe vëllai) për të cilët thash se janë vrarë, t'i gjej mbetjet mortore, ti varrosi në përputhje me zakonet e mia dhe zakonet e kombit tim, dhe të paktën të dijë se kush dhe për çfarë qëllimi e ka bërë këtë.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e të rrëmbyerve dhe të vrarëve në Kosovë, Forumi i pestë rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Viktimat ndaj të cilave është kryer krimi janë persona të mbrojtur nga konventa e Gjenevë.

Në të drejtën ndërkombëtare, në fakt në zakonet e të drejtës ndërkombëtare, persona të mbrojtur janë të gjithë ata ndaj të cilëve është kryer krimi.

Deklaratë: Ibro Bulic, Prokuroria e BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Çdo kush që ka përjetuar dhunë, të mos harrojmë këtë gjë, nga maltretimi fizik, seksual, joseksual e tjera, e deri te vrasja me anë të torturës, është viktimë e cila është e palejueshme dhe e papranueshme.

Deklaratë: Srdan Dvornik, aktivist për të drejtat e njeriut, Kroaci, Forumi i pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.- 30.maj 2009.

Mandati i KOMRA nuk duhet të jetë i kufizuar. Komisioni duhet të siguron dhe të ruan dokumentacionin, ndërsa varet nga organet gjyqësore që ta përfundojnë punën.

Për këtë arsye mendoj se kur është në pyetje mandati i vetë organit, duhet të jetë i pakufizuar. Sepse krimi i luftës nuk vjetrohet... Çështja e dytë... të siguron që të mos zhduket dokumentacioni. Nëse i ruani dokumentacionet herdokurë keqbërësi do të shpallet keqbërës, e viktima do të fitojë satisfaksionin. Secili krim është unik dhe secili dokument i cili sot mund të ruhet duhet të arkivohet në mënyrë që shtetet tona të bëjnë presione mes veti që kjo punë në kuptimin juridik të merr fund. Kush do ta përfundojë? Vetëm organet shtetërore dhe gjykatat. Ne nuk mund të pretendojmë se e kemi karakterin e çfarëdo organi gjyqësor.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve të Mali të Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

KOMRA duhet të ketë sukses, andaj nuk duhet të merret me shkaqet e luftës.

Mendoj se nuk duhet të merremi me shkaqet e luftës, do të thotë me çështjen se kush ia nisi, me vrasjen e dasmorit serb, apo në Borovo Selo, e kështu me radhë, por të kemi gjithmonë parasysh se KOMRA duhet të ketë sukses. Në të kundërtën nuk do të ketë sukses, nuk do t'i përvetësojë të gjithë shtatë qeveritë dhe parlamentet.

Deklaratë: Jasna Bogojević, aktiviste e organizatave joqeveritare nga Serbia, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, 28. dhe 29. 06.2009. Budvë, Mali i Zi

Shkaqet, implikimet politike, vepruesit, këto janë gjëra të rendit të dytë, të parëndësishme, jo ato të cilat duhen mënjanuar por duhen nxjerrë në pah. Këto vijnë në rend pas dhe e vetmja gjë ku KOMRA mund t'i jep vetes mandat të plotë, është çështja e dëshmimeve të viktimave nga vetë goja e tyre, detektimi i asaj që ka ndodhur, ta çoj çështjen deri në fund.

Deklaratë: Srđan Dvornik, aktivist për të drejtat e njeriut, Kroatia, Forumi i pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Konsideroj që Komisioni duhet të merret më shumë me pyetjen e fakteve se sa me vetë kualifikimet juridike të krimeve të caktuara. Komisioni nuk do të duhet të hynte në implikimet juridike por vetëm duhet të paraqet llojin e krimit në kuptim të rrëmbimit, vrasjes, dhunimit e kështu me radhë, ndërsa në pyetjen e përndjekjes gjyqësore natyrisht të pritët që me këtë do të merren gjykatat dhe organet gjyqësore.

Deklaratë: Howard Varney, Qendra ndërkombëtare për drejtësinë tranzicionale – ICTJ, Forumi i pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

KOMRA duhet të merret me shtetësitë e anuluar në Slloveni.

Ka të bëjë me anulimet e nënshtetësisë së Republikës së Sllovenisë dhe të kuptoni se sa problem i madh është ky. Duhet t'u them se ende janë 12.000 njerëz të shlyer nga Sllovenia. Nuk do të doja t' zvogëloja rastet më të rënda të armatosura të cilat kanë ndodhur në Jugosllavi por që edhe këto akte kriminele të përndjekjes, nuk e di a është kjo shprehje adekuate, tashmë e kam harruar gjuhën serbo-kroate, që edhe këso gjëra të hyjnë në interesim të KOMRA.

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Nisma civile e të shlyerëve, Slloveni, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

37.4. Punëtorja: Dëgjimi publik dhe marrëdhënia ndaj kryesve të krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut

Në debat morën pjesë 75 pjesëmarrës të Forunit të Pestë për drejtësinë tranzicionale, në mes të cilëve ishin 25 përfaqësues nga shoqatat rajonale të familjeve të viktimave. Pos sugjerimeve dhe këshillave në lidhje me temat e punëtorisë, disa pjesëmarrës ishin të mendimit se prioritet ishte vërtetimi i shkaqeve të luftës dhe krimeve,² ndërsa përfaqësuesit e shoqatave serbe shprehën se serbëve u duhej garanci që të gjitha viktimat do të trajtoheshin barabartë.³ Moderatorët e debatit ishin Tea Gorjanc- Prelević (Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi) dhe Dinko Gruhonjić (Shoqata e pavarur e gazetarëve të Vojvodinës, Serbi).

Dëshmia e drejtpërdrejtë e viktimave jep hapësirë për katarsë dhe bashkëndjesi.

Arsyeja pse sipas mendimit tim dëgjimet publike janë shumë të rëndësishme, kur flasim para së gjithash për empatinë, është fakti se për shembull rasti tani i përmendur i vrasjes së të rinjve boshnjakë (Shkorpionët) dhe xhirimet të cilat u treguan nga ana e të gjitha stacioneve televizive në Serbi, ajo të cilën unë arrita ta përcjelli në publik së pari ka shkaktuar shok, e pastaj dhimbje dhe ndjesi për këto viktima. (...) Mendoj se KOMRA në praktikë është rasti i parë serioz, dhe kam frikë rasti i fundit që të dëgjohet zëri i viktimave.

Deklaratë: Dinko Gruhonjić, Shoqata e pavarur e gazetarëve të Vojvodinës, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Andaj dëgjimet publike do të jenë një lloj i çlirimit, një lloj i katarsës dhe natyrisht një lloj i ndihmës tejet të çmueshme për ata të cilët do t'i procesojnë krimet e luftës.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Bashkësia kulturore boshnjake Preporod, BH, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Nuk e di a keni dëgjuar për të Shlyerit e Republikës së Sllovenisë? Deri sa nuk filluam të dëshmojmë, personalisht nuk kemi bërë asgjë. Publiku nuk ka ditur për neve, sllovenët nuk kanë bashkëndjerë me neve, e

2 Ibrahim Čekić, ish i dënuar politik nga Mali i Zi: *Mendoj se kjo që ju po përpiqeni të merreni me pasojat është një gabim shumë i madh, sepse para së gjithash mendoj se këtu duhet të merremi me shkaqet, përkatësisht me shkaku që ka sjell të kemi sot Srebrenicën, Dubrovnikun, Bijelinën, çka di, Sarajevën etj.*

3 Milena Parlić, Shoqata e familjeve të rrëmbyerëve dhe të vrarëve në Kosovë. Serbi: *Për ne është shumë me rëndësi individualizmi i krimit, që mos të ketë aspak politikë në KOMRA, që kjo të mos ekzistojë fare. Pra, që të gjitha viktimat të jenë të barabarta, kjo është më e rëndësishme për ne.*

kur filluam të dëshmojmë në publik, nga 5 për qind i depërtimit në publikun slloven kemi arritur në 45 për qind.

Deklaratë: Irfan Beširević, Qendra sociale, Rog, Slloveni, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Mendoj që është shumë e rëndësishme që t'i shohim viktimat me emër dhe mbiemër dhe në fytyrë, me lot, me dhimbjen, pavarësisht se sa e vështirë do të mund të ishte kjo gjë, por kjo është e vetmja mënyrë se si të vijmë në vete ndoshta, pas tërë këtyre viteve dhe që ndoshta fëmijët tanë të nisin të bëjnë diçka tjetër në këto vende, e të mos kthehemi vazhdimisht dhe të sillemi në rreth.

Deklaratë: Ljiljana Stojanović, Qendra për demokraci dhe zhvillim të jugut të Serbisë, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Kur është në pyetje dëshmia publike do të doja të them se kjo është gjë e drejtë, që len përshtypje shumë të madhe në të gjithë njerëzit rreth neve dhe në rajon...

Deklaratë: Ljubiša Filipović, Shoqata e familjeve të rrëmbyerve dhe të vrarëve në Kosovë, Crveni božur, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Nocionin e viktimës duhet definuar në përputhshmëri me standardet e të drejtave të njeriut.

Viktimë është secili individ apo grup mbi të cilin është kryer krimi, gjithashtu viktimë është qytetari mbi të cilin është kryer çfarëdo lloji i dhunës i motivuar nga akti kriminal dhe jo njerëzor apo me anë të veprimit kundër standardeve të pranuar ndërkombëtarisht të cilat garantojnë realizimin e të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Velija Murić, Komiteti malazias i juristëve për të drejtat e njeriut, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Duhet treguar me gisht mbi atë që është organizator i të gjithë kësaj, duhet bërë dallimin në mes viktimave. Një gjë është viktimë e cila është vrarë në prag të shtëpisë së saj, tjetër është ai i cili ka shkuar në vend të huaj që të kërkon diçka e kështu me radhë.

Deklaratë: Ibrahim Ćikić, ish i burgosur politik, Mali i Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Viktimë është edhe ai i cili është vrarë në pragun e vet, por në të njëjtën kohë viktimë janë edhe ata të cilët janë përndjekur dhe përzënë nga shtëpitë e tyre, do të thotë nuk janë vrarë. Andaj nocioni i viktimës ka shumë shumë kuptime dhe mendoj

se gjatë punës së KOMRA, dhe posaçërisht në të folurit publik, të mos bëhen vlerësime të njëjta, aty ku nuk guxohet të bëhen.

Deklaratë: Esad Kočan, Javorja Monitor, Mali i Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Dëgjimet publike nuk duhen kufizuar vetëm në viktima.

Jam i mendimit se duhen dëgjuar të gjithë ata të cilët duan të japin rrëfimin sepse ne nuk jemi në gjendje e as që jemi të thirrur që të vlerësojmë nëse dikush është keqbërës apo jo. Natyrisht, për këtë duhet siguruar një mekanizëm, ndoshta ky nuk është termi i duhur, për mbrojtjen e dëshmitarit.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Bashkësia kulturore boshnjake Preporod, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Kur janë në fjalë kryesit e krimit, mendoj se ata gjithashtu vuajnë, kanë mjaft trauma dhe se tregimet e viktimave mund t'i shtyjnë që edhe ata të rrëfihen, dhe mendoj se është shumë e rëndësishme që gjatë rrëfimit të tregimit të mos kacafyten, të mos fyhen, që tregimi të jetë ashtu si është dhe të krijohet një hapësirë për tregim, të ketë hapësirë për të gjitha tregimet.

Deklaratë: Teufika Ibrahimfendić, Gratë Viva, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Për të gjetur se ku janë zhdukur, për ata që nuk janë aq të fajshëm, që kanë pasur faje më të vogla, që nuk kanë qenë kriminelë më të mëdhenj lufte, ndoshta duhet aprovohet ajo klauzolë për t'iu mundësuar që të dëshmojnë publikisht, që publikisht të nxjerrin gjënë në të cilën kanë qenë pjesëmarrës, në mënyrë direkte apo indirekte, në mënyrë që të arrijmë deri tek e vërteta.

Deklaratë: Nada Dabić, Esperanca, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Megjithatë duhen konsideruar ndryshe ata të cilët e kanë kryer krimin duke i zbatuar urdhrat, pra duke i respektuar urdhrat e eprorëve të tyre apo thjeshtë qëndrime politike dhe nacionale nga ata të cilët praktikisht në emër të tyre kanë kryer krime duke u udhëhequr nga qëllimi kriminal.

Deklaratë: Velija Murić, Komiteti malazias i juristëve për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Në mesin e pjesëtarëve të ushtrisë dhe policisë, në çdo vend ka asi që kanë nevojë të madhe që nën kushte të caktuara dhe në lidhje me raste të caktuara

ara të tmerrshme, të flasin. Jo publikisht – tregohet se kur flasin publikisht kjo përfundon tmerrshëm (për ta) ... Mirëpo nëse ne ia arrijmë të krijojmë një klimë të ndryshme, që kjo të jetë klimë e përkrahjes për ata të cilët flasin publikisht, dëshmojnë për krime, atëherë sigurisht edhe për ata do të jetë më e lehtë që të lajmërohen dhe pastaj në kuadër të këtyre dëgjimeve publike të flasin për krimet.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Në përzgjedhjen e viktimave që të dëshmojnë publikisht përparësi duhet dhënë atyre viktimave dëshmitë e të cilave vërtetohen nga dëshmitarët tjerë.

Mendoj se nuk duhet bërë seleksion, mendoj që në fakt duhet t'u jepet mundësia ta thonë publikisht atyre njerëzve të cilët duan ta bëjnë këtë gjë, nuk do të bëja seleksion në bazë të mënyrës se si mund të dëshmojnë, me rëndësi është dëshira e këtyre njerëzve që të marrin pjesë.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Unë jam i mendimit që të dëgjohen edhe viktimat edhe dëshmitarët dhe mendoj se kur të marrim parasysh seleksionin e atyre që do të flasin publikisht, përparësi t'u jepet viktimave dëshmitë ose tregimet e të cilëve mund të mbështeten nga dëshmitarët.

Deklaratë: Dragoljub Duško Vuković, gazetar nga Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Mendoj që posaçërisht ishte dashur të dëgjohen gratë, viktima të dhunimit.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetare nga Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Mali i Zi, 28. dhe 29.05.2009.

Viktimat duhet të dëshmojnë lirshëm, e jo të merren në pyetje si para gjyqit.

Mendoj se duhet lejuar që të flasin lirshëm e të mos e ketë formën e ndonjë veprimi hetues. Thjesht ngase njerëzit në biseda të tilla thonë se kjo gjë duhet respektuar. Disa prej tyre ndoshta munden pak a shumë, por mendoj që nuk duhen të merren në pyetje...

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Ekziston dilema se a duhet viktimat publikisht t'i emërtojnë kryesit e krimeve.

A duhen emëruar, kjo gjithashtu është dilemë, a duhet emëruar kryesit e krimeve apo jo. Mendoj se gjatë deklaratave publike, dhëniet publike të dëshmitëve, nuk duhen bërë, por pasi që nuk do të jenë të gjitha dëshmitë publike atëherë mendoj që Komisioni thjesht duhet t'i ketë këto të dhëna.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Pra nëse KOMRA nga faktet që disponohen konstaton mjaftë dëshmi të tjera për situatën në fjalë, ai në thelb do të mund të emëronte kryesit e krimeve pa e vrarë mendjen për këtë. Dhe mendoj se në raste të tilla kjo edhe do të duhej të bëhej në këtë mënyrë.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Kam pasur rastin të dëgjoj shumë njerëz të cilët kanë përmendur emra të atyre që i kanë kryer krimet. Natyrisht, ka dallim në mes asaj se njeriu i cili flet ka dëgjuar për diçka apo është dëshmitar që ka parë, që thuhet, me vetë sytë e tij.

Deklaratë: Jusuf Trbić, Bashkësia kulturore boshnjake Preporod, BH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Nga pozita e gazetarit profesional duhet të them se është shumë e rrezikshme të koklavitemi me emrat e kryesve të krimeve nëse nuk kemi dëshmi për këtë gjë. Ngase, me këtë hymë në një zonë potenciale të mallkimit e kështu me radhë, dhe mund të vijmë në një situatë ku viktimat të cilat për shkak të faktit që eventualisht nuk mund të vërtetojnë se dikush është kryes i krimit, të gjykojnë nga ata të cilët i kanë kryer krimet, apo nga ata që thuhet se e kanë kryer krimin, dhe ne nuk do të jemi në gjendje, apo Komisioni nuk do të jetë në gjendje që t'i mbrojë.

Deklaratë: Dragoljub Duško Vuković, gazetar nga Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Përdorimi emrave të kriminelëve apo dëshmitarëve apo çfarëdo emrave, kjo shkel principin e drejtësisë, strukturave legale të secilit shtet. Atëherë, a do të kemi dy drejtësi në këtë rast? Një civile dhe tjetrën shtetërore? Apo këto dyja do ta përplotësojnë njëra tjetrën, dhe kështu disi KOMRA do të bëhej servis publik i institucioneve të prokurorisë apo e prokurorit shtetëror në procesimin e kriminelëve të luftës.

Deklaratë: Bruno Čavić, veteran nga Kroacia, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Pra, një gjë është që dikush gjatë dëshmisë ta thotë një emër, e tjetër është kur ky emër shkruhet në

raport. Në të dy rastet ka rëndësi sasia e dëshmimeve. Sepse, kini kujdes, ju ndoshta jeni përgjegjës për hakmarrje, apo liroheni nga hakmarrja nëse keni pasur mjaft bazë për të besuar në të vërtetën e asaj që keni folur. Andaj nëse KOMRA për hir të ndërtimit të fakteve ka dhënë mjaft dëshmi tjera mbi këtë situatë, ai në fakt do të mund të emëronte pa frikë kryesit e krimeve dhe mendoj se në këto raste kjo edhe do të duhet bëhet në këtë mënyrë.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Familjet e viktimave duhet të vendosin për amnistinë e kryesve të krimit.

Duhet dhënë amnisti të gjithë atyre që bëjnë mirë, atyre që duhen shpërblyer. Mendoj se familjet tona duhen vetë të vendosin se a do të amnistojnë. Zoti do t'i dënojë të gjithë ata që kanë bërë keq, dhe secili kriminel ka emër dhe mbiemër.

Deklaratë: Verica Tomanović, Shoqata e familjeve të të rrëmbyerve dhe vrarëve në Kosovë, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Ekziston dilema se a duhen të thirren përfaqësuesitë institucioneve që të dëshmojnë publikisht.

A duhet mbajtur dëgjime publike të përfaqësuesve të institucioneve, unë mendoj që jo.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Kur bëhet fjalë për çështjen se a duhet mbajtur dëgjime publike të përfaqësuesve të institucioneve, mendoj se kjo është një gjë shumë relevante sepse nëse do t'ia arrinin t'i dëgjonim publikisht përfaqësuesit e institucioneve, në këtë mënyrë do të krijojmë një kontakt specifik me ta, përkatësisht me ata të cilat institucionalisht do të duhej të mërreshin me krimet e luftës, me kompensimin e dëmeve, me të dëmtuarit e kështu me radhë.

Deklaratë: Velija Murić, Komiteti malazias i juristëve për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Nëse duhet t'i vërtetojmë faktet, dhe nëse kjo është një nga mënyrat për ta bërë këtë gjë, e pastaj nga këto fakte të vërtetuara të arrijmë deri te diçka që do të na sprapsë, madje edhe disa nga paraardhësit tanë nga kryerja e krimit, atëherë pajtohem që atyre të cilët duan të flasin, sepse duan t'i sigurojnë vetes ndonjë lloj amnistie, apo sepse duan të pendohen etj, ta pas-trojnë ndërgjegjen e tyre, t'u jepet ndonjë mundësi që t'u bëhet më e lehtë nëse e tregojnë të vërtetën.

Deklaratë: Dragoljub Duško Vuković, gazetar nga Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

Organizatave joqeveritare dhe shoqatat e viktimave duhen inkurajuar viktimat që të marrin pjesë në dëgjimet publike.

Roli i organizatave joqeveritare dhe të shoqatave të viktimave në inkurajimin e viktimave që të dëshmojnë, ky është tani si një udhëzim se ato duhet të inkurajohen.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 28. - 29. maj 2009.

38. Konsulta lokale me shoqatat e të burgosurve, të mbajturve në kampe, luftëtarëve dhe viktimave të luftës rreth nismës KOMRA

**Novi Travnik, Bosnja dhe Hercegovina
6. qershor 2009.**

Konsultat janë organizuar nga Forumi i qytetarëve të Tuzllës, gjatë të cilave për herë të parë janë takuar përfaqësuesit e shoqatave të bashkësive lokale kroate dhe boshnjake të mbajturve nëpër kampe. Morën pjesë 24 përfaqësues të shoqatave të të mbajturve në kampe, familjeve të dëshmorëve, luftëtarëve të rënë, si dhe një shoqatë e viktimave civile të luftës. Udhëheqësit ishin Vehid Šehić (Forumi i qytetarëve të Tuzllës), Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci) dhe Bogdan Ivanišević (Qendra ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale). Lajmërimin e ngjarjeve e ka bërë Portali live.ba.

Për shumicën e pjesëmarrësve KOMRA është një rast që të kuptohet e vërteta për atë se çka ka ndodhur në vendin e tyre, që për këtë të flasin njerëzit e thjeshtë dhe të ndalohej ndarja e fëmijëve.

Krimet nuk duhen harruar, por duhen falur sepse më kanë mësuar si fëmijë që njerëzimi përmirësohet nga aftësia dhe gatishmëria që t'ia falë kundërshtarit të vet apo ndoshta thënë më vrazhdë, armikut të vet. Andaj mendoj që KOMRA na detyron të gjithë neve që në një mënyrë të kuptojmë, të njoftohemi dhe të flasin për të gjithë atë që ka ndodhur nëpër këto rajone.

Deklaratë: Anđelko Kvesić, shoqata kroate e të mbajturve në kampe në kantonin Bosnja e Mesme, Konsultat lokale me shoqatat

e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Na ndihmoni që të formohemi, në fakt të na futni në ligj si të mbajtur në kampe sepse si bashkësi e të mbajturve në kampe të BH nuk e kemi rregulluar statusin tonë. Andaj na ndihmoni tani për këtë gjë e ne pastaj nuk do të jemi kundër asgjëje, si tani që jemi. Le të formojnë, nisma është e mirë, na duhet. (...) Nuk duhet të harrojmë, le të themi, që tek ne edhe fëmijët janë të ndarë. Nuk duhet vonuar me formimin e këtyre komisioneve sepse kjo duhet bërë sa më shpejtë në mënyrë që të mos ketë ndarje të mëtutjeshme në mes neve dhe në mes fëmijëve, sepse kini kujdes, është tjetër gjë shkollimi tek kroatët, dhe gjë tjetër shkollimi tek boshnjakët, ndërsa tjetër shkollimi tek serbët, madje as nuk kemi ligj për edukim.

Deklaratë: Husein Plivčić, Shoqata e të mbajturve në kampe e komunës Vitez, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Ne jemi për themelimin e një Komisioni Rajonal për arsyen se një përbërës nuk dëshiron të bashkëpunojë me përbërësin tjetër, këtu e kemi ne problemin, jo te populli i thjeshtë, por te kryetarët dhe politikanët. (...) Lejoni të mbajturit në kampe, lejoni familjet e luftëtarëve të vrrarë, lejoni invalidët të flasin për atë që u dhemb para këtij Komisioni. Le të formohet ky Komision dhe do të zgjidhet problemi, problemi i madh tek ne.

Deklaratë: Mirsad Dizdar, Shoqata e të mbajturve në kampe të Bosnjës dhe Hercegovinës, Shoqata e të mbajturve në kampe e Jajces, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Torturuesit tanë shëtisin të lirë e madje edhe gjinden nëpër pozita të larta dhe kanë detyra të larta në këtë qeveri e cila nuk bën asgjë të mirë për neve të cilët kemi vuajtur në luftën e mëmëdheut. Shumë është e rëndësishme që të përmendet që gjykatat apo gjyqet nuk bëjnë asgjë në BH kur janë në pyetje viktimat e luftës, e posaçërisht për neve të mbajtur nëpër kampe. Mendoj se themelimi i këtij Komisioni Rajonal do të sjellë vërtetimin e drejtësisë dhe të së vërtetës dhe realizimin e të drejtave të cilat neve të mbajturve nëpër kampe na përkasin sipas konventës së Gjenevës.

Deklaratë: Marko Krajina, Kroaci, Shoqata e të mbajturve në kampe nga Fojnica, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Kur është në fjalë kjo nismë me të vërtetë e përshtatshme dhe mendoj që duhet nisur nga pozita e viktimës sepse aparati shtetëror nëse ka mundur ta

zgjidhë këtë problem, apo nëse ka dashur, deri tani do ta kishte zgjidhur. Kështu që me të vërtetë është për lëvdatë, vetëm përmes dialogut, por dialogut konstruktiv, do të vijmë një ditë deri te një shoqëri me të vërtetë demokratike dhe themeli kryesor i shoqërisë demokratike është shoqëria civile, dhe kjo është qytetarët e bashkuar në realizimin e qëllimeve të përbashkëta.

Deklaratë: Sandra Velta, Kroaci shoqata e të mbajturve në kampe nga Busovača, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Me nënshkrimin tim, dhe të shumë shoqatave, e keni bekimin e 150 njerëzve. Unë jam i 151-ti. Do të thotë që keni 151 zëra me këtë nënshkrimin e deklaratës nga ana ime.

Deklaratë: Petar Madacki, Shoqata e të burgosurve politikë të Kroacisë, Kiseljak, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Shoqatat e të mbajturve në kampe duhen së bashku të bëjnë presion ndaj qeverisë që të formohet KOMRA.

Shoqatat me cak të njëjtë, me emërim të njëjtë, i kanë shenjat e tyre të ndryshme dhe zakonisht e kundërshtojnë njëra tjetrën. (...) Me vetë këtë sjelljen e tyre i ndihmojnë qeverisë qëllimi i së cilës në të vërtetë është që të mos hyjmë në sistem të shtetit. (...) Do të mund të formohej një organizatë kulmore ku do të mund eventualisht të veprojmë së bashku për realizimin e të drejtave tona, të të vërtetave dhe qëllimeve, sepse me të vërtetë e kemi një pengesë në mes nesh.

Deklaratë: Miralem Aletić, Shoqata e të mbajturve në kampe, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

I mbajturi në kamp është i mbajturi në kamp. Nëse do të hyjmë në ligj, shkojmë së bashku. Problemet janë të njëjta, plagët të njëjta, e kemi të drejtën e lirisë së të folurit, kemi fenë, ndoshta është rrahur e stërrahur siç më kanë rrahur mua. Ku është dallimi? Pse duhet të jemi të ndarë? Politikës dhe partive nacionale iu konvenonte të jetë kështu, i përshtatet Zagrebit, i përshtatet Beogradit. Dhe kush paguan, ne paguajmë.

Deklaratë: Tahir Tahirović, Shoqata e të mbajturve në kamp të komunës Busovača, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Këtë politikë ne e kemi legalizuar në zgjedhjet, ne në të gjitha zgjedhjet i japim pushtet politikës. Nuk vijnë ata vet, andaj këtu ka rëndësi që ne si qytetarë, si

njerëz, si qenie njerëzore të vlerësojmë a kemi kapacitetet, a kemi fuqi dhe a kemi mjaft moral brenda vetes që të fillojmë në një mënyrë njerëzore të flasim për krimin ndaj çdokujt, pavarësisht se nga cila anë është kryer dhe nga kush është kryer.

Deklaratë: Fuad Keço, Shoqata Luftëtarët e demobilizuar, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Si ta shtrojmë rrugën për politikanët e sodit të cilët nuk kanë vullnet që të na ndihmojnë, të formojnë një Komision të tillë. Sepse kjo nuk u përshtatet. Andaj, të mos flasim për atë se kush do të financojë, kush do të jetë anëtar, së pari t'i gjejmë rrugët e drejta me anë të cilave do të mund të bëjmë presion mbi përfaqësuesit e pushtetit ligjor dhe të lartë, që të sjellin ligjin që do të krijohet Komisioni.

Deklaratë: Anđelko Kvesić, Kroaci, Shoqata e të mbajturve në kampe në kantonin e Bosnjës së Mesme, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Disa pjesëmarrës mendojnë se anëtarët e KOMRA duhet të jenë ekspertë dhe individë të cilët janë në gjendje ta dëgjojnë edhe viktimën edhe keqbërësin, pavarësisht nga përkatësia kombëtare, e disa tjerë janë të sigurt që viktimat duhet të jenë në mesin e anëtarëve.

Në këtë Komision për të cilin po flisni, e dini kush duhet të ulet. Njerëz të cilët nuk kanë qenë të lënduar, njerëz të cilët nuk kanë qenë të burgosur e të ngujuar, njerëz të cilët nuk kanë marrë pjesë në këtë konflikt, kuptoni, sepse këtu gjithkush me gjithkë ka luftuar. (...) Në Komision sipas meje duhet të jenë njerëz të cilët janë do të thosha apatikë ndaj të gjitha konflikteve të mundshme.

Deklaratë: Petar Madacki, Shoqata e të burgosurve kroatë politikë nga Kiseljak, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Mendoj se ky Komision rajonal duhet të përbëhet nga njerëz profesionalë të cilët nuk janë të sëmurë kur është në pyetje kombësia. (...) Merrni së pari njerëz ekspertë në Komision, që të kenë nerva së pari të dëgjojnë ata njerëz ndaj të cilëve janë bërë padrejtësitë, që kanë fuqi dhe vullnet të dëgjojnë anën e akuzuar, dhe së pari merrni njerëz të cilët nuk do të shikojnë nga ana tjetër e tavolinës se si duhet njeriu por çka ka përjetuar dhe çka ne duhet bërë në emër të pajtimit.

Deklaratë: Matija Jakšić, Shoqata e të mbajturve në kamp nga lufta atdhetare nga Jajce, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Ju përshëndes për formimin e këtij Komisioni, krijimin e këtij Komisioni dhe që drejtësia do t'i sjellë vendimet e saja. Në këtë Komision duhen të jetë dikush nga anëtarët e familjeve të të vrarëve, të dëshmorëve, familje e cila e ka humbur dikë të dashur, të hyn dikush nga viktimat e luftës, pavarësisht nga cila anë, serb, kroat, mysliman, dhe të hyn, të jetë anëtar, nëse ka mundësi, sepse metoda e lëkurës personale është diçka tejet specifike.

Deklaratë: Marjan Krajina, Shoqata e të mbajturve dhe të burgosurve kroatë në kampe nga Fojnica, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Shoqatat duhen t'i ndihmojnë punës së Komisionit me të dhënat dhe dokumentet që i posedojnë.

Kur është në fjalë dokumentacioni, kur janë në fjalë shifrat, shkresat dhe disa statistika mendoj se të gjithë kryetarët e shoqatave kanë dokumentacion të caktuar dhe duhet të kenë të tilla që do ta lehtësonin punën e Komisionit.

Deklaratë: Tahir Tahirović, Shoqata e të mbajturve në kamp të komunës së Busovača, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kamp, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Ekziston frika se do të ketë keqpërdorime nëse qeveritë e financojnë punën e KOMRA-s.

Nga cilat mjete do të financohet nëse pushtetet e formojnë Komisionin? Do të thotë se mjetet do të sigurohen nga shteti, atëherë ne si të burgosur nuk do të gjendemi askund. Pastaj do të punësohen gjithfarë anëtarë të familjeve të ministrave, do të punësohen shoferë, e ne ende do të zvarritemi si zvarritemi edhe sot e kësaj dite.

Deklaratë: Redo Isić, Shoqata e të mbajturve në kampe nga komuna e Travnik, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Është shprehur dyshimi që Komisioni do të ndihmon në shpagimin e të mbajturve në kampe

Kantoni i Bosnjës së mesme është i vetmi kanton me regjim të posaçëm. Duhet të paguani për t'u vlerësuar nga Komisioni dhe në fund, në përfundim të punës së Komisionit, ju merrni përgjigje pozitive ose negative. Paguani 28 KM, por nuk do të merrni përgjigje pozitive sepse ata kërkojnë shënimet e mjekut nga periudha e luftës, do të thotë të viteve '92-93. E kujt i ka rënë në mend që të shkon te mjeku kur ka dalë nga kampi, ju lutem? Dhe kush garanton që ky koalicion, mendoj Komision, do t'u ndihmon

njerëzve, t'u ndihmojë të mbajturve në kampe, do të thotë që njerëzit të jenë të shpague.

Deklaratë: Redo Isić, Shoqata e të mbajturve në kampe nga komuna e Travnik, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Më e rëndësishmja është të gjenden varret dhe mbetjet mortore të atyre që nuk janë.

Koka e vdekur, mendoj se në tërë këtë tregim, në tërë shoqërinë e BH, së paku në rajonin që unë gjendem e edhe më gjerë, më së paku vlen koka e vdekur. (...) Të drejtat materiale janë të shkelura te të gjithë, por diçka është më e vlefshme, është si tha njëri nga ne, që të dihet se ku është varri, që kjo të zbulohet, ku dhe kush është zhdukur, por është i vdekur. Kjo është gjëja më e rëndësishme, dhe sot në këtë tregim, kërkoj falje nga të mbajturit në kamp, ata e kanë përjetuar goditjen, por goditjen më të madhe e kemi ne viktimat të cilat vetëm na mbetet të mendoj që nuk e kam më djalin.

Deklaratë: Kulaš Haso, Shoqata e familjeve të dëshmorëve dhe luftëtarëve të vdekur të ushtrisë BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

Unë do ta përshëndesja idenë e formimit të Komisionit për shkak arsyes që të gjenden të zhdukurit dhe të shpërblehen viktimat e këto janë familjet e të vdekurve dhe të zhdukurve.

Deklaratë: Zilha Imamović, Organizata e familjeve të dëshmorëve dhe luftëtarëve të vrarë Kiseljak, BH, Konsultat lokale me shoqatat e të mbajturve në kampe, të burgosurve dhe viktimave të luftës, Novi Travnik, BH, 6. qershor 2009.

39. Konsultat lokale me shoqërinë civile rreth nismës KOMRA

**Leskovcë, Serbi
11. qershor 2009.**

Konsultat i organizoi organizata joqeveritare *Gratë për paqen* nga Leskovci. Morrën pjesë 30 pjesëmarrës: 21 aktivistë nga organizatat joqeveritare, dy anëtarë të Partisë Demokratike, një anëtar nga Lëvizja serbe e Përtëritjes, përfaqësues të veteranëve, një përfaqësuese e pushtetit komunal, dhe dy gazetarë, aktiviste të organizatave joqeveritare.

Drejtues ishin Maja Pešić (Gratë në të zeza, Serbi), Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Staša Zajović (Gratë në të zeza, Serbi). Debatin e moderoi Jelena Cakić, aktiviste nga *Gratë*

për paqe nga Vlasotince. Konsultat i përcolli Bogdan Ivanišević, konsultues i Qendrës Ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale. Të gjithë pjesëmarrësit e përkrahën nismën për themelimin e KOMRA. Për këto konsulta ka raportuar TV Leskovac, TV Studio MT, TV K1, JUG press.com.

Në KOMRA nuk duhet të ketë përfaqësues të pushtetit apo anëtarë të partive politike.

Nuk duhet të ndodhë që në KOMRA të ketë ndonjë anëtar të qeverisë, këtë gjë vazhdimisht e përmendi nëpër këto mbledhje sepse ky Komision nuk do ta kishte të njëjtën peshë sikur të ketë intelektualë të pavarur, personalitete të njohura, personalitete me integritet të pacenuar, andaj shumë mirë dhe shumë me kujdes duhet të merret parasysh kur të propozohen njerëzit që me të vërtetë do të gjenden në këtë Komision.

Deklaratë: Dobrosav Nešić, Këshilli për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Ka rëndësi tejet të madhe që në këtë Komision të mos ketë përfaqësues të pushtetit. Në momentin që përfaqësuesit e pushteti hyjnë në këto Komisione rajonale, gjithmonë do të shkatërrojnë të gjithën nga arsyeja e thjeshtë që nuk ekziston lloj më i keq i njerëzve se sa politikanët. (...) Për shkak të kësaj arsyeje mendoj që anëtarë të këtij Komisioni duhet të jenë absolutisht njerëz të integritetit, njerëz që janë të vërtetuar në lëmin e tyre, të cilët nuk i përkasin asnjë qarku partiak e as nuk janë përfaqësues të ndonjë partie.

Deklaratë: Vjačeslav Nešić, Kryetar i Këshillit qytetar të Lëvizjes Serbe të Përtëritjes në Leskovcë, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Veteranëve u pengojnë gjeneralizimet që bëhen, nuk mohojnë se ka pasur të atillë që kanë vrarë dhe vjedhur por në mesin e tyre ka edhe viktimë.

Në mesin e veteranëve gjithashtu ka edhe viktimë, ndërsa aty ka qëndrime të cilat tani unë i kam përmbledhur kështu, se ka gjeneralizime të cilat u pengojnë edhe atyre gjithashtu. Ata natyrisht nuk mohojnë se ka pasur të atillë që kanë vjedhur, plaçkitur, vrarë e kështu me radhë por kjo nuk do të thotë se këtë e kanë bërë të gjithë veteranët.

Deklaratë: Vesna Karanfilović, përfaqësuese e Shoqatës Veteranët e Serbisë për paqe, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Deri sa të mos flasim për atë që ka ndodhur, ne jemi bashkëpjesëmarrës

Do t'ju përkujtoj se sa shumë janë zbardhur kulmet në Leskovc nga antenat satelitore gjatë luftës së Kosovës, asaj të vitit 1999. A mendoni që ndonjëra nga këto antena ka qenë e blerë? Mua njerëzit në rrugë më kanë ofruar çfarëdo veture që dua për disa qindra marka. Deri sa të heshtim për këtë gjë, ne do të jemi bashkëfajtorë.

Deklaratë: Srđan Dimitrijević, Lëvizja për Leskovac, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Do të duhet që prej gjërave më të vogla, djegieve, shkatërrimeve të pronës së huaj, tërë kjo të vendoset nën kompetencat e KOMRA, dhe të shihet se kush, pse, për çfarë arsye dhe në emër të kujt e ka bërë këtë.

Deklaratë: Aleksandar Mihajlović, Partia Demokratike, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11 qershor 2009.

Duhet vërtetuar me saktësi se kush mund të konsiderohet si viktimë. Nuk duhet të harrohen refugjatët dhe qytetarët e mobilizuar me dhunë, dhe dezertorët të cilët kanë përfunduar nëpër burgje.

Mendoj se është shumë e rëndësishme të mos harrohen refugjatët mbi të cilët thjeshtë është bërë gjueti nëpër Maqedoni dhe janë kthyer nëpër fushëbeteja të Kroacisë dhe Bosnjës. Dhe mendoj se duhet ta kthejmë vëmendjen edhe drejtë atyre njerëzve të cilët nuk kanë dashur të shkojnë në luftë, por në mënyra të ndryshme janë detyruar apo kanë përfunduar nëpër burgje.

Deklaratë: Ljiljana Stojanović, Qendra për demokratizim dhe zhvillim të jugut të Serbisë, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Mandati i KOMRA duhet të përfshijë kohën para fillimit të luftës në Slloveni.

Fillimi i konfliktit të cilin neve na e paraqesin, ose të cilin unë kam pasur rastin ta kuptoj, ka qenë tregimi i djegies së flamurit jugosllav në lojën e futbollit në vitin '89. Do të thotë nuk mundemi sërish të lidhemi për Slloveninë e vitit '91, kjo ka nisur shumë shumë më herët.

Deklaratë: Nebojša Kitanović, Lëvizja Serbe e Ripërtëritjes, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Nga KOMRA pritet që t'i kushtojë vëmendje romëve të vrarë dhe të zhdukur. Pyetja është se a hyn në mandat të KOMRA fakti që romët në Maqedoni ende nuk kanë dokumente.

Shumë pak flitet për këtë gjë, për romët e zhdukur dhe romët e vrarë. Askush nuk e hulumton këtë gjë,

sa unë, sa unë, kërkoj falje nëse nuk është kështu... Romët të cilët kanë ikur në Maqedoni ende nuk kanë kurrfarë dokumente.

Deklaratë: Ašim Saitović, komuna Leskovcë, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovac, Serbi, 11. qershor 2009.

Organizatat joqeveritare, anëtarët e Koalicionit për KOMRA duhet t'i kontaktojnë pushtetet lokale dhe të fitojnë përfshirjen e tyre në procesin e konsultimit.

Së pari ne si anëtarë (të Koalicionit), si përfaqësues të këtyre organizatave joqeveritare, ne duhet të kemi kontakt me përfaqësuesit lokalë, me zyrtarë të qyteteve tona, e pastaj në bazë të përfundimeve tona rreth asaj se a janë të interesuar për punë aktive me KOMRA, të nisemi në atë drejtim.

Deklaratë: Jasmina Mitrović, Partia Demokratike, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovac, Serbi, 11. qershor 2009.

Për amnistinë e keqbërësve, të cilët do të pendoheshin dhe do të jepnin të dhëna rreth varreve masive, duhet të vendosin familjet e viktimave.

Mendoj se është shumë me rëndësi se si do të ishte reagimi i viktimave, familjeve të viktimave ndaj faktit se duhet edhe keqbërësit të përfshihen në tërë këtë tregim. Thjesht, rreth idesë që të amnistohen njerëzit të cilët do të zbulonin ndonjë të vërtetë rreth varrezave masive apo rreth asaj se ku gjenden njerëzit të cilët ende janë të zhdukur në territorin e ish Jugosllavisë. Nuk jam e sigurt se sa do të haste në kuptim nga ana e viktimave kjo pjesë e përfshirjes së keqbërësve.

Deklaratë: Ljiljana Stojanović, Qendra për demokratizim dhe zhvillim të jugut të Serbisë, Serbi, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

Transparenca e procesit është shumë e rëndësishme. Serbët duhet të binden se nuk janë të vetmit fajtorë.

Kjo transparencë nëpër të gjitha çështjet, edhe mediat elektronike edhe tryezat e rrumbullakëta, do të ishte shumë me rëndësi që edhe mediat ta përcjellin këtë gjë, që njerëzit të fitojnë bindjen që nuk janë vetëm serbët fajtorë, që nuk janë vetëm... Mendoj se njerëzit do të relaksoheshin, ndoshta edhe do të bëhej më lehtë që t'u afrohem.

Deklaratë: Valentina Vukosavljević-Pavlović, Fondi për zhvillimin e qytetit të Leskovcit, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

KOMRA nuk duhet t'i shmanget autorëve të krimeve. Pranimi i tyre është shumë i rëndësishëm.

Viktimat gjithmonë e kanë një raport subjektiv ndaj ngjarjes (...) Në lidhje me këtë nuk duhet t'i shmangemi as kryesit të krimit, duhet ta përndjekim, ta bëjmë që edhe ai vetë, që thuhet, ta pranojë krimin... Nuk mendova që kryesit e krimit të kyçen në këtë mënyrë, por me rastin e punës së Komisionit, pra, të dëgjohet edhe kjo anë, kur viktimat të drejtohet drejtë dikujt, që Komisioni të shkon deri tek ai dhe të vazhdojë hetimet e veta, dhe edhe këtu të arrijë deri tek të dhënat të cilat do ta japin të vërtetën e plotë.

Deklaratë: Živojin Tasić, profesor i letërsisë nga Leskovci, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. qershor 2009.

40. Konsultat lokale me të rinjtë për Nismën KOMRA

Novi Sad, Serbi
12. qershor 2009.

Konsultat u organizuan nga Fraktal dhe Programi për dialog në mes të rinjve. Morën pjesë 18 të rinj: përfaqësues të organizatave joqeveritare nga Vojvodina, tre pjesëmarrës nga degët e partive politike dhe një pjesëmarrës nga pushtetet krahinore. Pjesëmarrësit ishin kryesisht nga Novi Sadi, Subotica dhe Kikinda. Janë shfaqur pjesë nga filmi «Ballafaqimi me të vërtetën: Komisionet për të vërtetën dhe shoqëritë në transicion (shembuj nga Afrika Jugore dhe Maroko)». Drejtuesit ishin Marijana Toma (Impunity Watch), Mario Mažić (Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci), dhe Maja Ledenc (Shoqata e pavarur e gazetarëve të Vojvodinës, Serbi). Moderatorët e mbledhjeve ishin Srđan Vezmar (Programi për dialog në mes të rinjve, Serbi) dhe Filip Pavlović (Fraktal, Serbi). Raportimin e konsultave e bënë gazeta ditore Danas dhe MINA.

Qasja rajonale ndaj zbardhjes së fakteve të krimeve është shumë e rëndësishme për shkak të përgjegjësisë të cilën si shoqëri e kemi ndaj viktimave.

Më shtë shumë e rëndësishme që të themelohet një Komision i tillë dhe zbardhja e fakteve për shkak përgjegjësisë të cilën e kemi ndaj të mbijetuarve dhe ndaj vetë shoqërive në të cilat jetojmë. Këto fakte janë mjaftë komplekse dhe e vetmja mënyrë në të cilën këto mund të shqyrtohen është nga kjo qasje rajonale. Përqendrimi në viktimat në konceptin rajonal i shlyen kufijtë në mes këtyre viktimave, i barazon dhe kështu viktimat bëhen viktimat tona.

Deklaratë: Maja Ledenc, Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

KOMRA duhet t'i ketë primare interesat e viktimës

Ekzistojnë së paku tre lloje të interesave kur janë pyetje komisionet: kriminelët duan t'i ikin dënimit dhe poshtërimeve publike, Komisioni do që ta luajë drejtësinë dhe të drejtën, kështu më duket, e viktimat duan ta marrin vesh të vërtetën. (...) Është shumë e vështirë të gjendet vija e artë ku asnjë palë nuk dëmtohet. Dhe mendoj se është primare që Komisioni dhe anëtarët e Komisionit t'i kushtojnë vëmendje viktimave sepse mendoj që ky është më së shumti tregimi i tyre.

Deklaratë: Dejan Rašeta, Programi për dialog në mes të rinjve, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Opinionin duhet të përgatitet për themelimin e KOMRA edhe me anë të shembujve pozitivë nga përvojat e shoqërive tjera.

Do të jepet mund i madh nga të rinjtë dhe publiku që të bëhet presion, e pastaj kjo nismë sërish lihet në duart e përfaqësuesve të institucioneve, dhe ekziston mundësia që kjo të bllokohet. Nuk e di se si parashihni që ta ndalni këtë gjë, që të mos i kthehet puna sërish politizimeve dhe animeve. (...) Para se të kalohet tek themelimi i Komisionit, do të bëhet më mirë dhe do të ketë rezultate më të mira nëse opinionin përgatitet për këtë gjë. Mendoj se kjo do të nënkuptonte promovimin e shembujve pozitivë nga bota, që njerëzit këtë të shohin që është gjë normale që dikush të përgjigjet për veprat e veta.

Deklaratë: Ruža Helać, Fondi për zhvillimin e sektorit jo fitimprurës të krahinës autonome të Vojvodinës, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Garantoj që gjysma e studentëve nuk e di saktësisht se çka është Srebrenica. Sepse ne si sektor civil jemi të informuar dhe pikërisht për këtë gjë nuk jemi të vetëdijshëm se sa sundon mosinformimi dhe mosh-dija, do të thotë ne nuk e dimë këtë. Andaj janë të rëndësishëm mediat, është me rëndësi që nga RTS-ja, në kanalet e mëdha, në shtëpitë mediale, të shfaqni këto tregime sepse nuk mund ta lejojmë mosinformimin.

Deklaratë: Ana Marija Popović, Nisma ekipore e të rinjve, Fakulteti i shkencave politike, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

KOMRA duhet të merret me gazetarë të cilët kanë qenë pjesëmarrës në propagandën e luftës.

Mendoj që KOMRA duhet të flet për atë se cilët gazetarë kanë qenë ata që kanë kryer propagandë luftarake dhe kanë heshtur ndaj kryerjes së krimeve të caktuara.

Deklaratë: Srđan Vezmar, Programi për dialog në mes të rinjve, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Nisma KOMRA është një mundësi që secila shoqëri t'i përmirësojë gabimet e veta dhe të spastron oborrin e vet.

Në fakt mendoj që njëri nga motivet kryesore për shmangien e ballafaqimit me të kaluarën në njëfarë niveli politik dhe ndërkombëtarë, madje edhe do të kisha guximin ta them, është një iluzion i caktuar se fëlliqtë imazhi i kësaj shoqërie dhe shoqërive në rajon dhe se shtrembërohet imazhi dhe krijohet imazh i keq për vetë shtetin. (...) Mendoj se me vetë këtë proces mund të vërtetojmë se i kemi tejkaluar problemet e caktuara dhe se e kemi një pjekuri të caktuar si shoqëri.

Deklaratë: Filip Pavlović, Fraktal, Konsultat lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12.06.2009.

Ne konsiderohemi si agresorë dhe nuk e kemi zërin më të mirin në botë, pra nëpër media. Kështu që së pari do të duhej t'i përmirësonim gabimet tona, e gabimet e tyre, të them të kroatëve, tua lëmi atyre. Pra, së pari t'i spastrojmë papastërtitë para dyerve tona, t'i rregullojmë problemet tona dhe sado pak ta zbusim imazhin e shtetit tonë në botë. Dhe me vetë këtë gjë do ta përmirësonim situatën në përgjithësi.

Deklaratë: Mile Novaković, Shoqata Sigo and Them, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Më e rëndësishmja për KOMRA është përkrahja ndaj viktimave sepse institucionet nuk mund ti shpërfillin këta.

Në momentin kur shoqatat e viktimave do të fillojnë të bëjnë presion ndaj shtetit do të vij deri te... Sepse këto janë grupe të njerëzve të cilët për një kohë mund t'i shmangeni e të mos i shikoni, por nuk mund t'i injoroni në tërësi kur këta gjenden para dyerve të institucioneve dhe kërkojnë gjëra të caktuara. Dhe këtu me të vërtetë e shoh mundësinë që KOMRA t'i del në fund problemeve eventuale në të ardhmen.

Deklaratë: Marijana Toma, Impunity Watch, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

KOMRA duhet të merret me krime kundër civilëve, me zhdukje dhe me krimet kundër pengjeve të luftës.

Duhet të ketë theksime tek zhdukjet, por gjithashtu mendoj se duhet të përfshihen të gjitha krimet. Periudha kohore të shtrihet më së shumti deri në tre vjet.

Deklaratë: Jovana Kolarić, studente nga Novi Sadi, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Ndoshta duhet të rrudhet mandati i Komisionit në disa aspekte të caktuara të krimit për shkak të kapacitetit të kufizuar të shoqërisë sonë, që të mos derdhem nëpër tërë aspektet e krimit e kështu nuk do të arrinim askund.

Deklaratë: Ruža Helać, Fondi për zhvillimin e sektorit jo fitimprurës të krahinës autonome të Vojvodinës, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Lufta është luftë. Gjuhet, vriten, ushtari në ushtar. Por kur ushtari gjuan në civil kjo me të vërtetë nuk është humane dhe sipas meje nuk ka kurrfarë arsytimi. Së pari kjo do të duhej të rregullohej dhe masakrimet tjera të civilëve, ekshumimi i varreve në Srebrenicë dhe kudo që ka ndodhur. Komisioni do të duhej ta jepte një afat i cili nuk do të duhej të ishte shumë i gjatë, mendoj diku në mes një viti dhe dy, dhe së pari kjo gjë ishte dashur të zgjidhej. Kjo është, për mua, një çështje e nxehtë.

Deklaratë: Mile Novaković, Shoqata Sigo and Them, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Nuk duhet të mos kemi parasysh që krimet ndaj të burgosurve të luftës kanë shumë të tmerrshme dhe nëse përqendrohemi vetëm në banorët civilë atëherë për shembull do të humbin nga vëmendja Lorën, që do të na bëhet problem i madh.

Deklaratë: Marijana Toma, Impunity Watch, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Duhen përfshirë edhe veteranët e luftës në aktivitetet rreth KOMRA

Këshilla ime për KOMRA, është që të përfshihen edhe veteranët e luftës. Ngase veteranët e luftës tashmë bashkëpunojnë me njëri tjetrin. Veteranët kroatë të luftës të cilët dje janë ndeshur me veteranët serbë, tashmë bashkëpunojnë dhe bisedojnë. Mendoj se edhe ata duhet të përfshihen sepse mund të na japin të dhëna nga vija e parë.

Deklaratë: Nenad Vezmar, Të Rinjtë e Ligës së socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

KOMRA nuk duhet t'i ofrojë amnisti kriminelëve

Nuk mendoj se arsyetohet krimi me vetë pranimin e krimit. Nuk mund të lirohet njeriu nga dënimi, jo vetëm unë, por kushdo tjetër; nëse ai ka kryer gjenocid ndaj civilëve, ushtarëve, të burgosurve të luftës vetëm ngase do të pranojë këtë gjë, e ti thuhet „faleminderit që ke ndihmuar, tash je i lirë„. Jo, nuk duhet të dënohet me 20 vjet, por duhet t'i jepet burg prej pesë deri në dhjetë vite më së paku.

Deklaratë: Nenad Vezmar, Të rinjtë e ligës së socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

Duhet themeluar një televizion me frekuenca rajonale i cili do të merrej vetëm me krime

Sugjeroj që të krijoni një televizion rajonal ku do të flitet vetëm për këtë gjë sepse deri sa të vjen KOMRA ndoshta edhe ndërrohet pushteti, e ndoshta do të jetë një RTS tjetër, dhe do të diktohet ndryshe.

Deklaratë: Nenad Vezmar, Të rinjtë e ligës së socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi, Konsulta lokale me të rinjtë në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi, 12 qershor 2009.

41. Konsultat Kombëtare me grupet e grave

Prishtinë, Kosovë,
25. qershor 2009.

Organizator i konsultave ishte organizata joqeveritare Partners Kosova. Morën pjesë 24 përfaqësues të organizatave të grave nga Kosova të cilat merren me të drejtat e njeriut dhe me ndihmën e viktimave. Është treguar filmi «Ballafaqimi me të vërtetën: Komisionet për të vërtetën dhe shoqëritë në tranzicion». Drejtueset ishin Shukrije Gashi (Partners Kosova), Nora Ahmetaj (aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë), Suzana Kunac (B.a.b.e) dhe Gazmir Raci, (Pro Peace Platform).

Pjesëmarrëset në masë të madhe e kanë përkrahur nismën civile KOMRA por mendojnë se është kyçe përfshirja e institucioneve nga rajoni.

Desha t'u përuroja për këtë nismë. Kjo me të vërtetë është një punë e madhe. (...) duhet të shohim pjesëmarrje më të madhe nga dikush prej Parlamentit, nga ministritë relevante, dhe pjesëmarrja e tyre gjithmonë do të çon deri tek ndërtimi i dokumenteve konkrete, deri te realizimi i këtyre dokumenteve dhe realizimi i sugjerimeve.

Deklaratë: Belgjyzare Muharremi, Dyert e Hapura, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25. qershor 2009.

Sot e mora një porosi dhe që nga kjo ditë do të jem misionarja e këtij Komisioni. Pse e them këtë gjë? Përmbi të gjitha, për ta shëruar vetveten sepse kanë kaluar tashmë dhjetë vite dhe nëse takohemi në një grup pavarësisht se në cilin nivel punohet, ne sërish do të arrijmë deri te lufta.

Deklaratë: Sakibe Doli, Shtëpia e Sigurt, Kosovë, Konsultat Kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Shtrohet pyetja a është ky moment i mirë për themelimin e KOMRA duke pasur parasysh jo stabilitetin në Kosovë dhe problemet që vijnë nga Serbia.

Si ka qenë momenti kur janë krijuar këto komisione nëpër shtete tjera? Menjëherë pas konfliktit, apo pak kohë pas konfliktit, apo ka përfunduar konflikti? Njëra nga sfidat për të themeluar këtë Komision apo koalicion, me siguri është jostabiliteti politik i cili në këtë moment e mbizotëron Kosovën dhe problemet që vijnë nga Serbia, dhe në një mënyrë ndoshta paraqesin arsye për rezistim të disa grupeve, kur flasim për punën e këtij koalicioni.

Deklaratë: Eli Krasniqi, sociologe, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Koalicioni për KOMRA duhet të kërkoj nga shtetet të cilat ia kanë nisur luftërave kërkim-falje, posaçërisht nga Serbia, gjë e cila do të forcon besimin e viktimave ndaj KOMRA.

Koalicioni, apo Komisioni në fazë të krijimit, duhet të kërkon nga shtetet të cilat ia kanë nisur luftërave, të cilat kanë kryer krimet, në këtë rast Serbia, që së pari publikisht të kërkojnë falje. Kjo ka shumë rëndësi për vetë viktimat, dhe kjo do të ndikojë në përfshirjen e tyre në proceset e dëshmitit, nëse këta e dinë se Komisioni së paku ka kërkuar që publikisht nga shtetet t'u kërkohej falje.

Deklaratë: Veprorë Shehu, Medica Kosova, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Kompensimet në para, të cilat KOMRA do t'u propozojë qeverive, është një motiv me rëndësi për viktimat që ta përkrahin KOMRA.

Më intereson mandati i dhënies së kompensimeve për viktimat. Mendoj se ky është një motivim i rëndësishëm, pos asaj që do të arrihej një drejtësi në shoqërore.

Deklaratë: Veprorë Shehu, Medica Kosova, Kosovë, Konsulta kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25. qershor 2009.

Dhunimi duhet të jetë në mandatin e KOMRA.

Roli i grupeve të grave është që t'u japin kurajë grave që të dëshmojnë.

Dhunimi si krim i luftës hyn në mandat të Komisionit. Besoj se kjo është me rëndësi dhe se pa këtë Komisioni nuk do të ketë besim.

Deklaratë: Suzana Kunac, B.a.b.e., Kroaci, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25. qershor 2009.

Përfaqësueset e organizatave të ndryshme të cilat punojnë me gra kanë detyrë morale dhe njerëzore që të punojnë me viktimat gra në mënyrë që t'u jepet mundësia që të dëgjohen në mënyrë dinjitoze. Nëse këto gra nuk kanë dëshirë që këto dëshmi të bëhen në prani të palës tjetër dhe njerëzve tjerë, atëherë çfarëdo lloj i dëshimit tjetër të cilin ato e pranojnë është i dobishëm, sepse përmbi të gjitha u shërben vetë atyre që të çlirohen në kuptimin shpirtëror dhe psikik.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Anëtarët të cilët zgjidhen në përbërjen e këtij Komisioni duhet të posedojnë dijeni të madhe. Nuk duhet të jenë psikologë, por duhet të kenë dijeni paraprake për trauma, posaçërisht kur flasim për traumën e cila krijohet nga dhunimi seksual gjatë luftës. Kjo do të thotë se vetë procesi i dëshimit dhe qasjes ndaj këtyre viktimave është shumë i rëndësishëm.

Deklaratë: Veporre Shehu, Medica Kosova, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Bëhet fjalë për dhunime, dhe gratë gjithsesi duhet të jenë në krye të këtij procesi, sepse ato dinë më mirë se çka u duhet. Ato janë viktima të dyfishta dhe komponenti kryesor i drejtësisë tranzicionale.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste e të drejtave të njeriut, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

Gratë janë pjesë themelore dhe vitale e shoqërisë dhe me të drejtën ndërkombëtare dhe humanitare të drejtat e tyre shkelen jo vetëm kur janë cak direkt i regjimit në mënyrë të ndryshme, por të drejtat e tyre shkelen edhe në kuptimin fizik dhe psikik. Ka të bëjë me dhunimin, dhe gratë gjithsesi duhen të jenë drejtueset e këtij procesi sepse ato më së miri e dinë se çka u duhet. Ato janë viktima të dyfishta dhe komponent kryesor i së drejtës tranzicionale.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsulta kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009

KOMRA duhet t'i ndihmojë familjeve të të zhdu-

kurve në realizimin e të drejtës në bazë të vdekjes apo zhdukjes së më të afërmeve.

Gratë e personave të zhdukur (...) nuk kanë mundur të deklarojnë se burrat e tyre kanë vdekur sepse nuk i kanë parë dhe nuk i kanë marrë kufomat e tyre dhe, fatkeqësisht, të gjitha përpjekjet që të shpallen të vdekur janë gjykuar gabimisht nga ana e familjes së burrit. Kemi bërë diçka me Kryqin e Kuq Ndërkombëtar në mënyrë që t'u lehtësohet qasja ndaj ligjit edhe në rastet kur vjen deri te dërgimi i mbetjeve mortore, por kjo nuk mjafton. Ndoshta edhe këtë gjë mund ta kyçim në fushëveprimin e Komisionit.

Deklaratë: Veporre Shehu, Medica Kosova, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Pishinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

KOMRA duhet të ketë mandat që të vlerësojë se çfarë lloj i konfliktit ka qenë në pyetje në mes shteteve, sepse nga kjo varen edhe kompensimet e viktimave.

A ka qenë gjenocid, apo ka qenë spastrim etnik, ekziston huti e madhe rreth kësaj. (...) Vetë definicioni i këtij konflikti apo lufte u jep juve të drejtën që të kërkon shpagimin. Nëse është konflikt, nuk ka shpagim, harrojeni, nuk keni pse të krijoni Komision. Kjo duhet të quhet luftë edhe atë me tendencë të gjenocidit dhe spastrimit etnik.

Deklaratë: Veporre Shehu, Medica Kosova, Kosovë, Konsultat kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25 qershor 2009.

42. Konsultat lokale me shoqërinë civile rreth nismës KOMRA

Pejë, Kosovë

Më 26. qershor 2009.

Konsultat i ka organizuar organizata joqeveritare Syri i Vizionit. Morën pjesë 34 përfaqësues të organizatave joqeveritare, shoqatave të veteranëve, dhe mediave (1). Debatin e përcollën 4 përfaqësues të pushtetit komunal të Pejës, Istogut dhe Klinës. Si dhe tre përfaqësues të organizatave ndërkombëtare. Drejtuesit ishin Salem Čorbo (Shoqata Kthimi dhe mbijetesa e qëndrueshëm, BH), Bekim Blakaj (FHP, Kosovë), Valdete Idrizi (Community Building Mitrovica, Kosovë) dhe Veton Mujaj (OJQ Syri i Vizionit, Kosovë). Raportuan Zëri dhe TV Dukagjini.

Pjesëmarrësit në numër të madh e përkrahën nismën për themelimin e KOMRA

Dua që të përshëndes këtë nismë dhe mendoj se ky është momenti i vërtetë që shoqëria civile të përqendrohet në këtë pyetje. (...) Mendoj se në Kosovë jemi vonuar në këtë proces kur krahasohemi me Bosnjën dhe Kroacinë. (...) Mendoj se kjo paraqet njërën nga zgjidhjet për mbledhjen e fakteve në mënyrë që pastaj të gjithë këto fakte të dërgohen në adresat e tyre përkatëse.

Deklaratë: Elbert Krasniqi, Këshilli i rinisë, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Me të vërtetë duhet përshëndetur një nismë të tillë. (...) Dhashtë Zoti që me formimin e këtij Komisioni, të shkon për më të mirë dhe që... njerëzit nuk do të ngurohen. Nuk mund të them se ky apo ky është fajtor. U fol këtu për qeverinë në Serbi. Ai i cili ka vrarë me siguri se nuk do të jep dëshmi. Po ta donte ai këtë gjë, ai nuk do të vriste askënd, askund.

Deklaratë: Lale Grabanica, OJQ Elena Gjika, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Problemet e invalidëve ushtarakë të luftës dhe veteranëve duhen zgjidhur me ligj dhe përmes institucioneve.

Kemi 2500 ushtarë të rënë nga Ushtria çlirimtare e Kosovës. Kemi invalidë të luftës, të cilët ende janë të lënë anash nga ana e shoqërisë dhe të cilët marrin një përqindje të vogël të kompensimit. Pra, veteranët, anëtarët të UÇK-së aspak nuk janë të përfshirë nga ligji. (...) Duhet ta zyrtarizojmë gjetjen dhe rehabilitimin e viktimave të luftës duhet të bëhet në mënyrë ligjore, institucionale.

Deklaratë: Pren Marashi, Shoqata e veteranëve të luftës, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Nëse KOMRA siguron shpagim për përjetimin e dhunës, kjo do të ketë efekt pozitiv në viktimë.

Nuk do ta zvogëloja efektin ligjor apo të drejtësisë të këtij procesi, por do të theksoja edhe efektin psikik mbi viktimën i cili ka dijeninë se dikush e ka shpague për tërë dhunën që e ka përjetuar. Drejtësia në një mënyrë të caktuar jep mundësinë e mbylljes së kësaj plaje.

Deklaratë: Lulëzim Arapi, Shoqata për ndihmën psiko-sociale të fëmijëve dhe familjeve, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Shprehet dyshimi që identifikimi i mbetjeve mortore nuk është bërë në mënyrë të besueshme.

Kjo është një brengë që unë po e tregoj vetëm sot për të parën herë. Shtrohet pyetja a është personi që është varrosur ai personi i vërtetë, edhe pse janë paguar 70

mijë marka, edhe pse personi tashmë është varrosur dhe e ka aty pllakën e varrit. Pra, a janë personat që po i marrim ato të vërteta, apo janë dikush krejtësisht tjetër.

Deklaratë: Sabrije Zeqaj, Hendikos, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Gratë, viktimat e dhunës seksuale, duhet të përkrahen moralisht, para ligjit të jenë të barabarta me viktimat tjera civile, të kanë përkrahjen psikike dhe të drejtën e reparacionit. Duhet të respektohet edhe vendimi i tyre se a do të dëshmojnë publikisht

Është çështja e një shtrese të viktimave të luftës, që ka të bëjë me gratë që kanë përjetuar dhunë seksuale ose ndonjë dhunë tjetër. Gjatë aprovimit të ligjit mbi viktimat civile, kemi qenë të zhgënjyera që ligji nuk ka paraparë këtë kategori të viktimave. (...) Kemi propozuar plotësimin e ligjit në mënyrë që këto viktimat, herdokurëdo në të ardhmen, të mund të kërkojnë reparacione dhe të përkrahen dhe njihen moralisht, por deri më sot nga institucionet tona nuk kemi marrë asnjë përgjigje edhe pse në atë tubim kanë qenë të pranishme edhe disa gra deputete.

Deklaratë: Ilirijana Hoti, Shoqata Medica Kosova, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Sipas njohurive të mia disa organizata joqeveritare merren me këtë çështje por në mënyrë institucionale askush, konkretisht rreth grave që janë dhunuar, pastaj, në raport me pjesëmarrësit në luftë, e që e kanë sindromin e luftës, të mos them të Vietnamit apo të Bosnjës. Te ne askush institucionalisht nuk merret me këtë. Dhe ju e dini se ky tretman është me kosto shumë të lartë, dhe kjo edhe na brengos.

Deklaratë: Pren Marashi, Shoqata e veteranëve të luftës, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Por kur flasim për rastet e dhunës seksuale, kur flasim për gratë, ne duhet të respektojmë mosgatishmërinë e tyre që të dëshmojnë publikisht.

Deklaratë: Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26 qershor 2009.

Janë shfaqur mendime të kundërta se pos zbardhjes së fakteve a duhet të jetë qëllim i KOMRA, edhe pajtimi.

Ne nuk jemi të gatshëm për pajtim, vetëm duam që të zbardhen faktet. Njëkohësisht, edhe kur thuhet fjala e 'vërtetë', Komisioni për të vërtetën, çfarë e vërtetë [mendohet]? Secili e ka versionin e vetë

të vërtetës, dhe mu për këtë ne kemi qenë shumë të kujdesshëm me KOMRA. Ky është Komisioni rajonal për zbardhjen dhe vërtetimin e fakteve mbi krimet dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut të bëra në ish Jugosllavi.(...) Ne e mënjanojmë me qëllim këtë fjalë.

Deklaratë: Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.

Çfarëdo qëllimi apo arsye e punës së këtij Komisioni, që do të shkruhet në atë formulimin zyrtarë, në fund të fundit, nënkupton qëllimin gjithëpërfshirës që është pajtimi. Unë nuk do të doja që të kam frikë nga kjo fjalë dhe mendoj se kjo është diçka që i takon drejt dhe shtrigave. Mënyra se si mund të zgjidhim problemet është dialogu, pra të flasim për këto probleme. Ndoshta këto Komisione mund të ndihmojnë nëse njerëzit do të mund të flasin hapur për atë çka kanë përjetuar, më duket se kjo do të kishte efektin psikologjik. Këtë e quajmë katarsë emocionale ku vjen deri te zbrazja e gjithë atyre tensioneve emotive.

Deklaratë: Lulëzim Arapi, Shoqata për ndihmë psiko-sociale fëmijëve dhe familjeve, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.

Nuk munden njerëzit që janë këtu të kërkojnë pajtimin, sepse viktimat nuk e kërkon pajtimin. Ju lutem, kini kujdes në të ardhmen që ky Komision të mos kërkojë pajtimin, as që guxon të përmendet pajtimi, sepse bëhet fjalë për viktimën e viktimat nuk e kërkon pajtimin. (Pren Marashi, Shoqata e veteranëve të luftës, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.) Ne nuk duhet të merremi me politikë, ne duhet të gjejmë kush janë autorët e krimit. Sa i përket kërkimfaljes, ka kohë. Francezët dhe Gjermanët kanë pritur 30 vjet, ndoshta edhe ne do të pajtohemi eventualisht pas një periudhe të caktuar kohore.

Deklaratë: Atdhe Berisha, Kalaja, Kosovë, Konsultat lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.

43. Konsultat lokale me shoqatat e viktimave, të mbajturit nëpër kampe dhe aktivistët e organizatave joqeveritare

Trebinje, Bosnja dhe Hercegovina
27 qershor 2009.

Konsultat i organizuan qendra për bashkëpunim

qytetar dhe nga Livno dhe Solidariteti për jug nga Trebinja. Nga 10 pjesëmarrës një ka qenë përfaqësues i mexhllisit të Bashkësisë islame Trebinje.⁴ Fjalën hyrëse e mbajtën Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare), Aleksandra Letić (Komiteti i Helsinkit i Republika Serbska), dhe moderatorët Sonja Garić (Qendra për bashkëpunim qytetar, Livno) dhe Stanko Buha (Solidariteti për jug, Trebinje). Për tubimin kanë raportuar Radio-televizioni i Republika Serbska dhe Radio Evropa e lirë. Pjesëmarrësit⁵ e kanë përkrahur themelimin e KOMRA. Artikuj për konsultat kanë botuar EuroBlic, Nezavisne novine dhe agjensioni SRNA.

Bashkësia Islame e Trebinjës përkrah themelimin e KOMRA.

Dua të them se vërtet me shpirt e përshëndes këtë tubim. E përkrah këtë ide. E kam nënshkruar anëtarësimin në emrin tim dhe të mexhllisit të bashkësisë islame të Trebinjës, e cila përbëhet nga 600 familje anembanë botës.

Deklaratë: Husein Hodžić, Mexhllisi i Bashkësisë Islame të Trebinjës, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Qëllimi kryesor i KOMRA është zbardhja e fakteve që askush nuk mund t'i kontestojë.

Ne sot e kemi një situatë që nuk e jep as një pjesë të pamjes së plotë të asaj çka ka ndodhur, varësisht nga qyteti në të cilin je, varësisht nga vendi në të cilin bisedon dhe me kë bisedon për këtë, edhe kjo pamje merr një mijë fytyra të veta. (...) Duhet të zbardhen faktet të cilat askush nuk do të mund t'i kontestojë dhe të cilat, mu për shkak të fuqisë së fakteve, do t'i pranojmë të gjithë dhe të themi se kjo është ajo çka ka ndodhur.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Aq shumë gjëra, çështje të dhimbshme nga e kaluara, kanë mbetur të mbuluara diku, kështu që ne asnjëherë nuk e kemi nisur komunikimin, bisedën, dialogun e hapur për këtë. (...) Duhet të fillojmë të flasim për ngjarjet. Thjesht në këtë mënyrë, me dialog të civilizuar, të shtrojmë ato fakte dhe të shohim për çfarë gjëra duhet të punojmë.

Deklaratë: Alma Mašić, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Këto fakte dikush duhet t'i shkruajë. Nëse këto që kanë ndodhur nuk i shkruan (...) fëmijët tanë në

4 Përfaqësuesi i Mexhllisit të Bashkësisë Islame në Trebinje në emër të mexhllisit e ka nënshkruar deklaratën për anëtarësim në Koalicionin për themelimin e REKOM.

5 Disa pjesëmarrës kanë pas vërejtje në organizimin e konsultimit, p.sh. se nuk kanë mundur ta kontaktojnë Qendrën për bashkëpunim qytetar, sepse në ftesën nuk ka qenë numri i plotë i telefonit. Sipas tyre kjo ka qenë arsyeja për numrin e vogël të pjesëmarrjes të përfaqësuesve të shoqatave dhe të organizatave joqeveritare.

të ardhmen do të zgjidhin këto gjëra të njëjta. (...) Viktimat flasin si politikanët, e politikanët shfrytëzojnë viktimat në periudhat parazgjedhore që të manipulojnë me ta. Unë mendoj se është koha që të gjithë të Vetëdijesohemi, të themi dhe të shkruajmë çka na ka ndodhur në të kaluarën, por edhe të nisemi nga e ardhmja.

Deklaratë: Sonja Garić, Qendra për bashkëpunimin qytetarë, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

KOMRA është rasti i fundit që të dëgjohej zëri i viktimave, dhe viktimat duhet të jenë anëtarë të Komisionit.

Nuk e kam takuar asnjë viktimë që nuk ka pas nevojë që të dëgjohej tregimi i saj. (...) Formimi i këtij Komisioni për krimet e luftës, për shkeljen e të drejtave të njeriut, është dhuratë nga qielli për viktimat e luftës. Është rasti i fundit që të dëgjohej tregimi i tyre, të mbetet i shënuar, sepse kur këto oligarki tona kombëtare që janë ende në pushtet do t'i bëjnë marrëveshjet mes veti, ne askujt më nuk do t'i duhemi.

Deklaratë: Izo Rokolj, i kthyeri në Trebinje, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

E dua vetëm që viktima të merr pjesë në zgjedhjen e Komisionit (...) Dhe jo që të jetë në Komision ai që ka bërë krime. Është normale që ky [që ka bërë krime] të dëshmojë të kundërtën mbi ngjarjen dhe procesin. Andaj unë them që të jetë viktima organizatori kryesor i Komisionit. Është dëshmitar i gjallë dhe provë.

Deklaratë: Borislav Hamović, Shoqata e të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Këtë përvojë e kanë këta që kanë qenë nëpër kampe, kurrë nuk e përmendin çka kanë përjetuar atje. Unë kurrë nuk ia kam theksuar gruas sime, që edhe sot jeton me mua, e kemi vajzën 15 vjeçare, që të më tregojë asgjë për kampin. (...) Apeloj vetëm tek ju për këtë Komision dhe dëshiroj që të keni sukses në prosperitetin e plotë dhe që të dëgjohej vetëm e vërteta.

Deklaratë: Srećko Barićanin, Këshilli i invalidëve të luftës në Trebinje, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

A jemi apo jo dhe për çfarë Komisioni? Mendimi im personal është se jam për atë. Një Komision multicentrik, do të thotë, jo që selia të jetë në një vend dhe që baza e punës së Komisionit të jetë shpaltosja e së vërtetës, përkatësisht të tregimeve personale dhe dëshmiave përmes këtyre tregimeve të drejtuara

vendimmarrësve.

Deklaratë: Stanko Buha, Solidariteti për jug, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Në zbardhjen e fakteve duhet të fillohet nga përgatitjet për luftë

Kjo luftë është përgatitur shumë më parë seç ka filluar. (...) Unë pohoj sot, dhe do të angazhohem deri sa jam gjallë, që duhet të nisemi nga zeroja, nga përgatitjet e luftës, nga lufta dhe të shohim se kush është fajtor.

Deklaratë: Kosta Kosović, Shoqata e të mbajturve në kampe Trebinje, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Në dëgjimet publike duhet të kyçen viktimat, dorasit dhe përfaqësuesit e institucioneve, por KOMRA duhet të sigurojë mbrojtjen për viktimat, veçanërisht për gratë e dhunuara.

Në cilën mënyrë të dëgjohej publikisht viktimat? Mendoj se tek kjo duhet të jemi tejet të kujdesshëm, veçanërisht kur janë në pyetje gratë e dhunuara dhe njerëzit që kanë si pasojë çrregullimet psiko-somatike. Duhet t'i mbrojmë njerëzit. Dhe a duhet të kemi dëgjime publike për përfaqësuesit e institucioneve? Natyrisht, unë të gjitha do t'i bëja transparente, edhe viktimat, edhe autorët e krimeve.

Deklaratë: Blažo Stevović, Klubi Alternativa, BH, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Në mandatin e KOMRA duhet të jetë kthimi i pronës së uzurpuar.

Prona është kthyer, por edhe sot ka raste të uzurpimeve kështu që pronari, i cili e ka marrë vendimin për kthimin e pronës ka probleme me shfrytëzuesin i cili edhe sot e gjithë ditën nuk e lëshon pronën. Nuk ka fuqi dhe ligj që Ekrem Kadrovići të marrë shtëpinë e vetë këtu në lagjen Bregu i diellit në Trebinje. Ja ku e keni një shembull. Bashkësia islame, prona e saj këtu po shitet në vend që të bëhet restitucioni dhe denacionalizimi, ndërkaq që kishës ortodokse jo që i është kthyer prona por edhe ka marrë gjithfarë dhuratash. Pra, kemi shkelje të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Husein Hodžić, Mexhlisi i Bashkësisë Islame Trebinje, Konsultat lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturve në kampe, Trebinje, BH, 27 qershor 2009.

Konsultat vazhdojnë.

II Procesi konsultativ mbi mekanizmat për vërtetimin dhe bërjen publike të fakteve në lidhje me krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në shtetet post-jugosllave

Raport

maj 2006 – qershor 2009

Hyrje

As 14 vjet pas konflikteve të armatosura në Kroaci dhe Bosnje e Hercegovinë, dhe 10 vjet nga përfundimi i konfliktit në Kosovë, viktimat e luftës ende nuk janë emëruar dhe nuk njihen, dhe vetëm një numër i vogël i atyre që janë përgjegjës për krime janë nxjerrë para gjyqit të drejtësisë.

Debatin mbi mekanizmat e kërkimit dhe tregimit të fakteve mbi të kaluarën e afërt e kanë filluar në shtator të vitit 2005 tri organizata për drejtat e njeriut, Fondi për të Drejtën Humanitare (*Fond za humanitarno pravo*, Serbi), Documenta (Kroaci) dhe Qendra Hulumtuese-Dokumentuese (*Istraživačko-dokumentacioni centar*, Bosnje dhe Hercegovinë), me pjesëmarrjen e ekspertëve të Qendrës Ndërkombëtare për Drejtësi Tranzicionale. Pjesëmarrësit e tubimit, përfaqësuesit e 10 organizatave më të mëdha për të drejtat e njeriut nga rajoni, kanë përkrahur gjykimet për krimet e luftës si mekanizëm juridik më i rëndësishëm për përcaktimin e përgjegjësisë individuale; dhe kanë theksuar veçanërisht ndikimin që ka bashkëpunimi ndërmjet prokurorisë dhe gjyqeve në rajon që zëri i viktimave të krimeve të luftës të dëgjohet edhe nga komunitetet tjera etnike. Duke pasur parasysh

fokusimin e proceseve penale në të akuzuarit, tri organizatat kanë iniciuar debatin rajonal mbi instrumentet e kërkimit dhe të tregimit të fakteve mbi krimet e luftës, ku fokusi është te viktimat, gjë që mund të kontribuojë që të kemi një pamje më complete mbi të gjitha ato çka kanë ndodhur në të kaluarën. Debati (procesi konsultativ i kërkimit dhe tregimit të fakteve mbi krimet e luftës) është konceptuar si një seri e debateve rajonale, kombëtare dhe lokale në përbërjet më të vogla (rreth 30 pjesëmarrës) me përfaqësues të grupeve të ndryshme të shoqërisë civile. Pjesë e procesit janë bërë edhe forumet për drejtësinë tranzicionale, si tubime me më shumë pjesëmarrës (rreth 250), në të cilat si mysafirë ftohen edhe përfaqësuesit e shtetit dhe të organizatave ndërkombëtare. Që nga fillimi, qëllimi i procesit të konsultave ka qenë krijimi i një platforme publike në bazë të të cilës viktimat dhe përfaqësuesit e shoqërisë civile do të paraqitnin nevojat e tyre lidhur me shkeljen e të drejtave të njeriut dhe padrejtësitë e bëra në të kaluarën. Qëllimi i dytë, po aq i rëndësishëm, ishte fuqizimi i përkrahjes për aprovimin e nismës për qasjen rajonale në përcaktimin e fakteve mbi krimet e luftës, në mënyrë që ajo të përkrahët si nga qytetarët ashtu edhe nga pushteti në të gjitha vendet e rajonit. Në maj të vitit 2008 nisma është ngritur në propozim për krijimin

1 5.-6. maj 2006, Sarajevë, BH.

2 Pas Forumit të katërt rajonal për drejtësinë tranzicionale, QHD është larguar nga Këshilli koordinues dhe ka hequr dorë nga angazhimi i më tutjeshëm dhe përfaqësimi i iniciativës për themelimin e Komisionit rajonal. Më shumë rreth kësaj, Komunikata zyrtare e QHD, më 14 janar 2009 si dhe përgjigja e FDH, më 10 shkurt 2009. <http://www.perkomra.org>

e Komisionit rajonal mbi kërkimin dhe tregimin e krimeve të luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut. Që nga atëherë procesi konsultativ ka edhe qëllimin e tretë: ndërtimin e modelit të Komisionit rajonal (KOMRA).

1. Zhvillimi i procesit të konsultimeve

Procesin konsultativ e karakterizojnë dy faza. Për fazën e parë të procesit është karakteristikë debati mbi atë se çfarë mekanizma i duhen rajonit për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës. Kjo fazë fillon me Forumin e Parë rajonal për drejtësi tranzicionale¹ dhe zgjatë deri në mbajtjen e konsultës së parë rajonale me përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, me viktimat dhe me veteranët, në Podgoricë, Mali i Zi, më 9 maj 2008. Në këtë periudhë janë mbajtur gjithsejtë nëntë konsultime (pesë rajonale dhe katër kombëtare) si dhe tre forume. Në forumin e tretë rajonal për drejtësinë tranzicionale që është mbajtur në Beograd, debati i deriatëhershëm për mekanizmat jashtëgjyqësor konkretizohet – fillohet të flitet për nevojën e krijimit të një *trupit rajonal* për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës. Pjesëmarrësit e forumit e kanë përkrahur iniciativën e FDH, Documenta dhe QHD mbi themelimin e *trupit rajonal* (komisionit rajonal) si dhe propozimin që në konsultimet me shoqërinë civile të formësohen mandati, aktivitetet dhe qëllimet e këtij trupi. Në këtë forum për herë të parë është organizuar dëgjimi publik i viktimave, dëgjim ky i cili nga pjesëmarrësit është vlerësuar si një aktivitet i rëndësishëm për Komisionin rajonal të ardhshëm, që mund të stimulojë bashkëndjesinë me viktimat nga ana e komuniteteve tjera etnike. Konsultimet e përmendura rajonale me përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, viktimat dhe veteranët në Podgoricë, kanë qenë vendimtare: FDH, Documenta dhe QHD dolën me propozimin për krijimin e *Komisionit Rajonal për Përcaktimin e Fakteve mbi Krimet e Luftës dhe Shkeljet Tjera të Rënda të të Drejtave të Njeriut në Ish SFRJ* – KOMRA. Menjëherë pas kësaj më 10 maj të vitit 2008, propozuesit e nismës krijuan Këshillin koordinues me anëtarë të ftuar, i cili e kishte për detyrë krijimin e Koalicionit për themelimin e KOMRA-s dhe përgatitjen e kushteve për bartjen e kompetencave të drejtimit të procesit të konsultimeve në këtë koalicion. Deri më 28. tetor të vitit 2008, kur në Prishtinë filloi punën Forumi i katërt rajonal për të drejtën tranzicionale, iniciativën për themelimin e KOMRA-s e kanë përkrahur mbi 100 organi-

zata dhe shoqata, përfaqësuesit e të cilave kanë marrë pjesë në konsultimet në Kroaci, Mal të Zi, Serbi dhe në Kosovë. Në forumin e përmendur është themeluar *Koalicioni për KOMRA*, me cilin akt nisma për themelimin e Komisionit rajonal bëhet pronë e *Koalicionit për KOMRA*, ndërkaq që FDH dhe Documenta² morën përsipër rolin e shërbimit për përkrahjen teknike-administrative të procesit të konsultimeve.

1.1. Organizimi i procesit të konsultimeve

Nga maji i vitit 2008, kur filloi faza e dytë e procesit të konsultimeve, që karakterizohet me debatet intensive, deri në qershor të vitit 2009, janë mbajtur 31 tubime: 10 lokale, 18 konsultime kombëtare, 1 konsultim rajonal dhe 2 forume për drejtësinë tranzicionale. Gjatë janarit, shkurtit dhe marsit të vitit 2009, Këshilli koordinues ka mbajtur mbledhjet përgatitore me përfaqësuesit e organizatave për të drejtat e njeriut dhe shoqatat e viktimave në shtetet e rajonit, në të cilat janë formuar grupet për koordinimin e konsultimeve në nivelin lokal dhe nacional. Në mars të vitit 2009 Këshilli koordinues ka emëruar koordinatorët nacionalë në të gjitha shtetet e rajonit. Ata kanë për detyrë që të ndihmojnë anëtarët e Koalicionit në organizimin e konsultimeve, t'i njoftojnë ata rregullisht mbi rrjedhën e procesit të konsultimeve dhe të kujdesen që i tërë procesi të regjistrohet dhe dokumentohet. Në periudhën prill-maj 2009, grupet për

Forum i pestë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Budva, Mali i Zi, 29-30 maj 2009

koordinimin e konsultimeve kanë organizuar 20 konsultime lokale dhe kombëtare në BH, Kroaci, Serbi, Kosovë dhe Mal të Zi.

Në kuadër të Forumit të Pestë për të Drejtën Tranzicionale në Podgoricë, më 29-30 maj 2009, është mbajtur seanca e parë e Kuvendit të *Koalicionit për KOMRA*, në të cilin është aprovuar Statuti i Koalicionit dhe janë zgjedhur anëtarët e Këshillit Koordinues.³ Me këtë ka përfunduar procesi i konstituimit formal të kompetencave të Koalicionit për KOMRA.

Procesi i konsultave do të zhvillohet deri në qershor të vitit 2010, kur do të filloj mbledhja e një milion nënshkrimeve të qytetarëve në të gjitha shtetet në hapësirat e RSFJ të dikurshme, të cilat e përkrahin themelimin e KOMRA. Një milion nënshkrime si dhe propozimi i mandatit të KOMRA që do të formësohet gjatë procesit të konsultimeve, do t'i dërgohen parlamenteve kombëtare për aprovim. Po dëshmohej se konsultimet kanë rëndësi qenësore për sigurimin e kredibilitetit të nismës dhe përkrahjen e grupeve të ndryshme të shoqërisë civile.

Cila është rëndësia reale e procesit të konsultimeve? Mendoj se ekzistojnë dy pjesë të rëndësishme. E para është përkrahja e opinionit. Një institucion i tillë (komisioni) nuk mund të qëndrojë nëse nuk e ka përkrahjen e opinionit sepse ai ushqehet me deklaratat që i japin qytetarët.

Deklaratë: Stefan Priesner, zëvendës e përfaqësueses rezidente për Bosnje dhe Hercegovinë, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5.-6. maj 2006.

Ne kemi nevojë për debat në nivelin e shoqërisë për nevojën e formimit të Komisionit dhe pastaj edhe për debat mbi modalitetet, mbi modelet e ndryshme të Komisionit.

Deklaratë: Refik Hodzic, Tribunali penal ndërkombëtar për ish Jugosllavi, Outreach programe, zyra në BeH. Forumi i parë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Sarajevë, BeH, 5-6 maj 2006.

Në periudhën nga mbajtja e Forumit të parë mbi drejtësinë tranzicionale⁴ deri në korrik të vitit 2009,⁵ në kuadër të procesit të konsultimeve janë mbajtur 43 konsultime: 23 kombëtare, nëntë lokale dhe gjashtë rajonale, si dhe pesë forume mbi drejtësinë tranzicionale.⁶ Në këto konsultime kanë marrë pjesë 2.185 individë, përfaqësues të organizatave për të drejtat e njeriut, të shoqatave të viktimave, të atyre që kanë qenë nëpër kampe, të ushtarakëve invalidë të luftës, të veteranëve, të

organizatave rinore dhe të gruas, të asociacioneve të historianëve, të gazetarëve dhe të artistëve. Pjesa dërmuese e pjesëmarrësve e ka përkrahur qasjen rajonale në kërkimin e fakteve dhe në këtë kontekst edhe themelimin e trupit rajonal për kërkimin dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut - KOMRA.

Koalicioni për KOMRA me datën 1 korrik 2009 kishte 376 anëtarë, nga të cilët 165 janë nga organizatat joqeveritare për të drejtat e njeriut, të rinjve dhe të tjera, 36 janë nga shoqatat e viktimave dhe të familjeve të viktimave, të kampistëve, veteranëve, familjet e të zhdukurve, invalidëve ushtarakë, dhe shoqatave tjera, pastaj 167 janë në cilësinë individuale, dhe më në fund janë edhe 8 medime.⁷

2. Qasja rajonale në kërkimin e fakteve mbi krimet e luftës

Nga fillimi i procesit të konsultimeve pjesëmarrësit kanë shpalosur shembujt konkret pse është e rëndësishme qasja rajonale për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës.

Ne në Kroaci thjesht nuk mund ta dimë dhe të shohim çka ka ndodhur me ata që janë shpërngulur pas aksionit ushtarak Oluja në gusht të vitit 1995, ngase ata më nuk jetojnë në Kroaci, ndërkaq shumica jetojnë në BH dhe në Serbi.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Prishtinë, Kosovë, 4. tetor 2008.

Çka do të mund të dinim, pa qasjen rajonale, për deportimin e refugjatëve boshnjakë që janë strehuar në Malin e Zi? Çka do të mund të dinim, pa qasjen rajonale, për 30 veta të ekzekutuar, refugjatë nga Kosova, të cilët armata[Armata Jugosllave] i shfarosi në Mal të Zi? Çka do të mund të dinim për gjithë atë dramë të spastrimit etnik të një pjesë të malit të Zi, të Bukovicës?

Deklaratë: Esad Kočan, Javorja Monitor, Mali i Zi, Forumi i Parë Rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Sarajevë, BH, 5.- 6. maj 2006.

Prokurorët i dhanë përkrahje qasjes rajonale, duke theksuar se bashkëpunimi ndërmjet prokurorëve ndikon në mënyrë vendimtare që në gjykimet për krimet e luftës të dëgjohet zëri i viktimave.

Në kemi bërë përparim në kërkimin e autorëve [të krimeve] dhe në kërkimin e të vërtetës duke ven-

3 Qasja në Statutin e Koalicionit për KOMRA që rregullon funksionet e Koalicionit, të Kuvendit dhe të Këshillit koordinues, është e mundshme për çdokëndë në www.perkomra.org

4 5.-6. maj 2006. Sarajevë, BH.

5 Propozimet, mendimet dhe rekomandimet nga konsultat dhe forumet për periudhën e vëzhguar mund të lexohen në Dokument 1.

6 Filmi *Nisma KOMRA*, i cili flet për historinë e procesit të konsultave mund t'i qasni në <http://www.perkomra.org/news/read/17>

7 Në sajtin www.perkomra.org mund t'i qasni pasqyrave tabelare të procesit të konsultimeve <http://www.perkomra.org/webpage/108> dhe të anëtarëve të Koalicionit <http://www.perkomra.org/webpage/>

8 Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat e të drejtave të njeriut, Frushka Gora, Serbi, 10 tetor 2008.

9 Aleksandar Zeković, hulumues i shkeljeve të të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Konsultime rajonale me shkencatarët, Zagreb, Kroaci, 10. Janar 2009.

10 Nataša Kandić, Fondi për të drejtën humanitare, Serbi, Konsultat kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, 11. Tetor 2008.

127

11 Igor Graovac, Instituti kroat për histori, Konsulta rajonale me shkencatarët, Zagreb, Kroaci, 10. Janar 2009.

12 Mato Ežegović, Kthimi në Pelagiqevë, BH, Konsultime lokale me shoqatat e viktimave, Bijelina, BH, 11 prill 2009.

13 Ante Nazor, Qendra kroatë memoriale-dokumentuese mbi luftën atdhetare, Kroaci, Konsulta rajonale me shkencatarët, Kroaci, 10. janar 2009.

14 Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi

dosur kontakte të ndërsjella dhe duke nënshkruar memorandum për bashkëpunim, këmbimin e të dhënave, bërjen e mundshme që dëshmitarët nga një shtet të vijnë në shtetin tjetër, ose që të sigurohen bisedat dhe deponime që shfrytëzohen gjatë proceseve gjyqësore.

Deklaratë: Mladen Bajić, Prokuroria shtetërore e Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal, Zagreb, Kroaci, 8.-9. Shkurt 2007.

Aktivistët për të drejtat e njeriut vlerësojnë që qasja rajonale ngushton hapësirën për gënjeshtër dhe manipulime,⁸ i kontribuon objektivitetit,⁹ mundëson zbardhjen e të dhënave të cilat askush nuk mund t'i mohojë.¹⁰ Historianët tregojnë për mundësinë e këmbimit të informatave mbi humbjet njerëzore,¹¹ ndërkaq që të gjithë pjesëmarrësit të cilët përkrahin qasjen rajonale presin që trupi rajonal të kontribuojë në zgjidhjen më efikase të fatit të personave të zhdukura.¹²

Disa pjesëmarrës kanë frikë nga një e vërtetë për të gjithë,¹³ ndërkaq që të tjerët janë të sigurt se qasja rajonale nuk është imponim i pikëpamjeve të përbashkëta por e vetmja mënyrë e përcaktimit se çka ka ndodhur.

Bashkëpunimi rajonal nuk është ndonjë imponim i pikëpamjeve unike, por është e vetmja mënyrë që në rastin tonë kompleks të zbulohen në tërësi gjërat dhe kjo është e vetmja gjë ku as nacionalistët nuk kanë si të bëjnë vërejtje sepse në vepër demonstronhet çka do të thotë pranimi i përgjegjësisë, edhe nëse aspak nuk jemi fajtor, sepse pranojmë përgjegjësinë që krimet që janë bërë në emër të kombeve tona, të hetohen dhe konstatohen si të tilla.

Deklaratë: Srđan Dvornik, Këshilli i Helsinkit kroat për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsulta rajonale me organizatat për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, 29 tetor 2007.

Në Forumin e Tretë për të drejtën tranzicionale¹⁴ pjesëmarrësit kanë konkretizuar përkrahjen e tyre qasjes rajonale duke theksuar se trupi, përkatësisht komisioni rajonal, është instrumenti më i besueshëm për kërkimin dhe tregimin e fakteve për të gjitha ato çka ka ndodhur gjatë konflikteve të armatosura në ish SFRJ.

Unë jam për qasje rajonale dhe formimin e një trupi rajonal edhe për një arsye tjetër të thjeshtë. Ajo çka ka ndodhur në hapësirat e ish Jugosllavisë ka qenë mbi bazën e parimit të enëve të lidhura. Sepse kemi shumë të tillë që kanë ardhur... Kemi shumë të tillë që kanë ardhur në Bosnje ose në Srebrenicë

nga anët e ndryshme dhe kanë bërë krime. Ata janë tani të ndarë gjeografikisht dhe është vështirë që të sigurohen informatat se kush ka bërë çka, dhe ku e ka bërë këtë.

Deklaratë: Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenices, BH, Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi, 11.-12. shkurt 2008.

Aktivistët e organizatave rinore fuqishëm përkrahin qasjen rajonale si metodë kundër manipulimeve dhe keqpërdorimit të viktimave.

Dhe nëse viktimat, shoqatat e viktimave (...) edhe dalin disi nga ajo etnikja, dhe lëvizin në kornizën rajonale sepse viktimat kërkojnë të vërtetën, të drejtën e tyre që të dinë se çka u ka ndodhur, rrudhet absolutisht edhe ajo hapësirë e manipulimeve.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta kombëtare me organizatat për të drejtat e njeriut, Frushka Gora, Serbi, 10. tetor 2008.

2.1. Përkrahja e përfaqësuesve të pushtetit dhe të institucioneve

Në hapjen e forumit rajonal për drejtësinë tranzicionale në Bosnje dhe Hercegovinë, Kroaci, Serbi, Kosovë dhe në Malin e Zi, kanë folur përfaqësuesit më të lartë të pushtetit në shtetet e përmendura. Të gjithë përkrahën qasjen rajonale në zbardhjen e fakteve për krimet e luftës në shtetet e përmendura. Të gjithë kanë përkrahur qasjen rajonale në zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës.

Ne duhet ta dimë të vërtetën patjetër, ajo duhet të kërkohet dhe të konstatohet, dhe me të vërtetën duhet të ballafaqoheni dhe ta bëjmë këtë me dëshirë, pa marrë parasysh se a do ti pëlqej apo jo kjo dikujt. Dhe e vërteta është vetëm një. Kuptohet, ekzistojnë përjetimet e ndryshme të kësaj të vërtete. Ekzistojnë këndet e ndryshme të shikimit të kësaj të vërtete, dhe ekzistojnë edhe interpretimet e ndryshme të kësaj të vërtete. Por, e vërteta mbetet ajo që është, sepse kemi faktet, atë çka ka ndodhur, dhe për këtë nuk ka dhe nuk mund të ketë kurrfarë pazari, kurrfarë hesapësh, kurrfarë relativizimesh.

Deklaratë: Stjepan Mesić, Kryetar i Republikës së Kroacisë, Forumi i Dytë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 8-9 shkurt 2007.

Duke i dhënë viktimave rastin që të flasin dhe juve që ti dëgjoni, ju kontribuoni në mjekimin e shoqërisë tuaj. Dhe mendoj se të gjitha shoqëritë tona post konflikte janë duke hyrë në një proces, apo janë tashmë brenda tij, të mjekimit dhe unë shpresoj,

për hir të të ardhmes, për hir të të ardhmes tonë të përbashkët, të ardhmes së rajonit, se ky mjekim do të sjell shëndoshje të shpejtë.

Deklaratë: Oliver Dulić, Kryetar i Kuvendit të Republikës së Serbisë, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.

Qasja rajonale këtij problemi mendoj se është posaçërisht e rëndësishme për shkak të faktit se vetëm të gjithë së bashku mund t'i zbulojmë të gjitha faktet, që deri më sot nuk janë ndriçuar. Sipas mendimit tim si një fakt ndër më të rëndësishmit, është fakti se duhet të dihet dhe ndriçohet fati i të zhdukurve i të gjitha kombësive. Unë nuk e mohoj se ka të zhdukur nga radhët e komuniteteve tjera në Kosovë, por nuk dua të mohoj faktin se numri më i madh i të zhdukurve i takon komunitetit shumicë.

Deklaratë: Nekibe Kelmendi, Ministre e Drejtësisë e Kosovës, Forumi i Katërt Rajonal mbi të drejtën tranzicionale Prishtinë, Kosovë, 28-29 tetor 2008.

Qëllimi kryesor është që [faktet për krimet e bëra] të futen në tekstet tona shkollore, të bëhet pjesë e edukimit tonë, të bëhet pjesë e kulturës sonë. Ka ardhur koha që të mësojmë për humbjet dhe gabimet tona, jo më pak se për fitoret tona. Kur ta arrijmë këtë, mendoj se do të arrijmë që si shoqëri të kuptojmë se mësimi mbi ato gabime dhe humbje nga fillimi i viteve '90 të bëhet diga më e madhe në shpirtin e njeriut, që kjo të mos përsëritet më.

Deklaratë: Ranko Krivokapić, Kryetar i Kuvendit të Malit të Zi. Forumi i Pestë Rajonal për të drejtën tranzicionale, Budva, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

2.2. Dilemat për pajtimin¹⁵

Gjatë procesit të konsultimeve pjesëmarrësit kohë pas kohe kanë hapur edhe çështjen e pajtimit, se a duhet pajtimi të jetë qëllim i Komisionit rajonal, por nuk mund të thuhet se rreth kësaj është arritur qëndrim i kristalizuar. Vërehet se viktimat kanë nevojë për bashkëndjesi dhe solidaritet nga njerëzit e komuniteteve tjera etnike. Disa aktivistë të shoqatave joqeveritare pajtimin e shohin si qëllim afatgjatë, e disa janë kundër që pajtimi të futet në mandatin e Komisionit rajonal.

Do ta forcojmë këtë lëvizje nëse e shkrijmë atë dhimbje, që nuk e kemi më vetëm për viktimat tona, por në përgjithësi dhimbje për të gjitha viktimat.

Deklaratë: Ana Kvesić, Shtëpia evropiane në Vukovar, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal për drejtësi tranzicionale, Prishtinë, 28-29 tetor 2008.

Francezët dhe gjermanët kanë pritur tridhjetë vjet dhe edhe ne mbase do të pajtohemi pas një periudhe të caktuar.

Deklaratë: Atdhe Berisha, *Kalaja*, Kosovë, Konsultime Lokale me shoqërinë civile, Pejë, Kosovë, 26. qershor 2009.

Do të ishte bukur të kemi pajtimin, por mendoj se pajtimi nuk duhet të jetë mandat i komisionit rajonal.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Akcioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Katërt Rajonal për drejtësi tranzicionale, Prishtinë, 28-29 tetor 2008.

Pos kësaj disa pjesëmarrës kanë thënë se ka ardhur koha për rishqyrtim vetëkritik të përgjegjësiwe personale.¹⁶

2.3. Përkrahja komisioneve kombëtare të së vërtetës

Gjatë procesit të deritanishëm të konsultimeve, në debatet e ndara, katër herë është iniciuar çështja e komisioneve kombëtare si model i mundshëm për përcaktimin e të vërtetës se çka ka ndodhur në Jugosllavinë e dikurshme.

Në Forumin e parë rajonal për të drejtën tranzicionale, prokurorët dhe gjykatësit e Gjykatës së BH, kanë tërhequr vërejtjen se gjykimet për krimet e luftës nuk janë të mjaftueshme për përcaktimin e të vërtetës së plotë për gjithë atë që kanë ndodhur në të kaluarën dhe se, sa i përket Bosnjës e Hercegovinës, mangësitë e gjykimeve penale mund të kompensohen dhe e vërteta më e plotë mund të jepet nga Komisioni për të vërtetën në BH. Në këtë kontekst, në forumin e përmendur, kryeprokurori i BH Marinko Juriçević ka thënë:

Me rëndësi të veçantë është të dihet se e vërteta e gjyqit ka kufizime të caktuara. Pasi që dihet se vetëm një numër i kufizuar i viktimave merr pjesë në gjykimet për krimet e luftës, një mekanizëm i tillë [komisioni për BH] do të mund të përfaqëson te forumin kryesor për viktimat, ku do të mund të tregonin vuajtjet e tyre. Komisioni për të vërtetën dhe proceset penale kështu do të mund të plotësonin njëri tjetrin.

Mendimin e prokurorit Jurčević e kanë përkrahur anëtarët e Grupit punues të atëhershëm për hartimin e Draftit të Ligjit për formimin e Komisionit për të vërtetën dhe pajtimin në Bosnje e Hercegovinë.¹⁷

15 Mark Freeman, Qendra Ndërkombëtare për drejtësi tranzicionale, seminari mbi komisionet e të së vërtetës, Beograd, 26. maj 2008, transkripti mund të gaset në www.perkomra.org: Pajtimi në kuptimin që e përdorin shumica e komisioneve për të vërtetën ka lidhje me këtë nocion, me idenë se duhet të ndërtohet, sërisht të ndërtohet besimi i qytetarëve, të krijohet një nivel i caktuar i bashkëndjesisë ndërmjet grupeve...

16 Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Kosovë, Konsultime kombëtare me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 26. Qershor 2008.

17 E drejta tranzicionale në vendet post-jugosllave, Raport për vitin 2006. Autorët: FDH, Documenta i QHD: Nga fundi i vitit 2005. *USIP ka ofruar ekspertizën e vet treshës që kryeson Dhomen përfaqësuese të Kuvendit Parlamentar të BH, Šefik Džaferovićit, Nikola Spirićit dhe Martin Raguzit. Kryesuesit i kanë dërguar letër grupeve parlamentare me propozimin që të emërohen përfaqësuesit në grupin punues për hartimin e ligjit. Me vendimin e tre kryesuesëve në nëntor të vitit 2005 është formuar grupi punues, pa paralajmërim të veçantë në opinion.*

18 Në opinion ka pas supozime se kjo kishte ndodh ngase anëtarët e kuptuan duke falënderuar debatit në Forumin e parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, se pa përkrahjen publike dhe kycjen e shoqatave të viktimave në formësimin e mandatit, asnjë komision nuk mund të ketë gjasa për sukses.

19 Aida Bagić, Documenta, Kroaci, Konsultime kombëtare me grupet e grave, Zagreb, Kroaci, 21. Maj 2009.

Të vërtetën për atë se çka ka ndodhur në Bosnje e Hercegovinë në periudhën 1992 deri 1995 e shkruan Tribunali i Hagës, e shkruan Gjyqi Ndërkombëtar i Drejtësisë në Hagë, e shkruan Gjyqi i Bosnjës e Hercegovinës, e shkruajnë gjykatat anembanë Bosnjës e Hercegovinës, por është tejet e sigurt se ato nuk do të përfshijnë të gjitha ngjarjet, nuk do të përfshijnë të gjitha faktet dhe është krejtësisht e sigurt se në BH duhet të fillojë edhe një proces në mënyrë që të përcaktohet e vërteta e plotë për atë se çka ka ngjarë në BH në mënyrë që të realizohet ballafaqimi me të vërtetën e plotë.

Deklaratë: Šefik Džaferović, zëvendësi i parë i kryesuesit të Dhomës së Përfaqësuesëve të Kuvendit Parlamentar të Bosnjës e Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006.

Grupi punues i përmendur më parë e ka ndërprerë punën më 17 maj 2006 duke i ndaluar të gjitha aktivitetet që çonin drejt aprovimit të ligjit dhe krijimit të komisionit. Dihet se grupi punues ndryshoj disa nene të draftit të ligjit të trashëguar. Nuk ka pasur asnjë shpjegim zyrtar pse grupi punues e ndërpreu punën.¹⁸

Tre vjet më vonë përfaqësuesit e shoqatës të viktimave shqiptare, përballë të rinjve dhe aktivistëve të organizatave joqeveritare në Kosovë, sërish e shtruan çështjen e komisioneve kombëtare. U angazhuan për krijimin e komisionit kosovar, e cila do ta përfaqësonte shtetin e Kosovës në komisionin rajonal.

Shoqata propozon që nisma të fillojë në nivelin lokal dhe vetëm pastaj të lidhen vendet e rajonit... KOMRA nuk mund të fshihet pas asaj që dikur quhej vëllazërim-bashkim. Komisioni është i domosdoshëm, por së pari në nivelin e shteteve, dhe më pas të bëhet edhe në nivelin rajonal.

Deklaratë: Bajram Qerkini, Shoqata Kujtimi, Kosovë, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësinë Tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Në konsultimet e shoqërisë civile në Mal të Zi, dy pjesëmarrës kanë qenë për themelimin e komisionit kombëtar, e cila pastaj do të bashkëpunonte me Komisionin rajonal.

Herën e katërt, në konsultimet me grupet e grave në Zagreb, 21 maj 2009, një pjesëmarrëse ka shfaqur mendimin e saj që do të duhej që paralelisht me themelimin e KOMRA do të ishte me doli që të nxitet edhe themelimi i komisionit kombëtar.¹⁹

2.4. Përkrahja e bashkësisë ndërkombëtare

Pjesëmarrësit e procesit konsultativ janë duke pritur që përkrahja e Komisionit Evropian për nismën KOMRA do të ketë ndikim në qeveritë e vendeve në rajon për të marrë vendimet mbi themelimin e komisionit rajonal.

Për nevojën e përkrahjes së bashkësisë ndërkombëtare ka folur edhe Petrit Çarkaxhiu, në maj të vitit 2009, në Prishtinë:

Bashkimi Evropian, Zyra e Shteteve të Bashkuara të Amerikës [në Kosovë] duhet të bëjnë presion në qeveritë tona për krijimin e një komisioni të këtillë. (...) Këto gjëra bëhen me vendime të qeverisë, dhe për to duhet të bëjmë presion nëse mundemi në evropianët dhe amerikanët që t'i detyrojmë të bëjnë diçka. Për shembull, që t'i thuhet Tadiqit 'e vala nuk të jap të holla,' ose 'nuk do ta merrni vizën për Evropë deri sa nuk e bëni këtë,' dhe ata do të janë të detyruar ta bëjnë. Kështu bëhen këto punë.

Deklaratë: Petrit Çarkaxhiu, Oxygen, Kosovë, Konsultime kombëtare me artistët, Prishtinë, Kosovë, 10. maj 2009.

Shumë pjesëmarrës kanë pas nevojën që të theksojnë se ballafaqimi me krimet e bëra është i rëndësishëm për shkak të përgjegjësisë ndaj vetë shoqërisë dhe jo për shkak të Bashkimit Evropian.

Zgjidhjen e kësaj ne duhet ta bëjmë para hyrjes në Bashkimin Evropian, sepse pas hyrjes nuk do të kemi

Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe organizatat joqeveritare, Srebrenica, BH, 26 prill 2009

më çka për të zgjidhur. Ne duhet t'i zgjidhim vetë këto gjërat dhe duhet të jemi më në fund, të paktën një herë nga shekulli i pesë, gjashtë, shtatë, ose e dhe para Krishtit, përgjegjës për shoqëritë tona.

Deklaratë: Ivan Novosel, Grupi rinor i Këshillit të Helsinkit kroat për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsulta rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, 21 tetor 2007.

Disa pjesëmarrës kanë vlerësuar se fuqia e nismës konsiston në karakterin e saj rajonal.

Mendoj se tek kjo një aspekt i rëndësishëm është fakti se ky është një Komision Rajonal, dhe se të qenit e saj rajonal mund të bëhet baza që të tejkalohen këto barriera tona të brendshme dhe lokale.

Deklaratë: Koča Pavlović, deputet në Kuvendin e Malit të Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, 25. Tetor 2008.

3. Nevojat dhe pritjet e viktimave

Në Forumin e Parë Rajonal për të drejtën tranzicionale, përfaqësuesit e shoqatave të viktimave kanë paraqitur qëndrimin se gjetja e kufomave të zhdukurve dhe varrosja e tyre sipas zakoneve është nevojë ekzistenciale e familjeve.²⁰

Ivan Pšenica, nga Lidhja e shoqatave të familjeve të ushtarëve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, konsideron se Bashkimi Evropian duhet të ketë parasysh se sa është e rëndësishme për familjet zgjidhja e çështjes së personave të zhdukur:

Sepse ne kemi ardhur deri te konstatimi se zgjidhjen duhet kërkuar tek bashkësia ndërkombëtare, duke ia pamundësuar fillimin e integriteteve euroatlantike secilit shtet që nuk e ka zgjidhë çështjen e të pengjeve të luftës dhe të personave të zhdukur.

Deklaratë: Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të ushtarëve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.

Zgjidhja e fatit të të zhdukurve deri më sot, në më shumë se 40 tubime sa janë mbajtur në kuadër të procesit të konsultimeve, ka qenë njëra nga kërkesat e obligueshme të pjesëmarrësve.²¹

3.1. Definimi i viktimës

Pjesëmarrësit mendojnë se parakusht për punën e KOMRA-a është definimi i saktë i nocionit viktimë. Përfaqësuesit e disa shoqatave të viktimave konsiderojnë se viktimë assesi nuk mund të janë personat që kanë qenë të armatosura.⁴³

Asgjësimi i popullsisë civile nuk mund të krahasohet me pësimet e atyre që kanë vdekur me pushkë në dorë dhe i kanë takuar formacionit ushtarak, ndërsa sot bëhen përpjekjet që të barazohen pësimet vetëm me numra, dhe kur nuk mund të baraspeshohet me luftën e fundit, atëherë i kthehen luftës së mëparshme (...) Do të thotë, ai që është civil mbetet civil, kurse atyre që kanë vdekur si ushtar, ushtrinë nuk duhet ta përmend, ata megjithatë janë pjesë e ushtrisë dhe kjo është çështje tjetër. Ndërkaq, ne këtu flasim vetëm për civilët, njerëzit që janë marrë nga pragu i derës dhe janë ekzekutuar aty për aty ose në ndonjë vend tjetër, varet se si kanë pësuar.

Deklaratë: Hakija Smajlović, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të personave të zhdukur të komunës së Zvornikut. BH, Konsulta lokale me shoqatat e viktimave dhe organizatat tjera të shoqërisë civile, Srebrenicë, BH, 26. prill 2009.

Mendoj se është shumë e rëndësishme të mos harrohen refugjatët të cilëve thjesht u bëhej gjah në Maqedoni dhe ktheheshin në vendluftime në Kroaci dhe Bosnje. Dhe mendoj se ndoshta duhet të kihet vëmendja edhe për ata njerëz që nuk kanë dashur të shkojnë në luftë por janë detyruar në mënyra të ndryshme ose përfundonin nëpër burgje.

Deklaratë: Ljiljana Stojanović, Qendra për demokraci dhe zhvillimin e Jugut të Serbisë, Konsulta lokale me shoqërinë civile, Leskovcë, Serbi, 11. Qershor 2009.

Juristët flasin për standardet e së drejtës ndërkombëtare (Konventa e Gjenevës) dhe thonë si viktimë mund të konsiderohet vetëm personi i mbrojtur ndaj të cilit është bërë krimi i luftës ose ka përjetuar shkelje të rënda të të drejtave të njeriut, duke përfshirë edhe krimin e luftës ndaj robërve të luftës.²³

3.2. Problemi i familjeve të personave të zhdukur

Çështja e personave të zhdukur²⁴ ka të bëjë para së gjithash me gjetjen e varrezave masive sekrete si dhe të vareve individuale.

Ajo çka është me rëndësi të madhe në këtë moment është që familjet t'i marrin mbetjet mortore të më të dashurve të tyre, por është vështirë të kuptohet, ja tash edhe pas 15 vitesh, ne në rajonin e komunës Zvornik, jemi në kërkim të kufomave të 500 viktimave.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të personave të zhdukur të komunës së Zvornikut., BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.

20 Për shembull Adisa Tihic nga Skelani, BH, Forumi i Pare Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006, por edhe shumë deklarime tjera.

21 Më së shumti konsulta ka pasur me shoqatat e viktimave dhe familjeve të viktimave, 12. Pos kësaj, ata kanë marrë pjesë edhe në shumë konsultime me grupet dhe organizatat tjera. Tre forumet rajonale të fundit për drejtësi tranzicionale kanë pas sesione / punëtori të veçanta kushtuar nevojave të viktimave.

22 Kada Hotić, Shoqata Lëvizja e Nënave të enklavave Srebrenica dhe Zhepa, BeH, Konsultime lokale me shoqatat e viktimave dhe organizatat tjera të shoqërisë civile, BeH, 26 prill 2009.

23 Ibro Bulić, Prokuroria e BH, Forumi i Pestë Rajonal për Drejtësinë Tranzicionale, Mali i Zi, 29-30 maj 2009,

24 Në rajonin e ish RFSJ ende ka të zhdukur diku rreth 17.000 deri 18.000 persona.

25 Dževad Bektašević, Shoqata Familjet e Viktimave të Luftës Vlasenica '92-'95, BeH, Konsulta lokale me shoqatat e viktimave dhe organizatat tjera të shoqërisë civile, Srebrenicë, BH, 26 prill 2009.

26 Nataša Šćepanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, 25. prill 2009. Beograd, Serbi,

Megjithatë, kjo çështje përcillet edhe nga shumë probleme tjera të cilat viktimat dhe familjet e viktimave i paraqesin si kërkesat e tyre që duhet të janë në mandatin e Komisionit rajonal. Viktimat presin që të mblidhen shënimet për vendet ku kanë pësuar viktimat dhe që, pos gjetjes së varrezave masive, të hetohen edhe rrethanat në të cilat kufomat e viktimave janë bartur nga varrezat masive primare, në ato sekondare dhe terciare.²⁵ Shumë probleme paraqiten edhe pasi që kufoma e anëtarit të familjes zbulohet dhe i dorëzohet familjes, si p.sh. kërkesa që familjet të deklarohen për datën e vdekjes, madje edhe nëse personi ka qenë i kidnapuar, në mënyrë që të zgjidhen çështjet e trashëgimisë së pronës dhe të shfrytëzimit të ndihmave. Shembulli tjetër është kërkesa që për personin e kidnapuar, të vrarë dhe më vonë të zbuluar, që në certifikatën e vdekjes të shënohet se ka vdekur në mënyrë natyrore.²⁶

*Mua më pyesin, pra fëmijën e pyesin, cilën datë të vdekjes ta shënojnë. E unë i çoj krahët, nuk e di... E patën lënë datën e kidnapimit. Dhe për se kërkit shtatë vjeçar? (...) Shkaku i vdekjes nuk përputhej në dokumentacion që e lëshon UNMIK-u me dokumentacionin që e lëshon Instituti për Medicinë Gjyqësore në Mitrovicë. Pra, ekziston dallimi, madje edhe në datën. Do të thotë, është zhdukur në vitin 2000, është gjetur para vitit 2004, kjo është periudhë mjaftë e gjatë, e unë e kam marrë vesh që ka vdekur me 8 shkurt 2007. Në ndërgjegjen time ndoshta e dija që nuk është gjallë, por nuk e kam pas të dokumentuar, nuk kisha fakte.*⁵¹

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, 25. prill 2009. Beograd, Serbi.

Kërkesat e familjeve të viktimave gjithkund në rajon janë identike - KOMRA duhet t'i ndihmojë familjeve të të zhdukurve në zgjidhjen e shumë problemeve me të cilat ballafaqohen gjatë kërkimit, dhe pas gjetjes së mbetjeve të kufomave.

3.3. Reparacione materiale dhe simbolike

Viktimat presin se do të realizohen rekomandimet e KOMRA-s për kompensime materiale, memorialët dhe shënimin e datës dhe vendit të krimit, pasi që ato ti dërgohen qeverive në rajon.

Shpresoj që me themelimin e këtij Komisioni do të kemi të gjithë dobi. E para, që të zbulohen

shkaktarët e vërtetë të kësaj tragjedie, të zbulohet e vërteta e njëmendtë mbi pësimet e më të dashurve tanë. Dhe e dyta, familjet e tëra që kanë përjetuar atë që kanë përjetuar, më në fund të shfrytëzojnë edhe një dëshmipërblim material.

Deklaratë: Saša Ristanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, zyra në Shtërpcë, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave, 25. prill 2009. Beograd, Serbi.

Pjesëmarrësit kanë theksuar edhe kërkesën që reparacionet në të holla duhet të marrin edhe viktimat e dhunës seksuale, që duhet të kanë përkrahjen morale dhe të trajtohen si të gjitha viktimat tjera civile.

3.4. Njohja e të gjitha viktimave

Përfaqësuesit e shoqatës së viktimave serbe në BH, Kroaci dhe në Kosovë, kërkojnë që KOMRA të sigurojë njohjen dhe trajtimin të barabartë të të gjitha viktimave.

*Mendoj se edhe te ne këtu në Kroaci duhet të njihen të gjitha viktimat, sepse viktimat e anës serbe shumica e njerëzve i sheh sikur ata kanë qenë kriminelë potencialë që edhe e kanë merituar atë çka u ka ndodhur.*⁵³

Deklaratë: Ružica Spasić, Shoqata e familjeve të të zhdukurve dhe të rrëmbyerve me dhunë të Serbëve, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.

Nuk do të ketë të vërtetë përderisa në këto hapësira të Bosnjës dhe Hercegovinës të gjitha viktimat nuk do të janë të respektuara.

Deklaratë: Smilja Mitrović, Shoqata e luftëtarëve të zhdukur të Ushtrisë së Republika Serbska/ Organizata komunale e familjeve të të zhdukurve e komunës Bijelinë, BH, Konsulta lokale me shoqatat e viktimave, Bijelinë, BH, 11 prill 2009.

4. Mandati i KOMRA

Mbi mandatin e komisionit rajonal ka filluar të debatohet në Konsultimin rajonal me përfaqësuesit e shoqatave të familjeve të viktimave dhe të veteranëve, më 9 maj 2008 në Podgoricë. Propozimet, mendimet dhe rekomandimet që kanë dalë nga ky konsultim tregojnë se shumica dërmuese e pjesëmarrësve konsiderojnë se mandati i Komisionit rajonal (KOMRA) duhet të jetë kërkimi i fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut (çka ka ndodhur). Mirëpo, disa historian me renome konsiderojnë se

Komisioni duhet të merret, pos dokumentimit të krimeve, edhe me sqarimin e shkaqeve dhe regjistrimin e viktimave. Po kështu, përfaqësuesit e disa organizatave për të drejtat e njeriut dhe shoqatat e familjeve të viktimave insistojnë që KOMRA së pari duhet të përgjigjet *pse* ka ndodhur ajo që ka ndodhur (shkaqet e luftës). Të gjithë pajtohen se KOMRA duhet të merret edhe me ngjarjet e luftës në Slloveni dhe Maqedoni.

Nëse flasim për atë se pse na duhet KOMRA, arsyeja është, ndër të tjerat, sepse kemi nevojë për një gjë të përbashkët, një libër apo dokument të përbashkët, mbi atë çka ka ndodhur dhe rreth të cilës të gjithë pak a shumë edhe do të pajtohemi.

Deklaratë: Lidija Zeković, aktiviste e të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Forumi i pestë regional për drejtësi tranzicionale, Budva, mali i Zi, 28-29 maj 2009.

Ne pak flasim për shkaqet e këtij krimi që ka ndodhur këtu. Për shkakun e luftës askush nuk është akuzuar e as dënuar, çka do të thotë se viktima mbetet viktimë dhe drejtësia nuk është përmbushur (...)
Gjithnjë merremi me pasojat, flasim për pasojat.

Deklaratë: Kada Hotić, Shoqata Lëvizja e nënave të enklavave Srebrenicë dhe Zhepa, BeH, Forumi i Tretë rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11-12 shkurt 2008.

Pasi që po flasim për viktimat, këtu është i rëndësishëm ky nivel, në të cilin prej vitesh punojnë disa organizata. Niveli tjetër janë faktet, dhe jo vetëm ato që lidhen me luftën por edhe atë që i kanë parapri luftës. Bijlana (Kovačević-Vučo) ka folur këtu për kontekstin politik, do të thotë për politikën që kanë sjell deri te lufta. Këtu para së gjithash mendoj në Serbinë, sepse është më komplekse dhe do të thosha edhe më e rëndësishme. Dhe, e treta, është ai interpretimi që do të ketë forma të ndryshme dhe nga këndvështrimet e ndryshme, gjë që do të jetë çështje e shqyrtimeve në dekadat e ardhshme. Mendoj se ne e kemi para vetës një debat të tillë.

Deklaratë: Sonja Biserko, Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, Konsulta rajonale me organizatat e të drejtave të njeriut, Beograd, Serbia, 29 tetor 2007.

Puna e vërtetë duhet të zhvillohet në tri nivele: të parin e shoh si shkaqet dhe shpjegimet, pra një narracion mbi atë se çka ka ndodhur; i dyti është regjistri i krimeve, përkatësisht dokumentimi i krimi; dhe i treti është regjistri i viktimave. Unë, pra, e kuptoj këtë punë si një lloj bashkëpunimi rajonal.

Deklaratë: Ivo Goldstein, Fakulteti Filozofik në Zagreb, Kroaci, Konsulta Rajonale me shkencëtarët, Zagreb, Kroaci, 10. Janar 2009.

4.1. Vendosja e mandatit

Gati të gjithë pjesëmarrësit në konsultime janë pajtuar se parlamentet e shteteve suksore të RSFJ të dikurshme duhet të kenë rolin më të rëndësishëm në themelimin e KOMRA. Në këtë rast mandati i komisionit do të definohej nga ligji.

4.2. Objekti i hetimeve dhe analiza e KOMRA

Në konsultimet për mandatin e Komisionit është shfaqur mendimi se KOMRA duhet të shfrytëzojë faktet që janë konstatuar nga Tribunali i Hagës në të cilat edhe janë bazuar aktgjykimet, por është shtruar pyetja se çka duhet të bëhet me konkluzionet e ndryshme juridike të gjykatave kombëtare mbi karakterin e konflikteve të armatosura. Po kështu, ka pasur edhe mendime se KOMRA duhet të merret me faktet që deri më sot nuk janë trajtuar lidhur me konfliktet në rajon, e më pastaj do të pasonin faktet që kanë të bëjnë me veprat individuale dhe përgjegjësinë individuale.²⁷

Të gjithë pjesëmarrësit e konsultimeve kanë përkrahur propozimin e shoqatave të familjeve të të zhdururve se në mandatin e KOMRA duhet të jetë ndriçimi i fatit të atyre që janë zhdurur dhunshëm, pa marrë parasysh kombësinë e tyre:

Ma jep vetëm informatën që ta gjej, ta varros, dhe ta mbyll kështu një kapitull të jetës sime... Të mund të shkoj në varreza dhe fëmijëve të mi të mund të them se kush ka qenë gjyshi i tyre... Do të doja të dihet e vërteta dhe të zbulohen të gjithë të zhdukurit, nuk është me rëndësi a janë serbë, kroatë apo boshnjakë, të gjithë të zhdukurit duhet të gjenden, të varrosen dhe të vihet një herë e përgjithmonë pika në i, të bëhet një e vërtetë e plotë, të thuhet se kush, ku dhe si i ka bërë gjërat.

60 Slavoljub Pejić, nga Vozuqa, BeH, Forumi i Parë Rajonal
Deklaratë: drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 5-6 maj 2006.

Pjesëmarrësit propozojnë që KOMRA të merret me vrasje, dhunime, kampet dhe dëbimet etnike të përmasave më të mëdha.

Nga veprat gjithsesi do të veçojë varrezat masive, pra këto janë krime më të mëdha... Pasonë pastaj zhdurkjet me presion dhe të dhunshme... Mendoj se këto gjëra ia vlen të jenë në mandatin e plotë të KOMRA, fati i atyre njerëzve, vendi ku janë varrosur, mënyra se si janë zhdukur. Pastaj vijnë vrasjet, ato në format tje-

27 Ibro Bulić, Prokuroria e BeH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

28 Aleksandar Todorović, Nisma civile e të shlyerëve, Slloveni, Forumi i Pestë rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

29 Olivera Budimir, Shoqata e familjeve të të kidnepuarve, të zhdukurve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

ra që nuk lidhen me varrezat masive për të cilat dihet, dhe pastaj janë edhe kampet... Dhe dëbimet etnike, kuptohet të përmasave m ë të mëdha.

Deklaratë: Salem Čorbo, Shoqata Kthimi dhe qëndrimi i qëndrueshëm, BeH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budva, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

Dhunimi si krim i luftës [duhet] të futet në mandatin e komisionit. Besoj se kjo është e rëndësishme dhe se pa këtë komisioni nuk do të jetë i besueshëm, sepse gjithsesi ekziston edhe dimensionin gjinor i luftës.

Deklaratë: Suzana Kunac, B.a.b.e. Kroaci, Konsulta kombëtare me grupet e grave, Prishtinë, Kosovë, 25. Qershor 2009.

Këto komisione duhet të merren me krimet e bëra në të kaluarën e afërt ngase fokusi i tyre duhet të jenë deklaratat e dëshmitarëve, të viktimave dhe të autorëve të krimeve. Që komisionet të funksionojnë më shpejtë, më saktë dhe në mënyrë më cilësore, duhet të dihet saktë se çka do të punojnë ato, cili do të jetë fokusi i tyre dhe të kanë të definuar saktë edhe kohën dhe hapësirën rajonale ku do të punojnë ato komisione. Komisioni duhet të merret me krimet e rënda, më saktë me krimet ku kanë pësuar shumë njerëz, sepse fokusi i komisionit nuk është që të merret me krime individuale.

Deklaratë: Avni Melenica, Shoqata 22 maji, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e viktimave dhe shoqërinë civile të Kosovës, Prishtinë, Kosovë, 9 maj 2009.

Pjesëmarrësit në konsultimet nga Sllovenia kanë propozuar që KOMRA të merret edhe me ata që janë shlyer nga shtetësia sllovene,²⁸ ndërkaj pjesëmarrësit nga radhët e viktimave serbe propozojnë që në kompetencat e KOMRA të janë edhe viktimat e bombardimeve të NATO-s.²⁹ Ka propozime që KOMRA të merret edhe me përgjegjësinë e institucioneve, veçanërisht të mediave dhe të policisë.

Unë do t'ia jepja mandatin KOMRA-së që të merret jo vetëm me veprimet e individëve, por edhe me veprimtarinë e institucioneve, të organeve. Pse mos të merret KOMRA me krimet që i kanë nxitur shtëpitë mediale... përkatësisht kryeredaktorët, gazetarët e të ngjashme? Pastaj pse KOMRA të mos merret me disa organe të policisë ose edhe policinë në tërësi të vendeve të rajonit, që në njëfarë mënyre kanë qenë ekzekutor ose porositës të krimeve që janë kryer në kampet, burgjet etj.

Deklaratë: Ibro Bulić, Prokuroria BH, Forumi i Pestë rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30 maj 2009.

4.3. Regjistrimi i humbjes së popullsisë

Përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, aktivistët për të drejtat e njeriut, të rinjtë, historianët dhe pjesëmarrësit tjerë të konsultimeve konsiderojnë se në mandatin e KOMRA duhet të jetë edhe regjistrimi i të gjithë të vrarëve, viktimave dhe të zhdukurve. Duke pas parasysh se disa organizata për të drejtat e njeriut janë duke punuar në listat individuale emërore të humbjeve në njerëz, pjesëmarrësit në konsultimet kanë qenë të mendimit se kjo do të kontribuojë në punën më efikase të komisionit, dhe se me rëndësi është që KOMRA të bëjë verifikimin e rezultateve të këtyre regjistrimeve.

Çdo viktme e ka emrin dhe mbiemrin, çdo viktme e ka edhe dinjitetin, dhe çdo viktme, edhe kur është vetëm numër, fshehë veçantinë e saj. Dhe nuk mund të flitet për njëqind apo dyqind mijë, nuk mund të flitet as për njëqind dhe dyqind njerëz, nuk mund të flitet për njëqind ose njëqind e një veta. Thjesht të gjitha viktimat duhet të kanë emrin dhe mbiemrin e tyre. Duhet të janë aty me emra, pra duhet të identifikohen.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, Konsulta kombëtare me studentët, Prishtinë, Kosovë, 15. prill 2009.

4.4. Emërimi i autorëve

Në debatet e deritashme pyetja se a duhet KOMRA ti publikojë emrat e atyre personave të cilët i konsideron se janë përgjegjës për krimet dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut shqyrtohet në kontekstin e përvojave që i kanë pasur vendet tjera dhe kërkesave të viktimave që të identifikohen përgjegjësit.

A duhet të emërohen, kjo është po ashtu një dilemë, se a duhet të emërohen autorët apo jo, dhe unë mendoj se në kumtimet dhe dëshmitë publike, nuk duhet të bëhet kjo, mirëpo me që të gjitha dëshmitë nuk do të janë publike, mendoj se thjesht Komisioni duhet ti ketë këto shënime.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29-30. maj 2009.

Pra, nëse kjo KOMRA në të dhënat faktike gjen prova të mjaftueshme tjera për një situatë, ajo edhe mund t'i emërojë pa u shqetësuar fare emrat

e autorëve; unë mendoj se në këso raste kjo duhet të bëhet.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

Disa pjesëmarrës konsiderojnë se KOMRA duhet të bëjë listën e fajtorëve (autorëve).³⁰

4.5. Amnistia

Për amnistinë ende flitet në parim, por është evidente se familjet e të zhdukurve nuk janë të sigurta a është morale që të përkrahet amnistia e fajtorëve përderisa ende kërkojnë kufomat e të afërmeve të tyre.

Të zvogëlohet dënimi për ata njerëz që sinqerisht do të tregonin ku janë varrosur viktimat. Kjo është një temë për bisedë. Nëse shumica mes nesh thotë se nuk duam zbutjen e dënimit, atëherë OK, por kjo është një temë që duhet të debatohet.

Deklaratë: Tea Gorjanc-Prelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i katërt rajonal mbi drejtësinë tranzicionale, Prishinë, Kosovë, 28-29 tetor 2008.

Duhet të amnistohen të gjithë ata që bëjnë mirë, ata që duhet të shpërblehen. Mendoj se familjet tona duhet vetë të marrin vendimin për amnistimin. Zoti do ti dënojë të gjithë ata që kanë bërë keq, dhe secili kriminel e ka emrin dhe mbiemrin.

Deklaratë: Verica Tomanović, , Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009. Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi

4.6. Periudha kohore

Ekzistojnë mendime të ndryshme për periudhën kohore që duhet të mbulojë KOMRA. Anëtarët e Këshillit koordinues të koalicionit për KOMRA janë të prirë që mandati duhet të mbulojë vitet 1991-2001, ndërkaq pjesëmarrësit shqiptarë propozojnë që mandati të jetë nga vitet 1981, ndërkaq që serbët e Kosovës konsiderojnë se duhet të përfshihet edhe periudha pas vitit 2001.

Në Kosovë do të duhej të përfshihej koha nga 11 marsi 1981, kurrë një studentë e hodhi tabakun me ushqim në mensën e studentëve, përderisa në të njëjtën kohë stafeta e Titos kishte arritur në qendër të Prishtinës; dhe aty kërkohej që Kosova të fitojë statusin e republikës, ndërkaq që ai studenti kishte brohoritur «Poshtë Titoja!» ... Kështu që, në esencë, konflikti në Kosovë ka filluar më 11 mars 1981, dhe

sipas meje ka përfunduar më 9 qershor 1999 kur është nënshkruar marrëveshja e Kumanovës.

Deklaratë: Teki Bokshi, avokat nga Kosova, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, 29.-30. maj 2009. Budvë, Mali i Zi.

Për Kosovën dhe Metohinë vlen rregulla se çështja ende nuk është definuar dhe e kryer dhe aty ende po ndodhin krimet. Nuk përfundon asgjë me vitin 2001 nëse e kemi edhe në vitin 2006 ndonjërin që është kidnapuar dhe për të cilin as ditën e sotme nuk dihet asgjë.

Deklaratë: Olivera Budimir, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

4.7. Zgjedhja e anëtarëve të komisionit

Pjesëmarrësit propozojnë që KOMRA të jetë komisioni reprezentativ dhe që të gjitha vendet e rajonit të janë të kyçura në krijimin e komisionit: që çdo shtet të ketë përfaqësuesit e vet, që viktimat, gratë dhe aktivistët për të drejtat e njeriut të janë të përfaqësuar, që anëtarët e komisionit të janë personalitete të respektuara dhe të njohura në të gjitha shoqëritë post-jugosllave.³¹

Sa i përket vetë kriterëve mendoj se gjithsesi duhet të merren kriteret bazikë, që të mos janë të dënueshëm penalisht, dhe pos kësaj të struktura e komisionarëve duhet të kihet kujdes që të janë të përfaqësuar në mënyrë adekuate do të thosha të gjitha grupet e interesuara, dhe kjo do të thotë aktivistët për të drejtat e njeriut, organizatat e shoqërisë civile, viktimat, dhe po kështu edhe të gjitha grupet tjera që mund të kontribuojnë për kredibilitetin e Komisionit.

Deklaratë: Andrej Nosov, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

4.8. Nevoja për solidaritet dhe bashkëndjesi

Pjesëmarrësit e procesit konsultativ konsiderojnë se njëri prej qëllimeve të KOMRA-s duhet të jetë stimulimi i solidaritetit dhe bashkëndjesisë ndaj viktimave nga komunitetet tjera etnike.

I them faleminderit [Koalicionit për] KOMRA sepse na ka mësuar që të dëgjojmë njëri tjetrin dhe të derdhim lot edhe për hallin e të tjerëve.

Deklaratë: Gordana Đikanović, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

30 Nenad Popović, Këshilli për iniciative qytetare, Serbi, Konsulta Lokale me shoqërinë civile, Nish, Serbi, 25. prill 2009.

31 Më shumë për propozimet për zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA

32 Janë përfshirë Serbia, Kroacia, Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi dhe Kosova, e në plan është edhe përfshirja Sllovenisë dhe Maqedonisë.

33 Nataša Šćepanović, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsultat kombëtare me shoqatat e viktimave, Beograd, Serbi, 25. prill 2009.

34 Nataša Kandić, Fondi për të drejtën humanitare, Serbi, Konsulta me shoqatat e familjeve të të zhdukurve të organizatave të mbrojtësve, Vukovar, Kroaci, 24. tetor 2008.

35 Dëgjimi publik i viktimave është njëri nga komponentët më të rëndësishëm të forumit për drejtësi tranzicionale. Për herë të parë janë organizuar në kuadër të Forumit të trete rajonal për drejtësi tranzicionale në Beograd, me 11.-12. shkurt 2008. Në www.perkomra.org mund të shihen të gjitha dëshmitë.

36 Gordana Dikanović, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, revista *Kosmetske žrtve*, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të viktimave, Beograd, Serbi, 25. prill 2009.

37 Nenad Popović, Këshilli për nisme qytetare, Serbi, Konsulta me shoqërinë civile, Nish, Serbi, 25. prill 2009.

Do ta forcojmë këtë lëvizje... nëse e shkrijmë atë dhimbje, që mos ta kemi dhimbjen vetëm për viktimat tona por në përgjithësi për të gjitha viktimat.

Deklaratë: Ana Kvesić, Shoqata Nën at e Vukovarit, Kroaci, Forumi i Katërt Rajonal për drejtësi tranzicionale, Prishtinë, Kosovë, 28.-29. tetor 2008.

4.9. Autorizimet e komisionit

Nuk ka qëndrim të kristalizuar për llojin e autorizimeve që KOMRA duhet ti kërkojë nga organet shtetërore. Disa pjesëmarrës tregojnë se autorizimet në letër nuk garantojnë që KOMRA do të ketë fuqi për ti realizojë ato. Ka propozime që KOMRA duhet të ketë të drejtën për ti ftuar, sipas përzgjedhje së tij, duke përfshirë autorët e mundshëm të krimeve dhe përfaqësuesit e institucioneve, që të paraqiten para komisionit, pa marrë parasysh që nuk mund ti detyrojë që të tregojnë të të vërtetën.

Komisioni thjesht mund të jetë edhe një trup hetues i llojit të vet që i ka autorizimet për t'i marrë në pyetje të gjithë ata që mund të ofrojnë informata relevante, dhe që po kështu mund të mbledh provat për rolin që kanë pas institucionet dhe individët në luftërat dhe në gjithë ato që kanë ndodhur.

Deklaratë: Eugen Jakovčić, Documenta, Kroaci, Konsulta Lokale me shoqërinë civile, Livno, BeH, 9. maj 2009.

5. Struktura e KOMRA-s

Nisma KOMRA është unike për atë se përfshinë pesë vende dhe planifikon që të përfshijë edhe dy vende tjera.³² Propozimi më frekuentues është që KOMRA të ketë nënkomisionet³³ ose zyre në të gjitha shtetet post-jugosllave, të cilat do kishin detyrë të kryejnë aktivitetet që ua përcakton komisioni rajonal.³⁴

Në Forumin e Pestë Rajonal për drejtësinë tranzicionale, në kuadër të punëtorisë mbi strukturën e KOMRA, është nxjerr propozimi që pos një zyre qendrore dhe më shumë zyra kombëtare, të themelohen edhe përfaqësitë e komisionit në ato vende ku janë bërë më së shumti krimet.

Mendoj se është e domosdoshme që të ketë një zyre qendrore e cila do të mblidhte të dhënat nga zryet rajonale, përkatësisht territoriale. Parashihet që çdo shtet të financojë punën e zyra të tyre, mendoj se kjo do të ketë anën e saj pozitive nga arsyeja që ekziston mundësia që në çdo vend të zgjerohet, ku

më shumë e ku më pak, rrjeti i zyrave territoriale, varësisht nga nevojat.

Deklaratë: Žarko Radić, Organizata republikane e familjeve të luftëtarëve të zënë rob dhe të civileve të zhdukur të Republikës Serbe, BeH, Forumi i Pestë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Budvë, Mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

6. Dëgjimi publik i viktimave

Dëgjimi publik i viktimave ka has në përkrahjen e madhe të pjesëmarrësve në procesin e konsultimeve³⁵ dhe ka pas kërkesa shumë të mëdha që dëgjimi publik të bëhet komponentë e veçantë e KOMRA. Në dhënien publike të dëshmime viktimat e shohin shansin që tregimet e tyre ti paraqesin në një rreth zyrtarë dhe para një trupi zyrtar, para opinionit të shtetit nga janë autorët e krimeve. Edhe pjesëmarrësit e tjerë të konsultimeve konsiderojnë e dëgjimi publik i viktimave nxit opinionin që të bëhet solidar dhe të shfaq bashkëndjesi jo vetëm me ato viktimat me të cilat ka qenë solidarë, por edhe me viktimat të cilat më parë i ka shikuar si armiq. Shoqatat e viktimave dhe të familjeve të viktimave propozojnë dhe zotohen se do të ndihmojnë punën e komisionit duke nxitur viktimat që të marrin pjesë në dëgjimet publike.³⁶

Ka dallim të madh mes dëgjimit publik [dëgjimi në forume] dhe intervistimit të viktimave (...) është dallimi i madh mes dhënies së dëshmisë në gjyq dhe asaj publike [në forumet], sepse aty në publikë nuk ka qenë si dëshmitarë vetëm serbi si dëshmitar, ose shqiptari si dëshmitar, por shqiptari, serbi, kroati dhe myslimani dhe të gjithë të tjerët. Nëse si viktimë, përkatësisht si dëshmitarë, ne jemi të gatshëm që të dalim në publikë me dëshmi, edhe pse ndoshta nuk jemi të vetëdijshëm se a jemi apo jo të sigurt në atë moment, ne e përmbushim një qëllim tonin.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të viktimave, Beograd, Serbi, 25. prill 2009.

Në konsultimet është folur edhe për atë se çka ndodhë nëse viktimat gjatë dëshmisë publike i përmendin me emër autorët [e krimet]. Aktivistët e të drejtave të njeriut janë të mendimit se të akuzuarve duhet t'u jepet mundësia për përgjigje, përndryshe kjo mund të konsiderohet si shkelje e të drejtave të njeriut. Është kërkuar nga KOMRA që të mos barazohen dëshmia me faktet.³⁷

Është fakt se në kohët e fundit shumë njerëz janë akuzuar në bazë të disa deklaratave që më vonë, pas dy apo tre vjetësh, është konstatuar se janë dhënë për interesa të caktuara dhe se nuk kanë qenë të mbështetura dhe të vërteta. Si të pengohen këto gjëra? Unë personalisht i njoh disa persona të dy kombësive të cilët dy apo tre vite kanë qenë nëpër burgje, janë marrë në pyetje etj., dhe në fund janë liruar pasi që është konstatuar faktikisht se gjërat për të cilat ata i kishin akuzuar nuk kanë qenë të vërteta dhe, njëkohësisht, këta persona nuk kanë pas asnjë satisfaksion për gabimin që është bërë. Mendoj se këto janë gjëra shumë të ndjeshme dhe se këto dëgjime publike mund të prodhojnë kundër efekte.

Deklaratë: Nedeljko Simić, Këshilli i të rinjve i Srebrenicës, BH, Konsulta lokale me përfaqësuesit e shoqërisë civile dhe shoqatat e viktimave, Srebrenicë, BH, 26. prill 2009.

Në konsultimet në Trebinje është theksuar se KOMRA mundëson që rrëfimet e viktimave të regjistrohen zyrtarisht dhe të dëgjohen në publik.

Nuk e kam takuar asnjë viktimë e cila nuk e ka pas nevojën që të dëgjohet rrëfimi i saj. (...) Formimi i këtij komisioni për krimet e luftës dhe shkeljet e të drejtave të njeriut, është dhuratë nga qielli për viktimat e luftës. Rasti i fundit që të dëgjohet rrëfimi i tyre, të mbeten të shënuara, sepse kur këto oligarkitë kombëtare tona që janë në pushtet e arrijnë marrëveshjen e ndërsjellë, ne askujt më nuk do ti duhemi.

Deklaratë: Izo Rokolj, i kthyer në Trebinje, BH, Konsulta lokale me shoqatat e viktimave dhe të mbajturit në kampe, Trebinje, BH, 27. qershor 2009.

7. Raporti i gjykimeve për krimet e luftës dhe KOMRA

Pjesëmarrësit e procesit të konsultimeve pa përjashtim konsiderojnë se komisioni (KOMRA) duhet t'i japë mbështetje gjyqimave të krimeve të luftës. Komisioni nuk është zëvendësim për gjyqin dhe nuk i nënshtrohet prokurorisë, dhe ai askënd nuk mund ta gjykojë. Të dy instrumentet, sipas shumicës së pjesëmarrësve, duhet të kenë rolet komplementare. Për kufizimet dhe mangësitë e gjyqimave vërejtje më meritore japin vetë gjykatësit dhe prokurorët. Ata në komisionin për të vërtetën shohin një platformë publike për dëgjimin e zërit të viktimave dhe për ndërtimin e bashkëndjesisë ndërmjet grupeve etnike, çka nuk është detyrë e gjykatave.

Me rëndësi të jashtëzakonshme është të tregohet se e vërteta e gjyqit i ka kufizimet e caktuara. Duke pas parasysh se vetëm një numër i kufizuar i viktimave merr pjesë në gjykimet për krimet e luftës, një mekanizëm i tillë [komisioni rajonal] do të mund të paraqiste forumin kryesor për viktimat ku ata do të mund të tregonin pësimet e tyre. Komisioni për të vërtetën dhe procedimet penale kështu do të mund të përplotësonin njëri tjetrin.

Deklaratë: Marinko Jurčević, Prokuroria e BH, Forumi i Parë për drejtësi tranzicionale, Sarajevo, BH, 5.-6. maj 2006.

Është fakt se e vërteta e gjyqit është mbase e orientuar për së tepërmi në faktografi dhe nuk ka emocione të mjaftueshme, nuk ka e qasjen emocionale ndaj viktimave. Këto janë disa nga mangësitë e të vërtetës së gjyqit. Nga ana tjetër, këto dëshmi që i kemi dëgjuar para komisioneve për pajtim, janë shumë më të sqarta. Jam i bindur se ka më pak dëshmitarë që para komisionit nuk e kanë treguar të vërtetën, se sa para gjykatave.

Deklaratë: Miroslav Alimpić, Gjykata e qarkut Novi Sad, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi, 11-12. shkurt 2008.

Gjyqet në vendet tona, në Kroaci, Bosnje dhe Hercegovinë, Serbi dhe në Kosovë, shikuar veç e veç, zhvillojnë 25 deri 30 gjykime [të krimeve të luftës]. Sa janë këto në krahasim me numrin e madh të të vrarëve, të zhdukurve, të torturuarve, të burgosurve dhe të shpërngulurve me dhunë?! (...) Na duhet pra një mekanizëm që është komplementar me atë çka po bëjnë gjykatat.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Konsulta rajonale me shoqatat e viktimave dhe veteranët, 9. maj 2008. Podgoricë, Mali i Zi.

Pjesëmarrësit, kryesisht ata nga radhët e prokurorëve dhe gjykatësve, tregojnë se trupi rajonal mund të mbledhë dëshmi relevante, duke iniciuar hetime për krime karakteristike, të organizojë dosjet e kriminelëve, dhe kështu të nxitë gjykimet që janë në zhvillim ose të iniciojë proceset e reja:

Nevoja për formimin e një trupi rajonal që do të punonte në krijimin një ambienti të pajtimit, të një klime ku do të mund të mblidheshin më shumë dëshmi, më shumë dëshmitarë, do të nxitë sigurisht edhe gjykimet që janë në procedim e sipër. Nëse kjo nuk ndodh, do të kemi ngadalësimin e gjyqimave dhe shumë pak kriminel do të dënohen, edhe pse janë në pyetje komandantët dhe zyrtarët më të lartë, në postet

38 Deri më sot janë mbajtur një konsultë kombëtare dhe një konsultë rajonale me gazetarët, por përfaqësuesit e mediave kane qenë rregullisht të pranishëm në të gjitha konsultat, si pjesëmarrës dhe si raportues nga tubimet.

39 Dnevnik *Magyar Szó*, gazeta *Republika*, Shoqata e gazetareve të pavarur të Vojvodinës, TV Kragujevac, Shtëpia botuese *Libertatea* dhe Kikindske novine nga Serbia, Radio Fontana-Istog nga Kosova, i ZaMirNet nga Kroacia.

40 Nazim Maxhuni, student i Fakultetit të shkencave politike, Kosovë, Konsulta kombëtare me studentë, Prishtinë, Kosovë, 15. prill 2009.

41 Gordana Petrović, RTS, Konsulta kombëtare me gazetarët, Frushka Gora, Serbi, 11. tetor 2008.

42 Nadira Avdić Vllasi, RTK, Konsulta rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, 29. shtator 2007.

publike dhe politike. Dhe është e sigurt që trupi rajonal do të sjellë shumë dëshmi që do të ishin ndihmesë për gjykatat, atyre të rregullt që gjykojnë ë krimet, si dhe prokurorëve.

Deklaratë: Ibro Bulić, Prokuroria e BeH, Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi, 11.-12. shkurt 2008.

8. Arkiva e Hagës

Tribunali i Hagës posedon arkivin më relevant për krimet e luftës të kryera në RFSJ të dikurshme, për urdhërdhënësit dhe autorët e tyre. Shumica e provave mbi të cilat janë mbështetur verdiktet janë në ueb faqen e Tribunalit dhe opinionit ka qasje në to, ndërkaq që arkiva me të cilën disponon Prokuroria e Tribunalit është e mbyllur për publikë dhe pjesërisht është e hapur vetëm për prokuroritë dhe gjykatat kombëtare, kur janë në pyetje dokumentet që kanë të bëjnë me proceset aktuale. Për atë se kur do të vendoset arkiva si dhe procedurën e shfrytëzimit të saj do të vendos Këshilli i Sigurimit të OKB. Pjesëmarrësit e konsultimeve konsiderojnë se arkiva e Hagës paraqet përkrahje më të besueshme për KOMRA-n.

Arkivi që ekziston në Tribunalin e Hagës, për këtë ka shkruar edhe Carla del Ponte, është me rëndësi që të kihet qasje në materialet e këtij arkivi nga gazetarët, hulumtuesit, madje edhe qytetarët e zakonshëm, të njohin atë dhe të kuptojnë esencën e ngjarjeve në hapësirat tona. Mendoj se ky material do të ishte shumë i mirëseardhur dhe se shënimet që janë aty do të mund ti ndihmonin këtij komisioni.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetare e pavarur, Mali i Zi, Konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, 25. tetor 2008.

Pos kësaj pjesëmarrësit në procesin e konsultimeve konsiderojnë se komisioni rajonal mund të sigurojë dokumente edhe nga burimet tjera, që nuk janë të disponueshme për opinionin.

Konsideroj se vetëm ky komisioni rajonal mundet me i siguru një numër më të madh të dokumenteve për të cilët ne këtu flasim dhe po i kërkojmë, e nuk kemi pas mundësi që ti kemi ato informata dhe ato dokumente.

Deklaratë: Negovan Mavrić, Shoqata e familjeve të personave të kidnapuar dhe të zhdukur në Kosovë dhe Metohi, zyra në Hoçë të Madhe, Kosovë, Konsulta kombëtare me shoqatat e familjeve të viktimave dhe viktimat, Beograd, Serbi, 15. korrik 2008.

9. Mediumet

Mediumet u jepet rëndësia e veçantë e partneritetit në fitimin e përkrahjes të opinionit për themelimin e KOMRA. Nga ana tjetër, pjesëmarrësit në konsultimet shtrojnë pyetjen e përgjegjësisë së mediave për përhapjen e urrejtjes ndërmjet popujve të RFSJ të dikurshme, si dhe për instrumentalizimin e opinionit në shërbim të politikës që ka prodhuar dhe arsyetuar krimet e luftës.

Gazetarët që kanë marrë pjesë në konsultimet e kanë përkrahur këtë nismë.³⁸ Tetë shtëpi mediale nga rajoni deri më sot janë bërë anëtare e koalicionit për KOMRA.³⁹

9.1. Sigurimi i përkrahjes së opinionit për themelimin e KOMRA

Opinionit duhet të përgatitet për aktivitetet e komisionit duke i shpjeguar se cilat janë qëllimet e tij,⁴⁰ në mënyrë që opinionit, dhe para së gjithash viktimat dhe anëtarët e familjeve të viktimave, të japin përkrahjen e fuqishme kështu që pushteti në asnjërin nga shtetet të mos e injorojnë ose të bëjnë obstruksione për komisionin.

Sido që ta merrni, mendoj se kushti që kjo të ketë sukses është që, nëse është e mundur, të pritët paksa derisa të përgatitet opinionit gradualisht, nëse kjo është fare e mundur, (...) në mënyrë që pastaj, çka është më e rëndësishme, që nisma të prezantohet mediatikisht në mënyrën e duhur, dhe vetëm atëherë edhe të krijohet komisioni... Pra, jo ndonjë e ngjashme por mu ky komision.

Deklaratë: Dragan Vesić, *Al Kanal*, Serbi, Konsulta lokale me shoqërinë civile, Nish, Serbi, 25. prill 2009.

Njëri nga propozimet për ndryshimin e klimës të mohimit të krimeve në Serbi është ndryshimi i ligjit me të cilin do të lejohej që mediat të transmetojnë pamjet nga gjykata.⁴¹ Gazetarët janë të pajtimit që shërbimet publike e kanë obligim që të informojnë për nismën KOMRA, por edhe përkrahja e mediave lokale dhe të gjitha mediave tjera është shumë e rëndësishme, sikundër që është e domosdoshme që të sigurohet edhe përkrahja e redaktorëve.⁴² Pjesëmarrësit në konsultimet, si edhe gazetarët, vlerësojnë se mënyra e informimit të opinionit mbi krimet e luftës është e njëanshme, dhe nuk i kontribuon pajtimit në rajon.

Mediat në një pjesë të vendit [në BH] informojnë vetëm për krimet në pjesën tjetër dhe kriminelët dhe vrasësit janë gjithnjë në anën tjetër, andaj konsideroj se është shumë e rëndësishme që të kalohen këta kufijtë, pa marrë parasysh se a janë ato shtetërore apo të entiteteve, të rajoneve, komunale etj.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata gazetarët e BeH, BeH, Forumi i Tretë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale, Beograd, Serbi, 11.-12. shkurt 2008.

9.2. Informimi mbi punën e KOMRA-s

Informimi i opinionit për punën e Komisionit rajonal është vendimtar për suksesin e komisionit. Pjesëmarrësit shohin rolin e madh të mediave në trimërimin e viktimave që të dëshmojnë publikisht dhe ndihmojnë komisionin në mbledhjen e shënimeve mbi dëshmitarët dhe autorët e krimeve.

Faktet dhe argumentet ekzistojnë, por ato në njëfarë mënyre vazhdojnë të mbesin në heshtje, asesi nuk arrijnë të dalin. Familjet e viktimave janë determinanta kryesore në lidhje me mbledhjen e këtyre fakteve, dhe ata nuk dinë se ky proces po vazhdon, se edhe më tej po zhvillohet. Në njëfarë mënyre, [mundësia] që të flasim hapur dhe të kemi hapësirë për këso debatesh paraqet një hap para, por bashkëpunimi me mediat është njëri nga faktorët kryesor, pasi që familjet konsiderojnë se zëri i tyre ka mbetur vetëm jehonë.

Deklaratë: Florentina Hajdari, studente e Fakultetit të shkencave politike, Kosovë, Konsulta kombëtare me studentë, Prishtinë, Kosovë, 15. prill 2009.

Mediat duhet të plasojnë edhe tregimet pozitive nga lufta pasi që kjo kontribuon në përmirësimin e raporteve në rajon. Që kjo të bëhet e mundshme është e domosdoshme që ato të gjejnë hapësirë në mediat. Njëra prej mënyrave që të dëgjohen më shumë këto tregime pozitive është që të inkuadrohen në dëgjimet publike të viktimave, që duhet të transmetohen në televizionet.

9.3. KOMRA dhe rishqyrtimi i përgjegjësisë morale të gazetarëve

Në konsultimet rajonale me gazetarët,⁴³ pjesa dërmuese e pjesëmarrësve ka shprehur dyshim të madh në mundësinë e ndjekjes gjyqësore të gazetarëve që janë marrë me gazetari luftënxitëse, edhe pse për këtë ekziston nevoja e madhe

Sa i përket dënimit të gazetarëve për propagandë luftënxitëse, është iluzore të pritët që kjo do të ndodhë. Nëse kjo nuk ka ndodhur në 15 vitet e fundit, atëherë më parë do të përgjigjet gjenerali Velko Kadijeviq për Vukovarin, sesa gazetari.

Deklaratë: Hrvoje Zovko, HRT, Konsulta rajonale me gazetarët, Sarajevë, BeH, 29. shtator 2007.

Është shprehur qëndrimi se shoqatat e gazetarëve do të mund të «qëronin hesapet me anëtarët e tyre që kanë përhapur propagandën luftënxitëse».⁴⁴ Dy vjet më vonë në konsultimet dëgjohen mendimet tjera, dhe njëri nga qëndrimet është se KOMRA duhet të merret me gazetarët që kanë marrë pjesë në propagandën e luftës,⁴⁵ dhe se mu për shkak për rolin të cilin e kishin pranuar ta luajnë gjatë viteve '90, mediat sot kanë përgjegjësi në procesin e shëndoshjes së shoqërisë.

Televizioni bart përgjegjësi të veçanta. Ai ka ndikuar shumë në atë çka dikush e quajti fashistizim i shoqërisë malazeze në vitet e nëntëdhjeta, dhe ajo tani duhet të bartë barrën e veçantë në procesin e defashistizimit, përkatësisht në vendosjen e disa normave evropiane.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për edukim qytetar, konsulta kombëtare me shoqërinë civile, Podgoricë, Mali i Zi, 18. maj 2009.

10. Vrojtime përmbyllëse

Rrjedha e deritanishme e procesit të konsultimeve tregon se pjesa dërmuese e pjesëmarrësve përkrahë qasjen rajonale në kërkimin e fakteve dhe për themelimin e KOMRA-s. Që nga maji i vitit 2008, kur në konsultimet nisi debati për KOMRA, është arritur përparim cilësor në debatin: pjesëmarrësit lirshëm dhe me interesim të madh shfaqin mendimet, propozimet dhe rekomandimet e tyre mbi mandatin dhe aktivitetet e komisionit. Në rastet kur mendimet janë të kundërta, debati zhvillohet në atmosferë të qetë, ku kujdesshëm përcillen mendimet e tjerëve. Pjesëmarrësit tregojnë se duke i falënderuar debatit rajonal janë mësuar që të dëgjojnë njëri tjetrin dhe janë bindur se edhe këta të tjerët kanë qenë të ekspozuar vuajtjeve dhe pësimeve të mëdha.

Shoqatat e viktimave janë tejet aktive në proceset e konsultimeve, duke përfshirë edhe ato që ende nuk janë pjesë e Koalicionit për KOMRA, por rregullisht marrin pjesë në debatet. Të gjithë pajtohen se prioriteti është gjetja e kufomave të të zhdukurve.

43 29. shtator 2007.
Sarajevë, BeH.

44 Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve të BeH, BeH, Konsulta rajonale me gazetarët, Sarajevë, BH, 29. shtator 2007.

45 Srdan Vezmar, Program për dialog të rinjve, Serbi, Konsulta Lokale me të rinjtë, Novi Sad, Serbi, 12. qershor 2009.

Befasi të madhe paraqesin të rinjtë. Të rinjtë që kanë marrë pjesë në konsultimet e deritanishme, pa marrë parasysh se nga i cili shtet vijnë, kanë argumentuar për krijimin e Komisionit rajonal dhe kërkimin e fakteve për krimet e luftës. Mbresëlënëse është se konsiderojnë se edhe atyre i takon përgjegjësia për trashëgiminë e së kaluarës.

A është paqja e qëndrueshme dhe e përhershme, lidhet para së gjithash me raportin ndaj të së vërtetës, dhe në këtë kuptim për të rinjtë është posaçërisht e rëndësishme që të pranojnë këtë përgjegjësi, sepse deshën apo jo, ata e kanë këtë përgjegjësi. Nuk e kanë ndoshta për atë çka është bërë, por e kanë raportin ndaj asaj që ka ndodh. Ne tani nuk jemi më minorë dhe jetojmë në mjedisin që ende nuk është ballafaquar me të kaluarën, dhe në këtë kuptim kemi përgjegjësi.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Serbi, Konsulta rajonale me të rinjtë, Beograd, Serbi, 21. tetor 2007.

Të rinjtë nuk kanë përgjegjësi për pësimet e luftës që i kanë përjetuar qindra mijëra njerëz gjatë viteve të nëntëdhjeta në shtetet post-jugosllave, dhe na duhet në njëfarë mënyre bisedë e hapur mbi atë se cilët kanë qenë motivet reale, të vërteta, që të marrin përsipër dhe të zgjedhin përgjegjësinë e ballafaqimit me të kaluarën për të cilën ata nuk janë përgjegjës.

Deklaratë: Marina Škrabalo, Qendra për studime paqësore, Kroaci, Konsulta kombëtare me të rinjtë, Zagreb, Kroaci, 20. maj 2007.

Shfaqet nevoja që në procesin e konsultimeve të futen edhe bashkësitë fetare dhe partitë politike. Sa i përket veteranëve, shumë pjesëmarrës konsiderojnë që participimi i tyre është i rëndësishëm, por ka edhe të tillë që mendojnë se ata mund të marrin pjesë në debate, por jo edhe në punën e KOMRA.

III Procesi konsultativ mbi Nismën për KOMRA

korrik – dhjetor 2009

Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve

44. Konsultimet me bashkësinë lokale

Pulë, Kroaci
1 korrik 2009.

Konsultimet i kanë organizuar Qendra për Iniciativat Qytetare, Poreč (Kroaci) dhe Documenta Zagreb (Kroaci). Në tubim kanë qenë 25 pjesëmarrës nga organizatat për të drejtat e njeriut, shoqatat e të pësuarve e të zhdukurve, të organizatave rinore, grupeve të grave, shoqatave profesionale dhe të pushtetit lokal në Istri. Amir Kulagliq nga Srebrenica (BeH), Vesna Tershehiq (Documenta, Kroaci) dhe Eugen Jakovçiq (Documenta, Kroaci) kanë qenë ligjërues, ndërsa tubimin e kanë moderuar Bisera Momčino-viq (Qendra për Iniciativat Qytetare, Pulë, Kroaci) dhe Goran Bozhiçević (MIRAMIDA centar Groz-hnjani, Kroaci). Radio Pula, Tv "Nova" kanë raportuar nga ngjarja. Gazeta "Novi list" dhe "Glas Istre" kanë botuar bisedën me Amir Kulagliqin të autorit Mladen Radiq si dhe tekstin „Ndërpriteni heshtjen dhe mohimin” të autores Tatjana Gromaçe.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Iniciativa për KOMRA ka për qëllim ta evitojë heshtjen dhe mohimin e krimit.

Ajo me të cilën ndeshen vazhdimisht viktimat por edhe njerëzit normal në shoqëritë e lindura pas shpërbërjes së RSFJ, është heshtja dhe mohimi (...) Heshtja shfrytëzohet si metodë për ta arsyetuar krejt atë që nuk e keni bërë, mohimi është shans ta arsyetoni edhe atë që diçka keni bërë e që bash nuk është krejt ashtu. Kjo iniciativë ka për qëllim: ta ndërpresim heshtjen dhe mohimin, të fillojmë të krijojmë platformën që të flasim hapur mbi krimet.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Të gjitha krimet e luftës dhe të gjitha viktimat duhet të regjistrohen.

Në përgatitjen e këtij takimi kam kërkuar me intensitet disa persona që kanë dëshmuar, që kanë mbetur prapa familjeve të veta dhe që i kanë kërkuar familjet e veta, unë nuk i gjeta. E ka bërë koha të veten, apo

thjeshtë janë transferuar (...) Do të doja që edhe këto shkelje të drejtave të njeriut, ato zhdukje, ato fate të pazgjithhura, vrasje të regjistruhen në regjistrin shtetëror.

Deklaratë: Biserka Momčinović, Qendra për Iniciativat Qytetare Poreč, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Viktimat frikësohen t'i tregojnë rrëfimet e veta, sepse përgjegjësit për krime janë në pushtet. KOMRA duhet të arrijë që frika të nis tu hyjë atyre njerëzve në eshtra.

Jam kthyer në Srebrenicë, jetoj atje. Dhe për keqardhjen time të thellë çdo ditë takoj njerëzit për të cilët dijë se kanë qenë pjesë e krimit si organizatorë, kryes apo nxitës. (...) ata, për pikëllimin tim të madh, të shpeshit janë të inkuadruar në pushtet (...) dhe ata mund të krijojnë një ambient të jetës shumë të vështirë, plotë frikë e psikozë.

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BiH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Dëshmitarët që është dashur sot ta tregojnë tregimin e vet nuk kanë ardhur. Përse s' kanë ardhur? Sepse kanë frikë. Sepse në rrethinën e tyre lokale ekziston njëfarë sherifi lokal nga i cili kanë frikë (...) Ky komision duhet të arrijë atë që ngadalë të ndryshohet ajo paradigmë. Ky komision duhet të arrijë atë që atyre njerëzve ngadalë të nis t'iu hyjë frika në eshtra.

Deklaratë: Tatjana Gromača, gazeta "Novi list", Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Shtrohet pyetja nëse në hapësirën e RSFJ-së së dikurshme ka gatishmëri pikëllimi për viktimat e huaja dhe të dënimit të kriminelëve në radhët tona.

Euripidi gjithashtu ka thënë se madhështia e një populli pasqyrohet në aftësinë e tij t'u pikëllohet edhe viktimave të populli tjetër dhe në gatishmërinë e tij që t'i gjykojë kriminelët në radhët e veta. Unë pyes. a jemi ne tërësisht të përgatitur për këtë maksimum në këto hapësira?

Deklaratë: Antun Perushko, Partia Social Demokrate, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Mediat mund të luajnë rol të rëndësishëm në nxitje për bashkëndjenja ndaj viktimave tjera.

Është shumë i qenësishëm ai rol që mund të luajnë mediat. Thelbësore është që mediat t'i transmetojnë më tutje ato rrëfime (...) Thelbësore është se ato janë transmetuar me anë të televizionit, sepse aty njerëzve do tu sqarohet: 'E sheh, ka pas të pësuar në

të gjitha anët e luftës."

Deklaratë: Vesna Tersheq, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

KOMRA duhet ta hulumtojë rolin e mediave në përgatitjen e luftës - disa i kanë dëgjuar mediat, kanë shkuar në front dhe kanë kryer krime.

E dini se disa nga këto krime i kanë krijuar mediat? Ju kujtohet para luftës, ju kujtohet çka shkruhej mbi Kosovën? I gjithë ai orkestrim ka ndodhur me anë të mediave. Pra, ato kanë qenë politike, shumë kriminel janë manipuluar.

Deklaratë: Xhevdet Haxhiselimović, Shoqata Protogora, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Kur KOMRA ta kryej mandatin e vet, Koalicionit për KOMRA i mbetet detyra rreth përgatitjes së Rekomandimeve mbi reparacionin dhe kthimin e refugjatëve e të zhvendosurve..

Dhe, kur komisioni e ofron atë regjistër zyrtar atëherë është e mundshme të punohet edhe në sqarimin plotësues, sepse çështja e kompensimit të drejtë në Kroaci ende është e hapur, sikurse që akoma është e hapur çështja e kthimit.

Deklaratë: Vesna Tersheq, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Në emër të Partisë Social Demokrate pajtohem se ekziston nevoja për formimin e KOMRA -s.

As krejt politika e as gjithë njerëzit nuk jemi të barabartë dhe unë personalisht mund të them, e mund të them edhe në emër të partisë për të cilën jam këtu (PSD) (...) absolutisht e mbështes një qasje të këtillë dhe nevojën e formimit të KOMRA-s (...) Unë besoj dhe PSD e mbështet. Besoj se partia do ta nënshkruaj këtë fletë anëtarësim dhe do t'ua kthejmë juve.

Deklaratë: Antun Perushko, Partia Social Demokrate, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Shoqëria civile në Kroaci nuk guxon të pajtohet që rrënimet, vrasjet, përndjekjet, shkatërrimet të imponohen si vlera të Luftës Atdhetare.

Tek ne në Kroaci lufta e arsyeshme mbrojtëse në një moment u shndërrua në flluskullë mbi dinjitetin e Luftës Atdhetare. Lufta për nga natyra e vet është vepër kriminale. Ajo është shkatërruese. Ajo është gjakderdhje (...) Dinjitet kanë njerëzit (...) Ai shkatërrim, ajo gjakderdhje tek ne po orvatet të imponohet si vlerë e Luftës Atdhetare. A do të pajtohemi ne me vlerën e rrënimet, vrasjes, përndjekjes, shkatërrimit?

(...) Nuk mund të pajtohem me këtë.

Deklaratë: Mladen Momčinović, Qendra për iniciativat qytetare Poreč, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Për përfitimin e opinionit duhet të dëgjohet zëri i viktimave.

Duhet shkuar më me agresivitet në shoqëri. Domethënë, para se gjithash me anë të mediave. Pra, të zhurmohet. Të jemi prezent (...) Jepni pak jumbo-pllakata me kufomat (...) Le të kujtohet se ajo kufomë është nëna, babai, djali apo vëllai i dikujt dhe se është vranë aty pardje.

Deklaratë: Tatjana Gromača, gazeta "Novi list", Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Duhet të dëgjohet (...) zëri i atyre viktimave, duhet diç ngjashëm shkuar me agresivitet, sepse njerëzit (...) nuk duan të kthehen, sidomos ne që nuk kemi përjetuar asgjë nga lufta këtu në Istri (...) Luftën e kemi parë vetëm në televizion

Deklaratë: Denis Sgagliardi, Shoqata rinore Zum Pulë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Më duket se kini disa shprehje tejet të ashpra (...) Fushata po, jo agresive. Ne nuk guxojmë të jemi agresiv. (...) Ikni asaj që vetvetiu mund serish të prodhojë telashe. Domethënë, me kujdes, me mendim të mirë.

Deklaratë: Xhevdet Haxhiselimović, Shoqata Protagora, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Anëtarët e KOMRA-s duhet të jenë persona prej integriteti, profesionist në fushat e tyre, të pranueshëm në mbarë rajonin dhe të aftë për t'iu kundërvyer trysnive. Anëtarët e KOMRA-s duhet të jenë edhe përfaqësuesit e viktimave.

Njerëzit, (...) në atë komision i cili do ta vërtetojë se çfarë ka ndodhur gjatë atyre viteve, që ata njerëzit të punojnë ashtu si duhet profesionalisht punën e vet, që kjo të mos punohet nën ndonjë trysni politike sikurse që punohet në parim në komisione të ndryshme, tubime pune e kështu me radhë.

Deklaratë: Denis Sgagliardi, Shoqata e të rinjve Zum, Pulë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Një gjë rreth së cilës duhet të pajtohem është që anëtarët e KOMRA-s duhet të jenë njerëz me kredibilitet të veçantë moral të cilët gëzojnë (...) besim në mbarë rajonin (...) Aty nuk duhet të ketë vend për politikanët (...) Më duket se në këtë komision duhet të jenë shkencëtarët, sociologët, psikologët, avokatët

por edhe përfaqësuesit e shoqatave të caktuara, sepse më duket se në shumë gjëra më pak dëgjohet fjala e viktimave (...) Kryesisht nga ata kërkohet të jenë dhënë të informacioneve, por shumë pak flitet për nevojat e tyre.

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Të rinjtë anojnë kah harresa dhe relativizmi. Çështjen e së kaluarës duhet zgjidhur tash derisa kjo është e freskët.

Njerëzit e rinj e kanë përqaftuar këtë teori të harresës, çdo gjë nën tepih, kokën në zall, s'ka ndodhur asgjë. Nëse ne e harrojmë këtë thua se s'ka ndodhur gjë (...) shumica janë në gjurmën e njëfarë relativizmit të krimit.

Deklaratë: Tanja Cariq, Gjumnazi i Pulës, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Ajo që nuk dëshiroj, nuk dëshiroj që unë dhe gjenerata ime me gjashtëdhjetë vjet, nëse i përjetojmë ato gjashtëdhjetë vjet, të kapemi për temat e Luftës Atdhetare. Domethënë, këtë duhet zgjidhur derisa kjo është e freskët dhe kjo është gjë e shkëlqyeshme.

Deklaratë: Denis Sgagliardi, Shoqata e të Rinjve Zum, Pulë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Është kryesore që faktet të hyjnë në dokumente, programe mësimore, tekste shkollore dhe në edukimin e fëmijëve. Vetëm ashtu mund të evitohen interpretime të ndryshme.

Unë e kam marrë për vete tekstin e historisë nga Republika Serpska në BeH, nga Federata e BeH, librin tonë nga Kroacia, nga Serbia dhe bash më intereso interpretimi i këtyre ngjarjeve, të shpërbërjes së Jugosllavisë. Natyrisht, secili e interpreton sipas mënyrës së vet. Dhe ky është problem, ky është ai problemi i cili e ngarkon vërtetimin e të vërtetës dhe prandaj vetëm kjo qasje rajonale mund të jetë rrugë e vetme e drejtë.

Deklaratë: Lidija Leshiq, profesoreshe e filozofisë dhe historisë nga Poreči, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Unë jam i interesuar veçanërisht që diçka nga kjo që po bëni ju të hy në dokumente, programe mësimore, në tekstet shkollore dhe në edukim (...) Fëmijët të na jenë primar (...) Kjo është kryesore.

Deklaratë: Xhevdet Haxhiselimović, Shoqata Protagora, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Ministria jonë dhe arsimimi ynë në dokumentet e veta nuk e ka këtë për të cilën tash po flasim ne, që

është jashtëzakonisht e rëndësishme.

Deklaratë: Tanja Cariq, Gjinnazi i Pulës, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Pushteti po i keqpërdorë shoqatat e viktimave të cilat shpesh flasin si dorë e shtrirë e pushtetit, e jo si përfaqësues të viktimave.

Edhe viktimat shpesh herë i qasen apo e zbatojnë atë metodë të heshtjes dhe të mohimit apo të minimizimit të viktimave të huaja. Po për shkak që thjeshtë janë politikisht të keqpërdorur, ashtu që shpesh herë flasin si dorë e shtrirë e pushtetit, e jo si përfaqësues të viktimave. Kjo të shpreshtën ka të bëjë me do farë shoqata apo bashkësi.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Qëllimi i Iniciativës dhe i KOMRA-s është krijimi i atmosferës ku do të jetë e pashembullt të mohohet krimi.

Mendoj se do të jetë sukses i madh i kësaj iniciative kur të arrijmë në atë fazë kur vërtetë do të jetë e pashembullt, e pa dëshirueshme, kur do të jetë e palejueshme që të flitet për krimet sipas kujtdo qoftë.

Deklaratë: Eugen Jakoviq, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Qëllimi i KOMRA-s mund të jetë pajtimi, por ky është proces i cili kërkon dialog, çeljen e hapësirës për rishikime dhe pikëpamje të ndryshme.

Dhe pikërisht, kur them pajtim atëherë ky nuk është pajtim ku të gjithë do të përqafohemi, puthemi, të mbajmë figën në xhep (tallje me dikë), fjala nuk është me rëndësi çfarë ka qenë, veç pajtim i cili kërkon biseda të këtitilla, që kërkon pyetje, që kërkon një varg të tërë procesesh të ballafaqimit me të kaluarën. Pajtimi si proces por edhe si qëllim, pajtimi që nënkupton se konfliktet e dhunshme më nuk do të ndodhin.

Deklaratë: Goran Bozhiçević, MIRamiDA, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Proces ky i cili do të dal nga iniciativa e këtitill për mua është shumë më i rëndësishëm në këtë kuptim se sa në atë teknik, kush do të hyjë, çfarë përbërje do të kemi, e duam këtë mandat kështu apo të strukturuar ashtu (...) Të shkohet në më shumë vende (...) dhe përfundimisht, të krijohet hapësira ku për këtë çështje seriozisht, lirisht dhe nga aspekte të ndryshme (...) do të flitet. Sepse, ky është parakushti themelor që pastaj të fillojë të zgjidhet.

Deklaratë: Mladen Momčinović, Qendra për iniciativat qytetare

Poreç, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Iniciativa për KOMRA mund t'u shërbejë shoqërive tjera me probleme të ngjashme që të barten me të keqën.

Por më duket se po ndërtojmë, jo më duket, veç jam i bindur se po ndërtojmë infrastrukturën për qerim hesapsh me të keqën në ndonjërin nga luftërat e ardhshme. Ne nuk kemi në këtë planet mekanizma të cilat do të barten me të keqën.

Deklaratë: Goran Bozhiçević, MIRamiDA, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

KOMRA mund t'i shtyjë gjykimet në shpejtësi dhe cilësi të procedimit.

Nga KOMRA pres edhe trysni shtojce, edukim, ngritjen e vetëdijes në shoqërinë tonë e veçmas në gjyqësi. Sepse mendoj se vetë fakti se do të evidentohen sërish faktet, se ndoshta do të bëhen ca lëvizje përpara edhe në gjyqësinë tonë, në shpejtësinë dhe cilësinë e gjykimit.

Deklaratë: Biserka Momčinović, Qendra për Iniciativat Qytetare Poreç, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Nevojitet që në proces të përfshihen partitë politike dhe bashkësitë fetare

Elitat fetare dhe njerëzit jashtëzakonisht me renome fetare kanë qenë kundërshtar të vërtetimit të fakteve. Kjo është ajo që dhemb (...) Sepse unë nga ata pres që të na mësojnë dashurinë, tolerancën, mirëkuptimin e jo ksenofobinë.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

U bë fjalë se do të bisedohet për bashkësitë fetare që është shumë mirë, sepse shpesh konfesionit dhe nacionaliteti në njëfarë mënyre lidhen, dhe aty ka qenë një nga arsyt e mobilizimit, (...) në këto hapësirat tona. Dhe e dyta, që mendoj se është shumë me rëndësi, është që të bisedohet me politikanët.

Deklaratë: Mladen Momčinović, Qendra për Iniciativat Qytetare Poreç, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Në Kroaci, veçmas në Istri, duhet organizuar konsultime me organizatat e pakicave të cilat do të shohin interesin e vet për tu inkuadruar.

Po këtë njësoj mund ta bëjmë ne këtu me siguri edhe me organizatat e pakicave kombëtare të cilat këtu janë të organizuara mirë dhe të cilat me siguri do ta

shohin interesin e vet që të inkuadrohen në këtë, e kështu me radhë.

Deklaratë: Mladen Momčinović, Qendra për Iniciativat Qytetare Poreč, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

Konsultimet mbi Iniciativën për KOMRA të organizohen si tubime publike, të hapura për qytetarët e interesuar.

Nuk do të ishte keq kur ato konsultime në qytete, bie fjala, të jenë tubime publike, të hapura për të gjithë qytetarët e interesuar. Që ata të informohen me afishe në kutitë postare në të cilat do të sqarohet se çka në realitet është KOMRA.

Deklaratë: Tatjana Gromača, gazeta "Novi list", Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pulë, Kroaci, 1 korrik 2009

45. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Zvornik, BeH
18 korrik 2009.**

Konsultimet i kanë organizuar Shoqata "Anima 2005" (BeH) dhe Shoqata e familjeve të personave të rrëmbyer e të zhdukur të Komunës së Zvornikut (BeH). Në tubim kanë qenë 22 pjesëmarrës, përfaqësues të shoqatave të viktimave, familjarët e dëshmorëve të rënë, të organizatave joqeveritare, bashkësive vendore, institucioneve fetare dhe të mediave. Në konsultime kanë marrë pjesë të dërguarit e Zyrës së përfaqësuesit të lartë në BeH, të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE), dhe të Qendrës ndërkombëtare për të drejtën në tranzicion. Fjalët e hyrjes i kanë mbajtur Mevludin Lupiq (Shoqatat e familjeve të personave të rrëmbyer e të zhdukur të Komunës së Zvornikut, BeH), Branko Todorović (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në RS, BeH) dhe Natasha Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), ndërsa tubimin e ka moderuar Vehid Shehić (Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BeH).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve:

Anëtarët e KOMRA-s duhet të jenë persona profesional dhe moral të lartë njerëzor e që opinioni i gjerë publik ka besim në ta. Shoqëria civile lypset të ketë rolin vendimtar në përkufizimin e rolit për zgjedhjen e anëtarëve të

KOMRA-s si dhe në zgjedhjen e anëtarëve të tij.

Personat që do të zgjedhen në komision duhet ta kenë mbështetjen e pandarë të shoqërisë, prestigj në shoqëri dhe të jenë të pranueshëm nga opinioni i gjerë

Deklaratë: Branko Todorović, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Komisioni lypset të përbëhet nga njerëz me moral të lartë njerëzor, profesionist, të cilët do të mundën drejtë t'i interpretojnë faktet e vërtetuara e të verifikuara. Përse? Sepse ne jetojmë në shoqërinë tërësisht të politizuar ku elitat politike e fetare kryesisht po manipulojnë me mendimin tonë dhe emocionet tona.

Deklaratë: Amir Kulaglic nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Është kryesore që aty të punojnë ekspertët, njerëzit e rinj dhe njerëzit me moral të lartë

Deklaratë: Zekerijah Haxhić, Asociacioni i Studentëve të Srebrenicës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Komisioni duhet të jetë i pavarur nga ata që e formojnë. Edhe shoqëria civile në rajon lypset të ketë ndikim të konsiderueshëm në përkufizimin e vlerësimeve por edhe në zgjedhjen e atyre njerëzve. Nëse këtë ua lëmë qeverive që gjoja të përzgjedhin dikë, ata do t'i zgjedhin të dëgjueshmit e vet dhe druaj se nuk do ta arrijmë atë që e duam.

Deklaratë: Amir Kulaglic nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Është shumë me rëndësi tu mundësohet kryesve të flasin publikisht mbi krimet që i kanë bërë në mënyrë që opinioni të fitojë rastin t'i mësojë faktet për krimet e kryera.

Tash njësoj mund ta shtrojmë edhe pyetjen si do të pritej në Bosnjë e Hercegovinë që dikush nga kryesit e krimet, bie fjala, të flet botërisht në atë komision dhe atë ta transmetojnë mediat, dhe atë ta shikojnë viktimat e kështu me radhë (...) Shumë do të thoshin, se pikërisht ky është (...) rast i mirë që dikush nga ata kryesit të flas botërisht mbi atë që ka bërë dhe në çka ka marrë pjesë.

Deklaratë: Branko Todorović, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Dëgjimi publik i viktimës dhe dëshmitarit na janë të nevojshme, sepse mund të kontribuojnë në ndërtimin e solidaritetit me viktimat, që sot nuk ekziston.

Ndonjëherë kjo e folur publike (e viktimave dhe e dëshmitarëve) gjithësesi mundet, para se gjithash, ta zgjojë solidaritetin në shoqëri, që sot ne në Bosnjë e Hercegovinë, fatkeqësisht se kemi.

Deklaratë: Branko Todoroviq, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Nevojitet puna më aktive e organizatave të shoqërisë civile që të arrihet formimi i komisionit. Kur të ndodh formimi i tij, organizatat e shoqërisë civile duhet ta bëjnë mbikëqyrjen e punës së komisionit.

Unë mendoj se tubimet e këtilla, veprimi i organizatave të tilla joqeveritare dhe të organizatave të ndryshme, do të mund të ndihmojnë dhe ta lehtësojnë procesin e formimit të këtij komisioni.

Deklaratë: Zekerijah Haxhiq, Asociacioni i Studentëve të Srebrenicës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Të gjitha shtetet duhet ta nxisin dhe të qëndrojnë prapa atij komisioni (...) Sektori joqeveritar nga të gjitha ato shtete, në njëfarë mënyre, do të jetë kontrollues i punës së atij institucioni të formuar nga ana e shtetit.

Deklaratë: Zorana Petković, Radio Osvit, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Ekziston dilema nëse kryesit për shkak të bashkëpunimit me komisionin duhet të amnistohen, apo vetëm t'u zbutet dënimi.

Jam për atë që kushdo çfarë informacioni që jep, nuk është për t'u liruar nga dënimi (...) Qëllimi i dënimit është reflektim parandalues që diç ngjashëm në të ardhmen të mos ndodhë..

Deklaratë: Zekerijah Haxhiq, Asociacioni i Studentëve të Srebrenicës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Mendoj se është shembull i mirë (...) të flasim edhe viktimat, por gjithashtu duhet të flasim edhe kryesit. Për vetë masën se sa kryes eventualisht do të amnistohen kjo është çështje, të themi, e vlerësimit të profesionit (...) nuk do të thotë që edhe vet pranimet e fajësisë japin amnisti të plotë.

Deklaratë: Mustafa Muharemoviq, Mexhlisi i Bashkësisë Islame në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Duke qenë se akoma nuk e kam gjetur pjesën më të madhe të vrarëve të mi, unë megjithatë jam i privë që përpara këtij komisioni rajonal të paraqiten ekzekutuesit me kusht se mund të japin informata të caktuara mbi varrezat masive, për individët e kështu me

radhë. (...) Unë kam 50 vjet. Nuk kam edhe shumë kohë ndoshta të pres. Ndoshta në Srebrenicë shumë nëna që i kanë humbur fëmijët dhe burrat nuk kanë kohë të presin. Prandaj edhe jam për atë që tu jepet shansi. Do të jenë apo jo të amnistuar, a do të jenë të zbutur në përgjegjësi, kjo është çështje e vlerësimit të komisionit.

Deklaratë: Amir Kulaglic nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Mandati i komisionit duhet ta përfshijë rolin e mediave në përgatitjen e konfliktit të armatosur.

Mendoj se duhet pasqyruar edhe rolin e mediave në përgatitjen e makinerisë propaganduese luftënxitëse, në periudhën e përgatitjes së luftës (...) me siguri edhe atë segment ky komision, sipas mendimit tim personal, duhet ta përfshijë në gjenerimin e nacionalizmit tek të gjitha palët..

Deklaratë: Samir Paliq, Bashkësia lokale Kula Grad në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Nevojitet që komisioni të merret me shkaqet e luftës, sidomos me rolin e Armatës Popullore të Jugosllavisë (APJ) dhe të bashkësisë ndërkombëtare.

Jam i mendimit se duhet pasqyruar edhe përgjegjësinë dhe rolin e udhëheqjes ushtarake, respektivisht të Shtatmadhorisë së ish-RSFJ-së (...) Me armët e APJ janë bërë ato krime. Më tutje, gjithashtu duhet pasqyruar edhe roli i bashkësisë ndërkombëtare në atë periudhë, pra çfarë ka qenë, (...) sidomos në ndodhitë në hapësirën e Bosnjës e Hercegovinës kur një populli duar thatë iu imponua embargoja e armatosjes, kurse të gjitha palët tjera e kanë pasur këtë mundësi.

Deklaratë: Samir Paliq, Bashkësia Lokale Kula Grad në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Komisioni duhet të merret me zgjidhjen e çështjes së të zhdukurve. Që të zgjidhet çështja e të zhdukurve, nevojitet të sigurohet bashkëpunimi i të gjitha niveleve të pushtetit, sidomos të komunave, ushtrisë e policisë.

E përshëndes çdo iniciativë e cila do t'i avanconte këto problemet tona, pikë së pari procesin e kërkimit të të zhdukurve.

Deklaratë: Radomirka Duvnjak, Këshilli për kërkimin e të zhdukurve, Organizata komunale e dëshmorëve të rënë në Vllasenicë, BeH, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave, familjet e dëshmorëve të rënë e të veteranëve dhe organizatat tjera të shoqërisë civile, Zvornik, BeH, 18. korrik 2009.

Akoma jemi në kërkim të 500 personave nga territori i Komunës së Zvornikut, domethënë lokalitetet e varrezave masive. Kjo është arsyeja më e madhe për shkak të së cilës ne jemi këtu -Shoqata e familjeve të personave të zënë rob e të zhdukur të Komunës Zvornik- e ka në nënshkruar këtë deklaratë për t'iu bashkuar Koalicionit për KOMRA.

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e familjeve të personave të zënë rob e të zhdukur të Komunës Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Është pikëlluese që plot 14 vjet pas përfundimit të luftës kemi numër aq të madh të personave të zhdukur (...) Mendoj se secila viktimë meriton ta ketë identitetin e vetë dhe t'i ketë shenjat e veta, respektivisht që me dinjitet të varroset (...) Është e sigurt se bashkësitë lokale, në hapësirat e<<të cilave janë bërë ekzekutimet e viktimave, duhet të dinë se edhe ku janë varrosur ato viktima. Ashtu që ky komision, sipas mendimit tim të thellë, duhet të ushtrojë trysni mbi bashkësitë lokale në procesin e kërkimit<<, të personave të zhdukur si të ish udhëheqjes ushtarake ashtu edhe të asaj civile.

Deklaratë: Samir Paliq, Bashkësia Lokale Kula Grad në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Komisioni duhet të bëjë regjistrimin edhe të viktimave edhe të kryesve.

Pajtohem se (...) ky komision duhet ti emërtojë kryesit e krimeve të luftës, sepse megjithatë, ... Nëse i emërtojmë viktimat, kundruall kësaj le të kenë edhe ata që i kanë kryer ato krime të luftës pavarësisht nga cili popull vijnë.

Deklaratë: Samir Paliq, Bashkësia Lokale Kula Grad në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Duhet bërë partneriteti me mediat për tu siguruar që opinionin të marrë informacionin mbi krimet e luftës. Mediave duhet dhënë më shumë hapësirë për shembujt pozitiv.

Mendoj se këtu lypset vërtetë një reformë dhe promovim serioz, e kjo është që mediat t'u japin më shumë hapësirë jo vetëm viktimave, por gjithashtu më shumë hapësirë gjërave fisnike që po ndodhin dhe që kanë ndodhur në të kaluarën tonë të afërt e të largët (...) Ne dëgjuam pak më parë mbi rolin e mediave në përgatitjen e luftës. Kjo padyshim është një çështje që duhet hulumtuar, por gjithashtu lypset ngarkuar rolin mediave për shërimin e shoqërisë së përgjithshme.

Deklaratë: Mustafa Muharemoviq, Mexhlisi i Bashkësisë Islame në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Këtu sot dëgjuam disa herë radhazi (referimin në) medie dhe unë pajtohem me këtë, se mediat janë ato që mund të ndihmojnë në vërtetimin e gjendjes faktike.

Deklaratë: Hiba Ramiq, Fondacioni Mezarje, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

KOMRA duhet të ketë mandat të hulumtojë rolin e individëve dhe të institucioneve.

Me çka do të merret ky komision, me individët apo me institucionet? Mendoj se pikë së pari është më rëndësi të merret me institucionet që do të sjell edhe tek individët të cilët kanë bërë gjëra të tilla.

Deklaratë: Zekerijah Haxhiq, Asociacioni i Studentëve të Srebrenicës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Dhe kur më pyesni me çka duhet të merret ky komision rajonal, a me sjelljen e individëve apo të institucioneve (...) Po, kjo është e pandashme. Ne duhet kuptuar se krimi është proces bukur i sofistikuar ku keni ideale, projektues, ideolog, nxitës, kryes

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

KOMRA duhet të merret me sjelljet e individëve, por edhe me veprimet e institucioneve, (...) nga ato ushtarake, siguria civile, MPB, komuna (...) Të gjithë ata njerëz që janë vrarë, pavarësisht nga cila anë janë, Siguria Civile ka qenë ajo e cila i ka transportuar mbeturinat mortore. Domethënë, këtu do t'i fitojmë njëherësh edhe ata njerëz, respektivisht edhe individët që janë përgjegjës dhe të cilët të pak-tën mund të na ndihmojnë në zbulimin e varrezave masive.

Deklaratë: Hiba Ramiq, Fondacioni Mezarje, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

KOMRA duhet të ketë bashkëpunimin direkt me organet e gjyqësisë.

Për shumicën e këtyre krimeve që janë bërë në territorin e Komunës Zvornik ... po zhvillohen disa procese gjyqësore. Ato janë në zhvillim e sipër, por për shumicën e atyre krimeve ende askush nuk është përgjigjur (...) Domethënë, komisioni duhet të ketë bashkëpunim më të ngushtë me prokuroritë për shkak të, ashtu të them, dërgimit sa më të shpejtë të fakteve dhe të dhënave mbi krimet e luftës..

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e Familjeve të personave rob e të pagjetur të Komunës Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Parlamentet në rajon duhet të miratojnë ven-

dime ligjore mbi shfrytëzimin e fakteve që do t'i vërtetojë KOMRA, si dëshmi në procedimet gjyqësore.

Në këto konsultime ne duhet të shfaqim kujdes (...) nëse ajo që e vërteton ky komision si fakt, mund të shfrytëzohet si provë para gjykatave kompetente? (...) Kjo ndoshta do të imponojë që në marrjen e vendimeve nga ana e parlamenteve të këtyre shteteve, të merret edhe vendimi, sepse me këtë ndoshta do të plotësohet LPP (Ligji mbi Procedurën Penale), që atë të cilën e konfirmon komisioni mund të shfrytëzohet si provë.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

KOMRA duhet të ketë tri qëllime: vërtetimin e fakteve, verifikimin e fakteve, interpretimin e fakteve.

Përse ky komision yni duhet të quhet komision rajonal për vërtetimin e fakteve? Shpesh herë dikush thotë, përse ky nuk është komision rajonal për konfirmimin e të vërtetës. E vërteta është relative dhe secili nga ne e ka perceptimin personal të së vërtetës. Kur është fjala për Bosnjën e Hercegovinën, këtu të paktën ka tri të vërteta (...) boshnjake, serbe dhe kroatë, (...) Unë jam i prirë që ky të jetë komision rajonal për konfirmimin e fakteve. Së dyti, ky komision nuk duhet të mbetet (...) vetëm në nivelin e konfirmimeve të fakteve, sepse shumë fakte veç janë vërtetuar (...) ashtu që ky komision duhet të punojë edhe në verifikimin e fakteve veç të vërtetuara, sidomos nëse është fjala mbi faktet juridike, faktet të cilat i kanë vërtetuar institucionet relevante gjyqësore në një proces të paanshëm gjyqësor. Çështja e tretë me çka duhet të merret komisioni është interpretimi i drejtë i fakteve të vërtetuara.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

KOMRA duhet t'i nis hetimet e veta nga viti 1990.

Pra unë propozoj që ta marrim periudhën prej vitit '90.

Deklaratë: Hiba Ramiq, Fondacioni Mezarje, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Viktimat presin që në kompetencën e KOMRA-s të iniciohet programi i reparacioneve.

Kur është fjala për programin e KOMRA-s duhet prekur edhe çështjen e reparacionit për viktimat.

Deklaratë: Mustafa Muharemoviq, Mexhlisi i Bashkësisë Islame

në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Duhet të japim kontributin tonë që këtë ta përshpejtojmë, që pikërisht ato viktimat ta kenë një satisfakcion. Satisfakcioni nënkupton të marrësh informacionin, t'i varrosësh më të dashurit tu, të ketë vend ku do të mund të shkosh që në një mënyrë të sjellshme e të ndershme të ballafaqohesh ndoshta edhe me vetveten, apo të ballafaqohesh me ankthet tua dhe ëndrrat tua të rënda.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Me njohjen e fakteve mbi krimet nga e kaluara do të evitohet përsëritja e tyre.

Por, ju lutem, kur është fjala për të kaluarën ne duhet të vërtetojmë qartë se çfarë ka ndodhur. Po, pse? Që të mos na përsëritet, zotërinj. Nëse nga e kaluara e bëjmë flamurin e bardhë nëpër të cilin mund të shkruaj kush çka do dhe ta valëvisë kush do, duhem se biri im dhe fëmijët tuaj, mos dhashtë Zoti, do të jenë viktimat të reja.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

Ne dëshirojmë që njerëzit e ri në njëfarë mënyre, me anë të njohurive dhe vërtetimit të fakteve të mirëfillta mbi atë çfarë ka ndodhur, t'iu ofrojmë mundësinë që ta marrin përgjegjësinë për të ardhmen tyre.

Deklaratë: Alma Mashiq. Iniciativa e të Rinjve mbi të Drejtat e Njeriut, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zvornik, BeH, 18 korrik 2009.

46. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Knin, Kroaci
4 gusht 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Knin i kanë organizuar Shoqata e Grave -Drnish (Kroaci), Dua në shtëpi- Knin (Kroaci) dhe Documenta Zagreb (Kroaci). Në tubim kanë qenë 30 pjesëmarrës dhe vëzhgues, përfaqësuesit e shoqatave të viktimave, të kthyerve dhe të pësuarve të tjerë, të dy bashkësitë e Kninit si dhe anëtarët e Koalicionit për KOMRA në Kroaci.

Dëshmimi publik i viktimave ka qenë pjesa qendrore e konsultimeve të Kninit. Kanë dëshmuar Jovan Beriq (Varivode), Milena Perčin (Drnish) dhe Rado-

slav Bobanović (Knin). Në tubim kanë folur edhe deputetët i kuvendit të SDSS Ratko Gajica.

Ligjëruesit kanë qenë Bogdan Ivanisheviq (Qendra ndërkombëtare për drejtësinë në tranzicion), Vesna Tersheviq (Documenta, Kroaci) dhe Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci). Tubimin e kanë moderuar Vesna Tersheviq (Documenta, Kroaci) dhe Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci).

Mbi konsultimet e Kninit kanë raportuar mediat lokale (Radio Kroate e Kninit) si dhe TV Nova në emisionet e veta kryesore informative, ndërsa në reportazhin mbi konkluzionet e tubimit ka njoftuar gazeta "Novi list" (Rijekë).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet

Përpos informimit, qëllimi i konsultimeve është që të ndryshohen gjërat në terren.

Ky proces konsultativ (...) këtu në Knin ka për qëllim, para se gjithash, nga njëra anë ta prezantojë iniciativën për KOMRA (...) por gjithashtu kemi dëshirë (...) para se të arrijmë realizimin e qëllimit kryesor, që me vetë procesin e konsultimeve (...) t'i ndryshojmë gjërat në terren.

Deklaratë: Eugen Jakovčić, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Lypset të lihet gjurmë e pastër për gjeneratat e ardhshme, të emërtohen edhe viktimat edhe kryesit, në mënyrë që të mos përsëriten gabimet e njëjta.

Duhet të jemi me vetëdije kritike dhe të vetëdijshëm nëpër çka kemi kaluar dhe çfarë është kjo sot e çka do të jetë nesër (...) ne pjesëmarrësit e atyre ngjarjeve, të asaj kohe (...) duhet të lëmë gjurmë të vlefshme dhe të pastra prapa vetës për ata që po vijnë, që nesër të dinë të jetojnë më mirë në këto hapësira. Sepse pa të vërtetën nuk do të mund të jetojmë, sado që ajo të jetë e rëndë.

Deklaratë: Radoslav Bobanović, viktimë e kampit serb "Spitali i vjetër" në Knin, Kroacia, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Kush na ka munduar? Ne këtë e dimë. E dimë edhe kush jo. Nuk mund të përgjigjen të gjithë serbët për çdo gjë, ashtu si as të gjithë kroatët. Krimet nuk vjetërsohen, mirëpo si viktimat ashtu edhe kryesit kanë emrin e vet, duhet t'i zbulojmë!

Deklaratë: Radoslav Bobanović, gjatë kohës së luftës i zënë rob

dhe i munduar në burgun e Kninit "Spitali i vjetër", Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Viktimat serbe e kroate dëshirojnë të ndihmojnë në zbulimin e pësimin të viktimave nga bashkësitë tjera, dhe nuk duan të bartin barrën e krimit që kanë krye tjerët.

Do të doja që ata të cilët ndodhën diku, që nuk kanë bërë aq shumë gabime, të vinë e të na ndihmojnë, sikur që dëshiroj unë të ndihmojë po ashtu për t'u zbuluar disa marrëzi, krime (...) dhe kush i ka bërë ato. Nuk mund ta barti mbi supet e mia barrën e dikujt që e ka bërë këtë nga budallaqet, nga marrëzitë. Jo nga kroatizmi, jo nga serbizmi, nga çka unë nuk e di.

Deklaratë: Radoslav Bobanović, gjatë kohës së luftës i zënë rob dhe i munduar në burgun e Kninit "Spitali i vjetër" në Knin, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

KOMRA mund ti zbulojë kryesit e krimit sepse për bashkëjetesë është me rëndësi të thuhet se individit është fajtorë e jo komplet një komb.

„Po çka ke të bisedosh me ta, ata t'i kanë vlarë prindërit, e ti me ta rrinë” (...) unë ashtu nuk mendoj (...) nuk konsideroj se këtë e ka bërë secili kroat, veç këtë e kanë bërë individët të cilëve fatkeqësisht ende nuk u dihet emri dhe që në gjithë këtë më gëzon kjo iniciativë e cila ndoshta do të mund t'i zbulojë ata kryes dhe të mbërrijmë tek e vërteta e cila me siguri do të na shpie në ndonjë drejtim më të mirë.

Deklaratë: Jovan Beriq, serb nga Zara, viktimë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Do të angazhohem deri në fundin e jetës sime që të ballafaqohemi me të vërtetën. Dhe, nuk janë të gjithë njerëzit fajtor, as nga njëra as nga ana tjetër. Sikur të mos kishite gabime e lëshime, e ka pasur, dhe për këtë jemi dëshmitar (...) veçmas ne që jemi gjetur në anët e kundërta, por jeta vazhdon më tutje dhe derisa njerëzit nuk thonë se fajtor është individit e jo komplet një komb (...) deri atëherë nuk kemi bashkëjetesë.

Deklaratë: Milena Perčin, kroate nga Drnishi, viktimë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Të gjithë, përfshirë viktimat, duhet të ballafaqohen me të kaluarën dhe ngjarjet që i kanë përjetuar, sepse pa këtë sërish do të sundojë ekstremizmi dhe do të ndodhë e keqja.

Thënë sinqerisht (...) nuk kam dëshirë të gjurmtoj nëpër të kaluarën. Mirëpo, jam e vetëdijshme për faktin se derisa nuk ballafaqohemi edhe ne perso-

nalisht si individ me të kaluarën dhe me ngjarjet që i kemi përjetuar, dhe po ashtu nuk themi haptas të gjithëve në bashkësinë tonë se nuk do të ketë paqe të mëtejshme dhe se (...) ekstremizmi do të mbisundojë serish, (...) do të ndodh e keqja të cilën kurrë nuk do ta dëshiroja që ndodhë.

Deklaratë: Milena Perčin, kroate nga Drnishi, viktimë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Njerëzit e zakonshëm kanë mirëkuptim dhe kapacitete për pajtim.

Midis njerëzve të zakonshëm jam i bindur se ekziston kapaciteti për mirëkuptimin, e kësaj ideje për të cilën po flisni ju dhe thënë krejt thjeshtë, midis njerëzve të zakonshëm ekziston kapaciteti i madh për pajtim. Atë thjeshtë duhet zbuluar të sillet në skenën kryesore.

Deklaratë: Ratko Gajica, deputetët në Kuvendin e kroat, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Qëllimi i KOMRA-s duhet të jetë edhe pajtimi. Dëshmitet publike të viktimave mund të ndihmojnë në këtë.

Mua më intereson vetëm hulumtimi, ballafaqimi me të vërtetën, hulumtimi i krimeve pa vazhdim (...) Unë mendojem si ta inkorporojmë atë dimension të pajtimit. Kjo është shumë e rëndësishme (...) Mendoj se ky është një dimension që është i nevojshëm. Shumë njerëz nuk do ta dinë këtë që e kemi dëgjuar sot, këto dëshmitë e viktimave. Me anë të këtyre dëshmitëve mendoj se mund të gjenden palët që kanë qenë në njërin apo në anën tjetër.

Deklaratë: Ljubo Manojloviq, Forumi Dokumentar Serb, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Me autoritetet duhet realizuar bashkëpunimin, por politikanëve s'duhet lejuar të përzihen në punën e KOMRA-s.

Si ta ruajmë atë komision, si ta ruajmë virgërinë e tij nga politikanët? Mendoj se është rrezik nëse implikohen shumë politikanët në këtë. Njëkohësisht nëse nuk janë të përfshirë, (...) si të arrihen të dhënat (...) secili pushtet do të ketë ndonjë interes të imët.

Deklaratë: Ljubo Manojloviq, Forumi Demokratik Serb, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Iniciativa për KOMRA ka kuptim, por gjykata mund të bëjë më shumë për viktimat.

Mendoj se kjo iniciativë ka një kuptim të caktuar, por kujtoj se megjithatë nuk do ta bëjë atë që ndoshta për momentin mund ta premtojë apo të pritet

nga gjykata.

Deklaratë: Jovan Beriq, serb nga Zara, viktimë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Koalicioni për KOMRA dhe shoqëria civile por edhe organizatat ndërkombëtare do të kenë obligimin të përcjellin si organizatat qeveritare i zbatojnë ato Rekomandime.

Çdo raport ka Rekomandime që kanë të bëjnë edhe me faktet e vërtetuara, por edhe propozimet për programet e komentimit për viktimat. Dhe është shumë esenciale që koalicioni pastaj të përcjellë si po ec zbatimi i atyre Rekomandimeve (...) detyra e koalicionit është, në njëfarë mënyre, të shikojë se çka po ndodhë me të. (...) Institucionet e ndryshme ndërkombëtare dhe tjera të viktimave, dhe organizatat për të drejtat e njeriut (...) Janë të përgjegjshme për të marrë pjesë në procesin e zbatimit të Rekomandimeve.

Deklaratë: Vesna Tersheliq, Dokumenta, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Procesi i konsultimeve dhe mbledhja e një milion nënshkrimeve i siguron legjitimitet iniciativës dhe nuk mundëson që pushteti ta injorojë.

Për shkak të arritjes së legjitimitetit të gjerë të komisionit, janë të rëndësishme edhe këto procese konsultative dhe nënshkrime që do të mbledhen më vonë (...) por është me rëndësi fakti se njerëzit përpara (...) koalicionit do të rrinë diku në rrugë, do të bisedojnë me njerëzit anembanë rajonit për atë se çfarë ide kemi (...) se në atë mënyrë në realitet në komunikim të barabartë me njerëzit do të marrim mbështetjen për formimin e komisionit, e ku pastaj do ta kenë vështirë edhe politikanët (...) që ta injorojnë gjithë këtë iniciativë.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Të rinjtë në Kroaci dëshirojnë të mësojnë faktet mbi të kaluarën, sepse nga kjo varet si do të duket e ardhmja.

Për mua është shumë me rëndësi të theksoj se ne si të rinj dëshirojmë t'i mësojmë disa fakte, dëshirojmë të jemi pjesë e një gjëje që është proces i ballafaqimit me të kaluarën. Kjo është shumë me rëndësi për ne, sepse është qenësore se si do ta ndërtojmë më tutje të ardhmen (...) Komisioni (...) për ne është (...) i qenësishëm në shkallën e ballafaqimit dhe të mësimit, për ne ai është i qenësishëm në shkallën e transmetimit të një gjëje më tutje, në disa gjenerata të reja.

Deklaratë: Emina Buzhinkiq, Rrjeti i të rinjve të Kroacisë, Kon-

sultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Mua jashtëzakonisht më pëlqen që në ato organiza-ta të ndryshme të konsultimeve, janë përfshirë këto konsultime lokale, sepse në të gjitha këto shtetet pas jugosllave, ekzistojnë hapësirat që absolutisht kanë qenë të goditura nga lufta e madje edhe pse njerëzit që kanë jetuar në ato territore, s' kanë qenë, si të them, viktimat në ndonjë kuptim të rreptë të fjalës. (...) Kjo formë e konsultimeve lokale mendoj s'është e domosdoshme (...) por më vjen mirë se i tërë aksi-oni i Koalicionit për KOMRA-n e ka pa rëndësinë e atij procesi (...) për ato bashkësi lokalet, bashkësitë e vogla nga të cilat njerëzit e ndryshe nuk do të mund të vinin deri tek fjala.

Deklaratë: Slaven Rashković, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

47. Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave

Mitrovicë, Kosovë
5 shtator 2009.

Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave i ka organizuar Shoqata e familjeve të të pagjeturve, më 22 maj (Kosovë). Në tubim kanë marrë pjesë 41 pjesëmarrës, para se gjithash nga familjet e të pagjeturve. Ligjëruesit kanë qenë Ylber Maxhuni (Youth Step, Kosovë), Valdete Idrizi (CBM, Kosovë) dhe Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Konsultimet i kanë moderuar Valdete Idrizi (CBM, Kosovo) dh Avni Melenica (22 maj, Kosovë).

Propozimet, mendimet, Rekomandimet e pjesëmarrësve

Shoqatat e familjeve të shqiptarëve të pagjetur duhet të kenë qëndrim unik ndaj Iniciativës KOMRA, e jo që disa shoqata të paraqiten autonome.

Ne jemi aleancë e 19 shoqatave dhe kemi qëndrim unik. Dhe zoti Avni lypset të bisedojë me këshillin, duhet ta mbledh këshillin edhe në të gjitha shoqatat tjera, duhet biseduar me këshillat, që të jemi unik lidhur me një çështje të këtillë (Iniciativa për KOMRA).

Deklaratë: Xhafer Veliju, Pengu i Lirisë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Shqiptarët dhe serbët duhet të bashkëpunojnë dhe ta informojnë njëri tjetrin, sepse kjo është mënyrë e vetme për ta zgjidhur çështjen e të pagjeturve.

Unë e kam kuptuar ç' është në të vërtetë. Duhet të bashkëpunojmë me njëri tjetrin (...) Nëse ne nuk bashkëpunojmë mes veti, shqiptarët dhe serbët, nëse se informojmë njëri tjetrin lidhur me këtë çështje, ne atëherë nuk do të mundemi ta zgjidhim as të vetmen çështje.

Deklaratë: Xhafer Veliju, Pengu i Lirisë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave, Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Mediat kosovare nuk po e përcjellin aktivitetin e shoqatave të familjeve të pagjeturve. As pas 10 vitesh nga krimi në Vushtrri, asnjë televizion nuk ka ardhur në përvjetor.

Nga 22 maji, prej kur ne po i mbajmë tubimet, askush nga mediat nuk ka ardhur kurrë deri më tash, asnjë kamerë. TV Prishtina (...) TV 21 (...) kanë pasur obligim të vijnë (...) Pastaj KTV, e kështu me radhë. Ja, me radhë dhjetë vjet, çdo 22 në Vushtrri mbahet tubimi, por askush nuk na vjen. Turp është.

Deklaratë: Mahmut Sylja, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Kryesit e krimit në Vushtrri gjenden në Kosovë, shëtisin lirshëm.

Unë vërtetë jam i zemëruar në qeverinë (...) E di fare mirë kush e ka bërë gjithë këtë më 22 maj, me emër e mbiemër, a e kanë arrestuar një? Jo. Janë në Mitrovicë, atypari sillen, në Prilluzhë, Gajbullë, e kështu me radhë (...) Turp është

Deklaratë: Mahmut Sylja, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Ne të gjithë i kemi emra e mbiemra e të ashtuquajturit "shtabi i krizës". Me emër e mbiemër të gjithë ata janë në listën që e kemi gjetur në Kuvendin e Komunës. Për këtë i kemi njoftuar edhe përfaqësuesit ndërkombëtar edhe kryetarin e Komunës, por kurrfarë masash nuk janë marrë, edhe pse dihet se ata kanë qenë organizator që e kanë bërë këtë masakër..

Deklaratë: Musli Melenica, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Për familjet më me rëndësi është t'i marrin mbetjet mortore të pagjeturve të tyre dhe t'i

varrosin. Iniciativa KOMRA është shpresë për familjet.

Do të donim t'u mbështesim në këtë iniciativë në emër të anëtarëve të familjeve të pagjeturve dhe dashtë Zoti që me bashkëpunimin tonë dhe tuaj të përbashkët, si dhe të qeverisë tonë, t'i gjejmë të pagjeturit tanë (...) Dëshira më e madhe dhe pasuria më e madhe do të ishte ta gjejë babën tim, ta dijë ku e ka varrin. Nuk kam ardhur për shkak të drekës e as do ta bëja një hap për shkak të drekës apo për ndonjë cent, veç para se gjithash kam ardhur për shkak të babës dhe t'u mbështes gjithë juve, anëtarët e familjeve dhe të gjithë ata që sot nuk janë këtu, sepse nuk kanë mundur të vijnë.

Deklaratë: Naser Kadriu, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Unë jam Musli Melenica, anëtar i familjes së të pagjeturve. Kam pesë anëtarë të pagjetur. E mbështes këtë iniciativë dhe dëshiroj të vazhdoni përpara. Iniciativa vërtetë është e përshtatshme dhe jam i sigurt se të gjithë anëtarët këtu e mbështesin.

Deklaratë: Musli Melenica, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Ju përshëndes, ju uroj për një iniciativë të këtillë, keni bërë punë të mirë që e keni nisur. Jam anëtar i familjes së të pagjeturve. Sa i përket takimit me anëtarët e familjeve të pagjeturve mund të them se çdo ditë mblidhemi, takohemi (...) Ne që jemi këtu në Kosovë, (...) Por shumica janë në botën e jashtme, ata nuk mund të dinë se sa shpesh ne këtu takohemi

Deklaratë: Fatime Melenica, anëtare e familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Unë jam Isa Latifi, kryetar i Shoqatës së të Burgosurve Politik. Unë gjithashtu, si edhe të gjithë, e mbështes këtë ide. Është shumë e mirë (...) Shihet se njerëzit kanë interesat e veta, vrapojnë pas tyre (...) Prandaj po e përsëris edhe njëherë, faleminderit të gjithë atyre që janë iniciator të kësaj çështje

Deklaratë: Isa Latifi, Shoqata e të Burgosurve Politik, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Familjet e viktimave vuajnë për fatin e të pagjeturve të vet dhe për shkak të varfërisë dhe moskujdesit.

Duhet ta dimë një gjë, sa herë do të bëjmë diçka për këta njerëz, çdo herë serish ua kthejmë vuajtjen atë ditë

Deklaratë: Vehbi Halili, jurist, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Çdo herë kur dikush merr këso iniciativash e të ngjashme, duhet të jetë shumë i vëmendshëm. Rreth çështjes së këtyre njerëzve nuk është bërë asgjë nga ana e qeverisë tonë (...) e të mos flasim për disa shoqata (...) Anëtarët e familjeve që kanë të pagjetur ka në një dhimbje, por kanë edhe një dhimbje tjetër, e kjo është se kanë telashe ekonomike.

Deklaratë: Vehbi Halili, jurist, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Ne nuk duam fjalime, duam rezultate. Qartë e troç, çka po bëjnë shtetet jashtë krejt kjo është thash e them. Ne do të flasim për këtë që të mos na përfshijë mungesa e parave, skamja na ka përfshirë gjithë neve, na kanë mbetur jetimë. Duam rezultate jo fjalime

Deklaratë: Mahmut Sylja, anëtar i familjes së viktimave, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Ligjet e Kosovës që e rregullojnë të drejtën sipas personit të pagjetur nuk janë adekuat.

Për ta marrë një certifikatë në komunë, duhet ta marrë me vete vërtetimin se nuk paguaj taksa. Nëse shkoj tek mjeku ma kërkon librezën e shëndetësisë, e ti them se kam tre djem të vrrarë, menjëherë do të më thotë se po rrej. Kur e kthen në anën tjetër marrë 130 euro për një djalë. E dy tjerët nuk janë të mitë ? Nuk marrë asgjë.

Deklaratë: Arif Zeka, anëtar i familjes së viktimave, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Lypset organizuar konsultime me familjet e viktimave në mënyrë që të marrin informacione mbi nevojat e tyre.

Është shumë me rëndësi të organizohen konsultime me familjet e viktimave që të dimë cilat janë nevojat e tyre, cilat janë mendimet e tyre, të dimë si të orientohejmë

Deklaratë: Nazim Bahtiri, Youth Step, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Nevojitet të formohet Fondi rajonal për kompensimin e viktimave dhe të familjeve të tyre.

Nuk mund të zhvillohet asnjë shtet që pas luftës, në njërin anë të ketë shumë të pasur, e të ketë tepër shumë familje të viktimave të cilat nuk kanë për jetë të përditshme. Kjo nuk është mirë as për të rinjtë si

ndonjë leksion që ndodh kur bëhen krimet, se mbetet numër i madh i njerëzve, familjeve të cilat nuk mund të jetojnë. Dhe kjo është shumë e rëndësishme që për këtë të ushtrohet rysi mbi pushtetin, të bëhen përpjekje që e gjithë kjo të bëhet njëfarë prioriteti në politikën sociale, e që ndërkohë të mendohet se kush krejt mund ta ndihmojë këtë, të themelohen Fondi rajonal i cili pastaj mund t'i përcaktojë nivelet, kategoritë e viktimave dhe disi ta bëjë ndarjen e drejtë e atyre kompensimeve.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Për familjet nuk është me rëndësi nëse Serbia e ka njohur Kosovën - dihet se në kohën e humbjes Kosova ka qenë nën kontrollin e Serbisë – më e rëndësishme është të zgjidhet çështja e të pagjeturve.

Nuk është fare e rëndësishme do të na njoh Serbia apo jo Kosovën. Kjo për ne anëtarët e familjeve të viktimave nuk është me rëndësi. Hajde të punojmë bashkë, hajde ta zgjidhim çështjen e anëtarëve të familjeve të pagjeturve. (...) Dihet edhe tash e është ditur edhe më herët ku është fajtori. Çdo gjë në Kosovë ka qenë nën kontrollin e Serbisë.

Deklaratë: Xhafer Veliu, Pengu i Lirisë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Nevojitet të hartohet pasqyra e krimeve të luftës nëpër komuna që të mund të shënohet e vërteta për gjeneratat e ardhshme.

Kisha një propozim që më shumë është për anëtarët e familjeve, por edhe për të gjithë qytetarët e Vushtrrisë (...) Në fakt mungon historia e luftës së fundit që ka ndodhur në Vushtri. Propozimi im është (...) ta iniciosh edhe në vendet tjera, gjithnjë derisa nuk has në vendin adekuat që të publikohet libri mbi luftën e fundit që ka ndodhur në përgjithësi në Vushtri, sepse me kalimin e kohës po zhduken dëshmitarët, po i merr koha, dikush po vdes, po shkojnë. Fëmijët e mi e kanë shijuar luftën, po nuk e dinë çfarë ka ndodhur. Sot janë në klasën e shatë, tetë, nëntë dhe nuk dinë çka është lufta, nuk dinë çfarë kanë përjetuar familjet e tyre. Nëse nuk u tregoj unë çka kanë përjetuar ata nuk do të mësojnë kurrë

Deklaratë: Isa Latifi, Shoqata e të Burgosurve Politik, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Ka ndodhur masakra në Studimle, ka ndodhur burgu pranë varrezave, ka ndodhur Galica dhe shumë

çka nga kjo ka mbetur e pa shkruar, mbetet vetëm ajo për të cilën flitet nëpër tubime e kafehane. Le të ekzistojë libri ku do të shënohet krejt, pra edhe kjo për çka po flasim sot. Le të mbetet dëshmia e jo të mbetet të përflitet vetëm nëpër takime e tubime.

Deklaratë: Isa Latifi, Shoqata e të Burgosurve Politik, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Nëse nuk lajmërohen krimet, bie fjala krimi i përdhunimit, nuk mund të vërtetohen as faktet e me këtë nuk mund të arrihet drejtësia.

Keqtrajtimet seksuale –kjo është dobësi e gjithë shoqërisë e cila nuk është vetëdijshme në këtë aspekt se duhet dhënë dëshmi edhe për këtë. Këtu tek ne, nuk di nëse dikush individualisht apo kolektivisht e ka lajmëruar të paktën një viktimit të dhunës seksuale. Ndoshta është çështje e mentalitetit, por nëse ne vuajmë nga mentaliteti nuk do të ketë gjetje të fakteve, atëherë nuk mund të kërkojmë drejtësinë kur nuk ka prova të ofruara.

Deklaratë: Lale Grabanica, Shoqata Elena Gjika, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Në të ardhmen është e nevojshme të organizohen ekskursione gjatë të cilave nxënësit e shkollave fillore e të mesme do t'i vizitojnë vendet e krimeve- ky do të jetë mekanizëm i suksesshëm që krimi më të mos përsëritet.

Një ditë do të doja të vjen ai çast kur nxënësit e shkollave të mesme ose të fakulteteve do të shkojnë në ekskursione ashtu që do të nisen gjurmëve të atyre krimeve të kryera, dhe të nisen s'di, nga Sllovenia, e të shkohet dhe të vizitohen të gjitha ato vende ku kanë ndodhur atë krime të tmerrshme (...) Atëherë me siguri do të ndodhë që në këto hapësira kurrë më nuk do të ndodhë, nëse të gjitha shoqëritë pranojnë se për gjeneratat e reja më e rëndësishme është që ta kalojnë atë rrugë të krimit që ka ndodhur.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Komisioni duhet të merret me hulumtimin e fakteve mbi ngjarjet politike në Kosovë apo të jap rekomandimin që të formohet një trup i veçantë i cili do të merrej me atë që ka ndodhur.

Më duket se do të duhej, që ai komision apo ndonjë trup i veçantë të cilin do ta formojë komisioni që duhet të merret (...) me izolimet, që gjithashtu të

merret edhe me ata të burgosurit politik që ka pas edhe para vitit 1988 (...) Askund nuk mund ta gjeni të ekzistojë për këtë ndonjë lëndë në arkiva. Kjo nuk ekziston (...) Për këtë po flasim njerëzit që ende janë gjallë, që e kanë kaluar këtë, besoj se gjeneratat e reja për këtë nuk dinë asgjë.

Deklaratë: Natasha Kandi, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

Nevojitet të hulumtohet rasti i helmimit të nxënësve të shkollave të mesme në Vushtrri.

Helmimi i nxënësve në shkollat e mesme në Vushtrri, këtë rast nuk e ka përmendur askush. Njerëzit kanë pasur pasoja, disa kanë akoma sot e kësaj dite, e askush nuk merret me këtë rast, as me grumbullimin e këtyre shënimeve.

Deklaratë: Blerim Ibrahim, anëtar i familjes së viktimave, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

KOMRA mund të jap rekomandimin që të formohet një trup i veçantë i cili do të merrej me hulumtimin e mashtrimit të familjeve të cilat kanë paguar për informatat mbi më të dashurit e vet.

Mund të jepet rekomandimi (KOMRA) për formimin e një komisioni tjetër i cili do të merrej, për shembull, me mashtrimet që u kanë ndodhur këtyre familjeve, duke u marrë para me detyrim për informatën mbi më të dashurit e tyre

Deklaratë: Bekim Blakaj, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet lokale me shoqatat e të pagjeturve Mitrovicë, Kosovë, 5 shtator 2009.

48. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Krushevc, Serbi
7 shtator 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Krushevc i ka organizuar Shoqata e Grave "Peshčanik" nga Krushevc (Serbi). Kanë marrë pjesë 47 presona (meshkuj e femra), përfaqësues të administratës komunale, të institucioneve gjyqësore, institucioneve shkencore e shkollore, organizatave të luftëtarëve, partive politike dhe të organizatave joqeveritare. Midis pjesëmarrësve ka qenë edhe krye-shefi i Qarkut të Rasinës. Ligjërues kanë qenë Maja Stojanović (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe Dragan Popović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), ndërse tubimin

e ka moderuar Sandra Farkash (Shoqata e Grave "Peshčanik", Serbi). Televizioni rajonal i Krushevcit dhe javoret "Pobeda" e "Grad", kanë raportuar nga konsultimet.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet e pjesëmarrësve

Pyetja themelore është si të përfitohen qeveritë në rajon kur ato nuk pajtohen.

A keni ju ndonjë ide se me cilën shpejtësi, në përgjithësi, dhe në çfarë mënyre mund t'ua mbushni mendjen të gjithë këtyre qeverive të cilat as vet, me vetveten nuk mund të pajtohen e lërë më ndërmjet veti (...) sepse kjo është çështje shumë serioze (...) Më intereson, a keni ndonjë vizion si mundet dhe me çfarë shpejtësie kjo vërtetë mund të gjallërohet

Deklaratë: Mishko Radonjić, "Eurokontakt", Serbia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Nëse iniciativa do të mbështet qartë e zëshëm nga qytetarët në të gjitha shoqëritë pas-jugosllave, atëherë edhe pushtetet do ta pranojnë.

Në qoftë se tek shumica e njerëzve në të gjitha vendet ekziston mbështetja reale për t'u themeluar diçka e tillë, ne e dimë se qeveritë tona nuk do të bëjnë gjë nëse i humbin votat për atë që do ta bënin, nëse ajo mbështetje do të jetë shumë e qartë dhe e zëshme, mendoj se ekziston shansi i madh që diçka e tillë të realizohet.

Deklaratë: Maja Stojanović, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Shtetet në rajon lypset të pajtohen rreth formimit të KOMRA-s: apo këtë ta bëjnë parlamentet, qeveritë ose kryetarët.

Secili vend (...) nga territori i ish Jugosllavisë, ka rregullat e veta juridike si formohen disa organizata, respektivisht komisionet (...) Nuk do të ishte mirë që Parlamenti në Serbi të miratojë ligjin për tu themeluar komisioni, që në Kroaci qeveria të miratojë dekretin mbi formimin e komisionit, e në Kosovë (...) kryetari i shtetit të miratojë ndonjë dekret, urdhëresë apo diçka të ngjashme.

Deklaratë: Jelena Milutinović, "Peshčanik", Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Mendoj se KOMRA s'ka kuptim në qoftë se në të gjitha shtetet tani nuk miratohet, të them, në shkallë të njëjtë, domethënë në shkallë të parlamenteve. Mendoj

se pastaj është e kotë.

Deklaratë: Mishko Radonjiq, Evrokontakt, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA mund të nis të punojë nëse e merr mandatin nga të gjitha shtetet në rajon..

Mendoj se do të ishte shumë mirë që ky trup rajonal të nis të punojë në një moment kur të gjitha kushtet janë përmbyshur. Kjo do të thotë, nëse ai e ka marrë mandatin nga Serbia apo Bosnja e Hercegovina, e nuk e ka marrë nga Kroacia, shtrohet pyetja nëse ai trup duhet të nis të punojë.

Deklaratë: Sasha Radovanović, Instituti për kulturën serbe, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Viktimave që dëshmojnë publikisht duhet siguruar mbështetje adekuate psikologjike.

Personi që është viktimë e përdhunimit para 15 vjetësh dhe ato plagët e veta mezi i ka varrosur, duhet serish dhe atë publikisht, dëgjova se insistoni në publikun (...) Mendoj, kjo është e dëshiruar për shoqërinë si tërësi, por kjo pastaj nënkupton punën e ekipit të ekspertëve i cili do t'i ndihmonte asaj gruajë të përballët me të kaluarën e vet, e kjo nënkupton punë tejet serioze të njerëzve në atë komision

Deklaratë: Vesna Veskoviq, kryetare e Kuvendit të Qytetit të Krushevcit, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Kryesit të cekur për të cilët në procesin gjyqësor tregohet se janë të pafajshëm, duhet të gëzojnë të drejtën e kompensimit material.

Çfarë ndodh me personat që do të njihen apo cekur nga ndonjë viktimë si kryes të tmerrit të tij në të kaluarën, e pastaj në ndonjë procedim eventual gjyqësor të ndodh që personi të lirohet apo fare të mos procedohet, ose gabimisht të jetë në atë regjistër? Kush do ta kompensojë atë kryes të cekur dhe ku janë këtu të drejtat e tija njerëzore.

Deklaratë: Vesna Veskoviq, kryetare e Komunës së Qytetit të Krushevcit, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA duhet të ketë zyra kombëtare apo të jetë afër viktimës.

Sa i përket punës së komisionit, mendoj se duhet të punojë si shumë i decentralizuar (...) Do ta kemi në çdo rajon nga një zyre, por mendoj se duhet të punojë në shkallë lokale, që ashtu më mirë të mblidhen të dhënat mbi viktimat dhe që viktimat ndoshta do

të funksiononin në ndonjë mjedis të njohur (...) për shkak të konfirmimit më të lehtë të nevojave të rajoneve të caktuara.

Deklaratë: Jovana Pavloviq, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Historianët konsiderojnë se për konfirmimin e të vërtetës objektive mbi luftën gjatë viteve të nëntëdhjeta është herët, por mund të ndodh të bisedohet mbi idetë e njerëzve mbi atë ngjarje.

Sa i përket (...) konfirmimit të asaj të vërtete objektive mbi ngjarjet, mendoj se akoma është herët të flitet për këtë dhe kujtoj se thjeshtë e vërteta mbi ngjarjet që kanë ndodhur gjatë viteve të 90-ta, nuk mund të konfirmohen sipas disa, të them, metodave shkencore. Duhet të kalojë edhe ndonjë periudhë. Mirëpo, mundet thjeshtë të bisedohet për idetë e njerëzve nga rajoni mbi ato ngjarje. (...) historiografia bashkëkohore synon atë që t'i studiojë idetë e njerëzve mbi ngjarjet.

Deklaratë: Jovana Pavloviq, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA duhet të merret me faktet, e jo të marrë gjyqe historike e politike.

Një nga problemet është raporti i fakteve dhe shkaqeve (...) Fakti shoqëror është shumë më i komplikuar nga fakti natyror-shkencor. Fakti natyror-shkencor i nënshtrohet (...) sqarimit shkakësor (kauzal) për dallim nga fakti shoqëror (...) Këtu nuk mundemi që ngjarjen ta reduktojmë në një shkak, (...) në një dukuri e kështu me radhë (...) Do të ishte bukur problematike që ky institucion (...) të marrë gjyqe historike e politike.

Deklaratë: Sasha Radovanović, Instituti për Kulturën Serbe, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Mendoj se KOMRA nevojitet të merret ekskluzivisht me faktet, madje as me (...) reflektimin e gjenezës e tjerave, sepse kjo menjëherë prek në politik, e nëse prek në politik, atëherë krijon probleme shtojcë.

Deklaratë: Mishko Radonjiq, Evrokontakt, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA nevojitet të merret me rolin e politikanëve e të mediave në përgatitjen e luftës.

Mendoj se me vetë formimin e këtij komisioni në Serbi përfundimisht do të arrijmë në ballafaqimin me të kaluarën (...) Krahas politikanëve, gjykimi i madh nga ana ime është i mediave të cilat kanë qenë bashkëpjesëmarrëse kryesore, nxitëse, mund të

them madje një nga shkaktarët e krimeve të mëdha që kanë ndodhur.

Deklaratë: Dejana Jovanović, Partia Liberal Demokratike, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Pjesëmarrësit janë të ndarë rreth amnistisë: disa janë kundër amnistisë së kryesve të krimeve të luftës, kurse disa konsiderojnë se KOMRA mund t'u jap Rekomandime organeve gjyqësore për amnisti, por jo edhe vet amnistinë.

Sa i përket amnistisë (...) unë këtu jam rigoroz kundër (...) që ai komision të jap Rekomandime, por të marrë vendime (...) këtu tash shtrohet çështja e kompetencës së trupit dhe unë mendoj se këtu veç hymë në kompetencën e organeve juridike dhe kjo tash më (...) është një çështje serioze juridike (...) kujtoj bile se është edhe çështje etike (...) Kjo amnisti, në realitet mund të jetë rekomandim.

Deklaratë: Sasha Radovanović, Instituti për Kulturën Serbe, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Sa i përket amnistisë pajtohem ky se duhet të jetë rekomandim, por në rast se kryesit janë të gatshëm për bashkëpunim (...) dhe ndihmojnë zbulimin e të vërtetës, domethënë vetëm në atë rast në qoftë se duan të bashkëpunojnë..

Deklaratë: Dejana Jovanović, Partia Liberal Demokratike, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Sa i përket amnistisë (...) unë gjithsesi jam kundër kësaj, sepse konsideroj (...) se secili duhet të bartë përgjegjësinë e veprimeve të veta pavarësisht nëse ai bashkëpunon me mua apo jo në gjetjen (...) e varrezave masive ose në zbulimin e ngjarjes (...) por përvoja historike thotë se në rastet e tilla gjithmonë është bërë amnistia.

Deklaratë: Jovana Pavlović, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Sa i përket amnistisë mendoj se për atë as që duhet diskutuar fare, as si rekomandim, as si çfarëdo tjetër.

Deklaratë: Mishko Radonjić, Evrokontakt, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Për formimin e KOMRA-s është e domosdoshme mbështetja e bashkësisë ndërkombëtare.

Sa i përket (...) formimit të këtij trupi unë mendoj se kjo nuk mund të bëhet pa mbështetjen e OSBE (...), kjo nuk mund të bëhet pa ndihmën e faktorit ndërkombëtar.

Deklaratë: Sasha Radovanović, Instituti për Kulturën Serbe, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Për formimin e KOMRA-s nevojitet fushata e fuqishme dhe konsensusi i partive politike.

E për sa i përket parlamentit, kjo gjithashtu duhet të jetë një fushatë e organizuar me kryetaren e Kuvendit, kryetaren e Parlamentit, shefat e grupeve të deputetëve dhe të gjitha trupave që janë të ndërlidhur me problemin mbi të cilin po flasim (...) këtu megjithatë duhet të arrihet një konsensus i caktuar.

Deklaratë: Dejana Jovanović, Partia Liberal Demokratike, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA nevojitet të jetë trup shumetnik. Organizatat e shoqërisë civile duhet të jenë të përfaqësuara në KOMRA, që të sigurohet objektiviteti i komisionit.

Do të dëshiroja që ai komision të jetë shumetnik (...) për konfirmimin e të vërtetës objektive, sepse sado që ne do të përpigemi (...) të vërtetohen faktet, secili nga ne është pjesëtar i ndonjë grupi etnik, dhe mendojmë se ne jemi më të mirë nga tjerët dhe se kemi kryer më pak vepra penale nga tjerët.

Deklaratë: Jelena Milutinović, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Organizatat e shoqërisë civile duhet gjithsesi të jenë pjesë e komisionit dhe të përfaqësuara në të gjitha nivelet, sepse në atë mënyrë sigurohet, nëse jo që puna e komisionit të jetë krejtësisht objektive, (...) atëherë në njëfarë mënyre sigurohet mundësia më e madhe që komisioni të punojë objektivisht.

Deklaratë: Slavica Stanojlović, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Është me rëndësi që me rastin e zgjedhjes së anëtarëve të KOMRA-s të respektohet barazia gjinore.

Gjithashtu, për mua si aktiviste për të drejtat e grave dhe të njeriut, është me rëndësi dimensionin gjinor, e jo vetëm kur është fjala mbi krimet dhe mbi përdhunimet që i përmendem, veç thjeshtë dimensionin gjinor në punën e komisionit në të gjitha nivelet.

Deklaratë: Slavica Stanojlović, Peshçanik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA duhet ta përkufizojë nocionin e viktimës dhe të kryesit.

Mendoj se është me rëndësi (...) të bëhet harmoni-

zimi në disa elemente sikurse janë definicionet, bie fjala, të kemi njëjtë të harmonizuar definicionin se kush është viktimë e kush kryesi, (...) çka konsiderohet krim.

Deklaratë: Slavica Stanojloviq, Peshënik, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Rezultati më i rëndësishëm i KOMRA-s është krijimi i dokumentacionit mbi të kaluarën.

Suksesi më i madh, nëse fare formohet ky trup rajonal, do të ishte në realitet që të ekzistojë një dokumentacion qendror (...)E tërë kjo iniciativë në realitet do të ishte një pikë reference (...) dhe që gjyqet tona morale e me vlera në realitet t'i ndërtojmë në bazë të dokumentacionit të KOMRA-s.

Deklaratë: Sasha Radovanovic, Instituti për Kulturën Serbe, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Ndoshta KOMRA (...)do të duhej të (...) niset në këtë drejtim, të shtrojë një objektiv afatgjatë i cili do të sillte diçka të atillë që të kemi (...) njerëz tolerant, njerëz me mendim kritik, njerëz që dinë ta thonë „e çka do të bëja, sikur të isha i lindur si shqiptar i vogël, apo kroat i vogël, si do të mendoja unë atëherë“.

Deklaratë: Branimir Shoshkic, profesor në Gjimnazin e Krushevcit, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

Nevojitet mbështetja e bashkësive fetare, sepse ato për shkak të ndikimit të vet mund të kontribuojnë në pajtimin midis bashkësive etnike.

Do të ishte shumë me rëndësi që kishat, respektivisht (...) bashkësitë fetare ti japin mbështetje këtij projekti, e në esencë, akoma nuk kemi kurrfarë përgjigje, të paktën sa di unë nuk ka, jo vetëm me rastin e kësaj çështje, por në përgjithësi lidhur me çështjen e ndonjë përparimi drejtë pajtimit (...) dhe të bashkimit në një bashkësi në kuptimin njerëzor.

Deklaratë: Mishko Radonjic, Evrokontakt, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

KOMRA duhet ti hartojë Rekomandimet mbi arsimimin e të punësuarve në administratën publike.

Në komunat tona dhe në administratat e qyteteve, pikërisht punojnë njerëzit që nuk janë të stërvitur për atë punë. Ne jemi të vetëdijshëm se gjatë disa viteve të fundit jemi shtet partiak dhe se aty kryesisht punësohen personat sipas përkatësisë partiake, dhe mendoj se është i domosdoshëm edukimi i administratës shtetërore, të qytetit e të komunës, dhe krejt kjo me qëllim të shërbimit më të mirë për

qytetaret e qytetarët, (...) mendoj se rekomandimi i KOMRA-s mund të kontribuojë që ky qëllim të arrihet sa më shpejtë..

Deklaratë: Dejana Jovanovic, Partia Liberal Demokratike, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Krushevc, Serbi, 7 shtator 2009.

49. Konsultimet kombëtare me të rinjtë

**Sarajevë, BeH
19 shtator 2009.**

Konsultimet kombëtare me të rinjtë i ka organizuar Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH. Në tubim kanë qenë prezent 40 pjesëmarrës dhe vëzhgues, kryesisht aktivist të organizatave joqeveritare për të drejtat e njeriut, kurse në konsultime si vëzhgues ka marrë pjesë edhe anëtarja e Partisë Politike “Nasha Stranka”. Ligjërues kanë qenë Mario Mazhiq (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Kroaci) dhe Marijana Toma (Impunity Watch, Serbi), kurse moderator ka qenë Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska, BeH).

Propozimet, mendimet, Rekomandimet e pjesëmarrësve

Të rinjtë nuk janë përgjegjës për krimet e bëra, por kanë nevojë ta kuptojnë të kaluarën (të ballafaqohen) dhe ta marrin përgjegjësinë për të ardhmen.

Të rinjtë (...) nuk mund të jenë përgjegjës për atë që kanë bërë prindërit e tyre (...) gjatë kohës së luftës. Mirëpo, (...) gjenerata e re është ajo e cila i ndjen jashtëzakonisht pasojat e atyre ndodhive luftare dhe vërtetë kemi për qëllim që të rinjtë (...) me anë të proceseve konsultative, e po ashtu edhe me punë në procesin e ballafaqimit me të kaluarën (...) ta kuptojnë të kaluarën (...) dhe në atë mënyrë ta marrin përgjegjësinë në të ardhmen, (...) që të bëjnë çmos, të evitojnë gjithçka që ato krime të tmerrshme më të mos përsëriten kurrë.

Deklaratë: Alma Mashiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA duhet të rekomandojë programe të reparacionit për viktimat dhe shoqërinë në tërësi, të cilët do ta ndihmojnë ballafaqimin më të lehtë me atë që është bërë.

Ky trup (...) pasi që të publikojë raportin, hartojë (...) Rekomandimet të cilat pastaj shteti (...) duhet t'i zbatojë (...) Ato rekomandime janë njëfarë programi i reparacionit për viktimat. Por unë do të thosha se këto mund të jenë (...) programe të reparacionit për shoqërinë në tërësi. Pra, ajo propozon se si kjo shoqëri sa më mirë të kalojë nëpër atë tranzicion, që sa më mirë të ballafaqohet me atë çka është bërë (...) që të jetë sa më e shëndosh në të ardhmen.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Kroaci, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA duhet të jetë i pavarur nga ndikimet politike dhe të ketë fuqi të jap urdhëresa role të detyrueshme për dëshmitarët pavarësisht nga cili shtet në rajon janë..

Edhe ne këtu tash mund të formojmë komisionin, dhe t'i ftojme dëshmitarët të dëshmojnë e ai thotë "s'dua" (...) Vërtetë lypset të jetë i pavarur (...) nga të gjitha ndikimet e mundshme politike, e nga ana tjetër nevojitet të ketë instrumente të detyrimit. Kur ai komision ta gjejë të nevojshme se duhet të dëshmoji ai dhe ai person, domethënë që edhe automatikisht mund të jap urdhëresën për shoqërimin e atij personi që të vijë, do me thënë që ai të dëshmojë e që atë urdhëresë nuk mund ta bllokojë ndonjë institucion tjetër në kuadër të shtetit.

Deklaratë: Gjorgje Radanoviq, Qendra për Afirmimin e të Rinjve Shekoviqi, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Vështirë është të ndërlihet konflikti i Kosovës me konfliktet e vitit 1991-1995 dhe të pritët që KOMRA të miratojë konkluzione unike.

Nuk mund të flasim se e gjithë kjo është plotësisht e ndërlihetur, e nga një komision duhet të kemi konkluzione unike. Si do të nxjerrim konkluzione unike nëse nga tri grupe të konflikteve të cilat pavarësisht realisht janë krijuar, pavarësisht nga ndërlihdja e ndonjërit?(...) paraqet problem ta formojmë komisionin rajonal plotësisht unike nëse e lidhim konfliktin Kosovës bashkë me këto që kanë ndodhur më '91-'95.

Deklaratë: Haris-Qamil Beshlagiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut në BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Në bashkësitë lokale ka frikë dhe moskuptim të cilat mund të eliminohen me punë të përherëshme, me informim dhe me inkuadrimitin e të rinjve në Koalicionin KOMRA.

Popullata e njerëzve të rinj duhet të marrë pjesë aktive në një Koalicion të këtyllë. Aktivisht mund të kyçet me informimin direkt të njerëzve të rinj. Një nga mënyrat e këtij informimi është që këtë informatë që ne e morëm sot këtu, mund ta ndajmë në mjediset tona lokale dhe ajo natyrisht, do të shtrihet më me cilësi midis njerëzve të rinj.

Deklaratë: Drazhen Boshkoviq, Forumi i të Rinjve Trebinje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Këtu me siguri do të ekzistojnë shumë vështirësi (...) veçanërisht në mjediset e vogla. Trebinje është një nga ato mjedise. Është organizuar ai konsultimi lokal. Mirëpo, disa njerëz të cilët kanë ardhur aty nga mos informimi (...) thanë se kurrë më nuk do të vijë në këtë konsultim, sepse mua pastaj aty dikush do të më vras apo diç ashtu. Mendoj se shumica e mjedisëve të vogla në Bosnjë e Hercegovinë ashtu do të sillt, dhe se shumica e njerëzve të rinj përfaqësisht ashtu mendon. Dhe se pikërisht duhet punuar në atë që të ndryshohet mendimi. Kjo duhet të bëhet me informimin e vazhdueshëm të njerëzve të rinj, çka është KOMRA.

Deklaratë: Drazhen Boshkoviq, Forumi i të Rinjve Trebinje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA duhet të jetë prezent dhe i mbështetur në bashkësitë lokale.

Në qoftë se KOMRA në Bosnjë e Hercegovinë do të jetë pjesë rajonale, ai para se gjithash duhet të jetë i fuqishëm në territorin e vet dhe ata anëtarë që do të jenë anëtar të KOMRA-s nevojitet të jenë persona me besim të plotë dhe persona të cilët dinë çka punojnë, të dinë se kështu e përfaqësojnë (...) dhe në interesin e kujt janë ato vendime. Pra, unë angazhohem për atë që të punohet më shumë në iniciativën e KOMRA-s lokal

Deklaratë: Drazhen Boshkoviq, Forumi i të Rinjve Trebinje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Në debatin mbi KOMRA-n lypset folur me gjuhë të zakonshme që i përshtatet moshës dhe njerëzve që marrin pjesë.

Dhe e kuptoj plotësisht reagimin e njerëzve të rinj kur përmenden reparacionet, drejtësia në tranzicion. Po i frikësoni njerëzit (...) Unë konsideroj se duhet (...) thënë me gjuhë të zakonshme, jo të sqarohet. Ata nuk duan t'u sqarohet. Nuk dua as unë. Me gjuhën më të zakonshme, më të thjeshtë çka është ajo drejtësia në tranzicion (...) që fare ta kuptojnë kontekstin e konsultimeve dhe të asaj që kërkohet nga ne (...)

Domethënë, do të ishte mirë që (...) gjuhën e konsultimeve (...) t'ia përshtatim moshës dhe njerëzve me të cilët konsultohemi

Deklaratë: Jasminka-Drino Kriliq, Qendra Rinore Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Megjithatë ato janë viktime edhe të torturës, edhe të luftës dhe gjithë tjerave, dhe nuk do ta kuptojnë këtë gjuhë me të cilën ndodhsha do t'u flitet, ashtu që atë duhet përshtatur. Veçmas që në ato disa mjedise ka shumë njerëz që nuk janë të arsimuar.

Deklaratë: Nina Zupan, Lëvizja Rinore "Revolt" Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Nuk është sa duhet e qartë cila është strategjia e Koalicionit për KOMRA dhe cilat janë detyrat e pjesëmarrësve në konsultime.

Çka kërkohet nga unë si person i ri në tërë këtë proces të konsultimeve? (...) Kah po shkon Koalicioni? Çfarë është strategjia e Koalicionit? (...) Kah po shkojnë konsultimet? Kur e merreni (...) materialin për konsultime, çka do të bëni me atë? Ku shkon ai dhe çfarë është strategjia? (...) A po sheh Koalicioni, a ka vizion? Për mua kjo është shumë qenësore.

Deklaratë: Jasminka-Drino Kriliq, Qendra Rinore Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Është qenësore që debati të zhvillohet në bashkësitë lokale.

Është shumë me rëndësi që edhe në mjediset më të vogla të nisni konsultimet e këtilla, sepse kjo është mënyra e mirëfilltë që ne të gjithë ta paraqesim, të rinj e të moshuar, mendimet tona për gjithë këtë.

Svetlana Vuković, Shoqata e Grave -Luna, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Iniciativa KOMRA do të ketë mbështetjen e të rinjve nëse paraqitet si sfidë.

Ju sugjeroj si organizatorëve (...) S' është se njerëzit e rinj nuk janë të interesuar. Njerëzit e rinj kërkojnë sfida. Në qoftë se nuk u jepet sfida e mirëfilltë atëherë do të bëjnë sfida të gabueshme (...) në Bosnjën Lindore (...) vetëdija e tyre është formësuar (...) në rrethin familjar një nacional. (...) Unë kam punuar me fëmijët të cilët shkojnë në shkollën e njëjtë, klasat e njëjta, por paralela tjetër. Myslimani e serbi nuk njihen. Fare nuk përhëndetën (...) Do të mbledhim ne mbi një milion nënshkrime dhe mbështetje në qoftë se njerëzve si duhet ua shpjegojmë çka është kjo, për çka po bëhet kjo.

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Përmendoret e viktimave dhe kryesve çfarë janë ngritur në BeH, po e thellojnë hendekun midis popujve.

Unë e di se kur shkojmë (...) në Bosnjën Lindore (...) këtu (...) kanë bërë atë e këtë, dhe regjistri. Duhet shënuar përmendoren. Përmendorja si përmendore është përmendore dhe dihet për çka dhe çfarë qëndrimi duhet pasur ndaj saj. Mirëpo, kështu si po punohet, ne (...) po e thellojmë hendekun që është prezent.

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA ka dimensionin humanitar në raport me viktimën se sa gjykimet penale.

Unë kam qenë në Hagë një muaj në edukim. E kam përcjellë punën e Gjykatës, veçmas të fokusuar në viktimën dëshmitarit në proces (...) Ky është proces pa aspak dinjitet. (...) Kjo është diçka tjetër. E ka një dimension human (...) I realizon të drejtat, e në anën tjetër është edhe parandalues, në rastin e fundit, për disa ngjarje të ardhshme..

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA nuk duhet t'i mbulojë ngjarjet që kanë ndodhur në të kaluarën e largët.

Të shkohet me këtë në të kaluarën e largët, në vitin 1800 apo ndonjë vit tjetër. Kjo është zbutje e përgjegjësisë për atë (...) që ka ndodhur para disa vitesh në këto hapësirat tona. Për mua kjo fare nuk është e afërt, prandaj do të sugjeroja (...) që të mos shkojmë larg, se do t'i hulumtojmë Ilirët (...) e nuk do ta (...) kërkojmë përgjegjësinë e atyre atje të cilët kanë bërë vepra të këqija sikurse janë bërë në vendin tonë.

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Njëri nga problemet për marrjen e vendimit mbi formimin e KOMRA-s mund të jetë praktika e Parlamentit në BeH, ku miratimi i ligjeve dhe i vendimeve zgjatë me vite.

Ne një ligj e miratojmë nja 10 vjet. Në fund e refuzojmë për shkak se nuk na pëlqen një fjali (...) Nga ana tjetër nëse nuk e përfundojmë diçka në mandatin prej katër vjetësh, sa janë në pushtet disa politikan, atëherë kemi fituar asgjë, sepse prapë duhet të

vijë një tjetër ta marrë punën..

Deklaratë: Ivana Grabovac, Byroja e Qytetarëve Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Një nga problemet për formimin e KOMRA-s mund të jetë edhe fakti që disa shtete në rajon nuk e njohin Kosovën e disa, siç është Sllovenia, janë anëtare të Bashkimit Evropian.

KOMRA si (...) komision rajonal i cili duhet të formohet me marrëveshje ndërkombëtare, si mund t'i tejkalojë problemet e quajtura anëtarësim të Sllovenisë, e së shpejti edhe të Kroacisë, në Bashkimin Evropian dhe mosnjohja ndërkombëtare e Kosovës vetëm si vend ku duhet të hulumtohen shkeljet e të drejtave të njeriut?

Deklaratë: Damir Salkiq, Iniciativa Rinore për të Drejtat e Njeriut të Bosnjës e Hercegovinës, zyra në Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Viktimat në BeH nuk janë të hapura për bisedime dhe nuk kanë besim ndaj personave nga bashkësitë tjera etnike.

Unë veç një vit e gjysmë po punojë në viktimat e torturës dhe kam shkuar edhe nëpër vendbanimet e refugjatëve dhe nëpër vendet ku njerëzit janë kthyer në vatrat e veta (...) Njerëzit janë mjaftë skeptik rreth këtyre gjërave (...) Është shumë vështirë t'u flitet atyre njerëzve. Ata njerëz nuk duan të flasim për atë që u ka ndodhur atyre (...) Unë e cila quhem Nina, kur vij në ndonjë vend ku ekskluzivisht janë myslimanët, ata automatikisht ngrenë mur përpara meje, për shkak se unë quhem Nina apo që mbiemrin e kam Zupan dhe mua më duhet që gjysmë orën e parë të sqaroj kush jam dhe çka jam dhe për çka jam aty, që ata fare të më lejojnë t'i pyes si janë e gjëra të ngjashme.

Deklaratë: Nina Zupan, Lëvizja Rinore "Revolt", Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Viktimave në bashkësisë e përziera (kthyes) u nevojitet mbështetja dhe ndihma e veçantë psikologjike.

Ata thonë (...) gjykata edhe më tutje po e bënë këtë, komisionet po e bëjnë këtë, por ata njerëz akoma mbeten me ato trauma. (...) Përfundimisht me ata (viktimat) duhet punuar sidomos, bie fjala, që të gjithë ata njerëz kanë fëmijë të cilët kanë probleme në shkollë (...) Këto tash janë katunde dhe vendbanime të përziera dhe ata fëmijë shkojnë në shkolla të ndarë apo shkojnë bashkë në shkollë ku çdo ditë ndeshen me ato probleme të caktuara.

Deklaratë: Nina Zupan, Lëvizja Rinore "Revolt", Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Nevojitet të fillojmë lobingun dhe kërkimin e mbështetjes nga pushteti dhe partitë politike.

A ekziston lobingu aktiv, domethënë, momental i atyre parlamenteve? Mendoj se ky është proces i cili është shumë i rëndësishëm (...) për miratimin e mëvonshëm të të gjitha atyre strategjive dhe në fund të KOMRA-s.

Deklaratë: Drazhen Boshković, Forumi i të Rinjve të Trebinjes, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Mendoj se duhet kërkuar atë mbështetje maksimale nga strukturat qeveritare në pushtet për shkak se pa to nuk mund të bëhet asgjë.

Deklaratë: Nina Zupan, Lëvizja Rinore "Revolt", Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Rrjetet e të rinjve mund të ndihmojnë në grumbullimin e 1.000.000 nënshkrimeve.

Njëfarë propozimi imi është (...) nëse ndoshta nuk keni filluar, veç është dashur të nisni ta ndërtoni një rrjet të organizatave rinore (...) Ato organizata rinore, të paktën e jona një herë në javë ka takime me anëtarët e vet dhe mundët veç me ta të fillojë të bisedojë, dhe me këtë do të mundeni në të ardhmen e afërt të merrni nga ata informatën kthyes, cili është ai numër i anëtarëve që mund të punojë, emrat e mbiemrat menjëherë t'i keni konkretisht dhe të futeni të gatshëm në atë proces të grumbullimit të peticionit.

Deklaratë: Drazhen Boshković, Forumi i të Rinjve -Trebinje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Konsultimet janë të mira por sa më shpejtë lypset organizuar fushatën mediatike, që të fitohet mbështetja e gjerë.

Sado që për mua ishin cool këto konferencat kur ne të gjithë pak shihemi, bisedojmë, njohim shumë njerëz nga viset e ndryshme të shtetit. Mendoj personalisht se ky KOMRA do të duhej, (...) shumë shpejtë, domethënë, të nis me njëfarë (...) fushatë mediatike për një masë më të gjerë popullore, sepse (...) KOMRA nuk mundet as të ketë sukses pa (...) mbështetjen e masës së gjerë popullore.

Deklaratë: Damir Dejanović, Lëvizja Rinore "Revolt", BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Nevojitet të shfaqet kujdes që deklaratat e dëshmitarëve të janë të verifikuara.

Mua më intereson konkretisht kush do të punojë në teren në bashkësitë lokale midis atyre viktimave. Kush do t'i mbledh ato rrëfime? Pra, kush do të punojë në sistematizimin e kësaj? A do të jenë këto organizatat prej partneri, individët, përfaqësuesit e KOMRA-s apo ... Dhe në kontekst të kësaj dëshiroj të propozoj që të shfaqet kujdes, sepse ne jemi të prirë që ato rrëfime t'i trillojmë (...) Duhet të shfaqet kujdes mbi vërtetësinë e atyre rrëfimeve dhe të fakteve në terren.

Deklaratë: Almir Salihović, Asociacioni i Studentëve Srebrenicë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Iniciativa për KOMRA dhe vetë KOMRA janë parandalim që konfliktet të mos përsëriten në të ardhmen.

Kur erdha këtu as që mund të paramendoja se kjo është ajo për të cilën po bisedojmë. Por tash kur po shoh, po vërej se kjo ndoshta është një çështje e re në Ballkan e cila është parandalim. Domethënë, gjëja më e rëndësishme e gjithë kësaj është parandalimi që kurrë më të mos ndodhë ajo që ka ndodhur.

Deklaratë: Gjorgje Radanović, Qendra për afirmimin e të rinjve Shekoviqi, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

KOMRA nevojitet të ketë zyrat në bashkësitë lokale, para se gjithash në ato ku gjenden bashkësitë etnike të cilat jetojnë ndaras njëra nga tjetra, si dhe në bashkësitë që janë të ngarkuara me konflikte. Mësimi i fakteve në bashkësitë e ndara do t'u jep shembull shteteve si t'i zgjidhin problemet.

Unë vij nga bashkësia e ndarë kombëtare dhe shkoj në shkollë e cila është e etiketuar si dy shkolla nën një kulm. Dhe pikërisht angazhohem për këtë lokale e primare. Domethënë, KOMRA-n lokale. Kjo është ide ekstra, sepse (...) nëse ne e zgjidhim këtë në bashkësinë lokale, shumë lehtë kjo do të mund të shtrihet në shkallë shteti

Deklaratë: Avdo Zec, Qendra rinore Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Viti 2010 është viti zgjedhor në BeH dhe fushata paraelektorale potencialisht mund të ketë ndikim negativ në iniciativën dhe formimin e KOMRA-s.

Folëm mbi problemet që mund të lindin, respektivisht të cilat me siguri do të krijohen me rastin e formimit (...) Nuk di nëse keni llogaritur njërin nga gjërat (...) Viti 2010 gjithsesi është një vit i turbulencave në BeH për shkak të fushatës elektorale (...) Në atë kohë turbulente po hyjmë ne me fushatën tonë, domethënë, formimin e komisionit.

Deklaratë: Nihad Ganija, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

50. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Pakrac, Kroaci
22 korrik 2009**

Konsultimet në Pakrac i kanë organizuar Qendra për mbështetje e zhvillim të shoqërisë civile Delfin (Kroaci) dhe Documenta (Kroaci). Në tubim kanë qenë të pranishëm 63 pjesëmarrës/se, kryesisht përfaqësues/se të organizatave për të drejtat e njeriut, të bashkësive e të shoqatave të familjeve të viktimave, të bashkësive minoritare, bashkësive të shoqatave të veteranëve, si dhe përfaqësues/se të vetëqeverisjes lokale, e individ nga qytetet Pakrac e Lipik. Ligjërues kanë qenë Suzana Kunac (B.a.b.e, Kroacia), Dragan Popović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Goran Božićević (Miramida Centar, Kroacia). Tubimin e kanë moderuar Mirjana Bilopavlović (Delfin, Kroaci), Vesna Tershećić (Documenta, Kroaci) dhe Goran Božićević (Miramida Centar, Kroaci). Gazeta e Pakracit dhe Radio Daruvar kanë njoftuar nga tubimi ndërsa Mirjana Bilopavlović (Delfin, Kroaci), Vesna Tershećić (Documenta, Kroaci) dhe Dragan Popović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) kanë dhënë deklarata për HRT (Radiotelevizioni i Kroacisë), korrespondenca në Daruvar. Letra të mbështetjes tubimit i kanë dërguar në emër të zyrës së presidentit të Republikës së Kroacisë, këshilltari i presidentit për çështjet e sistemit politik, prof dr sc Sinisha Tatalović në emër të Qeverisë së RK dr. Slobodan Uzelac, nënkryetari i Qeverisë së RK.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet

Iniciativa KOMRA është mbështetje e mirëseardhur për procesin e vërtetimit të së vërtetës mbi kryesit dhe viktimat, që do të reflektojë pozitivisht në marrëdhëniet midis popujve dhe shteteve në rajon.

Puna e deritashme e shoqatave pjesëmarrëse të këtyre konsultimeve dhe të shoqatave tjera joqeveritare në Kroaci dhe në shtetet fqinje të përfshira nga lufta gjatë viteve të nëntëdhjeta, në masë të ndjeshme ka ndihmuar përsheptimin e procesit të vërtetimit të fakteve lidhur me kryerjen e krimeve të luftës dhe shkëlqen e të drejtave të njeriut. Kjo iniciativë është mbështetje e mirëseardhur për intensifikimin e mëtejme dhe zbatimin e plotë të këtij procesi, në mënyrë që e vërteta mbi kryesit dhe krimet të vërtetohet si duhet dhe në mënyrë gjithëpërfshirëse, që padyshim do të reflektonte pozitivisht në ndërtimin e marrëdhënieve gjithëpërfshirëse midis popujve e shteteve që kanë qenë të përfshira me luftë.

Deklaratë: prof. dr. sc. Sinisha Tatalović, Zyra e presidentit të RK, Kroaci, letra e mbështetjes, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Hartimi i regjistrimit zyrtar e objektiv mbi të kaluarën dhe njohja e viktimave është detyrë e madhe.

Hartimi i regjistrimit të saktë, zyrtar e objektiv mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut të kryera në periudhën prej fillimit të luftës më 1991 deri në fund të vitit 2001, njohja e viktimave dhe e vuajtjeve të tyre, si dhe evitimi i përsëritjes së krimeve, sikurse keni cekur në përshkrimin e objektivave të KOMRA-s, vërtetë është detyrë e madhe.

Deklaratë: Slobodan Uzelac, nënkryetar i Qeverisë së RK, Kroaci, letra e mbështetjes, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Iniciativa KOMRA e hap dialogun midis grupeve të ndryshme në shoqëri të cilat deri më tash nuk kanë biseduar.

Për mua është shumë me rëndësi që ne në Kroaci ta hapim dialogun ndërmjet njerëzve të cilët deri më tash bash nuk kanë biseduar (...) se kemi nevojë të bisedojmë dhe kjo mund të funksionojë

Deklaratë: Goran Božićević, Miramida Centar, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Duhet nisur nga fakti se kush dhe kur e ka nisur luftën pavarësisht nga mendimet e ndryshme mbi shkaqet e luftës.

Mua personalisht më mungon fjalja se kush dhe kur e nisi luftën. Mendoj se pa këtë, derisa të mos ketë guxim që ai tanku i APJ që ka hyrë në Pakrac dhe ai fqinji (...) e rroki pushkën më 1. 3. dhe e sulmtoj postëkomandën e policisë (...)n ë Pakracin kroat të mund të thotë „po, ne e nisem jemi të gatshëm të shkojmë përpara” ... Unë jam katolik, jam i gatshëm

të fali kur të më shtrihet dora. (...) dhe nuk më pëlqen ai opsioni se fillimi është Beogradi. Mirë shumë, por nëse prapa kësaj qëndron fakti se jeni të vetëdijshëm për atë çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Dubravka Špančić, Qyteti Pakrac, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Mendoj se shkaqet duhet të jenë për çdo rast, sepse ne sot po flasim ekskluzivisht mbi pasojat, e ato pasoja kanë lindur për arsye të ndonjë shkak (...) Ne me siguri kemi mendime të ndryshme mbi shkaqet e kësaj lufte

Deklaratë: Branko Kovačić, Këshilli i pakicës kombëtare serbe i qytetit Daruvar, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Si të sigurohet që parlamentet t'i zgjedhin anëtarët e ndershëm, me përvojë dhe të arsimuar të KOMRA-s pa ndikimin e politikës.

Më habit fakti që parlamenti do t'i formojë komisionet. Akoma demokracia në shtetet tona nuk është aq sa që t'i ikim politikës dhe anëtarët e komisioneve të pa ndërlidhur për politikën. (...) Si mendoni ti ikni politikës? Si mendoni ta impononi që parlamentet të zgjedhin anëtarë mjaftë të ndershëm, me përvojë dhe të arsimuar (...) këtë nuk e kam të thënë deri në fund

Deklaratë: Dubravka Špančić, Qyteti Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

KOMRA hap hapësirë që fajtorët të amnistohen.

E keni hapur poligonin që fajtorët mund të flasin, e për këtë mund të amnistohen. Me këtë nuk pajtohem.

Deklaratë: Dubravka Špančić, Qyteti Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Pjesëmarrësit/set nga Kroacia dëshirojnë të mësojnë se në çfarë mënyre në Serbi, BeH dhe në Mal të Zi trajtohen veteranët që janë pjesëmarrës të luftës në Kroaci: a trajtohen ata si heronj?

Ne e kemi të zgjidhur legjislacionin, ligjet mbi mbrojtësit e atdheut ...Unë personalisht nuk i njoh ligjet në Serbi. A i konsideron Serbia veteranët dhe mbrojtësit njerëz që kanë shtënë ndaj nesh? A e ka këtë Mali i Zi apo Bosnja? Kush janë mbrojtësit, cilët janë heronjtë e vendeve me të cilët ne do të bashkëpunojmë në KOMRA?

Deklaratë: Dubravka Špančić, Qyteti Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

KOMRA do ti hulumtojë krimet të cilat nuk janë proceduar deri më tash.

Kemi njerëz tanë, pakracasit të cilët nga Kostajnica janë dërguar në Manjaçë, Bjelinë, vukovaras të zënë rob në Mitrovicën e Sremit, kurrë s'kam dëgjuar se (...) dikush është proceduar nga ato territore. (...) Unë e di se komisioni do të jap përgjigje pikërisht në këto pyetje.

Deklaratë: Dubravka Shpançiq, Qyteti Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Nevojitet të definohet nocioni i viktimës. Këta janë edhe fëmijët të cilëve u është shkurtuar fëmijëria e rehatshme.

Të definohet viktimja. I përmendet gratë, i përmendet përdhunimet, atë që nuk e njeh as legjislacioni kroat, kurse ne e ndjejmë shumë mirë, viktimja janë madje edhe fëmijët e mi të cilët jetojnë në qytetin e tillë, të cilëve u është shkurtuar ajo që e kam gëzuar unë para 30 vjetësh. Viktimja janë edhe gratë të cilat me fëmijët janë endur nëpër shtëpia të huaja derisa burrat e tyre kanë qenë në fushëbetejë (...) Ne jemi të gjithë njerëz me trauma.

Deklaratë: Dubravka Shpançiq, Qyteti Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Viktimat nuk guxon të barazohen me agresorin.

Ndoshta jam e lidhur emotivisht, por (...) edhe kur kam hyrë në këshillin ndërkombëtar për pajtim dhe këtu në famulli, kurrë s'kam thënë se viktimja duhet të barazohet me agresorin.. Kjo është e para dhe themeloria që duhet të kuptohet.

Deklaratë: Jaroslav Vozab, Këshilli i pakicës kombëtare çeke, Famullia e Pozhegës-Sllavonisë, Qyteti Lipik, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Duhet emërtuar kryesit dhe urdhërdhënësit e jo të fajësohet i tërë populli.

Kur flitet për ndonjë krim, atëherë gjithmonë jam për atë që të flitet me emrin e mbiemrin e kriminelit dhe të atij i cili e ka shty. Domethënë, aty do të duhet edhe ai që e ka bërë atë të thotë kush e ka shty.

Deklaratë: Jaroslav Vozab, Këshilli i pakicës kombëtare çeke, Famullia e Pozhegës-Sllavonisë, Qyteti Lipik, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Kam qenë robër në kampin Buçe, por para këtij kampi në Buçe ka qenë një kamp në Grgjevicë (...) Unë kam qenë si serb për shkak se nuk kam pranuar të shkoj në ushtri (...) Mua tmerrshëm më ofendon si njeri. Kudo që vi thonë „Ju serbët e keni bërë këtë”. E unë them: „Po, se kam bërë.” Unë tash në katundin

tim kam njëqind shtëpi. Asnjëri nuk është fajtor, unë garantoj me jetën time (...) por duhet thënë me emër e mbiemër.

Deklaratë: Veljko Mandiq, Shoqata e luftëtarëve antifashist dhe e antifashistëve, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Të gjitha shtetet duhet të pranojnë dorëzimin e kriminelëve dhe ti dënojnë kriminelët.

Të gjitha vendet duhet para se gjithash ta pranojnë një ligj themelor, dorëzimin e kriminelëve dhe respektimin e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë dhe ti fusin të gjitha klauzolat në shtetet e veta se ata kriminel duhet të dënohen.

Deklaratë: Jaroslav Vozab, Këshilli i pakicës kombëtare çeke, Famullia e Pozhegës-Sllavonisë, Qyteti Lipik, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Është me rëndësi të regjistrohen të gjitha kampet dhe ata të shënohen.

Kam qenë robër në kampin Buçe, por para këtij kampi Buçe ka qenë një kamp në Grgjevicë për të cilin ndoshta askush nuk ka ditur nga këto pushtete, vetëm kanë ditur disa njerëz, ata kriminelët që na kanë mbyllur atje (...) Sekret, për të cilët nuk ka ditur askush përpos partisë, të këtyre “serbomëdhenjve”, si do ti quaja unë ata, apo jo serbët (...) dhe atje duhet vendosur një tabelë

Deklaratë: Veljko Mandiq, Shoqata e luftëtarëve të antifashizmit dhe antifashistëve, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Të gjitha krimet dhe viktimat duhet të regjistrohen e ndriçohen. Akoma ka krime për të cilat nuk flitet.

Tek ne gjithashtu është një katund, Gornji Grahovljani. Atje janë zhdukur dymbëdhjetë njerëz. Askush për ta deri më sot nuk ka pyetur as nga serbët as nga kroatët, edhe kjo të radhitet e të spastrohet edhe kjo situatë.

Deklaratë: Veljko Mandiq, Shoqata e luftëtarëve të antifashizmit dhe antifashistëve, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Askush nuk mund të thotë se nuk di nga pushteti për 14 njerëz nga Gornji Grahovljani. Nuk janë 12 por 14. Ja Vesna Tersheļić, ua bashkangjes regjistrimin. Nuk i kam krejt të dhënat. Kush nuk mund të më thotë se nuk e di askush për njerëzit që kanë mbetur pas meje në Fushën e Pakracit, e nuk janë.

Deklaratë: Gjorgje Gunjeviq, kampist i kampit Buçe dhe Fusha e Pakracit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Në territorin e Daruvarit dhe Pakracit ka serb të zhdukur, fatin e të cilëve duhet ta ndriçojë KOMRA.

Kemi (...) në territorin edhe të Daruvarit edhe të Pakracit dhe të komunave fqinje, gjithashtu civil të zhdukur të nacionalitetit serb të cilët janë zhdukur gjatë operacioneve luftarake e bile edhe më pas. Dhe me siguri ekzistojnë njerëz këtu të cilët e dinë ku janë ata njerëz dhe kush i ka marrë, dhe ku janë zhdukur, por besojmë se edhe ky komision dhe kjo iniciativë do të ndihmojnë.

Deklaratë: Branko Kovačić, Këshilli i pakicës kombëtare serbe të qytetit Daruvara, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

KOMRA duhet t'i regjistrojë viktimat e bombardimeve të NATO-s.

Më intereson a do të jetë objekt i KOMRA-s (...) a do të përfshihen edhe viktimat që janë zhdukur si pasojë e krimit që e ka bërë edhe Pakti NATO gjatë intervenimit, pasi që fjala është për territorin e gjithë ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Branko Kovačić, Këshilli i pakicës kombëtare serbe të qytetit Daruvar, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Viktimat, sidomos fëmijët prindërit e të cilëve janë vrarë apo zhdukur, do të marrin kompensim.

A ekziston mundësia që ato viktimat (...) të marrin ndonjë kompensim nga sistemi (...) mu pikërisht për shkak të faktit që kemi shembullin e fëmijëve, domethënë që kanë mbetur pa prindër, kurse prindërit u janë marrë dhe u janë vra.

Deklaratë: Marija Zhiliq, Qendra për furnizim social të Qytetit Pakrac, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Njerëzit vështirë ballafaqohen me të vërtetën se pjesëtari i grupit të tij etnik ka bërë krim. Shtetet në rajon nuk kanë vullnet ta zgjidhin këtë çështje.

Shteti ka të gjitha instrumentet dhe mundësitë që nëse dëshiron cilido nga shtetet e përmendura këtu, ato çështje mund ti zgjidh. Evident se nuk ka vullnet, vështirë njerëzit ballafaqohen me të vërtetën se edhe pjesëtari i grupit të tij etnik ka bërë krim.

Deklaratë: Gjorgje Gunjević, kampist i kampit Buçe dhe Fusha e Pakracit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Iniciativa KOMRA e inkurajon grumbullimin e serbëve dhe kroatëve në Pakrac që të bisedojnë

hapur mbi temat e ndryshme, që kontribuon në normalizimin e marrëdhënieve të tyre.

Mendoj se ky takim (...) ka tubuar (...) njerëz të orientimeve të ndryshme, (...) të cilët kanë qenë, (...) në anët e kundërta (...) Kjo sjellë njëfarë perspektive dhe të ardhme për këtë qytet (...) për t'i inkurajuar që ata vetë të inkurajohen që me një normalizim të marrëdhënieve këtu, që edhe ata të nisin të flasin dhe t'i tregojnë të vërtetat

Deklaratë: Obrad Ivanović, Forumi Demokratik Serb Pakrac, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Pjesëmarrësit/set e mbështesin që të vërtetohen faktet kush janë viktimat, kryesit dhe urdhërdhënësit.

Njëmend duhet vërtetuar faktet për t'u parë kush janë viktimat, kush janë ata kryesit dhe urdhërdhënësit (...) kjo nuk duhet tash të ndahet, sepse tash praktikisht 50 për qind nga ne që kemi qenë në Buçe, janë të vdekur (...) Aty kanë qenë njerëzit prej 20, 18 e deri 83 vjeç (...) Dhe prandaj e përsëritës këtë iniciativë në drejtim të asaj për t'u vërtetuar faktet.

Deklaratë: Vladimir Solar, kampist në kampin Buçe dhe Stara Gradishka, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Institucionet dhe shtetet i kanë të gjitha të dhënat mbi krimet. Ato duhet të merren me këto çështje. Iniciativa KOMRA nuk do të sjellë fryt.

Policia ka njohuri për shumë gjëra edhe në njërin edhe në palën tjetër. Këtë duhet thënë botërisht. Ne duhet t'u japim mbështetje shteteve dhe institucioneve që të merren me këtë, por as ky tubim mendoj se shumë nuk do të sjellë frytë. Ne mund të themi çka duam.

Deklaratë: Milutin Cicvara, ish anëtarë i Bashkisë së qytetit në Pakrac, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Ekzistojnë incizimet arkivore të krimeve. KOMRA duhet të ketë qasje në ato incizime.

Ekzistojnë plotë incizime arkivore edhe nga kjo edhe nga ajo palë. Ky komision do të duhej pikërisht të angazhohet për atë që edhe ato incizime të kontrollohen. Është fakt se viktimat, si në Kukunjevc, janë incizuar pohojnë disa njerëz nga ajo palë, (...) Ekziston incizimi i rrënimit të kishës në Čaglik, ekziston incizimi i rrënimit të (...) kishës në Lipik.

Deklaratë: Jaroslav Vozab, Këshilli i pakicës kombëtare çeke, Famullia e Pozhegës-Sllavonisë, Qyteti Lipik, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Secili e ka të vërtetën e vet, por duhet ta shikojë të huajën. Këtë e mëson iniciativa KOMRA.

Në këto hapësira jemi të vetëdijshëm se ka shumë të vërteta. Unë pikërisht jam ithtar i kësaj iniciative KOMRA, sepse secili ai që e ka të vërtetën e vet duhet ta shikojë të huajën (...) Secili pyet për djalë e vet (...) Çdo lëndatë ushtarëve kroat që i kanë ruajtur civilët, por nuk e përmendi se nuk janë ruajtur civilët në Klis (...) E vërteta duhet të mësohet, por (...) secili le ta shikojë të vetën dhe të huajën. Në bazë të atyre të vërtetave do të shkruhet historia.

Deklaratë: Miladin Jakovljeviq, qytetar i Pakracit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Shumë fakte kurrë nuk do të mësohen, por KOMRA mund ta ngushtojë hapësirën për rrena e manipulime.

Një fjali më ra ndër mend kur e dëgjova një mik nga Irlanda Veriore (...) „Qëllimi ynë është (...) ta ngushtojmë hapësirën për rrena e manipulime.” Kurse tek shumë të vërteta (...) kurrë nuk do të arrihet, por ne sa më shumë ta mbyllim atë farë hapësire ku dikush nesër mund të flas se ka ndodhur kjo e ajo me aq njerëz, njëmijë njerëz, gjithnjë e më tepër e ngushtojmë atë hapësirë.

Deklaratë: Goran Božićević, Miramida, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Dëgjimet publike të njerëzve janë shumë të qenësishme.

Dëgjova këtu tregime të tmerrshme. Unë, fatkeqësisht i dëgjoj në zyrën time ndonjëherë nga njerëzit, dhe prandaj konsideroj se njerëzit duhet të dëshmojnë (...) Më rikujtoj një grua (...) Mendoj gruaja ka përjetuar goditje në kokë (...) Thotë (...) “E dini, mua në këtë luftë më janë zhdukur burri dhe djali.” (...) Konsideroj se dëshmitë si të zonjave që këtu dëshmuuan mbi tmerret e veta, janë shumë të qenësishme.

Deklaratë: Mirica Miljaniq, Forumi Demokratik Serb Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Komisionet shtetërore për të zënë rob dhe të zhdukurit duhet ta japin mbështetjen për formimin e KOMRA-s.

Ekzistojnë edhe trupat shtetëror të Republikës së Kroacisë, a po, komisioni për të zënë rob dhe të zhdukur e ashtu edhe në shtetet tjera. Pra, ato komisioneve me siguri do tu japin mbështetje të mirë që të formohet një dokument i mirëfilltë dhe juridik.

Deklaratë: Mirica Miljaniq, Forumi Demokratik Serb Pakrac, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

Në bashkësitë lokale duhet biseduar për atë kush e ka nisur këtu luftën.

Unë mendoj se iniciativa juaj është e mirë por duhet këtu ne, si qytetar të Pakracit, të kemi një komision të tillë (...) që të përfundojë se kush këtu e nisi luftën.

Deklaratë: Antun Bruneta, Këshilli i pakicës kombëtare italiane Pakrac, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, 22 korrik 2009

51. Konsultimet kombëtare me intelektualët

**Novi Sad, Serbi
25 shtator 2009.**

Konsultimet kombëtare me intelektualët i ka organizuar Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës (NDNV, Serbi). Kanë marrë pjesë 35 individ, profesorë universiteti, bashkëpunëtorë shkencor, nga institutet dhe muzetë, avokatë, përfaqësues të OJQ dhe të mediave. Ligjërues kanë qenë Bogdan Ivanisheviq nga Qendra Ndërkombëtare për të Drejtën në Tranzicion dhe Dragan Popović nga Fondi për të Drejtën Humanitare (Serbi). Dinko Gruhonjiq (NDNV), e ka moderuar tubimin. Radio Novi Sad, TV Pink, NDNV, TV Vojvodina dhe TV Apolo kanë raportuar nga tubimi.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet e pjesëmarrësve

Organet shtetërore të Serbisë kanë bërë pak në zbulimin e kryesve të krimeve të luftës nga radhët e policisë dhe ushtrisë dhe në konfirmimin e rolit të kishës, shkollave, institucioneve akademike e shkencore.

Ne kemi organet shtetërore që kanë qenë të shtrënguar, falë aksioneve të Fondit (për të Drejtën Humanitare) para se gjithash dhe falë mediave të bëjnë diçka, por shumë pak ato organe shtetërore kanë bërë që të zbulohen krimet që rrjedhin nga policia, nga ushtria, që të zbulohen kriminelët të cilët rrjedhin nga kisha, që të zbulohet çfarë ka qenë roli i shkollës (...) çfarë ka qenë roli i institucioneve më të larta akademike e shkencore.

Deklaratë: Slobodan Beljanski, avokat nga Novi Sadi, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Kisha ortodokse serbe (SPC) nuk do të mundësojë qasje në dokumentet e veta as që do ta mbështes formimin e KOMRA-s.

Dikush nga kisha do të duhej të ishte në KOMRA ose në trupat e tij, saktë nga kishat (...) në botë kjo ka fituar autoritet (...) Kjo tek ne do të shkojë shumë vështirë (...) gati nuk do të ec, (...) A do të mundësojë dhe si kisha, apo saktësisht kishat, qasjen dokumenteve? (...) Kjo nuk do të shkojë lehtë. (...) dhe vërejtja e tretë, (...) Filaret, vlladika i tashëm i Milishevës, me armë në dorë në tank, dokumentet janë aty, kurse kisha nuk e ka proceduar atë rast edhe pse, sipas të drejtës kanunore, ka qenë e obligueshme ta procedoj (...) ta zhbëjë

Deklaratë: Mirko Gjorgjeviq, publicistë, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Çfarë kishe, ata nuk do të duan të bisedojnë për këtë (...) s'kemi shans që Kroacia, Serbia, nuk di Mali i Zi, ta pranojnë me entuziazëm formimin e KOMRA-s. Çfarë kishe, ata nuk do të duan ta lexojnë këtë, nuk di çfarë kundër-memorandume.

Deklaratë: Mirko Gjorgjeviq, publicistë, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Rrethanë e vështirësuar është se Serbia nuk ka marrëdhënie të mira me fqinjët. Pa mbështetje të fuqishme ndërkombëtare do të jetë vështirë të formohet KOMRA.

Bashkëpunimi i Serbisë me fqinjët e ri (...) nuk është i mirë (...) aty nuk ka dialog dhe aty në realitet nuk ka përparim rajonal (...) Kjo është një nga gjërat të cilën duhet llogaritur si rrethanë rënduese të supozuar (...) Në një situatë të tillë. (...) një iniciativë e këtillë (...) vështirë do të kalojë pa mbështetje të fuqishme ndërkombëtare.

Deklaratë: Milan Simurdiq, ish diplomat nga Novi Sadi, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA lypset ta fitojë statusin e palës në procedimet e krimeve të luftës dhe të ketë autorizime ta iniciojë procedurën.

Ne tani kemi procese që neve na ofrohen (...) kundër disa krimeve të luftës, relativisht të intë (...) por përse ai komision me njohuritë e veta (...) e nuk është përjashtim se ai do të kishte qasje më të madhe se sa vet organet e shtetit (...) të mos inkuadrohet në

punën e një procedimi të tillë publik? Përse ai nuk do të ishte palë e interesuar? (...) Përse ai nuk do të ishte aktivisht i legjitimuar për të iniciuar procesin, përse të mos e marrë statusin e palës?

Deklaratë: Dragana Qorij, Fakulteti Juridik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nevojitet të hulumtohet roli i mediave, sepse të akuzuarit për krime të luftës mbrohen ashtu që thonë se kanë shkuar në luftë të nxitur me raportet e mediave mbi pësimin e serbëve.

„Por unë këtë e kam dëgjuar, porë në gazeta, pastaj” (...) „e rroka armën dhe u nisa në atë qytet” (...) Për momentin ka disa raste të tilla ku të akuzuarit gjatë procesit (...) thjeshtë e kanë paraqitur këtë element si konkret. Ata kanë theksuar se diçka që kanë parë e dëgjuar në momentin e dhënë, ka qenë shkak për veprimet e tyre konkrete (...) Thënë më konkretisht (...) në Vukovar, atë që e ka publikuar i pari Rojters, e pastaj RTS, më pas “Gazeta e Vukovarit (...) ajo është informatë mbi atë se (...) 43 bebe serbe janë vrarë nga ana e kroatëve

Deklaratë: Branislava Kostiq, Fakulteti i Shkencave Teknike në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA duhet të përcaktojë grupet e objektivit të cilave u drejtohet dhe në harmoni me këtë ta adaptojë të folurit: duhet të jetë në harmoni me vlerat e atyre grupeve, të jetë i njohur (si për njerëzit të cilëve u adresohet që mesazhet e dërguara të mos i kuptojnë si diç që u imponohet nga jashtë).

Kush është grupi i objektivit? Të them, ja vetëm dy grupe objektivi (...) Njëra janë viktimat e këtij konflikti (...) në atë rast mund të flasim për një funksion psikoterapi, domethënë që viktimave t'u jepet mundësia që vetë të tregojnë vuajtjet e veta apo tua prezantojnë tjerëve (...) Nëse grupi objektiv cilit i adresohet komisioni është ai mjedis shoqëror nga i cili rrjedhin kryesit, atëherë është (...) shumë e rëndësishme për efikasitetin e ardhshëm të rezultateve të punës së këtij komisioni që (...) leksiku (...) i teksteve që i sqarojnë qëllimet dhe leksiku i teksteve të përfunduara, duhet të mbështetet mbi vlera që janë konstitutive për vetëdijen e atij grupi objektiv.

Deklaratë: Pavle Rak, publicistë, Slloveni, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Anëtarë të KOMRA-s duhet të bëhen edhe përfaqësuesit e institucioneve që kanë përgjegjësi për konflikte, sikurse janë kishat, akademitë e

shkencave e tjera. Ato institucione nuk kanë në qëndrimet e veta të vlerave asgjë që radikale është kundërthënëse me objektivat e KOMRA-s (jeta e qetë me tjerët, pendimi, falja), dhe se detyra e tyre do të ishte ta vërtetojnë përse i kanë shkelur vlerat e veta.

Unë jam shumë i interesuar që diç e tillë të bëhet; që në punën e komisionit duhet inkuadruar përfaqësuesit e të gjitha kishave apo të disa institucioneve tjera që janë mjaftë përgjegjëse për këto konflikte, bie fjala, Akademia e Shkencave (...) mendoj se duhet insistuar në këtë që të gjinden njerëzit në gjendje që, duke u angazhuar për vlerat e grupit të vet, megjithatë në një komision të tillë të kontribuojnë që në fund rezultati të jetë i pranueshëm edhe nga aspekti i vlerave universale.

Deklaratë: Pavle Rak, publicist, Slloveni, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA duhet të merret me grumbullimin e të dhënave dhe të dokumentacionit e jo me interpretimin e fakteve.

Unë s'kam kurrfarë dileme kur është fjala për atë nëse është e nevojshme të formohet një komision i tillë apo jo, por mendoj se komisioni lypset të grumbullojë të dhënat, e me (...) interpretimin të merret dikush tjetër.

Deklaratë: Pavel Domonji, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Propozoj që ne të fokusohemi në ngjarjet dhe në atë dokumentacion, dhe të mos i shtrojmë vetvetes (...) qëllime shumë të mëdha, sepse thjeshtë do të biem në ndonjë kurth që ne ato qëllime të mos mund t'i përmbushim.

Deklaratë: Hajrija Mujović Zorniq, Instituti i Shkencave Shoqërore, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Një komision (...) nuk mund të ekipohet ashtu mirë të punojë dhe hulumtojë e të bëjë edhe interpretimin (...) atë kontekst të interpretimit, fakti i të gjeturve thjeshtë nuk po më përputhet në konceptin e tij disi (...) trup hulumtues, si perceptojmë se duam të jetë ai komision, (...) nuk duhet të merret me kurrfarë interpretimi.

Deklaratë: Dragana Qorij, Fakulteti Juridik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Vërtetimi dhe interpretimi i fakteve janë të pandashme.

Vërtetimi dhe interpretimi i fakteve (...) sado që parimisht jemi (...) të prirë t'i dallojmë ato dy procedime, duhet të kemi ndërmend edhe faktin se ato janë të pandashme. (...) Dhe atë (...) çka do të propozojmë ne të jenë kompetenca (...) të atij komisioni nuk mund të eliminohet interpretimi dhe për ato gjyqe të vlerave duhet të jemi të vetëdijshëm (...) Duhet të jemi të vetëdijshëm se nuk ka vetëm gjyqe faktike që ekskluzivisht kanë faktikisht të dëshmuar dhe në atë kuptim përpigemi të bëhen në këtë komision dëshmues pa kurrfarë elemente vlerash

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti Juridik në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Midis serbëve bisedat mbi viktimat serbe më nuk shkakton pasione, prandaj edhe nxitja e bashkë ndjenjës ndaj viktimave nga bashkësitë tjera etnike do të jetë e rëndë..

Ideologjitë me kalimin e kohës eshtërohen, sidomos atëherë kur bëhen shtetërore, ideologji para-shtetërore. Atëherë kur ideologjitë eshtërohen ndodh edhe një fenomen kulturor (...) opiniononi pak a shumë bëhet i pa interesuar për përmbajtjet e asaj ideologjie (...) Kur tash e inicioni bisedën midis serbëve mbi viktimat, kjo më nuk nxit kurrfarë pasioni, njëherë bile më është thënë „po kjo është e bezdisshme“ (...) Edhe më vështirë në këtë kuptim do të jetë rikujtimi i faktit se pjesëtarët e bashkësisë tonë etnike kanë bërë krime mbi pjesëtarët e bashkësive tjera etnike.

Deklaratë: Gjokica Jovanović, Fakulteti Filozofik në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Derisa në kriminelët dhe viktimat tona shikohen ndryshe nga ato tjerat, KOMRA nuk do të ketë rezultate.

Në kriminelët shikohet me dy kute, kriminelët në radhët tona dhe (...) në viktimat në radhët tona dhe këtu pikë për pikë njësojë sillen në të gjitha mjediset dhe derisa kjo është kështu e ka vështirë që një komision i tillë të arrijë rezultate të caktuara.

Deklaratë: Vladislav Radaković, politolog, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Asnjë kërkim-falje zyrtare nuk ka qenë e singertë.

Nuk ka pasur kërkim falje të singerta, edhe pse presidenti ynë ka kërkuar falje për ato krime, pro askush nuk i ka përjetuar ato kërkim falje si të singerta (...) Presidentët tjerë këtë as që e kanë menduar.

Deklaratë: Vladislav Radaković, politolog, Serbi, Konsultimet

kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Në shumicën e vendeve rezultatet e ballafaqimit me të kaluarën janë të vogla. Në Serbi nuk është e mundshme sikur që nuk ka qenë e mundshme në Spanjë dhe Austri. Gjermania bënë përjashtim.

Rezultatet e ballafaqimit me të kaluarën në tërësi janë të vogla në shumicën vendeve (...) në shkallë shoqërore (...) Gjermania bënë përjashtim dhe nuk është shembull karakteristik (...) në Spanjë, pas rënies së Frankos (...) faktikisht është arritur një konsensus shoqëror, ka rënë Franko, është kthyer demokracia, por nuk hyhet në atë çfarë ka ndodhur gjatë kohës së Frankos (...) Ndryshe, gjithë kohën derisa pezeta ka qenë valutë zyrtare në Spanjë, domethënë deri në fund të shekullit 20, kanë ekzistuar pezetat me figurën e Frankos (...) E të mos flasim për shembullin e Austrisë (...) shembull më eklatant është se Kurt Valdhajm ka mundur të bëhet Sekretar i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara si dikush që ka marrë pjesë në krimin e luftës (...) të bëhet kryetar i Austrisë.

Deklaratë: Slobodan Marković, Fakulteti i Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Në planin akademik unë jam optimist, besoj (...) se po hapet (...) diskutimi akademik mbi këtë temë (ballafaqimi me të kaluarën). Mirëpo (...) pa pjesëmarrjen e shumicës së vlefshme (...) në Serbi që të bëjmë çfarë do qoftë, kjo absolutisht nuk është e mundshme dhe pikërisht për shkakun se kjo nuk ka qenë e mundshme as në Spanjë, as në Austri.

Deklaratë: Slobodan Marković, Fakulteti i Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Të gjitha shtetet janë të interesuara që të mos zbulohet përgjegjësia e tyre. Nuk do t'i japin dokumentet e pa këtë KOMRA mund të jap vetëm vlerësimin e përgjithshëm.

Ne mund t'i formojmë pesëdhjetë komisione, nëse nuk na jepen dokumentet ne mund të japim vetëm ndonjë vlerësim të përgjithshëm (...) Në kohën e fundit jam edhe anëtar i këtij komisioni (...) për vërtetimin e rrethanave të pushkatimit të gjeneralit Mihajloviq (...) Madje edhe sikur të ekzistojë gatishmëria e shtetit, e këtu ekziston pasi që është formuar komisioni që diç e tillë të gjendet, edhe më tutje nuk jam i bindur 100 për qind se komisioni i ka marrë të gjitha dokumentet për kontrollim (...) Ne këtu po flasim për diçka që ka ndodhur para (...) 65 vitesh, ku (...) askush relevant politikisht për momentin nuk

është gjallë (...) Këtu (Iniciativa për KOMRA) po flasim për diçka që ka ndodhur para 10 vitesh, para 15 vitesh, ku gati të gjithë aktorët janë të gjallë dhe ku gati të gjithë janë të interesuar (...) që kjo në njëfarë mënyre të mos zbulohet.

Deklaratë: Slobodan Marković, Fakulteti i Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA mund të kontribuojë në ripërtëritjen e mirëbesimit midis bashkësive të cilat kanë qenë të kyçura në luftë.

Ekziston një kontekst ku duhet vendosur këtë ide mbi formimin e komisionit për vërtetimin e fakteve mbi krimet që janë kryer (...) Në qoftë se ai vërtetë formohet, mund të kontribuojë në krijimin e marrëdhënieve të reja në mbarë rajonin, e kjo do të thotë edhe përtëritjen e mirëbesimit të ndërsjellë midis të gjitha bashkësive etnike ndërmjet të cilave kanë ekzistuar konfliktet.

Deklaratë: Vladimir Pavićević, doktorant i Fakultetit të Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nevojitet që sa më shpejtë të fillohet me trysinë mbi elitat politike në të gjitha shtetet në rajon. Bashkësitë akademike mund të ndihmojnë.

Ndoshta nuk duhet të pritet 1 dhjetori apo 10 dhjetori i vitit 2010, që të nis të ushtrohet trysia e butë në arenën politike (...) Edhe mendimi im është që krahas sektorit joqeveritar, bashkësitë akademike paralel duhet të zhvillojnë konsultime edhe me aktorët relevant politik në të gjitha këto shtete në mënyrë që, (...) për atë 10 dhjetor të sigurohet mbështetja e numrit të caktuar të formacioneve politike.

Deklaratë: Vladimir Pavićević, doktorant i Fakultetit të Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Mendoj se në këtë fazë ia keni dalë relativisht mirë t'i loboni përfaqësuesit relevant që do të ishin të interesuar që komisioni të paraqitet si një lloji i zërit të tyre. E ndoshta tash do të duhej, nëse deri më tash nuk keni pasur kontakte të tilla me shtetin, parlamentin, qeverinë (...) të vazhdoni një lloj të lobingut të mëtutjeshëm në këtë kuptim.

Deklaratë: Dragana Qorij, Fakulteti Juridik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA duhet ta ketë parasysh se në vetëdijen e njerëzve, rrënim i ish RSFJ dhe krimet e kryera paraqesin vazhdimin e Luftës së II Botërore.

Këto krime janë të pandashme nga ato që janë bërë gjatë Luftës së II Botërore ose pas Luftës së II Botërore (...) Urrejtja, dëshira për hakmarrje, madje edhe bindja se (...) krimi i luftës mund të mos dënohet, e gjithë kjo është pasojë e asaj periudhe dhe e atyre krimeve.

Deklaratë: Balint Ishtvan, publicist, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nuk do të thotë se ky komision duhet të hetojë (...) krimet e luftës në Luftën e II Botërore, kjo nuk është puna e tij, por unë personalisht, si sociolog, kam argumente shumë të vlefshme të pohoj se (...) konflikti në territorin e ish RSFJ, shkatërrimi i saj është vazhdim (...) i Luftës së II Botërore. Nëse hiq tjetër, të paktën në mentalitetin dhe në vetëdijen e njerëzve.

Deklaratë: Lazar Zholt, Fakulteti Filozofik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Qëllimi i KOMRA-s duhet të jetë evitimi i krimeve në të ardhmen.

Është i qartë fakti se (...) kurrë nuk do të arrijmë që secili (...) krim të dënohet, (...) Por kjo as që është e qenësishme, veç duhet disi të arrijmë që këto krime të mos përsëriten, as brenda 45, as brenda 200 vitesh (...) dhe ky do të ishte sukses. (...) Dhe mendoj se Koalicioni bash në këtë kuptim duhet ta ketë konceptin e vet.

Deklaratë: Balint Ishtvan, publicist, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Pritjet duhet harmonizuar me gjendjen reale, kushtet shoqërore dhe rrethanat ndërkombëtare.

Nëse dikush është i vetëdijshëm për kufizimet e ndonjë aksioni shoqëror, kjo nuk do të thotë se nga ai aksion duhet hequr dorë, përkundrazi, kjo vetëm nënkupton se thjeshtë ia përshtat pritjet asaj që është gjendje reale, asaj që janë kushte shoqërore, asaj që janë rrethana ndërkombëtare.

Deklaratë: Slobodan Marković, Fakulteti i Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Në qoftë se Koalicioni për KOMRA nuk mund ta përvetësojë asnjë peshkop dhe teolog, kjo qenësisht e kufizon veprimin e tij.

Nëse ju tash, ato elemente liberale që ekzistojnë kudo në shoqëri, (...) nuk mund t'i tërhiqni në këtë koalicion, nëse nuk mund të gjejnë asnjë peshkop (vlladik) apo ndonjë teolog të shquar që të përfshihet këtu, atëherë kjo qenësisht e kufizon mundësinë

e veprimit shoqëror. (...) Ju i lexoni hulumtimet e agjencisë "Strategic marketing" dhe shihni se pesë për qind të qytetarëve (...) e mbështet fuqimisht aksionin e sektorit joqeveritar.

Deklaratë: Slobodan Marković, Fakulteti i Shkencave Politike në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nuk është vështirë të mblidhen një milion nënshkrime, por për t'u ndryshuar opinionin publik kjo nuk mjafton. Sa më shpejtë duhet nisur fushatën.

Sado që na duket se një milion nënshkrime është një shifër e rëndësishme, unë mendoj se një milion nënshkrime për një ide të këtillë edhe nuk do të jetë aq vështirë (...) Mirëpo, sa është kjo e rëndësishme? Shikoni, këto janë një milion nënshkrime në mbarë rajonin, sa do të jetë kjo e rëndësishme për ndryshimin e qëndrimit brenda opinionit publik. (...) Me këtë punë duhet nisur më herët (...) domethënë pak më me guxim në opinionin pavarësisht faktit që pjesa më e madhe në opinionin e përgjithshëm publik me siguri për momentin bash nuk anon nga kjo ide.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti Juridik në Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nevojitet të sinkronizohen sjelljet e të gjithë aktorëve në përgatitjet për formimin e komisionit dhe të respektohen specifikat e shteteve.

Rajonalizmi që është menduar, kërkon një sinkronizimin jashtëzakonisht të mirë në sjelljet e atyre të cilët punojnë në përgatitjet për formimin e komisionit. Domethënë, sinkronizimi i mirë dhe harmonizimi i konkluzioneve me ndoshta respektimin e specifikave në territoret e shteteve që duhet të përfshihen me këtë komision.

Deklaratë: Zhivojin Tasiq, Muzeu Popullor në Leskovc, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

E vërteta të cilën e paraqesin viktimat mund të shërbejë gjykatave dhe hulumtimeve shkencore, për viktimat ka funksionin psikoterapi, e duhet të shërbejë edhe spastrimit të së keqes në popull.

E vërteta e viktimës mund t'i shërbejë edhe gjykatës, mund t'u shërbejë edhe hulumtimeve shkencore, por më duket se më së shumti duhet t'i shërbejë vet viktimës (...) që ajo duhet të ketë funksionin psikoterapi. (...) Ajo e vërtetë (...) e viktimës do të duhej (...) t'i shërbejë (...) spastrimit të asaj të keqeje që gjendet në

ne, që i ka lindur të gjitha këto të këqijat tjera që i kanë goditur më së shumti ata që janë bërë viktimë...

Deklaratë: Zhivojin Tasiq, Muzeu Popullor në Leskovc, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA do të ndihmojë në iniciimin e hetimeve mbi krimet që kanë mbetur të panjohura.

KOMRA nuk do të mund të procedojë, por gjithsesi do të mund të krijojë atmosferën dhe të (...) mbledh argumente me të cilat do të kërkojë shtrirjen ndoshta të së drejtës penale, apo të drejtës tjetër luftarake në kuptimin e procedimit të mundshëm edhe të disa gjërave të cilat ndoshta deri më tash kanë mbetur jashtë sistemit juridik.

Deklaratë: Lllazar Zholt, Fakulteti Filozofik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

KOMRA duhet të merret me vërtetimin e fakteve mbi ngjarjet në kohën e konflikteve në Slloveni dhe në Maqedoni.

Me qenë se fjala është mbi luftërat që kanë nisur në Slloveni (...) por edhe Maqedonia në fund përjetoi një luftë, mendoj se duhet t'i përfshijmë të dy këto vende. Për çdo rast, problemet janë më të vogla dhe do të jetë më lehtë të bëhen hulumtimet në ato dy vendet. Dhe prandaj, atëherë do ta linim diçka të pa thënë, nëse qenësisht është e lidhur me këtë që ka ndodhur në këto zona qendrore.

Deklaratë: Pavle Rak, publicist, Slloveni, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

Nevojitet të sqarohet roli i bashkësisë ndërkombëtare në konflikt.

Bashkësia ndërkombëtare shumë konkretisht ka marrë pjesë në atë luftë dhe aty kanë qenë disa viktimë, dhe kjo mund të sjellë gjakun e keq dhe të sqarohen edhe ato gjëra, mendoj se nuk është e padobishme. Nga asgjë nuk duhet të ikim.

Deklaratë: Pavle Rak, publicist, Slloveni, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25 shtator 2009.

52. Konsultimet rajonale me gazetarët

Novi Sad, Serbi
26 shtator 2009.

Konsultimet rajonale me gazetarët i ka organizuar

Shoqata e Pavarur Gazetarëve të Vojvodinës (Serbi). Në tubim kanë qenë prezent gjithsej 47 pjesëmarrës, themelues, drejtor, kryeredaktor, redaktor dhe gazetar të mediave nga rajoni. Ligjërues kanë qenë Bogdan Ivanisheviq nga Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë në Tranzicion, Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Vesna Ter-sheliq (Documenta, Kroaci). Moderator kanë qenë Dinko Gruhonjiq (Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Serbi), Eugen Jakovçiq (Documenta, Kroaci) dhe Aleksandar Trifunoviq (Buka, BeH). Nga takimi kanë raportuar agjencia e lajmeve SRNA (BeH), TV B92 dhe Radio Pançeva.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet e pjesëmarrësve

Iniciativa KOMRA ka çelur hapësirë për debat mbi të kaluarën në mbarë rajonin dhe ka krijuar koalicionin i cili ka fuqinë që nga qeveritë të kërkojë formimin e KOMRA-s.

Ekziston mundësia që shtetet, për shembull njëri të thotë "jo, nuk e duam këtë." Por ajo që do të jetë rezultat i këtij debati rajonal është hapësira e pushtuar për diskutim mbi të kaluarën. Kurrë më askush nuk do të mund të përjashtojë, ta mbyll, të thotë "nuk ka asi debati." Koalicioni për KOMRA i krijuar njëherë është fuqi e atillë sa kurrë më nuk do ta lë rehat asnjë qeveri në raport me atë që ai koalicion ka kërkuar, e ky është formimi i Komisionit zyrtar rajonal i cili do të merrej me vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Milion nënshkrime për KOMRA-n nuk janë garanci se qeveritë e vendeve në rajon do ta përqafojnë Iniciativën për formimin e KOMRA-s.

Sa i përket kësaj ideje unë fare nuk dyshoj se do të mblidhen një milion nënshkrime, por më duket se më vonë, kur këto të mblidhen, nëse qeveritë e vendeve në rajon (...) nuk e përqafojnë këtë iniciativë (për formimin e KOMRA-s) (...) atëherë druhem se kjo do të kalojë dobët.

Deklaratë: Llluka Brailo, "Novi list", Kroaci, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Krahas vullnetit politik nevojitet mbështetja e pronarëve dhe redaktorëve të mediave të cilat mund të ndihmojnë që iniciativa të prezantohet në mënyrë të mirëfilltë.

Më duket se pas kësaj duhet ulur me redaktorë, por edhe me pronarët e mediave në rajon, sepse në qoftë se ata nuk e japin mbështetjen bashkë me atë vulnetin e famshëm politik, druhem se kjo për të cilën ne po flasim dhe ato ide të mira (...) dhe qëllimet e ndershme të KOMRA-s, nuk do të prezantohen në mënyrë të mirëfilltë në bazë të së cilave do të shtohen efektet e mëvonshme.

Deklaratë: Lluca Brailo, "Novi list", Kroaci, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Grupi medial i cili do t'u (...) paraprinte raporteve të (Koalicioni për)KOMRA ndaj opinionit dhe ndaj mediave duhet të thirr takimin me grupet e caktuara mediale, drejtorët e radiove, të gazetave, të agjencive, që veç e veç, varësisht nga profili medial, ta fokusojnë pyetjen dhe në fund të fundit mënyrën se si krejt do të raportohet, të ndërtohet apo kurdiset ngjarja e caktuar, lajmet dhe ta njoftojë opinionin.

Deklaratë: Zoran Iliq, FENA, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Për marrëveshje mbi përcjelljen e iniciativës KOMRA nevojitet që sa më shpejtë të organizohet takimi me drejtorët e serviseve publike dhe me pronarët e të gjitha mediave. Është me rëndësi që mediat ti caktojnë gazetarët të cilët do të raportojnë.

Kam (...) një lloj sugjerimi për iniciatorët dhe anëtarët e Koalicionit për KOMRA. Që në konsultimet e ardhshme, e lidhur për problemet e përcjelljes së kësaj teme në media e kështu me radhë, duhet përfundimisht të jenë drejtorët e serviseve publike dhe pronarët e të gjitha mediave. (...) Konsultimet lypset organizuar me njerëzit të cilët në njëfarë mënyre vendosin dhe i krijojnë konceptet redaktuese të mediave.

Deklaratë: Aleksandar Reljiq, TV Pink, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Kur bëjmë konsultime, që ju si njerëz në media, drejtor, redaktor, të na sugjeroni ose redaktorët tuaj me të cilët duhet të punojmë ose njerëzit të cilët gjithsesi do të duhet të thirren në tubimet tona. Ne i paguajmë ato shpenzime të ardhjes, të rrugës që shpesh është pengesë e madhe që ndonjë gazetarë të vijë dhe marrë pjesë në ndonjë ngjarje.

Deklaratë: Aleksandar Trifunoviq, Buka, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Nevojitet të hulumtohet roli i mediave para dhe gjatë konflikteve.

Kolegu (...) shtroi një tezë të rëndësishme (...) duke

hapur bisedën për hulumtimin e rolit të mediave gjatë viteve të nëntëdhjeta (...) Hulumtimi i rolit të mediave gjatë viteve të nëntëdhjeta është i rëndësishëm, por është me rëndësi të konstatohet roli i mediave edhe për atë periudhë para viteve të 90-ta kur në realitet nisi orkestrimi i ngjarjeve.

Deklaratë: Zheļjko Hodonj, HINA, Kroaci, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Duhet të shënohet se si krejt dhe në çfarë mënyre mediat kanë kontribuar, jo vetëm për t'u përgatitur konflikti ose opinionit për shpërthimin e konflikteve, por që edhe atë konflikt shpesh e kanë shtytur: urretja ka qenë më madhe, frika, likuidimet, vrasjet dhe shkelja e të drejtave të njeriut më të mëdha dhe më të tmerrshme.

Deklaratë: Branislava Obranova, Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Pengesat më të mëdha në BeH janë qëndrimi jo i qartë i pushtetit ndaj krimeve të luftës dhe pritjet jo reale e iniciatorit të KOMRA-s që partner të jenë autoritetet të cilat i mohojnë krimet.

Nën këtë projekt, që ai të nis të realizohet, ekziston një fushë e tërë e minuar me pengesa shumë serioze (...) Pengesa e parë (...) për mua është qëndrimi ende i panjohur i pushtetit (...) ndaj krimeve të luftës (...) Këtu në veçanti po flas për Bosnjën e Hercegovinën ...Tani jemi dëshmitar se kemi një fazë të tretë (...) Po flas këtu (...) mbi mohimin e krimit (...) Pra, ne gjendemi në fazën në të cilën presim që (...) njerëzit të cilëve u takon pjesa më e madhe e pushtetit, (...) që ata të jenë partner të iniciatorit të kësaj ideje (...) Komisionit rajonal. Unë mendoj se ky, pak ose shumë, por praktikisht është mision i pamundshëm.

Deklaratë: Senad Peqanin, "Dani", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Pasqyra e fakteve mbi krimet e luftës nuk është e mjaftueshme pa analizën shkaqeve dhe të kontekstit, por në rastin e ish RSFJ kjo do të nënkuptonte kthim në të kaluarën e largët (shekullin e XIV).

Mina tjetër shkelëse (...) është dilema a do të merret ky komision rajonal vetëm me faktet apo edhe me shkaqet. Nëse është fjala për faktet (...) mendoj se (...) aty nuk ka shumë të panjohura, pavarësisht nëse rastin për paraqitjen e të vërtetës dhe të përvojës së vetë e kanë vetëm viktimat apo edhe kryesit e krimit (...) Natyrisht se pasqyra e atyre fakteve tek të cilët mund të vihet nuk do të ishte (...) e mundshme as për së afërmi në shkallën në të cilën

është e dëshirueshme dhe e nevojshme pa analizën e shkaqeve të atyre ngjarjeve (...) E në qoftë se nisemi me kontekst, atëherë (...) nisemi me historinë (...) Unë jam absolutisht i sigurt se sikur do të niseshim me analizën e shkaqeve apo pasqyrimin e kontekstit (...) do të shkonim deri në shekullin e XIV. Unë thjeshtë nuk shoh në territoret e shtetit tonë, as ambient akademik, as një ambient në shoqëri ku është e dëshirueshme lidhja faktike e historisë.

Deklaratë: Senad Peqanin, "Dani", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Natyrish se çdo rrëfim e ka kontekstin e vet, por një-farë rekomandim imi është që megjithatë në fillim të ndaleni në diçka që janë fakte lakurige.

Deklaratë: Sanda Saviq, B92, Serbia, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Për mediat është vështirë ta përcjellin procesin sikur që e përcjellin ngjarjen. Vështirësues është edhe fakti se sot ka më pak donator për mediat të cilat raportojnë mbi krimet e luftës.

Për mediat është vështirë (...) ta përcjellin procesin (...) në të njëjtën mënyrë sikurse përcillet ngjarja (...) Këtu që po ashtu është (...) e qenësishme të theksohet janë resurset që i disponojnë mediat për përcjelljen e një gjeje që është proces (...) Kontributi i madh i një grupi të mediave në hapësirën e ish Jugosllavisë në zbulimin e krimeve të luftës, ka qenë (...) në kohën kur shumica e atyre mediave kanë marrë pak a shumë donacion dorëilire (...) nga organizatat ndërkombëtare (...) Është fakt se sot një ndihmë e tillë më nuk ekziston dhe është fakt se, bie fjala, një medium i cili ka dhënë, mendoj pa precedent (...) kontribut (...) një gazetari të guximshme të ndershme (...) sikurse është "Feral tribun", ka qenë i detyruar të shuhet, (...) nga arsyeja që nuk ka mundur të gjejë midis qindra donatorëve (...) asnjë i cili e ka pa arsyen dhe ndoshta idenë se më mirë është të mundësohet ekzistenca e Feral Tribun-it se sa të mbahen dy konferenca.

Deklaratë: Senad Peqanin, "Dani", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në media gjenden edhe gazetarët të cilët e kanë përgatitur luftën. A mundet dhe a duhet me mediat e tilla të realizohet bashkëpunimi?

A mund të presim që po ato mediume të njëjta të cilat e kanë përgatitur hapësirën për luftë, të cilat gjatë luftës kanë punuar ashtu e ashtu, e (...) midis anëtarëve të atyre redaksive ka njerëz të njëjtë që kanë punuar më herët (...) si do ta botojnë ato media tash rrëfimin të cilin ne tani duhet ta prezantojmë në

bazë të fakteve që i kemi grumbulluar?

Deklaratë: Branislava Obranović, Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Ideja (formimi i KOMRA-s) është e mirë, por në ambientin aktual medial, kulturor e politik nuk është e mundur të realizohet kjo ide.

Unë gjithsesi mendoj se kjo është një ide e mirë, por nuk e shoh në ambientin e të gjitha shteteve tona si në atë medial ashtu edhe politik, kulturor, nuk shoh mënyrën se është e mundur të realizohet ky projekt.

Deklaratë: Senad Peqanin, "Dani", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Vlera kryesore e KOMRA-s duhet të jetë e vërteta, rehatia e familjeve të viktimave dhe pajtimi midis bashkësive. Në realizimin e këtyre qëllimeve KOMRA duhet të llogaris amnistinë dhe mbrojtjen e dëshmitarëve.

Do të thosha se vlera kryesore e KOMRA-s duhet të jetë e vërteta. Për KOMRA-n duhet të jetë shumë më e rëndësishme sa familje të viktimave do të mësojnë të vërtetën, sa kriminel do të jenë në burgje. Pra, imuniteti në këmbim për të vërtetën (...) Për hir të rehatisë së familjeve të cilat nuk dinë se çfarë ka ndodhur me më të dashurit e tyre, për hir të vërtetës dhe varrimit eventual të mbeturinave mortore të viktimave, KOMRA duhet t'i kushtojë një kujdes të veçantë e të madh një gjeje që quhet dëshmitari i mbrojtur (...) Vlera kryesore e KOMRA-s duhet të jetë e vërteta për hir të rehatisë së familjeve të viktimave dhe pajtimit midis bashkësive

Deklaratë: Zheljko Tvrdishi, Shoqata e Gazetarëve të Kosovës, Kosovë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Shtetet në rajon që nuk i njohin faktet të cilat i ka vërtetuar Gjykata e Hagës vështirë do ta pranojnë iniciativën për formimin e KOMRA-s.

Pra, janë të pakontestueshme faktet se Gjykata e Hagës i ka konstatuar faktet në të gjitha palët, por ato në realitet nuk i pranojnë politikat dhe për këtë shkak mendoj se do të jetë shumë vështirë të binden qeveritë e vendeve të cilave vështirë do të mund tu qaseni me këtë projekt.

Deklaratë: Damir Shimić, TV BH1, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Duhet nisur nga faktet që i kanë konfirmuar Gjykata e Hagës dhe gjyqet vendore – këtë askush nuk do ta kundërshtojë.

Mendoj se për fillim do të ishte më së miri të (...) bazohemi ekskluzivisht në faktet. Sepse ne kemi aktgjykimet e Gjykatës së Hagës e të gjykatave vendore, dhe mendoj se për fillim më mirë të shfrytëzohen faktet, aktgjykimet e plotfuqishme që i kanë miratuar gjyqtarët e pavarur, të cilat njerëzit nuk mund t'i kundërshtojnë. E pastaj kjo të shtrihet më tutje

Deklaratë: Xhenana Karup-Drushko, "Dani", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në BeH akoma manipulohet me të dhënat prej 200.000 boshnjakëve të pësuar, edhe pse Qendra Hulumtuuese-Dokumentuese ka vërtetuar se janë vra, pësuar e zhdukur gjithsej rreth 97.000 njerëz.

Ne, një ditë në Bosnjë e Hercegovinë kemi pasur promovimin e liderit të ri politik, magnatit medial (...) i cili gjithashtu, ka manipuluar (...) me faktin mbi numrin e përgjithshëm të pësuarve në Bosnjë e Hercegovinë. Domethënë ai prapë në atë tezën e "viktimit boshnjake" ka përmendur numrin prej 200.000 boshnjak të vrarë (...) Qendra Hulumtuuese Dokumentare në Bosnjë e Hercegovinë ka arritur njëfarë shifre (...) dhe mendoj se ajo është më pak se 100.000. Pra në të gjitha palët në Bosnjë e Hercegovinë gjithsej ka 97.000 të pësuar.

Deklaratë: Damir Shimiq, TV BH1, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Mediat kroate që po e përcjellin gjykimin e gjeneralëve kroat për krime të luftës –po raportojnë në mbrojtje të tyre.

Ky po ashtu është pozicion shumë i vështirë i juve që kërkon mbështetjen e mediave në këto shtete. Shpesh i përcjelli mediat kroate (...) dhe në realitet mund të vërehet, (...) se qasja raportimit (...) nga gjykimi për krime të luftës kryesisht është pro aktiv në mbrojtje të gjeneralëve kroat të cilët gjykohen.

Deklaratë: Damir Shimiq, TV BH1, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Pavarësisht nëse KOMRA do t'i vërtetojë faktet dhe do t'u ndihmojë gjeneratave të ardhshme ta kuptojnë çfarë ka ndodhur, kjo nuk do ta pengojë manipulimin me të dhëna.

Nëse ky projekt do të ketë sukses, nëse e realizon qëllimin e vetë të së vërtetës që ai në afat të gjatë, domethënë gjeneratave të ardhshme mund t'u le dëkja për çka ata do ta njohin më mirë atë që ka ndodhur këtu (...), kjo prapë nuk do të ndihmojë që të mos manipulohet me të dhënat pavarësisht sa

të vërteta dhe fakte i konfirmoni dhe publikoni në çfarëdo dokumente.

Deklaratë: Damir Shimiq, TV BH1, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në Kosovë ekziston problemi i identifikimit të mbeturinave mortore. Pikërisht për këtë duhet nisur më parë nga shkalla kombëtare / shtetërore e pastaj të bëhet lidhja në shkallë rajonale.

Në Kosovë kemi problem, i kemi varrosur 2.000 njerëz pa analiza ADN, kurse në morgun në Prishtinë (...) gjenden (...) edhe 400 mbeturina mortore ADN e të cilëve nuk po përputhet me analizat që i kanë dhënë anëtarët e familjeve. Pra, ne kemi problem brenda vet vendit (...) Konsideroj se do të ishte shumë më mirë sikur të nisemi nga vendet, e pas kësaj të takohemi në planin rajonal.

Deklaratë: Ardijana Thaçi, Koha Vision, Kosovë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Faktet nuk janë të mjaftueshme. Nevojitet që krimet e luftës të tregohen në kontekst, e kjo nuk u përgjigjet autoriteteve në rajon.

Unë këtu jam tepër pesimist, sepse e di kur u krijua fuqia, e dimë kur u krijua paraja, dhe atyre struktura (politikanëve) e vërteta nuk u konvenon (...) Në Mal të Zi para tri, katër vitesh (...) është filmuar një film dokumentar (...) ki cili merret me agresionin në Dubrovnik. Në atë film gjithëkë silllej me fakte (...) Mirëpo dimensionin politik i gjithë asaj ekspedite në Dubrovnik (...) absolutisht nuk ekziston. Ashtu që me një qasje faktike u arrit ajo që dukej se njerëzit me mjekra e të dehur, u futën në thesarin botëror të prirë nga njëfarë energjie antike e ngjashme. Me qel lim po karikaturizoj (...) dua të them se ai kontekst duhet të paraqitet me anë të asaj si do të renditen faktet, e kjo atyre nuk u përgjigjet.

Deklaratë: Brano Mandiq, "Vijesti", Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Fushata mediale duhet të jetë serioze dhe atë duhet ta udhëheqin të përkushtuarit idesë.

Fushata juaj mediave duhet të jetë tejet serioze (...) Unë do t'u këshilloja që prerë të formoni një ekip për këtë (...) Në këtë mund të punojnë njerëzit e përkushtuar (...) Domethënë dikush që ka forcë të mjaftueshme (...) duhet shkuar ngulshëm, partizance, me disa individ të fuqishëm (...) Mendoj se ka mjaftë njerëz që janë të përkushtuar kësaj. Për këto probleme nevojitet dikush i cili do t'i bartë në shtëpi.

Deklaratë: Brano Mandiq, "Vijesti", Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

KOMRA duhet ta ngrit vetëdijen e njerëzve se të gjithë duhet të ballafaqohen me të kaluarën.

Ajo që po dua të them është se KOMRA-s lypset t'i jepet mbështetja që t'u krijojë ndonjë qasje alternative njerëzve, pasi që kjo është më e qenësishme, domethënë ajo vetëdije, ngritja e vetëdijes, se të gjithë duhet të ballafaqohen me të kaluarën.

Deklaratë: Idriz Seferi, "Koha Ditore", Kosovë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

KOMRA është qenësor që në Serbi të flitet mbi viktimat shqiptare, e në Kosovë mbi ato serbe.

KOMRA (është) qenësor për të ardhmen e gjithë neve, domethënë duhet të punojmë në këtë rrafsh dhe ta mbështesim (...) Shumë njerëz këtu nuk e dinë se në Kosovë janë vrarë rreth 10.000 njerëz, kanë frikë se vetëm viktimat serbe do të përmenden e kështu me radhë, kurse këtu po flitet vetëm mbi viktimat serbe.

Deklaratë: Idriz Seferi, "Koha Ditore", Kosovë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në mbarë rajonin mediat po i përcjellin vetëm faktet në favor të viktimave të "veta".

Në Bosnjë e Hercegovinë nga fillimi i luftës, e ja edhe në Kosovë prej vitit 1999 ... Kemi sistemin ku flitet vetëm për një pjesë të çështjes, çështjes e cila i konvenon një mjedisi të caktuar (...) duhet bërë ndarja nga praktika që të përcillen vetëm faktet (...) ekskluzivisht vetëm të viktimave "tona" (...) Për shembull, gjykimet e boshnjakëve i përcjellin ashtu vetëm nëse gjykohet ndonjë serb, (...) se përcillet vetëm që qëndron në aktakuzë, kurrë mbrojtja; nëse gjykohet boshnjakët përcillet vetëm mbrojtja, e fare jo çka qëndron në aktakuzë (...) e kemi mjaftë të ndërtuar atë sistem të dimë vetëm një pjesë të çështjes.

Deklaratë: Sanja Shkuletiq, "Avaz", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Mediat do të nisin ta përcjellin aktivitetin e Koalicionit për KOMRA në qoftë se konsultimet bëhen ngjarje politike.

Ne do t'ju përcjellim (Koalicionin për KOMRA) në qoftë se ju vërtetë e bëni ngjarje të mirë politike (...) Ju vërtetë duhet të përpiqeni që, ja, si edhe këta njerëz të cilët në këtë me apo pa qëllim ia kanë dal nga diçka që është dashur të jetë vetëm gej paradë, të bëhet ngjarje kryesore politike në vend..

Deklaratë: Sanda Saviq, B92, Serbi, Konsultimet rajonale me

gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Sapo të formohet komisioni do të bëhet objekt i kundër-fushatës.

Atë moment kur të shpallet vetëm ekzistimi i atij komisioni, që të nis të punojë, ne të gjithë veç mund të shohim mijëra shkrime në gazeta përse serish edhe një komision për të vërtetën, kush e ka porositur, kujt i konvenon, si do të jetë dhe të gjithë veç mund të supozojmë se çka kemi krejt me pa.

Deklaratë: Vesna Sladojeviq, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Vlera më e madhe e KOMRA-s është se do t'u mundësojë të rinjve dhe gjeneratave të ardhshme të mësojnë mbi gjithçka që ka ndodhur me anë të rrëfimeve të njerëzve nga hapësira e ish Jugosllavisë.

Mendoj se është i rëndësishëm (KOMRA) mu për shkak të së ardhmes. Dëshiroj që fëmija im një ditë (...) kur të hyjë në internet dhe kur të dëshirojë të mësojë detaje për atë çfarë ka ndodhur në hapësirat ku kanë jetuar prindërit e tij, të mësoj diçka që është më afër të vërtetës, e do të mësojë diç që është më afër të vërtetës ashtu (...) që të vërtetën e vet do ta tregojnë të gjithë njerëzit që kanë marrë pjesë në këtë, respektivisht njerëzit nga këto hapësira (...) dhe mendoj se kjo është vlera më e madhe e këtij projekti.

Deklaratë: Vesna Sladojeviq, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

KOMRA do të ketë problem ti marrë të dhënat dhe dokumentet në posedimin e organeve të shtetit.

Në qoftë se kërkojmë dokumente nga ato (institucionet) dhe të dhënat që më lehtë të sigurojmë faktet, për këtë jemi dëshmitarë se vështirë se do ta përjetojmë, ato do t'i japin kur ata të duan. Fatkeqësisht për këtë jemi çdo ditë dëshmitarë në çdo gjykim për krime të luftë.

Deklaratë: Vesna Sladojeviq, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Programi informativ i Radiotelevizionit të Serbisë do të raportojë nga konsultimet, por cilësia raporteve do të varet nga interesimi i gazetarit i cili raporton. Dëshmitë e viktimave duhet emetuar në emisione të veçanta, sepse krijojnë përshtypje më të fuqishme. Emisionet speciale mbi viktimat ndihmojnë që rrëfimet mi viktimat të fitojnë më shumë shikues.

Çështja e raportimit nga kjo konferencë (konsultime), bie fjala, apo nga ndonjë e ardhshme (...) Këtë vazhdimisht do ta bëjmë në Programin informativ të Radiotelevizionit të Serbisë (...) Ne do t'i kemi përfaqësuesit tanë (...) por me sa sinjeritet do të merren me vet të ardhmen e kësaj ideje, kjo varet personalisht nga autori, respektivisht nga kolegu i cili do të merret me këtë, sa do të futet në atë tregim.

Deklaratë: Vesna Sladojeviq, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Mendoj se duhet kultivuar autorësitë individuale (...) në terminet e posaçme, sepse kjo nuk mund të shkojë në programin informativ ditor ku ju mbysin ngjarjet e ditës. Nëse një pjesë e punës së atij komisioni do të jetë dëshmimi i viktimave, siç po shohim se është planifikuar, (...) mendoj se kjo gjithmonë është më mirë të bëhet në terminet e veçanta, në emisionet e posaçme dhe veprat e posaçme autoriale të cilat lënë përshtypje shumë më të fuqishme.

Deklaratë: Vesna Sladojeviq, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

A keni menduar eventualisht për bashkimin apo mbështetjet e rrjetëzuar të mediave ndaj (Koalicionit për) KOMRA? (...) A ekziston ndonjë variant që mediat e caktuara (...) të nënshkruajnë kontratë me ju dhe me këtë, të them, të zotohen të emetojnë emisione speciale apo diç ngjashëm nga kjo? (...) flas mbi efektin (...) si do të mund t'u ndihmojmë ne juve në çështjen që viktima të fitojë më shumë shikues, ashtu të themi

Deklaratë: Rajko Sherbet, TV Mali Zi, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

KOMRA duhet saktësisht ta definojë nocionin e viktimës dhe ai lypset të zbatohet në të gjitha shtetet, në të kundërtën ideja do të komprometohet.

KOMRA duhet qartë dhe saktë ta definojë nocionin e viktimës dhe me konsekuencë ta aplikojë në të gjitha mjediset ku do të jetë kompetent (...) Në të kundërtën, rrezikojmë të hyjmë në çështjen edhe si shoqëri, por edhe si (Koalicion për) KOMRA vetë mbi „viktimat tonat e tuajat”, mbi „viktimat e rendit të parë e të dytë” dhe kjo tërë çështjen do ta komprometonte pakthyesëm (...) para se elitat e ndryshme politike fare do të gjendeshin në situatë të vendosin mbi KOMRA-n.

Deklaratë: Zoran Sekuliq, FONET, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Viktimat janë viktima, nuk ekzistojnë “tonat” dhe “të tyre”. Viktimat duhet të kenë trajtim të barabartë – ajo qasje do të sigurojë iniciativës besueshmëri, autenticitet dhe mirëbesim.

Nuk janë të gjitha viktimat të njëjta (...) por viktimat janë viktima. Dhe nuk ekzistojnë tonat e tuajat, ekzistojnë viktimat edhe pse ideja e këtij komisioni është që të dëgjohet zëri i viktimës, atëherë ato viktima vërtetë duhet të kenë trajtim të barabartë (...) Opinioni do ta përfitojmë edhe ju si (Koalicion për) KOMRA edhe ne si mediume, në qoftë se kjo çështje nga fillimi do të ketë besueshmëri, do të jetë autentike dhe e besueshme dhe e punuar pa kurrfarë paragjyimesh.

Deklaratë: Zoran Sekuliq, FONET, Serbi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Iniciativa KOMRA e ka kundër vetes opinionin i cili thërret se të gjithë kriminelët duhet të përgjigjen, por se kriminel janë gjithmonë tjetër.

Sipas hulumtimit 80 për qind të njerëzve (...) po flas për mjedisin nga vi unë (Banja Luka) (...) kanë thënë se në esencë të gjithë kriminelët e luftës duhet të përgjigjen (...) Në anketën njëjtë, përqindja e njëjtë e njerëzve thotë se “ne (serbët) nuk kemi bërë krime të luftës.” Ky në realitet është opinionin ynë të cilin ne tash e provokojmë.

Deklaratë: Aleksandar Trifunović, Buka, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Pjesëmarrja në luftë është edhe mos bërja. Tek kur për këtë ta hapim debatin, kemi të drejtë të pyesim çka do të thonë fëmijët tanë.

Ne duhet të arrijmë deri tek ajo shpërlarje e trurit të njerëzve se ka pasur luftë, se ka pasur viktima, se kemi marrë pjesë në këtë. Se ajo që nuk e “kemi bërë” ka nënkuptuar se marrim pjesë në atë. Mendoj se tek atëherë fare do të kemi të drejtë të flasim se çka do të ndjejnë nga ajo fëmijët tanë apo jo, a do tu interesoje apo jo.

Deklaratë: Aleksandar Trifunović, Buka, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në BeH iniciativa nuk mund ta marrë mbështetjen politike pa trysni të bashkësisë ndërkombëtare.

Bisedova me kolegët nga BeH dhe të gjithë flasin heshtazi (...) se iniciativa kurrë nuk do të mund të marrë mbështetjen politike dhe se atje, me qenë se shteti është nën protektorat legal, ndoshta do të dëgjohej bashkësia ndërkombëtare.

Deklaratë: Sasha Kosanović, Radiotelevizioni i Kroacisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Kusht i pranimit në Bashkimin Evropian duhet të jetë që midis shteteve kandidatë të mos ketë konflikte.

Nëse ato elitat (në rajonin e ish Jugosllavisë) dëshirojnë të hyjnë në Bashkimin Evropian, duhet punuar në atë drejtim që kushti i pranimi në Bashkimin Evropian –që këto konflikte tona fisnore të përfundojnë më përpara se njëri nga vendet të bëhet kandidate serioze. Apo para hyrjes në Bashkimin Evropian që të gjitha ato pllaka të vendosen dhe të përfundojë ajo çështje.

Deklaratë: Sasha Kosanović, Radiotelevizioni i Kroacisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Kroacia e ka miratuar Deklaratën mbi luftën atdhetare me të cilën mohohet pjesëmarrja në luftë në BeH. Nga ky kënd në BeH nuk ka ndodhur asgjë që ka lidhje me Kroacinë.

Si mendoni ju ta zgjidhni, bie fjala, problemin e vogël se Kroacisë absolutisht nuk i intereson asgjë që nuk ka ndodhur në Kroaci, kurrfarë një milion nënshkrimesh: do të shikohet sa ka aty kroat, sa ka serb, sa kinez janë nënshkruar. Në Kuvendin e Kroacisë është miratuar Deklarata mbi Luftën Atdhetare ku gjëja kryesore ka qenë që të distancohemi nga pjesëmarrja e Kroacisë në luftën në Bosnjë e Hercegovinë. Pra, qytetarëve kroat, politikës kroate nuk i intereson asgjë në Bosnjë, asgjë nuk ka ndodhur atje lidhur me ne, e të mos flas për ndonjë Serbi, Kosovë, Mal të Zi.

Deklaratë: Sasha Kosanović, Radiotelevizioni i Kroacisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

KOMRA duhet ta hartojë listën e kampeve dhe vendeve të mbajtjes rob dhe të rekomandojë që të gjitha vendet e pësimi të shënohen.

Njëra nga listat e cila shpresoj do të jetë pjesë e raportit të ardhshëm të KOMRA-s, do të jetë lista e të zënëve rob dhe e kampeve dhe me të mund të shkojë edhe rekomandimi që të shënohen të gjitha vendete pësimi

Deklaratë: Vesna Tersheć, Documenta, Kroaci, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Koalicioni për KOMRA duhet të formojë ekipin medial i cili do të punonte në ndërlidhjen e serviseve publike në rajon, që në të gjitha shtetet të dëgjohen dëshmitë publike të viktimave dhe vendimet e gjykatave për krime të luftës.

Mendoj se ky Koalicion për formimin e KOMRA-s eventualisht mund të ketë një (...) ekip të mediave kurse detyra e atij ekipi do të ishte (...) të insistojë tek televizionet kombëtare që të bashkëpunojnë, sepse (...) ato janë servise publike, domethënë përfaqësojnë interesin publik (...) Njëra nga idetë apo Rekoman-

dimet do të ishte të emetojnë dëgjimet publike të viktimave (...) Kemi, për shembull, gjykim për krime të luftës në Serbi dhe në Bosnjë e Hercegovinë dhe (...) në Kroaci (...) ajo që do ta propozoja dhe që ai ekip duhet ta bëjë është që ato televizione të ndërlidhen, që ne në Mal të Zi të dëgjojmë çka është ajo që ka vendosur gjykata për krime të luftës në Beograd apo në Sarajeve sepse ne absolutisht jemi të izoluar.

Deklaratë: Sonja Radoshević, gazetarë e lirë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Për promovimin e Iniciativës për KOMRA nevojitet të angazhohen personalitetet publike që janë të njohura në rajon.

Njëra nga (...) dinakëritë e mediave (...) është edhe shfrytëzimi i personaliteteve publike që janë perceptuar si persona pozitiv, të suksesshëm në punët e veta, zakonisht në disa punë që kanë jehonë në opinion (...) Tash do të ishte shumë interesant të shkohet më tutje (...) që disi të ndërlidhet në nivel rajonal, që pikërisht personat nga Kroacia, personaliteti publik të flas për diçka që është lidhur për krimet në Kroaci dhe në Beograd për ato në Serbi e kështu (...) tash edhe me theksim të qartë se prapa gjithë kësaj qëndron Iniciativa për KOMRA.

Deklaratë: Brano Mandić, "Vijesti", Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Mediat alternative gjithashtu janë të rëndësishme – e kanë publikun e vet specifik.

Injorimi i atyre mediave alternative fare nuk është produktive, sepse ato media e kanë publikun e vet specifik dhe forcën e vet specifike dhe mendoj se thjeshtë në shkallë rajonale duhet bërë përpjekje për rrjetëzim.

Deklaratë: Jelena Svirčić, H-alter, Kroaci, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Për të gjitha mediat të rëndësishme janë fatet e jetës dhe mbi to të gjitha do të shkruajnë e raportojnë.

Mund të them me siguri se temat që i kemi pasur këtu sot (...) vetvetiu janë interesante dhe ato me siguri do të jenë në faqet e gazetave tona, kjo është 100 për qind (...) Ajo që është interesante për të gjitha mediat e shkruara e elektronike janë fatet e jetës. Ne këtu me siguri, kemi mjaftë material të shkruar dhe me siguri do ta shkruajmë.

Deklaratë: Mladen Milutinović, "Dani", Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Mediat janë të gatshme që KOMRA-s t'ia vënë në dispozicion arkivin e vet.

Ne (FENA) e kemi arkivin luftarak të ngjarjeve të ndryshme dhe interpretimeve të ndryshme të atyre ngjarjeve dhe krimeve (...) Atë arkiv ne mundemi bashkë edhe me kolegët nga HINA apo nga SRNA ta ofrojmë kur duhet diçka, ndonjë e dhënë nga viti 1993, 1994 mbi ndonjë ngjarje.

Deklaratë: Zoran Iliq, "FENA", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Në emër të agjencisë së lajmeve BETA ofrojmë arkin i cili gjithashtu është i begatshëm.

Deklaratë: Dinko Gruhonjiq, Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Nuk ka fushatë mediave pa mjaft para.

Të jemi real, mendoj se këtu do të duhen mjaftë para. Nëse Dodik mund t'i ndajë pesë milion për mediat në Republikën Serpska, mendoj se ju përafërsisht atë shumë do ta ndani për atë entitet të njëjtë. Thjeshtë, dyshoj se pa para mund të bëhet diçka kështu diçka, përkundër faktit që të gjithë ne këtu po e përsërisim se e gjithë kjo është super, e shkëlqyeshme, mrekulli, mendoj se kjo do të duhet të përgatitet edhe me para.

Deklaratë: Sanja Shkuletiq, "Avaz", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Gazetarëve duhet siguruar trajnim dhe t'u ofrohet mbështetja e plotë nëse shkruajnë mbi krimet e luftës.

Nevojitet të jemi (Koalicioni për KOMRA) të hapur ndaj (...) gazetarëve në atë kuptim të mbështetjes së punës së tyre (...) të bëhen trajnime me ta, tu jepet mbështetje nëse shkruajnë mbi krimet e luftës, kanë probleme në punën e vet, kërcënime, trysni e ngjashëm.

Deklaratë: Aleksandar Trifunović, "Buka", BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Servisi rajonal ERNO anëtar të së cilit janë serviset publike nga Sllovenia, BeH, Serbia, Mali i Zi, Maqedonia, Bullgaria dhe Rumania mund të ndihmojë në promovimin e idesë së KOMRA-s.

Serviset publike në rajon ende janë duke bashkëpunuar (me anë të servisit rajonal ERNO). Ne kemi këmbimin e përditshëm të lajmeve ditore respektivisht pamjet me filmime ditore nga i mbarë rajoni, e di se është bërë dhe dikur kanë qenë projekte (...) Ato (serviset publike) dikur kanë punuar projekte të caktuara lidhur me disa çështje të caktuara të cilat në momentin e caktuar kanë qenë problem në rajon. Si tregtia me njerëz (...) Ashtu që në atë mënyrë mund të provohet me anë të ERNO-mit të

organizohet të punohet ndonjë tregim, domethënë që çdo qendër të punojë segmentin e caktuar dhe pastaj kjo të mbërthehet dhe të punohet tregimi mbi gjithë idenë dhe çka dëshirohet të arrihet me këtë (...) anëtarët janë sllovenët i, HRT, BHT, Televizioni Federal, RTS, Radio Televizioni i Podgoricës, Maqedonia, madje edhe Bullgaria edhe Rumania (...) në kuadrin e atij servisi rajonal.

Deklaratë: Zheljko Tica, FTV, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

Duhet përgatitur një emision Televiziv mbi KOMRA-n – Po ose JO, të cilin do ta shfaqnin të gjitha televizionet në rajon.

Ndoshta do të ishte mirë të përgatitet një emision i cili ndoshta do të zgjaste një orë ku do të shfrytëzoheshin të gjitha ato materialët që i posedojnë edhe FONET edhe Sarajeva dhe të gjitha stacionet televizive (...) në rajon (...) Ndoshta gjysmë ore para kësaj tregimi mbi KOMRA-n PO ose JO, bashkëbiseduesit që janë pro e kundër dhe pas kësaj të shkohet me atë emision.

Deklaratë: Budimir Raičević, Radio Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

53. Konsultimet kombëtare me të rinjtë

**Prishtinë, Kosovë
30 shtator 2009**

Konsultimet nacionale me aktivistët e rinj të organizatave për të drejtat e njeriut i ka organizuar OJQ Integra (Kosovë). Në tubim kanë qenë të pranishëm 40 pjesëmarrës, aktivist të OJQ dhe studentë të fakulteteve nga Kosova. Ligjërues kanë qenë Xhevad Bektasheviq (Shoqata e familjeve të viktimave civile të luftës Vlasenica '92 - '95, Bosnja e Hercegovina), Nora Ahmetaj (aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë) dhe Bekim Blakaj (Fondi për të Drejtën Humanitare, Kosovë). Moderator të tubimit kanë qenë Kushtrim Koliqi (Integra, Kosovë) dhe Bekim Blakaj (Fondi për të Drejtën Humanitare, Kosovë).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Komisionin rajonal duhet formuar sepse akoma nuk janë identifikuar të gjithë kryesit e krimeve të luftës, as që kanë siguruar kompensimet për familjet e viktimave.

Pse ne dëshirojmë ta bëjmë një komision për verifikimin e fakteve, të dimë çka ka ndodhur në luftën e ish-Jugosllavisë është mu kjo arsye: që ne është dashur të lirohemi prej barrës së madhe që ende nuk po dihet kush i ka kryer ato, me emër e me mbiemër dhe ende askush s'u dënua dhe askush s'ka dëmshpërblyer, që është faktor shumë i rëndësishëm për viktimat dhe familjarët e viktimave.

Deklaratë: Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Lufta në Kosovë nuk ka përfunduar kohë të largët, janë dhjetë vite dhe nëse jo 100%, 90% të përgjegjësve janë ende gjallë dhe lëvizin lirshëm. Andaj, unë fuqimisht e përkrah nismën e KOMRA-s dhe mbaj shpresë në të.

Deklaratë: Mehmet Ajeti, INPO, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Është e nevojshme që Komisioni Evropian dhe ICO të ndikojnë që më shpejtë të zgjidhen lëndët e krimeve të luftës përpara gjykatave, sidomos në BeH dhe në Kosovë.

Është shumë e rëndësishme të bëhet presion në gjykatat që të ketë më shumë gjykime, që mos të mbeten vetëm në dy-tri raste (...) Të dëmtuar janë Bosnja dhe Kosova, sepse kan pasur numër të madh të viktimave, të vrarëve, të zhdukurve, kështu që më së miri kishte me qenë të ndikojë drejtpërdrejt Komisioni Evropian ose Organizata ICO që të zgjidhen këto raste sa më shpejtë.

Deklaratë: Veton Kryeziu, Zana, Kosovo, Nacionalne konsultime s mladima, Priština/Prishtinë, 30. shtetmbar 2009.

Viktimat janë harruar, qeveritë nuk po e zgjidhin fatin e 16.000 personave tjerë të zhdukur në rajon, prandaj është e nevojshme kjo iniciativë civile.

Mendoj se viktimat, tashmë dhjetë vjet që nuk janë shumë, janë harruar nga opinionioni dhe përmenden vetëm gjatë ceremonive të ndryshme. (...) Në krejt rajonin, janë diku rreth 16. 000 persona të zhdukur, fati i të cilëve ende nuk dihet. Ne si qytetarë e kemi për obligim që të bëjmë më shumë, meqë qeveria e cila drejtpërdrejtë është e obliguar nuk po bën asgjë për zbardhjen e tyre. Ne jemi të obliguar me i shty gjërat përpara dhe me dhënë kontributin tonë dh mbështetjen tonë dhe t'ia tërheqim vëmendjen qeverisë dhe opinionit për nevojën e ballafaqimit me të kaluarën.

Deklaratë: Vjosa Rexhepi, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Ne jemi shtet, të them ashtu. Është e keqe se përnjëmend nuk kujdesen për viktimat. Ndoshta kujdesen për neve, si qytetarë, si vendas, kujdesen në atë kohë kur kanë përfitime për vete. Por për kohë të gjatë as nuk u intereson çka jemi, qysh jemi.

Deklaratë: Kimete Ukaj, NPU, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Pa qasje rajonale nuk do të ketë zgjidhje të fatit të personave të zhdukur në Kosovë.

Nëse nuk i qasemi në mënyrë rajonale, atëherë nuk mund të mbërrijmë në zbardhjen e fatit të këtyre personave që tash janë të zhdukur.

Deklaratë: Vjosa Rexhepi, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Forca e KOMRA-s është në faktet, me cilat vetëm mund t'i kundërshtojmë me rrena dhe me zmadhimin e krimit të tjerëve.

Krijimi i një komisioni (KOMRA), për mua kishte me qenë shumë kompetente për gjetjen dhe paraqitjen publike të fakteve, do të thotë për zbardhjen e një historie që ka ndodhë vërtet dhe jo një historie që është e ndërthurur në gënjeshtër dhe në interes politik, të cilën e bëjnë shtetet sepse kemi parë se çdo shtet i fshehë të këqijat e veta, ato krime që i ka bërë vet, kurse ia zmadhon tjetrit.

Deklaratë: Vjosa Rexhepi, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Historia nuk do të përsëritet në qoftë se zbulohet numri dhe identiteti i viktimave dhe nëse viktimave u mundësohet të flasin publikisht.

Kur do të kishim zbuluar se çka ka ndodhur në të kaluarën, kur do të kishim zbuluar numrin e viktimave dhe kur do të kishim parë viktimat duke folur ose përmes dëgjimit publik të viktimave, atëherë do të kishim mundur të ecim përpara dhe të mos vije deri te një përsëritje e historisë.

Deklaratë: Vjosa Rexhepi, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Është e nevojshme të organizohen konsultimet me familjarë të viktimave, në të gjitha bashkësitë ku kanë ndodhur krimet.

Duhet hapa konkretë, do të thotë edhe të dalim në terren, të kemi përfaqësues nga familjet e të zhdukurve, që të kemi përfaqësues në këto tryeza, sepse

ata janë të cilët i dinë më së mirë gjërat sepse janë të prekur direkt nga dhuna (...) Duhet të organizohen tryeza nëpër qytete anekënd Kosovës (...) Duhet të kemi përfaqësues edhe nga qytetet tjera, jo vetëm nga Vushtrria, sepse e kemi Gjakovën që ka pasur masakra të tmerrshme, poashti kemi edhe Drenicën.

Deklaratë: Mentor Hasani, Youth Step, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Shoqëria kosovare është e mbyllur, viktimat e përdhunimit janë të izoluar por edhe viktimat tjera nuk po flasin publikisht dhe nuk janë të hapura ndaj organizatave joqeveritare. Ky proces konsultativ mund të ndihmojë në tejkalimin e paragjyimeve dhe barrierave.

Ky komision deri diku do të kishte plotësuar nevojat e viktimave, sepse shoqëria kosovare është e izoluar dhe është e mbyllur. Këtu mund të bazohemi në atë se viktimat nuk flasin dhe nuk merren parasysh për arsye se ekziston një mbyllje ndaj aktivistëve të shoqërisë civile, konkretisht të organizatave rinore dhe organizatave të shoqërisë civile që merren me të drejtat e njeriut, të cilat mund të luajnë një rol të rëndësishëm në thyerjen e këtij paragjykimi. Sidomos viktimat e dhunës seksuale janë të izoluar (...) Pra, të thyhen këto paragjykime, të shkruhet historia drejt, të shihet çka është bërë dhe të mos hezitohet të konsultohen organizatat e femrave dhe të inkurajohen që të dëshmojnë.

Deklaratë: Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Që viktimat të kenë mundësi të flasin mbi përvojat e veta, nevojitet t'u ofrohet ndihma psikologjike.

Viktimat për të thënë të vërtetën, së pari duhet të bëhet trajtimi psikologjik i tyre (...) Ata janë viktima të prekur dhe ata nëse nuk trajtohen psikologjikisht ata nuk do të mund të tregojnë as të vërtetën e as atë që kanë përjetuar. Trajtimi i parë është trajtimi psikologjik, ofrimi i mundësive për një jetë shumë më të mirë, për tu kyçur në jetën e përditshme dhe në jetën e cila u përket.

Deklaratë: Venera Ramaj, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

“Vetëm në qoftë se zbulohet e kaluara e vendit tënd, mund të dish kush je.”

Ai njeri që e harron të kaluarën e vendit të vet ai e harron edhe veten. Në atë moment që të harrohet e kaluara, atëherë nuk e di ti kush je. Zbulojë të kalu-

arën nëse do me dit kush je dhe çka do me bë.

Deklaratë: Kimete Ukaj, NPU, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Në qoftë se mblidhen një milion nënshkrime, Koalicioni për KOMRA do të ketë mundësi të ushtrojë ndikim në bashkësinë ndërkombëtare.

Te nisma e [Koalicionit për] KOMRA-s vjen ai konteksti se bashkimi bën fuqi. Dhe nëse bashkohemi, të bëhemi pra mbi 1 milionë, atëherë KOMRA kishte me pas atë mundësinë e ndikimit në instanca shumë më të larta, në Kombe të Bashkuara, në Bashkimin Evropian e tjera.

Deklaratë: Mehmet Ajeti, INPO, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Është me rëndësi që të rinjtë të përfshihen në procesin e ballafaqimit me të kaluarën, në mënyrë që gjeneratave të ardhshme t'u përcjellin faktet mbi luftërat dhe me këtë të ndikojnë që lufta të mos ndodh më.

Pse është me rëndësi ballafaqimi me të kaluarën dhe pse është me rëndësi ju si të rinj që jeni e ardhmja e këtij vendi, të dini të kaluarën (...) argumenti kryesor është që kurrë më të mos ndodhë lufta (...) ju duhet t'i edukoni brezat e rinj dhe t'i thoni: këto janë faktet e luftërave që kanë ndodhur në vitet e 90-ta, prej 1991 deri në 2001 dhe këto kurrë më nuk do të përsëriten.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste e të drejtave të njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Pjesëmarrësit dyshojnë se në afatin prej tre vjetësh, sikurse propozohet të zgjas funksionimi i KOMRA-s, do të mund të ndriçohen fatet e të gjithë të pagjeturve.

Në Kosovë, konflikti ka përfunduar në vitin 1999. Janë bërë gati dhjet vjet e gjysmë dhe dihet se për fatin e të pagjeturve është bërë shumë pak. Jam skeptik, sepse si do të kishte mundur KOMRA për 3 vjet të zbulojë fatin e të pagjeturve, kur dihet se janë 16. 252 të pagjetur. Pse të mos vendoset një kriter: që KOMRA ta përfundojë mandatin e tij deri sa të zbulohet fati i të gjithëve.

Deklaratë: Mehmet Ajeti, INPO, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Ekziston dyshimi se Kosova dhe Serbia nuk do të vendosin bashkëpunimin në drejtim të vërtetimit të fakteve, pavarësisht kush do të jetë anëtar i KOMRA-s.

Unë jam skeptike në bashkëpunimin [e Serbisë dhe Kosovës], për arsye se e dimë që bashkëpunimi për gjetjen e fakteve në Kosovë, shkon faktikisht drejt-përdrejt me Serbinë, për shkak se shumica e fakteve për të cilat ne jemi të interesuar, gjenden atje. Unë jam skeptike në atë se sa mund të bashkëpunojmë me ta, sa munden të na ofrojnë ndihmë, në zbulimin e fakteve të cilat neve na interesojnë. Për këtë, unë e kam një dyshim të madh, një pikëpyetje shumë të madhe se sa mund të jetë efikas kjo dhe sa ju faktikisht besoni se ajo mund të jetë frytdhënëse, pa marrë parasysh çfarë persona zgjedhën për atë koalicion.

Deklaratë: Venera Ramaj, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Një milion nënshkrime të qytetarëve dhe bashkësia ndërkombëtare mund të ushtrojnë tryzni të fortë mbi qeveritë në rajon për ta formuar KOMRA-n, e pastaj këto qeveri do të kenë obligime t'i hapin arkivat dhe t'i dorëzojnë provat.

Kuptohet se jemi skeptikë sepse Qeveria e Serbisë nuk është duke bashkëpunuar, por pak po shpresojmë edhe në presionin ndërkombëtar. Prej momentit që pajtohet çdo qeveri që të themelohet një komision i pavarur, atëherë ato të njëjtat kanë obligime ndaj këtyre komisioneve. Kanë obligime me i çel arkivat, kanë obligime me dhënë dëshmitë që i kanë ata, plane e tjera. Për këtë ne edhe do t'i mbledhim 1 milion nënshkrime e ndoshta edhe më shumë (...) Dihet me qeveritë Kosovë – Serbi ndoshta kurrë nuk do të bëhet të ulen ata bashkë, kush e di edhe sa vjet, por ndërrmjet presioneve të ndryshme po shpresojmë se do të themelohet një komision i pavarur.

Deklaratë: Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Mandati i komisionit duhet të jetë edhe regjistrimi i viktimave të pësuar nga fushat e mbeturra me mina.

Më duket se po lëmë anash shumë periudhën e pas luftës. Me këtë rast po e marr Kosovën ku një numër i konsiderueshëm i viktimave rezultojnë nga zonat e minuara në hapësira të territorit të Kosovës. Mendoj se duhet të jetë temë diskutimi dhe temë shqyrtimi i këtij komisioni edhe për viktimat nga zonat e minuara.

Deklaratë: Zana Ahmetxhekaj, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me viktimat dhe kryesit që të arrihet deri te vërteta e plotë.

Pasi që po dëshirojmë ta zbulojmë një të vërtetë dhe të vijmë deri te një kompromis mbi një të vërtetë, atëherë duhet të merren për bazë të dy anët. Duhet me u marrë me viktimat të cilat janë të atij konflikti apo të një rasti, por gjithashtu, faktikisht kur merremi me viktimat duhet të merremi edhe me fajtorët të cilët do të jenë përgjegjës për atë krim që e kanë bërë. (...) nëse merremi vetëm me viktimat atëherë faktikisht ne vetëm po mbledhim argumente dhe vetëm po dëgjojmë storie por prapë asgjë nuk po zgjidhim.

Deklaratë: Venera Ramaj, Integra, Prishtinë, Kosovë, 30. shtator 2009.

Selia e zyrës qendrore e KOMRA-s duhet të jetë rrotulluese.

Në rast se KOMRA duhet me qenë e organizuar në atë mënyrë që me pas zyrën qendrore, ku do të duhej të ishte selia e KOMRA-s dhe ku do të vendoseshin zyrat përfaqësuese (...) propozimi im është që selia e KOMRA-s të vendoset me rotacion.

Deklaratë: Furtuna Sheremeti, Nisma e të rinjve për të drejtat e njeriut, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

A rritet nacionalizmi dhe urrejtja ndaj popullit i cili ka bërë krim, në qoftë i dëgjon pësimet e viktimave nga bashkësia e vet.

Nëse te dëgjimi publik, mësohemi të dëgjojmë vazhdimisht ngjarje të rënda dhe dëgjojmë për një person të nacionalitetit tonë nëpër çka ka kaluar ai dhe familja e tij, a ka menduar ky koalicion, nëse pas këtyre dëgjimeve të njerëzve në përgjithësi të cilët do t'i dëgjojnë ata ka me rrit nivelin e nacionalizmit dhe e kundërta do ta rritë nivelin e urrejtjes ndaj popullit tjetër.

Deklaratë: Korab Krasniqi, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Në përmendoret e viktimave në Kosovë shihet dhuna. Të gjitha viktimat janë me armë. Më mirë do të ishte të tregojnë çfarë ka ndodhur në të kaluarën e jo ti nxisin të rinjtë kundër një populli.

Në Kosovë (...) në ato lapidare qartë shihet dhuna. Ato janë të ndërtuara me armë dhe ato janë të vendosura nëpër qendra të vendeve (...) ku fëmijët kanë qasje vizuale tërë kohën dhe ajo gjatë rritjes së tyre mund tua pjek një ide, një ide kundër një kombi tjetër i cili gjithmonë ka me qenë i keq deri në vdekjen tone. A ka ndonjë plan konkret për këto memoriale, që të jenë në nivel nacional por që nuk i irriton personin drejtpërdrejt në aspektin të asaj që ka ndodhur më herët.

Deklaratë: Korab Krasniqi, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Nevojitet të shënohen vendet e pësimit dhe në ato vende të ngriten përmendore.

Ndërtimi (...) i monumenteve përkujtimore do të kishte treguar se në atë vend përnjëmend ka ndodhur diçka dhe të tregohet një e vërtetë në mënyrën reale si ka ndodh (...) Në Suharekë, ekziston një vend ku janë djegë disa apo shumë njerëz dhe tash ai vend është harrua dhe ndoshta është si një lloj depoje. Prandaj, po them kishte me qenë shumë e arsyeshme me u marrë një iniciativë dhe ai vend me u bë ndoshta një lloj vendi ku kishin mund ta dinë për të (...) Në monument ku do të ishin shënuar të gjitha viktimat që kanë rënë në atë vend dhe njerëzit tjerë ose të rinjtë të shohin se çfarë ka ndodhur në atë vend.

Deklaratë: Venera Ramaj, Integra, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Ne po ngrisim përmendore por s'po ngrisim aty ku duhet. Çështja e Dubravës (...) Përmendorja është ngritur kilometra larg vendit të ngjarjes. Atëherë, pse po ngritet ajo. Për këtë arsye desha të them se ne nuk po përkujdesemi për viktimat.

Deklaratë: Liridon Jetishi, student, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

Çka do të bëhet me ato viktimat që e kanë humbur anëtarin e familjes dhe pas kësaj kanë bërë krim?

Çka do të bëhet në ato raste kur një viktimë, është detyruar të kryej një krim të caktuar për shkak se atij ia kanë vrarë dikë nga familja e vet.

Deklaratë: Liridon Jetishi, student, Kosovë, Konsultime nacionale me aktivistë të rinj të OJQ, Prishtinë, 30. shtator 2009.

54. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Vukovar, Kroaci
30 shtator 2009**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Vukovar i kanë organizuar Qendra për paqe, jo dhunë e të drejta të njeriut dhe Qendra e dialogut Nansen, nga Osijeku (Kroaci), Luç nga Berka (Kroaci) dhe Documenta nga Zagrebi (Kroaci). Kanë marrë pjesë 69 përfaqësues/se të shoqatave të viktimave, të organizatave joqeveritare për të drejtat e njeriut, organizata e mbrojtësve, përfaqësues të vetëqeve-

risjes lokale dhe të mediave. Ligjërues kanë qenë Vesna Tersheliq (Documenta, Kroaci), Ivan Novosel (Legalis, Kroaci), Amir Kulagliq (Srebrenicë, BeH) dhe Natasha Kandiq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Moderatore ka qenë Vesna Tersheliq. Nga konsultimet kanë raportuar.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Secili e ka të vërtetën e vet, por të vërtetat mund të afrohen vetëm në bazë të fakteve. Faktet çelin hapësirë për dialog, dialogu na shpie në mirëkuptim i cili e mundëson tolerancën, e ajo na çon në lirin nga barra që e bartim.

Sepse është e natyrshme që secili prej nesh ta ketë të vërtetën e vet, sepse të gjithë në mënyrë të ndryshme e kemi përjetuar (...) jo vetëm këtë luftë, veç të kaluarën e tërësishme. Edhe jeta jonë e tërësishme ndikon në atë çka do të jetë e vërteta për ne. Prandaj, është e natyrshme të ekzistojnë të vërteta të ndryshme dhe ato mund të afrohen vetëm në bazë të fakteve. Faktet janë ato për të cilat duhet biseduar, faktet janë ato që krijojnë hapësirën për dialog, kurse biseda duhet të sjellë mirëkuptimin. Mirëkuptimi do të sjellë tolerancën, e toleranca do të na mundësojë të lirohemi nga barra të cilin e bartim të gjithë në vete. Prandaj, mendoj se këtë iniciativë gjithësi duhet mbështetur.

Deklaratë: Ljiljana Gehrecke, Shtëpia Evropiane Vukovar, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Nevojitet të vërtetohen faktet dhe gjeneratave të ardhshme tu lihet në trashëgimi shënime mbi të kaluarën.

Për të gjithë ne (është) me interes t'i mësojmë të gjitha faktet, t'i eliminojmë motivet, interpretimet e paragjykimet dhe krejt (stereotipet) ngjeshjet tjera nga mendimet tona dhe të punojmë në atë drejtim që këto kolona kurrë më të mos përsëriten dhe që fëmijët dhe nipërit tanë të jetojnë në këto hapësira përfundimisht në paqe.

Deklaratë: Ljiljana Gehrecke, Shtëpia evropiane Vukovar, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Ne duhet bërë çmos që gjeneratave të reja t'u lajmë një shënim historik dhe autentik mbi të kaluarën tonë, të cilin disa gjenerata të reja do ta lexojnë në një mënyrë më humane e njerëzore.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Serbët presin nga KOMRA që të merret me zhvarrosjen dhe identifikimin e serbëve të zhdukur si dhe me krimet tjera mbi serbët.

Këtë proces të themelimit të KOMRA-s e përcjellë që nga fillimi dhe në realitet janë kapur shumë për këtë ide, e do t'u them në të vërtetë nga një arsye kryesore që, sipas njohurive të mia (...) në Kroaci në fakt nuk ka institucion, organizatë, e më duket as individë të cilët merren (...) me çështjen e serbëve të zhdukur, krimet e kryera midis tjerash mbi serbët dhe krejt atë që ka ndodhur në kontekstin e luftës prej vitit '91 deri më '95.

Deklaratë: Ruzhica Spasiq, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të dërguar me dhunë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Atë që e tha zonja N.K., se nuk e dimë territorin apo nuk i dimë lokalitetet e të gjitha varrezave masive. Po, nuk i dimë në Bosnjë ndoshta, nuk i dimë ndoshta në Serbi, por në Kroaci kemi të njohura 22 varreza masive dhe 28 individuale që presin zhvarrosjen. Mbi 300 të zhvarrosur nga ofensiva 'Bljesak' e 'Oluja' (serb) po presin identifikimin.

Deklaratë: Ruzhica Spasiq, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të dërguar me dhunë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

KOMRA është shpresë se secila viktimë, pavarësisht nga nacionaliteti, do ta ketë emrin e mbiemrin dhe varrin e vet.

Unë në këtë, Iniciativën për KOMRA, në realitet e shoh një fije kashtë shpëtimi e cila do të ndihmojë që çdo viktimë, pavarësisht nga nacionaliteti, do të merr emrin e mbiemrin e vet, të marrin dy metër katror tokë të vetën nën këtë nën-qiell dhe që me të dashurit e tyre të kenë vend ku do të shkojnë të ndezin qirin, të dërgojnë lule.

Deklaratë: Ruzhica Spasiq, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të dërguar me dhunë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Nevojitet të mësohet kush janë kryesit, sepse ata janë udhërrëfyes drejtë urrejtjes dhe nevojës që ajo të eliminohet.

Jam për atë që kur hulumtohen viktimat atëherë të hulumtohen edhe kryesit dhe atë për shkak se është e rëndësishme ta dimë pse po e bëjmë këtë (...) mjafton nëse pyesim kriminelët apo si do t'i quanim, përse e ke bërë këtë, ai do të thotë: ose këtë e kam dëgjuar nga prindërit, ose në rrethinë, ose në shkollë, ose nga shoqëria. Dhe kjo për ne është një udhërrëfyes të dimë se ku krijohet urrejtja (...) Prandaj, luftojmë që

të mos shtrihet urrejtja.

Deklaratë: Biserka Tompak, mjeke, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Në Vukovar shkollat ende janë të ndara.

Për mua personalisht çrregullimi (ekscesi) i parë dhe i madh janë shkollat e ndara pas aq shumë kohe, në shekullin 21, në Vukovar. Këtu fëmijët akoma janë të ndarë. Unë mendoj se nuk ka çrregullim më të madh dhe çrregullimi më i madh nuk mund të ndodhë.

Deklaratë: Ruzhica Mandiq nga Vukovari, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Nuk është mirë të hartohet lista e kryesve, sepse me emra manipulohet dhe do të bëhet dëmi shtojcë.

Emrat e kryesve, mendoj se edhe kjo është shumë pyetëse, sepse kam përjetuar edhe në përvojën personale edhe tjetër kah, që me emrat të manipulohet tepër shumë dhe derisa diç nuk dëshmoni ai nuk është fajtor (...) ju e dini vet se një e pa vërtetë e folur njëqind herë, bëhet e vërtetë. Shtrohet pyetja çka, si dhe sa dëme shtojce do të sjellin përpos kësaj që veç e kemi deri më tash.

Deklaratë: Ruzhica Mandiq nga Vukovari, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Të rinjtë duhet të inkuadrohen që të evitohet përsëritja e historisë.

Mendoj se të rinjtë janë shpresa e kësaj shoqërie, sepse nëse neve pas 18 vjetësh na ndodh që t'i shohim fëmijët të cilët pas ndeshjes së futbollit, e cila nuk ka lidhje me Serbinë dhe me Kroacinë, bërtasin "Serbe na vrbe" (serbët në shelgje) prej pesë vjeç, aq vite pas luftës, mendoj se të rinjtë vërtetë duhet inkuadruar, dhe shtrojmë pyetjen a do të ndodhë që kjo e njëjta të pritet pas 50 vjetësh.

Deklaratë: Ruzhica Mandiq nga Vukovari, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Nevojitet të inkuadrohen Sllovenia dhe Maqedonia, pavarësisht që atje lufta ka zgjatur shkurt.

Çka është me Slloveninë dhe Maqedoninë, përse ato shtete nuk përmenden? Fakti që diku lufta ka zgjatur 12 ditë apo 13 ose 14, sa ka zgjatur në Slloveni, (...) nuk do të thotë se unë nuk konsideroj se shteti nuk duhet të inkuadrohet në këtë proces.

Deklaratë: Dragana Stojik nga Vukovari, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Në mbarë rajonin njerëzit nuk janë të gatshëm

që të bëjnë vet diçka kundër ndarjeve etnike dhe paragjyqimeve.

Këtu të gjithë po flasim për atë se si nuk dëshirojmë (...) të ndodhë gjenocidi, krimi, lufta dhe krejt e keqja që është prapa nesh, po unë vetëm dua tu pyes juve, sa jeni ju vetë të përgatitur të bëni diçka për këtë? A do ta lëshoni fëmijën tuaj të shoqërohet me fëmijën e nacionalitetit tjetër? A e bëni këtë vetë? Dhe kam biseduar shumë me njerëzit jo vetëm nga Kroacia, por nga Bosnja, Serbia dhe përgjigja tyre është (...) 'më mirë të mos përzihemi me ta' (...) 'ashtu është më thjeshtë'. Pra pyetja ime është- a jemi sa duhet të fuqishëm që vetvetes t'ia pranojmë se ne këtë e kemi tejkaluar?

Deklaratë: Iva Nikoliq, Tabu, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

KOMRA duhet ti rishikojë aktgjykimet nga vitet e 90-ta, veçmas të gjykatave ushtarake, të cilat nuk kanë qenë të drejta, e po ashtu edhe rastet e lirimit të akuzuarve për çka familjarët e viktimave duhet të paguajnë shpenzimet gjyqësore.

Pyetja ime tani ka të bëjë me qëndrimin e iniciativës për komisionin se a do të merret edhe me rastet që janë proceduar para gjykatave? Në fakt, në Kroaci mbi pesëmbëdhjetë vjet janë zhvilluar procese gjyqësore të panumërta (...) në vitet e vona të nëntëdhjeta, ose para atyre gjykatave të famshme ushtarake të cilat kanë qenë çdo gjë tjetër, veç jo gjykime të drejta. (...) A do të merret ndoshta komisioni edhe me ato viktime, viktimat e gjyqësisë? Gjithashtu a do të merret edhe me rastet kur kryesit janë liruar apo amnistuar dhe pastaj familjarët kanë marrë me aktgjykimin që t'i paguajnë edhe shpenzimet gjyqësore?

Deklaratë: Branka Shesto, Forumi Demokratik Serb, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Problemi më i madh është të gjenden kryesit sepse janë nën mbrojtjen e qeverive ose në shtetet të cilët i mbrojnë.

Ne dimë për të zhdukurit tanë, vuajmë, qajmë, nuk i kanë gjetur, i kanë gjetur, por problemi më i madh është të gjenden kryesit. Mendoj se KOMRA do të ketë situata tepër të vështira, sepse shumë përgjigje fshehën prapë në qeveri, fshehën në atë politikë të turpshme që ishte gjatë atyre viteve të nëntëdhjeta në të gjitha anët. Secili e mbron dikë, ose Gjokën, ose Anten ose Fridrihun (...) kriminelët kanë bërë të këqija këtu, gjenden në Bosnjë. Kriminelët boshnjak kanë bërë krime atje e gjenden në Kroaci.

Deklaratë: Mirko Kovačiq, Shoqata e Nënave të Vukovarit,

Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

KOMRA duhet t'u rekomandojë ministrive të arsimit në rajon që programet e historisë t'i ndryshojnë në bazë të fakteve të vërtetuara.

Mendoj se bashkësia është e ndarë, kujtoj se në Vukovar njerëzit e rinj janë të ndarë. Mendoj se fakti që shkojnë në shkollën e njëjtë, tash në ndërrimet e njëjta, nuk ka aq domethënie nëse historinë nuk e dëgjojnë bashkë, por dëgjojnë ndryshe (...) Së këndejmi mendoj se kjo gjithsesi është një nga atutë dhe argumentet e rëndësishme për këtë komisioni i cili me atë që do ti konfirmojnë faktet do ta obligojë, midis tjerash, edhe Ministrinë e Arsimit në mbarë rajonin e cila do të jetë e detyruar që programet e veta mbi historinë e re t'i hartojë në bazë të fakteve që i ka vërtetuar komisioni. Këtë me siguri do ta radhis në njërin nga Rekomandimet të komisionit ose të paktën do të duhej.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Dëgjimet publike të viktimave do t'i formojnë qëndrimet tona mbi atë se çka ka ndodhur në realitet.

Mendoj se komisioni patjetër mund t'i formojë qëndrimet. Dhe atë në disa mënyra. Një është që ai do ta mundësojë platformën publike për zërin e viktimës. Se viktimat nga të gjitha anët mund të flasin për dhimbjen e tyre hapur dhe se ne tjerët do të kemi rastin të dëgjojmë mbi këtë. Dhe në bazë të fakteve të tyre që i paraqesin, por gjithashtu edhe të bashkë ndenjave të tyre shumë relevante ndaj asaj që ka ndodhur, mund të ndërtohet qëndrimi për atë që ka ndodhur.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Që të sigurohet besueshmëria, ndoshta kryetari i tij duhet të jetë nga shteti i cili nuk merr pjesë në formimin e KOMRA-s.

Për shkak të legjitimitetit që duhet ta ketë komisioni, a mendoni ndoshta se për shkak të objektivitetit të atij komisioni, duke marrë parasysh se legjitimiteti i tij veç po arrihet me faktin që e kanë formuar të gjitha shtetet të cilat do ta themelojnë KOMRA, më intereson a thua ndoshta anëtarët e komisionit respektivisht, të paktën ndonjë anëtar kryesor kryetari i komisionit, mund të jetë dikush që nuk është nga ai vend, në kuptimin e objektivitetit dhe

në kuptimin e mundësisë së pakësuar të ndikimit të politikës në vend në atë person?

Deklaratë: Slaven Rashković, Documenta, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Koalicioni për KOMRA e nxit dialogun dhe ballafaqimin me viktimat, ndërsa KOMRA mund ta kthejë besimin dhe në të ardhmen të sjellë pajtimin.

Cilësia e punës së përbashkët (Koalicioni për KOMRA) qëndron në faktin që bashkë ndjejmë njëri me tjetrin, por edhe ndihmojmë që një ide jashtëzakonisht e mirë (KOMRA) të përjetojë realizimin e vet final në faktin që në këtë hapësirë jo vetëm që do të vendoset dialogu, veçse do të vendoset mirëbesimi, e do të isha fatlum që gjatë jetës time të arrihet pajtimi.

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BiH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Varrezat masive hapen para zgjedhjeve.

Bash në këtë gjurmë se janë viktimat se kryesisht shërbejnë për larje hesapësh, sepse si të shpjegohet ndryshe që para çdo zgjedhje të hapet ndonjë varrezë masive? Kur kalojnë zgjedhjet ajo varrezë masive harrohet.

Deklaratë: Dragica Aleksić, Luç, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Mbrojtësit dhe familjet e tyre janë të interesuar për formimin e KOMRA dhe duhet të inkuadrohen në procesin e konsultimeve.

Në Kroaci ka 500.000 (...) mbrojtjes të atdheut. Nëse marrim se rreth tij është bashkëshortja dhe të paktën një fëmijë, kjo është 35 për qind e popullatës së Kroacisë (...) Mendoj se ajo popullatë e si pra është interesuar çka komisioni i tillë, nëse formohet (...) nëse ai aktivizohet dhe e merr ligjshmërinë dhe legjitimitetin e vetë... Është shumë qenësore që edhe ajo pjesë e popullatës duhet të inkuadrohet dhe të ketë çka të thotë.

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Dëshmimi publik ka reflektim terapeutik në viktimat, por duhet të verifikohet se krejt është e saktë çka thotë dëshmitari.

Komisioni i ardhshëm rajonal do të mundësojë e veç po u mundëson edhe tash viktimave që botërisht të flasin për atë se çka kanë përjetuar. Kjo

është mirë. Kjo ka rezultat të jashtëzakonshëm terapeutik në vet viktimat (...) Por të gjitha organizatat që janë kryesore në Koalicionin për KOMRA, e shfrytëzojnë rastin dhe i paralajmërojnë, se konsideroj se të gjitha viktimave duhet mundësuar të thonë, para se gjithash, unë me fjalë (...) dëshirojë të them se kam qenë dëshmitar (...) nga tetë viktimat të dëgjura njëra e ka shfrytëzuar pozicionin, ka mbajtur fjalim politik me një sasi të pavërteta, masat e fakteve të cilat jemi të gatshëm t'i rrëzojmë momentin e njëjtë (...) dëshirojë të tërheq vërejtjen se kur u mundësohet viktimave të flasin e si pra jemi të sigurt se ai njeri e ka përjetuar atë, se është dëshmitar i vërtetë, e jo të qëndrojnë këtu (...) »e dini unë kam ardhur atje, komshiu më ka thënë, po komshiu më ka thënë, po«

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e Vullnetarëve dhe Veteranëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Duhet regjistruar të gjithë të pësuarit dhe të vrarët dhe atë regjistër ta përqafojnë të gjitha shtetet në rajon. Kjo është mënyra e vetme që të ndërpriten manipulimet.

Pra, nuk është tash kryesore që ne vetëm t'i numërojmë viktimat, por të bëjmë një regjistrim të njëmendët mbi ngjarjet në territoret e shteteve të sapo formuara, që të mos mund të manipulohet me faktet brenda pesëmbëdhjetë, njëzetë, pesëdhjetë vitesh (...) unë shoh perspektivë dhe rezultat të mirë të komisionit që vërtetë t'i regjistrojë edhe të pësuarit edhe viktimat dhe që ai regjistrim i ngjarjeve të jetë regjistër të cilin do ta pranoni të gjithë, të gjitha shtetet e sapo formuara në këto hapësira.

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e Vullnetarëve dhe Veteranëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Nevojitet të shqyrtohet roli i bashkësisë ndërkombëtare në luftërat e armatosura në ish Jugosllavi.

Nuk duhet larguar mundësinë (...) e revidimit të rolit të bashkësisë ndërkombëtare në hapësirën e ish Jugosllavisë dhe përgjegjësitë e saj (...) Ky është rast unik i zhvillimit të luftës së armatosur për formimin e shteteve të pavarura e demokratike me rrënimin e ish Jugosllavisë, ku nga fillimet e para në terren pjesëmarrës direkt i të gjitha ngjarjeve ka qenë edhe bashkësia ndërkombëtare (...) fakt se ata këtu kanë qenë para krisjes së pushkës së parë.

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e Vullnetarëve dhe Veteranëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

**Për veteranët çështje kyçe është ku do të gjen-
det arkivi i Gjykatës së Hagës.**

Ne këtu e konsiderojmë përgjegjëse Serbinë për fillimin dhe për shumicën e të këqijave që kanë ndodhur në këto hapësira. Dhe për këtë shkak, në kuadrin e të drejtës, për të ditur ekziston një gjë qenësore, e kjo është e drejta që ta di personi cilit i ka ndodhur diçka dhe e drejta ta di bashkësia cilës i ka ndodhur kjo. Për këtë çështje kyçe për veteranët është çështja e arkivave. Ku do të gjenden arkivat? Arkivat e Gjykatës së Hagës dhe arkivat d kujtimeve praktike dhe të dëshmimeve të bashkësisë e cila ia jep kujtimet e veta dikujt në dispozicion nga të cilat më pas do të bëhen hulumtime.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, Shoqata e Vullnetarëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Faktet e përcaktojnë kush është viktimë. Ai paraprakisht ka mundur të jetë kryes dhe prapë të jetë kryes.

Tash në realitet shtrohet pyetja kush është viktimë? Të jesh viktimë është vetëm një prerje në kohë. Ai person ka jetuar para kësaj, ai person nëse ka pasur fat e ka përjetuar edhe vet atë aktin e agresionit që e ka përjetuar në vete, por ka jetuar edhe pas asaj. Ai më përpara ka mundur të jetë kryes dhe pas kësaj prapë të jetë kryes. Ashtu që kur debatojmë mbi viktimën propozoj të diskutojmë parimisht dhe pastaj kur t'i marrim faktet dhe të dhënat atëherë të bëhet kontekstualiteti (lidhja) i vetë ngjarjeve dhe të nxirren interpretime të caktuara.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, Shoqata e Vullnetarëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

Për fillimin e debatit mbi Luftën Atdhetare nevojitet të nisemi nga Deklarata mbi Luftën Atdhetare të cilën e ka miratuar Kuvendi i Kroacisë.

Për mua si veterane, si mbrojtëse, është me rëndësi se fillimi i gjithë debatit mbi Luftën Atdhetare niset nga Deklarata mbi Luftën Atdhetare, sepse kjo është diçka që e ka miratuar Kuvendi dhe evident i besojmë Kuvendit kur dëshirojmë që prapë ta formojmë komisionin.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, Shoqata e Vullnetarëve të Luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vukovar, Kroaci, 30 shtator 2009.

55. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Doboj, Bosnja e Hercegovina
3 tetor 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale i ka organizuar Forumi i Qytetarëve Tuzëll (BeH). Në tubim kanë qenë prezent gjithsej 22 pjesëmarrës. Ligjërues kanë qenë Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republika Serpska BeH) dhe Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Moderator ka qenë Vehid Shehiq (Forum i Qytetarëve Tuzëll, BeH). FTV, BHT1, RF BeH dhe Avaz kanë raportuar mbi tubimin.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet

Qëllimi i konsultimeve dhe i KOMRA-s është që të pranohen faktet mbi të gjithë krimet e luftës.

Atëherë gjithmonë dikush ju akuzon se ju po përpiqeni ta amnistoni dikë, të akuzosh dikë sepse secili i ka parë vetëm viktimat e veta dhe dhimbjen e vet.. Këtu është qëllimi i edhe i këtyre konsultimeve por edhe qëllimi i komisionit (KOMRA), që megjithatë duhet t'i pranojmë faktet se ka ndodhur krimi në Srebrenicë, se ka ndodhur krimi i tmerrshëm edhe në Vozuqi.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Dëshmimi publik i viktimave na ndihmon ta ndjejmë dhimbjen e tjerëve dhe të ndërtojmë solidaritet midis viktimave.

Me këto konsultime do të mundemi me siguri t'i inkurajojmë njerëzit që të flasin. Do t'i inkurajojmë sipas mënyrës që me anë të dëgjimit të viktimave eventualisht, të kuptojnë se edhe tjerët e kanë atë dhimbje për diçka që i ka goditur në luftë dhe aty ta afirmojmë atë farë parimi të një solidariteti midis nesh.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Askush që ka bërë kryer krimin e luftës nuk mund të amnistohet.

Nuk ka amnisti për askënd që ka bërë atë krim.

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata republikane për kërkimin e të zënëve rob dhe të luftëtarëve e civilëve të zhdukur të Republikës Serpska –Organizata komunale për kërkimin e

personave të zhdukur në komunën Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Unë që në start do të kam qëndrim negativ ndaj amnistisë eventuale, sepse amnistia e krimit të luftës ndonjëherë do të thotë edhe si bashkëpjesëmarrje në vetë krimin. E duke marrë parasysh masivitetin e krimeve të luftës në Bosnjë e Hercegovinë, unë se shoh askënd të cilin duhet amnistuar, por duhet thënë qartë opinionit se ai është fajtor.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Unë nuk jam për ndonjë amnisti. Ai që ka qenë i gatshëm të bëjë vepra të këqija le të përgjigjet për atë, kujtdo që i takon.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve të Republikës Serpska, Këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Nevojitet të definohet saktësisht nocioni i viktimës, humbjeve të njerëzve, i kampeve dhe burgjeve.

Më duhet ta përmendi edhe këtë se ne do të shohim të shtypim një doracak për të gjithë, që duke respektuar të drejtën ndërkombëtare të dimë çka janë viktimat, çka janë humbjet, çka është kampi, çka është burgju, çka është paraburgimi (...) sot, për fat të keq, po manipulohet me këto nocione dhe të gjitha janë kampet, e nuk kanë qenë të gjitha kampe. Çka janë humbjet në luftë.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Ajo që është thënë e rëndësishme, (...) që unë si gazetar nga aspekti profesional duhet ta them dhe ta theksoj se e mbështes propozimin zotit Vehid mbi katalogun e fakteve (...) Kjo është diçka që do tu ndihmojë shumë mediave, gazetarëve sepse nuk është njëjtë nëse dikush ka raportuar mbi viktimat civile, mbi viktimën e luftës mbi, siç thatë, kampin, vend pranimin, mbi burgun. Këto janë fakte të qenësishme. Kjo e ndryshon të vërtetën. Kjo e ndryshon njohurinë e atij që e pranon informatën. Raportimi i njëanshëm apo pa njohuri mbi gjërat juridike është shumë e rrezikshme.

Deklaratë: Ljiljana Zurovac, Këshilli për shtyp i BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Kur këtu flitet për kualifikimin e vendit të burgosjeve, kjo është pjesë shumë e rëndësishme dhe mendoj se KOMRA do të mund të jap përgjigje në të gjitha këto pyetje që deri tash kanë qenë të diskutueshme dhe ku nuk jemi pajtuar me disa mendime.

Deklaratë: Shaban Ibrahimović, Shoqata e kampistëve e Kantonit

Zenica-Doboj, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Kërkimi i të zhdukurve duhet të jetë e ndarë nga politika.

Por do t'ua them diçka pasi që ndoshta jam më i suksesshmi midis të suksesshëmëve në gjetjen e të gjithëve, për shkak se e kam larguar nga vetvetja politikën, politikanët, partitë dhe kam përqindje të madhe të serbëve, kroatëve e boshnjakëve të gjetur në hapësirën e Komunës Brod e më gjerë. E këtë e bëjë edhe sot

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata republikane për kërkimin e të zënëve rob dhe të luftëtarëve e civilëve të zhdukur të Republikës Serpska –Organizata komunale për kërkimin e personave të zhdukur në komunën Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Nuk dihet numri i saktë i të zhdukurve, sepse ka të zhdukur të cilët nuk ka kush ti lajmërojë.

Nuk është e vërtetë se kemi pasqyrë të themeltë për personat e zhdukur. Ka akoma, si në Bosnjë e Hercegovinë ashtë edhe në Serbi edhe në Kroaci dhe në të gjitha republikat, që kanë qenë të përfshira nga lufta (...) Për shkak se ende të gjitha nuk janë të lajmëruara. Nga arsyet se familjet janë zhdukur, vrrarë e kështu me radhë. Dhe nuk ka kush t'i kërkojë. Apo përfundimisht thuaja se nuk ka pasur kush t'i paraqes. E kemi edhe persona të zhvendosur nëpër të gjitha qytetet, shtetet e sot edhe këtu kemi probleme.

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata republikane për kërkimin e të zënëve rob dhe të luftëtarëve e civilëve të zhdukur të Republikës Serpska –Organizata komunale për kërkimin e personave të zhdukur në komunën Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Mirëbesimi tek njëri tjetri fitohet vetëm nëse shoqatat kombëtare të viktimave i përfaqësojnë të gjitha viktimat.

Nëse duam të fitojmë besim në njëri tjetrin, atëherë duhet të themi se ne këtu jemi në emër të gjithë viktimave, e jo që atje dikush të dal se si e përfaqësoni shoqatën e vetë dhe të flas për babën, nënën, vëllain e vet dy orë apo edhe 15 minuta e të mos i përmend viktimat e luftës.

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata republikane për kërkimin e të zënëve rob dhe të luftëtarëve e civilëve të zhdukur të Republikës Serpska –Organizata komunale për kërkimin e personave të zhdukur në komunën Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Organizata republikane për kërkimin e luftëtarëve dhe civilëve të zënë rob dhe të zhdukur e Republikës Serpska është vëzhguese e

procesit konsultativ sepse donë të jetë e sigurt se Koalicioni paraqitet në emër të gjithë viktimave.

Ne ende do të jemi vëzhgues të gjithë këtyre tubimeve. Këtë urdhër unë e kam marrë nga ana e organizatës tonë e cila është më e madhja në Republikën Serpska (...) Dhe e cila e përcjellë punën e KOMRA-s kudo që shohim dhe e ndjejmë se pjesërisht po ndahemi në disa gjëra, e të mos i japim vetës të drejtë të flasim mbi të gjitha viktimat, kurrë nuk do të lejojmë që në KOMRA të jemi çfarëdo anëtar.

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata republikane për kërkimin e të zënëve rob dhe të luftëtarëve e civilëve të zhdukur të Republikës Serpska –Organizata komunale për kërkimin e personave të zhdukur në komunën Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

KOMRA duhet të përcaktohet qartë kush janë urdhërdhënësit e kush ekzekutorët. Disa krye kanë qenë të detyruar ta kryejnë urdhrin, sepse u janë kërcënuar me vdekje.

Edhe këtu duhet të spastrojmë me anë të KOMRA-s tonë veçmas urdhërdhënësit, e veçmas kryesit. Shumë as që kanë pas qëllim ta kryejnë atë por kanë qenë të detyruar ta bëjnë atë, sepse kanë qenë në gjendje shumë të rëndë, por edhe në rrezik për jetën..

Deklaratë: Zahid Kreml, Shoqata e të kthyerve të Komunës Doboj, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Viktimave lypset garantuar siguria, për të thënë çka ju ka ndodhur.

Që viktimat të cilat e kanë përjetuar gjithë këtë ta thonë të vërtetën pa kurrfarë ngurrimi me kusht që neve viktimave të cilët deri më tash nuk kemi pasur rast të themi, të na garantohet siguria.

Deklaratë: Zahid Kreml, Shoqata e të kthyerve të Komunës Doboj, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Kërkim-falja e atyre që i kanë shkelur të drejtat e njeriut është gjest që për viktimat ka domethënie të madhe.

Kam përjetuar edhe kërkim falje (...) Policët që na kanë dëbuar nga banesat, nga shtëpitë dhe nga gjithçka, më pas kanë kërkuar falje, sepse kanë dëgjuar çdo gjë të mirë për mua dhe për familjen time (...) Them, një gjest i vogël për njeriun ka domethënie të madhe.

Deklaratë: Faketa Avdiq, Merhamet, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Pjesëtarët e dikurshëm e Sigurimit të Shtetit në Doboj, urdhërdhënësit e krimit, tash janë në funksione.

Tek ne në Komunën e Dobojit ka të atillë që kanë qenë urdhërdhënës në Sigurimin e Shtetit (...) i di personalisht, sepse tërë kohën kam qenë aty. Domethënë, ata që kanë qenë urdhërdhënës të krimit tash janë në funksione. Këtë duhet ta zgjidhim dhe për këtë duhet të orvatemi t'i paraqesim të dhënat

Deklaratë: Faketa Avdiq, Merhamet, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

KOMRA duhet t'i regjistrojë të gjithë të pësuarit, me emër e mbiemër dhe të dihet si kanë pësuar.

Mendoj se përfundimisht ka ardhur koha që pas 14 vjetësh, si në këto hapësira të Bosnjës e Hercegovinës ka pushuar lufta ... Të vijmë deri tek e vërteta, respektivisht që të gjitha viktimat të regjistrohen saktësisht me emër e mbiemër. Dhe mendoj se ky është rol i KOMRA -s. Nëse nuk mund të vijmë tek të dhënat e sakta mbi kryesit, të paktën mund të sigurojmë të dhënat kush dhe si ka pësuar

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve të Republikës Serpska, Këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Ne si (...) njerëz serioz bartim përgjegjësi historike për t'i regjistruar viktimat dhe të dimë saktësisht kush është ai dhe në kohën e sotme njerëzit të cilët e drejtojnë këtë vend, jo vetëm të pretendojnë ta drejtojnë, veç vërtetë ta drejtojnë dhe të paraqesin rrugëdalje pa vërtetimin e fakteve flasin mbi viktimat dhe për këta e ata numra, varësisht si u konvenon kjo.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve të Republikës Serpska, Këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Që të vendoset mirëbesimi dhe pajtimi nevojitet që secili t'i dënojë veprat e këqija që i kanë kryer pjesëtarë e bashkësisë së tij.

Doktor Ruzmir Jusufiq dhe bashkëshortja e tij (...) kanë mbetur tërë kohën në Shamac, ku ka qenë pushteti serb dhe e di se kanë përjetuar momente të vështira, si dhe doktor Hasan Izetbegoviq. Ai tek pas përfundimit të luftës ka shkuar në Sarajevë. Jam i gatshëm të flas për padrejtësitë që u janë bërë atyre. Por derisa nuk vijmë në situatë që secili ta gjykojë kryesit e vepër së keqe (...) nga rrethi i vet, nga populli i vet, nuk do të arrihet besimi midis nesh. Derisa ne ata që kanë krye vepra të

tilla të këqija i konsiderojmë nga ana jonë se janë trima heronj, e kështu me radhë, e në realitet kanë pasur sjellje jonjerëzore, këtu nuk ka as mirëbesim as pajtim.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve të Republikës Serpska, Këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Personat që do të punojnë në komision duhet të fitojnë besimin e viktimave, që viktimat të jetë të hapura.

Kush do të punojë në komision ...Nuk di nga kush varet krejt. Por ata njerëz që do të punojnë duhet të kenë besim edhe tek ato viktimat që ajo vërtetë të hapet dhe të thotë. (...) Kanë ardhur shumë misionar të ndryshëm, ashtu të them, edhe gazetarë dhe gjithçka dhe kanë dhënë deklaratat e veta por nuk kanë përjetuar ndonjë kënaqje dhe ngadalë po mbyllen, po e humbin shpresën, po e humbin durimin se do të arrihet drejtësia.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve të Republikës Serpska, Këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Viktimave u pengon qasja përzgjedhëse dhe KOMRA -n e shohin si "dritë në fund të tunelit."

Dua të them se mua si viktimë më pengon qasje përzgjedhëse. Dhe këtë KOMRA e shoh si ndonjë dritë ... Hajt të themi në fund të tunelit, si orvatje që at ndryshojmë atë raport (...) Por, kjo për mua si viktimë është e vetmja shpresë. Unë evident po shoh se këto gjykata këtu nuk duan ta bëjnë këtë për arsye politike apo diç tjetër.

Deklaratë: Vllado Dragojloviq, Shoqata e kampistëve dhe robërve të luftës, Modriçë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Viktimave nuk u duhet pasqyra mbi luftën në BeH, veç drejtësia dhe kënaqja

Viktimave nuk u duhet pasqyra mbi luftën në Bosnjë e Hercegovinë. Atyre u nevojitet drejtësia dhe kënaqja.

Deklaratë: Vllado Dragojloviq, Shoqata e kampistëve dhe robërve të luftës, Modriçë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3 tetor 2009.

Mediat në BeH po e shfrytëzojnë gjuhën e urrejtjes.

Fatkeqësisht, gjatë një viti të fundit kemi rënie drastike të etikës së raportimeve edhe në shtyp edhe në mediat elektronike, sidomos në shtyp dhe kundër kthimit të kësaj gjuhës së urrejtjes duhet luftuar.

Deklaratë: Ljiljana Zurovac, Këshilli për shtyp i BeH, Konsulti-

met me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Mediat duhet "bombarduar" me informacione që të raportojnë mbi konsultimet.

Nga organizatat tua duhet të bombardohen mediat me informacione. Domethënë, ose me thirrje për tubim të këtillë ose me dërgimin e kumtesave nga tubimet tua apo pas përfundimit të aktiviteteve në medie. Edhe sot pas këtij tubimi, të dërgohen disa fjali çka është thënë, ku është thënë, agjencive të lajmeve dhe mediave. Kjo është shumë e rëndësishme. Nuk mund të presim vazhdimisht që mediat të vijnë tek ne për të mësuar.

Deklaratë: Ljiljana Zurovac, Këshilli për shtyp i BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Ekspertët hulumtues duhet të punojnë në teren, duhet të shkojnë në çdo katund, në çdo shtëpi dhe duhet hulumtuar kush kë e ka humbur.

Tek formimi i këtij komisioni mendoj se duhet imtësuar në mënyrë që të shkohet në secilin katund, në çdo shtëpi që të hulumtohet dhe të thuhet se kush kë e ka humbur dhe ti prezantohet një komisioni qendror e cila do t'i paraqiste, veç nëse duhet komisionit rajonal i cili do të formohet

Deklaratë: Reuf Mustajbashi, Shoqata e pensionistëve të kthyer në Doboj, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Se duhet të kemi disa zyra është e saktë, dhe rekomandimi im do të ishte që asnjë nga ato zyra të mos jetë as në Banja Llukë as në Sarajevë (...) mendoj se është shumë e dobishme dhe më lehtë të punohet nëse jemi në teren dhe në vendet në të vogla, madje qoftë se zyra qendrore do të jetë në ndonjë vend të vogël

Deklaratë: Snezhana Sheshlija, Shoqata ToPeeR, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Zyrat e KOMRA-s në BeH nuk duhet të jenë në Banja Llukë dhe në Sarajevë, veç se duhet përzier nga vendi në vend.

Nuk do të ishte mirë të formojmë dy zyra në Sarajevë dhe në Banja Llukë, sepse në momentin e njëjtë do të ndahemi (...) mendoj se nëse ekziston mundësia, këtë iniciativë lypset duhet transferuar edhe nëpër qytete veç e veç.

Deklaratë: Snezhana Sheshlija, Shoqata ToPeeR, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Mbledhja e nënshkrimeve duhet të shoqërohet me sqarimin e iniciativës KOMRA, ndryshe nuk do të ketë ndikim në pushtetin.

Nuk është çështje e grumbullimit të një milion nënshkrimeve. Kjo mund të bëhet lehtë (...) Mendoj se mbledhja e nënshkrimeve pa iniciativë të mirëfilltë dhe pa kuptimin real çka është ajo që duhet, nuk do të jetë e dobishme, nuk do të mund të ndikojmë direkt në organet e pushtetit.

Deklaratë: Snezhana Sheshlija, Shoqata ToPeeR, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

Viktimat kanë interes që të vërtetohet e vërteta, e që përgjegjësit të dënohen dhe të marrin kënaqje me anë të reparacionit.

Interesi i vetëm i viktimës është që të atë arrijë tek e vërteta, ta përjetojë kënaqje me anë të reparacionit, me anë të dëmit material, me anë të përgjegjësisë së atyre që i kanë burgosur dhe në fund të arrihet e vërteta se çfarë ka ndodhur në realitet në këto hapësira.

Deklaratë: Shaban Ibraković, Shoqata e kampistëve të Kantonit Zenicë-Doboj, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, tetor 2009.

56. Konsultimet kombëtare me organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret mbi formimin e KOMRA-s

Beograd, Serbi
9 tetor 2009.

Konsultimet kombëtare me organizatat e grave, politikanet, artistet dhe gazetaret në Serbi i kanë organizuar Gratë në të Zeza. Në tubim kanë qenë 69 pjesëmarrëse, në mesin e të cilave edhe veprimtarët e organizatave për ndihmë viktimave nga Serbia, anëtare të familjeve të viktimave, si dhe anëtare e rrjetit ndërkombëtar Gratë në të Zeza nga rajoni (BeH, Kroacia, Mali i Zi) nga Lindja e Afërt (Izraeli, Palestina), Guatemala dhe Suedia.

Fjalën e hyrjes e kanë mbajtur Natasha Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi) dhe Marijana Toma, Impunitiy Watch (zyra në Beograd), kurse tubimin e ka moderuar Stasha Zajević, Gratë në të Zeza. Mbi tubimin ka raportuar "e – novine".

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve.

Nuk ka konfirmim të vërtetës dhe të përgjegjë-

sisë as pajtim derisa nuk shikohen shkaqet dhe pasojat.

Por nëse arrijmë deri tek e vërteta dhe nëse formohet Komisioni Rajonal mbi të vërtetën, e vërteta nuk është baras me faktin. Domethënë, faktet e renditura pa ndonjë kontekst nuk do të thonë asgjë, por konteksti është ai i cili e sqaron si ka ardhur deri tek ngjarja e caktuar dhe si është viktimë e gjenocidit në Srebrenicë viktimë, dhe si është viktimë e bombardimeve të NATO-s viktimë. Ja këtu qëndron çështja, pra nuk ka konfirmim të së vërtetës dhe të përgjegjësisë as pajtim në rajon derisa nuk shikohen shkaqet dhe pasojat.

Deklaratë: Biljana Kovačević Vučo, YUCOM, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Kryesore është të vërtetohen faktet e ato i pasqyrojnë kontekstin dhe shkaqet.

... qëndrimi im personal është se duhet të nisemi nga faktet, pasi që vërtetimi i shkaqeve, (kjo nuk mund të ndahet), kur i vërtetojmë shkaqet, paraqitet konteksti i caktuar dhe shkojmë në drejtim të vërtetimit të shkakut. Por disi mendoj se është më qenësore të nisemi mu nga ajo çfarë ka ndodhur, ku ka ndodhur, kush ka qenë aty... domethënë disa nga këto gjërat. Kur i shikojmë përvojat e të gjithëve në këto hapësira, është fakt se askund nuk janë vërtetuar faktet, dhe pikërisht kjo ka krijuar hapësirë për mitologjizim dhe lecitim me viktimat. Nisur nga kjo, ndonëse kjo vepron si minimale por fare nuk është këtu, disi e krijojmë hapësirën për tu pasqyruar edhe konteksti dhe të arrijmë tek ajo përse ka ndodhur diçka në këto hapësira.

Deklaratë: Marijana Stojčić, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Memoriet individuale dhe dëshmitet publike mund të kenë rëndësi vendimtare në krijimin e politikave të reja të identitetit të shoqërive ballanike.

Në këtë kuptim mua më duket se insistimi në faktin e saktë dhe memorien individuale, në rastin individual që për ne është dhimbshme ta dëgjojmë, është shumë me rëndësi. Kur foli nëna Mejra, kjo është shumë me rëndësi të dëgjohet, kjo është më rëndë të dëgjohet dhe është shumë më e ndjeshme të dëgjosh historinë personale se sa arsyetimin teorik të shkakut, pasojave, një mijë, një milion, atëherë ato shifra pushojnë të kenë çfarëdo rëndësie. Ashtu që më duket se regjistrimi i memorieve individuale, dësh-

mimet publike pa ndërprerje, mund të kenë rëndësi vendimtare në krijimin e një baze të re për zhvillimin e identitetit të gjithë shoqërive ballkanike.

Deklaratë: Milena Dragiqeviq Sheshiq, Fakulteti i Arteve Dramatike, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

KOMRA duhet ti shfrytëzojë kualifikimet juri-dike të krimit.

Në konfliktet tona, në luftëra, ato shkelje drastike kanë qenë gjenocid, spastrim etnik dhe krim kundër njerëzimit. Mendoj se është shumë me rëndësi që KOMRA të mbetet në atë kualifikimin juridik. Kjo na jep legjitimitet dhe peshë të veçantë, sepse këto janë krime të cilat jo vetëm që janë të përfshirë me të drejtën humanitare ndërkombëtare, por këto vërtetë janë krime të veçanta dhe kujtoj se është shumë e rëndësishme që ajo platformë juridike në KOMRA të mbetet në ato korniza.

Deklaratë: Dragana Duliq, Fakulteti i Sigurisë, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Pavarësisht kush do të jenë anëtarë të Komisionit, kjo nuk do të pengojë që të mblidhen fakte të fuqishme të cilat do tu ofrojnë mundësi historianëve të ardhshëm koje që ta përshkruajnë çfarë ka ndodhur në hapësirën e ish RSFJ.

Ajo për të cilën folët rreth asaj se kush i zgjedh anëtarët e Komisionit, kush do ti propozojë, kush do të jenë ata njerëz, çfarë do të jetë integriteti tyre etikë, më duket se nuk do të mund ta pengojë që megjithatë korpusi i fuqishëm i fakteve të mblidhet dhe historia-nëve e teoricienëve të ardhshëm tu ofrohet mundësia që realisht ta përpunojnë, të gjenden fjalë të mirëfillta, që të përshkruhet ajo që ka ndodhur në këto territore dhe të gjenden terma adekuate se që janë këta juridik me të cilët po shërbehemi tash.

Deklaratë: Milena Dragiqeviq Sheshiq, Fakulteti i Arteve Dramatike, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Nënat e fëmijëve të vrarë nuk mund të pranojnë që kriminelët të amnistohen. Kriminelët duhet të përkufizohen nga viktima.

(...) U bë fjalë për amnistinë, por vetëm të pyes, nëse u është vra fëmija, femër e përdhunuar e munduar dhe e vrarë, ose djali- sështë me rëndësi, a do të lijos-hit ju menjëherë amnisti? Këtë nuk mund ta bëjmë ashtu thjeshtë, këtë duhet ta përkufizojmë. (...) ta përkufizojmë kriminelin dhe dënimin. Domethënë, viktimat (...) fëmijët tanë që janë vrarë, nënat, babal-

larët, s'ka rëndësi nga cila anë.. Shihni kjo duket (e kundërt) se këta janë kriminel, e këto viktima.

Deklaratë: Mejra Dautoviq, Gratë Grave, Bihaq, BeH, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret me përgjegjësinë e kishës dhe të institucioneve tjera.

Mandati (...) konsideroj se nuk duhet të jetë i kufizuar për veprim vetëm në individët, por edhe në institucione. Individët janë kryes (ekzekutor) dhe këto janë vetëm figura të shahut në tërë sistemin. (...) A mundet KOMRA në kohë të afërme, pas paraqitjes së fakteve, ta ngre edhe çështjen e rolit të institucioneve. Historia do të ishte boshe nëse do të mbeteshin vetëm individët që kanë krye krime, nëse prapa kësaj nuk shihet qartë frymëzimi i gjithë kësaj. Kuptohet edhe roli i kishës edhe i arsimit, të gjitha aspektet e shoqërisë tonë. Nuk ekziston vend bosh në sistemin tonë shoqëror i cili nuk ka pasur rol në nxitjen e luftës dhe të urrejtjes luftarake.

Deklaratë: Nevena Kostiq, Gratë për Paqe, Leskovc, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Komisioni duhet ta bëjë regjistrimin e të gjitha viktimave, përfshirë edhe ushtarët të cilët pushteti në Serbi i trajton si vetëvrasës.

Pra duhet renditur të vrarët, të zhdukurit, kriminelët dhe numrin madh të djelmoshave që janë në kryerjen e shërbimit ushtarak (që konsiderohen vetëvrasës) e ata në realitet vetëm janë vrarë në mënyra të ndryshme. Mendoj se madje ekziston edhe një regjistër prej afër dyzet nga ata dhe duhet dalë hapur me këtë. Duhet të hartohet lista e viktimave. (...) Dhe fajtor kryesor për gjithë këtë është kreu i pushtetit prej Millosheviqit dhe miqve të tij edhe kreu ushtarak, ushtria e cila edhe më tutje po i ruan fshehtësitë nga të gjithë ne këtu dhe po i fsheh kriminelët..

Deklaratë: Zhanka Stojanoviq nga Beogradi, nëna e punëtorit të pësuar të RTS më 1999, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

KOMRA mund të ndihmojë të ndërtohet kultura e respektimit të viktimave tjera dhe që viktimat civile të marrin reparacion të drejtë.

Memorialët ekzistojnë vetëm për viktima e popullit shumicë. Ligjet, reparacionet më shumë anojnë nga ish luftëtarët se nga viktimat civil. Secili shtet i krijuar nga ish Jugosllavia ka zgjidhjet e veta për shkeljen e të drejtave të njeriut, por nevojitet edhe

përgjigje unike rajonale. Unë e shoh në formën e KOMRA.

Deklaratë: Tamara Kaliterna, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Me viktimat duhet të punohet me kujdes dhe me ndihmën e ekspertëve nga disiplinat e ndryshme.

...kur jetojmë në këtë sasi të fatkeqësisë nuk di as si mund ti qase mi e të mos kihet mbështetje e madhe ... aty duhet të inkuadrohen shumë psikologë, shumë psikiatër. Dhe (...) aty duhet të jetë një kanal që do të ishte në gjithë televizionet në kohën e caktuar i cili do të tregonte ato dëshmime të atyre grave, viktimave, atyre familjeve të cilat kanë përjetuar përdhunime të ndryshme, dhe të gjitha krimet e mundshme që pak të mësohen (...) Së dyti, sasi e madhe e ekspertëve (nevojitet) nga ata gjyqësisë, psikiatrisë, mjekësisë, psikologjisë, sepse këto të gjitha janë gjëra traumatike.

Deklaratë: Mensura Lula Mikijelj, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Për suksesin e KOMRA është e domosdoshme strategjia serioze mediatike.

Unë dua ta tërheq vëmendjen në një dimension të rëndësishëm për suksesin e projektit çfarë është MOMRA, e kjo është strategjia e marketingut dhe mediatike. Do të ishte e domosdoshme që një asociacion i cili do të merrej me kriminelët e luftës dhe viktimat e luftës të arrijë sukses të konsiderueshëm, aq më parë që ky asociacion i cili në njëfarë mënyre është mbi-shtetëror dhe që duhet ta bëjë një punë themelore, e kjo është evidencimi i viktimave të luftës, dhe qëllimet e integritetit të viktimave. Prandaj, mendoj se tash do të duhej të hartohej një strategji serioze mediatike.

Deklaratë: Nastasja Radović, gazeta mujore Republika, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Dëshmimi i viktimave do të ketë ndikim në qoftë se ato i emetojnë të gjitha televizionet në kohën e caktuar. Viktimat duhet të njoftohen si do të shfrytëzohen deklaratat e tyre.

(...) duhet të ekzistojë një kanal ose në të gjitha televizionet të jetë kohë e caktuar të cilat do ti tregonin dëshmimet e atyre grave, të atyre viktimave, atyre familjeve, të atyre që kanë përjetuar përdhunime nga më të ndryshmet dhe të gjitha krimet e mund-

shme, që të mund të mësohen pak.

Deklaratë: Lula Mikijelj nga Beogradi, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

(...) si të sigurohet që viktimat pas dëshmimit mund të marrin pjesë në proces, që të mund ta kontrollojnë atë që e kanë ofruar me dëshmimin e vet. (...) si do të mund ta kontrollojnë dhe në çfarë mënyre, a do të jenë sa duhet të njoftuara mbi atë si do të shfrytëzohen ato dëshmime, si do të marrin pjesë në procesin e mëtejshëm.

Deklaratë: Ivana Vitas, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Organizatat joqeveritare dhe shoqatat e viktimave duhet me kohë të përgatisin planin për zbatimin e konkluzioneve të Komisionit. Zgjidhje më e mirë për këtë është puna kolektive gjatë formimit dhe punës së Komisionit, si dhe pas nxjerrjes së raportit.

(...) dua ta theksoj si gjë të rëndësishme punën kolektive, si në procesin i cili i paraprinë krijimit të Komisionit për të vërtetën, ashtu edhe gjatë punës së tij, e sidomos pas nxjerrjes së raportit dhe propozimit që do ti bënte komisioni. Në Guatemala pikërisht kjo ka dështuar. Nuk kemi pasur strategji të qartë çka të bëhet pas marrjes së raportit dhe çdo gjë mbeti në duart e shtetit i cili nuk kishte vullnet ta marrë përgjegjësinë. Është me rëndësi të madhe të ekzistojë plani për zbatimin e konkluzioneve të Komisionit.

Deklaratë: Rosalina Tuyuc Velasquez, Congavina, Guatemala, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Organizatat joqeveritare duhet ta zhvillojnë strategjinë për propozimin e anëtarëve. Do të ishte mirë që në të gjitha shtetet në rajon parlamentet ti zgjedhin anëtarët e Komisionit.

Duhet patjetër ta zhvillojmë strategjinë kur të vij momenti për propozim, kë do ta propozojmë. Kjo duhet të jetë e unifikuar. Mendoj se do të ishte shumë e rëndësishme që kudo në rajon këtë ta bëjnë ose parlamenti ose kryetari (i shtetit). Bie fjala do të ishte më thjeshtë të ndikohet nëse këtë e bënë kryetari... varet kush do të jetë në atë moment. Kujto se është tepër e rëndësishme të kemi qëndrim unik për mbarë rajonin, që propozimi të kalojë nëpër të gjitha parlamentet. Kjo është shumë më mirë.

Deklaratë: Rada Borić, Qendra për Studime Femërore, Zagreb, Kroaci, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Mandati i Komisionit të arrihet me kompromis, por shoqëria civile nuk duhet të frikësohet të ushtrojë tryzni mbi shtetet që të formohet Komisioni në harmoni me iniciativën e shoqërisë civile.

Në rregullimin me ligj të mandateve zakonisht janë bërë kompromise të rënda. Shoqëria civile (...) del vetëm me një pjesë të propozimit për atë se si duhet të duket ai Komisioni. E pastaj zakonisht vendos shteti, ai që e themelon vendos në fund. Shoqëria civile nuk duhet të frikësohet të ushtrojë tryzni mbi shtetin. (...) Atje ku është përpjekur shteti ta fitojë atë që e ka kërkuar shoqëria civile, është krijuar cirk i vërtetë (...) Shoqëria civile (mund) ti bartë edhe kontaktet me viktimat. (...) Por është me rëndësi që përshkrimi i viktimave, emrat e viktimave dhe përshkrimi kryesor i ngjarjes, janë fakte kryesore të cilat gjithsesi duhet të hyjnë në raport.

Deklaratë: Marijana Toma, Impunity Watch, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret me pësimin e romëve, për çka nuk ka të dhëna.

KOMRA po ashtu duhet të merret (...) me problemin e popullatës rome. Cila është përqindja e grave (rome) të dhunuara apo cila është përqindja e atyre grave të vrara, askush nuk e dinë. Vetëm e dimë se ajo është popullatë e cila në këto luftëra ka qenë më shumë e skajuar, e ka humbur popullatën, të mos flasim për gratë rurale. Ne tek e kemi nisur çështjen e grave rurale në Serbi (...) gruaja rurale kurrë nuk ka qenë e përfshirë, dhe prandaj mendoj se për suksesin e kësaj çështje është i rëndësishëm KOMRA (...) KOMRA duhet paralel në mjediset e secilit shtet anëtar të Koalicionit ti përcjellë dukuritë e tilla.

Deklaratë: Sonja Prodanoviq, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

Idetë e KOMRA-s janë racionale, por nuk janë të mjaftueshme për qasje feministe

(...) këto ide të KOMRA janë shumë racionale. Ato janë racionale, por nuk janë të mjaftueshme për kuptimin tim feminist. Domethënë këtë që e sqarova; njësoj është e rëndësishme që të kujdesemi njëri për tjetrin, sikur që është shumë me rëndësi e drejta, kjo njësoj është e rëndësishme.

Deklaratë: Lepa Mlagjenoviq, Qendra Autonome e Grave, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare sa organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9 tetor 2009.

57. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Cazin, Bosnja e Hercegovina
10 tetor 2009.**

Konsultimet i ka organizuar Shoqata "Prijedorçanki Izvor" (Burimi i Prijedorit), Prijedor, BeH. Në tubim kanë qenë gjithsej 30 pjesëmarrës, përfaqësues të shoqatave të familjeve të të pagjeturve, shoqatave të kampistëve, shoqatave të të verbërve, të organizatave joqeveritare, të Qendrës për Punë Sociale, të gazetarëve dhe tjerë. Ligjërues kanë qenë Bogdan Ivanisheviq nga Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë në Tranzicion dhe Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Moderator ka qenë Vehid Shehiq (Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BeH. RTRS, FTV i BHTV1 kanë raportuar nga konsultimet.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet

Lidhja e kampistëve të BeH kërkon vizion të qartë të iniciativës dhe rolin e vetë në proces dhe në raport me KOMRA-n.

Lidhja e kampistëve të BeH (...) Çfarë është roli ynë? Çka duhet ne të kontribuojmë në këtë, respektivisht të mos kontribuojmë? Dhe në çfarë mënyre ne do ta bëjmë këtë? E atëherë ne jemi aty dhe atëherë ne do të marrim pjesë në këtë (...) ne po kërkojmë vizion të qartë, rolin tonë në gjithë këtë, konsiderohemi organizatë referente se mund të marrim pjesë në shumë çka, por duhet ta kemi pozicionin e qartë çka është ajo që duhet ta bëjmë, respektivisht cilat janë të drejtat, çka thonë, cilat janë detyrimet

Deklaratë: Murat Tahirovq, Lidhja e kampistëve të BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Në BeH përpos Komisionit për Srebrenicën tjerët nuk kanë bërë asgjë. Ekziston dilema nëse KOMRA duhet të quhet komision apo megjithatë çdo gjë varët nga anëtarët e komisionit.

Njëri nga shtetarët moti pat thënë se nëse nuk doni që diçka të bëhet, formoni komisionin. (...) Druhem se edhe ne nuk do të arrijmë në një qorrsoak të ngjashëm, të paktën ta ndërrojmë emërtimin, që të mos quhet komisioni. Të gjithë e dinë faktin e gjithë njohur se asnjë komision kurrë dhe askund në asnjë fushë, gati nuk ka bërë asgjë. Këtu, në këtë broshurë kemi të cekuar një 4-5 komisione që janë formuar në këtë periudhë të pas luftës, prej Komisionit për

Srebrenicën, për Sarajevën, Komisionit për rastin e Avdo Paliqit, Komisioni për Bijeljinën. Pra, vetëm ky Komision për Srebrenicën, nga të gjithë të cekur këtu, e ka kryer, të them, një pjesë të mirë të punës, por tek herën e dytë (...) Komisioni për Sarajevën kurrë nuk ka bërë asgjë. Komisioni për rastin e Avdo Paliqit nuk ka arritur kurrfarë rezultatesh. Komisioni për Bijeljinën në veçanti.

Deklaratë: Mirsad Duratović, Shoqata e kampistëve Prijedor '92, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Nuk kanë dështuar të gjitha ato komisionet e mëparshme për shkak që janë quajtur ashtu, por sepse në to kanë ndenjur ata të cilët nuk kanë qenë të aftë për t'i bartur. Dhe mu ky le të quhet KOMRA. Por në të të gjenden njerëzit që janë të aftë

Deklaratë: Beha Shaqir, Qendra për Punë Sociale në Velika Kladusha, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Koalicioni për KOMRA dhe shoqatat e viktimave duhet të luftojnë për të drejtën që të verifikojnë nominimin para se parlamenti ti emërojë anëtarët e komisionit.

Një propozim imi do të ishte që ndoshta të jepet rekomandimi me rastin e emërimit të anëtarëve të këtyre komisioneve se ato emërime nuk mund të kalojnë pa verifikim paraprak nga ana ... A e Këshillit drejtues të këtij Koalicioni, këtij KOMRA, të familjeve të viktimave ... Është e qartë se parlamentet duhet të miratojnë vendimin mbi formimin e komisioneve dhe t'i emërojnë ata anëtarët, por që emërimet të mos bëhen pa verifikim paraprak.

Deklaratë: Mirsad Duratović, Shoqata e kampistëve Prijedor '92, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Shumë viktima ende nuk u kanë dhënë deklaratat prokurorive.

Kam folur personalisht me zotëri Barashanin (Milorad Barashanin, kryeprokuror i BeH). Kam biseduar vet me telefon dhe e kam lutur që ta dërgojë SIPA-n (Agjencia shtetërore për hetime dhe mbrojtje), sepse askush nga viti 1995 nuk ma ka dërguar mua në shtëpi SIPA (Agjencia shtetërore për hetime dhe mbrojtje) të marrin deklaratë dhe unë të them personalisht, sepse kam dosje bukur të trash për të folur mbi krimet e luftës.

Deklaratë: Medo Grahović, kampist i kampit nën kontrollin e Mbrojtjes Popullore të Bosnjës Perëndimore, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Anëtarë të Komisionit duhet të jenë viktimat, por edhe intelektualët dhe veprimtarët e organizatave që merren me tolerancë dhe pajtim midis bashkësive.

Mendoj se anëtarët e komisionit nuk mund t'i përbejnë vetëm shoqatat e viktimave. Ato gjithsesi janë të mirëseardhura dhe ato duhet të jenë numër 1. Mirëpo, nëse do të mbetej vetëm në shoqatat e viktimave duhem se do të shndërrohej në diç ngjashëm me parlamentet shtetërore, qeveritë e shteteve. Pra, tri palë kundërshtarë dhe çështja kurrë s'ka fund. Për Komisionin është shumë e domosdoshme pjesëmarrja e qytetarëve akademik (...) gjithashtu mendoj se lypset inkadruar shoqatat të cilat nuk merren vetëm me viktimat, anëtarësia e të cilave nuk janë vetëm viktimat e krimit, veç shoqatat të cilat merren me proceset e vendosjes dhe të shtytjes së tolerancës, pajtimit (...) që komisionit t'ia japin atë notë të pa anshmërisë.

Deklaratë: Shefika Muratagić, Shoqata Ključ budućnosti (Çelësi i ardhmërisë), BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Njëri nga qëllimet e komisionit duhet të jetë vendosja e tolerancës dhe e pajtimit midis bashkësive.

Njëri nga mandati i komisionit lypset të jetë që të kontribuojë edhe në procesin e pajtimit e të tolerancës (...) Disa nga ata të cilët, ja, me rregull marrin pjesë në këto tryeza të rrumbullakëta apo në këto ngjarje, kundërshtojnë që të përmendet pajtimi. Po mirë njerëz, a duhet të jetojmë 10 vjet si hordhitë e ngatërruara? Po a nuk është koha e fundit të mendojmë për fëmijët tanë në këto hapësira?

Deklaratë: Shefika Muratagić, Shoqata Ključ budućnosti (Çelësi i ardhmërisë), BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Në mandatin e komisionit nuk duhet të jetë dhënia e amnistisë. Ekziston dilema nëse KOMRA duhet ti propozojë gjykatës zvogëlimin e dënimit për të akuzuarit të cilët kanë dëshmuar para komisionit mbi krimet e kryera.

Mirëpo të lëshohet në atë që mandati të jetë amnistia, vërtetë mendoj se kjo nuk mund të jetë mandat i këtij komisioni.

Deklaratë: Shefika Muratagić, Shoqata "Ključ budućnosti" (Çelësi i ardhmërisë), BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Nuk është ashtu të amnistosh, por ja, kemi anuar kah hapësira e lehtësirës eventuale (...) që do të ishte

me interes si vegël e përhershme apo instrument i punës cilësore të komisionit në zbulimin e të vërtetës (...). Kur flasim mbi ato lehtësira, nuk mendoj se ato mund të jenë një nga instrumentet me të sigurta, apo një nga instrumentet më të arsyetueshme kur të japim lehtësinë dhe të vinin bile tek e vërteta. Unë ndonjëherë do ta shfrytëzoja edhe rrugën më legale dhe më të tërthortë, por të mos amnistojë, që të mos e lehtësojë fajësinë.

Deklaratë: Beha Shaqir, Qendra për Punë Sociale në Velika Klladusha, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Gjithmonë kam qenë kundër amnistisë. Ne nuk po flasim këtu mbi krimin. Ne po flasim këtu mbi krimin e luftës (...) I cili kurrë nuk vjetrohet, dhe sigurisht secila gjykatë këtë do ta shfrytëzojë si rrethanë lehtësuese për dikë nëse ka kontribuar në diçka. Këtë e ka detyrim. Ashtu që kjo mund të ketë ndikim dhe duhet pa tjetër të ketë ndikim në lartësinë e dënimit. Nuk di nëse do të ishte mirë që komisioni me njëfarë autoriteti të vetin të thotë këtij duhet zvogëluar dënimin kaq e kaq, apo në vend të 10 t'i jepen shtatë vjet. Gjyqi, si organ, është i obligueshëm që këtë absolutisht ta marrë parasysh gjatë peshimit të lartësisë së dënimit.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Mënyra tjetër është kjo që gjykatat, natyrisht në një mënyrë, më duhet të them, jo humane dhe ofenduese për viktimat në vet pazarllëkun i marrin informacionet nga njerëzit që kanë bërë krim (...) kjo, më duhet të them, është një tezgë (fitim shtojcë) morbide për shkak të asaj që kanë bërë në mënyrë që t'u zbutet dënimi. Në këtë kuptim, mënyrat e tilla personalisht nuk i mbështes. Konsideroj se gjykata duhet të marrë, sipas mendimit tim, aktgjykimin që është në përputhje me krimin e kryer.

Deklaratë: Amir Taliq, gazetar, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Komisioni duhet tu ndihmojë gjykatave në rajon të vijnë deri tek dëshmitarët.

E keni të njohur të gjithë se gjykatat e kanë vështirë të gjejnë dëshmitarë, sidomos dëshmitarë adekuat. Atë problem, e di unë, e ka edhe Gjykata e Bosnjës e Hercegovinës. Pra do të ishte shumë e rëndësishme që komisioni në këtë proces të vërtetimit të fakteve ta ndihmojë Gjykatën e Bosnjës e Hercegovinës të vij deri tek dëshmitë adekuate (...) Pajtohem që komisioni të merret me vërtetimin e fakteve dhe që ato fakte t'ia ofrojë Bosnjës e Hercegovinës, por vetëm faktet (...) Domethënë vetëm faktet e thata që ia del t'i vërtetojë,

t'i ndihmojë Gjykatës së Bosnjës e Hercegovinës, ose gjykatave në rajon që më lehtë të vijnë tek e vërteta.

Deklaratë: Shefika Muratagić, Shoqata "Ključ budućnosti" (Çelësi i ardhmërisë), BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Ekziston praktika që informacionet mbi varrezat masive të paguhen. Ka propozime të formohen fondet publike për zbulimin e varrezave masive.

Të them kalimthi se bashkë me njërin nga hetuesit kam marrë pjesë në zbulimin e varrezës masive në Kevljane. Ajo është varreza më e madhe masive e zbuluar në territorin e Prijedorit. Ju them se vetëm për informacionin është dashur të përgatisim 300 KM (marka konvertibile) ... Domethënë, për 300 maraka ne kemi marrë informacionin dhe skicën ku e kemi lokalizuar varrezën masive (...) Pra, vetëm faktet se informacioni për varrezat masive mund të merret për para, flet mjaftë se duhet të krijohen fonde për zbulimin e varrezave masive dhe informacionet që mund të merren në teren.

Deklaratë: Amir Taliq, gazetar, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Dëshmia publike e viktimave do të na ndihmojë të mësojmë çka u ka ndodhur tjerëve.

Ne të gjithë këtu, veçmas këta nga Prijedor, por edhe këta njerëz përreth e dinë se çfarë ka ndodhur në Prijedor (...) Dhe unë thash herën e kaluar se gjumë gjëra, besoni, nuk i kam ditur derisa nuk nisa të vij këtu dhe t'i dëgjojë viktimat çka po flasin. E pash kur ky djaloshi i ri, ulur pranë meje, Sudbini, tregoj krejt çfarë i ka ndodhur atij. Dhe unë nuk di sa herë e kamë kthyer atë at CD dhe shikuar. Dhe, t'u them sinqerisht dëshmia e tij dhe gjithë ajo që tha, fatkeqësisht ai krejt e ka përjetuar atë, më jep shpresë se megjithatë do të mund të arrijmë deri tek e vërteta mbi gjithë atë që ka ndodhur

Deklaratë: Zdravka Karlica, Organizata Republikane e familjeve të luftëtarëve të rrëmbyer e të vrarë dhe të civilëve të zhdukur të Republikës Serpska, Këshilli në Prijedor, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

KOMRA duhet të ketë të drejtë t'i ftojë përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare të dëshmojnë para komisionit. Kjo mund të kontribuojë në vërtetimin e kontekstit politik.

E kemi të vërtetën e bashkësisë ndërkombëtare e cila ka qenë dëshmitare e asaj që ka ndodhur. Me qëllim e përmenda bashkësinë ndërkombëtare. Sepse ajo, në hapësirën e ish RSFJ edhe ka qenë dëshmitare, e roli

i secilit dëshmitarë është që ta flas të vërtetën. Dhe nëse ata do të marrin pjesë në hetime nga KOMRA, ata ndoshta mund të kontribuojnë në vërtetimin e disa fakteve që janë shumë të qenësishme për kuptimin edhe të kontekstit historik edhe politik të asaj që ka ndodhur.

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Fakte janë datat, njerëzit, vendet – kjo kontribuon në njohurinë se krimet janë kryer mbi tjerët.

Pse është i rëndësishëm konfirmimi i fakteve, e jo e vërteta? Sepse në realitet faktet materiale e prekin njëfarë ndjenje tonën subjektive të së vërtetës. Por i kontribuojnë edhe njohurisë se edhe mbi tjerët janë bërë krime (...) Pra, është me rëndësi të konfirmohen faktet e jo e vërteta, sepse e vërteta është njëfarë ndjenje subjektive, kurse faktet janë materiale (...) Këta janë emrat e njerëzve. Këto janë vendet. Këto janë datat

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Komisioni duhet të verifikojë të dhënat mbi viktimat që i kanë shoqatat e viktimave dhe organizatat joqeveritare.

Zotëri Tahiroviqi (kryetar i Lidhjes së kampistëve të BeH) tha se edhe me anë të punës së shoqatës së tij ai veç i ka pa varrezat masive, vende të varrezave masive, të llogoreve e kështu me radhë, atëherë ky komision do të duhej që me anë të një procesi hetues t'i verifikojë ato, e ngjashëm. Nëse IDC (Qendra Hulumtuese Dokumentare, Sarajevë) e vërteton regjistrin, nëse burimi (Shoqata e femrave të Prijedorit) e vërteton regjistrin e të zhdukurve, domethënë ky komision duhet këtë ta verifikojë.

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Lypset të pushohet të flitet mbi viktimën “tonë” e të “atyre”: nocionin e viktimës duhet transferuar nga fusha politike në atë etike.

Nëpërmjet kësaj duhet ndërtuar organizata dhe komunikime të tilla. (...) Është e mundshme të arrihet konsensusi për afërsisht mbi viktimën.. Që mbi viktimën të mos flitet vetëm për viktimën tonë dhe të tyre, por që kjo urë të kapërcehet, të fillohet të flitet ... Që nocioni i viktimës të transferohet nga nocioni ideologjik e politik në atë etik e profesional..

Deklaratë: Besad Haxhiq, psikiatër nga Ključ, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Në përzgjedhjen e anëtarëve të komisionit për-

parësi duhet të kenë profesionin dhe moralin.

Sepse me siguri sapo të nis kjo (KOMRA), ajo që me siguri do ta bëjë politika është t'i fus njerëzit vet. Është shumë vështirë të jesh apolitik, është shumë vështirë të jesh liberal dhe të flasësh për diçka. Ky veç është guxim. Këtu kur jeni normal kjo veç është guxim. T'ju them diçka. Shikojeni. Njerëzit që punojnë gjatë kohë me viktimat, e nëse nuk kanë super- kontroll dhe debriefing edhe vet pak kontaminohen dhe nisin t'i mendojnë me paradigma, pra me paradigmat si edhe viktimat. Shfaqni kujdes që të kenë bukur më shumë profesion dhe moral.

Deklaratë: Besad Haxhiq, psikiatër nga Ključ, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Bashkësitë fetare kanë përhapur armiqësi midis komuniteteve në BeH

Edhe bashkësitë fetare që janë një segment i qenësishëm, po ashtu kanë ushtruar mos-durim nacional sidomos kur është fjala për Bosnjën e Hercegovinën.

Deklaratë: Safet Muratović, “Ključ budućnosti” (Çelësi i ardhmërisë), BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Numri i komisarëve duhet të jetë midis 20 e 25.

Numri i komisarëve nga secili shtet duhet të jetë në harmoni me numrin viktimave.

Numri nuk duhet të jetë tepër i madh. Por nuk guxon të jetë as tepër i vogël. Unë për shembull jam për 20 deri 25 komisarë në përbërje të atij Komisioni. Por jo proporcionalisht, numri i njëjtë nga Mali i Zi, Serbia, Kosova, Bosnja, Kroacia, veç sipas numrit të viktimave (...) Nuk mund të ketë numër të njëjtë në KOMRA të Malit të Zi i cili ka numër shumë të vogël të viktimave në raport me Bosnjën e Hercegovinën

Deklaratë: Amir Kulaglig nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Komisioni rajonal lypset të ketë zyra në të gjitha shtetet në rajon, të cilave në grumbullimin e deklaratave të viktimave dhe të dëshmitarëve do t'u ndihmojnë organizatat joqeveritare.

Të jetë Komisioni rajonal i cili do të ishte një trup rajonal, por duhet të jenë zyrat e shtetit të cilat do t'i japin një mbështetje cilësore kësaj. E kur e them këtë, atëherë prapë është shumë thelbësore sektori qeveritar dhe organizatat e shoqatave të jenë shërbim (servis) dhe mbështetje e kësaj zyre kombëtare, shtetërore në sigurimin e viktimave, deklaratat e viktimave, të provave materiale, dokumenteve e kështu me radhë.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Komisioni duhet të merret me vrasjet, përndjekjet, përdhunimet, mundimet nëpër kampe.

Këtu u përmenden krimet e luftës dhe shkelje tjera të rënda të drejtave të njeriut. Por cilat janë në të vërtetë ato shkeljet tjera, apo kush janë ato ... Po para se gjithash vrasjet. Së dyti, janë përndjekjet. Së treti, përdhunimet. Së katërti, janë viktimat e terrorit në llogore.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Raporti i KOMRA duhet të ketë kontekst historik (përgatitja e krimit), listën e vendeve të pësimit dhe regjistrimin e viktimave.

Raporti që do ta hartonte ky Komision, sipas mendimit tim, duhet të ketë tri segmente (...) segmenti i parë duhet të jetë konteksti politiko-historik si një bazament. E në atë kontekstin politiko historik lypset ta vëzhgojmë rolin e bashkësive fetare, të mediave e kështu me radhë. Sepse ato janë, kjo i ka paraprijë kryerjes së krimeve. Kjo ka qenë përgatitja. (...) Segmenti i dytë i atij raporti duhet të jetë, do të thosha, metodat dhe formularët e kryerjes së krimit. Domethënë vendet e pësimit (...) Dhe i treti është regjistrimi i viktimave.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

Në konsultime duhet inkuadruar qendrat për punë sociale, sepse viktimat dhe invalidët e luftës të drejtat e veta po i realizojnë nëpërmjet këtyre institucioneve.

Shfrytëzuesit tanë janë viktimat. Viktimat civile të luftës, invalidët e jo luftës, nëpërmjet qendrave i realizojnë të drejtat e veta dhe mendova të propozoj që një takim i këtillë, respektivisht një debat i tillë të mbahet me drejtorët e qendrave apo përfaqësuesit e qendrave, por jo vetëm, veç me përfaqësuesit e ministrive nga vijnë mjetet, ngase ne po luftojmë për viktimat, gjegjësisht për të ardhurat e tyre që i realizojnë në Qendrën për Punë Sociale. E shpesh kjo po politizohet.

Deklaratë: Beha Shaqir, Qendra për Punë Sociale në Velika Kladusha, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

E vërteta na duhet për shkak të arsimimit dhe nevojës që të shkruhet historia në harmoni me faktet.

Janë bërë sakat fëmijët tanë nëpër shkolla, sepse ne nuk kemi libra mësimi, e Zoti e di se kur do t'i kemi në këtë mënyrë. Duhet të arrijmë deri tek e vërteta, t'i bashkojmë ato të vërteta që ne serish të caktojmë një grup ekspertësh për t'i përgatitur librat e mësimi, respektivisht ta shkruaj historinë. Kur do të ndodh kjo, është pyetje e madhe.

Deklaratë: Beha Shaqir, Qendra për Punë Sociale në Velika Kladusha, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

KOMRA duhet t'ua kthejë besimin viktimave se fjalët dhe deklaratat e tyre do të shfrytëzohen për diçka.

Njerëzit nuk duan të flasin (...) Është shumë vështirë ta fitosh besimin e viktimës që të flas mbi të vetën (...) ... Sepse vet është viktimë. Unë e di çka donë të thotë ta flasësh të vërtetën. E dini? Sepse ju sa herë që kaloni nëpër atë të vërtetë, ju e përjetoni atë ngjarje (...) Thjeshtë, me dhënien e atyre deklaratave të shumta rraskapitëse, me përsëritjen e atyre ngjarjeve personale, njerëzit pak edhe humbasin dhe atëherë thonë „përse këtë“ (...) Dhe njerëzit heqin dorë nga kjo. Unë mendoj se kjo organizatë ndoshta do të jetë orientues apo rrugë e drejtë që njerëzve, para se gjithash, t'u jepet besimi se deklaratat e tyre do të shërbejnë për diçka

Deklaratë: Bernada Jukić-Kličić, Qendra për Punë Sociale në Bosanski Petrovc, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10 tetor 2009.

58. Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Zagreb, Kroaci
16 tetor 2009.**

Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare i kanë organizuar Qendra për paqe, jo dhunë dhe të drejtat të njeriut në Osijek (Kroaci) dhe organizata Documenta Zagreb (Kroaci). Kanë marrë pjesë gjithsej 47 veta, besimtarë dhe përfaqësues të bashkësive fetare, të shoqatave joqeveritare për të drejtat e njeriut, të gazetarëve dhe vëzhgues nga OSBE, Gjykata e Hagës, Delegacioni i Komisionit Evropian në Kroaci dhe të ambasadave të Australisë, Holandës dhe Kanadasë. Ligjërues kanë qenë ipeshkvi Kevin Dowling (ipeshkvi nga Rustenburg, Republika Jug-afrikane), Vesna Tershele

(Documenta, Kroaci), Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Ivan Novosell (Legalis, Kroaci). Moderator ka qenë Katarina Kruhonja (Qendra për paqe, jo dhunë dhe të drejta të njeriut, Osijek). Mbi konsultimet kanë raportuar Televizioni kroat (HRT), Novi list, javorja Novosti dhe H-alter.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Të krishterët duhet të vihen në anën e viktimës. Viktimat mund ti lëvizin shoqëritë për shërim dhe tu ndihmojnë në ndalimin e të keqes.

Këtu jam për faktin që si françeskan, si i krishterë, konsideroj se është më se e nevojshme të vihem në anën e viktimës. Ne fatkeqësisht kemi viktimat dhe ato nuk janë të dëshiruara, por veç kur i kemi, mendoj se (...) Ata janë njerëz më të çmueshëm. Sepse vetëm ata njerëz mund ti lëvizin bashkësitë tona dhe shoqërinë tonë përpara në marrëdhënie të reja, në një shërim, një pastrim të memories tonë (...) E ne jemi këtu për t'ju ndihmuar. Domethënë, të krijojmë një ambient më të volitshëm që viktimat të mund ta bartin me dinjitet hallin e vet, e pastaj të arrijnë atë që është qëllim kryesor i të krishterëve (...) e kjo është që në një vend, në lirinë e zgjedhjes së një njeriut, të ndalët spiralja e dhunës.

Deklaratë: Fra Mijo Xholan, Instituti Françeskan për Kulturën e Paqes, Split, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Qasja rajonale e mundëson largimin nga interpretimet të cilat e çimentojnë zgjidhjet ekzistuese politike me të cilat njerëzit nuk janë të kënaqur.

Shikoni atë problem tonin me famë e të qëndrueshëm të qasjes rajonale, unë konsideroj se të gjithë këtu duhet të jemi sa duhet guximtar dhe sa duhet të mençur në këtë proces (...) se do të ishte mirë të shmangemi që ky proces fare ti afrohet interpretimit se ky është çimentim i do farë zgjidhjeve ekzistuese politike. Kjo së pari do të na diskualifikojë neve, së dyti do të fitojë bukur shumë njerëz, sepse tepër shumë njerëz ka që nuk janë të kënaqur me zgjidhjen ekzistuese politike (...) Ka shumë njerëz të cilët me këtë nuk janë të kënaqur.

Deklaratë: Fra Mijo Xholan, Instituti Françeskan për Kulturën e Paqes, Split, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Për bashkësitë fetare dhe besimtarët qëllimi

është pajtimi pro përpara nesh gjenden frytet e varfra të kësaj detyre.

Bashkësitë fetare në hapësirën e ish Jugosllavisë (...) ende nuk kanë vesh për iniciative të këtilla. I frikësohen asaj që të gjithë ato projekte që i kalojnë kufijtë e '94, kur papa ishte këtu në Zagreb, Gjon Pali i Dytë i ndjerë, vuri para të gjithë besimtarëve detyrën e pajtimit si detyrë parësore, pra detyrën e ekumenizmit dhe të pajtimit, kjo ka qenë detyrë jona e parë. Pesëmbëdhjetë vjet më pas kësaj kemi fryte të zymta të asaj pune.

Deklaratë: Drago Pilsel, Novi list, Zagreb, Kroacia, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Para propozimit mbi pajtimin duhet të vërtohen faktet për atë se kush e ka nisur luftën, përse është zhvilluar lufta dhe cili ka qenë qëllimi i saj.

Do të duhet që para fillimit të atij dialogu (mbi pajtimin) seriozisht të spastrohet kush e ka nisur luftën, përse është zhvilluar lufta dhe cili ka qenë qëllimi i saj. Por kjo duhet të arrihet me fakte deri tek e vërteta.

Deklaratë: Ante Shola, CARITAS Dioqeza Varazhdinit, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Kishat dhe bashkësitë kishtarë kanë ndikim vendimtar në procesin e pajtimit.

Si mund të bëhesh Zot, ose si mund të bëhesh zot i dashurisë, nëse kjo më ka ndodhur mua?" Këtu kishat dhe bashkësitë kishtarë janë plotësisht vendimtare për qëndrim para shoqërisë sipas të cilit pajtimi është proces i përgjithshëm holistik i cili i përfshinë dimensionet fizike, emocionale, shumë personale dhe shpirtërore të jetës.

Deklaratë: Kevin Dowling, ipeshkvi nga Republika Jug-afrikane, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Pajtimi është i rëndë nëse viktimat e humbin dinjitetin

Do të thosha së pari, se pajtimi nuk është diç e thjeshtë për çka thuhet thjeshtë: duhet të pajtohemi. Dhe atëherë e fillojmë një lloj procesi për të cilin konsiderojmë se do të sjellë rezultate në këtë. Përfshinë shumë, sidomos nga ju që jeni viktimat (...) T'ia përmendësh fjalën pajtim dikujt i cili ende vuan aq thellë sa që nuk mund të bartet me këtë ... Përgjigja e tyre instinktive, imediate është: 'duan drejtësi' (...) Duhet të nisni të krijoni strukturë tjetër

të jetës për ata, ashtu që të mund të jetojnë me një formë të dinjitetit.

Deklaratë: Kevin Dowling, ipeshkvi nga Republika Jug-afrikane, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Nga aspekti katolik të krishterë midis viktimave nuk ka dallime, sepse dinjiteti i qenies njerëzore është fakt i shenjtë: të gjithë jemi të barabartë edhe në viktimitë edhe në krim.

Sprovat që po paraqiten ose do të paraqiten rreth barazimit të viktimave, respektimit të krimeve, si teolog i krishterë unë s'kam absolutisht kurrfarë problemi rreth kësaj. Për mua ky nuk ekziston si problem për shkak se për mua dinjiteti i qenies njerëzore është aq fakt i shenjtë sa që të gjithë jemi të barabartë edhe në viktimitë edhe në krim.

Deklaratë: Drago Pilsel, Novi list, Zagreb, Kroacia, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Faktet janë parakusht për shërimin e shoqërisë.

Propozimi ynë është modest. Të vërtetohen faktet në vitet që gjenden para nesh, sado që kjo mundet, për të gjitha krimet dhe shkeljet ligjore gjatë viteve të nëntëdhjeta, që kjo pastaj të shërbejë si një themel edhe për shërimin, shëndoshjen.

Deklaratë: Vesna Tershić, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Pajtimi do të arrihet kur të gjitha shtetet të fillojnë të "egërsuarit" e vetë t'i quajnë "egërsira".

Unë mendoj se shumë më lehtë do të arrijmë pajtimin, kuptimin e situatës, ndihma viktimës dhe dërgimin e agresorit në atë si ta pastrojë shpirtin e vet personal, kur ne fillojmë këtu ti quajnë të egërsuarit tanë egërsira dhe kur ju në Serbi filloni ti quani egërsirat e juaja egërsira, ata në Bosnjë njësoj të vetët, dhe atëherë disa gjëra do të nisin të lëvizin.

Dhe kur kjo vjen, natyrisht, nga ajo shkallë të cilën dëshiron ta dëgjojë populli, sepse të gjithë veç e kanë mundim nga ajo që të flitet për vuajtjet e të tjerëve si „po, e kanë merituar”, e për vuajtjet tona si “të mjerë jemi ne”.

Deklaratë: Mladen Jovanović, Këshilli i Kishave të Krishtit, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Nevojitet që iniciativën t'ua afrojmë bashkësive fetare, që për shkak të mos njohjes së mjaftueshme të refuzohet.

Nëse dëshirohet të arrihet bashkëpunimi me personat dhe institucionet relevante (përfaqësuesit e bashkësive fetare), se ndoshta duhet edhe pak të punohet në këtë njohje, domethënë me projektin e këtij asociacionit që po krijohet që të mos ndodh, për shkak të njohjes apo mosnjohjes, të bëhet ndonjë farë refuzimi apo paragjykimi të cilat pastaj do ta pamundësonin ndonjë vepër të mirë.

Deklaratë: Marija Znidarčić, Shoqata e Qytetarëve Rrethi Paqësor i Krishterë, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

KOMRA lypset ta ndriçojë rolin e bashkësive fetare gjatë luftës. Mirëpo, kjo mund të sjellë përjashtimin e bashkësive fetare, sepse të kritikuarit e rolit të tyre mund të interpretohet si atak në palcën e fesë e të dogmës kishtarë.

Nëse edhe një detyrë e këtij projekti KOMRA do të ishte e vlefshme, kjo bash do të ishte mirë për ta ndriçuar rolin e secilës bashkësi fetare veç e veç, ngase kjo më sa di unë, ja edhe vet kam qenë në ato hapësira ku është luftuar, aty sundon një laramani e madhe (...) Po tash, tek bashkësitë fetare shumë lehtë mund të ndodhë që njerëzit ta ndiejnë se në realitet kur i kritikojmë hapat konkret që duhet ti kritikojmë në emër të fesë, se ne në realitet po e atakojmë palcën e fesë, palcën e dogmës së dikujt. Atëherë njerëzit ofendohen dhe përjashtohen. Ky atëherë është një dëm i madh.

Deklaratë: Fra Mijo Xholan, Instituti Françeskan për Kulturën e Paqes, Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

Mediat fetare edhe më tutje e shtrijnë të folurit e urrejtjes, e jo të folurit e pajtimit.

Mendoj se shumica do të pajtohet me mua, se tek ne mediat fetare, sidomos “Glas koncila”, edhe më tutje e shtrijnë të folurit e urrejtjes, e jo të folurit e pajtimit.

Deklaratë: Petra Pajdaković Shebek, Programi i Kulturës Religjioze HRT (Televizioni kroat), Kroaci, Konsultimet kombëtare me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16 tetor 2009.

59. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Osijek, Kroaci
17 tetor 2009.**

Konsultimet i kanë organizuar Qendra për paqe, jo dhunë dhe të drejta të njeriut në Osijek, (Kroaci), Nansen diialog qendra Osijek (Kroaci) dhe Documenta (Kroaci). Në tubim kanë qenë prezent

gjithsej 40 pjesëmarrës, aktivistë të organizatave për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, shoqatat e viktimave dhe të familjeve të viktimave të pësuar e të zhdukur, të shoqatave të mbrojtësve, organizatave të rinjëve, grupeve të grave, shoqatave profesionale, të besimtarëve dhe përfaqësues të bashkësive fetare të Famulisë së Osijekut e Baranjës. Ligjërues kanë qenë Vesna Tersheliq (Documenta, Kroacia), Ivan Novosel (Legalis, Kroaci), Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci) dhe ipeshkvi i Afrikës së Jugut Kevin Dowling (Dioqeza e Rustenburg, Republika Jug-afrikane). Moderator ka qenë Katarina Kruhona (Qendra për paqe, jo dhunë dhe të drejtat e njeriut, Kroaci). Mbi konsultimet kanë raportuar i HRT – studio Osijek, “Sllavonski dom” dhe “Glas Sllavonije”. Monsinjor Marin Srakiq, krye-ipeshkvi i Gjakovos e Osijekut në selinë e Dioqezës së tij e ka pritur delegacionit e Koalicionit për KOMRA.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet

Kujtimet dhe tragjeditë luftarake, përpjekja e kontestimit të Luftës Atdhetare, deklaratat mbi barazimin e viktimave me agresorin dhe akuzat paushall të mbrojtësve po e vështirësojnë procesin e pajtimit.

Kujtimet luftarake dhe tragjeditë që u kanë ndodhur shumë familjeve tona dhe individëve ende janë të freskëta, e përpjekja e kontestimit bile e arsyet dhe e dinjitetit të Luftës Atdhetare, deklaratat shpesh të paqarta, që shpijnë në barazimin e e viktimës dhe agresorit, dhe kohë pas kohe apostrofimet e padrejta dhe paushall të mbrojtësve tanë, vetëm e rëndojnë procesin e normalizimit të marrëdhënieve dhe të pajtimit në hapësirat tona.

Deklaratë: Imzot Marin Srakiq, krye ipeshkvi i Dioqezës së Gjakovos- Osijekut, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Për të pasur pajtim viktimat duhet të falin, e agresori duhet të pranojë fajësinë dhe dëmin për të keqen dhe dhunën e kryer.

Falja është qëndrimi parësor i viktimës e cila nuk donë hakmarrje, veç që më së shumti të arrijë rehati në shpirtin e vet. Nga ana tjetër, dëshirohet në këtë mënyrë të këputët zinxhiri i të keqes dhe i hakmarrjes dhe të krijohen kushte për normalizimin e marrëdhënieve. Vuajta e Krishtit dhe plagët bëhen shenjë me të cilën identifikohet viktimja dhe me forcën e mëshirës viktimja e tejkalon preokupimin e vet me dhunën e pësimin dhe bëhet bartëse e mesaz-

hit të ri të Perëndisë i cili bënë thirrje për dialog dhe vendosjen e mirëbesimit (...) falja, e pastaj procesi i pajtimit mund të vij vetëm nga ata që janë lënduar. Viktimja e nxjerrë forcën nga përjetimi i mëshirës dhe dashurisë së Perëndisë, dhe gjen forcë të atillë që serish të fitojë besim në njerëzit dhe ta tejkalojë dhunën e shkaktuar me luftë. Apo, sikurse thonë disa teolog, që të ketë pajtim viktimat duhet të falin.

Deklaratë: Imzot Marin Srakiq, krye ipeshkvi i Dioqezës së Gjakovos- Osijekut, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Pra, nëse procesi i pajtimit shkon në dëm të së vërtetës dhe kërkon harrimin e vuajtjes së përjetuar, atëherë në realitet e mohojmë vetë dinjitetin e viktimës. Sjell atë që ta harrojmë edhe vetë viktimën dhe shkaqet e vuajtjes së saj mbetën të pazbuluara, por vetëm të shtyrë anash dhe ashtu bëhen bombë e përhershme e cila mundët vazhdimisht me eksplo- duar papritmas. Në procesin e pajtimit, prandaj është me rëndësi të zbulohen shkaqet e vuajtjes dhe të dhunës, e vërteta e cila pastaj kërkon edhe drejtësi. Me fjalë tjera, pajtimi për dallim nga falja përfaqëson dy palë. Nga njëra anë viktimën e cila e bënë aktin e faljes, e nga ana tjetër agresorin i cili i nxitur me aktin e viktimës kërkon falje, e pranon fajësinë, e vendos të vërtetën dhe drejtësinë dhe në fund kompensimin për të keqen dhe dhunën e bërë.

Deklaratë: Imzot Marin Srakiq, krye ipeshkvi i Dioqezës së Gjakovos- Osijekut, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Nevojitet të formohet komisioni i cili do t'i ndriçonte shkeljet e të drejtave të njeriut prej vitit 1945 deri më 1990.

Edhe ne në mënyrën tonë kemi pasur 45 vjet apar- teid. Dhe ajo kohë prej vitit 1945 deri më 1990, ende bartë me vete viktimat e veta. Ndoshta një komision i cili do t'i dëgjonte viktimat e atij sistemi mund të kontribuojë në ndriçimin e të vërtetës edhe për atë periudhë.

Deklaratë: Imzot Marin Srakiq, krye ipeshkvi i Dioqezës së Gjakovos- Osijekut, Kroacia, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Ekziston dyshimi se është e mundshme të vërtetohen faktet, sepse prapa kësaj gjithmonë fshihen interesat politike. Përpos kësaj midis dokumenteve ka shumë falsifikime, kurse midis dëshmitarëve shumë të rrejshëm.

Çka në realitet desha të them, e kjo është se jam bukur i rezervuar sa herë që është fjala për cilin- do që do me e vërtetua të vërtetën dhe faktet. Sepse

prapa të vërtetës dhe fakteve vazhdimisht fshihen interesat, e jemi të vetëdijshëm sa janë të fuqishëm interesat edhe në vendin tonë edhe në shoqëri edhe në vendet përreth, e veçmas nëse ai komision duhet t'i vërtetojë faktet në bazë të dëshmimeve dhe të ndonjë dokumenti privat. Sepse midis dokumenteve ka mori falsifikimesh, shtrembërimesh, e midis dëshmitarëve ka veçmas shumë dëshmitarë të rrejshëm që kanë dëshmuar në favor të vetin që të marrin do privilegje personale dhe favore, ashtu që jam tepër skeptik ndaj fakteve që do të gjejë ai komision.

Deklaratë: Goran Flauder, gazetar i lirë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Faktet gjithsesi duhet vërtetuar, që të mos manipulohet me numrat.

Absolutisht është e nevojshme të vërtetohen faktet, që të mos përdorët, bie fjala, një shembull të tillë më banal se në Osijek kanë qenë, s'di, 1100, pastaj 1400, pastaj 1700 viktima të luftës, e më pas nga spitali i Osijekut i cili ka mbajtur evidencë, për këtë dalin të dhënat se kanë qenë 430 e diçka apo 47 e diçka. Domethënë nga katër deri pesë herë janë dallimet në interpretim: kujt si i duhet ashtu i përdor numrat.

Deklaratë: Goran Flauder, gazetar i lirë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Interesi i të gjitha shteteve në rajon është t'i vërtetojnë faktet, që e kaluara të mos përsëritet.

Mendoj se është interes i çdo qytetari të kësaj shoqërie, shoqërive të Serbisë, Bosnjës e Hercegovinës që përfundimisht të bisedohet hapur mbi këtë, që të vërtetohet disa fakte dhe që njëherë përfundimisht të mbyllet ajo faqe e historisë. Çfarë ndodh në situatën kur shoqëria dhe individët, institucionet nuk janë të gatshme të ballafaqohen me këtë? Ja po shohim. Ende po flasim mbi gjërat që kanë ndodhur dyzet e disa vjet. A ka pasur gatishmëri para pesëdhjetë vitesh të zgjidhet kjo, besoj se gjeneratat e reja sot do të ishin më të edukuara po të mos kishte klithje të ustashëve në stadiumet e klubeve futbolliste kroate e kështu me radhë. Domethënë, për çdo rast të lundrojmë me vela të plota në këtë çështje.

Deklaratë: Bojan Laliq, Qendra Civile e Baranjës, Beli Manastir, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Dëshmimi publik i viktimave dhe kryesve dhe pranimi i krimit janë më të rëndësishme se satisfakcioni material i viktimave.

Mendoj se atë që ka bërë tregimi nga Republika Jugafrikane për shoqërinë (dëgjimi publik i viktimave

dhe i kryesve dhe vërtetimi i fakteve), në kuptimin e spastrimit të plagëve, është shumë e rëndësishme nga situata materiale e viktimave konkrete. Vërtetë mendoj se është shumë më i rëndësishëm rrëfimi se njerëzit, në fund të fundit edhe vetë pjesëmarrës të aparteidit, kanë thënë „kemi bërë këtë e këtë, ai ka qenë krim, për këtë shkak pendohem“.

Deklaratë: Bojan Laliq, Qendra Civile e Baranjës, Beli Manastir, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

KOMRA duhet të ketë ekupe mobile të cilët në terren do t'i mbledhin deklaratat nga viktimat.

Ajo që mendoj si kyçe në funksionimin e një institucioni të tillë, është çështja e mobilitetit të tij. Kjo do të thotë nuk mund të pritët që viktimat të shkojnë në ndonjë derë, viktimës duhet të afrohem. Në këtë kuptim, në atë formacion organizativ në fillim duhet menduar se ai duhet të jetë sa duhet mobil që t'i afrohet viktimës kudo që të jetë ajo.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për Iniciativat Qytetare Osijek, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Anëtarë të KOMRA-s nuk do të duhej të ishin politikanët, veç përfaqësuesit e bashkësive fetare, të organizatave joqeveritare, e duhet shfaqur kujdes mbi barazinë gjinore dhe imunitetin e anëtarëve të komisionit.

(...) çështja e përbërjes së komisionit (...) domethënë se kjo nuk duhet të jetë në sferën e politikës, gjegjësisht të politikanëve, veç përfundimisht në sferën e bashkësive fetare, organizatave joqeveritare, duke shfaqur kujdes mbi të gjitha standardet që në Kroaci (...) janë pranuar qysh moti. Mendoj edhe në gjininë dhe në të gjitha gjërat tjera. Mendoj se në funksionimin e një institucioni të tillë qeveritar, është e domosdoshme të mendohet mbi diçka që kemi në Sabor (Kuvendin i Kroacisë), domethënë lidhur me përfaqësuesit e Saborit, kjo është çështja e imunitetit të anëtarëve të një trupi të tillë.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për Iniciativat Qytetare Osijek, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me viktimat e institucioneve.

Pra e kemi viktimën e individit, kemi viktimën e grupit, por e kemi edhe viktimën e institucionit. Cili do të jetë ai mekanizëm kur në një proces të tillë hulumtues të shtrohet çështja e viktimës institucionale, e viktimës e cila është produkti institucional, (...) respektivisht se krimi apo ndonjë veprë tjetër

penale është bërë në kuadër të institucionit.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për Iniciativat Qytetare Osijek, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Duhet bërë regjistrimin e viktimave dhe t'u jepet viktimave hapësirë të flasin publikisht.

Ajo që mendoj se është jashtëzakonisht e rëndësishme dhe për çka unë këtë koalicion e kam përfaqësuar edhe këtë iniciativë e shikojë si diç që është shumë me rëndësi, është që të shënohen viktimat. Ne kemi të shënuara veprimet nëse i gjejmë ditarët e topçinjve, do ta kemi edhe këtë. Kemi të regjistruara emisionet televizive, i kemi të shënuar nxitësit, kemi të regjistruara tekstet gazetareske. Çdo gjë në këtë luftë është regjistruar, vetëm viktimat askund nuk janë regjistruar. Dëshira ime dhe përpjekja ime e fuqishme është të orvatem që parashtrimeve të viktimave t'u jepet hapësirë, dhe me siguri vazhdimisht do të gjendet dikush i cili për shaka të ndonjë interesi do ta interpretojë këtë në ndonjë mënyrë të vetën, dhe nga kjo do të krijojë ndonjë të vërtetë të vetën.

Deklaratë: Miroslav Varga, mbrojtës nga Osijeku, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret me fatin e të burgosurve e të zhdukurve në Vukovar dhe me kërkimin e kriminelëve.

Neve edhe na gëzon që ky KOMRA, të paktën kur t'ia dilte ta gjejë fatin edhe të vetmit të burgosur apo të zhdukurit nga Vukovari, apo nga territori ynë, dhe ta sjellë përpara drejtësisë edhe një kriminel kup-tohet me prova, ne banorët e Vukovarit këtë do ta përshëndesim.

Deklaratë: Zheljko Pinjuh, zëvendës kryebashkiaku i Qytetit të Vukovarit, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Prokuroritë duhet obliguar me ligj që ta përcjellin dhe shfrytëzojnë dokumentacionin të cilin e mbledh komisioni.

Këtë po e flas për shkak se të gjitha prokuroritë publike, do të ishin të detyruara ta përcjellin ligjshëm atë që e bënë komisioni. Domethënë komisioni është shumë i rëndësishëm edhe për aspektin e të drejtës ndëshkuese dhe politikës penale.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për Paqe Baranje, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

Në Kroaci nuk flitet mbi krimet që janë bërë në Osijek, disa viktimat nuk kanë të drejtën as për kompensimin e dëmit.

Askush nuk i përmendi krimet e luftës në Osijek, thua se ne na ka kapluar harresa! Ne nuk e mbajmë mend se kjo ka ndodhur apo nuk duam t'ia pranojmë vetvetes. Unë nuk di... Në këtë shtet askush nuk e ka shtruar pyetjen "po ku janë ato familje, çfarë ka ndodhur me ata fëmijë, a kanë shkuar ata fëmijë në shkollë, a kanë tash punë, a kanë pasur fare çka të hanë?" Për këtë askush nuk ka shfaqur kujdes. Në rrugën time ka 33 shtëpi. Të gjitha janë të thyera. Nga e para deri të e fundit. Dhe të gjithë kanë marrë dëmin luftarak, vetëm unë në këtë nuk kam pasur të drejtë. Për çka? (...) Mua ma kanë shkruar se nuk kam të drejtë.

Deklaratë: Marija Lovriq, viktimë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17 tetor 2009.

60. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Kikindë, Serbi
17 tetor 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Kikindë i kanë organizuar Qendra për mbështetje grave (Serbi) dhe Klubi i Kikindës (Serbi). Në tubim kanë qenë të pranishëm gjithsej 33 pjesëmarrës, përfaqësues të vetëqeverisjes lokale, të mediave lokale, institucioneve të kulturës, organizatave për të drejtat e njeriut e të organizatave joqeveritare, si dhe shoqatat e veteranëve. Ligjërues kanë qenë Xhevad Bektasheviq (Shoqata e viktimave civile të luftës, Vllasë-nica 92-95, BeH) dhe Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Moderatorë kanë qenë Miomirka Mila Melank (Klubi i Kikindës, Serbi) dhe Marija Srdiq (Qendra për mbështetje grave, Serbi). Javorja "Kikindske", TVVK, TV Rubin i RTS, kanë raportuar nga ngjarja.

Propozimet, mendimet, Rekomandimet

Gazetari luftënxitës e viteve të 90-ta i ka nxitur të rinjtë në Kikindë të formojnë mediat e pavarura dhe qytetarëve tu ofrojnë alternativë.

Ajo që më intereson mua si gazetarë është fakti që në njëfarë mënyre na ka nxitur neve të rinjve të atyre viteve të 90-ta të përcaktohem për gazetari, është pikërisht ajo gazetari luftënxitës që ishte dominuese edhe në qytetin tonë dhe në përgjithësi gjatë viteve të 90-ta. Ne gjatë vite nuk kemi pasur alternativë për një raportim të tillë dhe në njëfarë mënyre e gjithë

kjo na ka nxitur neve që të përcaktohem për gazetari si thirrje jetike dhe nga një pezmatim i tillë me gjendjen ne edhe e kemi iniciuar gazetën dhe mediat tjera në këtë qytet.

Deklaratë: Zheljko Bodrozhiq, Kikindske, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Mediat e pavarura duhet ta rikujtojnë opinionin se në pushtetin e sotëm në Serbi gjenden ata të cilët e kanë mbështetur luftën dhe formacionet paramilitare.

Ajo që mund ta bëjmë ne, është që pak të rikujtojmë ato vite dhe të rikujtojmë se si disa njerëz, të cilët sot madje janë në pushtetin demokratik dhe partner të njohur të koalicionit në pushtet në Serbi, janë sjellë ndaj popujve tjerë, ndaj pakicave dhe ndaj mendimit tjetër faresh në këtë qytet (...) dhe opinioni shumë gjëra i ka harruar, të rikujtohet se si njerëzit pa masë dhe pa fytyrë e kanë mbështetur luftën, e kanë mbështetur atë që kanë bërë formacionet paramilitare nga mbarë Serbia në fushëbetejat tjera.

Deklaratë: Zheljko Bodrozhiq, Kikindske, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Nga Kikinda mobilizimit i janë përgjigjur mbi 99 për qind të meshkujve, por në fushëbetejë kanë kuptuar se udhëheqësit i kanë manipuluar dhe shfrytëzuar.

Ne jemi rajon ku mbi 90 për qind e njerëzve i është përgjigjur ftesës për mobilizim dhe ata këtë e kanë bërë për shkak se ashtu e kanë ndier (...) dhe besoj se shumë nga ata kanë pa atje në vend, dhe i dijë shumë nga ata të cilën e kanë vërejtur sa kanë qenë të manipuluar dhe sa ajo propagandë luftarake ka ndikuar që ata të kenë mendim të gabuar mbi fqinjët e vet dhe mbi udhëheqësit e vet të cilët këtë e kanë shfrytëzuar në mënyrën më të keqe të mundshme.

Deklaratë: Zheljko Bodrozhiq, Kikindske, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Javorja Kikindske mund të ndihmojë në vërtetimin e fakteve me dokumentacionin e vet i cili mbanë deklaratat e veteranëve e të refugjatëve.

Një nga mënyrat se si revista "Kikindske" mund të ndihmojë në këtë çështje, e këto janë dëshmitë e atyre njerëzve që kanë shkuar në fushëbeteja dhe që e kanë pa tërë budallallëkun e luftës, shumica nga ata bartin edhe pasoja fizike të asaj lufte dhe shumë nga ata me siguri e ndjen edhe dozën e brejës së ndërgjegjes për shkak që kanë pranuar të marrin pjesë në një luftë të tillë. Mendoj se kjo është interesante edhe për KOMRA.

Deklaratë: Zheljko Bodrozhiq, Kikindske, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

(...) ne këtu në Kikindë mund të bëjmë shumë edhe në dëshmimin e njerëzve që kanë ikur nga Kroacia dhe Bosnja e Hercegovina. Shumë njerëz kanë ardhur këtu në Kikindë për shkak të atyre lidhjeve familjare, shumë nga ata edhe kanë mbetur këtu dhe kanë, ashtu të them, dëshmi të rënda. Diç nga kjo ne e kemi përshkuar, por kjo meriton një qasje më serioze dhe mendoj se fatkeqësisht ka shumë rrëfime tragjike tek ata njerëz të cilët gjatë viteve të 90-ta kanë shkuar nga shtëpitë e veta dhe kanë vazhduar të jetojnë në Kikindë.

Deklaratë: Zheljko Bodrozhiq, Kikindske, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Dëshmimi publik i viktimave është me rëndësi, veçmas për shkak të faktit që institucionet shtetërore i kanë asgjësuar dëshmitë mbi urd-herdhënesit dhe kryesit.

Ata që kanë bërë krime, që u kanë kontribuar që i kanë inicuar, që i kanë frymëzuar, të cilët edhe sot i mbrojnë, natyrisht se kanë pasur mjaft kohë të asgjësojnë shumë dokumente dhe për këtë shkak dëshmitë e njerëzve që janë viktimë, janë me rëndësi të jashtëzakonshme. Disa midis nesh që kanë janë marrë në pyetje kanë pasur rastin të dëgjojnë dëshmi të ndryshme.

Deklaratë: Marija Srdiq, Qendra për mbështetje grave, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Veteranët nga Kikinda e mbështesin KOMRA dhe dëshirojnë të ndihmojnë në vërtetimin e fakteve mbi të kaluarën.

Ndonjëherë nuk e kam lehtë të flas për atë çka kemi pa, përjetuar e kështu me radhë. Do si do jemi popullatë e cila mund të kontribuojë shumë në punën e KOMRA në qoftë se do të përfshihemi direkt apo jo në formën e përfaqësuesit (...) se me siguri do të kemi shumë çka të themi dhe të kontribuojmë në punën e KOMRA shikuar në përgjithësi (...) dhe për çdo rast do ta keni mbështetjen.

Deklaratë: Slobodan Kikiq, Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve 90-ta, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Sjellja e disa njerëzve (...) dhe kushtet në të cilat kemi jetuar ne (veteranët nga Kikinda në Kopačkom Ritu në Kroaci) e kështu me radhë, do të ishte interesante. Natyrisht, këtë tash po e them nga arsyeja që njerëz të tillë ka shumë në qytet, ka në Vojvodinë, Serbi dhe shtet tjera. Por të gjitha ato dëshmitë nga njerëzit që

kanë qenë atje do të ndihmonin të njihet e vërteta dhe që njeriu të mos ndihet fajtor për atë që nuk e ka bërë

Deklaratë: Jovan Gvero, Qendra Kreative Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

KOMRA mund të kontribuojë që të hiqet njolla nga veteranët të cilët janë sjellë ndershëm në fushëbetejë.

Ideja juaj është shumë e mirë, për ne është e mirë. Për ne që kemi luftuar me nderë e kemi bërë punën tonë, e kemi kryer detyrimin tonë kushtetues, sepse është e çmueshme që të hiqet njolla nga ne. Mediat shtetërore (...) na kanë pështy, na kanë ndyrë pas kthimit nga fushëbeteja. Kanë thënë se ne jemi përdhunues, se jemi plaçkitës, por të gjithë ne kemi pësuar njësojë ekonomikisht si të gjithë qytetarët tjerë. Ndoshta edhe më keq. Përse më keq? Me të kthyer nga veprimet luftarake njerëzit kanë hasur në firma të shkatërruara, ndërmarrje të falimentuara, madje edhe shteti ka luajtur edhe me ligj, me shlyerjen e një pjese të ligjit në Ligjin mbi punën (...) por kur popullatën e madhe të njerëzve që kanë marrë pjesë në veprimet luftarake e pezullojnë dhe ia shkurtojnë të drejtën atëherë shteti dinë çka po bënë (...) çka të them që luftëtarët tash të vdesin e familjet e tyre të mbesin, madje as ndihmën sociale nuk po mund të marrin, sepse gjoja nuk i përmbushin disa kushte.

Deklaratë: Zoran Kosiq, Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të nëntëdhjeta, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Vështirë mund të mësohet e vërteta mbi atë çfarë ka ndodhur para 20 vjetësh, kur nuk dihet e vërteta prej para 50 vjetësh.

Jam këtu me ju për ta shqyrtuar mundësinë që të formohet KOMRA, domethënë që kjo të organizohet ashtu sikurse duhet, që të mundemi të mësojmë çfarë ka ndodhur para 20 vjetësh (...) ne po e kapërcejmë diçka që ka ndodhur edhe para pesëdhjetë vitesh, se të gjitha arkivat e këtij shteti dhe të gjitha shteteve në hapësirën e ish Jugosllavisë janë të mbyllura, të vërtetën nuk e dimë as mbi atë nga koha e Brozit, tash do të mësojmë çfarë ka qenë para 20 apo ndoshta 15 vjetësh, kur në të gjitha shtetet është kufizuar qasja dokumenteve sekrete në një 50 vjet

Deklaratë: Zoltan Moldvai, Shoqata e organizatave invalide OSI, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Është e pranishme frika, sidomos tek viktimat, që të thuhet kush e ka bërë krimin.

Shumica do ti ikin, sepse po tutemi ta themi se ai e ka bërë atë. Shikoni, frika është e kuptueshme, por do të gjendet dikush se dikush do të thotë, e unë druham shumë se viktimat nuk do të duan të thonë.

Deklaratë: Zoltan Moldvai, Shoqata e organizatave invalide OSI, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

KOMRA duhet të bëjë regjistrimin e të pësuarve gjatë bombardimeve të NATO-s, si dhe vërtetimin e shkaqeve që kanë sjellë bombardimin.

A është mandati i KOMRA, sipas ndonjë ideje, të shkojë në atë drejtim që të shtrihet në pyetje e përgjigje, domethënë në viktima dhe shkaqet e bombardimeve që kemi pasur nga Pakti NATO? Mendoj se shembulli i RTS është shumë i mirë, kemi edhe shkaqet edhe pasojat për ta vëzhguar dhe parë fajësinë edhe nga ana jonë edhe nga ana e atyre tjerëve.

Deklaratë: Velimir Lipovan, avokat, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

KOMRA lypset ta përfshijë periudhën prej fundit të Luftës së II Botërore deri më sot dhe t'i hulumtojë pësimet e folksdojçerëve (gjermanëve) e të Hungarezëve në Vojvodinë pas Luftës së II Botërore.

Pak jam i pakënaqur me këtë periudhë kohore në punën e KOMRA (1991. – 2001.) dhe do të propozoja (...) që të shtrihet në viktimat pas Luftës së II Botërore në territorin e Vojvodinës. Këtu është fjala për folksdojçerët (gjermanët) dhe hungarezët që kanë qenë viktima (...) njerëzit janë dërguar në kampe të përqendrimit, janë vvarë, përndjekur, fjala ka qenë për spastrimin etnik.

Deklaratë: Nenad Talijanov, Forumi i Kikindës, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Në komision duhet të punojnë drejtësidashësit, ata që e duan të vërtetën dhe personat e guximshëm.

Kush në Komision? Mendoj se është çështje kryesore kë ta vëmë në komision. Para se gjithash ata që janë drejtësidashës dhe që e duan të vërtetën (...) duke qenë se secila e vërtetë e ndryshon realitetin. Ata njerëz që janë në komision duhet të jenë njerëz që janë të guximshëm

Deklaratë: Brana Marjanović, Teatri Popullor në Kikindë, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Konstatimet e KOMRA-s duhet të bëhen përm-bajtje a teksteve të historisë dhe në atë mënyrë t'i pengojë manipulimet politike dhe interpretimet e ngjarjeve.

Derisa KOMRA do të jepte fakte autentike, fakte të cilat kanë ndodhur, nga ana tjetër ato disa libra të mësimit edhe më tutje do të vazhdonin të japin një pasqyrë të shtrembëruar, dhe aty atëherë nuk ekziston një, si të them, orientim i cili njerëzve të rinj do t'u thoshte qartë, kjo ka ndodhur, kjo nuk ka ndodhur, që aty rreth kësaj të krijohet një atmosferë konfuze, si të them, skizofrene (...) nëse KOMRA mund të merret me këtë, kjo do të ishte ajo që duhet.

Deklaratë: Shandor Melank, Klubi i Kikindës, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Thjeshtë nuk janë kontestues vetëm tekstet që gjenden në ato libra të mësimit, veçse me analizë shihet se autorët i shpijnë nxënësit në disa përfundime ku thjeshtë mund të gjendet të folurit e urrejtjes, thirrja në nacionalizëm e gjithçka, dhe nxënësi i shkollës filllore thjeshtë ashtu e kupton si i janë prezantuar, shkruar dhe pastaj krijon një mendim në kokën e vet dhe ashtu futet në shoqëri, dhe atëherë kemi në shoqëri nacionalizëm

Deklaratë: Tijana Velmirov, Qendra për mbështetje grave, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret me vërtetimin e fakteve mbi shkeljet e rënda të drejtave të njeriut që kanë ndodhur në zonat jashtë veprimeve luftarake, por që kanë lidhje me konfliktin.

Kur ndodhë në hapësirë (...) kur fëmijët e shikojnë se nënës ia drejtojnë pistoletën, kjo është njëjtë si kur dikush shkrep, domethënë jashtë hapësirës së veprimeve luftarake, në kohën e luftës (...) tre fëmijë e shikojnë duke ia drejtuar nënës pistoletën në kokë, nuk lejojnë të vjen ndihma, ekipi i mjekëve (...) që megjithatë në këtë takim dikush të thotë a është edhe kjo diçka që duhet gjykuar apo kjo është njëfarë shkelje e të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Zoran Kosić, Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të nëntëdhjeta, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

KOMRA nuk mund të ketë autorizime për dhënën e amnistisë. Ky është mandat i organeve gjyqësore dhe i presidentit të republikës.

Nuk mundet KOMRA ta amnistojë askënd. Nuk di nëse është në plan të jepen Rekomandime për amnistinë, por ato gjëra i bëjnë vetëm organet e shtetit, të gjyqësisë dhe në fund presidenti i republikës në shtet, ashtu ku si është organizuar kjo gjë. Domethënë KOMRA këtu nuk ka mandat dhe kurrë as që mund ta ketë.

Deklaratë: Velimir Lipovan, avokat, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

Nevojitet që KOMRA ta hulumtojë dëbimin e shqiptarëve dhe rrënimin e objekteve të tyre në Kikindë gjatë bombardimeve të NATO-s.

Në fillim të bombardimeve, më 1999, shumë lokale afariste të qytetarëve të Kikindës të nacionalitetit shqiptarë kanë pësuar dhe janë djegur, qytetarët shqiptarë janë dëbuar dhe thjeshtë dikush është dashur të jetë urdhërdhënës që masa të detyrohet të shkatërrojë ato objekte. Mendoj se duhet të hetojmë në Kikindë se kush kanë qenë ata urdhërdhënës, kush kanë qenë ato grupe e individ që e kanë nxitur masën ta shkatërrojë pronën e qytetarëve shqiptarë.

Deklaratë: Nenad Talijanov, Forumi i Kikindës, Serbi, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009.

61. Konsultimet kombëtare me të rinjtë mbi Iniciativën për formimin e KOMRA

**Banja Llukë, BeH
17 tetor 2009.**

Konsultimet e dyta kombëtare me të rinjtë në BeH i ka organizuar Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH. Në tubim kanë marrë pjesë mbi 50 përfaqësues të organizatave të të rinjve dhe individë nga Banja Luka, Sanski Mosti, Prijedor, Rudo, Srebrenica, Bihaqi, Bjelina, Shekoviqi. Në konsultime si vëzhgues kanë marrë pjesë përfaqësuesit e partive politike si dhe përfaqësuesja e seksionit për të drejtat e njeriut të OSBE. Ligjërues kanë qenë Mario Mazhiq (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Kroaci), Marijana Toma (Impunity Watch), kurse tubimin e kanë moderuar Alma Mashiq (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Sarajevë, BeH) dhe Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska, koordinatorë kombëtare e procesit konsultativ të Koalicionit për KOMRA në BeH)

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Detyra e Koalicionit për formimin e KOMRA është të kujdeset që Komisioni të jetë jashtë ndikimit politik.

Koalicioni ka rol të rëndësishëm ta mbikëqyr punën e Komisionit, të shikojë që ai të jetë i pavarur nga themeluesit e vet, respektivisht nga shteti. Sepse

nuk guxon të na ndodhë që Komisioni të cilin e kemi themeluar në pjesën më të madhe të varet nga temat e politikës ditore me goditje të vazhdueshme, e kështu me radhë. Ai duhet të jetë i pavarur sipas mënyrës së njëjtë sikur që është gjyqësia. Domethënë, anëtarët e Komisionit, hetuesit e komisionit, nuk guxojnë të jenë nën trysni politike. (...) dhe të hetojnë besueshëm dhe hapur.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Kroaci, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Ekziston dilema nëse varësia financiare e KOMRA nga shtetet themeluese mund të ndikojë në pavarësinë e Komisionit.

(...) në çfarë mënyre do të financohej ai Komision për vërtetimin e fakteve ...Kjo është (...) ajo për të cilën unë kam frikë. Se ato, shtetet themeluese, do ta miratojnë këtë kurs në fund nuk do të japin para dhe Komisioni thjeshtë do të pushojë të punojë.

Deklaratë: Ervin Blazheviq, Shoqata Rinore -Mladost, Kozarac, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Sipas gjyqit tim personal, në realitet, ashtu edhe Komisioni duhet të financohet publikisht, konsideroj se duhet tu drejtohem donatorëve ndërkombëtar. Por nuk mendoj se rreziku i pavarësisë së tij shtojcë do të rrezikohet me financimin publik.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Kroaci, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Ekziston rreziku që parlamentet ta pengojnë punën e KOMRA, sepse në ato organe ende janë njerëzit të cilët kanë bërë krime.

(...) frika ime e vetme është se do të ketë pengesa të punës së Komisionit dhe se nuk është problem formimi i Komisionit, veçse problemi kryesor është që ai Komision ta kryej punën e vet. Sepse, nëse parlamenti duhet ta marrë vendimin se Komisioni do të punojë, e që në atë parlamentin e njëjtë ekzistojnë njerëzit të cilët kanë krye ato krime të njëjta të luftës, natyrisht se ata do ta pengojnë punën e Komisionit dhe në të gjitha formate mundshme do ta sabotojnë punën e tij.

Deklaratë: Dejan Čabrilo, Grupi rinor i Këshillit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në RS, Bjelinë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Për gjeneratat nga koha e luftës viktimat e huaja nuk janë viktima. Mbështetje KOMRA mund ti japin vetëm gjeneratat e pas luftës.

(...) grupi destinues në të cilin duhet të bazoheni në realitet janë njerëzit e rinj. Gjeneratat që kanë dalë nga lufta thjeshtë janë të verbra. (...) Të gjithë i kanë plagët e veta dhe hallet e veta, viktimat e veta. Për ata viktimat e huaja nuk janë viktima për të cilat mendojnë. Thjeshtë duan të gjejnë rahati, por në ndonjë zotërim të vetin, të ambientit të vet kombëtar. Ashtu që ata thjeshtë do të luftojnë madje edhe ti mbrojnë personat të cilët e kanë shkaktuar vdekjen e njerëzve tjerë, apo gjenocidin mbi palën tjetër. Ashtu që duhet të orientoheni në vetëdijen e njerëzve të rinj. (...) njeriu i ri (...) mund ti kuptojë viktimat (...) njësoj të popullit të vetë si edhe të popullit të huaj, pasi që jeta e njeriut është jetë.

Deklaratë: Rade Mrgjen, Partia e Progresit Demokratik, Këshilli i të rinjve, Banja Llukë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Kur të përfundojë procesi (formohet KOMRA) më nuk do të ketë manipulime, as me viktimat as me numrat.

Është qenësore që tash është ngritur iniciativa. Do si do nuk ka hapa mbrapa. Po, përse është qenësore? Pikërisht është qenësore që kur të përfundojë i tërë ky proces, shpresoj pozitivisht, nuk do të ketë më manipulime. Nuk do të ketë më vend për manipulime as me viktimat as me numrat. As kush është hero i luftës, as kush nuk është e kështu me radhë. Këtë do ta lëmë prapa nesh dhe do të shkojmë përpara.

Deklaratë: Dalibor Taniq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut në BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

KOMRA është zgjidhje pozitive në raport me nevojën për të vërtetën dhe pajtimin.

Sipas mendimit tim (...) ky Koalicion i organizatave joqeveritare (KOMRA) është një zgjidhje pozitive për të vërtetën, për pajtimin dhe sikurse theksuat, për ndihmën psikologjike viktimave. KOMRA është një mekanizëm i mirë për dalje nga kjo situatë në të cilën ne gjendemi tash.

Deklaratë: Lamija Gudiq, Qendra Rinore, Gornji Vakuf-Uskoplje, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Mendimi im për gjithë këtë është se të ardhmen që e përmendet nuk mund ta kemi derisa nuk flasim për të kaluarën, domethënë ballafaqimi me të kaluarën. Situata ime në Gornji Vakuf, për këtë mund të flas, është e ndarë dhe përfundimisht ai qytet nuk mund të bashkohet derisa nuk ballafaqohemi me të kaluarën. Kjo është karakteristikë shumë esenciale sipas një gjykimi tim dhe e mbështes këtë Iniciativën KOMRA

me shpresë se do të jap fryte.

Deklaratë: Nejra Jukiq, Qendra Rinore Gornji Vakuf, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

KOMRA u jep hapësirë viktimave ta tregojnë atë që e kanë vuajtur, që të lirohen nga barra dhe të bëjnë hapa drejtë bashkëjetesës.

Tu mundësohet njerëzve që thjeshtë ta tregojnë atë që kanë përjetuar, atë që kanë vuajtur dhe kjo është gjëja kyçe, prandaj konsideroj se kjo iniciativë, Komisioni që duhet të formohet në fund, ka rëndësi bukur të madhe për të ardhmen e mbarë rajonit, sepse sipas mendimit tim ai në njëfarë mënyre ka edhe karakter terapie. Njerëzit (...) të cilët do të kenë mundësi ta tregojnë rrëfimin e vet do të lirohen nga e gjithë barra që e bartin në vete, do të jenë të gatshëm për atë hapin tjetër, hapin e bashkëjetesës..

Deklaratë: Almir Salihović, Asociacioni i Studentëve Srebrenica, Srebrenicë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Kyçe është se faktet për krimet mbi boshnjakët në Prijedor ti pranojnë serbët, kurse boshnjakët faktet për krimet mbi serbët në Konjicë.

Koalicioni KOMRA do ta marrë mbështetjen në BeH nga ato shoqata të cilat janë viktimat. Në Prijedor boshnjakët do ta mbështesin KOMRA, serbët ndoshta më vështirë. (...) do të doja (...) të ballafaqohemi që ai të thotë po, në Prijedor janë vra kaq e kaq bashkëqytetarë të mi, myslimanë. Domethënë ndryshe nga unë, por janë bashkëqytetarë të mi.

(...)Njëjtë nuk i di tash krimet e boshnjakëve poshtë në Konjicë (...) domethënë poshtë boshnjakët ndoshta do të jenë kundërshtarë të KOMRA. Kjo është njëfarë poente e kësaj çështje.

Deklaratë: Ervin Blazheviq, Organizata Rinore Mladost, Kozarac, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Prioritet është që në Kroaci ti dëgjojnë dëshmitë nga Knini, e në Serbi dëshmitë nga Vukovari.

(...) të themi (që) ato dëshmitë nga Knini ti dëgjojnë, varësisht nga vitet për të cilat është fjala, në Beograd, ti dëgjojnë në Banja Llukë dhe ti dëgjojnë në Zagreb. Që dëshmitë nga Stolci, nga Prozori të dëgjohen në Zagreb, që dëshmitë nga Vukovari të dëgjohen në Beograd, Nish, etj.

Natyrisht, ekzistojnë prioritetet, nuk është aq e rëndësishme që në Zagreb të dëgjohet për shqip-

tarët nga Kosova apo serbët nga Kosova, të cilët janë viktimat, por është kyçe të dëgjojmë për '95-tën, është kyçe të dëgjojmë për viktimat që i ka prodhuar pala kroate, jo vetëm HVO, veç edhe (HV) Ushtria kroate, në realitet që i ka bërë viktimat në Bosnjë e Hercegovinë. Dhe kjo është kyçe, që ai zë i viktimës, që ajo platformë, ta ketë karakterin e vet rajonal.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut në Kroaci, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

A janë viktimat ata të cilët kanë pësuar derisa kanë pritur ndihmën humanitare apo në fushat e minuara?

(...) shembulli me njerëzit që kanë pësuar në fushat e minuara apo që kanë mbetur pa pjesë të trupit, si i sheh KOMRA ata në të ardhmen (...) çka është me njerëzit që janë vrrarë, për shembull, derisa kanë pritur ndihmën humanitare nga helikopteri kur binte, kur e kanë mbledhur ushqimin, si të sillet KOMRA me ata.

Deklaratë: Ismar Kasapović, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Dëshmitarët po zhduken dhe një pjesë e të vërtetës me ta. Shumë dëshmitarë janë jashtë dhe ata duhet inkuadruar në proces.

Dëshmitarët- njerëzit të cilët mund ta thonë të vërtetën, ata po zhduken. Në qoftë se ne lejojmë të kalojë koha, domethënë kurrë nuk do të vijmë tek kjo e vërtetë të cilën në esencë po dëshirojmë ta arrijmë. Dhe këtu nga një kënd lokal, të them konkretisht, në Kozarc për shembull mbi 70 për qind të njerëzve janë jashtë. Për tu mbledhur dëshmitë këtu, duhet organizuar anembanë botës dhe ky me siguri është një nga problemet për të cilin duhet menduar.

Deklaratë: Rade Mrgjen, Partia e Progresit Demokratik, Banja Llukë, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Një numër i madh i viktimave janë shpërngulur prej shteteve nga vijnë dhe duhet të gjejmë mënyrën si ti inkuadrojmë në procesin e tërësishëm. Sepse ata e bartin lëndën e rëndësishme historike në vete, e nuk kanë pasur rast ta thonë, ta paraqesin kudo qoftë.

Deklaratë: Aleksandra Letiq, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në RS, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

KOMRA është zëvendësim i krejt asaj që institucionet në mbarë rajonin e kanë lëshuar ta

bëjnë dhe ti zgjidhin problemet esenciale, veçmas ta zgjidhin problemin e të zhdukurve.

Ato institucione nuk kanë treguar aftësi për ti zgjidhur këto probleme. Ato neve tërë kohën e ekzistimit të vetë na kanë larguar më shumë nga njëri tjetri. Mendoj, nuk na kanë afruar aspak, ashtu e shoh unë këtë dhe unë po pres plotë 17 vjet që ato institucione ti gjejnë eshtrat e vëllait tim i cili ka pas 15 vjet kur është vrarë, dhe eshtrat e babës tim, të gjyshit, gjyshes dhe të gjithë familjes. Ashtu që konsideroj se institucionet nuk do të na sjellin në qëllimin e dëshiruar, por mendoj se KOMRA po.

Deklaratë: Mirsad Duratović, kryetar i Shoqatës së Kampistëve Prijedor '92, Prijedor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Është inkurajuese pjesëmarrja e të rinjve nga partitë politike në procesin konsultativ. Kjo do të jetë mbështetje e madhe për formimin e Komisionit kur propozimi të mbërrijë në nivelin politik, por brengos mungesa e Lidhjes së Kampistëve dhe e shoqatave të viktimave civile në BeH.

Gjithashtu jam anëtar i rinisë së një partie politike (...) e inkurajojë sot prezencën e rinisë së disa (...) partive politike. Dhe mendoj se kjo do të jetë një erë e fuqishme në shpinën e këtij Koalicioni për KOMRA. Sepse politika deshëm ne ta pranojmë apo jo, ka ndikim dhe guxoj këtë edhe ta them madje e drejton politikën e shoqatave më të mëdha si të viktimave ashtu edhe të disa organizatave më të mëdha joqeveritare në këtë vend. Mund të vërehet mungesa (...) të paktën këtu në BeH, e atyre organizatave. Pra të atyre kulmore, siç e quajnë vetveten, organizatat kulmore të njërit popullit, të tjetrit dhe të popullit të tretë – Lidhjes së kampistëve, Lidhjes së shoqatave të atyre viktimave civile të luftës dhe të personave të zhdukur e ngjashëm.

Deklaratë: Mirsad Duratović, kryetar i Shoqatës së Kampistëve Prijedor '92, Prijedor, BeH, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

Fushata 1.000.000 nënshkrime për KOMRA që është planifikuar në kohën e zgjedhjeve në BeH, duhet të shtyhet.

Ndoshta është gjë e rrezikshme të flitet për KOMRA në vitin 2010, për shkak se fushata parazgjedhore, po e shihni edhe vet, veç ka filluar me të madhe

Deklaratë: Sudbin Musiq, Shoqata e Kampistëve Prijedor 92, Konsultimet kombëtare me të rinjtë, Banja Llukë, BeH 17 tetor 2009.

62. Konsultimet kombëtare me grupet e grave mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Podgoricë, Mali i Zi
23 tetor 2009.**

Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s janë mbajtur nën organizimin e ANIMA-s – Qendra për Arsimim Femëror dhe Paqësor dhe Qendra për Arsimim Qytetar në Podgoricë. Në tubim kanë marrë pjesë 43 veprimtare të organizatave joqeveritare, politikane, gazetares dhe qytetare.

Mbi përvojat personale luftarake kanë folur Mejra Dautović (Bihaq, BeH), Zhanka Stojanović (Beograd, Serbi), Jany Hansel dhe Aida Cvjetković (të dyja nga Dubrovniku, Kroaci). Ligjëruese kanë qenë Tijana Rolović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Mira Arsović (Lidhja për Gratë Votuese, Nikshiq, Mali i Zi) ndërsa moderator Daliborka Uljarević (Qendra për Arsimim Qytetar, Mali i Zi). Mbi debatin e zhvilluar kanë raportuar gazeta "Vjesti" dhe Boshnjaci.net.

Mendimet, propozimet dhe rekomandimet e pjesëmarrësve

KOMRA duhet të merret me rolin e institucioneve, veçmas të sistemit të arsimit, kurse aktgjykimet e Gjykatës së Hagës të futen në tekste shkollore.

Çka shkruan në librat tonë? Kriminelët e luftës janë heronj. A duhet Komisioni të jap rekomandime që aktgjykimet nga Haga të futen në libra, në tekste shkollore? Mendoni se nuk duhet të merremi me amnistinë (...) mendoj se duhet të merremi me institucionet, sidomos me mediat, me policinë dhe do të ketë mjaftë punë.

Deklaratë: Sabina Talović, Bona fide, Plevlje, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Duhet filluar nga Komisionet kombëtare, dhe ato mund të lidhen në shkallë rajonale.

Thjeshtë është problem (i madh) të jetë komisioni në shkallë rajonale. (...) Më mirë do të ishte që kjo të nis të mbledhet në kuadrin e (një) shteti; të përgatitet çdo gjë e pastaj ato të ndërlihdën edhe në shkallë rajonale (...) Njerëzit do të tregonin më lehtë kur është ndonjë komision i përzier, rajonal, por njëfarë

baze duhet të nis nga brenda, nga secili shtet.

Deklaratë: Olivera Vukadinović, TV Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

KOMRA duhet t'i vërtetojë shkaqet e luftës.

Anëtarët të cilët do të merren me modelin e KOMRA duhet të marrin parasysh edhe shkaqet, sepse nëse do të flasin vetëm për pasojat, nëse i numërojmë se kemi 100.000 viktima, 16.000 të pagjetur, prapë nuk do të dijmë për çka është fjala. (...) në qoftë se nuk do të jetë ky KOMRA, ky komision, druaj se do ta përsërisim historinë dhe luftërat në këto hapësira.

Deklaratë: Sonja Radosheviq, gazetare e lirë nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Mendoj se vërtetimi vetëm i fakteve mbi atë çfarë ka ndodhur, pa kontekst, është shumë problematik. Pa rrëfimet e grave të cilat përfundimisht duhet të integrohen në rrëfimin historik të këtyre hapësirave.

Deklaratë: Ljupka Kovačević, Anima, Kotor, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

KOMRA duhet të rekomandojë reforma institucionale dhe hapjen e dosjeve të fshehta, pro në veçanti duhet të merret me rolin e kishës.

Njëri nga rekomandimet e KOMRA është që të bëhen reformat institucionale; hapja e dosjeve të fshehta dhe lustrimi –pastrimi i figurës (...), i cili do ti përfshinte institucionet më të rëndësishme; (...) Kishën Ortodokse Serbe e cila e ka ndërsyer luftën, i ka arsyetuar krimet e luftës dhe ka marrë pjesë në lavdërimin e kriminelëve, i ka bekuar dhe i ka kanonizuar në të shenjtë, të cilët ose kanë marrë pjesë ose i kanë miratuar krimet e luftës.

Deklaratë: Stasha Zajeviq, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

KOMRA duhet ta rishikojë rolin e mediave dhe të disa gazetarëve në nxitjen për luftë.

Duhet vërtetuar faktet dhe të rishikohet roli i mediave në nxitje (për luftë) dhe të (vërtetohen) emrat individual. Ne në Mal të Zi mundemi saktë t'i emërtojmë dhe të tregojmë kush është përgjegjës (...) gazetarët dhe gazetaret nuk janë të gjithë të njëjtë, nuk kanë përgjegjësi të njëjtë.

Ljupka Kovačević, Anima, Kotor, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Mendoj se Radiotelevizioni i Malit të Zi duhet të apostrofohet me të gjitha institucionet, sepse e ka

bërë atë që e ka bërë. (...) Pra, me politikanët, gjyqësorin, policinë, ushtrinë, të gjithë, sepse kjo as sot nuk po funksionon. Dhe kjo është gëlqerosje e biografisë (...) vetëm kështu me disa iniciativa që vazhdimisht të flitet për këtë, por pa ndërprerë (mund të arrihet diçka).

Deklaratë: Ervina Dabizhinović, Anima, Kotor, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Në mandatin e komisionit duhet të përfshihet mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve dhe i qytetarëve të Serbisë.

(Propozoj) që të radhitet edhe një krim i luftës, e ky është mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve që është bërë në Serbi, dhe ne për këtë, sa kemi mundur, kemi mbajtur një evidencë shumë të saktë. (...) viktima duhet të jenë të gjithë meshkujt që janë mobilizuar dhunshëm. Gjithashtu është rekomandimi që të shihet nëse këto shtetet dëshirojnë të thonë sa të rinjtë kanë qenë të mobilizuar dhunshëm.

Deklaratë: Stasha Zajeviq, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

KOMRA nuk mund ta anashkalojë aspektin gjinor të drejtësisë.

(...) a do të mbetet KOMRA vërtetë e verbër dhe e shurdhër ndaj aspektit gjinor të drejtësisë? Gratë po duan që edhe për këtë të flitet, t'i kujtojmë dhe të vërtetojmë se kush kujt çka i ka bërë (...) Dua të di përse dikush ka mundur të flejë derisa dikujt jeta i është shkatërruar.

Deklaratë: Ervina Dabizhinović, Anima, Kotor, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Viktimat e përdhunimit duhet të dëshmojnë për përvojat e tyre para KOMRA-s, por atyre duhet siguruar mbrojtja adekuate.

(...) kjo ka qenë luftë kundër popullatës civile, që ka shkuar nëpër trupin e gruas. Janë të qenësishme dëshmitë e grave mbi këto krime, por gjithashtu është me rëndësi si përgatiten ekspertizat të cilat i udhëheqin, çfarë lloji mbrojtje duhet ofruar.

Deklaratë: Biljana Zeković, SOS Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Organizatat e grave kërkojnë që për ato të organizohet konsultime të veçanta, e jo vetëm si pjesë e të gjitha konsultimeve.

(...) ne duhet t'ia dalim brenda udhëheqjes së KOMRA që konsultimet e grave të mos jenë vetëm pjesë e të gjitha konsultimeve, ato duhet të jenë të veçanta nëse nevojitet për secilën nga ne.

Deklaratë: Memnuna Zvizdiq, Grati -Grave, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

Shumë gra në rajon dëshirojnë të ndihmojnë në formimin e KOMRA-s, atyre duhet ofruar rastin.

Mendoj se ka tepër shumë gra në Mal të Zi, Serbi, BeH dhe kudo në këto hapësira të cilat dëshirojnë të marrin pjesë në gjithë këtë e nuk kanë shansë, nuk u ofrohet rasti. Kujtoj, se ky është numri më i madh që duhet të aktivizohet.

Deklaratë: Tanja Jovović, Anima, Kotor, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me grupet e grave në Mal të Zi, Podgoricë, 23 tetor 2009

63. Konsultimet kombëtare me grupet e grave mbi Iniciativën për krijimin e KOMRA-s

Konsultimet lokale me mbrojtësit

**Donja Stubica, Kroaci
28 tetor 2009.**

Konsultimet lokale në Donja Stubica i ka organizuar Qendra MIRAMIDA nga Grozhnjani (Kroaci). Në tubim kanë qenë të pranishëm gjithsej 23 pjesëmarrës. Fjalët hyrëse i kanë mbajtur Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci), Vesna Tersheq (Documenta, Kroaci), Dragan Popović (Fondi për të Drejtat e Njeriut, Serbi), Gordan Bosanac (Qendra për Studime Paqësore, Kroaci) dhe Suzana Kunac (B.a.b.e, Kroaci). Moderatorë kanë qenë Goran Božićević (Miramida, Kroaci) dhe Mirjana Bilopavlović (Del-fin, Kroaci).

Propozimet, mendimet, Rekomandimet

Me vërtetimin e fakteve mbi luftërat e viteve të 90 –ta do të pengohet manipulimi me të dhënat, që ka ndodhur pas Luftës së II Botërore.

Ne e shikojmë të kaluarën, por me vërtetimin e fakteve (mbi luftërat e viteve të 90-ta) e spastrojmë dhe krijojmë pozicionin më të mirë fillestar edhe për të sotmen edhe për të ardhmen, që të mos përsëritën ato gabime dhe ato manipulime me të dhënat çfarë i

kemi përjetuar në kohën pas Luftës së II Botërore dhe lidhur me likuidimet jashtë gjyqësore të pasluftës. Duke dëshiruar të mësojmë nga ajo përvojë, e kemi marrë këtë iniciativë dhe debatet

Deklaratë: Vesna Tersheq, Documenta, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009

Faktet lypset të vërtetohen që të pengohet lufta e re në të ardhmen

Njëmend faktet duhet të vërtetohen për të shkuar më tutje në të ardhmen, sepse pa vërtetimin e fakteve si do të marrim vendime në të ardhmen. Çka është në realitet ajo për të cilën do të vendosim, a do të mundemi ne t'ua përcjellim të rinjve atë libër dhe t'u themi „e tash e tutje është përgjegjësia juaj”, apo pas 25, 50 vitesh do të kemi luftë të re në këto hapësira. Pikërisht këtu e shoh këtë mundësi, domethënë vërtetimin e fakteve si pikënisje esenciale për krijimin e mëtejme të mundësive të ndryshimit të raportit ndaj disa gjërave, aktivitete praktike parandaluese që luftërat në këto hapësira të mos ndodhin më.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Mbrojtësit në Kroaci nuk kanë informacione mbi iniciativën KOMRA.

Po e lexoj këtu regjistrin e këtyre njerëzve që do të duhej të ishin të pranishëm, nga ata ne jemi, nuk di sa, ndoshta 10 për qind apo, as aq jo. E kuptoni njerëzit nuk dinë për çka është fjala, nuk janë të njoftuar (...) Pra njerëzit nuk kanë, nuk kanë informacione

Deklaratë: Ivan Buriq, HVIDRA Treshnjevka, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Veteranët kanë potencial të ndihmojnë që të përshpejtohet procesi i pajtimit në rajon.

Mendoj se kjo është një iniciativë (për formimin e KOMRA-s) ku veteranët kanë potencial shumë të madh të ndihmojnë, dhe që disi të përshpejtohet ai procesi i pajtimit në rajon, pa të cilin mendoj se do të ketë ... Sa të ketë pajtim aq do të ketë edhe shoqëri më të shëndosh

Deklaratë: Adnan Hasanbegović, Qendra për Aksionin pa dhunë, BeH, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Pa veteranët Iniciativa KOMRA nuk do ta marrë mbështetjen e të gjitha shtresave të shoqërisë. Mbrojtësit duhet sa më shumë inkadruar në proces.

Pa veteranët këto procese (Iniciativa për KOMRA) nuk do të kalojnë, thjeshtë nuk do ta marrin mbështetjen, e për një proces të tillë është jashtëzakonisht esenciale mbështetja e shtresave sa më të gjera të shoqërisë civile.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Ja, ne me ardhjen tonë këtu edhe jemi inkuadruar në punën e kësaj iniciative dhe e mbështes. Them më në fund një iniciativë ku mundemi vetë të krijojmë historinë tonë, vetë t'i vërtetojmë faktet, por druhem se do të duhet të ndryshojmë diçka në qasjen ndaj mbrojtësve apo që mbrojtësit t'i inkuadrojmë më shumë në punën e kësaj iniciative dhe të shohim me anë të shoqatave të tyre veç e veç çka mendojnë ata mbi këtë

Deklaratë: Jelena Laiq, koordinimi i shoqatave të mbrojtësve, të dala nga Lufta Atdhetare e Famullisë së Karlovcit, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Deklarata mbi Luftën Atdhetare që e ka miratuar Kuvendi i Kroacisë është kornizë dhe bazë për mbrojtësit kroat.

Do ta apostrofoj Deklaratën mbi Luftën Atdhetare të Kuvendit të Kroacisë, këtë çdo kund po e theksojmë, pra mendoj se mbrojtësit janë baza e jonë. Ne kemi luftuar për këtë shtet dhe organi më i lartë i pushtetit ka thënë çka mendon mbi Luftën Atdhetare. Këto sot janë korniza nga të cilat ne nuk mund të largohemi dhe atyre do t'u përmbahemi.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Veteranët kanë interes të inkuadrohen në proces për t'u hequr njolla nga ata, për t'i gjykuar krimet e luftës që janë bërë në emrin e tyre, në emër të ushtrive dhe emër të shtetit.

Veteranët këtu kanë interes, cilat do ushtri që... Më parë ta lajmë njollën e identiteteve të veta, të ushtrive të veta, pikërisht t'i gjykojnë krimet e luftës të bëra në emrin tonë, në emrin e ushtrisë time ose në emër të shtetit tim për të cilin kam luftuar, apo veç si e përjetojmë atë luftën e kaluar

Deklaratë: Adnan Hasanbegović, Qendra për aksionin pa dhunë, BeH, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Komisioni duhet të merret me bombardimet jo përzgjedhëse të qyteteve, vrasjen me snajper, me torturën e robërve, etj. Në këtë mund të kontribuojnë veteranët.

Atë që e kemi obligim për shkak tonin, për shkak të

fëmijëve tanë, është që të paktën ta bëjmë hapin e parë, e kjo është që ato vepra më brutale nga lufta e fundit, domethënë shkeljet e të drejtave primare të njeriut dhe krimet e luftës, pra në kuptimin e gjerë të asaj fjale, të mos e hap tash nëse bombardimi i qyteteve është krim lufte apo vrasja me snajper ose keqtrajtimi i robërve e kështu me radhë. Krejt këto janë gjëra me të cilat ai komision duhet të fillojë të merret dhe mendoj se ne, si veteran, mund të kontribuojmë bukur shumë në këtë kuptim.

Deklaratë: Adnan Hasanbegović, Qendra për aksionin pa dhunë, BeH, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

A janë veteranët viktimë, sepse kanë qenë të detyruar ta braktisin familjen për të luftuar?

A ka qenë familja ime viktimë gjatë Luftës Atdhetare për shkak që unë kam shkuar në Luftën Atdhetare dhe e kam qenë unë si mbrojtës viktimë? Kjo ka të bëjë me këtë çështja këtu, me listën e viktimave: kush mundet, kush mund të konsiderohet viktimë? Në këtë rast unë mund të konsiderohem viktimë, sepse nuk kam mbetur me familjen time, nuk kam mbetur të punojë në punën time që e kam punuar dhe të jetojë rehat me bashkëqytetarët e mi, miqtë e mi e kështu me radhë. Vet nuk mund të gjejë përgjigje nëse edhe unë si pjesëmarrës i Luftës Atdhetare, jam viktimë.

Deklaratë: Hajro Vanxhiq, Shoqata e Luftës Atdhetare e Brigadës 150, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Përparësi duhet dhënë komisioneve kombëtare: KOMRA lypset të verifikojë atë se çfarë kanë bërë komisionet kombëtare. Nevojitet të standardizohet procedura në mënyrë që secili komision të punojë në mënyrë të njëjtë.

Kur flasim mbi KOMRA, si Komision rajonal, atëherë kur unë e shikoj KOMRA, unë e shoh ekskluzivisht si komision verifikues i cili thotë se të gjitha komisionet kombëtare kanë punuar sipas metodologjisë unike, sipas mostrës unike statistike, në sjellje unike ndaj viktimave dhe qasje unike, që atë të cilën e kanë bërë komisionet kombëtare është ajo që duhet dhe ne e konfirmojmë nga ana jonë si diçka që është ashtu. Domethënë, unë megjithatë përparësi u jap komisioneve kombëtare pikërisht për shkak të lirisë së qasjes edhe dokumentacionit, mënyrës së lirë të deklarimit edhe të viktimës edhe të kryesit. Kurse qasjes rajonale i jap vetëm si dikujt i cili në fund do të miratojë se vërtetë kjo ka qenë ashtu.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroacia, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

(...) të gjithë ne dëshirojmë të bisedojmë mbi mandatin e KOMRA, sa dhe si ai duhet të duket e kështu me radhë. Por unë e shoh esencën në standardin ose standardizimin e procedimeve dhe të veprimeve tek të cilat, me të cilat dhe me ndihmën e të cilave do të arrijmë rezultate në shkallë kombëtare. Nëse kjo do të miratohet, sipas meje, ai standard i procedimit dhe veprimit, kjo do të thotë se komisioni i cili do të rang dhe nivel në Serbi, Bosnjë e Hercegovinë, në Kosovë, Mal të Zi e Kroaci, thjeshtë me faktet të cilat ai do t'i vërtetojë se janë të tilla, do t'i qaset në mënyrë standardizuese dhe do t'i përshkruaj ato në mënyrë të njëjtë. Këtë e konsideroj me atë standardin e procedimit dhe të veprimit. Atëherë niveli rajonal, nëse ndërtohet, mund të merremi vesh më shpejtë se kush do ta përbejë komisionin rajonal.

Deklaratë: Veljko Vijeć, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nevojitet të formohet Komisioni rajonal i cili do ta respektojë identitetin e Luftës Atdhetare. Kroacia posedon 80 për qind të fakteve të vërtetuara mbi Luftën Atdhetare. Selia e komisionit kombëtar nuk është e domosdo të jetë në Zagreb.

Ajo që po e shoh në realitet është respektimi i komisionit rajonal i cili do të respektojë identitetin e luftës dhe do të niset nga e njohura drejtë të panjohurës. Që do të thotë se nëse ne e konfirmojmë metodologjinë unike sipas të cilës pastaj do të punojnë të gjithë në kuadër të një gjëje, ne qysh tash veç mund të themi lirisht se Kroacia posedon 80 për qind të fakteve të konfirmuara e verifikuara nga anë të ndryshme. Se ekzistojnë regjistrat e viktimave sipas mënyrës të cilën e ka pranuar shteti, se ekziston regjistri i mbrojtësve, se ekziston përcjellja statistike e vdekjeve të dhunshme prej vitit 1989, që gjithashtu disponon standarde të caktuara statistikore. Pra veç posedojmë disa të dhëna nga të cilat duhet të nisemi. Por gjithashtu lypset ta respektojmë edhe vullnetin e bashkësisë lokale nëse selia e komisionit duhet të jenë atje. Mendoj se bashkësia lokale më së miri mund të vendos nëse për atë është e pranueshme që selia e komisionit të jetë në Vukovar ose në Pakrac ose në Osijek, apo kudo tjetër kund.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nuk është mirë që dëshmitarët në dëgjimet publike të flasin nga dora e dytë, veç në emrin e vet dhe për atë çfarë ju ka ndodhur atyre.

Ajo që mendoj se nuk është mirë pikërisht është ai

dëgjimi publik. Ne kemi dëshmuar në Budvë (Forum i pestë rajonal për drejtësinë në tranzicion) në një dëgjim që ishte përtej kritereve të deriatëhershme të shprehjes së nocionit të viktimës, shprehja e asaj që ka ndodhur. Ishte kjo dëshmi nga dora e pestë në bazë të aktiviteteve të pre-supozuara dhe në realitet tek ne shkaktoj bukur revolt. Mundësi të tilla do të ekzistojnë në çdo dëgjim publik.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Paraqitja e tetë viktimave kur shtatë thonë “unë flas” e i teti nuk thotë “unë flas unë kam dëgjuar, mua më ka thënë komshiu”. A po më kuptoni? Kjo në mua ka lënë përshtypje të gabueshme, unë e kam përjetua këtë dhe prandaj mendoj se ai të folur duhet të jetë kompas kur është fjala për dëgjimin. Atë që e ka thënë njeriu ai me siguri atë do ta përjetojë dhe qëndron prapa kësaj, ai do ta argumentojë edhe mënyrën edhe faktin si të vërtetohet kjo që e ka thënë. E kjo thash e them është pikëpyetje dhe nga kjo duhet ikur.

Deklaratë: Veljko Vijeć, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nuk është mirë që puna e përgjithshme të mbështetet në parashtrimin e viktimës, sepse mund të krijohen hipoteza të gabueshme për faktet historike.

Nëse e gjithë puna mbështetet në dëshminë e viktimës, kush do ta konstatojë se është e vërtetë dhe a është relevante ajo viktimë. Këtu ka shumë pyetje, sepse është e mundur të konstruktohen rrëfime nga më të ndryshmet dhe të krijohet pasqyrë e gabueshme, jo vetëm tek në personalisht veç në opinion, në tërësi, dhe të krijohen hipoteza të gabueshme për faktet historike mbi të cilat ndërtohet e ardhmja.

Deklaratë: Zheljko Špelić, tubimi i oficerëve kroat të Pakracit dhe Lipikut, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Viktimat nga bindja më e thellë mund ta shpallin ndonjë person kriminel dhe ta stigmatizojnë, e që ai në procedimin gjyqësor të lirohet.

Unë mund të them njëmend nga bindja më e thellë se sikur dikush mua të ma kishte bërë atë e atë, e pastaj në procedimin hetues e gjyqësor vërtetohet se kjo nuk është ashtu, çka atëherë, çka me atë stigmatizim që do të shqiptohet publikisht? A jemi ne të gatshëm të ballafaqohemi me këtë, apo megjithatë më me ëndje do t'i shfrytëzojmë mundësit teknike të incizimit, verifikimit e atij fakti e pastaj prezantimet me dorëza.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Viktima duhet të dëshmojë vullnetarisht, e jo me detyrim me bindje. Nëse kërkojnë duhet mbrojtur identiteti edhe i viktimës edhe i kryesit.

Nga ana tjetër ne po flasim mbi viktimën e cila është e mundshme të ketë qenë fëmijë kur është bërë viktimë, ndoshta ajo nuk dëshiron ta thotë identitetin e vet. Po flasim mbi përdhunimin, ndoshta viktima e përdhunuar nuk do ta tregoj identitetin e vet, e këtu edhe pse flitet mbi komisionin hetimor, ne megjithatë punojmë mbi baza vullnetare, domethënë viktima dhe kryesi duhet të ofrohen vullnetarisht dhe t'i paraqesin disa fakte. Këtu tash shtrohet pyetja se në çfarë mënyre të sigurohet ai vullnetarizëm, në çfarë mënyre të mbrohet identiteti i viktimës dhe në çfarë mënyre, në fund të fundit, të mbrohet identiteti i kryesit?

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nuk duhet thirrur me emër e mbiemër viktimat, vullnetarizmi duhet të jetë qasje kryesore, gatishmëri e viktimës se dëshiron publikisht ta shpreh atë që e bartë në vete. Sipas meje, mendoj se kjo do të ishte mirë, e jo kur ne i dimë disa njerëz që janë viktima i dimë dhe themi „hajt Shtef bash ti ke ardhur këtu të thuash diçka” dhe ai druhet, e ne pastaj pak e bindim, mendoj se kjo nuk është mirë (...) Domethënë evidentimi deri në viktimën e fundit po, por dëgjimi apo të mundësuarit që secila viktimë të dëgjohej apriori jo, vetëm ata që janë të gatshëm, e shprehin në njëfarë mënyre gatishmërinë dhe dëshirën ta bëjnë këtë.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Dëgjimi publik për viktimat ka rëndësi terapie.

Unë gjithashtu kam marrë pjesë në dëgjime dhe kam pa se kjo ka rëndësi të jashtëzakonshme terapie, dhe kjo ka ndikuar pozitivisht në viktimat të cilat e kanë shkundur në njëfarë mënyre, të them ashtu, atë hidhërim të keq që e bartin në vete. Dhe ndryshe i kanë shikuar më vonë gjërat pas kësaj paraqitje. Unë vërtetë jam dëshmitar i kësaj dhe them e kam pa këtë, e këta janë ata që këtë kanë dashur ta bëjnë dhe mendoj se kjo është mirë..

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Është e pamundshme të arrihet konsensusi mbi

të gjitha çështjet deri në dhjetor të vitit 2010. Opinioni ende nuk është sensibilizuar me iniciativën.

Sa kuptova herën e fundit kur ishim në Vukovar (Konsultimet me bashkësinë lokale në Vukovar më 30 shtator 2009.), tani veç ekziston ajo që thuhet deadline (dita e skadimit), momenti kur dokumenti (modeli dhe mandati) do ti dorëzohet Saborit, e ne praktikisht akoma si kemi definuar themelet. Kjo është keq, kjo është tepër keq sepse duhet lënë të paktën gjashtë muaj j kohë për ta aktivizuar sensibilizimin e opinionit ndaj kësaj.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Ndryshe, ne vazhdimisht në jetë jemi të kufizuar me diçka, me këtë rast jemi mjaftë të kufizuar me kohën (10.12.2009), ngase për konsultime të tilla, respektivisht që të fitojmë njëfarë konsensusi apo mendimin e ndonjë populli mbi diçka, lypset pak më shumë kohë.

Deklaratë: Bruno Čaviq, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Ndaj cilave viktima do t'i vërtetojë faktet ky komision, kush është këtu viktimë, këtu ka shumë pyetje. E sikurse u tha koha për paraqitjen e kërkesave qeverive është gjithsej një vit, nuk i kemi të definuar pikënisjet për përcaktimin e rregullave qo di t'i miratojnë qeveritë. Mund të ndodh që ne qeverisë tonë t'ia imponojmë me një milion nënshkrime njëfarë detyrimi të cilin nuk është e gatshme ta pranojë.

Deklaratë: Zheļjko Shpeliq, tubimi i oficerëve kroat të Pakracit dhe Lipikut, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

A do të mundemi në atë mënyrën të tillë të njëjtë, nëse e unifikojmë qasjen, a do të marrim miratim të tillë tek tjerët, apo njerëzit që do të punojnë në këtë a do të pranojnë njësojë. A do të ndodhë situata e njëjtë se dikush vërtetë do të donë ta thotë se si e ka përjetuar realisht kur ta definojmë edhe kush në esencë do të thërret të deklarohet si viktimë apo viktimë në proces, gjegjësisht se ka qenë në ndonjë formë të viktimitave. A do të mundet kjo të zbatohet edhe në republikat, shtetet tjera, e të gjitha ato janë republika, të gjitha janë deklaruar si republika, pra a është kjo e mundshme? Unë vërtetë duke i njohur ish republikat, e shtetet e tashme, duke i njohur njerëzit atje dhe situatën që është, nuk jam optimist për atë që po e shoh dhe dëgjoj edhe me anë të mediave, dhe çfarë janë reagimet ndaj disa gjërave, për shembull, vizitat e vendeve të burgosjes e të mundimit të mbrojtësve kroat në Stajiqevë dhe Begejci e kështu me radhë.

Nuk jam sa duhet i entuziazmuar. Jo, jo nuk shoh se është ndonjë klimë e mirë, e dita e skadimit është 12. 2010.

Deklaratë: Bruno Çavij, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Mbledhja e nënshkrimeve duhet të mbështetet në kriteret e qarta.

Unë personalisht nuk kam hasur në mundësinë që t'ia sqarojë vetvetes një milion nënshkrime, pra një milion nënshkrime në Kroaci do të nevojiten, që do të mbliidhen në mbarë territorin e ish Jugosllavisë, domethënë këto shtatë shtete. Mund të nënkuptojë se atëherë në Kroaci të mbliidhen dyzetmijë nënshkrime, diku në Maqedoni gjysmë milioni, që kjo në realitet do të thotë se Kroacia nuk është e gatshme për këtë, kurse Maqedonia po shpreh vullnet më të madh.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Komisioni në Kroaci duhet ti fillojë hetimet prej vitit 1990, sepse Mbrojta Territoriale është çarmatosur më 1990, kurse edhe mitingjet e urrejtjes dhe fjalët e urrejtjes në media kanë filluar më 1990.

Për këtë shkak është jashtëzakonisht esenciale për Kroacinë që të përcillet prej vitit 1990. Përse prej vitit 1990? Jo vetëm pse Kuvendi e ka miratuar Deklaratën mbi Luftën Atdhetare, jo vetëm pse në Ligj prej vitit 1990 deri më 1996 trajtohet se ka qenë luftë në kuptimin e ngushtë të fjalës, veç për shkak se atëherë është bërë çarmatosja e Mbrojtjes Territoriale, që është esenciale sepse kjo në realitet gjithë Kroacinë e trajton si viktimë. Sepse nëse dikujt ia merrni mundësinë të mbrohet, atëherë ai automatikisht në raport me dhunën e veprimit ndaj vetes dhe dëmit që ka përjetuar, bëhet viktimë, sido që ta kthejmë. Nga ana tjetër edhe mitingjet edhe fjalët e urrejtjes edhe ndryshimet në media janë bërë më 1990, më pas vetëm është çështje e superstrukturës

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Institucionet duhet t'i hapin arkivat e veta dhe gjithë dokumentacioni duhet të ketë qasje.

Ai komision nuk guxon të ketë mandat tepër të gjatë, por këtu atëherë është rëndësia e të gjitha organeve, organeve zyrtare të cilët tash veprojnë dhe merren për afërsisht me ato disa çështje në shtetet kombëtare, që thjeshtë t'i hapin arkivat e veta

sipas mënyrës se krejt çfarë kanë siguruar deri më tash, automatikisht të ketë qasje dhe pastaj, sipas këtyre standardeve, mund t'i qasemi secilit fakt.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nëse KOMRA e pranojnë të gjitha shtetet, atëherë e kemi tërhequr vijën dhe e kemi pamundësuar manipulimin me faktet.

Loja me historinë mund të jetë e rrezikshme. Çfarë po dua të them me këtë, në qoftë se ashtu do ti qasemi KOMRA dhe do të arrihet përfundimi apo ndonjë rezultat, pra përfundimi, ai nuk do t'u mundësojë disa kinse historianëve që një ditë nipit tim, nëse do të kem fare, ndonjë dr, mr, vjen dhe për shkak të prosperitetit dhe interesit të vet nis të nguc ndonjë fakt nga Lufta atdhetare (...) Kjo po na ndodh në këto hapësira pas Luftës së II Botërore, të gjithë po lajkatojnë dhe të gjithë për qëllime të politikës ditore (...) nëse ato të dhëna do të miratohen në një platformë të gjerë dhe në qoftë se janë të gatshëm njerëzit më përgjegjës të politikës së shteteve kombëtare t'i pranojnë ato të dhëna dhe t'i konfirmojnë si të tilla, atëherë e kemi tërhequr vijën çfarëdo që të jenë ata.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Qëllimi përfundimtar duhet të jetë vërtetimi i të vërtetës. Që të arrihet e vërteta duhet vërtetuar shkaqet. Kur të vërtetohet shkaqet, do të dihet kush është viktimë.

Mendoj se e vërteta është qëllim përfundimtar, jo faktet veç e vërteta në fund. Mirëpo, që të arrijmë këtë duhet më përpara t'i krijojmë disa parakushte, domethënë duhet të dimë kah shkon ajo e vërtetë, kur ka filluar e gjithë kjo, për çka e konfirmojmë të vërtetën, çka janë shkaqet? Domethënë kemi pasur një luftë, në Kroaci ajo është definuar, prej vitit 1990 deri më 1996 quhet Lufta Atdhetare dhe thuhet ka përfunduar më 1996. A ka përfunduar, kur ka filluar, 1990., 1991., 1941. apo nuk e dimë nëse Arsenija i III Čarnojeviq i ka sjellë serbët në Kroaci në ikje para turqve, apo me ekspeditë pushtuese? Deri kur do të kthehemi në këtë dhe ku do të nisim të mbledhim fakte mbi shkaqet e luftës (...) A e kemi pranuar në të gjithë në rajon dënimin e atij fakti të shkakut të luftës. Kur ta kemi këtë, kur ta dimë çka është shkak, çka është fillimi i luftës, atëherë do të dimë kush është viktimë.

Deklaratë: Zheļjko Shpeliq, tubimi i oficerëve kroat të Pakracit dhe Lipikut, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Nëse vërtetimi i fakteve reduktohet në deklaratat e viktimave, do të kemi vetëm kryesit imediat, nuk do t'i kemi udhëheqësit, iniciatorët e politikave dhe bartësit e funksioneve të shtetit të cilët krejt e kanë organizuar dhe zbatuar.

Kryesit, kush janë ata? Nëse çështjen e reduktojmë në viktimitë, nëse viktimat paraqet kundrimin e vet të pësimin personal, në fund do të fitojmë se kanë pësuar vetëm njerëzit e vegjël dhe se kryesit janë vetëm ata ekzekutorët direkt, nuk do t'i kemi ata udhëheqësit, ata iniciatorë të politikave, bartësit e funksioneve shtetërore të cilët këtë e kanë organizuar dhe zbatuar. Pra nuk do ta arrijmë qëllimin e dëshiruar.

Deklaratë: Zheljko Shpeliq, tubimi i oficerëve kroat të Pakracit dhe Lipikit, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Që të mblidhen faktet duhet fituar besimin e njëri tjetrit.

Duhet ti definojmë raportet e ndërsjella dhe të fitojmë besimin, atëherë do të mundemi atë (mblidhjen e fakteve) ta punojmë, ndryshe nuk jam fortë optimist lidhur me këtë.

Deklaratë: Zheljko Shpeliq, tubimi i oficerëve kroat të Pakracit dhe Lipikit, Kroaci Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

KOMRA duhet të merret me vërtetimin e fakteve, kurse pajtimi e vërtetimi i shkaqeve është hapi tjetër.

Unë KOMRA-n para se gjithash e shoh si një hap, ndoshta tingëllon banale, por mu ai vërtetimi i fakteve mbi krimet e luftës, pra thuaja të shifrave, të provohet të arrihet të ndonjë e dhënë sa njerëz kanë pësuar dhe eventualisht të arrijmë ndonjë fakt mbi kryesit, dhe atë në atë mënyrë që nga hierarkia të zbulohen sa më shumë që është mundshme, ashtu të themi edhe ato përgjegjësi komanduese, vetë iniciatorët e aksioneve të cilat në realitet kanë pasur pasojë direkt krimin e luftës (...) Ashtu që unë po mundohem disi të insistojë në atë që KOMRA njëmend të fokusohet vetëm në faktet, kurse çështja mbi pajtimin, mbi shkaqet, në realitet duhet të jetë hapi tjetër.

Deklaratë: Adnan Hasanbegović, Qendra për aksionin pa dhunë, BeH, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Bashkësia ndërkombëtare është fajtori më i madh. Në qoftë se ka pasur forcë ta ndal luftën, ka mundur edhe ta pengojë të fillojë.

Po kush e ka bërë atë krim? Unë do ta thirrsha bashkësinë ndërkombëtare dhe mendoj se janë fajtorë të vetëm dhe fajtorë më të mëdhenj. A thua vallë zotërinjtë nga shoqëria civile ndonjëherë kanë pasur guxim të dalim me këtë tezë? Ta pyesin dikë nga bashkësia ndërkombëtare pavarësisht që ata financojnë pjesërisht, e kështu me radhë. Sepse ata këtë luftë edhe e kanë nisur edhe e kanë bitisur. Në Bosnjë e kanë lënë luftën e papërfunduar e cila, unë besoj, nuk do të marrë fund në mënyrë paqësore, dhe për njëqind vitet e ardhshme do të shpërthej serish (...) sepse nëse bashkësia ndërkombëtare ka pasur forcë dhe mundësi ta ndal luftën, ka mundur edhe ta pengojë të fillojë

Deklaratë: Ivan Buriq, HVIDRA Treshnjevka, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Janë tri shkallë për vërtetimin e fakteve: komisioni lokal mbledh të dhëna në terren, Komisionin kombëtar e formon Kuvendi dhe Komisioni rajonal, të cilin e përbejnë përfaqësuesit e komisioneve kombëtare, verifikon se të gjitha komisionet kombëtare kanë punuar sipas standardeve të njëjta, dhe atëherë ua dorëzon për miratim parlamenteve kombëtare.

Domethënë, unë organizimin e komisionit e shoh në tri shkallë: e shoh komisionin lokal i cili vepron në terren dhe atje kryen mbledhjen e të dhënave, të fakteve, dokumenteve, dëgjimin e viktimave, eventualisht mundësinë e të gjitha njohurive që i ka të kapshme dhe që i janë në dispozicion, kjo për mua është shkalla lokale. Komisionet kombëtare janë ato të cilat në realitet i formon Kuvendi dhe i cili delegon anëtarësinë e vet kombëtare brenda. Në kuadrin e atyre komisioneve kombëtare, që fare të arrijmë deri tek KOMRA, pra Komisionet rajonale, duhet të hyjnë edhe përfaqësuesit e komisioneve tjera kombëtare, që të ruhet ai neutralitet, gjegjësisht, praktikisht që ata të cilët vijnë nga shtetet tjera të mundën vërtet të dëshmojnë se janë zbatuar mostrat unike, është punuar në mënyrë unike. Ndërsa komisionin rajonal, këtë e thash, unë e shoh vetëm si verifikim, në realitet që në ndonjë takim të përbashkët, në ndonjë kuvend të përbashkët, t'i miratojë konkluzionet se të gjitha komisionet, komisionet kombëtare, kanë punuar sipas standardit unik, sipas mostrave unike, në mënyrë unike. Dhe atëherë, në të vërtetë, ata t'ua japin atë në miratim parlamenteve të vendeve të veta, që pastaj ato fakte të merren si ligjshmëri në kuadrin e atyre ligjshmërive kombëtare.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

Komisioni duhet të jetë i pavarur nga implikimi i politikës, por ka obligim t'i raportojë opinionit.

(...) vazhdimisht po theksohet ajo nevojë për pavarësi (...) kjo është numër një. Unë pajtohem me këtë, ai duhet të jetë i pavarur nga implikimi i politikës (...) ai komision pavarësinë e vetë nuk guxon ta shtrojë në dëm të detyrimit të raportimit të opinionit, detyrimi të jetët i kontrolluar nga ana e opinionit që të mos ndodh se ai tri vjet tash diku po gropohet, dhe ne tani heshtim e punojmë, e ndërkohë humbët interesi i opinionit

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me mbrojtësit, Donja Stubica, Kroaci, 28 tetor 2009.

64. Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Mitrovicë, Kosovë
29 tetor 2009.**

Konsultimet lokale me shoqërinë civile i ka organizuar, organizata joqeveritare Youth Step (Vushtrri, Kosovë). Në tubim kanë qenë prezentë 46 pjesëmarrës: përfaqësuesit e organizatave joqeveritare nga rajoni i Mitrovicës, Vushtrrisë dhe Skenderajt, pastaj gazetarë, studentë, përfaqësuesit e Bashkësisë Fetare Islame, mjekë, historian dhe qytetarë të interesuar.

Ligjërues kanë qenë Ylber Maxhuni (Youth Step, Vushtrri, Kosovë) dhe Amir Kulagliq (Srebrenicë, BeH). Diskutimet i ka moderuar Nazim Bahtiri (Youth Step, Vushtrri, Kosovë).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Komisioni duhet të merret me faktet por edhe me traumat e viktimave.

(...) jam për atë që ky komision përpos të vërtetës dhe gjithë atyre gjërave që po thuhen aty, ndoshta do të kontribuojë duke bërë trajtimin e njerëzve të cilët janë me këto plagë, fizike, psikike dhe të gjitha tjera.

Deklaratë: Xhavit Mehmeti, Sektori i rinisë, komuna Vushtrri/Vučitrn, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29 tetor 2010.

Kërkim-falja nuk mjafton. Serbia lypset të paguaj reparacion për të gjitha krimet e kryera.

Nuk ndikon vetëm kërkim-falja mirëpo shteti i Serbisë duhet të bëjë pagesë, duhet në ta bëjë dëmsht-përblimin për të gjitha krimet.

Deklaratë: Mentor Hasani, Youth Step, Vushtrri/Vučitrn, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29 tetor 2010.

A është mundur të formohet Komisioni duke pasur parasysh se Serbia nuk e njeh Kosovën?

Sa do të jetë i qëndrueshëm krijimi i një komisioni të tillë kur dihet se Serbia është kundërshtarë e përhershë e pavarësisë së Kosovës dhe ende e konsideron Kosovën si pjesë të saj.

Deklaratë: Flakadan Azemi, student, Vushtrri/Vučitrn, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29 tetor 2010.

Komisioni i pavarur mund të bëjë shumë në qoftë se do të jetë neutral dhe i drejtë. Nuk guxon të anojë vetëm kah njëra bashkësi.

Nëse dëshirojmë të formojmë një komision, atëherë ky komision duhet të jetë neutral, një komision i cili do të punojë në mënyrë të drejtë për të gjitha komunitetet, një komision i cili nuk do të shikojë të anojë nga asnjë komunitet por do të punojë në mënyrën e vet, në mënyrë të pavarur.

Sepse KOMRA, vetë emri tregon se është komision rajonal, që e përfshin rajonin dhe nuk mund të jetë e drejtë nëse në të përfshihet vetëm një komunitet, por duhet të jenë të gjitha komunitetet të përfshira që të mund të nxirret realiteti në shesh. (...) është me rëndësi që serbët të jenë pjesë e këtij procesi. Pse është me rëndësi? Zotëri Amiri e ceku se ne duhet të fillojmë që të bëjmë hulumtime secili në anën e vet, jo vetëm për ne, që na janë bërë krimet, por t'i hulumtojmë ndoshta edhe rastet që dikush prej neve i ka bërë të tjerëve.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Bashkësia Islame në Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

KOMRA lypset ti përfshijë edhe krimet që i kanë kryer forcat serbe mbi shqiptarët në Luginën e Preshevës, gjatë kohës së konfliktit me Ushtrinë Çlirimtare të Preshevës, Bujanocit e Medvegjës.

Nuk e di sa është futur në këto rrjedha edhe Lugina e Preshevës, sepse edhe atje ka pasur krime të mëdha, shumë njerëz janë zhdukur dhe nuk dihet se ku kanë përfunduar. Do të thotë duhet të përfshihet Lugina e Preshevës, Presheva-Bujanovci dhe Medvegja. Aty ka pasur një luftë përafësisht njëvjeçare, ndoshta

s'ka qenë ose si doni e quani atë, por ne e quajmë si luftë, sepse ka familje shumë anëtarësh që janë zhdukur ose janë vrarë, kështu që edhe ajo është një lloj lufte. Kisha dashur të dij a do të futet në komisioni edhe kjo pjesë.

Deklaratë: Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Shqiptarët e bartin barrën për dhunë në vitin 2004.

(...) nuk duhet me i bë bashkë ngjarjet e vitit 2004 me ngjarjet e luftës. Për vitin 2004 ne jemi fajtor, ne e kemi bërë, ne jemi përgjegjës edhe për kisha, edhe për shtëpia dhe për të gjitha ato përgjegjës jemi ne dhe atë barrë duhet ta bartim ne. Ne edhe prej luftës duhet të mësojmë, duhet me marrë mësim se çka nuk guxojmë të bëjmë, çka nuk guxojmë me i bë një etniteti tjetër.

Deklaratë: Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Ka propozime që KOMRA të rishikojë, nëse NATO ka bërë krime lufte gjatë bombardimeve.

(...) Nuk di se NATO ka kryer ndonjë krim gjatë bombardimeve. Ajo ka bombarduar caqet ushtarakë, politike dhe komanduese të forcave serbe të cilat kanë bërë krime dhe kanë bërë deportimin e popullatës shqiptare nga Kosova.

Deklaratë: Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

(...) ne duhet të kërkojmë të dhëna nga NATO (...) të shohim se sa ka uranium këtu. Pas këtyre ne e dimë që uraniumi shkakton edhe sëmundje te njeriu, i kemi mjekët dhe duhet të kërkojmë nga mjekët të na tregojnë sa mund të ndikoj uraniumi te njeriu, sepse të gjitha këto sëmundje e gjithë këto lëngime, të mundohemi të dijmë që në ato caqe të bombardimeve të serbëve, që kanë qenë Kosovë, ato kanë pasur uranium të lartë.

Deklaratë: Nexhmedin Munishi, Partia demokratike Turke, Vushtrri/ Vučitrn Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Ka mendime të ndryshme mbi atë nëse duhet të jepet amnistia apo të propozohet zbutja e dënimeve për kryesit të cilët i zbulojnë varrezat masive.

Sa i përket amnistisë, apo lehtësimit të dënimit, në qoftë se është fjala për kryesit e veprave, unë mendoj se ata s'duhet as të amnistohen, as t'u lehtësohet dënimi.

Deklaratë: Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

(...) Ne kemi rastin e të zhdukurve në Kosovë dhe përafërsisht i kemi diku rreth 1. 900 të zhdukur ende, dhe nëse e vetmja shans të gjenden ato trupa është që kryerësit e krimeve, të thonë vendet e sakta se ku gjenden ato trupa, me kusht që ti jepet amnistia apo ti lehtësohet dënimi. Në të kundërtën çfarë interesi ka të tregoj se ku është trupi i familjarit nëse nuk ka përfitim.

Deklaratë: Besarta Vasija, Fondi për të drejtën humanitare, Kosovë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Viktimat kanë nevojë që ti dëgjojnë të tjerët dhe ti pranojnë vuajtjet e tyre.

Ne çdo ditë ballafaqohemi me atë sindromën postratumatike te personat që kanë përjetuar krimet e vërteta të luftës (...) Këta persona vazhdimisht kërkojnë ndihmë mjekësore, vazhdimisht jetojnë me atë psikozë të ndryshme, ndërsa qeveria jonë ka bërë shumë pak. Shumë pak po them kanë bërë edhe organizatat joqeveritare sepse vazhdimisht do të kishte qenë mirë nëse këto organizata do të organizonin vende ku ata do të mund të drejtohen për ta qarë hallin e tyre dhe të paktën të dëgjohen nga dikush.

Deklaratë: Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Shoqëria civile duhet të ndihmojë që të krijohet kujtesa kolektive mbi të kaluarën, që të mos harrohet çfarë ka qenë, jo vetëm në Kosovë. Prandaj është i rëndësishëm Komisioni Rajonal.

Ata [familjet] asnjëherë nuk do të harrojnë çfarë ka ndodhur. Mirëpo, është obligim i yni, si shoqëri civile dhe si shoqëri në përgjithësi që të krijojmë një kujtesë kolektive për të kaluarën, pra ne nuk guxojmë ti harrojmë, dhe jo vetëm ne në Kosovë, prandaj kjo është edhe një nga arsyet pse duhet të ekzistoj komisioni rajonal

Deklaratë: Bekim Blakaj, Fondi për të drejtën humanitare, Kosovë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

(...) mendoj se e kemi detyrë ti ndihmojmë këtij komisioni (...), mos të merremi shumë me serbët, se a të na kërkojnë falje apo jo. Nuk është shumë me rëndësi ajo, për atë do të vije koha më vonë. Pra, problemi është që ne t'i identifikojmë rastet, t'i shkruajmë, t'i evidentojmë, t'i qesim në letër.

Deklaratë: Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovë, Konsultimet

lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

KOMRA duhet ti hetojë vendet për të cilat dyshohet se ka varreza masive. Në Mitrovicë veç 10 vjet nuk është lejuar të ngrihet xhamia e rrënuar, sepse besohet se aty janë trupat e të vrarëve. Pavarësisht kërkesës së qytetarëve, kjo ende nuk është hetuar.

Në Mitrovicë është xhamia që dikur ka qenë buzë lumit Ibër. Kjo xhami tash e dhjetë vite s'lejohet të ndërtohet e as të rindërtohet. Fatkeqësia më e madhe është se nën gërmadhat e asaj xhamie, ka dëshmitarë të cilët dëshmojnë, se ka kufoma E kemi alarmuar çështjen por kurrë askush nuk ka ardhur për me marrë përsipër hulumtimin e atij vendi. edhe pse është mu në qendër të qytetit.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Bashkësia Islame në Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

KOMRA duhet të merret me fatin e të zhdukurve dhe viktimat e të dhunës seksuale e psikologjike.

KOMRA përveç asaj se duhet të merret me identifikimin e personave të zhdukur, nuk duhet të anashkaloj edhe çështjen e viktimave të dhunës, qoftë dhunës psikike, qoftë edhe dhunës seksuale.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Bashkësia Islame në Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Komisarët dhe anëtarët e Komisionit duhet të jenë njerëz profesionistë dhe të drejtë; juristët, ekonomistët, sociologët, mjekët, anëtarët e familjeve të viktimave, përfaqësuesit e shoqërisë civile.

Komisionarët dhe anëtarë e komisionit, mendoj se duhet të jenë njerëz profesional, siç janë juristët, ekonomistët, sociologët, mjekët, anëtarët e familjeve të viktimave, përmes të cilëve mund të mbledhim të dhënat më të sakta dhe ti zbulojmë faktet.

Deklaratë: Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

(...) njerëz më të duhur për ofrim të këtyre fakteve do të ishin mirë me qenë me një përgatitje profesionale, si juristë dhe si anëtarë të familjarëve të zhdukurve dhe edhe një pjesë e shoqërisë civile.

Deklaratë: Bashkim Asllani, Exploring Intelligence, Bequk/Beçuk, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

KOMRA duhet tu garantojë siguri personave të cilët e zbulojnë informacionin mbi lokacionin ku janë fshehur trupat e të zhdukurve.

Kur t'i kemi serbët të pranishëm duhet ti ofrojmë siguri, nëse na zbulojnë se ku i kemi njerëzit. Sëpse edhe ata janë të frikësuar, janë të shtypur prej qeverisë së tyre sepse mund ti vrasin edhe ata, apo tua kidnapojnë familjen, po i dënojnë me burg apo me ndonjë send tjetër, (. .) prandaj ne këtë aspekt duhet me u ofru garanci, një siguri kur për shembull: t'i ofron material ku janë personat dhe ne s'kemi me dhënë dëshmi (...) kush na ka treguar.

Deklaratë: Nexhmedin Munishi, Partia demokratike Turke, Vushtrri/ Vuçitrn Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

KOMRA duhet ta mbrojë identitetin e viktimave të përdhunimit. Nëse e fitojnë besimin në ndonjë person apo institucion, me siguri do ta tregojnë tregimin e vet.

Ne në mjekësi kemi raste pa e dhënë identitetin e plotë të personit, e tregojmë moshën, regjionin, ndodhinë në përgjithësi dhe kjo duhet me qenë njëjtë edhe për personat që kanë qenë viktimat të dhunimit. Do të thotë duhet me qenë NN, mosha e saj, regjioni, si i ka ndodhur kjo, por jo të shkohet me detaje, domethënë me të identifikohet. (...)Këtu është problemi më i madh stigmatizimi i këtyre njerëzve, sepse në qoftë se ata do ta kishin fituar besimin te një person ose te një institucion dhe do të mbështeteshin në mënyrë, do të thotë pa u stigmatizua, sigurisht do ta tregonin tërë historien e vet.

Deklaratë: Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Bashkësitë fetare duhet të inkuadrohen në proces. Udhëheqësit fetar mund ti përfitojnë viktimat për të treguar çka ju ka ndodhur.

Sa i përket çështjes së rolit të Bashkësisë fetare apo të liderëve fetarë në këtë proces unë mendoj se liderët fetarë patjetër duhet të jenë të kyçur në këtë proces, sepse ata mund të luajnë një rol jashtëzakonisht të madh, nga fakti se njerëzit kanë një besim të madh te ta. (. .) Unë mendoj se sikur liderët fetarë të jenë të sinqertë te të gjitha komuniteteve dhe të mos përzihen në politikë dhe të mos jenë të njëanshëm, mendoj se njerëzit kishin me pas një besim të madh që atyre me ua shpreh atë çka u ka ndodhur.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Bashkësia Islame në Mitrovicë/Mitrovica, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

Në debatin mbi KOMRA-n duhet inkuadruar Kryqin e Kuq Ndërkombëtar dhe të gjitha organizatat tjera të cilat kanë fakte mbi atë çfarë ka ndodhur në Kosovë.

Unë e kisha pa të arsyeshme që Kryqi i Kuq Ndërkombëtar, Kryqi i Kuq i Kosovës dhe organizatat që luftojnë për të drejtat e njeriut dhe ata që kanë fakte e argumente të cilat flasin për gjithë atë që ka ndodhur në Kosovës dhe sidomos për krimet, të jenë të kyçura në këtë proces.

Deklaratë: Blerim Ibrahim, Vushtrri/ Vuçitër Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2010.

65. Konsultimet kombëtare me intelektualët

Sarajevë, Bosnja e Hercegovina
7 nëntor 2009.

Shoqata e Gazetarëve të BH ka organizuar konsultime kombëtare me intelektualët në të cilat kanë marrë pjesë profesorët dhe asistentët e Fakultetit Juridik, përfaqësuesit e organizatave joqeveritare, të Institutit për personat e pagjetur në Bosnjë e Hercegovinë, organizatave për mbështetje psikologjike viktimave të luftës dhe krimet, Këshillit Qytetar Serb, Qendrës Hulumtuese të Dokumentacionit, Këshillit të Kongresit të Sindikalistëve Boshnjake dhe intelektualë të pavarur. Fjalën e hyrjes e kanë mbajtur Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Bogdan Ivanisheviç (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë në Tranzicion), kurse tubimin e kanë moderuar Xhenana Karup-Drushko (nënkryetaria e Shoqatës së Gazetarëve të BeH, BeH) nga Sarajeva dhe Vehid Shehiç (Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BeH).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet

Për të gjitha viktimat është me rëndësi të jenë të njohura e të respektuara në mbarë rajonin e ish RSFJ

Asnjë viktimit nuk i mjafton të jetë e njohur vetëm në mjedisin e vet, qoftë ajo edhe bashkësi lokale, qoftë ai shteti në të cilin jeton. Për të gjithë ato është me rëndësi që tjerët të dinë çfarë u ka ndodhur atyre. Edhe ky proces yni konsultativ po tregon se për viktimat është shumë me rëndësi që t'i dëgjojnë viktimat nga shoqëritë tjera që edhe tjerët të cilët nuk kanë qenë viktimat t'i dëgjojnë dhe se u janë qenësore viktimat

Deklaratë: Natasha Kandiç, Fondi për të Drejtën Humanitare,

Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Pengesa më e madhe e sqarimit të së kaluarës janë politikanët dhe opinioni publik të cilët të gjykuarit e “vetë” për krime të luftës i shohin si heronj.

(...) nuk ka gatishmëri që të pranohen krimet, veç zyrtarët e këtij shteti e pëlqejnë, a po, të dërgojnë avion për dikë i cili publikisht ka pranuar se ka marrë pjesë, vërtetë më vonë e ka mohuar. Pra, e kanë dërguar avionin për kriminelin e luftës dhe të gjithë neve na ka përcjellë mesazhin e qartë. Ne nga ata njerëz presim që nesër t'i çojnë dy gishta për çfarëdo qasje, pra, qoftë për këtë qasje rajonale qoftë për këtë kombëtare të sqarimit të asaj që ka ndodhur në të kaluarën. Prandaj, mendoj thjeshtë se nuk është as momenti as koha.

Deklaratë: Amor Mashović, Instituti për personat e pagjetur BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Dhe në fund të fundit edhe kriminelët e luftës të dënuar, mendoj në ata të Hagës, janë kthye me ngadhënjim në mjedisin e vet dhe atë jo vetëm pse kjo është pjesë e manipulimit, veç që kjo është ndjenjë e opinionit publik.

Deklaratë: Zdravko Grebo, profesor, Fakulteti Juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

(...) këtu në një qytezë, jo larg Sarajevës, një kriminel lufte pritët në stadium me flamuj e muzikë. Një tjetër pritët në ndërtesën e Presidencës së Bosnjës e Hercegovinës. Për një të tretin shkojnë avionët. Dhe nuk jam i sigurt se strukturat shtetërore mund të japin ndonjë kontribut në vërtetimin e fakteve.

Deklaratë: Josip Muselimović, avokat, Mostar, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Komisioni mund ta avancojë procesin e kërkimit të të pagjeturve, por ekziston frika se ai komision do të mund të nxjerrë mjete të donatorëve për zhvarrosje dhe identifikime.

Ideja si ide është jashtëzakonisht fisnike. Natyrisht se komisioni rajonal apo kombëtar mund ta avancojë këtë proces (kërkimin e të pagjeturve), mund të vij më lehtë se organi i shtetit apo institucioni tek dëshmitarët që do t'i flasin më lehtë Fondit për të Drejtën Humanitare, ose nesër komisionit kombëtar apo rajonal, se sa ndonjë institucioni (kombëtar) shtetëror. Kam frikë, kam frikë se komisioni rajonal apo kombëtar mund të nxjerrë mjete potenciale të donatorëve apo të pushtetit në rajon ose prej njërit

nga këto shtete të rajonit, që të mund të nxjerrë mjete të cilat do të duhen për identifikimin e mëtejshme, dhe identifikimin e mëtejshme në veçanti, sepse deri më tash shtetet janë marrë me zhvarrosjen e viktimave.

Deklaratë: Amor Mashoviq, Instituti për personat e pagjetur BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Edhe pse nga aktgjykimet e Gjykatës së Hagës del se çka janë shkaqet dhe karakteri i luftërave në ish Jugosllavi, komisioni nuk do të mund të merret me shkaqet.

Pjesa e konsiderueshme e të vërtetave veç është dhënë, ato të vërtetat më qenësore mbi shkaqet, mbi karakterin nëse doni, (aktgjykimet e Gjykatës së Hagës), mundemi ne të mohojmë sa të duam. Mund t'i mjegullojmë gjërat. Gjërat e qarta dalin nga aktgjykimet çka është shkaku dhe çfarë ka qenë karakteri i luftës në hapësira. Respektivisht i të gjitha luftërave në hapësirën e ish Jugosllavisë (...) do të jetë i pamundshëm, kushdo që të jetë në atë komision, që ai të merret me shkaqet e ndodhjeve në hapësirën e ish Jugosllavisë. (...)

Deklaratë: Amor Mashoviq, Instituti për personat e pagjetur BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Dëshmimi publik i viktimave ndihmon të mësojmë për vuajtjet e tjerëve.

Dëgjimet publike gjithsesi -po. Duhet menduar mirë mënyrën si duhet të bëhet kjo. Ato u nevojiten edhe viktimave. Ato na nevojiten edhe të gjithë neve, të gjithë neve të cilët akoma nuk dimë as një pjesë të vërtetës mbi vuajtjet e tjerëve. Pra, unë e mbështes qasjen e tillë (...) atë që nuk e dimë janë ato të vërtetat e njerëzve të vegjël të cilët nuk kanë media, nuk kanë mënyrë që ta thonë të vetën, por duan. Ata nuk janë dëshmitarë në gjykime. Ata nuk kanë shprehje të shkruajnë libra. Ata duan me gjuhën e thjeshtë, me gjuhën e atij nën qielli të vetë ta shprehin çka është ajo që u dhemb. E, kjo është ajo që na mungon neve dhe që me siguri nuk do të mund ta arrijmë me anë të gjykrimeve, por mundemi sipas mënyrës që na orienton kjo iniciativë dhe unë këtë mbështes. Por, por pa pretendime.

Deklaratë: Amor Mashoviq, Instituti për personat e pagjetur BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Ajo që është problem yni, e nuk di si ta tejkalojmë, është si të qasemi që ai segment i kornizës institucionale, që është i domosdoshëm për të qenë valide, e gjithë kjo bashkë të arrihet duke qenë se e kemi poli-

tikën të atillë çfarë është. Nga të nisemi? Sipas meje, nuk mund të shkojmë në historinë e shekullit të kaluar 18, 19, 20, por të nisemi nga kjo që është prapa nesh, në 20 vitet e fundit çfarë ka ndodhur. Por cilës rrugë? Dëshmitë publike janë diç që mund të arrijnë efekte të mira tek popullata duke qenë se njerëzit nuk kanë rast ta dëgjojnë këtë, por të përfshihen sa më shumë media, sepse këto vërtetë janë rrëfime të cilat s'mund t'i mohoni, e rrallë ballafaqohen (...) Shtrohet pyetja përse jam vetëm unë këtu nga Banja Luka? (...) I jap mbështetje edhe të organizatës në të cilën veprojmë, por nuk dua të jam skeptike.

Deklaratë: Lidija Zhivanoviq, Parlamenti i Helsinkit i Qytetarëve të Banja Llukës, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Viktimat tona mbrohen me dënimin e viktimave tona

Nëse do të ishte e mundshme të ri-pozicionohet viktimat në gjithë këtë çështje që të mos jetë vetëm dëshmitar, por të jetë edhe akuzues (prokuror), atëherë mund të bëhet diçka. Pasi që krimi nuk mund të arsyetohet me kurrëgj dhe pasi që krimi vetëm mund të gjykohej, atëherë gjykimin e krimit në vete duhet ta marrë pikërisht viktimat. Përfundimisht, viktimat duhet t'u thotë kriminelëve të vet, kriminelëve nga ana e vet – nuk është dashur të na mbrojnë me krim dhe mos u thirrni në ne gjatë mbrojtjes së juaj. (...) Viktimat tona mbrohen me gjykimin e kriminelëve tonë.

Deklaratë: Esad Bajtal, filozof, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Askush nuk po e mohon nevojën për vërtetimin e fakteve.

(...) vërtetimi i fakteve është diçka që vështirë mund të mohohet si nevojë që fare të nis biseda serioze dhe e ndershme mbi ato tmerre që kanë ndodhur në këto hapësira.

Deklaratë: Zdravko Grebo, profesor, Fakulteti Juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Qasja rajonale jo vetëm që është e nevojshme, por edhe e domosdoshme. Ajo e hap rrugën për ballafaqim me krimet dhe përgjegjësinë personale.

Nëse kjo është diç që duhet të jetë detyrë jona primare, që më parë të ballafaqohemi me krimet që janë bërë direkt apo ndoshta tërthorazi, krejt është njëjtë, sepse flasim për vendin e përgjithshëm të përgjegjësisë. Mirëpo, nëse, si do të thosha, unë nuk marrë inkurajim nga njerëzit të cilëve u besojmë edhe nga Beogradi, Zagrebi, Prishtina, Podgorica, atëherë kjo

detyrë në interpretim të përgjithshëm del tradhti apo tradhti e madhe. Dhe ju thotë – a, po ata. Jo, ata flasin për krimet e veta, apo, e hajde edhe ne për tonit, apo. Qasja rajonale jo vetëm që është e nevojshme, por është edhe e domosdoshme.

Deklaratë: Zdravko Grebo, profesor, Fakulteti Juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

(...) nuk duhet pritur ndonjë kontribut të madh të këtyre organizatave shtetërore, por ndoshta pikërisht në një komision të tillë që do të formohej dhe i cili edhe do të bashkëpunonte në një plan rajonal, mund të jap ndonjë kontribut të konsiderueshëm..

Deklaratë: Josip Muselimović, avokat, Mostar, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Kushti për tu formuar KOMRA është që Serbia dhe BeH ta njohin Kosovën, e për këtë nuk ka gjasë në të afërm e shpejt. Si të zgjidhet ai problem?

Ai që to ta pëlqejë KOMRA dhe vërtetimin rajonal të fakteve, duhet ta njoh Prishtinën, duhet ta njoh Kosovën dhe anasjelltas. Unë realisht nuk po shoh në këtë moment, nuk po shoh në të ardhmen e afërt se do të ndodhë që Sarajeva dhe Beogradi për shkaqe të ndryshme, apo arsyeje të njëjta, ndoshta ta njohin Prishtinën.

Deklaratë: Amor Mashović, Instituti për personat e pagjetur BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Në debatin mbi formimin e KOMRA duhet shfaqur kujdes mbi atë se të gjithë pjesëmarrësit nuk janë njësojë të informuar, e pastaj të thuhet qartë cilat janë mangësitë e cilat përparësitë e komisioneve për të vërtetën.

Mendoj se në tubimet dhe konsultimet si këto i mbështes por, që tha edhe profesor Grebo, duhet disi t'ua prezantojmë tjerëve që nuk janë të njoftuar sa duhet, cilat janë përparësitë eventuale dhe cilat janë mangësitë, dhe në atë mënyrë ta hapim diskutimin.

Deklaratë: Midhat Izmirlija, Fakulteti Juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Me fakte do ta pengojmë manipulimin me të vërtetën.

Gjykata e Hagës me anë të aktgjyqimeve të veta ka vërtetuar se të gjithë kanë bërë krime. Dhe ky është fakt jo kontestues, dhe kjo për mua është shumë e qenësishme. Ajo që duhet të bëjmë, e me këtë të gjithë

pajtohem, është që t'u ndihmojmë edhe institucioneve zyrtare, këtu më parë mendoj në organet gjyqësore, por ja kemi edhe institutet për të pagjeturit dhe disa institucione tjera që janë formuar në shkallë të shtetit. Shanset për komisionin janë që megjithatë të vijë deri tek faktet që, themi ne në popull, t'ia hapë shpirtin viktimës apo ndonjë dëshmitari që të mund të prezantojë kundrimin e vet të ngjarjet së caktuar. Dhe këtu unë e shoh rolin e madh të ardhshëm të KOMRA-s dhe kjo është detyra jona kryesore. Me fakte do ta pengojmë manipulimin me të vërtetën.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Në tubimet e këtilla duhet ftuar edhe ata që kanë komanduar e nuk janë akuzuar për krime të luftës, të thonë kush u ka urdhëruar të bëjnë vepra të këqija.

Është me rëndësi që ne në tubime të tilla, ndonjëherë, mund t'i ftojme edhe ata që kanë komanduar, kanë luftuar në luftë, por jo edhe kriminelët e luftës që të janë shënuar për Hagë, veç bie fjala, komandantët të cilëve deri tash kush nuk u ka bërë vërejtje, e kanë qenë komandant. Ata të na thonë se kush u ka urdhëruar të bëjnë vepra të këqija? Çka kanë urdhëruar vetë? Përse të vetët, në mbrojtjen e vetë komandës më të lartë kanë pranuar organizata paramilitare të cilat kanë bërë krime. (...) Jam i bindur personalisht se ai Komision ka edhe çka të bëjë, por dhëntë Zoti të merren vesh.

Deklaratë: Veljko Droca, Këshilli Qytetar Serb, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Në mandatin e KOMRA duhet të kemi obligimin të punojmë me mjedisin social, që procesi i kërkimit të drejtësisë dhe i ballafaqimit me të vërtetën, të jetë nevojë e mjedisit e jo nevojë e strukturave të caktuara.

Unë jashtëzakonisht e mbështes këtë ide. Gjatë pesë viteve të fundit më me intensitet po punoj me viktimat nga Srebrenica. Organet gjyqësore bien aktgjykimin. E identifikojnë fajtorin. Viktima është stigmatizuar në mjedis për arsyen që i është pranuar statusi i viktimës dhe torturës nëpër të cilën ka kaluar. Vetëdija e njerëzve të rinj në mjedisin një-nacional në rajonin e Bosnjës veriore-lindore është formësuar, kemi bërë një mini hulumtim, është që ata janë luftëtarët e ardhshëm të cilët do ta korrigojnë padrejtësinë nga kjo luftë. Ky është fakt. (...) Unë do të propozoja që në mandatin e KOMRA-s të kemi obligim të punojmë me mjedisin social, që procesi i kërkimit të drejtësisë

dhe i ballafaqimit me të vërtetën të jetë nevojë e mjedisit e jo nevojë e strukturave të caktuara. Pa atë që këtë proces ta reduktojmë në shkallë të rrethit social, që nevoja për të vërtetën të jetë nevojë e mjedisit, ne nuk do të shkojmë larg.

Deklaratë: Salih Rasavac, Koridor, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Është e paevitueshme përfshirja e bashkësive fetare në debatin mbi të kaluarën.

Është e paevitueshme edhe përfshirja e bashkësive fetare duke marrë parasysh ndikimin e tyre të madh. Por ata duhet sinjorisht të tregojnë, jo për hir të formës, se dëshirojnë të ballafaqohen me të kaluarën.

Deklaratë: Vehid Shehiq, Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Komisioni duhet ta hartojë antologjinë e teksteve të gazetareve që e kanë përgatitur materializimin e idesë e cila ka sjellë deri ke krimet.

E përshëndes iniciativën, sepse pavarësisht sa kemi punkte të tilla që merren me këtë çështje, gjithmonë ka pak, ngase krimi është planetar. Sipas meje do të duhej që ky institucion (KOMRA) ta hartojë antologjinë e teksteve të gazetareve të cilët janë luftë nxitës, kriminel, të cilët i përgatisin shpirtat për materializimin e idesë. Jam për atë që të futet, nëse mundet, një klauzolë e shkurtër mbi ata gazetarë dhe të hartohet antologjia, antologjia empirike që është reprezentative dhe të shihet qartë se si dikush i ka përgatitur shpirtat për disa gjëra.

Deklaratë: Ibrahim Bushatlija, Këshilli i Kongresit të Intelektualëve Boshnjak, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Arsyeja elementare dhe logjike e ekzistimit të komisionit: kemi varreza, kemi viktima, kemi eshtra, por nuk i kemi kriminelët dhe fajtorët.

Arsyeja elementare dhe prapë e logjikshme për ekzistimin e komisionit është kjo, shumë e shkurtër, shkollore, e shkollës fillore: shumë varreza, kemi varre, kemi eshtra, kemi viktimat. Pra, kemi krimet e nuk kemi kriminelët dhe nuk kemi fajtorët.

Deklaratë: Esad Bajtal, filozof, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Komisioni rajonal është i rëndësishëm edhe për shkak të regjistrimit të viktimave i cili do të tregojë se edhe tek ata tjerët gjithashtu ka viktima.

E kam pasur të rëndësishme të vi sepse këtë ide e mbështes, kam dëgjuar më herët, kam lexuar ca materiale, përcjellë dhe prandaj jam këtu. Mendoj se ky Komisioni rajonal është shumë i rëndësishëm për ne. Nëse asgjë tjetër, kur ti marrim ata regjistra, shumica do të kuptojnë e shohin se edhe tek ata tjerët, ta përdori fjalorin e tyre, gjithashtu ka viktima. Përse këtë po e reduktoj mu në atë shembullin më banal? Vi nga qyteti ku ende gjithçka pra edhe kjo që po e frymojmë, është e ndarë në ajër. Çdo gjë është e dyfishtë, edhe qyteti ku po shkollohen e edukohen luftëtarët e ardhshëm mbi këto fakte. Nga qyteti ku kopshtet e fëmijëve, shkollat fillore, shkollat e mesme, universitetet, institucionet e kulturës dhe krejt e jona dhe e tyrja. (...) Ende nuk e kam dëgjuar cilëndo viktima pas cilitdo aktgjykim të shqiptuar, në cilëndo gjykatë, qoftë ai aktgjykim edhe 40 vjeç burg, të ketë thënë se është e kënaqur. Nuk ka katarzë pas aktgjykimit. Çdo gjë mbetet njëjtë. Mbetet mos kënaqësia. Mbetet boshllëku. Mbetet ndjenja- s'ka drejtësi.

Deklaratë: Sead Gjuliq, Qendra për edukatë dramatike dhe Teatri i të rinjve të Mostarit, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Pengesat më të mëdha janë religjioni i bashkuar dhe politika e keqe.

Ky është akt i guximshëm dhe moral, meriton respektim dhe mbështetje, që të arrijmë të vërtetën dhe njohuritë e mirëfillta. Sipas njohurive të mia, tek ne pengesat më të mëdha janë religjioni i bashkuar dhe politika e keqe. Religjioni është bërë sot politikë më e rrezikshme. Ai harron gjërat e veta elementare, sepse për te politika është më e rëndësishme. Bashkësitë religjioze janë parti politike dhe ato i pranojnë këta ashtu sikurse janë.

Deklaratë: Llazar Manojloviq, profesor nga Bjeljina, BeH, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

66. Konsultimet kombëtare me grupet e grave mbi formimin e KOMRA-s

**Tuzëll, BeH
11 nëntor, 2009.**

Konsultimet i ka organizuar Shoqata Vive Gratë nga Tuzlla. Kanë marrë pjesë 40 përfaqësues të organizatave joqeveritare nga Bosnja e Hercegovina, të cilat merren me të drejtat e grave, por edhe me pozitën e grave viktima të luftës. Kanë marrë pjesë dy

përfaqësues nga Kroacia si dhe dy përfaqësuese të zyrës rajonale të OSBE në cilësi të vëzhguesit. Fjalët e hyrjes e kanë mbajtur Vesna Tershelij (Documenta, Kroaci), Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në RS) dhe Teufika Ibrahimefendi (Shoqata Vive Gratë, Tuzëll, BeH).

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Në mbarë rajonin ekziston rezistenca e pushtetit ndaj vërtetimit të fakteve mbi krimet e luftës, në radhë të parë sepse në organet janë edhe ata që janë përgjegjës për vepra të këqija.

Në Bosnjë e Hercegovinë por edhe më gjerë, ekziston rezistenca e pushtetit ndaj vërtetimit të fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda. Serish përse? Sepse në sistemet e pushteteve, në organet e pushtetit me siguri rrinë ata që janë përgjegjës për ndonjë vepër të keqe nga e kaluara. Dhe atyre hapja e kësaj çështje nuk u shkon në favor.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Duhet hartuar regjistrin e viktimave, të dihen emrat se kush ku e ka humbur jetën, me çka është marrë.

Unë angazhohem që të hartohet regjistri por të individualizohen viktimat, që saktë ta dimë cili ka qenë ai njeri apo ai person, çfarë ka bërë, me çka është marrë, ku e ka humbur jetën, cilat janë rrethanat.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Faktet do të tregojnë ravijëzimin e shkaqeve të luftës. KOMRA duhet të konfirmojë përse këtu çdo 30, 40, 50 vjet njerëzit bëjnë krime.

(...) në bazë të fakteve unë mendoj se mund të shihen ravijëzimet e shkaqeve të kësaj krize tonë në Ballkan.(...) Shkaqet janë shumë qenësore. Në qoftë se KOMRA faktikisht nuk arrin ndonjë ravijëzim të shkaqeve, atëherë s'kemi bërë asgjë.(...) Këtu për ne është shumë rëndësi që të arrijmë njohurinë se cilat janë ato shkaqe që vazhdimisht pas çdo 30, 40, 50 vitesh i shtynë njerëzit të bëjnë krime.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata e prindërve të fëmijëve të vrarë të Sarajevës së rrethuar, 92-95, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

KOMRA lypset ta përfshijë periudhën e përgatitjes së luftës.

Bie fjala në Srebrenicë tri vjet para se të filloj lufta, i hapën rrugët nëpër mal. Pse po hapën rrugët nëpër mal? Thotë, po duan të eksportojnë dru. Përgatitjet janë bërë. E transferuan armatimin territorial nga Srebrenica. Burri im ka qenë intelektual. E ka ditur çka do të thotë kjo. E pyet Sava Aleksiçin krye-shefin e Sekretariatit të Punëve të Brendshme të Komunës: 'Çka po bëjnë këtë Savo?' Thotë: 'Ndoshta janë vjetruar. Po duan ti zëvendësojnë.' Mirëpo e lanë qytetin pa mbrojtje. Kjo ka qenë përgatitje. Dhe duhet të nisemi nga këto fakte edhe në KOMRA për të konfirmuar përse na ka ndodhur e gjithë kjo. Dikush këtë e ka planifikuar paraprakisht.

Deklaratë: Kada Hotiq, Shoqata e BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Viktimat kanë nevojë të flasin por duhet të kenë besim, që dikush ti dëgjojë dhe kuptojë ato. Duhet t'ua kthejmë besimin në potencialin dhe dinjitetin e vet. Vetëm ashtu mund të marrin forcë për të dëshmuar.

Viktimat kanë nevojë të flasin.(...), duan që dikush ti dëgjojë, ti kuptojë, respektojë, që tu kthehet dinjiteti. (...) Ato duhet të besojnë në potencialin e vet personal se mund ta thonë atë, të kenë besim, (..) të besojnë se këtë mund ta bëjnë, të kenë forcë ta bëjnë këtë (...) që ai të jetë dokument në bazë të së cilit mund ta konfirmojmë rrjedhën e ngjarjeve.

Institucionet gjyqësore e konfirmojnë, sikurse thash, të vërtetën por nuk mund ti kënaqin nevojat e viktimave. Viktimat kanë nevojë të flasin. Unë e kam thënë diku edhe këtë se nuk ka kush ti dëgjojë. Ne duhet të jemi të ndershëm, se bëjnë bisht ti dëgjojnë viktimat. Ne po themi dëgjimi i viktimave, por viktimat po duan të ekzistojë dikush që ti dëgjojë. Ato nuk mund ti flasin murit. Ato po duan të dëgjojnë, të kuptohen, të respektohen, tu kthehet dinjiteti.

Deklaratë: Teufika Ibrahimefendi, Shoqata Vive Gratë, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Duhet të dëgjojnë rrëfimet e të gjitha viktimave. Ky është respektim e jo njëjtësim.

(...) Nuk dua të përzihem në atë që ka ndodhur në Kalinovik, çfarë ka ndodhur në Konjicë, në Mostar, sepse ato gjëra nuk i di. Dua ti pranojë me respekt, jo me vlerësim, jo me cilësimin se rrëfimi im është më i rëndë, rrëfimi im është tjetër faresh e kështu me radhë. Kjo është mënyrë e vetme. Ky nuk është njëjtësim, sepse ne e dimë çka na ka preokupuar më së shumti, Srebrenica dhe fillimi i luftës, edhe Kapi-

ja dhe Markalle në Sarajevë e kështu më radhë, kjo domethënë ku kanë ndodhur krimet që kanë qenë me numër të madh.

Deklaratë: Teufika Ibrahimfendiq, Shoqata Vive Gratë, Tuzëll, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Komisioni rajonal mundëson të mësohet e vërteta për banorët e Srebrenicës, të cilët në prill të vitit 1992 kanë ikur në Mal të Zi, nga atje janë internuar dhe prej atëherë ju humbët çdo gjurmë.

Përse qasja rajonale për vërtetimin e fakteve? Sepse nuk mund të mësojmë çfarë ka ndodhur në Srebrenicë; një grup i banorëve të Srebrenicës, komshinj të mi, në prill të vitit '92, kanë shkuar në Mal të Zi (...) autoritetet e Malit të Zi ata ia kanë dorëzuar policisë së të ashtuquajturës Republika Serpska. Ata njerëz janë vvarë. Kurrë asgjë nuk kemi mësuar për ta. (...) Po si do ta mësojmë të vërtetën për ata njerëz nëse nuk do të ketë qasje rajonale, në qoftë se autoritetet në Mal të Zi nuk e hapin arkivin dhe nuk thonë çfarë ka ndodhur dhe ku janë ata njerëz, dhe nëse nuk përgjigjen kriminelët.

Deklaratë: Amir Kulagiq, nga Srebrenica, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me pësimin e fëmijëve.

Po flasim për të zhdukurit, për të vvarët, për mbrojtësit, për përdhunimet. Mendoj se është mirë që zotëriu sot është këtu dhe që e përmendi dhe duhet folur për fëmijët, se fëmijët kanë qenë viktimë e madhe në rajon dhe në Bosnjë e Hercegovinë.

Deklaratë: Rosama Miliq, Shoqata 22 Maji, Kapija, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Komisioni qendror duhet të jetë urë midis shoqatave të viktimave dhe organeve gjyqësore dhe të ketë nën-komisione me qarkullim të rregulluar të informacioneve.

Unë mendoj se ky (...) duhet të jetë Komisioni qendror me një varg nën-komisione individuale, të cilat (...) funksionojnë me qarkullimin e përsosur të informacioneve. (...) Komisioni qendror edhe duhet të jetë urë midis shoqatave që merren me viktimat e luftës dhe vetë organeve gjyqësore (...) ta shtrëngojmë shtetin të ndihmojë në zgjidhjen e atyre problemeve.

Deklaratë: Aida Omeragiq, Medica, Zenicë, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Faktet mbi viktimat dhe krimet do ta ndërpresin komplotin e heshtjes dhe të mohimit.

Është shumë e rëndësishme të jepet emri e mbiemri, viti i lindjes dhe çdo gjë tjetër që do të jetë në mandatin e Komisionit. Kjo duhet të rregullohet në mënyrën (...) që të ndërpritet komploti i heshtjes dhe i mohimit, sepse është tepër e rëndësishme të vërtetohen faktet mbi krimet, numri i saktë. (...)

Deklaratë: Teufika Ibrahimfendiq, Shoqata Vive Gratë, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Në organet e KOMRA nuk duhet të jenë politikanët as personalitetet publike nga shkenca, kultura, sporti. Duhet të jenë personat me moral të lartë sipas profesionit, të pangarkuar me të kaluarën, individët që do ta shikojnë interesin e të gjithëve.

(...) në organet e administratës që do ta formojmë, nuk duhet të jenë as politikanët, as shumë personalitete aktuale nga bota e shkencës, kulturës, sportit (...) në krye të Koalicionit (KOMRA) duhet të jenë ekskluzivisht personat që janë të interesuar dhe të cilët do ta zbatojnë interesin e shoqatave. (...) Duhet të keni njerëz të ndershëm, të respektuar në këtë, të cilët nuk do ta shikojnë interesin e vet e personal meskin, por do ta shikojnë interesin e të gjithëve.

Deklaratë: Edin Turiq, Shoqata e Qytetarëve 25 Maji – Kapija, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Unë mendoj se duhet përcaktuar kriteret të cilët do ti respektonin të gjithë anëtarët e Komisionit. Që ata të marrin profilin e personave me moral të lartë nga profesioni, nga të gjitha profilet e mundshme, të pangarkuar me të kaluarën. Vetëm njerëzit e atillë mund të përfaqësojnë realisht, respektivisht që në fund të nxjerrin ndonjë konkluzion nga e gjithë kjo.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata e prindërve të fëmijëve të vvarë të Sarajevës së rrethuar, 92-95, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Në BeH nuk ka zgjidhje sistimore të reparacionit. KOMRA duhet ta zgjidh këtë.

Forma sunduese të reparacionit [në BeH] janë vetëm kompensimet e shtetit që u ndahen viktimave civile të luftës, invalidëve ushtarak të luftës. (...) nuk ka zgjidhje sistimore (...) veç qasje në mënyrë të ngushtë, duke u reduktuar në pagimin e kompensimeve mujore individuale për shkak të dëmtimeve trupore dhe në bazë të personit të vvarë, të vdekur apo të zhdukur. Në bazë të keqtrajtimit seksual, në bazë të

përdhunimeve.(..)

Deklaratë: Teufika Ibrahimoviq, Shoqata e Qytetarëve Vive Gratë, Tuzëll, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Shoqata 25 Maji Kapija do ti bashkohet Koalicionit për KOMRA në qoftë se është i pavarur nga ndikimi politik.

Edhe ne me ëndje do ti bashkohemi këtij Koalicioni, por në qoftë se ai nuk është nën përkujdesjen e cilitdo opsioni politik, në cilindo rajon..

Deklaratë: Edin Turiq, Shoqata 25 Maji, Kapija, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Mosinteresimi i mediave është tregues se shteti nuk ka interes të dëgjojë për të kaluarën. Vazhdimisht po dërgohet mesazhi se duhet harruar të kaluarën, duhet kthyer ekonomisë.

(...) problemi esencial i mediave dhe i gjithë kësaj teme është se në esencë shteti për momentin nuk ka interes për këtë (...) Mendimi imë është se në realitet shteti nuk ka interes të dëgjojë për të kaluarën, sepse vazhdimisht kemi parullat, jemi dëshmitar të kësaj, se duhet ta harrojmë të kaluarën, kjo pareshtur po sforcohet. Duhet ta harrojmë të kaluarën dhe ti kthehemi ekonomisë.

Deklaratë: Jasna Zečević, Vive Gratë, Tuzëll, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

Për gazetarë lypset organizuar trajnime të veçanta, që ti kuptojnë instrumentet e drejtësisë në tranzicion.

Mendoj se nevojiten të organizohen trajnime dhe seminare të veçanta pikërisht për gazetarët lidhur me këtë temë.

Deklaratë: Zorica Rikiq, PAN radio, Bjelinë, BeH, Konsultimet kombëtare me grupet e grave, Tuzëll, BeH, 11 nëntor 2009.

67. Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për KOMRA

**Shabac, Serbi
13 nëntor 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Shabac i ka organizuar Zyra për të rinj e Qytetit të Shabacit (Serbi). Kanë marrë pjesë gjithsej 23 veta, përfaqësues të vetëqeverisjes lokale, të këshillave komunale të par-

tive parlamentare, të gazetarëve, institucioneve kulturore dhe të organizatave joqeveritare. Ligjërues kanë qenë Marijana Toma (Impunity Watch, Serbi) i Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Moderator ka qenë Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare).

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve.

KOMRA do tu ndihmojë gjeneratave të reja e të vjetra që të kuptojnë çfarë ka ndodhur në të kaluarën.

Komisioni Rajonal për konfirmimin e të vërtetës dhe iniciativa e cila ka lindur që ai Komision rajonal të formohet, mendoj se do tu shërbejë pikërisht gjeneratave të reja të kuptojnë çfarë ka ndodhur kjo, kurse neve të moshuarve me siguri të na njoh edhe me të vërtetën e mirëfilltë.

Deklaratë: Ana Llaziq, Zyra për të rinj e Qytetit të Shabacit, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Nëse nuk vërtetohen faktet e kaluara do të na ngarkojë.

Lidhur me ballafaqimin me të kaluarën. Mendoj se ky është proces i domosdoshëm dhe është e nevojshme të hyhet në të sa më shpejtë. Sepse neve vetvetiu e kaluara do të na ngarkojë nëse nuk vërtetohet çka janë faktet.

Deklaratë: Ivan Doskoviq, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Në kompetencë duhet të jetë mbledhja e atyre fakteve rreth të cilave të gjithë pajtohen, si për shembull që të vërtetohet fati i të zhdukurve.

Kjo, nga aspekti teknik, është punë shumë e madhe dhe mendoj se ajo shkallë e fakteve, rreth së cilëve të gjithë pajtohen që të konfirmohet numri i të zhdukurve, të vërtetohet fati i tyre, veç kjo nënkupton mund të madh humlues (...). Kujtoj se është qenësore të mendohet mirë shkalla e duhur e operacionit që të realizohet ajo që është aspekt politik i një organizate të këtillë dhe ajo rreth të cilës pajtohen të gjithë, që kjo të bëhet ashtu si duhet. Unë mendoj se popujt, elitat politike nga këto hapësira, shpesh janë të prirë për avashllëk, të marrin vendime të madha e që në fund të mos bëhet asgjë. Dhe kujtoj se ky është një rrezik latent kur flitet për çfarëdo lloji veprimi.

Deklaratë: Gjorgje Radoviq, Klubi Rotarian Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Konfliktet që kanë ndodhur në BeH, Kroaci dhe në Kosovë kanë specifika dhe nuk mund të rradhitën në një kontekst.

Nuk është i njëjtë konflikti në Bosnjë e Hercegovinë, raporti i serbëve dhe boshnjakëve, i serbëve dhe kroatëve, nuk është raporti i njëjtë i serbëve dhe shqiptarëve. Në njëfarë mënyre secila nga këto tema është bilaterale, kurse përgjegjësia e të gjithë popujve, organizatave dhe individëve që të merren veç e veç me secilin nga ato konflikte ... Në njëfarë kuptimi kjo është hapësirë unike, ajo ka qenë RSFJ, por në esencë secili nga ato konflikte ka llojin e dimensionit të vetë specifik, gjenezën dhe kjo nuk mund të futet në të njëjtin kontekst.

Deklaratë: Gjorgje Radoviq, Klubi Rotarian Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Viktimat duhet të marrin satisfaksion e me anë të kësaj do të arrihet pajtimi.

Mendoj se është më me rëndësi që viktimave tu jepet satisfaksion, e me anë të kësaj do të arrihet pajtimi dhe vazhdimi i jetës normale në këto territore..

Deklaratë: Marica Llazareviq, Partia Liberal Demokratike, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Pajtimi është proces shumë i gjatë dhe varet nga viktimat të cilat akoma nuk i kanë gjetur mbeturinat mortore të më të afërmeve të vet.

Do të thosha se vetëm pajtimi si pajtim, si proces është shumë i gjatë dhe nuk mund të realizohet tek ashtu. Sepse nuk varet vetëm nga ne që jemi për këtë, veç nga njerëzit që janë viktimat dhe të dëshirojnë ti gjejnë të zhdukurit e vet dhe të kenë ku të lutën për shpirtin e tyre.

Deklaratë: Ksenija Pantiq, Partia Liberal Demokratike, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Që të arrihet pajtimi nevojitet të dihen shkaqet e konflikteve

Nëse flasim për pajtimin midis kombeve të cilat, si të them, janë grindur, më parë duhet të dimë cila ka qenë natyra e atij konflikti.

Deklaratë: Zhivan Llazareviq, Iniciativa Rinore e të Rinjve të Shabacit, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Rruga drejtë katarzës (pastrimi moral i shpirtit) është gatishmëri të pranohet se pjesëtari i popullit "tim" ka bërë krim.

Rruga e vetme e katarzës (pastrimit) tuaj është që qartë të përcaktoheni ndaj kësaj dhe të thoni "po, këtë e ka bërë pjesëtari i popullit tim, por unë me këtë nuk pajtohem thellësisht. Kjo është për dënim më të ashpër, kjo nuk guxon kurrë të përsëritet, kjo është e paparë, më vjen keq që këta kanë qenë pjesëtarë të popullit tim, do të më vinte njëjtë keq sikur këtë ta kish bërë edhe dikush tjetër." Thjeshtë të kuptohet se krimi është ai që është problem, se secila viktimitë meriton të paktën atë që është kujtesë, ajo kujtesë e gjallë është diç e cila pengon që gjërat e tilla të përsëriten.

Deklaratë: Gjorgje Radoviq, Klubi Rotarian Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Me amnisti nuk mund të inkurajohen kryesit të cilët kanë nevojë të flasin për atë çfarë kanë bërë. Ashtu mund të zbulohen krimet më monstroze.

Mendoj se ideja për ndonjë amnisti është e mirë në kuptimin e hierarkisë së krimit (...) që krimet më monstroze të mund të procedohen, duhet tu jepet njëfarë inkurajimi njerëzve të cilët e ndiejnë nevojën të flasin për atë çfarë kanë bërë.

Deklaratë: Ivan Doskoviq, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Mbi amnistinë nuk mund të arrihet konsensusi në rajon.

Kemi mjaftë prova edhe pa i sjellë ata kriminel për të dëshmuar, atëherë nuk ka nevojë të flitet për amnistinë, por në qoftë se nuk ka atëherë ndoshta do të ishte mënyra më e mirë sigurimi i të dhënave (...) Konsensusi nuk mund të arrihet në ndonjë bashkësi më të madhe shoqërore, kur unë vet në kokën time nuk mund ta sqarojë nëse kjo është metodë e mirë apo jo.

Deklaratë: Ivan Qosiq, Partia Liberal Demokratike, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Me vërtetimin e fakteve dhe me pranimin e krimit nga ana e kryesve do të pengohet relativizmi i krimit.

Konsideroj se kjo luftë kundër relativizmit të krimit, respektivisht ngritja e shkallës së vetëdijes në popullatë duhet të jetë një nga modeli i veprimit. (...) Pra, kjo me siguri do të bëhet më mirë me vërtetimin e fakteve dhe së dyti, me pranimin e krimit nga ana e vetë kriminelëve, respektivisht kryesve të krimit.

Deklaratë: Ivan Doskoviq, Arkivi historik ndërkomunal, Sha-

bac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Nga ana morale nuk është mirë që KOMRA të hartojë listën e kryesve, sepse secili është i pafajshëm derisa nuk dëshmohej e kundërta.

Konsideroj se nuk duhet hartuar direkt regjistrat e kriminelëve, respektivisht të njerëzve që kanë bërë krime, sepse mendoj se kjo është e gabueshme nga aspekti moral, ngase nisem nga preambula -se secili është i pafajshëm derisa nuk dëshmohej e kundërta. Me këtë nuk do të pajtohesha me që mendoj se është më i madh dëmi se dobia nga këta far regjistra, sepse kjo më duket diqysh si dëbim nga vendi (përndjekje).

Deklaratë: Ivan Dosković, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

KOMRA duhet ti hetojë ngjarjet që kanë ndodhur midis vitit 1991 dhe 2000.

Konsideroj se korniza e fillimit kohor që duhet ta marrë KOMRA për punën e vetë të jetë viti 1991 (...) deri në mesin e vitit 1999. Ndoshta madje edhe deri vitin 2000.

Deklaratë: Ivan Dosković, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Dokumentacionin që e mbledh KOMRA duhet ta shfrytëzojnë prokuroritë deh gjykatat.

Sa i prehtë procedimit të përgjegjësve për ato krime, mendoj se ai dokumentacion që do ta mbledh KOMRA duhet të shfrytëzohet për procedime të mëtejshme dhe për vërtetimin e përgjegjësisë së gjithë kriminelëve.

Deklaratë: Ivan Dosković, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Ekziston dyshimi se në Serbi ka vullnet politik për tu themeluar KOMRA. Edhe organizatat joqeveritare lypset të zhvillojnë fushatë për KOMRA.

Mendoj se në Serbi, konkretisht po flas për ne, nuk di nëse për momentin ekziston vullneti politik që të mbështetet kjo ide. Unë kujtoj se KOMRA në Serbi mund të ketë sukses në qoftë se do ta ketë mbështetjen e plotë politike, e kjo do të thotë mbështetjen e pushtetit ekzekutiv (...) mendoj se edhe organizatat joqeveritare të cilat e mbështesin KOMRA, duhet pak të punojnë më shumë, të kenë një lloji të fushatës dhe ta prezantojnë pozitivisht qëllimin e vet.

Deklaratë: Milan Nikolić, G17 plus, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Unë fare nuk dyshojë në qëllimet humane të secilit që është i pranishëm këtu, por nuk duhet lënë anash realitetin, e kjo është se vështirë mund të bëhet çfarëdo në mungesë të vullnetit adekuat politik që, fatkeqësisht, në shoqërinë tonë është fakt..

Deklaratë: Dushan Kostadinović, Rinia Demokratike DS, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Të gjitha shtetet në rajon bartin barrën e të kaluarës së afërt: a do të kenë vullnet ato ta formojnë KOMRA?

Mua më intereson si do të zgjidhet kjo, pasi që këtu po flitet mjaftë për barrën nga e kaluara e afërt në Serbi. Një barë e njëjtë ekziston edhe në Kroaci, në Bosnjë e Hercegovinë, në Kosovë. Në të gjitha territoret në të cilat janë zhvilluar konfliktet ekziston ajo barrë dhe mund të them se shumë vështirë shoqëria dhe tërë ajo hapësirë e ish RSFJ po ballafaqohet me atë të kaluar të afërt (...) Mendoj se nuk ekziston vullneti politik në asnjë shoqëri që të formohet një komision i atillë, respektivisht të funksionojë.

Deklaratë: Ivan Dosković, Arkivi historik ndërkomunal, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Nevojitet të formohet Stacioni televiziv rajonal ose të sigurohet një termin në televizionet kombëtare në mënyrë që opinioni nëpër shtete ti përcjellë dëshmitë publike të viktimave.

Mendoj se do të ishte e mirë ideja që të formohet një stacion televiziv rajonal i cili do ti emetonte ato dëshmime publike, ose të sigurohet një termin në televizionet kombëtare në mënyrë që të kemi fotografinë unike dhe që njerëzit nga të gjitha ato shtete do të kishin vend për informacion mbi të gjitha ato dëshmime.

Deklaratë: Ivan Dosković, Arkivi historik ndërkomunal Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Selia e KOMRA duhet të jetë në BeH ngase atje kanë ndodhur krimet më të mëdha.

Sa i përket centralizimit dhe decentralizimit të KOMRA, mendoj se pjesa më e madhe e punës është në Bosnjë e Hercegovinë, prandaj ndoshta do të ishte mirë që selia e tij të jetë atje.

Deklaratë: Marica Llazarević, Partia Liberal Demokratike, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Anëtarët e Komisionit duhet të jenë vetëm nga rajoni, por ekziston frika se për këtë shkak edhe mund të shpërbëhet.

A duhet që në komision të ketë edhe të huaj, si dhe kush ti zgjedh ata? Mendoj se nuk duhet. Kujtoj se vetëm popujt që kanë marrë pjesë në gjithë këtë duhet të ulën dhe në mënyrë konstruktive, që ndoshta është më e rëndë por ngadalë, të bisedojnë.

Frikohem që të mos shkatërrohet edhe KOMRA sikurse u shkatërrua edhe ish RSFJ. Këtë frikë e kam nga fillimi qysh se kam nisur të mendoj për gjithë këtë, ndoshta të huajt duhet të kenë implikim vetëm që të shikojnë që ky të mos shkatërrohet.

Deklaratë: Dushan Vishnjq, Zyra për të rinj e Qytetit të Shabacit, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

KOMRA duhet ti hetojë ngjarjet në Slloveni dhe Maqedoni.

Mendoj se (KOMRA) duhet të merret me ngjarjet në Slloveni dhe Maqedoni.

Deklaratë: Dushan Vishnjq, Zyra për të rinj e Qytetit të Shabacit, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

KOMRA duhet të sigurojë ndihmën psikologjike edhe viktimave edhe kryesve të cilët dëshirojnë të bashkëpunojnë me Komisionin. Ndoshta në këtë mënyrë mund të arrihen informacionet mbi krimet.

Që KOMRA në realitet të jetë organizatë e cila u ofron ndihmë viktimave dhe disa njerëzve të cilët direkt apo indirekt kanë marrë pjesë në krimet e luftës (...) Domethënë nuk është e thënë që ne ti procedojnë ata njerëz në gjykatë. Duhet bërë ndonjë mënyrë të marrëveshjes sepse nëse mund të merret vesh gjykata, pse të mos merret vesh organizata me kryesit.

Deklaratë: Millan Nikoliq, G17 plus, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

Që të arrihen qëllimet dhe rezultatet e procesit, nevojitet mbështetja e Bashkimit Evropian dhe në përgjithësi e bashkësisë ndërkombëtare.

Bashkimi Evropian të gjejë mënyrë që t'ia përdredhë krahun dikujt këtu, atje në Kroaci e me radhë, në mënyrë që i gjithë ky proces të kishte njëfarë kuptimi dhe rezultat (...) mendoj se ndonjë trysni nga jashtë ndoshta do të ndihmonte.

Deklaratë: Marica Llazareviq, Partia Liberal Demokratike, Shabac, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, Serbi, 13 nëntor 2009.

68. Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA

**Vllasenicë, Bosnjë e Hercegovinë,
14 nëntor 2009.**

Konsultimet me bashkësinë lokale në Vllasenicë i ka organizuar Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës Vllasenica '92-95 (BeH) në bashkëpunim me Këshillin e Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska –RS (BeH). Kanë qenë të pranishëm gjithsej 57 pjesëmarrës, përfaqësues të familjeve të viktimave nga Vllasenica, Miliqi, Bratunci, Haxhiqi, Zvorniku dhe Vogoshqa, përfaqësues të bashkësisë lokale, këshilltarë të Komunës së Vllasenicës dhe krye-shefat e komunave Vllasenica e Miliqi. Ligjërues kanë qenë Amir Kulagliq (nga Srebrenica, BeH), Xhevad Bektasheviq (Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës Vllasenica '92 – '95, BeH) dhe Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në RS, BeH). Tubimin e ka moderuar Hazim Mujčinović (Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës Vllasenica '92 – '95, BeH).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Faktet duhet të hetohen, përvojat të tregohen dhe të shënohet që tu mbeten si vërejtje gjeneratave të ardhshme.

Viktimat e përndjekjes, torturës, të dhunimeve si dhe familjet që i kanë humbur më të dashurit e vet, atë që kanë përjetuar ose humbur kurrë nuk mund ta harrojnë, sepse me ato fshehtësi të vetat, me mendimet e dhimbjen dhe me humbjet, jetojnë çdo ditë (...) në qoftë se veç faktet e cekura nuk mund të anashkalohen, të evitohen ose harrohen, atëherë lypset të hetohen, vërtetohen, dokumentohen, interpretohen por në mënyrë objektive, të vërtetë dhe të ndershme (...) përvojat të tregohen dhe të shënohen që të mbeten si kujtim, respektivisht vërejtje për gjeneratat e reja që atyre të mos u përsëritet ajo që kemi përjetuar ne.

Deklaratë: Amir Kulagliq nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

KOMRA do të ketë sukses vetën në qaftë se në tërësi privohet nga ndikimi politik.

Politikanët që punojnë në Bosnjë e Hercegovinë po manipulojnë me shkathtësi (...) popullin e vet (...)

Ky është rrëfim i mirë lidhur me atë Komision rajonal, por ai do të ketë sukses në punën e vetë vetëm në qoftë se do të privohet nga çështjet e mëdha politike, (ndikimi) politikanizmi.

Deklaratë: Mlladen Popović, krye-shef i Kuvendit të Komunës së Vllasenicës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Viktimat presin që të zgjidhet fati i të zhdukurve, që të vdekurit të varrosën me dinjitet dhe të tregohet përse ka ndodhur dhe kush e ka iniciuar.

Të gjenden të gjithë që janë zhdukur, vrarë dhe të varrosën me dinjitet. Dhe tjetër, që të identifikohen dhe dënohen kriminelët e luftës (...) të gjithë ne dëshirojmë që në njëfarë mënyre të tregohet e dëshmohet përse ka ndodhur kjo dhe kush e ka iniciuar që të ndodh e gjithë kjo.

Deklaratë: Alija Dautović, Shoqata e Viktimave të Luftës Vllasenica 92 – 95, Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Eshtat e prindërve të mi i kam varrosur vet. Dhimbja e ime e dinë çfarë është, por më besoni se do ta kisha më lehtë vetëm sikur ta dija shkakun përse. Dhe kjo është një lehtësi për shumë viktima të luftës. (...) Familja ime është autoktone në këtë Vllasenicë dhe vërtetë do të doja ta dija përse.

Deklaratë: Temima Begović, Shoqata e Familjeve të Viktimave të Luftës '92-'95, Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

KOMRA lypset të bashkëpunojë me institucionet të cilat punojnë në evidencimin dhe formimin e bazës së të dhënave mbi viktimat.

Një gjë shumë qenësore kur është fjala për KOMRA, ne nuk mund ti anashkalojmë institucionet e shtetit, entiteteve, komunave (...) disa institucione e organe që merren me këtë problem, që po punojnë në hartimin e regjistrave, që punojnë në formimin e bazës së të dhënave

Deklaratë: Ahmet Grahic, Lidhja e Shoqatave Boshnjake të të Zhdukurve, Sarajevë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Komisioni nuk guxon të jap amnisti, por mund të jap rekomandim për zbutjen e dënimit të kryesve të cilët japin informata të besueshme mbi varrezat masive.

Unë si njeri nuk do ta lejoja amnistinë. Por ndonjë formë e zbutjes së dënimit si këmbim për informacione të mirëfillta mbi të pësuarit, mbi varrezat masive, mbi mbetjet mortore, do të angazhohesha për këtë.

Deklaratë: Amir Kulaglic nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me

bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Viktimat nuk janë luftëtarë që kanë pësuar në luftë.

Kur është fjala për mospajtimin rreth nocionit dhe definicionit të viktimës edhe unë këtu kam mendime të ndryshme. Normalisht se nëse i barazojmë viktimat i barazojmë kriminelët, që nuk mund të jetë se kjo është ashtu. Dallimi është ku është dërgimi masiv, pushkatimi dhe megjithatë janë dallime, sipas meje janë dallime nga ata njerëz që kanë pësuar në luftime. Do të isha i lumtur sikur vëllezërit të kishin pësuar në luftë, sikur të mos ishin pushkatuar me duar dhe sy të lidhur

Deklaratë: Ahmet Grahic, Lidhja e Shoqatave Boshnjake të të Zhdukurve, Sarajevë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Qëllimi i KOMRA-s duhet të jetë që me fakte të ndikojë në sistemin e arsimit në BeH.

Ne, nga përfundimi i luftës veç i kemi të prodhuara katër gjenerata të nxënësve nga arsimimi fillor, i mesëm, i lartë dhe superior. Këto katër gjenerata janë me mijëra fëmijë tanë të cilët i kanë mësuar tri histori (...) do të isha i kënaqur vetëm kur me vërtetimin e fakteve të KOMRA të mund të ndikojmë në sistemin e arsimit në Bosnjë e Hercegovinë dhe në rajon.

Deklaratë: Ahmet Grahic, Lidhja e Shoqatave Boshnjake të të Zhdukurve, Sarajevë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Përpara do të shkohet kur viktimat të nisin të flasin çfarë u ka ndodhur dhe kur kriminelët të përgjigjen.

Mendimi im është se vetëm dialogët e viktimave të familjeve mund të sjellë të vërtetën, dhe krejt çka është politike të evitohet (...) Të bëhet njëfarë mbrojtje e viktimave që të mund të dëshmojnë (...) shumë viktima kanë frikë. Nuk guxojnë të flasin çka ju ka ndodhur (...) E kur bëhen bisedat me viktimat dhe ushtrohet trysni në prokuroritë që ata kriminel të jenë në vendin ku duhet të jenë, atëherë do të ketë përparim.

Deklaratë: Kadef Rizvanović, Shoqata e Grave të Podrinjës, Bratunac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Suksesi i KOMRA do të jetë nëse e gjen të paktën një viktima dhe e identifikon të paktën një kriminel.

Për këtë shkak e mbështes gjithë këtë iniciativë dhe për këtë jam falënderues se (...) ndoshta në njëfarë mënyre mund të bëhet ndonjë satisfaksion për të gjitha viktimat dhe nëse kjo iniciativë dhe ky program rezulton me gjetjen e një viktime apo identifikimin e një kriminelit, ky do të jetë sukses.

Deklaratë: Alija Dautoviq, Shoqata e Viktimave të Luftës Vllasenica 92' – 95', Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Njerëzие e rinj që kanë lindur në kohën e luftës, kanë qëndrime më radikale, që krijojnë hapësirë për konflikte të reja. Për këtë shkak është e nevojshme të vërtetohen faktet dhe të ndërpriten interpretimet.

Ajo që gjithë neve mund të na inkurajojë përfundimisht në situatat e caktuara është fakti se njerëzit e rinj, të cilët ndoshta atëherë kanë pasur 2-3 vjet, tash kanë qëndrime më radikale se ata që kanë marrë pjesë në vetë konfliktet në hapësirën e ish Jugosllavisë. Dhe kjo krijojnë mundësi për ndonjë konflikt të ri. Mënyra e vetme që kjo vërtetë të pengohet është që njëherë e përgjithmonë ta vëmë pikën në interpretimet e shumta, interpretimet etnike të asaj që ka ndodhur. Duhet ti shfletojmë faktet. Duhet të krijojmë një shkrim autentik, të vërtetë të asaj që ka ndodhur, të radhiten në mënyrë kronologjike gjërat dhe të quhen me emër të duhur.

Deklaratë: Aleksandra Letiq, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska, Bijeljina, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Familjet e viktimave duhet të inkuadrohen në proces dhe qartë ta shprehin qëndrimin e vetë a e dëshirojnë Komisionin, çfarë Komisioni dhe çka duhet të jetë mandati dhe qëllimi i atij komisioni.

Familjet e viktimave (...) të inkuadrohen në procesin e konsultimeve sepse fjala jonë, tragjedia jonë duhet të dëgjohet, duhet të jetë publike dhe ky është rast (...) që të mos lejojmë të flasim tjerët për ne, veç të flasim ne vetë dhe të themi çfarë Komisioni po dëshirojmë, a e dëshirojmë fare, çfarë komisioni duam dhe çka janë qëllimet e tij, respektivisht mandati i tij dhe krejt ajo që duhet ta bëjë ai

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e Familjeve të Personave Robër e të Zhdukur të Komunitetit Zvornik, Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Raporti i KOMRA duhet të jetë i obligueshëm për të gjitha qeveritë në hapësirën e ish Jugosllavisë.

Që qëllimi i fundit i gjithë kësaj (puna e KOMRA) të jetë ai dokumenti i cili në fund të ishte (...) i obligueshëm për të gjitha qeveritë në hapësirën e ish Jugosllavisë

Deklaratë: Alija Dautoviq, Shoqata e Viktimave të Luftës Vllasenica 92' – 95', Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Qeveritë që do të marrin pjesë në formimin e KOMRA duhet të sigurojnë mjete për funksionimin e tij.

Propozimi im është që (KOMRA) ta mbështesin financiarisht të gjitha qeveritë që janë të përfshira në këtë, respektivisht nga hapësira e ish Jugosllavisë, të cilat marrin pjesë në këtë Komision

Deklaratë: Alija Dautoviq, Shoqata e Viktimave të Luftës Vllasenica 92' – 95', Tuzëll, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

Anëtarët e Komisionit duhet të jenë njerëz me respekt e të ndershëm të cilët do të kenë respekt dhe autoritet në rajon. Anëtarë të Komisionit mund të jenë edhe viktimat. Politikanët nuk guxojnë të jenë anëtarë të Komisionit.

Disa kritere qenësore që duhet ti zbatojnë komisarët (...) asnjëri nga komisarët nuk do të duhej të ishte politikan aktiv pikërisht që të orvatët, të them, të realizohet kjo pavarësi politike (...) E dyta, që të gjithë ata njerëz të cilët do të jenë në Komision si komisar, duhet të jenë njerëz me respekt, të ndershëm të cilët gëzojnë autoritet dhe respektim në rajon (...) dikush nga komisarët duhet të jetë edhe viktimë. Përse? Sepse do të mund ti jap ton dhe ndihmë punës së KOMRA.

Deklaratë: Amir Kulaglik nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Vllasenica, BeH, 14 nëntor 2009.

69. Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën KOMRA

**Sarajevë, Bosnjë e Hercegovinë
21 nëntor 2009.**

Konsultimet i ka organizuar Shoqata e BH Gazetarëve. Në diskutim kanë marrë pjesë 43 aktivistë të organizatave joqeveritare nga të gjitha pjesët e BeH. Me Iniciativën për formimin e KOMRA pjesëmarrësit i kanë njoftuar Xhenana Karup-Drushko (Shoqata BE Gazetarëve), Natasha Kandiq

(Fondi për të Drejtën Humanitare) dhe Aleksandra Letiq (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska).

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Krimet kanë gjurmë nëpër mbarë rajonin e ish RSFJ. Prandaj është i rëndësishëm ky Komision Rajonal.

Më duket se nuk ekziston në nomenklaturën e krimeve të luftës diçka që nuk ka ndodhur në territorin e Bosnjës e Hercegovinës. Edhe mua më intereson që ta përgatisim një dokument të tillë gjithëpërfshirës për njërin nga takimet e ardhshme, që bashkë të shohim sa është ai vëllim i asaj që duhet të hetohet. (...) në atë sulm në Bjelinë ka pësuar numri më i madh i banorëve shqiptarë në Bosnjë e Hercegovinë, dhe ai ka qenë cak i përzgjedhur që shqiptarët të vriten dhe pastaj të thuhet se ky ka qenë sulm i irredentistëve shqiptarë. Ata fshehtas janë transportuar dhe varrosur në Kosovë dhe Maqedoni. Dhe tash shikojeni situatën. Ata që e kanë bërë këtë kanë ardhur nga shteti tjetër dhe pastaj kryesisht janë kthyer. Trupat janë në shtetet e dyta e të treta, dhe kemi atë problem sepse ne jemi të pafuqishëm edhe në shkallë lokale edhe në atë shtetërore. Ky përafërsisht është motivi im dhe i organizatës të cilën e përfaqësojë, përse midis tjerash e kemi mbështetur qasjen rajonale.

Deklaratë: Salem Çorbo, Shoqata e Qytetarëve Kthimi dhe Ekzistencë të Qëndrueshme, Bjelinë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Komisioni duhet të merret me faktet mbi atë ku, nën cilat kushte dhe si ka pësuar secili me emër e mbiemër. Kërkimi i shkaqeve na kthen neve në grupe etnike.

Ajo që unë mendoj se me çka duhet të merret ky komision, janë faktet që reduktohen, ashtu të them në një hapësirë shumë të ngushtë, e kjo është: ku, nën cilat rrethana dhe si ka pësuar secili me emër e mbiemër. Nëse hyjmë në do farë interpretimesh, kërkimin e arsyes përse çfarë ka ndodhur, ne domosdo serish do të kthehemi në grupet tona etnike.

Deklaratë: Nexhad Horozoviq, Qendra për Aksion pa Dhunë, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Shoqata e familjeve të civilëve të zhdukur dhe luftëtarëve të Semberisë e mbështet Iniciativën për formimin e KOMRA, dhe do të hy në Koa-

licion nëse ai Komision do ti pranoj njësojë të gjitha viktimat.

Më falni, por duhet të them çka mendon anëtarësia ime. Unë u kam thënë: do të shkojë dhe do ta përcjellë, kurse ata më dhanë propozimin që ne të takohemi me ju dhe që ju (i drejtohet Natasha Kandiqit) si personalitete që e drejtoni KOMRA (fushatën për formimin e KOMRA) ta paraqitni para anëtarësisë sime çdo gjë dhe sa më shumë të njihen shoqatat, dhe që kjo (deklarata për anëtarësim në Koalicionin për KOMRA) të nënshkruhet, të bëhemi anëtar tuaj. Kurse unë si individ vetëm kam ardhur ta them këtë. Dhe natyrisht, se duhet të ketë barazi, që thotë ju, që të gjitha viktimat duhet të pranohen njësojë, se duhet të dihet çdo gjë.

Deklaratë: Smilja Mitrovic, Shoqata e Familjeve të Civilëve të Zhdukur dhe të Luftëtarëve të Semberisë, Bjelinë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Pajtimi si proces shoqëror është i domosdoshëm në Bosnjë e Hercegovinë.

E marrë edhe parasysh se pajtimi është çështje individuale dhe nuk mundet askush ta detyrojë askënd të fal diçka apo me dikë të pajtohet. Por thjeshtë mendoj se procesi i pajtimit si ndonjë proces shoqëror, është i domosdoshëm në Bosnjë e Hercegovinë.

Deklaratë: Nexhad Horozoviq, Qendra për Aksion pa Dhunë, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Nënat e Srebrenicës i ofendon fjala pajtim.

Unë më parë të them në emër të Shoqatave të Lëvizjes së Nënave të Enklavës Srebrenica dhe Zhepa se ne i përshëndesim të gjitha komisionet, jo vetëm këtë, por cila do të formohet në Bosnjë e Hercegovinë dhe jashtë BeH, sepse gjithmonë është më mirë që dikush të punojë diçka sa të mos bëhet asgjë. Është normale se dialogu nevojitet, por më duhet të them se mu në gjithë këtë disi më ofendon fjala pajtim. Unë mund ta dijë nëse dikujt do t'ia fali a do ta harroj dikë, por në emër të mijëra nënave unë për këtë nuk mund të vendosi.(...) Domethënë, unë do të doja që ky komision i cili do të formohet të mos e përmend fjalën pajtim.

Deklaratë: Munira Subashiq, Shqata Lëvizja e Nënave të Enklavës Srebrenica dhe Zhepa, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Të gjitha viktimat dhe të pësuarit duhet të marrin emrin dhe mbiemrin. Për këtë nevojitet të formohet baza e të dhënave për të zhdukurit, të vrarët dhe të pësuarit.

Ja, për shembull na nevojitet baza e të dhënave. Ne vërtetë nuk e kemi bazën e të dhënave për të zhdukurit. Për 14 vjet akoma nuk e ka bërë askush, e do të ishte mirë kjo të ndërtohet. Sikur të ndërtohet baza e të dhënave do të bëhej shumë, sepse askush më nuk do të mund të fliste janë vra kaq, janë zhdukur kaq. Por të jetë e saktë. Unë e mbështes që ka punuar edhe Tokaça dhe gjithë tjerët, por kjo nuk është e mjaftueshme. Nevojitet të shkojmë edhe më larg, ngase fëmijët tanë nuk mund të jenë numra. Fëmijët tanë duhet të kenë emër e mbiemër. Për tu bërë kjo, vërtetë duhet punuar shumë, të shkohet prej rrugës në rrugë, prej qytetit në qytet, prej katundit në katund që vërtetë të bëhet. (...) Atëherë në fund të fundit do ta dinim realisht sa janë zhdukur, nëse veç po dëshirojmë ta dimë edhe njëri edhe tjetri edhe i tretë. Por mendoj, zhdukja e çdo fëmije është dhimbje vetëm për nënën dhe për askënd më.

Deklaratë: Munira Subashiq, Shoqata Lëvizja e Nënave të Enklavës Srebrenica dhe Zhepa, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Viktimat kanë nevojë ta paraqesin vuajtjen e vetë dhe të dëgjoen.

(...) për mua është evidente sa ekziston nevoja e madhe tek njerëzit që kanë përjetuar vuajtje, padrejtësi, dhunë në lëkurën e vet, ose njerëzit të cilët janë të afërt me ta, sa ekziston nevoja që të shprehet ajo vuajtje, të thonë çka ju ka ndodhur dhe kjo të dëgjoet.

Deklaratë: Nexhad Horozoviq, Qendar për Aksion pa Dhunë, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Nevojitet të hapet çështja mbi krimet ndaj të sëmurëve shpirtëror. Për disa nga ata nuk ka gjurmë.

Nuk do ta përsëritja, por e kemi harruar një grup të qytetarëve, një grup marginal të qytetarëve, e këta janë të sëmurit shpirtëror mbi të cilët janë bërë krime. Sa di unë, informata nuk ka për hetime, çka është bërë me të sëmurit shpirtëror, qoftë për ata që kanë qenë nëpër institucione apo në shtëpitë e veta, madje edhe humbën gjurmët e disa njerëzve. (...) Mua më intereson si ta tejkalojmë edhe këtë dhe për këtë problem njësoj të fillohet të flitet, sepse tek ata edhe nëse duan të flasin ekziston frika e caktuar

Deklaratë: Vahid Gjulović, Fenix, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Ekziston frika që parlamentet nuk do ta përqafojnë Iniciativën.

Unë para se gjithash e mbështes në tërësi këtë Iniciativë. Ne me këtë temë po merremi prej vitit 2001, me anë të hetimeve që i kemi bërë. Problemi konkret që mua më mundon në përgjithësi është në çfarë mënyre mund ti detyrojmë parlamentet e rajonit ta përqafojnë këtë Iniciativë?

Deklaratë: Goran Bubalo, organizata TERCA, pjesë e Këshillit të Bosnjë- Hercegovinës të organizatave joqeveritare (BHVNVO), Sarajevë, BiH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Koalicioni për KOMRA duhet të bëjë vëzhgimin e punës së KOMRA.

Qysh tash mund të them, në emër të Qendrës për promovimin e shoqërisë civile, se do ti japim mbështetje të plotë Komisionit. (...) Njëri nga mekanizmat që duhet të jetë me Komisionin gjithsesi duhet të jetë mekanizmi i vëzhgimit të punës së atij komisioni, respektivisht ndoshta është tepër e ashpër fjala pasi që institucionet qeveritare kur diçka formojnë nuk e duan fjalën vëzhgim e çdo gjëje që formojnë. Mendoj se këtë Koalicion (për KOMRA) duhet shfrytëzuar që ai të gjenerojë, tash do ti përmendi shifrat arbitrarë të 10, 50 apo 100 organizatave që do ta përbejnë atë trup për këshillim, vëzhgim apo partneritet. Që ai trup të jetë përfaqësues i këtij Koalicioni, por të jetë edhe njëfarë lloji i partnerit i cili do të marrë mbi vete rolin dhe ushtrimin e trysnisë dhe të mobilizimit të shoqërisë së gjerë civile. (...) Propozimi pra është që Komisioni të ketë partner në përfaqësuesit e Koalicionit dhe trupin të cilin do ta gjenerojë koalicioni, që do të bëjë vëzhgimin, orientimin, bisedim me komisionin, të jetë partner në gjithë këtë proces.

Deklaratë: Shefko Bajiq, Qendra për Promovimin e Shoqërisë Civile, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Anëtarët e KOMRA duhet të jenë të liruar nga paragjykimet dhe ndikimi i partive politike.

Mendoj se lypset përgatitur mirë terrenin për atë Komision dhe që anëtarët e komisionit duhet të jenë njerëzit të cilët janë çliruar edhe nga paragjykimet edhe ndikimi i partive politike, sidomos të partive nacionaliste, sepse retorika nacionaliste edhe na ka sjellë këtu ku jemi sot.

Deklaratë: Fadila Haxhiq, La Strada, Mostar, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Organizatrat joqeveritare, anëtare të Koalicionit për KOMRA, duhet të organizohen nëpër seksione që të kontribuojnë më mirë në formimin e Komisionit.

Në qoftë se ne veç e veç, secili prej nesh, nga secila organizatë nga e cila vjen e vështrojmë misionin e organizatës tonë, atëherë do të shohim se misioni i organizatave tona shkon në favor të realizimit të objektivave të KOMRA. Por tash, si të realizohet kjo? Si të arrihet realizimi i objektivit? Do të ishte më mirë që në mënyrë organizative të (Koalicioni për) KOMRA ashtu të përbëhet që organizatat joqeveritare të cilat inkuadrohen si anëtare të (Koalicioni për) KOMRA të përbëhen, organizohen sipas tipit sektorial, nëpër misione ashtu që nga secili misioni mund të kontribuojmë në objektivat e shtruara.

Deklaratë: Salih Rasavac, Koridor, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Mbi Iniciativën KOMRA lypset të flitet në bashkësitë lokale në mënyrë që qytetarët, viktimat dhe refugjatët të mund ta japin mendimin e vet.

Unë do të doja pra që këto konsultime të zbresin edhe në vende më të vogla ku do të mund të vijnë njerëzit e zakonshëm, viktimat, refugjatët. Viktimat nga ato vende të cilat do të mund të marrin pjesë aktive në këto konsultime.

Deklaratë: Svetlana Vuković, Luna, Rudo, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Koalicioni KOMRA duhet të llobojë për miratimin e Ligjit mbi formimin e këtij komisioni. Për lobim duhet shfrytëzuar infrastrukturën e organizatave joqeveritare dhe të rrjeteve ekzistuese të organizatave joqeveritare.

Unë propozoj që njëri nga qëllimet në këtë pjesë programore të këtij Koalicioni të jetë lobimi, miratimi i Ligjit i cili do të definojë qartë qëllimet dhe kuptimin e themelimit të këtij komisioni dhe që në këtë proces organizatat e shoqërisë civile të inkuadrohen që nga fillimi. E përshëndes që tha zonja Natasha në fillim, se ky është një proces i hapur, nuk ka zgjidhje të gatshme dhe se nuk shkon ky proces nga lartë, veç thjeshtë nga rrethi i gjerë i konsultimeve. Ashtu që kujtoj se kjo është një qasje e re dhe e përshëndes mënyrën e tillë dhe këtë që e tha zotëri Shevko. Pasi që ne jemi bashkë në atë proces të rrjetëzimit, ta shfrytëzojmë atë infrastrukturë e cila ekziston si tek organizatat individuale të shoqërisë civile ashtu edhe të rrjeteve ekzistuese.

Deklaratë: Milena Savić, Qendra e Ndihmës Informative Juridike, Zvornik, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Koalicioni duhet të ketë strategji në rast se shtet

tet në rajon nuk e përqafojnë Iniciativën.

Disa përvoja tregojnë se sektori joqeveritar mund të bëjë diçka. Mund ti regjistrojë viktimat. Këtë e ka treguar IDC, po e tregon Fondi për të Drejtën Humanitare, pra thjeshtë që e gjithë ajo energji të cilën po e shpenzojmë dhe që do ta shpenzojmë edhe më tutje deri në pranverën e vitit 2011, të mos mbetet pa rezultate. Në qoftë se deri atëherë ne mundemi ta kristalizojmë se çka mund të bëjë sektori joqeveritar me kapacitetin i cili dëshiron ti bashkohet kësaj ideje me ndihmën, s'di, të KB që të fitojë ndonjë besueshmëri, atëherë unë propozoj që të mendohet edhe për këtë. Domethënë, nëse hasim në dyer të mbyllura apo në reagime çfarë nuk i presim të kemi përgjigje në këtë situatë.

Deklaratë: Sinan Aliq, Fondacioni e Vërteta, Drejtësia dhe Pajtimi, Tuzëll, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Nevojitet që të formohet Qendra rajonale e mediave e cila do të disponojë të gjitha informatat që kanë të bëjnë me Iniciativën KOMRA.

Kam një pyetje: a do të inkuadrohen pakicat në konsultime? Mendoj në romët, hebrenjtë e kështu me radhë. Dhe ajo që tash dua ta them si profesionist, si gazetarë është që të formohet, bie fjala, jo një qendër e mediave, por një Qendër Rajonale e mediave ku duke filluar që nga sot të këmbehen të gjitha lajmet. Çka po ndodhë në Kroaci lidhur me Koalicionin? Çka po ndodhë në Serbi? Çka po ndodhë në Bosnjë? Çka po ndodhë në Prishtinë? Domethënë Qendra Rajonale e mediave.

Deklaratë: Dalibor Tanić, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Në procesin e konsultimeve duhet inkuadruar sindikatat.

Unë e kam prapavijën sindikale. Kam punuar kohë të gjatë në sindikatë këtu në rajon. Në sindikatë ekziston potencial për këtë në çka po punon KOMRA, prandaj më intereson a i keni dhe si i keni inkuadruar sindikatat, veçmas në pjesën nëse flasim për kohërat e luftës dhe shkeljet e vrazhda të drejtave të njeriut në fushën e punës ku kemi punë të detyrueshme dhe pezullime jo legale, e tjera, të mos i numëroj. Kjo është një forcë në shoqëri që ka tepër shumë anëtarë të cilët mund të jenë të dobishëm në gjithë këtë.

Deklaratë: Emina Abraham-Stoter, SIPU International, Sarajevë, BiH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Qasja 'nga poshtë-lartë' është garanci e suksesit të Iniciativës.

Të them se më ka pëlqye tepër shumë qasja juaj e cila shkon nga poshtë-lartë, ngase çdo gjë është anasjelltas dhe mendoj se kjo shpesh është arsyeje përse gjërat nuk po kanë sukses.

Deklaratë: Emina Abraham-Stoter, SIPU International, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Nevojitet të hartohet projekti apo pasqyra e propozimeve të deritashme për mandatin KOMRA.

(...) do të doja që në konsultimet e ardhshme veç të kemi të përgatitura temat serioze të cilat në Bosnjë e Hercegovinë do të shqyrtoheshin në kuadër të mandatit.

Deklaratë: Salem Çorbo, Shoqata e Qytetarëve Kthimi dhe Ekzistenca e Qëndrueshme, Bjelinë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Atë që do të lutja unë pra të shfrytëzohet, që të mos thirrrem unë ja për të shtatën herë, në njërin nga konsultimet e këtilla, të mos e kalojmë rendin e ditës. Por që për konsultimet e ardhshme që do ti organizoni kështu në Bosnjë, ta përgatisni atë propozimin e modelit. Atëherë unë do të vija sepse unë, më besoni, nuk do të paraqitem më në konsultime të këtilla edhe pse jam shumë i interesuar.

Deklaratë: Edin Ramuliq, Shoqata Prijedorçanki Izvor, Prijedor, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Duhet inkadruar bashkësitë religjioze e akademike. Koalicioni për KOMRA është mundësi që ndarjet dhe konfliktet të tejkalohen në strukturat qeveritare.

Këtë duhet zgjeruar dhe në fillim mendova se kjo mungon edhe në strukturat tjera, jo vetëm në shoqërinë civile. Folëm se aty janë edhe bashkësitë religjioze dhe bashkësitë akademike. Mirëpo, edhe ato janë të ndara sikur që janë të ndara organizatat joqeveritare. Madje edhe organizatat joqeveritare janë ato të cilat nuk e mbështesin qeverinë, ashtu që edhe këto procese në të cilat gjendemi tash dhe ky koalicioni KOMRA është një nga mënyrat që të tejkalohen ato konflikte që ekzistojnë edhe në qeveri edhe në strukturat qeveritare.

Deklaratë: Jovan Divjak, Arsimimi e Ndërtton Bosnjën e Hercegovinën, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Krejt duhet bërë për të rinjtë në mënyrë që të

mund të pranojnë, kuptojnë dhe falin.

Ende ka familje të cilat pas 17 vitesh nuk i kanë gjetur prindërit e vet. Kemi studentë- bursist të cilët ende nuk e kanë bërë atë veprim njerëzor, human që ta varrosin prindin e vet, fëmijë që nuk i mbajnë mend prindërit. Krejt çka bëhet duhet të bëhet për shkak të gjeneratave të cilat sot, dhe të cilat në ndonjë kohë tjetër faresh, në ndonjë ambient tjetër do të mund të pranojnë, të kundrojnë dhe thjeshtë edhe të falin, ashtu sikurse foli zonja Subashiq.

Deklaratë: Jovan Divjak, Arsimimi e Ndërtton Bosnjën e Hercegovinën, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

Mandati i Komisionit duhet të jetë i qartë dhe i saktë në mënyrë që Komisioni të mos i dëshpërojë disa kategori të viktimave.

Mendoj se duhet ngushtuar çka do të jetë mandati i Komisionit, me çka në esencë do të merrej Komisioni. Për dy arsyeje. Që të mos i dëshpërojmë disa kategori të viktimave në konsultimet e ardhshme, e thuhet se do të shkojmë vetëm pas të zhdukurve, apo vetëm pas kampistëve, ose vetëm pas viktimave të luftës e kështu me radhë. Është e sigurt se ai Komision nuk do të mund të punojë në rrafshin e tërësishëm të krimit.

Deklaratë: Muhamed Xhemixhiq, Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Sarajevë, BeH, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009.

70. Debat publik mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Split, Kroaci
26 nëntor 2009**

Shoqata e Akademisë Kroate në Split, organizoi Debat publik lidhur me themelimin e KOMRA-së, në të cilin morën pjesë 44 pjesëmarrës – aktivistë të organizatave për të drejtat e njeriut, gazetarë, përfaqësues të Bashkësisë së Akademisë, dhe të Kishës Katolike, gazetarë dhe qytetarë. Fjalën hyrëse e mbajtën Vesna Teršelić dhe Eugen Jakovčić (Documenta, Zagreb, Kroaci) dhe Suzana Kunac (B.a.b.e., Zagreb, Kroaci). Debatin e moderoi don Ivan Grubišić (Shoqata e Akademisë Kroate, Split, Kroaci.)

Shqyrtimi i propozimeve, rekomandimet dhe opinionet e pjesëmarrësve/eve:

Dokumentet zhduken, dëshmitarët vdesin, ndërsa ne akoma nuk kemi bazën e të dhënave.

Duke punuar ne hulumtimin e krimeve të luftës në Bosnjë e Hercegovinë, kam parë se sa është i arsyeshëm dhe i domosdoshëm themelimi i kësaj Iniciative. Kur për herë të parë kam tentuar të gjejë dokumente për krimet e luftës, (...) kur kam filluar të hulumtoj të gjej dokumentet e para zyrtare, më kanë pritë me neveri, mosbesim. Sikur donin të thonin: ky tani po i kërkon të dhënat për krimet e luftës që i kanë bërë Myslimanët ndaj Kroatëve, por çfarë nëse fillon të kërkojë edhe tjera? (...) Ato arkiva për luftën në Bosnjë e Hercegovinë janë të shpërndara nëpër tërë botën, gjithashtu edhe dokumentet për krimet e luftës. Tri herë kam qenë në Arkivin shtetërorë të Kroacisë dhe i kam kontrolluar të gjitha dokumentet me emrin - Lufta në Bosnjë e Hercegovinë. Në 74 arka. Dhe, tani mund t'u them se disa dokumente të cilat i kam gjetur herën e parë, në herën e dytë ato nuk kanë qenë aty... Andaj, dokumentet zhduken. Dëshmitarët vdesin, ndërsa ne nuk e kemi bazën e të dhënave, ku mund ti gjejmë ato.

Deklaratë: Ivica Mlinović, gazetarë, Split, Kroaci, Debat publik mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Split, Kroaci, 26 nëntor 2009

Në këtë Iniciativë, Kisha do të duhej të jetë në radhën e parë, por ajo i mbyllë sytë para të vërtetës. Ata besojnë se e kanë të vërtetën absolute, dhe se nuk kanë nevojë për dialog.

Ne, në Këshillin e Shoqatës, ku e respektojmë të drejtën procedurale, do të diskutojmë lidhur me inkuadrimin tonë në Koalicionin për KOMRA-në. Por, sigurisht që jemi për vërtetimin e fakteve, dhe sigurisht, aq sa mundemi, do të ndihmojmë në këtë çështje. Unë mendoj se në këto çështje, Kisha do të duhej të jetë në radhët e para, por ekzistojnë një varg arsyesimesh të tyre të cilat në fakt janë utopike, ose mbyllja e syve para të vërtetës. Frikohem, dhe do të dëshiroja të jem gabim, se ajo do të sillet kështu edhe lidhur me qëndrimet më të reja, që në shoqërinë tonë, pas 19 vitesh, se do të duhet të zbatohet lustrimi, dhe se presidenti i ardhshëm do të duhej të marrë qëndrim eksplicit për viktimat e komunizmit dhe ti dënojë. (...) Problemi qëndron në atë nëse nuk jemi të gjithë nën të njëjtën ombrellë, ku ata do të kontrollojnë, mbikëqyrin apo përcaktojnë. I tillë është mentaliteti, dhe unë mendoj se madje është diapazoni dhe niveli i të menduarit. (...) Ata të cilët besojnë se e kanë të vërtetën absolute, atyre nuk u duhet dialogu. Dhe ky është problemi i të mendu-

arit sipas atij mentaliteti, ndërsa unë mendoj se vetëdijesimi qytetar ngadalë po zhvillohet, dhe se duhet pasur durim. Unë personalisht, me kënaqësi inkuadrohem në programet të cilat kanë për detyrë të çojnë përpara Mosor-in. Kjo gjë mua më sfidon. Mendoj se shtyrja para e këtij projekti njëkohësisht është shtyrje para e Mosorit.

Deklaratë: Don Ivan Grubišić, Shoqata e Akademisë Kroate në Split, Debat publik mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Split, Kroaci, 26 nëntor 2009

71. Konsultimet me bashkësinë lokale

**Zrenjanin, Serbi
28 nëntor 2009.**

Konsultimet i kanë organizuar Klubi i Kikindës dhe Qendra për mbështetje grave nga Kikinda, në bahs-këpunim me Qendrën Edukative të Zrenjaninit. Në konsultime kanë marrë pjesë 28 përfaqësues të vetëqeverisjes lokale, partive politike, parlamenteve të nxënësve, të organizatave joqeveritare, shoqatave të veteranëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës, të gjithë nga territori i Komunës së Zrenjanit. Në cilësi të vëzhguesit ka marrë pjesë Dragan Popović (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi). Miomirka Mila Melank (Klubi i Kikindës, Serbi) dhe Mirjana Ivančević (Qendra Edukative e Zrenjaninit, Serbi) e hapën tubimin me motive personale të angazhimit në Koalicionin për KOMRA. Marija Srdiq (Qendra për mbështetje grave, Serbi) foli mbi arsyet *Përse KOMRA*. Natasha Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) i njoftoj pjesëmarrësit e konsultimeve me mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve të konsultimeve të deritashme, ndërsa Maja Stojanović (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) foli mbi përvojat e mira të Komisionit për të Vërtetën. Debatin e ka moderuar Marija Srdiq (Qendra për mbështetje grave, Serbi).

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Iniciativa KOMRA shpie drejtë pajtimit dhe integritetit në Bashkimin Evropian. Si erdhi deri tek të lufta është çështje tjetër.

(...) absolutisht e mbështes këtë dhe jam i gatshëm të marrë pjesë në punën, jo në Komision, por në punën për përgatitjen e terrenit, ta jap kontributin tim që

të arrihet kjo, meqë kjo shpie edhe drejtë pajtimit dhe njohjes tonë nga Evropa dhe në kuptimin tonë të Evropës, se këtu nuk jetojnë njerëzit e egër, por njerëz krejt normal, kurse për atë si kemi shkuar në luftë, si ka ndodhur ajo, kjo veç është çështje tjetër.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

(...) Kjo gjithsesi do të ketë dobi largpamëse për të gjitha gjeneratat në këto hapësira, dhe të bëhemi për diçka shembull në Evropë e kemi bërë këtë.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Sikur diçka ngjashëm të ishte bërë pas Luftës së II Botërore, krimet nuk do të përsëriteshin. Prandaj është e rëndësishme që kjo punë të kryhet deri në fund.

Sikur (debati mbi të kaluarën) diçka e ngjashme të ishte bërë pas Luftës së II Botërore, sikur ne ta kishim mësuar se çfarë ka ndodhur në Jasenovc, ta kishim ditur më herët, këtë nuk do ta përsëritshim. Domethënë hajde të mos e përsërisim gabimin e Luftës së II Botërore që tash këtë, disi, të çojmë deri në fund në mënyrë të nderhme.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Veteranët nga Serbia presin që KOMRA tua bëjë me dije tjerëve se kanë bërë krime. Vetëm nëse të gjithë marrin pjesë ka shans që të vërtetohet gjendja e cila do të inkorporohej në kulturën dhe adetin tonë.

(...) KOMRA mundet me anë të këtyre shembujve të jap kontribut që ne këtë ta përqafojmë me dy duar, që tjerëve t'ua vëmë në dijeni se dimë për krimet e tyre dhe hajde atëherë t'u drejtohem edhe atyre njerëzve që nga ana tjetër kanë bërë krime, që të jemi sa më të suksesshëm, që të marr pjesë një numër sa më i madh dhe që sa më shumë njerëz të japin deklaratat e veta dhe të kontribuojnë, jo vetëm në këtë evidencë por, në përgjithësi, në vërtetimin e gjendjes faktike, dhe në përgjithësi çka thotë dikush ta inkorporojmë në adetet tona, në shprehjet tona, në kulturën tonë.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Në debat duhet përfshirë komandantët luftarak – ka shumë që janë njerëz të ndershëm. Duhet përfshirë partitë politike dhe parlamentarët.

(...) Unë do të propozoja që ne ti thërrasim edhe ata komandantët luftarak që janë pjesëmarrës të luftës. Shikoni, unë jam njëri nga ata i cili është i gatshëm të shkojë çdo kund, sepse s'kam arsye të mos vi kudo qoftë. Ne jemi shumë, ka shumë pjesëmarrës në luftë, njerëz të ndershëm që kanë marrë pjesë në luftë dhe të cilët për arsye të nderhme kanë shkuar atje. Unë mund t'i numëroj dy tri parti politike të cilat me siguri do të merrnin pjesë ... Por për çdo rast, nuk është keq që në tubimin e ardhshëm të kemi përfaqësuesit e kuvendeve dhe komunave tona, e të mos flas që nga Kuvendi Republikan të thirret dikush si mysafir të vij këtu, le të dëgjojë, dhe në atë mënyrë të luftojmë.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Në qoftë se formimi i KOMRA-s varet nga mjetet financiare të shteteve në rajon, ai komision nuk do të formohet kurrë, para se gjithash sepse shtetet nuk dëshirojnë që të flitet mbi krimet e luftës.

Më atë rast (nëse shtetet në rajon e financojnë KOMRA) mendoj se përpjekja paraprakisht është gjykuar për dështim si dhe të gjitha deri më tash. Ja pse mendoj. Sepse shtetet e njëjta të kishin dashur deri më tash veç do t'i depononin mjetet qysh moti dhe do të bënin diçka.

Deklaratë: Danilo Babić, Shoqata e invalidëve ushtarak të luftës, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Sepse shtetet tek ne u treguan të atilla se nuk duan të flasin për këtë. Interesi shtetëror është që të mos flitet mbi krimet e luftës.

Deklaratë: Zlatko Jelisavac, qytetar i interesuar nga Zrenjanini, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Në ballafaqimin me të kaluarën duhet nisur nga vetë-rishikimi personal. Prej tjetrit kah vetvetja.

Duhet pranuar dhimbjen e secilit, por të nisemi nga ajo çka u dhëmb tjerëve, dhe e kemi bërë ne, domethënë është shumë e rëndësishme të iniciohet edhe vetë-rishikimi si ndodhi ajo vepër e cila na dhëmb.

Deklaratë: Sanja Milosavljeviq, Forumi Grave të Ligës Socialdemokrate të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Refugjatët janë viktimë dhe kanë të drejtë të jetojnë me dinjitet. Njerëzit kanë pasur dhimb-suni ndaj tyre kur kanë ardhur, e pastaj i kanë gjykuar që kanë ardhur.

Ata edhe sot janë të zi në shpirt sepse janë bërë kamare në këtë hapësirë, e nuk kanë dashur të jenë aty. Kurse njerëzit që i kanë pranuar, me një pjesë kanë pasur dhimb-suni e me pjesën tjetër i kanë gjykuar ashpër, sepse po ua zënë vendet e tyre të punës, se u kanë ardhur e askush nuk i ka thirrur. Atyre (refugjatëve) u dhemb fakti se për këtë nuk po flitet sa duhet dhe ata thjeshtë nuk kanë më status të disa të përndjekurve, të ikurve dhe ata kanë status të njerëzve që jetojnë me dinjitet kudo qoftë, tash falë rrethanave me apo pa dëshirë, por të mund të jetojnë normalisht.

Deklaratë: Sanja Milosavljeviq, Forumi Grave të Ligës Socialdemokrate të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Mediat lokale do ta mbështesin iniciativën por mbi te pak dihet. Anëtarët e Koalicionit në nivel lokal duhet t'i njoftojnë mediat me iniciativën.

Ka media që kanë interes. Hajde nga pak të kycemi në punën e mediave. Unë mendoj se këtu në Santos apo KTV mund ta marrim (mbështetjen) nëse ne këtu në lokal aktivizohemi...ky është fillim për të cilin pak kush dinë e pak çka dinë. Sepse kjo është gjë jashtëzakonisht e dobishme për të ardhmen e këtij rajoni, jo vetëm të Serbisë por të komplet rajonit.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

(...) të mblidhemi t'i vizitojmë ato shtëpi televizive dhe t'ua sqarojmë direkt këtë, sepse nga ky material ndoshta tash do ta kuptojnë, dhe do të shkojmë nëpër të gjitha komunat, nëse ashtu nisemi, unë them me sukses mundemi opinionit t'ia tregojmë rëndësinë e këtij KOMRA që duhet të formohet.

Deklaratë: Milan Milivojeviq, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Të rinjtë në Zrenjanin nuk janë të njoftuar me iniciativën. Në shkollat e mesme nuk ekziston lënda që merret me luftërat prej vitit 1991. Profesorët e historisë po i ikin kësaj teme, kurse në orët e edukatës qytetare çdo gjë varët nga vullneti personal i profesorit.

Ne kemi pasqyrën se sa rinia, vërtetë mjedisi ynë nuk dinë asgjë mbi këtë dhe sa janë të verbër me disa ide, të them, të njerëzve kryesor që kanë dëshirë të manipulojnë dhe është i mirë fakti që të mësohet e vërteta e cila mund të jetë vetëm një, se nuk mund secili popull me e pas historinë e vet por ekziston vetëm një histori.

Deklaratë: Jasna Janoshev, Qendra për fëmijë dhe të rinj -Mashtalishte, Zrenjanin, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

(...) nuk ekziston asnjë lëndë që merret me këtë, libri i mësimit për klasën e IV-të ka një tekst me disa fjali mbi gjitha ngjarjet ku kanë qenë fushëbetejat, kjo vetëm në orët e edukimit qytetarë mësohet, por edhe kjo varët nga profesori dhe vullneti i tij personal nëse do të merret me këto tema. Profesorët e historisë kryesisht po i ikin asaj pjese të lëndës mësimore, sepse thonë se ende është herët të flitet mbi këtë, ashtu që askush edhe nuk e përpunon atë pjesë, atë çështje mbi luftërat e viteve të 90-ta.

Deklaratë: Andrea Koçish, Parlamenti i nxënësve të gjimnazit dhe grupi komunal i Këshillit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Pjesëtarët e ushtrisë dhe të policisë së rregullt e bartin barrën e krimit të formacioneve paramilitare. KOMRA mund ta korrigjojë këtë.

Ta marrin si shembull fushëbetejën kroate. Sa para-ushtri kemi pasur, sa paramilitar tanit janë paraqitur? E ne i bartin pasojat e gjithë atyre, si nga njëra ashtu edhe nga ana tjetër. Dhe krejt na ngarkohet neve dhe në fytyrën tonë, në të gjitha fushëbetejat.

Deklaratë: Zharko Beshtanski, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

KOMRA duhet ta mbështes nevojën e reabilitimit të veteranëve.

Problemi që po e shosh unë është se një numër i mirë i tyre (veteranëve) fare nuk ka mundësi për shërim, as që dinë se në çfarë mënyre mund të marrin mbështetje, ndihmë. Kjo tash me siguri nuk bën pjesë në mandatin e KOMRA, por me siguri është një nga gjërat në të cilat mund të ndikohet sikur që ndikohet në shtetin për ta mbështetur iniciativën e KOMRA. Ekzistojnë shumë pakë qendra në Serbi në të cilat ata mund të marrin ndihmë, e unë këtë në kokën time po e ndërldhi me atë se shumë njerëz pa shërim po rrinë në shtëpi, traumat e veta i mbytin me alkool apo me diç tjetër. Nga kjo është

edhe dhuna e madhe në familje dhe të rinjtë po na rritën në familjet që janë të shpërndara, ku fëmijët rrahën. Thjeshtë ky është një problem tepër i madh në shoqërinë tonë të cilin nuk po e prekim.

Deklaratë: Danijela Jelisavac, qytetare e interesuar nga Zrenjani, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Organizatrat dhe bashkësitë religjioze janë edhe viktimat dhe kanë përgjegjësi dhe rol në gjithë atë që ka ndodhur në të kaluarën.

Domethënë, religjionet dhe bashkësitë fetare janë viktimat për shkak që janë rrënuar aq e aq xhamia, aq e aq kisha, manastire... e nga ana tjetër është e nevojshme të bisedohet dhe të dëgjohet nga vetë ata mbi rolin e tyre, mbi përgjegjësinë e tyre për atë që ka ndodhur. Dhe ky në të realitet është ai teren rrëshqitës ku dikush është edhe viktimë, e duhet të ketë raport tejet të madh vetëkritikë ndaj institucioneve të vetë karshi asaj që është bërë.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Shënimi i përbashkët e vendeve të krimit, përfshirë edhe vendet e burgosjes, është instrumenti më i fortë kundër përsëritjes së krimit.

Nëse këtë bënë KOMRA, nëse filluar nga janari i vitit 1991, e rendit në mënyrë kronologjike çdo vend ku është kryer ndonjë krim dhe nëse ato vende i shënojmë, do ta krijojmë hartën e kujtimit. Jam plotësisht i sigurt se ky është instrumenti më i fuqishëm, mjeti më i fortë kundër përsëritjes së mundshme të krimeve.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Është në interes të së vërtetës që të zbatohen standardet ndërkombëtare për klasifikimin e objekteve për burgosje, që të dihet çka janë llogoret, qendrat e grumbullimit, burgjet dhe kampet e përqendrimit.

Hajt atëherë me këta të pafatët nga Stajiçeva dhe Begeji të spastrohet përfundimisht çfarë ka ndodhë aty. Për këtë shkak duhet të punojmë bashkë, pavarësisht se në cilën anë janë gjetur. T'i vërtetojmë saktë gjërat. Nëse ju vërtetë mendoni, keni prova, dëshmi të forta se kjo ka qenë Qendër e grumbullimit apo burg ushtarak, paraqisni me anë të këtij koalicioni, organizatës së këtillë e cila pra është organizatë shtetërore ku mund t'i para-

qisni faktet relevante dhe pastaj kjo është çështje e kryer.

Deklaratë: Zlatko Jelisavac, qytetar i interesuar, Zrenjanin, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Çdo dëshmim publik duhet të verifikohet nga më shumë burime të pavarura.

Kur ... dikush dëshmon mbi ndonjë krim apo thotë se ka marrë pjesë direkt ose në ndonjë mënyrë ka qenë i keqtrajtuar dhe krejt këtë, në bazë të çka vërtetohet se ai është pikërisht kjo që po prezantohet se është.

Deklaratë: Aleksandra Mladenović, Këshilli Komunal i Partisë Liberal Demokratike në Zrenjanin, Serbi. Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Çdo dëshmim duhet të verifikohet nga dy apo tri burime të pavarura që të mos vijmë në situatë që ne të marrim pjesë, për shembull, në paraqitjen e ndonjë të dhëne që nuk janë të sakta.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Mbledhja e nënshkrimeve për KOMRA duhet të organizohet në nivel lokal. Të shfrytëzohen bashkësitë lokale. Veteranët do të marrin pjesë në këtë.

Dhe në fund ju po thoni një milion nënshkrime. Po duhet Serbia të ketë bile një milion, nëse në Serbi s'ka një milion nënshkrime atëherë nuk do të bëhej shumë. Hajde të aktivizohemi nëpër gjitha komunat, që ai nënshkrim të jetë i organizuar, sikurse edhe ndryshe punohet, do të ketë shumë që do të na pranojmë kur të kuptojnë rolin e kësaj (...) nëse mendoni t'i mbledhni një milion vota kjo është rrugë për të hyrë tek qytetarët që të vijnë ta nënshkruajnë në bashkësinë lokale atë regjistër se dëshiron të bashkohet dhe ta mbështes këtë aksion i cili nuk është as nacional, as personal veçse domosdo dhe nevojë e këtij rajoni,

Deklaratë: Millan Milivojević, Shoqata e veterarëve dhe të invalidëve ushtarak të luftës prej viteve të 90-ta, Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

Duhet të ndikohet në gjendjen indiferente të shoqërisë.

(...) ky mjedis kryesisht është „nuk ka të bëjë me mua, po i ndodh dikujt tjetër”. Në realitet duhet të arrijmë të kundërtën „ka të bëjë me mua dhe duhet të bisedojmë për këtë” dhe të arrijmë deri tek e vërteta dhe që njëmend të gjithë bashkë t'i dalim

në këtë përpjekje që ky Koalicion për KOMRA të gjallërohet si duhet.

Deklaratë: Tijana Zhivanov, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zrenjanin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zrenjanin, Serbi, 28 nëntor 2009.

72. Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

Selcë, Kroaci
3 dhjetor 2009

Konsultimet nacionale me të rinjtë në Kroaci i kanë organizuar Rrjeti i të Rinjve të Kroacisë dhe OJQ Documenta nga Zagrebi, me 46 pjesëmarrës. Ligjërues ishin Eugen Jakovčić (Documenta, Zagreb, Kroaci) dhe Ivan Novosel (Legalis, Zagreb, Kroaci). Takimin e moderoi Emina Bužinkić (Rrjeti i të Rinjve në Kroaci, Zagreb, Kroaci).

Shqyrtimi i propozimeve, rekomandimet dhe opinionet e pjesëmarrësve/eve:

Rritja e mobilizimit të të rinjve, bashkëpunimi ndërkulturore, prodhimi i filmave për ballafaqimin dhe përfshirja e medieve do të duhej të jetë bazë për hartimin e politikave për të rinjtë.

Mendoj se gjeneratat tona në mënyrë indirekte, gjithashtu janë viktime. (...) Gjasat tona janë dukshëm më të vogla, krahasuar me bashkë-moshatarët tanë nëpër Evropë dhe botë... Ajo, se si mund ta shoh formimin e politikave të të rinjve, përpos rëndësisë së edukimit formal dhe joformal, që është absolutisht gjëja e parë, po aq i rëndësishëm është edhe mobilizimi, mobilizimi rajonal i të rinjve. Dhe, çështja tjetër me rëndësi është roli i medieve dhe prodhimi i produksioneve të pavarura dokumentare. Të gjithë kemi parë se sa shumë mund të bëjnë filmat si ata: „Stuhia mbi Krainë“, „Vukovar – prerja e fundit“, dhe „Të shlyerit“, se çfarë ishin ato bomba të cilat shpërthyen në shoqëritë tona. Absolutisht ka nevojë për më shumë kësi filma, dhe do të duhej të shfaqen në televizione në terminet e shikueshmërisë më të madhe. (...) Dua të them se është shumë e rëndësishme, në shoqëritë tona, pra në nivel kombëtar të propozojë të fillojë bashkëpunimi ndërkulturore në nivel rajonal, dhe të përqendrohet në bashkëpunimin e të rinjve në fushën e zhvillimit të përbashkët të ngjarjeve kulturore.

Deklaratë: Katarina Pavić, Rrjeti i të Rinjve në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

Të rinjtë do të duhej të kërkojnë nga Qeveria e Kroacisë që t'u hiqen nga librat shkollorë përmbajtjet e miteve dhe të futen në to sa më shumë fakte.

(...) Bëhen shumë përpjekje, për shembull në Gjermani, Poloni, e Francë në zhvillimin e librave shkollorë nga të cilët tentohet të hiqen interpretimet mitike të konflikteve, dhe të futen sa më shumë fakte. Mund të jetë njëra nga kërkesat tona për Qeverinë e Republikës së Kroacisë, që të shkohet në këtë drejtim? (...) Ndoshta do të ishte sugjerim i mirë nëse qeverive tona u drejtohet apeli për themelimin e një Komisioni të tillë Rajonal. Ndoshta kjo do të mund të ishte një iniciativë avokimi e organizatave të të rinjve. Nuk e di, si po ju duket juve? A ta radhisim në këto rekomandime të cilat do t'ia dërgojmë Qeverisë së Republikës së Kroacisë, që seriozisht të mendojë për themelimin e një komisioni të tillë? (...) Rrjeti i të Rinjve të Kroacisë do të inkuadrohet përmes aktiviteteve të Bordit drejtues dhe ekipit operativ në mbledhjen e nënshkrimeve dhe në mbështetjen e iniciativave të ndryshme lokale.

Deklaratë: Emina Bužinkić, Rrjeti i të Rinjve në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

Sistemi i arsimit duhet të punojë afatgjatë në ndërtimin e paqes, së pari përmes librave shkollorë, historisë, sociologjisë... më shumë fakteve, më pak interpretimeve. Të rinjtë duhet t'u mësohen shkathtësitë se si të ballafaqohen me situatat e ndryshme ndër-kulturore.

Besojmë se sistemi arsimor është diçka ku mund të punohet në mënyrë afat-gjate në ndërtimin e paqes në shoqërinë tonë. (...) Së pari në librat e historisë, sociologjisë dhe lëndëve tjera shkollore, është me rëndësi të mos ketë interpretime të ngjyrosura. Gjegjësisht, të mos merren me interpretimin e të dhënave, por do të ishte më mirë për shoqërinë tonë, që në to të ketë më shumë fakte dhe ndoshta interpretimet t'u lihen të rinjve. Pra, të kemi, për shembull, ti kemi të radhitura: në atë vend kanë vdekur kaq civilë, ajo ushtri ka qenë atje, e kështu me radhë, të kemi faktet. Aq sa jam i informuar, ne akoma nuk i kemi të dhënat e sakta. (...) Gjithashtu, është me rëndësi të mësohen shkathtësi të ndryshme, e jo veç të fitohen njohuri të reja lidhur me ndërtimin e paqes. Pra, shkathtësi me të cilat të rinjtë do të aftësohen të ballafaqohen me situatat

në të cilat do të gjenden. Dhe në raportin e tyre me të kaluarën, dhe në qëndrimin kritik si dhe të menduarit për atë se çka ka ndodhur. Çfarë mund të mësojmë nga kjo, apo si të ballafaqohemi, nuk e di, në ndonjë situatë ndër-kulturore dhe me të rinjtë e vendeve tjera, nga shtetet të cilat në një kohë të caktuar i kemi konsideruar armiq, ose të paktën ashtu janë prezantuar. Apo ishin, gjithsesi.

Deklaratë: Lovorka Bačić, Qendra për Studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

A është e mundur që viktimat të vinë në shkollë dhe të flasin për përjetimet e tyre? Do të duhej të dëgjohen edhe dhunuesit, të cilët fshihen pas viktimizeve. Ata duhet dëgjuar, për të parë se deri ku mund të shkojë njeriu.

... Ekziston shkuarja në Jasenovc, njerëzit shkojnë në organizime grupe në vende të tilla. Atëherë, a ka kuptim, pasi që Documenta punon në ballafaqimin dhe dëshminë e viktimizeve, atëherë a është e mundur që disa viktimat të vinë në shkollë apo vende tjera dhe të flasin për përvojat e tyre, Por, për mua do të ishte më interesante ta dëgjojmë dhunuesin, e jo viktimën. Mendoj, se viktimat gjithnjë tingëllojnë ngjashëm, më interesante është që disa ushtarë që ecin përreth, të flasin për atë se çka kanë bërë dhe si e kanë bërë, etj. Pra, që ata të rinj të shohin se çka do të thotë ajo. Në përgjithësi, ideja për atë se si ndihet njeriu i cili vret njeriun. (...) Dhunuesit janë ata të cilët janë fshehur pas viktimizeve, e të rinjtë natyrisht se mund të jenë të dhunshëm. (...) Kështu që, ky është një shkas te të gjithë ne, te të gjithë të rinjtë, kështu që ndoshta do të ishte më mirë të shohim se çfarë është me vetë dhunuesit. Ti dëgjojmë edhe vëzhguesit, e dini se çfarë kanë qenë vëzhguesit në luftë, ata të cilët i kanë prerë veshët, hundët, etj. Dhe kjo është ajo fascinuesja, se deri ku mund të shkojë njeriu.

Deklaratë: Marina Globočnik, FadeIn, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

Është shumë me rëndësi t'u mësohet fëmijëve dhe të rinjve për gjërat e përbashkëta të cilat i kemi pasë para viteve të nëntëdhjeta, dhe si ka ardhur deri të ngjarjet (luftërat) e tilla.

... Në shkollë ka sasi të madhe të mitologjisë. Mirëpo, përpos kësaj, lëmisë e cila merret me luftërat, shkatërrimin e ish shteteve dhe krimet e kryera, është shumë e rëndësishme që fëmijëve t'u mësohet (rrëfëhet) për gjërat e përbashkëta të cilat i kemi pasë para vitit 1990. Kjo është një periudhë,

e cila madje as nuk është interpretuar në librat shkollorë të historisë, për këtë temë janë një apo dy faqe. Kështu që, mendoj se ky segment është gjithsesi shumë i rëndësishëm. Pra, edukimi në lëminë e historisë, sepse kjo tani po hyn në atë që ka qenë më parë, se si në fakt ka ardhë deri të gjërat e tilla. (...) Përmes njësive formale për shkak të rrëfimeve të tyre shoqërore dhe kulturore. Këtu është shumë e vështirë të arrihet objektiviteti, madje edhe në vetë tekstin, sepse e dimë se ky është një proces i sub-koshtencës të formimit të vetëdijesimit klasor, nacional (kombëtar) dhe racor. (...) Ata të cilët edukojnë (mësimdhënësit) do të duhej të arrijnë në një nivel të objektivitetit, sikurse edhe komuniteti dhe prindërit. Pra, procesi në përgjithësi.

Deklaratë: Marija Hrebac, Rrjeti i të Rinjve në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

Nuk e përkrahi sjelljen e dhunuesve dhe viktimizeve, në shkollë. Kemi më shumë punë rreth ballafaqimit me të tashmen.

Unë nuk do t'ia lejoj fëmijës tim ballafaqimin, dhe do të isha kundër nëse dikush do të sillte viktimën apo dhunuesin në shkollë. Dhe nuk e mbështes këtë. Mendoj se kemi shumë më shumë punë rreth ballafaqimit me të vërtetën, rreth hapjes së syve, parasegjithash të syve tonë, rreth asaj se çfarë po ndodhë rreth nesh.

Deklaratë: Vesna Vilus, Vendor, Karlovac, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

Nëpër shkollë dhe fakultete, në tërë Kroacinë, të vendosen pultet e informimit për KOMRA-në, dhe të organizohen ligjëratat.

... Më i rëndësishmi është rekomandimi që nëpër shkollë dhe fakultete, nëpër tërë Kroacinë të vendosen pultet e (tavolinat) informimit, në të cilat do të informoheshin të rinjtë për KOMRA-në, por gjithashtu edhe të organizohen ligjëratat të shkurtra përmes të cilave do të mund të mësonin më shumë për KOMRA-në. Kolegët nga Shoqata Feriale Hotelierike në Kroaci, i kanë ofruar vullnetarët e tyre, që janë numerikisht mjaft shumë, rreth dyqind, që të angazhohen rreth mbledhjes së nënshkrimeve. (...) Të vendosen pultet (tavolinat) e informimit nëpër hotele në kuadër të Shoqatës Feriale në Kroaci, saktësisht në gjashtë sosh, ku të rinjtë e Kroacisë, por edhe të tjerët, do të mund të informohen lidhur me këtë temë. (...) Kolegu nga shoqata K.V.A.R.K. nga Krizevacë, ka thënë se shoqata e tyre do të mund të angazhohet në mbledhjen e nënshkrimeve dhe në

organizimin e punëtorive në të cilat do të diskutohej për KOMRA-në dhe ku do të shfaqeshin filmat.

Deklaratë: Darija Marić, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultime nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Selcë, Kroaci, 3 Dhjetor 2009

73. Konsultimet me bashkësinë lokale mbi Iniciativën për formimin KOMRA-s

**Bërçko, BeH
5 dhjetor 2009.**

Më 5 dhjetor të vitit 2009, në Bërçko, janë mbajtur konsultimet lokale mbi themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në ish RSFJ (KOMRA). Organizator ka qenë Forumi i Qytetarëve të Tuzllës. Mbi iniciativën dhe rrjedhën e procesit konsultativ në rajon, ka folur Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci), kurse mbi përvojat më të mira të komisioneve tjera për të vërtetën Branko Todorović (Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Republikën Serpska -RS), ndërsa Vehid Shehiq (Forum i Qytetarëve të Tuzllës, BeH) e ka moderuar diskutimin. Pjesëmarrësit e konsultimeve (24) kanë qenë përfaqësues të shoqatave të viktimave, të kampistëve, familjeve të luftëtarëve dhe civilëve të zhdukur, të organizatave joqeveritare, bashkësive fetare, si dhe përfaqësuesit e pushtetit: prefekti i Distriktit të Bërçkos në BeH, Dragan Pajić dhe kryetari i Kuvendit të Distriktit të Bërçkos, Mirsad Gjapo.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Në Distriktin e Bërçkos ekziston vullneti politik që të konfirmohet e vërteta mbi atë çfarë ka ndodhur në luftë. Përfaqësuesit e pushtetit e mbështesin idenë mbi formimin e KOMRA.

ne (...) kemi nevojë që kjo e vërtetë mbi ndodhitë në këto hapësira të sillet deri në fund. (...) të arrihen të vërtetat e mirëfillta, sepse ato të vërteta do të ndihmojnë që ai ambient të konsolidohet dhe mjedisi shumetnikë të forcohet edhe më tepër. (...) dhe në Distrikt thoni çka (...) duhet bërë që ne ta mbështesim këtë, ngase Distrikti dhe e ardhmja e tij, dhe Bosnja e Hercegovina dhe e ardhmja e saj, nuk mund të ekzistojnë me të tri vërteta.

Deklaratë: Mirsad Gjapo, kryetar i Kuvendit të Distriktit Bërçko, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

(...) pa kurrfarë rezerve e mbështes këtë iniciativë. Nga ju pres ide konkrete, gjegjësisht çka dëshironi nga ne të bëjmë që tu ndihmojmë dhe me vendime të caktuara në kuadër të qeverisë e të kuvendit të hymë në këtë aktivitet (...)

Deklaratë: Dragan Pajić, prefekti i Distriktit Bërçko, BeH. Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

(...) ne akoma as në Bërçko nuk jemi hapur ndaj njëri tjetrit, më parë se kemi vetëdijesuar këtë si nevojë për vetveten, jo për shkak të Bashkimit Evropian apo integriteteve dhe të kërkesës që para nesh po e shtrton bota, veç për shkak se është premisë për një të ardhme më fatlume, më të sigurt të jetesës këtu.

Deklaratë: Qazim Suljeviq, Bashkësia Boshnjake e Kulturës -Preporod, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Është pjekur nevoja shoqërore për të vërtetën dhe për ballafaqim me barrën e së kaluarës. Kjo iniciativë është nevojë e të gjitha viktimave.

(...) kjo është një ide shumë e shëndosh, e dobishme e konstruktive dhe gjithsesi të gjithë ne bashkë, si anëtarë të shoqërisë në një kuptim të gjerë, duhet këtë ta mbështesim edhe individualisht dhe sa mundemi me anë të institucioneve që eventualisht i përfaqësojmë (...) është pjekur një klimë e përgjithshme shoqërore, psikologjike, emocionale, shpirtërore këtu brenda të gjitha kombeve, të gjitha këtyre korpuseve kombëtare, se duam të arrijmë të vërtetën, se dëshirojmë të afrohem dhe dëshirojmë në njëfarë mënyre të gjithë të shkarkohemi nga ajo barrë e madhe që po na mundon.

Deklaratë: Mustafa Gobelij, krye-imami i Mexhlisit të Bashkësisë Islame Bërçko, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

(...) bashkë-ndiejmë me të gjitha viktimat, sepse edhe vet jam viktimë dhe do të doja që kjo qasje që ne po e sforcojmë dhe ky (Koalicion për KOMRA) të cilit ne do ti bashkohemi edhe si shoqatë edhe unë si individ, të ketë sukses. Kjo është dëshira e viktimave. Kjo është nevojë e pashterur e viktimave, por edhe nevojë e paqes, e ardhmërisë së BeH dhe e mbarë rajonit.

Deklaratë: Vlado Dragojloviq, Shoqata e Robërve dhe Kampistëve të Luftës, Lidhja e Kampistëve të RS, Modriçë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Iniciativa përshëndetet dhe presim se do të rritet vetëdija dhe kjo do të marrë mbështetjen e gjerë (...) ne shpesh po flasim mbi përgjegjësinë penale.

Mirëpo, (...) konkretisht në Bërçko ekzistojnë (...) 10 ose më shumë gra që kanë kaluar tortura të tmerrshme të përdhunimit (nga aktet e tilla kanë lindur edhe fëmijët të cilët sot kanë 13, 14 vjet), të cilat nevojën për psikoterapi e realizojnë me shkuarje në Tuzëll, por nëse janë në prag të statusit social (e më shumë ka të tilla) ato vuajnë dhe jetojnë me atë mundimin e vet dhe problemet brenda mureve të shtëpisë. Tash shpejtë në Bërçko një femër ka bërë vetëvrasje. Jetojnë (...) midis botëve të ndara e të mbyllura, ose të robërimit në të vërtetat e veta.

Deklaratë: Qazim Suljeviq, Bashkësia Boshnjake e Kulturës -Preporod, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të fokusohet në ngjarjet nga lufta e fundit në territorin e ish RSFJ.

(...) duhet të fokusohemi nëse duam të arrijmë tek viktimat, në atë që ka ndodhur këtu edhe në këtë luftën e fundit.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftetarëve të RS, Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Zëri publik i viktimave do të ndikojë që të ndryshohet vetëdija jonë dhe të flakën gjysmë të vërtetat. Është me rëndësi që politikanët ti dëgjojnë viktimat.

Duhet (...) dhënë shansin viktimave të flasin dhe pas një kohe të caktuar, mendoj se vetëdija e të gjithë neve ngadalë do të ndryshohet (...) shumë gjysmë të vërtetat dh shumë të quajtura të vërteta që po plasohen për arsye nga më të ndryshmet, do të bien në ujë dhe të arrihet formimi i asaj që do të na ndihmojë të gjithë neve që pas krejt asaj që na ka ndodhur në të kaluarën, ta mësojmë njëmend të vërtetën e mirëfilltë.

Deklaratë: Dragan Pajić, prefekt i Distriktit Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

KOMRA (Koalicioni për KOMRA) do të duhet ta mbajë në të gjitha parlamentet një konsultim të këtyllë me anëtarët e tashëm të kuvendeve parlamentare. Jo vetëm ajo që tash të themi përse nevojitet KOMRA, veç thjeshtë që ti sjellim viktimat, që ata ti dëgjojnë viktimat.

Deklaratë: Sead Golić, Shoqata e Boshnjakëve të Zhdukur, të marrë me dhunë e të vrarë në Komunën Bërçko, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Për familjet e të zhdukurve është më e rëndësishme që ti gjenin mbeturinat mortore të të afërmeve të vet dhe ti varrosin me dinjitet, se sa

të gjykohen kryesisht.

(...) Është më mirë që ai i cili ka krye krim të thotë ku janë trupat që ne familjarët të qetësohemi. Nuk është e domosdoshme që unë ta padis askënd (...). Le të mi jap eshtërtat, fëmijën. Dhe ashtu të kënaqura do të ishin të gjitha këto familje nga ana ime, që të gjenden mbetjet mortore dhe të varrosen me dinjitet.

Deklaratë: Milorad Zimović, Shoqata për Kërkimin e Personave të Zhdukur të Komunës Bërçko, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Viktimat duhet të kenë emër e mbiemër. Definicioni i viktimës duhet të jetë i saktë, të vrarët e të pësuarit duhet të përkufizohen qartë.

Si njeri më ofendon kur dikush viktimën e quan numër. Viktima nuk mund të jetë numër. Viktima ka emër e mbiemër. Dhe mendoj se institucionet legale ose institucionet e rregullta të pushtetit në entitete është dashur ta bëjnë menjëherë regjistrimin e viktimave edhe ku ka pasur mundësi dhe si ka pësuar. Edhe sot e kësaj dite kjo ende nuk është bërë. Atë moment kur është kapur rob dhe e ka lënë pushkën, më tutje ai është viktimë. Dhe për atë duhet të përgjigjet. Prandaj duhet qartë të përkufizohen të mbyturit nga të vrarët.

Deklaratë: Rado Purić, Shoqata e Invalidëve Ushtarak të Luftës, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Të regjistrohesh të gjitha viktimat. Të regjistrohesh të gjithë të pësuarit e pastaj sipas atyre kritereve të thuhet çka është viktima, çka janë humbjet luftare dhe e kështu me radhë.

Deklaratë: Lllazar Blagojeviq, Organizata e Luftetarëve, Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Vetëm viktima ka të drejtë të flas mbi atë se çfarë i ka ndodhur asaj dhe kush i ka bërë të keqe. Gjykata e Hagës ka qenë e domosdoshme, por aktgjykimet po merren me politik.

(...) kur është fjala për këto çështje që janë tepër shumë të ndjeshme, duhet afruar viktimës dhe vetëm viktima ka të drejtë të flas mbi veten dhe për atë kush i ka bërë të keqe asaj. Duke shkuar kësaj rruge më lehtë do të arrijmë të vërtetën. Nëse do të jemi të ngarkuar me aktgjykimet e Gjykatës së Hagës, e unë do të jam i lirë të them dhe i takojë popullit cilit i takoj, Gjykata e Hagës ka qenë e domosdoshme, të hap diçka që ne nuk kemi dashur dhe nuk kemi guxuar ta hapim në këto hapësira,

dhe kurrë nuk e kishin hapur. Mirëpo, aktgjykimet e Gjykatës së Hagës në të shumtën janë komprometuese për shkak se merren me politik dhe merren me politik të lartë. Viktimave nuk u nevojitet politika.

Deklaratë: Vlado Dragojloviq, Shoqata e Robërve dhe Kampistëve të Luftës, Modriçë, Lidhja e Kampistëve të RS, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Nuk ka amnisti për krimin e luftës.

Krimi i luftës nuk vjetrohet. Dhe shtrohet një pyetje logjike. Kush ka të drejtë, kur është fjala për krimin e luftës, të flas mbi amnistinë? Nuk ka amnisti për krimin e luftës.

Deklaratë: Vehid Šehiq, Forumi i Qytetarëve të Tuzllës, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Organizatat e veteranëve nevojitet të përkufizohen nga luftëtarët e vet që kanë kryer vepra të këqija.

Mua më kanë detyruar ta marrë pushkën në dorë. Nuk më ka ra ndërmend ta marrë. Kemi veteran që i kanë rrokur pushkët për t'ju keqtrajtuar juve, mua, tjetrin, të pestin dhe të dhjetin. E dini? Ashtu që në botën e veteranëve duhet të përkufizohen njerëzit. Të këtillë e të atillë. Unë këta tjerët, të këqij i gjykoj. Gjithmonë i gjykoj dhe kurrë askujt nuk ia kam dhënë mbështetjen për këtë. Por këtë duhet ta bëjnë edhe organizatat tjera të veteranëve.

Deklaratë: Narcis Mishanoviç, Shoqata e Luftëtarëve të Demobilizuar të Armatës së BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Është më së miri që KOMRA ta verifikojnë parlamentet. Pa këtë Komisioni nuk do të ketë peshën dhe jehonën e nevojshme që do ta dëshironim.

Do të ishte më mirë që (KOMRA) (...)ta verifikojnë parlamentet e shteteve. (...) në qoftë se nuk do të jetë kjo mbështetje, atëherë rezultatet e atyre komisioneve nuk do të kenë atë peshë që do të duhej ta kishin dhe atë jehonë të cilën do ta dëshironim (...)

Deklaratë: ef. Mustafa Gobeliq, Mexhlisi i Bashkësisë Islame, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Anëtarët e KOMRA duhet të jenë persona profesionist prej autoriteti. Fjalën kryesore lypset ta kenë viktimat.

(...) Duhet të jenë njerëzit të cilët (...) e njohin tematikën profesionalisht, (...) njerëzit të cilët gëzojnë besim tek të gjithë, të cilët nuk do të përçmohen, dhe rezultatet e tyre nuk do të kontestohen.

hen. Ata njerëz që do të emërohen në atë Komision, nuk do të duhej të jenë të ngarkuar me politik dhe ti nënshtrohen trysnisë së politikës.

Deklaratë: Llazar Blagojeviq, Organizata e Luftëtarëve, Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Konsideroj se ata duhet të jenë njerëz të cilët, para se gjithash, do të jenë profesionist por me autoritet në të gjitha mjediset nga shkalla lokale dhe rajonale.

Deklaratë: Marija Arslip, Shoqata Josip Broz Tito, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

(...) shumicën dhe fjalën kryesore duhet ta kenë viktimat. (...) viktimat të jenë në atë Komision, sepse ato nuk mund ti paguaj askush. Mendoj se edhe veteranët mund të jenë këtu. Ndoshta jo bash anëtarë të Komisionit, por si këshilltar, si mik të Komisionit.

Deklaratë: Narcis Mishanoviç, Shoqata e Luftëtarëve të Demobilizuar të Armatës së BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Lypset të mësojmë të flasim mbi krimet, ta dëgjojmë njëri tjetrin dhe ta kuptojmë vuajtjen e tjetrit.

Kur është (...) fjala për këtë problematik, atëherë gjendemi në një para-fillimi, (...) që mbi krimet, përvojat e krimit të flasim, që për këtë të përpiqemi të vetëdijesohemi dhe ta (...) arrijmë shkallën e domosdoshme për vënien e dialogut, e kjo është që ta dëgjojmë tjetrin kur flet mbi pësimin e vet dhe këtë të orvatemi gjithashtu ta kuptojmë.

Deklaratë: Qazim Suljeviq, Bashkësia Boshnjake e Kulturës Preporod, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

KOMRA nuk është në interesin e politikanëve, do të orvatën të ndikojnë në formimin, mënyrën e punës dhe aktivitetet e Komisionit.

(...) politikanët nuk kanë interes që ata ta formojnë (KOMRA). Nuk është interes sepse edhe ata do të prekën.

Deklaratë: Rado Puriq, Shoqata e Invalidëve Ushtarak të Luftës të Komunës Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

(...) politikat aktuale të cilat janë (...) më përgjegjëse për një gjendje të këtillë, më parë do të orvatën të ndikojnë në formimin dhe mënyrën e punës si dhe në vëllimin e punëve të këtij Komisioni rajonal.

Deklaratë: Qazim Suljeviq, Bashkësia Boshnjake e Kulturës -Preporod, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Ekziston frika nëse KOMRA do ti marrë dokumentet nga shtetet në rajon. Kësaj nuk ia ka dalë as Gjykata e Hagës.

Ne e dimë se as Haga nuk mund t'i marrë disa dokumente, andaj për këtë shkak po frikohem si do ti marrë tek ai Komision, nëse nuk do ta kemi mbështetjen e të gjitha strukturave politike në shkallë të mbarë ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Qazim Suljeviq, Bashkësia Boshnjake e Kulturës Preporod, Bërçko, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bërçko, BeH, 5 dhjetor 2009.

74. Konsultimet kombëtare me kampistët (llogorashët) mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Sarajevë, BiH
10 dhjetor 2009.**

Konsultimet i kanë organizuar Lidhja e Kampistëve të BeH dhe Shoqata e BH Gazetarëve. Kanë marrë pjesë 31 përfaqësuesit e Lidhjes së Kampistëve të BeH dhe Shoqatat e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH. Kryetari i Lidhjes së Kampistëve nga Republika Serpska (RS) e ka pezulluar pjesëmarrjen e paralajmëruar të tetë përfaqësuesve dy ditë para mbajtjes së tubimit. Mbi Iniciativën për formimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut në ish Jugosllavi (KOMRA) në tubim kanë folur Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi), Zoran Shangut (Shoqata e Juristëve Vukovari '91) dhe Bogdan Ivanisheviq (Qendra Ndërkombëtare për të Drejtën në Tranzicion). Tubimin e ka moderuar Xhenana Karup-Drushko. Mbi tubimin kanë raportuar... FTV dhe lajmet në

Mendime, propozime dhe Rekomandime

Iniciativa KOMRA është e mirëseardhur dhe të gjithë duhet ta mbështesin.

Pikërisht për shkak të gjithë kësaj, për shkak të lëshimeve sidomos të Gjykatës së Hagës, mospërfilljen e viktimave në shtetet tona, si dhe të atyre që i kanë bërë ato krime të luftës, mendoj se secila iniciativë që vjen nga organizatat joqeveritare është mirëseard-

hur. Këtu në radhë të parë mendoj në KOMRA dhe kujtoj se këtë të gjithë duhet ta mbështesim dhe të gjithë të qëndrojmë prapa kësaj.

Deklaratë: Zoran Shangut, Shoqata e Juristëve Vukovar '91, Vukovar, Kroaci, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

Më vjen mirë që (...) e ka ngritur një iniciativë të këtillë. Hajde ta përqafojmë atë që vlen, e për atë që nuk është për ne, që nuk mund të adaptohet, të merremi vesh.

Deklaratë: Zlatko Prkiq, Shoqata Kroate e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH, Vareshe, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

KOMRA është zgjidhje mirëpo duhet të fitojë përmbajtje, të bëhet yni.

Unë vetëm dua t'ju ftoj që të flisni lirshëm, të propozoni, ne nuk kemi ndonjë zgjidhje, zgjidhje jona është ai komisioni, por ai komision duhet të marrë përmbajtje, duhet të bëhet yni.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Ne mundemi edhe me anë të KOMRA ti ngremë edhe këto çështje, si çështja e fakteve dhe e krimeve, e krimeve dhe e të drejtave statusore, dhe të drejtave sociale nëse do të flasim sipas mënyrës si duhet të arrihet kjo.

Deklaratë: Irfan Ajanović, Lidhja e Kampistëve të BeH, Sarajevë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

KOMRA do të jetë i suksesshëm në qoftë se i regjistron të gjitha kampet, i zbulon varrezat masive dhe nëse e heton fatin e të zhdukurve.

Dhe pikërisht për shkak të gjitha netëve që i kemi kaluar duke mos fjetur, për shkak të torturave dhe krejt asaj që na ka ndodhur në kampe, mendoj se në radhë të parë është qenësore që ta orientojmë gjithë energjinë tonë në të vërtetën. Që të gjithë ta gjejmë definicionin çka është në realitet kampi e çka qendra e grumbullimit. Dhe ato vende të gjithë bashkë ti shënojmë pavarësisht nga cila anë kanë qenë kampet, për hir të gjeneratave të ardhshme, për hir të paqes së ardhshme dhe për shkak të vërtetës. (...) Nëse kjo iniciativë gjallërohet, unë do ta konsideroj të suksesshme vetëm në qoftë se i mbulon tri segmente: nëse i mbulon të gjitha kampet që kanë ndodhur në këto hapësira, nëse i mbulon të gjitha varrezat masive dhe nëse i heton të gjithë ata që janë zhdukur.

Deklaratë: Zoran Shangut, Shoqata e Juristëve Vukovar '91,

Vukovar, Kroaci, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

KOMRA është rast unik që viktimat të bëjnë aleancën, të nisin ta respektojnë njëri tjetrin dhe që ata ti respektojnë pushteti.

Ne (viktimat) nuk po e respektojmë njëri tjetrin dhe atëherë si mund të presim që neve të na respektojnë pushteti dhe neve të na jepen disa të drejta të cilat na takojnë. Pushteti, pushtetarët këtu kanë bërë, e kanë kthye mbrapsht tezën mbi viktimat, ashtu që tash të shumtën kriminelët po trajtohen si viktime kurse ne viktimat përfundimisht jemi harruar në çdo pjesë të këtij vendi. Domethënë, vet qëndrimi i pushtetit ndaj nesh do të jetë i atillë çfarë është, derisa ne nuk ulemi bashkë rreth tryezës dhe ne mes veti nuk lidhim ndonjë aleancë unike. Ne këtë nuk mund ta bëjmë, por ja KOMRA për ne është rast unik të arrijmë atë qëllim.

Deklaratë: Mirsad Duratović, Shoqata e Kampistëve Prijedor '92, Prijedor, BeH, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

Bashkërisht duhet definuar çka është kampi e çka qendra e grumbullimit. Duhet shënuar të gjitha vendet e pësimeve.

(...) të tri palët në Bosnjë e Hercegovinë kanë shoqatat e kampistëve, mendoj se do të ishte mirë që të tri palët ta shkruajnë çka është definicioni e kampit dhe përse ata konsiderojnë se atje ku kanë qenë të zënë rob janë kampe, por pastaj ai definicion që e kanë shkruar ata, nënkupton se në qoftë se edhe pjesëtarët e popullit të tyre respektivisht të entiteteve të tyre kanë organizuar diç të tillë, që kjo po ashtu të konsiderohet kamp. Domethënë, jo vetëm ku kam qenë unë veç edhe dikush nga ana ime këtë e ka organizuar, atëherë kjo po ashtu konsiderohet kamp. Mendoj se propozimi im, ai definicion, është mënyrë sipas të cilës mund të zgjidhet kjo pyetje- çka është qendra e grumbullimit e çka kampi? Dhe konsideroj se duhet shënuar të gjitha vendet e pësimeve sikur që janë shënuar pas Luftës së II Botërore kampet, sidomos siç janë Jasenovac, Aushvic etj. (...) çdo krim të luftës pavarësisht nga cila anë është kryer, unë e gjykoj dhe do të më vinte mirë në qoftë se në vendosjen e pllakës përkujtimore në Stajiqevë vinë edhe ato viktimat e Lorës (burgu), e po ashtu nëse ata vendosin një ditë ta vënë pllakën përkujtimore në Split, në Lora, do ta kenë mbështetjen time.

Deklaratë: Zoran Shangut, Shoqata e Juristëve Vukovar '91, Vukovar, Kroaci, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

Ne nuk mund të diskutojmë derisa nuk e zgjidhin çështjen tonë bazë, e ky është Ligji mbi kampistët. Çka është kampi? Çka do të debatojmë ne mbi KOMRA? Ne nuk e kemi zgjidhur Ligjin tonë bazë.

Deklaratë: Zheljko Vladiq, Shoqata Kroate e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH, Mostar, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

E vërteta, para se gjithash, arrihet në proceset gjyqësore.

Si mund ti japim kontribut të vërtetës? Para se gjithash të dëshmojmë në proceset gjyqësore. Vështirë është të dakordohet e vërteta pa procese gjyqësore.

Deklaratë: Irfan Ajanović, Lidhja e Kampistëve të BeH, Sarajevë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

Dëshnimet publike mund të prodhojnë efekt të kundërt nëse nuk ka sanksione për paraqitjen e të pavërtetës.

(...) Unë këtë e pranoj (dëgjimin publik). Ne me anë të aktiviteve tona jemi orvatur të bëjmë diç të atillë por çka ndodh me dëgjimet publike. Dëgjimet publike u japin shansin atyre të cilët nuk e duan që të vërtetën ta thonë të pavërtetë. Ato janë pa sanksione dhe shkojnë në etër, shkojnë në opinion, shkojnë në medie dhe atëherë në fund të fundit dëgjimet e tilla, deklaratat e tilla, fjalimet e tilla, sidomos fjalimet e zjarra, e sjellin në mëdyshe opinionin publik. Thjeshtë krijojnë kaos dhe ne atëherë, jam i sigurt, mund të arrijmë kundër efekt.

Deklaratë: Irfan Ajanović, Lidhja e Kampistëve të BeH, Sarajevë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Dëshnimet publike janë të rëndësishme, sepse shumë viktime nuk kanë qasje në mediat publike dhe mundësi të paraqesin çka u ka ndodhur atyre.

Dëgjimi publik? Unë konkretisht jam për dëgjim publik për shkak se nuk kam mundësi, nuk kam vëmendje mediale të na përcjellë. E kemi televizionin lokal – Televizionin e Hercegovinës – i cili dëgjohet deri diku dy kilometra. Domethënë, unë nuk mund ta paraqes të vërtetën time. (...) Pra, mendoj se duhet respektuar njëri tjetrin. E të mohohet se unë e kam kaluar atë që e kam kaluar, dhe se vetëm individët kanë kaluar, mendoj se atëherë e gjithë kjo nuk mund të shkojë në kuptimin pozitiv..

Deklaratë: Darko Matković, Shoqata Kroate e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH, Konjicë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Shkenca dhe koha me ndihmën e asociacionit të viktimave dhe iniciativave të mira, do të kontribuojë të ndodh e vërtetat dhe pajtimi.

Vetëm shkenca dhe koha me ndihmën e këtyre asociacioneve, këtyre iniciativave, por shkenca dhe koha në vend të parë, jo ne më parë dhe përpara shkencës dhe kohës. Që ne të bëhemi suport (mbështetje) e shkencës dhe e kohës. Atëherë mund ta presim atë që duhet të ndodh në këtë hapësirë fatkeqe, në hapësirën e Ballkanit Perëndimor të ndodh e vërteta dhe drejtësia. Në bazë të drejtësisë edhe sanksioni, dhe në bazë të gjithë kësaj pajtimi dhe ne nuk mund të jetojmë nëse nuk pajtohemi. (...) KOMRA si ide është e jashtëzakonshme, por nëpërmjet KOMRA do të kalojë shumëçka që në fund të fundit do të jetë kundër produkt, dhe që nuk shkon në drejtim të drejtësisë dhe pajtimit.

Deklaratë: Irfan Ajanović, Lidhja e Kampistëve të BeH, Sarajevë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Jam pesimist, sepse në pushtetin aktual në kolltukët e ministrive rrinë njerëzit që kanë qenë organizatorë të kampeve.

Tu them të vërtetën unë rreth kësaj jam pesimist i madh. Shumë të pavërteta janë shkruar në letër dhe po shiten si të vërteta. Shumëçka është thënë, janë shumë më të mëdha ato forca të cilat e përhapin të pavërtetën. Ne këtu po luftojmë me mullinjtë e erës. Të mos mashtrohemi gjithashtu, sepse edhe mes nesh këtu rrinë njerëzit të cilët nuk mund të besojnë tash apo këtë ata nuk e dinë apo nuk po duan ta dinë se, bie fjala, dikush ka qenë në ndonjë kamp. (...) Pse po bëhet kjo? Kjo po bëhet për shkak që edhe tash në pushtetin aktual njerëzit që janë në kolltukët e ministrave kanë qenë organizator të kampeve. Pra, nuk është në interesin e tyre të flitet mbi kampin dhe të shkruhet diçka për kampin. As që u bie ndërmend të nxjerrin ndonjë ligj mbi viktimat e torturës. Lëre këtë. Domethënë, kjo do të mundet dikur kur të kalojë ndonjë kohë, që dikush e tha këtu, kjo do të shërohet dikur. Dhe kur të mos jenë në kolltukun e ministrit apo të deputetit njerëzit që kanë qenë përgjegjës për kampet, ndoshta do të mund të flasin më lirshëm mbi atë të vërtetë.

Deklaratë: Mirko Zelenika, Shoqata Kroate e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH, Mostar, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Nëse duan të punojnë bashkë, kampistët duhet t'i pranojnë të gjitha krimet.

Nuk guxon as një krim, asnjë shkelje e të drejtave të njeriut të mohohet! Nëse ka pasur krime, ne kampistët duhet vërtetë të themi: kjo ka qenë, e jo të ngremë barrikada midis njëri tjetrit, e po duam të punojmë bashkë.

Deklaratë: Zlatko Prkić, Shoqata Kroate e Kampistëve të Luftës Atdhetare në BeH, Vares, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Përfaqësuesi i kampistëve në KOMRA duhet të jetë person i cili pranon se edhe në popullin e tij ka pasur krime.

Ai person duhet më parë atë egon e vet, nëse është deri në kulm, ta zbret në xhep dhe të pranojë se ka pasur në popullin e tij ndonjë nga krimet, që të mund ma lehtë ta dëgjojë palën tjetër kur të bëhen dëgjime publike. E jo që në të aktivizohen emocionet dhe të thotë: ndal, edhe tek ti atje ka ndodhur ky...! Domethënë, më parë gjendja faktike që unë të mund ta shikojë në sy Perën dhe Pera mua. Që unë të mund ta dëgjojë atë si njeri dhe të mundët ai të më dëgjojë mua, tek atëherë mund të bisedojmë mbi KOMRA. Përpara kësaj nuk ka asgjë! Më falni, tek atëherë mund të flasim për rastet tona veç e veç. Duhet të bisedojmë a jemi për KOMRA, kush duhet të jetë aty, çka duhet të jetë aty, e jo cilat janë problemet e mia personale.

Deklaratë: Mirsad Dizdarević, Lidhja e Kampistëve të BeH, Jajce, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Lidhja e Kampistëve të BeH kërkon vizion të qartë të Iniciativës KOMRA dhe rolin e vet në proces.

Ne po duam vizion shumë të qartë çka mund të na sjellë KOMRA. Cili është qëllimi i tij? Cila është e mira e tij? Çka do të jetë ai? Në çfarë mënyre do të formohet? A do të elidoj diçka, respektivisht nuk do të elidoj? Përse nuk është Lidhja e Kampistëve të RS? (...) Unë tash po flas vetëm në emrin tim, por deri tash unë se pash këtë vizion. Vërtetë jo. Nuk pash se çka po ofrohet konkretisht në miratimin e qëllimeve që do të japin përgjigje në të gjitha ato pyetjet të cilat edhe neve ndonjëherë nuk na janë të qarta, ndonjëherë nuk dëshirojmë ti pranojmë e nganjëherë janë edhe të rrejtshme.

Deklaratë: Murat Tahirović, Lidhja e Kampistëve të BeH, Sarajevë, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009.

Shoqatat e Kampistëve mund të ndihmojnë në përkufizimin e mandatit të KOMRA-s në grumbullimin e 1.000. 000 nënshkrimeve,

sigurimin e dokumentacionit dhe marrjen e deklaratave nga viktimat.

(...) në këtë fazë përpara formimit të KOMRA gjatë kësaj faze konsultative, nëse natyrisht ju e konsideroni se kjo është vlefshme, roli dhe inkudrimi juaj do të mund të ishte ndikimi në përmbajtjen e modelit të KOMRA. Roli i shoqatave të këtilla si shoqatat e kampistëve do të ishte që të marrin pjesë në mbledhjen e nënshkrimeve. Natasha Kandiq i përmendi një milion nënshkrime me të cilët ajo kërkesë do të shoqërohej, me të cilët do ti jepej legjitimitet më i madh kësaj kërkesë. Pas formimit të komisionit të atillë, anëtarët e shoqatave do të mund të ishin pjesë e personelit të atij Komisioni. (...) në disa vende me qindra njerëz kanë punuar në ato komisione, diku 700-800, diku më pak, varët nga vendi në vend. Një pjesë e mirë e asaj pune ka të bëjë me marrjen e deklaratave nga dëshmitarët dhe është mirë që deklaratat e tilla ti marrin edhe ata të cilët dinë se për çfarë dhe çka duhet të pyesin. Për të cilët nuk është diçka me të cilën po ndeshën për herë të parë në jetë, e shumica nga ju, fatkeqësisht, i dinë dhe i njohin ato pyetje. Ndoshta përbëhet edhe nga dëshmimi, dhënia e deklaratave, ndoshta përbëhet nga fakti i materialeve të kapshme të cilat i keni të gjithë. Shumica nga ju sot e përmendi bazat që i keni ju, ashtu që mendoj se ka shumë që mund të jetë rol i shoqatave edhe para edhe pas formimit të Komisionit.

Deklaratë: Bogdan Ivanisheviq, Qendra Ndërkombëtare për të Drejtën në Tranzicion, Konsultimet kombëtare me kampistët, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor. 2009.

74. Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Beograd, Serbi
17 dhjetor 2009.**

Konsultimet me organizatat joqeveritare janë mbajtur në organizimin e Fondit për të Drejtën Humanitare dhe të Agjencisë për bashkëpunim me organizatat joqeveritare dhe harmonizim evropian, të Administratës së qytetit të Beogradit. Kanë marrë pjesë 44 përfaqësues të organizatave joqeveritare nga të gjitha pjesët e Serbisë. Vëzhguesit kanë qenë nga ambasada e Britanisë së Madhe dhe Holandës. Ligjërues kanë qenë Natasha Kandiq (Fondit për të Drejtën Humanitare) dhe Bogdan

Ivanisheviq (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësi në Tranzicion), ndërsa tubimin e ka moderuar Dragan Popoviq (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi).

Mendimet, propozimet, dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Qyteti i Beograd e mbështet formimin e KOMRA.

Para se gjithash ju dëshiroj mirëseardhje në emër të Qytetit të Beogradit, Administratës së qytetit. Përse mbështetja për KOMRA? Viteve të nëntëdhjeta qytetarët e Beogradit dhe në një farë mase edhe pushteti opozitar në Beograd, kanë treguar gatishmëri që ta ngrenë zërin kundër luftës. Kur them qytetarët e Beogradit, mendoj në radhë të parë në përfaqësuesit e organizatave joqeveritare. Njëri nga prioritetet e Agjencisë tonë është edhe bashkëpunimi rajonal në përpjekjet që natyrisht po bëhen drejtë ripërtëritjes së lidhjeve të rrënuara, ndriçimin e të kaluarës për hir të një të ardhme më të qartë, para se gjithash, kuptohet me qëllim të ofrimit të satisfaksionit adekuat viktimave.

Deklaratë: Danko Runiq, drejtor i Agjencisë për bashkëpunim me organizatat joqeveritare, Administrata e qytetit të Beogradit, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të formojë një trup i cili do të punonte me personat profesionistë që kanë marrë pjesë në luftë për lokalizimin e dëshmitarëve dhe të lokaliteteve të krimit.

Si ish pjesëtar i njëjve speciale të Republikës së Serbisë kam pasur rastin të bisedoj me oficerët e atëhershëm dhe pjesëtarët e formacioneve profesionale të Republikës së Serbisë. Ashtu që konsideroj se në kuadrin e KOMRA duhet të ekzistojë një komision i cili do të punonte me personat profesionist, të cilët tash janë në kontakt me dëshmitarët imediat, me shumicën e rasteve, me numrin më të madh të krimeve në hapësirën e ish Jugosllavisë, veçanërisht në Kosovë.

Deklaratë: Nenad Petroviq, Palestra, Krushevc, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Është koha të shkruhet pasqyra e gjithë asaj që është kristalizuar në debat, përfshirë dilemat dhe mendimet e ndryshme.

Mendoj se ka ardhur koha të shkruhet ndonjë pro-

pozim nga e gjithë kjo që është bërë gjatë 68 takimeve. Unë pak u frikova kur dëgjova 68 takime, kjo më ngjanë në disa gjëra nga politika. Natyrisht se akoma ka dilema, por mendoj se pas katër vitesh e gjysmë kemi arritur në diçka që është e pa dyshimit dhe duhet qitur si skelet në atë propozim. Dhe pastaj në atë tekst të jepen edhe të gjitha dilemat ku ato ekzistojnë, hamendjet apo mendimet e ndryshme. Jam i sigurt se njerëzit më shumë dhe në mënyrë më aktive do të marrin pjesë në diskutimet e mëtejshme kur të kenë rreth çka të deklarohen.

Deklaratë: Zoran Zhivković, Milenijum – Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Një milion nënshkrime do të jetë vështirë të mbledhen, edhe teknikisht edhe me motivacion.

Më duhet të them se jam pesimist për mënyrën se si do të deklarohen autoritetet, ato aktuale dhe disa të ardhshme, në qoftë se diçka nuk ndryshohet në cilindo nga këto shtete, suksesor të ish Jugosllavisë. Ndoshta gaboj. Do si do. duhet dal me atë pasqyrë dhe të bëhet trysni. Të grumbullohen një milion nënshkrime fare nuk është punë e thjeshtë as teknikisht e lëre më me motivacion dhe në çdo mënyrë tjetër. E gjithë kjo duhet të nis më herët, ndryshe vitet më të mira të jetës do ti kalojmë në diskutime mbi Iniciativën, e është koha që këtë ta përfundojmë.

Deklaratë: Zoran Zhivković, Milenijum – Qendra për zhvillimin e shoqërisë civile, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Komisioni Rajonal mund të përbëhet vetëm nga komisionet kombëtare të cilët do të ishin të pavarur. Në Serbi theksi duhet të jetë që shteti ta pranojë përgjegjësinë për krime.

Mendoj se janë të dobishme të gjitha këto konsultime që janë zhvilluar, kjo megjithatë është njëfarë informate, të paktën për njerëzit në terren të cilët në këtë marrin pjesë për herë të parë, thjeshtë sensibilizohen për një qasje ndaj gjithë kësaj. Mirëpo, unë edhe më tutje konsideroj se Komisioni Rajonal mund të përbëhet vetëm nga komisionet kombëtare, ashtu që ato të jenë të pavarura. Tubimi si ky këtu, i përbërë nga organizatat joqeveritare në Serbi, duhet të vazhdojë punën dhe të ushtrojë trysni mbi pushtetin në vetë Serbinë. Mendoj se është shumë më me rëndësi që në vetë Serbinë të vendoset bashkëpunimi i institucioneve të shtetit dhe organizatave joqeveritare. Kjo do të ishte shumë më efektive të fokusohet në Serbi (...) që të vihet theksi në kryesit dhe në shtetin, që aktivisht të kërkohet nga shteti

ta pranojë përgjegjësinë për krime, përfshirë edhe gjenocidin.

Deklaratë: Sonja Biserko, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, Beograd, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Duhet vendosur a është zgjidhje më e mirë me parë të formohen komisionet nëpër shtetet e pastaj Komisioni Rajonal.

(...) Do të dëshiroja të përfshihen të gjitha shtetet, por ndoshta Sllovenia e Maqedonia nuk është e thënë. Por të gjitha tjerat duhet të përfshihen në punën e komisionit. Pastaj në ndonjë tubim të madh çfarë ka qenë ai në Beçiqi, kur të jenë të gjithë kryetarët e shteteve, do të mund të përcaktohem nëse do të formohet komisionet nëpër shtete e pastaj ai i përbashkëti, apo nga ata Komisioni Rajonal. Duhet të japim përgjigje çka nëse ndonjë shtet nuk pranon të marrë pjesë në Komisionin Rajonal dhe si do ta zëvendësojmë mungesën e tij në konfirmimin e të vërtetës. Në qoftë se të gjitha shtetet i formojnë veç e veç komisionet, atëherë nga ato mund të formohen mekanizmat, me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare, për formimin e një komisionit të përbashkët rajonal për konfirmimin e të vërtetës.

Deklaratë: Alija Halilović, Forumi Qytetar i Novi Pazarit, Rrjeti i këshillave për të drejtat e njeriut CHRIS, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Në qoftë se autoritetet nuk e pranojnë KOMRA, do të mbetemi të shkurtuar për të vërtetën.

Mendoj se nëse KOMRA nuk do të ketë sukses, nëse autoritetet dhe politikanët tanë nuk e mbështesin, nuk e pranojnë këtë si model për konfirmimin e të vërtetës, ne në realitet do të jemi të shkurtuar për të vërtetën. Sepse historitë tek ne i shkruajnë të kualifikuarit e të pakualifikuarit, dhe që gjatë pesëdhjetë viteve të ardhshme të mos kemi histori boshe apo të shkruar nga amatorët apo luftëtarët a luftënxitësit. Tash edhe ata po dëshirojnë të shkruajnë ditarë, dhe për çdo gjë dikush tjetër është fajtor, e unë nuk jam. Më falni, kaq..

Deklaratë: Alija Halilović, Forumi Qytetar i Novi Pazarit, Rrjeti i këshillave për të drejtat e njeriut CHRIS, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Komisionet kombëtare nuk mund ta krijojnë klimën në të cilën shtetet në rajonin e ish Jugosllavisë me vullnetin e vetë ta pranojnë përgjegjësinë për krimet e kryera. Faktet nuk mund të vërtetohen në shkallë kombëtare.

Si arrihet kjo, të kërkojmë përgjegjësi dhe nga shtetet ta marrim atë pranimin e tyre për përgjegjësi. Apo për shembull, si do ta vërtetojë komisioni kombëtar në Bosnjë e Hercegovinë të vërtetën kur kjo është e pamundshme pa Serbinë e Kroacinë. Ju lutëm, kryesisht në pjesën më të madhe gjenden në Serbi po ashtu gjenden në Kroaci. Apo si ndonjë komision kombëtar, në Kosovë me kë do të ballafaqohet? Në çfarë mënyre do të arrihet ajo formë e pastër që secila shoqëri të përcaktohet ndaj të kaluarës së vet, ndaj historisë së vetë, ndaj përgjegjësisë së vetë dhe që çdo kund të përfaqësojë këtë rishikim ideal, vetëkritik. Unë, bie fjala, nuk besoj se kjo fare është e mundshme me anë të qasjes kombëtare ...

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Organizatat joqeveritare duhet të ushtrojnë trysni që Serbia të ballafaqohet me vetveten.

(...) mendoj se është shumë me rëndësi që këtu (në Serbi) të zhvishen ato plane për krijimin e shtetit të përbashkët të serbëve dhe për këtë ka mjaftë material në Gjykatën e Hagës. (...) Kush do të na detyrojë neve, Kroacia, Bosnja e Hercegovina, Kosova, të pranojmë se ka qenë agresioni? Jo. Mendoj se është shumë më e rëndësishme që brenda vendit të flitet për këtë, sepse kjo është mënyrë e vetme që Serbia të ballafaqohet me vetveten.

Deklaratë: Sonja Biserko, Këshilli i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, Beograd, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Serbët e shqiptarët nga Kosova duhet të mbështeten dhe të inkurajohen që të hyjnë në këtë proces.

(...) Serbët e shqiptarët të cilët veç merren me këtë proces në Kosovë duhet forcuar, pasi që tani më kanë thënë se askush nga Beogradi nuk ka të drejtë ti hap proceset në Kosovë. Në anën e tyre duhet të jetë edhe bashkësia ndërkombëtare dhe pastaj me ndihmën e saj të hapet një proces i ngurtë dhe i dhimbshëm.

Deklaratë: Aleksandar Stojanović, Qendra për zhvillimin e mjedisve lokale, Mitrovicë, Kosovë, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të ketë një ekip multidisiplinarë, në mënyrë që ngjarjet të kundrohen nga këndet e ndryshme.

(...) Do të shtroja pyetje, diku zonja Biserko e përmendi kualifikimin e atyre njerëzve, mendoj se në këtë duhet të punojë ekipi multidisiplinar dhe gjërat

duhet kundruar nga kënde të ndryshme.

Deklaratë: Sedat Vrciq, Flores, Sjenica, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Në procesin rreth formimit të KOMRA-s lypset inkadruar bashkësitë fetare dhe partitë politike.

Do ta përsërishtja (...) shtrirjen e gjithë këtij procesi, në radhë të parë në kuptimin e aktorëve, sepse mendoj se është koha e fundit për këtë. Ndoshta proceset e ngjashme edhe kanë përfunduar ashtu siç kanë përfunduar, sepse nuk janë inkadruar disa nga aktorët kryesor. Këtu, në radhë të parë, mendoj në bashkësitë fetare të cilat i përmendet dhe partitë parlamentare. Natyrisht se cili nga ne ka të drejtë që ndonjë lloji i aktorit të pëlqej apo jo. Para se gjithash edhe ata mes veti janë heterogjen, por mendoj se hapësira manovruese për arritjen e qëllimit është minimale nëse ata nuk inkadruhen.

Deklaratë: Milan Sitarski, Qendra për hulumtimin e religjionit të Shkollës së Hapur të Beogradit, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Më e rëndësishme është që të de-etnicohen viktimat dhe që në rajon të krijohet bashkë-ndjenja ndaj tyre.

Ne duhet ti de-etnicojmë viktimat, duhet tua sqarojmë njerëzve në republikat tona si janë ndier ato viktima. Ne lypset atyre më parë tua afrojmë atë ndjenjë të dhimbjes dhe tek pastaj mund të ushtrojmë trysni mbi shtetin, në çfarëdo mënyre (nga shkalla rajonale apo kombëtare). Dhe pastaj kjo nuk do të jetë problem. Por ne, së pari duhet ta gjejmë mënyrë si ta spastrojmë me modelin e dhunës si zgjidhje të problemit në shoqëri dhe familje, e tek atëherë të gjejmë mekanizma si do të shtrëngohet shteti.

Deklaratë: Simon Simonović, student nga Beogradi, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Rreth kryesve është më lehtë të arrihet pajtueshmëria në shkallë rajoni se sa në shkallë kombëtare.

(...) shumë lehtë arrihet pajtueshmëria e rajonit në çështjet e fatit të të zhdururve, të kampeve e tjera, por për kriminelët kurrqysh. Mendoj se në radhë të parë, në shkallë rajoni, duhet të arrihet njëfarë pajtueshmërie. Kjo atëherë është forcë më e madhe për të mundur me veprua edhe në shkallë kombëtare.

Deklaratë: Milovan Radonjić, Evrokontakt, Krushevc, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA është instrument i dialogut demokratik.

(...) mendoj se ky grup duhet të fokusohet në çështjen çka mundemi dhe duhet, domethënë çka është e domosdoshme ta bëjmë që shtetet ta përqafojnë KOMRA. Sepse, vet Koalicioni për KOMRA është instrument i dialogut demokratik, dhe se në ndonjë punë të mëtejshme do të gjejë përgjigje për të cilat besoj se do të jenë të mirëfillta për këtë diskutim.

Deklaratë: Boshko Nektarijeviq, Forumi për Marrëdhënie Etnike, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Organizatat joqeveritare duhet të ushtrojnë tryzni mbi vetëqeverisjen lokale që KOMRA ta mbështesin si pjesë të integritimeve evropiane.

Nëse zotërinjtë (vetëqeverisja lokale) nuk duan të marrë pjesë në këtë çështje, atëherë edhe ne do ti stigmatizojmë ata. Domethënë, komuna që ka marrë tre milion e gjysmë euro nga Komisioni Evropian në emër të integritimeve evropiane, nuk dëshiron të marrë pjesë në llojin tjetër të integritimeve evropiane, prandaj do të flasim ndryshe: Unë nuk shoh instrument tjetër pos që edhe ne të ushtrojmë tryzni.

Deklaratë: Virxhinija Marina Guzina, Parlamenti Qytetar Vrsnac, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Ambasadorët në Serbi (bashkësia ndërkom-bëtare) duhet ta mbështesin Iniciativën KOMRA si pjesë e mbështetjes Serbisë.

(..) nëse ambasadorët vitin e kaluar kanë qenë për të ushtruar tryzni nga vendi në vend, nga lokali në lokal që të formohet ky koalicion monstruoz që është në pushtet, përse ata ambasadorë nuk do të vinin e të thoshin prisni pak njerëz edhe ne juve po ju japim para, hajde bëni diçka konkrete.

Deklaratë: Virxhinija Marina Guzina, Parlamenti Qytetar Vrsnac, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret me njerëzit që janë pasuruar, sepse ata janë në prapavijë të krimeve.

(...) ne jemi të sëmurë nga disa gjëra të cilat ndoshta qytetarëve nuk ua kemi sjell qartë ndërlidhjen me krimet që kanë ndodhur. E këto janë, bie fjala, korrupsioni, monopoli, qeveritë e paqëndrueshme që janë mbështetur nga ana e atyre njerëzve të cilët janë pasuruar tepër shumë, ashtu që unë men-

doj se ky diskutim duhet ti prek edhe këto gjëra. Domethënë, edhe pse kemi lista shumë të sakta të kriminelëve të luftës, a janë duke u gjykuar apo duhet të gjykohen, ndoshta lista të pasakta të viktimave. Ne fare nuk kemi lista të sakta cilët janë ata njerëz që janë pasuruar mbi këtë fatkeqësi, që emrat e tyre qartë të ndërlidhen me krimet që ndoshta janë ekonomikisht në ndonjë prapavijë, e ata njerëz tërthorazi ndikojnë në standardin e jetës.

Deklaratë: Gordan Vele, Grupi 484, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Edhe viktimat edhe dëshmitarët duhet të dëshmojnë publikisht. Duhet të flasin lirshëm, por me mbikëqyrje profesionale.

Sa i përket çështjes kur do të flas në sesionet me dëgjim publik, mendoj se është shumë e rëndësishme ti kemi rrëfimet edhe të viktimave edhe të dëshmitarëve. Sa i përket asaj se në çfarë mënyre të dëgjohen publikisht viktimat, mendoj se është me shumë rëndësi që tu lejohet viktimave të flasin lirshëm por megjithatë jo pa mbikëqyrje profesionale. Domethënë, aty duhet të jetë pyetësi i cili ka një shkathtësi të dëgjimit aktiv por edhe të orientimit të lehtë.

Deklaratë: Natasha Lubomiroviq, Grupi 484, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Diskutimi mbi KOMRA është proces më i gjerë shoqëror që ka ndodhur në Serbi dhe rajon. Vetë KOMRA ka potencial që viktimave t'ua kthejë identitetin.

KOMRA është shumë, shumë i qenësishëm që përfundimisht tua kthejë emrat dhe personalitetin e plotë atyre viktimave. Pra unë konsideroj, duke përcjellë tërë procesin e konsultimeve, forumit e tjetër, se ky është një proces më i gjerë i mundshëm që ka ndodhur në Serbi dhe në mbarë shoqërinë por edhe në rajon.

Deklaratë: Goran Miletiq, Civil Rights Defenders, zyra në Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Nëse KOMRA angazhohet për reparacionin e të gjitha viktimave, këtu komisioni do të sigurojë mbështetje të madhe në të gjitha shtetet në rajon.

Unë mendoj se reparacioni i viktimave duhet të parashikohet me këtë Komision për të vërtetën, për dy arsyeje. Së pari, konsideroj se parimi krye-

sor i drejtësisë detyron që ai i cili është i dëmtuar, sidomos në mënyrën e atillë monstruoze, duhet të kompensohet në mënyrë që ti krijohen disa mundësi për ta vazhduar jetën e vet, që fëmijët e viktimave të kenë ndonjë shans për arsimim apo për jetë më të mirë. (...) nëse nisemi nga ajo se të gjitha viktimat duhet të kompensohen, ky mund të jetë motor i madh i tërë çështjes për çka në Serbi, bie fjala, theksi do të vihej në atë se qytetarët e Serbisë duhet të kompensohen, në Bosnjë e Hercegovinë qytetarët e saj, ashtu që viktimat të mos ndahen sipas përkatësisë kombëtare apo fetare.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra e Beogradit për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Organizatat joqeveritare duhet të jenë bartëse të fushatës 1.000.000 nënshkrime për KOMRA.

(...) organizatat joqeveritare që janë të përfshira në këtë çështje, duke filluar nga konsultimet, do të duhej që në fillim të këtij viti të inkuadrohen pak më shumë, domethënë të nisin punën, të themi nga shkurti, në grumbullimin e nënshkrimeve dhe kjo mund të përshpejtohet shumë dhe organizatat joqeveritare në çdo qytet mund të jenë bartës të mëdhenj të tërë këtij projekti.

Deklaratë: Nenad Porobić, Qendra për Aksionin pa Dhunë, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Shtrohet pyetja nëse është e mundshme në kohën e zgjedhjeve në BeH, të mbledhen nënshkrimet për KOMRA.

Ne kemi menduar që në fund të fundit ta dorëzojmë modelin (parlamenteve në rajon). Mirëpo, në Bosnjë e Hercegovinë fillon fushata zgjedhore në shtator, dhe në tetor janë zgjedhjet. Dhe shtrohet pyetja nëse do të jetë e mundshme të zbatohet fushata jonë një milion nënshkrime për KOMRA.

Deklaratë: Natasha Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

(...) mendoj se është keq të ndërlihet mbledhja e nënshkrimeve me atë nëse do të ketë zgjedhje në atë periudhë apo jo, pasi që jemi në Ballkan ku vazhdimisht ka ndonjë zgjedhje.

Deklaratë: Zoran Zhivković, Milenijum, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Bërçko është vend i mirë për selinë e KOMRA-s.

Vetëm një sugjerim i shkurtër lidhur me qendrën KOMRA, veç si e quani komitetin rajonal. Mendoj se Bërçko imponohet vetvetiu pasi që nuk është askund, e është gjithkund. Domethënë, ndoshta gjithkund do të ekzistojë ndonjë përpjekje e trysnisë politike të këtij apo atij pushteti. Falë rrethanave në atë qytet të bukur, i cili përndryshe gjeografikisht është pozicionuar bukur, mendoj se aty më pak është e mundshme që ndonjë garniturë politike të ushtrojë trysni. Si seli, po. Testoni entuziazmin e komisarëve potencial.

Deklaratë: Zoran Zhivković, Milenijum, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA nevojitet të merret me faktet për atë çfarë ka ndodhur, e jo me shkaqet historike.

Mendoj se faktet historike janë mjaft të njohura, se për to është folur bukur shumë dhe kjo nuk është temë për KOMRA. Kjo është temë për shkencën, për historinë, për sociologët, antropologët e kështu me radhë, dhe mendoj se KOMRA veç ka shumë punë rreth vërtetimit të fakteve për gjërat konkrete, se sa të merret me shkaqet historike (...) domethënë të shkojmë deri, siç tha dikush, në Kongresin e Berlinit, Lufta e I Botërore, Betejat e Kosovës e ku di unë, dyndja e sllavëve në këto territore. Thjeshtë, nuk ka dëshmitarë për këto.

Deklaratë: Sandra Farkash, Shoqata e Grave "Peshçanik", Krushevc, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Mendoj se historia është qenësore ama konsideroj se kjo deri diku do ta komplikonte tërë procesin. Nuk duhet harruar se aty kihet të bëhet për gjashtë, tri, shtatë histori të ndryshme që duhet përmbledhur në një të vërtetë. Ashtu që nga aspekti i motivit të kriminelëve përse i kanë kryer krimet, përgjigja është sepse konsiderojnë se janë dëmtuar gjyshërit e tyre në të kaluarën, apo s'di çka. Ka kuptim të futemi në këtë, por kam frikë se kjo, bie fjala, do ta hapte Kutinë e Pandorës dhe do ta largonte vëmendjen nga puna që duhet ta bëjmë. E për mua këto janë ato rrëfimet e viktimave dhe, para se gjithash, reparacioni i viktimave.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra e Beogradit për të Drejtat e Njeriut, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA lypset të merret edhe me shkaqet edhe me kontekstin historik.

Viktimat presin që këtu të jepen disa përgjigje, e që shkojnë pak më larg nga faktet, se personi A ka

ardhur në katund me këtë e këtë emër dhe e ka vra personin B. Pra, këtu duhet të shkohet më larg.

Deklaratë: Goran Miletiq, Civil Rights Defenders, zyra në Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Domethënë ne do të merremi vetëm me viktimat, dhe (...) do ta hartojmë ndonjë material nga kjo, kurse me shkaqet dhe me tërë kontekstin nuk do të merremi. Mendoj se kjo pak është pamundshme.

Deklaratë: Virxhinija Marina Guzina, Parlamenti Qytetar Vrs-hac, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Pra, nuk është kjo marrje me historinë për hir të marrjes me te, për hir të ndonjë stërvitje intelektuale apo diç ashtu, por marrja me atë pjesë të historisë apo me atë aspekt të saj që është relevant për ne këtu, që të mos ndodhë përsëritja. Kjo është ideja edhe për marrjen me histori nga ana e Komisionit për të vërtetën.

Deklaratë: Bogdan Ivanisheviq, Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë në Tranzicion, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret me përgjegjësinë e mediave.

Shkaqet politike veç janë diçka tjetër edhe kur është fjala për ato mendoj se aty nuk mund të evitohet çështja e shqyrtimit të përgjegjësisë së mediave, sepse dihet se sa, në fillim të viteve të 90-ta dhe gjatë tërë kohës së luftës, mediat i kanë mobilizuar masat e gjera në luftë, krime e kështu me radhë. Konkretisht mendoj se është shumë qenësore të shqyrtohet roli i RTS në Serbi.

Deklaratë: Sandra Farkash, Shoqata e grave "Peshçanik", Kru-sevc, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Sa më shumë të bisedohet me njerëz në bashkësitë lokale që të njihen me iniciativën

Mendoj se është shumë me rëndësi që në shkallë lokale, respektivisht në mjedise të ndryshme në rajon, të flitet, të bisedohet. Kujtoj se njëri nga shkaqet e konflikteve të armatosura është që njerëzit nuk kanë pasur mundësitë e flasin për diçka që i ka munduar qysh moti, nga e kaluara e kështu me radhë.

Deklaratë: Natasha Lubomiroviq, Grupi 484, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Legjitimiteti i Iniciativës është në karakterin rajonal, një milion nënshkrime, dhe në atë që Iniciativa është nga poshtë - e jona për ne.

(...) legjitimitet tërë iniciativës i jep ky dimension

rajonat, karakteri rajonal i iniciativës, debati rajonal dhe një milion nënshkrime njëkohësisht i japin edhe legjitimitet dhe besueshmëri.

Deklaratë: Natasha Kandi, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Segmenti i tretë i cili KOMRA i jep legjitimitet është se kjo është iniciativë nga poshtë- e jona për ne, dhe mua më duket se ai është fokusi që e dallon dhe që është argument serioz që ajo të mund të jetë, të them, e suksesshme.

Deklaratë: Natasha Govedarica, Iniciativat Qytetare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Serviset publike duhet të kenë vend qendror në shtrirjen e iniciativës KOMRA

(...) ekzistojnë serviset publike të cilët e kanë obligim, të cilët ne si qytetarë, secili në vendin e vet në rajon i paguajmë, dhe (...) drejtorja e parë e iniciativës mediale për shtrirjen e kësaj ideje dhe grumbullimin e mbështetjes, në atë mënyrë duhet të orientohet kah serviset publike.

Deklaratë: Natasha Govedarica, Iniciativat Qytetare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Përpos televizioneve publike, mediat lokale janë të rëndësishme për formimin e opinionit publik.

(...) më duket se nuk ekziston mbështetja e duhur mediale për tërë këtë çështje. Mediat janë vendimtare për ndikim edhe në politikanët edhe në formimin e opinionit publik në një shtet. Kujtoj se vërtetë është e domosdoshme jo vetëm në mediat qendrore, por para se gjithash në mediat lokale, të flitet sa më shumë për këtë e madje ndoshta të tregohen edhe rrëfimet e viktimave nga të gjitha bashkësitë që kanë pësuar në luftërat e shkuara. Madje ndoshta edhe në terminet e paguara.

Deklaratë: Lilana Stojanovi, Qendra për Zhvillimin e Demokracisë dhe Jugut të Serbisë, Vranje Serbi, Konsultimet kombëtare me organizatat joqeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

75. Konsultimet kombëtare me intelektualët mbi formimin e KOMRA

**Podgoricë, Mali i Zi
17 dhjetor 2009.**

Konsultimet kombëtare me intelektualët dhe inte-

lektualet mbi Iniciativën për formimin e KOMRA janë mbajtur në organizimin e Qendrës për Arsimit Qytetar (CGO) në Podgoricë. Në tubim, të cilin e ka moderuar Daliborka Uljareviq, drejtoreshë e CGO, kanë qenë 44 pjesëmarrës, kurse kryefjalën e kanë mbajtur Vesna Tersheliq (Documenta, Kroaci) dhe Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi).

Në tubim kanë marrë pjesë intelektualët dhe intelektualët e njohura – profesorë të universitetit, shkrimtarë, sociologë, analistë, persona ushtarak dhe diplomatë në pension, gjykatës, veprimtarë për të drejtat e njeriut, gazetarë dhe politikanë. Mbi tubimin kanë raportuar gazetaret Vijesti dhe Dan, Radio Antena M, NTV Montena, Mina, Radio Mali i Zi, TV Pink M dhe TV IN.

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

KOMRA është përgjigje ndaj kufizimeve të mekanizmave ekzistues në procesin e ballafaqimit me të kaluarën.

Mekanizmat ekzistues në shtetet e rajonit dhe në shkallë ndërkombëtare që janë shumë të vlefshëm e të çmueshëm, evident nuk janë të mjaftueshëm që disa gjëra të çohen deri në fund, dhe pikërisht këtu arrijmë tek rëndësia e KOMRA.

Deklaratë: Daliborka Uljareviq, Qendra për Arsimit Qytetar, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Viktimat janë lënë anash në të gjitha shtetet e ish RSFJ. KOMRA mund të krijojë hapësirë për të gjitha viktimat dhe të pengojë që faktet të prezantohen në mënyrë përzgjedhëse.

Më duhet të them se viktimat sot, pavarësisht se cilit grup etnik i takojnë, janë lënë anash edhe në Kroaci e jo vetëm në vendet tjera. Mendoj se atëherë është esenciale të krijohet hapësira dhe të flitet më shumë për viktimat, por jo vetë mbi ato për të cilët faktet megjithatë janë më të pranishme në opinion, veç për të gjitha viktimat. Nga dëshira që të ofrojmë ndonjë model, ndonjë propozim që në opinion të mos prezantohen më faktet në mënyrë përzgjedhëse, veç kur flitet për krimet e luftës dhe për viktimat, të jetë e mundshme të flitet për fatin e të gjitha viktimave.

Deklaratë: Vesna Tersheliq, Documenta, Kroaci, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Është me rëndësi që KOMRA ta formojnë shtetet, ngase vetëm shtetet kanë fuqi ta pengojnë mohimin e krimit dhe ti ndryshojnë programet shkollore.

Është shumë me rëndësi që llojet e tilla të trupave të jenë zyrtar që konstatimet e tyre të jenë më të besueshme. Shteti ka fuqinë për të detyruar dhe penguar mohimin se ka ndodhur krimi, domethënë të pengojë çdo mohim të krimit. Madje, të nxjerrë ndonjë ligj të caktuar sikurse ka qenë kjo në Gjermani – Ligji mbi ndalimin e mohimit të holokaustit. Gjithashtu vetëm shteti ka mundësi të ndryshojë programet shkollore, të ndryshojë librat e historisë, etj. (...) komisionet e mirëfillta duhet të jenë të pavarura.

Deklaratë: Dragan Popoviq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Ekziston dyshimi se qeveritë e tashme do ta respektojnë mëvetësinë dhe pavarësinë e KOMRA nga secili pushtet.

(...) a është e mundshme të arrihet që qeveritë dhe parlamentet e tashme të jenë themelues dhe finances të KOMRA, që të mos përzihen në punët e tij dhe ta respektojnë mëvetësinë dhe pavarësinë e tij të plotë nga cilido pushtet?

Deklaratë: Milika Pavloviq, letrar nga Tivari, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Ekziston dilema a më parë të formohen komisionet kombëtare që do të lidheshin në KOMRA, apo direkt të formohet KOMRA.

(...) eventualisht të formohen më përpara komisionet kombëtare të cilat pastaj do të lidheshin në KOMRA, apo që menjëherë të shkojnë direkt në formimin e KOMRA?

Deklaratë: Branimir Jukić, ambasador i BeH në Mal të Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Secili shtet duhet të regjistrojë të vrarët, të zhdukurit, kampet, burgjet dhe veprat tjera të këqija, dhe pastaj në nivel rajoni.

Me që padyshim ka shumë të vrarë, shumë të zhdukur, njerëz që kanë kaluar burgjet, kampet e kështu me radhë, ai propozim është si bazë filluese, të komisionit kombëtar, sikurse tha ai njeri. Që të merremi mirë me këtë problem në oborrin tonë.

(...) Kur gjithë këtë e mbledhni dhe kur e grumbullo-

ni, ky është rezultati i viteve të 90-ta. Atëherë mund të kërkonim nga shteti juaj, pushteti juaj, që rreth kësaj të ndërmarrë diçka për zgjidhjen e problemeve të këtyre njerëzve. Dhe pastaj me këtë problem të lidhemi në nivel rajoni.

Deklaratë: Goran Rodiq, avokat nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Faktet e vërtetuara në nivel kombëtar vështirë do të përqafoheshin në mbarë rajonin.

Sa i përket vërtetimit të fakteve, nëse ato vërtetohen vetëm në nivel kombëtar kujtoj se është shumë vështirë se do të përqafohen në mbarë rajonin, e kjo është një pjesë shumë qenësore. Është esenciale që për luftërat të flitet dhe që faktet të vërtetohen sipas mënyrës e cila do të jetë autentike në vendet e ndryshme. Pastaj, kjo mund të jetë themel edhe për ndërtimin e besimit e ndoshta edhe ndonjë kontribut për pajtimin.

Deklaratë: Vesna Tersheq, Documenta, Kroaci, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Komisionet rajonale nuk mund të kenë qasje në arkivat e shteteve tjera në rajon.

Çështja qëndron në faktin që këto iniciativa kombëtare vërtetë kanë dështuar për shkak se, siç tha Vesna, nuk e kanë pasur mbështetjen në vendet tjera. Gjithashtu komisionet kombëtare vështirë se do të mund të japin përgjigje dhe vështirë do të mund të kenë qasje në arkivat dhe dokumentacionin e ndonjë shteti tjetër. Trupat kombëtar vështirë mund ti inkurajojnë viktimat nga bashkësitë tjera, që jetojnë në ndonjë shtet tjetër, që ata tash të kenë besim në ndonjë trup kombëtar të shtetit, institucionet e të cilit e kanë vrarë familjen e tij.

Deklaratë: Dragan Popović, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Pjesëtarët e pakicave kombëtare do ta mbështesin komisionin rajonal e jo atë kombëtar

Dhe në fund, a Komisioni nacional apo rajonal? Përgjigja ime është Komisioni Rajonal, sepse secili komision kombëtar do të ishte anemik, do të ishte i dekurajuar e jo i fuqizuar nga pjesëtarët e nacionaliteteve dhe kombeve tjera.

Deklaratë: Azra Jasović, avokate nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Faktet relativisht janë të njohura, por proble-

mi qëndron në ballafaqimin e elitave politike, mediale e religjioze me ato fakte – në qëndrimin e tyre ndaj krimeve të veta dhe viktimave tjera.

(...) këtu madje janë relativisht mirë të njohura faktet, në hapësirën e ish Jugosllavisë, qoftë me anë të aktgjykimeve të Hagës, qoftë me anë të aktgjykimeve të disa gjykatave kombëtare. Për mua puna shumë më e madhe është ballafaqimi me vetë ato fakte, respektivisht ballafaqimi i elitave politike, mediale e religjioze. A i pranojnë ata fare ato fakte, çfarë është qëndrimi i tyre ndaj krimeve të veta, gjegjësisht ndaj viktimave të huaja? Pa qëllim të theksimit të kujtdo qoftë, domethënë po flas për rajonin në përgjithësi, për të gjitha vendet, a janë ndryshuar ato matrica të politikës, respektivisht mentaliteti i vetë asaj politike në ballafaqim me krimet, ndaj krimeve të veta dhe në raport me viktimat e huaja?

Deklaratë: Branimir Jukić, ambasador i BeH në Mal të Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA mund të llogaris në mbështetjen e Komisionit të KNKK për vërtetimin e fakteve mbi shkeljen e të drejtave të njeriut.

Edhe një ide. Ekziston në shkallë të Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq (KNKK) Fact-Finding Commission (Komisioni për vërtetimin e fakteve), i cili pikërisht merret me vërtetimin e fakteve mbi shkeljen e të drejtës humanitare ndërkombëtare. Ai është komision i ekspertëve, nga ky rajon anëtar i atij komisioni është vetëm profesori Starčević. Shpresoj se ky fakt edhe ka rëndësi se do të mundemi me anë të këtij njeriu, i cili është luftëtar i denjë për të drejtën humanitare, i cili është edhe ish ushtar që ka punuar në ushtri e që e ka braktisur ushtrinë atë çast kur kanë filluar të bëhen shkeljet dhe i është bashkuar Kryqit të Kuq dhe asaj lëvizje, shpresoj se do të mund ta kemi mbështetjen të atij komisioni të rëndësishëm, do të thosha unik në shkallë të organizatës ndërkombëtare. Ashtu që ai bashkëpunim do të ishte i shkëlqyeshëm për KOMRA.

Deklaratë: Ivana Jelić, Fakulteti Juridik, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA do të ketë probleme në vërtetimin e shkaqeve, sepse të gjitha shtetet do të vihen në mbrojtje të shtetit të vet.

Për këtë shkak unë sugjeroj KOMRA që gjatë ven-

dosjes për mandatin a do të merret me shkaqet e luftës apo do të futemi në problem, sepse të gjithë do të vihen në mbrojtje – jo populli im apo shteti im. (...) Ju lutëm sugjeroni të gjithë këtë opsion, të flasim të gjithë – po bashkëkombësi im, përfaqësuesi im i pushtetit dhe i shtetit. Ju sugjeroj që në mandat të jenë shkaqet e luftës, pasi që shkencëtarët edhe kohë të gjatë nuk do të marrin qëndrim të përbashkët cili është shkaku i luftës. Por jam i sigurt se luftë ka pasur dhe se lufta kurrë nuk ndodhur spontanisht, por planifikohet. Po flasim për planifikuesit e luftës. Kush janë planifikuesit, do të shohim kush ka udhëhequr politikën, kush ka qenë pushtet dhe do të arrijmë tek planifikuesit.

Deklaratë: Blagoje Grahovac, gjeneral në pension, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret me shkaqet dhe planifikuesit e luftës.

Përgjigja ime është se është nevojshme që (KOMRA) të merret edhe me shkaqet e luftës edhe me planifikuesit e luftës.

Deklaratë: Azra Jasoviq, avokate nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Të gjithë ne si filloristë, si nxënës të shkollës së mesme, në librat e historisë e kemi pasur atë fjali të njohur – shkaqet dhe motivet e luftërave të mëdha. Të gjithë e kemi ditur se motivi është diç sipërfaqësore, kurse shkaku fshihet shumë thellë. Prandaj, pajtohem absolutisht edhe me gjeneralin Grahovac dhe me njerëzit të cilët në diskutime e mbështetën atë ide se duhet fokusuar në planifikuesit e luftës.

Deklaratë: Sllaven Lekiq, analist nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Më parë duhet të vërtetohen faktet kurse konteksti në hapin tjetër.

(...) a duhet ta ketë ky komision mandatin që ta vërtetojë kontekstin? Unë do të doja të mund ta ketë, por mendoj se nuk duhet ta ketë. Mirëpo konteksti nënkuptohet. Mund të ndodhë që konteksti të sigurohet në ndonjë hap tjetër. Më parë duhet ti kemi faktet. Domethënë më parë duhet të përgjigjemi në pesë pyetje, tash serish po sillem si instruktor i gazetarisë. Më parë duhet ti vërtetojmë faktet e pastaj do ta konfirmonim atë që është e vërtetë, kurse më vonë duhet ta sigurojmë kontekstin. Po kush do ta vërtetojë atë kontekst, historianët e ndershëm, inteligjencia e ndershme, etj? Por

ai kontekst duhet të vërtetohet për ata, prapë për gjeneratat e ardhshme. Ato duhet patjetër ta dinë çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Dragoljub Vukoviq, gazetar nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret me kontekstin, sepse në bazë të njohjes së tij mund të nxirren Rekomandime për të ardhmen.

Pra, unë do të nisem nga pyetja nëse KOMRA lypset të merret me kontekstin në të cilin janë kryer krimet? Menjëherë do të përcaktohem se për mua kjo është shumë e dëshirueshme. Jo vetëm që duhet të merremi me kontekstin si diçka që e ka favorizuar mbylljen e popullatës shumë të gjerë, e cila e ka përqafuar krimin si mjet të zgjidhjes së problemit të ndryshimeve në shtetin e atëhershëm të përbashkët e deri në shkatërrimin e tij, por edhe me kontekstin i cili është i dëshirueshëm që sa më mirë ta njohim, që në bazë të kësaj të nxjerrim konkluzione dhe Rekomandime për të ardhmen e cila, nëse do të kemi sa duhet fat i cili, në masë të madhe a të vogël, serish do të jetë i përbashkët.

Deklaratë: Radomir Llakoviq, Fakulteti Natyror Matematikor, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Koalicioni për KOMRA duhet ta përfitojë opinionin, sepse marrësit e vendimeve do të shpijnë në atë çka mendon opinionin.

(...) iniciativa që e përfaqëson KOMRA, kërkon një mbështetje të fuqishme të publikut, sepse për këtë do të duhet të marrin vendime disa vendimmarrës tanë, në radhë të parë këta janë politikanët. Ata, para se gjithash, do ta drejtojnë opinionin publik për atë çka mendon opinionin dhe më duket se në këtë kontekst KOMRA duhet të punojë shumë me publikun, dhe duhet të bindet publiku me atë se çka janë qëllimet e një iniciative të këtillë.

Deklaratë: Aleksandar Zekoviq, hulumtues i të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Duhet shfrytëzuar përcaktimin mbisundues të qytetarëve dhe të elitave politike për integritet evropiane që në kuadër të kësaj të formohet KOMRA.

Për mua shtrohet dilema çka nëse pushteti ynë, i cili edhe këtë që e ka bërë e ka bërë nën trysni dhe jo sa duhet, në fund të fundit të mos jetë për këtë Komision. Mendoj se përkundër kësaj ai duhet të

formohet, madje jam për atë që edhe sektori joqeveritar edhe mediat, pra e gjithë shoqëria në planin kombëtar e planin rajonal, të angazhohet që të ushtrohet tryzni ashtë që pushtetet të detyrohen ta pranojnë këtë. Mirëpo, edhe nëse nuk e pranojnë mendoj se me rëndësi është të formohet. (...) Domethënë, të shfrytëzohet ajo që sot është përcaktim mbisundues i qytetarëve dhe elitave politike, e ky është procesi integrues që ne përfundimisht të ballafaqohemi me të vërtetën si parakusht për përgjegjësi dhe për pajtim në këto hapësira.

Deklaratë: Branko Llukovac, Iniciativa e Igmanit, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Qëllimi i KOMRA duhet të jetë demistifikimi i heronjve kombëtar.

Njëri nga qëllimet e KOMRA, sipas mendimit tim, do të duhej të ishte heqja e oreolit të heroit kriminelëve në shkallë kombëtare, që janë me famë dhe të lavdëruar në mjediset e veta.

Deklaratë: Azra Jasović, avokate nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Për momentin Serbia nuk po merr pjesë në asnjë iniciativë zyrtare ku ka përfaqësues të Kosovës. Si të zgjidhet ky problem në raport me nevojën që edhe Serbia edhe Kosova të marrin pjesë në formimin dhe punën e KOMRA

(...) ajo që tash është fakte se Serbia nuk dëshiron të marrë pjesë në çfarëdo iniciative zyrtare ku gjenden përfaqësuesit shtetëror të Kosovës së njohur ndërkombëtare. Dhe a do të mundët që një qasje e tillë e Serbisë të reflektohet edhe në rastin e Bosnjës e Hercegovinës, e që edhe Bosnja e Hercegovina ndoshta do të bllokohet në marrjen e një vendim i të tillë për tu anëtarësuar në këtë trup. Kjo është diçka për të cilën gjithsesi duhet menduar.

Deklaratë: Aleksandar Zeković, hulumtues i të drejtave të njeriut, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Grumbullimi i fakteve është me rëndësi, sepse pushteti po i asgjëson dëshmitë mbi përgjegjësinë e vet.

Mendoj se roli jashtëzakonisht i dobishëm i KOMRA mund të jetë pikërisht në pjesën e grumbullimit të fakteve, sepse jemi të vetëdijshëm se po asgjësohen dëshmitë; po digjen arkivat, prandaj hajde ta mbledhim atë që mundemi.

Deklaratë: Sllaven Lekiq, analist nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Viktima janë edhe qytetarët që i kanë manipuluar pushtetet e tyre dhe mediat.

KOMRA ndoshta do të duhej ta shtrijë nocionin e viktimës në kategorinë e njerëzve të manipuluar nga pushtetet dhe mediat e veta...Mendoj se kjo në veçanti është e rëndësishme në shtetet si është ia malazez ku po e ëndërrojmë ndryshimin e esencës së pushtetit.

Deklaratë: Budislav Minić, avokat nga Kolashini, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Sektori joqeveritar, veçmas në Mal të Zi, nuk guxon të lejojë që të zhvleftësohet zgjedhja e anëtarëve të Komisionit, sikurse bëhet kjo me rastin e zgjedhjes së funksionarëve për mbrojtjen e të drejtave të njeriut,

Duhet të kemi mënyrë transparente të zgjedhjes së anëtarëve të Komisionit, nuk guxojmë të lejojmë ne nga sektori joqeveritar, veçmas në Mal të Zi, që të zhvleftësohet zgjedhja e anëtarëve të Komisionit, sikurse bëhet me rastin e zgjedhjes së funksionarëve të rëndësishëm të cilët merren me mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të njeriut nga aspekti i integritetit të vet, kapacitetit profesional dhe të interesimit për realizimin, para se gjithash, të punës së vet.

Deklaratë: Azra Jasović, avokate nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Mbështetja viktimave është parakusht për formimin e KOMRA.

Vetëm ta tërheq vërejtjen, me rastin formimit të trupit (Komisionit) gjatë formimit të tij, duhet siguruar mekanizëm që një ditë të mos e kenë në njërin anë trupin e tillë e në anën tjetër familjen e viktimave. Të evitohet shembujt e tillë që ekzistojnë në botë. Supozoj se ekziston ndonjë mekanizëm, por vetëm po dua të tërheq vëmendjen për këtë.

Deklaratë: Gordan Stojović, publicist, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

Ndoshta është tepër herët që pushtetet ta formojnë Komisionin i cili do ta bëjë punën e vet.

(...) ne jemi dëshmitarë se për gjëra shumë më pa djallëzore pushteti nuk dëshiron ta kyç në cilindo trup askënd i cili ka integritetin dhe qëndrimin e

ve. (...) E lërë më ti procedojmë krimet e luftës, dhe që pushteti në atë komisioni ta instalojë ndonjë levë, ndonjë intelektual apo njeri të mendimit të lirë, të guximshëm dhe përgjegjës të cilët e dinë këtë... ndoshta ende është shumë herët që pushtetet ti formojnë këto komisione, e formalisht mund të kemi Komisionin i cili nuk do ta kryej punën e vet.

Deklaratë: Stanko Mariq, Senati i Shoqatës së Juristëve të Malit të Zi, Konsultimet kombëtare me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17 dhjetor 2009.

76. Konsultimet nacionale me organizatat joqeveritare mbi Iniciativën KOMRA

Prishtinë, Kosovë
19 dhjetor 2009.

Konsultimet me organizatat joqeveritare i ka organizuar Fondi për të Drejtën Humanitare, Kosovë. Kanë marrë pjesë 40 veprimtarë dhe ekspertë të organizatave joqeveritare. Nuk kanë marrë pjesë përfaqësues të organizatave joqeveritare serbe.

Komisioni Rajonal do të sigurojë faktet mbi të kaluarën në bazë të ngjarjeve të cilat kanë ndodhur, që është në dobi të mbarë rajonit.

(...) ne përkrahim qasjen rajonale, për arsye se mendojmë që qasja rajonale do të kishte efekt ku pjesëmarrësit do ta mandatonin Komisionin i cili do ta interpretonte historinë në mënyrë burimore duke u bazuar në ngjarjet që kanë ndodhur dhe nuk do të lënte anime sipas interesit të shoqërisë së caktuar, por do të ishte në dobi të gjithëve në rajon.

Deklaratë: Ylber Mahxuni, Youth Step, Vushtrri/Vučitrn Kosovë, Konsultimet nacionale me organizatat joqeveritare, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

KOMRA ofron shërimin e plagëve dhe mbylljen e dhimbjes, e ky është hap i domosdoshëm drejtë pajtimit.

(...) po flitet si në heshtje roli i iniciativës se a do të duhej të jetë i ndërlidhur me pajtimin apo jo, e kjo varet thjeshtë nga perceptimi se si dhe në çfarë mënyre. Kjo shihet dhe më duket se disi është krijuar një averzion, të them, i panevojshëm ndaj kësaj që në fund të fundit është pozitive për të gjithë. Një aktivitet i kësaj initiative mund të ofrojë atë që ne e quajmë në gjuhën terapeutike përmbyllje të plagës apo përmbyllje të dhimbjes dhe kjo e ka një efekt

terapeutik dhe ndoshta mund të them se mund të jetë një hap i domosdoshëm drejt një rruge e cila si e tillë ndoshta do të jetë e gjatë dhe e ndërlikuar që do të çojë herë do kurdo drejt pajtimit.

Deklaratë: Lulzim Arapi, Shoqata për ndihmë psiko sociale për fëmijët dhe familjen, Gjakovë/Đakovica, Kosovë, Konsultimet nacionale me organizatat joqeveritare, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

KOMRA ka potencial të madh të afrimit, pajtimit dhe shtrirjes së fushës së interesit të përbashkët.

Nuk është lehtë për palët në konflikt të gjejnë terrenin e interesit të përbashkët, dhe them sado që viktimat edhe interesi për t'u ndriçuar krimi dhe kryesit e ndryshëm të cilët atyre viktimave ua kanë shkelur të drejtën njerëzore, dhe ja ai interes i përbashkët ka potencial të madh të afrimit të njerëzve. Ai madje ka edhe njëfarë vlere diplomatike, sepse është i karakterit përtej kufitar dhe unë besoj se ai pavarësisht që nisët nga një fakt i cili është ashtu edhe pikëlluese dhe i ngjanë në ndonjë problem juridik, ai në realitet ka potencial t'i afrojë njerëzit dhe ta shtrijë atë terrenin e interesit të përbashkët. Ajo që përfundimisht është epilog i kësaj është pakësimi i tensioneve.

Deklaratë: Lazar Stojanović, rezhisor nga Beogradi, Srebi, Konsultimet nacionale me organizatat joqeveritare, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Qëllimi kryesor duhet të jetë pajtimi i cili është i mundshëm vetëm me anë të ballafaqimit me të kaluarën.

(...) të kihet parasysh që kusht për procesin e zhvillimit të pajtimit duhet të jetë proces i zhvillimit të ballafaqimit me të vërtetën, që është tepër e nevojshme për të mundur të arrihet qëllimi kryesor, e ai qëllim kryesor është procesi i pajtimit dhe se e nesërmyja e kërkon.

Deklaratë: Nafije Kuqi, Sindikata e pavarur e penzionerëve dhe invalidëve të Kosovës, Prishtinë /Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

KOMRA u jep rastin kryesve të krimeve të luftës që publikisht ti paraqesin veprat e këqija në të cilat kanë marrë pjesë, që të pendohen ose ta pakësojnë përgjegjësinë e vet.

Edhe një gjë që po më bije ndërmend lidhur me atë cilat do të ishin pasojat, pasoja pozitive shoqërore e veprimt të KOMRA-s është që, këtë e treguan edhe këto komisione për pajtim në pjesë të ndryshme të botës, kjo u ofron rastin njerëzve të cilët kanë bërë ndonjë të keqe, qoftë me atë që do ta kumtojnë ose

me atë që do të bashkëpunojnë në çfarëdo mënyre me atë komision, ose të paktën me atë që do të marrin pjesë në tubimet dhe bisedimet e këtij lloji, të fitojnë rastin edhe përpara shoqërisë edhe përpara vetvetes të çlirohen, ta pastrojnë apo të paktën ta zvogëlojnë përgjegjësinë e vet.

Deklaratë: Lazar Stojanović, rezhisor nga Beogradi, Srebi, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveriater, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

KOMRA mund të ndikojë në krijimin e memories ndaj të kaluarës dhe viktimës. Ky është borxh shoqëror ndaj viktimave dhe familjeve të tyre.

(...) iniciativa mund të ndikojë që të kujtohet ajo se çka ka ndodhur dhe unë mendoj që ndoshta kjo është e vetmja gjë, që ne si genie njerëzore u kemi borxh atyre të cilët në një kohë të caktuar ishin viktimë. U kemi borxh pra atyre të cilët nuk janë tani me ne, por u kemi borxh edhe vetvetes, por edhe gjeneratave të cilat do të vijnë pas nesh. Prandaj, ndoshta është diçka që në fund të fundit është shumë humane edhe për ne edhe për të tjerët, e veçanërisht një borxh ndaj atyre të cilët nuk janë më me ne. Ndoshta kjo është edhe përkrahja e vetme të cilën familjarët e shumë të personave të zhdukur e presin.

Deklaratë: Lulzim Arapi, Shoqata për ndihmë psiko sociale për fëmijët dhe familjen, Gjakovë/Dakovica, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveriater, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me pensionistët në Kosovë të cilëve Serbia ka pushuar tua paguaj pensionet më 1999.

(...) ne në Kosovë kemi edhe viktimë të reja, viktimë të cilat pas luftës. Sikur se dihet, është një grupacion, janë 80.000 njerëz pensionistë dhe invalidë, të cilët nuk i marrin pensionet e veta, nuk e marrin kontributin të cilin ata e kanë dhënë gjatë moshës kur kanë mund të punojnë, kur kanë mund të kontribuojnë për ndërtimin e kuadrove, për ndërtimin fizik dhe psikik të gjitha gjeneratave. Andaj, 80.000 njerëz kanë mbet pa përkrahje materiale dhe sot është pikëpyetje të mbesin edhe në aspektin e ekzistencës fizike e mos të flasim për aspektin psikik dhe sa janë deformimet, sa janë degradimet, d nënçmimet...

Deklaratë: Nafije Kuqi, Sindikata e pavarur e penzionerëve dhe invalidëve të Kosovës, Prishtinë /Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Ka mendime se nuk është zgjidhje e mirë që shtetet ta financojnë punën e Komisionit.

(...) kur krijohet krejt ky proces kërkohet miratimi i parlamentit dhe zgjedhja buxhetore të kërkohet nga parlamenti. Atëherë me siguri se do të ketë varrshmëri direkte prej qeverisë dhe si rezultat i kësaj – kjo vetëm po ndërthuret, po thuhet për dikë që është i keq, në fund kërkohet ndihma e tij dhe askush nëse i është thënë se është i keq nuk do ta mbështet në aspektin financiar dhe më vonë do të jetë problematike zgjidhja e krejt këtij problemi.

Deklaratë: Atdhe Berisha, Kalaja, Pejë/Peć, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveriater, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.,

Viktimat do të flasin më lirshëm nëse identiteti i tyre është i mbrojtur.

(...) unë mendoj se është shumë e qëlluar që të ruhet identiteti i saj [viktimsë]. Pra, në këtë aspekt, identiteti i viktimës, kur është i mbrojtur, do të thotë nuk është publik për opinionin ai shprehur më lirshëm.

Deklaratë: Bashkim Asllani, Exploring Intelligence, Vushtrri/Vučitrn, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveriater, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Është kyçe që në debat të inkuadrohen arsimtarët dhe institucionet arsimore, qoftë formalisht apo jo formalisht.

Pra, duke u ballafaquar me këtë, si do të ndryshojmë gjendjen, si do të ndryshohen qasjet, mendoj se edhe sektori i arsimit, prapëseprapë, qoftë formal, qoftë edhe jo formal, është me rëndësi të kyçet këtu sepse është çelës për këtë.

Deklaratë: Karmit Zysman, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveriater, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Viktimave të cilat dëshmojnë duhet patjetër tu sigurohet mbështetja profesionale psikologjike. Institucionet kanë detyrim të sigurojnë mjete për procesin e rehabilitimit të viktimave pas dhënies së deklaratës.

(...) marrja në intervistë e një personi mund të paraqet konsekuenca të mëtutjeshme të cilat mund të paraqesin edhe komplikime të mëtejshme psikologjike. Me rëndësi është se ata persona përveç se do tu merren informata, aty do të ekzistonte edhe një trajtim ndaj tyre dhe jo vetëm nxjerrja e informatave, por edhe trajtim nëse ata persona do të kenë ndonjë reagim si rezultat i këtyre intervistave që do të bëhet me ta.. (...)trajtimi i personave me çrregullim – të traumatizuar, me stresin postra-

umatik është një periudhë më afatgjatë. Dhe a do të ketë do të thotë një seancë tutje, mirëpo dihet se kërkohet një numër më i madh i seancave. Unë këtu flas për konsekuencat financiare që mund të jenë, për shembull se një person mund të ketë pas asaj një vit trajtim, dhe është mirë ndoshta të flitet edhe me institucione në Kosovë këtu sikur që është Ministria e Mirëqenies Sociale, Ministria për Shëndetësi dhe të gjendet një mënyrë që pas këtyre intervistave ata ta ndihmojnë procesin e rehabilitimit të këtyre personave.

Deklaratë: Imri Zabeli, psikolog nga Glogoci, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveritare, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Ekziston nevoja që të themelohet Qendra rajonale për mbështetje viktimave. Kjo mund të jetë një nga Rekomandimet e KOMRA-s.

Pra, ne duhet të parashikojmë dhënien jo vetëm të mbështetjes psiko-sociale gjatë kohës së mbledhjes së të dhënave, marrjes së deklaratave, por në realitet mbështetje të veçantë psikike atyre viktimave që do të dëshmojnë publikisht, e pastaj të bëjmë ndonjë program. Pra këto Rekomandime duhet të jenë serioze dhe të fuqishme, e pastaj Koalicioni duhet të jetë në pozicion të përcjellë nëse po realizohen Rekomandimet. Unë njëmend po e shoh nevojën e formimit të një Fondi rajonal për viktimitat.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të drejtën humanitare, Beograd, Serbi, Kosovë, Kosultimet nacionale me organizatat joqeveritare, Prishtinë/ Prishtina, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

77. Konsultimet me bashkësinë lokale mbi iniciativën për formimin e KOMRA-s

**Novi Pazar, Serbi
21 dhjetor 2009**

Konsultimet lokale në Novi Pazar i kanë organizuar Këshilli i Sanxhakut për të Drejtat e Njeriut Impuls nga Tutini. Në debat kanë marrë pjesë 71 përfaqësues të organizatave joqeveritare, të punëtorëve të arsimit e kulturës, të gazetarëve, viktimave dhe qytetarë të interesuar. Mbi atë përse nevojitet KOMRA dhe cilat janë përvojat në punën e komisioneve në botë, kanë folur Sandra Orloviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Dragan Popoviq (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut në Serbi). Si vezhgues në tubim kanë marrë pjesë: Frantusanu Iulian, përfaqësues

i OSBE, Ahmet Halilagiq, SCOPES, Novi Pazar, shefi i Zyrës rajonale të USAID Programi forcimi i sigurisë ekonomike, Marko Vujaçiq, nëpunës për marrëdhënie me publikun i Programit të zhvillimit të komunave në Serbinë Jugperëndimore PRO dhe Asmir Cokoviq, zyra Forumi Civillian Friedensdienst në Novi Pazar. Mbi tubimin kanë raportuar "TV Jedinstvo" dhe "Sanxhaçe novine."

Mendimet, propozimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

KOMRA është i rëndësishëm për Sanxhakun për shkak të gjithë asaj që ka ndodhur në periudhën prej vitit 1991 deri më 1995: rrëmbimet, vrasjet, shkatërrimi i pasurisë dhe përndjekja e myslimanëve.

KOMRA ka rëndësi të veçantë për Sanxhakun (...) duke pasur parasysh krejt atë që ka ndodhur në këtë hapësirë neuralgjike prej vitit '91 deri më '95. Por edhe më vonë (...) shkeljet e rënda të drejtave të njeriut, rrëmbimet, vrasjet, djegiet, rrethimi me topa e me tanke i qyteteve e katundeve, diskriminimi, përndjekja masive e popullatës, represioni masiv policor, kanë qenë në hijen e ngjarjeve në Kroaci, në Bosnjë dhe në Kosovë. Shumë krime në Sanxhak i janë lënë harresës. (...) Shteti duhet ta hetojë fatin e viktimave dhe familjeve të tyre t'ua kumtojë informatat relevante.

Deklaratë: Semiha Kaçar, Këshilli i Sanxhakut për të Drejtat e Njeriut, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Nëse mblidhen vetëm faktet mbi krimet e luftës e të pasluftës vetëm pjesërisht do të arrihet qëllimi. Lypset edhe vërtetimi i shkaqeve.

Në qoftë se KOMRA do t'ia dilte vetëm ti mblidhte faktet mbi krimet e kryera gjatë luftës dhe pasluftës dhe mbi shkeljen e rëndë të drejtave dhe lirive të njeriut, dhe e gjithë kjo të dokumentohet, atëherë pjesërisht do të arrihej qëllimi i caktuar sepse, sipas rregullit, ajo që nuk është shënuar as që ka ndodhur.

Deklaratë: Xhemal Haliloviq, Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Veprimtari Humanitare Priboj, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

(...) pra, nevojitet edhe vërtetimi i shkaqeve.. Ato shkaqe po veprojnë në vazhdimësi dhe ato janë diç që e bënë se pikërisht të gjitha viktimitat kanë qenë viktima pa fajësi.

Deklaratë: Mehmed Slezoviq, Qarku Intelktual i Sanxhakut,

Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

(...) konsideroj se shkaqet e të gjitha këtyre ngjarjeve në këto hapësira duhet kërkuar në programet nacionaliste serbe, nga Naçertanja deri më sot, domethënë prej para rreth 150 vjetësh, sepse boshnjakët në këto hapësira veç kanë përjetuar një dhjetë gjenocide dhe kjo po përsëritet në vazhdimësi nga e kaluara në të ardhmen, dhe periodikisht po përsëritet çdo njëzetë, tridhjetë deri pesëdhjetë vjet. Dhe në qoftë se eliminohen ato shkaqe, respektivisht në qoftë se shteti nuk heq dorë publikisht nga këto programe të veta nacionaliste, ato do të përsëriten edhe në të ardhmen.

Deklaratë: Xhemal Halilović, Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Veprimtari Humanitare Priboj, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA duhet ta mbulojë kohën nga vdekja e Josip Broz Titos, dhe lypset të merret me shkaqet.

Mendoj se do të ishte mirë që të fillohet me kohën nga vdekja e Josip Brozit e kënde. Ndryshe, në atë kohë të veprimit të tij dhe në të gjitha kohët e mëparshme do të ishte tepër gjerë me këtë të merremi tash dhe është thënë çka është thënë. Natyrisht shkaqet janë qenësore për të gjitha ngjarjet e viteve të 90-ta, dhe gjithsesi shkaqet edhe nisin pas vdekjes së Josip Brozit, kuptohet edhe periudha e kësaj gjendje të luftës gjatë viteve 1991- 1995.

Deklaratë: Shemsudin Kurtović, qytetar nga Tutini, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA u ofron viktimave hapësirë që ta zbulojnë çka u ka ndodhur, kurse shoqërisë mbështetjen për rishikim moral të së kaluarës.

(...) kjo është mundësi më shumë për viktimat që thjeshtë të kenë një front bukur më të gjerë të paraqitjes së vet, të veprimit të vet dhe të zbulimit të vet të gjithë asaj me çka akoma po ballafaqohen duke qenë se drejtësia ende nuk ka arritur tek ata dhe se drejtësia vërtetë po përballët me pengesa të mëdha. (...) ky KOMRA, mund të jetë mbështetje në ndonjë kuptim pozitiv për ata, por edhe një rishikim i madh moral për krejt atë që sot është e pranishme këtu.

Deklaratë: Mehmed Slezović, Rrethi Intelektual i Sanxhakut, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Theksin duhet vihet në mbrojtjen e viktimave civile. Në sigurimin e mjeteve për reparacione duhet të marrin pjesë shtetet dhe ata që janë pasuruar në luftë.

Theksi ynë duhet të vihet në mbrojtjen e viktimave civile. Në reparacion, domethënë në kompensimin viktimave të dëmtuara ose familjeve të tyre (...) shteti duhet të marrë pjesë në reparacionin e viktimave dhe sidomos duhet futur që edhe përfituesit e luftës, ata që kanë formuar firma që janë pasuruar gjatë kohës së luftës e tash janë afarist dhe tajkun prestigjioz (...) edhe ata duhet nga kapitali privat, gjegjësisht të firmave të tyre, të marrin pjesë në reparacion (...) shkalla e shkeljes së të drejtave të njeriut në Serbi, në Sanxhak, ka qenë mbi shkallën e shkeljes së të drejtave të njeriut në Kosovë. Këtu (...) viktimat civile i janë nënshtruar torturës, para se gjithash të policisë shtetërore, shërbimeve sekrete, sigurimit të shtetit, gjykimeve joparimore e jo të ndershme, gjykatave tona, prokurorive dhe kryesisht sistemit të drejtësisë.

Deklaratë: Alija Halilović, Forumi Qytetar, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Për viktimat nga katundet e dëbuara në komunën e Pribojit është drejtësi të dëmshpërblehen dhe tu kompensohet pasuria.

Mënyra e vetme e mundshme që një pjesë e drejtësisë (...) tu ofrohet atyre qytetarëve është që (...) ata njerëz të dëmshpërblehen, tu kompensohet pasuria, sepse dhjetë vjet nuk kanë mundur të shkojnë në pronat e veta, nuk kanë mundur ta punojnë tokën. E ato dhjetë vjet kanë qenë të detyruar të paguajnë tatim, sepse nuk ka mundur ta vërtetojë librezën e shëndetësisë nëse nuk e ka paguar tatimin.

Deklaratë: Ekrem Haxhiq, Shoqata për Mbrojtjen e të Drejtave të të Dëbuarve dhe të Shpërngulurve nga Komuna Priboj, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Amnistia mundëson që kryesit ti paraqesin të dhënat mbi krimet të cilat viktimat nuk i dinë.

(...) tek krimet e luftës me rëndësi të jashtëzakonshme mund të jetë premtimi i faljes apo amnistisë për krimet. (...) dëgjimi i kryesit është jashtëzakonisht i rëndësishëm, ndoshta madje me rëndësi edhe më të madhe nga dëgjimi i viktimave. Sepse ne në esencë e dimë çka kanë përjetuar viktimat, por nuk e dimë çfarë kanë të thënë për këtë kryesit.

Deklaratë: Emir Fetahović, Këshilli i Sanxhakut për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Familjet e viktimave presin që KOMRA të kontribuojë që kryesit të dënohen, që të gjenden mbeturinat mortore të personave të zhdukur e të vrarë dhe ti mbrojnë ata nga poshtërimi.

(...) ne familjarët presim nga ky komision që të procedohen të gjithë kryesit, e që ne të vijmë tek mbetjet mortore dhe që këtyre familjeve (prindërve të viktimave) t'u mundësohet në njëfarë mënyre të vdesin me dinjitet.

Deklaratë: Nail Kajevie, Shoqata e Familjeve të të Rrëmbyerve në Shterpci, Prijepole, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA ka potencial të ndërtojë sistemin e vlerave të pranueshëm për të gjithë në rajon.

KOMRA duhet ti nis aktivitetet e veta, të orvatët të (ndërtojë) një sistem komplet të vlerave i cili mund të jetë i pranueshëm për të gjithë.

Deklaratë: Dushan Niceviq, Universiteti Internacional në Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Mediat janë të rëndësishme për afirmimin e Komisionit, por KOMRA lypset ta shqyrtojë rolin e tyre në shpërthimin e urrejtjes..

Viktimat qo po dëshmojnë në Gjykatën e Hagës po përjetojnë turp sa i përket raportimit nga gjykimi i të burgosurve të Hagës. (...) Roli i veçantë i media-ve është i dyfishtë. Në shqyrtimin e rolit të tyre në aktin e shpërthimit të urrejtjes, por edhe në rolin e afirmimit të përpjekjeve të KOMRA-s që të dilet nga e kaluara. Domethënë, kërkon qëndrim më të pavarur të mediave ndaj viktimave dhe krimeve në këtë vend.

Deklaratë: Shaban Sharenkapiq, Qendra Kulturore -Damad, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Duhet gjetur mënyrën se si mediat që i kanë kontribuar fashistizimit të përfshihen në de-fashistizimin e shoqërisë.

(...) në faktin se shtetet nuk kanë bërë asgjë, KOMRA është përgjigje. Dhe kjo e arsyeton karakterin rajonal të Komisionit.(...) unë pajtohem plotësisht se KOMRA duhet ta përfshijë tërë sistemin, edhe mediat të cilat edhe kanë kontribuar në fashistizimin e shoqërisë, lypset gjetur model që po ato medie të njëjta të përfshihen në de-fashistizimin e shoqërive tona.

Deklaratë: Sabina Taloviq, Gratë në të Zeza, Pljevlë, Mali i Zi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Dëshmimi publik i viktimave është aktivitet i rëndësishëm i KOMRA, por do të ketë ndikim nëse e transmetojnë mediat me frekuenca kombëtare.

Pra, dëgjimet publike absolutisht po, por ekskluzivisht në media që kanë frekuenca kombëtare. Mendoj se nuk ka kurrfarë dobie nëse këtë do ta emetonte "Polimlja" ime apo mediat me dëgjueshmëri lokale (...) dhe elitat nacionale dhe ekstremiste të viteve të 90-ta me rrëfimet e veta mbi luftëtarët kanë cekur se ata atje po punojnë diçka pikërisht në mediat me frekuenca kombëtare dhe mbulim kombëtar.

Deklaratë: Muharem Mutavxhija, TV Polimlje, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Fëmijët edukohen dhe arsimohen në gënjeshtër mbi të kaluarën.

E keqja është mbjell në librat shkollor dhe ne që sot kemi rastin të edukojmë e arsimojmë, çdo ditë po i shkelim të drejtat elementare të fëmijëve; bie fjala, pjesëtarin e pakicës kombëtare boshnjake apo të kombit, si të doni, dhe pjesëtarët e të gjithë atyre për të cilat demokracia është e shenjtë, secilin të ri e të re imanente, bashkëkohore dhe të arsimuar.

Deklaratë: Kemal Xhemiq, Shoqata e Qytetarëve "Gest" nga Tutini, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA lypset ta pranojë dallimin midis ideologjisë e cila bënë thirrje për krim, për gjenocid dhe ideologjisë së zakonshme.

(...) Komisioni nuk mund të jetë neutral ndaj ideologjive. (...) Fjala është për ideologjinë e të keqes e cila bënë thirrje për urrejtje, për vrasje, nëse shpie në spastrim etnik, nëse është eufemizëm për krim, gjenocid e kështu me radhë. Dhe, ne duhet të bëjmë dallimin midis ideologjisë së të keqes dhe ideologjisë së zakonshme....

Deklaratë: Ramiz Crnishanin, Rrethi Intelktual i Sahnxahkut, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të ketë zyrat në bashkësitë ku kanë ndodhur krimet.

(...) ja ky është një propozim që kjo zyrë që planifikohet të jetë në Novi Pazar. Pazari si një qendër e Sanxhakut duhet ta ketë atë Komision i cili do ti hetojë, shqyrtojë dhe të gjithë atyre personave, viktimave, tu ndihmojë.

Deklaratë: Nazim Haliloviq, Forum i për Tolerancë dhe Jetë të Përbashkët, Tutin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

(...) nga arsyet praktike konsideroj se duhet të paktën të formohet ndonjë nën-zyrë në ato hapësira ku më së shumti kanë ndodhur shkeljet më të rënda të

drejtave dhe lirive të njeriut. Natyrisht se unë konkretisht po mendoj në Pribojin, në rrethinën e tij të afërt e të largët. Sepse atje kanë ndodhur krime masive, spastrime etnike, eksode, që ka rezultuar me ndryshimin e strukturës demografike të popullatës dhe shpërnguljen e më shumë se gjysmës së popullatës boshnjake.

Deklaratë: Xhemal Halilović, Këshilli për të Drejtat e Njeriut dhe Veprimtarinë Humanitare, Priboj, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA është rrugë e mirëfilltë për t'u shtuar e vërteta dhe që viktimat të shikohen si qenie njerëzore, e jo si pjesëtarë të grupeve etnike. Për punën e pavarur të komisionit është qenësore të përzgjidhen njerëzit profesionist dhe të moralshëm.

(...) kjo është mënyra dhe rruga e mirëfilltë që të arrihet e vërteta e caktuar (...) mënyra si do të përzgjidhen njerëzit është shumë qenësore, besueshmëria e tyre moral dhe profesionale, kjo pjesë e menaxhmentit është shumë e rëndësishme. Sëpse nga përzgjedhja e njerëzve varet se do të funksionojë e gjithë kjo në mënyrë organizative. Dhe e dyta (...) është si të arrihet kjo formulë që viktimën të mos e shikojmë vetëm me anë të pjesëtarëve të popullit të vet, por të arrijmë një formë njerëzore që pavarësisht cilit grup etnik i takon viktimat, viktimën ta kundrojmë në atë mënyrë.

Deklaratë: Slobodan Martinović, Argument, Prijepole, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Për boshnjakët është me rëndësi që të gjithë qytetarët të jenë të barabartë përpara ligjit.

Sa i përket pajtimit nuk di me kë ne duhet të pajtohemi, e ky është një nga qëllimet e KOMRA. Sepse ne boshnjakët në Sanxhak nuk jemi përta me askënd, as jemi rrahur, nga ne nuk ka qarë asnjë fëmijë serb, askujt nuk i kemi bërë kurrfarë dëmi. Prandaj s'kemi me kënd të pajtohemi, ne vetëm po kërkojmë që ky shtet të ketë ndaj nesh qëndrim si ndaj gjithë qytetarëve në harmoni me ligjin.

Deklaratë: Xhemal Halilović, Këshilli për të Drejtat e Njeriut dhe Veprimtarinë Humanitare, Priboj, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

KOMRA duhet ta iniciojë dhe të rekomandojë rehabilitimin psikik -social, punues e familjarë të viktimave.

(...) a mund t'u ndihmojë KOMRA në ndonjë mënyrë viktimave, të paktën që në raportet e veta ta paraqet çështjen e rehabilitimit të viktimave.

(...) cilat janë mundësitë që vërtetë tu ndihmohet atyre njerëzve që të kalojnë nëpër rehabilitimin psikik -social, punues e familjarë. Ky është aspekt i cili po dëgjohet shumë rrallë, e që është shumë i rëndësishëm edhe pse njerëzit krahas problemeve konkrete të jetës, e kanë edhe këtë lloji të problemeve. Shteti kësaj duket ti kushtojë më shumë kujdes, gjykatat nuk po i kushtojnë, por ndoshta një organizatë si kjo tu ndihmojë njerëzve të cilët nuk e kanë fituar drejtësinë në gjyq, për ta iniciuar këtë çështje dhe në këtë mënyrë tu ndihmojë njerëzve.

Deklaratë: Edin Jusović nga Tutini, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Shteti e ka financuar policinë e cila i ka munduar njerëzit dhe e ka nxitur qëndrimin afirmativ ndaj viktimave. Këto janë pengesat kryesore të themelimit të KOMRA-s.

(...) njerëzit i ka rrëmbyer dhe munduar policia e shtetit, të cilën ata e kanë financuar me tatimin e vet, e gjithë kjo do të jetë shumë vështirë. Problemi tjetër në të cilin dua ta fokusoj vëmendjen, ndonëse është vështirë numerikisht të hulumtohet, është problemi i mos-dënimit apo i qëndrimit afirmativ ndaj krimeve që kanë ndodhur.

Deklaratë: Sedat Vrciq, Flores, Sjenicë, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

Do të jetë vështirë të fitohet besimi i viktimave që serish të flasin.

Kur them viktimat unë mendoj në njerëzit që janë viktimat direkte, që janë goditur, mbi të cilat është ushtruar torturë (...) mendoj se ata njerëz nuk po dëgjojnë sa duhet dhe kjo do të jetë punë e vështirë që ta fitojmë besimin e atyre.

Deklaratë: Omer Bronja, Urban In, Novi Pazar, Serbi Konsultimet me bashkësinë lokale, Novi Pazar, Serbi, 21 dhjetor 2009.

78. Konsultimet me përfaqësuesit e bashkësive lokale mbi Iniciativën për formimin e KOMRA- s

**Zajeçar, Serbi
22 dhjetor 2009.**

Konsultimet i ka organizuar organizata joqeveritare Iniciativa e Zajeçarit. Pjesëmarrësit (30) kanë qenë aktivistë për të drejtat e njeriut, qytetarët, anëtarët e partive politike, përfaqësuesit e vetëqeverisjes lokale të Zajeçarit, Knjazhevcit dhe Borit,

përfaqësuesit e pakicave kombëtare, të gjyqësisë, arsimit e tjerë. Iniciativën KOMRA e kanë përfaqësuar Maja Stojanović (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) dhe Millanka Shaponja-Haxhiq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Mbi tubimin kanë raportuar mediat lokale.

Propozimet, mendimet dhe Rekomandimet e pjesëmarrësve

Është më mirë që parlamenti të miratojë aktin mbi themelimin e Komisionit rajonal, sepse kjo do ta përfshinte diskutimin më të gjerë dhe më shumë mendime.

(...) mendoj se do të ishte më mirë sikur ta merrte mbështetjen zyrtare me anë të parlamentit, sepse do të përfshinte një diskutim më të gjerë, një debat më të gjerë dhe më shumë mendime, ngase kur presidenti ta konfirmonte me dekret ndoshta kjo në këto hapësira do të kuptohej si akt i nepotizmit.

Deklaratë: Srećko Qeferjanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

KOMRA nuk duhet të kthehet në të kaluarën e thellë. Përfshirja e ngjarjeve para vitit 1989 do ti relativizojë krimet. Raporti duhet pasqyrojë krimet sipas komunave, ku kanë ndodhur.

E tash kur është fjala për periudhën kohore propozimi im është që kjo të jetë periudha 1991 – 2001. Pra të mos jetë viti përfundimtar viti 1999 por të jetë viti 2001, e kjo do të ndërlidhej këtu me territorin e punës së Komisionit për shkak se ai duhet, natyrisht, të merret me ngjarjet edhe në Slloveni dhe në Maqedoni. Vitin 2001 pikërisht e përmenda për shkak të ndodhive në Maqedoni që përfaqësojnë kanë qenë atëherë, dhe natyrisht për hartimin e raportit final dhe për veprim nëpër komuna ku kanë ndodhur krimet e luftës.

Deklaratë: Dragana Nikolić, Këshilli për Iniciativën Qytetare, Nish, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Vërtetë mendoj se lypset të fokusohemi në atë periudhë prej vitit 1989 e kënde. Ajo që ka qenë para kësaj (...) ajo do të ishte relativizim i gjithë kësaj. Supozoj se kjo është punë e historianëve, e jo punë e Komisionit.

Deklaratë: Zoran Stanković, Këshilli Komunal i LDP në Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

(...) sa i përket kohës konsideroj se duhet të përfshihet edhe periudha para vitit 1991, sepse gjithsesi nuk mundet asnjë ngjarje historike të kundrohet vetëm më 1991-2001. Domethënë edhe para vitit 1991, e sa i përket terminin të fundit, mendoj edhe pas vitit 2000, sepse e kemi vitin 2001 në Luginën e Preshevës ...

Deklaratë: Čedomir Vranjanac, qytetar nga Zaječari, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Detyra e vetme e mundshme e Komisionit rajonal është që të mbledh faktet. Askush nuk mund të lëshohet në kualifikimin juridik të krimeve të luftës.

(...) jam i bindur se detyra parësore dhe e vetme e mundshme e këtij Komisioni është që ti vërtetojë vetëm faktet dhe asgjë tjetër. (...) Të vetmit që janë kompetentë ta kualifikojnë ndonjë vepër; janë organet e gjyqësisë sipas të gjitha ligjeve, sipas të gjitha kushtetutave, sipas të drejtës ndërkombëtare. Domethënë, Komisioni assesi nuk guxon të kualifikojë diç si krim luftime.

Deklaratë: Andreja Rajković, gazeta Timok, Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Komisioni duhet të merret edhe me faktet edhe me shkaqet e luftës.

(...) Komisioni duhet të merret me faktet dhe me shakat e luftës (...) këtu po shkruan edhe me pajtimin. Hajde ta quaj unë ashtu për shkak se duhet ta kuptojmë faktin se ata njerëz nuk ia kanë mësyrë njëri tjetrit tek ashtu. Veç kanë qenë të frymëzuar me propagandën serioze nacionale dhe sikur ato shkaqe ti sqaronim, atëherë të gjithë ne do ta kishim më lehtë të shohim se çka i kemi bërë njëri tjetrit.

Deklaratë: Srećko Qeferjanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Mendoj se historia si shkencë duhet të flas mbi faktet dhe shkaqet e luftës, Komisioni të mos e marrë këtë të gatshme por nga aspekti i vet të flas mbi faktet dhe shkaqet e luftës. Mbi rrjedhën e ngjarjeve gjithsesi nëse do të bëhej në përgjithësi me rrjedhën e ngjarjeve të luftës, e patjetër regjistrimi i viktimave. Mendoj se ky do të ishte roli qenësor i Komisionit të atillë dhe konsideroj se duhet të jetë edhe në shkallë kombëtare dhe në atë rajonale.

Deklaratë: Čedomir Vranjanac, qytetar nga Zaječari, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Të hetohet pësimi i romëve në luftë.

Sa janë vrarë me përqindje romë në luftëra, sa për qind është pjesëmarrja e romëve në popullatën e tërësishme, të shihet një dallim i hatashëm. Apo, themi të konfirmohet sa djem të doktorëve apo të kryetarëve të komunave apo diç ngjashëm, janë vrarë në ato luftëra, dhe do të shihni se aty diçka nuk përputhet. Domethënë, këto janë fakte të cilat padyshim vënë në dukje se nuk kanë qenë të gjithë njësoj të trajtuar nga populli i vet.

Deklaratë: Sava Smailoviq, Qendra e Romëve të Timokut në Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

KOMRA është rast i mirë për viktimat që të mësojnë ku janë të zhdukurit e tyre, kush janë kryesit, përse e kanë bërë këtë – që të munden me këtë të vazhdojnë të jetojnë.

Gjithashtu do të shtoja se ky (KOMRA) është shumë i rëndësishëm për viktimat. Përse? Sepse supozoj se shumica nga ato veç kanë mjaft arsye të marrin pjesë në këso tribunash, të flasin në televizione të ndryshme, të bisedojnë me institucione të ndryshme, e që kjo të mos ketë ndonjë qëllim konkret, respektivisht që në fund të kësaj nuk kanë, ta quaj ashtu, kurrfarë fitimi. Ky ndoshta do të ishte rasti i mirë që me anë të diçka si kjo ata edhe të mësojnë se kush janë, ku janë të zhdukurit e tyre bie fjala, ose kush janë kryesit, përse e kanë bërë këtë, në mënyrë që të mund të jetojnë me tutje me këtë.

Deklaratë: Srećko Qeferjanoviq, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Në diskutimin mbi Komisionin rajonal duhet përfshirë partitë opozitare dhe organizatat e luftëtarëve.

(...) në këto konsultime nuk ka përfaqësues të të ashtuquajturës opozitë e cila, çfarëdo që mendojmë ne për atë e që është me përcaktim nacionalist tek ne, ka dy milion e gjysmë votues në zgjedhje. Kjo lidhur me një milion nënshkrime që dëshironi ti grumbulloni në rajon, domethënë opozita menjëherë ju mbulon për nga forca. Gjithashtu këtu nuk po i shoh as përfaqësuesit e organizatave të luftëtarëve.

Deklaratë: Andreja Rajković, gazeta Timok, Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Përfshirja e veteranëve dhe të ish kampistëve në diskutim, individualisht dhe me anë të shoqatave, do të sjellë më shumë të vërtetë.

Konsideroj se është me vend propozimi që veteranët të përfshihen me numër sa më të madh. Supozoj se në shkallën më të ulët ka qenë indoktrinimi i regjimit i cili i ka dërguar atje ku i ka dërguar. Unë personalisht i njoh një dhjetë njerëz nga Rrethi i Zaječarit që kanë qenë si në kampe si në fushëbeteja dhe pjesëmarrja e tyre do të kontribuonte dukshëm në paraqitjen e të vërtetës dhe të detajeve nga krejt ajo që kanë përjetuar.

Deklaratë: Dejan Zdravković, Këshilli Komunal i LDP Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Komisioni duhet të merret edhe me viktimat e “veta” për të cilat janë përgjegjës eprorët.

Cilët janë kriteret çka është krimi i luftës dhe çka është viktima e luftës, dhe a do të merret KOMRA edhe me ato viktima që janë viktimë e popullit të vet, e jo vetëm e popullit tjetër, sepse është fakt se të tilla ka pasur edhe tërthorazi edhe direkt. Sa për shembull, dikush e dërgon kamionin dhe e dinë që është i minuar (terreni) dhe pala tjetër e njofton se është i minuar, por kjo nuk përfillet. Prandaj shtrohet pyetja viktima të kujt janë ata njerëz, a janë të anës kundërshtarë apo të palës së atij që ka urdhëruar.

Deklaratë: Sava Smailoviq, Qendra e Romëve të Timokut në Zaječar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Të rinjtë duhet informuar dhe përfshirë në fushatën për grumbullimin e nënshkrimeve.

(...) ka shumë njerëz të rinj të cilët jo vetëm që nuk kanë informacione, por fare nuk kanë qenë të vetëdijshëm për ndodhitë luftarake në periudhën e viteve të 90-ta, dhe prandaj është e domosdoshme që më parë ata të informohen mbi këtë, por edhe me anë të organizatave të shoqërisë civile dhe me anë të sistemeve të ndryshme të përfshihen edhe në formimin e Komisionit.

Deklaratë: Maja Stojanović, Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Unë po hasi në problem të madh që moshatarët e mi nuk kanë absolutisht kurrfarë qëndrimi ndaj asaj çfarë ka ndodhur në hapësirën e ish Jugosllavisë. Mendoj se lypset ta shfaqni kujdes ndaj tyre dhe ata të informohen më shumë.

Deklaratë: Sinisha Kodicović, Gjinnazi në Negotin, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Të ndriçohet roli dhe përgjegjësia e të gjitha

shërbimeve të sigurimit të shtetit për krimet e kryera.

Gjithsesi duhet marrë parasysh strukturën e Sigurimit të Shtetit nga i mbarë ky rajoni. E di se ato janë fajtorë për krejt që ka ndodhur, domethënë ato krime nuk i kanë bërë popujt, ato krime i kanë kryer ideologjitë dhe individët të cilët kanë qenë të frymëzuar të bëjnë diç të tillë.(...) Unë mendoj se këto janë elemente kuqe për ta mësuar të vërtetën (...). sepse ato kanë qenë frymëzuese para cilës do strukture shtetërore, dhe të shumtën përgjegjës për gjithë atë që është shkallëzuar më vonë.

Deklaratë: Miodrag Milosheviq, Atelieu për Riparimin e Qytetit të Borit, Asociacioni për Zhvillimin e Komunës së Borit, Bor, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret me shkeljen e të drejtave të njeriut në Sanxhak gjatë viteve të 90-ta.

(...) Nuk janë vetëm krimet e luftës që kanë ndodhur në hapësirën e ish Jugosllavisë në periudhën prej vitit 1991 deri më 1999. Për shembull, çfarë ka ndodhur në Sanxhak po ashtu në vitet e 90-ta. Këto nuk kanë qenë direkt krime të luftës, por ju e dini se atje njerëzit, kryesisht të nacionalitetit mysliman, kanë qenë të munduar nga ana e pjesëtarëve të policisë, jo të formacioneve paramilitare, kjo dihet saktë, pos tjerash edhe të paramilitarëve. Mirëpo policia i ka marrë në pyetje njerëzit, i ka shoqëruar në biseda informative e kështu me radhë. Kjo po ashtu është një vepër e cila duhet të jetë e dënueshme, nuk është krim direkt i luftës, por unë mendoj se Komisioni duhet të merret me këtë problem.

Deklaratë: Dragana Nikoliq, Këshilli për Iniciativën Qytetare, Nish, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Secili shtet duhet ta formojë komisionin e vet, kursye ai rajonal duhet të jetë mbi-komision.

Konsideroj se secili shtet lypset ta formojë komisionin e vet dhe pastaj të ekzistojë si ndonjë mbi-komision në qoftë se mundet të punojë objektivisht dhe pa anim,

Deklaratë: Marko Risti, Administrata Komunale e Komunës së Knjazhevcit, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Në komision duhet inkuadruar ekspertë të profileve të ndryshme.

(...) ky Komision duhet të përbëhet nga ekspertët e historisë, sociologjisë, psikologjisë dhe të kategorive tjera të qytetarëve (...), Domethënë duhet të inkuadrohen edhe të rinjtë, pastaj pjesëmarrësit e të gjitha këtyre konflikteve dhe qytetarët tjerë të cilët janë të interesuar për një lloj të këtillë të aksionit (...) Mendoj se lypset të ndriçohen të gjitha krimet e luftës, dhe ne si Union i Rumunëve të Serbisë dëshirojmë të japim kontribut në këtë kuptim.

Deklaratë: Bojko Stanković, Unioni i Rumunëve të Serbisë "Dunav", Zajeçar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Pra, ajo që unë e konsideroj është se Komisioni para se gjithash duhet të ketë njerëz ekspertë, pastaj njerëzit nga strukturat e ndryshme dhe se nuk mund të punojë vetëm një Komision. Ai duhet të ketë ndonjë nën-komision, s'di si të them, dhe të gjithë ata duhet të bashkëpunojnë me qëllim që të shihen ato fakte dhe ajo e vërtetë.

Deklaratë: Sava Smalović, Qendra e Romëve të Tomokut në Zajeçar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

KOMRA duhet të merret edhe me viktimat e bombardimeve të NATO-s dhe ti hetojë nëse janë shfrytëzuar mjetet e palejueshme të luftës.

(...) qëndrimi im personal, një vështrim ndaj bombardimeve dhe (...) pësimi të civilëve të pafajshëm. Kemi rastin e bombardimit të kolonës së refugjatëve, pastaj të atij treni të njohur dhe disa raste tjera, a do të shqyrtohen ato si krime të luftës. Sepse, praktikisht janë bërë në luftë ... pastaj a paraqet përdorimi i bombave kasetë, që nuk janë të lejueshme me të drejtën ndërkombëtare luftarake, krim të luftës.

Deklaratë: Srećko Qeferjanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zajeçar, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zajeçar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

IV Procesi konsultativ mbi Nismën për KOMRA Raport

korrik – dhjetor 2009

1. Hyrje

Që nga përfundimi i luftërave në Kroaci dhe Bosnje e Hercegovinë kanë kaluar 15 vite, ndërsa nga lufta në Kosovë gati 11 vite; numër i vogël i kryerësve të krimeve të luftës është ballafaquar me drejtësinë; mijëra e mijëra viktimë jetojnë në varfëri dhe pa shpresë se jeta e tyre do të jetë më e mirë; ka pak bashkëndjesi dhe solidaritet ndaj viktimave nga bashkësitë tjera etnike, nuk ka dialog social mbi të kaluarën dhe përgjegjësinë personale, nën arsyetimin e integriteteve evropiane, elitat politike avokojnë orientimin drejt të ardhmes dhe harresës, ndërsa familjet e së paku 16.000 të zhdukurve edhe më tutje gjurmojnë pas varrezave të fshehta të më të afërmeve të tyre.

Duke kërkuar zgjidhjen në favor të të gjithë viktimave dhe gjeneratave të ardhshme, në tetor të vitit 2008, në Prishtinë, Kosovë, në forumin e katërt regional për drejtësinë në transicion pjesëmarrësit e atij takimi kanë krijuar Koalicionin për themelimin e Komisionit Regjional i cili do të konstatojë dhe bëjë publike faktet për krimet e luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të drejtave të njeriut të emëruar KOMRA, e cila sot sot në vete ngërthen 695 organizata jo-qeveritare, shoqata të viktimave, shoqata të familjeve të viktimave dhe individëve. Detyrë e këtij koalicioni regional është të drejtojë debatin mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-s, ndërlidhë

grupe të ndryshme dhe organizata të shoqërisë civile në ndërtimin e ambientit të bashkëndjesisë, solidaritetit dhe respektimit të të gjitha viktimave, t'i përfitojë qytetarët dhe pushtetin për krijimin e KOMRA-s, ndërtojë modelin KOMRA, organizojë fushatën e mbledhjes së 1,000.000 nënshkrimeve për KOMRA, dhe me 1 qershor 2011, parlamentet shtetërore të shteteve post-jugosllave t'i dorëzoj iniciativën për themelimin e KOMRA-s.

Nga maji i vitit 2006 kur në takimin e mbajtur në Mal të Zi me përfaqësuesit e shoqatave të viktimave dhe familjarëve të zhdukurve nga shtetet post-jugosllave, u lansua Iniciativa për themelimin e KOMRA-s, deri në fund të vitit 2009 janë mbajtur 79 debate në nivel të bashkësive lokale, nivelin nacional dhe regjional, ndër të cilat janë pesë forume regjionale për drejtësinë në transicion. Në këto debate (konsultime) kanë marrë pjesë 3471 individë nga shoqatat e viktimave dhe familjeve të viktimave, organizatave për të drejtat e njeriut, organizatat e të rinjëve, grupeve të grave, shoqatave të gazetarëve, shoqata të veteranëve, komunitetit akademik, komunitetit të juristëve, qeverisjes lokale dhe organizata e grupe tjera. Në periudhën nga maji deri në fund të vitit 2009 janë organizuar 43 debate në të cilat kanë marrë pjesë 1706 individë. Vlerësohet se deri në fund të vitit 2010 në debate do të marrin pjesë rreth 5.500 veta, të cilët me propozimet dhe rekomandimet e tyre do t'i kon-

tribuojnë krijimit të modelit KOMRA si përgjegje ndaj nevojës shoqërore për konstatimin e fakteve mbi viktimat dhe rivlerësimin kritik të përgjegjësisë individuale.

2. Kredibiliteti dhe legjitimiteti i Iniciativës për themelimin e KOMRA-s

Iniciativa për KOMRA nuk është alternativë e gjyqimeve për krimet e luftës të cilat po zhvillohen në Tribunalin Penal Ndërkombëtar për ish-Jugosllavinë (TPNJ) dhe gjykatat vendore në Ballkan, por paraqet përgjegje ndaj kufizimit në qasje të vërtetës, të kaluarës konfliktuale e cila është e drejtuar ndaj kryesit të krimit. Gjykimet nuk kanë bërë që të fillohet me debatin publik mbi krimet e luftës brenda apo ndër shteteve në regjion dhe as nuk janë pranuar si mekanizma të drejtësisë në transicion e cila mund të jap përgjegje të plotë në pyetjen çka ka ndodhur dhe pse kanë ndodhur krimet.

Iniciativa për KOMRA është një përgjegje lokale, „nga poshtë – lartë“ në nevojën e shoqërisë për ballafaqim me të kaluarën. Legjitimiteti i saj buron nga ndjenja e fortë e përkatësisë brenda organizatave të ndryshme të shoqërisë civile përgjatë tërë ish-Jugosllavisë të cilat kanë ardhur deri në përfundim se interesi i tyre i përbashkët është konstatimi i fakteve për viktimat, krimet e luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të drejtave të njeriut. Viktimat dhe familjet e tyre kanë të drejtë në këtë të vërtetë. Ajo është gjithashtu e nevojshme si mbrojtje nga keqpërdorimet e mundshme të viktimave në të ardhmen për çështje politike të cilat mund të shpiejnë gjithë regjionin në konflikte të reja. Iniciativa për KOMRA është e karakterit regjional që e bënë të jetë shembull i vetëm dhe përgjegje efektive në lidhje me trashëgiminë e konflikteve në ish-Jugosllavi të cilët kanë pasur një karakter transnacional. Është iniciativa e parë post-konfliktuale në nivel regjional për konstatimin e së vërtetës e cila është themeluar ndonjëherë dhe ofron modelin për strategjinë për tu marrë me trashëgiminë e krimeve masive në gjithë globin. Legjitimitet shtesë iniciativës i japin edhe 1,000,000 nënshkrimet për KOMRA të cilat Koalicioni për KOMRA do t'i mbledhë në fushatën që do të zgjasë 6 javë në prill dhe maj të vitit 2011.

3. Përkrahja qasjes regjionale

- Legjitimiteti i iniciativës qëndron në karakterin regjional, mbledhjes së një milion nënshkrimeve dhe në atë që iniciativa vjen nga poshtë, nga baza, e jona për ne.
- Faktet e vërtetuara në nivel të vendit vëshirë se mund të jenë të pranueshme në gjithë regjionin.
- Qasja regjionale mundëson largimin nga interpretimet, të cilat cimentojnë zgjidhjet ekzistuese politike me të cilat njerëzit janë të pakënaqur.
- E rëndësishë së veçantë është që faktet të dokumentohen, programet arsimuese, librat dhe në edukimin e fëmijëve. Vetëm në atë mënyrë mund të parandalohen interpretimet e ndryshme.
- Qasja regjionale jo vetëm që është e nevojshme, por edhe e pashmangshme. Ajo hap rrugë për ballafaqim me keqbërësit dhe përgjegjësinë individuale.
- KOMRA është e rëndësishme në mënyrë që në Serbi të flitet për viktimat shqiptare dhe në Kosovë të flitet për viktimat serbe.
- Komisioni regjional do të sigurojë faktet mbi të kaluarën mbi bazën e ngjarjeve të cilat kanë ndodhur e që është në interes të gjithë regjionit.
- Vlera më e lartë e KOMRA-s është që të mundësojë të rinjve dhe gjeneratave të ardhshme të kuptojnë gjithë atë që ka ndodhur mbi bazën e tregimeve të njerëzve nga e gjithë ish-Jugosllavia.
- Për gjeneratat e kohës së luftës, viktimat e huaja nuk janë viktima. Përkrahjen KOMRA-s mund të ia japin vetëm gjeneratat e pasluftës.
- Veteran nga Kikinda përkrahin KOMRA-n dhe dëshirojnë të ndihmojnë në përcaktimin e fakteve mbi të kaluarën.

Legjitimitetin gjithë iniciativës ia jep dimensionin regjional. Karakteri regjional i iniciativës, debati

regjional dhe një milion nënshkrimet e mbledhura në të njëjtën kohë i japin legjitimitet dhe kredibilitet.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond për të drejtën humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.)

Segmenti i tretë i cili KOMRA i jep legjitimitet është se kjo është iniciativë nga poshtë- e jona për ne, dhe mua më duket se ai është fokusi që e dallon dhe që është argument serioz që ajo të mund të jetë, të them, e suksesshme.

Deklaratë: Nataša Govedarica, Iniciativa qytetare, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Beograd, Serbi, 17 dhjetor 2009.

Ju përsëndes, ju uroj për një iniciativë të këtillë, keni bërë punë të mirë që e keni nisur. Jam anëtar i familjes së të pagjeturve. Sa i përket takimit me anëtarët e familjeve të pagjeturve mund të them se çdo ditë mbliidhemi, takohemi (...) Ne që jemi këtu në Kosovë.

Deklaratë: Fatime Melenica, anëtare e familjes së viktimave, Vushtrri, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqatat e viktimave, Mitrovicë, Kosovë, 5. shtator 2009.

Sa i përket vërtetimit të fakteve, nëse ato vërtetohen vetëm në nivel kombëtar kujtoj se është shumë vështirë se do të përqafohen në mbarë rajonin, e kjo është një pjesë shumë qenësore.

Është esenciale që për luftërat të flitet dhe që faktet të vërtetohen sipas mënyrës e cila do të jetë autentike në vendet e ndryshme. Pastaj, kjo mund të jetë themel edhe për ndërtimin e besimit e ndoshta edhe ndonjë kontribut për pajtimin.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Konsultimet nacionale me intelektualë, Podgoricë, Mali i Zi, 17. dhjetor 2009.

Shikoni atë problem tonin me famë e të qëndrueshëm të qasjes rajonale, unë konsideroj se të gjithë këtu duhet të jemi sa duhet guximtar dhe sa duhet të mençur në këtë process (...) se do të ishte mirë të shmangemi që ky process fare ti afrohet interpretimit se ky është çimentim i do farë zgjidhjeve ekzistuese politike. Kjo së pari do të na diskualifikojë neve, së dyti do të fitojë bukur shumë njerëz, sepse tepër shumë njerëz ka që nuk janë të kënaqur me zgjidhjen ekzistuese politike (...)Ka shumë njerëz të cilët me këtë nuk janë të kënaqur.

Deklaratë: Ati Mijo Džolan, Instituti Franjevac për kulturë dhe paqe, Split, Kroaci, Konsultimet nacionale me besimtarët dhe bashkësitë fetare, 16. tetor 2009.

Nëse kjo është diç që duhet të jetë detyrë jona pri-

mare, që më parë të ballafaqohemi me krimet që janë bërë direct apo ndoshta tërthorazi, krejt është njëjtë, sepse flasim për vendin e përgjithshëm të përgjegjesisë. Mirëpo, nëse, si do të thosha, unë nuk marrë inkurajim nga njerëzit të cilëve u besojmë edhe nga Beogradi, Zagrebi, Prishtina, Podgorica, atëherë kjo detyrë në interpretim të përgjithshëm del tradhti apo tradhti e madhe. Dhe ju thotë – a, po ata. Jo, ata flasin për krimet e veta, apo, e hajde edhe ne për tonit, apo. Qasja rajonale jo vetëm që është e nevojshme, por është edhe e domosdoshme.

Deklaratë: Zdravko Grebo, profesor, Fakulteti juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me intelektualë, Sarajevë, BeH, 7. nëntor 2009.

Unë e kam marrë për vete tekstin e historisë nga Republika Serpska në BeH, nga Federata e BeH, librin tonë nga Kroacia, nga Serbia dhe bash më interesoj interpretimi i këtyre ngjarjeve, të shpërbërjes së Jugosllavisë. Natyrisht, secili e interpreton sipas mënyrës së vet. Dhe ky është problem, ky është ai problem i cili e ngarkon vërtetimin e të vërtetës dhe prandaj vetëm kjo qasje rajonale mund të jetë rrugë e vetme e drejtë.

Deklaratë: Lidija Lešić, profesoreshe e filozofisë dhe historisë nga Poreči, Kroaci, Konsultimet lokale me bashkësinë lokale, Pulja, Kroaci, 1. korrik 2009.

(...)ne përkrahim qasjen rajonale, për arsye se mendojmë që qasja rajonale do të kishte efekt ku pjesëmarrësit do ta mandatonin Komisionin i cili do ta interpretonte historinë në mënyrë burimore dukeu bazuar në ngjarjet që kanë ndodhur dhe nuk do të lënte anime sipas interesit të shoqërisë së caktuar, por do të ishte në dobi të gjithëve në rajon.

Deklaratë: Ylber Mahxuni, Youth Step, Vushtrri, Kosovë, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Prishtinë, Kosovë, 19. dhjetor 2009.

(...)Grupi destinues në të cilin duhet të bazoheni në realitet janë njerëzit e rinj. Gjeneratat që kanë dale nga lufta thjeshtë janë të verbra. (...) Të gjithë i kanë plagët e veta dhe hallet e veta, viktimat e veta. Për ata viktimat e huaja nuk janë viktimat për të cilat mendojnë. Thjeshtë duan të gjejnë rahat, por në ndonjë zotërim të vetin, të ambientit të vet kombëtar. Ashtu që ata thjeshtë do të luftojnë madje edhe ti mbrojnë personat të cilët e kanë shkaktuar vdekjen e njerëzve tjerë, apo gjenocidin mbi palën tjetër. Ashtu që duhet të orientoheni në vetëdijen e njerëzve të rinj. (...) njeriu i ri (...) mund ti kuptojë viktimat (...) njësoj të popullit të vetë si edhe të popullit të huaj, pasi që jeta e njeriut është jetë.

Deklaratë: Rade Mrden, Partia e Progresit Demokratik, Forumi Rinor, Banja Llukë, BeH, Konsultimet nacionale me të rinjtë, 17 tetor 2009

Për mua është e papranueshme ky model, të kemi komisionet nacionale e më pastaj komisionet nacionale të kenë përfaqësuesit e tyre. Ne këtë e kemi pasur deri më tani. Mali i Zi ka pasur Koisionin për personat e zhdukur. Ky Komision i ka përfaqësuesit në nivel regional. Megjithatë, ata fare nuk marrin pjesë dhe në këtë mënyrë nuk dëgjohet zëri i Malit të Zi, respektivisht familjeve të personave të zhdukur. Andaj, kjo duhet thjeshtë të jetë diçka që është në nivel regional.

Deklaratë: Radan Nikolić, Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve '90-ta, Mali i Zi, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Podgoricë, Mal i Zi 18.maj 2009.

4. Qëllimet e KOMRA-s

4.1. Pajtimi

- Pajtimi si proces shoqëror është i nevojshëm në Bosnje dhe Hercegovinë.
- KOMRA ofron shërimin e plagëve dhe mbylljen e dhimbjes, e ky është një hap i nevojshëm drejt pajtimit.
- Në mesin e njerëzve të rëndomtë ekziston vullnet për pajtim.
- Në mënyrë që të vendoset mirëbesimi dhe pajtimi është e nevojshme që të gjithë të dënojnë keqbërjen të cilat i kanë bërë pjesëtarët e komunitetit të tij.
- Gjatë procesit të pajtimit viktimat duhet të falin ndërsa agresori duhet të pranojë fajësinë dhe dëmshpërblimin për veprat e liga dhe dhunën.
- Qëllimi i KOMRA-s mund të jetë pajtimi, por ky është një proces që kërkon dialog, krijimin e hapësirës për rivlerësimin dhe qëndrimet e ndryshme.
- KOMRA ka potencial për ofrim, pajtim dhe zgjerimin e fushëveprimit të interesit të përbashkët.
- Nën at Srebrenica i ofendon fjala pajtim

E kam parasysh edhe atë se pajtimi është çështje individuale dhe se nuk mundet askush askë të detyroj që të falë diçka apo të pajtohet me diçka, por

thjeshtë mendoj se procesi i pajtimit si proces shoqëror i nevojshëm në Bosnje dhe Hercegovinë.

Deklaratë: Nedžad Horozović, Qendra për veprim jo violent, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Sarajevë, BeH, 21 nëntor 2009

(...) flitet në heshtje në lidhje me rolin e komisionit. A do të duhej të jetë e ndërlidhur me pajtimin apo jo, dhe kjo e gjitha varet nga perceptimi, si dhe në çfarë mënyre. Kjo shihet dhe më duket se është krijuar një averzion, kisha për të thënë i panevojshme, ndaj kësaj që, në fund të fundit, është pozitive për të gjithë. Aktiviteti i këtij komisioni mund të ofrojë atë që ne në gjuhën terapeutike e njohim si shërim i plagëve apo mbyllje të dhimbjes, dhe kjo ka një efekt terapeutik, ndoshta, mund të them, mund të jetë një hap i nevojshëm në rrugën drejt asaj, që si e tillë mund të jetë i gjatë dhe i komplikuar e i cili herët a vonë do të shpiejë drejt pajtimit.

Deklaratë: Lulzim Arapi, Shoqata për përkrahje psiko-sociale femijëve, Gjakovë, Kosovë, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Prishtinë, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Jam i bindur se në mesin e njerëzve të rëndomtë ekziston vullnet për mirëkuptim të kësaj ideje për të cilën ju po flisni dhe thënë troç, në mesin e këtyre njerëzve ka vullnet të madh për pajtim. Atë duhet thjesht ta zbulojmë dhe ta sjellim në plan të parë.

Deklaratë: Ratko Gajica, përfaqësues në Kuvendin e Republikës së Kroacisë, Konsultimet me bashkësinë lokale, Knin, Kroaci, 4 gusht 2009

Doktori Ruzmir Jusufović dhe bashkëshortja e tij (...) kanë qëndruar gjatë gjithë kohës në Shaac ku ka qenë qeverisja serbe dhe e di se kanë kaluar qaste të vështira sikur edhe doktori Hasan Izetbegović. Ai vetëm pas përfundimit të luftës ka shkuar në Sarajevë. Unë jam i gatshëm të flas në lidhje me padrejtësitë të cilat janë bërë ndaj tyre. Por, deri sa mos të jemi në situatë që të gjithë të dënojmë keqbërjet (...) nga rrethi i tyre, nga populli i tyre, nuk do të ketë mirëbesim në mes nesh. Deri sa ne t'i trajtojmë njerëzit të cilët kanë bërë gjëra të liga si trima, heronjë dhe kështu me rradhë, e në të vërtetë kanë bërë gjëra ç'njerëzore, nuk do të ketë mirëbesim e as pajtim.

Deklaratë: Lazar Blagojević, Organizata e luftëtarëve të Republikës Serbe, këshilli në Shamac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3. tetor 2009.

Falja në rend të parë është qëndrim i viktimës e cila nuk dëshiron hakmarrje, por të arrijë paqen në shpirtin e saj. Nga ana tjetër dëshirohet të ndërpritet zinxhiri i së keqes dhe hakmarrjes dhe të krijohen kushtet për normalizim të marrëdhënieve. Vuajtja e Krishtit dhe plagët shndërrohen në bashkëvuajtje

dhe me forcën e mëshirimit viktimat e tejkalojnë preokupimin e tij me dhunën dhe viktimizimin dhe bëhet bartës i porosisë së perëndisë e cila thërret në dialog dhe vendosjen e mirëbesimit (...) falja, dhe pastaj procesi i pajtimit mund të vijë vetëm nga ana të cilët janë të lënduar. Viktima e mbledhë forcën nga përjetimi i mëshirës dhe dashurisë së perëndisë dhe gjenë forcën që prap të vendosë besimin në njerëz dhe të marrë forcën që prap të kthejë besëimin tek njerëzit dhe të tejkalojë dhunën e shkaktuar nga lufta. Apo siç e thonë edhe disa teologë, në mënyrë që të ketë pajtim, viktimat duhet të falin.

Deklaratë: Monsinjon Marin Srakić, Ipeshvia Đakovačko-osiječka, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, 17. tetor 2009.

Nuk është e lehtë ndërmjet palëve në konflikt të gjendet fushë e përbashkët e interesave andaj them sado që ato janë viktimat dhe interesi është që të ndriqohen krimet dhe kryerësit e ndryshëm të cilët po këtyre viktimave u kanë shkelur drejtat e njeriut, ky interes i përbashkët ka potencialin të ofrimit të njerëzve, ai madje ka një vlerë diplomatike për shkak se është i karakterit mbikufitar dhe unë besoj se ai edhe pse fillon nga një fakt i cili është i hidhur dhe gjason me një problem juridik, ai me të vërtetë ka potencialin të ofrojë njerëzit dhe përhapë fushën e interesit për përbashkët, Ajo që definitivisht është rezultat është ulja e tensioneve.

Deklaratë: Lazar Stojanović, regjisor nga Beogradi, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Prishtinë, Kosovë, 19 dhjetor 2009.

Unë në fillim dua të them në emër të Shoqatës Lëvizjet e Nënave nga enklava e Srebrenicës dhe Zhepës, se ne përshëndesim të gjitha komisionet, jo vetëm këtë komision por cilado që të formohet në Bosnje dhe Hercegovinë dhe jasht saj, sepse gjithmonë është që dikush të punojë diçka se mos të punohet fare. Normalisht që dialogu është i nevojshëm, por më duhet vetëm të them se në gjithë këtë disi më ofendon fjala pajtim. Unë mund ta di që se a do t'ia fali dikujt dhe a do t'ia haroj, por në emër të disa mija nënave unë nuk mund të vendosi (...) Do të thotë, unë do të dëshiroja që ky komision i cili do të krijohet mos ta përmend fjalën pajtim.

Deklaratë: Munira Šubić, Lëvizja e nënave nga enklavat e Srebrenicës dhe Zhepës, Sarajevë, BiH, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, 21 nëntor 2009.

4.2. Përcaktimi i fakteve mbi krimet e luftës dhe shkaktarët e luftës

- Komisioni duhet të merret me faktet mbi

atë se ku, nën cilat rrethana dhe si secila viktima ka vuajtur me emër dhe mbiemër. Gjetja e shkaktarëve na kthen në grupet etnike.

- Kujtimet individuale dhe dëshmitë publike janë esenciale në krijimin e identiteteve të reja politike në Ballkan.
- E vetmja detyrë e komisionit regjional është që të mbledhë fakte. Assesi nuk guxon të lëshohet në cilësimet juridike të krimeve të luftës.
- KOMRA duhet të merret me mbledhjen e të dhënave dhe dokumentimin e jo me interpretimin e fakteve.
- Së pari duhet të përcaktohet faktografia dhe më pastaj konteksti.
- Para dialogut për pajtim duhet të përcaktohen faktet se kush e filloi luftën, pse është bërë luftë dhe cili ka qenë qëllimi i tij.
- Faktet nuk janë të mjaftueshme. Duhet që krimet e luftës të prezantohen në kontekst e një gjë e tillë nuk iu konvenon qeverive.
- Nuk ka përcaktim të vërtetës dhe përgjegjësisë e as pajtimit deri sa nuk të shihen shkaqet dhe pasojat.
- Nëse përcaktimi i fakteve bëhet në deklaratat e viktimave, do të kemi vetëm kryesit e këtyre veprave, nuk do të kemi duhëqësit, iniciatorët e politika dhe drejtuesit e funksioneve shtetërore të cilët kanë qenë organizatorë dhe zbatues.
- Pasqyra e fakteve mbi krimet e luftës nuk është e nevojshme pa analizën e shkaqeve dhe kontekstit, por në rastin e ish-Jugosllavisë kjo do të nënkuptonte kthim në të kaluarën e largët (shekulli XIV)
- Edhe pse vendimi i Tribunalit të Hagës nxjerr shkaktarin dhe karakterin e luftave në ish-Jugosllavi, komisioni nuk do të mund të merrej me shkaktarët.

Ajo se me çka do të duhej të merrej ky komision janë faktet të cilat bazohen në, ta them në atë mënyrë, në një hapësirë të ngushtë, e ajo është: ku, nën cilat rrethana dhe si kanë vuajtur secili me emër dhe

mbiemër. Nëse hyjmë në interpretime, hulumtimin e arsyeve pse çfarë arsye çka ka ndodhur, ne detyrimisht prap do të kthehemi në grupet tona etnike.

Deklaratë: Nedžad Horozović, Qendra për veprim jo-violent, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Sarajevë, BiH, 21 nëntor 2009.

Në këtë kuptim mua më duket se insistimi në faktet precize dhe momeries individuale, në kujtimin individual e cila është e dhimbshme për ne të dëgjohet është shumë e rëndësishme. Kur nëna Mejra foli ishte shumë e rëndësishme të dëgjohej, është më së vështiri të dëgjohet dhe është më domethënëse të dëgjohet historinë personale se sa arsyeshmërinë teorike të shkaqeve, pasojave, mijërave, milionave pastaj këto numra pushojnë së paturi çfarëdo ndikimi. Më duket se shënimi i kujtimeve individuale, dëshmitë e pandërprera publike mund të kenë rëndësi kruciale në krijimin e një baze të re për zhvillim të identiteteve politike të të gjitha shteteve ballkanike.

Deklaratë: Milena Dragičević Šešić, Fakulteti i arteve dramaturgjike, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9. tetor 2009.

Propozoj që ne të fokusohemi në ngjarjet dhe në mbledhjen e dokumenteve dhe mos t'i përcaktojmë vetës (...) qëllime tepër të mëdha, sepse, thjeshtë, do të futemi në grackën që ato qëllime nuk do të mundemi as t'i arrijmë.

Deklaratë: Hajrija Mujović Zornić, Instituti i shkencave shoqërore, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me intelektualët, Novi Sad, Serbi, 25. shtator 2009.

(...) a duhet që ky komision të ketë mandat të përcaktojë kontekstin. Unë do të dëshroja ta ketë por mendoj se nuk duhet ta ketë. Por konteksti nënkuptohet. Mund të jetë në ndonjë hap tjetër përcaktimi i kontekstit. Së pari duhet të kemi faktet. Do të thotë së pari duhet dhënë përgjegje në pesë pyetjet, tani më po sillem si trajner i gazetarisë. Duhet të vërtetojmë faktografinë e më pastaj do të përcaktonim atë se cila është e vërteta, pas kësaj duhet siguruar konteksti. E kush do të përcaktojë kontekstin, historianët e ndershëm, intelijenca e ndershme etj. por ai kontekst duhet të përcaktojë për ata, prap për hirë të gjeneratave të ardhshme duhet ditur pse ajo ka ndodhur.

Deklaratë: Dragoljub Vuković, gazetar nga Podgorica, Mali i Zi, Konsultimet nacionale me intelektualët, Podgoricë, Mali i Zi, 17. dhjetor 2009.

Nëse arrijmë deri te e vërteta dhe nëse krijohet komisioni regjional për të vërtetën, e vërteta nuk është e barabartë me faktet. Do të thotë, faktet e vendosura pa ndonjë kontekst nuk do të thojnë

asgjë, por konteksti është ai i cili spjegon se si kanë rrjedhur gjërat dhe si viktimat e gjenocidit të Srebrenicës është viktimë dhe viktimat e bombardimit të NATO-s është viktimë, këtu është çështja. Do të thotë nuk ka përcaktim të vërtetës dhe përgjegjësisë e as pajtimit në region deri sa nuk të përcaktohen shkaqet dhe pasojat.

Deklaratë: Biljana Kovačević Vučo, YUCOM, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat e grave, politikanet, artistet, gazetaret, Beograd, Serbi, 9. tetor 2009.

Kush janë kryesit? Nëse e vendosim tregimin në viktimën, nëse viktimat do të prezantoj atë se si e sheh vuyajtjen e saj në fund do të kemi se vetëm numër i vogël i njerëzve kanë qenë viktimat dhe se kryesit janë ata të cilët e kanë kryer krimin, nuk do të arrijmë deri tek udhëheqësit, iniciatorët e politikave, drejtuesit e funksioneve shtetërore të cilët kanë organizuar dhe kanë qenë bartësit, do të thotë se nuk e kemi arritur qëllimin të cilin e kemi dashur.

Deklaratë: Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor Pakraca i Lipika, Kroaci, Konsultimet lokale me veteranët, Donja Stubica, Kroaci, 28. tetor 2009.

Mua personalisht më mungon fjalia kush dhe kur ia ka nisur lufta. Mendoj se pa të, deri sa nuk të ketë trimëri që ky tanks i APJ-së i cili ka hyrë në Pakrac dhe ai fqinji (...) e ka marrë pushkën 1. 03. 10091 dhe ka sulmuar stacionin e policisë (...) në Pakracin kroat mund të thotë „po, ne ia kemi nisë, jemi gati të vazhdojmë tutje“... Unë jam katolike, jam e gatshme me ia falë kur të ma zgjasin dorën. (...) dhe nuk po më pëlqen opcioni që fillimi është në Beograd. Piroli iu oftoj, por nëse pas kësaj qëndron fakti që jeni të vetëdijshëm për atë që ka ndodhur.

Deklaratë: Dubravka Špančić nga Pakraca, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, Kroaci, 22. shtator 2009.

Unë jam një pesimist i madh sepse e di kur është krijuar fuqia e dijmë si është krijuara paraja dhe atyre strukturave (politikanëve) e vërteta nuk iu konvenon (...) Në Mal të Zi para tre, katër viteve (...) është xhiruar një film dokumentar (...) i cili ka trajtuar agresionin në Dubrovnik. Në atë film çdo gjë ka qenë e bishtnuar nga faktet (...) Megjithatë dimenzioni politik i gjithë atij marshimi në Dubrovnik (...) nuk ekziston fare. Kështu që me një qasje bazuar në fakte ka ardhur deri tek ajo që doli në njerëzit me mjekkra dhe të dehur kanë hyrë në trashëgiminë botërore të udhëhequr me një energji antike e të ngjajshme. Po e përshkruaj në këtë mënyrë qëllimshëm (...) dua të them se ai kontekst duhet të shfaqet përmes asaj se si do të përputhen faktet, gjë që këtyre nuk iu konvenon.

Deklaratë: Brano Mandić, Vijesti, Mali i Zi, konsultimet region-ale me gazetarë, Novi Sad, Serbi, 26. shtator 2009.

Mina tjetër shkelëse (...) është dilemma a do të merret ky komision rajonal vetëm me faktet apo edhe me shkaqet. Nëse është fjala për faktet (...) mendoj se (...) aty nuk ka shumë të panjohura, pavarësisht nëse rastin për paraqitjen e të vërtetës dhe të përvojës së vetë e kanë vetëm viktimat apo edhe kryesit e krimit (...) Natyrisht se pasqyra e atyre fakteve tek të cilët mund të vihet nuk do të ishte (...) e mundshme as për së afërmi në shkallën në të cilën është e dëshirueshme dhe e nevojshme pa analizën e shkaqeve të atyre ngjarjeve (...) E në qoftë se nisemi me kontekst, atëherë (...) nisemi me historinë (...) Unë jam absolutisht i sigurt se sikur do të niseshim me analizën e shkaqeve apo pasqyrimin e kontekstit (...) do të shkonim deri në shekullin e XIV. Unë thjeshtë nuk shoh në territoret e shtetit tonë, as ambient akademik, as një ambient në shoqëri ku është e dëshirueshme lidhja faktike e historisë.

Deklaratë: Senad Pećanin, Dani, BeH, Konsultimet regionale me gazetarë, Novi Sad, Serbi, 26. shtator 2009.

5. Mandati KOMRA-s

5.1. Mbikëqyrja kohore

- KOMRA nuk duhet të kthehen në të kaluarën e largët. Inkuadrimi i ngjarjeve të para vitit 1989 do t'i relativizonte krimet. Raporti duhet të paraqesë krimet sipas komunave ku ato kanë ndodhur.
- KOMRA nuk duhet të kthehen në të kaluarën e largët.
- KOMRA duhet të përfshijë periudhën e përgatitjes së luftës.
- Për Kroacinë është e rëndësishme të fillojë hetimet nga viti 1990 sepse Mbrojtja territoriale është çarmatosur në vitin 1990 dhe mitingjet e urrejtjes dhe fjalët urrejtënxitëse në media kanë filluar në vitin 1990.
- KOMRA duhet të mbulojë kohën e cila i ka paraprirë konfliktit të armatosur të vitit 1991.
- Nuk mund të kthehemi në shkullin e 18

apo 19 por duhet të fillojmë me 20 vitet e fundit.

E tash kur është fjala për periudhën kohore propozimi im është që kjo të jetë periudha 1991 – 2001. Pra të mos jetë viti përfundimtar viti 1999 por të jetë viti 2001, e kjo do të ndërlidhej këtu me territorin e punës së Komisionit për shkak se ai duhet, natyrisht, të merret me ngjarjet edhe në Slloveni dhe në Maqedoni. Viti 2001 pikërisht e përmenda për shkak të ndodhive në Maqedoni që përafërsisht kanë qenë atëherë, dhe natyrisht për hartimin e raportit final dhe për veprim nëpër komuna ku kanë ndodhur krimet e luftës.

Deklaratë: Dragana Nikolić, Këshilli për iniciativë qytetare, Nish, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zaječar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Të shkohet me këtë në të kaluarën e largët, në vitin 1800 apo ndonjë vit tjetër. Kjo është zbutje e përgjegjësisë për atë (...) që ka ndodhur para disa vitesh në këto hapësirat tona. Për mua kjo fare nuk është e afërt, prandaj do të sugjeroja (...) që të mos shkojmë larg, se do t'i hulumtojmë Ilirët (...) e nuk do ta (...) kërkojmë përgjegjësinë e atyre atje të cilët kanë bërë vepra të këqija sikurse janë bërë në vendin tonë.

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009.

Bie fjala në Srebrenicë tri vjet para se të filloj lufta, i hapën rrugët nëpër mal. Pse po hapën rrugët nëpër mal? Thotë, po duan të eksportojnë dru. Përgatitjet janë bërë. E transferuan armatimin territorial nga Srebrenica. Burri im ka qenë intelektual. E ka ditur çka do të thotë kjo. E pyet Sava Aleksiqin krye-shefin e Sekretariatit të Punëve të Brendshme të Komunës: 'Çka po bëjnë këtë Savo?' Thotë: 'Ndoshta janë vjetruar. Po duan ti zëvendësojnë.' Mirëpo e lanë qytetin pa mbrojtje. Kjo ka qenë përgatitje. Dhe duhet të nisemi nga këto fakte edhe në KOMRA për të konfirmuar përse na ka ndodhur e gjithë kjo. Dikush këtë e ka planifikuar paraprakisht.

Deklaratë: Kada Hotić, Lëvizja e nënave nga enklavat e Srebrenicës dhe Zhepës, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me grupet e grave, Tuzlla, 11 nëntor 2009.

Për këtë shkak është jashtëzakonisht esenciale për Kroacinë që të përcillet prej vitit 1990. Përse prej vitit 1990? Jo vetëm pse Kuvendi e ka miratuar Deklaratën mbi Luftën Atdhetare, jo vetëm pse në Ligj prej vitit 1990 deri më 1996 trajtohet se ka qenë luftë në kuptimin e ngushtë të fjalës, veç për shkak se atëherë është bërë çarmatosja e Mbrojtjes Territoriale, që është esenciale sepse kjo në realitet gjithë

Kroacinë e trajton si viktimë. Sepse nëse dikujt ia merrni mundësinë të mbrohet, atëherë ai automatikisht në raport me dhunën e veprimit ndaj vetes dhe dëmit që ka përjetuar, bëhet viktimë, sido që ta kthejmë. Nga ana tjetër edhe mitingjet edhe fjalët e urrejtjes edhe ndryshimet në media janë bërë më 1990, më pas vetëm është çështje e superstrukturës.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me veteranët, Donja Stubica, Kroaci, 28. tetor 2009.

Në Kosovë duhet të mbulohet periudha kohore nga 11 marsi 1981 kur një student në menzën e studentëve e ka hedhur pijatën në kohën kur ka ardhur stafeta e Titos në qendër të Prishtinës dhe aty është kërkuar që Kosova të fitojë statusin e republikës dhe nga ana tjetër ai student ka brohoritur poshtë Tito... ashtu që në esencë konflikti i armatosur në Kosovë ka filluar më 11 mars 1981 dhe për mendimin tim ka përfunduar më 9 qershor 1999 kur është nënshkruar Marrëveshja e Kumanovës.

Deklaratë: Teki Bokši, avokat nga Kosova, Forumi i pestë regional për drejtësinë në transicion, Budvë, mali i Zi, 29.-30. maj 2009.

5.2. Vrste krënja

- Komisioni duhet të merret me vrasjet, dëbimet, dhunimet, torturat dhe qendrat e ndalesës dhe mbajtjes.
- KOMRA duhet të merret me fatin e të pagjeturve dhe viktimave të dhunës seksuale dhe psikologjike.

- KOMRA duhet të merret me fatin e personave të ngjuar dhe të zhdukur në Vukovar dhe gjurmimin kundër kryerësve të këtyre veprave të rënda.
- Në Kroaci nuk flitet për krimet të cilat janë bërë në Osijek e disa viktimat nuk kanë as drejtë në dëmshpërblim.
- Është e nevojshme që KOMRA të hetojë dëbimin e shqiptarëve dhe rrënimin e objekteve të tyre në Kikindë gjatë bombardimit të NATO-s.
- KOMRA duhet të merret me shkeljet e drejtave të njeriut në Sanxhak gjatë viteve '90-ta.
- KOMRA duhet të përfshijë edhe krimet të cilat forcat serbe i kanë kryer ndaj shqiptarëve në Luginën e Preshevës gjatë periudhës së konfliktit me Ushtrinë Çlirimtare për Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë.
- Në mandat të komisionit duhet të inkuldrohet mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve dhe qytetarëve të Serbisë.
- Shqiptarët bartin barrën e përgjegjësisë për dhunën e vitit 2004.

Këtu u përmendet krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të drejtave të njeriut. Por, në të vërtetë cilat

Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi themelimin e KOMRA-s, Mitrovicë, Kosovë, 29.10.2009.

janë në të vërtetë ato shkelje... Mbi të gjitha janë vrasjet. E dyta janë dëbimet. E treta janë dhunimet. E katërta janë viktimat e terrorit në qendrat e ndalesës dhe mbajtjes.

Deklaratë: Amir Kulaglic nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10. tetor 2009.

KOMRA përveç asaj se duhet të merret me identifikimin e personave të zhdukur, nuk duhet të anashkaloj edhe çështjen e viktimave të dhunës, qoftë dhunës psikike, qoftë edhe dhunës seksuale.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Bashkësia Islame në Mitrovicë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2009.

Kemi njerëz tanë, pakracasit të cilët nga Kostajnica janë dërguar në Manjaçë, Bjelinë, vukovaras të zene rob në Mitrovicën e Sremit, kurrë s' kam dëgjuar se (...) dikush është proceduar nga ato teritore. (...) Unë e di se komisioni do të jap përgjigje pikërisht në këto pyetje.

Deklaratë: Dubravka Špančić nga Pakraca, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, Kroaci, 22. shtator 2009.

Askush nuk i përmendi krimet e luftës në Osijek, thua se ne na ka kapluar harresa! Ne nuk e mbajmë mend se kjo ka ndodhur apo nuk duam t'ia pranojmë vetvetes. Unë nuk di... Në këtë shtet askush nuk e ka shtruar pyetjen "po ku janë ato familje, çfarë ka ndodhur me ata fëmijë, a kanë shkuar ata fëmijë në shkollë, a kanë tash punë, a kanë pasur fare çka të hanë?" Për këtë askush nuk ka shfaqur kujdes. Në rrugën time ka 33 shtëpi. Të gjitha janë të thyera. Nga e para deri të e fundit. Dhe të gjithë kanë marrë dëmin luftarak, vetëm unë në këtë nuk kam pasur të drejtë. Për çka? (...) Mua ma kanë shkruar se nuk kam të drejtë.

Deklaratë: Marija Lovrić, viktimë nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, Kroaci, 17. tetor 2009.

Neve edhe na gëzon që ky KOMRA, të paktën kur t'ia dilte ta gjejë fatin edhe të vetmit të burgosur apo të zhdukurit nga Vukovari, apo nga territory ynë, dhe ta sjellë përpara drejtësisë edhe një kriminel kuptohet me prova, ne banorët e Vukovarit këtë do ta përshëndesnim.

Deklaratë: Željko Pinjuh, qytetar nga Vukovari, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, Kroaci, 17 tetor 2009

Në fillim të bombardimeve, më 1999, shumë lokale afariste të qytetarëve të Kikindës të nacionalitetit shqiptarë kanë pësuar dhe janë djegur, qytetarët shqiptarë janë dëbuar dhe thjeshtë dikush është dashur të jetë urdhërdhënës që masa të detyrohet të shkatërrojë ato objekte. Mendoj se duhet të hetojmë

në Kikindë se kush kanë qenë ata urdhërdhënës, kush kanë qenë ato grupe e individ që e kanë nxitur masën ta shkatërrojë pronën e qytetarëve shqiptarë.

Deklaratë: Nenad Talijanov, Forumi i Kikindës, Kikindë, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17 tetor 2009

(...) nuk duhet me i bë bashkë ngjarjet e vitit 2004 me ngjarjet e luftës. Për vitin 2004 ne jemi fajtor, ne e kemi bërë, ne jemi përgjegjës edhe për kisha, edhe për shtëpia dhe për të gjitha ato përgjegjës jemi ne dhe atë barrë duhet ta bartim ne. Ne edhe prej luftës duhet të mësojmë, duhet me marrë mësimë se çka nuk guxojmë të bëjmë, çka nuk guxojmë me i bë një etniteti tjetër.

Deklaratë: Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29 tetor 2009

(...)(...) Nuk janë vetëm krimet e luftës që kanë ndodhur në hapësirën e ish Jugosllavisë në periudhën prej vitit 1991 deri më 1999. Për shembull çfarë ka ndodhur në Sanxhak po ashtu në vitet e 90-ta. Këto nuk kanë qenë direct krime të luftës, por ju e dini se atje njerëzit, kryesisht të nacionalitetit mysliman, kanë qenë të munduar nga ana e pjesëtarëve të policisë, jo të formacioneve paramilitare, kjo dihet saktë, pos tjerash edhe të paramilitarëve. Mirëpo policia i ka marrë në pyetje njerëzit i ka shoqëruar në biseda informative e kështu me radhë. Kjo po ashtu është një vepër e cila duhet të jetë e dënueshme, nuk është krim direkt i luftës, por unë mendoj se Komisioni duhet të merret me këtë problem.

Deklaratë: Dragana Nikolić, Këshilli për iniciativë qytetare, Zajecar, Serbi, 22 dhjetor 2009.

Nuk e di sa është future në këto rrjedha edhe Lugina e Preshevës, sepse edhe atje ka pasur krime të mëdha, shumë njerëz janë zhdukur dhe nuk dihet se ku kanë përfunduar. Do të thotë duhet të përfshihet Lugina e Preshevës, Presheva- Bujanovci dhe Medvegja. Aty ka pasur një luftë për afërsisht njëvjeçare, ndoshta s'ka qenë ose si doni e quani atë, por ne e quajmë si luftë, sepse ka familje shumë anëtarësh që janë zhdukur ose janë vrarë, kështu që edhe ajo është një lloj lufte. Kisha dashur të dij a do të futet në komisioni edhe kjo pjesë.

Deklaratë: Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovicë Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile, Mitrovicë, Kosovë, 29. tetor 2009

Propozoj që të radhitet edhe një krim i luftës, e ky është mobilizimi i dhunshëm i refugjatëve që është bërë në Serbi, dhe ne për këtë, sa kemi mundur, kemi mbajtur një evidencë shumë të saktë. (...) viktima duhet të jenë të gjithë meshkujt që janë mobilizuar dhunshëm. Gjithashtu është rekomandimi që të shi-

het nëse këto shtetet dëshirojnë të thonë sa të rinjtë kanë qenë të mobilizuar dhunshëm.

Deklaratë: Staša Zajević, Gratë në të Zeza, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me grupet e grave, Podgoricë, Mali i Zi, 23 tetor 2009.

5.3. Autorizimet

- **KOMRA duhet të ketë mandat të hetojë rolin e individëve dhe institucioneve.**
- **KOMRA duhet të jetë e pavarur nga ndikimet politike dhe të ketë fuqinë të lëshojë shkresa obliguese për të gjithë dëshmitarët.**
- **Pjesëmarrësit janë të ndarë rreth amnestisë së kryesve të krimeve të luftës: disa janë kundër e disa vlerësojnë se KOMRA mundet të jap rekomandime organeve gjyqësore, por jo edhe amnestinë.**

Me çka do të merret ky komision, me individët apo me institucionet? Mendoj se pikë së pari është me rëndësi të merret me institucionet që do të sjell edhe tek individët të cilët kanë bërë gjëra të tilla.

Deklaratë: Zekerijah Hadžić, Asociacioni i studentëve Srebrenicë, BeH, Konsultimet lokale me bashkësinë lokale, Zvornik, BeH, 18. korrik 2007.

E dini se disa nga këto krime i kanë krijuar mediat? Ju kujtohet para luftës, ju kujtohet çka shkruhej mbi Kosovën? I gjithë ai orkestrim ka ndodhur me anë të mediave. Pra, ato kanë qenë politike, shumë kriminel janë manipuluar.

Deklaratë: Dževdet Hadžiselimović, Shoqata Protogora, Poreç, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pula, Kroaci, 1. korrik 2009.

Mandati (...) konsideroj se nuk duhet të jetë i kufizuar për veprim vetëm në individët, por edhe në institucione. Individët janë kryes (ekzekutor) dhe këto janë vetëm figura të shahut në tërë sistemin. (...) A mundet KOMRA në kohë të afërme, pas paraqitjes së fakteve, ta ngre edhe çështjen e rolit të institucioneve. Historia do të ishte boshe nëse do të mbeteshin vetëm individët që kanë krye krime, nëse prapa kësaj nuk shihet qartë frymëzimi i gjithë kësaj. Kuptohet edhe roli i kishës edhe i arsimit, të gjitha aspektet e shoqërisë tonë. Nuk ekziston vend bosh në sistemin tone shoqëror i cili nuk ka pasur rol në nxitjen e luftës dhe të urrejtjes luftarake..

Deklaratë: Nevena Kostić, Gratë për Paqe, Leskovc, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat e grave, politikanëve, artisteve, gazetarëve, Beograd, Serbi, 9. tetor 2009.

Kolegu (...) shtroi një tezë të rëndësishme (...) duke hapur bisedën për hulumtimin e rolit të mediave gjatë viteve të nëntëdhjeta (...) Hulumtimi i rolit të mediave gjatë viteve të nëntëdhjeta është i rëndësishëm, por është me rëndësi të konstatohet roli i mediave edhe për atë periudhë para viteve të 90-ta kur në realitet nisi orkestrimi i ngjarjeve.

Deklaratë: Željko Hodonj, HINA, Kroaci, Konsultimet regjionale me gazetarë, Novi Sad, Serbi, 26. shtator 2009.

Edhe ne këtu tash mund të formojmë komisionin, dhe t'i ftojme dëshmitarët të dëshmojnë e ai thotë "s'dua" (...) Vërtetë lypset të jetë i pavarur (...) nga të gjitha ndikimet e mundshme politike, e nga ana tjetër nevojitet të ketë instrumente të detyrimit. Kur ai komision ta gjejë të nevojshme se duhet të dëshmoji ai dhe ai person, domethënë që edhe automatikisht mund të jap urdhëresën për shoqërimin e atij personi që të vijë, do me thënë që ai të dëshmojë e që atë urdhëresë nuk mund ta bllokojë ndonjë institucion tjetër në kuadër të shtetit.

Deklaratë: Đorđe Radanović, Qendra për afirmimin e të rinjëve Shekoviqi, BeH, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17. shtator 2009.

Nuk ka amnesti për askë i cili e ka kryer atë krim.

Deklaratë: Marko Grabovac, Organizata e republikës për kërkimin e të zënëve peng dhe luftëtarëve të pagjetur i Republikës Serbe Brod, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3. tetor 2009.

Sa i përket amnistisë (...) unë këtu jam rigoroz kundër (...) që ai komision të jap Rekomandime, por të marrë vendime (...) këtu tash shtrohet çështja e kompetencës së trupit dhe unë mendoj se këtu veç hymë në kompetencën e organeve juridike dhe kjo tash më (...) është një çështje serioze juridike (...) kujtoj bile se është edhe çështje etike (...) Kjo amnistia, në realitet mund të jetë rekomandim.

Deklaratë: Saša Radovanović, Instituti për kulturën serbe, Kruševc, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, 7 shtator 2009.

Megjithatë, të lëshohet në atë se mandati të jetë amnestia, me të vërtetë mendoj se ky nuk do të duhej të ishte mandati i këtij komisioni.

Deklaratë: Šefika Murtagić, Shoqata Qelësi i ardhmërisë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10. tetor 2009.

Sa i përket amnistisë, apo lehtësimit të dënimit, në qoftë se është fjala për kryerësit e veprave, unë mendoj se ata s'duhet as të amnistohen, as t'u lehtësohet dënimi.

Deklaratë: Nexharija Islami-Pllana, Dona, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije sa civilnom društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.

6. Aktivitetet e veçanta të KOMRA-s

- KOMRA duhet të evidentojë të gjithë viktimat, me emër dhe mbiemër, dhe të dihet se si kanë vuajtur.
- Zgjedhja e fatit të pagjeturve
- Komisioni duhet të bëjë regjistrimin e viktimave dhe kryerësve të veprave
- Regjistrimin e të burgosurve politik gjatë periudhës së komunizmit dhe konfliktit të armatosur
- Regjistrimin e të ndaluarve dhe burgosurve në objekte të ndryshme në mënyrë të kundërligjshme
- Komisioni duhet të përgatisë antologjinë e teksteve të gazetarëve të cilat kanë përgatitur materializimin e idesë që ka shpie drejt krimit
- Regjistrimin e viktimave gjatë bombardimit të NATO-s si dhe përcaktimin e shkaqeve që kanë sjellë deri tek bombardimi

Ajo që mendoj se është jashtëzakonisht e rëndësishme dhe për çka unë këtë koalicion e kam përqafuar edhe këtë iniciativë e shikojë si diç që është shumë me rëndësi, është që të shënohen viktimat. Ne kemi të shënuara veprimet nëse i gjejmë ditarët e topçinjtë, do ta kemi edhe këtë. Kemi të regjistruara emisionet televizive, i kemi të shënuar nxitësit, kemi të regjistruara tekstet gazetareske. Çdo gjë në këtë luftë është regjistruar, vetëm viktimat askund nuk janë regjistruar.

Deklaratë: Miroslav Varga, branitelj iz Osijeka, Hrvatska, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopad 2009.

Mendoj se përfundimisht ka ardhur koha që pas 14 vjetësh, si në këto hapësira të Bosnjës e Hercegovinës ka pushuar lufta ... Të vijmë deri tek e vërteta, respektivisht që të gjitha viktimat të regjistrohen saktësisht me emër e mbiemër. Dhe mendoj se ky është rol i KOMRA -s. Nëse nuk mund të vijmë tek të dhënat e sakta mbi kryesit, të paktën mund të sigurojmë të dhënat kush dhe si ka pësuar.

Deklaratë: Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, odbor u Šamcu, BiH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Dobo, BiH, 3. oktobar 2009.

Të gjenden të gjithë që janë zhdukur, vrarë dhe të

varrosën me dinjitet. Dhe tjetër, që të identifikohen dhe dënohen kriminelët e luftës (...) të gjithë ne dëshirojmë që në njëfarë mënyre të tregohet e dësh-mohet përse ka ndodhur kjo dhe kush e ka iniciuar që të ndodh e gjithë kjo.

Deklaratë: Alija Dautović, Udruženje žrtava rata Vlasenica 92 – 95, Tuzla, BiH, Konsultacije sa lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.

Do të donim t'u mbështesim në këtë iniciativë në emër të anëtarëve të familjeve të pagjeturve dhe-dashtë Zoti që me bashkëpunimin tonë dhe tuaj të përbashkët, si dhe të qeverisë tonë, t'i gjejmë të pagjeturit tanë (...) Dëshira më e madhe dhe pasu-ria më e madhe do të ishte ta gjejë babën tim, ta dijë ku e ka varrin.

Deklaratë: Naser Kadriu, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.

(...) Është më mirë që ai i cili ka krye krim të thotë ku janë trupat që ne familjarët të qetësohemi. Nuk është e domosdoshme që unë ta padis askënd (...). Le të mi jap eshtërtat, fëmijën. Dhe ashtu të kënaqura do të ishin të gjitha këto familje nga ana ime, që të gjenden mbetjet mortore dhe të varrosen me dinjitet

Deklaratë: Milorad Zimović, Shoqata për kërkimin e të pag-jeturve, Brčko, Konsultimet me bashkësinë lokale, Brčko, BeH, 5 dhjetor 2009.

Pajtohem se (...) ky komision duhet ti emërtojë kryesit e krimeve të luftës, sepse megjithatë, ... Nëse i emërtojmë viktimat, kundruall kësaj le të kenë edhe ata që i kanë kryer ato krime të luftës pavarë-sisht nga cili popull vijnë.

Deklaratë: Samir Palić, Bashkësia lokale Qyteti Kulla në Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Zvornik, BeH, 18. kor-rik 2007.

Një ndër viktimat të cilat mund të japin fakte direkte për çdo gjykim apo kundër shtetit e cila ka ndërmar-rë vepra kriminale të cilat nuk janë të përfshira në konventat ndërkombëtare janë të burgosurit politik. (...) Mendimi im është se pika e parë do të ishte që komisioni apo kusshdo qoftë tjetër të formojë një komision që do të merrej me të burgosurit politik.

Deklaratë: Liridon Jetishi, student i Fakultetit të shkencave poli-tike dhe Fakultetit Juridik, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet nacio-nale me studentët studentë, Prishtinë, Kosovë, 15 prill 2009

Kam qenë robër në kampin Buçje, por para këtij kampi Buçje ka qenë një kamp në Grgjevic për të cilin ndoshta askush nuk ka ditur nga këto pushte-te, vetëm kanë ditur disa njerëz, ata kriminelët që na kanë mbyllur atje (...) Sekret, për të cilët nuk ka ditur askush përpos partisë, të këtyre "serbomëd-

henjve", si do ti quaja unë ata, apo jo serbët (...) dhe atje duhet vendosur një tabelë.

Deklaratë: Veljko Mandić, Shoqata e luftëtarëve antifashistë, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pakrac, Kroaci, 22 shtator 2009.

(...) të tri palët në Bosnjë e Hercegovinë kanë shoqatat e kampistëve, mendoj se do të ishte mirë që të tri palët ta shkruajnë çka është definicioni e kampit dhe përse ata konsiderojnë se atje ku kanë qenë të zënë rob janë kampe, por pastaj ai definicion që e kanë shkruar ata, nënkupton se në qoftë se edhe pjesëtarët e popullit të tyre respektivisht të entiteve të tyre kanë organizuar diç të tillë, që kjo po ashtu të konsiderohet kamp. Domethënë, jo vetëm ku kam qenë unë veç edhe dikush nga ana ime këtë e ka organizuar, atëherë kjo po ashtu konsiderohet kamp. Mendoj se propozimi im, ai definicion, është mënyrë sipas të cilës mund të zgjidhet kjo pyetjeçka është qendra e grumbullimit e çka kampi? Dhe konsideroj se duhet shënuar të gjitha vendet e pësimeve sikur që janë shënuar pas Luftës së II Botërore kampe, sidomos siç janë Jasenovac, Aushvic etj. (...) çdo krim të luftës pavarësisht nga cila anë është kryer, unë e gjykoj dhe do të më vinte mire në qoftë se në vendosjen e pllakës përkujtimore në Stajiqevë vinë edhe ato viktimat e Lorës (burgu), e po ashtu nëse ata vendosin një ditë ta vënë pllakën përkujtimore në Split, në Lora, do ta kenë mbështetjen time.

Deklaratë: Zoran Šangut, Shoqata e juristëve Vukovari, Kroaci, Konsultimet nacionale me të ndaluarit dhe burgosurit në qendrat e mbajtjes, Sarajevë, BeH, 10 dhjetor 2009

E përshëndes iniciativën, sepse pavarësisht sa kemi punkte të tilla që merren me këtë çështje, gjithmonë ka pak, ngase krimi është planetar. Sipas meje do të duhej që ky institucion (KOMRA) ta hartojë antologjinë e teksteve të gazetarëve të cilët janë luftë nxitës, kriminel, të cilët i përgatisin shpirtrat për materializimin e idesë. Jam për atë që të futet, nëse mundet, një klauzolë e shkurtër mbi ata gazetarë dhe të hartohet antologjia, antologjia empirike që është representative dhe të shihet qartë se si dikush i ka përgatitur shpirtrat për disa gjëra.

Deklaratë: Ibrahim Bušatlija, Këshilli i kongresit të intelektualëve boshnjak, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me intelektualët, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

A është mandate i KOMRA, sipas ndonjë ideje, të shkojë në atë drejtim që të shtrihet në pyetje e përgjigje, domethënë në viktima dhe shkaqet e bombardimeve që kemi pasur nga Pakti NATO? Mendoj se shembulli i RTS është shumë i mirë, kemi edhe shkaqet edhe pasojat për ta vëzhguar

dhe parë fajësinë edhe nga ana jonë edhe nga ana e atyre tjerëve.

Deklaratë: Velimir Lipovan, avokat, Srbija, Konsultimet me bashkësinë lokale, Kikindë, 17. tetor 2009.

7. Dëshmitë publike

- Dëshmitë publike të viktimave do të na ndihmojnë të kuptojmë se çfarë iu ka ndodhur të tjerëve.
- Duhet të dëgjohen tregimet e të gjitha viktimave. Ky është respektim e jo barazim.
- Prioritet është që në Kroaci të dëgjohen dëshmitë nga Knini e në Serbi dëshmitë nga Vukovari.
- Vlera më e madhe e KOMRA-s është që të mundësohet të rinjëve dhe gjeneratave të ardhshme të kuptojnë e gjitha ajo çfarë ka ndodhur nëpërmjet tregimeve të njerëzve nga hapësira e tërë ish-Jugosllavisë.
- Dëshmia publike e viktimave na ndihmon të ndiejmë dhimbjen e të tjerëve dhe ndërtojmë solidaritetin në mes të viktimave.

Ne të gjithë këtu, veçmas këta nga Prijedori, por edhe këta njerëz përreth e dinë se çfarë ka ndodhur në Prijedor (...) Dhe unë thash herën e kaluar se gjumë gjëra, besoni, nuk i kam ditur derisa nuk nisa të vij këtu dhe t'i dëgjojë viktimat çka po flasin. E pash kur ky djaloshi i ri, ulur pranë meje, Sudbini, tregoj krejt çfarë i ka ndodhur atij. Dhe unë nuk di sa here e kamë kthyer atë at CD dhe shikuar. Dhe, t'u them singlerisht dëshmia e tij dhe gjithë ajo që tha, fatkeqësisht ai krejt e ka përjetuar atë, më jep shpresë se megjithatë do të mund të arrijmë deri tek e vërteta mbi gjithë atë që ka ndodhur.

Deklaratë: Zdravka Karlica, Organizata republikë e familjarëve të zënë peng dhe luftëtarëve të vrarë dhe civilëve të pagjetur të Republikës Serbe, këshilli në Prijedor, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10. tetor 2009.

(...) Nuk dua të përziehem në atë që ka ndodhur në Kalinovik, çfarë ka ndodhur në Konjicë, në Mostar, sepse ato gjëra nuk i di. Dua ti pranojë me respekt, jo me vlerësim, jo me cilësimin se rrëfimi im është më i rëndë, rrëfimi im është tjetër faresh e kështu me radhë. Kjo është mënyrë e vetme. Ky nuk është njëjtësim, sepse ne e dimë çka na ka preokupuar më së shumti, Srebrenica dhe fillimi i luftës, edhe Kapija dhe Markalle në Sarajevë e kështu më radhë, kjo

domethënë ku kanë ndodhur krimet që kanë qenë me numër të madh..

Deklaratë: Teufika Ibrahimefendić, Shoqata Vive gratë, Tuzla, Konsultimet nacionale me grupet e grave, Tuzla, BeH, 11. nëntor 2009.

Me këto konsultime sigurisht të trimërojmë njerëzit të flasin. Do t'i trimërojmë në atë mënyrë që përmes dësgjimit eventual të viktimave të kuptojnë se edhe të tjerët e kanë atë dhimbje për diçka që i ka prekur gjatë luftës dhe aty të afirmojmë parimin e një lloji solidariteti ndërmjet nesh.

Deklaratë: Vehid Šehić, Forumi i qytetarëve nga Tuzla, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Doboj, BeH, 3. tetor 2009.

(...) të themi (që) ato dëshmitë nga Knini ti dëgjojnë, varësisht nga vitet për të cilat është fjala në Beograd, ti dëgjojnë në Banja Luka dhe ti dëgjojnë në Zagreb. Që dëshmitë nga Stolci, nga Prozori të dëgjohen në Zagreb, që dëshmitë nga Vukovari të dëgjohen në Beograd, Nish, etj..

Deklaratë: Mario Mažić, Iniciativa për të drejtat e njeriut në Kroaci, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Banja Luka, BeH, 17 tetor 2009.

Dëshiroj që fëmija im një ditë (...) kur të hyjë në internet dhe kur të dëshirojë të mësojë detaje për atë çfarë ka ndodhur në hapësirat ku kanë jetuar prindërit e tij, të mësojë diçka që është më afër të vërtetës, e do të mësojë diç që është më afër të vërtetës ashtu (...) që të vërtetën e vet do ta tregojnë të gjithë njerëzit që kanë marrë pjesë në këtë, respektivisht njerëzit nga këto hapësira (...) dhe mendoj se kjo është vlera më e madhe e këtij projekti.

Deklaratë: Vesna Sladojević, Radiotelevizioni i Serbisë, Konsultimet rajonale me gazetarët, Novi Sad, Serbi, 26 shtator 2009.

8. Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-s

- **Numri i komesarëve duhet të jetë ndërmjet 20 dhe 25.**
- **Numri i komesarëve nga secili shtet duhet të jetë në përputhshmëri me numrin e viktimave**

Numri nuk duhet të jetë tepër i madh. Por nuk guxon të jetë as tepër i vogël. Unë për shembull jam për 20 deri 25 komisarë në përbërje të atij Komisioni. Por jo proporcionalisht, numri i njëjtë nga Mali i Zi, Serbia, Kosova, Bosnja, Kroacia, veç sipas numrit të viktimave (...) Nuk mund të ketë numër të njëjtë në KOMRA të Malit të Zi i cili ka numër

shumë të vogël të viktimave në raport me Bosnjën e Hercegovinën.

Deklaratë: Amir Kulagić nga Srebrenica, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Cazin, BeH, 10. tetor 2009.

Duhet patjetër ta zhvillojmë strategjinë kur të vij moment për propozim, kë do ta propozojmë. Kjo duhet të jetë e unifikuar. Mendoj se do të ishte shumë e rëndësishme që kudo në rajon këtë ta bëjnë ose parlamenti ose kryetari (i shtetit). Bie fjala do të ishte më thjeshtë të ndikohet nëse këtë e bënë kryetari.... Varet kush do të jetë në atë moment. Kujtoj se është tepër e rëndësishme të kemi qëndrim unik për mbarë rajonin, që propozimi të kalojë nëpër të gjitha parlamentet. Kjo është shumë më mirë.

Deklaratë: Rada Borić, Qendra për Studime Gjinore, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me organizatat e grave, politika-neve, artisteve, gazetarëve, Beograd, Serbi, 9. tetor 2009.

Ai person duhet më parë atë egon e vet, nëse është deri në kulm, ta zbret në xhep dhe të pranojë se ka pasur në popullin e tij ndonjë nga krimet, që të mund ma lehtë ta dëgjojë palën tjetër kur të bëhen dëgjime publike. E jo që në te të aktivizohen emocionet dhe të thotë: ndal, edhe tek ti atje ka ndodhur ky...! Domethënë, më parë gjendja faktike që unë të mund ta shikojë në sy Perën dhe Pera mua. Që unë të mund ta dëgjojë atë si njeri dhe të mundët ai të më dëgjojë mua, tek atëherë mund të bisedojmë mbi KOMRA. Përpara kësaj nuk ka asgjë! Më falni, tek atëherë mund të flasim për rastet tona veç e veç. Duhet të bisedojmë a jemi për KOMRA, kush duhet të jetë aty, çka duhet të jetë aty, e jo cilat janë problemet e mia personale.

Deklaratë: Mirsad Dizdār, Lidhja e të ndalurve dhe burgosurve në qendrat e ndalimit BeH, Jajce, konsultimet nacionale me të ndalurit dhe burgosurit në qendrat e ndalimit, Sarajevë, BeH, 10. dhjetor 2009.

Frikohem që të mos shkatërrohet edhe KOMRA sikurse u shkatërrua edhe ish RSFJ. Këtë frikë e kam nga fillimi qysh se kam nisur të mendoj për gjithë këtë, ndoshta të huajt duhet të kenë implikim vetëm që të shikojnë që ky të mos shkatërrohet.

Deklaratë: Dušan Višnjić, Zyra për të rinjtë të qytetit të Shabacit, Serbi, Konsultimet me bashkësinë lokale, Shabac, 13 nëntor 2009

Ajo për të cilën folët rreth asaj se kush i zgjedh anëtarët e Komisionit, kush do ti propozojë, kush do të jenë ata njerëz, çfarë do të jetë integriteti tyre etikë, më duket se nuk do të mund ta pengojë që megjithatë korpusi i fuqishëm i fakteve të mbledhet dhe historianëve e teoricienëve të ardhshëm tu ofrohet mundësia që realisht ta përpunojnë, të gjenden fjalë të mirëfillta, që të përshkruhet ajo që ka ndodhur në këto territore dhe të gjenden ter-

ma adekuate se që janë këta juridik me të cilët po shërbehem tash.

Deklaratë: Milena Dragičević Šešić, Fakulteti i arteve dramaturgjike, Beograd, Serbi, N, Konsultimet nacionale me organizatat e grave, politikanëve, artisteve, gazetarëve, Beograd, Serbi, 9. tetor 2009

9. Dokumentimi

- **KOMRA do të ketë problem të sigurojë të dhënat dhe dokumntet në pronësi të organeve shtetërore.**

Ky komision nuk guxon të ketë mandat të stërzgatur, por aty vie në pah rëndësia e organeve, organeve zyrtare të cilët tanimë funksionojnë dhe përafërsisht merren me këto çështje në vendet e tyre, që thjeshtë të hapin arhivat e tyre në mënyrë që çdo gjë që kanë ardhur deri tani në mënyrë automatike të jenë të qasshme dhe atëherë mundet në bazë të këtyre standardeve ti qase mi secilit fakt.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVR PGZ, Kroaci, Konsultimet lokale me veteranët, Donja Stubica, Kroaci, 28. tetor 2009.

10. Selia e KOMRA-s

- **Selia e zyrës qendrore të KOMRA-s duhet të jetë me rotacion.**
- **KOMRA duhet të ketë zyret në bashkësitë lokale, fillimisht ku gjendet bashkësitë etnike të cilat jetojnë të ndara njëra prej tjetrës si dhe në bashkësitë të cilat janë të ngarkuara me konflikte.**
- **Brčko është evnd i mirë për seli të KOMRA-s.**

Në rast se KOMRA duhet me qenë e organizuar në atë mënyrë që me pas zyrën qendrore, ku do të duhej të ishte selia e KOMRA-s dhe ku do të vendoseshin zyrat përfaqësuese (...) propozimi im është që selia e KOMRA-s të vendoset me rotacion.

Deklaratë: Furtuna Sheremeti, Iniciativa e tw rinjwve pwr tw Drejtat e Njeriut, Prishtinë, Kosovë, 30. shtator 2009.

Unë vij nga bashkësia e ndarë kombëtare dhe shkojë në shkollë e cila është e etiketuar si dy shkolla nën një kulm. Dhe pikërisht angazhohem për këtë lokale e primare. Domethënë, KOMRA-n lokale. Kjo është ide ekstra, sepse (...) nëse ne e zgjidhim këtë në bashkësinë lokale, shumë lehtë kjo do të mund të shtrihet në shkallë shteti.

Deklaratë: Avdo Zec, Qendra e tw rinjwve Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH, Konsultimet nacionale me tw rinjtë, Sarajevw, BeH, 17. shtator 2009.

Vetëm një sugjerim i shkurtër lidhur me qendrën KOMRA, veç si e quani komitet rajonal. Mendoj se Bërçko imponohet vetvetiu pasi që nuk është askund, e është gjithkund. Domethënë, doshta gjithkund do të ekzistojë ndonjë përpjekje e trysnisë politike të këtij apo atij pushteti. Falë rrethanave në atë qytet të bukur, i cili përndryshe gjeografikisht është pozicionuar bukur, mendoj se aty më pak është e mundshme që ndonjë garniturë politike të ushtrojë trysni. Si seli, po. Testoni entuziazmin e komisarëve potencial.

Deklaratë: Zoran Živković, Milenijum, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me organizatat jo-qeveritare, Beograd, Serbi, 17. dhjetor 2009.

11. Marrëdhëniet me gjyqësinë

- **KOMRA mundet të nxisë gjykimet në shpejtësi, me cilësi dhe pejtësi t'i procesojë.**
- **KOMRA do të hetojë krimet e luftës të cilat deri tash nuk janë procesuar.**
- **KOMRA duhet të ketë bashkëpunim të ngushtë me organet e drejtësisë.**
- **Prokuroritë duhet me ligj të obligohen të përcjellin dhe përdorin dokumentacionin të cilin do ta mbledhë komisioni i ardhshëm gjatë mandatit të tij.**

Nga KOMRA pres është një presion shtesë, edukim, ngritje të vetëdijës në shoqërinë tonë, e veçanarisht në gjyqësi. Sepse, mendoj se vet fakti se prap do të evidentohen të dhënat ndoshta ndonjë lëvizje do të ndodhë edhe në gjyqësinë tonë në shpejtësi dhe cilësi të gjyimit.

Deklaratë: Biserka Momčinović, Qendra për iniciativa qytetare, Poreč, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Pula, Kroaci, 1 korrik 2009

Për shumicën e këtyre krimeve që janë bërë në territorin e Komunës Zvornik ... po zhvillohen disa procese gjyqësore. Ato janë në zhvillim e sipër, por për shumicën e atyre krimeve ende askush nuk është përgjigjur (...) Domethënë, komisioni duhet të ketë bashkëpunim më të ngushtë me prokuroritë për shkak të, ashtu të them, dërgimit sa më të shpejtë të fakteve dhe të dhënave mbi krimet e luftës.

Konsultimet kombëtare me të rinjtë Sarajevë, BeH 19.09.2009.

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e Familjeve të personave rob e të pagjetur të Komunës Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale në Zvornik, BeH, 18 korrik 2007

Këtë po e flas për shkak se të gjitha prokuroritë publike, do të ishin të detyruara ta përcjellin ligjshëm atë që e bënë komisioni. Domethënë komisioni është shumë i rëndësishëm edhe për aspektin e të drejtës ndëshkuese dhe politikës penale.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për Paqe në Baranj, Kroaci, Konsultimet me bashkësinë lokale, Osijek, Kroaci, 17. tetor 2009.

12. Pengesat

- Shtetet në region të cilat nuk pranojnë faktet të cilat i ka përcaktuar Tribunalet e Hagës vështirë që do të përkrahin iniciativën për krijimin e KOMRA-s.
- Ekziston dyshimi që Kosova dhe Serbia nuk do të vendosin bashkëpunim në drejtim të konstatimit të fakteve pa marë parasyshë kush do të jetë anëtar i KOMRA-s.
- Një ndër problemet për themelimin e KOMRA-s mund të jetë edhe ajo se ndonjë nga shtetet në region mos ta njohin Kosovën.

- Pengesa më e madhe për qartësimin e të kaluarës janë politikanët dhe opinioni publik të cilët të dënuarit e “tyre” për krimet të luftës i shohin si heronjë.
- Përmendoret viktimave dhe kryerësve çfare po iu ndërtohen në BeH po thellojnë ndarjen ndërmjet popujve.
- Në përmendoret viktimave në Kosovë shihet dhunë. Të gjitha viktimat janë me armë. Do të ishte më mirë të tregohet se Öfarë ka ndoshtur në të kaluarën e jo të nxiten të rinjtë kundër një populli.
- Ndoshta është shumë herët që qeveritë të krijojnë komisionin e cila do të bëjë punën e saj.

Pra, janë të pakontestueshme faktet se Gjykata e Hagës i ka konstatuar faktet në të gjitha palët, por ato në realitet nuk i pranojnë politikën dhe për këtë shkak mendoj se do të jetë shumë vështirë të binden qeveritë e vendeve të cilave vështirë do të mund tu qaseni me këtë projekt.

Deklaratë: Damir Šimić, TV BH1, BeH, Konsultimet regjionale me gazetarë, Novi Sad, Serbi, 26. shtator 2009.

Unë jam skeptike në bashkëpunimin [e Serbisë dhe Kosovës], për arsye se e dimë që bashkëpunimi për

gjetjen e fakteve në Kosovë, shkon faktikisht drejtpërdrejt me Serbinë, për shkak se shumica e fakteve për të cilat ne jemi të interesuar, gjenden atje. Unë jam skeptike në atë se sa mund të bashkëpunojmë me ta, sa munden të na ofrojnë ndihmë, në zbulimin e fakteve të cilat neve na interesojnë. Për këtë, unë e kam një dyshim të madh, një pikëpyetje shumë të madhe se sa mund të jetë efikas kjo dhe sa ju faktikisht besoni se ajo mund të jetë frytdhënëse, pa marrë parasysh çfarë persona zgjedhën për atë koalicion.

Deklaratë: Venera Ramaj, Integra, Kosovë, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Prishtinë, Kosovë, 30. shtator 2009.

KOMRA si (...) komision rajonal i cili duhet të formohet me marrëveshje ndërkombëtare, si mund t'i tejkalojë problemet e quajtura anëtarësim të Sllovenisë, e së shpejti edhe të Kroacisë, në Bashkimin Evropian dhe mosnjohja ndërkombëtare e Kosovës vetëm si vend ku duhet të hulumtohen shkeljet e të drejtave të njeriut?

Deklaratë: Damir Salkić, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Bosnje e Hercegovinë, Sarajevë, BeH, konsultimet nacionale me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17. shtator 2009.

Dhe në fund të fundit edhe kriminelët e luftës të dënuar, mendoj në ata të Hagës, janë kthye me ngadhënjim në mjedisin e vet dhe atë jo vetëm pse kjo është pjesë e manipulimit, veç që kjo është ndjenjë e opinionit publik..

Deklaratë: Zdravko Grebo, profesor, Fakulteti Juridik në Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me intelektualë, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009

(...) këtu në një qytezë, jo larg Sarajevës, një kriminel lufte pritët në stadium me flamuj e muzikë. Një tjetër pritët në ndërtesën e Presidencës së Bosnjës e Hercegovinës. Për një të tretin shkojnë avionët. Dhe nuk jam i sigurt se strukturat shtetërore mund të

japin ndonjë kontribut në vërtetimin e fakteve..

Deklaratë: Josip Muselimović, avokat nga Mostari, BeH, Konsultimet nacionale me intelektualë, Sarajevë, BeH, 7 nëntor 2009.

Unë e di se kur shkojmë (...) në Bosnjën Lindore (...) këtu (...) kanë bërë atë e këtë, dhe regjistri. Duhet shënuar përmendoren. Përmendorja si përmendore është përmendore dhe dihet për çka dhe çfarë qëndrimi duhet pasur ndaj saj. Mirëpo, kështu si po punohet, ne (...) po e thellojmë hendekun që është prezent.

Deklaratë: Salih Rasavac, Corridor, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Sarajevë, BeH, 17 shtator 2009

Në Kosovë (...) në ato lapidare qartë shihet dhuna. Ato janë të ndërtuara me armë dhe ato janë të vendosura nëpër qendra të vendeve (...) ku fëmijët kanë qasje vizuale tërë kohën dhe ajo gjatë rritjes së tyre mund tua përkujtoj një ide, një ide kundër një kombi tjetër i cili gjithmonë ka me qenë i keq deri në vdekjen tone. A ka ndonjë plan konkret për këto memoriale, që të jenë në nivel nacional por që nuk i irriton personin drejtpërdrejt në aspektin të asaj që ka ndodhur më herët.

Deklaratë: Korab Krasniqi, Integra, Prishtinë, Kosovo, Konsultimet nacionale me të rinjtë, Prishtinë, Kosovë, 30. shtator 2009.

(...) ne jemi dëshmitarë se për gjëra shumë më pa djallëzore pushteti nuk dëshiron ta kyç në cilindo trup askënd i cili ka integritetin dhe qëndrimin e ve. (...) E lërë më ti procedojmë krimet e luftës, dhe që pushteti në atë komisioni ta instalojë ndonjë levë, ndonjë intelektual apo njeri të mendimit të lirë, të guximshëm dhe përgjegjës të cilët e dine këtë... ndoshta ende është shumë herët që pushtetet ti formojnë këto komisione, e formalisht mund të kemi Komisionin i cili nuk do ta kryej punën e vet.

Deklaratë: Stanko Marić, Senat U

V Procesi konsultativ mbi nismën për themelimin e KOMRA-s

janar 2010 – shkurt 2011

Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve

80. Konsultimet me komunitetin lokal mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së

Kanjizhë, Serbi
16. janar 2010.

Konsultimet me komunitetin lokal në Kanjizhë janë organizuar nga Qendra për mbështetje të Grave dhe nga Klubi i Kikindës (Serbi), anëtare të koalicionit për KOMRA. Në konsultime kanë marrë pjesë 28 përfaqësues të qeverisjes lokale, të shoqatave të luftëtarëve, anëtarëve të këshillave lokal të partive politike, të nxënësve parlamentar, të Forumeve të grave, aktivistëve të organizatave joqeveritare si dhe gazetarët nga mediat lokale. Në mesin e pjesëmarrësve ishin edhe kryetari i kuvendit komunal të komunës Novi Knezhevac, zëvendëskryetari i kuvendit komunal të komunës Novi Knezhevac si dhe këshilltari i kryetarit të komunës së Kanjizhës. Pjesëmarrësit vinin nga Kanjizha, Novi Knezhevac dhe Kikinda. Ligjërues në këtë takim ishin Dragan Popoviq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) dhe Ivan Novosell (Legalis, Kroaci) ndërkaq takimin e ka moderu-

ar Marija Sërđiq (Qendra për mbështetje të Grave, Serbi). Mbi takimin e mbajtur kanë informuar mediat JP Qendra për informim, Novi Knezhevac, dhe radio Panda nga Kanjizha.

**Shoqëria duhet të jetë e pjekur në mënyrë që
KOMRA të mund të ndikojë.**

Mendoj se shoqëria duhet të jetë e pjekur në mënyrë që një komision i tillë të mundet t'i thotë këto gjëra... (..).

Deklaratë: Zoltan Balint, organizata artistike Kanjishki krug, kanjizhë, Serbi, konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. janar 2010.

**Duhet që në rrethin tonë t'a përfitojmë masën
kritike e cila kërkon që të thuhet e vërteta.**

Mendoj se së pari në rrethin tonë duhet të spastrojmë këto gjëra dhe të arrijmë deri tek ajo masa kritike në shoqëri e cila thotë që duhet treguar të vërtetën mbi atë se çka ka ndodhë... (..) Pa këtë masën kritike vështirë se do të marrim arsyetim nga shoqëria për këtë punë... (..).

Deklaratë: Zoltan Balint, organizata artistike Kanjishki krug, Kanjizhë, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. janar 2010.

Edhe pse nuk duhet ngarkuar rininë, të gjithë duhet të jenë të vetëdijshëm për faktet.

Mendoj se nuk duhet ngarkuar rininë me këtë por duhet që të gjithë të jenë të vetëdijshëm për faktet, të gjithë të jenë të vetëdijshëm për atë se çka ka ndodhur, në mënyrë që mos të përsëritet më kurrë.

Deklaratë: Sllavko Golik, Qendra për zhvillim rural, Novi Knezhevac, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16 janar 2010.

Para së gjithash është e nevojshme të kryhen ekshumimet dhe të vërtetohet identiteti i viktimeve.

Për deri sa nuk të kryhet ekshumimi i të gjithë viktimeve dhe të vërtetohet identiteti i tyre ne mund të flasim dhe mund të bëjmë komisione të ndryshme.

Deklaratë: Verica Bata, Unioni i luftëtarëve të Luftës Nacional Çlirimtare të Jugosllavisë, Kanjizhë, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16 janar 2010.

KOMRA duhet të sigurojë që anëtarët e komisionit të jenë të pavarur nga shteti dhe nga grupe të ndryshme të interesit.

Gjykuar sipas disa eksperiencave të shteteve të cilat kanë kaluar këtë proces, sa është e besueshme që (...) anëtarët e komisionit të jenë të pavarur si nga shteti ashtu edhe nga grupe të ndryshme të interesit.

Deklaratë: Dragana Dukiq, Grupi rinor i Ligës së Social-demokratëve të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. Janar 2010.

Komisarët e KOMRA-së duhet zgjedhur në përputhje me qëllimin përfundimtar të komisionit

Nuk është e parëndësishme se çka është qëllimi përfundimtar i këtij komisioni, kështu që komisarët duhet përcaktuar sipas qëllimit. Dhe po që se është fjala vetëm për vërtetimin e së vërtetës për këtë nevojitet një profesion (...)

Deklaratë: Zoltan Balint, organizata artistike Kanjishki krug, Kanjizhë, Serbi, konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. janar 2010.

KOMRA si një formë luftimi kundër dhunës është e shkëlqyeshme për t'i mbledhur njerëzit e duhur

Mendoj se luftimi i dhunës është një aktivitet gjithëpërfshirës dhe human një aktivitet fantastik dhe do të ishte mirë nëse mund të mbledhim rreth vetës të gjithë ata njerëz dinamik, të mençur të ar-

simuar dhe aktiv në mënyrë që kjo e keqe mos të na ndodhë më.

Deklaratë: Verica Bata, Unioni i luftëtarëve të Luftës Nacional Çlirimtare të Jugosllavisë, Kanjizhë, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16 janar 2010.

KOMRA ka një shans të madhe që të parandalojë që lufta dhe dhuna të mos përsëriten.

Shoh një shans të madhe në këtë komisionin rajonal dhe kisha pasur dëshirë që pas një kohe të caktuar të ketë një jehonë të fuqishme dhe natyrisht rezultate të shkëlqyeshme. Këto rezultate të shkëlqyeshme mund të jenë fillimi një çështje të madhe e cila do të kërkojë kohë por që fëmijët që tani lindin të dëgjojnë për luftën dhe dhunën vetëm në libra, në filma dhe në fletët e historisë.

Deklaratë: Milica Sheqerov, Këshilli komunal i nismës së Goranëve, Novi Knezhevac, Serbi, konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. janar 2010.

Në mënyrë që të lirohemi nga barra e të së kaluarës duhet që kryerësit dhe urdhërdhënësit të shikojmë si fajtor e jo sipas emrit dhe mbuemrit.

Sipas mendimit tim duhet t'i zgjidhim gjërat jo sepse dikush do të dënohet apo jo, por para së gjithash se atëherë do t'i shikojmë kryerësit dhe urdhërdhënësit si fajtor e jo sipas emrit dhe mbiemrit. Sipas mendimit tim është me rëndësi që të zgjidhen të gjitha këto në mënyrë që të jetojmë të qetë, të bisedojmë me njerëz dhe mos të mendojmë më për këtë... ja një paraardhës i tij ka bërë diçka të afërmit të atij dhe t'i shikojmë gjërat nga ajo perspektivë apo nga ajo prizëm por thjeshtë të lirohemi nga kjo barrë dhe siç të gjithë e dimë të gjitha këto luftëra kanë lënë pasojë në njerëz dhe në shoqëri (...) Shikoj në mënyrë globale se do të jetë më së miri që të lirohemi nga disa çështje dhe të fillojmë një kapitull të ri të jetës dhe të mos jemi më të ngarkuar me çështje të tilla.

Deklaratë: Nandor Ujheli, Kryetar i Kuvendit Komunal Novi Knezhevac, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, Serbi, 16. janar 2010.

Iniciativa për KOMRA duhet të nisë nga kulmi, nuk është mirë që ka filluar nga poshtë

Gabimisht kemi filluar nga poshtë. Nuk e di se a do të duhej të fillohet nga kulmi dhe më pastaj të vazhdohet dhe të zgjerohet deri të poshtë.

Deklaratë: Magdalena Kovaq, Forumi i Grave të Lidhjes së Hungarezëve të Vojvodinës, Novi Knezhevac, Konsultimet me komunitetin lokal, Kanjizhë, 16. janar 2010.

81. Konsultimet me komunitetin lokal mbi iniciativën për themelimin e KOMRA- së

Pejë, Kosovë
28. janar 2010.

Konsultimet janë organizuar nga organizata joqeveritare Syri i Vizionit (Kosovë) në bashkëpunim me Fondin për të Drejtën Humanitare Kosovë. Në takim kanë marrë pjesë 37 pjesëmarrës, anëtarë të familjeve të viktimave, shoqatave të familjarëve të të zhdukurve, veteranëve dhe invalidëve ushtarak të luftës si dhe përfaqësuesve të organizatave joqeveritare. Z. Veton Mujaj ka folur mbi temën Pse KOMRA, ndërkaq Nora Ahmetaj (aktiviste e të Drejtave të Njeriut, Kosovë) dhe Bekim Blakaj (Fondi për të Drejtën Humanitare) kanë njoftuar pjesëmarrësit mbi rrjedhën e deritanishme të procesit konsultativ dhe eksperiencën pozitive të komisioneve të tjera për të vërtetën dhe pajtim në botë. Moderatore e diskutimit ishte Besarta Vasi-ja (Fondi për të Drejtën Humanitare, Kosovë). Pas përfundimit të konsultimeve 34 individ dhe përfaqësues të organizatave kanë nënshkruar deklaratën mbi bashkëngjitje në koalicionin për KOMRA.

KOMRA duhet të zbardh rastin e secilës viktimë.

[...] Për fat të keq ose fatmirësisht, nuk di se si të shprehem, kemi punë me një shtet i cili nuk e njeh gjuhën e dialogut. Ju kisha lutur juve që e filluat këtë iniciativë dhe ju uroj dhe dëshiroj sukses në të ardhmen, që të ndërmerrni hapat konkret ngase keni mbështetjen tonë si familje, aq sa kemi mundësi, në mënyrë që të zbardhet rasti i secilës viktimë, secilit person të zhdukur në tërë territorin brenda Jugosllavisë e posaçërisht në Kosovë.

Deklaratë: Emine Bytyqi, Raushiq, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, 28 janar 2010.

Nuk duhet falur kriminelët

(...) po e mbështes nismën të cilën e iniciuat, si dhe secilin që e nisë këtë iniciativë. Është thënë se ju tani kërkon përgjigjet tona direkte ... A të falen kriminelët? Jo! Pse për diçka tjetër e tërë bota nuk i'u fal? Ju përmendët disa shtete. Ju duhet të thoni ashtu, por edhe sot e kësaj dite janë duke u kërkuar ata nga Aushvici, kërkohen edhe njerëz të tjerë që të dënohen për krimet e bëra, nga se nuk dënohen kriminelët ata nesër prapë do të kryejnë krime.

Deklaratë: Tahir Rraci, ish i burgosur politik nga burgu i Dubravës, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28 janar 2010.

(...) ne mezi presim që një kriminel të jetë dënues dhe të shohim që ka marrë dënimin e merituar, e ky kërkim i faljes më duket si diçka që nuk mund as t'a shqiptoj, për ne që jemi viktimë, ose për kriminelët që ecin lirshëm dhe pa asnjë frikë nga askush.

Deklaratë: Emine Bytyqi, Raushiq, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, 28 janar 2010.

Falja do të mund të jetë e kushtëzuar me dhënien e informatave mbi kriminelët.

(...) nëse një kriminel ofron diçka, për shembull zbardhjen e rastit në fshatin tim dhe tregon se janë aty, ndoshta do të vinte në konsiderim që t'i falet.

Deklaratë: Emine Bytyqi, Raushiq, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, 28 janar 2010.

Është herët që të diskutohet se si do të duket komisioni.

Mendimi im është se do të keni mbështetje, por se si do të duket komisioni, ka kohë që për këtë të diskutohet. Nëse komisioni ratifikohet nga parlamentet e këtyre shteteve atëherë do të bisedojmë përsëri mbi modalitetet e komisionit.

Deklaratë: Tahir Rraci, ish i burgosur politik nga burgu i Dubravës, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28 janar 2010.

KOMRA është një propozim i kot

Dhashtë zoti që të keni sukses! Dhashtë zoti që të na ndihmoni në këtë rast! Dhashtë zoti që ai që punon për këtë popull të jetë i ndihmuar dhe i bekuar nga zoti! Por më duket se kot po na mundoni ngase nuk ka asgjë. Ju dëshiroj suksese!

Deklaratë: Isa Gashi, kryeplak i fshatit Pavlan, Kosovë, konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28. janar 2010.

KOMRA duhet që krahas familjeve të të zhdukurve të kyç edhe shtetin.

Po, unë jam i mendimit se duhet të jenë edhe familjarët e të zhdukurve, por paraprakisht do të ishte e udhës që me këtë të merret shteti, e veçanërisht një delegacion shtetëror – edhe familjarët e viktimave të zhdukura gjithsesi, por shteti duhet të merret në rendë të parë. Tani po thonë se jemi bërë shtet dhe se shteti ka një peshë më të madhe, e veçanërisht dikë nga anëtarët e familjeve të viktimave apo të zhdukurve.

Deklaratë: Emine Bytyqi, Raushiq, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, 28 janar 2010.

Kjo qeveri, e cila që 10, 11 vite nuk mundet asgjë, unë nuk kam aspak shpresë te ajo. Nëse nuk janë anëtarët e familjeve në këtë komision atëherë do ta di se asgjë nuk kanë bërë.

Deklaratë: Isa Gashi, kryeplak i fshatit Pavlan, Kosovë, konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28. janar 2010.

Hapi i parë i takon Serbisë: Të pranoj dhe të kërkoj falje në mënyrë publike

A duhet shkuar kah ajo që ne t'i kërkojmë falje Serbisë? Së pari Serbia duhet t'i pranoj krimet të cilat i ka kryer dhe atëherë i mbetet nderit dhe ndërgjegjes tonë se çka do të ndërmarrim si hap të ardhshëm, por ne jemi hapi i dytë. I pari i takon Serbisë. Ajo ka kryer krime dhe ajo duhet të kërkoj falje publikisht.

Deklaratë: Tahir Rraci, ish i burgosur politik nga burgu i Dubravës, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28 janar 2010.

Afati prej tre vitesh shumë i shkurtër për punën e komisionit.

Unë nuk mendoj se për tre vite por për njëmbëdhjetë nuk është mundur të kryhet. Shikoni se çka janë duke bërë për Sheshelin, unë kërkoj falje, por ja sa gjatë po i gjykohej Sheshelit, Haga nuk mund t'a përfundojë e ju po mendoni që për tre vite të kryeni punë. E tërë bota ka dëshmuar se është kriminel dhe nuk mundet të dënohet, ndërkaq ju mendoni të kryeni punë për tre vite. Më të vërtetë nuk do të mundet.

Deklaratë: Jonuz Gutiq, fshati Raushiq, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë 28. Janar 2010.

Duhet të përcaktohet periudha me të cilën do të merret komisioni.

Unë pajtohem që ju të merreni me krime të kryera nga viti 1990 deri në vitin 1999. Ndërkaq për krimet e kryera më vonë ekziston qeveria, policia, gjykatat dhe të tjerët që duhen të merren me këtë ngase krimet kanë ndodhur gjatë mandatit të tyre.

Deklaratë: Isa Gashi, kryeplak i fshatit Pavlan, Kosovë, konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28. janar 2010.

Ju thatë se në përbërjen e komisionit do të jenë edhe historianët dhe psikiatrit. Nëse ndonjëri nga historiani fillon nga vitet e 80-ta, atëherë ai nuk është historian por është njëri që ka përjetuar atë çka edhe unë kam përjetuar. Nëse ja fillon nga viti 1912 mbi vuajtjet e shqiptarëve dhe deri te viti 1945 sa njerëz ishin nëpër burgje në Pejë dhe sa prej tyre kurrë nuk kanë dalë pa paraqitje në gjyq, sa tortura i kemi pasur. Më kujtohen vitet 45, 47, 56, 63 të gjitha më kujtohen. Mendoj se historiani të gjitha i thekson nëse edhe ai i ka përjetuar...(..)kur është fjala për atë se dëshironi të filloni nga viti 1991, atëherë filloni nga ky vit, por mendoj se nëse nuk fillojmë nga fillimi atëherë nuk do të mundeni të bëni asgjë

Deklaratë: Isa Gashi, kryeplak i fshatit Pavlan, Kosovë, konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28. janar 2010.

Komisioni duhet së pari të filloj punën dhe më pas të fitoj obligime të zgjeruara

(...) ne do t'a kemi komisionin i cili do të formohet, dhe do t'a ngarkojmë aq shumë sa që as qeveria nuk mundet t'i zgjedhë të gjitha këto probleme.. (...) dhe duhet t'i ndihmojmë këtij komisioni që sa më parë të formohet dhe të punoj në zbardhjen e fateve të njerëzve, para së gjithash të të zhdukurve... (...) Nëse ky komision do të ketë sukses me kohë dhe nëse shumë shpejt kryen punën atëherë mundemi t'a ngarkojmë me diçka tjetër. Por së pari le të filloj me punë.

Deklaratë: Tahir Rraci, ish i burgosur politik nga burgu i Dubravës, Kosovë, Konsultimet me komunitetin lokal, Pejë, Kosovë, 28 janar 2010.

82. Konsultimet me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA- së

Vishegrad, BH
29. janar 2010.

Debati është organizuar nga organizata joqeveritare Luna (Bosnje dhe Hercegovinë) në bashkëpunim me Shoqatën e Gazetarëve të Boskës dhe Hercegovinës. Në debat morën pjesë 42 përfaqësues të shoqatave të viktimave, të mbijetuarve të kampeve të përqendrimit, përfaqësues të organizatave joqeveritare, sekretari dhe kryetari i Kuvendit Komunal të Komunës Čajniqe si dhe Kryetari i Kuvendit Komunal të Komunës Foča, persona intern të zhvendosur dhe njësis LOT.

Takimi është hapur nga Svetlana Vuković (Luna BH) dhe Sonja Radoshević (anëtare e këshillit koordinues për KOMRA, Mali i Zi). Ndërsa, Xhenana Karup Drushko (Gazetarët e BH) dhe Dragan M. Popović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) kanë folur mbi rrjedhën e procesit konsultativ dhe eksperiencën e komisioneve botërore për të vërtetën. Diskutimi është moderuar nga Xhenana Karup Drushko.

Lidhur me konsultimet janë informuar portalet Boshnjaci dhe Novosti.

Iniciativa për KOMRA është e panevojshme ngase ekzistojnë institucione që merren me viktima.

Njerëz, misioni i juaj është dështim dhe mua nuk më pëlqen fare.

Deklaratë: Drazhen Perendija, kryetar i organizatës së Kuvendit të luftëtarëve, Hercegovina e vjetër.

(...) mendoj se nuk na nevojiteni. Mos i shfrytëzoni vështirësitë e viktimave, që njerëzit këtu të flasin mbi atë se çka ju ka ndodhur, ngase ne i kemi institucionet dhe organet të cilët do t'a kryejnë këtë punë në mënyrën e duhur.

Deklaratë: Srgjan Vuković, kryetar i Kuvendit Komunal të Komunës Čajniqe, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Komisioni i ardhshëm nuk duhet të merret me viktimat ushtarake

(...) në KOMRA nuk ishin dashur të hyjnë përfaqësues të cilit do popull të cilët kanë vdekur si ushtarë.

Deklaratë: Bakira Haseqić, Shoqata e Grave Viktima të luftës, Sarajevë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Në komision duhet kyçur përfaqësues të ushtrisë dhe policisë.

(...) mendoj se këtu nuk duhet të flasim mbi viktimat. Viktima kishte në të gjitha anët. Gjithashtu, nuk pajtohem me konstatimin se përfaqësuesit e ushtrisë dhe policisë nuk duhet të jenë në organe të cilat duhet ne t'i përzgjedhim apo t'i konfirmojmë me vetë prezencën tonë.

Deklaratë: Srgjan Vuković, kryetar i Kuvendit Komunal të Komunës Čajniqe, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Komisionin duhet t'a financojnë shtetet

Unë mendoj se është i panevojshëm financimi i këtyre punëve dhe këtyre veprimtarive ngase ne kemi institucione të cilat e kryejnë punën e vet.

Deklaratë: Srgjan Vuković, kryetar i Kuvendit Komunal të Komunës Čajniqe, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Koalicioni duhet t'i mbrojë viktimat

(...) ne e përkrahim punën e koalicionit për veç se i kisha shtuar disa çështje sikur se janë mbrojtja e viktimave, në mënyrë që viktima të ketë përgatitje e cila konsiston nga mbështetja, fuqizimi, përcjellja (...) që mos të ndodhë ajo çka tha zonja Sonja, që viktimat po përdoren për qëllime politike. Pra së pari - duhet mbrojtur viktimën.

Deklaratë: Esma Drkenda, Shoqata e Grave Seka, Gorazhdë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, BH 29.01.2010.

KOMRA duhet t'i përgjigjet pyetjeve në të cilat shtetet nuk mund të përgjigjen

(...) në të gjitha ato pyetje në të cilat është shumë vështirë të gjinden përgjigjet në ato institucione shtetërore KOMRA mund të na ofrojë përgjigje.

Deklaratë: Mirsad Črljenković, Shoqata Svjetlost Drine, nga Gorazhda, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

KOMRA duhet të kryej presion në qeveritë për të ardhur deri tek e vërteta.

(...) mendoj se KOMRA është për lëvdatë, dhe se duhet që të gjithë ne t'a mbështesim që të arrihet deri tek e vërteta dhe që në këtë mënyrë të kryejmë presion tek qeveritë që ato t'a bëjnë këtë.

Deklaratë: Nail Kajević, Shoqata e rrëmbyerve nga Shtërpce, Prijepolje, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

(...) gjëja më e rëndësishme për të cilën duhet folur është e vërteta. Vetëm përmes të vërtetës mund të vijmë deri tek pajtimi, të jemi dakord dhe të arrijmë deri tek ajo çka synojmë dhe çka dëshirojmë të arrijmë.

Deklaratë: Velko Lasica, refugjat nga Gorazhde, Vishegrad, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

KOMRA duhet t'i vërtetojë faktet dhe të ndihmojë që të gjinden mbetjet mortore të të zhdukurve

(...) mendoj se KOMRA na nevojitet për disa arsye, për të vërtetuar faktet, gjendjen faktike, dhe para së gjithash që t'a kthejmë borxhin ndaj viktimave pa marrë parasysh nga përkatësia nacionale, t'ju ndihmojmë që të gjinden mbetjet mortore të të zhdukurve dhe të varrosen në mënyrë dinjitoze.

Deklaratë: Lutvo Shukalo, Kryetar i Kuvendit Komunal të Foqës, BH, konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Kur në radhët tona vërtetojmë se kush ka pësuar e kush ka kryer krime, atëherë mund të flasin për pajtimin dhe të ardhmen

Do të ishte komisioni i pavarur ai komisioni i cili do të bënte këtë gjë, pra do të tregonte se sa njerëz kanë pësuar. Kjo është një gjë. Nëse vijmë në pozitë që t'a vërtetojmë këtë dhe më pastaj vërtetojmë se cilët njerëz kanë marrë pjesë në krimet e luftës, vetëm atëherë kur t'i spastrojmë radhët tona vetanake si njerëz. Unë thash se askush nuk ka pasur të drejtë që të vras dikë në emër tim si njeri, atëherë do të mundemi të flasim për pajtim dhe të ardhmen.

Deklaratë: Lutvo Shukalo, Kryetar i Kuvendit Komunal të Foqës, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Duhet thyer frikën për të folur

(...) Sot duhet thyer frikën tek njerëzit dhe duhet bërë të mundur që njerëzit të flasin hapazi pa frikë se do t'ju ndodhë diçka. Ky është problemi më i madh tek njerëzit. Ky është mendimi im subjektiv.

Unë do të kisha mbështetur KOMRA-në si një komision multietnik në mënyrë që të sigurojë që viktimat të flasin në publik pa frikë dhe të thuan atë.

Deklaratë: Lutvo Shukalo, Kryetar i Kuvendit Komunal të Komunës së Foçës, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

KOMRA duhet të merret me atë se si ka filluar lufta, të merret me viktimat e jo me shkaqet e dhe vërtetimin e kriminelëve.

Ajo me çka komisioni nuk duhet të merret është çështja se si ka filluar lufta.

Deklaratë: Lutvo Shukalo, Kryetar i Kuvendit Komunal të Komunës së Foçës, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Mendoj se është një çështje të marrish pjesë në luftë e tjetër gjë të jesh kriminel dhe këtë gjë duhet dikush tjetër t'a vërtetojë e jo ne këtu. Që ne këtu të ofrojmë sugjerime si për shembull Janko është, Marko është, Mujo është e Sylo nuk është, mendoj se dikush tjetër duhet t'a bëjë këtë.

Deklaratë: Lubisha Simović, Shoqata e personave të persektuar dhe të zhvendosur, komuna e Foçës, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

(...) ky komision duhet të merret me çështjen e të zhdukurve dhe me çështjen e vërtetimit të fakteve.

Deklaratë: Sonja Radoshević, anëtare e këshillit koordinues të koalicionit KOMRA, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, 29/01/2010.

Çështja lidhur me hulumtimin e shkaqeve, mendoj që është diçka çka nuk duhet të fillohet. Pajtohem gjithashtu me atë se çka është prioritet i përfaqësuesve të këtyre shoqatave e ai prioritet është që të mundësohet familjarëve që t'i gjejnë dhe t'i varrosin anëtarë e tyre.

Deklaratë: Dragica Kulić, udhëheqëse e administratës së përgjithshme në Komunën e Foçës, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

KOMRA duhet t'i vërtetojë shkaqet e luftës dhe shpartallimin e shtetit

(...) shkaqet janë shumë me rëndësi. Sipas mendimit tim po që se nuk do të ekzistonin shkaqet nuk do të kishte ardhur aq shpejt deri tek ndarja dhe deri tek këto krime mes nesh të cilët kemi jetuar njëri me tjetrin dhe një pranë tjetrit dhe kemi krijuar atë Jugosllavi e cila u shpartallua si një kullë prej letrash dhe që kemi përjetuar atë çka shumica e paraardhësve tonë nuk ka përjetuar. Pra, shkaqet ekzistojnë. Pse ka ndodhur kjo? A ishin këta banditë të rrugëve të cilët mezi sa pritën të ndodhë kështu për të dalë me tezat e tyre, me kamat dhe uniformat e tyre për të mbjellë frikë dhe pasiguri nëpër rrugë dhe për të kërcënuar. Njerëz të tillë nuk na nevojiten

as në komisione as në takime, më duket edhe më shumë se sa ata të cilët ishin vetë pjesëmarrës në luftë. Nga njerëz të tillë duhet të largohemi dhe ata janë të padëshirueshëm.

Deklaratë: Velko Llasica, refugjat nga Gorazhda, Vishegrad, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Është prioritet që të vërtetohen faktet për derisa ka dëshmitarë.

Secila shoqatë ka të vërtetën e vet nga aspekti i vet, mendoj se po që se kjo çështje vendoset në baza të drejta atëherë mund të ketë efekte.

Deklaratë: Dragica Kulić, udhëheqëse e administratës së përgjithshme në Komunën e Foçës, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Pra në Bosnje dhe Hercegovinë nuk ekzistojnë disa të vërteta. Thjesht, le t'i vërtetojmë faktet, të vërtetojmë numrin e njerëzve të vrarë. Zotërinj, le t'i gjejmë dëshmitarët dhe të nisim një procedurë. Nuk ekzistojnë rregulla të tjera. Nëse presim ende, edhe 30 apo 40 vjet, nuk do të mundemi më të vërtetojmë asgjë.

Deklaratë: Radomir Jagodiq, Shoqata e personave të persektuar dhe të zhvendosur nga Rudo, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Sa i përket komisionit, unë e mbështesë komisionin dhe mendoj se duhet të kuptohet më shumë por gjatë këtyre 17 viteve të fundit shumë njerëz të vjetër kanë vdekur, çka do të thotë shumë dëshmitarë që nuk janë më. Nuk është me rëndësi se cilës anë i takojnë, anës myslimane apo serbe por kjo do të thotë se këta njerëz më nuk janë. Pyetje tjetër është se a ekzistojnë diku deklaratat e tyre.

Deklaratë: Xhevat Kolxhić, Shoqata e familjarëve të rrëmbyerëve nga Sjeverina, Serbi, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, H, 29.01.2010.

A mundet KOMRA të kryej atë çka prokuroritë nuk mundën.

Sa e madhe është fuqia e KOMRA-së, që të kryej atë çka prokuroritë shtetërore nuk mundën.

Deklaratë: Ratomir Jagodiq, Shoqata e refugjatëve dhe personave të zhvendosur nga Rudo, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Unë kisha pyetur nëse ky komision formohet a mundet KOMRA të ketë ndikim tek personat përgjegjës në prokuroritë?

Deklaratë: Lubisha Simović, Shoqata e refugjatëve dhe personave të zhvendosur, Foçë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Nevojitet individualizimi i përgjegjësisë.

(...)duhet që të gjithë së bashku të punojmë në çështjen që gjërat të individualizohen aq sa është e

mundur dhe që të mënjanohet anatema nga Serbët, Boshnjakët, Kroatët dhe mos të thuhet se këtë e ka bërë populli. Jo, populli këtë nuk e ka bërë. Këtë e kanë bërë individët.

Deklaratë: Ekrem Hagjiq, Kryetar i Shoqatës për mbrojtjen e të drejtave të personave të zhvendosur dhe të përndjekur, Priboj, Serbi, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

KOMRA duhet të jetë etnikisht neutrale.

Lejoni që ato fuqi të shëndosha që kemi të iniciojnë që të ndryshoj diçka për hir të gjeneratave që vijnë. Unë mendoj se KOMRA është njëri nga hapat e tillë. Do të shohim. Duhet punuar në mënyrë neutrale. Nuk guxohet të anohet as kah Serbët, as kah Kroatët e as kah Myslimanët, por në mënyrë të pavarur dhe në mënyrë multietnike dhe reale.

Deklaratë: Esma Drkenda, Shoqata e Grave Seka, Gorazhdë, BH, Konsultimet me komunitetet lokale, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

Duhet të përfshihen edhe krimet e kryera ndaj popullit amë.

Unë do t'i propozoja KOMRA-së, po që themelohet që të filloj nga krimet, nga krimet e luftës të cilët kryerësit e një populli kanë kryer ndaj pjesëtarëve të popullit të vet. Ngase kesi lloj rastesh ka pasur shumë. Këto janë krime sikurse të gjitha krimet tjera. Mendoj se krimi është krim.

Deklaratë: Darinka Gavran, Sekretare e Kuvendit Komunal të Komunës së Čajniqe, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Vishegrad, BH, 29.01.2010.

83. Konsultimet rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit për iniciativën e themelimit të KOMRA-së

**Dubrovnik, Kroaci
19. Shkurt 2010.**

Dokumente – qendra për ballafaqim me të kaluarën (Kroaci) në emër të Koalicionit për themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin dhe prezantimin publik të fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të drejtave të njeriut në ish Jugosllavi (KOMRA) me datën 19 Shkurt 2010, në Dubrovnik, organizoi konsultimet me organizatat/shoqatat e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, të burgosurit e kampeve të përqendrimit dhe të burgosurve politik.

Në fillim të takimit të burgosurve të kampeve të përqendrimit (60) iu drejtuan Vesna Tershelij, udhëheqëse e Dokumentes, Zdenko Bulij, kryetar

i Shoqatës Kroate të burgosurve në kampet e përqendrimit serbe dhe malazeze, si dhe Pakraqanasi Gjorgje Gunjeviq, viktimë e dy kampeve të përqendrimit në Pakraq gjatë luftës (Buqje, Fusha e Pakracit), përderisa ish i burgosuri i tri kampeve të përqendrimit Zoran Shangut në emër të Shoqatës së Avokatëve Vukovar 1991. Pjesëmarrësve të takimit ua prezantoi Iniciativën me paraqitjen: Pse KOMRA? Vesna Tershelij dhe Natasha Kandiq (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) folën për rrjedhën e procesit konsulatativ dhe përvojat e mira të komisioneve tjera për të vërtetën. Për konsultimet, në emisionet e tyre informative, informuan HRT (Radiotelevizioni Kroat), RTS (Radiotelevizioni i Serbisë), TVCG (Televizioni i Malit të Zi) dhe TV Vijesti (Podgoricë). Raportet nga konsultimet në Dubrovnik dhanë edhe Agjensionin Gazetaresk i Malit të Zi MNA, H-alter (Zagreb) dhe Novi List (Rjekë).

Iniciativa është e mirë, por do të duhej të përgatitet mirë përmbyllja e marrëveshjes dhe statutit, me respekt të ndërsjellë.

Iniciativa është e mirë, për te duhet të flitet, nuk duhet të gabohet në përmbyllje të marrëveshjes, kontratës, statutit dhe tjera, të gjitha duhet analizuar mirë, askush të mos cenohet. Ne duhet të jetojmë njëri pranë tjetrit, të respektohem mes veti dhe të jetojmë jetët tona.

Deklaratë: Gjorgje Gunjeviq, Pakrac, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

E përshëndes këtë iniciativë dhe e vlerësoj shumë të rëndësishme dhe të dobishme, besoj se kjo iniciativë do të jetë e konsoliduar, e përshtatur realitetit dhe nevojave të reja dhe vërtetë të shërbejë për paqe të përhershme në të ardhmen në trevat tona.

Deklaratë: Hydajet Hyseni, Shoqata e të Burgosurve Politik, Prishtinë, Kosovë, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Së pari duhet të krijohet klima në të gjitha shtetet se krime kanë kryer të gjitha palët.

Së pari duhet të krijojmë klimë në komunitetet tona, në shoqërinë tonë apo më mirë të themi në shtetin tonë, duhet të ballafaqohemi me faktin se krimet janë kryer në të gjitha hapësirat dhe se krimet i kanë kryer, të themi, të gjithë popujt që jetojnë në këto hapësira.

Deklaratë: Gjorgje Gunjeviq, Pakrac, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Për bashkëjetesë të mëtutjeshme dhe të ardhme është i rëndësishëm procesimi i krimeve dhe shënimi i varrezave dhe kampeve. Organizatat joqeveritare do t'i detyrojnë shtetet ta bëjnë këtë.

(...) do të na vinte mirë po qe se të gjitha ato vrasje masive gjegjësisht varreza masive, të gjitha kampet, të procesohen, të shënohen, këtu shoh se KOMRA, së pari shprej se të gjitha institucionet e shteteve kompetente vetë do ta kuptojnë rëndësinë e kësaj për bashkëjetesë në të ardhmen e të gjithëve në këto hapësira, por gjithashtu se edhe organizatat joqeveritare do ti detyrojnë që ky proces sa më parë të ndodhë.

Deklaratë: Zoran Shangut, Shoqata e Avokatëve, Vukovar 1991; Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Kryesit e krimeve duhet të sillen para drejtësisë ndërsa viktimat duhet të dëshmojnë para komisionit.

(...) dhe tani do të doja të theksoj se KOMRA para se gjithash duhet të sigurojë që kryesit e krimeve të sillen para drejtësisë, e jo që ata këtu para nesh të japin deklarata, sepse atëherë nuk kemi bërë asgjë. Mendoj se kryesi i krimeve duhet të jetë në gjyq, e ne viktimat duhet të dëshmojmë dhe ti shkruajmë dëshmitë tona dhe ato dëshmi të shërbejnë në gjykimet ndaj kryesve të krimeve.

Deklaratë: Mario Lučić, nënkryetar i Shoqatës Kroate të Burgosurve në kampet e përqendrimit serbo-malazeze të Qarkut Dubrovnik-Neretvë, Dubrovnik, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.)

KOMRA është shans që paanshëm të vërtetohen faktet dhe të pranohet se në të gjitha anët ka pasur krim.

(...) ju lutem t'a shfrytëzojmë rastin KOMRA, që në kësi takime duke respektuar njëri tjetrin, duke respektuar vuajtjen që i kemi përjetuar, të japim kontributin tonë që të vërtetohen faktet për atë çka ka ndodhë dhe ku ka ndodhë, të mësojmë për fatin e të gjithë të zhdukurve.

Deklaratë: Amir Kulaglik, viktimë nga Srebrenica, BeH, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

(...) Unë dëshiroj që KOMRA të vërtetojë faktet e vërteta dhe pastaj assesit të mos akuzojmë njëri tjetrin se prapësitë e tyre janë më pak të këqija ose keqveprimet e tyre janë më pak të këqija nga ato të tjerëve, por që bashkërisht të pranojmë se në të gjitha trevat kanë ndodhë krimet dhe secilën vepër krimi duhet ta vlerësojmë me peshën dhe vlerësimin e njëjtë. Prandaj, KOMRA duhet të ketë të ardhme dhe duhet t'u ndihmojë të gjithë viktimave që së pa-

ku të marrin satisfakcion shoqërorë për të gjitha ato që i kanë përjetuar, dhe mund ta marrin nëse faktet vërtetohen, legalizohen dhe pranohen.

Deklaratë: Angjelko Kvesiq, Shoqata Kroate e të burgosurve në kampe, Kantoni Bosnja e Mesme, Busovaqa, BeH, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Edhe përgjegjësinë e gazetarëve duhet hulumtuar..

Në tërë këtë rrëfim folëm për oficerë dhe politikanë, i kemi harruar gazetarët. Gazetarët kanë shkaktuar mjaft dëme, të mos them ndonjë fjalë vulgare, dhe kanë hutuar popullin, sidomos në Sllavoni prej nga vij unë.

Deklaratë: Petar Gojun, Shoqata Kroate e të burgosurve në kampe përqendrimit serbe në Qarkun Splito-Dalmatin, Split, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Viktimat duhet të jenë të sigurt se nuk do të kenë pasoja nëse dëshmojnë hapur.

Kjo që po e flisni për dëshmi të hapur, unë jam paksa skeptik, sepse nëse do të flisni hapur për faktet të cilat tregojnë për krime lufte, para se gjithash duhet të jeni të sigurt se nuk do të keni pasoja Ju dhe familja juaj.

Deklaratë: Mirko Zelenika, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit BeH, Mostar, BeH, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve për Iniciativën e themelimit të KOMRA, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Në rast se shtetet nuk e pranojnë iniciativën duhet të kërkohen zgjidhje alternative.

Në Koalicionin KOMRA ne duhet t'ia shtrojmë vetes pyetjen: cila është alternativa e saj? Kështu, do ta zhvillojmë një proces konsultimi, do të mbledhim miliona nënshkrime, do të shkruajmë mandatin dhe t'ua dorëzojmë parlamenteve, por çka nëse parlamentet nuk e miratojnë atë. Cila është alternativa?

Deklaratë: Amir Kulaglik, viktimë nga Srebrenica, BeH, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Komisioni duhet të sjellë deri te pranimi i të burgosurve të kampeve të përqendrimit si viktimë dhe e drejta për dëmshpërblim.

Kur flitet për viktimat, ju lutem, në Bosnjë e Hercegovinë të burgosurit e kampeve ende nuk janë pranuar si viktimë civile të luftës. Njëra nga rekomandimet në përfundim të punës së Komisionit Rajonal nëse është themeluar duhet sistematikisht t'u pranohet kjo e drejtë dhe të marrin dëmshpërblimin adekuat. Përmes kompensimit material apo jomaterial.

Deklaratë: Amir Kulaglik, viktimë nga Srebrenica, BeH, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Organizimi së pari duhet të jetë në kuadër të shtetit, e pastaj në nivel rajonal. Kjo është rrugë më e gjatë por më e suksesshme, por njëra nuk e përjashton tjetrën.

(...) që nga fillimi e kemi organizimin rajonal, më duket pretencioze sepse do të ishte më mirë të jetë brenda çdo shteti, çdo shtet nga një projekt për zbardhjen e të vërtetës për drejtësi, për pajtim, dhe pas kësaj të shohim në baza rajonale, sepse shpesh siç po shohim problemet janë të brendshme. Në fund të fundit, njëra nuk e përjashton tjetrën, në fazën e parë lë të jetë në secilin prej këtyre vendeve tona. (...)

Deklaratë: Hydajet Hyseni, Shoqata e të Burgosurve Politik, Prishtinë, Kosovë, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

(...) le të afirmohen shembujt pozitiv në secilin vend, që të shohim se fara e mirësisë ka qenë gjallë gjatë tërë kohës, dhe pastaj në fazën e dytë t'i balafraqojmë dhe sintetizojmë në nivel rajonal. Jam i sigurt se kjo është rrugë më e gjatë, por mendoj se do të jetë më e suksesshme. Nuk besoj shumë se mund të sigurohet një komision rajonal si një lloj super institucioni, si super shtet sepse shoqëria civile nuk ka kapacitet ta bëjë këtë, por nëse pretendon ta bëjë përmes institucioneve, institucionet sërish do ta gjenin ndonjë mënyrë dhe nuk do të lejonin që kjo të jetë funksionale. Në fazën e dytë Komisioni Rajonal, sipas mendimit tim, do të funksiononte sipas sistemit të rotacionit dhe do të duhej të ketë përfaqësimin e duhur që nga fillimi dhe në të gjitha segmentet e funksionimit. Nuk besoj se do të ishte mirë që anëtarësimi të jetë i varur nga pëlqimi i vendeve tjera, sepse kështu vështirë do të vijmë deri të koncenzusi, mendoj se duhet ta lëmë secilin vend ta sigurojë përfaqësimin e vet, në të kundërtën nuk besoj se do të mund të funksionojë. Gjithashtu, nuk besoj se ky projekt do të tregojë i suksesshëm nëse hynë në pyetjet të cilat i përkasin gjyqësisë, qoftë ajo gjykata vendore apo ndërkombëtare. (...)

Deklaratë: Hydajet Hyseni, Shoqata e të Burgosurve Politik, Prishtinë, Kosovë, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Por dëshiroj të sqarojë, ajo që mendoj është keq-kuptuar kur kam cekur nevojën e komisioneve nacionale. Kam menduar në komisionet etnike, do të ishte krejtësisht jologjike dhe jashtë kohës dhe joproduktive. Mendoj nacionale në kuptimin e shtetit, do të thotë gjithëpërfshirëse dhe çdo herë në diskursin tim, dhe besoj se kjo tani te ne është plotësisht dominuese, e them përfshirëse për të gjithë qytetarët e Kosovës, pa dallim. Ne nuk i

dallojmë njerëzit në bazë nacionale, posaçërisht viktimat, e kështu me radhë. Çështja është në atë si të organizohemi më mirë.

Deklaratë: Hydajet Hyseni, Shoqata e të Burgosurve Politik, Prishtinë, Kosovë, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Marrëdhëniet mes Komisionit dhe Institucioneve shtetërore duhet të jenë të barabarta dhe korrekte, dhe në këtë rast nuk do të jetë e diskutueshme që shtetet t'i japin të dhënat.

Pra, unë besoj se marrëdhëniet mes Institucioneve shtetërore dhe Komisionit duhet të jenë para së gjithash korrekte dhe të barabarta, dhe atëherë sigurisht nuk do të ketë problem, dhe nuk besoj se cilido institucion shtetëror apo në cilindo shtet të jetë diskutabile dhënia e të dhënave që i ka shteti, të përpilohen dhe bashkërenditen, dhe të paraqiten sipas kriterëve të njëjta.

Deklaratë: Ivan Grujiq, Ministria e Familjeve dhe mbrojtjes së mirëqenies, Departamenti i të burgosurve dhe të zhdukurve, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

Dëshmitë janë të rëndësishme, historia duhet lënë historianëve.

Prandaj, është çështje shumë e ndjeshme të presim se do t'i marrim të dhënat nga kryesit e krimeve, kurrsesi, por mundemi me dëshmitë tona, ne, vëllezërve tonë, fëmijëve tonë, fqinjëve tonë t'u ndihmojmë ta ndërtojmë atë curriculum morte gjegjësisht jetëpërshkrim deri në vdekje, dhe kështu ta lëmë në arkivat tona, në këtë insiston edhe KOMRA (...) Andaj, historinë t'ua lëmë historianëve, kush dhe pse e ka shkaktuar luftën.

Deklaratë: Mirko Kovaq, Nënati e Vukovarit, Vukovar, Kroaci, Konsultimet Rajonale me të burgosurit politik dhe të kampeve të përqendrimit, Dubrovnik, Kroaci, 19. Shkurt 2010.

84. Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Prizren, Kosovë
24. shkurt 2010.**

Konsultimet u organizuan nga organizata joqeveritare *Fisnikët*. Në konsultime morën pjesë 41 pjesëmarrës/e dhe 11 vëzhgues, nga Prizreni, Malisheva, Vushtrria, Krusha, Rahoveci, Dragashi dhe Ferizaji. Për konsultimet raportuan stacionet televizive si *Deutsche Welle*, *Kosova*, *Prizren*, *Besa*, *Opinion*, gazeta *Koha Ditore* dhe *Kosova Sot* si dhe radiostacioni ROA. Në fjalën hyrëse të cilën

e mbajti Nora Ahmetaj (Qendra për hulumtim, dokumentim dhe publikim, Prishtinë, Kosovë) foli për sesionin *Informimi i pjesëmarrësve për rrjedhën e procesit konsultativ në shtetet post-jugosllave dhe krahasimi me përvojat e shteteve tjera në vërtetimin e fakteve për të kaluarën*, ndërsa Besarta Vasija (Fondi për të Drejtën Humanitare, Prishtinë, Kosovë) ishte moderatorja e konsultimeve. Në përfundim të konsultimeve 23 pjesëmarrës/e nënshkruan deklaratën për anëtarësimin në Koalicionin për KOMRA-në.

Fjala konflikt duhet të zëvendësohet me termin luftë.

Shprehja konflikt duhet të fshihet si term dhe të zëvendësohet me termin luftë, sepse ne të gjithë e dimë, qytetarët tonë, njerëzit tonë, fqinjët tanë dhe bashkësia ndërkombëtare, të gjithë e dinë shumë mirë se ka pasur luftë në Kosovë dhe në hapësirat e shteteve të cilat kanë dalë nga Jugosllavia e shkatërruar. Mendoj se çdo herë duhet ta përdorim fjalën luftë.

Deklaratë: Hamit Ademaj, Shoqata e familjeve të luftëtarëve të vrarë të UÇK-së, kryetarë, Prizren, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

KOMRA të përfshijë periudhën e viteve 1974.

(...) komisioni duhet ta gjejë mënyrën që të hulumtohen rastet e shumta të kohës më të hershme të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut, ato para vitit 1990, sepse e kemi edhe vitin 1980, e kemi edhe vitin 1974. Ndaj shqiptarëve vazhdimisht ka pasur dhunë dhe keqtrajtim.

Deklaratë: Ejup Kabashi, Shoqata e veteranëve të luftës, kryetar, Rahovec, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Komisioni duhet t'i hulumtojë rastet e viteve 1987/89.

Lidhur me periudhën e cila do të duhej të përfshihet në punën e komisionit, lidhur me rrethanat në Kosovë, mendoj se viti i heqjes së autonomisë së Kosovës do të ishte koha më adekuate nga e cila do të duhej filluar hulumtimet e tilla. Pra, prej viti 1987, pastaj 1989.

Deklaratë: Vildane Minci, Swiss Caritas, Prizren, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Selia e KOMRA-së do të duhej të jetë jashtë territorit të ish Jugosllavisë.

Jam i mendimit se do të duhej të vendoset në një vend prej nga do të jetë e mundur të bëhet presion në par-

lamente, dhe ku presioni i politikës ndërkombëtare është më i fuqishmi.

Deklaratë: Ejup Kabashi, Shoqata e veteranëve të luftës, kryetar, Rahovec, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Selia e Komisionit të jetë në Slloveni.

Do të ishte mirë që selia e Komisionit të jetë në Slloveni.

Deklaratë: Nazim Bahtiri, Youth Step, Vushtrri, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Selia e Komisionit të jetë në Evropë.

(...) megjithatë selia e Komisionit të jetë diku në Evropë, ndoshta në Bruksel.

Deklaratë: Qerim Bajrami, Selam, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Anëtarë i Komisionit të jetë dikush që është i përfshirë në Iniciativën për KOMRA-në.

Kush duhet të jetë komisionar? (...) Mendoj se do të ishte mirë që të jetë dikush që ka qenë i përfshirë në këto ngjarje, sepse ai person është treguesi apo përfaqësuesi më i denjë i tërë kësaj iniciative.

Deklaratë: Haqif Ilazi, Shoqata e të burgosurve politik, Prizren, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Në mandatin e KOMRA-së të jetë edhe hulumtimi i pjesëmarrjes së institucioneve shtetërore në krime.

Mendoj se diku nëpër materiale e kam parë një çështje shumë të rëndësishme, që njëri nga mandatat (kompetencat) e komisionit krahas gjithë atyre çështjeve tjera të qëlluara, të jetë edhe hulumtimi i pjesëmarrjes së institucioneve shtetërore në planifikimin dhe kryerjen e krimit. Kjo është vendimtare.

Deklaratë: Qerim Bajrami, Selam, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Në kuadër të Komisionit duhet të ekzistojnë sektorë të ndryshëm.

Në kuadër të Komisionit duhet të jenë edhe sektorët e ndarë, së pari duhet të ekzistojë sektori për viktima, tjetri për të burgosurit politik, sektori për të zhdukurit, sektori për të abuzuarit seksualisht gjatë kohës së luftës si dhe komisioni i veçantë për dëmet materiale.

Deklaratë: Azem Pula, Shoqata e invalidëve të luftës, Prizren, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

KOMRA duhet ti mbledhë informatat nga autorët e krimeve.

(...) nuk e përjashtoj mundësinë që të arrihet deri te burimi i informatave dhe të realizohet biseda me autorët e krimeve.

Deklaratë: Ejup Kabashi, Shoqata e veteranëve të luftës, kryetarë, Rahovec, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Autorëve të krimit t'u jepet mundësia të japin deklaratë pasi të pendohen.

Sa i përket pjesëmarrjes së autorëve të krimeve të luftës, se a duhet të japin deklaratë apo jo, mendoj se duhet t'ua ofrojmë mundësinë për të dhënë deklaratë, por vetëm atëherë pasi të jenë penduar.

Deklaratë: Bylbyl Duraku, Shoqata e të burgosurve politik, Prizren, Kosovë, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Personi i cili është penduar nuk ka nevojë të japë deklaratë.

Nuk pajtohem me kolegun, personi i cili është penduar nuk ka nevojë të japë deklaratë, atij personi duhet t'i gjykohej.

Deklaratë: Azem Pula, Shoqata e invalidëve të luftës, Prizren, Kosovë Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

Të shpërblehet secila informatë.

(...) secila informatë që merret nga qytetarët duhet të shpërblehet, sepse në të kundërtën të gjithë do të heshtin.

Deklaratë: Azem Pula, Shoqata e invalidëve të luftës, Prizren, Kosovë Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 24. shkurt 2010.

85. Konsultimet nacionale me komunitetin ligjor për iniciativën e themelimit të KOMRA-së

**Zagreb, Kroaci
26. Shkurt 2010**

Konsultimet në Zagreb, janë organizuar nga Qendra për Studime të Paqes dhe Dokumenta (Zagreb, Kroaci). Konsultimet janë mbajtur në hotelin Dubrovnik, me 50 pjesëmarrës dhe pjesëmarrëse, me shumicë gjyqtarë dhe gjyqtare, avokatë dhe juristë, dhe përfaqësues nga Prokuroria Shtetërore e Republikës së Kroacisë, për arsyet e nismës së Iniciativës regionale për themelimin e KOMRA-së, gjatë procesit të konsultimit si dhe

përvojat e të tjerëve në përcaktimin e fakteve për të kaluarën. Folën Tea Gorjanc Preleviq (Akcioni për të drejtat e njeriut, Podgoricë, Mali i Zi) dhe Gordan Bosanac (Qendra për Studime të Paqes, Zagreb, Kroaci).

Tubimin e hapën Vesna Tersheliq (Dokumenta – Qendra për ballafaqimin me të kaluarën, Zagreb) dhe Jasmina Dolmagiq (Prokuroria Shtetërore e Qarkut, Zagreb).

Konsultimet i përcollën HRT (Radiotelevizioni i Kroacisë) dhe Novi list (Rijekë).

Veçanërisht është i dobishëm inkurajimi i dëshmitarëve dhe viktimave që të marrin pjesë në gjykimet për krimet e luftës.

(...)përsa i përket iniciativës për themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin dhe publikimin e fakteve të krimeve të luftës, unë mund të them se kur i kam shikuar materialet pse themelohet KOMRA dhe cili është qëllimi i KOMRA-së, mund të them se kjo është iniciativë e mirë, veçanërisht sa i përket pjesës së inkurajimit të dëshmitarëve dhe viktimave që të marrin pjesë në gjykimet për krimet e luftës.

Deklaratë: Jasmina Dolmagiq, Prokuroria e Shtetit e Republikës së Kroacisë, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Organizimi i dosjeve për rastet e veçanta mund t'i ndihmoj prokurorisë dhe gjykatave, si dhe komisioneve zyrtare për të zhdukurit në zbulimin e varrezave të fshehta.

Organizimi i dosjeve për rastet e veçanta mund të jetë veçanërisht i dobishëm, të cilat mund t'u ndihmoj prokurorisë dhe gjykatave, si dhe komisioneve zyrtare për të zhdukurit në zbulimin e varrezave të fshehta masive dhe fatin e të zhdukurve.

Deklaratë: Jasmina Dolmagiq, Prokuroria Shtetërore e Republikës së Kroacisë, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin për iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Kjo iniciativë është e rëndësishme në kuptimin e ndryshimit të vetëdijes publike, opinionit publik.

(...)iniciativa e tillë është veçanërisht e rëndësishme dhe domethënëse jo vetëm në kuptimin e nxitjes së rolit të gjyqësorit në plotësimin e detyrave të veta ligjore, por edhe në kuptimin e ndryshimit të vetëdijes publike, opinionit publik, dhe kjo është lëmia, ku më duket se, Iniciativa duhet të jap kontributin e saj të plotë.

Deklaratë: Ivo Grga, avokat, Split, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Të gjeturat e KOMRA-së janë të mirëseardhura si njohuri të cilat na drejtojnë në grumbullimin e fakteve.

KOMRA është e mirëpritur, por vetëm si njohuri e cila na orienton që në bazë të saj t'i mbledhim (grumbullojmë) të dhënat.

Deklaratë: Jasmina Dolmagiq, Prokuroria Shtetërore e Republikës së Kroacisë, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Duhet të emërohen kryesit potencial të krimeve, e pastaj t'u dërgohen faktet organeve kompetente të prokurorisë për veprim.

(...) nuk shoh arsye pse këta njerëz të mos emërohen, ose përse dëshmitarët, pse ato viktimat të mos i paraqesin të gjitha faktet, të gjitha që i dinë. Kështu që vlerësoj se pastaj raportet e tilla duhet t'u dorëzohen organeve kompetente të prokurorisë – gjyqësisë për veprim.

Deklaratë: Lidija Horvat, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Paraqitja e viktimave në ballafaqim me kryesit e krimeve do të ishte torturë shtesë.

(...) a duhet t'u mundësohet të përgjigjen në akuzat e paraqitura publikisht kundër tyre, mendoj se kjo do të ishte torturë shtesë, gjegjësisht paraqitja e viktimave në ballafaqim me kryesit e krimeve, e që vlerësoj se është e domosdoshme në procesin gjyqësor. Nëse do të mbahet gjykimi. Mendoj se kjo nuk është e nevojshme në këtë fazë, dhe se kjo është e nevojshme në procedurën gjyqësore, ndërsa këtu do të ishte vetëm paraqitje shtesë, në të vërtetë një lloj torture shtesë për viktimat, që të ballafaqohen me ta në këto procedura.

Deklaratë: Lidija Horvat, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Viktimat duhet të jenë përgjegjëse për deklaratat e tyre

(...) cili standard i vërtetësisë të zbatohet. Mendoj se këta njerëz, ato viktimat gjithsesi duhet paralajmëruar për atë, që me rastin e dëshmisë, se natyrisht ekzistojnë vepra të shkeljeve ligjore, shpifje, fyerje, dhe se ajo çfarë dëshmojnë nëse nuk i përgjigjet të vërtetës, dhe se atëherë mund të ngritët procedura penale ndaj tyre.

Deklaratë: Lidija Horvat, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Është e rëndësishme të emërohen kryesit e krimeve, por qartë të ceket se nuk është vendosur përgjegjësia e dënimit.

(...) në lidhje me emërimin kryesit të krimeve. Unë frikohem për një gjë tjetër, kam frikën se nëse këto raporte bëhen publike, frikohem nga linçimi pu-

blik i personave për të cilët në fund të fundit nuk vërtetohet se a janë apo jo kryesit e krimit. Pra, ndoshta këtu do të mund të bëhej ndonjë kufizim, qartë të theksohet se kjo nuk përcakton përgjegjësinë e dënimit, apo ndoshta, të kemi kujdes ku shkojnë, si shkojnë ato raporte, por pajtohemi se (...) se mund t'i dërgohen tutje prokurorisë shtetërore dhe se është e rëndësishme të emërohen njerëzit e besueshëm.

Deklaratë: Ivana Radaqi, Qendra për Studimet e Paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Është me rëndësi të inkuadrohen shoqatat e shoqërisë civile.

(...) është e rëndësishme që organizatat e shoqërisë civile apo ato të cilat në çfarëdo mënyre kanë ndikim në qytetarin, me publikun, të angazhohen në aspekte të ndryshme. Këtu kemi hapësirë.

Deklaratë: Ivo Grga, avokat, Split, Kroaci, Konsultimet nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Nuk është e domosdoshme që njerëzit të inkuajohen të flasin, sepse kush dëshiron t'a paraqesë kryesin e krimeve sigurisht e ka paraqitë në Prokurorinë e Shtetit, ndërsa ai që nuk dinë apo nuk dëshiron nuk do të flasë.

(...) kjo është për të gjithë ne, apo për shumicën, relativisht një iniciativë e re dhe natyrisht se është pozitive e tërë ajo që është kthyer drejt një përfshirjeje finale dhe të drejtë të fakteve të asaj që na preokupon të gjithëve me vite të tëra, varësisht nga cila anë është. (...) Natyrisht se gjatë bisedave do të arrihen disa njohuri të reja, dëshmitë e atyre njerëzve që duan të flasin për vuajtjet e tyre gjatë luftës. Mirëpo, mendoj se ai i cili dëshiron ta paraqes kryesin e krimeve gjithsesi do ta bëjë, ndërsa ai që nuk e di apo nuk dëshiron nuk do ta bëjë, por as nuk është e domosdoshme të kërkohet kjo nga ata persona sepse ai i cili dëshiron ta paraqesë sigurisht këtë e ka bërë në Prokurorinë e Shtetit, e që sigurisht ka vendosë që kjo të ndiqet.

Deklaratë: Snjezana Mrkoci, gjyqtare e Gjykatës së Qarkut në Sisak, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Audio dhe video incizimet e dëshmimeve publike të viktimave dhe dëshmitarëve mund të paraqiten në procedurat gjyqësore si prova ligjore, prandaj është e rëndësishme të jenë të vërteta.

Ajo nga çfarë unë kam frikë, por nuk do të thotë të jetë e vërtetë apo të vërtetohet si e tillë në praktikë, në qoftë se gjëra të tilla incizohen, nëse për to ekzistojnë audio ose video incizime, dhe nëse në një kohë fillohet kallëzim/procedurë penale për ndonjë rast të veçantë, ekziston mundësia e keqpërdorimit

të këtyre incizimeve nga ana e mbrojtjes ose palës tjetër në proces, nëse e vëren se i njëjti dëshmitar në ndonjë mënyrë flet ndryshe para gjyqit, atëherë propozohet që incizimi të paraqitet në gjyq dhe të krahasohen dëshmitë. Do të jetë e vështirë që ky audio apo video incizim të refuzohet si dëshmi e paligjshme, pasi që pjesëmarrësit e atij incizimi vullnetarisht kanë pranuar të incizohen, të incizohet zëri i tyre, të incizohet fytyra e tyre, emri dhe mbiemri, etj. Pra, ky është një parashikim i imi, deri ku mund të vijë, deri të krahasimi i deklaratës në audio apo video incizim me deklaratën në gjyq.

Deklaratë: Snjezhana Mrkoci, gjyqtare e Gjykatës së Qarkut në Sisak, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

KOMRA ka perspektivë shumë më të gjerë të drejtave – njerëzore se sa mekanizmat gjyqësor.

Unë kurrsesi KOMRA-në nuk e konsideroj iniciativë gjyqësore. KOMRA ka perspektivë shumë më të gjerë të të drejtave të njeriut (...)

Deklaratë: Lubica Matijević- Vrsalko, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

KOMRA duhet të ketë një listë të avokatëve që do të përfaqësonin viktimat plotfuqishëm.

Pra, ndoshta KOMRA do të duhej të ketë listën e avokatëve të cilët do ta përfaqësonin viktimën si përfaqësues i plotfuqishëm, i cili do të shkonte me ta të paraqes akuzën, nëse bëhet fjalë për rast të tillë (...)

Deklaratë: Lubica Matijević- Vrsalko, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Nevojiten mekanizma për të përcaktuar nëse viktima është me të vërtetë viktimë.

(...) kur të evidentohet një viktimë në raportin e KOMRA-së, a do të ketë ndonjë mekanizëm i cili do të vërtetojë se a është me të vërtetë viktimë? Se ai me të vërtetë i ka përjetuar ato për të cilat flet? Apo ndoshta duhet ti besojmë secilit i cili thotë se prindërit i janë vrarë, torturuar në ndonjë kamp përqendrimi apo diç e tillë? Pra, a do të ketë ndonjë mekanizëm?

Deklaratë: Snjezhana Mrkoci, gjyqtare e Gjykatës së Qarkut në Sisak, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Është e nevojshme të vërtetohen shkaqet e krimeve të luftës, e jo shkaqet e luftës.

Nuk kam propozuar vërtetimin e shkaqeve të luftërave, por vërtetimin e krimeve të luftës në këto ngjarje. Kjo është më thelbësore se ajo.

Deklaratë: Slobodan Budak, avokat, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Është e rrezikshme të bëhet lista e kryesit të krimeve, ajo është si listë linçimi.

(...) mendoj se kemi kaluar sipërfaqësisht çështjen e listës së kryesit të krimeve dhe mendoj se në këtë pikë duhet të jemi shumë të kujdesshëm sepse është terren i ndjeshëm, sepse mund të vijë deri të kundërshtimi i dy të drejtave. Është fakt se autori i ndonjë veprë penale vërtetohet dhe dëshmohet në gjykatë. Prandaj, hartimi i ndonjë liste në këtë mënyrë, më ngjanë si në listë linçimi. (...) Është fakt se nëse ju merrni në pyetje persona të cilëve nuk u bëhen pyetje, të cilët vetë tregojnë diçka, mund të ndodhë të përmendet ndonjë emër. Dhe pastaj në këtë segment duhet të shikohet çfarë të bëhet në këto raste, por mendoj se nuk duhet nga një raport të hartohen listat e kryesve të krimeve. Ajo mund të hartojë listën e viktimave, por listën e kryesve të krimeve, atë që e tha kolegja gjykatëse, sigurisht dikush dinë për ndonjë kryes të krimeve, atëherë është e pritur që ai të mos flasë para komisionit, por ta dorëzojë kallëzimin penal, dhe në këtë mënyrë t'i ndihmohet ndonjë viktime të procedojë kallëzimin penal.

Deklaratë: Verica Oreshiq Cvitan, Ministria e Drejtësisë, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Dëshmia është mënyrë për zgjidhjen e traumës.

(...) njeriu i cili ka trauma, dhe nga ajo periudhë ende ka trauma, dhe në njëfarë mënyre ato trauma duhet të sanohen, gjegjësisht të ballafaqohemi me to, e kjo është vetë ballafaqimi me ato situata konkrete me vërtetimin e fakteve, të cilat sigurisht do të jenë hapi i parë.

Deklaratë: Sinisha Shtimac, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

Pas krimit nuk duhet të fshihet asnjë nacionalitet, krimi është vetëm krim.

Ndërgjegjja shoqërore është diçka që ne këtu duhet ta ngrisim dhe të themi se asnjë krim nuk është diçka që duhet të mbetet pa u dënuar. Dhe pas krimit nuk duhet të fshihet asnjë nacionalitet. Krimi është vetëm krim. Një gjë e neveritshme e cila ka lënduar dikë dhe ka bërë që një jetë njeriu dhe një situatë familjare, apo një ambient normal jetese të mos jetë më. Dhe ne në kohën e sotme, në vitin 2010, si shoqëri nuk guxojmë ta pranojmë këtë.

Deklaratë: Vishnja Drenshki – Lasan, avokate, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 26. Shkurt 2010.

86. Konsultimet lokale me të rinjtë

Daruvar, Kroaci
27. shkurt 2010.

Konsultimet me të rinjtë janë organizuar nga Qendra për zhvillim të shoqërisë civile – Delfin nga Pakraci si dhe nga Dokumenta nga Zagrebi (Kroaci). Në konsultime kanë marrë pjesë më shumë se 40 pjesëmarrës dhe pjesëmarrëse. Ligjërues ishin Mirjana Billopavloviq, (Delfin, Pakrac) Eugen Jakoviq (Dokumenta, Zagreb), Darija Mariq (Dokumenta, Zagreb), Cvijeta Senta (Qendra për studime të paqes, Zagreb), Marko Velliqković (Qendra për zhvillim të resurseve civile, Nish, Serbi) dhe Ivan Novosel (Legalis, Zagreb). Konsultimet janë përcjellë nga mediat dhe në emisionet e tyre informative reportazhat mbi konsultimet kanë emituar NET televizioni (televizioni i pavarur, Kutina), HRT (Radio Televizioni Kroat) në emisionin Panorama e Komunave dhe radio lokale –Radio Daruvar.

Është me rëndësi që të arrihet konsensusi.

(...) shumë [po më] pëlqen kjo iniciativë dhe ideua që të ndërtohet një farë e vërtete mbi të cilën edhe njëra e edhe tjetra palë do të arrijnë konsensus. Pra, O.K. ballafaqimi me disa emra dhe mbiemra, çka kishit thënë ju që këta njerëz nuk janë as Serb e as Kroat por njerëz që kanë kryer krime. Por, është me rëndësi që të vërtetohen faktet mu për arsye të ngushtimit të hapësirës, manipulimeve dhe gënjeshtreve ngase duhet ndërtuar nga themeli. Nuk mund të mbrohesh me një farë lloji të komunikimit të jo dhunshëm nëse nuk ekziston themeli në mënyrë që marrëdhëniet të jenë të spastruara ku nuk do të ketë mohime të eksperiencës tënde traumatike.

Deklaratë: Emina Ogrizek, Daruvar, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Është me rëndësi edukimi i njerëzve që të respektojnë njëri tjetrin dhe t'i respektojnë dallimet

Unë nuk dëshirojë që të mbyllen sytë dhe që të harrohet se çka ka ndodhur, por kur është fjala për rininë, mendoj se mund të bëhet shumë më shumë përmes edukimit joformal dhe duke i mësuar njerëzit që të respektojnë njëri tjetrin dhe t'i respektojnë dallimet. Shoqëria ime është e tillë sa që unë nuk kam rast të shoh urretjen.

Deklaratë: Jelena Kolesariq, SOS Virovitić, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci 27.mars 2010.

Duhet sensibilizuar ata Kroatë që kanë pikëpamje të ashpëra

Kemi dy fqinj që janë të papërshtatshëm, sinqerisht. Kroatë të mëdhenj për shembull të themi. Por kesi lloj njerëzish ka, dhe unë mendoj se duhet shkuar jo vetëm kah njerëzit që kanë pikëpamjet më të buta, të cilët mund t'i përfitosh por duhet shkuar kah ata të tjerët për t'i sensibilizuar për diçka.

Deklaratë: Karolina Melnjak, Zagreb, Kroaci, Konsultimet me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Ka njerëz që janë aqë të fort në pikëpamjet e tyre dhe në këtë çështje duhet punuar për ndryshime. Duhet synuar që të ndryshohet diçka. Gjithashtu duhet marrë në konsiderim edhe luftëtarët ngase shumica e këtyre njerëzve kanë shkuar në luftë në moshën tetëmbëdhjetë vjeçare.

Deklaratë: Karolina Melnjak, Zagreb, Kroaci, Konsultimet me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27.mars 2010.

Duhet pasur kujdes gjatë përzgjedhjes së anëtarëve të KOMRA-së, dhe të tentohet të përzgjidhen ekspertët

Dhe duhet pasur shumë kujdes gjatë themelimit të këtij komisioni. Ideja është super dhe për çdo lëvdatë por duhet pasur kujdes gjatë përzgjedhjes së njerëzve, të juristëve, të sociologëve duhet angazhuar me të vërtetë ekspertët dhe të sigurohet që grupet e interesit të mos ndikojnë në ta.

Deklaratë: Karolina Melnjak, Zagreb, Kroaci, Konsultimet me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Është me rëndësi që komisioni të ketë selitë lokale dhe selinë qendrore por nuk është me rëndësi se ku.

Thjeshtë për hir të çështjeve organizacionale, ndoshta ndonjë filiale rajonale ose ashtu diçka në secilin shtet, në kryeqytete apo diku tjetër. Por sipas mendimit tim duhet ekzistuar një vend ku do të jetë i vendosur komisioni, e ndoshta nuk është me rëndësi që të jenë në secilin shtet ngase kuptimi është që t'i mbledhim të gjitha këto shtete dhe të jemi të gjithë të njëjtë, apo jo? Është me rëndësi vetëm t'i vërtetojmë faktet, ndërkaq nuk është me rëndësi se ku do të jetë qendra. Po, unë jam plotësisht për sistemin e centralizuar.

Deklaratë: Una Kociper, Zagreb, Kroaci, Konsultimet me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Unë jam për sistem të decentralizuar. Mendoj se duhet ekzistuar një lloj institucioni kulmor, por nga decentralizimi fillon demokracia. Po që se kjo do të jetë nën njëfarë strukture të centralizuar atëherë nuk be-soj.

Deklaratë: Karolina Melnjak, Zagreb, Kroaci, Konsultimet me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27.mars 2010.

Selia qendrore nuk është e domosdoshme

(...) mendoj se sot jemi mjaftë të rrjetëzuar dhe mund ti ndajmë në mes veti të dhënat dhe t'i përpilojmë raportet e përbashkëta, e nëse do të publikohej libri, atëherë do të ishte libri i cili ka të bëjë me nënshkrimet e të gjitha shoqatave të cilat e kanë punuar bashkërisht librin, prandaj nuk di pse na nevojitet që të ekzistojë ndonjë vend qendror për mbledhjen e të dhënave.

Deklaratë: Tatjana Petroviq, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27.mars.2010.

Përkatësia fetare dhe etnike e anëtarëve të komisionit nuk duhet të jetë me rëndësi.

(...) A është me rëndësi përkatësia fetare dhe etnike e anëtarëve të komisionit. Në parim nuk do të duhej të jetë me rëndësi ngase ata që marrin pjesë në kësi lloj komisioni dhe paragjykohej se ju intereson e vërteta dhe faktet mbi këtë çështje kështu që gjëra të tilla nuk do të duhej të jenë të rëndësishme, por prapë nga ana tjetër ndoshta do të ishte mirë që të jenë disa përfaqësues nga secila pjesë e rajonit kështu që pikëpamjet e ndryshme lidhur me këtë çështje të jenë të përfaqësuara në mënyrë të barabartë.

Deklaratë: Lucija Zore, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Komisioni duhet të përbëhet nga ekspertë, eventualisht të huaj.

(...) mendoj se komisioni duhet të jetë i përbërë nga ekspertë, këtu shkruan pyetja se a duhet që në komision të ketë të huaj? Unë personalisht nuk do të kisha pasur asgjë kundër ngase ndoshta atëherë opinioni do të ishte edhe më objektiv ngase vjen nga një anë e cila nuk është e kyçur në mënyrë direkt në konflikt. Pse ekspertët? Thjeshtë nga shkak se njeriun që duhet operuar nuk do t'a dërgoni te dikush që vetëm se dëshiron të jetë mjek, por natyrisht, do t'a dërgoni te kirurgu. Gjithashtu besoj se në komision duhet janë njerëzit të cilët ndoshta kanë një nivel profesional mbi këtë çështje, e natyrisht që të gjithë të tjerët të marrin pjesë në mbledhjen e të dhënave, por prapë se prapë një trup profesional ishte dashur të vendos në fund.

Deklaratë: Mirna Bartulović, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Duhet hulumtuar rolin e mediave

Mendoj se në parim duhet të merremi me të gjithë. Pra, duhet që të merremi me individ, dhe këtu mendoj se duhet shkruar më gjerësisht dhe se kjo mundet të arrihet. Nëse do të dorëzohen aktet e individëve atëherë në të njëjtën mënyrë mund të dorëzohen edhe aktet e mediave (...). Kjo do të thotë se duhet

aq sa është e mundur të hulumtohen mediat dhe institucionet. Por para së gjithash sipas mendimit tim, individët.

Deklaratë: Una Kociper, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

(...) mendoj, ndoshta do të duhej që të përqendrohe mi në mediat nga se ato janë ato që më së shumti krijojnë pamjen mbi gjendjen e përgjithshme. Dhe disi më duket se sot ekziston ky trend d.m.th. moskëzistimi i një lloj përgjegjësie për informata të cilat shpërndahen përmes mediave, bile edhe atyre zyrtare pra atyre shtetërore.

Deklaratë: Mirna Bartulović, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Duhet diskutuar ngjarjet nga e kaluara më e largët ngase po manipulohet me to

Ndoshta me të vërtetë duhet të merremi me çështjet e Luftës së dytë botërore, të Jasenovcit, dhe Bleiburgut ngase është diçka çka politikisht shfrytëzohet shumë. Me këto çështje manipulohet dhe është një çështje mjaftë e paqartë e edhe të gjitha këto tregime të mëvonshme nga vitet e nëntëdhjeta të cilat janë shitur shumë mirë, të cilat janë futur gjithkrah dhe ngrehin rrënjët nga këto. Tani parashtrihet pyetja se a duhet diskutuar atë pjesë që më pastaj të sqarohet edhe pjesa e dytë. Por nuk e di se a mundet një komision në tre vite të kryej tërë këto punë. Mendoj se nuk mundet.

Deklaratë: Lucija Zore, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Është me rëndësi institucionalizimi i procesit i cili do të përfundoj me ndryshime në libra shkollor.

(...) mendoj se çështja kyçe është që komisioni të themelohet dhe të ekzistoj një lloj institucionalizimi dhe që në fund të marrim njëfarë letre të mbi krejt këtë tregim përkatësisht ndonjë dokument i cili do të jetë relevant dhe nëpërmes të cilit do të ndryshohen gjërat në librat shkollor. Kjo gjë më duket më e rëndësishme.

Deklaratë: Una Kociper, Kroaci, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Është me rëndësi që të shënojmë se çka ka ndodhur me të vërtetë në mënyrë që mos të ndodhë që ngjarjet e tilla të përsëriten.

Kjo është një iniciativë super dhe është super të shënojmë gjërat, të provojmë të shënojmë të vërtetën, për diçka çka ka ndodhë me të vërtetë në mënyrë që këto ngjarje të mos ndodhin prapë më vonë ngase kjo është e vetmja mënyrë për rritje dhe zhvillim.

Deklaratë: Tatjana Petroviq, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Vërtetimi i fakteve i pamundëson manipulimet

(...) mendoj se është me rëndësi që të vërtetohen faktet ngase atëherë më nuk do të jetë e mundur që të manipulohet me ato, dhe do të zvogëlohet hapësira për gjëra të tilla.

Deklaratë: Lucija Zore, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Nga shkaku i ngjashmërisë së vuajtjeve në vende të ndryshme do të ishte me vlerë që njerëzit të lidhen ndërmjet veti dhe të shohin se sa janë të ngjashëm sa i përket fatit të cilin së bashku e ndajmë

Mendoj se i'a vlen pa marrë parasysh se në fund a do të krijohet njëfarë komisioni, (...) nga shkaku i ngjashmërisë së vuajtjeve në vende të ndryshme rajonale. Që të lidhen njerëzit ndërmjet veti dhe që të shohin se sa janë të ngjashëm sa i përket fatit të cilin së bashku e ndajmë në një mënyrë.

Deklaratë: Emina Ogrizek, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

Mënyra më e mirë është që të shkohet nëpër rrethina më të vogla dhe që të arrihet në mënyrë direkte deri tek njerëzit dhe t'ju mundësohet komunikimi

Duhet të pranoj se të gjitha këto konsultime kanë ndryshuar mendimin tim. Mendoj se edhe unë si-kurse shumica e të rinjve kam menduar se para së gjithash nuk do të kemi çka për të thënë mbi këtë çështje ngase nuk kemi pasur trauma të mëdha nga lufta. Por, pas kësaj kam kuptuar se sa me rëndësi është që të flitet për këto gjëra dhe që këto gjëra të sqarohen. Unë shpresoj se në të ardhmen një numër i madh i njerëzve do të vi në konsultime të këtilla dhe se kjo është mënyra më e mirë që të shkoni dhe t'i vizitoni rrethinat më të vogla dhe të jeni mobil për të kontaktuar direkt me njerëzit dhe t'ju mundësoni një komunikim të tillë.

Deklaratë: Vlatka Kish, Konsultimet lokale me të rinjtë, Daruvar, Kroaci, 27. mars 2010.

87. Konsultimet me bashkësitë lokale mbi themelimin e KOMRA-së

**Zenicë, Bosnjë i Hercegovinë
6. mars 2010.**

Konsultimet u organizuan nga Shoqata e gazetarëve të BeH dhe Lidhja e Shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit nga Zenica–Doboj. Në takim morën pjesë 41 pjesëmarrës, që ishin përfaq-

ësues të shoqatave të viktimave, të të burgosurve të kampeve të përqendrimit, organizatave joqeveritare, gazetarë, si dhe përfaqësues të institucioneve qytetare (Qendra për punë sociale dhe Qendra për shëndet mendor). Fjalën hyrëse e mbajti Amir Kulagiq, anëtarë i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në (Srebrenicë, BeH), ndërsa për rrjedhën e deritashme të procesit konsultativ foli Natasha Kandiq, (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Takimin e moderoi Borka Rudiq, Sekretare e Përgjithshme e gazetarëve të BeH (BeH).

Përvojat e tmerrshme të tregohen dhe të shënohen, të jenë si paralajmërim për gjenerata e reja.

Viktimat e torturave, përndjekjeve dhe dhunimeve, si dhe familjet të cilat i kanë humbur më të dashurit e tyre, atë që e kanë humbur apo çka kanë përjetuar, nuk mund ta harrojnë kurrë, sepse ata jetojnë çdo ditë me fshehtësitë, mendimet, dhimbjet dhe humbjet e tyre. Poqëse faktet e dhëna nuk mund të anashkalohen apo të harrohen, atëherë ato duhet të hetohen, të vërtetohen, dokumentohen dhe interpretohen, por në mënyrë objektive, të vërtetë dhe të sigurt për gjenerata e reja, që të mos tu ndodhë e njëjta gjë edhe atyre.

Deklaratë: Amir Kulagiq, anëtarë i Këshillit koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, Srebrenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Për të burgosurit e kampeve të përqendrimit më e rëndësishmja është që statusi i tyre të rregullohet me ligj. KOMRA mund të ndihmojë që të dëgjohet zëri i të burgosurve të kampeve të përqendrimit.

U them se askush nuk ka të drejtë të flasë në emër timin kudo qoftë, sepse unë jam ai i cili i ka përjetuar ato gjëra. Unë mund t'ia japë kompetencën apo mandatin atij i cili do t'më përfaqësojë mua. Pra, kjo është porosi për ata të cilët tani po shkojnë nëpër zgjedhje, nuk kanë të drejtë që në emër timin apo të atyre të cilët unë i përfaqësojë – të burgosurit e kampeve të përqendrimit, të flasim për mua, se a jemi në një mijë, dy mijë, pesë apo dhjetë mijë! Dhe KOMRA duhet të jetë institucion i cili do të dëgjojë fjalën vetëm të atyre që i kanë përjetuar ato gjëra.

Deklaratë: Zahid Kremit, kryetarë i Shoqatës së të kthyerëve, Komuna e Dobojit, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Mes tjerash, detyra e KOMRA-së, si e kam kuptuar unë dhe si do të duhej të punojë, pra ne megjithatë ta kemi përfaqësuesin tonë i cili do të flasë për ne. Në këtë rast ne nuk jemi aspak të barabartë, ne jemi nën këmbët e të tjerëve, sepse ne si viktimat nuk jemi askund – as në ligj, as në rregullore, askund, ndërsa

të tjerët të gjithë kanë nga diçka. Dhe shumica rrahin gjoks e diskutojnë për ne, si në këtë emisionin Ndershmërisht, (Pošteno)apo në ndonjë emision tjetër të njëpasnjëshëm, e të gjitha në llogari tonën. Ndërsa sipas rregullores ne nuk gjendemi askund.

Deklaratë: Nazif Bajriq, përfaqësues i të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Ne jemi të rrjepur si të burgosur të kampeve të përqendrimit, ne jemi mjerimi më i madh në rrethinat tona. Më parë kolegu tha – nuk ka ligj. Ne, në të vërtetë nuk mundemi as ti regjistrojmë të gjithë njerëzit, nuk kemi mjete, jemi të varfër me mjete. Përpos kësaj, Maglaji ka qenë nëntë muaj nën rrethim, dhe neve nuk na pranojnë as tanët në Maglaj. Çdo herë thonë: "Mendojmë se ajo nuk është në të vërtetë fakt". Ne jemi të rrjepur, ne nuk kemi as kompensim për atë çfarë kemi vuajtur, nuk kemi as kompensim për gjërat që i kemi humbur, për shtëpitë e shkatërruara. Do të thotë, ne jemi në bisht të ngjarjeve.

Deklaratë: Ramiz Maqković, kryetar i Shoqatës të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Maglaj, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Më e rëndësishmja do të ishte, e të gjithë pajtohen – të paktën këta që kanë qenë të burgosur në kampet e përqendrimit, që të futemi dikund në ligj, të jemi dikund, të jemi njerëz si të tjerët.

Deklaratë: Bekir Menzilović, kryetar i Shoqatës të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Kakanj, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Do të duhej të bëhej një atak, presion në qeverinë tonë që të merren me këta njerëz dhe të radhiten në ligj, me ndonjë nen, se këta janë ata njerëz që kanë mbetur gjallë, por kanë përjetuar dhimbje, vuajtje dhe bela prej vitit '92 deri '95. në mënyrë që njerëzit të ndjehen normal si të gjithë qytetarët tjerë. Atyre njerëzve u duhet dhënë hapësirë, dhe mendoj se ky komision do të ishte mirë të filloj nga qeveria, ekzekutivi, ligjvënës në të gjitha shtetet por edhe në shtetin tonë, në mënyrë që këta njerëz të futen në ligj, të kenë disa të drejta. Nuk është më në pyetje vetëm çështja financiare, ata njerëz duhet mbështetur edhe moralisht.

Deklaratë: Tahir Manxhuka, kryetar i Shoqatës së familjeve shëhid dhe të luftëtarëve të vrarë, Kakanj, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

KOMRA duhet ti përfshijë edhe femrat e dhunara në shtëpitë e paraburgimit, e gjithashtu edhe meshkujt, të cilët akoma nuk flasin për këtë.

Atë që do të dëshiroja është tua parashetroj pyetjen përfaqësuesve të KOMRA-së, ajo është: a do të merret KOMRA vetëm me çështjen e viktimave të cilat kanë qenë të evidentuara si të burgosur në kampet

e përqendrimit apo do të merret edhe me çështjen e viktimave të cilat kanë përjetuar tortura, trauma, e të cilat nuk janë evidentuar në kampet e përqendrimit? Kur flas për këtë, mendoj në shumë femra, të cilat kanë përjetuar traumën e luftës të përdhunimit në shtëpitë e paraburgimit, të cilat kanë qenë të sjellura aty dhe janë maltretuar. Do të ishte mirë, poqëse Koalicioni për KOMRA-në t'i përfshijë në programin e saj, por edhe meshkujt të cilët akoma nuk e kanë gjetur fuqinë të flasin për këtë, apo nuk janë evidentuar.

Deklaratë: Sabiha Husiq, drejtoreshë e organizatës joqeveritare Medica, Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

KOMRA do të duhej të jetë e pavarur nga çfarëdo ndikimi, dhe në te, para së gjithash, do të duhej të vendosin viktimat.

Që ajo të jetë një organ i fortë, i qartë dhe i precizuar i cili do të jetë i pavarur nga çfarëdo ndikimi, që në te të punojnë dhe vendosin njerëzit të cilët para së gjithash kanë kaluar nëpër këto vuajtje, sepse ata janë më meritoret për ti dëshmuar ato forma të keqtrajtimit.

Deklaratë: Sead Drilo, kryetar i Shoqatës së punëtorëve social, Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

E kaluara jonë është një libër i gjallë i zi, të cilin KOMRA duhet ta lexojë, në mënyrë që të gjithë ta dëgjojnë të vërtetën.

Unë, neve, na shoh si një libër të gjallë të zi, i cili ecë me të vërtetën, nëpër hapësirat e ish Jugosllavisë. Ata njerëz, që do të jenë aty, do të duhej të gjejnë forcën që atë të vërtetë të gjallë, tua lexojnë tërë botës. Nëse askush nuk e lexon, nuk do të këtë të vërtetë në këto hapësira. Do t'ia jepja për detyrë KOMRA-së, që të mbledhë forcat, dhe njerëzit që do të jenë në KOMRA-në që të mund ta lexojnë atë, që ajo ta kalojë tërë botën, sepse aty është e vërteta. Ndërsa e tërë ajo që flasin ata tjerët, që na përfaqësojnë neve, e tërë ajo është farsë. Ne nuk gjendemi askund! Ne jemi viktimat dhe sot! Ne jemi viktimat dhe sot!

Deklaratë: Nazif Bajriq, kryetar i Shoqatës së të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Visoko, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Vetëm KOMRA mund të sigurojë që të dëgjohet zëri i viktimave dhe dëshmitarëve.

Atë që KOMRA mund ta ketë, e që nuk mund ta ketë as Haga e as shtetet tjera, janë këto dëshmi të viktimave dhe dëshmitarëve të cilat do të orga-

nizohen, sepse puna e të gjitha komisioneve për të vërtetën bazohet në marrjen e dëshmive nga viktimat dhe dëshmitarët.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Viktimat që u vranë duke pritur në radhët për bukë, qumësht, apo në treg, i japin peshë të veçantë krimit. KOMRA duhet t'u kushtojë atyre vëmendje të veçantë.

Kur i shikoj luftën dhe ngjarjet e luftërave, në tërë botën përgjatë historisë, ka pas humbje në njerëz, e ata të cilët kurrë nuk u zunë, kurrë nuk kanë marrë pjesë në konflikte, kurrë nuk kanë qenë në front, në fushëbetejë, por që janë vrarë në radhët e pritjes për bukë, qumësht, dhe janë gjendur në treg para shtëpisë së mallrave Bosanka në momentin kur ka ra grana-ta. Për mua, këto viktima të luftës janë shumë të rëndësishme, dhe do të ishte mirë poqëse KOMRA do të ketë konsideratë për ato viktima, thënë kushtimisht, politikisht të parëndësishme. Janë të rëndësishme edhe ato shifra të viktimave civile, sepse tregojnë dhe në një mënyrë i japin peshë të veçantë politike, krimit.

Deklaratë: Dushka Andriq-Ruzhiciq, Shoqata e grave INFO-TEKA- Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Të burgosurit e kampeve të përqendrimit kup-tohen mes veti shumë mirë, pa dallim feje apo nacionaliteti. Problemet vinë kur aty përzihet politika.

Ajo çka mund të konkludojmë, nga bisedat me të burgosurit e kampeve të përqendrimit, pavarësisht nga vinë, nga Republika Srpska, Hercegovina apo Bosnja, ata të gjithë kuptohen mes veti shumë mirë. Do të thotë boshnjaku e kupton katolikun, ortodoksin, Në këtë aspekt nuk ka probleme. Problemet lindin kur këtu hyn politika. Nëse KOMRA në organizimin e punës së saj e lenë anash politikën, mendoj se suksesi është i sigurt.

Deklaratë: Samir Pojskiq, Komiteti i Kantonit të të burgosurve të kampeve të përqendrimit, kantoni Zenicë- Dobojit, Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Të burgosuri i kampeve të përqendrimit presin që të vlerësohen si viktima. Kjo për ta është satisfakcioni moral dhe njerëzor.

Satisfakcioni moral, njerëzor, kur ju thuhet: po, zotëri, ju keni qenë viktimë. Viktimë e torturës dhe krimit. Kjo është ajo që ata e presin.

Deklaratë: Samir Pojskiq, Komiteti i Kantonit të të burgosurve të kampeve të përqendrimit, kantoni Zenicë- Dobojit, Zenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

Të definohet sipas standardeve ndërkombëtare se çfarë është viktima, çfarë është viktima civile, çfarë është viktima e përdhunimeve seksuale, çfarë është kampi i përqendrimit, çfarë është qendra e grumbullimit.

Sigurisht, në pjesën hyrëse të punës së saj, KOMRA do të duhej të japë një fjalorë të termeve, duhet qartë të definojë çka nënkupton KOMRA me termin viktimë, çka kampe të përqendrimit, etj. Mënyra më e sigurt, për këtë duhet të dakordohemi, është se ekzistojnë standardet ndërkombëtare dhe definicionet e atyre standardeve, dhe ato standarde duhet përvetësuar. Por, nuk mund të fillohet me punën, poqëse nuk qartësohet saktë çfarë është viktima, çfarë është viktima civile, çfarë është viktima e dhunës seksuale, çfarë është viktima e burgosjes së dhunshme, etj. Si dhe, çfarë është kampi i përqendrimit, çfarë është qendra e grumbullimit, çfarë është vendi i burgosjes së dhunshme, etj. E vetmja gjë për të cilën do të mund të arrihet konsensus apo dakordimi janë standardet ndërkombëtare dhe definimi i tyre për këto terme.

Deklaratë: Amir Kulagiq, anëtarë i Këshillit Koordinues i Kolicionit për KOMRA-në, Srebrenicë, BeH, Konsultimet me bashkësitë lokale, Zenicë, BeH, 6. mars 2010.

88. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë

Novi Sad, Serbi
20 mars 2010

Grupi punues: Mandati i KOMRA-së (REKOM) KOMRA nuk duhet të merret me pasojat

Mua, duhet ta pranoj, ky varianti i parë, do të thotë vetëm provat, posaçërisht nëse mendohet se vetëm kohëzgjatja e KOMRA-së do të jetë i kufizuar në kohë, (...) e bënë më të pranueshëm (...) nëse shkohet në mënyrë të themeltë në provat, pa marrë parasysh se a do të jetë nga 1 janari i vitit 1918 ose nga 1 maji i vitit 1945, ose nga Jajce e vitit 1943, është e domosdoshme që të përfshihen tmerrësisht në thellësi dhe nivelin e interpretimit. Nuk jam i sigurt që, posaçërisht duke marrë parasysh kohën e shkurtër, do të jetë i mundshëm që të realizohet (...), pajtueshmëria lidhur me këtë interpretim.

Deklaratë: Tihomir Ponoš, Novi list, Hrvatska, Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010

Mekanizmat e këtyre luftërave kanë filluar në vitet e '80-ta.

Duhet të shqyrtohen vitet e '80-ta, sepse ato janë vitet kur kanë nisur mekanizmat e kësaj lufte. Do të

thotë, nuk është 1918, ose 1945 (...) gjithsesi 1987 e shoh si të qenësishme, por ndoshta edhe më herët, dhe kjo nuk është relevante vetëm për Kroacinë, por për të gjithë territorin e ish RSFJ-së.

Deklaratë: Nela Pamuković, Centar za žene žrtve rata Rosa, Hrvatska, Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Kompetenca kohore e KOMRA duhet të jetë nga shpallja e RFPJ.

(...) është mendimi im, kur kemi të bëjmë me çështjen e kompetencës kohore (...) pas 20 nëntorit 1943 kur është shpallur, këtu shkruan Republika Demokratike e Jugosllavisë, gjegjësisht 29 nëntori i 1945, kur është shpallur RFPJ.

Deklaratë: Slavko Kecman, Udruga za mir Bilje, Hrvatska, Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mandati i KOMRA-së duhet të jetë që nga Lufta e dytë botërore

Propozimi im është që Mandati i KOMRA-së duhet të mbulojë periudhën nga Lufta e dytë botërore. Përse e them këtë – duke pasur parasysh Rezolutën e Bashkimit Evropian e cila ka të bëjë me dënimin e krimeve nga periudha komuniste.

Deklaratë: Ruzhdi Jashari, shoqata e veteranëve dhe invalidëve ushtarak të luftës, Shtime, Kosovë. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qëllimi i KOMRA nuk është vërtetimi i fakteve historike, por vërtetimi i fakteve të cilat kanë të bëjnë në krimet e luftës

(...) a është objektivi, qëllimi i KOMRA për vërtetimin e fakteve historike ose objektivi për vërtetimin e fakteve të cilat kanë të bëjnë me krimet e luftës? Unë e kam kuptuar – këtë të dytën. Sipas meje, KOMRA nuk ka ambicie që të merret me faktet historike, kjo i përket një shkence pak më të lartë, historianëve dhe profesioneve tjera, por ky komision do të kishte një qëllim që para se gjithash të merrej me vërtetimin e fakteve të cilat janë prej një interesi për krimet e luftës.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të vërtetojë faktet nga viti 1991 deri në vitin 2001

(...) Pjesa hyrëse, pa asnjë problem, mund t'i sqarojë të gjitha, të ofrojë se çfarë ka ngjarë para vitit 1991, por është shumë vështirë të paramendohet që një komision të vërtetojë faktet lidhur me atë se

çfarë ka ngjarë në Plenumin e Brionëve, për atë, për demonstratat e studentëve shqiptarë të vitit 1981, për Maspok - un e vitit 1971, kjo është një punë mjaft, mjaft e madhe. Mendoj që praktikisht do të pamundësonin komisionin që të kryejë punën e vet, nëse do i jepnin mandatin për vërtetimin e fakteve lidhur me ato (...) un, bile, besoj që se duhet të vërtetohen faktet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e rënda e të drejtave të njeriut që na viti 1991 e deri në vitin 2001.

Deklaratë: Dragan Popović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Është me rëndësi të vërtetohen faktet. Do duhej të vërtetoheshin që nga vitet '80-ta

Mendoj që është shumë me rëndësi që eksitojnë shkaktarët, të vërtetohen shkaktarët për shkak të asaj që të mos përsëriten gabimet. Tani, cila periudhë është kjo? Unë mendoj se këto solucione janë të shtruara tepër gjerësisht. Sipas meje, ndoshta, eventualisht, komisioni i ekspertëve do të mund të merrej me këto çështje, dhe ndoshta ai mund të ofrojë ndonjë propozim. Sipas meje ato do të ishin vitet e '80-ta.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e pavarur, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk duhet të hulumtojë të kaluarën e largët.

(...) Duke marrë parasysh se keni konstatuar që duhet të shkohet edhe më tutje në të kaluarën, mos ndoshta me këtë ekziston frika se KOMRA do të vihet në një situatë që mos të jetë në gjendje të përgjigjet në të gjitha kërkesat, që (...) para tij shtrihet një detyrë tepër e rëndë, dhe detyrë mjaft voluminoze, dhe se ndoshta, në fund të fundit, vet obligimi i KOMRA-së të zbërthehet dhe të rrënohet mu për atë se do të jetë një aparat shumë më i madh i njerëzve, një mënyrë që të kryejë të gjitha ato, t'i vërtetojë.

Deklaratë: Zvonko Ninkov, Linet, Srbija. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Të shkohet lartë në të kaluarën paraqet një labirint ku nuk mund të gjendeshim, dhe as të gjejmë edhe vetveten. Nga ajo periudhë nevojiten dëshmitarët. Neve na duhet diçka konkrete. Dhe diçka të tillë nuk ka.

Deklaratë: Narcis Mišanović, Boračka organizacija, Sarajevo, BiH. Forumi i gjashtë regjional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk duhet të merret me kontekstin, sepse ai nuk mund të hulumtohet mjaft mirë, por nuk mund të arrihet një marrëveshje për vitin nga i cili duhet të fillonin hulumtimet.

Nëse thoni kontekst, dhe filloni nga konteksti, kjo nënkupton se keni gjykuar. Çfarë është konkludimi nëse keni filluar me gjykimin? Kur do t'ju besoj nëse keni gjykuar për diçka që as që dimë, dhe as që jemi profesionist të mjaftueshëm, dhe as që ka dëshmitarë lidhur me atë. Nuk mund të merremi vesh se nga kur do të fillojmë. Siç thoni a dëshirojmë nga Beteja e Kosovës ose nga viti 1943? Përse nga viti 1943, dhe jo nga viti 1941? Përse nga viti 1918, e jo nga një vit tjetër?

Deklaratë: Miodub Vitorović, Specijalno tužilaštvo za ratne zločine, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Shkaqet duhet hulumtuar që nga viti 1987

(...) Unë propozoj që të verifikohen të gjitha gjërat që nga viti 1987. Atëherë bëheshin përgatitjet deri në vitin 1991, dhe atëherë u krijuan kushtet që të kriste pushka e parë që të fillonte lufta.

Deklaratë: Ekrem Hadžić, Udruženje za zaštitu prava proteranih i raseljenih iz Opštine Priboj, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në territorin e ish Jugosllavisë nuk ekziston pajtueshmëri as për faktet elementare, për këtë shkak së pari duhet të arrihet një koncenus lidhur me atë se çfarë ka ndodhur

(...) Probleme me këtë dilemë, se ato vërtetohen shkaktarët apo faktet, është ajo se tek ne nuk ekziston as pajtueshmëri lidhur me faktet elementare. Te ne ekziston gjendja e kundërshtimit në vendet e ish Jugosllavisë ku mohohet numri i viktimave, mohohen viktimat si të tilla, mohohen krimet si të tilla. Prandaj, ne duhet së pari të arrijmë një koncenus lidhur me atë se çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Marijana Toma, Impunity Watch, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Ekzistojnë krime të shumta për të cilat, pothuaj se nuk dihet asgjë. KOMRA duhet të merret me faktet. Ai nuk ka kapacitete që të merret me çështje tjera.

(...) Mendoj që për neve faktet janë jashtëzakonisht të rëndësishme dhe ne nuk kemi kapacitete për diçka më shumë, dhe do të dëshiroja që dikush të më prezantojë argumentet se ne i kemi. Kemi aq shumë krime të hatashme për të cilat ne asgjë nuk dimë.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) Supozojmë, se vërtetë do vije ajo situatë kur shtetet do të marrin, pranojnë këtë iniciativë tonën, dhe tani bëhet çështje themelore, se a janë faktet dhe pasojat e luftës. A mund të paramendoni ju se ato shtete do të pajtoheshin lidhur me shkaqet e luftës? Unë nuk mund ta paramendoj fare (...) këto pushtete sot, nuk janë pushtete demokratike, ku çdo pushtet do të merr përsipër përgjegjësinë për të bëmat e pushtetit të mëparshëm. Ato janë pushtete transitorë. Nëse ne i përfitojmë për faktet, unë mendoj se ajo, realisht, do të ishte një fitore, asnjëherë në këto territore nuk kishte fakte, kurrë. Në vitin 1991 në kokat e njerëzve gjithmonë ishin interpretimet nga viti 1941.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

A i duhet KOMRA-së që përshkrimi i kontekstit të konflikteve nga aktgjykimi i Tribunalit të Hagës të merret si burim?

Te ne, mund të dëgjojmë edhe mendime kurrë thonë, jo, ne nuk pranojmë atë çka vërteton Tribunali i Hagës. Por kjo është në nivelin politik, ndërsa në nivelin shtetëror a është e mundur që ndonjë shtet të pohojë se ne nuk e pranojmë? Çfarë ndodhë me narrativet e kontekstit nga të cilat fillojnë të gjitha aktgjykimet, arsyetimet? A pranohet kjo në mënyrë automatike, hyrjet në burime të cilat do të shfrytëzohen nga komisioni mu për qëllim të përshkrimit të kontekstit nga ana e vet?

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mund të ofrohen interpretime të ndryshme të kontekstit nga interpretimi i aktgjyqimeve të Hagës

Ato që gjenden në aktgjykimet e Hagës për hulumtimet në të ardhmen, interpretimet e ardhshme, historianët e ardhshëm, realisht, nuk do të thotë shumë. Ata mund të thirren në ato, por nuk janë të obligueshëm, por as që t'i pranojnë ato, nuk janë të detyrueshëm, mund të ofrojnë të reja, interpretime të tjera.

Deklaratë: Tihomir Ponoš, Novi list, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Shkaqet duhet hulumtuar që nga viti 1981

Gjendja e rëndë në Kosovë ka filluar shumë më herët nga viti '98,99, por unë do filloja me vitin 1981. Ju

e dini që në Kosovë kishte demonstrata përmes të cilave populli shprehu pakënaqësitë e veta dhe në to u intervenua në mënyrën më brutale, por kishte edhe vrasje.

Deklaratë: Hysni Berisha, Shpresimi, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të përgjigjet në pyetjen se për se ndodhen krimet

A nuk do i shtrojnë ata të cilëve iu përkushtuam gjithë këtë, të cilët këto do i lexojmë, pyetjen – përse u vranë ata njerëz në Srebrenicë, përse u vranë ata njerëz në Vukovar? Kush do iu jep atyre përgjigjen në këto pyetje? Prapë do të iu japin këto pushtete të cilat do të shkruajnë librat e historisë njëjtë si edhe tani, më kuptoni plotësisht të ndryshme në të gjitha shtetet, në këtë unë shoh problemin. Do të thotë, shtrohet pyetja në mënyrë logjike – përse ajo ndodhi?

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e lirë, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet të vërtetohen shkaqet në mënyrë që të mos ndodhin konfliktet në të ardhmen

(...) Ne duhet t'i zgjidhim të bisedojmë për shkaqet në mënyrë që në të ardhmen të mos ndodh që duhet përsëri të merremi me faktet për konfliktin e ri në të ardhmen. (...) vërtetë mbajmë përgjegjësi, ne tani, në këtë moment, për gjithë atë se çfarë do të ndodhë në të ardhmen.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlović, Delfin, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Për shumë krime akoma nuk dihen dhe trajtohen si sekret publik. Në çfarë mase KOMRA do të merret me sekrete publike.

(...) Në Kroaci, akoma, ekzistojnë fakte të pa konfirmuara lidhur me vrasjet e shumta masive, vrasjet e serbëve për të cilët nuk dëshirohet të flitet. Unë, tani shtrojë këtë pyetje – kur do flasim për komisionet, a do i theksojmë edhe ato për çfarë nuk dihet, dhe për se njerëzit frikohen të flasin për atë. Kjo do të thotë në një rreth të ngushtë, por kur duhet të dilet në opinion, informata nuk kemi, akoma frikësohem për sigurinë e vetë personale, për sigurinë e fëmijëve të tyre, ose frikësohem mu nga gjykimi i bashkësisë (...) mua, thjeshtë më intereson se në çfarë mase komisioni do të merret me sekrete publike.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlović, Delfin, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet të arsyetohen shkaqet e krimeve. Në të kundërtën, del që në konflikte të gjithë ishin në të njëjtën pozitë, çka në të vërtetë nuk ishin

Mendoj që, edhe më tutje, në fokus duhet të jenë viktimat, dhe faktet, por në këtë kontekst duhet arsyetuar edhe situatën e cila i ka paraprirë, përse fare erdhi deri te ajo. Nëse nuk e bënë këtë, atëherë të gjithë jemi të njëjtë. Ndërsa, unë mendoj që nuk jemi të gjithë të njëjtë. E dini, realisht mendoj dhe në atë kam besim të thellë se në këto konflikte nuk ishin të gjithë në pozitë të njëjtë.

Deklaratë: Veljko Vičević, Radna grupa za promicanje dijaloga s braniteljima, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Vërtetimi i fakteve do të thotë vërtetimi i të gjitha rrethanave lidhur me krimin konkret

Ndoshta nuk kuptohemi në atë se çka janë faktet. Bile, nuk ishte as ide e imja, por nuk e di se a është edhe ide tjetër e ndokujt se fakte janë ato që – në Srebrenicë u vranë 7.000 njerëz, dhe pikë. Jo, çfarë na duhet komisioni për gjëra të tilla? Faktet janë diçka tjetër. Duhet të vërtetohet një ngjarje konkrete dhe të vërtetohen edhe të gjitha faktet që ndërlidhen me atë ngjarje. Kjo nënkupton për Srebrenicën se përse ata njerëz u vranë. Do të thotë, duhet të vërtetohet fakti se ata njerëz u vranë për shkak të përkatësisë së tyre fetare. Këtu fare nuk ka kontest. Kur flitet për atë që të vërteton faktet, kjo nënkuptohet, siç është fakti se urdhri erdhi nga gjëkundi, prandaj nga po ajo anë erdhi edhe urdhri, këtë do e vërtetojë edhe KOMRA, dhe ja ky është fakti i cili ndërlidhet me krimin në Srebrenicë.

Deklaratë: Dragan Popović, iniciativa mladih za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nëvendtëpërzënies, duhet tethuhet përndjekjes, si formë e krimit kundër njerëzimit.

(...) Kemi anashkaluar për ndjekjen si formë e krimit kundër njerëzimit. Në luftën e kaluar përndjekjet ishin format më të shpeshta të krimit dhe nuk ka kuptim të anashkalohet ai krim. Përzënia, kjo nuk është përndjekje, as në variantet serbe, as në variantin boshnjak, dhe as në atë të gjuhës kroate.

Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të vërtetojë faktet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të konventave të Gjenevës, por jo dhe të drejtave të njeriut

(...) Në fillim të këtij paragrafi duhet thënë se komisioni është marrë me vërtetimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkelje të konventave të Gjenevës, në

vend të të drejtave të njeriut. Nëse dëshirojmë për të drejtat e njeriut, atëherë ajo është një gjerësi shumë e madhe dhe KOMRA asnjë herë nuk do të arrijë që ti përfshijë të gjitha.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Autorizimet e KOMRA-së duhet të jenë të rregulluara me kontratë ndërkombëtare, ndërsa shtetet nënshtruese do të harmonizojnë legjislacionet e tyre me këtë kontratë

Mendoj që është më së e natyrshme që të bisedohet, qysh tani, që kjo çështje (autorizimet e KOMRA-së) të rregullohet me kontratë ndërkombëtare ndërmjet shteteve nënshtruese dhe pastaj kontrata e tillë ndërkombëtare të ketë fuqinë ligjore më të fuqishme se sa ligjet e vendeve nënshtruese dhe, thjeshtë, do të jenë të detyruara që të harmonizojnë legjislacionet me atë kontratë ndërkombëtare.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Ne, për të bërë diçka që do të ishte e qëndrueshme, unë jam plotësisht i pajtimit me kolegun se do të duhej që të hartohet një dokument ndërkombëtar, a do të ishte ajo konventë, protokoll ose kontratë ndërkombëtare, të cilin do e miratonin, veç e veç, të gjitha parlamentet, dhe me verifikimin e dokumentit nga ana e parlamentit, ai do të fitonte fuqinë e dispozitave vendore, të rregullave nacionale, dhe se ajo do të shpallej në gazetën zyrtare apo fletën zyrtare, në atë mënyrë që do të ishte dispozitë e obligueshme për të gjitha strukturat në shtetin e caktuar.

Deklaratë: Teki Bokshi, Oda e avokatëve të Kosovës, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Marrja dhe shkatërrimi i pronës në përmasa të mëdha nuk duhet të jetë në mandat, sepse do e ngarkoj punën e KOMRA-së, mirëpo mobilizimi i dhunshëm i të përndjekurve duhet të jetë brenda mandatit

(...) Nuk jam i sigurt për marrjen dhe shkatërrimin e pronës nëpër masa të mëdha. Nuk jam i sigurt që ajo duhet të futet, sepse ajo atyre njerëzve (anëtarëve/anëtareve të KOMRA-së) do iu ngarkojë një punë jashtëzakonisht të rëndë unë, gjatë gjithë kohës, thjeshtë kam në mendje një mandat të kufizuar, një lëmi shumë të gjerë të cilin ata e hulumtojnë, katër luftëra, gjithmonë duhet të mendojmë në atë se a do të mund të arrijmë diçka apo jo, kështu që unë, personalisht, nuk jam për atë, por (...) jam sa i përket mobilizimit të dhunshëm të të përndjekurve. Men-

doj se kjo mund të futet në atë mandat, dhe kjo nuk do të zgjeronte në mënyrë të dukshme.

Deklaratë: Dragan Popović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Marrja dhe shkatërrimi i pronës në përmasa të mëdha është theksuar sepse njerëzit kanë mbetur pa pronën e tyre në tërësi

Unë vetëm dëshiroj të them se disa njerëz viktimat e luftës në atë mënyrë kanë mbetur pa pronën e tyre. Neve, atë mund ta anulojmë. Në fund të fundit, ndoshta disa kanë mbetur edhe pa të drejtën bance-sore. Thjeshtë, nuk iu është shkatërruar prona, por ata kanë mbetur pa të drejta.

Deklaratë: Zvonko Ninkov, Linet, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk duhet të merret me kualifikimet juridike

Ne kemi Tribunalin penal ndërkombëtar për ish Jugosllavinë, kemi gjykatat nacionale, është e tyre që të kryejnë kualifikimet juridike për veprat e kryera (...) ndërsa unë, personalisht, kam përshtypjen se edhe një numër i madh i pjesëmarrësve në debat, gjithashtu, ka paraqitur atë mendim, dhe janë të mendimit që komisioni nuk duhet të merret me kualifikimet juridike.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me shkeljen e të drejtave të njeriut, sepse 1500 kidnapime, të humbur dhe vrasje të serbëve dhe shqiptarëve lojal pas qershorit të vitit 1999 nuk trajtohen si krime lufte, duke marrë parasysh se janë kryer pas konfliktit të armatosur

(...) Kur kemi thënë komisioni për faktet mbi krimet e luftës dhe shkeljen e të drejtave të njeriut, atëherë ajo është në bazë të asaj që një numër i pjesëmarrësve, dhe kjo para se gjithash ka të bëjë jo vetëm me serbët nga Kosova, por edhe me ata të cilët merren me të drejtat e njeriut të cilët konsiderojnë që ai komision do të duhej të merrej me kidnapimet, të humburit dhe vrasjet e serbëve dhe shqiptarëve lojal pas qershorit të vitit 1999, për shkak se në periudhën deri në vitin 2000, kishte mjaft kidnapime dhe vrasje të shumta dhe se ato nuk mund të trajtohen si incidente, por ishin në një numër të madh, afro 1500 raste, kështu që komisioni nuk mund e të mos merret me ato shkelje të rënda të të drejtave të njeriut. Këto nuk janë krime lufte për shkak se nuk ishte koha e konfliktit të armatosur.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mandati duhet zgjeruar edhe në veprat të cilat nuk janë krime lufte – në plaçkitje, në vrasje të cilat nuk janë krime lufte

Këto ishin luftëra plaçkitëse (...) kanë larguar nga ky (propozim) i ri plaçkitjen, ndërsa shumë krime mu për shkak të plaçkitjes kanë humbur (...) që të zgjerohet pak sa kjo edhe në vrasjet të cilat nuk janë krime lufte.

Deklaratë: Mioljub Vitorović, Specijalno tužilaštvo za ratne zločine, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të ketë kompetenca urdhërdhënëse, sepse pa urdhër, komisioni do të ishte organ fakultativ i cili në esencë nuk do të mund të bënte asgjë

Nataša këtu ka iniciuar çështjen se, ata, a do ti respektojnë urdhrat nëse ky komision do të kishte kompetenca urdhër dhënëse, a do të vepronin organet e shtetit përkatës (...) edhe në ditën e sotme neve na ndodh çdo ditë në punën tonë që organet e caktuara për shkaqet e caktuara nuk veprojnë dhe nuk respektojnë urdhrat e gjykatave dhe prokurori-ve, por ne, prapë se prapë, edhe më tutje ekzistojnë, kështu që ajo nuk duhet të jetë shkak që të heqim dorë nga ndonjë urdhër. Sepse pa urdhra të tillë, ky komision do të ishte organ fakultativ i cili në esencë nuk do të mund të bënte asgjë.

Deklaratë: Teki Bokshi, Oda e avokatëve të Kosovës, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk duhet të ketë autorizime për dhënien e urdhrave të obligueshëm

Lidhur me urdhrat e obligueshëm. Definitivisht konsideroj se duhet të vlen opsioni 2, për shkak se është një shembull praktik nga Maqedonia, prej nga vijë, ishte një tentim që të ndryshohet Ligji për procedurën penale dhe që të jepen autorizime prokurorisë për dhënien e urdhrave të obligueshëm. Kjo nuk kaloi, e ku atëherë autorizimet e tilla t'i jepen KOMRA-së.

Deklaratë: Nataša Stamenkovik, MOZAM, Makedonija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Bartja e kufomave mund të evidentohet nën humbje të dhunshme

(...) Bartja e kufomave do të mund të evidentohet nën humbje të dhunshme.

Deklaratë: Zvonko Ninkov, Linet, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Lista e shkeljes së të drejtave është e shkurtër

Nuk mundohem që të zgjeroj listën e shkeljeve të cilat janë dhënë në dokument, por mendoj se lista është e shkurtër. Për shembull, në Kosovë kishte shkelje të ndryshme e të drejtave. E drejta, e drejta në shqollim, e drejta në informim, e drejta në punë, kishte edhe shkelje tjera e të drejtave dhe presione të tjera të cilat nuk ishin shkak i drejtë për së drejtë i asaj çfarë ne kishim në Kosovë në vitet '99, por i kontribuonin atyre në mënyrë indirekte.

Deklaratë: Nehari Sharri, Forumi ZFD, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret edhe me shkaqet

Disa pohuan se është e rëndësishme vetëm ajo çfarë ka ndodhur, mirëpo unë mendoj se është e rëndësishme se si, kur ndodhi ajo. Kjo shkon në pako. Ky është një pako e kompletuar faktesh (...) faktikisht, do iu lenim gjeneratave të ardhshme diçka të pa zbuluar.

Deklaratë: Nehari Sharri, Forumi ZFD, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me të "shlyerit" nga Sllovenia

(...) Meqenëse mua më kishte mbetur shumë që Sllovenia të ishte e kyçur në atë proces, meqenëse ishte njëra prej pjesëve përbërëse të Jugosllavisë, meqenëse aty kishte banorë të cilët ishin viktimë dhe të cilët kishin kryer krime (...) ata ishin viktimë të shkeljeve të veçanta të të drejtave të njeriut të cilat ndoshta akoma edhe nuk kishin emra si krime, por unë mendoj se do të duhej të vendosem në atë kontekst dhe që do të duhej të iu jepej edhe emri, ndoshta në procesin e vetë komisionit. Tani unë flasë në mënyrë specifike, të themi për rastin e të shlyerjeve ku kishte në disa mijëra, më shumë se 20.000, 28.000 njerëz, dhe të cilët ishin viktimë të një krimi i cili do të mund të quhej krim administrativ.

Deklaratë: Vlasta Jalusić, Mirovni inštitut, Slovenija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) shlyerja nuk ishte vetëm një gabim thjeshtë administrativ, por kishte edhe një moment etnik sepse me atë konkretisht janë shlyer njerëzit të cilët kishin qëndrim të përhershëm në Slloveni. Nuk kishin shtetësinë e Republikës së Sllovenisë, por njërën prej shtetësive republikane të republikave tjera jugosllave. Për shembull, me atë vendim për

*shlyerje nuk ishte i cenuar qëndrimi i përhershëm i asnjërit prej shtetasve të huaj, Anglez, Francez (...)*konkretisht shlyerja ka cenuar ekzistencën e shumë njerëzve, jo vetëm me atë që i kanë humbur të drejtat, që disa ishin edhe të deportuar etj., por me atë kanë humbur edhe të drejtën e qëndrimit dhe nuk kishin shtetësinë e asnjë shteti, ata u bënë njerëz të pa ekzistueshëm të cilët i humbën të gjitha të drejtat sociale, sigurimin e tyre social çka derivoj që pjesa më e madhe e popullsisë së shlyer të përfjetojnë probleme serioze shëndetësore të cilat nuk mund të shërohen, mu për këtë shkak sepse kanë ekzistonin jashtë sistemit.

Deklaratë: Jovana Mihajlović- Trbovc, Mirovni institut, Slovenija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Unë vetëm do të kthehesha te titulli (emri), do të thotë komisioni regional për vërtetimin e të gjitha fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda e të drejtave të njeriut në hapësirat e ish Jugosllavisë. Sipas kësaj që kemi marrë në pikën e parë, kjo më së voni fillon me një janar të vitit 1991. Të shlyerit janë sigurisht shkelje e rëndë e të drejtave të njeriut, Sllovenia është ish Jugosllavia dhe kjo ka ndodhë pas një janarit të vitit 1991.

Deklaratë: Tihomir Ponoš, Novi list, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me të “shlyerit”

Problemi i të shlyerve është një problem administrativ, sipas meje. Nuk është problem i Kushtetutës së Republikës të Sllovenisë, nuk mund të jetë obligim i KOMRA-së që të merret me atë. (Pjesëmarrës i paidentifikuar).

Listën e krimeve duhet përshkruar nga Statuti i Romës

(...) jam i mendimit që do të duhej, bile atë listë të krimeve duhet specifikuar mu ashtu siç e shtron Statuti i Romës, përkatësisht ashtu siç është bërë në mënyrë elegante në ligjin e Bosnjës dhe Hercegovinës, thjeshtë është përshkruar Statuti i Romës dhe aty gjenden të numëruara të gjitha veprat dhe mendoj se është gabim më i vogël të bëhet një gjë e tillë, se sa të mos ofrohet lista e qartë për ata agjentët e ardhshëm, komisarët, (...) të cilët do të punojnë në terren.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me krimet që kanë ndodhur gjatë luftës, si pasoja të luftës dhe në kontekst të luftës

(...) mbështesë propozimin e koleges time që, realisht do duhej në preambulën e aktit themelor të KOMRA-së(...), të kyçet edhe ajo se KOMRA merret me krimet që kanë ndodhur gjatë luftës, si pasojat e luftës dhe në kontekst të luftës, dhe kjo do të ishte korniza më adekuate për aktivitetet e KOMRA-së.

Deklaratë: Jovana Mihajlović- Trbovc, Mirovni institut, Slovenija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në mandatin e KOMRA-së duhet theksuar forma konkrete të shkeljeve e të drejtave të njeriut, por duhet mbajtur edhe dispozitën se Komisioni merret edhe me format tjera të shkeljes së të drejtave të njeriut.

(...) mendoj që komisioni në Peru ka numëruar format e shkeljeve të rënda e të drejta të njeriut dhe në fund kanë përfunduar të numëruat, në mënyrë konkrete dhe në fund qëndron edhe forma të tjera të shkeljes së të drejtave të njeriut. Do të thotë, ajo që nuk është përfshirë, me këtë mund të jetë edhe e përfshirë, çka nuk është numëruar.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e pavarur, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Problemi i kampeve të internimit (llogoreve) dhe i të internuarve duhet të gjendet në mandatin e KOMRA-së

(...) për mua është e frikshme që të mos futet edhe problemi i kampeve të internimit (llogoreve) dhe i të internuarve si dhe të gjitha ato vuajtje të llahtarshme, kjo është diçka krahas vrasjeve masive, e që, sipas mendimit tim, do të duhej të gjendej në mandatin e KOMRA-së.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e pavarur, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nëse mbetet zgjidhja që KOMRA nuk do të jep kualifikime juridike, a ka të bëjë kjo vetëm në atë që do ta hulumtojë vetë komisioni, ose do të thotë edhe pamundësi për marrjen e kualifikimeve juridike nga aktgjykimet e Tribunalit të Hagës?

(...) ndër të tjera thuhet që komisioni nuk do të jep kualifikime juridike për krimet dhe shkeljet e theksuara, por që do të prezantojë fakte mbi ngjarjet me të cilat janë kryer shkeljet. Ajo që ishte dilemë, dhe që unë e kam kuptuar si dilemë, është se ekziston një rezistencë në disa shtete që

në raportin të cilin do ta hartojë komisioni, të hyjnë edhe aktgjykimet e Tribunalit të Hagës. Do të thotë, ajo që thuhet lidhur me kualifikimet juridike, ka të bëjë vetëm me atë që do të hulumtohet nga KOMRA, ose ka të bëjë edhe me aktgjykimet e Tribunalit të Hagës, çka do të nënkuptonte se nuk mund të qëndrojë se në Srebrenicë është kryer gjenocid nëse pranohet (...) mendoj se kjo duhet sqaruar.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e lirë, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Fshehja e fakteve për krimet, siç janë të humburit, duhet të jetë lloj i veçantë i shkeljeve

Sa i përket trupave e të humburve (...), unë jam pjesëtarë i familjes që ka humbur 48 anëtarë në Suharekë, trupat e të cilëve akoma nuk janë gjetur. Disa i kemi gjetur, por disa akoma deri më sot. Unë këtë nuk do e sistemoja në humbjen e dhunshme, por këtë do e sistemoja në fshehjen e fakteve të krimet. Do të thotë, kjo do të duhej sistemuar në fshehjen e fakteve të krimet. (...) kjo duhet të jetë pikë e veçantë, e llojit të shkeljes.

Deklaratë: Hysni Berisha, Shpresimi, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mandatin duhet shtruar gjerësisht, sepse në fund politikat do të vendosin për mandatin e komisionit, dhe ata sigurisht do të limitojnë mandatin

(...) përveç që do të fusim në mandat të gjitha mundësitë e gjëra, në fund parlamenti ose qeveritë do të vendosin për atë. Sigurisht, politikat do të tentojnë që atë do e vendosin në një masë tjetër (...) prandaj, nëse shkojmë së tepërmi në gjerësi, atëherë do e lëmë mundësinë që ata, sigurisht, në marrëveshjet e tyre të e krasitin nga pak.

Deklaratë: Veljko Vičević, Radna grupa za promicanje dijaloga s braniteljima, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nuk guxohet që nga aktgjykimet të merren vetëm faktet pa kualifikime juridike, sepse kjo do të thotë revidim të procedurave gjyqësore

Aktgjykimi i Gjykatës ndërkombëtare dhe gjykatave vendore, me të cilat është shqiptuar kualifikimi juridik, kurrësi nuk guxon të ndodhë që KOMRA, vetëm nga ato aktgjykime, të nxjerrë faktet e caktuara, dhe të mos e përdorë kualifikimin juridik. Kjo, thjeshtë, do të ishte revidim proceseve gjyqësore.

Deklaratë: Dževat Bektašević, Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica 1992 – 1995, BiH. Forumi i gjashtë regional për të

drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) sikur KOMRA të përdorte aktgjykimet (Tribunali i Hagës) pa kualifikime, pa kualifikime juridike, atëherë do të thoshte që KOMRA e ndryshon aktgjykimin, dhe nuk është i autorizuar për atë, sepse aktgjykimet e ICTY janë përfundimtare.

Deklaratë: Nataša Stamenković, MOZAM, Makedonija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nëse KOMRA nuk merret me kualifikimet juridike, atëherë nuk ka as revidim

(...) revidim do të ishte atëherë kur KOMRA do të pohonte se ajo çfarë është bërë në Srebrenicë nuk është gjenocid, ky është revidim. Mirëpo, nëse KOMRA fare nuk do të merrej me kualifikimet juridike, atëherë nuk ka as revidim. Do të thotë, nuk ka fare autorizime gjyqësore.

Deklaratë: Dragan Popović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të grumbullojë fakte, dhe atë në formularë standard, ndërsa gjykatat do të japin kualifikime juridike

(...) prandaj, ne (KOMRA), do të grumbullojmë faktet. Ndërsa, gjykatat janë ato që do të shqiptojmë kualifikimet. Prandaj, puna jonë themelore është grumbullim i fakteve, siç pohojë kolegu nga Zagrebi, në formularët standardë, në mënyrë që çdo njeri i zakonshëm do të mund ta bënte.

Deklaratë: Slavko Kecman, Udruga zam ir Bilje, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në raportin e KOMRA-së, patjetër duhet të hyjë kualifikimi i Tribunalit të Hagës

Ne grumbullojmë (KOMRA grumbullon) faktet, por është fakt se Gjykata ndërkombëtare (Tribunali i Hagës) e ka kualifikuar këtë si gjenocid në Srebrenicë, a është kështu? Do të thotë absolutisht ne nuk gjykojmë dhe grumbullojmë faktet të cilat, më vonë, do i dërgojmë në prokurori, ato do të merren me to. Mirëpo, unë flasë për aktgjykimet të cilat tani më janë marrë dhe të cilat Gjykata ndërkombëtare penale (Tribunali i Hagës) i ka nxjerrë. Do të thotë, unë jam i mendimit që ato pa tjetër duhet të hyjnë në raportin e KOMRA-së.

Deklaratë: Sonja Radošević, gazetarë e pavarur, Mali i Zi. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nëse KOMRA, nesër do të gjendet në terren për të vërtetuar faktet, për shembull kush ka udhëhequr,

kush ka komanduar me "Drinski korpus", në kohën kurë ishte marrë Zona e mbrojtur e Srebrenicës. Atëherë, do të thoshte se nuk kemi nevojë të konfirmojmë atë, sepse atë e ka konfirmuar gjykatë në Hagë, se ai ishte gjenerali Krstić, dhe ai është gjykuar me vendim të plotfuqishëm.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Aktgjykimet e Tribunalit të Hagës janë të dobishme për gjetjen e kryesve të drejtpërdrejtë të krimeve

(...) duhet, saktësisht, të individualizohen faktet në raport me kryerësit. Prandaj, në atë masë janë të rëndësishme edhe aktgjykimet e Gjykatës ndërkombëtare në Hagë që, thjeshtë, të na ofrojnë një mbështetje që të shkojmë sa më thellë, deri te kryerësit e drejtpërdrejtë, ti hulumtojmë ata, t'i vërtetojmë faktet të cilat mund të inkriminojnë kryerësit e drejtpërdrejtë.

Deklaratë: Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të përcjellë gjykimet për krimet e luftës dhe të shpallë komunikata lidhur me ato gjykime

(...) drejtë për së drejtë, e tëra kjo, është e ndërlikuar me aktgjykimin e Gjykatës supreme të Kroacisë, me të cilën Norcit i është zvogëluar dënimi nga 7 në 6 vjet dhe është vërtetuar lirimi për Ademin. Unë konsideroj që KOMRA, për çdo rast, në të ardhmen duhet përcjellë gjykimet. Atë nuk e kam parë këtui, dhe të jep opinionet, si dhe komunikata lidhur me atë.

Deklaratë: Dragan Pjevač, Udruženje porodica ubijenih i nestalih lica u Krajini i Hrvatskoj, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në mandatin e komisionit duhet të gjendet dhe propozimi për lirim të personave të gjykuar, ose zbutja e jashtëzakonshme e dënimit, por duhet të gjenden mundësi për falje edhe për kryerës të caktuar të veprave penale

Nuk do të pajtohesha edhe aq që KOMRA mund të propozoj lirim me kusht për persona të gjykuar, nuk do të pajtohesha edhe për atë që KOMRA mund të propozojë zbutje të jashtëzakonshme të dënimit (...) mund të pajtohem që të propozojë falje për kryerës të caktuar të veprës penale nëse për komisionin sigurohen informata të një rëndësie të veçantë, edhe me atë rast shprehet pendim dhe kërkim falje ndaj viktimave.

Deklaratë: Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica Općine Zvornik, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Komisionit nuk do t'i lejohet që të ndërhyjë në punën e trupave gjyqësore

(...) juve askush nuk do të ju lejojë, gjegjësisht neve, që ne me punën tonë të ndërhyjmë në punën e trupave gjyqësore. Ata do të lejojnë që ne të jemi një lloj trupi ndihmës, thënë kushtimisht, por që të ndërhysh në punën e tyre, ajo çfarë paraqet esencën ose meritum, kjo s'do të ketë shans. (Pjesëmarrës i paidentifikuar).

Sipas propozim mandatit të tanishëm KOMRA rrezikshëm do të ndërhynte në legjislaturën penale dhe procedurale.

(...) un, asgjë nga kjo nuk do e vendosja, e tëra kjo që është ofruar, për komisionin në procedimin penal. Përse nuk do e vendosja? Mendoj se diçka nga kjo është pak si ndërhyrje e rrezikshme në legjislaturën penale dhe procedurale. Ajo për zbutjen e jashtëzakonshme të dënimit dhe lirimim me kusht të personave të gjykuar, kjo paraqet mu atë që nënkupton ndërhyrje në legjislaturën penale procedurale (...) nuk vërej qëllimin e kësaj, sepse për çdo rast KOMRA nuk mundet askënd të lirojë, nuk mundet askujt t'i ia zvogëlojë dënimin, do të thotë nuk mund të shtyj as prokurorinë dhe as gjykatat të bëjnë çfarë do çoftë (...) vetëm që atëherë do të arrihet deri te një lloj konfuzioni që njerëzit të presin diçka të tillë, që t'i lirojë KOMRA, t'i falë, të iu zbutë dënimet jashtëzakonshëm (...) nëse diçka do të pohonin për ndërrim, atëherë edhe do presim që do të fitojmë diçka nga ai ndërrim. KOMRA mund të i propozojë gjykatës. Prandaj them, dhe mendoj që kjo nuk ka kuptim (...) nuk do i veja as fletëparaqitje penale, sepse atëherë dikush në komision mund të merret me përpilimin e fletëparaqitjeve penale. Mendoj që është më mirë që KOMRA, thjeshtë, të gjithë dokumentacioni të ia dërgojë prokurorisë, dhe le të punojnë prokuroritë. Përse do të lodhesha tani të merrem me hartimin e fletëparaqitjeve penale?

Deklaratë: Dragan Popović, Inicijativa maladih za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Mandati i KOMRA, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Marrëveshja ndërshtetërore duhet të obligojë çdo nënshkruese që të hap arkivat

Marrëveshja ose kontrata ndërshtetërore, si do që të quhej, duhet të obligojë çdo njërin nënshkruese që të hap arkivin. Këtë vërejtje një urdhër obligativ, prandaj, të gjitha shtetet të cilat hyjnë në organizatën e konstituimit të komisionit regional për tu ballafa-

quar me të kaluarën, automatikisht, me një pjesë të kontratës do të jetë e rregulluar që të gjitha arkivat të cilat ekzistojnë në atë shtet, të jenë të hapura dhe në disponim të komisionit, në mënyrë që i njëjti ato t'i shfrytëzojë. Mendoj, pa këtë, është tërësisht iluzore që të kryhet puna për tri vite. (Pjesëmarrës i paidentifikuar).

Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM)

Të hartohet lista e të gjitha viktimave dhe të gjitha krimet të sillen para gjyqit

(...) është i mjaftueshëm të theksohet vetëm formulimi (...) të hartohet lista e të gjitha viktimave dhe të gjitha krimeve, dhe të gjitha krimet të sillen para drejtësisë. Prandaj, kjo do të thoshte të kuptuarit e të vërtetës, prandaj ballafaqimi me të vërtetën dhe shkuarja në gjykatën e drejtësisë me ata të cilët janë fajtorë për atë.

Deklaratë: Draško Bjelica, Filozofski fakultet u Nišu, Srbija, Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet bërë integrimin në mes të vërtetës juridike dhe të dokumentuar. Nuk mund të vërtetohet e vërteta historike

Çfarë e vërtete është e mundur që vetëm të vërtetohet? Vetëm e vërteta juridike. Mos bëni gabim që ne laikët në bazë të profesionit, mund të vërtetojmë të vërtetën historike. Për të vërtetën historike është e nevojshme që të hapen arkivat, dhe, është rregull i artë se duhet të ekzistojë rrjedha kohore, e cila në shkencën e historisë definohet si 50 vjeçare (...) në elementin cila e vërtetë, duhet bërë integrimi në mes të të vërtetës juridike dhe asaj të dokumentuar, nga shkaku se komisionet për të vërtetën nuk janë gjykata dhe nuk mund të nxjerrin aktgjykime, por mund të formojnë qëndrime. Qëndrimin mund ta formoni vetëm nëse keni dokumente të vlefshme.

Deklaratë: Branislav Radulović, Udruženje pravnik Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

E vërteta politike nuk është edhe e vërteta, ajo është qëndrim. Duhet të shkohet në të vërtetën e dokumentuar, sepse ka bazë juridike

(...) ne nuk guxojmë të hyjmë në vërtetimin e të vërtetave politike. E vërteta politike nuk është edhe e vërteta, ajo nuk është e vërteta, e vërteta politike është qëndrim dhe e drejtë e çdo kujt që, si i tillë, ka qëndrim të caktuar (...) unë konsideroj se duhet shkruar në të vërtetën e dokumentuar, do të thotë e

cila disponon bazueshmërinë juridike gjegjëse, por nuk është gjykatë, të tjerat të fshihen.

Deklaratë: Branislav Radulović, Udruženje pravnik Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Pajtimi dhe pendimi është i rëndësishëm për shkak të njerëzve të rinj

(...) Pajtimi në mes të gjitha gjeneratave, pendimi në mes gjeneratave të cilët janë aktor dhe bartësit e të padrejtës dhe krimet, dhe posaçërisht për njerëzit e rinj. I kam thënë një herë një mikut tim nga Kosova dhe Metohija, nuk dëshiroj që vajza ime nesër të urrejë djalin ose vajzën tuaj. Jo, ejani që ne këtë ta tejkalojmë, dhe që ata të jetojnë në paqe dhe të jetojnë si çdo botë normale në Evropë dhe gjithë botën.

Deklaratë: Milosav Stojković, Centar zaštite porodica žrtava rata na KiM, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Kryerja e ekshumimeve duhet të hyjë në plan të parë të KOMRA-së

Komisionet qeveritare, para neve prindërve dhe familjeve (të personave të humbur), arsyetohen se nuk janë në gjendje që të hapin ato varreza dhe të bëjnë ekshumimin për shkak të asaj sepse Institutet e DNK janë të stërngarkuara dhe nuk kanë mjaft ngrirës të thellë për ta bërë ekshumimin, një arsyetim të tillë askush prej familjeve dhe shoqatave nuk e pranon, sepse me këmbëngulje kemi kërkuar që të blihen ngrirësit e thellë nëse janë pak, tri shtete ndoshta do të mund ta bënin, nëse nuk mundën, atëherë mund ta bëjë Bashkimi Evropian, bile edhe Kombet e Bashkuara (...) për këtë shkak, lutem që edhe kjo të hyjë në planin e KOMRA-së.

Deklaratë: Dragan Medić, Udruženje roditelja i porodica uhapšenih, zarobljenih i nestalih lica SRJ 1991 i 1992. godine, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qëllimet themelore të KOMRA-së janë vërtetimi – të vërtetës, të drejtës, pajtimi

Qëllimet themelore të KOMRA-së mendoj që tani më janë vërtetuar, thënë shkurtimisht e vërteta, e drejta, pajtimi.

Deklaratë: Persa Vučić, Zene u crnom, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Me rastin e analizës së ngjarjeve të shfrytëzohet edhe arkivi i Tribunalit të Hagës

(...) pa arkivin e Tribunalit të Hagës, pa proceset të cilat (...) janë zhvilluar para Tribunalit, praktikisht

është e pa mundur të punohet, dhe është propozim i yni, gjegjësisht propozim i "Savez logoraša Bosne i Hercegovine" është që nëse dëshirohet të merremi me këtë problematikë në hapësirat e Bosnjës dhe Hercegovinës, për secilin rast, të shfrytëzohet edhe ajo pjesë e arkivit me rastin e analizës së ngjarjeve.

Deklaratë: Murat Tahirović, Savez logoraša BiH, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mund të arrijmë në rrezik ndarjeje me rastin e vërtetimit të qëllimeve

Nëse KOMRA do i vërtetojë faktet, atë e bëjnë gjykatat, nëse do të hulumtojë shkaqet, atë e bëjnë institucionet profesionale të cilat disponojnë me kuadro për atë. Kam frikë se nëse zgjerohemi aq shumë, që të shkojmë në ballafaqim me të vërtetën, në vërtetimin e fakteve, në vërtetimin e përgjegjësisë, në vërtetimin e shkaqeve, kam frikë se ne nuk do të përgjigjemi në kërkesa të tilla aq të larta.

Deklaratë: Salih Resavac, Corridor, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

REKOM duhet të fokusohet në viktima. Është pretencioze të flitet për pajtimin

Kur është fjala për atë se e kujt është e vërteta, unë konsideroj që KOMRA duhet të jetë i fokusuar në viktima. Ne, gjer tani, kemi pasur një numër të madh të të vërtetave grupore dhe manipulimeve, prandaj për këtë shkak është e rëndësishme që ata që kanë vuajtur më së shumti në luftë në hapësirat tona, t'i vejmë në plan të parë. (...) unë nuk mendoj që duhet të jem aq pretencioz dhe të flasim për pajtimin.

Deklaratë: Borka Rudić, BH novinari, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Viktimat duhet kompensuar

(...) krahas vërtetimit të të vërtetës dhe shkaqeve, është e domosdoshme që viktimat (...) të kompensohen për atë çfarë ju është bërë. Në çfarë mënyre do të paguheshin ato reparacione mbetet si çështje.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Të gjitha viktimat duhet të jenë të barabarta

(...) Nëse nuk mbani llogari që të përfaqësoni këto viktima, të gjitha njësojë dhe që të katërtat, sa neve jemi, pesë kombe të cilat kemi pësuar në luftën e kaluar, unë besoj që KOMRA nuk do të mbijetojë.

Deklaratë: Smilja Mitrović, Savez udruženja nestalih Republike Srpske, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me të vërtetën juridike dhe të dokumentuar

(...) sigurisht se do të ishte përkatëse dhe më efikase që të ndalemi në të vërtetën juridike dhe të dokumentuar, ndërsa e drejta politike dhe historike, nëse ne merremi me të vërtetën juridike dhe të dokumentuar, ne do të dokumentojmë krimet e luftës, dhe kjo automatikisht do të krijojë të vërtetën historike. Mirëpo, nëse ne merremi me të gjitha të pestat, bile dhe me të vërtetën politike dhe historike, kjo do të kërkojë shumë kohë të gjatë.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Kërkim falja duhet të jetë qëllim i KOMRA-së

Është e rëndësishme që definitivisht të theksohet kërkim falja, sepse shoqëria civile ka kërkuar që kjo të futet në mandate (qëllime), të KOMRA-së.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

"Dalja nga rrethi vicioz i dhunës" është faza të cilën e kemi tejkaluar

(...) në Kosovë lufta ka përfunduar para 10 viteve, kështu që mendoj se pika 3, "dalja nga rrethi vicioz i dhunës", është faza të cilën tani më e kemi tejkaluar.

Deklaratë: Nora Ahmetaj, aktiviste për të drejtat e njeriut, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet bërë regjistrimin e viktimave dhe kryerësve të krimeve

(...) duhet të emërojmë dhe të bëjmë regjistrimin e viktimave, njëkohësisht dhe kryeseve të krimeve, nën numrin një. Nën dy, duhet t'i ballafaqojmë, të ballafaqojmë të gjallët, ndërsa të dënojmë kryerësit dhe në atë mënyrë që do iu heqim oreolin, sepse para popullit të vetë po paraqiten si hero.

Deklaratë: Zaim Elezi, Perspektiva më e mirë, Kosovë. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qëllimi i KOMRA-së që të mbajturit në mend e gjakut të shndërrohet në bashkëndjesi dhe falje

Duhet që përmes medieve të theksohet e vërteta përmes viktimave, në mënyrë që ai presion, ai bal-

lon presioni të lëshohet përmes “ventilit” dhe që në mbajtja në mend e gjakut të shndërrohet në bashkëndjesi dhe falje. Këtë e bënë KOMRA dhe ky është qëllim i KOMRA-së.

Deklaratë: Nataša Stamenkovik, MOZAM, Makedonija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) dëshmitë e viktimave mund të kontribuojnë në pajtim dhe që ai është mesazhi, ajo forcë të cilën opinioni mund ta njohë dhe që përmes tij mund të përjetohet katarza, ku do të shihet e gjithë pakuptmësia e luftërave, që edhe kombet tjera kanë përjetuar vuajtje të njëjta.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Është e nevojshme që të krijohet një ambient në të cilin do të jetë bashkëndjesia dhe solidariteti me viktimat nga radhët e grupeve tjera etnike

(...) në këtë shkallë (...) të procesit konsultativ, do të thosha se mbisundon interpretimi vijues i pajtimit, si qëllim i komisionit regional. Që është e nevojshme të krijohet një ambient në të cilin do të ketë bashkëndjesi në viktimat nga radhët e bashkësive tjera etnike dhe të ekzistojë solidariteti me viktimat nga bashkësitë tjera, dhe ata të mos të shikohen si armiq.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk mund të gjykojë

(...) të vërtetën juridike mund ta vërtetojë vetëm gjykata, gjykata ndërkombëtare, gjykatat lokale (...) a mundet KOMRA të gjykojë, a mundet KOMRA të jetë gjykatë? Do e jap qëndrimin tim personal – Jo.

Deklaratë: Branislav Radulović, Udruženje pravika Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM)-it, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nuk mund ta shkruajmë histori, por jemi të obliguar të lëmë pas veti dokumente

(...) historinë nuk e shkruan gjenerata e cila ka krijuar ngjarje, historia shkruhet nga një distancë historike. Ne nuk mund të shkruajmë histori. Ne mund të lëmë pas veti dokumente që të mos mbetet që dikur, kur dikush do të punojë nga aspekti historik i ngjarjeve, të mos ketë të dhëna mbi të gjitha viktimat, prandaj jemi të obliguar që prapa nesh të lëmë dokumentacione (...) nëse humbasim dokumentet, nuk do të ketë ngjarje, nëse nuk do të ketë ngjarje, nuk do të ketë fajësi, nëse nuk ka fajësi, pui pike, asgjë nuk ka ndodhur.

Deklaratë: Branislav Radulović, Udruženje pravika Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM)-it, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qëllim duhet të jetë transformimi i institucioneve

(...) detyrimisht duhet shtuar transformimin e institucioneve. Nëse gjykatat mbeten ashtu çfarë janë, ne nuk mund të arrijmë deri te ajo e vërtetë juridike, sepse gjykatat atrofojnë, pamundësojnë ose iu shmangen procedurave.

Deklaratë: Branislav Radulović, Udruženje pravika Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

“Shlyerja” nga regjistri i qëndrimit të përhershëm në Slloveni është krim

Ndodhi që në Slloveni, pas pavarësisë, u shlyen qytetarët të cilët nuk kishin marrë nënshkrimin në Slloveninë nga regjistri i qëndrimit të përhershëm në Slloveni, dhe ky është një fenomen i madh në botë, dhe i dëshmuar se ishte jo ligjor, këtë e dëshmoi edhe Gjykata Kushtetuese (...) Qëllimi ynë është (...) që atë fenomen të shpallim si krim, dhe kryerësit të dënohen.

Deklaratë: Nisveta Lovec, Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov (CIIA), Slovenija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA duhet të merret me faktet dhe me shkaqet

A dëshirojmë të merremi me faktet apo me shkaqet? Edhe njëra edhe tjetra.

Deklaratë: Kada Hotić, Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk do të ketë mundësi që të merret me kontekstin politik dhe historik

Kur them që vëmendja jonë duhet të mbahet në këtë, që të mos marrim kontekstin politik dhe historik, atëherë konfirmoj se ajo është një barrë e madhe për këtë tubim, përndryshe. Duhet të kalojë kohë, këtë e dëgjuam nga diskutantët, një periudhë, kur do të hapen të gjitha lëndët dhe ku gjërat do të vijnë në vend të vet, mirëpo tani ne nuk kemi atë mundësi, përsëris, kjo është një barrë e madhe dhe e rëndë për të gjithë neve.

Deklaratë: Milosav Stojković, Centar Zaštite porodica žrtava rata na KiM, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

KOMRA nuk duhet të vërtetohet shkaqet

(...) vërtetimi i shkaqeve është me të vërtetë një çështje e rëndë, është e vështirë të vërtetohet se kush për çfarë është fajtorë, kush ka filluar dhe ashtu radhazi, dhe nëse ajo vërtetohet (...) mund të hedhë poshtë atë çfarë është vërtetuar, atë dokument si (...) të pavërtetë, për shkak se ai ashtu e konsideron (...) ekziston edhe një rrezik tjetër, që është.

Se do ti përkushtohet energji për së tepërmi në vërtetimin e shkaqeve, dhe ajo të mos sjellë deri te rezultati ose efekti i pritur, dhe çka më në fund edhe do të zvogëlojë projektin tonë në tërësi.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Detyra themelore e KOMRA-së është që të gjejë metodat se si të arrihet deri te e vërteta e cila do të jetë e pranueshme për të gjitha viktimat

Mendoj që detyrë themelore e jona dhe e KOMRA-së është që të gjejmë rrugë dhe metoda se si të arrijmë deri te e vërteta e cila do të jetë e pranueshme për të gjitha viktimat dhe gjithmonë të ia japim emrin e vërtetë krimin dhe emrin e vërtetë viktimës.

Deklaratë: Anđelko Kvesić, Hrvatska udruga logoraša u kantonu Središnja Bosna, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nëse pajtimi është si qëllim tepër ambicioz, atëherë si qëllim të theksohet – ambienti, klima e tolerancës

(...) kur kam hyrë në këtë proces, pakëz më ka prekur ajo që disa njerëz u kundërvunë që të shlyhet pajtimi. Dhe unë kam thënë se përse, sepse unë kam hyrë mu për këtë shkak që t'i kontribuojë pajtimin. Ndoshta, nëse është pajtimi tepër ambicioz (...) thjeshtë të vihet (...) ambienti, klima e tolerancës, në të cilën, atëherë do të jetë e mundshme bashkëjetesa, do të mundësohet jeta normale.

Deklaratë: Šefika Murtagić, Ključ budućnosti, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mendoj që do të duhej punuar në të vërtetën dokumentare

Unë mendoj që duhet punuar në të vërtetën dokumentare, me grumbullimin e dokumenteve për gjithçka që ka ngjarë, do arrijmë edhe deri te shkaqet edhe deri te faktet. Do të thotë, vetë dokumentet, kur të jenë të grumbulluara dhe të sortuara, nga të njëjtit mund të shihet se çka ishte shkaku, çka ishte fakti dhe çka pasojat, dhe cilat janë viktimat.

Deklaratë: Pjesëmarrëse e paidentifikuar. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Viktimat duhet të përcaktojnë prioritetet

(...) duhet të krijojmë prioritetet çka është më e rëndësishme dhe cilat janë ato aspekte të të vërtetës, unë kështu do i quaja më me dëshirë, se sa të vërteta, cilat për ne janë të rëndësishme, dhe kush jemi ne ata që jemi më të rëndësishmit. Në këtë rast, unë mendoj se jemi pajtuar që viktimat janë më të rëndësishmet, dhe se janë ato (...) që do të duhej t'i përcaktojnë prioritetet.

Deklaratë: Lidija Zeković, Omladinski centar Postpesimisti Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Frikësohem se do të hapen plagët, dhe që nuk ekzistojnë institucionet të cilat do të ndihmonin në të rrëfyerit

Unë kam frikë që shoqëria ime dhe qyteti im nuk disponojnë kapacitete që të përgjigjen në problemet e viktimave të luftërave në vendin tim. Thjeshtë, kam frikë se të mos bëhet një hap që të hapen plagët, dhe të mos ekzistojnë njerëz, siç nuk ekzistojnë definitivisht institucione, të cilat do të iu ndihmojnë njerëzve që të përfitohet në këtë moment të të rrëfyerit, për të cilin gjithashtu u bë fjalë.

Deklaratë: Lidija Zeković, Omladinski centar Postpesimisti Crne Gore, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet dokumentuar në proces publik

(...) mendoj që është qëllim që të dokumentohet, por jo në procesin e marginalizuar, por në proces i cili do të jetë (...) ndihmë për neve që të ballafaqohemi me atë çfarë ka ndodhur dhe (...) që të mund të shkojmë më tutje. Atë rolin e të rrëfyerit do e ritheksoja përsëri.

Deklaratë: Ajša Hadžibegović, 35 mm, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitorë – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qeveritë në regjion me vështirësi do e pranojnë komisionin i cili do të vërtetojë shkaqet, sepse ajo do të thotë vërtetimi i përgjegjësisë institucionale

(...) jam edhe për vërtetimin e shkaqeve (...), por, duke njohur situatën në regjion çfarë është momentalisht, jam skeptike në pikëpamje të asaj që qeveritë tona në regjion do të jenë të gatshme që të pajtohen me një komision të këtillë, thjeshtë nga shkaku se

(...) me këtë rast KOMRA do të vërtetonte një lloj përgjegjësie institucionale.

Deklaratë: Sandra Orlović, fond za huanitarno pravo, Srbija, Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Dëshmimet publike duhet të mbahen në numër sa më të madh dhe të transmetohen nga mediet

Duhet që dëshmimet publike të zgjerohen sa më tepër dhe të mbahen në numër sa më të madh (...) është me rëndësi se me këtë do të tregohet sa më shumë dhe sa më shpesh, sepse të gjithë ne do të vinim më lehtë deri te pajtimi dhe më shumë njerëz do të thirreshin në përgjegjësi.

Deklaratë: Ljubiša Filipović, Udruženje porodica stradalih, ubijenih i nestalih na Kosovu i Metohiji, Crveni Božur, Crna Gora. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Është me rëndësi edhe e vërteta subjektive narrative, deri te e cila arrihet përmes dëshmimeve publike dhe shënimi i kujtimeve të njerëzve

Ekzistojnë dallime në mënyrën se si do të arrijmë deri te e vërteta. Krahas fakteve të së vërtetës, duhet edhe më shumë të respektohet e vërteta subjektive, do të thotë narrative. Deri te ajo mund të arrihet krahas këtyre dëshmimeve publike dhe përmes shënimeve nga kujtimet e njerëzve.

Deklaratë: Svetlana Vuković, Centar za odgovornu demokratiju, Luna, BiH. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Pajtimi arrihet me të folurit e të vërtetës dhe fakteve mbi krimin e kryer

Pajtimi për mua mund të arrihet me foljen e të vërtetës dhe fakteve mbi krimin e kryer. Faktet me të vërtetë janë vuajtjet e viktimave të luftës, çështja e të humburve.

Deklaratë: Marija Stojanović, Luć, Hrvatska. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Qëllimet e KOMRA -së (REKOM)-it do të definoohen vetvetiu, nëse ai formohet

(...) mendoj që Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), vetvetiu do të definoohen nëse ai formohet. Do të definoohen në atë mënyrë, siç thamë të gjithë folësit paraprak, që do të procedohen disa ngjarje, dhe kur ato procedohen atëherë të gjitha ato do të kemi në një vend.

Deklaratë: Nail Kajejić, Udruženja porodica otetih u Štrpcima, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Koalicioni për KOMRA duhet të ketë qëllime afatshkurtra dhe afatgjata

(...) pajtimi i qëndrueshëm, pajtim i cili vije nga brenda, i cili nuk është imponuar nga jashtë është, në të vërtetë, shumë qëllim i rëndësishëm, ndoshta edhe qëllim afatgjatë, ndoshta këtu është edhe propozimi nga ana ime që të mendojmë mbi kategorinë e qëllimeve afatshkurtra dhe afatgjata të këtij koalicioni.

Deklaratë: Filip Pavlović, Fraktal, Srbija. Forumi i gjashtë regional për të drejtën transitore – Grupi punues: Qëllimet e KOMRA-së (REKOM), Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së

Gjatë zgjedhjes së anëtarëve të komisionit, t'i jepet përparësi intelektualëve të rinj, femrave dhe njerëzve të cilët nuk janë të infektuar nga qëllimet ushtarake, politike dhe qëllimet tjera.

Këtë nen/ pikë, unë do ta kisha reviduar në tërësi, dhe përparësi do t'u epja njerëzve të rinj intelektualë, femrave dhe atyre të cilët nuk janë të infektuar nga qëllimet ushtarake, politike, dhe nga çfarëdo qëllimi tjetër, dhe të jenë të lindur që nga viti 1991.

Deklaratë: Mirko Kovaqiq, Nënati e Vukovarit, Kroaci, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) propozoj që numri më i madh i anëtarëve në këtë komision të jenë femra, dhe të jenë të rinjtë të cilët nuk janë të joshur me ideologjinë e cila ka sjellë deri këtu ku jemi sot.

Deklaratë: Zahid Kremlić, Shoqata e të kthyerve në Doboj, BiH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Anëtarët e partive politike dhe pjesëmarrësit në luftë, nuk mund të jenë anëtarë të KOMRA-së.

Poqëse do të kemi anëtarë që do të jenë përfaqësues të partive politike apo pjesëmarrës të luftërave, komandantë, do të ketë paragjykime dhe tendencë që procesi nuk është objektiv.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partnerët e Kosovës, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) sa u përket atyre që do të jenë përfaqësues të partive politike, mendoj se pjesëmarrja e tyre nuk do të jetë e mirëkuptueshme, sepse njerëzit do të kenë paragjykim lidhur me pjesëmarrjen e tyre në komision.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Qendra për paqe dhe tolerancë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi

punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Zyrtarët e Lartë të partive politike nuk mund të jenë anëtarë të KOMRA-së, por anëtarët e thjeshtë të partive politike nuk do të duhej të kenë pengesa për të qenë anëtarë të KOMRA-së.

(...) ata të cilët janë profesionist me vite, të themi kështu, që janë në krye të partive të caktuara politike apo që janë në parlamente, dhe që janë të njohur si njerëz të cilët kanë zhvilluar jetën e tyre politike përmes partive të veçanta politike, ata nuk mund të jenë [anëtarë të KOMRA-së], për shkak të një arsyeje të thjeshtë, sepse do të krijohet përshtypja se ky është komision partiak i cili në princip është, ndoshta në funksion të mbulimit të krimeve apo të fshehjes së krimeve, e kurrësi në funksion të viktimave dhe të zbulimit të fakteve të cilat tregojnë në teknologjinë e krimit në territoret e caktuara (...) unë nuk pajtohem me ata që thonë se pjesëmarrja e thjeshtë në ndonjë parti do të duhej të jetë pengesë. Ju lutem, ju mund të jeni anëtarë të ndonjë partie, por të mos e udhëhiqni atë parti dhe të mos jeni krijues i vendimeve kyçe të asaj partie, (...) ndërsa është e drejtë qytetare të jeni politikisht të organizuar.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Anëtarëve të thjeshtë të partive politike, duhet t'u lejohet të jenë anëtarë të KOMRA-së

Pse do të duhej të jenë anëtarësimi në ndonjë parti, faktor pengues për anëtarësim, veçanërisht kur kemi njerëz të cilët (...) u kanë takuar partive të cilat kanë dhënë kontribut të rëndësishëm në këtë tregim, edhe pse, natyrisht, kanë qenë të paktë.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për edukim qytetar, Mali i Zi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Personelit të forcave të armatosura, duhet t'u lejohet të jenë anëtarë të KOMRA-së.

(...) gati në të gjitha shtetet, numri më i madh i popullatës, posaçërisht në Bosnjë dhe Hercegovinë, kanë qenë të mobilizuar, ju lutem, dhe kanë qenë pjesëtarë të armatës. Të jesh anëtarë i ndershëm i armatës, nuk është kurrfarë mëkati. Ju e keni mbrojtur veten, keni mbrojtur shtëpinë tuaj, të themi, keni mbrojtur familjen tuaj, dhe nuk e shoh arsyen pse një person i tillë të mos ketë të drejtë që të jetë një ndër komisionerët.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

onale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) megjithatë mendoj se duhet të fshihet ky parafrasi i dytë, "që nuk ka qenë pjesëtarë i ushtrisë", sepse ka edhe të ndershëm, dhe "që nuk ka pasë të afërm familjarë në pjesëmarrje të ushtrisë" (...) Arsyeja është se kjo, ushtarët të cilët u kanë ndihmuar ushtarëve tjerë të palës kundërshtarë, kur kanë qenë të plagosur, apo kur kanë qenë të zënë rob, sepse nuk kanë guxuar nga individët e caktuar të njësisë të tyre, dhe të gjithë ata persona, nënat e sotme të vuajtura, gratë në të zeza, nuk di, gratë e të kidnepuarve, dhe sido që sot quhen tërë ato shoqata, ne të gjitha ato po i lëmë anash.

Deklaratë: Mirsad Dizdare, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit në BeH, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit në Jajce, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në strukturën e KOMRA-së duhet të ketë më shumë hapësirë për të rinjtë. Në komision duhet të jenë anëtarë nga dy përfaqësues të secilit grup etnik, e jo të shteteve.

(...) të rinjtë e moshës 25 vjeçare mund ta arrijnë pjekurinë intelektuale, prandaj mendoj në strukturën e KOMRA-së se do të duhej të ketë më shumë hapësirë për të rinjtë, sepse ndiejnë përgjegjësi për të kaluarën e baballarëve të tyre dhe e duan qartësinë dhe pastërtinë, histori të pastër dhe jetë më të mirë për në të ardhmen. Sa i përket përfaqësimit sipas shteteve, propozoj që përfaqësimi të bëhet me nga dy anëtarë, por jo në përputhshmëri me shtete ekzistuese apo ato të së kaluarës, por të jenë nga dy përfaqësues nga të gjitha etnitetet, e jo nga shtetet.

Deklaratë: Lush Krasniqi, pjesëtar i familjes së viktimave, Gjakovë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Kufiri i moshës për anëtarë në KOMRA duhet të jetë 25 vjeç. Politikanët nuk do të duhej të jenë anëtarë të këtij komisioni.

Sa i përket limitit të moshës të përfaqësuesve, ne jemi për kufirin e moshës 25 vjeç, sepse kemi shumë të rinj të cilët janë të diplomuar dhe që kanë qenë të angazhuar më shumë se dhjetë vite në shoqërinë civile, dhe kanë një prapavijë të përvojës shumë të mirë. Ne jemi kundër pjesëmarrjes së politikanëve në procesin e KOMRA-së, sepse konflikti në ish Jugosllavi është bërë nga politika.

Deklaratë: Isuf Halimi, Fisnikët, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Sa i përket limitit të moshës për përfaqësuesit, mendoj se kufiri më i ultë duhet të jetë deri në 25 vjeçar.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Qendra për paqe dhe tolerancë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Të huajt nuk mund të jenë anëtarë të KOMRA-së, por mund të jenë në rolin e këshilltarëve apo të vëzhguesve.

Unë mendoj se të huajt nuk do të duhej të jenë anëtarë të këtij komisioni rajonal, por mund të jenë në rolin e këshilltarëve apo të vëzhguesve, të cilët do të mund ti ndihmojnë komisionit që më lehtë ta realizojë mandatin e saj duke dhënë këshilla, natyrisht ata do të duhej të jenë njerëzit të cilët kanë përvojë pune në kësi lloj komisionesh jashtë rajonit të cilit do ta përfshijë KOMRA.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) unë jam kategorikisht kundër që të huajt të jenë anëtarë të komisionit. Pse? (...) vetë puna e komisionit do të duhej të reflektojë përmbajtjen e asaj çfarë kemi arritur ne me forcat tona, diçka që në vetë duam ta bëjmë për veten tonë.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, (Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Sa u përket të huajve, për shkak të mosbesimit që ka ekzistuar dhe ekziston në disa vende të caktuara, mendoj se ata do të duhej të jenë vetëm vëzhgues të KOMRA-së pa të drejtë vote.

Deklaratë: Lush Krasniqi, pjesëtar i familjes së viktimave, Gjakovë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Në komisione duhet të jetë përfaqësuesi i Kom-beve të Bashkuara.

(...) sepse numri më i madh i njerëzve në Kosovë dhe Metohi, po flas për pjesëtarët e nacionalitetit serb dhe jo shqiptarë të cilët kanë qenë lojal, dhe të nacionaliteteve tjera, e ata janë romë, turq, Egjiptianë dhe të tjerë, të cilët janë vvarë me ardhjen e trupave paqësore (...) gjatë asaj kohe kur kanë ndodhë krimet, krimet e mëdha, askush nuk është kompetent. Prandaj do t'ju lutem që ai problem i yni, në të vërtetë që ata njerëz të dënohen dhe të jetë prezent përfaqësuesi i komisionit nga Kombet e Bashkuara.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, familjet e te kidnepuarve dhe të vvarëve nga Kosova e Metohija, Serbi, Forumi i gjashtë rajo-

nal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Anëtar i KOMRA-së nuk duhet të jetë i dënuar. Kjo nuk ka të bëjë me dënimet e regjimeve autoritare të shteteve për shkak të aktiviteteve të tyre politike.

(...) personi i cili do të zgjidhet, nuk duhet të jetë, gjegjësisht nuk duhet të ketë qenë i dënuar. Këtu dua të theksoj se duhet të eliminohen ato elemente, pra, ata persona të cilët kanë qenë të dënuar gjatë regjimit totalitar apo autoritar pas viteve të '90-ta, gjegjësisht para viteve të '90-ta për arsye të përgjegjësisë politike, pra për shkak të aktivitetit të tyre politik.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, (Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Një numër i caktuar i komisionerëve duhet të jenë përfaqësuesit e viktimave.

Mendoj se viktimat apo përfaqësuesit e shoqatave të viktimave do të duhej të kenë një numër të caktuar të komisionerëve, sepse me këtë (...) do ti jepej një kredibilitet dhe legjitimitet më i lartë komisionit rajonal.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Anëtarët e KOMRA-së do të duhej të jenë të njohur në shtetet e tyre për angazhimin e tyre në avancimin e të drejtave të njeriut.

Ai person apo ata persona do të duhej të jenë të njohur, nëse jo në rajon, të paktën në shtetet e tyre, për angazhimin e tyre në avancimin e të drejtave të njeriut dhe lirive qytetare, në zhvillimin e shoqërisë civile, në përhapjen e vlerave të shëndosha.

Deklaratë: Srećko Čerčanović, Komisioni Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Duhet të ekzistojë komisioni në nivelin e çdo shteti, i cili do ti hulumtoj krimet, ndërsa komisioni qendror do ti marrë vendimet, dhe do ta hartojë raportin e përbashkët.

Ne po flasim për një komision rajonal i cili do të jetë komision qendror i përbërë nga komisionerët. Mirëpo, ajo si e vetme nuk do të mund ta kryejë me sukses mandatin e saj deri në fund, prandaj është e rëndësishme, që në periudhën e ardhshme të hapim

diskutimin për atë se a do të duhej të ketë komisione në nivel të shteteve, të cilat do të hulumtojnë krimin në ato shtete, dhe që komisioni qendror (...) t'i sjellë vendimet, të hartojë raportin e përbashkët, ndërsa të gjitha komisionet tjera në kuadër të saj të kenë mandatin e kryerjes së pjesës teknike të punës në shtetin konkret.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Së pari duhet të formohen komisionet nacionale, e pastaj KOMRA.

Që të vijmë deri te formimi i komisionit rajonal, së pari duhet të formohen komisionet rajonale apo secili shtet, veç e veç, por këto komisione të mos quhen zyra apo filiale, por të emërtohen komisione nacionale.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Qendra për paqe dhe tolerancë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Numri i komisionerëve nga secili shtet duhet të jetë proporcional me numrin e viktimave.

(...) pjesëmarrja e kandidatëve duhet të bazohet në numrin e viktimave (...) vetëm nëse viktimat nuk përzihen me vrasjet, atëherë do të vijmë deri te një propozim fer, poqëse këto dy koncepte përzihen, atëherë nuk do të mund ta formojmë komisionin.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partnerët e Kosovës, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) numri i anëtarëve në proporcionalitet me numrin e shteteve të dala nga shpërbimi i ish Jugosllavisë, mendoj se nuk është opsion i mirë, sepse nuk ekziston as interesi, e as numri i viktimave dhe krimeve, as sipas vëllimit e as sipas strukturës. Mendoj se Sllovenia nuk mund të ketë interesim të njëjtë për këtë problematikë, po themi poqëse do të krahasohet me Bosnjën dhe Hercegovinën dhe Kosovën, sepse edhe në Kosovë por edhe në Bosnjë e Hercegovinë ka më shumë krime sipas vëllimit dhe strukturës, ka shumë viktima.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) numri i anëtarëve të atij komisioni, të jenë, le të themi, më së shumti 30, (...) të mos jetë numër i madh, kjo është e para. E dyta, që kriteriumi i cili këtu shpesh po përmendet, kriteriumi, numri i viktimave, kohëzgjatja e konfliktit, e kështu me radhë,

gjithsesi duhet të jetë objektiv me rastin e vërtetimit të numrit të anëtarëve të komisionit.

Deklaratë: Milena Savić, Qendra për informim dhe ndihmë juridike, Zvornik, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Numri i komisionerëve nga shtetet e caktuara nuk duhet të jetë në proporcion me numrin e viktimave, sepse KOMRA duhet pikërisht të vërtetojë numrin e viktimave.

(...) kur flasim për numrin e anëtarëve të cilët vinë nga shtete e caktuara, disa herë këtu e kam dëgjuar se ai numër duhet të jetë (...) në proporcion me numrin e viktimave. Dua të theksoj se ne po e themelojmë këtë komision pikërisht për të vërtetuar numrin e viktimave. Pra, ne (...) këtu po e sjellim vetveten në pyetje.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Nga secili shtet duhet të jenë nga tre anëtarë për KOMRA-në.

Përfaqësimi i shteteve, nga tre anëtarë nga secili shtet, do të ishte mjaftueshëm, dhe mendoj se numri i anëtarëve përfaqësues nga shtetet nuk do të duhej të përcaktohet sipas madhësisë së shtetit pjesëmarrës.

Deklaratë: Srećko Čerčanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) nuk mendoj se do të duhet të ekzistojë numri më i madh, apo më i vogël në krahasim me shtetin i cili merr pjesë, sepse nuk është çështje se ata duhet të mbivotojnë në vendime, por në bazë të profesionalizmit dhe kompetencave me fakte të vërtetojnë gjendjen ekzistuese. Në këtë aspekt, nuk shoh arsyen pse do të ketë nevojë për më shumë se 21 anëtarë, mendoj se vlerë matëse e kompromisit është që të gjithë të jenë të përfaqësuar në mënyrë sa më reprezentative.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për arsimim qytetarë, Mali i Zi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mendoj se 21 anëtarë, është një numër maksimal që do të mund të jenë, e që komisioni të funksionojë, dhe gjithashtu angazhohem që të ketë përfaqësim të barabartë, sepse mendoj se është çështje e përcaktimit, profesional, të pa anshëm dhe objektiv të vërtetimit të fakteve, atë çfarë do të duhej ta bënte komisionin. Mendoj se anëtarësimi në komision nuk do të duhej të jetë pjetet për viktimat, por të

gjeturat e komisionit do të duhej të jenë në shërbim të viktimave, dhe mendoj se përfaqësimi i Bosnjë e Hercegovinës, e cila padyshim ka pasë më së shumti humbje dhe e cila disi është më e interesuara për këtë proces, do të realizohet përmes procesit të dëgjimeve publike dhe një lloji të reparacionit, për të cilin shpresojmë se dikur do të realizohet. Jo, asesi në bazë të proporcionalitetit me numrin e viktimave.

Deklaratë: Nataša Šćepanović, Shoqata e familjarëve të të kidnapuarëve dhe të vrarëve nga Kosova e Metohia, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Personat shpirtërorë nuk duhet të jenë anëtarë të KOMRA-së, por duhet të kenë funksion e këshilldhënies.

(...) ky nuk duhet të jetë komision i konfidenialitetit, i përbërë nga personat e lartë fetar të kishave të cilët do ta diskutojnë këtë, sepse përvoja praktike e historisë ka treguar se me këtë do të duhej të merret shoqëria civile qytetare, dhe ata, do të thotë madje edhe ekspertet fetare, po edhe ata, po mendoj në profesorët universitar etj, por vetëm si një organ këshillëdhënës, të kenë funksion këshillëdhënës në mënyrë që t'ua sqarojnë disa gjëra anëtarëve të komisionit.

Deklaratë: Srećko Čerčanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

(...) unë e përshëndes dhe e përkrahë besimin (fenë) e secilit, por (...) pse po i radhisim tani në anëtarësi, (...) Sepse nëse e shikojmë të kaluarën tonë, të gjitha luftërat kanë ndodhë për shkak të feve të ndryshme, për shkak të besimeve të ndryshëm.

Deklaratë: Zvonko Gljuk, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të vitit 1991, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Do të duhet të lejohet pjesëmarrja e udhëheqësve fetarë në KOMRA.

Pjesëmarrjen e udhëheqësve fetarë, unë do ta pranoja ate, sepse udhëheqësit fetarë kanë ndikim të madh te njerëzit, njerëzit kanë besim te ata, dhe ata shumë lehtë mund të arrijnë deri te informatat, si dhe t'i bindin njerëzit të dëshmojnë.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Qendra për Paqe dhe Tolerancë, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mendoj se propozimi i koleges është mjaftë i qëlluar, për njerëzit nga bashkësitë fetare, por të kemi kujdes të mos zgjerohemi shumë (...) Por, mendoj se

ideja është mjaftë e qëlluar, sepse për arsye të rezultateve të besueshme që do të merreshin, ndoshta do të ishte mirë që ata përfaqësues fetarë të jenë në atë komision.

Deklaratë: Drago Kovačević, Forumir Demokratik Serb, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Përsa i përket mënyrës së zgjedhjes të anëtarëve për KOMRA-në, më i mirë është opsioni A.

(...) më të afërt e kam opsionin A, për shkak të thjeshtësisë së tij. Çdo opsion që është kaq i komplikuar, [opsioni B], hapë rrugë për humbje kohe, për paraqitjen e zbrastësirave apo sfidave të paparashikueshme të cilat pastaj mund të zgjaten.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për edukim qytetar, Mali i Zi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Përsa i përket mënyrës së zgjedhjes të anëtarëve për KOMRA-në, më i mirë është opsioni B.

(...) kjo mund të jetë pyetje ideale për shtetet, që në një mënyrë teknike të bllokojnë procesin, sepse nëse unë them se është nga Mali i Zi, më falni, se për mua kandidati nga Serbia është i papërshtatshëm, si dhe ai nga Bosnja, ai nga Kroacia, ndërsa të tjerët janë fantastik, mendoj se dikush nga Serbia do të na thonë – ju nuk mund të na caktoni neve se kush është i përshtatshëm apo jo (...) për mua, më shumë kuptim ka nëse shtetet e japin fjalën e fundit, lidhur me kandidatin e propozuar, në përgjegjësinë e tyre apo të territorit të tyre.

Deklaratë: Daliborka Uljarević, Qendra për edukim qytetar, Mali i Zi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Unë jam për opsionin B, mendoj se kjo është një procedurë e cila mund të aplikohet në një periudhë kohore më të gjatë, sipas vlerësimit tim kjo do të zgjasë rreth një vit apo dy, thënë sinqerisht, por unë nuk di për asnjë shembull të iniciativës në shtetet tona ku shoqëritë civile e kanë propozuar listën, e që institucionet shtetërore ta kenë pranuar.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbajtja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Pajtohem me parafolësit, se opsioni A është pothuajse ideal. Por fatkeqësisht, mendoj se objektivisht, asnjë shtet nuk do të pajtohet me këtë model, prandaj më parë do ta shqyrtoja opsionin B, në kuptimin që ndoshta do të ishte më së miri që kandidatët të propozohen nga organizatat jofitimprurëse, shoqatat e qytetarëve, madje ndoshta edhe nga

partitë politike, pse jo? Nuk është e thënë që ata kandidatët të jenë nga radhët e tyre, kjo është çështje e përcaktimit të tyre.

Deklaratë: Srećko Čerčanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Unë jam për kombinimin e opsioneve A dhe B.

(...) unë jam për opsioni mes opsioneve A dhe B, të kombinohen ato, do të thotë të ketë bashkëpunim me qeveritë aktuale për fuqizimin e shoqërisë civile, dhe vënja e kontakteve mes qeverisë dhe shoqërisë civile, sepse për momentin nuk ekziston.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partnerët e Kosovës, Kosovë, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Sfida më e madhe do të ishte vëzhgimi i organeve shtetërore për kandidatët e shteteve tjera.

Sfida më e madhe do të ishte kjo faza e tretë, ku (...) listat të cilat do të arrijnë nga shtetet e ndryshme dhe të cilat janë të ngushtuara në, të themi, pesë kandidatët më të mirë (...) kur shtetet e ndryshme do të duhej të deklarohen për kandidatët e shteteve tjera, mendoj se është e rëndësishme që të kandidohet në nivelet e shteteve të caktuara, dhe pastaj të kemi mundësinë të propozojmë nga shtetet tjera (...) kjo do të thotë, parlamentet dhe qeveritë të kenë rastin të komentojnë, kjo do të ishte sfida më e madhe, mu për atë sepse në këtë aspekt nuk ka shumë përvojë.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Kroaci, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Numri i anëtarëve të KOMRA-së duhet të jetë mes 23 dhe 27 anëtarë.

(...) numri i madh i anëtarëve sjellë rrezikun e një organi të stërmadh, i cili nuk do të mund të funksionojë normalisht, por gjithashtu edhe numri i vogël i anëtarëve nuk do ta ketë kapacitetin e duhur, të themi se, nuk do të mund ta kryejë punën e tij në mënyrë konkrete. Megjithatë, numri mes 23 dhe 27 anëtarëve, mendoj se është një numër optimal duke marrë parasysh hapësirën territoriale për të cilën vërtetohen faktet e krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Amir Kulagić, anëtarë i familjeve të viktimave, Srebrenicë, BeH, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Parlamenti duhet të zgjedhë dhe të konfirmojë zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA-së, e jo presidenti.

(...) Parlamenti duhet ta zgjedhë, ta konfirmojë, në fakt, zgjedhjen e këtyre anëtarëve. Mendoj se do të duhej të jetë, dy të tretat, do tua them përse. Në fakt, që e tërë kjo ide të ketë sukses, duhet të krijohet një shkallë e lartë të pranimit të të gjitha partive politike në parlament (...) Kurrësi presidenti i republikës, në fakt ai ligjërisht mund ti propozojë disa kandidatët, po jo ti zgjedhë ata, sipas kushtetutës ai nuk është kompetent sipas funksionit që ka.

Deklaratë: Srećko Čerčanović, Këshilli Komunal i Partisë Demokratike në Zaječar, Serbi, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

Mendoj se numri prej 21 anëtarëve, është maksimumi sa mund të ketë, e që komisioni të funksionojë, gjithashtu unë jam për përfaqësimin e barabartë, sepse mendoj se ajo çfarë duhet të bëjë komisioni është vërtetimi i fakteve në mënyrë profesionale, të paanshme dhe objektive. Mendoj se anëtarësimi në komision nuk duhet të jetë pietet për viktimat, por të gjeturat e komisionit do të duhej të jenë në shërbim të viktimave, dhe mendoj se përfaqësimi i Bosnjë e Hercegovinës, si shteti i cili ka pësuar më së shumti dhe e cila është më e interesuara për këtë proces, do të realizohet përmes dëgjimeve të shumta publike, dhe mënyra e reparacionit për të cilën shpresojmë se dikur do të realizohet. Jo, përfaqësimi kurrësi të mos bëhet sipas proporcionalitetit me numrin e viktimave.

Deklaratë: Nataša Govedarica, Serbi, Iniciativa qytetare, Forumi i gjashtë rajonal për të drejtën tranzicionale, Grupi punues: Përmbytja dhe zgjedhja e anëtarëve/eve të KOMRA-së, Novi Sad, Serbi, 20 mars 2010.

89. Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Instituti Boshnjak, Sarajevë,
Bosnjë e Hercegovinë
7. prill 2010.**

Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së i kanë organizuar udhëheqësit artistik të Festivalit MESS në Sarajevë. Në takim morën pjesë 26 pjesëmarrës – regjisorë, artistë, shkrimtarë, kritikë, etj. Takimin e hapi Nataša Kandić (Fondi për të drejtën Humanitare, Serbi). Fjalën hyrëse e mbajtën Dino Mustafić (Drejtor i Festivalit MESS, me temën “Artistët dhe iniciativa për KOMRA-në”), Svetlana Slapšak (teoriticiante e letërsisë nga Lubjana, Slloveni, em temën “Artistët

dhe ndërtimi i kujtesës”), Jasmina Husanović (teoricienete e kulturës, Fakulteti Filozofik në Tuzëll, BeH,) dhe Branimir Stojanović (psikoanalist nga Beogradi, Serbi, me temën “Arti dhe traumat e luftës”).

Pajtimi, pa vërtetimin e fakteve, është i pamundshëm.

Mendoj se Nataša në pjesën hyrëse e tha çështjen kyçe, e ajo është se oligarkitë politike në rajon akoma prodhojnë antagonizma, se bashkësitë etnike në rajon akoma jetojnë të izoluar pa qëllim të sinqertë dhe të hapur për një dialog. Mysafirët nga rajoni, ju lus të kuptoni ndjeshmërinë e veçantë të kësaj çështjeje në Bosnjë e Hercegovinë. Ne, në BeH kemi sistemin shkollor në një etnitet – Federata e BeH, i cili është i ndarë, i cili është një lloj apart-hejdi klasik, në të cilin procesi mësimorë shkon deri në masë paradoksi, në të cilin në të njëjtën klasë mësohen tri histori të ndryshme, ku në tri libra të ndryshëm të historisë do ti gjeni shifrat e ndryshme të viktimave, në të cilat sfidohet se a janë vrarë më mijëra apo vetëm disa dhjetëra njerëz... Dhe, kjo tani sërish e frustron opinionin publik, i rfrustron qytetarët dhe e pengon afrimin e realizimit të qëllimit final të Iniciativës për KOMRA-në, e ky është procesi i cili do të hapë mundësinë e pajtimit. Pajtimi, natyrisht, pa vërtetimin e fakteve, e jo të interpretimeve të tyre, nuk është i mundur.

Deklaratë: Dino Mustafić, drejtor i festivalit MESS, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Të zhvillojmë kulturën e kujtesës, në të cilën kthehemi kah e ardhmja.

Mendoj se gjithnjë e më shumë, ne jemi më larg së çështjes së sensibilizimit për viktimat dhe bashkëndjeshmërisë me të tjerët. Në rast se një iniciativë e tillë nuk e fiton mbështetjen e gjerë intelektuale, dhe nëse mbesim në atë që më së shpeshti e kam dëgjuar si argument te kolegët, gjatë viteve të kaluara: unë nuk mund të bëjë vetëm asgjë, çdo gjë rreth meje është primitive, ata të gjithë janë të egër, pra, nëse mbesim në një lloj emigracioni të brendshëm, nëse heqim dorë nga iniciativat e tilla, ne faktikisht po hymë në diçka që e tha dje Suada (Kapić) në mënyrë shumë qartë “bashkërritje e gabuar”, dhe që, kam frikën, 15 vite pas luftës është paraqitur gabimisht. Mendoj se ky është një lloj i veçantë i vazhdimit të luftës, quajeni si të doni, kujtimet e luftës qytetare. Prandaj, mendoj se përmes një iniciative të tillë të kultivojmë apo të zhvillojmë kulturën e kujtesës, në të cilën do ta demonumentizojmë historinë dhe të kthehemi nga e ardhmja. Dje e kemi pasë temën e të ardhmes (në pjesën e parë të konferencës – Moduli

për Memorien). Mendoj se vetëm me iniciativë të tillë ne mund të arrijmë atë që e nënkupton kultura e kujtesës, e ajo është: barazia intelektuale, respektimi i fakteve dhe dëshmimeve, lufta kundër relativizimit dhe revizionizmit, të menduarit kritik, aftësinë të dallojmë, të jenë të hapur për të tjerët dhe për ndryshime, dhe e fundit, natyrisht, indinjatën ndaj të gjitha thjeshtimeve dhe ulja në kontekstin bardh e zi. Iniciativa e tillë në kuptimin e Weberit, nga njëra anë aspektin shkencor kontribuon në etikën e besimit, sepse ato janë faktet të cilat do të evidentohen pamohueshëm, ndërsa nga ana tjetër po hymë në hapësirën e veprimit politik, apo nëse doni ashtu, në veprimin publik, që shpjen në etikën e përgjegjësisë.

Deklaratë: Dino Mustafić, drejtor i festivalit MESS, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA mund të na lirojë nga pjesa e tepërt e historisë. Kjo është shpresa jonë e fundit të hapur perspektivën për të ardhmen, për gjeneratat pas nesh.

Unë mendoj se komuniteti artistik duhet të dalë nga autizmi i llojit të vet, nga injoranca apo nëse doni nga indiferenca ndaj proceseve politike në hapësirat tona. Dje e përmendëm termin angazhimi, dhe sado që Svetlana (Slapšak) të thotë se kjo shpreh intonacione socialiste, ai angazhim i artistëve në këtë aspekt dhe kur është në pyetje kjo Iniciativë e shoh si një vëzhgues të qartë të këtyre ngjarjeve, të cilat në këtë vëzhgim do të jenë analitikisht të matura, serioze, por të cilat do të tentojnë që kolegët, të cilët i shmangen këtij angazhimi në çfarëdo mënyre apo në të shpeshtën e ndajnë me gjykime estetike, tentojnë të mobilizojnë, sqarojnë rëndësinë e angazhimit të tillë. Mendoj se Iniciativa për KOMRA-në mundet, në fund të fundit, të na lehtësojë nga historia e tepërt, e cila është prodhuar në Ballkan, të na e sjellë një lloj lirie të veçantë, sepse do të fillojë nga një këndvështrim i qartë dhe që do të jetë në pozicion i cili mund të dekontaminojë dispozitat e të gjithë atyre shtresave ideologjike të cilat janë grumbulluar gjatë viteve të kaluara në të gjitha nivelet e shoqërisë. Unë personalisht nuk kam pasë dilemë as në vitin 2006, kur ka filluar të flitet për këtë iniciativë, mendoj se vetëm një kontekst rajonal i gjerë i iniciativës së tillë mund të sjellë rezultate, ndërsa për neve në BeH që e ruajmë përmbajtjen e multi-etnitetit, iniciativa e tillë, kjo qasje, ndoshta është rasti i fundit që të mund të hapim rrugë për perspektivën e të ardhmes, për gjeneratat të cilat do të vinë pas nesh.

Deklaratë: Dino Mustafić, drejtor i festivalit MESS, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA si fillim i ndërtimit të objekteve kapitale me jetëgjatësi shekullore.

Kam dëgjuar për Iniciativën, por nuk kam ditur detajisht deri në çfarë mase ata janë thelluar në këtë proces dhe si do të zhvillohet ai. Projekti ynë, në të cilin kemi punuar 15 vite, atë që e tha Nataša, që e tha Dino si një deklaratë e atyre që do të duhej të jenë në atë iniciativë, mua po më duket si një projekt i ëndrrave (dream project). Thjeshtë, nuk mund të besoj se ekziston një "ombrellë" për atë që e kemi bërë ne si një kontribut i yni në interpretimin e asaj periudhe. Dhe, gjithnjë kemi pritur që dikush tjetër, ndonjë grup apo individë, do të ketë kontributin e vet në atë ide. Dhe ku do të gjenden ata në një moment, nën cilën "ombrellë", dhe në çfarë mënyrë do të, ndonjë grup apo individ, përfundimisht të vihet në kontekstin të cilitin e prezantoi Nataša si qëllime të tyre. Pra, ky për mua është momenti i fatit! Me të vërtetë, dhe pavarësisht se çfarë do të ndodhë tani me te, ky është një proces i cili tani ekziston. Ndoshta do të mund ta trajtojmë si ndërtim të objektit kapital me jetëgjatësi shekullore: e fillojnë disa njerëz, ndërtuesit, financuesit, mbretërit, e vazhdojnë tjerët derisa të kryhet. Mendoj, se ndoshta do të jetë më lehtë nëse mendojmë se kjo nuk do të përfundojë aq shpejtë, por ka filluar.

Deklaratë: Suada Kapić, regjisore filmi, shtëpia e filmit Fama Internacional, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Iniciativa për KOMRA-në është iniciativë e përkryer. Të dhënat e marra do të jenë të dobishme për sociologët, antropologët, psikologët dhe do të krijojnë pjesëzat e përvojës së përbashkët.

E kemi përvojën interesante nga periudha kur kemi dashur të zhvillojmë anketën me pesë mijë qytetarë në Sarajevë, në vitin 1996. Me çfarë jemi ballafaquar? Së pari na është dashtë ta gjejmë metodën sipas së cilës do të punojmë. Në Sarajevë kanë qenë 11 komuna, dhe secila ka pasë llojin tjetër të luftës. Në çfarë mënyre? Njëra e ka pasë okupimin, tjetra jo, e treta e ka pasë ujin, e katërta jo, njëra e ka pasë okupimin nga forcat paramilitare, ndërsa tjerët kurrë se kanë parë këtë gjë, thonë se ata nuk kanë parë diçka të tillë, API, etj. Do të thotë, ne i kemi formuar 32 pyetje të përgjithshme, dhe ne në fakt kemi dashtë ti bëjmë copëzat e përvojave të përbashkëta, Kjo është treguar si diçka shumë e rëndësishme dhe e saktë. Dhe, në çka kemi hasë? Kjo sigurisht do të jetë rrëfim për KOMRA-në – njerëzit ishin tmerrësisht të dyshimtë. Ata pyetnin, se pse ne tani po e bëjmë këtë?

Në momentin, kur ekziston diçka e tillë (Iniciativa për KOMRA-në), që në fakt është ideale, ne të gjithë të tjerët do të gjejmë metodat të cilat do të na ndihmojnë, që ato të dhëna perfekte të shfrytëzueshme ti shfrytëzojmë, duke filluar nga sociologët, antropologët, psikologët...

Mendoj se Iniciativa e Natašas, dhe e njerëzve rreth saj, në aspektin e kësaj që fola tani, është absolutisht e përkryer dhe në mënyrën që artistët, hulumtuesit, intelektualët..., do të duhej absolutisht të pajtohen me këtë iniciativë, sepse ajo nuk do të mund të sjellë deri të polemikat, nëse do të miratohej një metodologji e përkryer e pranimit të deklaratave të veta. A do të jetë ajo përmes anketave, video paraqitjeve apo me ndonjë mënyrë tjetër, nuk ka rëndësi, etj. Dhe, një ditë, pas 30 vitesh apo më herët, e tërë kjo do të jetë në një arkiv, dhe gjeneratat e ardhshme do të mund të shfrytëzojnë atë. Në vetë procesin, ju mund të testoni se sa e keni fituar, sa do të fitoni, shumë e më shumë...dhe në fund, mendoj se kjo është një iniciativë e përkryer!

Deklaratë: Suada Kapić, regjisore filmi, shtëpia e filmit Fama Internacional, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Nuk janë të gjithë të vdekurit të njëjtë, ka të vdekur të cilët nuk janë gjetur.

Natyrisht se e mbështesim Iniciativën për KOMRA-në. Nëse ajo i drejtohet artistëve, në vetë ftesën, më duket se, ekziston një problem. Nëse fillojmë me ideologjinë e pajtimit, e cila është konstituive për veprimtarinë e KOMRA-së, të fillojmë nga universalizmit të krishterë, të cilin e përmendët, që të gjithë të vdekurit janë të njëjtë, të nisëmi nga ajo se kjo nuk është ftesë për artistët. Sepse, artistët dhe ftesat për artistët nuk është të merret me universalizmin abstrakt i cili, sipas meje, prodhon ideologjinë e pajtimit, që është fiksimi në një gjendje e cila ri-prodhon konfliktin e përhershëm të palëve. Çka do të thotë ftesën që njerëzit të pajtohen në Bosnjë, nën këto kushte? Nën këto kushte nëse pajtohen, ideologjia e pajtimit në fakt nuk e kërkon të vërtetën! Ajo praktikisht kërkon vazhdimin e identiteteve të cilët janë prodhuar gjatë konflikteve luftarake dhe të cilët janë fiksuar si identitetet të fshehta. Me fjalë të tjera, ideologjia e pajtimit insiston në atë që rezultati i luftës praktikisht të jetë rezultati përfundimtarë. Apo, çka do të thotë universalizmi i krishterë se të gjithë të vdekurit janë të njëjtë? Të gjithë të vdekurit, nuk janë të njëjtë! Thjeshtë, sepse ekzistojnë të vdekurit që akoma nuk janë gjetur.

Deklaratë: Branislav Stojanović, psikoanalist, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Ideologjia e pajtimit e cila prodhon rezultatin e luftës, pa e vënë në dilemë, refuzon artistët.

Kështu fakteve PO, por nën cilat kushte? Sepse, i tërë procesi i pajtimit dhe mekanizmat të cilët marrin pjesë në rikonstruimin e fakteve, në një mënyrë prodhojnë atë strategjinë e cila veçse është shkruar në vetë rezultatin e luftës, dhe në një mënyrë merrë pjesë në riprodhimin e asaj që është rezultat i luftës pa e vënë në dilemë. Prandaj kjo nuk ka përgjigje nga artistët dhe intelektualët, sepse, megjithatë, e vërteta në këtë mënyrë nuk është universale, për shembull, në mënyrën që të themi se të gjithë të vdekurit janë të njëjtë. Kjo për artin nuk është interesante. Arti, pikërisht merret me veçantinë e vdekjes, e cila nuk është e njëjtë si vdekja tjetër. Dua të tërheqë vërejtjen, që në vetë atë që e nënkupton KOMRA, si kornizë të vetën normale ideologjike, e kjo është ideologjia e pajtimit, mendoj se kjo më shumë e refuzon skenën e artistëve për pjesëmarrje, se sa që e tërheqë dhe e mobilizon.

Deklaratë: Branislav Stojanović, psikoanalist, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA nuk është rrëfim politik, por njerëzorë, madje edhe rrëfim fetar. KOMRA duhet të punojë në inkurajimin e viktimave të cilat do ta diktojnë ritmin e Komisionit. Të mos lejojë që dëshmitarët të vdesin pa dëshmuar, sepse greminat do të çimentohen sërish.

Vlerësoj se në BeH problemi kryesorë është denasifikimi i etnitetit të quajtur Republika Srpska, do ta përsëris: denasifikimi i etnitetit të quajtur Republika Srpska i cili është krijuar në gjenocid. Pra, ky është problemi thelbësorë dhe kur ta zgjidhim këtë problem do të mund të flasim për vazhdimin e iniciativës së singertë, humane dhe etike të quajtur KOMRA. KOMRA nuk është rrëfim politik, ai është rrëfim human, rrëfim njerëzorë. Për ata që besojnë, të cilët janë fetar, KOMRA është rrëfim fetar. Ky është rrëfim i cili nuk ka lidhje me politikë, por unë dua të besoj në më në fund në Republikën Srpska do të gjinden disa njerëz të cilët do të mund të thonë se ky është projekt nazist dhe se ky është projekt i cili duhet të zhduket për hir të së ardhmes, sepse është krijuar në ato ngjarje të cilat janë në kundërshtim me parametrat normal, njerëzorë – siç do të thonin Malazezët, humanë në të gjithë parametrat në të cilët sot bazohet njerëzimi. Pra, thash diçka që është e vrazhdë, por që besoj se është e saktë. Sa i përket KOMRA-së si projekt, ai është i domosdoshëm, ndërsa ata të cilët e kundërshtojnë, vetëm e vërtetojnë thënien time se

ata janë në shërbim të politikës dhe të çimentimit të rezultatit të luftës. Por, kështu nuk mundet! KOMRA duhet të ikë prej politikës, dhe politika duhet të ikë prej KOMRA-së. Rregullat e njëjta duhet të vlejnë për tërë rajonin, dhe në debat duhet të zbulojmë se cilët janë ata janë ata njerëz dhe organizata të cilët janë të gatshëm dhe deri në çfarë mase të shkojnë deri në fund në misionin njerëzorë të zbulimit, jo vetëm të krimeve të luftës, por edhe të ofrimit të mbështetjes së të gjallëve. Këtu shumë pak po flitet, se viktimën duhet vënë në pedestal, që viktima të jetë ajo e cila e dikton tempon në KOMRA, e jo e kundërta.

Mendoj se KOMRA duhet të punojë në inkurajimin e viktimave dhe direkt të shkohet drejt organeve të ligjit, strukturave të sigurisë në të gjitha shtetet e ish Jugosllavisë, që viktimat dhe dëshmitarët të mbrohen. Ata janë më të rëndësishmit, sepse koha po kalon dhe kam frikë se do të na vdesin dëshmitarët. Nëse këtë nuk e bëjmë, do të na ndodhin 40-50 vite që do të jetë e formuar komisioni dhe kur të çimentohen greminat e luftës së II-të botërore. Të mos e lejojmë këtë gjë, KOMRA, le ta përfundojë punën e saj der i në fund para se të na vdesin viktimat.

Pra, unë me të vërtetë apeloj në njerëzi, drejtësi, humanitet. Unë KOMRA-në e shoh vetëm si rrëfim human!

Deklaratë: Blažo Stevović, Klubi alternativ, Trebinje, BeH, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Faktet e vërtetuara në gjykata bëjnë dallimin mes viktimave.

Ju po e ngatërroini atë kur po them: të vdekurit janë të barabartë, sipas asaj që është vlerësimi ligjor i veprës penale, e cila përcakton a është dikush viktimë e gjenocidit, a është dikush viktimë e përndjekjes, viktimë e krimit kundër njerëzimit apo viktimë e krimit të luftës. Atëherë, këto janë gjëra krejtësisht tjera. Në atë rast nuk mund të këtë barabarësi, ajo është diçka që e përcakton gjykata, çfarë thotë vendimi gjyqësor. E ato janë faktet. Ato fakte të vërtetuara në gjykata, definitivisht bëjnë dallime në mes viktimave të krimeve të ndryshme dhe të niveleve të ndryshme. Viktima më e madhe është viktima e krimit më të rëndë, ndërsa krimi më i rëndë në mes gjitha krimeve është gjenocidi, dhe kjo rrjedhë nga definicioni ligjor, këtë nuk e them nga ndonjë bindje e imja personale, por këtë kështu e ka definuar gjykata.

Deklaratë: Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Arti duhet të luftojë kundër ndarjes së viktimave në tonat dhe tuajat. KOMRA është iniciativë e përsosur në botën e papërsosur.

Të shohim se çfarë mund të bëjë arti, kur i merr faktet të cilat i kemi mbledhë gjatë punës në terren, dhe si do të mund ti kthejë pastaj? Çfarë janë ato, kur ti merr arti dhe me to e kryejnë atë që unë mendoj se është detyra e artit? Të mos ketë keqkuptime – KOMRA është gati se iniciativë e përsosur në një botë të papërsosur.

Të pakët janë artistët të cilët merren me të keqen, që flasin për viktimat. Në të shumtën ato janë viktimat tona. Unë kam frikë se nga kjo e paktë që na ka mbet të shfrytëzojmë në vend, ai lloj i mirëkuptimit i të vdekurit për të vdekurit do të bëhet dominuese, kam frikë se edhe më tutje do të licitohet me jetën. Arti duhet të luftojë shumë kundër asaj se ekzistojnë viktimat tona dhe viktimat e juaja.

Deklaratë: Slobodan Šnajder, shkrimtar, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Arti është mjete i vetëm i vërtetë që KOMRA të bëhet më e kuptueshme në pjesën më të madhe të popullatës.

Dhe në fakt, mendoj se në realizimin e programit të KOMRA-së, arti përpos që duhet të jetë i nënkuptueshëm, i ftuar, i apeluar siç thonë disa filozofë, interpeluar, që të bëjë diçka për ne dhe ne për atë, por ndoshta është mjete i vetëm i vërtetë që të fillojë kjo çështje sado e kuptuar në pjesën më të madhe të popullatës.

Deklaratë: Svetlana Slapšak, teoriticiante e letërsisë, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA mund ta hulumtojë përgjegjësinë e individit por jo përgjegjësinë kolektive.

Kalimi nga përgjegjësia kolektive (për të cilën mendoj se është më e pa-argumentuara, nuk mund të flitet veçanërisht menjëherë për te) në përgjegjësinë njerëzore për secilin njeri, ndoshta do të duhej kërkuar dhe propozuar KOMRA-së, gjegjësisht njerëzve të cilët janë të ndërlidhur me KOMRA-në, që të mendojnë për këtë çështje.

Mendoj se ideja e komunikimit me artistët, për të cilët mendohet se do të mund të ndihmojnë këtë iniciativë jashtëzakonisht humane dhe fisnike, të domosdoshme për suksesin e projektit siç është KOMRA, duhet të vëzhgohet, të gjinden, të vërehen njerëzit të cilët e kanë këtë lloj prirjeje, para se gjithash prirjen etike.

Deklaratë: Ljubomir Đurković, shkrimtar, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Të gjinden partnerët stabil medial për këtë projekt

Nga ana tjetër, ju e keni paraqitë një plan të caktuar medial, me ët cilin do të prezantohet ky projekt në vendet ët cilat janë objekt i këtij hulumtimi, gjegjësisht të dokumentimit (final). Duke pasë parasysh se mediat janë në situatë të ngjashme si të ashtuquajtura komunitetet artistike, nën ndikimin e madh të politikave aktuale, në mënyra të ndryshme të shantazuara nga ato politika aktuale më miratimin apo mos-miratimin e frekuencave të caktuara të cilat MSDN të ndërpriten, etj., duhet të zgjidhen mediet stabile si partnerë për këtë projekt të cilin do ta përcjellin. Dhe, secili që do të bashkëngjitet, sigurisht se do të jetë i mirëseardhur.

Deklaratë: Ljubomir Đurković, shkrimtar, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Grupi muzikorë ndihmës (Band aid) i cili do të këndojë për paqen, pajtimin, viktimat si segment artistik i KOMRA-së.

Pra, si të koordinohet në nivel rajonal, çka do që do të thotë ajo, nuk i dua sintagmat, "komuniteti muzikorë"? Është shumë e rëndësishme, mua, në raport me luftën, në raport me mundësitë ekonomike, mundësitë e tranzicionit, politike, multi-kulturore, në kuptimin e bashkëjetesës, në aspektin e punës së detyrimit që të punojmë në ndërlidhjen e njëri tjetrit, dhe që e përmban atë si segment artistik të KOMRA-së, e përmban temën e saj, përmban pajtimin në titull, në formulimin e ati lloj projekti të përbashkët i cili mund të ketë një numër të madh të mënyrave të veprimt të saj.

Nuk është e pazakontë, ekziston mënyra e grupit muzikor të ndihmës (band aid). Është shumë interesante, mua në këtë më ka asocuar zonja Slapšak, kurrë më parë nuk ka ndodhë në rajon, për kaq kohë, të ekzistojë bashkëpunimi kaq i madh i muzikantëve në treg – aq shumë saqë yjet e muzikës serbe turbo folk, yjet në Kroaci – në atë situatë nuk ekziston asnjë projekt muzikorë, siç dëshirojnë të shprehen ata, të jenë mbledhur në ndonjë grup muzikor (band aid) dhe të kenë kënduar këngë për paqen, pajtimin, viktimat, nuk di, në emër të Evropës, të themi kështu, sepse në këtë rast po mbështetemi pas Evropës dhe vlerave evropiane, në kohën e fundit po fshihemi pas saj të gjithë, dhe sido që t'a mendojmë këtë, ky është një vend i përgjithshëm, madje edhe përtej tij.

Pra, ekzistojnë mënyra të cilat mund të kenë vlerën, të cilat nuk do të duhej të na jenë heretike këtu, e ajo është diçka që ka kuptimin e reklamimit në këtë punë. Sepse, ai tregim është lënë shumë pas dore dhe normalisht është defektizuar.

Çfarë tani pas Hagës? Çfarë, tani ne artistët të merremi me këtë gjë? Të gjithë po heshtni. Të gjithë merremi, edhe mediet dhe të gjithë tjerët, posaçërisht vendet e përgjithshme, të gjithë gjende-mi në pyetësorë, shoqatave evropiane, spekulimet për vlerat evropiane, ndërsa këtu çështjet siç janë thelbi i komunikimit në këto hapësira, në Bosnjë e Hercegovinë posaçërisht, pra këto për ne këtu janë defektizmi.

Deklaratë: Radmila Vojvodić, regjisore, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA është kusht për të gjitha bashkëpunimet në të ardhmen në rajon.

Mendoj se për tërë rajonin dhe për të rinjtë e të gjitha bashkëpunimet eventuale të ardhshme, dhe në të ardhmen, ideja dhe puna me të cilën merret KOMRA është një kusht, pa të cilin nuk mund të shkojmë më tutje.

Deklaratë: Tanja Miletić-Oručević, regjisore, Mostar, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Për të folë në planin e gjerë për ballafaqimin, duhet ta sqarojmë të vërtetën dhe të pajtohemi në nivelin lokal. Në Mostar, asnjë rrëfim tragjik nuk është treguar deri në fund.

Por, tani unë do të doja t'i kushtoj vëmendjen një aspekti të cilin, më duket se, nuk e kemi përmendë, i cili ndoshta nuk është aq direkt i lidhur me kornizën e tillë metodologjike dhe strategjike të KOMRA-së, por për mua personalisht është i rëndësishëm, por mendoj se ndoshta ka edhe një rëndësi më të gjerë. Pra, atë që gjithnjë po e përmendim janë parimet dhe mënyrat e krijimit të paraqitur të vërtetën, ballafaqimi me të kaluarën në segmentet brenda shteteve të rajonit, mes grupeve të njerëzve në atë hapësirë e gjerë. Megjithatë, unë mendoj se është i domosdoshëm shikimi që në atë planin e gjerë, në një nivel më të lartë është filluar dhe pas një kohe relativisht të gjatë, por dikur megjithatë ka përfunduar ai proces. Atë që do të duhej ta bëjë secili, është që të bëjë hapje dhe paraqitje sado të vogla për të vërtetën dhe pajtimin në nivelin lokal. Ndoshta kjo nuk po ju tingëllon aq mirë, por po flas, natyrisht nga përvoja personale, gjëja e cila është më bazike e cila duhet të ndodhë është zbulimi i të

vërtetës dhe pajtimi mes qytetarëve të Mostarit dhe qytetarëve të Mostarit.

Dhe me të vërtetë, mund të tingëllojë si disfatë, por unë mund tu garantoj se kjo është gjendja absolute e ditëve të sotme në qytetin e Mostarit, që për të vërtetën të mos flitet, që faktikisht asnjë rrëfim tragjik kurrë nuk është treguar deri në fund, natyrisht, ngjarjet e vogla traumatike, Ato kanë qenë aksione masive, ato kanë qenë ndërtesa të tëra me njerëz, të cilëve dikush u ka trokitur në derë, i ka marrë dhe i ka dërguar në stadium dhe pastaj i kanë dërguar në kampe të përqendrimit (llogore). Pra, këto janë sasi enorme të grumbullu-ara të traumave për të cilat kurrë nuk është folur, të cilat kurrë nuk janë përpunuar, dhe ajo çfarë është për mua më e vështira dhe për çfarë mendoj se ideja dhe qasja e KOMRA-së do të mund të bëjë ndonjë ndryshim.

Deklaratë: Tanja Miletić-Oručević, regjisore, Mostar, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Në KOMRA të përfshihet kujtimi i rezistencës së intelektualëve, artistëve ndaj terrorit.

Por, gjithsesi do të ishte mirë që në KOMRA të përfshihet edhe kujtimi në lidhje me atë çfarë ka qenë rezistenca në raport me terrorin i cili ka ndodhë. Kur Svetlana Slapšak thotë se teatri është një ndër format më të mira të shprehjes që Inici-ativa e KOMRA-së të realizohet përmes artit, më duhet të prezantoj atë që e ka bërë Borka Pavićević dhe mbase edhe shumë të tjerë në "zemrën e folesë së gjarpërinjve" në Beograd. Pra, ata e kanë modelin, ata e kanë përvojën lidhur me atë se si të pozicionohen ndaj terrorit dhe dhunës, por janë ballafaquar drejtpërdrejt me te. Do të thotë, e tërë ajo që do të ndodhë në KOMRA dhe më tutje në të ardhmen, mendoj se në atë grumbullimin e kujtesës do të duhej përfshirë edhe atë që kurrë nuk është bërë dhe ajo për çfarë unë tërë kohën po flas. Ato janë Serbia dhe Mali i Zi në raport me fashizmin i cili ka ndodhë, ku ata e kanë një grup të madh njerëzish, intelektualë dhe artistë, të cilët me ve-prat e tyre të formësuar në mënyrë të përsosur, me tematikë, me guxim dhe sigurisht edhe me vlera të larta artistike.

Pra, nëse një gjë të tillë veçse e kanë bërë Bor-ka Pavićević dhe Qendra për dekontaminim kulturor, ne këtë do të duhej ta dimë, që psh, në Sarajevë për këtë fare nuk dinë. Vetëm disa individë dinë për atë çfarë kanë bërë ata në Beo-grad. Ndërsa këta në Beograd sërish janë të fru-struar dhe nuk duan të flasin për te, gjithnjë janë të turpëruar dhe fshihen pas viktimave. Kështu që

unë mendoj se një përpjekje aq e madhe njerëzore dhe artistike dhe intelektuale, për të duhet të dihet. Prandaj, për mua KOMRA është, në fund do të themi se është utopi, por ajo thjesht është një gjë e përkryer e cila mund ti përmbajë në vete aq shumë gjëra, nëse të gjithë ne inkuadrohem në të – se cili me “pjesëzën” e tij, por edhe ta kemi atë “ombrellë”.

Deklaratë: Suada Kapić, regjisore filmi, shtëpia për prodhimin e filmit Fama Internacional, Sarajevë, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA duhet të jetë vendi i shqyrtimit të ideologjisë politike të pajtimit

Mua më vjen keq që shkoi Radmila, sepse mendoj se ka keqkuptuar plotësisht, gjoja unë jam kundër KOMRA-së. Unë mendoj se pikërisht KOMRA duhet të jetë vendi ku do të mund të shqyrtohet ideologjia e pajtimit, të cilën ajo e përfaqëson politikisht. Mendoj se ky është potenciali më i madh i mundur i një institucioni që mund t'a kuptojë kritikën në idenë e tij kyçe.

Deklaratë: Branimir Stojanović, psikoanalist, Beograd, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Faktet janë të domosdoshme që të ndërprehen manipulimet politike.

Lufta në Bosnjë dhe rezultati i luftës në Bosnjë, ne mund ta shikojmë si një luftë të papërfunduar. Luftë e cila në fakt nuk ka përfunduar. Më fjalë tjera, ideologjia e pajtimit, e cila tani po paraqitet në Bosnjë, ajo gjithnjë po prodhon identitete të cilat në fakt janë produkt i luftës. Multikultura, e ashtuquajtur, është produkt direkt i luftës. Multikultura e cila u krijua në Bosnjë, në të vërtetë është prodhim i veprimeve politike të terrorit. Dhe, nëse njerëzit lidhen afër me të, unë kam frikë se do të kemi probleme të mëdha. Prandaj, unë po flas për kapacitetet e KOMRA-së që të kuptojë në fakt çfarë bartë ideologjia e pajtimit në bagazhin, të cilit duhet marrë parasysh në mënyrë shumë serioze.

Neve na duhen domosdoshmërisht faktet, për ti përcaktuar si të padiskutueshme, që me to t'i ndërprejmë manipulimet politike. Përmes fakteve ne mund të vijmë deri te e vërteta. Këto të vërteta objektive shkencore, në fakt, sepse vetëm në këtë mënyrë këtu në Bosnjë mund të fillohet procesi i dialogut. Këtu mospajtueshmëria është akoma lidhur me atë se sa njerëz janë vrarë në Srebrenicë. Dhe në këtë, këtu, në numërimin e të vrarëve, në atë nekrofilmin e manipulimeve, fitohen pikët politike para zgjedhjeve. Dhe, është e vërtetë se kjo oligarki politike e prodhon hende kun e shoqërisë

boshnjako-kroate. Mendoj se aspekti rajonal gjithashtu është i vërtetë.

Deklaratë: Dino Mustafić, drejtor i festivalit MESS, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA do të ballafaqohet edhe me vështirësitë politike për shkak të shuajtjes, shtypjes dhe manipulimeve të fakteve.

Unë desha të vazhdoj në nismat që janë dhënë lidhur me këtë temë, lidhur me aksionin e KOMRA-së. Pra, ajo që është kryesisht e qartë, dhe nga mënyra ime e leximit të këtij projekti, është e qartë se parimisht të gjithë qëndrojnë pas këtij projekti, për arsyen morale dhe rentuziazmin moral të të cilit nuk ka nevojë të diskutohet më shumë. Por, mua më shumë më intereson, në këtë çështje, në fakt në këtë diskutim, ata artikujt lidhur me debatet të cilët tregojnë në një realitet, vështirësitë të cilat duhet ti marrin parasysh aktorët e këtij projekti. Unë këtë e quaj ndjenjë për realizëm. Jo të realizmit kontradiktor, por në të vërtetë faktin se një projekt i tillë duhet të ballafaqohet me realitetin, të natyrës politike apo tjetër. Mua, shumë më ka pëlqyer paralajmërimi në rrezikun e shumë kuptueshmërisë së termit “përgjegjësi” dhe të të gjithë termeve tjera. Që nga ai moment, e deri te ai lloj realiteti, i cili thjesht duhet të merret në konsideratë për realizimin e qëllimeve të KOMRA-së. Nëse njëri nga qëllimet e KOMRA-së, siç e formuloi zonja Kandić në fillim të takimit, të themi lehtësimi përmes rrëfimeve individuale, përmes dialogut, etj., që në parim është plotësisht e pranueshme. Nëse ideja fillestare, apo nëse është vlerë rregullative e tërë aktivitetit të KOMRA-së e vërteta, pastaj sërish do të kemi vështirësi. E vërteta, faktet, e çfarë janë fakte, çfarë janë interpretimet. Këtu e kemi atë koalicionin mes asaj që e prezantoi në fillim zonja Kandić, sipas meje, e ka etiketuar si një lloj kundërthënie. I kemi faktet, por secili do ta ketë mënyrën e vetë të interpretimit dhe faktet e veta. Në këtë rast nuk do të ketë pajtim. Pastaj secili do ta imponojë mostrën e ideologjisë së vetë, arsyen e vetë pseudo-morale dhe këto janë ato pikat reale, të cilat gjithsesi duhet ti kemi parasysh. Pra, mua po më duket shumë interesant ky proces i shtypjes, heshtjes apo manipulimeve. KOMRA duhet të ballafaqohet me atë lloj vështirësie, e cila është realiteti.

Deklaratë: Sulejman Bosto, Fakulteti Filozofik, Sarajevë, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

Problem për dinamikën e KOMRA-së është fragmentarizimi i shoqërisë civile, veçanërisht në BeH.

Më shumë jemi të fragmentuar me shumë pak gjëra bashkëpunuese, dhe nuk është çudi që, që vërehet,

mendoj unë, edhe brenda dinamikës së KOMRA-së, në Bosnjë e Hercegovinë aktualisht shoqërisë civile më të dobët në këto hapësira, të ashtuquajtura. Ballkani Perëndimorë. Dhe, kjo krizë, kriza e skenës civile në BeH dhe ai fragmentizim është diçka që, vërtetë, duhet të analizohet nga këndvështrime të ndryshme, por mendoj se është shumë me rëndësi ta shikojmë KOMRA-në në atë aspekt, gjegjësisht cili solidaritet ekziston këtu mes nesh në KOMRA, veçanërisht mes artistëve, e si domos se në çfarë mënyre ta reflektojmë këtë solidaritet.

Deklaratë: Jasmina Husanović, kritike e letërsisë, Tuzëll, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.)

Komedia si mjet kundër njëmendësisë

Dëshiroj të përfshihem me një çështje, rreth tematik, të cilin thjeshtë e kemi lënë anash, kryesisht sepse nuk mund ta lidhim me politikën e inicimit të artit në KOMRA, nuk mund ta parashtrojmë si provokim, por në fakt unë mendoj se mundemi. Ajo është e qeshura. Politika trupore e cila është shumë e rëndësishme, e cila mund të veprojë në mënyrë subverzive dhe de-konstruktive në secilin diskurs të mundur, dhe unë nuk e shoh arsyen pse të mos përfshihet edhe <qeshja> në politikën artistike të cilat duhet ti aplikojmë këtu. Kështu që qeshja duhet të përfshihet në këto politika për të cilat po flasim. Komedia është një mjet shumë i mirë kundër çdo armiku. Edhe kundër njëmendësisë.

Deklaratë: Svetlana Slapšak, teoriticiante e letërsisë, Lubjanë, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

KOMRA është e domosdoshme për të ardhmen e këtyre hapësirave.

Por është mendim i padiskutueshëm, po më duket, i pjesëmarrësve të sesionit dhe konferencës se Iniciativa për KOMRA-në e ka arsyetimin e vetë të plotë, se në të po e shohim interesin shumë të qartë shoqërorë, se e vlerësojmë të nevojshme dhe të domosdoshme për të ardhmen e këtyre hapësirave. Dhe, pjesëmarrësit e konferencës kanë vlerësuar se ne, njerëzit nga bota e artit, veprimtarët kulturorë, njerëz të cilën në njërin apo tjetrën mënyrë janë në korrelacion me krijimtarinë artistike, nga në veçanërisht edhe në planin individual, madje edhe te disa projekte (kemi dëgjuar), disa propozime të cilat do të mund të jenë pjesë e Iniciativës për KOMRA-në (nën atë “ombrellën”, në fakt, KOMRA-në) që edhe artistët ta japin kontributin e tyre, sigurisht, në suksesin e kësaj initiative dhe ideje.

Deklaratë: Dino Mustafić, drejtor i festivalit MESS, Konsultimet rajonale me artistët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Instituti Boshnjak, Sarajevë, BeH, 7. prill 2010.

90. Konsultimet me komunitetet lokale mbi themelimin e KOMRA-së

**Banjallukë, BH
17. prill 2010.**

Konsultimet me komunitetet lokale mbi themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të Drejtave të Njeriut në ish Jugosllavi (KOMRA) janë organizuar nga Qendra për marrëdhënie ndërkombëtare në Banjallukë.

Në konsultime kanë marrë pjesë 28 përfaqësues të organizatave joqeveritare, studentë të fakultetit të shkencave shoqërore, dy përfaqësues nga partitë politike dhe dy përfaqësues nga shoqata e të mbijetuarve të kampeve të përqendrimit nga Bosnja dhe Hercegovina. Ligjërues ishin Tanja Topiq (anëtare e këshillit koordinues të koalicionit për KOMRA, BH), Natasha Kandiq (Fondi për të Drejtën Humanitare, Sërbi), Eugen Jakovčić (Documenta, Kroaci). Takimi është moderuar nga Aleksandar Batez dhe Xhenana Karup Dushko (Koordinatorë e procesit konsultativ mbi iniciativën për KOMRA në Bosnje dhe Hercegovinë). Lajmi mbi konsultimet dhe deklaratat e dhëna nga Natasha Kandiq dhe Tanja Topiq janë publikuar në lajmet qendrore të RTRS, të televizionit Alternativ (ATV) si dhe në portalin e agjencionit SRNA në një mënyrë profesionale

Konsultimet janë fillim i një komunikimi konsekuent rajonal.

Për këtë arsye shpresoj se konsultimet e sotme dhe dialogu i sotëm paraqesin vetëm një fillim të një komunikimi rajonal konsekuent dhe të pandërprerë dhe singlerisht shpresoj që kjo do të jetë një fillim i suksesshëm të paktën për këtë rreth.

Deklaratë: Milosh Šollaja, drejtor, Qendra për marrëdhënie ndërkombëtare, Banjallukë, Bosnje dhe Hercegovinë, Konsultimet me komunitetet lokale, Bosnje dhe Hercegovinë 17. prill 2010

Shoqëria Civile në BH ka obligim që t'i kundërvihet politikave aktuale zyrtare dhe të kërkojë përgjegjësi nga ata të cilët kanë kryer krime si dhe t'i respektoj viktimat nga të gjitha anët.

Mendoj se në ballafaqimin me të kaluarën shoqëria civile ka obligim që t'i kundërvihet politikave aktuale zyrtare, para së gjithash në atë pjesë kur

ato i mohojnë krimet për të cilat ekzistojnë verdiktet të cilat janë të qarta për të gjithë, verdiktet të cilat të gjithë i dimë dhe prapë se prapë përkundër këtij fakti futen nën tepih. Pra, gjithashtu, obligim i shoqërisë civile nuk është vetëm t'i përmend dhe t'i respektojë vetëm viktimat e veta dhe që t'i nënçmojë dhe injoroj viktimat e huaja. Obligim i shoqërisë civile është që të kërkojë përgjegjësinë e atyre që kanë kryer krime.

Deklaratë: Tanja Topiq, anëtare e Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA, Bosnje dhe Hercegovinë, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Vetëm verdiktet ndaj kryerësve të krimeve nuk mjaftojnë për viktimat të cilëve ju nevojitet një koncept më i gjerë i drejtësisë. Ky lloj i raportit ndaj viktimave dhe ndaj një numri të madh të të zhdukurve janë iniciatorë të nismës për KOMRA.

Edhe në rastet kur gjykimet përfundojnë relativisht në mënyrë korrekte, viktimat në një mënyrë nuk janë të kënaqura dhe mu për këtë në fund nevojitet një koncept më i gjerë i drejtësisë i cili nuk do të mbetet vetëm në gjykatë dhe i cili nuk do të mbetet vetëm në atë që të vërtetohet përgjegjësia individuale e atyre që janë dënuar. Në të vërtetë ky lloj raporti ndaj viktimave dhe ndaj një numri të madh të të zhdukurve në tërë rajonin ishin iniciatorë kryesor i kësaj nisme.

Deklaratë: Eugen Jakovčić, Documenta, Kroaci, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Kurrë nuk do të pajtohem me atë se kush dhe kur e ka filluar luftën, prandaj është vështirë që të arrihet deri tek pajtimi si qëllim

Vështirë do të arrijmë deri tek pajtimi i cili është qëllim, ky është mendimi im. Pse ka ndodhur kjo dhe kush dhe kur e ka filluar luftën? Mendoj se lidhur me këtë çështje kurrë nuk do të gjinden njerëzit që mendojnë njëjtë.

Deklaratë: Drazhana Lepir, profesoreshë e filozofisë dhe aktiviste e grupit të qytetarëve Oshtra nulla, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Pajtimi është proces social në kuptim të pranimit të përgjegjësisë vetanake ose të pajtimit me historinë dhe të kaluarën vetanake.

Është interesante se si pjesëmarrësit e shohin çështjen e pajtimit. Ata nuk e shohin si pajtim mes njerëzish apo pajtim mes komuniteteve etnike. Në përgjithësi e shohin si krijim i një ambienti të ri, një klime të re ku do të ekzistojë ndjeshmëri me të gjitha viktimat e posaçërisht me viktimat nga shoqëri të tjera, komuniteteve etnike të tjera përmes shprehjes së solidaritetit dhe respektit.

Ky është një proces social i cili mund të qojë deri tek pajtimi në kuptim të pranimit të përgjegjësisë vetanake apo të pajtimit me historinë dhe të kaluarën vetanake.

Deklaratë: Natasha Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

KOMRA të parashtroj pyetje se pse në programet partiake nuk shihet qasja e pajtimit në rajon

Unë kisha pasur dëshirë që të shoh se KOMRA të bëjë një presion në opinion me parashtrimin e pyetjeve se pse në programet partiake nuk shihet qasja e pajtimit, askund nuk shihet se çfarë qasje kanë anëtarët e partive, zyrtarët e ardhshëm dhe burrshtetasit ndaj pajtimit rajonal.

Deklaratë: Svetlana Cenić, analiste ekonomiko-politike, Banjallukë, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Në çdo luftë e vërteta pëson e para dhe deri tek e vërteta shumë vështirë arrihet.

Qëllimi dhe themelimi i KOMRA-së është me të vërtetë diçka që i'a vlen për t'i dhënë vëmendje. Mirëpo duhet t'a dini se në çdo luftë e vërteta pëson e para dhe se deri tek e vërteta shumë vështirë arrihet.

Deklaratë: Goran Drazhić, organizata joqeveritare Së Bashku deri tek e Vërteta, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Nëse KOMRA nuk fiton mbështetje politike procesi do të zgjasë aq shumë sa që viktimat do të vdesin duke pritur

Nga eksperiencia personale di që politika i ka zgjatuar duart e veta shumë larg. Natyrisht që duart e saja i ka zgjatuar edhe tek organizatat joqeveritare përmes të cilave manipulon me viktima. Do të jetë shumë vështirë - por mund të bëhet diçka. Nëse nuk e fitoni mbështetjen politike për çka unë jam mjaft skeptik dhe mendoj që ky proces do të zgjatë gjatë aq gjatë sa që nuk do të keni më këta dëshmitar në të cilët thirreni. Edhe këto viktima do të vdesin duke pritur tjetër kohë.

Deklaratë: Goran Drazhić, organizata joqeveritare Së Bashku deri tek e Vërteta, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Pjesëmarrja e mediave në krijimin e urrejtjes ndaj të tjerëve është e tmerrshme

Pjesëmarrja e mediave në krijimin e opinionëve të qytetarëve është e tmerrshme dhe po që se do t'i shfletoni disa raportet e luftës do t'i shihni se

sa shumë gjëra të tmerrshme janë dërguar që të ur-rehet ai tjetri.

Deklaratë: Goran Drazhiq, organizata joqeveritare Së Bashku deri tek e Vërteta, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Vështirësi të madhe do të paraqes pakënaqësia e caktuar e disa organizatave joqeveritare

Dua të them se është më se e mundshme që edhe në Koalicionin për KOMRA të ekzistojnë disa organizata joqeveritare të pakënaqura të cilat do të jenë nën ndonjë ndikim politik dhe do të mundohen të opstruojnë punën dhe qëllimin e mirë në kuadër të këtyre programeve dhe qëllimeve kështu që do të ballafaqohemi me vështirësi të mëdha.

Deklaratë: Goran Drazhiq, organizata joqeveritare Së Bashku deri tek e Vërteta, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Askush nuk ka mundur t'i bartë varrezat masive pa pjesëmarrjen e autoriteteve çka tregon mbi pjesëmarrjen e shteteve në fshehjen e kriminelëve.

Ajo çka është më se e nevojshme është që për deri sa nuk do të ekzistojë konsensusi politik në nivel të entiteve dhe Bosnjës e Hercegovinës mbi këtë çka duhet bërë dhe për çka po angazhoheni, nuk do të ketë sukses. Vetëm desha t'ju them se askush nuk ka mundur t'i bartë varrezat masive siç janë bartur pas luftës pa dijeninë e autoriteteve. Kjo gjë tregon direkt mbi pjesëmarrjen e tyre në fshehjen e kriminelëve vetanë.

Deklaratë: Goran Drazhiq, organizata joqeveritare Së Bashku deri tek e Vërteta, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Konsultimet të vazhdohen edhe pas formimit të Komisionit në mënyrë që të vëzhgohet puna e Komisionit të KOMRA-së

Pra, procesi i konsultimeve duhet të vazhdohet edhe pas formimit të Komisionit dhe më duket se Natasha Kandiç tha se si të ushtrohet nën thonjëza nën kontrollin mbi punën e këtyre komisioneve. Ndoshta do të jetë kjo një mënyrë dhe prapë po e shprehi mendimin tim që nëpër mes të vazhdimin të procesit të konsultimeve në një farë dore kryhet edhe vëzhgimi i punës së komisionit..

Deklaratë: Shefika Muratagić, shoqata Ardhmëria Ime, Kluq, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010

KOMRA është e kundërta e gjithë asaj se çka po ndodhë në shoqërinë e Bosnjës dhe Hercegovinës, të cilës i nevojitet integrimi.

Ideja mbi KOMRA vet vetiu nuk ishte dashur të jetë diskutabile për asnjë person normal. Sepse mu kjo ide në njëfarë mënyre paraqet diçka çka është e kundërta e gjithë asaj se çka po ndodhë në shoqërinë e sotme nga se shoqëria është rrënuar. Në këtu jemi të ndarë sipas të gjitha bazave sipas bazës nacionale, religjioze, territoriale, viktimat, kriminelët dhe politikanët. Të gjitha janë të ndara në tresh dhe askush nuk shumëzon, e neve na duhet diçka që shumëzon, neve na duhet integrimi. Këtu edhe e vërteta është e ndarë.

Deklaratë: Slobodan Popović, SDP BH, Këshilli në Banjallukë, Konsultimet me komunitetin lokal, BH 17. prill 2010.

Shtetet të ndihmojnë në financimin e punës së KOMRA-së

Në mënyrë që e gjithë çështja e financimit të mos bie barrë vetëm mbi KOMRA-në, por që edhe shtetet të ndihmojnë në këto fusha aty ku munden.

Deklaratë: Milovan Dragojević, Fakulteti i Shkencave Politike, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Elitat politike prinë në manipulimin me numrin e viktimave dhe kohëzgjatjen e vet politike e bazon në këtë.

Nuk është e rastit se përse disa nuk dëshirojnë që të vërtetohet numri i saktë i viktimave. Ngase është më se e lehtë të manipulohet me numra dhe në këtë mënyrë të përfitohen simpatitë e njerëzve të caktuar. Por kush prinë në këtë? Mu pra elitat politike dhe të tjera të cilat sikur se që thanë këta shokë të rinj, kohëzgjatjen e tyre politike e ndërtojnë në këtë.

Deklaratë: Amir Kullagić, Këshilli Koordinator i Koalicionit për KOMRA, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. Prill 2010.

KOMRA na nevojitet për të definuar qartë se çka ka ndodhur, kush ka pësuar dhe nga cili krim

Mu komisioni i KOMRA-s duhet të kryej një shënim faktik objektiv dhe të paanshëm mbi atë se çka ka ndodhur në territorin dhe kohën e caktuar. Komisioni i KOMRËS duhet të definoj qartë se çka ka ndodhur, kush ka pësuar dhe çfarë lloj krimi ka ndodhur dhe në cilën kohë. Zotërinj, për këtë arsye na nevojitet KOMRA!

Deklaratë: Amir Kullagić, Këshilli Koordinator i Koalicionit për KOMRA, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. Prill 2010.

Si njeriut, më është e rëndësishme të dëgjoj eksperiencën e Shqiptarëve, Serbëve...

Për mua si njeri i cili ka një eksperiencë të tmerrshme do të ishte shumë e rëndësishme të dëgjoj se çka ka përjetuar ai Shqiptar apo Serb në Kosovë gjatë tragjedisë së tij apo çka ka përjetuar ai njeri në Mal të Zi, Kroaci, Slloveni, Maqedoni apo çka ka përjetuar dikush në ndonjë pjesë tjetër të Bosnjës dhe Hercegovinës.

Deklaratë: Amir Kullagiq, Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. Prill 2010.

Selia e komisionit të jetë rotacionale dhe në vende që janë simbole të pësimiit të njerëzve të pafajshëm

Lidhur me këtë unë kisha propozuar që selia e komisionit të jetë rotacionale por jo në kryeqytete të disa shteteve por në vende që janë simbole të pësimiit të njerëzve të pafajshëm.

Deklaratë: Amir Kullagiq, Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. Prill 2010.

Bashkësitë fetare kishin mundur të ndihmojnë në pajtim nga shkaku i besimit që ka populli tek ato

Mendoj se bashkësitë fetare kishin mundur shumë të ndihmojnë në çështjen e pajtimit dhe do të kishin ngritur vetëdijen tek populli lidhur me këtë. Populli dhe njerëzit e rëndomtë do të reagonin ndryshe mbi të gjitha nëse shohin se si Kisha Ortodokse Serbe ndihmon dikë në Srebrenicë, ndërkaq Bashkësia Islame dikë e ndihmon në Bratunac si dhe Kisha Katolike e ndihmon dikend të tretin. Bile, të tre anëtarët e KOMRA-s mund të ishin nga bashkësitë fetare.

Deklaratë: Samir Tucaković, ?? Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, BH, 17. prill 2010.

Fjalët e viktimave nuk janë kthim i filmit por porosi për opinion

Nuk di se a duhet t'ju thuhet që të tregojnë se çka ka ndodhur dhe se nuk duhet të ikin nga kjo se kjo nuk do të thotë kthim i filmit nga ajo periudhë por është porosi për opinion. Pra, që opinionin të shoh se çka ka ndodhur dhe se çka nuk ka ndodhur.

Deklaratë: Stanko Smolanović, gazetar Radio Kontakt, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, 17. prill 2010.

A munden njerëzit me kredibilitet moral, si anëtarë të komisionit të merren seriozisht nga ana e politikanëve?

Gjithashtu, kjo sjell pyetjen se kush të pranohet në komisionin e KOMRA-s. Kënd t'a përzgjedhim për anëtarë të komisionit? Pra a do t'i zgjedhim njerëzit që janë të përshtatshëm për politikanët

apo njerëzit për të cilët ne mendojmë që kanë kredibilitet moral dhe që mund të punojnë aty. Nëse personi ka kredibilitet moral atëherë a do të merrej seriozisht nga politikani apo jo?

Deklaratë: Stanko Smolanović, gazetar Radio Kontakt, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, 17. prill 2010.

Detyra kryesore e komisionit për KOMRA është t'i edukon viktimat dhe t'i inkurajon që të tregojnë të vërtetën

Duke marr parasysh se shumica potencojnë atë frikë tek viktimat, pra detyrë e parë e jona do të jetë që t'i edukojmë viktimat në mënyrë që t'i inkurajojmë që nëpërmes tregimit të së vërtetës dhe të dhënave ato (viktimat) nuk do të kenë asnjë pasojë. Pra, unë propozoj punën me viktimat gjegjësisht me shoqatat e viktimave si një detyrë themelore të komisionit.

Deklaratë: Angjellko Kvesiq, kryetar i shoqatës së mbijetuarve të kampeve të përqendrimit, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë, 17. prill 2010.

Kandidati për komision të KOMRËS duhet të ketë mbështetje rajonale

Ai i cili fiton mbështetje rajonale duhet me të vërtetë të kemi besim në te dhe nuk shoh që mundemi diçka më mirë të mendojmë. Pra, secili do të ketë biografinë e vet dhe kjo biografi do të kontrollohet në mënyrë publike. Kur kandidati e fiton këtë mbështetje rajonale atëherë të gjithë mund të lirohemi dhe të themi – ja qenka pranuar, super.

Deklaratë: Natasha Kandić, drejtoresh e Fondit për të Drejtën Humanitare, Serbi, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë 17. prill 2010.

Viktimat përmes tregimit kontribuojnë që krimet mos të përsëriten dikujt tjetër

Viktimat përmes tregimit kontribuojnë dhe parandalojnë që dikujt tjetër mos t'i ndodhë ajo çka vetë kanë përjetuar. Viktimat janë njerëz dhe është e domosdoshme që të motivohen. Po të isha gazetarë do t'ju afrohesha në atë mënyrë që t'ju shpjegoj se me këtë do të kontribuojnë dhe parandalojnë që dikujt tjetër t'i ndodhë ajo çka vetë kanë përjetuar. Në kuptim të plotë të fjalës t'i jepet rëndësi që viktimat të kenë dëshirë të flasin për gjëra jo aq të këndshme.

Deklaratë: Sandra Popović, Fakulteti Ekonomik, Banjallukë, BH, Konsultimet me komunitetin lokal, Banjallukë 17. prill 2010.

91. Konsultimet nacionale me komunitetin ligjor në Serbi për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së

Beograd, Serbi
23. prill 2010.

Konsultimet nacionale me komunitetin ligjor në Serbi për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së i organizoi Fondi për të drejtën humanitare. Konsultimet u mbajtën në Sallën solemne të Kuvendit komunal të qytetit në Beograd. Morrën pjesë 32 avokatë, shumica ishin juristë. Morrën pjesë edhe disa gjyqtarë (Snezhana Nikoliq Garotiq, gjyqtare në Gjykatën e Lartë në Beograd, dhe Miroslav Alimpiq, gjyqtar në Gjykatën e Lartë në Novi Sad, Dragan Janjiqeviq, kryetar i Gjykatës së Lartë në Jagodinë, zyrtarë nga Departamenti për krime lufte në Gjykatën e Lartë në Beograd, Miolub Vitoroviq nga Prokuroria për krime lufte të Republikës së Serbisë, si dhe përfaqësues të misionit OSBE dhe Këshillit të Evropës në Serbi. Fjalën hyrëse e mbajti Natasha Kandi (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi), e cila edhe moderoi një pjesë të konsultimeve me emrin “Mandati, objektivat dhe marrëdhëniet KOMRA – gjykimet për krimet e luftës”. Dragan Popoviq (Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi), foli për ate se pse na duhet KOMRA. Për faktet e jetës dhe ligjore – identifikimin, kualifikimin, foli Jasminka Hasanbegoviq (profesoreshë në Fakultetin e Drejtësisë në Beograd, Serbi.)

KOMRA do të parandalojë revizionizmin historik dhe relativizimin e krimit.

Pra, ky komision me gjetjet e tij mund të na paraqesë një pasqyrë të qartë të asaj çka ka ndodhë. Mund të na japë listën e qartë të viktimave, dhe jo vetëm listën, dhe jo vetëm renditjen e tyre në lista apo radhitje numrash, por edhe rrethanat e sakta nën të cilat secila viktimë ka vdekë. Kjo, nga ana tjetër, do të parandalojë ate që sot po ndodhë në të gjitha ish-republikat jugosllave, e ai është revizionizmi historik dhe në anën tjetër relativizimi i të gjitha atyre krimeve, të cilët në vendin e caktuar apo grupit të caktuar, le të themi, që nuk ju pëlqejnë ose që nuk e pranojnë përgjegjësinë për ato ngjarje.

Deklaratë: Dragan Popoviq, Iniciativa e të Rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

KOMRA është shansi që të gjithë banorët e territorit të ish Jugosllavisë të dëgjojnë zërin e viktimave.

Ne, kështu me një organ/trup po ofrojmë ate që është e rëndësishë jetike për viktimat, e kjo është platforma publike për viktimat e krimeve të luftës, për viktimat e shkeljeve të rënda të drejtave të njeriut. Ata do të kenë mundësinë që përmes një trupi të tillë si ky t'i drejtohen opinionit publik, që fjala e tyre të dëgjohej. Që ajo çka ata kanë përjetuar, që ate ta dëgjojnë të gjithë banorët e territorit të ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Dragan Popoviq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

KOMRA nuk pretendon të dëshmojë një të vërtetë, por të krijojë një bazë serioze të dokumentacionit nga e cila do të nisen prokurorët, historianët dhe të tjerët të interesuar për të vërtetën.

KOMRA natyrisht se nuk pretendon, e as nuk mund të pretendojë në ate që të jetë ajo e cila do të dëshmojë të vërtetën e vetme të mundshme, dhe ate të vërtetën zyrtare. Natyrisht se diqka e tillë nuk është e mundur, por ajo çka mundet KOMRA dhe duhet të bëjë, e ky është obligimi ynë njerëzor, qytetar, e veçanërisht për ne është obligim profesional, këtu mendoj në komunitetin tonë të avokatëve, para se gjithash, por mendoj edhe në disa profesione tjera, pra të sigurohet një bazë serioze e të dhënave të dokumentacionit, nga e cila do të nisen njerëzit e ndryshëm të interesuar për të vërtetën, marrëdhëniet e të vërtetës dhe avokatëve, jo vetëm për prokurorët por edhe për historianët, si dhe për njerëzit tjerë të interesuar.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegoviq, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Dokumentet të depozitohen në më shumë vende.

Unë ju lusë, që tërë këto dokumente të ndryshme, të mos ruhen vetëm në hapësirat (territorin) e ish Jugosllavisë, por të ruhen edhe diku tjetër.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegoviq, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Duhet të mundësohet t'u ipet fjala jo vetëm viktimave, por edhe atyre që janë përfshirë direkt, dhe të shiqohet edhe e vërteta e anës tjetër.

(...) qëllimi i këtij procesi të dokumentacionit është që secili t'i ipet fjala. Dhe jo vetëm viktimat por edhe

he të gjithë tjerë që kanë qenë pjesëmarrës direkt, tu ipet fjala dhe mundësia që të perceptohet e vërteta subjektive, individuale, domosdoshmërisht edhe e vërteta e palës tjetër. Mendoj se të kuptuarit e tërë situatës nuk mund të arrihet nëse fokusohemi vetëm në konceptim të ngushtë të viktimave e pastaj edhe të ngjarjeve në përgjithësi.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Kontributi më i madhë i KOMRA-së është në funksionin e saj dokumentar.

Në këtë kuptim, kontributin më të madhë dhe të rëndësishëm, nëse doni më civilizues, historik, ligjor, kulturor, qytetar dhe politik, cilindo qoftë të KOMRA-së, unë parase gjithash, e shoh në krijimin e funksionit të saj të dokumentacionit. Ofrimin e mundësisë që secilit t'i ipet fjala dhe pastaj të gjitha këto të vërteta individuale të ruhen diku, dhe pastaj natyrisht avokatët do të gjykojnë relevancën për të drejtën, për veprimet, historianët do të gjykojnë, vlerësojnë relevancën për vërtetimin e të vërtetave historike, sociologët, psikiatritë duke studiuar patologjitë e ndryshme apo devijimet e ndryshme individuale të shoqërisë për hulumtimet e veta. Dhe natyrisht edhe opinioni publik do të ketë mundësinë të njihet me këto të vërteta.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Nëse puna nuk kryhet tani, fëmijët tanë do të ballafaqohen me vështirësitë me të cilat jemi ballafaquar ne.

Por, nesë tani kjo punë nuk kryhet, ne do të, në fakt jo ne por ata që do të vinë pas nesh, do të ballafaqohen me të gjitha këto vështirësi me të cilat jemi ballafaquar ne, kur është fjala për të vërtetën e luftërave ballkanike, përkundër disa dokumenteve të cilët janë fascinuose dhe për të cilët as nuk dihet, sepse jemi mësuar që të na plasohet vetëm e vërteta historike zyrtare shtetërore.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Nuk mund të vihet deri te pajtimi pa përfshirjen e besimit/fesë.

Në rregull është nëse e kemi pajtimin për qëllim, por nuk mund të arrijmë deri te ky qëllim nëse nuk e përfshijmë edhe fenë/besimin në këtë proces.

Deklaratë: Toma Fila, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Bashkësitë Kishtare duhet të marrin pjesë në zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA-së.

(...) kur të bëhet zgjedhja e anëtarëve të komisionit, duhet të ftohen bashkësitë kishtare që të marrin pjesë në te.

Deklaratë: Vesna Petroviq, Qendra e Beogradit për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Varianti A është propozimi më i mirë për zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA – parandalon kalulimet dhe marrëveshjet politike.

Ajo e cila për mua është e rëndësishme dhe të cilën do ta veçoja si opcion thelbësor, është opcionin A, kjo më duket se se me të vërtetë kontribon në atë që vërtetë të parandalojë çfarëdo kalulime dhe marrëveshje politike në mes shteteve të ndryshme. Dhe ajo çka nuk më pëlqen në opcionin B është ajo mundësia që secili shtet atë ta bëjë vetë, dhe pastaj ata kandidatë mund të mos pranohen apo të vlerësohen si persona të qëlluar dhe të duhur për një komision të tillë, dhe prandaj ideja e raionalizimit, sipas meje para se gjithash nënkupton që kjo disi të rregullohet në të njëjtën mënyrë në tërë rajonin.

Deklaratë: Silvija Panović – Gjuriq, Këshilli i Evropës, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Përfaqësuesit e BE dhe Këshillit të Evropës mund të ketë vetëm rolin këshilldhënës në KOMRA.

Një prej pyetjeve që u parashtruan këtu ishte se a duhet të jenë këtu pjesëmarrësit e Bashkësisë Evropiane dhe Këshillit Evropian, Kombeve të Bashkuara. Ndoshta PO si një, por vetëm në rolin e këshilldhënës. Pra, më duket se ndoshta duhet të ekzistojë një mundësi në Statut se si të ndahen këto dy funksione. Sepse ndonjëherë njerëzit të cilët nga jashtë kanë qasje më objektive, më pak emotive, më pak të anagzhuar në tërë çështjen, prandaj ndonjëherë mund të jenë të dobishëm në këshilldhënje.

Deklaratë: Silvija Panović – Gjuriq, Këshilli i Evropës, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

KOMRA nuk duhet të propozojë faljen e personit i cili shpreh pendim. Paraqitja e fakteve relevante duhet të trajtohet si rrethanë lehtësuese.

(...) nuk pajtohem me propozimin që Komisioni të propozojë faljen (amnestimin) për shkak se dikush pendohet. Më falni, por për mua kjo është absolutisht e papranueshme. (...) Prandaj pajtohem me propozimin parapak, e ajo është, se mund të mirret si rrethanë lehtësuese nëse ai person me paraqitjen

e fakteve të caktuara dukshëm ndikon në zbulimin e të vërtetës në procedurën penale.

Deklaratë: Silvija Panović – Gjuriq, Këshilli i Evropës, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Qëllimi i KOMRA-së duhet të jetë ballafaqimi me të kaluarën përmes debateve publike, bashkëpunimit rajonal, procesimit të krimeve të luftës.

(...)do të duhej gjetur diçka më reale për arritjen e qëllimit, se sa që është arritja e pajtimit. Kjo realisht mund të jetë ballafaqimi me të kaluarën. (...) në debate publike, në bashkëpunim rajonal për procesimin, por jo vetëm para gjykatave të cilat janë kompetente për krimet e luftës, por edhe para gjykatave të cilat, të themi, janë kompetente për çështjet e krimit të organizuar.

Deklaratë: Aleksandar Resanović, Zyra e Komisionerit për informacion publik, Serbi, Beograd, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Dhe, tani pas Rezolutës për Srebrnicën, gjithashtu dezhevimi i krimeve në Srebrenicë duhet të jetë vepër e dënueshme.

Deklaratë: Rajko Gjuriq, Këshilltar i Lartë i Mbrojtjes së Qytetarëve të Serbisë, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

KOMRA duhet të sjellë rekomandimet për ngritjen e reparacionit për viktimat e krimeve të luftës.

Mendoj se një ndër rolet më të rëndësishme, siq po e shoh unë, të cilën do ta kishte Komisioni, është hartimi i propozimeve për ngritjen e reparacionit në të gjitha vendet, e posaqërisht këtu te ne. Andaj, mendoj se do të ishte e duhur të bëhet një lloj edukimi, gjegjësisht përafrimi i konceptit të reparacionit, në mënyrë që opinionit tonë publik gjegjësisht organeve gjyqësore në mënyrë që të kuptojnë kompensimin e dëmit, zakonsiht kompensimi i dëmit nuk është i njëjtë si reparacioni. Shprehja e reparacionit ka kuptim më të gjerë dhe gjithpërfshirës dhe ndikim në publik, gjithashtu edhe te viktimat e luftës dhe të shkëljes së drejtave të njeriut në përgjithësi.

Deklaratë: Tanja Drobnjak, avokate, Beograd, Serbi, Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Zakonsiht mundësitë e gjykatave janë të kufizuara, prandaj është mirë të ekzistojë Iniciativa për KOMRA-në

Vizioni im i një bashkëpunimi mes KOMRA-së dhe organeve gjyqësore ka dy aspekte. Njëri është gjithësesi aspekti i njohur i vjetër, për atë se, është

shumë mirë për organet gjyqësore ekzistimi i një Iniciative të tillë, sepse është plotësisht e qartë që gjykatat e rregullta të ne, në këtë mendoj edhe në gjykatën e Tribunalit, dukshëm mund të kontribuojnë në vërtetimin e disa të dhënave të besueshme për viktimat dhe faktet. Megjithatë disa mundësi të gjykatave janë mjaftë të kufizuara. Kësi Iniciativa mund të ofrojë një bazë më të gjerë të dhënave dhe për këtë arsye është e rëndësishme të përkrahen iniciativa të tilla.

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, gjykatës në Gjykatën e Lartë në Novi Sad, Serbi, Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

KOMRA mund tu ndihmojë prokurorivë të gjejnë prova të reja shitesë.

Sipas mendimit tim, iniciativa e tillë, kjo mënyrë e mbledhjes së fakteve, dëshmia publike e viktimave është një lloj presioni në gjykatat dhe prokurorinë. Me këtë nuk po mendoj asgjë të keqe, mendoj se është mirë që në një mënyrë të ndikohet në këtë kuptim në gjykata dhe në prokurori, të kuptojnë se ku munden tjetër të gjejnë prova për të filluar procedurat adekuat, sepse deri tash jemi ballafaquar me situata kur gjykatat dhe prokuroritë kanë pasë shumë probleme në sigurimin e fakteve/provave relevante.

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, gjykatës në Gjykatën e Lartë në Novi Sad, Serbi, Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Respektimi i të vërtetës së tjerëve është kusht për ballafaqimin me të kaluarën dhe pajtimin.

Respektimi i tjetrit dhe të tjetrës, mendoj se ky është hapi i parë me të cilin ne duhet të ballafaqohemi. Në fakt, jemi mjaft largë këtij hapi të parë i cili është kusht për hapin e dytë për ballafaqimin me të kaluarën, e pastaj edhe pajtimin. Në fakt, kur them tjetrit dhe të tjetrës mendoj në aspektin e personalitetit tjetër dhe të tjetrit, në kuptimin e kulaifikimeve tona të atij pjesëmarrësi, dhe nëse doni ta themi edhe në kuptimin e të vërtetës së tjetrit.

Deklaratë: Jasminka Hasanbegović, Fakulteti i Drejtësisë, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Të definohet periudha kohore që do ta përfshijë KOMRA, dhe për sa kohë duhet ta kryejë tërë punën.

Kur flasim për periudhën kohore këtu duhet qartë të definohet se në cilën periudhë kohore duhet të kryhet e tërë puna, apo të definojmë në çfarë periudhë kohore, sepse nga kjo periudhë kohore në të cilën do të funksionojë komisioni e tëra mvaret nga mundësitë e fokusimit në çështje të caktuara, në periudhë të caktuara kohore.

Nëse shkohet në kohën e viti 1943, mendoj se kjo është një periudhë shumë e gjatë kohore dhe me shumë ngjarje, si dhe mundësia potenciale që të tërhiqet vëmendja e medijave dhe njerëzve që janë në komision nga ajo që është qëllim primar tani, e ajo është e kaluara e afërt dhe ngjarjet të cilat kanë ndodhë në territorin e ish Jugosllavisë, kështuqë mendoj se nuk është lehtë të ndërlihen këto, dhe sa vështirë është të definohen ngjarjet relevante në të cilat do të fokusohen nga ajo periudhë kohore, sepse ose është njëra ose të dyja së bashku, edhe pse kurrë nuk do të kryhen të dyja së bashku.

Deklaratë: Marko Karagjiq, Ministria e të drejtave të njeriut dhe të pakicave, Republika e Serbisë, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Komisioni duhet ta ketë mundësinë të paraqesë akuza penale.

Komisioni duhet të ketë autotitetin, gjegjësisht mundësinë që të paraqesë akuza/kallëzime penale.

Deklaratë: Marko Karagjiq, Ministria për të drejtat e njeriut dhe të pakicave, Republika e Serbisë, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Esenca e Komisionit është që të mos harrohet, e jo pajtimi i cili është akt individual.

Për shembull, mendoj se nuk është mirë të insistohet në atë se ajo do të sjellë deri te pajtimi, sepse pajtimi është akt individual, personal, lidhje e individit me ngjarjen. Është e drejtë e imja të pajtohem apo jo, të falë apo të mos falë. Mendoj se esenca e komisionit është që të mos harrohet.

Deklaratë: Silvija Panoviq – Gjuriq, Këshilli i Evropës, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

(...) poqese gjyqësia në të gjitha vendet e rajonit do ta kishte kryer punën e vetë deri në fund, atëherë KOMRA ndoshta nuk do të duhej të ekzistonte. Por kjo nuk ka ndodhë. Kriminelët kanë mbetë pa u ndjekur dhe pa u dënuar, shumë prej tyre. Prandaj KOMRA është e nevojshme.

Deklaratë: Velimir Lipovan, avokat, Kikindë, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Viktimat të cilat do të dëshmojnë, si dhe anëtarët e KOMRA-së, duhet të kenë mbrojtje.

Ne jemi dëshmitarë se gjykimi në Tribunalin e Hagës pas të cilës qëndrojnë institucione të fuqishme, nuk ka mundë të përfundojë gjykimet, si ai ndaj Ramush Haradinajt për shkak të presioneve në dëshmitarë. Pra, këtu duhet të flasim për sigurinë jo vetëm të anëtarëve të komisionit por edhe të personave të cilët vinë të dëshmojnë.

Deklaratë: Velimir Lipovan, avokat, Kikindë, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Të përkujdesimi që pas KOMRA-së të ekzistojë organi i cili do të bëjë presion në shtetet të zbatojnë rekomandimet.

Nuk jam e sigurtë se do të jetë e mundur të detyrohen, gjegjësisht nën mandatin e KOMRA-së të vëhet se KOMRA ka mundësinë të japë rekomandime obligative, por që padyshim është përgjegjësi edhe e kreaortëve të KOMRA-së, por edhe e shoqërisë civile dhe shoqatave profesioniste, komunitetit ligjor e gjithashtu edhe e shoqatave të viktimave të mendojnë për formimin e një instance (organi) pas përfundimit të punës së komisionit e cila do të bëjë presion në shtetet që ti realizojnë rekomandimet apo së paku të inicojnë zbatimin e tyre.

Deklaratë: Mirjana Toma, Impunity Watch, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Fokusi i KOMRA-së të jetë në rastet gjyqësore të pashqyrtuara.

Qëllimi i vetëm i themelimit të KOMRA-së është që të shqyrtohen rastet gjyqësore të cilat deri tani kanë qenë në zonën e hirtë, dhe të cilët kanë qenë deri tani të pashqyrtuara.

Deklaratë: Tomislav Vishnjiq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Është me rëndësi të definohen raportet mes KOMRA-së dhe shteteve në mënyrë që të shmangen pengesat e mëvonshme.

Këtu është me rëndësi që menjëherë në fillim të definohen marrëdhëniet mes KOMRA-së dhe shteteve në mënyrë që të shmangen, në fakt që të parandalohet mundësia në fazat e mëvonshme që të mos ketë pengesa. Gjithashtu është e rëndësishme që në aspektin financiar të aktiviteteve të caktuara të KOMRA-së menjëherë të definohen obligimet shtetërore, por cili është obligimi i KOMRA-së.

Deklaratë: Tomislav Vishnjiq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Reparacionet dhe qëllimet tjera sekondare të KOMRA-së të lihen për fazën pas zbulimit të fakteve.

Që reparacionet ose pasojat sekondare të punës së KOMRA-së do të duhej ose të lihen për ndonjë fazë tjetër ose të hiqen nga rezultatet përfundimtare. Sepse thjeshtë thelbi dhe baza e suksesit të KOMRA-së do të jetë efikasiteti i bashkëpunimit me shtetet të cilat duhet të japin përkrahjen për te.

Deklaratë: Tomislav Vishnjq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Problem do të jetë dhënja e dokumenteve shtetërore dhe zbatimi i urdhërave për arrestim.

(...) urdhëri për dhënjen e dokumenteve dhe urdhëri për arrestimin e personave, këto janë dy kompetenca të rëndësishme shtetërore për të cilat tani dikush duhet të negociojë me shtetet në rajon.

Deklaratë: Tomislav Vishnjq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

Të vogla janë gjasat që KOMRA të obligojë gjykatat territoriale të lëshojnë urdhër-arrest të dëshmitarëve. Komisioni duhet vetë t'i ftojë dëshmitarët.

Mendoj se gjasat janë minimale që KOMRA të arrijë të obligojë gjykatat në shtete të cilat do të marrin pjesë në këtë, që të lëshohet urdhër-arrest për ndonjë person. Është shumë vështirë që gjykatat të pranojnë territoriale që komisioni të caktojë kënd duhet ta arrestoj gjykata. Gjyqi e jep urdhërin kur duhet dikush të arrestohet jo për procese gjyqësore, por për dëshmi të komisioni. Mendoj se shumë më reale është që komisioni ta dërgojë ftesën për dëshmi, dhe se këtu është thelbësorja se njerëzit vullnetarisht duan të dëshmojnë apo duan të flasin për atë çfarë u ka ndodhë. Dhe pastaj duhet pyetur ata a duan të dëshmojnë edhe në procesin gjyqësor.

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, gjykatës në Gjykatën e Lartë në Novi Sad, Serbi, Konsultimet Nacionale me komunitetin ligjor për Inicativën e themelimit të KOMRA-së, Beograd, Serbi, 23. Prill 2010.

92. Konsultimet nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Inicativën për themelimin e KOMRA-së

Serbi, Beograd
24. prill 2010.

Konsultimet i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare. Në takim morën pjesë 54 pjesëmarrës/e, përfaqësues të shoqatave të familjeve të të vrarëve, të zhdukurve, shoqatave të viktimave, veteranëve të luftës, refugjatëve dhe personave të zhvendosur. Mysafirë në këtë takim ishin avokatët kroat nga Osijeku – Miroslav Varga dhe Zhelan Mrak. Fjalën hyrëse dhe moderimin e bëri Natasha Kandiq, anëtare e Këshillit Koordinues të Koalicionit për

KOMRA-në (Fondi për të Drejtën Humanitare), ndërsa Marko Veličković nga Qendra për zhvillime të resurseve civile, foli për temën *Pse KOMRA*.

Duhet të zhvarrosen (eskhumohen) edhe viktimat e Luftës së Dytë Botërore. Zhvarrosja e tyre duhet të bëhet në prezencën e përfaqësuesve të bashkësisë ndërkombëtare.

Është propozuar që të zhvarrosen të gjitha viktimat nga Lufta e Dytë Botërore, dhe natyrisht edhe viktimat e kësaj lufte (...) Të kërkohej nga të gjitha shtetet që viktimat të zhvarrosen (eskhumohen) në shpenzimet e atyre shteteve ku gjenden viktimat, aty ku gjenden mbetjet mortore, në praninë e bashkësisë ndërkombëtare, që të mos shtrembërohen rezultatet, sepse nuk besoj në dinjitetin dhe ndershmërinë e disa republikave në fjalë, që do të ofrojnë të dhëna të besueshme.

Deklaratë: Dane Shkoriq, Shoqata Anëtare e Llapqanëve në Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Inicativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Në Kroaci nuk zbatohet procedura e amnestimit.

(viti 1991) kam qenë komandant i Kazermës në Slavonski Brod. Kazerma ishte sulmuar (...) dhe ne përfunduam në burg në Sllavonska Pozhegë. Gjatë tre muajve, atje kemi përjetuar të gjitha torturat e mundshme dhe pastaj me datën 10.12.1991, v, jemi shkëmbyer, ku më është dorëzuar padia ime (...) në vitin '93 në Gjykatën e Qarkut në Sllavonska Pozhegë jam gjykuar dhe dënuar me 15 vite burgim (...) dhe për këtë arsye unë gjendem në listën e Interpolit që nga viti '91, dhe jetoj si në kafaz politik në territorin e Republikës Srpska, dhe nuk kam liri të lëvizjes (...) sipas këtij ligji të ri vetëm katër persona janë abonuar në Kroaci, e kjo i bie 0,004 për qind në krahasim me numrin e personave sa ka.

Deklaratë: Janko Radmanović, Shoqata e personave të zhvendosur dhe akuzuar nga viti 1991, Rajon, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Inicativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Është obligim i gjeneratës sime të evidentojë secilën viktimitë dhe të gjitha të këqijat që kanë ndodhë në kohën time.

(...) mendoj se është obligim i gjeneratës sime, dhe i imi, që kam marrë pjesë në te, që ta mbështesë formimin e një Komisioni Rajonal i cili do ta hulumtojë secilin krim, të evidentojë secilën viktimitë, dhe të shkruajë për të gjitha të këqijat që kanë ndodhë në kohën time. Dhe kjo është përgjegjësia ime, kjo është ajo çka dua unë, dhe pse jam (...) anëtarë i

Koalicionit për KOMRA-në. Mendoj se kjo është e rëndësishme, se ky është kontributi i gjeneratës sime për ata të cilët do të vinë pas nesh.

Deklaratë: Miroslav Varga, avokat kroat nga Osijeku, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Veteranët deri më tani askush nuk i ka pyetur për ngjarjet e luftës.

(...) procesi i cili deri vonë më zemëronte shumë, ndërsa tani më pak po më zemëron, ajo është se çdo gjë që ka ndodhë gjatë luftës është thënë nga pikëpamja e viktimës, nga pikëpamja e politikanëve, nga pikëpamja e politikës ditore, nga pikëpamja e zgjedhjeve, nga shikimi për dëmshpërblime të luftës, popujve të Bashkuar. Të gjithë kishin diçka për të thënë, vetëm veteranët askush nuk i pyeti asgjë. A ju ka pyet juve dikush ndonjë gjë – nuk e di, neve askush asnjëherë nuk na ka pyet asgjë, dhe mendoj se kjo është një iniciativë e mirë, prandaj jam pjesëmarrës këtu, si veteran, sepse unë dua ta them atë që mendoj se dikush është dashur të më pyesë.

Deklaratë: Miroslav Varga, avokat kroat nga Osijeku, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Dua që të vërtetohet, se pse u shkatërrua fshati im deri në themel.

Te ne ishin rreth 45 shtëpi, Parenata në Islam Latiniski, të rrethuar në të gjitha anët me shtëpi kroate (...) Nuk mund të gjendet më asnjë themel i shtëpive ku kanë qenë. Për tetëmbëdhjetë vite askush nuk u kthye më në fshat, nuk kanë ku të kthehen (...) vetëm dua të di se pse është shkatërruar ai fshat deri në themele, dhe pse janë nxjerrë nga toka themelet.

Deklaratë: Milan Parenta, refugjat nga Kroacia, nga komuna Zader, Shoqata e luftëtarëve të luftës të viteve '90-a, komuna e Kikindës, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Unë mezi kam pritë të shkoj në luftë.

Unë jam i ngritur dhe e kam ditur për Informbyronë, e kam ditë për Jasenovcin, për greminat nëpër Hercegovinë dhe kudo, ashtu jam edukuar. Kur çdo gjë ka filluar, unë mezi prisja të shkoja në luftë. Kam kontakte me luftëtarët kroat dhe me myslimanë nga Bosnja (...) Të gjithë në atë kohë, mezi prisnin të shkonin në luftë.

Deklaratë: Aleksandër Dragishiq, Shoqata Republikane e luftëtarëve të luftës së viteve '90, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

KOMRA është e nevojshme që më në fund të ndërpritet cikli i hakmarrjeve.

Duhet të formohet Iniciativa për KOMRA-në në mënyrë që më në fund të ndërpritet cikli i hakmarrjeve, viktimat, përsëritja e rrëfimeve.

Deklaratë: Boris Deliq, Shërbimi i refugjatëve për kthim "Urat e Reja", Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Qe 11 vite jetoj në qendër kolektive dhe shteti asgjë nuk ndërmerr për të na ndihmuar.

(...) jemi të vendosur në qendër kolektive që 11 vite dhe shteti asgjë nuk ndërmerr për të na ndihmuar, që të mund të vendoseshim në ndonjë mënyrë në shtëpitë tona dhe të jetojmë si gjithë njerëzit tjerë. Në një dhomë 3 me 3 apo pak më të madhe, jetojmë 5 anëtarë.

Deklaratë: Milovan Radenoviç, refugjat nga Kosova, nga komuna e Vitisë, Qendra Kolektive "Kopshti i fëmijëve", Bujanovc, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Duhet të sillen ligjet në përputhje me të dhënat të cilat i mbledhë KOMRA.

(...) neve na duhen ligjet. Ligjet, dhe duhet që Koalicioni për KOMRA-në të mendojë për këtë, do të thotë, të insistojë që me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare dhe organizatave humanitare të sillen ligjet e duhura, të cilët do të duhej të respektohen sipas të gjitha të dhënave që i ka mbledhë KOMRA.

Deklaratë: Slobodan Kikiq, Shoqata e luftëtarëve të luftës të viteve '90-a komuna e Kikindës, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Nëse e arrijmë drejtësinë për viktimat, do ta eliminojmë mundësinë që të përsëritet diçka e ngjashme.

(...) poqe se do të përcaktohem për punë aktive dhe i mbledhim forcat që të zbulojmë të vërtetën e cila ka ndodhë gjatë luftërave, dhe para së gjithash ta arrijmë drejtësinë për viktimat, atëherë do ta eliminojmë mundësinë që kurrë të mos përsëritet diçka e ngjashme.

Deklaratë: Radojica Bunqiq, pjesëmarrës në luftë gjatë viteve 1991-1995, refugjat nga Kroacia, nga Komuna Pakrac, aktivist për paqe, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Komisioni të fokusohet në dëshmitarët e gjallë dhe në luftërat e fundit.

(...) mandati i komisionit të jetë ajo çka ne munde-mi, aty ku ekzistojnë njerëzit e gjallë, dëshmitarët (...) Gjatë Luftës së Dytë Botërore janë vrarë shumë, janë vrarë shumë njerëz të pafajshëm (...) të mos mundohemi të arrijmë diçka që është objektivisht e pamundur, por as mos t'i harrojmë ata.

Deklaratë: Dragan Pjevaq, Shoqata e familjeve të të vrarëve dhe të zhdukurve në Krainë dhe Kroaci, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Të vërtetohen edhe faktet nga Lufta e Dytë Botërore.

Mendoj se është shumë e rëndësishme të vërtetohen edhe faktet nga Lufta e Dytë Botërore. Sigurisht që ne nuk do të mund të hartojmë ndonjë listë të veçantë të viktimave, por ajo çka është shumë e rëndësishme, është që të vërtetohen lokacionet, e lokacionet dihen. Që me të vërtetë të zhvarrosen (eskumohen) mbetjet mortore të viktimave dhe të varrosen në mënyrë të denjë, edhe pse nuk do të mund të identifikohen emrat e individëve, së paku të shënohen.

Deklaratë: Miodrag Linta, Forumi Demokratik Serb, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Le të jemi ndërgjegjja e popujve tonë, ta ruajmë dinjitetin e viktimave dhe tua sigurojmë ardhmërinë atyre që do të vinë.

Me rëndësi është se a duam ne ta bëjmë atë që nuk e kanë bërë shtetet tona, atë që nuk e kanë bërë qeveritë tona, atë që nuk e kanë bërë pushtetarët tonë, atë që Akademitë tona të Shkencave dhe Artit nuk e kanë bërë, etj, atë që nuk e kanë bërë kishat tona, e të gjithë e kanë gojën plot me brengën për popullin e tyre dhe të gjithë kujdesen për interesin e tyre nacional, etj. Pra, le të bëhemi ne ndërgjegjja e popujve tonë, dhe të bashkohemi në këtë bazë, ta ruajmë dinjitetin e viktimave, të atyre që më nuk janë, dhe në të njëjtën kohë t'ua sigurojmë një të ardhme atyre që do të vinë.

Deklaratë: Zhelan Mrak, avokat kroat nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

KOMRA të hulumtojë kush është përgjegjës për mobilizimin e pavullnetshëm.

Unë e kam marrë ftesën. Kam qenë i mobilizuar (...) Më është dashur të shkoj. (...) Unë nuk kam pasë motiv, por është dashur të jem atje dhe të gjuaj në Zhe-

lane, por unë këtë nuk e kam dashtë. (...) A mund ta këtë KOMRA mandatin (kompetencën) që dikush të merret me këtë. Pse e ka bërë atë dikush, dhe kush e ka pasë mandatin (kompetencën) dhe vendimin që të veprohet ashtu. Do të thotë, nuk jemi në luftë, ndërsa unë e kam armën në dorë dhe duhet të shtie. Nëse nuk shtie, do të përballem me pasojat.

Deklaratë: Zoran Kosiq, Shoqata e luftëtarëve të luftës të viteve '90-a komuna e Kikindës, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Së pari të hulumtohen shkaqet e luftës.

Prandaj do të propozoja që së pari të nisemi nga fillimi, ti shohim shkaqet. Sepse, mjeku së pari i zbulon shkaqet e sëmundjes, e pastaj fillon ta shërojë atë dhe ia jep ilaçet pacientit.

Deklaratë: Dragan Miliković, Shoqata e luftëtarëve të luftës të viteve '90-a komuna Lebane, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

A do të duhet komisioni ta hartojë listën e kryesve potencial të krimeve të luftës dhe të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut?

A do të ishte mirë, dhe e dobishme poqë se do të kemi listën e kryesve potencial të krimeve të luftës, por që secilit që do të gjendej në atë listë t'i jepet e drejta për të hedhur poshtë atë akuzë apo për të sjellë fakte që ajo nuk është e vërtetë. Pra, kjo është një pyetje duke pasë parasysh se ka pas komisione të cilat e kanë pasë në mandatin e tyre këtë çështje.

Deklaratë: Natasha Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Hartimi i listës së kryesve potencial të krimeve të luftës dhe shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut do të shkelte prezumimin e pafajësisë.

Unë më me dëshirë do të mbaja prezumimin e pafajësisë. Që, secili është i pafajshëm derisa të dëshmohet fajësia e tij. Nuk është te ai ta vërtetojë (...) Le t'ia vërtetojë atij dikush se është kriminel lufte.

Deklaratë: Zhelan Mrak, avokat kroat nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Mandati i komisionit nuk duhet të jetë shumë i gjerë.

Pra, angazhohem për atë që ai (mandati i komisionit) të mos jetë shumë i gjerë, të reduktohet në vërtetimin, regjistrimin e viktimave, rrethanat nën të cilat janë vrarë, të regjistronen, shkruhen (...) pa-

sojat drastike të luftës prej shkatërrimeve materiale, përndjekjeve, shkatërrimit të monumenteve kulturore – historike (...) të shikohet çfarë kompensimi tu bëhet viktimave.

Deklaratë: Drago Kovačević, Forumi Demokratik Serb, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Përqendrimi në vërtetimin e një liste të veçantë të viktimave, shënimit të kampeve të përqendrimit dhe regjistrin e të burgosurve të kampeve të përqendrimit.

Mendoj se Iniciativa do të përjetonte mos sukses poqë se në mandatin e saj do të ketë çështjen e karakterit të luftës, çështjen e shkaqeve të luftës, çështjen se kush është përgjegjës, a është ajo përgjegjësi e shpërndarë në bazë paritetit apo ndokush ka shkallë më të lartë të përgjegjësisë apo shkallë më të ultë të përgjegjësisë. (...) Vërtetë duhet të koncentrohemi në mandatin primar. Kjo do të thotë, në përpilimin e një liste të veçantë të viktimave, të koncentrohemi në kthimin e dinjitetit të viktimave. Natyrisht, sektori i shoqërisë civile dhe ky koalicion çdo herë mund të insistojë në procedimin e krimeve të luftës si një segment i dytë shumë i rëndësishëm, dhe mendoj se ideja të cilën ju e përmendët është shumë interesante, kjo ka qenë në debatin me të burgosurit e kampeve të përqendrimit që të hartohet një listë e kampeve të përqendrimit dhe të burgosurve të kampeve të përqendrimit. Mendoj se ata janë njerëz atje kanë qenë të nënçmuar, të cilat kanë qenë të maltretuar vetëm për shkak të përkatësisë nacionale dhe fetare të tyre, dhe pas kësaj do të duhej të pasoj një marrëveshje në nivel rajonal gjithashtu lidhur me shënimin e atyre vend ndodhjeve, gjegjësisht të varrezave masive dhe kampeve të përqendrimit ku njerëzit janë maltretuar, torturuar dhe vranë, dhe mendoj se poqë se komisioni rajonal do të arrinte ti bënte këto dy gjëra, ky do të ishte një kontribut shumë i madh në krijimin e besimit dhe në vijë të fundit të arritjes së pajtimit në territorin e ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Miodrag Linta, Forumi Demokratik Serb, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Është e pamundur të vërtetohen shkaqet e luftës.

Ne duhet ta kuptojmë se jemi në këto hapësira, dhe se është e domosdoshme për gjeneratat e ardhshme të vërtetohen faktet. (...) Do të ishte mirë, por mendoj se nuk është e mundur, të vërtetohen shkaqet e luftës. Kjo do të na qonte të diçka tjetër, të cilën ky koalicion nuk do të mund ta realizojë.

Deklaratë: Marinko Gjurić, Shoqata e të kidnepuarve dhe të zhdukurve nga Kosova dhe Metohija, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Të punohet njëjtë si në zbulimin e fakteve të viktimave nga luftërat e fundit, gjithashtu edhe nga Lufta e Dytë Botërore.

KOMRA, le ti bëjë të gjitha (...), pra nuk mundem tani të kaloj nëpër të gjitha të dhënat për viktimat e viteve prej '41 deri '45, dhe them, nuk janë prioritet tani, le të mbesin. Për të mirën e të gjithëve, së pari për të mirën e të vërtetës, mendoj se duhet të punohet njëjtë në të gjitha fushat, gjegjësisht në të gjitha periudhat kohore, nëse duam që të pasojë pajtimi.

Deklaratë: Vladica Cvetković, Shoqata e luftëtarëve të luftës të viteve '90-a, komuna Sverlig, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Mandati (kompetenca) e komisionit është ti vërtetojë faktet, e jo ti interpretojë ato.

Mua e vërteta nuk më intereson aq shumë. Unë e kam të vërtetën time. Mua më interesojnë faktet. Unë dua të di sa njerëz janë përndjekë nga Lapca, sa njerëz është deshtë të largohen nga Pakraci, nga Glina, nga Gazivoda, dua ta di këtë, sepse tani këtë nuk e di. Mua më interesojnë faktet. Mandati (kompetenca) e komisionit është ti vërtetojë faktet, mandati i komisionit është të mos i interpretojë ato, të mos i formësojë (...) Detyra e komisionit, në fakt, është të vërtetojë se në ditën e caktuar, datën dhe vendin e caktuar ka vdekur personi i caktuar, është përndjekë me dhunë, përdhunuar apo vranë, apo çkado tjetër që nuk është dashtë të ndodhë.

Deklaratë: Miroslav Varga, avokat kroat nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Komisioni duhet të përbëhet nga dy anëtarë nga secili Parlament – njëri nga partia në pozitë dhe tjetri nga partia në opozitë. Veteranët duhet të kenë një këshill të veçantë në këshill.

(...) [komisioni] duhet të jetë rajonal, dhe pa vendim politik dhe vullnetin politik të të gjitha shteteve nuk do të formohet. Prandaj, mendoj se këtu duhet të marrë pjesë politika. Sipas meje, do të ishte më së miri (...) që komisioni të formohet me nga dy anëtarë nga secili Parlament. Njëri nga partia në pozitë dhe tjetri nga partia në opozitë, dhe kjo nga secili shtet (...) ndërsa nëpër këshille, nënkomisione dhe trupat punues (...) një këshill e meritojnë edhe veteranët që të kenë mundësinë dhe të drejtën ti paraqesin pikëpamjet e tyre, ngjarjet e tyre, dëshmitë e

tyre nëse i ka dikush. Sepse, sot ka njerëz që nuk flasin, por ndoshta kur dikush të vdesë, pastaj mund të flasin, sepse frika do të zhduket.

Deklaratë: Miroslav Varga, avokat kroat nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Publikimi i fakteve të vërtetuara është thelbësor për t'iu shmangur interpretimeve të ndryshme.

Gjithsesi mendoj se është i rëndësishëm dëgjimi publik i viktimave dhe njëri ndër (...) detyrat më të rëndësishme të komisionit rajonal e cila do të vërtetonte faktet është regjistrimi i fakteve dhe publikimi i tyre. Në cilëndo formë, në internet, në formë dokumenti, broshure, sidoqoftë, por gjithësi në ndonjë formë e cila do të jetë në dispozicion për secilin që është i interesuar ta di. Atëherë do ti shmangim të gjitha ato situata të pakëndshme rreth interpretimeve të ndryshme të të vërtetave të tyre, fajësisë së njërit apo tjetrit.

Deklaratë: Miroslav Varga, avokat kroat nga Osijeku, Kroaci, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

Veteranët e luftës duhet ti emërojnë përgjegjësit e krimeve të luftës.

(...) mendoj se roli ynë si veteranë të luftës në këtë proces, (...) dhe besoj se (...) kemi pasë rast të shohim gjëra të ndryshme, se nuk frikësohemi të tregojmë çka kemi parë dhe në këtë mënyrë t'i emërojmë (...) përgjegjësit për krimet e luftës.

Deklaratë: Radojica Bunqiq, pjesëtar i luftës prej 1991-1995, refugjat nga Kroacia, nga komuna Pakrac, aktivist për paqe, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me veteranët, refugjatët dhe personat e zhvendosur mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, 24 prill 2010.

93. Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Zhepçë, Bosnjë e Hercegovinë
28. prill 2010.**

Shoqata e gazetarëve të BeH-së dhe shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të Kroacisë, organizuan konsultimet me komunitetin lokal, në të cilin morën pjesë 37 përfaqësues të viktimave (posaçërisht të të burgosurve të kampeve të përqendrimit), organizatave joqeveritare, politikanë, përfaqësues të autoriteteve lokale, të kantoneve dhe federatave, si dhe gazetarë. Fjalën hyrëse e mbajtën Borka Rudić, sekretare e shoqatës së Gazetarët e BeH, (Sarajevë, BeH), dhe Sudbin

Musić (Shoqata Prijebor '92) dhe anëtarë i Koalicionit të KOMRA-së.

KOMRA duhet tu ofrojë ndihmën psiko-sociale edhe meshkujve si viktimat të luftës, e jo vetëm femrave.

... ekzistojnë shumë shoqata të grave: Gratë për gratë, Gratë viktimat të luftës... Ndërsa ne meshkujt jemi më pak të mbrojtur, me të vërtetë. Edhe neve na duhet ndihma psiko-sociale, na nevojiten lloje të ndryshme të ndihmës. Mendoj se në qëllimet e saj, KOMRA duhet ta parasheh edhe ndihmën psiko-sociale (për meshkujt) si viktimat të luftës.

Deklaratë: Muriz Arapović, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Vareshe, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

KOMRA duhet t'u ndihmojë të gjithëve, posaçërisht të burgosurve të kampeve të përqendrimit, që të sigurojnë të drejtën e tyre në kompensimin e pronës dhe të drejtave sociale.

Edhe ne po tentojmë përmes këtij Koalicioni, i cili do të formohet, të bëhen të ditura të gjitha, - posaçërisht ne, të burgosurit e kampeve të përqendrimit. Për ne, nuk ka asgjë të shkruar lidhur me të drejtën tonë për sigurimin e të drejtave tona, ndërsa për pronën e shkatërruar as që bëhet fjalë. Derisa ne ishim të burgosur në kampe të përqendrimit, e tërë pasuria ime është shkatërruar! Janë bërë dhjetë vite që jam kthyer, dhe nuk kam marrë asnjë para për rindërtimin e shtëpisë sime, e as të pronës sime.

Deklaratë: Zahid Kremlj, Shoqata e qytetarëve të kthyer në komunën e Dobojit, dhe anëtar i Shoqatës së të burgosurve të kampeve të përqendrimit të kantonit Zenicë-Doboj, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

Shoqata Fuqia e gruas nga Zenica, ka përvojë në punën me gratë-viktima. Këtë përvojë ne do t'ia vëmë në dispozicion KOMRA-së.

Ne, si Shoqatë, Fuqia e gruas nga Zenica, në qëllimet tona e kemi edhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut. (...) Qëllimet të cilat sot, ju i prezantuat këtu, në plotësi përputhen me qëllimet tona, të cilat i kemi në statutin tonë, dhe e mbështesim plotësisht Iniciativën për themelimin e komisionit Rajonal. Në radhët e anëtarëve tonë, kemi gra të cilat kanë qenë viktimat të dhunës, kemi persona të cilët akoma nuk i kanë gjetur të afërmit e tyre. Kështu që, në shoqatën tonë kemi pasë rast t'u ofrojmë ndihmë psiko-sociale grave, bashkëshortët e të cilave akoma nuk janë gjetur, të cilat kanë qenë të lëna në mëshirë të vetë-vetes, nuk kanë pasë kurrfarë

kujdesi nga shoqëria. Pra, do të kyçemi në mënyrë aktive në ndihmën dhe punën e KOMRA-së.

Deklaratë: Sabiha Kurtić, kryetare e Shoqatës Fuqia e gruas nga Zenica, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

Komisioni duhet të vërtetojë se kush është viktimë, e kush është i burgosur i kampeve të përqendrimit. Duhet të sigurohet paraqitja mediale e rrëfimit të viktimave, pa te nuk ka asgjë.

Së pari, duhet të definohet se kush është viktimë, e kush janë të burgosur të kampeve të përqendrimit. (...) A mund ti konsiderojmë viktima edhe anëtarët e familjeve, të cilat e kanë humbur ndonjë anëtarë, që ka qenë ushtar, gjatë aktivitetëve ushtarake? Ju lutem të kemi kujdes, se a ka luftuar ai sipas urdhërimit për mobilizim (pavarësisht në cilën ushtri), dhe ka humbur jetën. A janë, sot, ato familje viktimë në kuptimin e krimeve të luftës apo jo? (...) këtyre nga shoqatat e ndryshme, u propozoj që të tentojnë të bëjnë dallimin mes luftës për status shoqërorë nga e drejta për të kuptuar të vërtetën lidhur me vuajtjen e ndokujt, lidhur me atë se ai është viktimë. Të mos flasim tani për atë, se a ka ai ndihmë apo jo, a merr ai ndihmë apo jo për shkak se është viktimë. Kjo do të vijë në radhë, kur të vërtetohet e vërteta. (...)

Unë nuk i frikësohem hulumtimit të shkakut të luftës, (...) në fund të fundit, duhet kthyer prapa, në periudhën e gjeneratave të indoktrinuar të cilat janë rritur dhe kanë pritur vitin '91, si të aftë për ushtri... Të identifikohet kjo dhe të eliminohen preferencat ideologjike, të cilat kanë indoktrinuara gjithandëj. (...) Interpretimi medial i burgosjeve, krimeve etj, është shumë i rëndësishëm. Krejt çfarë do të bëjë KOMRA, duhet të jetë edhe në media, kur të fillojnë rrëfimet e viktimave, dhe KOMRA do të pranohet (shpresoj se po) nga ana e institucioneve shtetërore. Duhet ta thotë dikush, se pa këtë s'ka asgjë. Në kuptim thelbësorë, gjatë shtatë ditëve, aq sa është paraparë koha për deklaratat e viktimave, të sigurohem se opinioni do të dëgjojë atë çfarë e rrëfjnë ata. (...) Po që se nuk do të prezantohen edhe përmes mediave dhe nuk do të bëhet presion në qeveritë përkatëse, atëherë për personat e rinj kjo do të jetë e mërzitshme (për gjeneratat që janë lindur pas luftës).

Deklaratë: Idriz Alihodžić, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

KOMRA rikthen autoritetin dhe respektimin e marrëdhënieve ndër-fqinjësore mes popujve.

Pse i jam bashkangjitur KOMRA-së? Për shkak të një arsyeje mjaft të thjeshtë, sepse e kam kuptuar se

kjo është një fuqi e lëvizjes, e cila do të rikthejë autoritetin dhe respektin, marrëdhëniet e mira ndër-fqinjësore mes popujve në vendin tim.

Deklaratë: Zlatko Prkić, Kryesia e Shoqatës së të burgosurve të kampeve të përqendrimit, nga lufta kombëtare e BeH, Varesh, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

Çfarë duhet të bëjmë që t'u ndihmojmë njerëzve të cilët kanë vuajtur në luftë, dhe të drejtat e të cilëve akoma shkelen?

...desha të them diçka për KOMRA-në dhe të pyes: çfarë duhet të bëjmë ne, si t'u ndihmojmë njerëzve të cilët kanë vuajtur në luftë. Strukturat ekzistuese shtetërore, nuk kanë bërë shumë për ta. Në të vërtetë, ne të gjithë kemi vuajtur, në luftë dhe gjatë luftës, dikush më shumë e dikush më pak. Thjesht, më intereson, se a mund të formohet në ndonjë mënyrë një shoqatë e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, të mos ketë një shoqatë të Kroacisë, pastaj një të Bosnjës, e tjetra në Serbi, dhe nuk po dihet më se kush është nga cili vend... të shohim dhe të bëjmë të gjithë një të vetme, t'i qasemi punës dhe t'ua bëjmë me dije njerëzve, ndaj të cilëve akoma po bëhen shkelje të të drejtave të njeriut, dhe tu themi se kjo gjë duhet të ndërpritet.

Deklaratë: Ruža Vlajković, Shoqata e grave, në Teshnje, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

Kam frikë se po fillojmë me ide të mira, pasaj me qëllime dhe të pritura të pa definuara, dhe po humbemi. E pastaj lajmërohen edhe probleme të vogla dhe interesa tjera.

Kam informata të caktuara për KOMRA-në, se disa organizata po hynë dhe po dalin, akuza se po punohet kështu apo ashtu, dhe nga ky aspekt, që si organizatë të kemi më shumë kujdes lidhur me qasjen në këtë Iniciativë, edhe pse me të vërtetë, në emrin tim dhe në emrin e organizatës, mund të them se këtu kam vërejt ide shumë të mira. Kam frikën se ne ndonjëherë fillojmë me ide të mira, e pastaj me qëllime dhe të pritura të pa definuara, dhe diku po humbemi, e pastaj këtu lajmërohen problemet e vogla dhe interesat e ndryshme, dhe ideja dështon para se të fillojë të zhvillohet. Kjo është diçka që unë e them me kujdes, dhe ne do të mendojmë dhe do të flasim në organizatën tonë, se a duam të bashkangjitemi dhe në çfarë mënyre duam të bëhemi anëtarë aktiv në gjithë këto ngjarje.

Deklaratë: Maksuma Topalović, organizata joqeveritare Alternativa, Kakanj, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçë, 28 prill 2010.

Vërtetimi i fakteve (shtetërore) për krimet e luftës ecë shumë ngadalë. Për këtë arsye, të burgosurit e kampeve të përqendrimit të Zenicës e mbështesin themelimin e KOMRA-së.

Në kuadër të Këshillit veprojnë tetë shoqata, dhe ne pas konsultimeve të para, kemi konkluduar se Koalicioni për KOMRA, do të ishte faktori i cili do të mund të shkojë drejt vërtetimit të fakteve për krimet e luftës dhe shkeljeve tjera të të drejtave të njeriut. (...) dhe kemi vendosë që të marrim pjesë në punën e Koalicionit për themelimin e KOMRA-së. Ky është vendimi i Bordit Drejtues të Këshillit të të burgosurve të kampeve të përqendrimit të kantonit Zenicë – Doboj. Kjo do të thotë – se këshilli i mbledh viktimat e torturave: të burgosurit ushtarak të luftës – të burgosurit e kampeve të përqendrimit dhe civilët – të burgosurit e kampeve të përqendrimit. Dhe kur është fjala për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës, kjo çështje ecë shumë ngadalë dhe vështirë, e një nga arsyet është edhe kjo që po e thonë kolegët – zhduken biologjikisht apo ndryshojnë mendjen e tyre, kur shohim marrëdhënien mes shtetit dhe ligjit ndaj tyre, andaj heqin dorë.

Deklaratë: Šaban Ibraković, Kryetar i Këshillit të burgosurve të kampeve të përqendrimit, në Zhepçe, kantoni i Dobojit, Zenicë, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Zhepçe, 28 prill 2010

94. Konsultimet Nacionale me intelektualë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Prishtinë, Kosovë
28. prill 2010.**

Konsultimet e para nacionale me intelektualët në Kosovë i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare të Kosovës, me 19 pjesëmarrës – intelektualë dhe tre vëzhgues nga organizatat humanitare: OHCHR, UNDP dhe Civil Right Defenders (Mbrotjtësit e të Drejtës Civile). Fjalën hyrëse e mbajtën Veton Mujaj (Syri i Vizionit, Pejë), dhe Nataša Kandić, (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Takimin e moderoi Bekim Blakaj (Fondi për të Drejtën Humanitare, Kosovë).

Viktimat duan të shohin se diçka po ndërmerret. Rasti i Qyshkut do të ndihmojë që të ndryshohet perceptimi në Kosovë, dhe t'i ndihmohet KOMRA-së.

Kompensimi për viktimat nuk është çdo herë vetëm ai financiarë. Këtu janë edhe dëmshpërblimet tjera. (...) Viktimat në terren duan të shohin se diçka po ndërmerret, madje edhe për fqinjët e tyre,

të cilët kanë qenë të përfshirë në krime, të japin përgjegjësi. Besoj se kjo ka filluar të ndodhë me rastin e Qyshkut, dhe kjo në masë të madhe do të ndihmojë që të ndryshohet perceptimi edhe në Kosovë, dhe se do të ketë gatishmëri më të madhe dhe qasje për bisedime më të hapura, për atë se çfarë ka ndodhë, që gjithsesi do ti shërbejë edhe misionit të KOMRA-së.

Deklaratë: Adriatik Kelmendi, Koha Vision, kryeredaktor, Prishtinë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Komisioni duhet të bisedojë me komandantët e njësive policore, me komandantët e njësive ushtarake, komandantët e shërbimeve të kundërzbulimit...

... ky Komision duhet ti marrë parasysh disa gjëra: shumë pak është biseduar me familjet e viktimave, duhet të bisedohet me të burgosurit e luftës dhe ata të pasluftës, duhet të bisedohet me komandantët e njësive policore, me komandantët e njësive ushtarake, të shërbimeve të kundërzbulimit, me komandantët e formacioneve paramilitare, me njësitë e mbrojtjes territoriale, dhe me komandantët e tyre, me udhëheqësit komunal për mbrojtje civile, të cilët janë përkujdesur për atë që viktimat të zhduken dhe të fshihen gjurmët e tyre. Duhet të flitet me reporterët e luftës dhe me gazetarët, me refugjatët dhe me pengjet, me ata të cilët kanë qenë punëtorë fizik apo kryesit e urdhrave të kriminelëve, që t'i heqin trupat apo që trupat e zhdukur të zhvendosen në lokacione të ndryshme, të zhvillohen bisedat edhe me kryetarët e komunave, të cilët kanë qenë pushteti civil, pastaj me ekstremistët në kohën e luftërave, me avokatët të cilët kanë qenë pjesë e gjyqësorisë gjatë luftës dhe pas luftës, ka pas burgje të fshehta, njerëz të humbur, vende të punës të dhunës, të izoluar.

Deklaratë: Fuad Ramiq, analist politik, Prishtinë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Koha po tregon se ka qenë gabim refuzimi i kërkesës së palës serbe për amnisti.

Amnistia gjithashtu përmendet edhe në grupet e dialogut të viteve prej 2006-2007, mes palëve kosovare dhe serbe. Mu kjo kërkohej nga pala serbe, por kjo nuk është kërkesë për amnisti të përgjithshme, por për grupacionin e atyre që i kanë kryer këto vepra. Sigurisht mendohet në ndonjë komandant apo ndonjë personalitet të nivelit më të lartë, që dikush nga ata të ofrojë informata lidhur me ndonjë rast, dhe në këtë mënyrë ti mundësohet amnistia. Një gjë e tillë nuk u pranua. (...) Koha po na e tregon se refuzim i palës serbe për amnisti të tillë, ka qenë gabim. Problemi im kryesor është gjetja e informa-

tave dhe zbulimi i varrezave. Rezultatet finale janë 1.862 mbetje të trupave, për të cilët akoma nuk dihet se kujt i përkasin. Pas katër vitesh, rezulton se kryesit e krimit janë amnistuar, ndërsa ne akoma nuk i kemi zbuluar varrezat.

Deklaratë: Arsim Gërxhaliu, Zyra për personat e pagjetur dhe mjekësi ligjore, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Hulumtimi i shkaqeve të luftës nuk nevojitet të jetë detyrë e menjëhershme e Komisionit, por kjo mund të dalë si obligim pasi të mblidhen faktet. Mund të formohet diçka e ngjashme me gjykatën e Raselit.

... a do të duhet ky Komision të merret me ... ata që kanë qenë iniciatorët e mëdhenj, dhe që kanë përgjegjësi të madhe morale, për fillimin e luftërave ... Mendoj se kjo nuk do të duhej të jetë detyrë e menjëhershme e Komisionit, por mund të rrjedhë si obligim pasi që të jenë mbledhur faktet dhe të jetë zbardhur e vërteta. E pastaj mund të formohen instancat tjera. Ndoshta në ndonjë institucion, apo ndoshta me formimin ad-hoc të gjykimeve intelektuale – diçka ngjashëm me gjykatën e Raselit për krimet e amerikanëve në Vietnam.

Deklaratë: Kujtim Paçaku, profesor, Paneli Këshillëdhënës për komunitete pranë Zyrës së Presidencës, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Ekziston nevoja të shkohet pak më gjerë se sa definimi i asaj çfarë ka ndodhur.

Ndërtimi i muzeut, ku gjeneratat e ardhshme do të mund të mësonin dhe të mos harrojnë për krimet... Pastaj kalohet në terren, që ky proces të mos jetë zhgënjim për viktimat, që në fund të mos jetë dëmshpërblim moral për viktimat. Këtë po e them kushtimisht, sepse viktimat nuk mund të dëmshpërblehen. Prandaj, mendoj se ekziston nevoja që të shkohet pak më tutje, përpos definimit të asaj se çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Haki Abazi, Rockefeller Brothers Foundation, zyra në Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Mandati i KOMRA-së duhet të përfshijë shumë çështje, por kjo në të shumtën varet nga fuqia financiare e shteteve.

... pjesëmarrësit vlerësojnë se një pjesë e procesit duhet të përfshijë deportimin, si pjesë të mandatit, dhunën, abuzimet seksuale dhe llojet e tjera të torturave, zhdukjet e detyruara, shkatërrimi dhe përvetësimi i pronës së huaj, marrja dhe mbajtja e pengjeve, shkatërrimi i objekteve kulturore dhe historike... Por me të gjitha që do të merret varet nga fuqia financiare e shteteve.

Deklaratë: Veton Mujaj, Syri i Vizionit, Pejë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Është i domosdoshëm formimi i nënkomisioneve. Secili grup (krim) i ka ekspertët adekuat; deportimet, shkatërrimi masiv i pronave, të zhdukurit...

A do të jetë ndonjë trup, i cili do të jetë teknik apo komision produktiv. Kjo njëherazi i krijon nënkomisionet. Çka do të thotë kjo? Secili grup i ka ekspertët e vetë adekuat. Nëse flasim për atë që u tha më parë: arrestimet, deportimet, shkatërrimi masiv i pronës, një pjesë e vrasjeve, të zhdukurit... Ekzistojnë lloje të ndryshme të ekspertëve, që do të thotë se është e domosdoshme të formohen nënkomisionet punuese.

Deklaratë: Arsim Gërxhaliu, Zyra për personat e pagjetur dhe mjekësi ligjore, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

KOMRA do të duhet të përfshihet në hetimin e bombardimeve të NATO-së ndaj popullatës civile.

Pra, të përfshihen edhe këto ndodhi, kur NATO, gabimisht apo jo, ka bombarduar vendbanimet e popullatës civile rome. Ky nuk është vetëm shembulli i popullatës rome. Kemi edhe rastin në fshatin Xërxë. Sa kanë qenë, 120? Do të thotë, në kategorizim të përfshihen edhe rastet e bombardimit të popullatës civile.

Deklaratë: Kujtim Paçaku, profesor, Paneli Këshillëdhënës për komunitete pranë Zyrës së Presidencës, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Menjëherë të hartohet dokumenti për mandatin e Komisionit dhe t'u dorëzohet qeverive, që të dimë se çfarë mund të presim.

Grupi për iniciativë, menjëherë të hartojë një dokument, i cili do të përmbajë të gjitha rezultatet e diskutimeve dhe analizave, të cilat kanë të bëjnë me mandatin e Komisionit. Ky akt apo veprim, ta quaj kështu, një dokument kornizë, të analizohet me të gjitha resurset dhe ti dorëzohet qeverive. (...) në bazë të cilit mund ta shohin se sa janë të pranueshëm parametrat të cilat janë të paraqitur në këtë dokument.

Deklaratë: Mazlum Baraliu, profesor, Universiteti i Prishtinës, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Duhet të vihet një kontroll i dyfishtë mes parlamentit dhe shoqërisë civile dhe KOMRA-së, në mënyrë që të mos formohet Komision jofunksional.

Pavarësia e Komisionit, është parakusht që në fund të kemi një raport të mirë përfundimtarë.

(...) ekziston ajo vështirësia e ndjeshmërisë, sipas së cilës e tërë ideja mund të deformohet, po që se mandati i jepet qeverisë, parlamentit i cili do ti zgjedhë personat e propozuar, më ç'rast do ti zgjedhë disa kandidatë të vetë, dhe pastaj ata mund të formojnë një Komision jofunksional. (...) në negociata me parlamentin do të duhej të insistohet në një zgjidhje të dyfishtë, ku Komisioni dhe shoqëria civile mund të mos pajtohen me vendimin e parlamentit. Pra, duhet të ekzistojë një lloj kontrole e dyanshme, sepse kjo është pjesa më e ndjeshme e procesit.

Deklaratë: Shkëlzen Maliqi, drejtor, Instituti Gani Bobi, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Dëmet ekonomike do të duhej të formulohen më ndryshe. Shoqata e historianëve të Kosovës mund të jetë partner i rëndësishëm për KOMRA-në.

Për mua është e paqëndrueshme, për shembull, neni – Përvetësimi dhe shkatërrimi i pronës në masë të madhe. Për mua kjo nuk është vlerë matëse, sepse me të asgjë nuk përcaktohet. Ndoshta do të duhej të formulohet më ndryshe se sa nga dëmi ekonomik, sepse në të gjitha këto shtete ka pasë dëme ekonomike. Apo, janë përfshirë vrasjet dhe abuzimet, torturat dhe tjerat... ekziston dallimi mes vrasjes dhe masakrës, sepse edhe kjo është e rëndësishme për historinë. Masakrat nuk janë vrasje të thjeshta. Mendoj se është mjaft e rëndësishme se Shoqata e historianëve të Kosovës, mund të jetë partnere në organizimin e mbledhjes së fakteve... Të evidentohet pasuria dhe të përcaktohet numri i saktë i të gjitha shtëpive të shkatërruara në secilin fshat dhe qytet. Gjithnjë duke qenë në misionin e KOMRA-së. Do të mbledhen edhe të dhëna të tjera, të cilat do të mund të jenë në dispozicion të opinionit.

Deklaratë: Frashër Demaj, historian, Instituti i Historisë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

Rrethanat politike në rajon janë në favor të themelimit të KOMRA-së, po shkohet në drejtim të normalizimit të marrëdhënieve.

...është e domosdoshme të ndërlihen organizatat specifike, të cilat, ndoshta, së bashku, në ndonjë nivel më të ultë, apo në nivel lokal, do të mund të lëvizin apo ndërmarrin diçka dhe të vinë deri të marrëveshja për të zhdukurit. Ndërsa është çështje tjetër dëmshpërblimi (reparacioni)... (...)gjithsesi ajo mund të jetë si parakusht i domosdoshëm për formimin e disa... zgjidhjeve institucionale lidhur me çështjen e dëmshpërblimit. (...) rrethanat politike janë në favor të kësaj Iniciative, sepse marrëdhëniet

në rajon po ndryshojnë, po shkojnë në drejtim të normalizimit.

Deklaratë: Filip Pavlović, drejtor, Fractal, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me intelektualë, Prishtinë, Kosovë, 28. prill 2010.

95. Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Sombor, Serbi
8. mund te 2010.**

Konsultimet me bashkësinë lokale për themelimin e KOMRA-së janë zhvilluar në objektin e Asamblesë së qytetit të Somborit. Konsultimet i organizoi Liceu i Hapur, organizatë joqeveritare nga Sombori. Në takimin, të cilin e hapi Gojko Mishkoviq (Liceu i Hapur, Sombor) morën pjesë 25 pjesëmarrës. Sqarimin e saj se pse KOMRA, e paraqiti Zsuzsanna Szerencses, gazetare nga Novi Sadi, ndërsa Sandra Orloviq (Fondi për të Drejtën Humanitare) prezantoi rrjedhën e deritashme të procesit konsultativ për modelin e KOMRA-së, si dhe udhëhoqi diskutimin në lidhje me modelin e KOMRA-së.

KOMRA duhet të na tregojë të vërtetën si kutia e zezë e aeroplanit.

Zakonisht pas fatkeqësive të mëdha kërkohet kutia e zezë, sepse ajo në mënyrë më të saktë jep të dhënat, faktet, apo atë se çka ka ndodhë me të vërtetë dhe si ka ndodhë gjatë fatkeqësisë, ato në fakt janë mundësia që ta kemi një pasqyrë të saktë për ndodhinë. Idenë për formimin e KOMRA-së, gjegjësisht të asaj se deri ku do të na shpijë formimi i KOMRA-së, në fakt e shoh si një kuti të zezë, shumë të rëndësishme dhe të vlefshme, e cila do të duhej të na tregojë se çka ka ndodhë në të vërtetë.

Deklaratë: Zsuzsanna Szerencses, Radio Free Europe, Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

KOMRA të merret vetëm me faktet për luftërat, e jo me shkaqet sepse kjo do të na shpijë në relativizmin e tërë procesit.

Pra, kjo pikë është shumë e rëndësishme për mandatin në të ardhmen e KOMRA-së, e ajo është: a do të merret KOMRA vetëm me faktet apo do të vërtetojë edhe shkaqet e luftërave. Qëndrimi im është, natyrisht pa dashtë të prejudioi qëndrimin tuaj, është se para së gjithash duhet të merremi vetëm me faktet e luftërave të kaluara, pra gjatë atyre dhjetë viteve, sepse kam frikë se diskutimi lidhur me shkaqet do të na shpinte në një rrugë dytësore, e cila do të ishte shumë e përshtatshme për manipulime nga ana

e spektrit të gjerë politik, dhe se diskutimi për shkaqet së pari do të na shpinte deri te lufta e Dytë Botërore, e pastaj te Beteja e Kosovës, e kështu me radhë deri ne pafundësi. Dhe kjo do të ishte një rrugë e shkëlqyer për relativizmin e tërë këtij procesi.

Deklaratë: Dinko Gruhonjiq, Shoqata e Pavarur e Gazetarëve të Vojvodinës, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Unë më shumë jam për opsionin të cilin e propozoi Dinko Gruhonjiq, e ai është që Komisioni të merret më shumë me faktet. Në këtë pjesën ku komisioni do të merrej eventualisht me ndonjë kontekst historik, mendoj se vetë komisioni do të duhej të vlerësojë se cilat ngjarje historike janë relevante por të fokusohet në të ardhmen e saj të largët, mendoj se nuk është e nevojshme, sepse kjo vërtetë do të sillte deri te situatat tejet të komplikuar.

Deklaratë: Olivera Radovanović, Rrjeti i gjelbër, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Anëtarët e komisionit të zgjidhen nga auditori ndërkombëtarë.

Nëse pritet të emërohen persona të mëdhenj jo-politik ndërsa shteti i emëron, ky atëherë thjeshtë është mision i pamundur. Si do të jetë kjo? Unë, në Kroaci nuk njoh asnjë person i cili do të mund të funksionoj në këtë mënyrë. Pas një mendimi të gjatë do të mund ti gjeja dy apo tre, nëse ka. Kjo do të jetë një pengesë e pakalueshme, si ti gjejmë ata. Ndoshta është ndonjë model boshnjak i cili është treguar jo efikas, ndonjë komisioner ndërkombëtarë, auditor (revizioner) i cili do të tentojë ti tejkalojë dallimet e pakalueshme të cilat do të paraqiten në interpretimin e kësaj për çka po flasim, gjegjësisht ndaj kryesve të krimeve.

Deklaratë: Jaroslav Peqnik, Fakulteti Teologjik – Evangjelistik, Osijek, Kroaci, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Duhet të përcaktohet qëndrimin në lidhje me luftën – a ka qenë luftë qytetare apo agresion?

E tani këtu qëndron problemi edhe për KOMRA-në, a ka qenë luftë qytetare apo agresion, për këtë duhet të dakordohemi. Sepse nga ai qëndrim apo pozicion do të dimë se për çfarë të flasim, si do t'i definojmë ato viktimat. Natyrisht, për atë që ka rënë kjo nuk është e rëndësishme, por për ne që jemi gjallë, ne duhet ta dimë se nga çfarë pozicioni do të fillojmë. Unë jam për një zgjidhje kompromisi, se kanë qenë të dyja, se sigurisht ka pas elemente të luftës qytetare, dhe deshëm apo nuk deshëm ka pas edhe elemente të agresionit.

Deklaratë: Jaroslav Peqnik, Fakulteti Teologjik – Evangjelistik, Osijek, Kroaci, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Është me rëndësi të vërtetohet regjistri i të vrarëve, përndjekurve, dhunuarve dhe viktimave të krimeve tjera.

Dëshiroj të sqaroj se detyra e KOMRA-së është të hartojë një bazë të të dhënave, një listë apo regjistr të viktimave, kjo nuk është gjykatë, por ajo listë e viktimave mund të ndihmojë në gjykata që të zhvillohen gjykimet, nëse janë të vullnetit t'i zhvillojnë ato. Ajo listë është shumë e rëndësishme për tu vërtetuar se sa ka pasë saktë të vrarë, të përndjekur, të dhunuar dhe krime tjera, që është shumë me rëndësi, që të mos na përsëritet Jasenovci ku janë 700.000, 70.000 apo 7.000, kjo është e rëndësishme për fëmijët tanë.

Deklaratë: Ivan Prishing, Sombor, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Detyra e komisionit që të gjitha rezultatet të hynë në librat shkollorë të historisë.

Madje edhe në takimin e fundit mes presidentëve Tadiq dhe Josipović, presidenti Tadiq ka thënë se nuk e kemi një libër të përbashkët të historisë, prandaj mendoj se detyra e këtij komisioni është që kur ta vërtetojë numrin e krimeve të cilat kanë ndodhë në këto hapësira, që ato të dhëna të futen në të gjithë librat e historisë të shteteve të dala pas shkatërrimit të Jugosllavisë.

Deklaratë: Ivan Prishing, Sombor, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Të përfshihet mobilizimi i detyruar i qytetarëve.

Unë propozoj që në këto lloje të shkëlqejve, për çka edhe ka qenë propozimi i mbajtjes së këtij sesi-ni të KOMRA-së sot, në Sombor, e ajo është që të përfshihet edhe mobilizimi i detyruar, sepse edhe kjo është shkëlqej e të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Olivera Radovanović, Rrjeti i gjelbër i Vojvodinës, Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

E mbështesë plotësisht këtë iniciativë, që në kuadër të llojeve të shkëlqejve të futet edhe mobilizimi i detyruar në luftërat që janë zhvilluar, dhe atë mobilizimet pa marrë parasysh se nga cila anë vinë, nga ushtria UPI-së, apo nga Kroacia, Bosnjë e Hercegovina, për mua është krejt e njëjtë se kur dikush është mobilizuar.

Deklaratë: Zlatko Romić, korrespondent i Dnevnik-ut, Subotić, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Koalicioni për KOMRA-në ti propozojë anëtarët e vet.

Ndoshta do të ishte mirë, nëse disa prej anëtarëve të jenë nga radhët e organizatave të cilat janë themeluese të KOMRA-së, ndoshta vetë KOMRA të jetë ajo e cila do të propozojë me konsensus, të miratojë dhe propozojë me konsensus disa persona të cilët i vlerësojnë ata.

Deklaratë: Olivera Radovanović, Rrjeti i gjelbër i Vojvodinës, Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Zgjedhja e komisionerëve duhet të bazohet në konsensus.

Ashtu që të jetë një kriter për zgjedhjen e njerëzve do të mund të ishte, që të gjitha shtetet në rajon të pajtohen me konsensus për zgjedhjen e kandidatëve nga shtetet e caktuara, kështu për shembull, nëse Serbia propozon kandidatët e saj, atëherë ata kandidatë do të duhej të kenë miratimin edhe në shtete tjera në rajon.

Deklaratë: Dushko Mediq, Rrjeti i gjelbër i Vojvodinës, Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Të shqyrtohet përgjegjësia e gazetarëve.

Nuk di se në çfarë mënyre, por mendoj se do të duhej të mendohet edhe për rolin e gazetarëve të tërë këtë tregim, sepse ata me veprat dhe veprimet e tyre i kanë gjeneralizuar shumë krime, për të cilat sigurisht do të flasim më vonë.

Deklaratë: Zlatko Romiq, korrespondent i Dnevnik-ut, Subotić, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Thellimi në kontekstin e luftërave mund të jetë tentim i kërkimit për arsyetimin e krimeve.

Jam i prirur të pohoj se nuk kemi nevojë të thellohemi aq shumë në kontekstet historike të ngjarjeve të viteve të 90-ta, sepse jam i prirur të besoj apo të pohoj se ndoshta vetëm po duam të kërkojmë arsyetimin për krimet. Mendoj se ne nuk duhet ti arsyetojmë krimet, ne duhet ato ti eidentojmë në mënyrë faktografike (me fakte), ti kemi faktet dhe dëshmitë për të gjitha ato që dikush i ka bërë në emrin tonë, dhe për atë se, ata të cilët janë përgjegjës për te, kur vinë në posedim të një dokumenti të tillë, i cili faktikisht do të jetë enciklopedi e të vërtetës që ka ndodhë këtu, që të mund ta marrin një vendim të drejtë për gjeneratat e ardhshme dhe që kjo mos të përsëritet.

Deklaratë: Miodrag Tepavac, Qendra për punë sociale, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

Zbardhja e kontekstit historik është kafshatë e madhe.

Pra, nëse flasim për fazën e dytë, thënë kushtimisht, siç e kam quajtur unë, mendoj se do të ishte kafshatë e madhe, dhe sipas mendimit tim do të ishte rrezik i madh poqëse menjëherë do të futeshim në zbardhjen e kontekstit të tërë historik.

Deklaratë: Zsuzsanna Szerencsés, Radio Free Europe, Novi Sad, Serbi, Konsultimet me bashkësitë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Sombor, Serbi, 8. maj 2010.

96. Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**28 maj 2010
Prishtinë, Kosovë**

Konsultimet nacionale me përfaqësuesit e komunitetit të arsimit në Kosovë i ka organizuar Fondi për të Drejtën Humanitare në Kosovë, në Prishtinë. Në takimin në të cilin u diskutua mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së kanë marrë pjesë 33 profesorë të shkollave të mesme, anëtarë të familjeve të të zhdukurve dhe të organizatave joqeveritare. Fjalën hyrëse e mbajtën Nora Ahmetaj (CRDP, Kosovë) dhe Ylber Maxhuni (Youth Step, Vushtrri, Kosovë). Moderatore në këto konsultime ishte Rona Nishliu.

Nëse nuk do të jemi opozitë e fortë e qeverisë, asgjë nuk kemi bërë.

Kjo iniciativë do të jetë e pazëvendësueshme, po që se formohet Komisioni në nivel rajonal. Por, nëse organizata nuk është opozitë e fortë, atëherë nuk kemi bërë asgjë. Jemi dëshmitarë të masakrimit të 96 personave në Kralan. Shumica e tyre, të kësaj masakre, janë qytetarë të Klinës. Nuk ekziston asnjë padi e ngritur, as në Gjykatën Komunale, as në atë të Qarkut, dhe nuk di se në çfarë baze nuk janë ngritur paditë, as ato individuale, as grupe.

Deklaratë: Ilmi Morina, profesor i filozofisë, Klinë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Anëtarët e Komisionit të cilët e përfaqësojnë Kosovën duhet të jenë persona me dinjitet dhe seriozë.

E përshëndes këtë Iniciativë dhe besoj se keni qëllime të mira dhe konstruktive (...) paksa jam skeptik lidhur me arritjen e qëllimeve për shkak të shoqërisë civile në Kosovë. (...) personat të cilët e përfaqë-

ësojnë Kosovën në çështjen e të drejtës humanitare dhe mbrojtjen e të vërtetës lidhur me viktimat, duhet të jenë me dinjitet, seriozë dhe profesionistë (...) është karakteristike për qytetarët se kanë vetëdijesim të ultë lidhur me ngritjen e padisë. Nuk e di se si është e mundur që anëtarët e familjeve të cilët kanë pësuar humbje, si në njerëz po ashtu edhe materiale, që nuk e ngrisin zërin kur e njohin apo marrin ndonjë informata lidhur me atë se kush ua ka masakruar më të afërmit e tyre.

Deklaratë: Ymer Tifeku, profesor i filozofisë dhe sociologjisë, Ferizaj, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Kudo që prezantohet Kosova, duhet të ketë njerëz nga Podujeva, sepse atje ka të zhdukur.

E përshëndes këtë Iniciativë dhe formimin e një Komisioni të tillë, në rajon, dhe mendoj se anëtarë të këtij Komisioni duhet të jenë persona nga disiplina të ndryshme shkencore dhe njohës të mirë të realitetit të Ballkanit (...) Unë dua të di, se personi i cili më përfaqëson, a është intelektual dhe cilës sferë i takon. (...) kudo që e prezantojmë Kosovën duhet të jenë edhe njerëzit nga Podujeva, sepse në Podujevë ka njerëz të zhdukur. Ky është gjenocid i përmasave Ballkanike.

Deklaratë: Nexhmi Ganiu, profesor i historisë, Podujevë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Nuk mund të falë.

... sa i përket asaj që të takohem sy më sy me armikun, mendoj se këtë nuk mund ta bëjë. Tua falë, as këtë nuk mundem. Le t'ua falë populli, qeveria, siç i ka bërë shumë gjëra deri më tani. Unë personalisht nuk ua fali. (...)

Deklaratë: Sehare Krasniqi, profesoreshë, Suharekë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Së pari duhet të formohet një Komision shtetërorë për gjenocid në Kosovë. E pastaj të mendojmë për atë, a t'i bashkohemi KOMRA-së.

Çfarë dobie ka nga kjo Kosova? Kjo është çështja të cilën duhet ta shqyrtojmë, se a kemi ne nga kjo ndonjë dobi apo jo? Mendoj që ne së pari duhet ta formojmë një Komision shtetërorë në Kosovë, për gjenocidin e kryer. (...) Mendoj se para së gjithash duhet të formohet komisioni i ekspertëve nga kjo fushë, e pastaj të shqyrtohet se a duhet ti bashkohemi këtij Komisioni, i cili e përfshinë edhe Serbinë. (...) E vërteta disi po përvidhet, përgjegjësia e Komisionit Rajonal..., si dhe e vendimmarrësve, kamë frikë se nuk do të shkojë në dobi të Kosovës. (...) Do

të isha i lumtur sikur te ne të formohej një komision autonom, dhe pastaj të shqyrtojmë çështjen e bashkëngjithjes në komisionin tjetër. Konkretisht, si individ në këtë moment nuk jam i gatshëm të nënshkruaj deklaratën për bashkëngjithje, në këtë që na u prezantua.

Deklaratë: Vehbi Sadiku, profesor i gjuhës dhe letërsisë shqipe, Obiliq, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Anëtarët e qeverisë nuk kanë kohë për KOMRA-në, por për tenderë.

Unë jam një i burgosur politik. Jam arrestuar me 31 janar 1997. Po, unë jam njëri nga të mbijetuarit e masakrës së Dubravës (...) Nëse vazhdoni me këtë qëllim, nëse u përkrahin, nëse u përkrahë qeveria, do ta formoni Komisionin, por menjëherë po ua them se është e kotë. Anëtarët e Qeverisë nuk kanë kohë të merren me këtë problem, por ata kanë kohë të merren me çështje më të mëdha siç janë tenderët.

Deklaratë: Selim Lokaj, profesor i historisë, Deçan, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Bëjë apel që Komisioni të jetë objektiv, pa emocione.

E përshëndes këtë Iniciativë dhe u dëshiroj sukses në themelimin e Komisionit Rajonal, por në themelimin e një komisioni profesional. Sot, për ne është më e lehtë, sepse e dimë se në Kosovë ka pasë luftë, jo konflikt por luftë. Edhe një herë apeloj, që nëse themelohet ky Komision, të jetë objektiv dhe ti lëmë anash emocionet, sepse për historinë duhet ti vlerësoj dhe paraqesë ato që duhen të paraqiten, me qëllim të zhvillimit të procesit shkencor. (...) Ekziston dokumentacioni, besoj se gjendet në arkiv, e tani është çështja, si të hapen ato arkiva që kanë të bëjnë me torturën?

Deklaratë: Mr. Shefqet Dinaj, profesor i historisë, Gjakovë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Duhet të mblidhen dhe konsolidohen të gjitha të dhënat, të cilat i kanë mbledhë të tjerët në Kosovë.

Besoj se qëllimi është humanitarë, që të paraqitet e vërteta, e jo vetëm e vërteta politike dhe historike, por e vërteta faktike për numrin e të vrarëve, të zhdukurve, ndaj të cilëve është ushtruar dhunë, sepse e tërë kjo duhet t'i shërbejë të nesërme. Duhet të mendojmë vetëm në gjeneratat e ardhshme. Natyrisht, ata do ta kenë vullnetin të merren me hulumtime të ndryshme në fusha të ndryshme; historianë, psikologë, sociologë, shkrimtarë, artistë

të cilët do t'i paraqesin, dramatizojnë, etj. Të gjitha duhet të kanalizohen, sistemohen. Natyrisht, në fillim duhet të mblidhen të gjitha faktet, dhe duke pas parasysh se para nesh dikush tjetër ka punuar në këto çështje. KMDLNJ e cila rregullisht i ka publikuar të gjitha informatat në dispozicion, Kryqi i Kuq ka pas qasje profesionale, detyrë e të cilit është hulumtimi, gjetja, zbulimi, klasifikimi, sistemimi i të dhënave (informatave) të marra. Besoj se strukturuar tona do të angazhohen për themelimin e Komisionit Rajonal.

Deklaratë: Sahit Berisha, profesor i historisë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Vënia e viktimës në qendër të vëmendjes është risi, e cila duhet të përkrahet. Duhet të përballemi me popujt tjerë.

Për mua kjo Iniciativë është shumë e mirë, për arsyen se më duket se është risi, sepse në qendër të vëmendjes e ka viktimën. (...) Këto viktimitat tona kanë qenë viktima për një arsye të vetme, sepse kanë qenë Shqiptarë. Do të ishte mirë, sikur të përkrahej themelimi i këtij Komisioni, dhe aty përfaqësuesit e Kosovës të përballen me përfaqësuesit e Serbisë, së bashku me përfaqësuesit e Bosnjës dhe të popujve tjerë, të cilët janë bërë viktima për shkak të mbrorjtjes të së vërtetës. (...) Unë propozoj që në këtë Komision, të delegohen personat me karakter të fortë, moralë, intelektual...

Deklaratë: Zenun Bujupaj, profesor i filozofisë dhe sociologjisë, Istog, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Komisioni duhet të jetë gjithëpërfshirës, multi-dimENSIONAL me antropologë, mjekë, sociologë.

Ne jemi viktimitat e lirisë. Prandaj, ju lus që Komisioni të jetë gjithëpërfshirës, të jetë multidimensional, ku do të jenë antropologët, mjekët, sociologët, psikologët, të gjithë ata të cilët natyrisht kanë më shumë përvojë në shkencat shoqërore dhe në arsimim.

Deklaratë: Murat Gashi, profesor i sociologjisë në shkollën e mesme, Glllogovc, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Duhet të jemi të kujdesshëm se sa komisionerë do të ketë Kosova, sepse përcaktohen sipas numrit të viktimave.

Problemin të cilin e kemi vërejt është caktimi i numrit të anëtarëve të Komisionit. Ju e dini se legjitimitetin këtyre personave ua jep Presidenti apo Parlamenti, prandaj bëni presion që të zgjedhën personat e duhur, sepse ndonjëherë përzihet politika

dhe pastaj çdo gjë ngadalësohet. Një çështje tjetër që e shoh si përparësi të Komisionit Rajonal është që Shqiptarët, Boshnjakët dhe Kroatët mund ta drejtojnë gishtin drejt Serbëve si shkaktarë të kësaj tragjedie. Do të ketë shumë vëzhgues ndërkombëtarë, kështu që do të mund të bëjnë presion në Serbi që të zbulohen faktet. Cilat do të jenë kriteret dhe rregullat për zgjedhjen e komisionerëve? Nëse kjo bëhet në bazë të numrit të viktimave, e di se në Kosovë ka pasë numër më të vogël të viktimave, andaj ndoshta do të ketë numër më të vogël të komisionerëve. Prandaj, duhet të mendohet mirë dhe të jemi të kujdesshëm, rreth kësaj çështjeje.

Deklaratë: Shefik Kastrati, profesor i sociologjisë, Kamenicë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Kosova do të ketë dobi nga KOMRA, sepse i kemi 1.680 të zhdukur.

Nuk është e rëndësishme sa do të jenë (komisionerë) të zgjedhur, është me rëndësi që të zgjidhet dikush nga Kosova që do të na përfaqësojë në mënyrë të dinjitetshme, që do të kemi dobi në Kosovë nga ky projekt, sepse e dimë se i kemi 1.680 persona të zhdukur (...) Është e nevojshme të bëhet presion i vazhdueshëm, jo vetëm në Qeveri dhe në përfaqësuesit tonë të Qeverisë, por edhe në faktorin ndërkombëtarë.

Deklaratë: Hysni Raci, profesor i historisë, Klinë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Është e nevojshme që shtetet të bashkëpunojnë me institucionet e BE-së dhe të bëjnë presion në Qeveritë e shteteve të cilat i fshehin faktet.

Jemi vonuar 11 vite, prandaj gjithsesi ky Komision duhet të themelohet, dhe gjithsesi se duhet të bëhet zgjedhja e komisionerëve të ndryshëm – të profesioneve të ndryshme, qofshin ata profesorë, historianë, sociologë, filozofë, etj. (...) Për këtë Komision, sigurisht se janë përcaktuar kriteret se si duhet të duket ajo. Po që se do të themelohet ky Komision, do të jetë i rëndësishëm së madhe, sepse ekziston dyshimi se janë zhdukur disa dëshmi të cilat i janë dhënë UNMIK-ut. Prandaj, unë jam për këtë Komision, ai është i domosdoshëm. Vërtetimi i kriteriumeve për themelimin e këtij Komisioni, mbledhja e fakteve dhe dëshmive, e pastaj më e rëndësishmja është ti kemi dëshmitarët e gjallë. (...) është e nevojshme që shtetet të bashkëpunojnë mes veti dhe me institucionet e BE-së, dhe së bashku të bëjnë presion në Qeveritë e shteteve të cilat i fshehin faktet.

Deklaratë: Bislim Krasniqi, profesor i sociologjisë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

Prona duhet të jetë në mandatin e KOMRA-së.

Ne këtu kemi probleme serioze me pronën. Kjo është çështje e legjislacionit, me këtë duhet të merret Ministria e Drejtësisë. Mendoj, se për ju është problem kryesorë, sikurse edhe gjetja e personave të zhdukur dhe krimet të cilat Serbia i ka bërë në kontinuitet në Kosovë. Prona (pronësia) është çështje Institucionale, ata të cilët duhet të merren me këtë çështje janë tjerët, por i frikësohen ballafaqimit me këtë problem.

Deklaratë: Nexhmi Ganiu, profesor i historisë, Podujevë, Kosovë, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 28 maj 2010.

97. Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së

**Beograd, Serbi
16 Qershor 2010**

Konsultimet me bashkësitë fetare për themelimin e komisionit Regional për vërtetimin e fakteve për të gjitha viktimat e luftërave prej vitit 1991–2010. (KOMRA) e kanë organizuar Fondi për të drejtën humanitare dhe Agjencionet e Kuvendit të qytetit të Beogradit për bashkëpunim me organizatat joqeveritare dhe harmonizim evropian. Konsultimet u mbajtën në Sallën solemne të Kuvendit të qytetit në Beograd. Në debat morën pjesë 26 përfaqësues të konfesionëve të ndryshme dhe nëntë vëzhgues. Takimin e hapi Danko Runiq, drejtor i Agjencionit për bashkëpunim me organizatat joqeveritare dhe harmonizim evropian, ndërsa moderimin e bëri Milanka Shaponja – Hagjiq. Fjalën hyrëse e mbajtën rabini Isak Asijel nga bashkësia hebreje në Serbi dhe gazetari dhe teologu Drago Pilsel. Për ate: Pse KOMRA? foli Dejan Kozhul (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) ndërsa për rrjedhën e debatit për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së foli Natasha Kandiq (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi). Deklarimin për anëtarësim në Koalicionin për KOMRA-në e nënshkruan 20 pjesëmarrës. RTS në edicionin e lajmeve Ditari II, ka paraqitur raportin detal nga konsultimet.

Iniciativa për themelimin e KOMRA-së e tejkalon politikën ditore.

(...) këtë iniciativë duhet ta përkrahim sepse kjo iniciativë tek e fundit është çështje fetare. Kjo e tejkalon politikën ditore, kjo është çështje e drejtësisë dhe kjo është tentativë që drejtësia të fitohet me drejtësi.

Deklaratë: Rabini Yitshak Asiel, Bashkësia Hebreje në Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Kuvendi i qytetit, Beograd, 16 qershor 2010.

Viktimave duhet dhënë rasti të flasin. Ky do të jetë moment mundimi dhe kthjellimi për të gjithë.

(,,) viktimat rrallë herë komunikojnë mes veti, ato mbesin në taborët e tyre, por ata të cilët i fillojnë luftërat shpesh komunikojnë pa asnjë problem. Prandaj këtu, në këtë moment, mendoj se janë pjekë kushtet ku të gjithë së bashku e kemi rastin që viktimave t'ua japim mundësinë të flasin. Mendoj se ky do të jetë një moment mundimi dhe kthjellimi për të gjithë.

Deklaratë: Rabini Yitshak Asiel, Bashkësia Hebreje në Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Kuvendi i qytetit, Beograd, 16 qershor 2010.

KOMRA e ka shansin nëse përfshihen komunitetet fetare.

KOMRA e ka shansin nëse në procesin e saj përfshihen komunitetet fetare. Më duket se pas konsultimeve mjaft të suksesshme që i patëm në Kroaci, kam përshtypjen se dy kishat më të mëdha në territorin e Jugosllavisë – kisha Ortodokse Serbe dhe kisha Katolike nuk po arrijnë t'a shfrytëzojnë tërë potencialin e tyre paqësor, tërë kapacitetin, tërë mbarmendjen që e kanë, që së bashku me bashkësinë islamiqe, bashkësinë fetare hebreje dhe me kishat dhe bashkësitë tjera fetare, të kuptojnë se para tyre është një bazë frytdhënëse dhe se nuk guxojnë të vrapojnë pas politikanëve.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtarë i Koalicionit për KOMRA-në, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Iniciativa për KOMRA kthen në rrugën e respektit reciprok, në rrugën e bamirësisë.

Kjo iniciativë është ndoshta zona ku mund të kthehemi dhe rikthehemi në rrugë të drejtë, rrugën e respektit reciprok, rrugën e bamirësisë.

Deklaratë: Muhamed Jusufspahiq, Bashkësia Islame në Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Viktimat nuk mund të ndahen sipas fesë, shkaktarit të vuajtjes, e as nacionalitetit-

Askush që në të vërtetë e pranon traditën e feve abrahame, hebreizmin, islamin, krishterimin, nuk mund t'i ndajë viktimat as sipas nacionalitetit, as sipas fesë, as sipas mënyrës së lëndimit, e as sipas shkaktarit të lëndimit.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtarë i Koalicionit për KOMRA-në, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Prioritet është hulumtimi dhe shërimi i shkak- tarit të lëndimit të njerëzve.

Pendimi, pajtimi, falja bëjnë pjesë në thelbin e besimit. Pastaj, ajo çka është e rëndësishme dhe unë mendoj se këtu bashkëpunimi është shumë i rëndësishëm, dhe kjo është në hulumtimin e shkaqeve pse ka mundësi të vijë deri të kjo gjendje, ku në hapësirat tona ku kanë ndodhë luftërat janë vrarë aq shumë njerëz, dhe në ketë janë vrarë edhe aq shumë besimtar, dhe tani të krijohet një situatë, të mos them mosdurimi por një rezervë siç e tha shumë qartë zotëri Drago, për marrëdhëniet e dy kishave të mëdha. Një nga programet gjithsesi është shërimi i shkaqeve.

Deklaratë: Andija Kopilović, Instituti Katehik Kisha Romakokatolike, Peshkopia e Subotičës, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Secila bashkësi fetare t'i veçojë shembujt e krim- meve të kryera nga ana e anëtarëve të saj dhe ti gjykojë ato.

Sugjeroj që secila bashkësi fetare, natyrisht përveç gjykimit të përgjithshëm të krimit, të thërrasë në paqe, pajtim dhe ngjashëm, të veçojë si shembull rastet e shkeljes të drejtave të njeriut ose krimet e kryera nga anëtarët e vet, duke përfshirë personatitete ose përkrahjen apo mungesën e gjykimit të krimit nga ana e anëtarëve të vet, si dhe shembujt e kundërt nga radhët e anëtarëve të bashkësive tjera fetare.

Deklaratë: Milan Sitarski, Shkolla e hapur e Beogradit, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Kryesore është hulumtimi i shkaqeve, dhe nuk duhet të ndërpritet periudha kohore me të cilën do të merret KOMRA.

Mendoj se kryesorja është hulumtimi i shkaqeve, shërimi i shkaqeve, ndërsa për nga natyra shkaqet janë çështje...ato i paraprijnë pasojave, paraprijnë manifestimit të pasojave, andaj mendoj se rrezik më i madh është ndërprerja e periudhës kohore, shkurtimi i periudhës kohore i cili do të shqyrtohet, se sa të shtyhet.

Deklaratë: Milan Sitarski, Shkolla e hapur e Beogradit, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Propozoj që në tërë rrëfimin, siq ka vepruar apo ndoshta vepron Kisha katolike e cila krahas dialogut me bashkësitë tjera fetare ka hapur edhe dialogun me ateistë, që në rrëfimin për krimet të përfshihen edhe ateistët, natyrisht përfaqësuesit e rrymave të ndryshme ateiste, opinionet, shkollat e opinioneve dhe ideologjia dhe natyrisht edhe krimet e kryera

nga anëtarët e përfaqësuesve të këtyre shkollave, opinionet të merren në konsideratë (shqyrtohen).

Deklaratë: Milan Sitarski, Shkolla e hapur e Beogradit, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Mediat e fesë duhet të raportojnë për viktimat serbe dhe për krimet kroate.

Natyrisht lexuesit dhe lexueset e „Zëri i koncililit“ kanë dëgjuar për viktimat në Vukovar, Ovqarë, Almash, Erdut, e të mos flasim në Shkabrinj, Nadinë dhe të gjitha tmerret tjera kroate gjatë kohës së agresionit në Republikën e Kroacisë. Por do të ishte e drejtë, nëse e pranojmë unifikimin e viktimave, do të ishte e drejtë nëse në gazetën „Zëri i koncililit“ të shkruhej raporti për viktimat të xhepi i Medakut. Do të ishte e nevojshme që lexuesi i zakonshëm katolik të mësojë se kroatët e kanë ngulitur në hu plakën e moshuar serbe në vitin 1993, në vendin xhepi i Medakut, në shtator '93, në afërsi të Gospiqit. Pra, duhet të ndodhë ky lloj i shkëmbimit të informacionit.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtarë i Koalicionit për KOMRA-në, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Ndërlidhja e portaleve të bashkësive fetare me portalin e KOMRA-së.

Çfarë ju kushton, miq të dashur për të vënë një lidhje (link) në KOMRA ku do të lajmëroheshin viktimat, ko do të, pa marrë parasysh nacionalitetin, pa marrë parasysh përcaktimin fetar, pa marrë parasysh nëse janë besimtar, ateistë, agnostik, çfarëdo të jenë, çfarëdo të j'u kushtojë të bëjmë më të paktën, atë hapin e parë, e kjo është ndërlidhja me link të faqeve tuaja të internetit, mediave tuaja..., të publikoni faqet tuaja, të hapni transmetimin e emisioneve tuaja për të dëgjuar burimet origjinale të viktimave.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtarë i Koalicionit për KOMRA-në, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Kishat duhet të organizojnë tubime lutjeje për viktimat, për të mbështetur Iniciativën KOMRA.

Mbështetjet për iniciativën tuaj të jenë tubimet për lutje të njerëzve besimtar të traditës Avramove. Propozoj që Jakov Fajfer të jetë mikpritësi i parë i tubimeve të tilla për lutje. Mendoj, do të dëshiroja të fillojë iniciativa e tubimeve me lutje për viktimat.

Deklaratë: Marijana Ajzenkol, Qendra ndërfaqetare, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Krimet nuk vjetrohen.

Vlerësoj se janë edhe më të arsyeshme shkaqet që të përcaktohem për principin i cili ekziston në gjyqësinë ndërkombëtare dhe i cili përgjithësisht ekziston në çështjet që kanë të bëjnë me krimet e luftës, e jo vetëm me krimet e luftës për edhe me krimet në përgjithësi- është se krimet kundër njerëzimit nuk vjetrohen, të paktën deri në masën që mund të vërtetohen, ndërsa krimet e kryera në këtë shekull mund të vërtetohen. Edhe pse nuk ekzistojnë dëshmitarët, ekzistojnë arkivat dhe tjerat, ekzistojnë madje edhe fotografitë. Gjenocidi kundër Jermenëve është shembull shumë i mirë.

Deklaratë: Vukashin Miliqeviq, Kisha ortodokse serbe, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Përveç fakteve, i rëndësishëm është edhe konteksti.

Pra, nëse merremi me kontekstin, dhe jo vetëm me statistikën, kjo është si, të themi të bekuar, thjeshtë kemi statistika nga të cilat do të mund të sjellim një lloj konkluzioni. Nëse merremi me kontekstin, atëherë konteksti është tejet i lidhur.

Deklaratë: Vukashin Miliqeviq, Kisha ortodokse serbe, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Përfshirja e komunitetit Akademik brenda religjionit.

Mendoj se në këtë proces do të duhej të përfshihej edhe komuniteti akademik, sërish për shkak të efikasitetit dhe të komunitetit akademik në kuadër të kishës. Mendoj se thelbi është të gjinden njerëz të cilët janë të motivuar të merren me këtë çështje në bashkësitë fetare. Nëse kemi një anëtar të bashkësisë fetare i cili është edhe në ndonjë pozitë përgjegjëse, i cili është aktiv, i cili është personalisht i interesuar nga perspektiva e tij fetare dhe nga qëndrimi i tij personal në jetë, të merret me këto çështje, atëherë thjeshtë e tërë çështja bëhet më efikase dhe është më lehtë të vihet deri të niveli më i lartë.

Deklaratë: Vukashin Miliqeviq, Kisha ortodokse serbe, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Bashkësitë fetare duhet të proklamojnë që të harrohet dhe të falet.

(...) do të ishte mirë që në bashkësitë fetare, të gjitha bashkësitë të krishtera dhe jo të krishtera, që të proklamojmë për harresë dhe falje.

Deklaratë: Dr Roman Miz, rektor paroh Kisha katolike – Greke, Novi Sad, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Bashkësitë kishtare duhet të mbajnë regjistrat e fakteve për viktimat, sepse kjo është jetike që viktimat ti pranojmë si pjesë e jona.

Që ta mbështesim këtë nga bashkësitë kishtare, mu ai regjistër dhe që të vihet deri te ai, këtu e shoh rolin e mediave, ngase është obligim të shqyrtohet. Sepse kjo është e rëndësishë jetike, sado e hidhur të jetë, sado i madh të jetë numri i tyre, por është shëruese. Sepse e dimë se ashtu është, dhe këtu janë njerëzit tuajt dhe tonë, por megjithatë ata janë njerëz, dhe atëherë viktimat do të ndiejnë se po i konsiderojmë si njerëz të cilët janë pjesë e jona, sepse janë paraardhësit e dikujt, vëllai i dikujt, prandaj ky vlerësim do të jetë i plotë.

Deklaratë: Andija Kopiloviq, Instituti Katehik Kisha Romakokatolike, Peshkopia e Subotičës, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Procesi i pajtimit është detyrë që rrjedhë nga faktet.

(...) e ai është procesi i pajtimit, kjo është ajo që ne kemi nevojë të na dalë nga këto fakte, duhet të dalë si një detyrë, sfidë. Bashkësisë kishtare i mbetet detyrë se çfarë të bëjë që të mos ndodhë më ashtu.

Deklaratë: Andija Kopiloviq, Instituti Katehik Kisha Romakokatolike, Peshkopia e Subotičës, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Hierarkia nuk është aq e rëndësishme, por sa përfaqësues të bashkësive fetare janë të „nxitur“ për zgjidhjen e problemit.

Nëse shkojmë në nivelin më të lartë, në bashkëpunimin hierarkik, nuk do të arrijmë larg. Pse? Duhet punëtorët. Kjo do të thotë se bashkësia fetare përkatëse apo kisha, zgjedhë, dërgon, delegon ose vetë e zgjedhë se kush është i flaktë për këtë, kush është i nxitur në këtë problematikë dhe mundet të punojë. Dhe ai pastaj jep kontributin e vetë në emër të kishës, bashkësisë fetare që e përfaqëson një grup njerëzish në bashkëpunim me KOMRA-në. Në këtë kuptim unë e shoh plotësisht të drejtë që duhet të ulemi, jo vetëm në nivelin e profesionistit apo më të mirit, sepse hierarkia thjeshtë i ka detyrat e veta dhe duhet të respektohet.

Deklaratë: Andija Kopiloviq, Instituti Katehik Kisha Romakokatolike, Peshkopia e Subotičës, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Rrëfimet e viktimave duhet të përfshijnë edhe kohën para luftës, të shihet se në çfarë konteksti kanë jetuar.

Lidhur me rrëfimet e viktimave, dëshmitë e viktimave, mendoj se ato duhet të përfshijnë edhe

periudhën kohore para fillimit të luftës, pra të shihet se në çfarë shoqërie, në çfarë konteksti kanë jetuar. E jo menjëherë të kërcejmë në kohën e luftës. Pse është kjo me rëndësi? Është e rëndësishme nga njëra anë për të parë konkretisht se si kemi ardhur në këtë situatë.

Deklaratë: Yitshak Asiel, Bashkësia hebreje në Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Teologjia politike të shikojë shkaktarët dhe pasojat si dhe mundësinë e pajtimit.

Si përkrahje iniciativës tuaj, ne besimtarët të bëjmë një iniciativë, në një nivel besimtar interdisciplinar i cili teoritikisht, më parë për këtë kam folur në kontekst të teologjisë politike e cila natyrisht këtu fare nuk është prezantuar, e cila do të shikojë shkaqet dhe pasojat si dhe mundësinë e pajtimit.

Deklaratë: Nikola Knezheviq, Qendra për hulumtime interdisciplinare religjioze dhe politike teologjike, Fakulteti teologjik protestant, Novi Sad, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Një nga burimet kryesore i të dhënave duhet të jetë zëri i viktimave.

Ne në të vërtetë mendojmë se njëri prej burimeve kryesore për grumbullimin e të dhënave, natyrisht përveç fakteve gjyqësore duhet të jetë edhe zëri i viktimave, duhet të jenë rrëfimet publike të tyre dhe vetëm në këtë mënyrë mund të sigurojmë këtë pranim në region, siç thonë disa pjesëmarrës në këto shqyrtime, është me rëndësi që në Beograd të dëgjohet se çka ka ndodhë në Vukovar, në Zagreb të dihet çka ka ndodhë në Knin dhe Varivodë por përmes zërit të viktimave, t'i dëgjojmë ata. Ka akoma të tillë, prandaj nuk guxojmë të presim. Dhe jo të presim, e pastaj pas 20 vite të themi është dëm që nuk e bëmë.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Fondi për të drejtën humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

KOMRA duhet të bëhet lëvizje e jo vetëm komision.

Prandaj të gjitha portalet, të gjitha mediat kishtarë duhet t'i kthehen vetes, të shkruajnë edhe për problemet e veta te popujt tjerë. Ne duhet ti ndihmojmë KOMRA-së, KOMRA duhet të jetë lëvizje, e jo komision, ajo duhet ti ketë njerëzit e vetë, ajo që thuhet në të gjitha institucionet e shoqërisë, në të gjitha bashkësitë fetare, në të gjitha vendet ku ndodhin ngjarje të mëdha, e besoni se ngjarjet më të mëdha ndodhin në vendet si në xhamitë, në kisha, në bashkësi fetare, në mesha...

Deklaratë: Miralem Hoxhiq, Bashkësia Islame në Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Dikush duhet ta bëjë hapin e parë dhe të fillojë me pranimin e përgjegjësisë

Pra, secila bashkësi fetare, e të mos flasim për Bashkësinë Islame në Bosnje e Hercegovinë, pra secila bashkësi fetare çdoherë do të gjejë alibi ose do të gjejë arsye të thotë se nuk është te ne tani ta ndërmarrim këtë hap. Por, të nderuar zotërinj për këtë bëhet fjalë, dikush duhet të fillojë me pranimin e të këqijave (pislleqeve) të cilat i kemi bërë dhe ku ta di çka tjetër. Pa këtë hap të parë ne do të vazhdojmë ti aktrojmë këto fraza të përgjithshme, këto kuortazi, do të thirremi në Pavlin, në Kuha-riqin, Në Ivan Pavlin II por nga kjo nuk do të ketë hap tutje drejt pajtimit.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtar i Koalicionit për themelimin e KOMRA-së, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Besimi në ekzistimin e moralit në bashkësitë fetare

Nëse ne edhe më tutje besojmë ose dyshojmë se fondet e moralit janë deficite, të pafuqishme në bashkësitë fetare, në institucionet tona, nga kjo punë nuk do të ketë asgjë.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetar, teolog, anëtar i Koalicionit për KOMRA, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Të hartohet programi i cili do të zbatohet në shkollat për të ngritë vetëdijen për ate se çfarë ka ndodhë.

Unë do të dëshiroja që pas këtij programi të cilin e keni, pas kësaj ideje të shkëlqyeshme, të ketë një program i cili do të mund të aplikohet në sistemin shkollor, në sistemet jashtë shkollore, por gjithsesi diçka që do të mund të aplikohet në suaza të kollektiveve të nxënësve, te njerëzit e rinj të cilët do të mund të krijonin idenë ku jetojnë, me kënd jetojnë, çfarë ka ndodhë dje, edukimi dhe mediat janë ato në të cilat duhet t'ia kushtojmë vëmendjen, sipas mendimit tim modest.

Deklaratë: Sergej Beuk, Qendra për studime fetare interdisciplinare dhe teologji politike, Fakulteti Teologjik protestant, Novi Sad, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

Moszbatimi i hulumtimit para vitit 1991, do të sillte në dyshim objektivitetin e qasjes ndaj kimit.

Mendoj se lërja anash e kampeve, të varrezave masive, personave të humbur nga periudha para vitit

1991, do të sillte seriozisht në dyshim objektivitetin e qasjes ndaj krimeve. Mendoj se atëherë ekziston mundësia që dikush t'ia mveshë disa kufizime ideologjisë së iniciativës.

Deklaratë: Milan Sitarski, shkolla e hapur, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me bashkësitë fetare për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 16 qershor 2010.

98. Konsultimet rajonale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Shkup, Maqedoni
3. korrik 2010.**

Fjala është për konsultimet e para mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, të cilat mbahen në Maqedoni. Konsultimet i ka organizuar Fondi për të Drejtën Humanitare në Kosovë. Në takim morrën pjesë 56 pjesëmarrës/e nga territori i ish RSFJ-së, më së shumti kanë qenë nga Maqedonia. Moderator ishte Veton Muji (Syri i Vizionit, Kosovë). Për konsultimet raportuan, mes tjerëve, TV Kanal 5, Kanal 77, A1 TV, TELMA TV dhe Alb TV.

Një ndër çështjet kryesore me të cilat duhet të merret komisioni rajonal është satisfaksioni për anëtarët e familjeve të personave të zhdukur. Në kuadër të komisionit duhet formuar nën-këshillet në shtetet të cilat e përbëjnë KOMRA-në.

Mendoj se një ndër çështjet kryesore me të cilat duhet të mirret komisioni rajonal –është pikërisht satisfaksioni për anëtarët e familjeve të personave të zhdukur. Ne në Maqedoni akoma po ballafaqohemi me sindromin, se një numër i qytetarëve të këtij shteti edhe më tutje figurojnë të zhdukur, prandaj, do të thoja se në kuadër të komisionit rajonal, nëse nuk është paraparë deri tani, mendoj se është më së miri të formohen nën-këshillet nacionale në shtetet të cilat e përbëjnë KOMRA-në.

Deklaratë: Raim Limani, Shkup, Shoqata e veteranëve të luftës të Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Nëse Iniciativa ka sukses, atëherë ajo mund ti frymëzojë shumë vende me situatë të ngjashme në botë.

(...) nga Ballkani gati se kurrë nuk vjen diçka moderne. Me këtë rast, jo vetëm që është e rëndësishme moralisht dhe faktikisht, historikisht dhe ligjërish, por është një mundësi serioze që tu ndihmohet viktimave, dhe tu ndihmohet njerëzve të rinjë që të mësojnë diçka, por edhe kjo është diçka shumë

moderne, nëse do të ketë sukses do të mund ti frymëzojë edhe shumë vende tjera në botë me situatë të ngjashme.

Deklaratë: Lazar Stojanović, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Me vërtetimin e fakteve ngushtohet hapësira e gënjeshtreve, manipulimeve apo zvogëlimit të numrit të viktimave.

Vërtetimi i fakteve është i rëndësishëm që gënjeshttrat e bëra deri më tani ta humbin kredibilitetin e tyre, dhe që shoqëritë në rajon të vijnë deri te kuptimi i përbashkët të asaj se çfarë ka ndodhë. Dhe më këtë ngushtohet hapësira e manipulimit, për zmadhimin apo zvogëlimin e numrit të viktimave, në rastin konkret të krimeve të luftë dhe krijohet një kuptim i ri.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Viktima janë edhe anëtarët e familjeve të pjesëmarrësve të luftës sepse janë të traumatizuar.

Viktimat janë ata që marrin pjesë aktive në luftë, por edhe familjet tona janë viktimë, kategoria e viktimave të padukshme sepse të gjithë janë të traumatizuar. Nënkuptohej se anëtarët e familjeve të secilit pjesëmarrës në luftë janë të traumatizuar.

Deklaratë: Nikolla Grkov, Shoqata e armatës së veteranëve, Kavadarci, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Insistoj që në rajon të formohet një komision me qëllim të vërtetimit të numrit të personave të cilët vuajnë nga çrregullimet post-traumatike të cilët kanë kryer vetëvrasje, si dhe numrin e atyre që janë vrarë nga personat me çrregullime post-stresuese.

Personalisht kam shkruar për stresin post-traumatik, apo i njohur si sindromi i Vietnamit (...) Unë insistoj që të formohet një komision me qëllim të vërtetimit të numrit, numrit të saktë të personave të traumatizuar, numri i saktë i të vrarëve, gjegjësisht të atyre të cilët kanë bërë vetëvrasje si pasojë e traumave dhe të atyre të cilët janë vrarë në rajon nga personat e traumatizuar.

Deklaratë: Nikolla Grkov, Shoqata e armatës së veteranëve, Kavadarci, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Maqedonët e kanë të vërtetën e tyre për vitin 2001, ndërsa Shqiptarët të tyren.

Maqedonët e kanë të vërtetën e tyre, Shqiptarët e kanë të vërtetën e tyre, të ngarkuar me paragjy-

kime dhe stereotipe, rrallë flasin për këtë temë. Të gjitha diskutimet për ate çfarë ka ndodhë në vitin 2001, si të tejkalohen pasojat, çfarë trajtimi tu ofrohet viktimave, të gjitha këto i kemi lënë në duart e vullnetit politik, gjegjësisht qeverisë dhe partnerëve në koalicion që të pajtohen lidhur me këtë dhe ta sjellin vendimin, gjegjësisht ligji për mbrojtësit dhe a do të ketë ligj për pjesëtarët e UÇK-së.

Deklaratë: Frusina Remenski, Fakulteti për siguri, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Maqedonisë i nevojitet Iniciativa për KOMRA-në.

Nuk ka dyshim se, Republika e Maqedonisë ka nevojë për një Iniciativë të tillë. Edhe pse, numri i viktimave të krimeve të luftës nuk është proporcional me ngjarjet e viktimave të cilat i cekët, se kanë ndodhë në pjesët tjera të ish Jugosllavisë. Mendoj se na duhet një Iniciativë e tillë që të gjinden përgjegjësit në këto pyetje, madje edhe në çështjet nxitëse në Maqedoni, të ndihmohet në tejkalimin e paragjykimave dhe barrierave etnike, dhe të mundësohet hapja e një bashkësie përballë tjetrës.

Deklaratë: Frusina Remenski, Fakulteti për siguri, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

KOMRA mund ta zgjidhë një numër të madh të rasteve (lëndëve) të cilat publikisht po tentohet të fshehën.

Unë e shikoj me optimizëm këtë proces. Kam pas rast të takohem disa herë me KOMRA-në, e cila për mua është shumë e rëndësishme (Qasja Rajonale mund të na ndihmojë në shumë gjëra, përderisa e kemi Iniciativën e cila do të merrej me konfliktin, luftën, të llojit të Bosnjës, Kroacisë, Kosovës, luftërat e këtyre përmasave. KOMRA mund ti zgjedhë shumë raste (lëndë) të cilat publikisht po tentohet të fshehën, në këtë kuptim mund të ndihmojë shumë.

Deklaratë: Boro Kitanoski, Akcioni Paqësorë, Prilep, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

KOMRA është e domosdoshme, por është edhe një mënyrë për qeveritë në rajon ta hjekin përgjegjësinë nga vetja.

(...) ka shumë arsye për themelimin e komisionit i cili veprimtarinë e tij do ta shtrijë në tërë territorin e ish Jugosllavisë. Nga ana tjetër, kam frikë se ky komision do ta marrë përgjegjësinë e cila u takon shteteve, gjegjësisht komisionit shtetëror. Si mund ta formojnë ne KOMRA-në, e cila është e domosdoshme,

oshme, pa qeveritë në rajon, të cilat një një mënyrë do ta hjekin përgjegjësinë nga vetja e tyre?

Deklaratë: Thomas Kohls, Akcioni Paqësorë, Prilep, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Në mënyrë që qeveritë e shteteve në rajon të veprojnë sipas rekomandimeve të KOMRA-së, komisioni duhet të jetë organ zyrtar.

(...) ne gjatë tërë kohës po flasim se qëllimi ynë është themelimi i komisionit, i cili do të ketë katër karakteristika, prej të cilave njëra do të jetë zyrtare (...) në përfundim të punës së saj, ky komision, rajonal, harton raportin përfundimtar i cili do të përmbajë të gjitha faktet e vërtetuara, por i cili do të përmbajë edhe rekomandimet të cilat do tu drejtohen qeverive, themeluesve të saj (...) çfarë hapash duhet të ndërmerren në kuptimin e riparimit, memorialit dhe kështu raporti do të bëhet burimi më kredibil i informatave për sistemet arsimore (...) Por, në mënyrë që qeveritë të kenë obligim më të madh për ti dëgjuar dhe vepruar sipas atyre rekomandimeve, ato duhet që nga fillimi të qëndrojnë krah saj. Do të thotë, puna e (komisionit) jozyrtar (...) nuk do tua jepja këtë përgjegjësi dhe obligim qeverive që ti aplikojnë ato rekomandime.

Deklaratë: Marko Velickovski, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Ne besojmë në mundësinë e pajtimit mes Maqedonëve dhe Shqiptarëve.

Ne besojmë në mundësinë e pajtimit mes Maqedonëve dhe Shqiptarëve, dhe mendoj se me një aktivitet të tillë mund të tejkalohen përçarjet dhe të nxirren përfundimet për ate se çfarë ka ndodhë në vitin 2001, dhe në bazë të saj gjeneratat e ardhshme të nxjerrin mësim nga kjo.

Deklaratë: Aco Jovanski, Unioni Mbrojtës i Maqedonisë, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Sot në qeveri janë njerëzit të cilët kanë qenë shkaktar të konfliktit. Ata e fshehin të vërtetën për krimet, KOMRA duhet të fuqizohet në mënyrë që të ketë forcën të luftojë kundër tyre, e këtë do ta arrijë me pjesëmarrjen e numrit sa më të madh të njerëzve në Iniciativën për KOMRA-në.

(...) në territorin e ish Jugosllavisë ekzistojnë mbi 50% të njerëzve të cilët kanë qenë shkaktarë të konfliktit, e të cilët edhe më tutje janë në qeveri, dhe sot ata punojnë në fshehjen e të vërtetës që të mos zbulohen krimet. Nëse KOMRA nuk forcohet, nuk do ta ketë mekanizmin apo armën për luftë kundër kësaj.

Natyrish, arma e vetme në dispozicion e KOMRA-së është numri sa më i madh i njerëzve në shenjë përkrahjeje të kësaj Initiative.

Deklaratë: Besim Hoda, Lëvizja e qytetarëve EC, Gostivar, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Bashkimi Evropian mund ti detyrojë qeveritë t'i gjejnë personat e zhdukur.

(...) na duhet përkrahja e Bashkësisë Evropiane, posaçërisht ti detyrojë qeveritë e të gjitha shteteve për zbulimin e personave të zhdukur.

Deklaratë: Armend Mazreku, Lëvizja Fol, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Iniciativa për KOMRA-në është fisnike.

(...) tani e kam më të qartë se çka dëshironi të arrini me këtë iniciativë, po, pajtohem me këtë iniciativë fisnike.

Deklaratë: Oliver Bacanoviq, Fakulteti për siguri, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

Duhet të ndryshohet legjislacioni penal, që të harmonizohet me KOMRA-në.

(...) këtë duhet ta shikojmë nga aspekti që do të jetë e nevojshme në periudhën e implementimit, madje edhe para, të ndryshohet legjislacioni i caktuar i cili ka të bëjë me përgjegjësinë e krimit, do të thotë legjislacioni penal (...) nëse vërtetohet se dikush ka kryer vepër penale, qartë se vjen deri të individualizimi i përgjegjësisë së tij, dhe si, në çfarë mënyre të delegohet kjo te institucionet ligjore, prokuroritë, policia.

Deklaratë: Milena Saviq, CIPP, Zvornik, BeH, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

KOMRA me rekomandimet e saj duhet të ndikoj në ndryshimin e sistemit arsimor. Dëgjimet publike do të çojnë në ndjeshmëri kolektive.

(...) komisioni (...) ka përgjegjësi shumë të madhe që me kualitetin e saj dhe me rekomandimet e hollësishme, para se gjithash të ndikojë në kahjen e ndryshimit të sistemit të arsimit. Pra, të sistemit të arsimit zyrtar që vepron, pra sipas të cilit do të arsimohen gjeneratat e ardhshme. Dhe mendoj, se këto dëgjimet /seancat publike të cilat janë paraparë (...) do të çojnë në ndjeshmëri kolektive.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 3 qershor, 2010.

100. Konsultimet nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Prizren, Kosovë
29. korrik 2010.**

Konsultimet i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare. Në takim morën pjesë 46 pjesëmarrës/e – përfaqësues të Bashkësisë Islame, Kishës Katolike, Kishës Ortodokse Serbe dhe Kishës Protestante Evangjeliste. Moderator i takimit ishte Bekim Blakaj (Fondi për të drejtën Humanitare), ndërsa fjalën hyrëse e mbajtën Veton Mujaj (Syri i Vizionit, Pejë, Kosovë), Natasha Kandiç (Fondi për të Drejtën Humanitare) dhe Ismail Hasani, sociolog i religjionit nga Prishtina. Në fillim të takimit, pjesëmarrësve iu drejtua Ruzhdi Rexha, nënkryetar i Komunës së Prizrenit, i cili e mbështeti Iniciativën për KOMRA-në. Gjashtë shtëpi televizive njoftuan dhe raportuan për konsultimet - RTV Besa, TV Prizreni, Koha Ditore, Televizioni i Kosovës, Radio Kosova dhe KTV.

Përfaqësuesit e komunitetit fetar duhet ti mbështesin viktimat, e jo ti keqpërdorin.

(...) i ftoj përfaqësuesit e komunitetit fetar që të mos e lëshojnë rastin dhe të tregojnë se në Ballkan, në këto koordinata gjeografike të Evropës ekzistojnë njerëz të cilët duan dhe munden (...) të ballafaqohen me realitetin, me atë se çfarë ka ndodhë dhe të mos i shfrytëzojnë (abuzojnë) viktimat e luftërave prej viteve të '20-ta e kënde, vetëm për arsye të interesave të tyre personale gjatë kohës së festave të ndryshme fetare, përvjetorëve të ndryshëm, por t'u dëshmojmë viktimave se i përkrahim në mënyrë të hapur.

Deklaratë: Ismail Hasani, sociolog i religjionit, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Ekziston nevoja për dëgjime publike. Kështu do ta mësojmë të vërtetën.

E përkrahi zonjën Kandiç dhe iniciativën, sepse ekziston nevoja për dëgjime publike, njerëzit kanë nevojë që të tregojnë, dhe nga kjo as komuniteti fetar e as komunitetet etnike apo asnjë popull nuk do të humbë asgjë, vetëm se do të qetësoheshim dhe do ta shikojmë situatën në sy, do të njoftojmë realitetin ashtu si është.

Deklaratë: Ramadan Shkodra, Kryesia e Bashkësisë Islame, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Iniciativa për KOMRA-në është shumë e rëndësishme.

Në emër të Këshillit të Lartë të Bashkësisë Islame, ju përcjellë përshëndetjet nga myftiu i respektuar dhe të të gjithë udhëheqësis së bashkësisë islame me mbështetjen për KOMRA-në, e cila vërtetë është iniciativë shumë e rëndësishme.

Deklaratë: Fitim Flugaj, Kryesia e bashkësisë islame, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Iniciativa për KOMRA-në mund ta zgjojë ndërgjegjen e shoqërisë.

Besoj se iniciativa mund tu ndihmojë bashkësive fetare, shoqërisë, të gjithëve së bashku, që ta zgjojë ndërgjegjen e shoqërisë. Në Bibël qëndron thënia: „Do ta njoftoni të vërtetën pas së cilës do të ndjeheni të lirë! E vërteta do t’ju liroj! Askush nuk duhet t’i frikohet të vërtetës. Vërtetë, vetëm gënjeshtria duhet ti frikohet të vërtetës. (...) Nuk duam të jemi vetëm përkrahës të iniciativës, duam të jemi pjesë aktive e saj.

Deklaratë: Artur Krasniqi, kryetar i Kishës Protestante Evangjeliste të Kosovës, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Të gjitha bashkësitë fetare, unanimisht të distancohen nga ngjarjet të cilat kanë çuar deri te lufta, dhe ti gjykojnë ato, e pastaj të gjitha së bashku të favorizojmë bashkëjetesën ndëretnike dhe ndërfetare.

(...) ne sërish dhe haptazi po dëshmojmë se Kisha Katolike është e gatshme për dialog, si çdo herë gjatë historisë, por shpresojmë që përmes këtyre iniciativave, forumeve të vijmë deri te bashkimi dhe njëzëri të gjitha bashkësitë fetare të distancohemi nga ngjarjet të cilat kanë çuar deri te lufta, dhe njëzëri ti gjykojmë ato, dhe pastaj së bashku ta favorizojmë bashkëjetesën ndëretnike dhe ndërfetare.

Deklaratë: Don Pal Tunaj, Kisha Katolike në Kosovë, Pejë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Bashkësitë fetare duhet t’i inkurajojnë viktimat të dëshmojnë për krimet.

(...) ne si bashkësi (komunitete) fetare duhet të jemi ana e fortë e iniciativës dhe ti shfrytëzojmë potencialet dhe ndikimin tonë të viktimat dhe ti inkurajojmë që të dëshmojnë për krimet të cilat janë kryer ndaj tyre.

Deklaratë: Rexhep Lushta, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Mitrovicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Nuk e kam te qartë definicionin për viktimën. Nuk duhet të ketë barazi të viktimave dhe agresorit.

(...) nuk e kam krejtësisht të qartë definicionin për viktimat, kush është viktimë, për arsye se kjo mënyrë thërret për paqe, sikurse po na barazon me agresorin apo iniciuesin e luftës. Mendoj se këtë duhet sqaruar, sepse nuk do të arrijmë kurrfarë suksesi poqëse ne duhet vetëm të falim.

Deklaratë: Nysret Abazira, Këshilli i Lartë i Bashkësisë Islame, Rahovec, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Teologët duhet ti përcjellin mesazhet për pajtim.

(...) pasi që jemi shërbëtorë të Perëndisë, si teologë të feve të ndryshme, duhet ti përcjellim mesazhet e paqes, çdo herë në to të flitet e vërteta, duhet të besojmë në atë që e themi dhe të angazhohemi në atë drejtim.

Deklaratë: Ajni Sinani, teolog në Universitetin Islam, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Në mandatin e KOMRA-së duhet të jetë edhe diskriminimi.

Në fillim të viteve të ’90-ta, më ka ndodhë një pakënaqësi. Fillova të ndjejë ndjenjën e diskriminimit. Mendoj se kjo është një ndjenjë e veçantë, dhe tërë kjo, në të gjitha materialet të cilët i kam lexuar me kujdes, askund nuk është përmendur diskriminimi, (...) Diskriminimi në radhë të parë në ndarjen e fëmijëve (...) Diskriminimi ka ekzistuar edhe të ndarja e pagave të mësimdhënësve, në rastin kur Zhivana, arsimtare e gjuhës angleze siç jam edhe unë, ajo e ka pagën dy herë më të lartë se unë.

Deklaratë: Greta Kaçinari, Kisha Katolike në Kosovë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Nëse flasim për përgjegjësinë, duhet të fillojmë nga vetja, e jo ta drejtojmë gishtin drejt të tjerëve.

(...) nëse duhet të flasim për përgjegjësinë, duhet të fillojmë nga vetja, e jo ta drejtojmë gishtin drejt të tjerëve, sepse gjykimi i të tjerëve, nëse nuk merremi me të metat tona, është shkaktari kryesorë i urrejtjes dhe konfliktit.

Deklaratë: Monarku Nifont, Kisha Ortodokse serbe, manastiri i Deçanit, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

E përkrahim iniciativën për KOMRA-në.

I falënderohemi organizatorit për nismën e kësaj iniciative shumë të rëndësishme, dhe ne gjithsesi do të angazhohemi që të japim mbështetjen tonë në të gjitha vazhdimet konkrete të këtij projekti.

Deklaratë: Monarku Nifont, Kisha Ortodokse serbe, manastiri i Deçanit, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Mandati i KOMRA-së duhet të përfshijë edhe torturat psikologjike.

Dëshiroj të japë edhe një sugjerim, e kjo është: të radhitet në llojet e lëndimeve, të cilat janë paraparë sipas mandatit (kompetencës) së KOMRA-së, edhe tortura psikologjike, së cilës i kanë qenë të nënshtuara viktimat e ndryshme në luftërat e ndryshme.

Deklaratë: Liridon Kadriu, aktivist i Bashkësisë Islame në Kosovë, Prishtinë, Kosovë, (Monarku Nifont, Kisha Ortodokse serbe, manastiri i Deçanit, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

Çfarë mund të bëjmë ne konkretisht për iniciativën?

Çfarë mund të bëjmë ne konkretisht, e pyes zonjën Kandiç? Poqëse keni instruksione për 20-30 veta, dhe nëse secili e kryen punën e tij, do ti kemi 30 punë, nga dhjetë angazhime pune do të jenë 300, pra na jepni diçka konkrete të bëjmë.

Deklaratë: Ramadan Shkodra, Kryesia e Bashkësisë Islame, Prishtinë, Kosovë, (Monarku Nifont, Kisha Ortodokse serbe, manastiri i Deçanit, Kosovë, Konsultimet Nacionale me komunitetin fetar mbi iniciativën për KOMRA-në, Prizren, Kosovë, 29. korrik 2010.

101. Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Banja Llukë, BeH
4. shtator 2010.**

Konsultimet i organizuan Shoqata e gazetarëve të BeH dhe Qendra Informativë –për ndihmë juridike nga Zvorniku. Morrën pjesë gjithsejt 42 pjesëmarrës-e dhe mysafirë. Moderator ishte Lazar Stojanov (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi). Për konsultimet raportuan TV BH, Gazetat e pavarura, ONASA dhe BHRT-HT 1. Para konsultimeve u mbajt debati televiziv në ATV, në të cilin morrën pjesë Arsim Gërgjaliu (Kosovë), Sllavko Kukiq, Ismet Sejfiq, Mladen Mirosavljeviq, Srgjan Puhalo (BeH), Zharko Puhovski (Kroaci), Zheleimir Zhilinin dhe Lazar Stojanov.

Mediat, në përkrahje të Iniciativës për KOMRA-në, u ndanë në përputhje me ndikimin të cilin politikanët e kanë në ta.

Mediat, në përkrahje të kësaj Iniciative, u ndanë në përputhje me ndikimin politik të cilin e kanë në ta politikanët e caktuar.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, koordinatorë e procesit konsultativ të Iniciativës për KOMRA-në, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Për disa politikanë, KOMRA nuk është e nevojshme, sepse nuk duan të ballafaqohen me të kaluarën.

Pse disa politikanë mendojnë se kjo nuk na duhet? Përgjegjja e vetme (...) është se ata njerëz nuk duan të ballafaqohen me të kaluarën, atyre u duhet nacionalizmi.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, koordinatorë e procesit konsultativ të Iniciativës për KOMRA-në, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Duhet të bëhet hulumtimi për perceptimin e Iniciativës për KOMRA-në në publik.

(...) a është bërë hulumtimi lidhur me perceptimin në media (...) tani është çështje tjetër se a është negative, pozitive, etj. Por edhe kjo është një e dhënë, sepse nëse është negative, do ta dimë se si të ndikojmë dhe ta ndryshojmë atë perceptim në kuptim pozitiv. Për këtë mendova.

Deklaratë: Mladen Mirosavljeviq, profesor, Fakulteti NUBL, Banja Llukë, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Nuk është bërë hulumtimi mbi perceptimin për KOMRA-në, por ajo është duke u studiuar me kujdes në artikujt e shtypit.

Ne nuk kemi (...) hyrë në hulumtim, sepse kjo gjë është shumë e shtrenjtë, ndërsa akcioni është mjaft i shkurtër. Do të thotë se matjen dhe hulumtimin e perceptimit nuk e kemi bërë, megjithatë ne shumë detalisht, i kemi personat për këtë, i studiojmë artikujt në shtyp për ne, dhe për to ne e kemi analizën e përmbajtjeve të tyre, kështu që ne ato i numërojmë dhe i përcjellim, por të jem i saktë ne ato nuk i masim, unë nuk pres që për shtatë muaj, sa jemi duke punuar, ti kryejmë ato, por kemi indikacione shumë të qarta se a po na dobësohet imazhi apo prishet.

Deklaratë: Lazar Stojanoviç, PR rajonal dhe drejtor i kampanjës për media të Iniciativës për KOMRA-në, Serbi, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Organizatat jo qeveritare nuk duhet ti shmangin “minat”.

Kush dëshiron që populli të jetë me të, le të mirret me politikë. Puna e atyre që janë në organizatat joqeveritare është që populli ti urrejë, dhe për mua ideja që të merrem me atë se si na shikojnë mediat, se si na shikon populli, është plotësisht e parëndësishme. Puna e organizatave joqeveritare është ti fusin temat në qendër të debatave.

Deklaratë: Zharko Puhovski, profesor, Fakulteti Filozofik, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

(...) akoma, posaçërisht në Bosnjë e Hercegovinë duhet të shkohet (...) e jo të merremi me shmangien, por me qëllim të shkelim në çdo “minë” në të cilën hasim dhe të përfitojmë eksplohimin si shok, i cili eventualisht do të ndikojë të ndokush.

Deklaratë: Zharko Puhovski, profesor, Fakulteti Filozofik, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Për Iniciativën për KOMRA-në ekzistojnë dy “mina” në BeH – organizatat joqeveritare të cilat janë nën ndikim politik, dhe ato të cilat për arsye të tyre e kanë lëshuar Iniciativën për KOMRA-në. Këto “mina” duhet të injorohen.

(...) kur flasim për Bosnjë e Hercegovinën, për këto mina. Një minë (...) vjen direkt nga ndikimi politik. Një pjesë e organizatave joqeveritare është direkt nën ombrellën e politikës, të cilat nuk e kanë në interes të tyre Iniciativën për KOMRA-në, ato gjithashtu finansohen direkt nga buxheti, kështu që gjenden nën të ashtuquajturën kontrollë direkte. Mina e dytë, në të cilën mund të hasë Iniciativa për KOMRA-në, në Bosnjë e Hercegovinë, është një pjesë tjetër e organizatave joqeveritare të cilat kanë qenë pjesë e nismës së KOMRA-së, dhe të cilat për arsye të tyre janë larguar nga Iniciativa. Do të thotë, se atë pjesë të historisë, vetë iniciativa për KOMRA-në, duhet ta injorë, duke punuar pikërisht në këtë qasje për të cilën foli z.Puhovski.

Deklaratë: Tanja Topiq, Fondacioni Fridrih Ebert, zyra në Banja Llukë, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Pjesa më e madhe e organizatave joqeveritare, e ka lëshuar Iniciativën për arsye materiale, sepse kanë pritë që përmes këtij procesi do të përfitojnë materialisht.

(...) pse organizatat joqeveritare të cilat e kanë përkrahë procesin e KOMRA-së, nën thonjëza, atë proces e kanë “pështryrë ashpër” dhe janë distancuar nga ai. Konfirmoj me përgjegjësi, me përjashtime të caktuara, i njoh disa nga organizatat joqeveritare

të cilat e kanë bërë këtë, se këtë e kanë bërë thjesht për arsye materiale. Pra, të priturat e tyre kanë qenë, që ndoshta në këtë proces të përfitojnë materialisht. Një pjesë e madhe e organizatave joqeveritare në Bosnjë e Hercegovinë, me të vërtetë janë mësuar që përmes realizimit të projekteve dhe aktiviteteve, vetëm të përfitojnë materialisht.

Deklaratë: Çelësi i të ardhmes, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Duhet të “shtyhet” ideja për KOMRA-në. Atë duhet ta paraqesin luftëtarët e pakompromis.

(...) e përshëndesë idenë për KOMRA-në, dhe mendoj se kjo është një ide, e cila pavarësisht nga minat dhe pengesat të cilat i cekën më parë pjesëmarrësit paraprak, duhet të jetojë dhe do të duhej të shtyhet para, pavarësisht pengesave në të cilat mund të hasë. Por megjithatë, dua të them se këtu idenë për KOMRA-në duhet ta paraqesin luftëtarët e pakompromis, njerëzit të cilët nuk janë frikësuar as gjatë luftës, e aq më pak në kohën e pas luftës.

Deklaratë: Radmilo Golijanin, NVO Liga për mbrojtjen e pronës private dhe të drejtave të njeriut, Trebinje, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Duhet të punohet një faqe interneti me të gjeturat nga hulumtimet.

Unë propozoj, (...) që së shpejti të punohet një faqe interneti në të cilën do të vendoset plani se si do të mbledhen ato rezultate, dhe të dilet me rezultatet përfundimtare dhe të publikohen ato, si (...) se është faza e parë e hulumtimit, të publikohet në një faqe interneti solide. Ajo së pari, do të shkaktojë polemikë, nga njëra anë, por nga ana tjetër do të sjellë edhe kontribute të njerëzve. Pra, të publikohet, hapësira apo qyteti ose territori ku janë kryer hulumtimet, e kësi territore sigurisht kemi.

Deklaratë: Zhelimir Zhilnik, regjisor, Novi Sad, Serbi, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Të vërtetat e vogla të cilat do ti paraqes KOMRA, do ti sjellin edhe të ashtuquajturat të vërtetat e mëdha.

(...) ka pasë fjalë për të vërtetat e vogla dhe ato të mëdha, të cilat janë konstruktuar si memorie kolektive të popujt e caktuar, në kontekste të caktuara. Janë shkruar në bazë të fakteve të caktuara. (...) fëmijët e mi do të kenë mundësi që atë të vërtetën e madhe ta kuptojnë përmes të vërtetave të vogla, dhe kjo për mua është me rëndësi, dhe kjo është për mua ai hapi të cilin e ndërmerr KOMRA për (...) të ardhmen.

Deklaratë: Mladena Tadej, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Duhet të gjinden personat e zhdukur. Për krimet e kryera duhet të përgjigjen individët, e jo i tërë populli.

(...) duhet të gjinden personat e zhdukur, sepse mendoj se vërtetë kjo është diçka shumë themelore, se familjet e tyre duan të dinë të paktën ku janë eshtrat e tyre, ndërsa sa i përket krimeve duhet të dënohen individët, e jo i tërë populli.

Deklaratë: Tanja Subotiq-Doshen, Aktivi i grave SNSD Banja Llukë/ Akademia Politike, Banja Llukë, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

E mbështes iniciativën.

Sa i përket vetë organizatës dhe të gjithë organizatave të cilat e mbështesin këtë qëllim, unë çdo herë dhe në çdo kohë jam i gatshëm të bisedoj dhe ta mbështesë, dhe të ndihmoj në cilindo aspekt këtë akcion.

Deklaratë: Milovan Dragojeviq, student, Fakulteti i shkencave politike, Banja Llukë, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Më pëlqen kjo Iniciativë, dhe mendoj se ajo do të ketë pasojë me ndikim shumë të gjerë, për të cilat ne sot akoma nuk jemi të vetëdijshëm.

Deklaratë: Srgjan Puhalo, psikolog, Banja Llukë, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Jam i kënaqur me tërë këtë tubim, dhe e mbështesë KOMRA-në.

Deklaratë: San Makareviq, ToPeeR, Doboj, NeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

KOMRA do të kontribuoj që gjërat e këqija të mos përsëriten.

Mendoj se me themelimin e KOMRA-së, se ky do të jetë një segment me të cilin do të vimë deri të shkaku se çka na ka ndodhë dhe të mos na ndodhë kurrë përsëri e këqija që ka qenë.

Deklaratë: Safet Murtagiq, Çelësi i të ardhmes, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

Duhet të ceken njerëzit të cilët u kanë ndihmuar pjesëtarëve të popujve tjerë të cilët kanë qenë në rrezik.

(...) duhet të ceken shembujt e mirë. Ka njerëz të cilët u kanë ndihmuar të tjerëve, të cilëve u është dashtë të ikin. Do të duhej të ceken dhe të emërohen ata njerëz, të përfshihen në ato të dhëna dhe të dihet për ta. Megjithatë, ai është kontribut.

Deklaratë: Bilana Bjelakoviq, ToPeeR, Doboj, BeH, Konsultimet Rajonale me intelektualët mbi Iniciativën për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, 4 shtator, 2010.

103. Konsultimet nacionale me shoqërinë civile sllovene mbi Iniciativën për KOMRA-në

**11. shtator 2010.
Lubjanë, Slloveni**

Konsultimet e para me shoqërinë civile nga Sllovenia i organizoi Instituti për Paqe, anëtare e Koalicionit për KOMRA-në. Në konsultime morën pjesë 24 pjesëmarrës, në mesin e tyre ishin përfaqësues nga Iniciativa civile të aktivistëve të shlyer, Lidhja e Shoqatave të veteranëve të luftës në Slloveni, bashkësitë akademike dhe gazetarë. Përfaqësuesit e Koalicionit për KOMRA-në nga Kroacia (nga organizata Documenta, Qendra për gratë viktime të luftës dhe Legalis) ofruan informata shtesë për vetë iniciativën dhe për përvojat e shteteve tjera me komisionet e këtij lloji.

Të gjithë pjesëmarrësit u pajtuan se është e domosdoshme përfshirja e Sllovenisë në Koalicionin për KOMRA-në.

KOMRA dhe pse KOMRA në Slloveni?

Mua më duket, se është lehtë të përgjigjemi në pyetjen KOMRA apo pse KOMRA në Slloveni. Më duhet të nisem nga rasti i vetë të fshirëve si shkelja më e madhe e të drejtave të njeriut në Slloveni. (...) Për njerëzit të cilët nuk e dinë çka do të thotë kjo, kjo do të thotë kur dikush ju vë në listën e të paekzistuarve dhe bëheni plotësisht të paralizuar, nuk mund të bëni asgjë më shumë. (...) Gjahu në ata 25 mijë njerëz ishte i hapur, çdo polic kishte të drejtë t'ju dërgojë përtej kufirit, t'ju dëbojë nga shteti ndërsa fëmijët t'ju mbesin aty. (...) këtu s'ka kurrfarë dileme, që KOMRA në Slloveni është më se e domosdoshme për të sqaruar të kaluarën dhe që kjo të mos përsëritet kurrë më.

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Iniciativa civile e aktivistëve të shlyer, Ptuj, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

(...) nuk njihemi mjaft mirë, si ka ardhur deri të shlyerja (fshirja), si është bërë kjo. Natyrisht se nuk i dimë faktet elementare, çfarë ka ndodhë me ligjshmërinë, çka ka ndodhë me udhëzimet e brendshme administrative, cilët zyrtarë shtetërorë e kanë kryer këtë punë dhe kanë bërë shlyerjen (fshirjen) e tyre. Por, akterët kyç akoma nuk flasin. Çdo

herë kur paraqitet mundësia që kushdo prej tyre të pyetet çfarëdo në lidhje me këtë çështje, ata ose i shmangen përgjigjes ose japin ndonjë përgjigje diplomatike, ose thjeshtë e injorojnë këtë çështje. Kështu që pjesa e përgjegjësisë sigurisht se mbetet plotësisht e pa hulumtuar. (...) kjo ka qenë njëra prej arsyeve pse kemi menduar në vitin 2008 dhe pse akoma mendojmë se është i domosdoshëm hulumtimi i gjerë në kontekstin e shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut në këtë rast, në territorin ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Neža Kogovšek, Instituti për paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

(...) me KOMRA-në ne e fitojmë kontekstin. Në jemi të shlyer (fshirë), këtu në këtë shtet nacional, ne jemi tërësisht jashtë kontekstit. Sepse shteti ka hyrë në BE, disi është ndryshuar ai milje gjeografik (...) Njerëzit nuk na njohin, sepse është ndryshuar konteksti. Ne jemi tërësisht pa rrënjë dhe nuk po njihet rrëfimi ynë. Prandaj për këtë arsye, KOMRA e bënë kontekstualizimin.

Deklaratë: Dimitar Anakiev, regjisor dhe njëri nga të shlyerit, Radovlicë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Sllovenia ka qenë pjesë e shkatërrimit të Jugosllavisë.

...Sllovenia ka qenë pjesë e shtetit të përbashkët të Jugosllavisë për 46 vite dhe ka qenë pjesë e procesit të shkatërrimit të atij shteti. Nga këndvështrimi formal në pyetje është bashkësia dhe shteti i cili i ka takuar atij rajoni dhe i cili nga ai proces ka dalë me pasoja. Ato pasoja nuk kanë qenë aq të vështira dhe të tmerrshme si në disa vende tjera post-jugosllave (...). Megjithatë ato pasoja kanë ndodhë, gjithashtu ka pasë edhe viktima të luftës dhjetë-ditore. Përpos kësaj kanë ndodhë edhe disa shkelje tjera të të drejtave të njeriut, të cilat bëjnë pjesë në kontekstin e shkatërrimit të Jugosllavisë. (...) pasi që ai është një proces, i cili ka ndodhë në tërë rajonin, viktimat që kanë ndodhë në Slloveni nga ai proces [themelimi i KOMRA-së] nuk guxojnë të anashkalojnë.

... pasi që shteti ynë në vetë konstituimin e tij, në vetë themelimin e tij bartë gjurmët e shkatërrimit dhe të luftës, absolutisht nuk guxon të lihet jashtë këtij procesi [themelimit të KOMRA-së] i cili rrjedhë post-festum dhe përmes të cilit akterët tentojnë të ballafaqohen me të kaluarën dhe nga ajo të nxjerrin leksionet e mundshme për të tashmen dhe të ardhmen.

Deklaratë: Vlasta Jalušič, Instituti për paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Në njëfarë mënyre Sllovenia është prodhim i shkatërrimit të Jugosllavisë. Dhe, Sllovenia nuk është ndarë siç mendojnë disa në mënyrë të gabuar, sepse vetëm atëherë kur mbijeton qeveria qendrore, mund të keni ndarje. Në rastin e Jugosllavisë ka qenë në pyetje shkatërrimi, i cili formalisht-juridikisht ka filluar me Slloveninë. Në njëfarë mënyre edhe dhuna në formë të armatosur ka filluar me atë ndarje gjegjësisht me pavarësimin e Sllovenisë.

Deklaratë: Igor Mekina, gazetarë, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Kush janë viktimat?

Sa u përket viktimave, kemi viktima. Viktimat në pjesën më të madhe, natyrisht, janë fshirë, të cilat (...) e kanë edhe një çështje të hapur, (...) çështja e dëshmipërblimit. Kjo çështje akoma nuk është përmbyllur. (...) dhe unë në këtë proces e shoh [themelimin e KOMRA-së] si mundësi që të vijmë deri të zgjidhja e çështjes për këtë grup njerëzish... Pastaj, këtu janë edhe Sllovenët të cilët kanë qenë në tanke të cilat kanë shkuar në Radgonë. (...) Ata, sipas meje, gjithashtu janë viktima. Ata nuk kanë dashtë të marrin pjesë në atë punë, por atyre u është dashtë ta bëjnë. Këtu janë edhe viktimat në civilë, ata janë njerëzit të cilët kanë qenë të dëbuar, të cilëve u është marrë nënshtetësia. Do të thotë, këto janë gjërat të cilat kanë mbetë pezull dhe në shpirtat tonë dhe në ndërgjegjen tonë, dhe duhet të përpiqemi që këto gjëra të zbulohen.

Deklaratë: Igor Mekina, gazetarë, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

(...) të vejat e të vararëve në luftë për pavarësi, në të cilat ligjvënësit kanë kursyer dhe me pak fjalë kanë tentuar ta zgjidhin problemin, duke u dhënë disa dëshmipërblime afatshkurtra dhe me mbrojtjen e përgjithshme ligjore duke u dhënë mundësinë e pensioneve familjare, etj. Ato të veja sipas ligjit i kanë humbur disa bonuse gjegjësisht shtesa. (...) në të vërtetë legjislatura (...) ka përcaktuar një censuzë në bazë të të cilit ndihma për invaliditet familjarë, e cila do të mund t'ua zgjidhte pozitën sociale, nuk u takon. E veja e luftarit të vrarë (...) për 40 euro e tejkalon atë censuz (bonus) dhe nuk ka të drejtë në ndihmat shtesë (shtesat) të cilat do t'ia mundësonin një jetë normale dhe të dinjitetshme. Megjithatë, në fund të fundit, edhe ato të veja janë në një formë viktima të konfliktit, siç janë edhe fëmijët e tyre.

Deklaratë: Jože Romšak, Lidhja e Shoqatave të veteranëve të luftës, Tërzhic, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Çështja e përgjegjësisë morale.

Ekziston një nivel i cili nuk është përpunuar, dhe unë mendoj se do të ishte mirë të përpunohet. Ai është niveli i moralit, niveli i përgjegjësisë morale. Kjo natyrisht është një çështje tejte e ndjeshme. Siç e dimë, këtu shumë lehtë ndërlihet ideologjia.

Deklaratë: Sergej Flere, Fakulteti filozofik, Maribor, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Mendoj se, në fund të fundit, e kemi obligimin moral, jo për neve të cilët gjendemi në Slloveni, por përgjegjësinë morale ndaj viktimave të cilat me rastin e shkatërrimit të Jugosllavisë kanë qenë viktimë të dhunës, krimeve dhe luftërave në viset tjera. E kemi obligim moral që t'i bashkangjitemi Koalicionit, sepse Koalicioni me të vërtetë do të përfshijë tërë hapësirat e ish Jugosllavisë dhe kështu do të ketë legjitimitet më të madh.

Deklaratë: Vlasta Jalušič, Instituti për Paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Çështja e përgjegjësisë kulturore

(...) shtrohet çështja (...) e përgjegjësisë në kulturë, shkencë, arsim dhe në media. (...) Para se gjithash në kulturë, posaçërisht kur bëhet fjalë për fenomenin të cilin unë e quaj >>kultura e fshirjes<<, që nuk është vetëm fati i 25 mijë njerëzve, por është një sjellje e cila ka lëshuar rrënjë në kulturën sllovene, në shkencë, në media (...) Përgjegjësia e kulturës Sllovene fillon nga viti '91, kur ka filluar spastrimi, nëse doni të themi kështu, i pjesëtarëve të etnitetve tjera në nivelet e larta kulturore, shkencore dhe arsimore. Pastaj vazhdon si një diskurs, i cili praktikisht ka mbizotëruar deri në vitet '95. Tani e kemi një popullaritet të kulturave të jugut (...) Mendoj se në atë edhe më shumë është i thurur racizmi. Kështu që mendoj se kultura dhe shkenca duhet të debatojnë në mënyrë kritike lidhur me problemin e përgjegjësisë.

Deklaratë: Svetlana Slapšak, Instituti për studime Ballkanike dhe Mesdhetare, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Dëshmitë publike janë të rëndësishme për të ndryshuar opinionin publik.

(...) të gjitha ato vendimet të gjykatave të cilat janë marrë deri më tani në dobi të të shlyerve (fshirëve) akoma janë në kundërshtim me bindjen e gjerë. Opinioni publik në shumicë janë kundër të shlyerve (fshirëve), çfarëdo që do të thotë kjo, sepse opinioni i gjerë, gjegjësisht njerëzit të cilët qëndrojnë pas kësaj, fare nuk e dinë se çka do të thotë kjo, kjo është ajo që

më së miri i ndihmon kuptimit të kuptueshmërisë ndërkombëtare të ndonjë situatë.

Unë e shoh një problem të madh (...) në qëndrimin administrativ, burokratik, të administratës shtetërorë, e cila tërë çështjen [shlyerjen] e ka bërë në mënyrë të orkestruar gjatë atyre viteve, në këto 18 vite ai qëndrim nuk ka ndryshuar. Ata edhe sot, verbërisht besojnë se kanë vepruar sipas ligjit, edhe pse në fakt i kanë zbatuar udhëzimet, të cilat kanë qenë në kundërshtim me ligjin gjegjësisht të cilat nuk kanë qenë të bazuara në ligj. (...) nëse sot flisni me zyrtarët shtetërorë, ata edhe më tutje, pas 18 vitesh, pas të gjitha vendimeve të Gjykatës Kushtetuese, në fund të fundit, pas vendimit të Gjykatës së Evropës për të drejtat e njeriut, verbërisht besojnë se kanë vepruar sipas ligjit.

Deklaratë: Neža Kogovšek, Instituti për Paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

(...) mendoj se një komision i tillë hulumtues me të vërtetë do të mund ta parashtrojë çështjen e përgjegjësisë [për të shlyerit]. Dhe për publikun ky sigurisht do të ishte proces në të cilin do të shtrohej çështja, çfarë kam bërë unë atëherë? Ku kam qenë unë në vitin '92, në kohën e shlyerjeve? Çka kam menduar unë atëherë lidhur me atë gjë? Ndoshta edhe vetë ata zyrtarë, të cilat kanë marrë pjesë në te, do të shtronin disa pyetje shtesë.

Deklaratë: Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Doktrina e luftës së Dytë Botërore.

[E kemi nisur këtë iniciativë] edhe për shkak të përvojave të mëhershme, që pas luftës së dytë botërore, pas dhunës e cila ka rrjedhë si pasojë, faktet nuk janë dokumentuar, por edhe për shkak të bindjes se është e rëndësishme të dokumentohet çdo dhunë dhe se ai është bazamenti i mundshëm dhe pikënisjet e mundshme për diskutim lidhur me atë se çfarë na ka ndodhur, si jetojmë me atë sot, çfarë na duhet që të mund të vazhdojmë më tutje,,

Deklaratë: Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Këtu nuk bëhet fjalë vetëm për të kaluarën tragjike dhe të tmerrshme. Ajo [luftërat e viteve '90] është një përvojë (...) e cila njëherësh është edhe një mundësi (...) për të menduar dhe mendoj se këtë mundësi nuk guxojmë ta lëshojmë, si ata të cilët janë vendosur në hapësirën evropiane me historinë evropiane, e cila e bartë barrën e Luftës së Dytë Botërore. Njëherësh ne të cilët i qasemi bashkësisë politike evropiane, përmes orvatjes së kuptimit të atyre përvojave [luftërave], mundemi që në procesin e formësimit

të vetë bashkësisë, atë të kaluar ta ndërtojmë në mënyrë pozitive në të ardhmen tonë, në aspektin e kuptimit më të mirë dhe ta bazojmë në atë çfarë ka ndodhur. Dhe të përpiqemi, së paku të përpiqemi, të bëjmë shmangien e ngjarjeve të ngjashme. (...) Poqese Sllovenia të largohet nga procesi i KOMRA-së, e heqim veten dhe gjeneratat të cilat kanë lindë gjatë kohës së shkatërrimit të Jugosllavisë, dhe nga mundësia e kuptimit të atyre përvojave.

Deklaratë: Vlasta Jalušič, Instituti për paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

[Komisioni do të] përgatisë raportin, të bazuar në faktet e dokumentuara për krimet dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut, i cili do të ishte më i mirë, bazë më e mirë për interpretimet e ndryshme, sepse interpretime çdoherë do të ketë. Unë nuk mund ta paramendoj se do të ketë vetëm një apo dy interpretime. Shpresoj se së bashku do të mund të ndërtojmë një hapësirë për mirëkuptim në publik, në të cilin do të ketë më shumë interpretime, që në demokraci është e mirëseardhur dhe në rregull.

Deklaratë: Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Komisioni hetues nacional apo rajonal?

Mendoj se, poqese do ta bëjmë këtë së bashku me KOMRA-në, do të jemi shumë më të fortë dhe më shumë, dhe më konstruktiv, sepse thjeshtë në Slloveni nuk ekziston ky vullnet, nuk ka interesim të publikut.

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Iniciativa civile e aktivistëve të shlyer, Ptuj, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Nëse ky do të ishte komision nacional, atëherë do të jetë parasegjithash komision për shlyerjen (...) Nëse do të jetë komision rajonal, ndonjë zyrë rajonale sllovene e KOMRA-së, atëherë me të shlyerit sigurisht do të merreshin në një kontekst më të gjerë (...), atëherë sigurisht në rend dite do të ishte çështja e racizmit e cila në disa shtete ka qar deri të vrasjet masive të njerëzve, ndërsa në Slloveni ka sjellë deri të shlyerja (fshirja). Poqese do të kufizoheshim vetëm në të shlyerit, mund të ndodhe që të mbesim vetëm në nivelin e hulumtimit të një pjese të administratës. (...) Nëse ai do të jetë komisioni për të shlyerit, të djathtit sigurisht do ti kundërshtojnin asaj në mënyrë aktive, (...) ndërsa të majtit do ta toleronin, nuk do të kundërshtojnë në mënyrë aktive, por do të tentojnë ta relativizojnë atë (...) Por, nëse çështjen e të shlyerve do ta venim në një kontekst më të gjerë rajonal, dhe nëse do të thelloheshim më shumë në shkaqet të cilat kanë sjellë deri te ato ngjarje, atëherë rezistenca në Sl-

loveni do të jetë më e madhe. Sepse ai kontekstualizmi i gjerë do të hapë (...) një diskutim në të cilin vetë pavarësimi [i Sllovenisë], madje edhe shlyerja/fshirja, më duk do të përmendej fare. (...) deri në pavarësi, domosdoshmëria e saj është arsyetuar me atë (...) se ne Sllovenët me ata atje poshtë nuk kemi kurrfarë lidhjesh. Kjo veçanërisht ka ardhë në shprehje kur në vendet e jugut ka shpërthyer lufta, dhe kur çdo ditë më media kemi dëgjuar se duhet të ikim sa më parë, të distancohemi nga ata Ballkanasit primitiv. Pikërisht ai miti i distancimit, atë dukje tonën, të cilët nuk kemi kurrfarë lidhjesh me Ballkanasit, ai kontekstualizmi i gjerë do ta shuan dhe zhdukë. Dhe do të dëshmohej, se pikërisht ai mit i ka ndihmuar mospërfilljes, me të cilën zyrtarët dhe politikanët e kanë bërë atë shlyerje (fshirje).

Deklaratë: Gorazd Kovačič, Fakulteti Filozofik, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Sfidat me të cilat ballafaqohet Iniciativa.

Qëllimi i këtij procesi është mjaft ambicioz, nga ana tjetër rezultati përfundimtar është mjaft i pasigurt. Në fakt, kur çështja të kalojë në duar e politikanëve ekziston rreziku i madh se ato qëllimet e mira deri diku të ndryshohen. (...) pa marrë parasysh se çfarë do të jetë qëllimi final, a do të formohet me të vërtetë ai komision në mënyrë formale, a do ta japin pëlqimin parlamentet apo jo, në të vërtetë vetë procesi është sukses. (...) madje vetë rruga, gjegjësisht [konsultimet] procesi padyshim do të këtë pjesëmarrjen dhe ndikimin e tij, i cili sigurisht do të jetë pozitiv, si për tërë Jugosllavinë, poashtu edhe për Slloveninë. Prandaj, nga ky këndvështrim i uroj procesit sukses.

Deklaratë: Jernej Rovšek, zëvendës i Mbrojtës së qytetarëve të Republikës së Sllovenisë, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Satisfaksioni qëndron në dëshmitë dhe duke treguar me gisht drejt përgjegjësve

Asgjë nuk ka ndodhë rastësisht, nuk ka ndodhë, mendoj se shprehja ka qenë, nuk ka „gabuar kompjuteri,“ por dikush e ka bërë me qëllim, për këtë ekzistojnë dokumentet, këtu mes nesh janë të shumtë ata të cilët i kemi parë ato dokumente me data, nënshkrime, emra të institucioneve të cilat e kanë nisur makinerinë. Do të thotë, ata janë njerëzit me emër e mbiemër, pjesëtarë të disa institucioneve shtetërore, ministrive, etj. (...) unë nuk besoj se Sllovenia është e aftë me tërë shoqërinë e saj civile, sektorin civil, se është e aftë ti sjellë fajtorët para gjykatës dhe procedurës penale. Është folë shumë për të treguar të vërtetën për viktimat, dhe kjo së paku është një lloj satisfaksioni. (...) Më duhet ta përsëris, përsërisë dhe ta përsëris, që një ditë vërtetë të ndodhë që të tregojmë me

gisht personat /ai dhe ai/ të caktuar që ka bërë atë, dhe kjo do të jetë satisfakcion për të gjithë të shlyerit (fshirët) për atë veprim brutal ndaj jetëve të njerëzve.

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Iniciativa civile e aktivistëve të shlyer, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Komisioni natyrisht se e ngritë çështjen e përgjegjësisë, por nuk e ngritë çështjen e fajësisë. Fajësia është diçka që është në kompetencën e gjykatës.

Deklaratë: Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

Propozim: që në listën e veprave penale nën kompetencën e komisionit të hyjë kualifikimi ligjor, i cili në nivelin e përgjithshëm do ti referohej të shlyerve. Rezultati i diskutimit është formulimi, si në vijim:

»privimi sistematik, arbitrarë dhe i paligjshëm apo pengimi i qasjes në nënshtetësi dhe në realizimin e të drejtës për qëndrim të përhershëm,,»

Deklaratë: Neža Kogovšek, Instituti për Paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Lubjanë, Slloveni, 11.09.2010.

104. Konsultime nacionale me komunitetet lokale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Podgoricë, Mali i Zi
14 shtator 2010**

Konsultimet nacionale me përfaqësuesit e komuniteteve lokale në Malin e Zi, u organizuan nga Qendra për Edukim Qytetarë (QEQ/CGO), në Podgoricë. Fjalën hyrëse e mbajtën Tarzan Milošević, Kryetar i Komunës së Bjello Poljes, Vladimir Mrčević, Nënkrjetar i Komunë së Herceg Novit, Tea Gorjanc Prelević, nga Aksioni për të Drejtat e Njeriut dhe Dragoljub Vuković, nga PCNEN. Takimin e moderuan Daliborka Uljarević, drejtoreshë ekzekutive në QEQ (CGO) në Podgoricë, si dhe Dragoljub Vuković, ndërsa morën pjesë 27 pjesëmarrës, përfaqësues nga komunitetet lokale, politikanë dhe gazetarë.

Takimin e përcollën një numër i madh i medieve nga Mali i Zi, Antena M, Radio Mali i Zi, Pro TV, Lajmet TV, Mina, TV Mali i Zi, Radio Evropa e lirë, In TV, Lajmet, Pobjeda, Atlas TV dhe MBC TV.

Është e nevojshme një mbështetje e fuqishme e BE, e cila do të mund të jetë organ i shkallës së dytë, i cili do të mund t'a zhblllokojë procesin, në rast të ngecjes të tij.

Pra, bëhet fjalë për nenin 35, të Statutit, paragrafi 2. (...) Konstatimi i tillë nuk ka efektin e vendimit të gjykatës. Megjithatë, ka shqetësime se mund të çrregullohet balansi mes prezumimit të pafajësisë dhe dyshimit të bazuar kundër të akuzuarit të mundshëm, gjegjësisht të gjykuarit. Prandaj, unë propozoj që të jepet një afat i arsyeshëm kohor, për këto informata, që të mos publikohen në opinion, përderisa t'i mundësohet prokurorisë të reagojë. Në ... të themi për një vit apo dy vite, dhe ti lihet një hapësirë e caktuar prokurorisë për reagim. Dhe, pas skadimit të atij afati kohor, atëherë ajo informatë do të bëhej plotësisht e hapur për opinionin e gjerë. (...) Por, gjithashtu mendoj se është e domosdoshme një mbështetje e fuqishme e bashkësisë ndërkombëtare, parasegjithash e BE-së (...) Atëherë ajo do të mund të jetë, le të themi ashtu, organ i shkallës së dytë për shtetet e rajonit, e cila do t'i ketë ingerencat e caktuara direkte, indirekte, formale apo jo-formale, që në rast të ngecjeve potenciale të punës, ta zhblllokojë tërë sistemin.

Deklaratë: Sergej Sekulović, anëtar i Kuvendit Komunal në Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

Periudhën kohore të Komisionit duhet zgjatur, sepse nuk do të mund të shkruhen të gjitha. Ndoshta do të duhej të shtohet, se ka pasur edhe shembuj të mirë.

Unë u lajmërova, sepse mendoj se periudhën kohore duhet zgjatur, sepse nuk do të mund të shkruhen dhe evidentohen krejt çfarë ka ndodhur. (...) Plotësisht pajtohem për krimet e luftës, shkeljet e të të drejtave të njeriut, por mendoj se ndoshta do të duhej të shtohet edhe ajo se ka pasë edhe shembuj të mirë të sakrificës, pa marrë parasysh sa të tmerrshme kanë qenë ngjarjet në tërë territorin e ish Jugosllavisë. Mendoj se përpos tërë atyre krimeve dhe shkeljeve të të drejtave, këtij komisioni nuk do t'i pengonte po ti shënonte edhe ata shembuj simbolik.

Deklaratë: Braho Adrović, nënkryetar në Komunën e Beranes, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

A do të bashkëpunojnë me të vërtetë organet shtetërore me KOMRA-në? Çka i obligon ata për këtë bashkëpunim?

Do të doja ta komentoj nenin 8, Obligueshmëria e bashkëpunimit të shteteve me KOMRA-në. Unë pyetem, se a do të bashkëpunojnë ato organe

shtetërore, me të vërtetë me KOMRA-në? Çka i obligon ata për këtë bashkëpunim, në këtë moment, a është rregulluar kjo çështje me shtetet anëtare të ish Jugosllavisë? Dhe, a do të mundet KOMRA, në çdo moment të kërkojë nga ato, të dhënat e caktuara, të cilat janë të nevojshme që të sigurohen faktet, që ata të cilët janë kryesit e krimeve të luftës të përgjigjen për këtë?

Deklaratë: Dragan Ivanović, Komuna e Podgoricës, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

KOMRA e heq përgjegjësinë kolektive dhe çon drejt pajtimit.

Më vjen mirë që ekziston diçka siç është KOMRA, që më në fund të heqim barrën e diçkaje që është teoria e përgjegjësisë kolektive. Përderisa akoma ekziston nëpër media, dhe përderisa akoma ata që e udhëheqin këtë shtet, thonë se të gjithë jemi fajtorë për diçka, mendoj se nuk do të ketë pajtim mes popujve të ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Anka Vukićević, anëtare e Kuvendit Komunal në Nikshiq, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

A do të hyjë në Statut edhe bombardimi i Murines?

Do të doja t'a bëjë një pyetje, a do ta bartë dikush përgjegjësinë për bombardimin e Murines, për vrasjen e fëmijëve?

Deklaratë: Vujica Lalić, anëtar i Kuvendit Komunal në Nikshiq, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

Në Komision do të duhej të inkuadrohen edhe përfaqësuesit e komunave, dhe në këtë mënyrë të lidhen me KOMRA-në.

... në të gjitha shtetet ekzistojnë shoqatat e komunave, në Serbi është Konferenca e përhershme e qyteteve, në Malin e Zi gjithashtu ekziston Asociacioni i komunave. Mendoj se do të ishte mirë të jetë një përfaqësues i komunave, nuk është e thënë të jetë kryetari i komunës, por dikush që ato shoqata apo asociacione e përzgjedhin. Nëse i kemi përfaqësuesit nga qeveria, përfaqësues nga sektori jo-qeveritar, mendoj se atëherë ai do të ishte një tregim i mirë, dhe në këtë mënyrë komunat do të lidheshin me këto aktivitete. (...) Ajo çfarë është e padiskutueshme, sipas meje, është evidente se keni dashur të keni një qasje rajonale ndaj kësaj, por mendoj se konfliktet në Maqedoni dhe Slloveni janë të një natyre fundamentalisht tjetër, nga këto që kanë qenë në shtetet tjera në rajon. A do të jetë e dobishme përfshirja e Sllovenisë dhe Maqedonisë,

apo ndoshta mund të jetë ngarkesë për funksionimin e KOMRA-së. E di se do të japë dimension rajonal, e di se kjo e rritë rëndësinë tani në kohën kur po flasim për këtë, por njëkohësisht mund të jetë ngarkesë në pjesën e shtjellimit të Iniciativës.

Deklaratë: Tarzan Milošević, kryetar i Komunës në Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010.

106. Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale Grupi punues IV: Avokimi i Iniciativës për KOMRA-në

17. Tetor 2010.

Zagreb, Kroaci

Fjalën hyrëse dhe moderimin e bënë Lazar Stojanović (Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi), Dinko Gruhonjić (Shoqata e pavarur e gazetarëve në Vojvodinë, Novi Sad, Serbi) dhe Gordan Bosanac (Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci). Në grupin punues morën pjesë 40 pjesëmarrës/e dhe dy vëzhgues: Jonathan Sisson (Swisspeace, Zvicërr), dhe Admir Duran (Impunity Watch, Serbi).

Qytetarët duhet njoftuar me idetë e Iniciativës për KOMRA-në.

Siç tha zotëri Lazar, në një moment keni thënë se nuk është aq me rëndësi sa është që qytetarët të dinë, se grupet konkrete të synimit janë më të rëndësishmet. Unë nuk pajtohem me këtë sepse mund të vijmë deri të një situatë që ky tregim i ynë të ndodhë, pra që komisioni të krijohet dhe ta prodhojë raportin përfundimtarë, por të mos ketë efektin të cilin ne duam ta arrijmë me këtë rrëfim dhe me këtë përpjekje.

Deklaratë: Milan Cakić, Këshilli për iniciativën qytetare, Nish, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Mendoj se është e nevojshme që paraprakisht të hartohet mirë dhe të shpjegohet pse janë të nevojshëm një milion nënshkrime. Çfarë është rëndësia e kësaj, në mënyrë që secili që i mbledh nënshkrimet dhe i cili do të jetë i ekspozuar në rrugë me poshtërime të ndryshme dhe me momente të shumta demotivuese, në çdo moment për veten duke e ditur pse po e bënë këtë, sepse vetëm në këtë mënyrë mund të komunikohet me tjerët.

Deklaratë: Marina Škrabalo, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Mendoj se duhet ta shfrytëzojmë këtë fushatë, që ti përgatisim aktivistët dhe fokusi të mos jetë vetëm në sigurimin e mbështetjes simbolike prej një milion nënshkrimesh, por ti fitojmë së paku një milion përkrahës të cilët do t'ua përcjellin tjerëve idetë për të cilat ne po angazhohemi.

Deklaratë: Zlatko Vujović, CEMI, Podgoricë, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Duhet dalluar fushatën për opinionin publik nga fushata për vendim-marrësit. Fushata duhet të jetë agresive. Në fushatë duket pasur kujdes në planifikimin strategjik, sepse ajo do të zhvillohet në shtatë shtete.

Në avokimin publik i drejtohem vendim-marrësve, gjegjësisht politikanëve dhe kur flasim për ato porosi, ato sërish formulohen më ndryshe kur paraqiteni para politikës, e ndryshe kur paraqiteni para opinionit publik..

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillimin e resurseve civile, Nish, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Sa i përket fushatës (...) Duhet të jetë më agresive, tani këtu po e jap një sugjerim. Shumë më agresive, por jo në kuptimin që të shkohet me armë nëpër rrugë dhe të detyrohen njerëzit të nënshkruajnë, por përkundrazi – më agresive në qasje ndaj shërbimeve publike dhe me përmbajtje e cila nuk do të ketë ofendime të ndjenjave të viktimave, familjeve të viktimave dhe të gjithë qytetarëve tjerë. E dyta, sa më shumë që i afrohesha radhës për të marrë fjalën, aq më rrallë kolegët e mi i përmendnin të rinjtë. Mendoj se në vetë iniciativën janë të rinjtë, posaçërisht ata të shkollave të mesme kanë humbur nga vetë rrethpamja.

Deklaratë: Tomislav Dujmović, Qendra për studimet e paqes, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Duke menduar për të gjithë këto propozime, se çfarë do të duhej bërë, mua mu kujtua se ne duhet, sipas mendimit tim personal pasi që marrëdhëniet ndër-etnike janë një problem shumë të madh, madje edhe shokante, që fushata e KOMRA-së do të duhej të jetë shokuese. Ndoshta në atë veprim si në Kroaci, nuk di për vendet tjera, kur është punuar promovimi për sigurinë në komunikacion, me ç'rast të gjithë kemi paraqitur fotografi shokuese, pasojat shokuese se çfarë u ka ndodhë njerëzve kur nuk i kanë respektuar rregullat në komunikacion (...) Prandaj mu kujtua se ne spotin e promovimit të KOMRA-së ndoshta ndonjë çetnik do të duhej t'i thërrasë Kroatët

që të ballafaqohen me të kaluarën, dhe pastaj të na reagojë i tërë opinionin në Kroaci, që të ngritën shoqatat, dhe pastaj ne t'ua sqarojmë se çfarë është KOMRA.

Deklaratë: Srđan Antić, Qendra për Dialog – Nansen, Osijek, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Organizata jonë, në Ditën Ndërkombëtare të personave të zhdukur, me 30. gusht, ka organizuar një aksion simbolik, ashtu që ka vendosur 400 palë këpucë në sheshin kryesorë në Prishtinë, atëherë ka pasë shumë njerëz të cilët janë ndalur, të cilët kanë dashtë të nënshkruajnë petitionin për shkak të simbolikës që e kanë parë. Ajo ngjarje ka qenë shumë prekëse, aq emocionuese, sa që nuk ka pasë nevojë që të kërkohet nga ata njerëz që të ndalen dhe të bisedojnë me neve, ata vetë e kanë bërë këtë. (...) Kjo është njëra prej mënyrave, që do të duhej marrë parasysh, kur do ta planifikojmë fushatën e nënshkrimeve dhe diçka që ndoshta do të duhej përfshirë në fushatën mediale të cilën do ta bëjmë.

Deklaratë: Raba Gjoshi, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kosovë, Prishtinë, Kosovë, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Ajo çka kemi harruar fare, është se ne këtu i kemi shtatë tregje të ndryshme. Shtatë tregje të ndryshme të cilat pastaj mund ti ndajmë në segmente, siç thonë ata në gjuhën komerciale, në x, y grupe të synimit. Në këtë gjë nuk po kushtohet vëmendje, por kjo rrjedh nga të gjitha diskutimet këtu. Ky nga Osijeku do ta thotë një gjë. Sllovenia do të thotë diç tjetër, Kosova sërish diçka tjetër, edhe në këto duhet kushtuar vëmendje. Prandaj, se në hapat në vazhdim duhet kushtuar vëmendje në planifikimin strategjik të fushatës.

Deklaratë: Tin Nuić, Media Risol, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Grup i rëndësishëm i synimit janë të rinjtë.

Shumë më e thjeshtë është të shkohet në fakultete, prandaj i propozoj fakultetet, dhe gjithashtu pajtohem se fushata do të mund të ishte, nuk do të thoja agresive, por më provokuese. Të provokojë reagime.

Deklaratë: Mladena Tadej, Documenta, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Më duket se ndoshta në fazën e parë të lobimit do të ishte shumë më e dobishme t'u qasemi politikanëve të gjeneratave të reja të cilët ndoshta akoma nuk kanë ndikim në publik, por janë më me ndikim dhe të cilët kanë arritur një respekt në

partitë e tyre dhe mund ti qasen bartësve kryesorë të politikanëve në mënyrën në të cilën ne nuk do të mundemi.

Deklaratë: Mladena Tadej, Documenta, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

(...) mendoj se është e domosdoshme që rrëfimin për krimet e luftës ta formësojmë, paraqesim te njerëzit e rinj përmes elementeve të kulturës të popullarizuar.

Deklaratë: Danilo Marunović, drejtor, Podgoricë, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Të punohen dy spote (klipe). Njëri spot të jetë i drejtuar për të rinjtë. Sot, të rinjtë nuk duan të dëgjojnë për krimet. Lufta ka mbaruar para 15 vitesh, dhe nuk mundeni ti mbliidhni që ti shikojnë ato. Ata kanë qëndrime më ndryshe dhe pikëvështrime tjera, ndërsa ata janë pjesa më e madhe e popullatës së synimit dhe më e rëndësishme të cilës i drejtohet KOMRA. (...) Ajo që dua të propozoj shtesë, e që është shumë e lirë dhe e mundshme të realizohet, është festivali i filmit të shkurtë i cili do ta mbulojë KOMRA-në. Kjo nuk do të jetë e kushtueshme për KOMRA-në. Këtë do ta bëjnë vetë njerëzit. Jepjani kushtet, jepjani qëllimin, ata do ta bëjnë. Pastaj, galeria e fotografive të artistëve të cilët do ta përshkojnë tërë këtë hapësirë.

Deklaratë: Radomir Jagodić, OJQ Izbjeglica, Rudo, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

(...) ne duhet ta kemi parasysh se si detyrë prioritare para nesh po paraqitet një publik i ri, tërësisht i humbur, i pa-arsimuar, pa frymëzuar dhe i pa motivuar. Ata janë shumicë. Shumica prej tyre janë të rinjtë të cilët nuk dinë asgjë, të cilët nuk e lexojnë shtypin, të cilët nuk kanë ndonjë vizion, të cilët fare kanë harruar se çfarë ka ndodhur në Vukovarë.

Deklaratë: Drago Pilsel, gazetarë i pavarur, Zagreb, kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Duhet bërë hulumtime të opinionit të publikut lidhur me KOMRA-në

(...) hulumtimi i opinionit të gjerë mund të jetë shumë i rëndësishëm. Mund të jetë një mekanizëm i fortë i presionit sepse në atë hulumtim mund të kërkon përgjigjen ne pyetjen e cila mund të sjellë rezultatet të cilat për ju janë shumë të favorshme dhe ato ti paraqitni si lajm i cili do të mund të jetë më i rëndësishëm se sa mbledhja e një milion nënshkrimeve. Pra, nëse ju në secilin shtet të ish Jugosllavisë i keni 40% të njerëzve të cilët thonë

se është e nevojshme të emërohet secili shtet, secili krim, pavarësisht se a do të jetë ajo komisioni, ju do ta krijoni atmosferën të cilën politikanet do ta identifikojnë si presion të publikut.

Deklaratë: Marko Veličković, Qendra për zhvillim të resurseve civile, Nish, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Unë plotësisht e mbështesë idenë e zhvillimit të hulumtimit [të opinionit të publikut], mendoj se kjo është shumë e rëndësishme. Së pari nga aspekti që të shohim se si perceptohet Koalicioni për KOMRA-në në tërë rajonin, dhe mendoj se ky hulumtim nuk do të jetë shumë i kushtueshëm, dhe mund të kërkohej një kompani hulumtuese publike e përgjegjëse e cila do ta kryente këtë punë për pak para. Dhe e dyta t'i shfrytëzojmë këto të dhëna të cilat janë mbledhë në Kroaci lidhur me nevojën e ballafaqimit me të kaluarën, dhe do të ishte shumë mirë që kjo të bëhet edhe në vendet tjera, sepse kjo e dhënë mund të shfrytëzohet si argument në negociata me ata që janë vendim-marrës. Sepse, nëse ju thoni se 70% e popullatës në Kroaci dëshiron të ballafaqohet me të kaluarën dhe nëse i merrni qëndrimet e njëjta edhe në shtetet tjera të rajonit, atëherë me të vërtetë do të keni në duar një argument të fortë në negociata me ata të cilët marrin vendime.

Deklaratë: Borka Rudić, BeH gazetarë, Sarajevë, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Ne [Misioni i OSBE në Serbi] planifikojmë të bëjmë kësi lloj hulumtimi [të opinionit të publikut lidhur me çështjen e drejtësisë tranzicionale] sërish në një periudhë në të ardhmen. Disa organizata jo-qeveritare, disa përfaqësues të tyre janë prezent këtu në forum, planifikojnë në të ardhmen e afërt të bëjnë një hulumtim të ngjashëm. Pra, ajo që do të duhej bërë, që do të ishte propozimi im, është që këto dy gjëra të ndërlihen.

Deklaratë: Jelena Stevančević. Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Fushatën për KOMRA-në më së shumti duhet promovuar në televizion.

(...) kam frikë se interneti akoma nuk shfrytëzohet në masë aq të madhe në pjesën më të madhe të popullatës. Do të thotë, nëse i heqim qytetet kryesore dhe një grup-moshë të caktuar, kjo mbetet akoma e dobët dhe e paktë, kështu që megjithatë unë do të dëshiroja që televizioni të jetë edhe më tutje njëra prej mënyrave më të rëndësishme të promovimit.

Deklaratë: Nataša Govedarica, Heartefact Fund, Beograd, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

Nëse duam të kemi një fushatë e cila do të shikohet duhet të bëjmë një spot (klip) të mirë, më kualitativ, të qartë dhe duhet të paraqitet në televizionet publike (...) duhet të punohet me qytetarët, për këtë arsye na duhen një milion nënshkrime. Unë jam shumë i sigurt se kurrfarë fushate televizive e as pano, as gjinglet, as interneti, e as facebook-u, as twitter, e as të gjitha hapësirat mediale të cilat do të mund ti kemi në dispozicion në kuptimin e ngushtë të PR-së (...) nuk ka asgjë më kuptimplotë në fushatën e drejtë njerëzore pa qytetarë dhe pa arritur që t'i kemi qytetarët në anën tonë.

Deklaratë: Suzana Kunac, B.a.B.e, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

(...) e mbështes fuqimisht këtë ide lidhur me shërbimet publike, sepse hulumtimet tona në Bosnjë e Hercegovinë kanë treguar se shumica e popullatës, madje rreth 90% të njerëzve ne disa hapësira e shikojnë televizionin publik si burim të vetëm të informimit (...) Pse unë po mendoj se janë të rëndësishëm emetuesit publik? Sepse, fatkeqësisht politikanët tonë janë ngushtë të lidhur me emetuesit publik. Redaktorët i duan politikanët tanë dhe anasjelltas, kështu që edhe kjo është një lloj simbioze e cila do të mund të përdoret për ndikim më të fuqishëm në publik.

Deklaratë: Borka Rudić, BH gazetarë, Sarajevë, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

(...) diçka që do të ishte shumë e mirë dhe që do të hapte diskutim të popullata është përgatitja e një dokumentari i cili do të ofrojë më shumë informata lidhur me fushatën, më shumë të dhëna për te dhe ai dokumentarë do të mund tua sqaronte njerëzve të cilët nuk kanë qenë pjesë e konsultimeve, se çfarë në fakt punon Iniciativa dhe çfarë dëshiron të arrijë. Duke marrë parasysh se spotet (klipet) të cilët janë punuar dhe emituar në televizione dhe në media tjera, janë porosi mjaft të shkurtra të cilat nuk kanë qenë shumë të qarta dhe nuk janë kuptuar qartë në publik, prandaj vlerësoj se duhet të punohet një dokumentarë dhe ti jepet hapësirë e mjaftueshme atij dokumentari i cili do të paraqitet disa herë në televizionet nacionale dhe lokale.

Deklaratë: Raba Gjoshi, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kosovë, Prishtinë, Kosovë, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Zagreb, Kroaci, 17. Tetor 2010.

108. Konsultimet rajonale me komunitetin fetar dhe kishat mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

Sarajevë, BeH, 4. nëntor 2010.

Konsultimet rajonale me përfaqësuesit e komunitetit fetar dhe të kishave i kanë organizuar Shoqata e gazetarëve të BeH dhe Qendra informative dhe për ndihmë juridike, anëtare e Koalicionit për KOMRA-në. Në këtë takim morën pjesë 51 pjesëmarrës, personalitete kishtarë, përfaqësues të komunitetit fetar, të organizatave joqeveritare dhe të institucioneve akademike. Në mesin e tyre edhe vëzhguesit nga Ambasadat e Maqedonisë dhe Kroacisë, si dhe nga organizatat ndërkombëtare – UNDP, Misioni OSBE në BeH, Delegacioni i Komisionit Evropian në BeH.

Për shkak të lëshimeve në organizim, në këtë takim nuk ishin prezent përfaqësuesit nga Kosova, si dhe përfaqësuesit e Kishës Ortodokse Serbe nga Serbia dhe Kosova dhe të Kishës Katolike nga Kroacia. Organizatori ka qenë i detyruar që përfaqësuesin e Kishës Ortodokse Serbe (KOS), mitropolitin Mihail ta lusë të tërhiqet nga pjesëmarrja për shkak të kushtëzimit të përfaqësuesit të KOS dhe Kishës Katolike. Gjatë diskutimit ka dominuar mbështetja për themelimin e KOMRA-së, diskutimi është zhvilluar në një frymë jashtëzakonisht tolerante, në atmosferë shumë të mirë dhe konstruktive, e cila ka treguar për nevojën e sinqertë të kishave dhe komunitetit fetar që të bashkëpunojnë në këtë proces. Mediet kanë shprehur interesim të madh për këto konsultime, të cilat kanë qenë të përcjella nga më shumë se 20 gazetarë nga tërë rajoni. Mediet e RTS dhe lajmet Blic i kanë dërguar ekipet e tyre nga Beogradi, ndërsa nga Kroacia ka qenë Kryqi i jetës.

A kemi fuqi për rrëfimet prekëse të të tjerëve? Edhe plagët serbe dhembnin.

... në mesin e tyre ishte një vajzë e gjatë, e dobët, me këmbën e majtë të amputuar, e cila e tëra e dërsitur i mësonte hapat e parë. Fytyra e saj e lënduar, më ka prekë thellë. Atëherë e kam ndjerë dhe kuptuar se edhe plagët serbe dhembnin. Po e përsëris, se edhe plagët serbe dhembnin. Prandaj është i nevojshëm dhe i dëshiruar Komisioni rajonal për paraqitjen e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut në shtetet, të dala nga ish Jugosllavia. Veçanërisht është e nevojshme për familjarët e të vvarëve dhe të zhdukurve nga të

tri nacionalitetet (popujt) në Bosnjë e Hercegovinë. (...) A kemi respektin dhe durimin të dëgjojmë edhe rrëfimet e të tjerëve për të vërtetën prekëse, për ditët e fundit të masakrave dhe të zhdukurve të tyre.

Deklaratë: Msg. Mato Zovkić, Kryepeshkopia Vrh-bosnjake, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Respekti për të vërtetën dhe drejtësinë janë parakusht për mbështetje për KOMRA-në.

Bashkësia islame do të marrë pjesë në të gjitha projektet si KOMRA, me kusht që të respektohen e vërteta dhe drejtësia, e ato janë:

1. Pranimi i gjenocidit në bazë të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë, e kjo e nënkupton ndalimin me ligj të mohimit të gjenocidit, siç është ligji për ndalimin e mohimit të Holokaustit,

2. Kapja dhe sjellja e të gjithë kriminelëve të luftës para Gjykatës se Hagës, siç janë Ratko Mladić dhe Goran Hadžić.

3. Kompensimi për dhimbjen e shkaktuar shpirtërore dhe dëmet materiale të gjenocidit, viktimave të gjenocidit të cilat kryesisht janë myslimanë, boshnjakët të cilët i kanë përjetuar në tërë Bosnjë e Hercegovinë, e posaçërisht në Srebrenicë.

Deklaratë: Husein ef. Smajić, muftiu i Sarajevës, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Është koha që të takohen udhëheqësit fetar.

Pra, sot takohen presidenti Tadić me presidentin Kroat. Por, janë të nevojshme takimet trepalëshe, edhe me presidentin boshnjak, kjo do të ishte e rëndësishme për të gjithë, edhe më gjerë, natyrisht. Gjithashtu do të duhej të takohen edhe udhëheqësit fetar, edhe pse është e vërtetë që patriarku Irinej akoma nuk është takuar as me Kryepeshkopin e Zagrebit, e as me reis-el-ulemin... Duhet ti kemi edhe këto lloj takimesh. Simbolika do të thotë shumë, në ditët e sotme.

Deklaratë: Živica Tucić, analist fetar, Agjencioni informativ fetar, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Në radhë është ndërtimi i mëtutjeshëm i KOMRA-së. Duhet ta pranojmë të vërtetën e tjetrit.

E tani është çështja, se çfarë qëndrimi të kemi ndaj viktimave të pafajshme? Sepse nëse dikush vetë është lutur për një ideal, e ka vënë jetën e tij në rrezik, mund ta respektojmë si dikë që e ka dhënë jetën e tij, por duhet të pyetemi se në fakt cilat janë pasojat, kësaj radhe për ata të cilët janë të pafajshëm. E ato janë

viktimat, dhe atë duke u keqpërdorë në kuptimin e numërimit të tyre, fshehjes së tyre, etj. Prandaj, mendoj se hapi tjetër është parasygjithash e vërteta...

po e shoh se po propozohet dhe po miratohet Statuti i punës së KOMRA-së, e që është një hap tutje nga vetë deklarata... Prandaj është shumë i rëndësishëm kontributi i kishave krishtere, shpengimit teologjik, lirit, në kufirin e pajtimit. Ne duhet ta pranojmë të vërtetën tonë, ta pranojmë të vërtetën e tjetrit dhe në atë të vërtetë ta ndërtojmë pendimin tonë.... Mendoj se koha e punës së KOMRA-së, është kohë e punës së tanishme, e jo vetëm e kërkimit dhe ndërtimit.

Deklaratë: Andrija Kopilović, Instituti Teologjik katehetik në Subotić, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Vërtetimi i fakteve ka efekt shërues.

Vërtetimi i fakteve, i vuajtjeve dhe krimeve është shumë i rëndësishëm, dhe ka efekt shërues. Kërkimi i faljes, ballafaqimi me veprat tona të këqija, kujtesa konfuze për vuajtjet dhe harresa, verbërimi ndaj vuajtjes së tjetrit. Duke iu falënderuar KOMRA-së e cila nuk po e anashkalon rolin e religjionit në aftësimin e njerëzve për të vërtetën, drejtësinë dhe pajtimin... ajo na bënë të jemi të zgjuar e syçelë ndaj vuajtjes së tjetrit dhe në këtë mënyrë të angazhohemi për një botë më të mirë.

Deklaratë: Porosia e Fra Mije Džolana, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Është e rëndësishme që çdo popull të ballafaqohet me veprat e tij të këqija.

... Mbledhja e fakteve, kjo është një punë e mundimshme dhe shumë e rëndësishme. Është e rëndësishme ajo atmosferë, të flitet për te. Që secili të ballafaqohet me veprat e tij të këqija, secili popull. Kjo është shumë e rëndësishme, të zhvillohet vetëdija, se ajo nuk është e mirë as për ju,... Njerëzve, duhet t'u jepet e drejta edhe për të mos folur.

Deklaratë: Boško Tošović, para Mitropoli Dabro-bosnjake, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Së pari të formojmë Komisionin Nacional, e pastaj të kalojmë në nivel më të lartë, në nivel rajonal.

Tanimë askush nuk po e konteston vuajtjen e tjetrit, askush nuk po i konteston viktimat... Niveli Rajonal i KOMRA-së funksionin sipas sistemit se ka qenë luftë rajonale. Unë do të thoja apo formula ndryshe, se lufta ka qenë pak më ndryshe... Më shumë preferoj që të formohet dhe funksionoj një organi

zatë nacionale shtetërore, kjo mbase është diçka me e nevojshme në Bosnjë e Hercegovinë, më shumë se sa në Kroaci dhe Serbi. Një organizatë nacionale, në të cilën ne vetë do të ballafaqohemi me veten, dhe pastaj nga ai nivel më i ultë të kalojmë në nivel më të lartë, në atë rajonal. Por, në thelb është me rëndësi që të mos harrohet asnjëra viktimitë... Ti shohim faktet, ti paraqesim ato dhe të jemi të singjertë...

Viktima e ka emrin dhe mbiemrin, dhe KOMRA apo cilado organizatë tjetër, e cila merret më këto çështje, do të duhej ta hartojë listën (regjistrin) e tyre. Gjithashtu është me rëndësi që emri dhe mbiemri ta ketë viktimitë.

Deklaratë: Vanja Jovanović, Pastor i Kishës së vjetër në Sarajevë, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Përfaqësuesi i komunitetit protestant do të duhej të jetë prezent në këto takime, me mbështetjen e Këshillit ndërfetar në BeH.

Do të duhej të jenë komunitetet trepalëshe apo katërpalëshe, të cilat do të jenë në Këshillin Ndërfetar, që do ta inicionin idenë që së paku një përfaqësues i komunitetit protestant të jetë prezent në takimet e tilla.

Deklaratë: Radivoje Kostadinović, Kisha Katolike Adventiste në BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Iniciativën e KOMRA-së ta shohim si nxjerrje nga situata e viktimitë, shërimit të tyre.

Potenciali pozitiv i religjionit (fesë) për paqe është i madh, me kusht që religjionin ta nxjerrim nga manipulimet politike. KOMRA-së do ti propozoj që të shkojë atje ku religjioni funksionon, si bashkësi fetare, si prodhues i forcës së brendshme, shpirtërore, kuptimit, prodhimeve religjioze... (...) propozoj që në të gjitha definicionet e KOMRA-së të jetë sa më shumë i cekur ndërtimi i shoqërisë së shëndoshë, pajtimi, parimet e shoqërisë njerëzore në botë që të krijojmë shoqëri normale... Porosia thelbësore është që Iniciativa e KOMRA-së të kuptohet si nxjerrje nga situata e viktimitë, shërimi i gjendjes së tyre.

Deklaratë: fra Ivo Marković, Shërbimi ndërfetar Sy më Sy, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

KOMRA duhet të hartojë plan të veçantë për secilën fushë.

Ne si komunitet apo bashkësi fetare, nuk guxojmë ti fshehim kriminelët, pa marrë parasysh së në oborrin e kujt janë, në shtëpinë e kujt gjenden. Mendoj se në këtë rast, bashkësitë fetare duhet të

luajnë rolin pozitiv pa marrë parasysh se për çfarë ideali bëhet fjalë, sepse nëse dikush e ka vrarë dikë ose ka shkatërruar ndonjë familje, ne duhet të përpiqemi që drejtësia e Zotit apo Drejtësia e njeriut ta arrijë atë. Me atë se do të arrihet një pajtim. (...) Ne duhet për secilën fushë të hartojmë planin e veçantë, i cili do të jetë në harmoni me Statutin e KOMRA-së. Dhe duhet të aplikohet sipas kushteve nën të cilat ka ndodhë ngjarja e caktuar, e cila ka ndihmuar të shkaktohen viktimitë...

Deklaratë: Protojerej Stavrofor Dragi Kostadinovski, zëvendës arhijerik, Kisha Ortodokse Maqedone, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Është e nevojshme një platformë ndërdisiplinore teologjike mbi shkaqet dhe pasojat e luftës.

Unë kam propozuar, në Beograd, që të formohet një platformë ndërdisiplinore teologjike, e cila do ti shqyrtonte, në kuadër të diskursit të saj, shkaqet dhe pasojat e konfliktit në ish Jugosllavi. Platforma, e cila do të merrej me të ashtuquajturën teologjinë kontekstuale politike, e cila parashtron pyetjen thelbësore antropologjike; ku ka qenë njeriu në fushëbetejat e ish Jugosllavisë, dhe ku është zhdukur Zoti nga ai njeri.

Deklaratë: Nikola Knežević, Fakulteti Protestant- Teologjik në Novi Sad, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Nga bashkësitë fetare duhet të pritët që ta përhapin informatën për Iniciativën për KOMRA-në mes besimtarëve të tyre, e më pak mes udhëheqësve fetarë.

Bashkësitë fetare dhe kishat mund të sensibilizohen lidhur me këtë temë dhe të pranojnë informata, të cilat mund ti përhapin më tutje. Shumë më pak duhet pritët në drejtim të avokimit, e shumë më shumë unë do të mbështetesha në identitetin fetar të vetë udhëheqësve fetar dhe të atyre që gjenden mes bashkësive fetare. Mendoj se është e rëndësishme që KOMRA të mbështetet në besimtarët, të llogarisë në ata për të cilët parasegjithash Zoti është i rëndësishëm, dhe se ata për këtë arsye do ta mbështesin çdo iniciativë të këtij lloji.

Deklaratë: Amra Pandžo, Shoqata për dialog dhe familje, dhe shoqëri, Mali koraci (Hapat e vegjël), BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Nuk duhet bërë dallimi mes krimeve të mëdha dhe të vogla.

... Ndarja në krime të mëdha dhe të vogla, ekziston rreziku se ato pastaj mund të harrohen dhe të lihen anash; fjala është për përndjekjen dhe torturimin e 20 mijë njerëzve në Peshter, të cilët gjatë

kohës së regjimit të Millosheviqit kanë përjetuar format më të vështira të torturës. Mendoj se kjo Iniciativë është shumë e rëndësishme, dhe mund të llogaritni në mbështetjen e Bashkësisë Islame në Serbi, në të gjitha kapacitete dhe resurset tona, në bashkëpunimin tonë, do ti ofrojmë në dispozicion të gjitha ato që mund ti bëjmë...

Deklaratë: Muamer Zukorlić, Meshihat kryetar i bashkësisë Islame në Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Në KOMRA jemi të gatshëm të bëjmë të gjitha, që viktimat ta fitojnë drejtësinë

Ne jemi të gatshëm që në Iniciativën për KOMRA-në të bëjmë diçka të mirë, që viktimat të ndihen mirë dhe ta fitojnë drejtësinë, siç u takon.

Deklaratë: Skender ef Buzaku, Bashkësia fetare Islame në Maqedoni, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

KOMRA duhet të mbledhë fakte të mjaftueshme, në mënyrë që historianët të mund ta shkruajnë historinë e pranueshme nga të gjithë.

Mendoj se bashkësitë fetare do të duhej të bëhen pjesë e frontit, të cilin duhet ta bëjë KOMRA, e jo të jetë vetëm Komision. Fronti, i cili do ti inkurajojë besimtarët, tu japë mundësi që njohuritë e tyre tua përcjellin njerëzve, të cilët do ti mbledhin këto të dhëna. Por, mendoj se është pyetje shumë e rëndësishme, se çka presin bashkësitë fetare nga KOMRA. (...) KOMRA nuk duhet ta përcaktojë karakterin e luftës, ta artikulojë, të merret me mbledhjen e fakteve dhe informatave, të cilat gjenerata të ardhshme, historianëve, njerëzve të cilët do të duhet ta shkruajnë historinë gjithëpërfshirëse dhe të pranuar nga të gjithë, të këtyre hapësirave. Po flas për tërë rajonin. Të mbledhë një bazë të mjaftueshme të të dhënave, e cila në të ardhmen do të jetë relevante për historianët që do ta shkruajnë një histori gjithëpërfshirëse dhe të pranuar nga të gjithë.

Deklaratë: Boris Kožemjakin, Bashkësia Hebrenë në BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Te besimtarët duhet të krijohet një qasje emocionale dhe klimë, e cila do të mundësojë jetesën e përbashkët.

Hapja e varrezave masive, përmendja e krimeve,... Këto janë momentet kur roli i ynë si prift, si pastor, duhet të krijohet atmosferë dhe klimë që ajo të mos jetë thirrje për hakmarrje,, Pra, duhet të zhvillohet

ndjenja e konkretizimit të gjërave, por edhe ndjenja e faljes dhe e bashkëjetesës.

Deklaratë: Danilo Pavlović, Prift në manastirin e Zhitomisliqit, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Mbështetja për punën e KOMRA-së nuk do të thotë dhënie e plotfuqisë.

Nëse e kemi mbështetë këtë punë, kjo nuk do të thotë që ia kemi dhënë autoritetin e plotfuqishëm. Unë do ta hartoj një raport, e pastaj do të shoh të marrë ndonjë qëndrim nga kisha. Por, unë nuk besoj se tani dikush do ta marrë fuqinë e plotë të autoritetit veprues. Dhe mendoj se nuk duhet të jetë ambicie e KOMRA-së që ta interpretojë këtë tekst, por më shumë që ti mbajë ato procese.

Deklaratë: Boško Tošović, Mitropoli Dabro-bosnjake, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Tani është i domosdoshëm një minimum i marrëveshjes të vërtetës.

Tani është i domosdoshëm një minimum i marrëveshjes së vërtetës për proceset e mëtutjeshme në rajon dhe në vetë shtetet e këtushme. Pra, është e qartë domosdoshmëria e nevojës këtu, dhe duhet të arrihet në këtë projekt... Mendoj se njerëzit tani po e shohin nevojën e një konsensusi të përbashkët rreth një veprë të vërtetës, në mënyrë që të jetohet në mënyrë normale në këto hapësira. Dhe mendoj se ekziston masë e mjaftueshme e energjisë pozitive për tu arritur kjo.

Deklaratë: Fra Ivo Marković, Sherbimi Ndërfetar Sy më Sy, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Potenciali ynë më i madh është në krijimin e klimës së mirë për një komision, në mes besimtarëve.

Mendoj se paksa e kemi lënë anash që ne si besimtarë, e ky është potenciali i ynë më i madh, mund ta krijojmë një klimë të mirë mes besimtarëve.

Deklaratë: Jakob Pfeifer, Pastor në Oxhaqi, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Mbështetja për KOMRA-në me lutje.

Në Beograd, kam propozuar që ne mbështetjen për KOMRA-në ta bëjmë në mënyrën tonë fetare – me lutje për viktimat. Gjithashtu unë do të shtoja se është e domosdoshme që të lutemi edhe për kryesit e veprave të krimit.

Deklaratë: Marijana Ajzenkol, Qendra Ndërfetare, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Elementet për pajtimin ti bashkëngjiesim në programet mësimore, përmes mësimi fetar.

Për këtë është e nevojshme ajo energjia e brendshme, e cila do të mund të futej përmes mësimi fetar. Kemi pasë hulumtime për atë se sa ka kapacitete për edukim, për pajtim, ndërtimi i qëndrimeve ndaj dhunës, gjegjësisht ndaj jodhunës përmes edukimit fetar. Dhe rezultatet janë shumë të dobëta, gati se kurrfarë, (...) Për edukim të pajtim, edukimi që të jenë të hapur për pajtim, është diçka në të cilën... nëse këto fakte do të mund të shfrytëzohen. Pa këtë ky projekt do të dështojë.

Deklaratë: Marko Antonio Brkić, Instituti Ndërfetar BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

Mendoj se roli i mësuesve fetar është shumë i madh. Nxënësi mund ta pyesë mësuesin fetar se kush janë baptistët? Dhe menjëherë do ta marrë përgjigjen – se ata janë sektistët, as mos i përmendni. Apo, kush janë myslimanët? (...) Pra, mësuesit fetarë duhet të jenë në gjendje që menjëherë t'ua sqarojnë gjërat se çka është çka, e jo të jenë burim i dezinformatave. (...) Do të thotë, mësuesit fetarë duhet të kenë më shumë takime në forume me të gjitha bashkësitë fetare. Kjo është shumë e rëndësishme, sepse në i krijojmë gjeneratat e reja, dhe te ata i përcjellim informatat, se ai tjetri i cili ka besim fetar tjetër, i cili i feston festat tjera, nuk është më pak i vlefshëm, se është i denjë për shoqërimin dhe vëmendjen tonë. Kjo është një çështje e madhe, dhe nuk jam e sigurt se mësuesit fetarë në trojet tona kanë edukim të mjaftueshëm në këtë drejtim. E njëjta vlen edhe për librat fetare dhe shkencore.

Deklaratë: Živica Tucić, analist fetar, Agjensioni informativ i fesë, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin fetar dhe kishat, Sarajevë, BeH, 4, nëntor, 2010.

109. Konsultimet nacionale me shoqërinë civile mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Shkup, Maqedoni
20.11.2010.**

Bëhet fjalë për konsultimet e dyta mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së në Maqedoni. Konsultimet i ka organizuar Aksioni për Paqe nga Prilepi. Në takim morën pjesë 40 pjesëmarrës/e nga territori i Maqedonisë. Takimin e moderuan Gordana Duvnjak (Këshilli Koordinues për KOMRA-në, Ma-

qedoni) dhe Boro Kitanoski (koordinatorë nacional i procesit konsultativ në Maqedoni). Karakteristikë ishte se në takim morën pjesë përfaqësuesit e gati të gjitha shoqatave më të mëdha të veteranëve nga Maqedonia, ato shqiptare dhe maqedone.

Për konsultimet raportuan mediat si: TV Kanal 5, A1 TV, Alsat-M TV, TELMA TV, Sitel TV, MRTV.

Njëra nga çështjet kryesore me të cilat duhet të merret komisioni rajonal, është ajo për personat e zhvendosur me dhunë.

Në tërësi e përshëndes punën e komisionit rajonal dhe të Shoqatës ZORA, pa marrë parasysh se kush do të jetë anëtarë në kryesi, komisioni apo se si do të funksionojë, me dokumentacionin e tërësishëm të shkruar, elektronike, dhe të gjitha llojet tjera të dokumentacionit, të cilin e kemi mbledhur gjatë 10 viteve të kaluara. (...) Në lidhje me personat e brendshëm të zhvendosur, dua të theksoj se kanë qenë 76.000 persona të brendshëm të zhvendosur, dhe tani pas 10 vitesh, numri i tyre ka rënë në 600 Serbë, Maqedonë dhe Romë të cilët nuk mundën të kthehen në shtëpitë e tyre. Në pjesën hyrëse (Pre-ambule) të Statutit kam gjetë, të zhvendosur, thotë: zhvendosja e popullatës me dhunë si shkelje e rëndë e të drejtave të njeriut, dhe si viktima janë personat të cilët në mënyrë individuale apo kolektive kanë përjetuar dëme, duke përfshirë ato mendore, fizike dhe emocionale, etj.

Deklaratë: Jana Petruševska, Shoqata e personave përkohësisht të zhvendosur Zora, Araquinë/ Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

Kompetenca e KOMRA-së duhet të përfshijë edhe veprat në lidhje me ngjarjet e luftës pas vitit 2001.

Shënimin më të veçantë e kam lidhur me pjesën e 4-të, qëllimet dhe detyrat e Komisionit, neni 12, ku thotë se faktet do të merren parasysh prej 1. janar 1991 deri 31. dhjetor 2001. Nuk e di kush i ka caktuar datat, dhe pse janë caktuar në atë mënyrë, por dua të theksoj se në Araquinë, në vitin 2001, është vrarë një i kthyer, gjithashtu në vitin 2007, janë djegë 24 shtëpi të maqedonëve në Araquinë, janë plaçkitur rreth 50-të shtëpi, dhe janë shitur me çmim shumë më të ulët rreth 80% e shtëpive. Kjo do të thotë se në dhjetor të vitit 2001, për personat e brendshëm të zhvendosur, gjegjësisht për konfliktet rajonale në rajon ku kanë ndodhë, po flas për Araquinë, Matejçe, Lipkovë etj, në dhjetor të vitit 2001, kriza nuk kishte mbaruar.

Deklaratë: Jana Petruševska, Shoqata e personave përkohësisht të zhvendosur Zora, Araquinë/ Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

Çështja tjetër e cila është me rëndësi të konstatohet, është se kemi viktimat gjatë kohës së marrëveshjes së Ohrit, dhe disa viktimat tjera edhe pas marrëveshjes së Ohrit, dhe jam përkrahës i atyre të cilët janë për vërtetimin e fakteve. Edhe pse kam qenë komandant, për shumë gjëra, unë edhe në ditët e sotme nuk mund të kuptoj se përse ka filluar ai konflikti.

Deklaratë: Ilija Nikolovski, Shoqata e veteranëve për mbrojtje dhe siguri të R. së Maqedonisë, Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

KOMRA nuk duhet tua kufizojë mundësinë prestatëve të shërbimit të sigurimit për të qenë anëtarë të komisionit

(...) personalisht dua të cek, se te pjesa ku kufizohet mundësia që anëtarë nuk mund të jenë pjesëtarët e shërbimeve të sigurimit, mendoj se kjo është kundërtë, në raport me çështjen kur me rastin e selektimit të këtyre kuadrove, thuhet se duhet të kenë vlera të larta morali, dhe mendoj se këtu është bërë një e padrejtë, sepse mendoj se në këto shërbime kemi personalitete të cilët janë profesionistë, të cilët e respektojnë ligjin, atë ndërkombëtarë dhe vendor.

Deklaratë: Strašo Gligorov, Shoqata e veteranëve Dinjiteti, Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

Nëse i definojnë rrethanat, atëherë KOMRA nuk i relativizon krimet e luftës

Do të thotë, me fjalë të tjera, nuk ka arsyetim për krimet e luftës poqëse i definojmë rrethanat. Do të thotë se, nuk kemi hyrë, do të thoj, në një debat politik apo labirint, rrethanat kanë kontribuar prandaj i kemi faktet për krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut. Nuk ka amnestim, nuk ka rrethana, nuk ka arsyetim. Pra, nëse fokusohemi në gjeneratat e ardhshme, por të sqarohen ato të tashmet dhe të kaluarat dhe të vërtetohen faktet, mendoj se do të ndihmojë shumë që të lirohem nga barra e luftës dhe parasegjithash të fokusohemi te viktimat.

Deklaratë: Dragi Zmijanac, Ambasada e Parë e fëmijëve Megjashi, Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile, Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

KOMRA mund të na ndihmojë në vërtetimin e saktë të numrit të viktimave, ashtu që të gjitha palët e konfliktit do të fitojnë trajtim institucional.

Këtu ka pasë dilemë, rreth asaj se kush janë viktimat e ngjarjeve në ish Jugosllavi. Me përgjegjësi të plotë, do të thoj se viktimitë është e tërë popullata e ish Jugosllavisë, e posaçërisht shtresa më e varfër e popullatës. Kanë qenë të prezantuara disa çështje tjera, lidhur me numrin e viktimave, prandaj thashë,

se të gjithë jemi viktimat. Njëra palë thotë se e di numrin e të vrarëve, dhe e akuzon palën tjetër, përse nuk e tregon numrin e viktimave. Garantoj, se edhe pala e tjetër i ka të gjitha të dhënat me emër, mbiemër dhe të gjitha informatat tjera, por duhet të theksohet një gjë – fatkeqësisht, edhe pas 10 vitesh, edhe pse këtu u përmend se në Maqedoni ka pasë luftë, do të thotë se kjo është një e vërtetë e pashmangshme, por që të ketë luftë dhe të luftohet, duhet të ekzistojnë dy palë. Është në rregull, nëse njëra palë e dinë numrin e viktimave, por në krahasim me palën tjetër ne i dimë me emër dhe mbiemër, me numër, por 10 vite pas përfundimit të konfliktit, njëra palë e cila ka qenë e përfshirë në konfliktin e vitit 2001, pra pala shqiptare akoma nuk e ka trajtimin institucional nga ana e shtetit. Derisa nuk do të ndodhë kjo, unë nuk di se si do të shpallen ata numra dhe ato të dhëna, dhe kujt, dhe për këtë arsye dua të apeloj që kjo marrëdhënie të rregullohet, këto takime konsultative të mos shfrytëzohen për rastet të cilat nuk do të qojnë drejt realizimit të qëllimit të komisionit, gjë që e synon komisioni.

Deklaratë: Raim Limani, Shoqata e veteranëve të UÇK-së, Radushë, Shkup, Konsultimet nacionale me shoqërinë civile Shkup, Maqedoni, 20. nëntor 2010.

110. Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Beograd, Serbi
27.11.2010.**

Konsultimet i organizoi Fondi për të Drejtën Humanitare. Në takim morën pjesë 21 pjesëmarrës. Takimin e moderoi Nataša Kandić (Fondi për të Drejtën Humanitare), ndërsa fjalën hyrëse e mbajtën Maja Mićić (Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut), Živica Tucić (Agjensioni informativ fetar) dhe Marijana Toma (Grupi punues për hartimin e draftit të statutit të KOMRA-së). Për këtë takim raportuan RTS, TANJUG dhe Fonet.

Idetë e Iniciativës për KOMRA-në do të mbështesin edhe komunitetin fetar

Nëse dikush ka dyshuar se idetë [e Iniciativës për KOMRA-në] nuk mund ti mbështesin edhe bashkësitë fetare, ka qenë në gabim. Kjo në thelb është edhe religjion edhe humanitet.

Deklaratë: Živica Tucić, Agjensioni informativ fetar, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

Idetë e Iniciativës për KOMRA-në mund të përfshihen në programet e seminareve zyrtarë

(...) atë që e folët lidhur me arsimin joformal, e tërë ideja e juaj, ideja se çfarë duhet bërë, mund të përfshihet në seminare të cilat organizohen nga Institutet apo mund të përfshihen në listën e seminareve ministrore si prioritet (...) nuk mundeni thjeshtë vetëm të hyni në shkolla, por duhet të paraqiteni për akreditim, dikush duhet të qëndrojë pas asaj dhe të thotë se kjo çfarë e bënë kjo organizatë apo institucion i përgjigjet standardeve tona dhe ju do ta gjeni veten tuaj. Janë dy mundësi, Njëra mundësi është që të jeni në listën e seminareve të Instituteve, ky është një katalog i madh, dhe mundësia e dytë është të kandidoheni në listën e seminareve ministrore.

Deklaratë: Želimir Popov, Ministria e arsimit të Republikës së Serbisë, ndihmës ministër në Departamentin e arsimit fillor, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

Të gjeturat e KOMRA-së duhet të jenë pjesë përmbytëse e lëndëve arsimore në shkollat fillore dhe të mesme.

Mendoj se ato të dhëna duhet të arrijnë në vëllim sa më të madh edhe në shkollat fillore dhe të mesme. Në shkolla të mesme, na vinë nxënësit me qëndrime veçse të formuara, më shumë informata të cilat i kanë marrë sipërfaqësisht, nga prindërit, nga mediet, nga mësimdhënësit të cilët gjithsesi i kanë paragykimet e tyre, përvojat personale dhe këndvështrimet e tyre. Ja, edhe këtë e cekëm, dhe të gjithë e keni thënë dhe mendoj se nuk është herët të flitet për këtë temë, natyrisht në mënyrë të pranueshme dhe të kuptueshme për ta, sa dhe në çfarë mase mendoj se kjo do të mund të plasohet dhe natyrisht edhe përmes mësimdhënies së lëndës së historisë dhe edukimit qytetarë si dhe edukimit fetar, por edhe të lëndëve tjera.

Deklaratë: Melita Randelović, Shkolla e dytë ekonomike, arsimtare e lëndës – edukimi qytetar, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

(...) lidhur me dilemën tuaj se a duhet të jenë rezultatet e komisionit në shkollat fillore. Mendoj se është e domosdoshme që kjo të vihet në nivelin e shkollave fillore. Neve në shkolla të mesme veçse na vinë njerëz me qëndrime veçse të formuara, shumë shpesh të çuditshme dhe ekstreme, të cilat nuk i kanë marrë vetëm nga familja, por fatkeqësisht edhe nga shkolla. Kështu që mendoj se është shumë e rëndësishme natyrisht që kjo të jetë e përshtatur me moshën e tyre dhe që në shkollën fillore ata të

marrin informata të cilat do të jenë të vërteta dhe të pranueshme për ta se çfarë ka ndodhë në vitet e kaluara në këto hapësira.

Deklaratë: Siniša Vukadinović, Gjumnazi i dhjetë i Beogradit Mihajlo Pupin, arsimtarë i lëndës – edukimi qytetarë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

Duhet të hulumtohen rrethanat të cilat kanë sjellë deri te konflikti.

(...) e mbështes qëllimin tuaj për të cilin po flisni, të hulumtohen rrethanat të cilat kanë sjellë deri te diçka, sepse keni kujdes, ata njerëz atje nuk kanë filluar pa ndonjë arsye të vriten, ka qenë i krijuar një kontekst politik i cili ka qenë luftë-nxitës.

Deklaratë: Tatjana Matijaš, Shkolla teknike – komunikacionit në Zemun, arsimtare e lëndës – edukimi qytetar, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

KOMRA duhet të hartojë listën e shpëtimtarëve.

(...) mbledhja, plotësimi i listës së shpëtimtarëve, sikurse lista e viktimave dhe deklaratat e shpëtimtarëve dhe të viktimave.

Deklaratë: Nada Đuričić-Banjanin, Shkolla teknike hekurudhore, arsimtare e lëndës – edukimi qytetar, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

Duhet të përfshihen zyrat për të rinjtë në aktivitetet e Iniciativës për KOMRA-në.

(...) mendoj se është mënyrë e mirë të kontaktohen zyrat për të rinjtë të cilat ndodhën në çdo qytet, tek ne në Sombor është mjaft aktive, ato kanë një rol në çdo shkollë, kanë njerëz, profesorë në të gjitha shkollat në të cilat mund të llogaritet.

Deklaratë: Jasmina Borić, Shkolla e mesme ekonomike, arsimtare e lëndës – edukimi qytetar, Sombor, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

KOMRA duhet të xhirojë një film për të gjeturat e saj.

(...) mendoj se do të ishte shumë mirë të xhironi një film, një material të cilin ne do të mund t'ua paraqesim nxënësve në kohën prej 45 minutave. Nëse duhet, le të jenë tre filma në kohëzgjatje prej gjysmë ore. Një film i cili do të ndahej në tri pjesë, por edhe të kemi kohë që kur t'u tregojmë diçka, kur u lëshojmë diçka për atë edhe të flasim.

Deklaratë: Jasmina Borić, Shkolla e mesme ekonomike, arsimtare e lëndës – edukimi qytetar, Sombor, Serbi, Konsultimet nacionale me komunitetin e arsimit mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Beograd, Serbi, 27.11.2010.

111. Konsultimet me bashkësinë lokale mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së

27. nëntor 2010.

Bratunac, Bosnjë e Hercegovinë

Konsultimet me bashkësinë lokale në Bratunac i organizoi Qendra për informim dhe ndihmë juridike (CIPP), anëtare e Koalicionit për KOMRA-në. Në takim morën pjesë 35 pjesëmarrës – viktimat, anëtarë të organizatave joqeveritare, anëtarë të shoqatave të ndryshme, gazetarë dhe profesionistë që punojnë me viktimat. Fjalën hyrëse e mbajtën Milena Savić (CIPP, Zvornik, BeH), dhe Amir Kulagić (anëtar i Këshillit Koordinues i Koalicionit për KOMRA-në) nga BeH.

Për numrin më të madh të viktimave nuk do të ketë dëshmitarë. KOMRA do të duhej të plotësojë normën morale dhe njerëzore që ata të dënohen edhe pas vdekjes së dëshmitarëve.

Mendoj se KOMRA do të duhej të vazhdojë këtë iniciativë, dhe se zvarritja do të ndikojë në rezultatin përfundimtar të dënimit të krimeve të luftës. Për numrin më të madh të atyre viktimave nuk do të ketë kush të dëshmojë, shumica e dëshmitarëve nuk do të jetojnë aq gjatë për të dëshmuar për të afërmit e tyre. KOMRA dhe këto shoqata, organizata të ndryshme do të duhej të vazhdojnë që së paku të plotësojnë normën morale apo njerëzore. Viktimën do të duhej kompensuar me ndonjë proces, që kryesit e krimeve të luftës të dënohen edhe pas vdekjes së tyre. Kemi gjykimin i cili është zhvilluar në Beograd, për 2.300 viktimat apo më saktë për 1.300 viktimat nga rajoni i Komunës së Zvornikut, gjegjësisht 1.500. Fajtori është dënuar me pesë vite burg, gjë që është trishtuese. Kështu që, ato gjykata në këtë moment janë joreale, dhe mendoj se KOMRA me aktivitetet e saj do të kontribuojë deri diku. Prandaj, nga kjo arsye, si kryetar i Shoqatës së qytetarëve të kthyer, do ta mbështesë maksimalisht këtë organizatë dhe vlerësoj se ajo do të duhej të ishte mbështetje morale për viktimat.

Deklaratë: Omer Selimović, Shoqata e qytetarëve të kthyer në Komunën e Zvornikut, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010.

Fëmijët janë viktimat më të mëdha të luftës. Propozimi për KOMRA-në është se do të duhej të hiqet nga mësimdhënia mësimi fetar dhe të aplikohet kultura për religjione, në mënyrë që fëmijët të kuptojnë çfarë është feja tjetër.

Në shoqatën tonë Leptir (Flutura) në Srebrenicë kemi 276 fëmijë me aftësi të kufizuara, nga Komunitat e Srebrenicës, Bratuncit, Vlasenicës dhe

Shehoviqit, 30 përqind e kësaj janë pasojë e ngjarjeve të luftës. Aty fëmijët janë viktimat më të mëdha. Të gjithë flasim për të drejtat e fëmijëve. Shumë organizata joqeveritare marrin mjete materiale në emër të të drejtave të fëmijëve, ndërsa çdo ditë jemi pjesëmarrës të shkeljeve ligjore të të drejtave të fëmijëve. Jo vetëm ata fëmijë që kanë lindë gjatë kohës së luftës por edhe ata fëmijë të cilët kanë lindë pas luftës. Të gjithë ata vuajnë. Ne si shoqatë e mbështesim KOMRA-në dhe gjithnjë do ta mbështesim, por do ta mbështesim të vërtetën (...) do të dëshiroja që një nga rekomandimet e KOMRA-së të jetë që të hiqet nga mësimi fetar, dhe të aplikohet kultura e religjionit. Që çdo fëmijë të kuptojë se çfarë është feja tjetër, ndërsa bashkësitë fetare le të merren me atë me çfarë merren. (...) Vetëm desha të them që shpresoj se në atë Komision, i cili përbëhet nga pesë anëtarë (nga BeH), do të jenë anëtarët e trajnuar për marrjen e deklaratave. Pra, nëse e shohim se është viktimë – viktimat të mos jetë vetëm viktimë edhe pas asaj bisede, dhe të mos e lëmë vetëm. Kur vjen ajo, thotë atë çfarë ka për të thënë, çfarë ka përjetuar dhe të mos e harrojmë se ekziston... dikush nuk do ta ketë të lehtë të tregojë, të deklaroj, dhe pastaj me ditë të tëra do të ketë probleme. Dhe kjo bartet edhe te familja.

Deklaratë: Željka Katanić, Shoqata e prindërve të fëmijëve dhe të rinjve me aftësi të kufizuara Leptir (Flutura), Srebrenicë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010.

Të afrohem, të duhem, të mos hulumtojmë së tepërmi, të mos gërmojmë më tepër. Nuk guxojmë të shpenzohemi si shoqëri.

Sikur të ishte, të punojmë në atë drejtim që të afrohem, të duhem, të mos hulumtojmë së tepërmi, të mos gërmojmë tepër... Mos mendoni se unë nuk bashkëndiejë me atë i cili i ka humbur të afërmit e tij. Unë e kuptoj atë, kjo është e saktë dhe ai ka të drejtë në atë, por nuk guxojmë si shoqëri të shpenzohemi shumë. Përndryshe unë jam njeri i cili edhe në bazë profesionale punon për afrimin e njerëzve, në pajtimin e njerëzve. Prandaj zyra ime quhet këshillimore psikologjike dhe bashkëshortore. (...) Nëse janë cekur shtetet e Jugosllavisë, atëherë nuk ka mund të ceket Maqedonia si krahinë, jo Kosova si krahinë, e jo krahina Autonome e Vojvodinës. Këtu është një gabim, pa dyshim. Është dashur të mbetet siç është thënë – pa Kosovën, apo të shkruhet Kosova dhe Krahina Autonome e Vojvodinës. Unë këtë në formularin tim e kam zgjidhur ashtu që thjesht e kam shtuar afër Kosovës, mundeni edhe ju, kam shtuar Krahina Autonome e Vojvodinës.

Deklaratë: Dr Cvijan Đapanović, Shoqata EGO, Zvornik, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010.

Gjithnjë të njëjtat organizata thjeshtë i bojkotojnë këto takime. Nuk ka arsye për bashkësinë lokale nuk ka ardhur në konsultime.

Ne disi do të kuptohemi (organizatat joqeveritare, nënat, motrat, vëllezërit), por mendoj se nuk do të na kuptojë bashkësinë lokale. Dhe me mosardhjen e tyre, ata nuk na mbështesin as neve, as KOMRA-në. (...) Mendoj se është koha e fundit (nëse duam të hyjmë në KOMRA apo nëse KOMRA do ta marrë mbështetjen e Bratuncit si qytet, bashkësinë lokale, si dhe shoqërisë civile joqeveritare) atëherë do të mund të flasim të gjithë kësi lloj tregimesh pa hezitim. Pa marrë parasysh nga cila anë vijnë. (...) Është interesante se çdo herë të njëjtit njerëz apo të njëjtat organizata në kuptim të plotë e bojkotojnë, apo e fillojnë ndonjë tregim dhe pastaj e lëshojnë takimin. Atë që dua të them, për mua, bashkësinë lokale dhe të gjitha ato organizata për mosardhjen e tyre sot këtu, nuk kanë kurrfarë arsyeje. Sepse, nëse vetëm unë e përfaqësoj shoqatën time, atëherë ajo nuk mund të quhet shoqatë. (...) Propozimi im konkret është të paktën për Bosnjë Hercegovinën të jetë data 1 janar 1990. Por, me 1990 kanë filluar zgjedhjet, gjegjësisht atëherë e kemi fituar sistemin shumëpartiak. Dhe mendoj se që nga atëherë, e të mos them se që nga vitet '90, janë kryer disa vrasje të caktuara.

Deklaratë: Hiba Ramić, Fondacioni i varrezave Bratunac '92, Bratunac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010.

Kosova nuk ka qenë republikë (në RSFJ). Pse do ti jepnim një milion nënshkrime për diçka që nuk e ka pranuar shteti ynë – BeH dhe RS.

Besoj se nuk ka qenë e qëllimshme në Deklaratën e pranimit në KOMRA-në. ... Në rreshtin e parafundit të pasuesit të parë janë të radhitura republikat e ish Jugosllavisë, mes tyre gjendet edhe Kosova. Unë ju lus që të dëgjohemi, të kuptohemi. Atëherë Kosova nuk ka qenë republikë. Pse ne do të duhej ti japim një milion nënshkrime për të pranuar diçka që shtetet tona nuk e kanë pranuar, BeH dhe Republika jonë e Serbisë? Unë ju lus që ti kushtoni vëmendje kësaj, dhe organizatori i këtij takimi nëse mundet, e sigurisht mundet, ta ndryshojë këtë pjesë të pasusit, gjegjësisht të nënshkrimit. Bosnja dhe Hercegovina, dhe pastaj shkruan Kosova. (...) keni thënë se i nënshtrohet aktit ynë ratifikimit. Unë dua të tërheq vëmendjen, të angazhohem që akti të kalojë. Te ratifikimi, nuk do të kalojmë në Serbi për shkak të konstatimit se Kosova është në kapitullin e parë. Unë, vetëm po insistoj në atë që të mos na kalojë

koha dhe të mos na e kthejë dikush tërë punën për shkak të saj.

Deklaratë: Spasoje Mijatović, gazetar, Večernje novosti, Bratunac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010.

112. Konsultime me gra, viktimat të luftës për themelimin e Komisionit Rajonal për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të të drejtave të njeriut në ish Jugosllavi

**4. Dhjetor 2010.
Rahovec, Kosovë**

Qendra për Hulumtim, Dokumentim dhe Publikim (QHDP) nga Kosova, anëtare e Koalicionit për KOMRA, në kuadër të Iniciativës për KOMRA (Iniciativa për themelimin e Komisionit Rajonal për gjetjen e fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut në periudhën 1991-2001 në territorin e ish Jugosllavisë), ka organizuar konsultimet e para lokale me gra, viktimat e luftës, më datë 4 dhjetor 2010, në Rahovec. Në këto konsultime morren pjesë 32 gra. Ato ishin të përkatësisë shqiptare, serbe dhe rome nga Rrahoveci, Hoqa e Madhe dhe Krusha e Madhe.

Një numër i madh i mediave nuk iu përgjigjën ftesës, për arsye të zgjedhjeve parlamentare që mbaheshin atë kohë në Kosovë. Megjithatë, prezent ishte gazetari i së përditshmes 'Lajm' i cili shkroi një artikull rreth rrjedhës së takimit dhe Iniciativës për KOMRA.

Në lidhje me pjesëmarrjen e grave-familjare të viktimave nga Komuna e Rahovecit.

Gjatë prezantimit të Iniciativës për KOMRA, panelistët dhe moderatorja u munduan që të dekonstruktojnë konceptin e KOMRA-së, sepse niveli i arsimimit të grave ishte i ulët. Për më tepër, ato ende vuanin nga pasojat e humbjeve të përjetuara dhe kishin nevojë të shpreheshin e më pak të dëgjonin. Ato në mënyrë të drejtpërdrejtë flisnin për vuajtjet, ballafaqimin me të kaluarën, për gjetjen e kryerësve të krimeve, por edhe se si te vazhdohet tutje. Ato dhanë përgjigje shumë të qarta në pyetjet: Si do të reagonit nëse ju ballafaqoheni me vrasësin e burrit/vëllait tuaj, etj? A do të përballeshit me një vrasës? A do të amnestionit vrasësin? A besoni në sistemin e drejtësisë? A do

të donit të dinit se kush i ka kryer krimet? A do të donit të dinit se ku janë varrezat masive?

Diskutimet kanë zgjatur ngase gratë kanë ndier nevojën për të treguar historitë e tyre, vuajtjet dhe kërkonin gjetjen e autorëve të krimeve, si dhe personave të zhdukur.

Në rrjedhën e diskutimeve, grate shfaqën nevojën për të ndarë përvojat e tyre për ngjarjet e viteve 1998 dhe 1999. Ato kërkuan me ngulm zbulimin e kriminelëve të luftës. Kur panelistët bënë pyetje direkte se si do të reagonin ato kur do dihej se kush është kryerësi i veprës, reagimet kanë qenë të larmishme. Svetlana Velikic kërkoj që kriminelët të cilët kanë rrëmbyer vëllain e saj në vitin 1999, të marrin dënimin e merituar. Por disa gra sollën edhe dëshmi pozitive të policisë serbe dhe ushtarëve të cilët kishin shpëtuar disa individë shqiptarë gjatë luftës në Rahovec.

Në fund të takimit, 27 gra viktimat të pranishme në këto konsultime nënshkruan Deklaratën për bashkëngjitje në Koalicionin për KOMRA dhe shprehën gatishmërinë e tyre për të marrë pjesë në takime të tjera të ngjashme, qoftë kombëtare apo rajonale, ndërsa gjithmonë në kërkim të së vërtetës për viktimat e krimeve të luftës.

E vertata të del në pah pa marrë parasysh përkatësinë etnike

‘...normal, e vërteta duhet të zbardhet. Ka qenë çka ka qenë, ka ndodhur më 1999 si për ne, si për pjesën e serbëve, por prapë duhet ulur në një tryezë të rrumbullakët për të identifikuar problemet tona dhe personat që me të vërtetë neve çdo ditë na mungojnë...’Ajo që më vret, është se që 12 vjet pas luftës të identifikohen njerëzit, të dihet varri. T’i lëmë dëshmpërblimet, se për një njeri të vdekur paraja s’është asgjë. Për ne është meritë e madhe që fëmijët tanë ta dinë ku e kanë babanë, ku e kanë nënën, apo familjarët tjerë të tyre. Këto kishin me qenë si lutje edhe për komunën.

Deklaratë: Fahrije Hoti, OJQ “Nënat e Krushës së Madhe” Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

E vërteta për hir të brezave të rinjë

‘ne nuk do të mundemi kurrë dhe askush t’i kthejë ata njerëz të cilët janë të zhdukur, nuk ekzistojnë sot, as në të kaluarën, por të paktën të pushojmë që të akuzojmë, ose të na akuzojnë gjeneratat e ardhme.’

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova, Prishtinë/Priština, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Nuk janë me rëndësi reparacionet financiare, unë dua të di ku janë eshtrat e të zhdukurve?

‘...Po bëhen 12 vjet në mars, dua ta di dhe ta gjej, ta di ku është, ta varros në varrin e tij, asgjë tjetër nuk është më e rëndësishme, as paratë, asgjë tjetër, vetëm dua të ti ku është sepse 12 vjet unë nuk di asgjë për të.’

Deklaratë: Todiq Stana, familjare e viktimës, Hoqa e Madhe/Velika Hoça, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Komunikimi i ndersjellë do të ndihmonte përt formimin e një komisioni për gjetjen e së vërtetës për të dyja palët

Megjithatë, për të formuar një komision, për me qenë dëshmitarë okularë që dëshmojnë me të vërtetë të vërtetën si nga pala jonë ashtu edhe nga pala e këtyre, atëherë do të mund të zgjidhim këtë problem dhe ti hulumtojmë rastet e krimit si të personave të pa gjetur por edhe për personat e vrarë. Prandaj, deri sa ne nuk kemi komunikim ndërmjet veti dhe i qesim në shesh ata njerëz që vërtetë kanë bërë krime, prapë në daç nga ana e shqiptarëve, në daç nga ana e serbëve, kurrë nuk kemi me pas zbulim të personave të pagjetur ose zbulim të viktimitave.

‘...Dëshmitarët që kanë punuar për një rreth të caktuar, kanë vrarë njerëz, kanë zhdukur njerëz dhe kanë informata të sakta, jo informata përmendësh, në bashkëpunim me komisionin që do të formohet, mund t’i hulumtojmë dhe zgjidhim ato probleme, të zbardhim fatin e personave të pagjetur, ti zbardhim krimet e luftës, sepse për ndryshe, kështu ne merremi me konferenca, dhe unë që 12 vjet merrem me konferenca për persona të pagjetur, asnjë rezultat nuk e kemi.

Deklaratë: Fahrije Hoti, OJQ “Nënat e Krushës së Madhe”, Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Nuk ka falja të krimit!

Ky nuk e meriton faljen kurrë. T’ia fal Nenadit, kurrë nuk është e mundshme, se e di, kanë qenë fqinj të babit, shkojshim bashkë. Ai ka qenë me kunatin shokë dhe ashtu shkatërruan familjen tonë, kurrë nuk i falet më. Ai duhet të paguaj dënimin për krimin që e ka bërë, për gjithë Rahovecin...

Deklaratë: Xhemile Sylka, familjare e viktimës, Rahovec/Orahovac, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

KOMRA duhet të formohet për arsye se duhet të përpilohet një regjistër i të gjitha viktimave, të të vrarëve dhe të zhdukurve, dhe me këtë njëherë e përgjithmonë të pengohet manipulimi i të dhënave

Pse komisioni – KOMRA? Sepse, deri më tani janë thënë rastet, janë shpërndarë informatat, mirëpo në qoftë se nuk thuhet në mënyrë zyrtare, në mënyrë strukturore në komision, ka tendenca gjithmonë që ato të ndryshohen, të marrin trajtë tjetër, të shtohen, të shtrembërohen. Prandaj, është i nevojshëm krijimi i një komisioni i cili do të merret me vërtetimin, verifikimin e rasteve dhe për faktin gjithashtu se lufta ka ndodhur gjithandej në ish Jugosllavi dhe gjithkund ka ngjashmëri dhe kryerësit e këtyre veprave penale shpeshherë kanë qenë të njëjtit njerëz, prandaj është e rëndësishme pikërisht për këtë arsye që të krijohet KOMRA – komisioni rajonal dhe që familjarët e të zhdukurve, të viktimave, veteranëve të luftës, do të thotë, të gjitha grupet që janë më shumti të atakuara të sillen në komision dhe të dëshmojnë për krimet e luftës.

Përse KOMRA? ...edhe për arsyen se duhet që të përpilohet një regjistër i të gjitha viktimave të të humburve, të zhdukurve, me këtë njëherë e përgjithmonë të pengohet manipulimi, që pak më herët, njëra nga pjesëmarrëset këtu tregoi se ka kohë që kohë pas kohe merr informata se burri e djali janë diku dhe shpreson se do të kthehen.

Deklaratë: Shukrije Gashi, Partners Kosova, Prishtinë/Prishtina, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

S'ka vend për falje!

'Vetëm zoti le t'ja kthejë, le ta përjetojnë prindërit dhe motrat e tij, ashtu si jam ndërë edhe unë' ...Do të doja që ai ta thoshte vetëm arsyen për të cilën e kanë vrarë. Sepse ai ishte i martuar, pas tre muajsh fitoi një vajzë, nuk e ka parë fëmijën e tij, i kishte vetëm 36 vjet. Për secilin është e rëndë ana e tij, secili qan për të vetin...

Deklaratë: Manitasheviq Vesna, Shoqata e grave 'Jefimije', Hoqa e Madhe/Velika Hoça, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Nëse do të paraqitej dikush që do t'ju thoshte, unë e di se kush e ka vrarë babain tuaj, a do t'ja zbutnit dënimin kryerësit?

'...Kurrë!...Le të marrë atë që ka merituar, le të dënohet'.

Deklaratë: Miliq Brankica, familjare e viktimës, Hoqa e Madhe/Velika Hoça, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Çdo viktimë dhe kryerës i veprës ka emër dhe mbiemër

'...çdo viktimë ka emër dhe mbiemër, njëjt do të duhej që çdo kryerës i veprës të ketë emër dhe mbiemër, dhe jo i gjithë komuniteti...Akoma nuk dihet kryerësi, ndërkaq do të doja ta dija. Vetëm më intereson arsyeja për të cilën është vrarë babai im'.

Deklaratë: Tatjana Kolashinac, familjare e viktimës, Rahovec/Orahovac, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

A do të donit të ballafaqoheshit me vrasësin?

'Mua më intereson vetëm... Unë e di që atë prapë nuk mund ta kthej asgjë. Nëna ime vdiq me këtë dëshirë, ndërkaq unë do të dëshiroja vetëm ta di arsyen? Jo. Ligji le ta gjykojë, unë nuk do të doja të ballafaqohem me të asnjherë...sepse kaluan vite e vite me një mendim të vetëm: si ka qenë dhe si nuk do të arrijmë ta kuptojmë asnjëherë se si ka qenë në të vërtetë. Jeta vazhdon, mirëpo ne deri sa të jemi gjallë do të mendojmë për këtë. Unë kam thënë një mijë herë, edhe po ta vrisnin para nesh do ta dinim se çfarë kemi varrosur, por kështu edhe më tutje dyshojmë a është ai në të vërtetë, sepse kjo ishte vërtetë mizore, mirëpo nuk mund të heqësh dorë nga ajo ...' Unë nuk do të ballafaqohesha me të. Jo! Thjesht, vetëm ligji duhet të kryej punë për njerëz të tillë. Vëllain tim askush më nuk mund ta kthejë... Do të doja të di kush është dhe të dënohet, sipas ligjit natyrisht, ndërkaq unë asnjëherë nuk do të isha në gjendje të gjykojë apo të bëj diçka.'

Deklaratë: Svetlana Velikiq, familjare e viktimës, Rahovec/Orahovac, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Komunikimi dhe ndërrimi i informatave të jetë i ndërsjellë

Tash, i lus të gjithë serbet që i kemi të pranishëm, ne marrim masa për tuajt, por edhe ju merrni masa për tanët. Le të dalin këta që janë të zhdukur, të dimë ku i kanë eshtrat, sepse boll më, u bënë gati 12 vjet, presin fëmijët, presin nuset e reja se kur do t'u dalin eshtrat, sepse ne po e dimë çka ka ndodhur. Por, ju lutem, që keni informata, ju lutem lajmëroni në këtë pjesë ku jemi mbledhur. Ne për tuajt, që dimë diçka, të japim informata, por edhe ju në rast se dini diçka na jepni informata sepse mjaft më u bënë 12 vjet, nuk është lehtë me i rritë nëna 7 fëmijë..

Deklaratë: Miradije Ramadani, familjare e viktimës, Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Unë do të hakmerresha ndaj kriminelëve!

‘...Po i drejtohem zonjës Muradije. Si e kishit marrë, nëse një kriminel është i zbuluar dhe ai ka vrarë burrin tënd? E kishit falë apo e kishit dënua? Për shembull, nuk e kisha falur as së kisha dënua. Po të më ipej mundësia unë do të hakmerresha. Nuk do ta lija edhe atë gjallë, njëjtë si baba i fëmijëve të mi që nuk jeton.

Deklaratë: Fahrrije Hoti, OJQ “Nënat e Krushës së Madhe”, Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

Jo falje!

Katër muaj e gjysmë, ky 21-shi kur vjen, 12 vjet e 5 muaj. S’mrami herë...nuk di asgjë për të..’

Deklaratë: Sheriban Ukshini, familjare e viktimës, Rahovec/Orahovac, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

‘Veç unë personalisht kurrë nuk ia fali. Le të harrojnë se ia fali, sepse 33 vjet burri i ka pasur kur është vrarë...

Po, po, në burg të përjetshëm me shti.

Deklaratë: Bademe Duraku, familjare e viktimës, Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec/Orahovac, Kosovë 4 dhjetor 2010.

‘...Vetëm pak, një përgjigje të shkurtër, Bademit, desha. Është cekur se Boshku ka bërë krime lufte. Po ne si OJQ, si këshill i fshatit kemi kontaktuar me të, jemi takuar, ai është plotësisht i pafajshëm. Kjo është se nuk mund të themi diçka si dëshmitarë.’

Deklaratë: Fahrrije Hoti, OJQ “Nënat e Krushës së Madhe”, Krusha e Madhe/Velika Kruša, Konsultimet nacionale me gra, viktimat të luftës, Rahovec, Kosovë 4 dhjetor 2010.

113. Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së

Megjugorje, Bosnjë dhe Hercegovinë,
11. dhjetor 2010.

Konsultimet lokale me përfaqësuesit e Shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave mbi iniciativën për themelimin e KOMRA-së dhe Draftin e Statutit të KOMRA-së u mbajtën në bazë të organizimit të Shoqatës të burgosurve të kampeve të përqendrimit të Luftës Nacionale dhe Shoqatës së gazetarëve të BeH, me 20 pjesëmarrës: të burgosur të kampeve të përqendrimit, aktivistë për të drejtat

e njeriut, politikanë, gazetarë dhe anëtarë të organizatave joqeveritare dhe anëtarë të Koalicionit për KOMRA-në. Fjalën hyrëse e mbajtën Mirko Zelenika (kryetar i Shoqatës së të burgosurve të kampeve të përqendrimit të luftës nacionale, Ivo Jerkić (Kryetar i Komunës së Çitluk, BeH), Andelko Kvesić (Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të Busovaqës, BeH) dhe Milena Savić (koordinatore e procesit konsultativ të Iniciativës së KOMRA-së në BeH).

Është e pamundur të bëhet KOMRA, përderisa në qeverinë boshnjake në pozitat më të larta janë ata të cilët kanë qenë bartës të luftës, të aparatit represiv. Kjo është nënçmuese për viktimat.

Propozoj që kjo iniciativë, për pak, të ndalojë. Mund të punoni në përmirësimin e Statutit, etj... Kur e them këtë, posaçërisht mendoj në parlamentin e Bosnjë e Hercegovinës. Parlamenti të sjellë një rezolutë, deklaratë, mund të japë deklaratë, mendim se kanë qenë konfliktet, se kanë qenë kampe të përqendrimit, dhe ajo çka është më e rëndësishmja, të propozojë dhe të thërras njerëzit, të cilët tani janë në qeverinë ekzekutive dhe legislative, përderisa me arsye janë nën dyshim. (...) Pra, është e pamundur të shkohet tutje me këtë, përderisa në pozitat më të larta të autoriteteve legislative janë njerëzit të cilët kanë qenë bartës të atij aparatit represiv. Pra, kanë krijuar kampe të përqendrimit, i kanë dërguar njerëzit në drejtime të panjohura, dhe tani ne po e krijojmë KOMRA-në, e ata akoma rrinë aty. Kjo, me të vërtetë është nënçmuese për viktimat. (...) nuk është kontestues fakti i numrit të të zhdëkurve. Kontestuese dhe dyshuese është gjetja e tyre, dhe tani kryesisht deri të informatat për vend ndodhjen e tyre vihet përmes parave. Këtu, autoritete relevante shtetërore pothuajse nuk bëjnë asgjë. (...) Për të burgosurit e kampeve të përqendrimit nuk ka askund evidenca, as në nivelin lokal, as në komunë, as në qytet, as në nivelin e qarkut, as të entitetit, e as në atë shtetërorë. Dhe këtë askush nuk do të mund ta bëjë, dhe nuk mund ti lihet njëfarë KOMRA-së. Ky është rol i shtetit. Dhe këtë duhet ta bëjë shteti. Pa te, kjo iniciativë është e pakuptimtë. (...) Nuk munden Boshnjakët, nuk munden Kroatët t'i vërtetojnë faktet derisa nuk flet ndonjë individ nga populli im. Ne duhet ta pranojmë faktin se do të jemi të pshtyerë. Unë këtë fakt e kam pranuar para 15 vitesh, dhe tani jam i lumtur që gjendem këtu mes jush.

Deklaratë: Mirko Zelenika, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të luftës Nacionale në BeH, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Nga BeH duhet të jenë tre apo gjashtë anëtarë të Komisionit, që të mos mbivotohet askush.

Unë do të flas lidhur me nenin 22 të draftit të statutit. Këtu ku shkruan se nga Bosnjë e Hercegovina të zgjidhen pesë anëtarë. A do të jetë kjo sërish dy Boshnjakë, dy Serbë dhe një Kroat. Kur e shoh këtu Kroacinë, mendoj se një do të jetë mjaftueshëm, e jo tre, apo Serbinë, por mendoj se nuk mjaftojnë për Bosnjë e Hercegovinën. Do të dëshiroja të kem një përgjigje në këtë çështje (...) propozoj të jenë ose tre ose gjashtë. Apo që të mos mund dikush dikë ta mbivotojë.

Deklaratë: Josip Drežnjak, Shoqata e familjeve të të zhdukurve nga Grabovica, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjurgorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Vetëm faktet e argumentuara mund të na shpijnë deri të një jetë kualitative.

Në procesverbalin e këtyre konsultimeve, të jetë propozimi që ketë paritet (barazi) në zgjedhjen e anëtarësimit, pasi që KOMRA nuk i zgjedhë anëtarët por ata i zgjedhë pushteti legjislativ apo ekzekutiv, që do të thotë se me veprim të këtillë është e sigurt se do të vijmë deri te e vërteta. A do të jetë ajo organizata A apo organizata B, kjo varet se si do të merren vesh njerëzit. Por është faktike se pa të vërtetën, pa diskutime te argumentuara nuk ka asgjë... Pra, të gjitha ato që do të kontribuojnë në atë që të evidentohet se çka ka ndodhë, por të vërtetohet me fakte, vetëm kjo do të mund të na shpijë deri të një jetë kualitative në këto hapësira.

Deklaratë: Anđelko Kvesić, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të Busovaqës, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjurgorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Duhet të sillet një ligj i cili ndalon mohimin e krimit, ekzistimin e kampeve të përqendrimit. Dëshmitarët duhet të përgatiten mirë për dëshmi.

Nuk mund të thuhet se nuk ka pasur këtu kamp të përqendrimit, nuk ka pasur as aty. Kur sillen ligjet, propozimet, duhet të thuhet se ndalohet mohimi i krimit në paraqitjet publike, (...) edhe pse e ka regjistruar Kryqi i Kuq, nëse dikush është gjykuar për këto. Ka gjykime të komandantëve, ndërsa ai në nivel shteti thotë publikisht, se kampe të përqendrimit nuk ka pasë. Në koordinimin lidhur me këtë duhet qartë ta definojmë propozimin për parlamentin e Bosnjë e Hercegovinës, që të definohet shumë qartë ky ligj, se nuk mund të mohohet asnjëri kamp i përqendrimit.

(...) Unë kam qenë dëshmitarë për të zhdukurit në Bugojanë, dëshmitarë për 21 persona. Kur ti bien para prokurorit pas 17 vitesh, bllokoresh për atë së çka ka ndodhë para tre muajsh, e lëre më para 17 vitesh. Menjëherë do ta kesh pamjen e asaj se çka ka ndodhë atë ditë. Askush nuk do të mundet. Prandaj, për mua ai gjyq është një lloj cirkusi. Ti rri i ulur aty, të incizojnë, të pyesin prej nga je, ti hutohesh dhe humbësh (...) përgatitja e dëshmitarit duhet të bëhet, gjithsesi.

... Në të gjitha rregulloret për mbrojtje ekzistojnë përshkrimet e lëndimeve (vuajtjeve) nga të cilat njerëzit kanë mbetur invalidë. Ato lista ekzistojnë për ushtarët dhe për viktimat civile të luftës.

Deklaratë: Željko Vladić, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjurgorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Duhet të organizojmë një takim të përbashkët me të burgosurit e kampeve të përqendrimit dhe Koalicionin për KOMRA-në, në mënyrë që të regjistrohen të gjithë ata që kanë qenë në kampe të përqendrimit.

Mendoj se pala boshnjake veçse e ka listën e të burgosurve të kampeve të përqendrimit (...) Le ta organizojmë një takim të përbashkët me Iniciativën për KOMRA-në dhe me ata që kanë qenë në kampet e përqendrimit të Armatës së BeH, të cilët kanë qenë në kampet e përqendrimit të Kroacisë, të cilët kanë qenë në kampet serbe të përqendrimit, të mblidhemi të gjithë. Nuk do të na përgjigjen të gjithë 100%, por gjithsesi do të kemi një numër të njerëzve që do të na përgjigjen me të cilët do të mund të fillojmë.

Deklaratë: Zlatko Prkić, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Vareš, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjurgorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

KOMRA duhet të jetë e fortë, ta zgjerojë veprimtarinë në dhënjen e opinionit për personat të cilët kanë qenë përgjegjës të krimeve, ndërsa tani janë në jetën publike.

KOMRA duhet të jetë e fortë brenda saj, sepse aty do të jenë tre popuj, përfaqësuesit e të cilëve gjenden në Kryesi dhe pyeten, të japin mendim negativ për ata politikanë. Duhet reaguuar me mjete të lejuara sipas ligjit, me njoftim përmes mediave, me presion në palët që të mos i vënë më në lista njerëzit e tillë, gjithashtu edhe në personat të cilët i mohojnë format e ndryshme të viktimave, siç është mohimi i kampeve të përqendrimit. (...) KOMRA duhet ta zgjerojë veprimtarinë e saj, të japë mendimin e saj për personat të cilët kanë bërë vepra të këqija në luftën e kaluar. Nëse mund ta bëjë këtë, pra nëse pranojnë

që këta njerëz ti tregojnë, atëherë aq janë gjasat që ajo të mbijetojë.

Deklaratë: Gordan Zeljko, Bordi i Qarkut të HDZ, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Të burgosurit e kampeve të përqendrimit nga të gjitha anët, duhet të mblidhen dhe të flasin për nevojat e tyre.

E mbështes iniciativën që të mblidhen të burgosurit e kampeve të përqendrimeve sipas komunave. Për shembull të Mostarit me të Mostarit. Unë do të flas dhe do ta dëgjoj Vareshin, por unë nuk e di çfarë ka ndodhë në Varesh apo në Zenicë. Le të mblidhen të burgosurit e kampeve të përqendrimit të Mostarit si nga njëra palë, ashtu edhe nga e dyta dhe e treta.

Deklaratë: Željko Zovko, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Secili anëtarë i KOMRA-së duhet ta ketë pëlqimin e shoqatës së viktimave.

... në Statut të përfshihet mënyra se si do të zgjidhen anëtarët e KOMRA-së, në mënyrë që anëtari nga Kroacia, nëse do ta marrë pëlqimin apo dritën e gjelbër nga shoqata kroate, dhe në këtë mënyrë duhet të konceptohet vendimi. Kjo do të duhej të vlejë edhe për vendet tjera...

Deklaratë: Davor Pehar, Bordi i qytetit HDA, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

Shoqatat e të burgosurve të kampeve të përqendrimit nga BeH duhet ta kenë përfaqësuesin e tyre në Këshillin Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në.

Askush nuk po thotë se Koalicioni për KOMRA-në do të bëjë një mrekulli. Por, nëse në mesin e tërë asaj të keqeje dhe të krimit të shkeljeve të të drejtave të njeriut, poqëse zbulojmë vetëm një pjesë të saj, një përqindje sado të vogël 10 apo 15 përqind të saj, atëherë misioni i KOMRA-së ka arritur sukses. Sukses është edhe poqëse vetëm një kryes i veprave sillet para drejtësisë. Ndërsa për mënyrën apo metodologjinë janë organizatorët, në emrin e të cilëve po flas, ata janë të gatshëm ti pranojnë propozimet e juaja. (...) mendoj se nuk do të ketë kurrfarë problemi nëse pajtohen të gjitha shoqatat që nga Bosnjë e Hercegovina, përpos Anđelko Kvesić, ta ketë edhe një anëtar tjetër të saj në Këshillin Koordinues. Këtë do të mund ta ndryshojmë qysh në takimin e parë, ky nuk do të jetë problem as për zonjën Nataša Kandić, as për Fondin për të Drejtën

Humanitare, të jetë ky njeri, i cili do të na përfaqësojë. Nuk mund të lidhemi për numrin se a do të na përfaqësojnë kaq apo kaq, kryesore është që të jetë njeri kualitativ dhe me rëndësi është që të gjithë ju do të flisni për një të vërtetë.

Deklaratë: Radmilo Golijanin, Lidhja për mbrojtjen e pronës private dhe të drejtat e njeriut. Trebinje, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010.

114. Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

**Shkup, Maqedoni
29. janar 2011.**

Konsultimet rajonale me përfaqësuesit e komuniteteve jo-shumicë janë mbajt në Shkup me 50 pjesëmarrës nga tërë hapësirat e ish Jugosllavisë. Takimin e hapi Gordana Duvnjak (Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, anëtare nga Maqedonia), Tatko Gajica (Parlamenti Kroat), Šaip Kamberi (Kryetar i Komunës së Bujanocit, Serbi). Foli edhe Nataša Kandić (Fondi për të drejtën Humanitare, Serbi). Konsultimet i moderoi Boro Kitanovski (Aksioni për paqe, Prilep, Maqedoni. Për këtë ngjarje kanë raportuar mediet Maqedone dhe Kosovare.

Është e domosdoshme të vihet ligji për personat e zhdukur në tërë rajonin. KOMRA duhet të ndihmojë që historia të interpretohet në mënyrë unike.

Nëse e shikoni literaturën nga e cila nxënësit dhe studentët e mësojnë historinë, ata shohin se faktet janë të njëjta, por komentet janë të ndryshme. Le të themi, nëse është faktike se lufta Ballkanike ka filluar në vitin 1912, dhe se ushtria serbe, p.sh, ka hyrë më Shkup. Kjo ngjarje ka qasje tërësisht tjetër në histograminë serbe nga ajo maqedone. Liria apo okupimi i sërishëm? (...) Dhe, nuk mund të them se ata janë nxitësit e luftës, por paraqesin bazën për konflikt, siç edhe kanë qenë për konfliktet e fundit në ish Jugosllavi. Iniciativa për KOMRA për këtë arsye është e domosdoshme. (...) E dyta, dua të propozoj miratimin e ligjit për personat e zhdukur. Kjo është plaga më e dhimbshme, jo vetëm për familjet por edhe për anëtarët e shoqërisë. Ligji i njëjtë i cili do t'u jepet të gjitha shteteve. Pajohem se me këtë ligj u sigurohet lehtësi kriminelëve, gjegjësisht zvogëlim i viteve të dënimit me burg nëse ata japin

informata për varrezat masive apo për fatin e personave të zhdukur.

Deklaratë: Nexhmedin Spahiu, RTV Mitrovicës, Kosovë, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Çështje thelbësore se çfarë ka sjellë deri te ajo që njerëzit të cilët do të duhej të ishin normal të bëjnë atë rrëmujë dhe pa kurrfarë ndjeje të përgjegjësisë të kryejnë krime aq të tmerrshme.

Sinqerisht besoj se Ballkani mund të jetë një hapësirë „normale“, ku do të kemi një raport normal ndaj historisë dhe ku historia nuk do të keqpërdoret për qëllime politike. Që ta arrijmë këtë, e kjo sipas meje është ideja e KOMRA-së, duhet ti dimë faktet. Nuk duhet të frikohemi që të tregojmë me gisht drejt atyre të cilët kanë kryer krim, pa marrë parasysh a janë ata sot në pushtet, se a i pëlqen kjo opinionit publik të Serbisë, Bosnjë e Hercegovinës, Sanxhakut dhe Kroacisë, etj. Këshilli Kombëtarë Boshnjak ia japë mbështetjen KOMRA-së.

(...) Më intereson se a do të hulumtojë KOMRA se cili është shkaku, dhe cila është pasoja. Mendoj se është çështje thelbësore se çka ka sjellë deri te ajo që ata që do të duhej të ishin njerëz normal të bëjnë atë rrëmujë dhe pa kurrfarë ndjenje të përgjegjësisë të kryejnë krime aq të tmerrshme.

Deklaratë: Samir ef Tandir, Komuniteti kulturor Boshnjak, Prijepole, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Duhet të miratohet ligji, sipas të cilit të gjithë kriminelët do të dënohen në të njëjtën mënyrë.

Por kur kemi parasysh këtë temë shumë të ndjeshme, e cila e brengosë tërë rajonin për më shumë se dy dekada, gjetja e zgjidhjes është e domosdoshme. Atëherë, kjo Iniciativë ka nevojë për mbështetje shumë më të gjerë se sa vetëm nga shoqëria civile. (...) Ndërsa, tani, se a do të mund të formohet një platformë në të cilën do të kërkohej elementet e veçanta për procedimin e krimeve të luftës dhe të dënimeve të veçanta? Kjo gjë akoma procedohet kështu që kjo në formë formale është duke u bërë, si një obligim, e jo thelbësore që të sillen para drejtësisë kriminelët e luftës. Ndoshta në këtë atmosferë do të ishte më mirë të aprovohet një ligj i përbashkët. Ligjet e shteteve a i kanë elementet e veçanta, kur bëhet fjalë për këtë problematikë? Kjo është qasja e njëjtë, dhe nëse njeri shtet i miraton këto kritere, e miraton platformën, atëherë krijohet një presion në rajon se kjo gjë duhet miratuar.

Deklaratë: Riza Halimi, deputet, Asambleja Nacionale e kuvendit të Republikës së Serbisë, Preshevë, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Në punën e KOMRA-së duhet përfshirë edhe tregtinë me organe të njerëzve.

Secili krim duhet të gjykohej. Duhet ta gjykojmë edhe tregtinë me organe të njerëzve, gjë që nuk kam dëgjuar se e ka propozuar ndokush. Edhe ky është krim, tmerrësisht i madh.

Deklaratë: Ivana Cvetković, Këshilli nacional i pakicës maqedonase, Leskovc, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Duhet të jemi të qëndrueshëm, kjo nuk do të jetë e lehtë.

Mendoj se KOMRA është e ardhmja dhe se kjo Iniciativë duhet ta ketë një mbështetje të fortë, dhe mendoj se kjo gjë nuk do të jetë e lehtë. Të gjitha gjërat të cilat duhet rrënjësisht sqaruar në këto hapësira, do të jetë shumë e vështirë. Por duhet të qëndrojmë optimist në këtë çështje. Ndoshta jo në një të ardhme të afërt, jo për një vit apo dy, por kjo gjë duhet të ndodhë.

Deklaratë: Stojanča Arsić, Kuvendi Komunal në Bujanoc, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Si ta ngrisim çështjen e shtëpive të djegura, përndjekjeve, frikësimeve, vrasjeve shpirtërore në Sanxhak.

Neve na duhen përgjegjësitë e pavërtetuara deri më tani, lidhur me krimet e kryera, madje edhe të individëve të cilët janë dënuar. Disa madje janë shpërblyer sepse kanë ndodhë një varg i krimeve të rënda në Sanxhak, të cilët kanë mbetur pa u ndëshkuar. Në Ballkan akoma askush nuk është dënuar për vrasjet shpirtërore. Si ta ngrisim çështjen e vrasjeve shpirtërore të njerëzve, gjegjësisht për përndjekjet, për djegiet e shtëpive. Sepse nuk janë viktima vetëm njerëzit e vrarë, çfarë është me frikësimet, çfarë është me proceset. Rreth 17 mijë njerëz janë procesuar dhe dërguar në biseda informative në Sanxhak. Çfarë edhe me atë se edhe në ditët e sotme jetojnë njerëzit të cilët janë përgjegjës për maltretime, tortura në Sanxhak, për përndjekje.

Deklaratë: Redžep Škrijelj, Fjala Boshnjake, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Duhet ta gjejmë mënyrën se si mundet opinioni publik të ndikojë te politikanët që të themelojnë KOMRA-në.

Kjo Iniciativë duhet ta arrijë pajtimin. Pasi që pajtimin vetëvetiu është proces i cili do të zgjasë gjatë, mendoj se pa bashkësinë ndërkombëtare nuk mund të presim që parlamentet lokale, të ashtuquajturat elitat politike, do të vijnë deri te një kons-

ensus. Duhet të gjejmë një mënyrë se si të veprojmë në publik, i cili do të sensibilizohet, dhe pastaj ai publik të ndikojë në opinionin e politikanëve të cilët do ti ndryshojnë politikat, të cilat nuk janë ato politikat e njëjta të cilat kanë sjellë deri te kjo, dhe nuk janë njerëzit e njëjtë të cilët kanë sjellë deri te kjo.

Deklaratë: Mato Groznica, Këshilli Kroat Nacional në Vojvodinë, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Si ti bindim pjesëtarët e komuniteteve shumicë që të flasin për krimet e grupeve të tyre etnike.

Të gjithë kryesisht kemi folur për krimet e kryera ndaj popullit të tyre, ndaj pakicave të tyre. Megjithatë, askush nuk ka guximin të flasë për krimet të cilat i ka kryer populli i vetë. (...) Si ta binim anëtarin e komunitetit shumicë të flasë për krimet e bërë andaj komunitetit pakicë? Duhet të gjendet ndonjë mënyrë se si të binden ata njerëz që të flasin. Ne në Bosnjë e Hercegovinë kemi problem sepse jemi në të njëjtin territor, apo, nëse doni ashtu, në të njëjtën rrugë në një jemi komunitet shumicë, në të tjetrën jemi pakicë.

Deklaratë: Smajil Žlibanić, Shoqata e qytetarëve të Gradishicës, Gradishicë, BeH Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Duhet të hulumtojmë se a ka kryer krime ndonjë Rom.

Unë do të dëshiroja që në hulumtimet e krimeve të kyçen edhe Romët të cilët kanë kryer krime në territorin e ish Jugosllavisë. Të shënohet ai kriminel dhe „ndoshta“ edhe në të themi, shih edhe ne kemi kryer krime. A jemi ne ata që kemi shkaktuar situatën që dikush tjetër të kryejë krim ndaj nesh, dhe ku është gabimi? Pra, në këtë moment nuk ka të dhëna, as unë personalisht nuk i di, nuk jam marrë me këtë gjë.

Deklaratë: Dervo Sejdić, Këshilli Rom në BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Do të duhej kushtuar vëmendje të posaçme për ata të cilët dëshmojnë kundër kriminelëve „të tyre“.

Është një njeri i ri, i sakrifikuar Blaž Stevović nga Trebinja i cili ka dëshmuar (kundër pjesëtarëve të komunitetit të tij), pastaj është izoluar nga komunikimi nga ana e komunitetit të tij dhe ka vështirësi shumë të mëdha për risocializim. Prandaj, është shumë e vështirë të paramendohet për

të gjetur dhe ta bindim për atë lloj dëshmie, pasi që nuk ekzistojnë mekanizmat e mbrojtjes së tyre. (...) A ekzistojnë ndoshta mekanizmat në nivel ndërkombëtarë, pasi që këto ligjet tona nuk janë të mjaftueshme për mbrojtjen e këtyre njerëzve. Ndoshta kësaj çështjeje do të duhej kushtuar një konsultim të tërë.

Deklaratë: Senad Nanić, Shoqëria kulturore e Boshnjakëve të Kroacisë Preporod, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Mediat janë kyçe për krijimin e klimës së mirë për themelimin e KOMRA-së.

Unë vlerësoj se për ndryshimin e klimës rolin kyç e kanë mediet. Sepse pa media kjo Iniciativë e mirë nuk do të ketë sukses, nëse nuk e kemi mbështetjen e medieve unë jam skeptik, por mendoj se do të jetë shumë vështirë. (...) Nëse e kemi bllokimin e medieve dhe nuk do të informohet publiku i gjerë, atëherë asgjë nuk do të ndryshohet.

Deklaratë: Michal Spevak, Shoqata e miqësisë malazeze-sllloake, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Hyrjen në BE duhet kushtëzuar me respektimin e të drejtave të njeriut.

Pra, ne duhet ta formojmë këtë institucion, të zgjidhen njerëzit e vullnetit të mirë të cilët do të punojnë në mënyrë transparente, ndershmë, korrekt. Të mos ketë e imja, e jotja apo e tjetrit dhe ne të... Unë në këtë pjesë do ta jepja mbështetjen time për KOMRA-në. (...) KOMRA do të duhej të krijojë dhe t'ia ofrojë kredibilitetin. Statutin sigurisht e hartojnë njerëzit me qëllimin që të jetë i mirë. Në të mund të bëhen vërejtje, nëse nuk do të jetë i tillë. Por, besoni, unë do të insistoja në atë që të pranohemi në BE, por të jenë qëllimet e qarta dhe të thonë – zotërinj, të drejtat e njeriut, të drejtat e njeriut.

Deklaratë: Mile Marčeta, Shoqata e qytetarëve të dëbuar nga Komuna në Drvarë, BeH, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Të dhënat duhet të jenë të sakta që të shmangët manipulimi.

Unë e kam kuptuar se duhet të shënohen me emër e mbiemër se në Drvarë, në atë dhe atë fashat, është vlarë Mitar Mirić, i lindur në atë dhe atë datë, nga ai prind. Pse? Sepse sot po hartohen disa lista, dhe kjo është e ditur publikisht, ku është thënë se atje në Drvarë në një fshat serb janë vlarë kaq apo kaq serbë, dhe fund është sqaruar, se në fakt, ata serbë

kanë vdekur nga vdekja natyrore. Këtë duhet shmangur në çdo mënyrë.

Deklaratë: Fahir Gutic, Shoqata kulturore Boshnjake, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

Ka pasë shembuj të rasteve pozitive kur janë shpëtuar njerëzit e nacionaliteteve tjera. Këtë duhet theksuar.

Ka pas një numër të madh të shembujve pozitiv të njerëzve të cilët gjatë luftës kanë shpëtuar pjesëtarët e nacionalitetit tjetër. Ata njerëz janë lënë anash. Këto raste duhet cekur si shembuj pozitiv, se dikush ka shpëtuar tjetrin, sepse janë shpëtuar familje të tëra, në kuptimin e plotë të fjalës në momentin e fundit. Kësi njerëz ka. Vetëm nëse paksa përpiqemi rreth këtyre rasteve dhe ti kërkojmë, ti evidentojmë dëshmitë e tyre, të atyre që i kanë shpëtuar tjerët dhe të atyre që kanë shpëtuar. Unë mendoj se kjo do të mund të ndihmojë në masë të madhe.

Deklaratë: Radomir Mičić, Iniciativa demokratike e Serbëve të Sarajevës, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me komunitetet jo-shumicë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Shkup, Maqedoni, 29. janar 2011.

115. Konsultimet nacionale me përfaqësuesit e rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së

21. shkurt 2011
Gračanicë, Kosovë

Konsultimet nacionale me përfaqësuesit e rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës (RRVSK) mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së i ka organizuar Qendra për hulumtim, dokumentim dhe publikim (QHDP), në Graçanicë, Kosovë, me 21. shkurt 2011. Takimin e moderoi Nora Ahmetaj (QHDP dhe Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Kosovë), ndërsa fjalën hyrëse e mbajtën Bekim Balaj (FDH, Kosovë), Sonja Radošević (Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Mali i Zi), Snežana Zdravković dhe Marinko Đurić (Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në KiM, Serbi).

Në Konsultimet Nacionale morën pjesë 41 pjesëmarrës, prej të cilëve 18 përfaqësues të Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, 10 vëzhgues, 2 media, 5 panelistë dhe 6 organizatorë dhe anëtarë të Koalicionit për KOMRA-në.

Konsultimet nuk u përcollën nga mediet shqiptare, por kanë qenë të përcjellura nga mediet serbe, radio KiM dhe Media Centar nga Çagllavica.

Diskutimi ka qenë dinamik, dhe i fokusuar. Pjesëmarrësit kanë qenë të udhëzuar dhe të informuar në lidhje me Draftin e Statutit të KOMRA-së, pavarësisht nga ajo se deri tani nuk kanë qenë të përfshirë në proces. Shumica e pjesëmarrësve kanë qenë shumë aktiv gjatë debeteve. Ka qenë interesimi i madh i pjesëmarrësve të konsultimeve për bashkëngjitje në Iniciativën për KOMRA-në, ndërsa gjashtë pjesëmarrës kanë nënshkruar formularin e aplikimit në Koalicionin për KOMRA-në.

Përkrahja ime për KOMRA-në është si individuale poashtu edhe kolektive sepse Shoqata e familjeve të viktimave, anëtare e së cilës jam edhe unë, ia ka dhënë përkrahjen e saj Koalicionit për KOMRA-në.

E kemi parë se para se gjithash është interesi i ynë në te, në atë Koalicion, dhe mund të them se është interes edhe i Koalicionit por edhe i yni, vërtetimi i fakteve për krimet e luftës, para se gjithash vërtetimi i të vërtetës për të gjitha viktimat.

Deklaratë: Snežana Zdravković, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Prikuplje, Serbi, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Kundërshtarët e idesë për KOMRA-në i frikësohen të vërtetës.

Shoqata iu ka bashkëngjitë këtij Koalicioni, jemi përcaktuar për mbështetjen; secili i ka pasë motivet e veta ndërsa motivi im më i madh, në fakt, është ndjenja që viktimat të mos trajtohen në mënyrë të njëjtë në të gjitha këto hapësira, dhe kjo ka qenë arsyeja që ne si viktimat, gjegjësisht familjet t'i paraqesim disa prej argumenteve tona dhe të mund të marrim pjesë në mënyrë të barabartë në procesin e vërtetimit të fakteve... Më duket se kundërshtarët e një iniciative dhe ideje të tillë në të shumtën e rasteve mund të jenë ata të cilët i frikësohen të vërtetës. Ne nuk kemi arsye, posaçërisht familjet dhe viktimat tona, të turpërohemi nga ajo se kanë vdekur në pragun e shtëpisë së tyre dhe se ato fakte të mos vërtetohen dhe të zbulohen.

Deklaratë: Marinko Đurić, Shoqata e të vrarëve dhe të kidnapuarve në Kosovë dhe Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Komisioni duhet të merret me vërtetimin e përgjegjësisë politike dhe komanduese.

Vërtetimi i të vërtetës, në fakt në Kosovë nënkupton vërtetimin e përgjegjësisë politike dhe komanduese. Mua më vjen mirë që në Serbinë qendrore ekzistojnë persona të cilët janë proceduar në nivele të ndryshme nga organet e strukturave policore, ushtarake dhe politike të Republikës së Serbisë, për krimet e kryera në Kosovë në periudhën e viteve 1998 dhe 1999, por nga ana tjetër më pengon shumë që asnjëri nga këta persona nuk është përgjegjës dhe as nuk është shpallë përgjegjës në asnjë mënyrë, as ligjore, apo as në mënyrë morale-etike apo në çfarëdo mënyre tjetër, për krimet e kryera ndaj popullatës jo-shqiptare apo ndaj popullatës serbe në Kosovë në periudhën e viteve prej 1998. deri 1999, dhe 2000. Pra, nuk janë vërtetuar... Mendoj se, përveç tjerash, komisioni do të duhej të merrej me vërtetimin e përgjegjësisë politike dhe komanduese.

Deklaratë: Nenad Maksimović, Qendra për paqe dhe tolerancë, Graçanicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Nuk është e mundur të vërtetohen rrethanat politike dhe shoqërore të cilat kanë sjellë deri te shpërthimi i luftës.

Neni 13, "Komisioni i ka këto qëllime", nën a)... Nuk jam i sigurtë se, pse janë marrë parasysh rrethanat politike dhe shoqërore? Mendoj se kjo, madje edhe për një grup ekspertësh, sot do të ishte e pamundur të vërtetoj rrethanat politike dhe shoqërore të cilat kanë sjellë deri të ndonjë krim i luftës apo shkelje të çfarëdo të drejte të njeri... Nëse do ta merrnim parasysh Bosnjë dhe Hercegovinën, Kroacinë dhe Serbinë, cilindo shtet nga rajoni, do të shohim se secili e ka mendimin e vet për rrethanat politike dhe ato shoqërore, andaj, tani është shumë herët, po e them se, madje edhe për ndonjë grup të ekspertëve ndërkombëtarë dhe neutral nuk do të mund të tregojnë në rrethanat politike apo shoqërore, dhe nëse do të angazhoheshin për një qëndrim i cili do të dallonte nga të gjitha qëndrimet tjera, sepse secili e ka qëndrimin e vet për [rrethanat] politike dhe shoqërore... Ky është një term me kuptim shumë të gjerë, siç është term i gjerë kur është shkatërruar Jugosllavia, kur ka ardhë deri të shpërbërja e saj.

Deklaratë: Saša Ilić, Rrjeti strategjik i veprimit të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Të zgjerohet mandati i KOMRA-së deri në vitin 2004.

Kërkesa që viti 2004 të përfshihet në mandat, është plotësisht e arsyetueshme...kjo hynë në kategorinë e shkeljeve të mëdha të të drejtave të njeriut, e cila nuk e përjashton që të hetohet edhe ajo periudhë.

Deklaratë: Marinko Đurić, Shoqata e të vrarëve dhe të kidnapuarve në Kosovë dhe Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Neve po na pengon ajo data 2001, sepse edhe më tutje po shkelen të drejtat e njeriut. Mendoj, se akoma familjet janë të ndara [familjet serbe], akoma nuk po mund të kthehen këtu, nuk po mund ta shfrytëzojnë pronën e tyre, akoma po ndjehet pasiguria, nuk ka liri të lëvizjes.

Deklaratë: Gordana Đorić, Rrjeti strategjik i veprimit të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Përkrahja e idesë për themelimin e KOMRA-së, dhe qëndrimi pas saj, është akt civilizues.

Ne i përcjellim aktivitetet e KOMRA-së me vite, dhe na vjen shumë mirë që tashmë e kemi filluar këtë temë edhe në këto treva këtu, dhe natyrisht e vlerësoj si një akt civilizues përkrahjen e kësaj ideje. Thënë sinjerisht, unë edhe tashmë dyshoj se pas tri vitesh do të mund të arrijmë të kemi efekte të mëdha, duke e ditur situatën dhe duke e parë këtë mosbesim i cili po ndihet në këtë diskutim këtu mes neve, dhe se do të arrijmë ndonjë progres.

Deklaratë: Žarko Joksimović, gazetarë nga Link Porduksioni, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Reciprociteti në zgjedhjen e anëtarëve të KOMRA-së në bazë të përkatësisë etnike, është shumë i rëndësishëm.

Mua më intereson reciprociteti, mendoj se është shumë i rëndësishëm, ju keni thënë tre anëtarë [KOMRA], prej të cilëve njëri është femër. Është shumë e rëndësishme që këtu të jetë një reciprocitet, unë mendoj se katër anëtarë do të ishte numër ideal për te, dhe të jenë të përfshira të gjitha nacionalitetet, kështu do të fitohet kredibiliteti.

Deklaratë: Jelena Miličević, Misioni i njerëzve të vullnetit të mirë, Mitrovicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

(...) Dy shqiptarë dhe një serbë, sipas meje është me të vërtetë...duhet të jetë edhe një serb. Duhet të ekzistojë ai reciprociteti.

Deklaratë: Snežana Perić, Qendra për promovimin e të drejtave të të rinjve, Novo Bërdë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me

përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Presidenti nuk do të duhej ta bëjë përzgjedhjen përfundimtare të anëtarëve të KOMRA-së.

Kur keni thënë se presidenti vendosë për anëtarët. Kjo për mua është e papranueshme. Sepse, me këtë çështje do të duhej të merren organizatat joqeveritare, do të duhej të merren individët, mendoj shoqatat, asociacionet dhe ata do të duhej t'i zgjedhin përfaqësuesit, e të mos vendosë për këtë presidenti i shtetit (...) në Kosovë, posaçërisht, në të gjitha ato, të them forumet politike, kanë mbetur ata të cilët kanë marrë pjesë në luftë. Dhe sigurisht se ai më parë do të propozojë ndonjë anëtarë i cili nuk do të angazhohej t'i shoh krimet e tij, por do të mendohej ti sheh krimet e të tjerëve.

Deklaratë: Gordana Đorić, Rrjeti strategjik i veprimit të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

(Thjesht është e pabesueshme për mua, që me statut t'i ofrohet aq mundësi e madhe qeverisë dhe qeverive për t'a kontrolluar punën dhe për të kontrolluar përzgjedhjen e anëtarëve... në Kosovë akoma, edhe më tutje, në qeveri është regjimi i njëjtë, i cili në një mënyrë është përgjegjës për krimet të cilat janë kryer, dhe thjesht e kam të pabesueshme që me statut ne vetë vetes po ia lidhim duart, dhe vetë vetes po ia kufizojmë lirinë. Nëse ky ka qenë, apo nëse ky është një koncesion i dhimbshëm i cili duhet të bëhet për tu arritur mbështetja politike, e kuptoj, nëse kjo është kështu, dhe besoj se do të duhej të më thoni se kjo është dashur të bëhet kështu, nëse jo, thjesht e kam të pabesueshme që vetë vetes ia kemi kufizuar lirinë.

Deklaratë: Nenad Maksimović, Qendra për paqe dhe tolerancë, Graçanicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Serbët nga Veriu i Kosovës duhet të përfshihen në procesin e KOMRA-së.

Unë, absolutisht e mbështesë këtë iniciativë, më të vërtetë më tërë zemrën time, dhe ajo që desha të them dhe fuqishëm ta theksoj, nëse ju mendoni ta përfshini veriun në iniciativë, këtu do të duhet të jeni shumë, tejet objektiv, si nga njëra anë, poashtu edhe nga tjetra. Nëse mendoni të veproni në veriun e Kosovës, a e dini ju, se kampanja juaj duhet të jetë objektive dhe paanshme...

Deklaratë: Snežana Perić, Qendra për promovimin e të drejtave të rinjve, Novo Bërdë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

Nuk ka sukses në shoqëri dhe askush nuk mund të shkojë më tutje, derisa nuk do të jepen llogaritë për atë se çfarë ka ndodhur.

Nuk mund të bëhet pa ju, nuk mundet pa viktimat, nuk mundet pa ata të cilët më së shumti kanë pësuar që të vihet deri te pajtimi. Dhe në këtë aspekt mendoj se se kjo është mundësia që të vihet jo vetëm deri te e vërteta e cila është shumë e rëndësishme, por është mundësia që të hapen proceset e reja. Ato do të jenë të vështira, nuk do të besohet në to, pastaj do të besohet, por më e rëndësishmja është që ata të cilët kanë vuajtur më së shumti, të cilët janë viktimat, ata pranojnë të flasin dhe kjo për mua është pasuria më e madhe.

Nëse kjo iniciativë, siç po synohet këtu, të ngritët në nivelin më të lartë dhe të institucionalizohet, mu kështu siç është paraparë me statut, dhe unë jam jurist i diplomuar, andaj këtë çështje e kuptoj mjaft mirë si dhe të gjithë ato propozime, mendoj se do të jetë mundësi për të gjithë popujt të cilët jetojnë në këtë rajon. Andaj, dëshiroj tua japë tërë mbështetjen time dhe u uroj që të keni sukses. Sigurisht do të keni sukses, sigurisht do të arrini suksesin sepse nuk ka sukses në shoqëri dhe askush nuk mund të shkojë më tutje, përderisa nuk do të jepen llogaritë për atë se çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Momčilo Trajković, Çagllavicë, Kosovë, Konsultimet Nacionale me përfaqësuesit e Rrjetit të veprimit strategjik të Kosovës, Graçanicë, Kosovë, 21. shkurt 2011.

VI Procesi konsultativ mbi Draft Statutin e KOMRA-s Raport

maj 2010 – janar 2011

PJESA I – KUPTIMI I NOCIONEVE NË KËTË STATUT

Kuptimi i nocioneve në këtë Statut

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) mua nuk po më pëlqen që kjo quhet statut, sepse kur flasim për statutet, do të thotë statutin e miraton një organ i formuar më parë, me të cilin e rregullon punën e tij. Mendoj se duhet të jetë kështu, sepse bëhet fjalë për më shumë shtete nënshkruese, të cilat e nënshkruajnë një dokument, dhe i cili pastaj në formë të një marrëveshjeje ndërkombëtare shkon në miratim të kuvendit kombëtar, dhe sipas të gjitha kushtetutave të shteteve ajo marrëveshje bëhet ligj, gjegjësisht marrëveshje ndërkombëtare e cila do të jetë mbi ligjet nacionale. Mendoj se ky nuk duhet të quhet statut. (...)Pra, ajo që unë do të sugjeroja është që në dokument bazë, të cilin nuk di se si ta emëroj, të jetë mandati i Komisionit dhe të jetë një fushë e aktivitetit, fushëveprim dhe juridiksion i Komisionit dhe disa segmente të tjera. Ajo çka unë mendoj është se nuk guxon të jenë në tekstin kryesor, sepse teksti sipas të gjithave duhet të jetë juridikisht relevant, nga ana tjetër ai duhet të jetë i kuptueshëm kryesisht nga ana e viktimave, por duhet të kuptohet edhe për opinion e gjerë i cili nuk ka njohu-

ri nga fusha juridike, por duhet të jetë juridikisht relevant. Në këtë rast ai bëhet ligj, ligji i atij shteti, duhet të dallohet nga dokumentet personale, këto detaje teknike në lidhje me përzgjedhjen, metodën e përzgjedhjes sidomos panelit zgjedhor.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Definicioni

1. Komisioni rajonal për vërtetimin e faktëve, për krimet e luftë dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut në territorin e RSFJ-së së dikurshme, është Organizatë Ndërkombëtare e themeluar me këtë akt ligjor.
2. Emërtimi i shkurtuar është KOMRA.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) ekziston dallimi terminologjik, dallimi konceptual mes shprehjeve territori dhe hapësira. [‘në hapësirë’ të zëvendësohet me ‘në territor’].

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

"[Komisionin] e themelojnë shtetet e krijuara nga shkatërrimi i ish Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë". Mendoj se këtë duhet riformular duke pasë parasysh situatën mes Serbisë dhe Kosovës, sepse nëse shtetet e dala nga territori i ish Jugosllavisë pranojnë të nënshkruajë Kosova, Serbia nuk do të pranojë, as Bosnja nuk do të pranojë, automatikisht do të rrëzohemi në provën e parë.

Deklaratë: Zaim Elezi, Këshilli i OJQ-ve boshnjakë nga Kosova, Pejë, Kosovë, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Dua të them se në tërë këtë ide pikënisja do të ishte përgatitja dhe përmbyllja e një marrëveshjeje ndërkombëtare shumëpalëshe mes shteteve relevante, me të cilat do të përcaktohej ky Komision, ky organ – KOMRA. Pa një marrëveshje të tillë ndërkombëtare, sipas besimit tim të thellë, nuk mund të arrihet zgjidhje e shpejtë dhe efikase. Nëse kjo marrëveshje ndërkombëtare do të arrihej edhe me asistimin e bashkësisë ndërkombëtare, pse ta fsheh një ide të tillë, një marrëveshje e tillë do të thoshte bazë nga e cila do të shkohej më tutje. Pasi të jetë miratuar një marrëveshje e tillë, shtetet nënshkruese të kësaj marrëveshjeje do të duhej ta rregullojnë zbatimin e saj, e pastaj do të vijë radha e rregullimit me statut e të gjitha atyre pyetjeve, po e theksoj, të cekura në mënyrë kualitative, koncize dhe precize në draftin e marrëveshjes së ofruar, të cilën kemi pasur rastin ta lexojmë. (...) Pra, këtë duhet konsideruar vetëm si pikënisje për statutin e ardhshëm. Megjithatë, mua si një jurist prap se prap më shqetëson fakti që njëkohësisht nuk flasin edhe për pikën fillestare për këtë marrëveshje ndërshtetërore. Kështu që unë mendoj se në konsultimet e ardhshme duhet të përdoret termi 'bazat fillestare' meqë 'draft' me të vërtetë do të thotë përgatitje e veçantë teknike e një dokumenti ligjor.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krime lufte BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Mendoj se këtu, së pari duhet të nisemi nga fakti se statutit i paraprinë marrëveshja ndërkombëtare e miratuar për themelimin e KOMRA-së, e pastaj ky dokument përcakton që shtetet anëtare, duke pranuar këtë dokument, e pranojnë edhe statutin, sepse një pjesë e madhe e statutit për nga natyra është pjesë e procesit, në mënyrë që të ketë funksion juridik, të qëndrojnë në dokumentin i cili këtu definohet si "kontratë", edhe pse ajo nuk është kontratë, por marrëveshje ndërkombëtare në bazë të së cilës themelohet KOMRA.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Nëse vendosim se statutin do ta miratoj ekskluzivisht komisioni, atëherë çështja e bashkëpunimit të shteteve, konfirmimi i organeve shtetërore kompetente etj. do të jenë absolutisht të panevojshme sepse automatikisht kalojnë në marrëveshjen e ardhshme ndërshtetërore, ndërsa ne pastaj në të vërtetë do të mund të merremi me çështjet të cilat i përkasin vetëm punës së komisionit. Nëse ndonjë dispozitë do të jetë në marrëveshje, nuk ka nevojë të përsëritet në statut. Për çështjet e mënyrës së punës, zgjedhjeve etj, statuti do të thirret në dispozitat e marrëveshjes, dhe fund. Nëse marrëveshja ndërshtetërore do të caktojë mënyrën e zgjedhjeve dhe të kërkojë miratimin e organeve shtetërore, atëherë si mund të merremi ne me të? Mendoj se kjo s'ka kuptim të shkojë në apo me përmbajtjen e marrëveshjes ndërshtetërore. Do ti shkaktojmë problem vetes, dhe kjo ide e mrekullueshme do të përjetonte kolaps në parlamentet nacionale.

Deklaratë: Munib Halilović, prokuror, Prokuroria për krime lufte në BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Në aspektin ligjor nuk ka asnjë pengesë që statuti të mos jetë pjesë, do të thotë, i barabartë me marrëveshjen ndërshtetërore. Kjo marrëveshje ndërshtetërore mund ti ketë dy nene: neni i parë i cili i referohet të dytës dhe i dyti i cili është përmbajtja e statutit.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Ekzistojnë shumë modalitete tjera të cilat do të ishin të pranueshme për të gjithë në rajon. Për shembull, në të gjitha shtetet për të cilat po flasim vlen ose është e miratuar Korniza e Konventës për mbrojtjen e pakicave. Është e mundur të përpilohet ndonjë dokument në kuadër të Këshillit të Evropës, Kombeve të Bashkuara, etj, dhe pastaj të bashkëngjiten të gjithë.

Deklaratë: Goran Miletić, këshilltar ligjor për të drejtat e njeriut, Civil Rights Defenders, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) jepet definicioni i KOMRA-së i cili duhet të jetë pjesë përbërëse, themelore dhe primare e marrëveshjes ndërshtetërore, të cilin shtetet do ta miratojnë në momentin e pranimit të themelimit të komisionit. Me statut nuk formohet komisioni, me statut as nuk definohet çka është komisioni. Do të thotë, (...) definicionet mund të mbeten por duhet të

ndjekin metodologjinë. Vetëm atëherë mund të vinë elementet teknike: emblema, logoja. Këto duhet të rregullohen me statut.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) do të mund të shmangen vërejtjet se marrëveshja ndërshtetërore duhet ti paraprijë asaj, mundet vetëm të shtohet shprehja „Komisioni Rajonal për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të të drejtave të njeriut në territorin... të cilën e formojnë shtetet e dala nga shkatërrimi i ish Jugosllavisë“, të vihet „të cilën do ta themelojnë në të ardhmen në bazë të kësaj marrëveshje ndërkombëtare“.

Deklaratë: Zoran Pusić, Këshilli Qytetar për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) KOMRA mund të mbledh informata relevante, dhe në bazë të këtyre informatave të përpiloj raportin, t'ja përcjellë organeve gjyqësore dhe në këtë mënyrë të bashkëpunojë me ta. Mirëpo, në nenin (...) qëndron: „Komisioni rajonal për vërtetimin e fakteve“, edhe pse faktet mund ti vërtetoj vetëm gjykata me vendim të plotëfuqishëm.

Deklaratë: Goran Rodiq, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) diku në tekstin e draftit përmendet „zona“ diku përmendet „territori“ e diku „hapësira“. Do të thotë, se duhet të përcaktohet një term i vetëm, dhe pastaj nën pas neni të harmonizohen ato.

Deklaratë: Vasil Sinishtaj, Këshilltarë, Komuna e Qytetit të Tuzit, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumë nacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

(...) do të duhej të tregohet se cilat janë ato shtete dhe të përdoret emërtimi zyrtar 'Republika e Kosovës', e jo Kosova.

Deklaratë: Visar Demiri, Shoqata e ish të burgosurve politik, zyra në Viti, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

KOMRA është një organ ndihmës, mbështetës për sistemin ligjor, për nevojën e sjelljes kualitative të vendimeve. Kjo duhet të jetë në nenin 1.

Deklaratë: Salih Rasovac, Corridor, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Cilat do të jenë gjuhët e marrëveshjes? A do të jenë të gjitha ato të cilat i përmendëm [gjuhët zyrtare të shteteve nënshkruese]? Nëse po, atëherë kemi një

problem, sepse ndonjëherë kuptimi i disa gjërave nuk është i njëjtë në të gjitha gjuhët. Në këtë kuptim unë propozoj gjuhën angleze si gjuhë neutrale, ta kemi si gjuhë shtesë.

Deklaratë: Milan Brglez, profesor, Fakulteti për shkencat politike, Universiteti në Lubjanë, Slloveni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Këtu thuhet shumë qartë se KOMRA është „organizatë ndërkombëtare e themeluar me këtë akt juridik“. Duke i pas parasysh standardet ndërkombëtare të të drejtës për themelimin e organizatave ndërkombëtare, atëherë statuti nuk është akti me të cilin mund të themelohet një organizatë ndërkombëtare e tillë (...) mendoj se këtë formulim duhet lënë në formën e një marrëveshje ndërshtetërore i cili do të ishte akt juridik me të cilin themelohet KOMRA.

Deklaratë: Ibro Bulić, Prokuroria e BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) versioni original i tekstit do të duhej të jetë në gjuhën angleze, siç është në shumicën e marrëveshjeve ndërkombëtare.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Shtrohet pyetja, a mundet një organizatë ndërkombëtare të themelohet me një akt të tillë juridik? E dyta, poqese është formuar, kush e mbështetë këtë akt juridik, duke pasë parasysh se bëhet fjalë për më shumë shtete? Pra, që kjo të mund të kalojë, nëse asgjë tjetër, të kalojë, sipas mendimit tim, ratifikimin në parlamentet nacionale.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) mund të përcaktohet me statuto një organizatë ndërkombëtare, si p.sh të themi Karta e Kombeve të Bashkuara apo statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare penale.

Deklaratë: doc. dr Milan Brglez, Fakulteti për shkencat politike, Universiteti në Lubjanë, Slloveni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) „në hapësirat e Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë së dikurshme, (RSFJ)“, të zëvendësohet me (...) „shtetet kontraktuese“.

Deklaratë: Ibro Bulić, Prokuroria e BeH, prokurorë, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë pajtohem me propozimin, i cili me sa e kam kuptuar ka ardhë nga pjesëmarrësit e konsultimeve

nga Kroacia, që fjala "hapësirë" të zëvendësohet me fjalën "territor". Termi territor është më i zakonshëm në marrëveshjet ndërkombëtare. Termi hapësirë përdoret kur duam të përcaktojmë një pjesë të territorit të ndonjë shteti.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Simbolet

Komisioni vendos mbi identitetin e vet vizual që përfshin emblemën, logon dhe vulën.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Mendoj se në pjesën e parë është tejet e rëndësishme të ceken emri dhe selia, të jetë në dispozitat hyrëse së bashku me emblemën dhe logon. Vula askund nuk përmendet, e dihet se Komisioni Rajonal duhet ta ketë vulën e saj.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Selia dhe Sekretariati Ekzekutiv

1. Selia e Komisionit është në Sarajevë.
2. Mbështetje në punën e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit siguron Sekretariati Ekzekutiv, në selinë e Komisionit.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

E para, selia e KOMRA-së është në Sarajevë. Shumë mirë. E përshëndes.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të drejtat e njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Serioziteti i propozimit kërkon përgjegjësinë nga ne që të kemi situatë shumë stabile atje ku propozojmë të jetë selia. Momentalisht ne e kemi situatën më jostabile në Bosnje e Hercegovinë.

Deklaratë: Velko Viquević, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Mendoj se është e drejtë poqese selia të jetë në Kosovë, sepse Kosova ka përjetuar dhunë të papërshkruar në dekadat e fundit, e ndoshta edhe me shekuj.

Deklaratë: Bali Dervishi, Shoqata e ish të burgosurve politik, kryetar i zyrës në Vushttri, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Periudha e veprimit

1. Periudha e veprimit të Komisionit është tri vjet.
2. Periudha e veprimit të Komisionit nuk përfshin periudhën e përgatitjeve, e cila fillon nga mbledhja konstituive dhe vazhdon, më së gjati, gjashtë muaj.
3. Komisioni mund ta zgjasë periudhën e veprimit më së shumti për gjashtë muaj.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Vetë mandati i KOMRA-së duhet të jetë më i gjatë se dy vite, eventualisht, ndoshta me definicion të ndryshuar të rolit pas dy vitesh, por duhet të jetë më i gjatë se dy vite. KOMRA duhet të jetë ajo e cila pastaj do ta përcjellë implementimin e të gjithave.

Deklaratë: Jelena Miljanić, Zyra e të rinjve të Ministrisë së sportit, kulturës dhe medie të Malit të Zi, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Ajo që unë mendoj është se kjo është periudhë e shkurtë e mbledhjes së të gjitha fakteve për kryerjen e krimeve të luftës dhe shkeljeve tjetra të rënda të të drejtave të njeriut. Mendoj se ai mandat prej dy vite e gjysmë është tejet i shkurtë për tu mbledhur të gjitha faktet.

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e familjeve të burgosurve dhe personave të zhdukur nga Komuna e Zvornikut, Zvornik, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Ndoshta do të jetë më mirë nëse e vlerësojmë në bazë të disa përvojave krahasuese se janë të nevojshme dy vite e gjysmë, vetëm për të hyrë, periudha përgatitore gjashtë muaj dhe mandati i kohëzgjatjes dy vite e gjysmë apo tri vite. Pse të kufizohemi kaq shumë në këtë segment. Mund të zgjasë deri në tri vite.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të drejtat e njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Mendoj se mandati është tejet i shkurtë. Këtu bëhet fjalë për dy vite dhe gjashtë muaj përgatitje (...) definitivisht duhet mbajtur paragrafin e tretë, vetëm se,

nuk e di, a është mire që KOMRA ta vazhdojë vetë mandatin apo dikush tjetër.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) unë propozoj që të vazhdohet mandate sa më shumë e mundur, pra veprimtaria e përgjithshme e mundur e komisionit, e jo të kufizohet në dy vite apo dy vite e gjysmë, e çka më vonë do të mund të jetë problem i madh.

Deklaratë: Slaven Rashković, Sokumenta, Zagreb, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë do të mund të propozoja që themeluesit e KOMRA-së të mund ta vazhdojnë mandatin e KOMRA-së për gjashtë muaj.

Deklaratë: Vesna Tersheć, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Në fakt, kjo pjesë përfshinë periudhën, mund të interpretohet se në kuadër të kësaj periudhe faktikisht të përfshihet koha e përgatitjeve. Prandaj, propozoj që në vend të "përfshinë" të shkruhet "fillon". Pra, atëherë mund të konkludohet se mandati fillon pas gjashtë muaj përgatitje, e jo ato gjashtë muaj përgatitje të jenë pjesë në kuadër të mandatit.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë desha të propozoj zgjidhje paralele, e ajo është që megjithatë KOMRA vetë të vendosë për zgjatjen e mandatit të saj, e jo themeluesit.

Deklaratë: Mario Mazhić, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Shoqëritë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Edhe ne jemi për shtyrjen e mandatit, të jetë së paku tri vite, që do të jenë gjashtë muajt e dytë shtesë për raportimin.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) mendoj se periudha kohore prej dy vite, është e shkurtër, duhet të vazhdohet sepse qeveritë të cilat janë këtu momentalisht, madje edhe po të zgjidheshin njerëzit më të mirë në BeH në zgjedhjet e reja, nuk janë të përkushtuara as për viktimat e as për këtë proces, kështu që ata do të duhej të jenë pjesë e kësaj, të jenë „partnerë“ të KOMRA-së. Kemi viktimat të cilat akoma janë të ndara, pa marrë parasysh se përmes KOMRA-së bashkohemi, se i

kemi qëllimet e qarta, akoma ekzistojnë ndarjet mes viktimave dhe, argumenti i tretë – sepse ne e kemi administratën jo profesionale. Kam parë se komisionit do ti duhen dokumente të ndryshme të cilat janë në posedim të organeve shtetërore dhe administratës, derisa këtu ta marrim një dokument do të na duhet kohë e gjatë.

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve të BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Përsa i përket periudhës së veprimit dhe mandatit, kjo duhet të definohet me marrëveshjen ndërshtetërore dhe pamohueshëm të përcaktohet. Kjo nuk është çështje e statutit.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Kjo është punë serioze, mendoj se nuk duhet kufizuar. Për fillim mundet, por asgjë nuk do të përfundojë për dy vite.

Deklaratë: Mirolub Vitorović, prokuror, Prokuroria e Republikës së Serbisë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Do ti veja katër ose pesë vite, me mundësi vazhdimi prej dy vitesh. Ky është Komisioni Rajonal, përfshinë disa shtete dhe duhet të ketë periudhë kohore më të gjatë.

Deklaratë: Goran Miletić, këshilltar ligjor për të drejtat e njeriut, Civil Rights Defenders, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) është paraparë mandati dy vjeçar me të cilin unë plotësisht pajtohem dhe mendoj se nuk duhet kërkuar pesë vite apo ndonjë afat tjetër kohor, për arsye të thjeshtë, sepse dy vite janë të mjaftueshme që të kemi rezultate paraprake, dhe në shqyrtimin e mëtejshëm të procesit të punës së KOMRA-së të shtyhet ky afat.

Deklaratë: Toma Vishnjić, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) mendoj se dy vite është periudhë shumë e shkurtër të kryhet një shqyrtim i përgjithshëm i dëshmitarëve apo dëgjim i personave të cilët do të jepnin dëshmi para komisionit për të gjitha këto vepra, nëse merret parasysh se deklaratat e dhëna në lidhje me konfliktet e armatosura dhe për veprat e tilla që nga Sllovenia e deri në Maqedoni. Pra, mandati i KOMRA-së duhet të jetë minimum tri vite nëse jo më shumë.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE në Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Kam frikë se as tri vite nuk do të jenë të mjaftueshme. Pra, këtu do të duhet të jemi fleksibil, ndoshta ti japim tri vite me mundësi të vazhdimi.

Deklaratë: Dushanka Gjakulla – Tushup, Lëvizja për ndryshim, Herceg Novi, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Kam frikë se do të hasim edhe më tutje në pengesa dhe se mandati prej dy vitesh është i shkurtë. Duhet të zgjatet sepse ne jemi dëshmitarë edhe pas 11 vitesh pas nënshkrimit të rezolutës 1244, dhe se akoma janë me mijëra fate të njerëzve të panjohura në territorin e ish Jugosllavisë.

Deklaratë: Olgica Bozhniq, Sekretar i Shoqatës së familjeve të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Pra ai material për të cilin ne vlerësojmë se do të punojmë do të na duhet më shuëm kohë dhe prandaj propozimi im është të jetë pesë plus një vit për kohëzgjatjen e mandatit të KOMRA-së.

Deklaratë: Gjorgje Popoviq, Shoqata e refugjatëve nga Daruvari dhe anëtarë i Koalicionit për refugjatët, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Mendoj se afati prej katër vite është minimumi i kohës që duhet për këtë punë, e them këtë duke e pasur parasysh raportin final.

Deklaratë: Dragana Jeckov, Këshilli i Përbashkët i Komunave, Vukovar, Kroaci, Konsultimet Lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, 14 korrik 2010

Mendoj (...) të thuhet: „të shtyhet afati kohor për aq kohë sa i duhet ta kryejë punën, e më së shumti një vit”, sepse gjashtë muaj megjithatë janë pak. Apo të mendohet se periudha kohore e mandatit të jetë më e gjatë, dhe pastaj do të mbetet gjashtë muaj sa është thënë në propozim.

Deklaratë: Vasil Sinishtaj, Këshilltarë, Komuna e Qytetit të Tuzit, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Më shqetëson paksa mandati i komisionit, vetëm dy vite. Mendoj se është e pamundur të zgjidhet kjo çështje për dy vite. Unë kam menduar se do të jetë i vazhdueshëm dhe se kjo do të jetë mandat i anëtarësisë. Jam i sigurt se për dy vite, nuk do të mund të zgjidhet ky problem.

Deklaratë: Dushan Cvjetković, Forumi demokratik Serb, Knin, Kroaci, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Knin, Kroaci, 2 shtator 2010

Sa i përket kohëzgjatjes së komisionit, gjithashtu edhe mua po me duket se dy vite është kohë e shkurtë, por unë jam për një afat kohor të tillë të shkurtë, me së shumti tri vite.

Deklaratë: Boris Miloshoeviq, Këshilli kombëtarë serb, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Knin, Kroaci, 2 shtator 2010

(...) mendoj se nuk do të arrihet shumë për tri vite.

Deklaratë: Zijad Nuhanović, Shoqata për kthimin e qëndrueshëm Podrinje dhe Zvornik, Zvornik, BeH, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draftin e statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Konsultimet rajonale me veteranët mbi draftin e statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18.12.2010.

Përfaqësimi dhe paraqitja

1. Komisionin e përfaqëson dhe e paraqet kryesuesi/ja i/e Komisionit.
2. Komisioni mund të vendosë që ta përfaqësojë një anëtar ose anëtare tjetër.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) thuhet se KOMRA-në e përfaqëson apo prezanton kryetari ose kryetarja e KOMRA-së. Mendoj se ky statut duhet ta rregullojë edhe procedurën e shkarkimit të personit udhëheqës nëse ai/ajo nuk i përmbushë qëllimet e cekura.

Deklaratë: Sabit Maliqi, prokuror, Gjyqi i Qarkut Gjilan, Kosovë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) duhet t'i përcaktojmë disa kushte sipas të cilëve komisionin mund ta përfaqësojë dikush tjetër përpos kryetarit të komisionit.

Deklaratë: Amir Kulagliq, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Përdorimi i gjuhëve

1. Në punën e Komisionit, në përdorim të barabartë janë gjuha shqipe, boshnjake, malazeze, kroate, maqedonase, sllovene dhe serbe, alfabeti cirilik dhe latin, si dhe gjuha e shenjave për personat e shurdhër, në pajtim me zonat prej nga vjen ai person.
2. Përdorimin e gjuhës dhe të shkrimeve Komisioni do ta rregullojë më hollësisht me Rregulloren e punës, duke respektuar parimet e efikasitetit dhe nikoqirllëkut.
3. Në komunikim me Komisionin, secili ka të drejtë të shfrytëzojë gjuhën dhe alfabetin e vet.
4. Në dëgjimet publike pjesëmarrësit flasin në gjuhën e tyre.
5. Në zyrat e palëve kontraktuese, në pikëpamje të gjuhës, zbatohen dispozitat e shtetit në të cilin gjendet zyra.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) gjuhët e KOMRA-së të jenë të gjitha gjuhët e shteteve nënshkruese. Edhe raportet duhet të përkthehen në të gjitha gjuhët. KOMRA, sigurisht do të flasë me vëzhgues ndërkombëtarë të ndryshëm të cilët janë, ku ta di, nga Suedia, Zvicra apo Holanda, dhe mendoj se duhet të vendosen dispozitat se KOMRA mund të punojë në të gjitha gjuhët e botës që janë relevante, pra ato të cilat i flasin bashkëbiseduesit e KOMRA-së.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Kur themi gjuha zyrtare, mund të kemi problem. (...) Ti marrim për shembull serbët e Baranjës, ata në rrethinën e Dubusheviçs flasin në dialektin ekavik, disa flasin në ijekavik. Për njeriun është më së lehti ta shpreh vuajtjen e tij në gjuhën të cilën ai e kutpon.

Deklaratë: Veselinka Kastratović, Qendra për paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Statuti i cili është në më shumë gjuhë, duhet të praktikohet rregullisht që të ekzistojë një gjuhë bazë për interpretimin e tij, duhet të caktohet procedura në rastin e interpretimit të dyfishtë.

Deklaratë: Ylber Topalli, ish i burgosur politik, Ferizaj, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Parimet e veprimit të Komisionit

Anëtarët/anëtares si dhe personeli i Komisionit janë të obliguar që në punën e tyre të udhëhiqen me këto vlera dhe parime:

- a) respektimi i dinjitetit njerëzor,
- b) pavarësia dhe paanshmëria,
- c) përkushtimi për të vërtetën,
- d) barazia dhe respektimi i të drejtave dhe lirive të njeriut,
- e) përgjegjësia, qasja dhe të qenit të hapur,
- f) hulumtimi me kujdes i fakteve dhe drejtshmëria e procedurës,

- g) integritet, vendosmëri dhe përmbajtje në standardet më të larta profesionale dhe etike,
- h) mbrojtja e veçantë e viktimave të keqtrajtimi seksual si dhe personave të cilët ishin të mitur në periudhën të cilën e përfshin mandati i Komisionit,
- i) ruajtja e konfidencialitetit.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) [pika (h)] për mua ky nuk është parim, për mua ky mund të jetë qëllim, mund të jetë detyrë e komisionit.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

PJESA III – DETYRIMI I BASHKËPUNIMIT ME KOMISIONIN

Detyrimi i bashkëpunimit të palëve kontraktuese me Komisionin

1. Palët kontraktuese janë të detyruara të bashkëpunojnë me Komisionin, dhe të njëjtit t'u mundësojnë kryerjen efektive të detyrave në përputhje me Statutin.
2. Me kërkesë të Komisionit, organet kompetente të pushtetit të palës kontraktuese, me kohë do të sigurojnë qasje në të dhëna dhe në dokumente, duke përfshirë edhe marrjen e deklaratave nga përfaqësuesit e institucioneve shtetërore dhe zbatimin e hulumtimeve në terren, përpos nëse me të nuk do të shkelen rregullativat e palës kontraktuese për konfidencialitetin e të dhënave.
3. Të dhënat ose dokumentet, që tregojnë për kryerje të krimeve të luftës apo për shkelje të rënda të të drejtave të njeriut, dhe/apo në kryerësit e mundshëm, si dhe dokumentet të cilat janë hartuar me qëllim të fshehjes së krimeve të kryera apo të shkeljeve të të drejtave të njeriut, që nuk vlerësohen konfidenciale.

4. Në rastin kur shteti konsideron që zbulimi i të dhënave të caktuara ose dokumenteve të cilat i ka kërkuar Komisioni, do të ishte në kundërshtim me rregullativat për konfidencialitet, do të ndërmerr të gjitha masat e arsyeshme me qëllim të tejkalimit të situatës kontestuese, me angazhim të përbashkët të Komisionit dhe Shtetit. Këto masa nënkuptojnë, por nuk kufizohen vetëm në:

- a) Deklarimin e Komisionit lidhur me relevancën e të dhënave dhe dokumenteve të cilat i kërkon; dhe
- b) Marrëveshjen për kushtet e zbulimit të të dhënave, duke përfshirë, ndër të tjera, zbulimin e pjesshëm të përmbajtjes së dokumenteve, kufizimin në publikimin e të dhënave si dhe aplikimin e masave tjera mbrojtëse për konfidencialitetin e të dhënave.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Pra, nëse kjo për ne është pikënisje, atëherë ne në bazë të dëshmisë mund të kërkojmë, kur na ndeshen informatat, të kërkojmë të na jepet në shikim për vërtetim të informatës apo jo, dhe të evidentohet se ajo nuk na është dhënë. Dhe, mendoj se edhe kjo do të jetë fakt vetvetiu.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Nuk mundet me statutin të cilin e miraton vetë KOMRA të përcaktohen obligimet e shteteve dhe të thuhet se organet shtetërore janë të obliguara të bashkëpunojnë me ju. Këtë nuk do ta pranojë askush. Kjo nuk është çështje e vullnetit; kjo marrëdhënie nuk është juridikisht – teknikisht e mundshme.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Unë pyetem, se a do të bashkëpunojnë ato organe shtetërore, me të vërtetë me KOMRA-në? Çka i obligon ata për këtë bashkëpunim, në këtë moment, a është rregulluar kjo çështje me shtetet anëtare të ish Jugosllavisë? Dhe, a do të mundet KOMRA, në çdo moment të kërkojë nga ato, të dhënat e caktuara, të cilat janë të nevojshme që të sigurohen faktet, që ata të cilët janë kryesit e krimeve të luftës të përgjigjen për këtë?

Deklaratë: Dragan Ivanović, Komuna e Podgoricës, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010

Ne nuk mund t'a përcaktojmë me statut obligueshmërinë e shteteve për bashkëpunim (...), statuti merret me punën e komisionit, ai nuk mundet të përcaktojë obligueshmërinë e shteteve për bashkëpunim, kjo çështje duhet të jetë subjekt i marrëveshjeve ndërshtetërore.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) mendoj se do të ishte shumë keq nëse do të mbetej alternativa B [. Sepse organet shtetërore do të mund të ndërhyjnë dhe të thonë – ju lutem, nuk mund t'ju lejojmë të keni qasje në këto të dhëna sepse mund ta rrezikoni zbatimin e procedurës penale. [Versioni i mëparshëm i Draft statutit. - "Autoritetet kompetente të Shtetit Kontraktues me kërkesë të Komisionit do të sigurojnë qasje me kohë në të dhëna, duke përfshirë edhe mundësinë e marrjes së deklaratave dhe realizimin e hulumtimeve në terren: ALT. A: në përputhje me dispozitat e këtij shteti; ALT. B: përveç nëse në sajë të kësaj do të shkelet legjislacioni i një Shteti Kontraktues në lidhje me konfidencialitetin e të dhënave ose nëse do të jenë rrezikuar procedurat penale."]... Meqë organet shtetërore do të mund të intervenonin në çdo kohë duke thënë- ju lutem nuk mund t'ju japim qasje në këto të dhëna meqë do të rrezikoni procedurat penale.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të drejtën humanitare, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Mendoj se do të ishte mirë nëse komisioni nuk do të bashkëpunojë me organet individuale, me gjykatat dhe organet tjera të cilat kanë informata, por që shteti qysh gjatë marrëveshjes ndërkombëtare të caktojë një organ, se a do të jetë ajo një zyrë për bashkëpunim me komisionin apo diçka ngjashëm, dikush që do të jetë më operativ dhe do të mund të sigurojë ato më shpejtë.

Deklaratë: Zharko Marković, Qendra për të drejtat e njeriut në Beograd, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) organet shtetërore, edhe nëse ajo duhet të jetë me kërcënim të sanksioneve, të obligohen për bashkëpunim me KOMRA-në.

Deklaratë: Gabriela Banić, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat

dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) për institucionet shtetërore, për organet shtetërore (...) madje është e nevojshme të shkruhen sanksione [në rast të mosbashkëpunimit me KOMRA-në].

Deklaratë: Nikolla Beshenski, gjyqtar në Gjykatën e Qarkut, Vukovar, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Institucionet duhet të deklarohen me shkrim për bashkëpunim dhe dhënie të informatave, nuk do të duhej të sillet ndonjë udhëheqës i ndonjë organi dhe të dëgjohet.

Deklaratë: Miroslav Bilosh, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

[paragrafi 3] Të dhënat dhe dokumentet kurrë nuk kanë asgjë për qëllim. Të dhënat dhe dokumentet janë të atilla siç janë, dhe ato mund të shfrytëzohen për fshehjen e diçkaje, etj. Pra, do të duhej të jetë ndonjë formulim tjetër.

Deklaratë: Miroslav Alimpić, Gjykata e lartë, Novi Sad, Serbi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Nëse duam ti vërtetojmë faktet të cilat nënkuptojnë të vërtetën e qind për qind të atëherë nuk guxon të ketë dokumente sekrete, të fshehta.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik në Universitetin e Podgoricës, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) propozimi im është që në nenin ku thuhet se komisionit duhet siguruar qasje në të dhënat të shtohet (...) „edhe në dokumente“. Së pari, sepse në të gjitha dispozitat theksohen të dhënat dhe dokumentet. E dyta, që shtetet duke u thirrur në nenin në lidhje me të dhënat të cilat e kufizojnë obligueshmërinë e tyre, e pastaj të thonë – ja ku i keni të dhënat, por nuk ua japim dokumentet.

Deklaratë: (Tomislav Vishnjić, avokat, Beograd, Serbi, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Do ta propozoja si mundësi, që të zhvillohet një lloj kufizimi apo vetëkufizimi në raport me komisionin, e cila ka të bëjë me identifikimin e dokumenteve gegjesisht në definimin e dokumenteve apo informatave të cilat kërkohen me kërkesë.

Deklaratë: Tomislav Vishnjić, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

1 A provision of the previous version of the Draft RECOM Statute: All government bodies in member states will respond to the Commission's requests to provide timely access to information, including the option for the Commission to take statements and conduct field investigations.

[OPTION A: in compliance with the legal provisions of that member state] or [OPTION B: unless it violates legal regulations of the member state concerning the confidentiality of information or if it jeopardizes a criminal prosecution. Information or documents marked as classified for the purpose of protecting perpetrators of war crimes or other serious human rights violations cannot be considered a state, military, or official secret.

(...) *pasiqë ka qenë e parashikuar që mandati i KOMRA-së të zgjasë tri vite, e që kësi kërkesash do të ketë shumë. Pra, çfarëdo lloj vonese mund të reflektojë në joefikasitetin e punës dhe do të minojë çfarëdo konkludimi i cili do të merrej. Kështu që, ndoshta do të ishte më mirë të përcaktohet se në çfarë afati kohor shtetet janë të obliguara të përgjigjen në kërkesa.*

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra e Beogradit për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) *vetëm të kthehem në këtë që e tha Bojani. Pra këtu qëndron „me kohë t'i sigurohet qasja në të dhënat“. Kjo tregon në një lloj urgjence. Mendoj se nuk do të mund të thuhej asgjë më shumë më saktë. Nuk do të kishte kuptim. Do të duhet kohë më e gjatë për të arritur deri te disa dokumente, nuk do të jenë në dispozicion.*

Deklaratë: Tomislav Vishnjik, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Më duket se në nenin 4., në hyrje pas së cilës pasojnë këta dy paragrafë, thuhet këto „masa nënkuptojnë“, do të duhej të riformulohet „këto masa mund të nënkuptojnë“, sepse me këtë nuk do të kufizohemi në masat nën a) dhe b). Me këtë nuk ua marrim fuqinë, ndërsa e hapim mundësinë se ekziston masa tjetër apo mundësia se si mund të tejkalohet problemi.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

PJESA IV – QËLLIMET DHE DETYRAT E KOMISONIT

Qëllimet

Komisioni ka këto qëllime:

- a) të vërtetojë fakte për krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të kryera në hapësirat e RSFJ-së së dikurshme, në periudhën nga 1 Janari i vitit 1991 deri më 31 Dhjetor të viti 2001, rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat kanë ndikuar në kryerjen e këtyre veprave dhe pasojat të cilat janë rrjedhojë e këtyre krimeve dhe shkeljeve të të drejtave;
- b) të pranojë padrejtësitë që u janë shkaktuar viktimave, me qëllim të ndërtimit të

kulturës së solidaritetit dhe bashkëndjenjës për viktimat;

- c) të kontribuojë në realizimin e të drejtës së viktimave;
- d) të kontribuojë që elitat politike dhe shoqëritë në palët kontraktuese të pranojnë faktet për krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut;
- e) të kontribuojë në ndriçimin e fatit të të pagjeturve;
- f) të kontribuojë në pengimin e përsëritjes së krimeve dhe të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Kur ka nisur iniciativa, si fokus kishte viktimat, saktësisht do të duhej të numëronim viktimat e krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut. Asnjëherë deri sot gjate diskutimeve nuk janë theksuar hulumtimin e fakteve të konflikteve të armatosura (...) Pra, të largohen luftërat dhe konfliktet e armatosura meqë këto nuk e kanë vendin këtu. [ka replikuar në lidhje me versionin e mëhershëm të Draft Statutit].

Deklaratë: Velko Viquević, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) nuk do të ishte keq, që në ndonjë mënyrë të ndahet kjo që ka të bëjë me qëllimet jashtëzakonisht konkrete, që i përket vërtetimit konkret të fakteve, sepse KOMRA, krahas asaj që do të bëjë hetime në terren, do të organizojë dëgjime publike dhe tjera, të themi, të asaj rëndësisë politike.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) kontributi në zbardhjen e fatit të zhdukurve, mendoj se kjo është shumë me rëndësi. Do të dëshiroja që kjo të mbetet në qëllime, pra, të sqarojmë se çka mund të jenë në preambulë, e çka të mbetet në qëllime.

Deklaratë: (Vesna Tersheliq, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) që ajo pjesë të ndahet në qëllime të cilat do të jenë konkrete dhe mjaft të qarta [kontribut në zbardhjen e fatit të të zhdukurve, vërtetimi i fakteve për

krimet e luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut e kështu me radhë] dhe prej së cilës, me një logjikë të qartë do të pasojnë edhe detyrat e komisionit, ndërsa pjesën romantike, këtë pjesën lidhur me mirëbesimin mes popujve etj [praktika e ndjeshmërisë dhe solidaritetit, kontribut ne paqen e përhershme dhe stabilitet], të gjitha këto do të mund të paraqiten në preambulë, të cilën do të duhej ta kenë dokumentet e caktuara për të shpjeguar rëndësinë politike të komisionit, etj.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Unë pajtohem me këtë që e tha Mario, dhe në fakt në Zagreb kemi thënë se qëllimet e radhitura në këtë mënyrë, janë më shumë se dëshirat tona, dhe sigurisht kjo do të mund të jetë misioni i ynë apo vizioni nëse pajtohemi të gjithë. Mua më shumë më përshtatët neni [për qëllime], edhe pse nuk kemi ardhë deri te ai nen, por shikojeni edhe këtë që është cekur nën b), c), d) dhe e), siç e tha Mario, me të vërtetë do të mund të vendoset në preambulë.

Deklaratë: Mirjana Bilopavloviq, Qendra për zhvillim dhe mbështetje të shoqërisë civile Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Unë do ta konkretizoj këtë nën e): "Kontributi në zbardhjen e fatit të të zhdukurve përmes zbulimit të varrezave masive".

Deklaratë: Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve të BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) tërë kohën ne po flasim për viktimat, por nuk e kemi definuar çka janë viktimat dhe duhet ta japim definicionin e viktimës.

Deklaratë: Zaim Elezi, Këshilli i OJQ-ve boshnjake në Kosovë, Pejë, Kosovë, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Të paragrafi a ndoshta do të kishte diçka që tani është në paragrafët c), d) dhe e), do të formuloja në mënyrën që të vërtetohen faktet për shkak të ndërtimit të mirëbesimit, kuptimit të ndërsjellë, ndërtimit të paqes së qëndrueshme.

Deklaratë: Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) pra me të drejtë KOMRA mund t'i vërtetojë këto fakte dhe mendoj se ashtu duhet të jetë, sipas meje ky është thelbi i mandatit të KOMRA-së, njëjtë sikur kur është fjala për faktet e krimeve të luftës dhe shkeljeve të rënda të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krime lufte BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Grupi punues duhet të sqarojë se përse komisioni do të merret edhe me shkeljet tjera të drejtave të njeriut, sepse në procesin konsultativ është pranuar që komisioni të merret edhe me vrasjet, zhdukjet dhe kidnapimet në Kosovë pas 9 qershorit 1999.

Deklaratë: Natasha Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) qëndron kontributi, dhe këtu ka pasur disa vërejtje se faktet i vërteton gjyqi, prandaj mendoj se për t'u shmangë ajo vërejtje në pikën a) të vihet „kontributi për vërtetimin e fakteve të krimeve“ dhe kështu me radhë.

Deklaratë: Zoran Pusić, Këshilli i qytetarëve për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) mendoj që dy qëllimet e para [vërtetimi i fakteve dhe kontributi në zbardhjen e fatit të të zhdukurve] janë qëllime të cilat mund të jenë në dispozitiv të tekstit, ndërsa të tjerat disi po me duken si preambula. Të them sinqerisht, të gjitha këto, 'praktikat, dhembshuria, solidariteti, kontributi në paqen afatgjatë' dhe kështu me radhë, por ju them kjo nuk është me rëndësi.

Deklaratë: Dragan Popović, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Vërejtja ime qëndron në atë se në të gjitha këto shtete jetojnë pjesëtarë të popujve tjerë, gjë që kjo këtu nuk është specifikuar.

Deklaratë: Sabit Maliqi, prokuror, Gjykata e Qarkut në Gjiilan, Kosovë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) nuk e di se KOMRA a duhet të punojë në besimin mes shteteve, ajo duhet të punojë në besimin mes popujve, pakicave kombëtare dhe individëve, kështu që unë në vend të shteteve do ta vendosja pakicat kombëtare, ndërsa shtetet do ta largoja.

Deklaratë: Zoran Pusić, Këshilli i qytetarëve për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Objektivat e KOMRA-së do të duhej të ceken menjëherë në fillim, e pastaj detyrat e përcaktuara.

Deklaratë: Vesna Simoviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Detyrat e KOMRA-së përkasin në dispozitat e përgjithshme të aktit, e pastaj vinë objektivat.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) mendoj se të gjithë duhet të mendohemi se cili është qëllimi i fundit i themelimit të KOMRA-së, si ti shënojmë apo evidentojmë ata njerëz, siç thatë t'i quajmë humbje në njerëz, civilë apo s'po di si, apo të realizohet qëllimi i fundit për të cilin folëm në fillim, e ai është pajtimi nacional. Unë mendoj se nëse ne punojmë vetëm në hartimin e listave të viktimave, kurrë nuk do të arrijmë deri te ai qëllim.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Çka do të thotë faktet? Cilat fakte? Fillimi i luftës, fillimi i agresionit? Sepse akoma deri në ditët e sotme, mendojnë se në territorin e RSFJ-së ka ndodhë luftë civile e jo luftë mes shteteve, paramendojeni ju këtë. Edhe sot ashtu e shikojnë. Pra, popujt mes veti janë vrrarë, gjë që s'ka kurrfarë logjike. Ndoshta më saktë do të duhej precizuar temën – çka, me çfarë do të merren, si, në çfarë mënyre do t'i qasen tërë kësaj.

Deklaratë: Mehmet Bardhi, Lidhja Demokratike në Malin e Zi, Ulqin, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Qëllimi është i definuar arsyeshëm, por është gjithëpërfshirës, tejet ambicioz dhe kërkon kompetencën e njerëzve, gjegjësisht anëtarëve të cilët do ta hulumtonin tërë atë në kuadër të një periudhe kohore shumë, shumë më të gjatë se sa ajo që është dhënë këtu.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e qendrave të mbrojtjes së familjeve të viktimave të luftës në Kosovë dhe Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Desha t'ju lus, nëse është e mundur, që ku mandat të shtyhet, siç kemi biseduar edhe më herët të shtyhet së paku deri në vitin 2006. Nuk ka nevojë të shtyhet deri në ditët e sotme. Domosdoshmërisht të merret parasysh data 17 mars 2004, kur kanë shpërthyer konfliktet më të mëdha, pra konfliktet e natyrës etnike nacionale, të përmasave më të mëdha, ato të merren parasysh, gjithësesi të përfshihen.

Deklaratë: Natasha Shqepanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrrarëve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Unë jam kundër asaj që ta harrojmë Luftën e Dytë Botërore. Aty nuk kërkohet kurrfarë identifikimi, ajo

sot është e pamundur, apo të bëhet analiza e ADN-së, por vetëm nxjerrja e viktimave dhe varrimi i tyre që të mund tu bëhet rivarrimi dinjitoz, të mund t'u ndizet qiriu dhe të dihet ku janë.

Deklaratë: Dane Shkoriq, Koalicioni i shoqatave të refugjatëve, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Mendoj se këtë do të duhej ta përfshijmë në qëllimet, siç e kemi përfshirë kontributin për zbardhjen e fatit të të zhdukurve, që këtu do të duhej vënë 'kontributin në realizimin e të drejtave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit', si njëri nga qëllimet e KOMRA-së.

Deklaratë: Miodrag Linta, Kryetar i Koalicionit të shoqatave të refugjatëve në Republikën e Serbisë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Të burgosurit e kampeve të përqendrimit mendoj se është grup i cili vlenë që të vendoset në këtë kontribut për zbardhjen e fatit të këtyre njerëzve. Pra edhe këtë kisha propozuar që të jetë nën b) apo nën c).

Deklaratë: Veselinka Kastratović, Qendra për paqe, jodhunë dhe të Drejtat e Njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13. Korrik 2010, Osijek, Kroaci

(...) ka ardhë deri të shkëlja e ligjit sublim, të drejtës supreme, të drejtës për vetëvendosje të popullit [shqiptar], të drejtën e cila është e garantuar me të drejtën ndërkombëtare.

Deklaratë: Ali Lajci, ish i burgosur politik, Pejë, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) në paragrafin a, duhet të definohen pasojat të cilat i kanë shkaktuar krimet dhe shkeljet e të drejtave.

Deklaratë: Amir Kulaglic, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) duhet ta vërtetojmë se kush është përgjegjës për të gjithë atë çka ka (...) ndodhë, kush e bartë i pari përgjegjësinë në hierarki, "kush e ka filluar" siç do të thuhet "luftën në vendin tim". Pa këtë pjesë do ta lëmë sërish mundësinë e manipulimit, siç po manipulohet tani, mund të flas për shtetin tim, numrin e viktimave, numrin...

Deklaratë: Murat Tahiroviq, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit në Bosnjë e Hercegovinë, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) shkaqet, vërtetimi i shkaqeve dhe të gjithë ata që angazhohen për këtë çështje, e vënë komisionin para një detyre absolutisht të pamundur, të përzëshme, që tek e fundit që në fillim pajtohem me atë se komisioni nuk do të mund të ketë sukses në punë e tij, prandaj, ju lutem, ta keni parasysh këtë (...) Ajo që më duket relevante në këtë aspekt, është se komisioni ofron mundësinë që të vërtetohet motivi për kryerjen e krimeve të luftës, gjegjësisht krimin kundër njerëzimit apo genocid.

Deklaratë: Zoran Pajić, Bordin udhëheqës i Fondit për të Drejtën Humanitare, USA, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) grupet punuese dhe avokatët [janë] duke u larguar ngadalë nga nocioni i viktimës, prandaj nuk e kam të qartë, dhe që faktikisht që në fazën fillestare pengon krijimin e kategorive që të vërtetohen faktet e krimeve të luftës dhe shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, Shoqata e vullnetarëve dhe veteraneve të luftës çlirimtare, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) paragrafin d) ta riformuloni, që njëri ndër nënqëllimet e KOMRA-së të jetë ngritja e nivelit të vetëdijesimit në shtete nënshkruese për nevojën që t'i pranojnë faktet për krimet e luftës dhe të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut. (...) mendoj se këtu nuk është bërë formulimi më adekuat, ndërkaq qëllimi do të ishte ndërtimi i kulturës së solidaritetit dhe bashkëndjesisë, ky do të ishte qëllimi.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e avokatëve, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...)redaktorët e draftit të statutit, të mendojnë për atë se a ekzistojnë dallimet e vërteta në mes asaj çka quajmë qëllime e çka detyra.

Deklaratë: Zoran Pajić, Bordin udhëheqës i Fondit për të Drejtën Humanitare, USA, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Ti vërtetojmë faktet, ndërsa të vërtetën për fillimin e luftës, për pasojat ti vërtetojë komisioni i historianëve, filozofëve apo kushdo tjetër.

Deklaratë: dr Zdravko Grebo, Fakulteti juridik, Universiteti në Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Termi elita, është i papërshtatshëm, do të duhej të jetë termi udhëheqës politik.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Propozimi im do të ishte, si në vijim – “Të kontribujë që shtetet nënshkruese t'i pranojnë faktet për krimet e luftës” (...) Pra, pa “elitë politike”, sepse vlerësoj se duke ua dhënë rëndësinë, thjesht po ua mundësojmë atyre elitave që akoma të vendosin për fatin tonë, ndërsa ne të mbetemi vëzhgues pasiv.

Deklaratë: Siniša Štimac, avokat, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) dikush më parë i përmendi elitat politike. Edhe mua po më pengon ajo shprehje, dhe mendoj se do të ishte shprehje më e mirë, ai i cili është përdorë në preambulë, i cili thotë elitat nacionale. Ndoshta ky do të jetë term apo shprehje më e mirë, apo strukturat politike.

Deklaratë: Miroslav Alimpić, Gjykata e lartë në Novi Sad, Serbi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) [pika e] “fati”, do të duhej të shkruhet në shumës “fatet”.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Kjo do të duhej të veprojë në tërë opinionin e gjerë, prandaj sipas terminologjisë do të duhej të thuhet kështu – “të pranohen padrejtësitë e shkaktuara viktimave, me qëllim të ndërtimit të kulturës së solidaritetit dhe ndjeshmërisë me viktimat tjera”.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e juristëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

“Të pranohen padrejtësitë”, kjo rrjedhë nga vetë faktet të cilat do t'i vërtetojë komisioni, sepse në paragrafin 1, thotë – “të vërtetojë faktet”. Dhe, çfarë arrihet me pranimin e fakteve dhe kujt i referohet pranimi i padrejtësisë? A i konfirmon komisioni ato si të tilla apo do të duhet për secilin, secilin që i referohet padrejtësia, gjegjësisht çdonjëri që në ndonjë mënyrë ka bërë ndonjë padrejtësi, ta pranojë padrejtësinë, në mënyrë që të mund të shkojmë më tutje në ndërtimin e kulturës, solidaritetit, ndjeshmërisë, etj.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) kur bëjmë vërtetimin e fakteve dhe shkaqeve, atëherë qëllimi do të ishte mirë të shprehet në kuptimin pozitiv, e kjo është mbështetja, gjegjësisht fuqizimi, mbështetja e paqes dhe natyrisht dinjitetit dhe respektimi i të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Ivo Gërگا, avokat, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Për të burgosurit e kampeve të përqendrimit nuk ka askund evidenca, as në nivelin lokal, as në komunë, as në qytet, as në nivelin e qarkut, as të entitetit, e as në atë shtetërorë. Dhe këtë askush nuk do të mund ta bëjë, dhe nuk mund ti lihet njëfarë KOMRA-së. Ky është rol i shtetit. Dhe këtë duhet ta bëjë shteti. Pa te, kjo iniciativë është e pakuptimtë.

Deklaratë: Mirko Zelenika, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të luftës Nacionale në BeH, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010

Ajo çfarë po mungon, sipas meje, në nenin (...) i cili i referohet qëllimit, është qëndrimi ndaj politikanëve, ndaj atyre që janë bartësit e përgjegjësisë. Kam përshtypjen, se gjatë këtij rrëfimi përmes qëllimeve, përmes detyrave, po e zbresim në nivel individual dhe në nivel të fajësisë individuale, gjë që e përkrahi plotësisht, por diku përgjatë tërë këtij rrëfimi, sipas meje, po mungon ajo lidhja mes asaj që është përgjegjësi politike (...) Pra, ata nuk do të duhej ti pranojnë ato fakte, vetë ata neve na i kanë imponuar, ata duhet ta bartin përgjegjësinë.

Deklaratë: Marija Vuksanović, Qendra për zhvillim të organizatave joqeveritare, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

(...) thotë se do të ndihmojnë të pranohen faktet, pranimi është element subjektiv dhe mendoj se komisioni nuk do të mund të kontribuojë që dikush të pranojë diçka, por duhet të thuhet – “të jenë të njohur”.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik në Podgoricë, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

‘të pranojë padrejtësitë e shkaktuara viktimave,’ mendoj se këtu gjërat janë parashtruar në mënyrë të gabuar, sepse kush do të pranojë? Ne apo ata njerëz të cilët do të jenë në Komision? Ata të cilët e mbështesin komisionin, ata veçse e pranojnë. Mendoj se është e rëndësishme të shtohet që shtetet themeluese ta pranojnë atë padrejtësi.

Deklaratë: Edin Smailović, Fakulteti Filozofik në Universitetin e Lubjanës, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Sipas mendimit tim, këtu do të duhej të shkruhej të mbledhë të dhënat për vërtetimin e fakteve, ndërsa faktet do ti vërtetojë organi kompetent i institucioneve në shtete.

Deklaratë: Zheljko Špeliq, oficer nderi Kroat, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Detyrat

Komisioni ka këto detyra:

- a. të grumbulloj të dhëna për rastet e krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të ofrojë përshkrim të detajuar për to, dhe të pasqyrojë mostrat e shkeljeve të të drejtave dhe pasojat e tyre;
- b. të grumbulloj të dhëna për fatin e të pagjeturve dhe të bashkëpunojë me trupat kompetente, të cilat, në palët kontraktuese, merren me hulumtimin për të pagjeturit;
- c. Të bëjë inventarizimin e humbjeve në njerëz në lidhje me luftën ose formën tjetër të konfliktit të armatosur:
 - i. Civilët, të cilët kanë humbur jetën ose kanë humbur në ndërlidhje me luftën ose me forma tjera të konfliktit të armatosur; dhe
 - ii. luftëtarët të cilët kanë humbur jetën, ose kanë humbur në ndërlidhje me luftën ose me format e tjera të konfliktit të armatosur;
- d. të grumbulloj të dhëna mbi vendet e burgosjes, të ndërlidhura me luftën, ose me format e tjera të konfliktit të armatosur, të personave të cilët janë burgosur në mënyrë joligjore, u janë nënshtruar torturave dhe sjelljeve ç’njerëzore, dhe të hartoj një regjistrim gjithëpërfshirës, duke mbrojtur identitetin e tyre, në rastet kur është e nevojshme;
- e. të hulumtoj rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat në mënyrë vendimtare kanë ndikuar në shpërthimin e luftërave ose formave të tjera të konfliktit të armatosur, si dhe kryerjen e krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut;
- f. të mbaj dëgjime publike, të viktimave dhe personave të tjerë, për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut;
- g. të rekomandoj masat, të cilat kanë të bëjnë me parandalimin e përsëritjes së shkeljeve të të drejtave të njeriut dhe reparacionin për viktimat; dhe
- h. të hartoj, të publikoj dhe të prezantoj raportin përfundimtar, në mënyrën që ai të mund të

depërtojë deri tek një numër sa më i madh i njerëzve në shtetet e territorit të RSFJ-së së dikurshme.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Kur është fjala për regjistrimin e viktimave në njerëz, mendoj se këtu duhet bërë ndryshim. Do ta paraqes vetëm një shembull. Shumë viktimë nga rajoni prej nga vi unë, të cilat janë vrarë si civil gjatë kohës së dreqës, gjatë kohës kur kërkonin ujë dhe ushqim, etj, janë shënuar si luftëtarë, në fakt ata janë vrarë si civil, e të mos vazhdoj më tutje, ky ishte një shembull.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata e prindërve të fëmijëve të vrarë në Sarajevën e rrethuar gjatë viteve '92-'95, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Që nga fillimi angazhohem që secila viktimë të personalizohet (evidentohet), kjo do të thotë të ketë kartonin e vet në të cilin ne do ta personalizojmë(evidentojmë) atë në kuptimin e emrit, mbiemrit, emrit të babait, numrit amzë, datës së lindjes, vendit të lindjes, pastaj me çka është marrë ai person në të kaluarën, a është i/e martuar, a ka familje – dy segmente shumë të rëndësishme. Pastaj, a ka qenë prestarë i ndonjë formacioni të armatosur apo ka qenë civil, dhe çështja tjetër e rëndësishme është rrethanat nën të cilat ai person ka humbë jetën. Në këtë mënyrë ne e bëjmë dallimin mes atyre që kanë humbë jetën në luftimet e drejtpërdrejta dhe ata të cilët, nëse mund të them, që e kanë humbë jetën në ndonjë mënyrë tjetër, dhe natyrisht në pjesën përfundimtare do të ishte shumë e rëndësishme të dihet a është gjetur ai person, a është identifikuar, a është varrosur.

Deklaratë: Amir Kulagiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

(...) qëndrimi im është që KOMRA të jetë më pak e ngarkuar me kontekstet dhe se është gjë shumë e madhe që KOMRA të hartojë listat, të vërtetojë faktet. (Kur është fjala për kontekstet dhe vitet, reagimi im i parë është se ajo është përcaktuar mirë. Pra, viti 1980 i caktuar për kontekst dhe kjo si thuhet 1 janar 1991 deri në fund të vitit 2001.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Shoqëritë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Tashmë e kemi diskutuar në të gjitha debatet, se nuk mund t'i përziejmë viktimat e krimeve të luftës

me të vrarët tjerë në atë periudhë. Është një listë për të vrarët, ndërsa për viktimat e krimeve të luftës duhet të shënohet vendi, koha dhe së paku dy apo më shumë burime të fakteve që do ta vërtetojmë atë.

Deklaratë: Velko Visheviq, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) qëllimi ynë thelbësor, në fakt është që të kontribuojmë të kuptohemi dhe të mundësojmë që shtetet të takohen dhe të bien dakord të tërheqin një vijë dhe të thonë sa pasur të vrarë, sa janë kaq të zhdukur, sa ka pasur krime lufte, sa ka pasur shkelje të rënda... Kjo është ajo që duam ne, dhe me këtë do të ndihmojmë të vërtetohen faktet: çfarë konflikti i armatosur ka qenë, çka ka ndodhë e çka nuk duhet, dhe ja të qëndrojmë (...) Dhe ne jemi shumë të shqetësuar, nëse kjo do të hulumtojë kontekstin, shkaqet, motivet dhe veprimet duke filluar nga të tetëdhjetat, të cilat kanë shpjer deri te konfliktet e armatosura. Më duket se i tërë fokusi është rreth diçkaje që kurrësi nuk do të mund të dakordohemi. Nëse nisemi me kontekst të cilin duhet ta kemi, mendoj se është në rregull, me shpjegimin se duhet të jenë vitet e tetëdhjeta, në fakt të nisemi nga momenti që në fakt mund të mendojmë për shpërbërjen, por më tepër të jetë një kronologji apo një pikë ktheje, pa interpretime. Kjo në fakt, po më duket tejet ambicioze, dhe disi ne nuk pajtohemi që komisioni të merret tepër me këtë.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtat e njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) mbledhja e informatave për vendet e paraburgimit (...) mungon lista e të burgosurve sepse ne jemi dëshmitarë të asaj se në konsultime të burgosurit kanë insistuar mu në këtë çështje, sepse në Bosnjë e Hercegovinë nuk ekziston lista zyrtare e të burgosurve, nuk dihet se kush ka qenë, mendoj se kjo do të duhej të shtohet këtu.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) kudo që shkruan: "të cilët do të vërtetonin faktet për krimet e luftës" do të duhet të shtohet edhe fjala "dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut". (...) (i referohet versionit të mëhershëm të Draft statutit), prandaj Komisioni ka detyrat si në vijim: të hulumtoj kontekstet, shkaqet, motivet dhe veprat duke filluar nga viti 1980 të cilat kanë çuar deri tek luftërat/konfliktet e armatosura, krimet e luftërave

dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut.
- të ceken drejtimit se në çfarë mënyre, sa gjerësisht, sa përgjithësisht, etj. Vërtetimi i motivit është një çështje shumë kërkuese dhe tejet problematike dhe nuk jam i sigurt sa do të jetë e mundur që Komisioni nga viti 1980, vetë të vërtetojë se cilat kanë qenë motivet e të gjitha ngjarjeve të rëndësishme të cilat i kanë shkaktuar ngjarjet e luftës.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) kam problem pikërisht me paragrafin 5., e cila në të vërtetë po e shtron pyetjen lidhur me kapacitetin dhe mendoj se hulumtimi i motivit, do të jetë shumë problematik, mendoj se vetë konteksti nga viti 1980, është tejet gjithëpërfshirës dhe për këtë arsye po e shtroj çështjen e kapacitetit.

Deklaratë: Tanja Topiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, Shoqata e Gazetarëve BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) unë në mënyrë të ngjashme mendoj për motivet, mendoj se kjo është tejet e zgjeruar dhe se më tepër është çështje subjektive, sepse ne kemi patur rastin të dëgjojmë në gjykime se si disa individë të caktuar të dyshuar për krime lufte, kanë thënë se kanë parë dhe dëgjuar përmes informimeve të shtypit e pastaj i kanë bërë krimet e luftës. Pra, për ata motivi ka qenë artikulli nga shtypi që të bëjë krim lufte. Nëse duam të shkojmë në këtë drejtim, atëherë me të vërtetë nuk di ku do të arrijmë, unë me të vërtetë e mbështes hulumtimin e kontekstit dhe shkakut (...) sepse, kjo është tejet e rëndësishme për të gjitha viktimat, dhe këtë e kemi dëgjuar në të gjitha konsultimet, e posaçërisht në konsultimet me shoqatat e viktimave.

Deklaratë: Borka Rudiq, Shoqata e Gazetarëve BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Mendoj se motivi duhet të mbetet, sepse ata detyrimsht do të na paraqiten në vetë dëshmitë e viktimave, dhe ne nuk mund tani ta eliminojmë atë.

Deklaratë: Nela Pamuković, Qendra për gratë viktimat të luftës Rosa, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Unë do të propozoj që në nen të ndahet pjesa e cila flet për vërtetimin e fakteve a) që të vërtetohen faktet dhe b) që të hulumtohet konteksti, që në mënyrë metodologjike të ndahen njëra dhe tjetra, sepse bëhet fjalë për dy metodologji të ndryshme.

Deklaratë: Vesna Tersheci, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) unë do t'i vëja motivet në pyetësorë (...) Unë pajtohem me vitin 1980 (...) në këtë rast e mbështes propozimin e Vesnës, sepse thjeshtë bëhet fjalë për dy metodologji të ndryshme.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) për një moment do të kthehem në këtë paragraf "mbledhë të dhëna për fatin e të zhdukurve", pikërisht ajo që u përgjigj Natasha, se ato të dhëna janë mbledhë nga ana e Kryqit të Kuq Ndërkombëtarë, në ndërkohë në Kroaci është, për shembull, për herë të dytë është botuar libri i të zhdukurve, kjo është një punë e përbashkët e Kryqit të Kuq Ndërkombëtarë dhe Zyrës Shtetërore për të burgosurit dhe të zhdukurit. Ndoshta paska do të duhej të korrigjohet ai formulim, të thuhet se në bashkëpunim me institucionet të cilat i mbledhin ato të dhëna, megjithatë edhe një herë të publikohen ato të dhëna, pra të theksohet se kjo nuk është punë hulumtuese siç do të jetë ajo në rastin e dokumentimit të shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, dhe të hiqet dyshimi i përhershëm të cilin zyrat shtetërore dhe komisionet për të zhdukurit e kanë për hulumtimet, se aty do të ketë mbipalim. Pra, të sqarohet se nuk ka.

Deklaratë: Vesna Tersheci, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Në parim, të gjitha këto shtete tanimë i kanë listat [e luftëtarëve të rënë], të themi unë me përgjegjësi mund të them këtë për BeH, pra a do të bëjmë ne rishikimin e listave zyrtare shtetërore. Do të thotë ka, në të gjitha anët, ka pjesëtar të vdekur të Armatës së BeH familjet e të cilëve marrin kompensim, pjesëtarët e HVO (Këshilli Kroat i Mbrojtjes), pjesëtarët e ushtrisë së Republikës së Serbisë dhe këto janë lista (regjistra) zyrtare shtetërore në bazë të cilave ministrat kompetente bëjnë kompensimin e duhur. Gjithashtu e keni edhe listën e civilëve të vrarë, i cila ndoshta nuk është aq precize për shkak se ato nuk e bëjnë juridiksionin adekuat.

Deklaratë: Munib Halilović, prokuror, Prokuroria BeH, departamenti për krime lufte, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Prandaj unë mendoj se gjithsesi duhet bërë regjistrin e të gjitha atyre humbjeve në të gjitha bazat, qoftë luftëtar qoftë si viktimë, si civil dhe mendoj

se nëse kjo nuk bëhet do të kemi një tentativë jo të plotë. Viktimat dhe të gjithë të rënë duhet të gjen-den në këtë listë, ato do të jenë të rëndësishme për vërtetimin e fakteve dhe dikujt do ti shërbejnë, ni-sma bazë e KOMRA-së për punë, analiza, pas nesh kjo do të jetë histori dhe njerëzit do të merren me te, dhe tani është mundësia. Dhe në fund nëse mirato-het marrëveshja nuk shoh arsye që shtetet të mos i vënë në dispozicion atë lloj të dhënave.

Deklaratë: Mira Smajloviq, gjyqtare, Gjykata e BeH, Departa-menti për krime lufte, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Përpilimi i listave të humbjeve në njerëz, të mos shkruhet humbjet në njerëz, lista pastaj a) civilë, nën b) luftëtarë, nën 5. të hulumtohet kontesti, shkaqet, motivet dhe veprat. Këtu është dhënë duke filluar nga viti 1980, [përcaktim sipas draft statu-tit të qershorit 2010], paramendoni kur e vërtetoni (dëshmoni) veprën penale të vrasjes dhe kërkoni motiv dhe dikush ju kufizon në afatin kohor të cak-tuar. Gabim, gabim juridik, nuk ka kufizime nëse kërkoni një gjë të veçantë. Kjo është një gjë shumë e rrezikshme e cila është e natyrës ligjore e jo politike, mund të mbetet, paragrafi këtë mund ta bajë por keni kujdes në marrëdhënie.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 Qershor 2010

(...) Lista veç e veç me emrat e te vrarëve, viktimave të krimeve të luftës, të dëmtuarve dhe të zhdu-kuurve. Kjo është një ndër detyrat kryesore të Komisionit Rajonal. Nëse këtë nuk do ta kemi, atëherë frikohem se do të mbesim në nivelin e interpreti-meve të ndryshme politike dhe numrave të cilët i kemi edhe pas Luftës së Dytë Botërore. (...)Të mos bëjmë diskutime në lidhje me diçka që në të gjitha komisionet e së vërtetës pa dyshim ishte shumë e rëndësishme, vetëm pse dikush ka bërë listë të viktimave të krimeve të luftës, dhe diku është bërë lista e humbjeve njerëzore, do të thotë listë e cila përveq viktimave të krimeve të luftës përmban edhe listën e ushtarëve të rënë, pjesëtarëve të forcave të armatosura, të rregullta dhe vullnetare ... por ata të gjithë përbejnë humbjet në njerëz.

Deklaratë: Natasha Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 Qershor 2010

(...) a po vërtetohen faktet për konfliktet e armato-sura apo po vërtetohen faktet për krimet e luftës. Kjo do të thotë thjeshtë, se kjo është një dilemë le-gjitime, unë jam për atë të vërtetohen faktet edhe për konfliktet e armatosura, mendoj se është mjaft

e rëndësishme që të vërtetohen të dyja, por këtu nuk ka detyrë që KOMRA do ta mundësojë, do të thotë se detyra është të mbledhin informata dhe përshkrim detal i rasteve të shkëljes të drejtave të njeriut. Ka për detyrë, kjo është pyetje e madhe a është kjo detyrë por ne jse, ka për detyrë të përpilojë listën e humbjeve në njerëz por nuk qëndron askund për mbledhjen e çfarëdo fakteve për konfliktet e ar-matosura, kjo nuk qëndron për detyrë, por qëndron në definicione, në qëllim.

Deklaratë: Dragan Popović, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Unë besoj se ekzistojnë dy argumente kundër kësaj (hulumtimi i kontestit). Njëri është ajo që kam thënë, do të thotë do të ekzistojë në hyrje (të ra-portit) në të cilin natyrisht do të sqarohet kontesti, nuk ka kurrfarë arsye që komisarët të merren me punët e disa shkencave të specializuara. Shkaqet në shoqëri do ti vërtetojnë sociologët, ata do të mer-ren me to, historianët do ti nxjerrin konkludimet e tyre, kulturologët do t'i ndërlidhin ato me mjedisin kulturor, do të thotë ka shumë lëmi të cilat do të nxjerrin konkludime nga ato fakte të cilat KOMRA insiston se do ti paraqesë pas disa konkludimeve, të shkruajnë punime shkencore për to.

Deklaratë: Dragan Popović, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Sa i përket, fakteve për konfliktet e armatosur, nuk mendoj se KOMRA duhet të merret me vërtetimin e fakteve të betejave të ndryshme. Me rastin e vërtetimin e fakteve për kryerjen e krimeve të luftës, përdoret metoda e dokumentacionit me të cilën vërtetohet (nga së paku dy burimeve) se vra-sjet e pjesëtarëve të rregullt apo të vullnetarëve, pjesëtarëve të formacioneve të armatosura, kanë elemente të krimeve të luftës, shembull: vrasja e ushtarit të zënë rob lufte apo është në pyetje vrasje gjatë luftimit, që nuk përmban elemente të krime-ve të luftës, për shembull vrasja e ushtarit të bur-gosur gjatë luftimeve, që nuk përmban element të krimit. Këto janë gjëra krejtësisht të qarta, fak-tet për konflikte të armatosura do të na qonin në lëmin e ushtrisë, të merremi me doktrinat ushtara-ke, ndërsa faktet për krimet e luftës dhe pjesëtarët e vrarë të forcave të armatosura nuk do ti kemi me hulumtimin e konflikteve të armatosura. Supozoj se insistimi yt (drejtuar Dragan Popovićit) për faktet e krimeve të luftës, si dhe qasja e re e Grupit Punues, në lidhje me atë se këto fakte janë të nevojshme për përpilimin e listave për humbjet në njerëz. Ne, në FDH punojmë në listat e humbjeve në njerëz dhe nuk i hulumtojmë faktet për konfliktet e armato-

sura, mendoj në beteja, plane ushtarake, sepse me metodën e dokumentacionit të vrarëve, në mënyrë shumë precize mund të vijmë deri te fakti a ka vdekur dikush në betejë, shembull: në Pashtrik, dhe në këtë rast është e qartë se nuk viktimitë e krimeve të luftës por është pjesëtarë i ushtrisë i cili ka vdekur gjatë betejës. Duke filluar nga profesor Bassiounia i cili qysh në vitin 1922 ia ka dorëzuar Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara raportin në të cilin i ka dokumentuar të gjitha shumë qartë, kur është fjala për krimet e luftës, kur është aksion ushtarak legjitim në të cilin ka të vdekur por nuk ka shkelje të drejtave të njeriut e as të Konventës së Gjenevës.

Deklaratë: Natasha Knadiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Në këtë kontest duhet shqyrtuar detyrat e KOMRA-së posaçërisht me këtë që u tha, do të thotë ngjarjet deri në vitin 1989, gjegjësisht 1980 e më tutje, do të thotë në çfarë mase do të duhej të zbardhen ato gjegjësisht sa do të duhej të jetë i rëndësishëm konteksti. Unë supozoj se është i rëndësishëm por në çfarë mase, duke i pas parasysh këto detyra kryesore dhe tjerat, gjithashtu, ajo çka u tha më parë se shkeljet e të drejtave të njeriut duhet të jenë të lidhura më gjënë kryesore, e ato janë krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit.

Deklaratë: Toma Vishnjq, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) jam e mendimit se hulumtimi i kontekstit dhe shkaqeve, motivi i konflikteve të armatosura, do të ishte një barrë e madhe nëse jo fatale për komisionin. E kuptoj se, posaçërisht shoqatat e viktimave shprehin dëshirën që të hulumtohen edhe motivet edhe shkaqet, dhe kjo është plotësisht legjitime, dhe unë personalisht do të doja ti shoh disa të gjetura të komisionit në këtë drejtim, por mendoj se kjo do të ishte punë Sizifov-e dhe kam frikë se do të marrë një pjesë të madhe të kohës në punën e komisionit dhe anëtarët e komisionit vetë do të zgjedhin çka të hulumtojnë, në mënyrë që pastaj të jenë të bombarduar me informata dhe me oferta të ekspertizave të ndryshme dhe dëshmi për atë çka, kur dhe pse ka ndodhë para luftërave, kam frikë që komisioni të mos bie viktimitë e kësaj punës së pestë.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Nëse nuk e kemi listën e hartuar dhe nëse shtetet nuk pajtohen se ato janë vërtetë viktimat e krimeve të luftës dhe shkeljeve të rënda të drejta-

ve të njeriut, unë pyetem se si do të mundemi një ditë trashëgimtarëve të vrarëve dhe të zhdukurve gjegjësisht viktimave të gjalla, e i kemi të numëruar dhe kemi definicionin e të drejtës ndërkombëtare se çka vlerëson viktimitë të krimeve të luftës dhe shkeljeve të rënda të drejtave të njeriut, si do të mundën ata në përgjithësi të marrin ndonjë satisfakcion pas gjithë këtyre ngjarjeve të tmerrshme.

Deklaratë: Velko Viqueviq, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës, Dega në Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Gjithashtu, do të propozoja për KOMRA-në, për më vonë, që në ndonjë mënyrë të përpilohet regjistrin gjegjësisht hartën e vendeve të viktimave të krimeve, kjo është e para dhe pastaj e dyta, hartimin e regjistrave të proceseve gjyqësore.

Deklaratë: Fahrudin Hadrovic, Partia Demokratike Socialiste, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

(...) nëse është e mundur, [në paragrafin e krijimit të regjistrave të humbjeve njerëzore] të shtohet pika c): para bombardimeve të NATO-s apo para luftës, formulohen si të doni, gjatë dhe pas nënshkrimit të Rezolutës 1244, sepse shoqata jonë hulumton për zbardhjen e fatit të të zhdukurve në periudhën kohore prej 1 janar 1998 e deri më sot.

Deklaratë: Olgica Bozhaniq, Sekretare e Shoqatës së familjeve të të kidnepuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Ne mendojmë se pikërisht qasja e juaj, është qasja e qëlluar për tu regjistruar të burgosurit e kampeve të përqendrimit dhe kampet e përqendrimit, dhe pastaj të mendohet për fazën e tretë të shënimit të këtyre vendeve.

Deklaratë: Miodrag Linta, Kryetar i Koalicionit të shoqatave të refugjatëve në Republikën e Serbisë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Përfshirja e kontekstit të luftës do të na largojë nga tema primare e vërtetimit të listës së viktimave. Në këtë rast mendoj se do të kalojë edhe shumë kohë derisa të arrihet konsensusi lidhur me karakterin dhe shkaqet e luftës. Është shumë e vështirë që Serbët në Kroaci ta pranojnë tezën për Luftën Nacional Çlirimtare ku nga ana kroate kanë qenë çlirimtarët, ku Serbët në Kroaci kanë qenë agresori, dhe mendoj se rreth kësaj kurrë nuk do të pajtohemi, mendoj se përfshirja e kontekstit të luftës do të na largojë nga tema primare që vërtetë t'a vërtetojmë listën e veçantë të viktimave, andaj duhet menduar mirë se

a duhet të jetë ky segment në kuadër të qëllimeve dhe detyrat e këtij Draftit të Statutit.

Deklaratë: Miodrag Linta, Kryetar i Koalicionit të shoqatave të refugjatëve në Republikën e Serbisë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

KOMRA do të duhej të ketë mandatin të shkojë edhe deri te ato pyetje të përgjegjësive dhe politikave të cilat kanë sjellë deri të eksodet e mëdha, zhvendosjeve johumanitare, por të eksodit të popullatës në këto hapësira.

Deklaratë: Dragan Pjevač, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur nga Krajina, Kroaci, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Vetëm te pika b) keni shkruar, luftëtarëve të cilët kanë humbur jetën apo janë zhdukur lidhur me konfliktet e armatosura. E dini, unë këtë e shikoj si një Konvencion mbi parandalimin dhe dënimin e krimeve, gjenocidit, dhe ndoshta kishte qenë më mirë të shkruhet pjesëmarrësve të konflikteve.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për paqe dhe të Drejta të Njeriut, Bile, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

(...) nuk do të ishte keq, që në pjesën ku radhiten viktimat për të cilat do të kishte kujdes, e vërteta e të cilëve do të dëgjohet, që aty të gjinden edhe ata të cilët kanë bërë rezistencë me mobilizime të detyrueshme (...) të cilët kanë ikur nga ajo që të luftojnë kundër fqinjit të tyre, ata kryesisht janë serbët. Pastaj, janë mobilizuar gjatë natës aty ku kanë ikur, dhe janë dërguar prapa, atje prej nga kanë ikur. Kjo është diçka, për çfarë duhet pasur parasysh dhe mendoj se ajo është një e drejtë, satisfaksion sepse në ndërkohë ata janë trajtuar si dezertorë, etj.

Deklaratë: Nada Berkoljan, Asambleja e Qytetit për kulturë dhe informim, Panqevë, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Vlerësoj se me statut të paktën një nen do të duhej të parashtrijë shënimin e tërë pasurive të shkatërruara dhe të kërkohet që të gjendet shkaktori i këtij krimi, sepse edhe ky është njëjtë krim.

Deklaratë: Miladin Jakovljević, Këshilli i pakicës nacionale serbe, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Kemi një grup njerëzish të cilët nuk kanë kurrfarë të drejtash të njeriut – ky grup ka ikur nga Kroatia, dhe më një pjesë gjendet në RS (...) Ata nuk

kanë dokumente personale [nuk kanë dokumente kroate] me çka do të mund të dëshmonin se dikur kanë pasur identitetin e tyre, tani nuk kanë mundësi se si ta vërtetojnë (...) këtë kategori duhet trajtuar veçanërisht. Përpos që kanë ikur, njerëzit e përndjekur, të cilët e kanë humbur një pjesë të familjeve të tyre dhe e kanë edhe një brengë shtesë, nuk mund të kenë dokumente, nuk mund ta kenë nënshkrimin.

Deklaratë: Zheljka Prsha, Strugë, Bosansko Grahovo, BeH, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

(...) e mbështesë hapjen e temës së inicimit të çështjes së përgjegjësive së gazetarëve madje mendoj se do të ishte mirë t'i propozojmë grupit punues që kjo të jetë një nga detyrat.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, koordinatore e Iniciativës për KOMRA-në në BeH, BH Dani, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Lubjanë, Slloveni, 10 shtator 2010

Plotësisht pajtohem për krimet e luftës, shkeljet e të drejtave të njeriut, por mendoj se ndoshta do të duhej të shtohet edhe ajo se ka pasë edhe shembuj të mirë të sakrificës, pa marrë parasysh sa të tmerrshme kanë qenë ngjarjet në tërë territorin e ish Jugosllavisë. Mendoj se përpos tërë atyre krimeve dhe shkeljeve të të drejtave, këtij komisioni nuk do t'i pengonte po ti shënonte edhe ata shembuj simbolik.

Deklaratë: Braho Adrović, nënkryetar në Komunën e Beranes, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010

Nuk mund ti largojmë pasojat pa bërë vërtetimin e fakteve (...) Kur flasim për ish Jugosllavinë, duhet ti shohim pasojat, gjenezën, shkaqet.

Deklaratë: Gani Krasniqi, Shoqata e ish të burgosurve politik, Malishevë, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) shkaqet do ti takojnë historisë, dhe atyre të cilët merren me gjetjen e shkaqeve.

Deklaratë: Reshat Gashi, Shoqata e ish të burgosurve politik, kryetarë i zyrës në Shtime, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Viktimat janë civilët të cilët nuk kishin armë, të cilët nuk ishin të armatosur, dhe mendoj se KOMRA në raportin e saj, në strategji duhet të vendos dy gjëra – viktimat dhe luftëtarët, sepse luftëtarët nuk mund të jenë viktimë. Ata kanë pas armë, kanë shkruar në luftë, janë vrarë, e kjo është tjetër.

Deklaratë: Munira Subashiq, Shoqata Nën at e enklavave nga Zhepa dhe Srebrenica, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) [jam] i dëshpëruar me punën e grupit punues sepse në të tri konsultimet që kam qenë, e dy kanë qenë me viktimat, kemi folë për gjenocidin, kemi dhënë argumentimin pse duhet të bëhet vërtetimi i fakteve për gjenocidin si pjesë e detyrës së KOMRA-së, megjithatë, kjo është refuzuar.

Deklaratë: Amir Kulaghiq, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 Tetor 2010

Në arsyetimin se në afatin kohor prej tri vitesh, që komisioni nuk do të mund të vërtetojë kush është me të vërtetë viktimë, në kuptimin e definimit të viktimës e kështu me radhë, mendoj se nëse tërë çështja sillet rreth viktimave, që atëherë mandatin duhet t'ia kushtojmë kësaj, e jo të humbet kohë në vërtetimin e rrethanave politike dhe shoqërore të cilat kanë sjellë deri të faktet e krimeve, edhe pse është shumë e rëndësishme, por mua më duket si mision i pamundur që ato fakte të vërtetohen dhe të definohen në afatin kohor prej tri vitesh, përdorërisht njëkohësisht kemi regjistruar të shumtë dhe të ndryshëm sipas të cilëve mund të definohet çka është viktimë.

Deklaratë: Liliana Alvir, Nën at e Vukovarit, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) të gjithë luftëtarët nuk janë viktimë dhe këtu duhet qartë të përcaktohet dallimi se kur një luftëtar bëhet viktimë sipas Konventës së Gjenevës.

Deklaratë: Liliana Canjuga, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës çlirimtare, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) duhet ta bëjmë dallimin në mes termave të humbjeve në njerëz dhe të viktimave (...) KOMRA duhet të caktojë standardet e veta se si, në çfarë mënyre do të vërtetojë listën e të vrarëve (...) ne duam që të gjitha të viktimat pajtohen me metodologjinë e njëjtë, me sistemin të veçantë, dhe ta kenë definimin unik në përcaktimin e tyre të regjistrimit.

Deklaratë: Amir Kulaghiq, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Nuk po e kuptoj pse për çfarë arsye KOMRA i ka marrë humbjet në njerëz, ky është obligim i shteteve të vërtetojnë se sa kanë njerëz të gjallë, sa kanë të vdekur, gjegjësisht të vrarë. Qëllimi kryesor i KO-

MRA-së është të hartojë listën e humbjeve në njerëz. Po e ritheksoj, viktimat.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

Po e apostrofoj propozimin e Ljiljana Canjugas që të shkruhet „viktimat e krimeve të luftës”. Viktima duhet të vihet në fokus, dhe kjo është ajo që mua më mban për caq kohë të gjatë, në tërë këtë çështje.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...) unë jam për variantin, të shkohet vetëm me krimet e luftës, sepse krimet e luftës me të vërtetë janë shkelje të rënda të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

“të tregojë formularët” – në gjuhën maqedone kjo nuk ka kurrfarë kuptimi (...) pastaj mundësia për arbitrim.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

“Regjistri i humbjeve në njerëz” mendoj se nuk është shprehje mjaft e mirë. Të regjistrohen vetëm humbjet, dhe me këtë rast të mos krijojmë personalizimin e viktimave, mendoj se nuk është humane, dhe ky nuk është mekanizmi të cilin do ta donin viktimat (...) Kështu që, unë këtu do të dëshiroja ta vendosja termin apo shprehjen “vështrimi” por me qëllim të personalizimit.

Deklaratë: Amir Kulaghiq, Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Desha ta bëj vetëm një intervenim, gjuhësor, më shumë i natyrës psikologjike, e jo ligjore (...) tek pika “civilët të cilët kanë humbur”. Mendoj se do të ishte më adekuate folja, kur flasim për viktimat të cilët janë vrarë ose vrarë.

Deklaratë: Robert Adriq, Gjykata e Qarkut në Osijek, Zyra për mbështetje viktimave dhe dëshmitarëve, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...)“të mbliiden të dhënat për vendet e burgimeve”, sërish po flas për tekstin e shkruar në gjuhën maqedone, e shkruar në këtë mënyrë nuk ka kurrfarë kuptimi, pra, duhet të shkruhet – “burgimi i kujt”? Pra, personat të cilët kanë qenë viktimë, apo të ceket më qartë se për kënd konkretisht këtu bëhet fjalë.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) është shumë ambicioze të paraqitet për tu hulumtuar rrethanat paraprake politike, shoqërore të cilat kanë sjellë deri te shpërthimi i luftës. Praktikisht, kjo do të thotë të vërtetohet pse ka ndodhë lufta. Kjo është detyrë të cilën e bëjnë shumë institucione tjera, dhe nuk di se a mundet komisioni t'ia parashtrojë vetes një detyrë kaq ambicioze, dhe çfarë do të thotë vetëm të hulumtojë. Ndoshta do të vërtetojë rrethanat politike dhe shoqërore apo-të mbledhë, ndoshta edhe më mirë, e pastaj dikush tjetër ti punoj në formë analitike ashtu si edhe duhet.

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, Gjykata e lartë në Novi Sad, Serbi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

[pika (g)] Mendoj se do të ishte shumë më mirë poq-ëse kjo do të ishte e ndarë në dy pjesë, ku do të thuhet – “të propozojë masat të cilat kanë të bëjnë me parandalimin e përsëritjes së shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut; dhe pastaj qëndrimi tjetër – “të propozojë masat me qëllim të dëshmipërblimit për viktimat”. Mendoj se këto janë dy institute të cilat do të duhej të ndahen në këtë mënyrë.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) dëshmipërblimi për viktimat do të duhej të jetë nen i posaçëm, dhe ai të jetë para kësaj g).

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovar, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Në të gjitha rregulloret për mbrojtje ekzistojnë përshkrimet e lëndimeve (vuajtjeve) nga të cilat njerëzit kanë mbetur invalidë. Ato lista ekzistojnë për ushtarët dhe për viktimat civile të luftës. Do të thotë këto lista ekzistojnë.

Deklaratë: Zheljko Vladiq, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010

(...) te detyrat, nën g), “të propozojë masat të cilat kanë të bëjnë me parandalimin e përsëritjes së shkeljeve të të drejtave të njeriut”, mendoj se këtu komisioni do të duhej të hartojë një varg të tërë të rekomandimeve të cilat do të kenë të bëjnë kryesisht me ndryshimet në edukim. Konkretisht mendoj në lëndën e historisë, ku do të ishte shumë me rëndësi të bëhen ndryshimet.

Deklaratë: Edin Smilović, Fakulteti Filozofik në Universitetin e Lubjanës, studimet post-diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) unë jam për ta bërë një listë të të gjitha humbjeve. Në atë listë mund të jenë civilët dhe ushtarët gjithashtu aty duhet të jenë, jo mund të jenë por duhet të jenë edhe shtetasit e huaj të cilët kanë marrë pjesë në këto konflikte. Ku do ti evidentojmë ata? Në po atë listë, gjithashtu edhe pjestarët e forcave ndërkombëtare. Ndërsa lista tjetër duhet të jetë regjistrimi i viktimave, para së gjithash viktimat e krimeve të luftës.

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës nacionale, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Duhet të regjistrohen të gjithë ata të cilët janë vrarë.

Deklaratë: Nermin Karačić, veteran nga Sarajeva, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) është e vështirë të dallohen se kush është vrarë si civil, e kush është vrarë si ushtarë. Megjithatë, duhet të evidentohen të gjitha viktimat.

Deklaratë: Mevludin Plančić, oficer i ish APJ-së, veteran, Vrsnac, Serbi, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

PJESA V – KOMPETENCA E KOMISIONIT

Periudha dhe territori i hulumtimit

Komisioni vërteton faktet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të kryera në periudhën nga data 1 Janar 1991 deri me 31 dhjetor 2001, në hapësirat e shteteve të RSFJ-së së dikurshme, dhe hulumton rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat vendosmërisht kanë kontribuar në shpërthimin e luftërave ose formave të tjera të konflikteve të armatosura, si dhe të kryerjes së krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut, si dhe pasojat e krimeve dhe të shkeljeve të të drejtave të njeriut, të cilat janë shfaqur në periudhën pas vitit 2001.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Në kontekstin e kësaj që u fol, shumë më pëlqen që të fillohet nga vitet e 80-ta [për hulumtimin e

rrethanave politike dhe shoqërore]. Të mos fillohet nga pasojat, e të kalohet shkaku. Kjo është shumë e rëndësishme për gjenerata e ardhshme.

Deklaratë: Jasmin Imamović, Kryetar i Komunitetit të Tuzllës, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Unë nuk pajtohem, e këtë e kam thënë edhe në disa diskutime të mëhershme gjatë punës së KOMRA-së, se nuk mund të fillojmë me vitet e 80-ta. Vitet e tetëdhjeta e deri te vitet e nëntëdhjeta, kanë qenë vitet kur populli ka jetuar mirë, por vetëm populli, ndërsa në të tri bashkësitë etnike janë formuar foletë nacionaliste, dhe ato fole të nacionalizmit kanë filluar nga viti '41. Kujtojeni vitin shtatëdhjetë e një, që ka ndodhë e njëjta gjë në Bosne. Çka ka mund të ndodhë? A e dini apo ta theksoj, një grup të future, i cili atëherë ta tentuar ta shkatërrojë rendin shtetëror të Republikës Socialiste të Jugosllavisë. Dhe ato janë ato foletë e tri bashkësive nacionaliste, të cilat me çdo kusht kanë dashtë ta shkatërrojnë atë Jugosllavi.

Deklaratë: Dragislav Mijanović, Shoqata e invalidëve ushtarak, Zvornik, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Unë kam thënë se afati kohor dhe kompetenca territoriale e KOMRA-së, këtu është e cekur saktë sipas datave koha prej kur dhe deri kur është juridiksioni territorial, dhe do ta them se pajtohem me datën e fillimit, ajo është 1 janar '80, por nuk pajtohem me datën 31 dhjetor 2001, sepse duke marrë parasysh faktin se në Bosnë e Hercegovinë akoma kërkohen rreth 10.000 persona të zhdukur, ne sot e kemi situatën që sot në Bosnë e Hercegovinë dikush po i shkel të drejtat e njeriut duke i fshehë varrezat masive, dhe mendoj se megjithatë kompetenca e këtij komisioni duhet të jetë që në afat kohor sa më të shkurtër të vijmë deri të njohuritë dhe informatat se ku gjenden ato varreza masive. Prandaj, mendoj se kjo datë, ky është mendimi i organizatës së cilës i takoj, që 31 dhjetor 2001, të jetë afati i fundit kohor kur do të kryhet dokumentimi i fakteve.

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e familjeve të burgosurve dhe personave të zhdukur nga Komuna e Zvornikut, Zvornik, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Sa u përket këtyre pengesave dhe përfundimit të kohëzgjatjes së KOMRA-së, deri kur është ajo periudhë, unë pajtohem me kolegët që thonë se nuk duhet të kufizohemi në atë periudhë, sepse në sigurisht kemi shkelje të rënda të të drejtave të viktimave dhe anëtarëve të familjeve të tyre, nga secili indi-

vid apo institucion i/e cili në çfarëdo mënyrë bënë pengese në gjetjen, identifikimin e viktimave dhe në ndëshkimin e kryesve të veprave.

Deklaratë: Goran Drazhiq, Shoqata – së bashku deri te e vërteta, Banja Llukë, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Kufizimi i KOMRA-së në vitet e tetëdhjeta e deri tani (për hulumtimin e rrethanave shoqërore dhe politike), shkakton parakusht apo vënien e gur-the-melit për konflikte të reja.

Deklaratë: Mirko Shimunović, Shoqata e familjeve të të vrarëve dhe të zhdukurve, Zhepë, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

(...) për Kroacinë termi 1 janar 1991 është diskutabil, sepse e kemi ligjin në Kroaci i cili fillimin e luftës e konsideron në datën 1 qershor 1990. Prandaj, kemi arsye pse kemi propozuar, që fillimi i shënimit të viktimitës së parë të luftës të jetë në vitet nëntëdhjetë, e jo 1991.

Deklaratë: Velko Viqueviq, UDVD PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) neve, nuk na konvenon që pikë e artë e historisë sonë, nga e cila do të shikohet konteksti në të ardhmen, të jetë vdekja e Josip Broz Titos. Në fakt, ky është akt politik. Është tejet e vështirë, përpos që është në kuptimin fizik të një personi, është tejet e vështirë të caktohet se vdekja e tij ka ndikuar deri në atë masë në ndryshimin e marrëdhënive, apo ky ndryshim ka filluar para vdekjes së tij, apo ka ndodhë dy tre muaj pas vdekjes së tij. Për ne do të ishte shumë më e pranueshme që të jetë akt i drejtë, të jenë vitet '74, kur është miratuar Kushtetuta, nga e cila pastaj kanë dalë të drejtat e Republikave për pavarësim, gjegjësisht sovranitet si një akt i fortë politik se sa që është vdekja e një personi, pavarësisht çka ka përfaqësuar ai në këtë territor.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë, propozoj të merret data 1.01.1990, sepse atëherë do të përfshihet tërë viti, sepse do ti jepet mundësia komisionit të ketë një vështrim më të gjerë kohor të ngjarjeve, sepse ne të gjithë, mirë e dimë, se në atë kohë kanë ndodhë ngjarje të cilat kanë pasur prapavijë me bazë etnike, e të cilat rastet nuk kanë hyrë në vlerësimin e krimeve të luftës, por ndoshta kanë pasur ndikim të konsiderueshëm në ngjarjet e mëvonshme. Nëse ne vendosim të caktojmë se fillimi i konflikteve të armatosura ka

qenë data 1.01.1991, gjegjësisht '91, atëherë do ta pranojmë se gjithë ajo që ka ndodhë para kësaj date ka qenë akt i terrorizmit. Ky është një dallim shumë i madh në pasojat ligjore, të cilat mund të kenë pasoja si për viktimat ashtu edhe për çdo gjë tjetër.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Lidhur me këtë dilemë [për hulumtimin e rrethanave shoqërore dhe politike], mendoj se kompromisi për datën 1 janar 1980, është kompromis i mirë.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë do të thoj, se ndoshta nuk do të duhej të jepen rrethanat politike e shoqërore, por që ndoshta nga data 1 janar 1980, të shkruhen disa fakte historike, dhe jo të interpretohet aq shumë. Pra, le të numërohen faktet që kanë ndodhë, por kam frikë se çdo interpretim do të jetë terren i rrëshqitshëm.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) ne me të vërtetë mendojmë se duhet hiqet faktet për konfliktet e armatosura. (...) Por, kush do ta bëjë këtë? Atëherë, viktimat nuk do të jetë më në fokus, në momentin kur ne do të fillojmë të flasim për rrethanat politike dhe shoqërore, mendoj se viktimat do të jetë e harruar.

Deklaratë: Nikoleta Polak, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijke, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

„Faktet për krimet e luftës“, mendoj se nëse shkruhet kështu, vërtetë do të jetë shumë e gjerë. Mendoj se këto do të duhet të përfshihen, komisioni do të duhet të merret me mediat, me propagandën nxitëse për luftë, gazetarët, falsifikimet dhe falsifikimet e të dhënave etj. Mendoj... me përfshirjen, e propagandës së mediave por edhe të politikës, por edhe të gjithë tjerat, kur është zhvilluar cila luftë, ku ka sulmuar, kush kënd e ka granatu... Kam frikë se komisionit kjo do ti marrë shumë kohë dhe kapacitete, për vërtetimin e fakteve të konflikteve të armatosura.

Deklaratë: Igor Roginek, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) disa njerëz, posaçërisht këta që vinë nga organizatat e veteranëve kurrësi nuk kanë mundë ta pranojnë datën/kohën e vitit 1 janar 1991, siç e

parasheh atë Gjykata Ndërkombëtare e Hagës për kohën e fillimit të ngjarjeve të luftës, por kanë thënë se sipas Deklaratës së Luftës Kombëtare në Kroaci nuk është e bazuar në ligj por është kategori politike, dhe ata faktikisht insistojnë që të merret muaji i gjashtë i vitit 1990, si fillim i konflikteve luftarake në republikën e Kroacisë.

Deklaratë: Mirjana Bilopavloviq, Qendra për zhvillim dhe mbështetje të shoqërisë civile Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Në pjesën e dispozitave të përgjithshme duhet të përfshihet kufizimi kohor dhe kompetencat territoriale brenda një neni, në mënyrë që të gjitha së bashku të jenë sistematike.

Deklaratë: Vesna Simoviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Në nenin (...) për afatin kohor dhe kompetencën territoriale të KOMRA-së sërish po flitet për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës. Mendoj se kjo është tejet pretencioze dhe e komplikon situatën, si dhe detyrën tjetër të KOMRA-së lidhur me rrethanat politike dhe shoqërore të cilat kanë kontribuar në shpërthimin e konfliktit.

Deklaratë: Goran Rodiq, avokat, Podgoricë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) në asnjë moment nuk është kontestuese çështja rreth vërtetimit, sigurimit dhe mbledhjes të fakteve lidhur me krimet e luftës, por shtrohet pyetja me çfarë metoda, në çfarë mënyrë, më cilën metodologji, me cilët instrumente të vërtetohen rrethanat politike dhe shoqërore të cilat kanë sjellë deri të ajo.

Deklaratë: Branislav Raduloviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Pra do të thotë se neni 21. tani vërteton faktet e krimeve të luftës, nuk ka konflikte të armatosura, prej 1 janar 1991 deri 31 dhjetor 2001, e pastaj shtohet “si dhe rrethanave politike dhe shoqërore”. Pra tani më nuk janë as motivet, as shkaqet, konteksti dhe veprat, tani janë rrethanat politike dhe shoqërore.

Deklaratë: Dragan Popviq, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) mendoj se duhet të përpigemi që ta arsyetojmë nevojën që ti jepet në mandat KOMRA-së që të merret me vërtetimin e fakteve si të krimeve të luftës ashtu edhe të konflikteve të armatosura. Kur flas për vërtetimin e fakteve për konflikte të armatosura, nuk mendoj vetëm në të gjitha betejat e ashpra që kanë ndodhë, por këtu po mendoj

në karakterin e konfliktit të armatosur. Ekziston konflikti i brendshëm i armatosur, i ashtuquajtur luftë qytetare dhe ekziston konflikti i armatosur ndërkombëtarë. Sidomos në territorin e Bosnje e Hercegovinës, kanë qenë në kombinim disa lloj luftërash të tilla, pra njëra dhe tjetra, dhe duhet vërtetuar edhe këto fakte.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krimet luftarake BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

E kam të qartë pse nga 1 janari '91, kjo është koha kur ka shpërthyer lufta civile, e kam të qartë pse është fundi i vitit 2001, konsideroj se janë përfshi ngjarjet në Maqedoni, por nuk e kam të qartë pse këtu nuk janë ngjarjet e vitit 2004 dhe spastrimet etnike dhe përndjekjet në Kosovë dhe Metohi, sepse vlerësoj se ai ka qenë përfundim i keq i të gjitha ngjarjeve të këqija që kanë ndodhë prej vitit '91 e këndeje në territorin e ish RSFJ-së (...) Në këtë mund të pasojë neni si vijon (...) ku shkeljet e të drejtave numërohen dhe nuk kufizohen në mes të tjerave, dhe vijohet me a,b,c,d, konfiskimi dhe shkatërrimi i pronës, shkatërrimi i objekteve fetare, kulturore dhe historike, që ishte rezultat i masakrave dhe pastrimit etnik në Kosovë dhe Metohi në mars të vitit 2004.

Deklaratë: Aleksander Damjanović, Partia Popullore Socialiste, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Natyrisht edhe çështja e viteve prej nga fillojmë, prej 1 janar '91. Gjërat e caktuara kanë ndodhë në Kroaci para vitit 1 janar 1991.

Deklaratë: Miodrag Linta, Kryetar i Koalicionit të shoqatave të refugjatëve në Republikën e Serbisë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Por mendoj se është vendimtare, mendoj se vitet vendimtare për këtë luftë kanë qenë vitet '87, '88, '89 dhe '90. Pse? Sepse atëherë, dikush kishte menduar diçka dhe kishte ngritur një eufori nacionale në një nivel në të cilin nuk ishte dashur, unë do ta quaj afirmacion. Ajo është afirmuar, për shembull vetëdijesimi nacional dhe kudo që ekziston kjo eufori nacionale ekziston edhe urrejtja. Krijohet urrejtja, dhe nga kjo urrejtje rrjedhë lufta.

Deklaratë: Ekrem Hadzhiq, kryetar i Shoqatës për mbrojtjen e të dëbuarve dhe të zhvendosurve nga Komuna e Pribojit, Priboj, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) aty ku unë gjithashtu do të dëshiroja të hulumtohet konteksti i shkaqeve, motivi i veprimeve, duke filluar nga viti 1980. Edhe, në Novi Sad, më duket

një nënë nga grupi i Srebrenicës, nuk më kujtohet emri i saj, ka kërkuar. Pajtohem me te, edhe pse nuk më kujtohet emri i saj, ka kërkuar që ai vit të merret parasysh si vit i cili ka shkaktuar luftërat.

Deklaratë: Natasha Shqepanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Gjithsesi të merret parasysh data, 17 mars 2004, kur kanë shpërthyer konfliktet më të mëdha, pra konfliktet e natyrës etnitetit nacional, të përmasave të mëdha, të merren parasysh, gjithsesi të përfshihen.

Deklaratë: Natasha Shqepanović, Shoqata e familjeve të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Sërish është e diskutueshme, për ne nga Republika e Kroacisë, në fakt kjo periudha me të cilën do të merret komisioni. Për ne viti '90-të është shumë i rëndësishëm por mendoj edhe për të gjitha shtetet tjera në kontekstin e asaj çfarë ka ndodhur.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlović, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Duhet të punohet pjesa e hyrjes së këtij Statuti, një lloj hyrje, e cila do ta përmbajë fillimin (...) të cilin do ta përfshijë komisioni, edhe pse unë jam i mendimit se do të duhej të përfshihet periudha prej vitit 1912.

Deklaratë: Ylber Topalli, ish i burgosur politik, Ferizaj, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) 1912, (...) duhet të hulumtohet që nga ai vit.

Deklaratë: Bislim Bislimaj, Shoqata e ish të burgosurve politik, Viti, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Periudha kohore e punës së këtij komisioni, mendoj se më mirë do të ishte të fillohet nga fundi i luftërave ballkanike dhe okupimi apo riokupimi i shqiptarëve të Kosovës në territorin shqiptar.

Deklaratë: Naim Bujupi, Shoqata e ish të burgosurve politik, Gillogoc, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Pra, vitin 2004 e kemi hequr. A ka pasë shkelje të drejtave të njeriut në vitin 2004 në Kosovë dhe atë nën mbrojtjen e Kombeve të Bashkuara?

Deklaratë: Dragislav Mijanović, përfaqësues i Shoqatës së invalidëve ushtarak të Komunës së Zvornikut, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Pse nuk merret viti '90-të? Sepse ne kemi probleme në vitin '90 në Kroaci. Ne kemi logs. Ne kemi pamundësimin e rrjedhës së mallrave, njerëzve, të mjetëve, dhe çdo gjë tjetër. Kemi konflikte të armatosura sporadike në vitet '90. Ne kemi viktima të vitit '90-të. Nëse e aplikojmë këtë, atëherë ata njerëz kanë rënë.

Deklaratë: Veljko Vičević, mbrojtës, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) për ne është shumë me e rëndësishme të merret viti '74 kur janë bërë ndryshimet ligjore në kushtetutat të cilat u kanë dhënë statut tjetër republikave, dhe u kanë dhënë (...) të drejtën për vetëvendosje për shkëputje.

Deklaratë: Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

Këtu, me shekuj ekziston procesi i demonizimit të palës tjetër. Sot shpesh dëgjoj, e posaçërisht gjatë luftës ka mund të dëgjohej – çka na kanë bërë në atë luftë. A do të duhej ndoshta të shkohet pak më larg në të kaluarën?

Deklaratë: Nermin Karačić, Qendra për veprim paqësor, Sarajevë, BeH, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

Propozimi im konkret është të paktën për Bosnjë Hercegovinën të jetë data 1 janar 1990. Por, me 1990 kanë filluar zgjedhjet, gjegjësisht atëherë e kemi fituar sistemin shumëpartiak. Dhe mendoj se që nga atëherë, e të mos them se që nga vitet '90, janë kryer disa vrasje të caktuara.

Deklaratë: Hiba Ramić, Fondacioni i varrezave Bratunac '92, Bratunac, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010

(...) në lidhje me këtë do të shkoja pak më gjerësisht, të flasim vetëm për shkaqet e drejtëpërdrejta, pa kufizim kohor.

Deklaratë: doc. Dr Milan Brglez, Fakulteti i shkencave shoqërore, Lubjanë, Slloveni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...)Për të kuptuar më thjeshtë se për çfarë arsye kanë ndodhur gjëra kaq të këqija në këto hapësira duhet shikuar nga një aspekt historik, shoqëror dhe politik dhe mendoj që kufizimi në vitin '80 sigurisht ishte një hapësirë më e ngushtë.

Deklaratë: Amir Kulagić, Srebrenicë, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...), por menjëherë do të thoja që unë konsideroj që duhet të shkojmë disa vite para '91, pra jo para '80.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut Vukovar, gjykatës, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Në parim e mbështes variantin A, sepse fjala para-prakisht, për mua nuk do të thotë vetëm një minutë para krismës së pushkës së parë, e cila ka filluar në hapësirat tona.

Deklaratë: Zlatko Kulenović, Gjykata supreme e Republikës së Serbisë, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) po thuhet se periudha kohore me të cilën do të mirret [komisioni] është prej vitit 1991 deri 2001. Duke lexuar në gazeta, si dhe sipas disa mediave, kam hasë në disa të dhëna, se në një pjesë të opinionit publik të Malit të Zi dhe Serbisë, gjithashtu edhe sipas mendimit të disa partive politike, se kjo periudhë kohore do të mund të shtyhej deri në vitin 2004, kur kanë ndodhë incidentet në Kosovë, të cilët kanë zgjatur disa ditë, dhe si rezultat i tyre ka qenë shkatërrimi i një numri të madh të kishave si dhe një valë e re e refugjatëve të popullatës joshqipatre.

Deklaratë: Stevan Kandić, student, Fakulteti juridik, Shoqata e juristëve të Malit të Zi dhe Shoqata Evropiane e studentëve të juridikut Mali i Zi, Podgoricë, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

(...) duhet të merret periudha prej vitit 1918. Pse mendoj kështu? Sepse atëherë është formuar një shtet prej të cilit rrjedhim të gjithë, ai është shteti i Serbëve, Kroatëve dhe Sllovenëve i cili më vonë, në vitin '29 është emërtuar Jugosllavi.

Deklaratë: Damir Nikočević, Fakulteti i shkencave politike, Herceg Novi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Komisioni nuk duhet ta ketë mandatin (kompetencën) për të hulumtuar rrethanat politike dhe shoqërore.

Deklaratë: Timčo Mucunski, Fakulteti Juridik Justiniani i Parë, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) periudha kohore prej vitit 1980. [është] e qëlluar dhe (...) vetëm [ai] vit është i duhuri për tu hulumtuar si periudhë kohore. Pse? Sepse individët e krijojnë të keqen, e jo rrethanat historike.

Deklaratë: Edin Smilović, Fakulteti Filozofik, Universiteti i Lubjanës, studimet post diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Kon-

sultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) kam një propozim i cili ndoshta në kuadër të statutit të komisionit do të mund të bëhet nen, me të cilin komisioni për një kohë të caktuar do të jetë i obliguar të formojë një organ i cili do të merrej pikërisht me këto çështje [hulumtimin e rrethanave politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Aleksandra Gjorgjević, Fakulteti Juridik, Universiteti në Nish, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Viti 1980, me të vërtetë nuk është viti prej të cilit duhet filluar, por duhet të shkojmë më larg ndoshta deri te viti '41, edhe pse kjo do të jetë punë shtesë për komisionin.

Deklaratë: Seid Buriq, Fakulteti Juridik në Universitetin e Sarajevës, Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Kur është në pyetje dilema, se cila periudhë kohore të përfshihet në punën e KOMRA-së, mendoj se këtë periudhë duhet kufizuar (...), prej vitit 1980 deri në 2001, për shumë arsye. Mendoj, se gjithsesi, para KOMRA-së qëndron një detyrë shumë komplekse dhe e gjerë si dhe e rëndësishme, e posaçërisht në vërtetimin e fakteve, prandaj kam frikë se ky afat kohor i parashikuar i KOMRA-së (...). Prandaj, mendoj se KOMRA do të ketë detyra shumë të rëndësishme, e jo të kthehet në të kaluarën e largët, për të cilën do të jetë jashtëzakonisht vështirë të vërtetohen faktet për të vërtetën.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata prindërit e fëmijëve të vrarë në Sarajevën e rrethuar, 1992-95, Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Më parë do të isha që të mos ketë kufizim [kur janë në pyetje rrethanat politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Iniciativa Civile për të shlyerit, Lubjanë, Slloveni, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) moskufizimin e periudhës kohore, dhe mendoj se kjo është shumë mirë [kur janë në pyetje rrethanat politike dhe shoqërore].

Deklaratë: (Ruzhica Spasiq, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të rrëmbyer me dhunë të nacionalitetit serb, Vukovarë, Kroaci, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010)

(...) gjithsesi afati kohor të mos jetë i përcaktuar [kur janë në pyetje rrethanat politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Atdhe Berisha, OJQ Kalaja, Pejë, Kosovë, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) periudha për shembull prej '85 e këndeje. Por, nëse do të ishte 1981, nuk do të ishte problem i madh.

Deklaratë: Ekrem Hadzhiq, Shoqata për mbrojtjen e të drejtave të të dëbuarve dhe të zhvendosurve nga Komuna e Pribojit, Priboj, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) mendoj se kthimi në të kaluarën e largët, kur nuk kemi dëshmitarë të gjallë, do të ishte një pamundësi për KOMRA-në që ti vërtetojë faktet. Prandaj, jam për kthimin në të kaluarën, vetëm për momentet kur shkaku-pasoja janë të ndërlidhura me ngjarjet të cilat kanë ndodhur në 1991 – 2001.

Deklaratë: Angelko Kvesiq, Shoqata Kroate e të burgosurve të kampeve të përqendrimit në kantonin e Bosnjës së Mesme, anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA, Busovaq, BeH, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Në lidhje me rrethanat, vërtet sikur të përkufizohet koha, kjo do të krijoj pengesa [në punën e komisionit].

Deklaratë: Preng Gjetaj, Komisioni Qeveritar për personat e zhdukur, Prishtinë, Kosovë, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Sa i përket periudhës, nëse duam të merremi me viktimat dhe autorët e krimeve, atëherë nuk duhet të shkojmë aq prapa. Ata të cilët kanë sjellë deri të ato ngjarje, nuk janë më të gjallë.

Deklaratë: Lozanka Radoičiq, Shoqata e prindërve Besimi, Shpresa, Dashuria, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Gjithsesi jam për atë që të mos kufizohet koha [kur janë në pyetje rrethanat politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Shaban Terziu, OJQ Lansdowne, Gjiilan, Kosovë, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) duhet të përkufizohemi në atë (...) në periudhën prej vitit 1981

Deklaratë: Marinko Djuriq, Shoqata e familjeve të të kidnepuarve dhe të zhdukurve në Kosovë dhe Metohi, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Për ne është shumë me rëndësi që luftërat janë zhvilluar në periudhën kohore prej vitit 1990, e jo prej vitit 1991, sepse viktimat e para në Kroaci kanë qenë në vitin 1990.

Deklaratë: Bruno Čaviq, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës nacionale, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) jo deri në vitin 2001, për shkak se numri më i madh i krimeve në Maqedoni ka ndodhë në vitin 2002, edhe pse ka qenë e nënshkruar Korniza e Marrëveshjes dhe ishte miratuar amnestimi. Të përfshihet edhe viti 2002.

Deklaratë: Predrag Petrushevski Bingo, Shoqata e veteranëve 2001, Kumanovë, Maqedoni, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) Nëse duam të bëjmë diçka të mirë, atëherë vërtetë duhet ti eliminojmë të gjitha kufizimet [për hulumtimin e rrethanave politike dhe shoqërore]. Pse? Disa gjëra kanë ndodhë për shkak se shumë gjëra kanë filluar shumë më herët.

Deklaratë: Bruno Čaviq, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës Nacionale, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) koha nuk duhet të jetë e kufizuar [për hulumtimet e rrethanave politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Nikola Grkov, Shoqata e veteranëve të ushtrisë, Kavardarc, Maqedoni, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Nuk duhet kufizuar kohën (për hulumtimin e rrethanave politike dhe shoqërore).

Deklaratë: Veljko Vičević, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës nacionale, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) periudha kohore duhet të kufizohet [për hulumtimin e rrethanave politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Andjelko Kvesiq, Shoqata e të burgosurve të kampeve të përqendrimit të Kantonit të Bosnjës së mesme, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Busovaqë, BeH, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) nuk duhet të ketë kufizime statike, por duhet të mundësohen marginat shtesë për veprim. Pra, mendoj se koncentrimi kryesorë i KOMRA-së, për shkak të efikasitetit, duhet të jetë një kohë e caktuar, e cila është propozuar në statut.

Deklaratë: Lush Krasniqi, Shoqata e të zhdukurve "27 prill 1999", Gjakovë, Kosovë, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Unë jam për kufizimin e veprimtarisë së komisionit [për hulumtimin e rrethanave politike dhe shoqërore].

Deklaratë: Predrag Petrushevski Bingo, Shoqata e veteranëve 2001, Kumanovë, Maqedoni, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...)periudha kohore të mos kufizohet në mënyrë strikte, sepse ajo që ka ndodhë në periudhën prej 1990 deri 2001, dhe pas kësaj kohe, (...) kanë qenë pasojat e shumë ngjarjeve dhe ndodhjeve, të cilat kanë ndodhë shumë më herët.

Deklaratë: Rrahim Limani, Shoqata e veteranëve të luftës të Ushtrisë Nacionale Çlirimtare, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...)komisioni nuk do të duhej fare të diskutojë për shkaqet politike dhe shkaqet tjera të luftës, por të fokusohet në faktet e veprimit të krimeve.

Deklaratë: Zheljko Shpeliq, njësisia Kroate e nderit, pakrac, Kroaci Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Shkeljet e të drejtave në kompetencën e Komisionit

Komisioni vërteton faktet lidhur me shkeljet e rënda të të drejtave ndërkombëtare humanitare dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të cekura në Nenin 1, të Statutit.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) janë listuar një sërë shkeljesh të të drejtave të njeriut dhe të krimeve të luftës (përcaktimi i versionit të mëhershëm të Draft statutit: Shkeljet e të drejtave me të cilat merret KOMRA përfshijnë, por nuk kufizohen në: vrasje të civilëve dhe të burgosurve të luftës, robërim, burgim i paligjshëm, dëbim ose transferim i dhunshëm i popullsisë, përdhunim dhe forma tjera të rënda të abuzimit seksual, tortura dhe akte të tjera çnjerëzore që qëllimisht krijojnë vuajtje të mëdha, zhdukje me forcë, konfiskim dhe shkatërrim i pronës në shkallë të gjerë, marrje e pengjeve, shkatërrimi i objekteve fetare dhe kulturoro-historike, përdorimi i civilëve dhe robërve të luftës si mburoja njerëzore "] Mungon diçka që do të duhej të ishte, dhe këtë e them nga përvoja personale si dhe nga këndvështrimi personal pa kurrfarë dëshire që të hyj në polemikë me askënd prej jush, në kategorizimin e krimeve mungon krimi i gjenocidi

dit. A do ta kualifikoj ate dikush si krim masiv, etj, meqenëse unë vi nga Srebrenica dhe pasi që Gjykata Ndërkombëtare në Hagë e ka dhënë këtë kualifikim ligjor, mendoj se është jo korrekte të mos jetë në listën e krimeve me të cilat do të merret KOMRA.

Deklaratë: Amir Kulagiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

(...) nuk e kam të qartë pse nuk ka kidnapime, sepse ne e kemi një numër të madh të kidnapimeve pas konflikteve të armatosura në Kosovë, pas datës 9 qershor 1999, dhe kjo gjithashtu bie nën kompetencën e KOMRA-së.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Vetëm një si punë shtesë për grupin punues – çfarë është me fshehjen e qëllimshme të gjurmëve të krimeve.

Deklaratë: Vesna Tersheq, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) disa nga forma e perfiditetit, diçka të parashohim në atë kontekst si shkelje e rëndë e të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Milena Saviq, Qendra informative- e ndihmës juridike, Zvornik, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Çështja e fshehjes së gjurmëve të krimeve të luftës [të shtohen].

Deklaratë: Teki Bokshi, avokat, Gjakovë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Shkelja e të drejtave në vërejtjen e ndërgjegjes [të shtohen].

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Dua të ndërlihem në propozimin për të futur këtu dhe nën pikën, s'ka lidhje për cilën pikë flitet, ku janë krimet e dyfishuara. Pas vrasjeve ka ndodhë masakrimi i kufomave, do të thotë se ne të gjithë trupat (kufomat) të cilat i kemi marrë, po flas për ata që janë vrarë në Kosovë e Metohi, i kemi varrosë. Na janë dhënë pjesët e trupit, të gjithë trupave u janë prerë kokat. Asnjë trup (kufomë) nuk e kemi varros me kokë. Të gjitha janë bërë me qëllim që këtu të jetë futur shkatërrimi i domosdoshëm, shkatërrim dhe djegie me vetëdije dhe planifikim, zhvendosja e personave të vrarë, me qëllim të pamundësisë së

vërtetimit të fakteve të shkakut të vdekjes dhe identifikimit të duhur.

Deklaratë: Natasha Shqepanoviq, Shoqata e familjeve të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) përpos gjithë këtyre kompetencave, kam dëgjuar se ka qenë edhe përfshirja e fshehjes së gjurmëve të krimeve të luftës... Dhe këtë e vlerësoj shumë të rëndësishme, në bazë të përvojës personale lidhur me babanë tim dhe disa viktimave tjera.

Deklaratë: Marinko Djuriq, Shoqata e të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) duhet të radhitet edhe mobilizimi i detyrueshëm si njëra nga çështjet me të cilat KOMRA do të duhej të merret. Çfarë është me fshehjen e gjurmëve të krimeve të luftës? (...) sipas propozimit të njerëzve nga Kosova, do të duhej të radhiten edhe kidnapimet pas konfliktit të armatosur të cilat kanë ndodhur.

Deklaratë: Mirjana Bilopavloviq, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Në listën e këtyre kompetencave nuk kam parë se është radhitur gjenocidi (...) pse është bërë ky lëshim?

Deklaratë: Esad Kočan, Monitor, redaktori kryesorë dhe përgjegjës, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me gazetarët mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Lubjanë, Slloveni, 10 shtator 2010

Sqarimi se gjenocidi nuk mund të jetë çështje e KOMRA-së, mendoj se ky interpretim nuk qëndron. Gjenocidi është forma më e rëndë e krimeve të luftës. Gjenocidi nuk është vepër individuale, ai është krim sistematik, e ne nëse duam ti vërtetojmë të gjitha faktet për krimet e luftës, madje edhe më të vështirat, duhet ta shikojmë vendin dhe rolin e institucionit (...) KOMRA, në një moment do të duhet të merret me përgjegjësinë e institucioneve. Nëse nuk do të merret me përgjegjësinë e institucioneve, atëherë do të duhet të drejtohem në individë, atëherë ne e humbim thelbin e asaj pse po e iniciojmë një mekanizëm siç është KOMRA.

Deklaratë: Amir Kulagiq, Shoqata Gratë e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Konsultimet rajonale me gazetarët mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Lubjanë, Slloveni, 10 shtator 2010

Periodha të cilën do ta trajtojë komisioni duhet të jetë më e gjatë, që të jemi më të gjatë atëherë duhet ti përfshijmë edhe çështjet tjera, dëbimi kolektiv i punëtorëve.

Deklaratë: Ylber Topalli, ish i burgosur politik, Ferizaj, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) [jam] i dëshpëruar me punën e grupit punues (...) nuk e kanë vendosur krimin më të rëndë të luftës e ai është gjenocidi (...) propozoj që gjenocidi të jetë pjesë e mandatit me të cilin do të mirret KOMRA, sepse vendimet të cilat janë marrë në lidhje me gjenocidin duhet të mirren parasysh tek vërtetimi i fakteve, por edhe tek përpilimi i raportit përfundimtarë.

Deklaratë: Amir Kulaglik, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Nëse teksti i draftit nuk e përmban fare mundësinë e interpretimit se KOMRA nuk do të merret me gjenocidin, (...) atëherë kjo është vërejtja më serioze e mundur në tekstin e draftit.

Deklaratë: Drashko Bjelica, Fakulteti Filozofik, Nish, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) ne propozojmë që në nenin (...) në të cilin janë përshkruar veprat që janë në kompetencën e komisionit, të përfshihet edhe kategoria e shkeljeve më të rënda të drejtave të njeriut, e cila me përmbajtjen e saj do të përfshijë edhe rastin e të fshirëve në Slloveni. (...) Kategoria të cilën e propozojmë është – “marrja sistematike, arbitrare apo joligjore apo ndalimi i të drejtës në qëndrim të përhershëm apo marrja ose pengimi i të drejtës së nënshtetësisë”.

Deklaratë: Jovana Mihajloviq-Trbovc, Instituti i Paqes, Slloveni, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) propozoj që të plotësohet edhe me një pikë (...) “me qëllim dhe/ose fshehja sistematike dhe/apo shkatërrimi i dokumenteve të cilët dëshmojnë apo mund të shërbejnë për zbardhjen e dokumentimit të rasteve të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut dhe krimeve të luftës”.

Deklaratë: Koqa Pavloviq, Deputet në Kuvendin e Malit të Zi, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) krimi i luftës nuk e përjashton gjenocidin (...) emri i komisionit thotë krime lufte, unë e kuptoj se flet për krimin e luftës si një term i përgjithshëm i cili e përfshinë edhe gjenocidin. Natyrisht, të sqarohem menjëherë, duke pasë parasysh se gjatë luftës, në Jugosllavi, gjejmë në Bosnjë e Hercegovinë me të vërtetë ka ndodhë dhe është vërtetuar kri-

mi i gjenocidit, për herë të parë pas Luftës së Dytë Botërore, mendoj se pas gjithë këtyre diskutimeve që i dëgjuam, gjenocidin do të duhej radhitur në këtë listë.

Deklaratë: Zoran Pajiq, Bordi udhëheqës i Fondit për të Drejtën Humanitare, USA, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) mendoj se problemi i të fshirëve mund të radhitet me të vërtetë në shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut, dhe nuk do ta ndaja këtë si kapitull të veçantë, por ndoshta do ta radhitja si lëndime konkrete, por duhet të jemi mjaft të hapur për të kuptuar çka nënkupton titulli – krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Zoran Pajiq, Bordi udhëheqës i Fondit për të Drejtën Humanitare, USA, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Si shtesë të nenit (...) unë do të shtoja përveç shkatërrimit të dokumenteve (...) – frikësimi dhe vrasja e dëshmitarëve.

Deklaratë: Milan Reliq, UG Strugë, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) nëse gjykata ndërkombëtare e ka përcaktuar tanimë, se ai ka qenë gjenocid, pse atëherë KOMRA i shmanget fjalës gjenocid?

Deklaratë: Persa Vuqiq, Gratë në të zeza, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) të përfshihet gjenocidi dhe të shënohen të gjitha – gjenocidi dhe të gjitha shkeljet e të drejtave të njeriut, krimet e rënda (...) pse nuk po përdoret edhe termi edhe vrasjet e fëmijëve (...) mundemi të shtojmë edhe veprimet specifike, të themi [të fshirët], për Sllovenët.

Deklaratë: Aprilija Luzhar, Taxiart, Slloveni, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Pse është kaq e rëndësishme që ky krim [të fshirë] të radhitet në listën e shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut? Për arsye sepse as nuk bëhet fjalë për shkeljen e të të drejtave të drejtave të njeriut, por për diçka që është një hap më para, bëhet fjalë për marrjen e të drejtës që të kesh të drejtë.

Deklaratë: Vlasta Jalushiq, Instituti i Paqes, Slloveni, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Ne nuk po kërkojmë që KOMRA të vërtetojë përgjegjësinë individuale, por kërkojmë që KO-

2 Draft RECOM Statute, December 2010, Article 15, Competencies of the Commission: [OPTION A: The Commission establishes the facts concerning crimes against humanity and against international humanitarian law, as well as the facts concerning other forms of serious human rights violations.] [OPTION B: War crimes and other serious human rights violations investigated by the Commission include but are not limited to: (a) Genocide; (b) Persecution; (c) Murder; (d) Enslavement; (e) Illegal Detention; (f) Torture; (g) Forced Disappearance; (h) Deportation and Forceful Dislocation of Civilian Population; (i) Rape and Other Forms of Serious Sexual Abuse; (j) Confiscation and Large Scale Property Destruction; (k) Hostage Taking; (l) Destruction of Religious and Cultural-Historical Monuments; (m) Use of Civilians and Prisoners of War as “Human Shield”]; The commission is mandated to investigate facts concerning crimes against humanity and international humanitarian law, as well as the facts concerning other forms of serious human rights violations.

MRA të vërtetojë faktet për gjenocidin, sepse në këtë mënyrë pastaj nuk do ta bëjmë revidimin e vendimeve (verdikteve).

Deklaratë: Amir Kulagliq, Anëtar i Këshillit Koordinues të Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Objektivat dhe Detyrat e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) mendoj se ndoshta do të ishte më mirë të pranohej iniciativa e cila ka ardhur nga Bosnja e Hercegovina, që neni (...) të ndryshohet dhe të shkohet me (...) të gjitha shkeljet e të drejtës ndërkombëtare dhe shkeljet kundër njerëzimit.

Deklaratë: Mirjana Bilopavloviq, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...) unë do të kërkoja nga ju që përndjekjes t'ia shtoni – përndjekja jashtë vendit [depërtimi].

BSabit Maliqi, avokat, Kosovë, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Po na paraqitet paqartësia në vërtetimin e kompetencës së komisionit. Ato ose janë krime të luftës dhe shkelje të rënda, ose janë vepra penale kundër njerëzimit dhe të drejtës ndërkombëtare humanitare. Pra, kjo do të duhej të futet në mënyrë të qartë në të gjitha pjesët ku nevojitet. Sipas aspektit juridik, mendoj se do të ishte më mirë të përdoren shprehjet dhe termet e njohura dhe të vërtetuara deri më tani, veprat penale kundër njerëzimit dhe të drejtës humanitare ndërkombëtare. Sepse, kjo përfshinë një spektër më të gjerë, ndërsa alternativa tjetër përfshinë vetëm dhjetëra lloje të veprave penale të cekura, por nuk kufizohet vetëm në to, prandaj ne mund t'i radhitim 15 sosh, dhe pastaj t'i shtojmë edhe tjerat. Prandaj, mendoj se do të ishte më e qëlluar të jetë alternativa A. [Përcaktim i draft statutit të muajit dhjetor 2010 - ALT. A: Komisioni do të bëjë përcaktimin e fakteve në lidhje me krimet kundër njerëzimit dhe kundër të drejtës humanitare ndërkombëtare, si dhe faktet në lidhje me shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut; ALT. B: Krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave me të cilat merret Komisioni përfshijnë, por nuk kufizohen në: vrasjen e civilëve dhe të burgosurve të luftës, robërim, burgosja e kundërligjshme; deportim dhe zhvendosje e dhunshme e vendbanimit; dhunimi dhe forma tjera të rënda të keqtrajtimit seksual; torturim dhe forma të tjera të dhunës të cilat shkaktojnë vuajtje të rënda, zhdukje të kundërligjshme; marrjen dhe shkatërrimin e pronës në përmasa të mëdha; marrja e pengjeve; shkatërrimi i objekteve fetare dhe kulturo-histo-

rike; shfrytëzimi i civilëve dhe robërve të luftës si "mburojë njerëzore".

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, Gjykata e lartë në Novi Sad, Serbi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) nuk jam përkrahës i radhitjes, veç e veç, siç janë paraqitur në alternativën B, sepse menjëherë vërehet mospërfshirja e disa formave të caktuara të veprave penale kundër njerëzimit dhe të drejtës ndërkombëtare, përderisa është shumë e rëndësishme në vetë idenë e KOMRA-së që të përfshihen të gjitha veprat penale kundër njerëzimit dhe të drejtës ndërkombëtare, andaj mendoj se ky formulim e përmban thelbin e saj, pra alternativa A, i përfshinë në tërësi të gjitha format e krimeve të luftës.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria e BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

1 neni nuk e përmend farë krimin e luftës. Fare nuk ekziston, nuk e emëron në kuadër të kompetencës, ndërsa në paragrafin 2, jepet një formulim i cili nuk është juridik – "Krimet e luftës dhe shkeljet e rënda, me të cilat merret komisioni përfshijnë, por nuk kufizohen" (...) Ai [komisioni] është një organ i cili duhet ti ketë specifikat e kompetencës së tij, prandaj ky nen duhet tërësisht të ripërpunohet.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Zotëria Bulić, na tha se alternativa B nuk i përfshinë të gjitha veprat të cilat përfshihen në të drejtën ndërkombëtare humanitare. Unë preferoj të mbetet alternativa B, por të shtohen veprat e krimeve të luftës dhe të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut të cilat nuk janë të përfshira apo radhitura këtu.

Deklaratë: Amir Kulagliq, këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) alternativa A, i ofron të gjitha mundësitë.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovar, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) propozoj që (...) të mbetet alternativa B, e cila i radhitë detyrat që janë nën kompetencat e komisionit, dhe në këtë nen të mbeten shkeljet e të drejtave të njeriut, e jo vetëm krimet e luftës. Dhe, krahas kësaj, sipas mendimit tonë, në definicionin e shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut, është dashur të përfshihen edhe fjalët (...) "ndalimi sistematik, arbitrarë apo i paligjshëm apo pengimi për marrjen e shtetësisë, në kuptimin e qasjes për shtetësi,

apo ndalimi për të pasë të drejtën në qëndrim të përhershëm.

Deklaratë: Nezha Kogovshek, Instituti për paqe, Slloveni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) mendoj se ky kombinimi i dytë, edhe pse po duket më i saktë dhe më preciz, megjithatë është shumë më i pasaktë se sa i pari, me faktin se unë do të bëja një intervenim në kombinimin e parë. Ku thotë, se komisioni i vërteton faktet në lidhje me, do të duhej të shtohet – “me të gjitha veprat penale kundër njerëzimit dhe të drejtës humanitare ndërkombëtare”. Dhe, pikë. Pjesa tjetër në vazhdim, e tëra është e panevojshme, kjo sipas mendimit tim, natyrisht. Përpos, nëse duam të zgjerohemi në shkeljet e gjëra të të drejtave deri te e drejta në kursime.

Deklaratë: Munib Halilović, Prokuroria e BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) të shkohet me nenin A, i cili është më gjithëpërfshirës.

Deklaratë: Mira Smajloviq, Gjykata e BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

E kam bërë një kombinim, (...) “komisioni vërteton faktet lidhur me veprat penale kundër njerëzimit dhe kundër të drejtës ndërkombëtare humanitare, si dhe faktet në lidhje me shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut”, dhe tani do të shtoja – “për çfarë nuk do të duhej të kufizohej vetëm në to” dhe pastaj do ti radhis këto të tjerat.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) mendoj se nuk duhet të hiqet momenti ku thotë “nuk kufizohet në” pikërisht për shkak të rastit të “të fshirëve” në Slloveni, sepse rasti i tyre nuk është as fizik e as psikofizik, trajtim johuman ndaj tyre, por ata thjesht kanë qenë të fshirë në mënyrë apo gabim administrativ.

Deklaratë: Natasha Stamenković, Fakulteti Juridik Justiniani i Parë, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Unë kam frikë se ne mos po i vëmë viktimat në nivelin që ato të mendojnë – gjykata e vërteton gjenocidin, por edhe KOMRA do ta vërtetojë [gjenocidin]. Andaj, për shembull, në Kosovë do të thonë – Tribunali i Hagës nuk e ka vërtetuar gjenocidin, por në Kosovë ka ndodhë gjenocidi dhe ne presim që KOMRA ta vërtetojë gjenocidin.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Alternativa B. për shumë arsye është më e pranueshme parasegjithash sepse është më gjithëpërfshirëse

(...) ne gjithsesi jemi në linjën e interesit të viktimave dhe do të jemi më së miri në këtë vijë nëse komisionit i mundësojmë që ajo ti vërtetojë faktet lidhur me të gjitha krimet, gjeësisht për krimet e luftës me shenjë nën thonjëza. Ky është një kuptim i zakonshëm, i përgjithshëm pa u precizuar gjenocidi. Këtë nuk do të mund ta bëjë KOMRA. Nuk do të mund ti kualifikojë ligjërisht çështjet e caktuara faktike as si gjenocid e as si krim kundër njerëzimit e as si krim lufte kundër robërve të luftës, por do ti vërtetojë faktet, por ato fakte dikush më vonë do ti shfrytëzojë dhe do ti kualifikojë – gjykatësit, prokurorët, dhe do ti kualifikojnë ato si vepër e caktuar penale kundër njerëzimit dhe vlerave të mbrojtura me të drejtën ndërkombëtare.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) mendoj se këtu nuk duhet të ketë alternativë, por duhet të kalojë alternativa B., por arsyetimet duhet të tentohet të sqarohet, tu shpjegohet viktimave se alternativa B., atyre u ofron mbështetje më të gjerë, bazë më të gjerë, dhe sigurisht se për ta është më e mirë dhe ndoshta në vetë arsyetimin më shumë të sqarohet alternativa B., për ata, se kjo për ta është më e favorshme sepse çdo numërim taksativ është thikë me dy tehe. Gjithnjë mund të harrohet diçka, diçka mund të mos përfshihet, ndërsa alternativa B., siç është tani, me të vërtetë është gjithëpërfshirëse.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Pasiqë mendoj se komisioni nuk ka mandat që veprat e caktuara individuale të cilat i ka vërtetuar edhe ti lualifikojë ligjërisht si vepër penale, viktimave duhet tu sqarohet se çfarë është mandati i komisionit dhe çfarë mund të bëjë komisioni dhe për shkak të këtyre arsyeve unë jam plotësisht për pikën B.

Deklaratë: Mira Smajloviq, Gjykata në BeH, gjykatëse, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë gjithashtu jam për alternativën B. Edhe po të mbetej alternativa A., gjithsesi do të duhej të ndryshohej, të mos mbetet krimet e luftës dhe shkeljet e të drejtave me të cilat merret komisioni

përfshijnë, ndërsa gjithsesi do të duhej të shkruhej „komisioni i vërteton faktet lidhur me“, por të gjitha ato që kolegu Ibri i paraqiti, plotësisht pajtohem me te, prandaj edhe unë jam për alternativën B. Nuk ka nevojë të radhiten. Ky nuk është ligji penal.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, gjykatëse, Banja Llukë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) viktimat, ata që kanë pësuar, dhe unë nga ata po dëgjoj se për ata është shumë e rëndësishme që të kenë listën e të gjitha krimeve dhe shkeljeve të rënda të të drejtave, në të cilat ata e gjejnë veten, dhe këtu qartë mbetet e hapur çështja që ajo listë nuk shpenzohet, ajo nuk kufizohet në ato vepra dhe mua më duket më e mirë alternativa A, për këtë arsye.

Deklaratë: Vesna Tersheq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Ne këtu po e koncipojmë aktin ligjor i cili nuk do të miratohet në forumin e viktimave, por në parlamentet e shteteve të cilat do ta nënshkruajnë këtë akt. Prandaj, kur bëhet fjalë për themelimin e organizatës ndërkombëtare atëherë me të vërtetë duhet mprehur lapsin dhe të shkruhen dispozitat me gjuhën ligjore, për këtë akt.

Deklaratë: Ibri Buliq, Prokuroria në BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) propozimi A., në fakt është propozimi i viktimave, për të cilët themelohet ky komision (...) unë nisem nga thelbi i themelimit të këtij komisioni. Sipas meje, ai themelohet për viktimat, në interes të viktimave, (...) është shumë e rëndësishme që në raportin të cilin ne e kemi marrë nga Qendra Ndërkombëtare për drejtësinë tranzicionale, ku thuhet se është e rëndësishme së veçantë që procesi i KOMRA-së të mos futet në grackë të debatit profesional juridik (...) Nuk di pse është e diskutueshme [opsioni A], përpos ndoshta pjesës politike. Unë këtu e shoh se është e diskutueshme për shkak të politikës, sepse citimi i krimit të genocidit mund të jetë diskutabile për shkak të Serbisë dhe Republikës Srpska.

Deklaratë: Sonja Radosheviq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Pajtohem që edhe krimet e luftës janë shkelje e të drejtave të njeriut, por mendoj se shkelja e të drejtave është shumë e gjerë. Unë do ta vëja [titullin e neni] „shkeljet e të drejtave të njeriut në kompetencën e komisionit“, sepse shkelja e të drejtave të njeriut gjithashtu nënkupton edhe krimet e luftës edhe gjenocidin edhe krimet kundër njerëzimit.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Cilado alternativë që të miratohet, alternativa A apo alternativa B, mendoj se edhe njëra apo tjetra do të duhet ta ketë formulimin „komisioni vërteton faktet në lidhje me“.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) propozimi im do të ishte alternativa B., por me një amendament, e ai është që të qëndrojë „komisioni i vërteton faktet në lidhje me krimet e luftës, gjenocidin, krimet kundër njerëzimit, si dhe faktet lidhur me shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut“.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Pasiqë e përfaqësoj popullatën e viktimave, unë mendoj se është e pranueshme edhe njëra edhe tjetra alternativë përderisa do të jenë mjaftueshëm të sqaruara. Mendoj se popullata e viktimave nuk kupton aq shumë ligjin sa e kuptojnë juristët, prandaj se shumë viktima mendojnë se KOMRA do të jetë një gjykatë e cila do të gjykojë posaçërisht kur bëhet fjalë për gjenocidin dhe kur flitet për gjenocidin, e çfarë jo.

Deklaratë: Andjelko Kvesiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Busovaqë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Mendoj se zgjidhja është që të tregohet në vendimet e gjykatave të cilat kanë kualifikuar diçka në ndonjë mënyrë, por në rastin e gjenocidit dhe peshës së dëshmisë së qëllimeve specifike, atje me çka nuk janë marrë gjykatat, që as KOMRA do të duhej të ketë ambicien që të kualifikojë se është bërë gjenocidi apo përndjekja. (...) komisioni nuk ka nevojë të jetë tejet kreative, që të kualifikojë ligjërisht. E dyta, madje edhe këta shembujt e zhdukjeve të dhunshme, Shumica e komisioneve e ofron përshkrimin e krimeve, por në raport do të duhet të vihen në një kapitull. Zakonisht artikujt e tillë quhen zhdukjet e dhunshme edhe në raportet e komisioneve tjera. Me atë që në ata kapituj shkruhet për kapitujt të cilët quhen zhdukjet e dhunshme, ju si komision e keni kualifikuar atë. Nuk shkruani për te për kapitullin i cili quhet dhunim, por shkruani për atë ngjarje në kapitullin i cili quhet zhdukjet e dhunshme. Përndryshe, ajo do të ishte një grumbull i mijëra

rasteve të hedhura, pa u kualifikuar paraprakisht në kuadër të vetë raportit.

Deklaratë: Bogdan Ivanisheviq, Grupi punues për hartimin e draftit të Statutit të KOMRA-së, këshilltar, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Pse ne po i shfrytëzojmë termet nga neni 1.,? I kemi në nenin 1., me atë që më vonë të jetë më konciz, i thjeshtuar. Ndërsa ne në nenin 1., themi shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut duke përfshirë vrasjet apo vrasjet, burgimet joligjore dhe të gjitha i cekim dhe për këtë arsye mendoj se pikërisht në nenin 1., është mirë që janë sqaruar termet (...) dhe pastaj në nenet tjera ndoshta nuk do të ketë nevojë të përsëriten sqarimet në pesë vende, të numërohen të gjitha, por vetëm thirrëmi në atë ku janë sqaruar termet.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë, si jurist, vlerësoj se ky është statut dhe duhet dëgjuar çfarë thotë profesioni dhe të miratohet alternativa B., sepse në të nuk ka asgjë që nuk e përfshinë atë nga alternativa A.

Deklaratë: Dragan Pjevač, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Alternativa B është shumë më elegant dhe më i pranueshëm, më duket për politikanët në Republika Srpska, se sa definicioni A. Nëse të gjithë pajtoheni se ato janë identike apo gati identike, atëherë duhet shikuar se si, të themi, ti tejkalojmë politikanët në mënyrë më të mirë. Nëse ua fusim gishtin në sy, dhe pastaj të presim që ata të votojnë për te, frikohem se nga kjo nuk do të ketë asgjë. Pra, edhe për viktimat edhe për jo-viktimat qëllimi është që të arrihet e vërteta. Nëse u shpjegohet se kjo është rruga më e lehtë që të vihet deri te ajo, nuk shoh arsyen pse do të kundërshtojnë.

Deklaratë: Srdjan Puhalo, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Banja Llukë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) ne në forumin në Zagreb kemi pasë reagime jashtëzakonisht të mëdha prej disa shoqatave të viktimave të cilat vijnë nga Srebrenica dhe të cilat në disa momente madje e kanë kushtëzuar mbështetjen e tyre me shprehjen e fjalës gjenocid. Kështu që mendoj se është tejet e rëndësishme që fjala gjenocid të jetë aty, që thjesht ta mundësojmë këtë gjë. Dhe këtë nuk po e mendoj vetëm në kuptimin që shoqatat e viktimave, në këtë rast pajtohem me Bogdanin se ata nuk janë grup monolit i cili dëshiron njëjtë, por për një grup jashtëzakonisht

të madh të shoqatave të viktimave, ky është një kusht dhe parakusht për dhënien e mbështetjes së tyre për iniciativën. Nga ana tjetër, dhënia e mbështetjes për themelimin e komisionit edhe është çështje politike, dhe këtu duhet pas parasysh të gjitha aspektet si dhe të gjithë pjesëmarrësit në këtë proces. Megjithatë, vetë puna e komisionit absolutisht varet nga mbështetja e shoqatave të viktimave, gjegjësisht nga përkrahja e viktimave sepse komisioni punën e tij e bazon në marrjen e deklaratave. Parasegjithash nga viktimat. Dhe nëse viktimat nuk e japin mbështetjen e tyre, ato nuk do të marrin pjesë në punën e komisionit. Dhe pastaj vetvetiu konkludimet e këtij komisioni mund të jenë tejet të limituara dhe kushtëzuara nga kjo, kështu që mendoj se për këtë duhet pasur kujdes.

Deklaratë: Marijana Toma, Grupi punues për hartimin e draftit të Statutit të KOMRA-së, anëtare, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Për mua më e afërt është alternativa e dytë, për këto arsye. Së pari sepse tani veçse kemi arrit në fazën se ky tani duhet të bëhet një dokument funksional (...) dhe kemi dëgjuar argumente mjaft të forta nga ana e juristëve pse alternativa e dytë është më e mirë, dhe sa kam kuptuar unë ajo është madje më e plotë se sa e para sepse çdoherë ekziston mundësia që diçka të harrohet. Pra, nuk e kam dëgjuar asnjë argument juridik që të pranohet alternativa e parë. E dyta është se, nëse kjo do të mundësojë miratimin më të lehtë të këtij dokumenti, unë sërish do të përcaktohem për te. Ndoshta do të mund të bëhej ndonjë lloj kompromisi që në definicionin e krimeve të luftës, përkatësisht në nenin 1., të radhiten të gjitha ato që mund të përfshihen në krime të luftës.

Deklaratë: Daliborka Uljareviq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Mendojnë se varianti B është më i përshtatshëm se sa varianti A.

Deklaratë: Andjelko Kvesiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Busovaqë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Nuk ka nevojë të radhiten [veprat] nëse e kemi opsionin B., sepse ajo pikërisht shkon në drejtim të kondensimit të dokumentit. Sepse unë kam frikë se një dokument i tillë siç e kemi tani, unë sinjorisht nuk e di se cili shtet do ta miratojë.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Në nenin 1., te sqarimi i termit krimet e luftës. Do ta formuloja kështu: Krimi i luftës nënkupton veprat penale veçanërisht, por duke mos u kufizuar vetëm në, dy pika dhe pa aline dhe në vazhdim të radhiten të cekura – „gjenocidi, krimi kundër njerëzimit, kjo është vepër penale e veçantë krimi kundër njerëzimit i cili dallon nga të gjitha veprat tjera penale, krimet e luftës kundër popullatës civile, krimet e luftës kundër të plagosurve dhe të sëmurëve, krimet e luftës kundër robërve të luftës, vrasjet joligjore dhe plagosjet e armikut, marrja joligjore e gjërave nga të plagosurit në fushëbetejë, shkelja e ligjeve dhe zakoneve të luftës, shkatërrimi i monumenteve kulturore, historike dhe fetare, krijimi i raportit të robërisë dhe transporti i personave në raport robërie, shkelja e parlamentare, vonesa e paarsyeshme e kthimit të robërve të luftës, keqpërdorimi i simboleve ndërkombëtare, dhe armatimi i ndaluar dhe mjetet tjera luftarake“. Nëse do ti radhisim këto dhe të precizojmë termin e krimi të luftës atëherë nuk do të kishim pasë kurrfarë problemesh me nenin 16., alternativa B. Pa thënë asgjë tjetër përpos „krimet e luftës“. Pra, „komisioni vërteton faktet e luftës lidhur me krimet e luftës dhe faktet lidhur me shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut“.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokurorë, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) viktimat nuk insistojnë që komisioni të vërtetojë gjenocidin, viktimat vetëm po insistojnë që vetë gjenocidi në raportin përfundimtarë të komisionit të paraqitet si diçka që ka ndodhë. Ata kanë frikë se në raport nuk do të paraqitet fare fjala gjenocid.

Deklaratë: Gjenana Karup-Drushko, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

PJESA VI – AUTORIZIMET E KOMISIONIT

Marrja e deklaratave

1. Komisioni merr deklaratat për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut, sipas kompetencës së vet, nga viktimat, dëshmitarët, përfaqësuesit e institucioneve, dhe kryerësit e veprave.
2. Komisioni bënë përpjekje të siguroj dhënien vullnetare të deklaratës, duke ruajtur kompetencën e saj sipas paragrafit 8, të këtij neni.
3. Viktimat i japin deklaratat për vuajtjet e tyre dhe të afërmeve të tyre, ekskluzivisht në bazë vullnetare.
4. Në rast se personi e refuzon dhënien e deklaratës për Komisionin, duke u thirrur në detyrimin ligjor për ruajtjen e konfidencialitetit të të dhënave, zbatohen dispozitat e Nenit 11, paragrafit 3 dhe 4 të këtij Statuti.
5. Dispozitat e ligjit për procedurën penale në palën kontraktuese zbatohen në të drejtën e refuzimit të dhënies së përgjigjes në çështjet e caktuara dhe lirimit nga detyrimi për të dëshmuar, si dhe çështje të tjera lidhur me marrjen në pyetje të personave, të cilat nuk janë të rregulluara me Statutin e Komisionit.
6. Në bazë të kërkesës së dhënësit të deklaratës, Komisioni mund të mundësoj edhe dhënien e deklaratës me mbrojtje të identitetit.
7. Komisioni thërret personat nga paragrafi 1, në mënyrë të paraparë me rregullat për thirrjen e dëshmitarëve, sipas ligjit për procedurën penale të palëve kontraktuese. Komisioni mund të lidhë marrëveshje të veçanta me palët kontraktuese për mënyrën e thirrjes.
8. Nëse e vlerëson të përshtatshme, Komisioni mund t'ia paraqesë kallëzimin penal prokurorisë, territorialisht kompetente për sigurimin e prezencës së personit, gjegjësisht për shqiptimin e dënimit personit i cili refuzon të japë deklaratë, në pajtim me ligjin për procedurën penale të shtetit në të cilin ai person e ka vendbanimin, apo vendqëndrimin.
9. Para, gjatë dhe pas dhënies së deklaratës, Komisioni sipas nevojës, siguron përkrahjen psiko-sociale për viktimat dhe dëshmitarët.
10. Komisioni i merr deklaratat:

- a. në vendbanimin apo në vendqëndrimin e dhënësit të deklaratës,
- b. në zyrat e Komisionit,
- c. në përfaqësitë diplomatike-konsullare të palëve kontraktuese, nëse deklarata merret në vendet e treta, dhe
- d. në territorin e shteteve të treta, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të atyre shteteve në rastet kur viktimat, dëshmitarët dhe personat tjerë nuk mund të japin deklarata në konsullatat dhe ambasadat e palëve kontraktuese.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Pasi që vi nga "Medika" ndiej nevojën të them se jam e gëzuar, në fakt më vjen shumë mirë, është vështirë të thuhet se jam e lumtur, që viktimave dhe dëshmitarëve t'u ofrohet ndihma psikologjike dhe këshillat si mbrojtje për viktimat dhe dëshmitarët. Do të filloj me atë, se njerëzit kanë nevojë të flasin, vlerësoj se kjo është ndihmë shumë e mirë, dhe se duhet patë kujdes mu për këtë. Nëse kanë kaluar një proces terapie, atëherë edhe terapeuti apo terapeutja janë dëshmitarë të pasojave dhe të asaj çka kanë përjetuar ata. Pra, edhe ata mund të tregojnë se sa të thella dhe të rënda janë plagët dhe lëndimet e tyre.

Deklaratë: Nasiha Shehiq, Medika, Zenicë, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Këtu po shkruan „nga viktimat, dëshmitarët dhe qytetarët tjerë“, por askund nuk po shkruan kryesit e veprës, bashkëpunëtorët (...) dhe duhet të merren deklarata edhe nga kryesit potencial, bashkëpunëtorët. Ata janë si qytetarët e tjerë.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtat e njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) vlerësoj se nuk duhet të përmbillet lista e vendeve ku mund të merren deklaratat, pasi që deklaratat do të merren edhe nga viktimat, prandaj mund të ketë vende të cilat atyre më shumë u konvenojnë (...) e që nuk janë në listë.

Deklaratë: Maja Miqic, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) 'që KOMRA ka kompetencën të dërgojë thirrjet'. Unë mendoj se shumica e popullatës meshkuj nga territori i ish Jugosllavisë tmerrohet nga thirrjet dhe nga ajo që ka qenë e shkruar në to: "vendlindja ju thërret"; "atdheu ju thërret" dhe ngjashëm, sepse kanë karakter urdhërues, prandaj propozoj që ky term të ndryshohet, në formë lutjeje apo me ndonjë term tjetër.

Deklaratë: Dejan Kozhul, koordinatorë i Iniciativës për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Mendoj se vetë statusi nuk mund të aplikojë kategorinë e dëshmisë së obligueshme dhe më vonë në nenin bëjnë thirrje dhe kërkesa, këtu flitet për një thirrje bazuar në ligj, me rastin e dërgimit të këtyre ftesave, shpien në ligjin në fuqi në shtetet nënshkruese, mendoj se këtë nen të tërin duhet t'a riformulojmë, që të mos vjen deri te ajo se vetë KOMRA e aplikon dhënien e deklaratave dhe dëshmi të obligueshme.

Deklaratë: Milan Antonijević, drejtor ekzekutiv në YUCOM – Komiteti i Juristëve për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Me agjentët e ardhshëm, apo sido që do ti quajmë, hulumtues, komisarë të KOMRA-së të cilët do t'i mbledhin faktet dhe në bazë të atyre fakteve të krijojnë bazë për vërtetimin e fakteve, duhet me kontratë ndërkombëtare, marrëveshje t'u jepet pozita si persona zyrtar të autorizuar siç e kanë sot zyrtarët e policisë në të gjitha vendet të cilat kanë të drejtën e marrjes në pyetje të dëshmitarëve sipas procedurave të përcaktuara saktë, dhe ato deklarata do të ishin relevante në të gjitha kallëzimet gjyqësore madje edhe në kallëzimet penale.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krimet lufte BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Organ jashtë gjyqësore që do të merret me shkeljet më të rënda. Dhe kjo është e ndërlikuar për ne. Çfarë është më e lehtë, ajo që është më serioze, cilat janë më të rëndat? Organ jashtë gjyqësore që organizon dëgjime publike të viktimave. Po në qoftë se nuk do? Cenohet lirinë e njeriut i cili do të vuajë në heshtje për shkak të asaj që i ka ndodhur atij. Nuk do të dalë me të vërtetën. A mund të kemi dikë pjesë të dëgjimeve?

Deklaratë: Miodrag Vuković, Partia Demokratike Socialiste, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

(...) Metoda të shumta të marrjes së deklaratave, por më duket se, edhe pse gjithnjë janë tregime

3 Draft RECOM Statute, December 2010, Part VI: Authorizations of The Commission, Deposition-Taking, Paragraph 6: The Commission invites witnesses from point 1 of this Article to testify in accordance with the Criminal Procedure Law of the member state(s) in which the individual resides. As proposed by the Commission, the competent court of jurisdiction, in an urgent procedure, decides on the measures to be used for the purpose of securing the presence of the individual, including using procedural sentencing for a failure to respond to the invitation of the Commission, as stipulated by the Criminal Procedure Law of the member state where the witness was invited to testify. The Commission can sign special agreements with member states with respect to cooperation with governmental organs in matters of inviting private individuals to testify and in securing their presence.

prekëse kur merren deklaratat, ka pasë mangësi. Ose është dashur që në fillim të gjithë të thonë, si në gjykatë, se do ta thonë të vërtetën (...) por thjesht ndonjëherë rrëfimet janë të ngjashme dhe duket se nuk janë të vërteta.

Deklaratë: Marinko Djuriq, Shoqata e të kidnepuarve dhe të zhdukurve nga Kosova, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Mua më duket se autorizimet me të cilat përfundimisht KOMRA ishte dashur të merret do të kërkojnë që në shtetet anëtare të vjen deri tek një rregullativë juridike e cila sipas karakterit, nuk e di si, vetëm sipas ligjit apo përmes ndonjë dokumenti ligjor për të ekzekutuar.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për iniciativën qytetare, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draft statusin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Tek personat fizik, mendoj se do të jetë çështje e vullnetit tek personat të cilët dëshirojnë ose jo që të marrin pjesë në një proces të këtill në kuptim të dhënies së deklaratave. Në këtë kuptim mendoj se do të duhej që tektualisht kjo të jetë më e theksuar.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për iniciativën qytetare, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draft statusin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Kërcënimet dhe vrasjet e qytetarëve bëjnë që ata nuk guxojnë të flasin, frikësohen se (...) Këtë pikë do të duhej ta zgjerojmë, të gjejmë se cila metodë është efikase, cili është motive që dëshmitarët të flasin dhe cila është mënyra që ti sigurojmë ata përmes organeve shtetërore se do të mbrohen dëshmitarët, për sigurinë e tyre personale, për sigurinë materiale, apo për sigurinë e anëtarëve të familjeve të tyre.

Deklaratë: Milosav Stojković, Qendra për mbrojtjen e familjeve të viktimave të luftës në KiM, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Përvoja ime e profesionit të prokurorisë, më ka mësuar se nuk kam kurrfarë dobie nga dëshmitarët të cilin e sjellë policia, të cilët së koti i kam ftuar, dhe nuk duan të vijnë, dhe pastaj na e sjellë policia, dhe pastaj ai dëshmitarë ulet dhe në çdo pyetje timen përgjigjet – nuk më kujtohet, nuk jam i sigurt... unë nuk kam kurrfarë dobie nga dëshmitarët e tillë. Ne këtu duhet ta përfaqësojmë idenë që të ftojme dëshmitarët të cilët do të dëshmojnë në bazë vullnetare, t'i japin deklaratat e tyre, dhe ato deklarata – dëshmi do të jenë kualitative dhe relevante si

në domenin e KOMRA-së po ashtu edhe në atë të ndjekjes penale.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria e BeH, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) kam frikë, se nëse nuk e fusim çështjen e obligueshmërisë, se komisioni nuk do të kuptohet seriozisht (...) ndërsa për tri vite sa do të jetë komisioni, sipas statutit, apo tri vite e gjysmë ose katër, nëse pranohet të shtyjë afatin e saj për gjashtë muaj, nuk është kohë e mjaftueshme që komisioni të bëhet mjaft i njohur dhe të pranohet nga njerëzit, nga popullata e zakonit, pra nga dëshmitarët potencial.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE-së në Serbi, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) “secili person të cilit komisioni i dërgon thirrjen”, unë këtu do ta vija presjen (,) përveç viktimave dhe sërish presje (,) është e obliguar të japë deklaratë te komisioni”. Këtu do të ishte pikë (.) dhe ky qëndrim do të ishte i kryer. “Viktimat nuk kanë obligim” – mendoj se kjo është nga aspekti i tekstit të ligjit, gjuhës ligjore, e tepërt.

Deklaratë: Velija Muriq, Komiteti i juristëve për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) unë do të lija në bazë vullnetare, sepse në bazë vullnetare është diçka që tingëllon mirë dhe ka efekt. Kjo tjetra nuk ka efekt. Mendoj, e qartë është se viktimat nuk kanë obligim të japin deklaratat, por ju mund ta thirrni secilin, dhe ai i cili dëshiron – ai do të vijë dhe do t'ju ndihmojë sinjerisht që të zbulohet diçka, por ai që nuk dëshiron – ai do të vijë dhe t'ju thotë se nuk e di apo nuk i kujtohet.

Deklaratë: Jasminka Bilosh, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) mendoj se në bazë vullnetare duhet të mbetet edhe për dëshmitarët.

Deklaratë: Nikola Beshenski, gjykatës në Gjykatën e Qarkut, Vukovar, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) që ndaj individëve të jetë posaçërisht në bazë vullnetare, pra të hiqen të gjitha imponimet në kuptimin e procedurave ligjore për veprat penale, dënimet etj, pra që njerëzit me të vërtetë të kenë

dëshirë dhe vullnetarisht të paraqiten dhe ta thonë të vërtetën, të japin një pjesë të veten.

Deklaratë: Gabriela Baniq, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) ku ka kështu, që dikush t'i japë urdhër gjyqit se çka duhet të punojë? A është kjo në kundërshtim me funksionin e gjykatës, rolin e gjykatës të cilën gjykata e ka sipas kushtetutës? Këtë nuk guxojmë ta lejojmë sepse me këtë do të vijmë deri të një animitet që të diskutojmë për një procedurë penale paralele.

Deklaratë: Sinisha Shtimac, avokat, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) parashtroj pyetjen – a do ti marrë parasysh KOMRA deklaratat, deklaratat relevante të dëshmitarëve atje ku është kryer procesi?

Deklaratë: Safet Muratagiq, Shoqata Çelësi i të ardhmes, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Ka logjikë vetëm nëse themi se duhet t'i marrim deklaratat e dëshmitarëve në të cilat deklarata bazohet akt-padia.

Deklaratë: Natasha Kandi, Fondi për të drejtën humanitare, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Vetëm desha të them që shpresoj se në këtë Komision, e cila dotë përbëhet nga pesë anëtarë (për BeH), të jenë të edukuar për marrjen e deklaratave. Do të thotë nëse e shohim që është viktimë-të mos jetë viktimë edhe pas bisedës me të, dhe të mos e lëmë vetëm. Kur të vijë, ai/a jo tregon atë që ka, çfarë ka përjetuar dhe të mos harrojmë se ekziston (...) dikush nuk do ta përballojë lehtëdeklarimin e vet dhe me ditë do të ketë probleme. Dhe kjo bartet edhe tek familja.

Deklaratë: Zheljka Kataniq, Shoqata e prindërve të fëmijëve dhe të rinjve të hendikepuar Leptir, Srebrenicë, BeH, Konsultime me komunitetin lokal mbi Draft statutin e KOMRA-së, BeH, 27 nëntor 2010

Kujdes në këtë, "secili person të cilit komisioni ia dërgon ftesën, është i obliguar të japë deklaratë para komisionit"? A do të mund ti vërtetojmë të drejtat dhe obligimet e personave të caktuar me statut? Të supozojmë se mundemi, shumë vështirë. Cili do të jetë sanksioni, poqëse kjo nuk bëhet? Kemi shembullin nëse bëhet fjalë për një fshehtësi, por nuk e ke-

mi shembullin e rastit nëse ai thjesht nuk dëshiron, e nuk është fshehtësi.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Nëse ne tentojmë t'i detyrojmë njerëzit të flasin, të dëshmojnë për diçka, kjo do të jetë shumë e vështirë, sepse dëshmitari, thjesht nuk është i obliguar të përgjigjet në pyetjet e caktuara. Këtu thuhet – "secili person të cilit komisioni ia dërgon ftesën, është i obliguar të japë deklaratë para komisionit". Më lejoni, kjo është shumë më e ashpër se sa të gjitha rregulloret penale. (...) më shumë duhet [ti] kthehemi parimit të vullnetit për dhënie të dëshmisë para komisionit. Apo, të eliminohet plotësisht dënimi, apo kjo të vihet në suaza normale. Mendoj se nuk është mirë të përcaktohen veprat penale dhe sanksionet.

Deklaratë: Miroslav Alimpiq, Gjykata e lartë në Novi Sad, Serbi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Gjatë procesit gjyqësor, ju nuk do të merrni asgjë nga dëshmitari, aty ku i posedoni mekanizmat në bazë të të cilëve ai duhet të dëshmojë, nëse ai nuk dëshiron të tregojë. As për krime të luftës, dhe për asgjë tjetër. (...) Mendoj se më shumë është dashtë të shkohet me vullnetin e tyre.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovar, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

KOMRA nuk duhet të ketë kurrfarë instrumentesh të presionit. Shteti përmes ligjit i ka instrumentet e presionit. KOMRA do të duhej të plotësojë atë që ligji dhe drejtësia nuk mundet, dhe këtë do ta bëjë në bazë të vullnetit, sinjeritetit, punës në terren (...) Pra, jam për atë që çdo gjë që ka instrumente të presionit, të mos vihet në statut. Kuptojeni, që secili në mënyrë individuale dhe të ndryshme e përjeton ftesën nga gjykata, ndryshe nga shoqatat apo nga organizatat joqeveritare. Akoma më shumë, nëse bëhet fjalë për punën në terren me komunitetet, ai person sigurisht do të ketë një qasje më pozitive, se sa kur e merr ftesën nga gjykata.

Deklaratë: Mira Smajloviq, Gjykata në BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

[paragrafi 6, neni 16 i draft statutit të muajit dhjetor 2010 – Komisioni fton personat nga paragrafi 1 i këtij neni sipas rregullave për thirrjen e dëshmitarëve, sipas ligjeve të procedurave penale të shteteve kontraktuese në të cilat personat

kanë qëndrim të përhershëm apo të përkohshëm. Në propozimin e Komisionit, Gjykata kompetente, me procedurë emergjente, vendos mbi zbatimin e masave të sigurisë për prezencën e personit, duke përfshirë edhe caktimin e dënimeve procedurale për shkak të mos përgjigjes në ftesën e Komisionit, në përputhje me ligjin mbi procedurën penale të shtetit në të cilin bëhet ftesa. Komisioni mund të lidhë, me shtetet kontraktuese, marrëveshje të veçanta për bashkëpunim me organet kompetente në procedurën e thirrjes dhe sigurimit të prezencës së personave. Kjo që është shkruar (...) mendoj dhe jam e bindur se është në kundërshtim, nëse jo me ligjet e tjera për veprat penale, të paktën me Ligjin për vepra penale i cili është në fuqi dhe aplikohet në territorin e BeH.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) problemi rreth thirrjes së ndonjë personi, dhe i masave ndëshkuese në rast se ai nuk i përgjigjet asaj thirrjeje. Këtë, sigurisht do të duhej rregulluar në mënyrë që KOMRA duhet të lidhë marrëveshje memorandumi me të gjitha organet kryesore ligjore të atyre shteteve, të cilët pastaj atë memorandum do ta inkorporojnë në statutet e tyre dhe do të lejojnë këtë mënyrë të veprimit, sepse ndryshe nuk do të mund ta tejkalojmë atë situatë.

Deklaratë: Zheljko Horvatović, Gjykata e Qarkut në Zagreb, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) mendoj se kjo nuk ka kurrfarë gjasa që të kalojë apo të pranohet. Në territorin e BeH, kjo do të ishte gjykata e BeH. Një gjykatë, të instancës gati më të lartë, e bëni shërbim të një komisioni [është e pa-pranueshme].

Deklaratë: Munib Halilović, Prokuroria në BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

[paragrafi 10] Kjo tanimë shkon edhe më larg. (...) Pastaj shtrohet pyetja çfarë është te ata [shtetet e treta] procedura ligjore. Atëherë, në atë situatë, a do të mund të aplikohet neni 6, paragrafi 16.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...)[paragrafi 10] të shtohet kjo fjali – “në këto raste komisioni të merret me kërkesat apo lutjet për ministrinë e drejtësisë në atë shtet nënshkrues, që shteti ta përcaktojë gjyqin përgjegjës, për vendimet që kanë të bëjnë me lutjet tona, vetëm në rastet kur

nuk mund të arrihet marrëveshja me ambasadat në shtetet nënshkruese.

Deklaratë: Sabit Maliqi, avokat, Kosovë, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

“Komisioni mund, me shtetet nënshkruese, të lidhë marrëveshje të veçantë për bashkëpunim me organet shtetërore kompetente për procesin e ftuarjes dhe sigurisë së personave”. Unë propozoj që megjithatë të mos jetë opcioni [mundet], sepse çdo herë kur ekziston opcioni, çdo herë shkohet me mënyrën e rezistencës së dobët. Andaj, mendoj se këtu do të duhej të qëndrojnë obligimi.

Deklaratë: Valentina Krqa, asistente, Fakulteti për studime shtetërore dhe evropiane, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

(...) komisioni do të humbë një pjesë të madhe të vlerës së saj, nëse nuk arrin ti bindë dëshmitarët që të dëshmojnë, përpos viktimave natyrisht.

Deklaratë: Ivan Djurić, Akademia për diplomaci dhe siguri, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Gjithsesi, për ata të cilët konsiderohen dëshmitarë potencial dhe që ndoshta dinë diçka, KOMRA duhet të iniciojë procedurën e bashkëpunimit me gjykatat që ti marrin të gjitha informatat të cilat ata mund ti kenë.

Deklaratë: Ruzhica Spasić, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të rrëmbyer me dhunë të nacionalitetit serb, Vukovarë, Kroaci, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...)mendoj se duhet të ndikohet në gjykatë, dhe në marrëveshje me gjykatën të ftohet dëshmitari.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata e prindërve Besimi, Shpresa, Dashuria, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Kur bëhet fjalë për marrëveshjet e planifikuara me shtetet e krijuara në këto hapësira, ku do të obligohen ata të cilët kanë qenë në institucione dhe organet shtetërore, komandantët, etj, të jenë të obliguar të dëshmojnë, në fakt unë mendoj se ky është njëri parakusht me të cilin mund të vijmë deri te e vërteta, të cilën KOMRA duhet ta vërtetojë.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata prindërit e fëmijëve të vrarë në Sarajevën e rrethuar, 1992-95, Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Komisioni nuk mund të ketë fuqinë, e as kompetencën paralele me gjykatësin hetues, [përcaktim nga

draft statuti 2010 – 'Komisioni mundet me shtetet kontraktuese të lidhë marrëveshje të veçanta për mënyrën se si duhet ftuar personat nga nga para-grafi 1. Nëse e konsideron të përshtatshme Komisioni mund ti propozojë gjykatës kompetente që në rastet urgjente të vendosë për zbatimin e masave të sigurisë për praninë e këtyre personave, në pajtim me Ligjin mbi Procedurën Penale në shtetet në të cilat personi ka shtetësi apo vendbanimin', apo me gjykatën e ndonjë shteti. Ajo mund të jetë vetëm një korrigjues dhe në bazë të vullnetit mund të ftojë njerëzit, prandaj duhet të lidheni me organizatat e veteranëve dhe luftëtarëve që tju ofrojnë në dispozicion informatat se cilët njerëz mund t'ua thonë se kush ka qenë atëherë atje, çfarë njësie ka qenë, cili ka qenë orari, që të arrini deri te ato të dhëna.

Deklaratë: Bruno Čavić, Shoqata e vullnetarëve dhe veteranëve të luftës nacionale, Zagreb, Kroaci Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

(...) unë jam për qasjen në bazë vullnetare dhe me këtë do ta lehtësonim punën e komisionit (...)

Deklaratë: Zheljko Špelić, njësia Kroate e nderit, Pakrac, Kroaci Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Unë nuk e shoh kuptimin nëse e lëmë në bazë vullnetare. Atëherë, si do ta ftojme ish ministrin e mbrojtjes apo ish ministrin e punëve të brendshme? Mendoj se duhet ti lihet mundësia KOMRA-së që të bëjë marrëveshje me shtetet dhe shtetet apo institucionet mund ti ftojë.

Deklaratë: Mile Aleksoski, Qendra për Hulumtim dhe Krijim të Politikave, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draft statutin për KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Unë menjëherë do ta shpreh skepticizmin tim ndaj obligueshmërisë dhe unë obligueshmërinë do ta paraqisja vetëm si të veçantë, e kurrësi si rregull. Një thënie e vjetër thotë që qenin të cilin e merrni me dhunë në gjah nuk do të ketë gjah; prokurorët më së miri e dinë se nga dëshmitari i cili sillet me detyrim që të japë dëshmi nuk ka asgjë prej tij, sepse taman kur e keni siguruar dhe detyruar që të vijë para jush, filloni të humbni në besueshmërinë e asaj që do tua thotë (...) do të ndryshoja këtu te neni 2., i cili thotë që secili person të cilit komisioni ia dërgon thirrjen është i obliguar të japë deklaratë. Që kjo disi të shkruhet si – personi i caktuar do të ftohet dhe do të japë deklaratë para komisionit.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokuror, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) unë edhe më herët kamë thënë se vullneti është parimi thelbësorë me të cilin mund ta keni dëshminë kualitative (...) vullneti është parimi thelbësorë, përpos për përfaqësuesit e institucioneve dhe për dokumentacion.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) sa i përket obligueshmërisë së dhënies së deklaratës, ndoshta do të duhej të mendohet për atë se vetë obligueshmëria ka bërë presion në personin, presioni i rrethinës lokale se a do të japë ai deklaratë apo jo, në kuptimin – ja ai po thotë se duhet të japë deklaratë sepse është i obliguar. Ndërsa nëse kjo bëhet plotësisht në bazë vullnetare, atëherë ai nuk do të ketë probleme pse ka folë diçka që është në kundërshtim me interesat e asaj rrethine apo populli, etj.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra në Beograd për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) viktimat duhet të japin deklaratë në bazë vullnetare, por kështu siç është definuar, kam frikë, se mund të keqpërdoret dhe pastaj dikush do të mund të refuzojë të japë deklaratë, duke thënë – unë jam viktimë sipas nenit 1., të statutit, sepse kam qenë viktimë e shkeljeve të të drejtave, por pavarësisht nga ngjarja për të cilën ju më keni ftuar. Prandaj, këtë duhet kufizuar në atë që viktima e shkeljeve të të drejtave sipas të cilës janë ftuar të japin deklaratë në bazë vullnetare.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) ndoshta këtu është më e aplikueshme dispozita ligjore për ofrimin e ndihmës ligjore ndërkombëtare. Pse KOMRA të mos i drejtohet përmes rrugëve të të drejtësisë ndërkombëtare, ti drejtohet secilit shtet kontraktues, që organi kompetent i shtetit kontraktues ta dëgjojë dëshmitarin, në vend se atë ta bëjë KOMRA dhe pastaj ta marrë deklaratën e gatshme nga dëshmitari. Këto janë vetëm raste të veçanta kur i qasemi kësaj mënyre, kur mungon baza vullnetare.

Deklaratë: (Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokuror, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Grumbullimi i dokumentacioneve

1. Komisioni mbledh dokumentacionin relevant dhe materiale të tjera, duke përfshirë:
 - a. dokumentacionin e qeverive, kuvendeve, presidencave, nga vetëqeverisjet lokale dhe territoriale, ndërmarrjeve publike dhe private, ushtrisë, policisë, shërbimeve informative;
 - b. aktgjykimet gjyqësore, transkriptet, shkresat gjyqësore dhe të prokurorive, shkresat e Tribunalit Ndërkombëtar Penal për ish Jugosllavinë, gjykatave dhe prokurorive nacionale të palët kontraktuese, dhe gjykatave të tjera, të cilat kanë zhvilluar procedurën për krime lufte të kryera në territorin e Jugosllavisë së dikurshme;
 - c. lëndët arkivore të prejardhjeve tjera;
 - d. tekstet gazetareske, xhirimet televizive dhe në radio;
 - e. mendimet e shkruara të ekspertëve dhe të përfaqësuesve të institucioneve dhe organizatave, të përgatitura me kërkesë të Komisionit ose me vetiniciativë të vetë autorëve.
1. Organet shtetërore, personat e tjerë juridik dhe qytetarët e palëve kontraktuese, janë të detyruar që me kërkesë të Komisionit me kohë t'i dorëzojnë në shikim të gjitha dokumentet dhe materialet tjera, të cilat do të mund të ishin të rëndësishme për realizimin e caqeve të saj.
2. Me rastin e dërgimit të kërkesës për dorëzimin e dokumentacionit apo të materialeve tjera, Komisioni bën përpjekje që në mënyrë sa më të saktë të përcaktoj llojin e të dhënave, të cilat do të duhej t'i përmbaj materiali i kërkuar.
3. Në rast se personi ose organi shtetëror refuzon t'ia dërgoj dokumentacionin Komisionit në shikim, duke u thirrur në detyrën ligjore për ruajtjen e konfidencialitetit të të dhënave, zbatohet dispozita e Nenit 11, paragrafët 3 dhe 4, të këtij Statuti.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) mendoj se është mjaft i rëndësishëm që anëtarët e komisionit të kenë qasje në të dhënat e klasifikuara dhe mendoj se në këtë pikë nuk është punuar sa duhet. Kjo është një çështje e tërë e kontrollit të sigurisë.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Askush nuk thotë se kjo nuk mund të bëhet me status, por e keni bërë një gjë fenomenale në nenin ku thuhet se KOMRA sjellë një Rregullore të veçantë e cila rregullon metodologjinë unike për marrjen e deklaratave, rekomandimeve, dokumentacionit e kështu me radhë, dhe natyrisht se ashtu veprohet.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) po që se një institucion shtetëror shkon në KOMRA për të dorëzuar ndonjë informatë apo dokument, sipas një logjike do të duhej hequr shenja i fshehtë nga ai. Nëse jo, atëherë çfarë do të bëjë KOMRA me dokumentin të cilin duhet ta ruajë si të fshehtë, kur qëllimi është ta vërtetojë dhe publikisht t'i paraqesë faktet, këtë dhe të gjeturat deri te cilat do të vjen?

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Unë pyetem se kush në fakt do ti japë, kush do ti nënshkruajë viktimat që kanë qenë në Shqipëri, gjegjësisht të cilat akoma gjenden në Shqipëri dhe të cilat nuk janë eskumuar dhe ku ta dimë kur do të eskumohen? Dhe, a ka KOMRA ndonjë ndikim, apo të paktën ndonjë apel në Këshillin e Evropës, sepse Dik Marti ka thënë se pas një viti do të ketë disa konkludime dhe do të kërkojë në rezolutën e Këshillit të Evropës që të hapen varrezat. Prandaj, kam menduar që (...) të shtojmë edhe ndonjë apel apo si doni ju ta shtroni çështjen për këtë grup punues të Kombeve të Bashkuara, që ajo diçka të ndihmojë këtu që kjo rezolutë të krijohet në Këshillin e Evropës.

Deklaratë: Dragica Majstorović, Shoqata e familjeve të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Këtu do të duhej të shtojmë edhe "metodat tjera të njohura shkencore". Në fund të shtojmë, me studimin e incizimeve nga aeroplani, para dhe pas luftës. Këto janë metodat fotogeometrike dhe analizat.

Deklaratë: Alija Halilović, Forumi qytetar, Novi Pazar, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Duhet ta gjejmë mënyrën se si institucionet, nuk dua të them ti detyrojmë, sepse kjo është fjalë e rëndë, port a gjejmë mënyrën e bashkëpunimit me institucionet që të na i hapin dosjet. Në ato dosje qëndrojnë shumë gjëra.

Deklaratë: Milosav Stojković, Qendra për mbrojtjen e familjeve të viktimave të luftës në KiM, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

“Komisioni mbledh burimet relevante të shkruara, elektronike dhe materiale”. Por, të gjitha këto janë burime materiale. Nuk ka elektronike, të shkruara dhe materiale, sepse të gjitha janë materiale.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Hulumtimet në terren dhe vizitat

1. Komisioni vërteton faktet relevante duke shkuar në teren, duke vizituar lokalitetet e krimit, vendet e robërimit, varrezat masive dhe të gjitha lokalitetet e tjera me interes për vërtetimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut.
2. Komisioni mund të lidhë memorandume mirëkuptimi, me organet shtetërore kompetente, për vizitat e tij në lokacionet e lartpërmendura.
3. Komisioni mund të vizitojnë vendet e krimeve dhe varrezat masive, në mënyrë që të shprehë respekt për viktimat.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Arsyeja pse mendoj se është shumë e vështirë që paraprakisht të përmbillet memorandumi për mirëkuptim lidhur me mënyrën e bashkëpunimit është ai se situatat në terren janë mjaft të ndryshme. Dhe, thjeshtë është shumë vështirë që me një dokument të përfshihen, ndërsa në përgjithësi mendoj se kjo dispozita e përgjithshme i mundëson komisionit që në kontakt direkt me përfaqësuesit e qeverive, të

cilat sigurisht do të bashkëpunojnë me komisionin, e zgjedhë këtë nga vendi në vend.

Deklaratë: Tomislav Vishnjić, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë do ta thjeshtoja nenin 1., paragrafi 19. Dhe do të thoja: „komisioni vërteton faktet relevante me shkuarjen direkte në vendin e krimit, varrezat masive dhe ne të gjitha lokacionet tjera të interesit për te“, etj. Do ta shmangja këtë „vizitat“ Nëse bëhet fjalë për përmbylljen e një akti të tillë ligjor, statuti, me te cilin në një mënyrë shtetet kontraktuese heqin dorë nga sovraniteti i tyre, pse atëherë kërkohet që sërish nga fillimi edhe pas këtij akti të realizohen memorandumet, marrëveshjet, e lidhur vetëm me punën direkte të KOMRA-së.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokuror, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Mendoj se është mirë të rregullohet bashkëpunimi me komisionin për të zhdukurit, pikërisht për të burgosurit dhe të zhdukurit në kuptimin e përgjithshëm. Por, komisioni e ka lirinë absolute të shkojë ku të dojë dhe kur të dojë. Pra, nuk duhet dhënë kurrfarë aludimi që para shkuarjes në lokacionin e varrezës masive të dërgohet ndonjë telegram komisionit apo autoritetit zyrtarë për të burgosurit.

Deklaratë: Vesna Tersheci, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Dëgjimi publik i viktimave dhe personave të tjerë

1. Komisioni mban dëgjime publike në të cilat viktimat flasin për vuajtjet e tyre dhe të afërmeve të tyre.
2. Dëgjimet publike përfshijnë edhe kryerësit e veprave, të cilët kanë karakter të krimit të luftës ose të shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, dëshmitarët si dhe personat që iu kanë ndihmuar viktimave.
3. Dhënia e deklaratave në dëgjimin publik është vullnetare.
4. Para, gjatë dhe pas dëgjimeve publike, Komisioni mund të aplikoj masa për mbrojtjen e identitetit, si dhe masa të veçanta për mbrojtje të integritetit psiko-fizik, si dhe masat e përkrahjes psiko-sociale.

5. **Mediet elektronike në pronësi shtetërore, gjegjësisht shërbimet publike, në territoret e palëve kontraktuese, emitojnë direkt apo më vonë, dëgjimet publike. Mënyra e transmetimeve bëhet sipas marrëveshjes mes Komisionit dhe transmetuesve publik. Mediet elektronike komerciale kanë të drejtë të emitojnë dëgjimet publike, në kushte të njëjta dhe sipas rregullave, të cilat vlejnë dhe për mediet në pronësi shtetërore, përkatësisht serviset publike.**

6. **Dëgjimet publike mund të mbahen në lokalitete të ndryshme.**

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) të mos e përdorim as termin dëgjimet publike, por termin dëshmitë publike.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) unë mendoj se duhet të mbetet termi 'dëshmitë publike'.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) mendoj se KOMRA thërret që të dëshmojnë viktimat dhe gjithë personat tjerë të cilët mund të kontribuojnë në vërtetimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) nëse i vejmë gjërat në atë mënyrë, ashtu që personat të kenë mundësi të refuzojnë të dëshmojnë, e të themi se është i vetmi i mbijetuar i ndonjë krimi masiv, do të kemi vështirësi të mëdha të vërtetojmë faktet e vërteta. Mendoj se këtu do të duhej më shumë të shkojmë drejt krijimit të një mbështetje më të fortë kualitative për viktimat të cilat do të dëshmojnë, por megjithatë në ndonjë mënyrë të vendosën gjërat në atë mënyrë që, nëse ftohen ata duhet të dëshmojnë.

Deklaratë: Slaven Rashković, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Knin, Kroaci, 2 shtator 2010

(...) nëse dëshmia e dëshmitarit do të ishte e obligueshme, atëherë kjo do të thoshte se është i paraparë edhe sanksioni për te, nëse ai person refuzon të japë dëshminë. Dhe mendoj, se kur dikush do ta merrte ftesën nga KOMRA për të dëshmuar nën kërcënimin e sanksioneve, atëherë ajo dëshmi do të ishte e dhënë nën frikë. Pra, ndoshta unë do të jem i akuzuar, i dënuar, i dyshuar, i shpallur tradhtarë dhe i etiketuar në të gjitha mënyrat tjera.

Deklaratë: Boris Milosheviq, Këshilli kombëtarë serb, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Knin, Kroaci, 2 shtator 2010

(...) mendoj se është njerëzore dhe se do të duhej tua japim shansin edhe kryesve të veprave të paraqiten para KOMRA-së (...) duhet t'ua japim shansin dhe mundësinë që edhe ata të vinë para KOMRA-së dhe (...) të paraqesin ato që kanë parë dhe faktet në lidhje me ngjarjen e caktuar.

Deklaratë: Amir Kulaglic, Gratë e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Žene Srebrenice, Srebrenica, BiH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) duhet ti ipet autorizimi KOMRA-së që mund të realizojë ballafaqimin e viktimës dhe kryesin dhe se një gjë e tillë le ta quajmë kushtimisht punë hulumtuese, të kryhet para KOMRA-së dhe se përmes saj të realizohet një dokument i vlefshëm. (...) nuk do mund të flasim për thirrjen e kryesit të veprës dhe për marrjen në pyetje të tij, e të mos ia mundësojmë të drejtën për prezencë edhe mbrojtësit ligjor të tij gjatë marrjes në pyetje të tij.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) shteti nuk mundet ti urdhëroje shërbimit publik, se çfarë të emitojë.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) të gjithë ata luftëtarë, luftëtarë po lenë përshtypjen e viktimave. Viktima tmerrësisht të parsyeshme. Të budallakuara, të joshura me ideologji të gabuar. Mendoj se do të duhej organizuar në këtë drejtim, njëjtë sikur viktimat, por me ideologji të gabuar, dëgjimet e luftëtarëve.

Deklaratë: Ana Bogovac, gazetarë, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

Shërbimet publike, gjegjësisht dikur mediet shtetërore kanë pasur rol të rëndësishëm gjatë kohës

së ngjarjeve të luftës, si në vendin tim ashtu edhe në vendet tjera, shpesh herë negative, rrallë herë pozitive dhe prandaj do të ishte më mirë poqese shërbimet publike do ta kenë obligim të bëjnë transmetimin e dëgjimeve publike.

Deklaratë: Danilo Ajković, Fakulteti Juridik, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Mbajtja e sesioneve tematike

1. Komisioni mund të mbajë sesione publike për veprimtarinë e institucioneve shtetërore, organizatave politike, institucioneve kulturore dhe shkencore, kishave dhe bashkësive fetare, dhe medie, para ose gjatë luftës, gjegjësisht formave të tjera të konfliktit të armatosur, dhe që kanë të bëjnë me kryerjen e krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut.
2. Pjesëmarrja në sesionet tematike është e obligueshme. Nëse personi, i cili është ftuar në mënyrë të rregullt, pa shkak të arsyeshem, nuk i përgjigjet thirrjes së Komisionit për pjesëmarrje në sesionin tematik, ose vjen por refuzon të japë deklaratë, aplikohet Neni 17, paragrafi 8, i Statutit.
3. Mediet elektronike në pronësi shtetërore, gjegjësisht shërbimet publike, në hapësirat e palëve kontraktuese, transmetojnë direkt apo në termine të tjera, sesionet tematike të Komisionit. Mënyra e transmetimit të sesioneve tematike, rregullohet në bazë të marrëveshjes në mes të Komisionit dhe shteteve kontraktuese. Mediet elektronike komerciale kanë të drejtë të transmetojnë sesionet tematike, nën kushte të njëjta dhe sipas rregullave që vlejnë për media në pronësi shtetërore, gjegjësisht serviset publike.
4. Sesionet tematike nuk mund të mbahen në lokalitete të ndryshme.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) do të duhej precizuar më konkretisht, sepse do të jetë shumë vështirë të analizohet veprimtaria e institucioneve shtetërore. Do të ketë mjaft rezistencë,

prandaj të precizohet si dhe në çfarë mënyre do të mbahen sesionet me pjesëmarrjen e anëtarëve të institucioneve shtetërore, të cilët kanë qenë në situatë që më veprimin ose mosveprimin e tyre të ndikojnë në konflikte dhe të cilët kanë kontribuar që të vihet deri te e tërë kjo çfarë ka ndodhur. Edhe më shumë konkretizimi i paragrafit 1, nuk do të ishte e tepërt të kemi argumentin ligjor, në bazë të të cilit do të mund ti mbanim këto sesione, dhe ato ti emitojnë mediet publike, të shkruara, shtypura, elektronike, etj.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e qendrës për mbrojtjen e familjeve të viktimave të luftës në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) dhe për sesionet tematike, edhe këtu mendoj se baza vullnetare është shumë e rëndësishme, sepse nëse vjen dikush, jo në baze vullnetare, ndoshta pjesërisht do të pranojë se ka pasë lëshime – nuk fitoni asgjë, sepse nëse e formoni rreth tij murin mbrojtës, dhe do të shkoj deri në fund – te ne çdo gjë është mirë, ne të gjitha i kemi bërë mirë.

Deklaratë: Nikola Beshenski, gjyqtar në Gjykatën e Qarkut, Vukovar, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) “kishat dhe bashkësitë fetare” duhet të shëndrrohen vetëm në “bashkësi fetare”, sepse në të gjitha shtetet e rajonit miratohen ligjet për bashkësitë fetare, e jo për kisha dhe bashkësi fetare (...) sipas mendimit tuaj a është e argumentuar sipas aspektit politik, që të shkohet me gjykimin e kishave apo bashkësive fetare? Sipas meje, ky është një proces i rrezikshëm dhe mund të shëndrrohet në rutinë e Pandorës..

Deklaratë: Timço Mucunski, Fakulteti Juridik Justiniani i Parë, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Është paksa e ndërlikuar, që KOMRA të lidhë marrëveshje me shërbimet publike, sepse ekziston mundësia që shërbimet publike dalëngadalë të privatizohen.

Deklaratë: Aleksandar Todorović, Iniciativa Civile për të shlyerit, Lubjanë, Slloveni, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) obligueshmërinë, me të vërtetë duhet ta heqim, dhe plus, ka shumë të tjerë që do të duan të marrin pjesë në mënyrë konstruktive, e për këta që nuk do të duan të vinë, mund ta paraqesim me media dhe do të jetë akoma më keq për të nëse nuk vjen, sesa të vijë.

Deklaratë: Dragan Pjevač, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) obligimi i dhënies së deklaratës dhe publiku, kur përmbledhet e tëra, mund të sjellin deri të cenimi i privatësisë.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra në Beograd për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Rregulloret e Komisionit

Komisioni nxjerr rregulloret e veçanta me të cilat rregullohet metodologjia unike për:

- **marrjen e deklaratave;**
- **grumbullimin e dokumentacionit;**
- **rregullimin e procedurave për dëgjime publike;**
- **rregullimin e sesioneve tematike;**
- **hartimin e listës së humbjeve në njerëz;**
- **sigurimin e ndihmës psiko-sociale dhe mbështetjen për viktimat; dhe**
- **çështjet e tjera të rëndësishme për punën e Komisionit.**

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Mendoj, se përpos dëgjimeve publike të jepen edhe disa raporte për aktivitetet që janë zhvillu gjatë asaj jave, apo të paralajmërohen aktivitete të ardhshme. Pra, kjo do të ishte një shtesë, e cila do të vihej në atë nen apo në ndonjë tjetër. Mendoj se është e obligueshme, siç shkruan (...) që mbajtja e dëgjimeve publike të rregullohet me rregullore, a të rregullohet me këtë rregullore apo ndoshta të ketë peshë më të madhe.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Nëse ndonjë temë është e karakterit tejte teknik që të jetë në marrëveshjen ndërkombëtare apo në status, mund të vendoset në rregullore të punës së KOMRA-së të cilën vetë KOMRA e vendos me procedurë përkatëse.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Dokumenti më i rëndësishëm i brendshëm nga pikëpamja e komisionit, nëse e pranojmë metodologjinë në të cilën kemi dokumentin për themelimin (marrëveshja ndërkombëtare) i cili e shoqëron statusin, në fakt është Rregullorja e cila rregullon punën e brendshme, marrjen e vendimeve, edhe pse shtrohet pyetja: çka do të rregullohet me rregulloren nëse çdo gjë është rregulluar me status? Në këtë kuptim, rregullorja ndoshta është e tepërt. Megjithatë, nëse veç e keni parashikuar, duhet ta siguronit shumicën e nevojshme sepse ai në fakt rregullon punën e organizimit.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Do të shtoja (...) "rregullimi i sesioneve tematike" si dhe propozoj të shtohet (...) – se duhet të hartohet rregullorja për të bërë shikimin e humbjeve në njerëz..

Deklaratë: Amir Kulaglig, këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultimet rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

PJESA VII – ZGJEDHJA E ANËTARËVE DHE ANËTAREVE TË KOMISIONIT

Përbërja e Komisionit

Komisionin e përbëjnë 20 anëtarë dhe anëtare, me ç'rast:

- (a) **në Bosnjë dhe Hercegovinë zgjidhen 5 anëtarë/anëtare;**
- (b) **në Kroaci, Kosovë, dhe Serbi zgjidhen nga 3 anëtarë/anëtare,**
- (c) **në Mal të Zi, Maqedoni dhe Slloveni, zgjidhen nga 2 anëtarë/anëtare.**

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Mendoj se nga Bosnë e Hercegovina duhet të jenë pesë anëtarë ose më shumë, për shkak të shumë arsyeve. Mendoj se këtë nuk kam nevojë ta sqaroj, sepse nëse do të jenë tre anëtarë atëherë do të, natyrisht nënkuptohet se do të jenë një boshnjak, ndërsa nga Serbia do të jenë katër, nga Kroacia katër, etj, të mos e argumentoj.

Deklaratë: Fikret Grabovica, Shoqata e prindërve të fëmijëve të vrarë në Sarajevën e rrethuar gjatë viteve '92-'95, Sarajevë, BeH,

Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

(...) ku Bosna e Hercegovina i zgjedhë pesë anëtarë apo anëtare. Kjo është pak, nëse e kemi parasysh se në Bosnë e Hercegovinë janë tri bashkësi nacionale, andaj le të jenë nga dy anëtarë nga secila bashkësi nacionale, e kjo i bie të jenë gjashtë, e ku janë pakicat. Pra, 6+1, i shtati të jetë nga pakicat nga Bosnë e Hercegovina.

Deklaratë: Dragislav Mijanović, Shoqat e invalidëve ushtarak të luftës, Zvornik, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Në njërën nga [versionet e mëhershme] të draftit të Statutit janë propozuar dy versione, që komisioni rajonal tikitë 20 apo 21 anëtarë. Unë e përkrasi opinionin A, jo për shkak të numrit të anëtarëve, por për arsye të një llogarie matematikore. Megjithatë, pajtohem me të gjithë ata, se e kemi një situatë jo logjike, të cilët thonë se disa vendime të cilat merren në kuadër të KOMRA-së të respektohet parimi I dy të tretave. Dy të tretat e njëzet e njëshit nuk është numër i rrumbullakuar, kështu që është e paqartë. (...) Pajtohem me zotëriun nga Zvorniku që nga Bosnja dhe Hercegovina që krahas anëtarëve të komisionit nga rradhët e boshnjakëve, kroatëve, serbëve duhet të ketë edhe nga rradhë të tjera, meqë është treguar, gjatë këtij procesi konsultativ, që një pjesë e mjaftueshme e pakicave nacionale kanë pësuar dhe duhet t'ju japim shansin që edhe ata duke punuar në kuadër të komisionit rajonal të tregojnë pësimin personal dhe të jenë pjesë e regjistrimit të këtyre humbjeve. E dyta, mendoj që nga Bosnja e Hercegovina është pak pesë anëtarë dhe mendoj që propozimi i shtatë anëtarëve është më konkret.

Deklaratë: Amir Kulagić, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

(...) këto numra nga 20 anëtarë e anëtare, në këtë pikë do të duhej dëgjuar më shumë në lidhje me atë se cilat janë kriteret, si kemi arritur deri tek ky numër.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) mendoj se mënyra më e drejtë do të ishte se çdo vend i cili merr pjesë në themelimin e komisionit të ketë numër të njëjtë të anëtarëve, dhe kjo ndoshta të jetë nga katër anëtarë, nëse kjo do të ishte më e lehtë

për, nëse kjo do të ishte e pranueshme për Bosnje e Hercegovinë.

Deklaratë: Slaven Rashković, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Mendoj se duhet të kemi kujdes të jetë numër tek. Nëse është numri qift, atëherë është shumë vështirë të arrihet të pajtohen.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlović, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Gjithashtu nga pikëpamja etike mendoj se nuk është mirë të të vendoset kriteri i numrave të viktimave sepse po të hymë në përmasa, vlera e numrave se a janë këtu dhjetë apo njëqind, thjesht është në kundërshtimin me të kuptuarin tim se viktimat është viktimë, dhe se në fakt të gjithë numrat janë të njëjtë dhe të gjithë kanë rëndësinë e njëjtë. Pra, nëse është problem se në Bosnje e Hercegovinë ligji përcakton të drejtat e barabarta për të tre popujt përbërës, dhe ata nga kjo duhet ti kenë tre, atëherë tjerët t'i përshtaten kësaj, por të jetë barabartësi në krahasim me shtetet në kuadër të këtij numri.

Deklaratë: Lilianna Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) tani paramendoni se jeni anëtar i një komisioni të tillë, dhe nga Bosnja të jenë tre persona. Njëri nga njëri, tjetri nga i dyti, dhe i treti nga entiteti i tretë. Mendoj se këtu duhet të kemi mjaft, një numër të mjaftueshëm njerëzish nga një rajon aq i ngarkuar dhe të cilët munden mes vete, të cilët sjellin përvojat, dinë të kenë atë situatë, si të them, mund të punojnë më mirë në atë komision. Mendoj se kjo është arsye pse duhet të jenë më shumë. Ky është mendimi im, por nuk di si ta arsyetoj.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë më parë do të jem për versionin të zgjedhim njerëzit 'me kualitete të larta të moralit' të cilët përfaqësojnë barabartë, të jenë nga të gjitha shtetet, e jo të përfaqësojnë bashkësitë etnike.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) A do të ketë Myslimani nga Sanxhaku apo nga ndonjë zonë tjetër, si të them Myslimanët, ata ashtu quhen atje, a do të kenë besim nëse nuk e kanë përfaqësuesin e vet, për shkeljet e drejtave të njeriut

që kanë ndodhë në Malin e Zi, a do t'i përfaqësojë Malazezi, a do të ketë besim Kroati nga Boka? Unë vetëm po e them këtë? Ai mund të ketë besim, por kjo është, mendoj, se në fund të fundit çdo gjë bazohet në principin nacional.

Deklaratë: Veselinka Kastratović, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) të shkruhet në kriteriumet e neneve, se sa i përket numrit të anëtarëve [të Komisionit] do të përfaqësohen ata të cilët janë viktimat më të mëdha.

Deklaratë: Ljubo Manojlović, Forumi demokratik serb, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Ne është dashur të gjejmë një formulë tjetër... Pasiqë ne diskutojmë për viktimat, mendoj se është dashur ta gjejmë një formulë në bazë të viktimave.

Deklaratë: Zaim Elezi, Këshilli i OJQ-ve boshnjake në Kosovë, Pejë, Kosovë, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) atëherë do t'ju lus që të keni parasysh se duhet të jetë numër tek i anëtarëve (...) për shkak të marrjes së vendimeve.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlović, Qendra për zhvillim dhe mbështetje të shoqërisë civile Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) që në KOMRA të jenë tre boshnjakë, dy serbë, një kroat dhe një nga të tjerët, do të thotë pakicave dhe grupeve tjera në Bosnjë e Hercegovinë.

Deklaratë: Predrag Prashtalo, Lëvizja Evropiane në BeH, Zenicë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) duhet të radhiten më shumë kritere, ashtu që pastaj të mos mund të jetë vetëm një dominues dhe pastaj të jetë i diskutueshëm, edhe pse kriteri i viktimës aspak nuk do të duhej të jetë i diskutueshëm, por ne kurrësi nuk po mund të fokusohemi vetëm në viktimat.

Deklaratë: Shura Dumanij, Akcioni i femrave, Rijekë, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Përkrasi propozimin të jenë 21 anëtarë dhe të jenë 5 anëtarë nga Bosnja e Hercegovina për shkak të specifikave të cilat ju i arsyetuat.

Deklaratë: Mirsad Sipović, avokat, Sarajevë, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Nuk dua ti përmend ato shtete, por a mendoni se dikush do të nënshkruaj diçka që është temë numër

një në vendin prej nga vi unë? A do të nënshkruaj ai diçka të tillë me shtetet anëtare të cilat ju i cekni në nenin 10, nën pikën b. A mund ta zgjidhim ndryshe, pa u përmend shtetet anëtare?

Deklaratë: Mirolub Votorović, prokuror, Prokuroria për krime lufte në Republikën e Serbisë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) sikur të jemi pak më shumë "politicientë-real", atëherë mund të flasim për anëtarësim në komision, dhe mund ti shmangemi kësaj gracke të përmendjes së shteteve.

Deklaratë: Milan Antonijević, drejtor ekzekutiv YUCOM – Komiteti i Avokatëve për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) por pastaj shtrohet pyetja pse formula 5:3:3:3:2:2:2. Në sqarime i kemi të dhëna disa kritere, por nuk janë mjaft të qartë. Unë nuk po i kuptoj. Thuhet se është nisë nga dy kritere: njëri është numri i viktimave, dhe tjetri që shtetet të jenë të përfaqësuesara në masë të arsyeshme. Por, menjëherë në paragrafin tjetër cekën disa kritere tjera. Kroacia, Serbia dhe Kosova zgjedhin nga tre anëtarë sepse konflikti është zhvilluar në territor përafërsisht të njëjtë, çka natyrisht nuk është e vërtetë, dhe pastaj sërish shtohet "ose kanë qenë të përfshira në konfliktin e BeH dhe Kroacisë". Pra, kemi një kriter shtesë – kush dhe sa ka qenë i përfshirë në konflikt. Nëse përcaktohem për këtë zgjidhje, atëherë duhet të dihet qartë pse. A është raporti i viktimave nga Kroacia dhe Mali i Zi 3:2? A është raporti i intensitetit të konfliktit 3:2? Pse jo 16:20, 1:7? (...) propozimi im është që të ketë barazi, që secili shtet të ketë numër të njëjtë të njerëzve. Numri i njëjtë edhe mund të pranohet, por duhet të mendohet një mekanizëm. Kemi sugjeruar [Nisma e të rinjëve për të drejtat e njeriut] mekanizëm që të paktën një nga tre anëtarët nga secili shtet të jetë nga rradhët e pakicave kombëtare, shtetet amë të të cilave kanë marrë pjesë në konfliktet e viteve '90.

Deklaratë: Dragan Popović, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Unë e përfaqësoj atë opsionin e parë, do të thotë atë i cili më së shumti ka vuajtur dhe ku ka pasur më së shumti viktimat të japë numër më të madh të anëtarëve të komisionit. Vetëm ai numri qift i cili do të dalë nga kjo, numri 20 anëtarë, mendoj se do të paraqesë peshën e dy të tretave për vendosje. Ndoshta një anëtarë do të duhej të vinte nga organizatat ndërkombëtare, ndoshta të mendohet edhe për këtë.

Deklaratë: Dushanka Gjakulla – Tushup, Lëvizja për ndryshim, Herceg Novi, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Bosnja ka pesë anëtarë. Mendoj se këtë nuk e keni favorizuar, që të ketë më shumë se anëtarët tjerë, sepse atje veçse i kemi dy të ndara etj, pra sërish nuk do të kemi atë numër, unë mendoj se duhet të jetë numër më i madh. Mendoj se te Maqedonia duhet të jetë numri më i madh.

Deklaratë: Mehmet Bardhi, Lidhja Demokratike në Malin e Zi, Ulqin, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Gjithashtu, mendoj nëse nga krahina jugore e Kosovës do të jenë tre delegatë atëherë vlerësoj se një delegat do të duhej të jetë nga pjesa veriore e krahinës së Vojvodinës, sepse edhe në ato hapësira kanë ndodhë krimet.

Deklaratë: Nail Kajeviq, familja e të kidnapuarit nga treni, në Shtëpcë, në hekurudhën Beograd-Bar, Prijepolje, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) lidhur me atë që unë desha të propozojë, se Serbia i ka katër anëtarë dhe të mos jetë numër çift por tek, sepse në rastin e votimit mund të vijë deri te situata e pazgjidhshme.

Deklaratë: Ekrem Hadzhic, kryetar i Shoqatës për mbrojtjen e të drejtave të dëbuarve dhe të zhvendosurve nga Komuna e Pribojit, Priboj, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...)kam frikë se ai që ka kryer krimet, shumicën e krimeve në ish Jugosllavi, do ta ketë përfaqësimin më të madh se sa tjerët.

Deklaratë: Visar Demiri, Shoqata e ish të burgosurve politik, zyra në Vushtrri, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) që përbërja të jetë në proporcion me numrin e viktimave të cilat i ka ai shtet.

Deklaratë: Ylber Topalli, ish i burgosur politik, Ferizaj, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Nëse përfshihet periudha para vitit 1991, mendoj se aty ku ishin nga tre komisionerë tani do të duhej të jenë nga katër komisionerë, sepse mendoj se ajo periudhë është më specifike se sa tjerat.

Deklaratë: (Sali Malaj Shoqata e ish të burgosurve politik, zyra në Gjiilan, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Unë nuk mund të lejoj, (...) që tani nga Serbia të jetë numri i njëjtë il anëtarëve si ai nga Bosna e Hercegovina, nuk ka shans, (...)me atë që ndoshta Serbisë t'i zvogëlohet numri për një anëtarë, pra jo tre por dy anëtarë.

Deklaratë: Alia Hoxhiq, SHOQATA e fëmijëve të vrarë në Sarajevë së rrethuar nga '92 deri '95, v; Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(..) Ju e dini se Bosna e Hercegovina dhe Serbia nuk e kanë pranuar Kosovën. Ajo është provincë e Republikës së Serbisë. Nuk mundet ajo ti ketë tre anëtarë si Kroacia dhe Serbia ndërsa askush nga Republika Serpska, të cilën as Bosna nuk e ka pranuar, nuk do ta pranojë atë si republikë.

Deklaratë: Dragislav Mijanovic, përfaqësues i Shoqatës së invalidëve ushtarak të Komunës së Zvornikut, BeH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Personalisht, e preferoj variantin e komisionit me 20 anëtarë, për arsye se kur mendohet mirë për të gjitha konfliktet, për luftërat, Bosna ka qenë në qendër të luftërave, me numër të madh të viktimave dhe si shtet kompleks ku I kemi te tri komponentët boshnjake, kroate dhe serbe.

Deklaratë: Drago Kovaqeviq, forumi demokrat serb, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Mendoj se do të duhej të ishte 21 apo 23, pra të jetë numër tek, që të mos vihet deri të barazimi, ashtu që të mund të vihet deri të përfundimi dhe rezultati. Të mos shkohet në 50 por në 75 përqind për votim në zgjedhjen përfundimtare.

Deklaratë: Lush Krasniqi, anëtar i familjes së viktimave, Gjakovë, Kosovë, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) në Mal të Zi (...) janë më se 15.400 persona të përndjekur nga Kosova dhe Metohia (...) dhe rreth 3.500 refugjatë. Prandaj, kurrë nuk mund të jetë njëjtë dhe të jenë numër i njëjtë i anëtarëve nga Mali i Zi, Maqedonia dhe Sllovenia. Mendoj se këtu do të duhej të jetë një përfaqësues i shoqatës, i cili e njeh tërë situatën, edhe familjet edhe të zhvendosurit, dhe do të ishte mirë që në mesin këtyre dy personave të jetë edhe një person nga shoqata, apo të shtohet edhe një për këtë.

Deklaratë: Lubisha Filipovic, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve, të zhdukurve dhe të vrarëve gjatë viteve '1998 deri 1999, në territorin e Kosovës dhe Metohisë, Bozhuri i kuq, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) opsininme 20 anëtarë për mua është në rregull, kur është në pyetje Bosna dhe Hercegovina.

Deklaratë: Murat Tahiroviq, kryetar i Asociacionit të të përndjekurve të kampeve të përqendrimit, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) të gjitha shtetet do të duhej të kenë numër të njëjtë (të anëtarëve në KOMRA).

Deklaratë: Hysni Berisha, Shpresimi, Suha Rekë, Kosovë, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) numri 20 nuk është i përshtatshëm, sepse e kemi thënë në njërin nga nenet e mëparshme se vendimet merren me dy të tretat (...) Megjithatë, numri 21 nuk është i mirë sepse vlerësoj se kemi detyra dhe qëllime shumë të ndërlikuara prandaj mendoj se më i afërt është numri 24 apo 25.

Deklaratë: Amir Kulaglik, Gratë e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) pse të mos shkohet me idenë që zëvendësi i anëtarit të zgjidhet me automatizëm. Kjo do të thotë se nuk do të konkurrojnë 20, por 40 persona dhe me këtë do ta zgjedhim problemin e kuorumit për punën e komisionit, Ndërsa vëllimi i punës është aq i madh, saqë të gjithë do të kenë shumë punë për të bërë.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

Këtu ku shkruan se nga Bosnjë e Hercegovina të zgjidhen pesë anëtarë. A do të jetë kjo sërish dy Boshnjakë, dy Serbë dhe një Kroat. Kur e shoh këtu Kroacinë, mendoj se një do të jetë mjaftueshëm, e jo tre, apo Serbinë, por mendoj se nuk mjaftojnë për Bosnjë e Hercegovinë. Do të dëshiroja të kem një përgjigje në këtë çështje (...) propozoj të jenë ose tre ose gjashtë. Apo që të mos mund dikush dikë ta mbivotojë.

Deklaratë: Josip Drezhnjak, Shoqata e familjeve të të zhdukurve nga Grabovica, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010

Kriteret për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit

1. Anëtari/anëtarja e Komisionit është:

a. Shtetas/shtetase e palës kontraktuese;

b. Person me kualitete të larta morale, me integritet dhe autoritet, i përkushtuar në dialogun tolerant dhe konstruktiv për zgjidhjen e kontesteve, i cili mund të gëzojë besimin e të gjitha palëve kontraktuese, dhe

c. Person me aftësi psiko-fizike për kryerjen efikase dhe në kontinuitet të detyrave të anëtarit/anëtares së Komisionit.

2. Në palën kontraktuese zgjidhet së paku një femër, gjegjësisht së paku një mashkull, për anëtar/e të Komisionit.

3. Në palën kontraktuese, me rastin e zgjedhjeve të anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, duhet përkushtim që të sigurohet edhe përfaqësim etnik në Komision, në atë mënyrë që, krahas pjesëtarit/pjesëtares nga radhët e bashkësisë më të madhe në numër, do të mundohet të zgjedhë edhe njërin/njëren ose më shumë pjesëtarë/pjesëtare nga bashkësia tjetër etnike, gjegjësisht nga bashkësitë e tjera etnike në atë palë kontraktuese;

4. Anëtar/anëtare e Komisionit nuk mund të jetë personi:

a. që ka ushtruar funksion të shquar politik në dy vitet e fundit, para shpalljes së konkursit për zgjedhje të anëtarëve/anëtareve të Komisionit, ose në periudhën kohore e cila është përfshirë në kompetencën e Komisionit;

b. Për të cilin/cilën ekziston dyshimi serioz se është përgjegjës për shkeljen e të drejtave të njeriut dhe të drejtës ndërkombëtare humanitare, ose ka mbështetur, ndihmuar ose nxitur kryerjen e veprave të tilla, ose ka kontribuar në mos dënimin e atyre veprave, ose është në lidhje të ngushta me personin e gjykuar, akuzuar, ose që është nën hetime për vepra të tilla.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Si do ta vlerësojmë se a është dikush moral apo jo? Dhe a ka autoritet apo jo, dhe nëse i është i përkushtuar dialogut tolerant? Unë i di disa raste të njerëzve, për shembull të themi në Malin e Zi, se dikush është i përkushtuar në punën në sektorin e OJQ dhe të drejtat dhe ngjashëm, por megjithatë në jetën e tij private ai është i përfshirë në rrahje,

në nxitjen e territoreve të shteteve tjera në rajon, e parëndësishme. Përfshihet në konflikte fizike plotësisht të parëndësishme dhe ngjashëm. Kështu që, singlerisht mendoj se kjo lidhur me kriteret të cilët duhet të jenë të matshëm.

Deklaratë: Jelena Miljaniq, Zyra e të rinjve të Ministrisë së sportit, kulturës dhe medie të Malit të Zi, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

[Përcaktim nga versionet e mëhershme të draft statutit: 'Anëtarët dhe anëtarët janë të aftë fizikisht dhe kanë përgatitje të lartë intelektuale']. Mendoj se kjo është tejet diskriminuese dhe degraduese dhe se cenon të drejtat themelore qytetare, ato të cilat janë përcaktuar qysh në revolucionin Francëz. Ju këtu e keni situatën kur një trup të cilin e themelojnë shtetet dhe i cili nuk është organizatë profesioniste, nuk guxojnë të kenë në përmbajtjen e tyre personat të cilët e kanë të garantuar të drejtën pasive të votës në zgjedhjet e përgjithshme, lokale apo presidenciale. Ajo është e drejta që të jenë të zgjedhur, me aktivitetin që të mund të zgjedhin. Kjo është nga aspekti i normave. Ndërsa nga ana tjetër, nuk shoh logjikë në atë që personi i cili sot ndoshta i ka 40 vite, apo i cili ndoshta i ka 18 apo 25 dhe i cili nuk e ka përfunduar studimet e fakultetit për arsye të ndryshme, nuk ka ndjeshmëri të mjaftueshme, njohuri profesionale apo tjetër, me kriteret të cilat akoma duhet të përpunohen, se nuk është mjaft kredibile se nuk do të mund të marrë pjesë në punën e komisionit dhe ti kontribuojë asaj punë në nivelin e barabartë, siç do të mund të kontribuonte për shembull një akademik, profesor ordinar apo docent i fakultetit apo ndonjë person me kualifikim të lartë. (

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

(...) "aftësi psiko-fizike". Sipas meje, katastrofë. Çka do të thotë kjo? A mundet të punojë personi i palëvizshëm?

Deklaratë: Antonella Baliq, Këshilli i të rinjve të Partisë Demokratike socialiste të malit të Zi, Herceg Novi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Më duhet ta përsëris këtë për personat e aftë fizik dhe për ata të aftë psiko-fizik. Para së gjithash, mungojnë kriteret të cilët do të mund ta vërtetojnë këtë, sepse njerëzve u duhet vërtetimi nga mjeku që të dëshmojnë këtë apo diçka ngjashëm. Kjo është e para. Ndërsa e dyta, nëse unë, zoti na ruajt, nuk e kam njëzë dorë, ekzistojnë njerëzit të cilët janë

plotësisht të aftë mendërisht dhe profesionalisht që munden të marrin pjesë në diçka të tillë, e të themi se nuk e ka aftësinë fizike, a munden ata të marrin pjesë? Dhe, çka do të thotë të aftë fizikisht? (...) Dhe kualifikimi i lartë profesional, thjeshtë vlerësoj se nuk do të duhet të jetë kusht. Pse, nëna nga Srebrenica e cila është aktive në shoqatën për të drejtat e tyre nuk do të mund të jetë anëtare e KOMRA-së, nëse ajo nuk e ka kualifikimin e lartë arsimorë. Dhe, pse ndonjë person i ri nga këtu, i cili është akoma duke studiuar ndoshta nuk do të mund të jetë anëtarë.

Deklaratë: Jelena Miljaniq, Zyra e të rinjve të Ministrisë së sportit, kulturës dhe medie të Malit të Zi, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

(...) „me kualitete të larta të moralit“, çfarë është kjo? Mendoj se duhet qartësuar këtë, kjo duhet të hiqet ose të definohet qartë se cilat kriteret do të mund të plotësohen, e të mos na ndodhë që Paneli përzgjedhës të na thotë se ky person ka „cilësi të lartë morali“, ndërsa tjerët nuk pajtohen me këtë dhe thjeshtë të mos mund të pajtohen. (...) në të njëjtin artikull, ku thuhet se anëtarët e komisionit, dy fjalë janë shumë të rëndësishme, të kenë nivel të lartë arsimimi, e këtu janë tri fjalë, nivel të lartë arsimimi që të mund të zgjidhen në komision. Pasi që kjo nuk është organizatë profesionale e as shoqatë e profesionistëve, ndërsa ne kemi në të gjitha vendet tona principin e të drejtës për votim pasiv, që do të thotë se unë mund të jem i zgjedhur nga dikush në vend. Pra, në të gjitha shtetet tona e kemi që moshë më e ultë të jetë tetëmbëdhjetë vjeç.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Unë, ndoshta, do ta ndërroja termin "pupujt", [anëtarët dhe anëtarët janë persona... të cilat mund të gëzojnë besimin e popullit në të gjitha shtetet kontraktuese] sepse do të mund të shkaktojë konfuzitet me termin qytetarët.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Ne propozojmë, që paragrafi 3, të fshihet tërësisht, që këtu nuk ka nevojë për „të aftë psikikisht dhe fizikisht“ dhe „të kenë nivel të lartë arsimimi“.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtat e njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) nuk guxojmë assesi të lejojmë që të lihen anash personat me aftësi të kufizuara (...) Mendoj, aftësitë për punë, pra këto duhet t'i ketë personi, që ka, le të themi, aftësi të plota për punë dhe kjo dihet se çka nënkupton. Sa i përket nivelit të lartë të arsimimit, këtu duhet ta dimë, se në këtë mënyrë jemi diskriminues ndaj njerëzve të moshës tetëmbëdhjetë vjeç deri në njëzet e një vjeç, këtë natyrisht mund ta diskutojmë, por si mund t'ia sqarojmë dikujt se mund të jetë kryetar, e nuk mund të jetë komisar?

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) paragrafët 1, 2, 3, 4, nuk di sa, vinë nga pozita e personave që merren me të drejtat e njeriut. Sepse, sido që ta shikoni, kjo është diskriminuese.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) veçse ka pasë argumentime lidhur me aftësitë psiko-fizike, unë mendoj se kjo nuk është mirë sepse në shikim të parë vërehet diskriminimi i qëllimshëm ndaj personave me invaliditet, në këtë rast duhet shikuar në ligjet evropiane se si e rregullojnë çështjen e aftësisë së punësimit.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) nëse dikush ka dalë nga fakulteti apo nëse ka kualifikim të lartë arsimimi, kjo nuk do të thotë se do ta kryejë punën më keq ose më mirë se sa dikush që e ka të kryer shkollën e mesme, ndërsa e ka përvojën në praktikë, do të thotë e ka përvojën në praktikë në sferat e caktuara për të cilat paraqitet. Kjo është në bazë niveli, ndërsa nga ana tjetër e kemi problemin ligjor i cili përbëhet nga e drejta e zgjedhjes pasive apo aktive e cila implikon që ju të keni të drejtën të jeni të zgjedhur pas moshës tetëmbëdhjetë vjeçare.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) unë kam një hezitim ndaj kësaj – kualifikimi i lartë arsimimi, mendoj se ky nuk është kriter i rëndësishëm, me rëndësi është të zgjidhen personat të cilët i kuptojnë viktimat dhe me rëndësi është që të jenë personat të cilët në vetvete e kanë të zhvilluar ndjenjën për të tjerët, ndjenjën e humanitetit, ndjeshmërisë, etj... dhe për këtë nuk ke nevojë ta kesh të kryer fakultetin.

Deklaratë: Borka Rudiq, Shoqata e gazetarëve të BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) [studimet e larta], absolutisht është i hartuar në mënyrë të ngathët dhe mendoj se kjo është diskriminuese dhe në një mënyrë shumë, tejet arrogante, posaçërisht në Bosnjë e Hercegovinë të parashtrahet kushti që viktimat e luftës, që për to të diskutohet vetëm me kualifikim të lartë arsimimi, është nënçmuese dhe ofenduese për viktimat e luftës, sepse për të gjithë është e njohur se mëse 70% apo 80% të viktimave janë nga zonat rurale.

Deklaratë: Predrag Prashtalo, Lëvizja Evropiane në BeH, Zenicë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) të japë një ide, propozim, pra: “anëtarët dhe anëtarët e KOMRA-së – posedojnë kapacitetet profesionale (ekspertë) pune dhe kualitetet psiko-fizike.

Deklaratë: Predrag Prashtalo, Lëvizja Evropiane në BeH, Zenicë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

‘nuk mund të zgjidhen personat për të cilët ekziston dyshimi serioz se në çfarëdo mënyre kanë qenë përgjegjës për shkeljen e të drejtave të njeriut’, mendoj se këtë duhet definuar më mirë sepse unë nuk e di çfarë është, cili është dallimi mes dyshimit joserioz dhe serioz.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) “dyshimi serioz” famoz. Ndoshta zgjidhja do të ishte poqese do të jenë “njerëzit ndaj të cilëve nuk është ngritë hetimi për shkak të shkeljes së të drejtave të njeriut”.

Deklaratë: Vesna Tershelec, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) të mos shkruhet „mund të gëzojnë“. Ose gëzojnë ose munden.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

“Besimin e popullit” - popullizmi është në normë juridike, dhe kjo duhet të fshihet. Paragrafi duhet të përfundojë me “zgjidhjen e mosmarrëveshjeve” dhe pikë.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Sa i përket aspektit moral, mendoj se kjo është gabim, me gjasë mendohet „të cilët gëzojnë besimin“.

Deklaratë: Goran Miletqi, këshilltar ligjor për të drejtat e njeriut, Civil Rights Defenders, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Gjatë konsultimeve ka qenë një propozim më i mirë të thuhet „aftësi profesionale“ në vend të „aftësi psiko-fizike“ sepse disa pjesëmarrësve në diskutim ky formulim iu është dukur diskriminues.

Deklaratë: Vesna Tersheqi, Dokumenta, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) ju lus me vendosmëri, të hiqet dispozita për aftësitë psiko-fizike.

Deklaratë: Dragan Popović, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Propozoj që (...) pas „një grua“ të shënohet vi e pjerrtë dhe të shkruhet „maskull“, sepse nëse do të shkojmë me barazi atëherë le të shkojmë na barazi. Gjithashtu (...) një të tretën e anëtarësisë e bëjnë femrat“ vi e pjerrtë „meshkuj“.

Deklaratë: Zoran Pusić, Këshilli i qytetit për të drejtat e njeriut, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

“të afërt me personat të cilët janë përgjegjës apo nën hetime për vepra të tilla“. A do të thotë kjo se nuk mund të jenë as avokatët? Këtë pjesë duhet fshi.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) dilemat rreth termeve “principe të larta morale”, “integritet” dhe “autoritet”, disi janë shumë të paqarta. Unë nuk mendoj se duhet të braktisen këto terme, ato janë të zakonshme në ligj, posaçërisht në çështjet të cilat në parim zgjedhin diçka. Përmbajtjen e këtyre termeve do t’ua bashkangjesin ata që vendosin, ata që do të propozojnë dhe vendosin për zgjedhjet. Mendoj se ngushtimi në përdorimin e kriterëve shtesë apo vlerësimeve, do t’ua vështirësoj më shumë punën atyre të cilët zgjedhin, apo “me qëllim” do të çoi deri te përjashtimi i disa kandidatëve.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) pajtohem se anëtarët e komisionit duhet të jenë shtetas të shteteve nënshkruese, ndërsa anëtarët tjerë mund të jenë të korruptuar dhe mund të kenë ndonjë shtetësi tjetër. Vlerat morale dhe aftësitë psiko-fizike do ti leja si kushte. Ndoshta këto kriterë tani tingëllojnë në kuptim të gjerë, por gjithsesi do të konkretizohen kur do të argumentojë arsyet e kandidaturës së ndonjë kandidati të caktuar. Në

rastin “dyshim serioz” që kanë kryer vepra penale, kjo duhet të zëvendësohet me “bazë për dyshim”, që është e rregulluar me normë në të gjitha vendet tona, si kriter shumë i caktuar.

Deklaratë: Mira Smajlović, gjyqtare, Gjyqi i Bosnjë e Hercegovinës, Departamenti për krime lufte, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Termi “i shquar” është mjaft problematik sepse jep interpretim shumë të gjerë dhe i zhvillon kontestet. Përveç kësaj “ funksionarë apo persona”? Funksionarët janë persona, kjo duhet të fshihet (persona).

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Unë nuk po e shoh, pse të mos hapet konkursi për të gjithë, e pastaj të emërohen anëtarët nga të paraqiturit.

Deklaratë: Rifat Rastoder, Partia Socialdemokrate, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Mendoj se këtë nën nuk duhet ta fshijmë të tërin, ndoshta ta lëmë se janë të aftë psikikisht, por atë fizikisht ta fshijmë sepse pjesëmarrësit në këto ngjarje në ndonjë mënyrë ndoshta janë të paafët, dhe nuk do të dëshiroja të largohen nga anëtarësia e KOMRA-së. Gjithashtu, mendoj se kërkesa që të kenë kualifikim të lartë apo superior, do të mund të ndikojë në zvogëlimin e numrit të tyre apo në kualitetin e disa njerëzve shumë të lartë, të cilët do të mund të ndihmonin në punën e KOMRA-së.

Deklaratë: Marinko Djurić, Shoqata e të kidnapuarve dhe të zhdukurve nga Kosova, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Unë do të shtoja, nëse e merrni parasysh këtë propozim, ata të cilët nuk kanë marrë pjesë personalisht apo nuk kanë kontribuar në konfliktet e shkaktuara në territorin e ish Jugosllavisë. Mendoj se kjo mungon aty, sepse shumica e atyre që kanë ndikuar në konflikt, sot janë në pozita të larta udhëheqëse.

Deklaratë: Olgica Bozhanić, Sekretar i Shoqatës së familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Duhet të jetë arsimim i mesëm profesional, të themi se kjo është në rregull. Por, arsimim i lartë profesional dhe më shumë, kjo është e tepërt/panevojshme.

Deklaratë: Damir Besednik, Shoqata e vullnetarëve të luftës të mitur, Vukovar, Kroaci, Konsultimet Lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, 14 Korrik 2010

Ndaj kujt tani është problematika më afër, dhe kush më shumë mund të japë. Mundet ai i cili është më i thelluar në këtë problematikë. Me vite të tëra. Dhe, kjo tani më ka demantuar, kjo ekspertiza ime – mund të jetë edhe kualifikimi.

Deklaratë: Draga Solar, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Lokale me shoqërië civile mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, 14 Korrik 2010

Përpos çështjes e cila është e natyrës praktike që të jemi shtetas apo shtetase, por e gjithë kjo „me vlera të larta morale“ etj, mos e zëni për të madhe por këto janë shumë kriterë fluide. E duke pasur parasysh se kjo do të bazohet në një lloj marrëveshje ndërkombëtare atëherë çka do të jetë aty ai kriter, burim i fakteve për atë çka ne këtu dëshirojmë.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për iniciativën qytetare, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

(...) do të mjafton që të shkruhet [në paragrafin 1, pika b] se të gjithë anëtarët dhe anëtarët janë personalitete me autoritet dhe integritet të përkushtuara ndaj dialogut tolerant dhe zgjidhjes konstruktive të konflikteve dhe asgjë tjetër.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për paqe dhe të Drejta të Njeriut, Bile, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Mendoj se do të ishte më mençur që përpos përgatitjes së lartë profesionale, ku unë ende e mbaj mendimin tim se kjo nuk do të thotë asgjë, por një nga kriteret që njerëzit të kenë eksperiencë të caktuar, çka mund si burim i fakteve të rregullohet në mënyrë kompetente.

Deklaratë: Branislav Vorkapiq, Organizata për iniciativën qytetare, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Mendoj se do të duhej që në këtë artikull të shkruaj se do të zgjidhet së paku një femër dhe së paku një mashkull. Të mos jenë aty të gjitha, ngase aty shkruan së paku një grua që të gjithë anëtarët mund të jenë të gjitha gratë.

Deklaratë: Vesna Nediq, Oaza, Beli Manastir, Kroaci, Konsultimet me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Për anëtarë ose anëtare të KOMRA-së nuk mund të zgjidhen personat për të cilat në çfarëdo mënyre janë përgjegjëse për shkeljen e të drejtave të njeriut dhe të së drejtës humanitare ndërkombëtare apo janë të lidhur ngushtë me persona të cilët janë përgjegjës apo janë nën hetime për vepra të tilla,

e gjithashtu nuk mund të jenë as personat të cilët kanë mbështetur apo inkurajuar kryerjen e veprave të tilla.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për paqe dhe të Drejta të Njeriut, Bile, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Nuk mendoj se është me rëndësi nga se veç më janë të përfaqësuar përmes shteteve. Nëse përfaqësues janë për shembull të përkatësisë së pakicës serbe, aty është edhe Serbia dhe ashtu më tutje, por prapë se prapë është mirë që të gjinden, nga shkaku i të tjerëve mu [popullit] minoritar të cilët nuk janë të përfaqësuar në shtetet nënshkruese të marrëveshjes.

Deklaratë: Draga Solar, Dokumenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Do të ishte mirë që në secilin shtet, pra në ish republikat e Jugosllavisë, ndoshta të jetë një pjesëtarë por jo pjesëtarë, që i thonë i popullit domicil, të themi konkretisht kroate, do të ishte pa lidhje që të jetë Serb, por do të ishte e nevojshme të jetë Hungarez.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për paqe dhe të Drejta të Njeriut, Bile, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Aftësia psiko-fizike nënkupton diçka që mund ta ofendojë kandidatin e mundshëm. Mendoj se kjo është fjalë e tepërt, sepse në aspektin psiko-fizik janë të aftë të gjithë ata të cilët do të propozohen.

Deklaratë: Vasil Sinistaj, Këshilltarë, Komuna e Qytetit të Tuzit, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumëraciale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Ministria për pakicat, ti marrë parasysh palët që kanë qenë në konflikt. Për shembull, nëse Ministria për pakica dhe Ministria e Drejtësisë së Serbisë propozon që në komision të ketë hungarez, mendoj se është e pakuptimtë, do të ishte absurde. Por, aty do të duhej të jetë një përfaqësues shqiptar, sepse konflikti në Serbi ka qenë mes shqiptarëve dhe serbëve.

Deklaratë: Visar Demiri, Shoqata e ish të burgosurve politik, zyra në Viti, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

Mendoj se kjo “fizike” nuk duhet të jetë kriter për anëtarësim. Mendoj se barriera fizike nuk duhet të jetë pengesë, apo që personi duhet të jetë i diplomuar, sepse me këtë ne po i largojmë njerëzit të cilët janë humanist, e që ndoshta nuk kanë arsimit të lartë.

Deklaratë: Lush Krasniqi, anëtar i familjes së viktimave, Gjakovë, Kosovë, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Mua më ofendon fakti që në këtë statut (draft) thuhet se njerëzit në KOMRA duhet të jenë me arsimim të lartë. Çka do të thotë kjo? Sipas meje, do të thotë se pjesa tjetër e njerëzve janë të çmendur, budalla, të padijshtëm.

Deklaratë: Alia Hoxhiq, Shoqata e fëmijëve të vrarë në Sarajevë së rrethuar nga '92 deri '95, v; Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Propozoj që të ndërrohet termi "do të tentojë" me termin "obligohet".

Deklaratë: Milan Reljiq, përfaqësues i familjeve të viktimave, Shoqata Strugë, Biosanska Grahovë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Do ta marrë shembullin e Malit të Zi. Duhet të jenë dy ose tre anëtarë nga Mali i Zi. Nëse do të ishin të nacionalitetit malazez, do të kuptohet se në Malin e Zi viktimat janë vetëm të nacionalitetit malazez, e jo edhe boshnjakë, shqiptarë apo tjerë. Pra, duhet të angazhohemi që të jetë përfaqësim reprezentativ i cili në mënyrë objektive do ta shikojë nivelin e krim-it, por edhe të viktimave në trevat e veçanta.

Deklaratë: Amir Kulagliq, Gratë e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) është e nevojshme të definohet saktë funksioni politik.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

„Kriteret për zgjedhjen e anëtarëve /anëtareve të komisionit“, paragrafi 4. paragrafi a, propozoj që kjo si e tillë të fshihet. Kush ka mundë, në cilëndo pjesë të ish vendit tonë, t'i kundërvihet strukturës shtetërore të atëhershme? Ai do të shpallej menjëherë ose tradhtarë ose do ti kishte ndodhë diçka që do ta kishte humbë jetën.

Deklaratë: Miloslav Stojković, Qendra për mbrojtjen e familjeve e viktimave të luftës në Kosovë e Metohi, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Unë si njeri, jam kundër këtij neni, sepse, mendoj se diskriminon një numër të madh të qytetarëve në territorin e ish RSFJ-së (...) Unë nuk besoj se të gjithë kanë qenë kriminel luftime (...) Pse do të bënte krim luftime një ushtar profesionist? Detyrimisht detyron urdhër, mendoj që kjo nuk duhet të ketë vend në një tekst të tillë të statutit.

Deklaratë: Veljko Viteviq, mbrojtës, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Nëse ai person ka qenë pjesëtarë i ndonjë strukture sigurie, ushtarake, policore apo informative (...) ai nuk mund të jetë person objektiv, ai nuk mund të gjykojë në mënyrë objektive. Sepse ai do të ketë punë me kolegët e tij, me ish ushtarët e tij, me ish policët.

Deklaratë: Faton Ademi, Balkan Investigative Reporting Netëork, Kosovë, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) propozoj (...) që paragrafi (...) b, eventualisht të ridefinohet dhe të jetë – formacionet parapolicore, paraushtarake, (...) por faktet flasin se të këqijat më të mëdha në tërë territorin e ish Jugosllavisë e kanë bërë ato formacione, të cilat kanë pasë legjitimitetin.

Deklaratë: Miloslav Stojković, Qendra për mbrojtjen e familjeve e viktimave të luftës në Kosovë e Metohi, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Kush do të jetë ai që do të verifikojë kriteriumin (...) cili do të jetë organi që do të merret me këtë, që metë vërtetë të përmenden të gjitha kriteret?

Deklaratë: Veljko Viteviq, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe përzgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) ngushtë të lidhur me personat të cilët janë nën hetime apo janë përgjegjës për shkelje të të drejtave të njeriut, të [drejtës] ndërkombëtare humanitare. Shikoni, kjo është i njëjti lloj i diskriminimit. Si është e mundur që fajësinë e prindit apo të të afërmit familjarë të bartet në familje apo në bashkëpunëtorë të afërt?

Deklaratë: Veljko Viteviq, mbrojtës, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) cili është ai trup apo organ i cili do ta vërtetojë integritetin e dikujt, autoritetin moral, etj? Ndërsa ata njerëz do të duhej të vërtetojnë faktet e krimeve të luftës sipas normave ligjore. Nuk është përshkruar profesioni [për komisioner].

Deklaratë: Zheljko Špeliq, Oficer nderi Kroat, Pakrac, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...) të gjitha pikat e paragrafit 4, duhet të hiqen [pikat të cilat janë mbajtur në Draft statut dhe pika e cila ishte në draftet e mëparshme të statutit: "i cili është ose ka qenë profesionist i ushtrisë, policisë, inteligjencës apo strukturave të tjera të sigurisë"]

Deklaratë: Veljko Viteviq, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...) natyra e ime është kundër, që në një nen të flasim në mënyrë afirmative dhe joafirmative, të shprehëm kështu. Sipas kësaj, tre paragrafët e parë të këtij neni na flasin për atë se kush mund të jetë anëtarë i komisionit, dhe parashtrohen kriteret e caktuara. Ndërsa në paragrafin e katërt nën pikat a), b) dhe c) flitet se kush nuk mund të jetë anëtarë i komisionit, gjegjësisht kush nuk mund të jetë anëtarë, dhe e tërë kjo është në nenin 24. Propozimi im është, nëse duam të mbesim pranë kriterëve përjashtues, apo që dikujt t'i pamundësojmë kandidimin apo propozimin për anëtarësim në atë organ, atëherë të formojmë një nen të ri, në të cilindo të parashtrohen dhe argumentohen qartë kriteret joafirmative apo përjashtuese, pra në nenin 24.a. E të mos jenë kështu të dyja së bashku.

Deklaratë: Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...) në Statut të përfshihet mënyra se si do të zgjidhen anëtarët e KOMRA-së, në mënyrë që anëtari nga Kroacia, nëse do ta marrë pëlqimin apo dritën e gjelbër nga shoqata kroate, dhe në këtë mënyrë duhet të konceptohet vendimi. Kjo do të duhej të vlejë edhe për vendet tjera...

Deklaratë: Davor Pehar, Bordi i qytetit HDA, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjurgorje, BeH, 11 dhjetor 2010

(...) neni 23., thotë – “i cili mund ta gëzojë besimin në të gjitha shtetet nënshkruese, ndërsa në nenin e rishkruar thotë vetëm “i cili gëzon besimin”. Mendoj se është shumë e vështirë të gjendet personi sipas këtyre kriterëve, prandaj ndoshta është më mirë të lihet “mund të gëzojë” sepse supozohet se personi i cili ka kualitete të larta morali, personi me integritet të lartë e kështu me radhë, potencialisht mund ta ketë besimin, ndërsa është vështirë të gjendet personi i cili do ta ketë apo gëzojë besimin në të gjashtë shtetet.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik i Universitetit të Podgoricës, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) këtu flitet për personin i cili ka dhe gëzon besimin, ajo që dua të them sipas përvojës malaziae, mendoj se do të ishte më mirë të shtohet, personi i cili gëzon “besimin e pandarë”.

Deklaratë: Edin Smilović, Fakulteti Filozofik, Universiteti në Lubjanë, studimet post diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Bëhet fjalë për përmbajtjen të përfaqësimit etnik të komisionit. E marr si shembull Maqedoninë ku është paraparë që të ketë dy përfaqësues nga dy komunitete etnike. Në Maqedoni jetojnë më shumë se dy komunitete etnike, prandaj propozoj të shtohet pjesa ku do të thuhet se përfaqësuesit nga një shtet duhet t'i kenë parasysh viktimat nga të gjitha komunitetet etnike të cilat jetojnë në atë shtet.

Deklaratë: Miroslava Simonovska, Shkolla e lartë e gazetarisë dhe marrëdhënieve me publik, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) dikush që mund të japë dorëheqje sot, pas dy vitesh mund të inkadrohet në KOMRA-në, për shembull, politikani i cili ka qenë aktiv atëherë dhe është edhe sot, mund të kyçet në KOMRA, ndërsa ka bërë krime të mëdha gjatë luftës nacionale.

Deklaratë: Damir Nikoćević, Fakulteti i shkencave politike, Herceg Novi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) e keni shkruar “funksion i shquar politik” (...) mendoj se duhet të shkruhet një term shumë më i saktë, dallimi mes funksionit politik dhe funksionit të shquar politik është shumë i madh, duhet të jetë shumë më precize edhe pse thoni se nuk do të tentoni ti theksoni të gjitha termet politike, në këto do të mund të thirren shtetet kur do të pranohet iniciativa, prandaj duhet paraprakisht të krijojmë mbrojtjen nga kjo.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik, Universiteti në Podgoricë, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) sipas mendimit tim ajo që është paraqitë këtu është paksa e tepërt, si “anëtarë i komisionit nuk mund të jetë personi i cili është ngushtë i lidhur me personin e gjykuar, akuzuar apo i cili është nën hetime për atë lloj veprë”. Mendoj se kjo është mënyrë mesjetare e kufizimit të asaj se kush do të jetë anëtarë, sepse dikush mund të jetë për shkaqe objektive ngushtë i lidhur me atë person, por ti ketë qëndrimet dhe veprimet diametralisht të kundërta nga ai person (...) që të mbrohem nga konflikti i interesave mund të propozojmë që ai person të tërhiqet nga votimi apo çfarëdo veprimi tjetër.

Deklaratë: Pjesëmarrës i paidentifikuar, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) paksa më frikëson momenti a do të pranoni viktimat me të vërtetë të dëshmojnë nëse i shohin pjesëtarët ushtarak apo të strukturave paramilitare

re [si anëtarë të KOMRA-së], a do ta kenë akoma qëndrimin për KOMRA-në si e pavarur, e pa politizuar [organ].

Deklaratë: Natasha Stamenković, Fakulteti Juridik Justiniani i Parë, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Pra, t'i propozojmë grupit punues që ta heqë këtë pjesën për pozitën e shquara politike, dhe të thotë: se nuk mund të jetë personi nga asnjëra strukturë nëse për të ekzistojnë indikacione serioze, dyshime serioze se ka kryer veprë penale.

Deklaratë: Natasha Kandia, Fondi për të Drejtën Humanitare, Këshilli Koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me veteranët mbi draftin e Statutit të KOMRA-në, Shkup, Maqedoni, 18 dhjetor 2010

Njëjtësimi i procedurës në përzgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit

Në secilën palë kontraktuese, zgjidhen anëtarët/anëtares e Komisionit, sipas procedurës së njëjtë, të paraparë me këtë Statut.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Sipas mendimit tim duhet të shkruhet "shteti nënshkruar marrëveshjen".

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Kandidimi i anëtarëve dhe anëtareve

Shoqatat e qytetarëve, institucionet arsimore, institucionet shkencore, bashkësitë fetare, sindikatat ose 30 qytetarë të palës kontraktuese mund të propozojnë kandidat/kandidate për anëtarë/anëtare të Komisionit, i cili/a zgjidhet në atë palë kontraktuese, me pëlqimin e kandidatit/kandidates.

Procedurat e kandidimit dhe seleksionimit primar të kandidatit/kandidates në palën kontraktuese i zbaton Këshilli seleksionues.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...)kandidatin/kandidaten mund ta propozojnë organizata jofitimprurëse apo 30 qytetarë të shtetit nënshkruar marrëveshjen.

tit nënshkruar marrëveshjen. Më duket se 30 qytetarë është numër i vogël. Do të duhej të jetë së paku 100. Nuk di për çfarë arsye është caktuar 30 sepse duket jo serioze.

Deklaratë: Goran Miletić, Këshilltar ligjor për të drejtat e njeriut, Civil Rights Defenders, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) 30 nënshkrime për një punë kaq serioze për një kandidat është shumë pak (...) Ndaj kujt është përgjegjës ai kandidat?

Deklaratë: Murisa Marić, Shoqata Don, Prijedor, BiH, Konsultimet rajonale me komunitetet shumë nacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BiH, 28 gusht 2010

Ndërsa, për mua propozimi prej 30 anëtarëve, është shumë i vogël, unë do t'i jepja 500 nënshkrime në mënyrë që ai person të jetë kualitativ, i cili do të dëshironte ta bëjë atë punë.

Deklaratë: dr Azra Pashalić, kryetare e Kuvendit Komunal në Prijedor, BiH, Konsultimet rajonale me komunitetet shumë nacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BiH, 28 gusht 2010

Përbërja dhe zgjedhja e Këshillave seleksionues

1. Këshillin seleksionues në secilin shtet e përbëjnë 9 anëtarë/anëtare, të cilët duhet t'i plotësojnë kriteret, të cilat vlejnë për përzgjedhjen e anëtarëve/anëtareve të Komisionit, përveç ndalesës për kryerjen e funksioneve të theksuara politike në periudhën në dy vitet e fundit para shpalljes së konkursit për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, dhe në periudhën, e cila përfshihet në kompetencën e Komisionit.
2. Anëtarët/anëtares e Këshillit seleksionues nuk mund të kandidohen për anëtarësim në Komision.
3. Tre anëtarët/anëtares e Këshillit seleksionues i emëron ministri kompetent për të drejtat e njeriut, me pëlqim të Komisionit parlamentar ose të Komisionit kompetent për të drejtat e njeriut ose marrëdhëniet ndërnacionale.
4. Tre anëtarë/anëtare të Këshillit seleksionues përzgjidhen nga anëtarët e Koalicionit për KOMRA në palën kontraktuese.
5. Gjashtë anëtarët/anëtares e parë/a të Këshillit seleksionues emërohen, gjegjësisht

zgjedhën në bazë të paragrafit 3 dhe 4 të këtij neni, në afatin prej 45 ditësh, nga dita e ratifikimit të fundit të Kontratës ndërkombëtare për themelimin e Komisionit.

6. Ministri kompetent shpall zgjedhjen e katër anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit seleksionues, dhe në afatin prej 8 ditësh shpall konkursin për zgjedhjen edhe të 3 anëtarëve/anëtareve të tjerë të komisionit.
7. Gjashtë anëtarët/anëtares të përzgjedhur më parë, do të përkushtohen që të zgjedhin tre anëtarët/anëtares të mbetur të Këshillit seleksionues, me konsensus, dhe nëse një gjë e tillë nuk do të jetë e mundur, atëherë zgjedhja bëhet me shumicë të votave.
8. Ministri kompetent, Koalicioni për KOMRA dhe anëtarët/anëtares të Këshillit seleksionues, të emëruar dhe zgjedhur në bazë të paragrafit 3 dhe 4 të këtij neni, do të sigurojnë që së paku 1/3 e anëtarësisë të përbëhet nga femrat, gjegjësisht meshkujt, dhe do të përkushtohen që të sigurojnë që 1/3 e anëtarësisë të përbëhet nga përfaqësuesit/përfaqësueset e shoqatës së viktimave, duke përfshirë edhe shoqatat e viktimave, të cilat nuk janë anëtare të Koalicionit për KOMRA, me kusht që të jenë të regjistruara, së paku tre vjet para nënshkrimit të kontratës për themelimin e Komisionit.
9. Ministri kompetent shpall zgjedhjen e Këshillit seleksionues dhe i siguron kushtet për punën e tij.
10. Me Këshillin seleksionues kryeson anëtari/anëtarja më i/e moshuar, i/e cili/a e cakton mbajtjen e seancës konstitutive në afatin prej 43 ditësh nga dita e shpalljes së konkursit sipas paragrafit 6 të këtij neni.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Mendoj se duhet të vlejën të njëjtat kritere si ato që janë për zgjedhjen e anëtarëve [të komisionit], të njëjtat kritere duhet të vlejën edhe për panelin zgjedhor (seleksionues).

Deklaratë: Simon Simonoviq, aktivist për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Tre anëtarë i emëron Ministri i të drejtave të njeriut dhe pakicave apo Ministri i Drejtësisë. Në konsul-

time me anëtarët e komisioneve parlamentare (...) për të drejtat e njeriut, mendoj se kjo është mirë.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Ministria e drejtësisë, vërteton zgjedhjen e komisionit përzgjedhor. Kjo është si të sjellim një instancë shtesë. Unë jam më shumë për ndonjë formulim i cili do të gjendej të paktën në këto tekstet tona „jep pëlqimin“.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Do të ishte më mirë që [ministria] të japë pëlqimin në vend se të konfirmojë. Atyre duhet tu ipet sa më pak ingerenca, në mënyrë që të mos keqpërdorin pozitën e tyre.

Deklaratë: Mirjana Bilopavloviq, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Koncepti paneli përzgjedhës është i papërshtatshëm, në aspektin terminologjik është i paqartë. Duhet të shkruhet organi zgjedhor, organi për përzgjedhjen e anëtarëve të KOMRA-së, etj.

Deklaratë: Branislav Raduloviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Me rëndësi është që kjo [Zgjedhja e komisionit zgjedhor] të bëhet në konsultim me anëtarët e Komisionit parlamentar për të drejtat e njeriut apo Këshillit për të drejtat e njeriut dhe pakicave, siç është në Kroaci.

Deklaratë: Vesna Tershehq, Dokumenta, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Bindshëm jam kundër që çfarëdo koalicioni i organizatave joqeveritare të ketë çfarëdo roli në një çështje formale siç është zgjedhja e komisionarëve.

Deklaratë: Dragan Popoviq, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Pse këta tre anëtarë të mos jenë – dhe këtu më pëlqen propozimi i juaj – Gjyqtari Suprem, Gjyqtari i Gjykatës Kushtetuese dhe Avokati i popullit (ombudspersoni).

Deklaratë: Branislav Raduloviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) të gjithë ne (Koalicioni për KOMRA) mendojmë se duhet të jemi koalicioni për avokim, i cili e implementon këtë proces, por nuk duhet të jemi

posaçërisht të trajtuar dhe të kemi privilegje të veçanta në propozime apo në pjesëmarrje në Panelin Përzgjedhës, kështu që ne vetë, individualisht si anëtarë të koalicionit do të kërkojmë të mos na jepen kurrfarë privilegje të veçanta.

Deklaratë: Natasha Kandiq, Fondi për të Drejtën Humanitare, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Nuk po më pëlqen që anëtarët e Gjykatave Supreme dhe Kushtetuese të përfshihen në proces. Sërish bëjë pyetjen se a mundet ndonjë kryetar i ndonjë gjykate në ish Jugosllavi të jetë i pavarur, ndoshta në Australi. Asesi. E tani – e zgjedhin shtetet, e ai në cilësinë e tij personale duhet të veprojë pavarur dhe paanshëm. Kjo s'është e mundur. Asnjë kryetar gjykate nuk mund të veprojë pavarur dhe paanshëm.

Deklaratë: Miroslub Vitoroviq, prokuror, Prokuroria për krime lufte, Republika e Serbisë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Çfarë ndodhë nëse (Ministria) nuk e miraton? Ai propozon tre, koalicioni propozon tre, së bashku i zgjedhin tre, dhe në fund të procesit Ministria e konfirmon zgjedhjen. Të kujt? Panelit Përzgjedhës. Ajo as nuk është zgjedhje e kandidatëve. Mendoj se ky paragraf është i tepërt, mund të jetë mjet i pengesave më të ulta politike në tërë procesin dhe duhet të fshihet.

Deklaratë: Branislav Raduloviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Çështja tjetër, Paneli përzgjedhës. Sinqerisht, mua kjo me ministrat nuk po më pëlqen. Një të tretën e zgjedhë grupi joformal i organizatave, një të tretën tjetër e zgjedhin ministrat në shtete të ndryshme shumë të ndryshëm, dhe pastaj ata së bashku zgjedhin një të tretën e mbetur. Ndoshta do të duhej marrë funksionet të cilat janë vetvetiu të pavarura, dhe që njerëzit në panel të përfaqësohen për nga profesionet. Për shembull, në secilin shtet le të jetë anëtar i panelit ombudspersoni (Avokati i popullit), Kryetari i Gjykatës Supreme dhe Kryetari i Gjykatës Kushtetuese (i cili edhe mund të udhëheqë panelin sepse në shume shtete ky funksion ka peshë të madhe). Propozimi ynë ka qenë Rektorët e Universitetit, e për këtë mund të flitet akoma?

Deklaratë: Dragan Popoviq, YIHR, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) tre anëtarë i emëron Ministri i të drejtave të njeriut dhe pakicave. Nëse shikoni se çka punon Ministria për mbrojtjen e drejtave të njeriut dhe pakicave në Malin e Zi, nëse do të shihni çka ka punuar

deri tani, atëherë mund të themi se më së shumti i ka mbrojt ata të cilët i kanë bërë këto padrejtësi edhe tani e bënë të njëjtën, e mbron padrejtësinë. Prandaj nëse këtë ia leni atij të vendosë, nuk e di se si do të bëhet. Do të keni diçka që nuk është qëllimi i kësaj për çka po flisni.

Deklaratë: Mehmet Bardhi, Lidhja Demokratike në Malin e Zi, Ulqin, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Do të thotë, Ministri përgjegjës për të drejtat e njeriut apo Ministri i Drejtësisë i zgjedhë tre anëtarë, anëtarë për KOMRA-në nga ai shtet apo Kosova tre, tre me konkurs, dhe këtë e konfirmon kuvendi komunal, pasi që ajo megjithatë është organ parlamentar i cili përfaqëson skenën politike aktuale në pozitë në atë shtet, se është ai që vendosë.

Deklaratë: Miodrag Linta, Kryetar i Koalicionit për refugjatët në Republikën e Serbisë, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

„Ministria për të drejtat e njeriut dhe të pakicave dhe Ministria e drejtësisë konfirmojnë”, por ata nuk konfirmojnë, ata japin pëlqimin. Ne nuk presim nga ata të konfirmojnë, ne nuk duam nga ata të kenë ingerenca ndaj diçkaje që nuk është pronësi e tyre intelektuale.

Deklaratë: Mirjana Bilopavlovic, Delfin, Pakrac, Kroaci, Konsultimet rajonale me komunitetet shumënacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

(...) “në mbledhjen e parë konstituive anëtarët dhe anëtarët e KOMRA-së do të përpiqen ta zgjedhin kryetarin apo kryetaren e KOMRA-së dhe ta përpilojnë rregulloren...” në statut nuk mund të thuhet se „do të përpiqen” ta përpilojnë rregulloren dhe ta zgjedhin kryetarin, por (...) „në mbledhjen e parë përpilohet rregullorja dhe zgjidhet kryetari”; me ate që ndoshta do të duhej të sqarohej më saktë definimi i çështjes së dy të tretave të shumicës. Dhe mënyra e kandidimit të kryetarit, të mos vijmë në situatë që shtetet mes veti të llobojnë, Serbia dhe Kroacia kundër kandidatit nga Bosnja, kjo [KOMRA] do të nënkuptonte me mijëra kandidatë të aftësuar mirë, profesionist të koordinuar në mënyrë të përkryer në shtetet të cilat janë të gatshme të bashkëpunojnë. As nuk e kemi atë sasi të njerëzve, gjegjësisht mjete për ti paguar ata, e as koordinimi nuk është anë e jona e fortë, te të gjithë ne në Ballkan, e as shtetet tona nuk funksionojnë në mënyrë të përkryer. Poqese kjo ka lidhje me donacionet, atëherë të negociojmë me të gjitha shtetet tona çështjen e financimit të rregullt nga buxhetet e shteteve, dhe të mos kufizohemi vetëm në dy vite.

Deklaratë: Mirsad Jusufović, koordinator për bashkëpunim ndërkombëtarë në Komunën e Novi Pazari, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumë nacionale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

(...) në të gjitha shtetet ekzistojnë shoqatat e komunave, në Serbi është Konferenca e përhershme e qyteve, në Malin e Zi gjithashtu ekziston Asociacioni i komunave. Mendoj se do të ishte mirë të jetë një përfaqësues i komunave, nuk është e thënë të jetë kryetari i komunës, por dikush që ato shoqata apo asociacione e përzgjedhin. Nëse i kemi përfaqësuesit nga qeveria, përfaqësues nga sektori jo-qeveritar, mendoj se atëherë ai do të ishte një tregim i mirë, dhe në këtë mënyrë komunat do të lidheshin me këto aktivitete.

Deklaratë: Tarzan Milosheviq, kryetar i Komunës në Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime nacionale me komunitetin lokal në Mal të Zi, Podgoricë, 14 shtator 2010

Ministria e drejtësisë së Bosnë e Hercegovinës nuk mundet t'i sjellë vendimet pa Republikën Serpska dhe Federatën. Dhe, afati është i shkurtë.

Deklaratë: Dragislav Mijanović, përfaqësues i Shoqatës së invalidëve ushtarak të Komunës së Zvornikut, BeH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) thotë se – "Komisioni zgjedhor në secilin shtet do të përbëhet nga nëntë anëtarë të cilët duhet ti plotësojnë kriteret të cilët vlejnë edhe për zgjedhjen e anëtarëve të komisionit, përveç për kryerjen e funksionit të caktuar politik". Pra, funksioni i shquar politik, para kësaj nuk përshkruhet askund, e as nuk përmendet.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Për çfarë arsye është e obligueshme barazia gjinore dhe pse po i jepet përparësi në krahasim me gjërat tjera të cilat mua po më duken më të rëndësishme, gjegjësisht që aty të jenë përfaqësuesit e shoqatave apo të popujve pakicë?

Deklaratë: Ivan Djuriq, Akademia për diplomaci dhe siguri, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Zgjedhja e kandidatëve/kandidateve për anëtarësim në Komision nga ana e Këshillit seleksionues

1. Këshilli seleksionues, në secilin shtet, në afatin prej 8 ditësh nga dita e mbajtjes së mbledhjes konstitutive, shpall konkurs për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, në afatin prej 30 ditësh.

2. Në afatin prej 8 ditësh, nga dita e mbylljes së konkursit, Këshilli seleksionues shpall në internet faqen e Ministrisë kompetente sipas Nenit 27, paragrafi 3, si vijon:

- a. Numrin e përgjithshëm të kandidaturave të arritura;

- b. Listën e emrave të kandidatëve/kandidateve, kandidaturat e të cilëve do të shqyrtohen,

3. Këshilli seleksionues mund të vendosë që t'i intervistojë të gjithë ose disa prej kandidatëve/kandidateve. Intervista është e hapur për publik.

4. Këshilli seleksionues mund të kërkoj informata për kandidatin/kandidaten nga organet shtetërore dhe institucionet publike, ndërsa ato janë të obliguara që në kërkesë të Këshillit për qasje në informata të përgjigjen më urgjentisht.

5. Këshilli seleksionues përkushtohet që të gjitha vendimet t'i marrë me vendim unanim, ndërsa, në rast kur konsensusi nuk mund të arrihet, do të vendoset me shumicë prej 5 anëtarëve/eve.

6. Këshilli seleksionues e vlerëson plotësimin e kushteve të kandidatëve/kandidateve, kandidaturat e të cilëve i ka marrë në shqyrtim dhe e ngushton përzgjedhjen në listën e cila përmban numrin për dy deri në tre herë më të madh të kandidatëve dhe kandidateve nga numri i anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, të cilët zgjedhën në palën kontraktuese.

7. Në afatin prej 40 ditësh, nga dita e mbylljes së konkursit Këshilli seleksionues shpall listën e kandidatëve/kandidateve, dhe të njëjtën ia dërgon, po të njëjtën ditë, kryetarit/kryesisë së palës kontraktuese.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Lidhur me dilemën e cila u përmend, komisioni zgjedhor (paneli përzgjedhës) ia dorëzon listën kryetarit, kryesisë së shtetit, unë mendoj se kjo është çështje e cila mund të zgjidhet me ligjin të cilin duhet ta miratojmë. Pra, nuk jam i sigurt a duhet të qëndrojë kjo këtu, kjo është ligjore, a mund të qëndrojë para se të miratohet ligji.

Deklaratë: Tin Gazivoda, Qendra për të Drejtat e Njeriut, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) pasi që të gjitha shtetet në rajon e kanë ligjshmërinë si organin më të lartë, pse grupi punues është përcaktuar për atë që kryetarët të kenë rolin me rastin e zgjedhjes së komesarit?

Deklaratë: Maja Miliq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) unë nuk do t'ia jepja mundësinë presidentit që të zgjedhë, por parlamentit, si një organ më i gjerë.

Deklaratë: Zaim Elezi, Këshilli i OJQ-ve boshnjake në Kosovë, Pejë, Kosovë, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

E kam një dilemë të madhe lidhur me rolin e presidencës në Bosnjë e Hercegovinë lidhur me komisionin, sepse të ne, me të vërtetë presidenca është një organ mjaft fluid me qëndrime të cilat askujt nuk i ndihmojnë përpos qëndrimeve të tyre politike. Unë, këto kompetencat e presidentit në këtë draft, do t'ia transferoja Parlamentit të Bosnjë e Hercegovinës.

Deklaratë: Borka Rudiq, Shoqata e Gazetarëve BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Pikat(...) duhet të kthehen sipas logjikës në vazhdim: 'kandidati fillimisht intervistohet, pas asaj publikohen rezultatet.'

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Gjithashtu, procedura e zgjedhjes së komisionerëve është shumë e komplikuar, duhet të thjeshtohet e tëra sepse mund të paraqesë problem.

Deklaratë: Berat Luzha, ish i burgosur politik, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet nacionale me ish të burgosurit politik mbi hartimin e statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 15 shtator 2010

(...) mendoj se paneli zgjedhor duhet ti intervistojë të gjithë (...) [kandidatët], pikërisht për shkak të përzierjes së shteteve në përzgjedhje.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik, Universiteti në Podgoricë, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...) çdo Asamble apo organ legjislativ i shteteve të cilat do të jenë shtete nënshkruese, në perspektivë kanë komitetet e përhershme të të drejtave të njeriut. Propozoj që nga ato komitete të përhershme të rrjedhin propozimet për anëtarët, e pastaj në ku-

vende të zgjidhen ata anëtarë, me faktin se ne në Republikën e Maqedonisë e shfrytëzojmë (...) Sistemin e Badenterit apo metodën e cila është e njohur sipas gjykatësit francez Robert Badenter, i cili është dy të tretat e shumicës. Dy të tretat e shumicës për tërë organin legjislativ [komitetin] dhe dy të tretat shtesë të shumicës nga vetë organi legjislativ. Propozimi im rrjedh nga agjencionet legjislative, të cilat në shumicën e rasteve përzgjidhen me dy të tretat e shumicës, e cila njëkohësisht siguron objektivitetin dhe pajtueshmërinë politike. Në kuadër të këtij procesi vlerësor së pajtueshmëria politike është vendimtare.

Deklaratë: Timço Mucunski, Fakulteti Juridik Justiniani i Parë, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Zgjedhja e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit nga ana e kryetarit/kryesisë së palëve kontraktuese

1. Kryetari/kryesia e shtetit kontraktues kryejnë zgjedhjen përfundimtare të anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, të cilët zgjedhin në palën kontraktuese në mesin e kandidatëve dhe kandidatëve nga lista të cilën ia dërgon Këshilli seleksionues.
2. Kryetarët/kryesitë e palëve kontraktuese e informojnë njëri-tjetrin për zgjedhjet e tyre 30 ditë nga dita kur Këshilli seleksionues ua dërgon listën e kandidatëve, para se për këtë ta informojnë publikun.
3. Kryetarët/kryesitë e palëve kontraktuese i shpallin emrat e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit 15 ditë nga dita kur të gjithë pranojnë njoftimin nga paragrafi 2 të këtij neni.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) mendoj se është shumë me rëndësi, që menjëherë t'i zgjedhim edhe zëvendësit e anëtarëve... shumë shpesh në këshille të ndryshme dhe në organe përfaqësuese, merret ai që ka të drejtën e votës si dhe zëvendësi i tij, sepse është vështirë të supozohet që të kenë mundësinë të dy të jenë prezent njëkohësisht në mbledhje.

Deklaratë: Liliana Canjuga, UDVD PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Mendoj se shteteve, gjithashtu duhet dhënë hapësirë për mundësinë e vërejtjes kur zgjedhën njëzet komisarë/e. Pra, që secili shtet, si në rastin e zgjedhjes se ambasadorëve, pastaj shteti mund të japë ndonjë veto për atë ambasador.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Pasi që në fund të kësaj procedure një rol i rëndësishëm i është caktuar kryetarit ose kryesisë, më duhet ta përsëris pyetjen e shtruar në konsultimet e deritashme, a bie kjo nën kompetencën e Kryetarit si detyrë shtesë e tij apo bie hyn nën kompetencat të cilat në disa vende i kanë institucionet shtetërore e jo Kryetari.

Deklaratë: Vesna Tershehiq, Dokumenta, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Grupi punues, si duket, ka vlerësuar se ka mbizotëruar mendimi se Kryetarët zgjedhin komisionarët. Mendoj se kjo mund të jetë zgjedhje legjitime, por gjithashtu mendoj se kjo ka një rrezik potencial, e kjo është mungesa e legjitimitetit. Nëse Kryetarët i zgjedhin komisionarët, atëherë bie një rol i madh në Kryetarët. E di se kështu ka qenë në shtetet Amerikës Latine dhe shoh se pjesa më e madhe e këtij materiali është e bazuar në përvojën e shteteve të Amerikës Latine, por duhet marrë parasysh se Kryetarët në shtetet e Amerikës Jugore, ku dominon sistemi i fortë presidencial, dhe këtu nuk kanë kompetenca të barabarta. Ne po synojmë t'i japim kompetenca Kryetarit, dhe të anashkalojmë Parlamentin (përpos në rastin e miratimit të marrëveshjes ndërshtetërore) dhe shumicën parlamentare nga zgjedhjet e komisionarit. A duhet nga zgjedhja e komisarëve të anashkalohej parlamenti si organi më i lartë i shtetit në të gjitha shtetet e ish Jugosllavisë? Pastaj vinë edhe çështjet praktike: çka nëse Kryetari dhe parlamenti nuk janë nga e njëjta shumicë Kështu që komisionarët të cilët në Kroaci do t'i zgjedhë Josipoviqi nuk do të jenë sipas vullnetit të Qeverisë, kurse pikërisht Qeveria do të jetë e ngarkuar të bashkëpunojë me Komisionin. Këto janë çështje praktike dhe politike. Theksin pikërisht e vejë në çështjen thelbësore, në të cilat unë insistoj, por këtë e shfrytëzoj si argument anësor.

Deklaratë: Dragan Popoviq, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Do të ishte e natyrshme që këtë ta bëjë Parlamenti, por kjo është çështje politike.

Deklaratë: Branislav Raduloviq, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Vetëm desha të them se nuk e kam të qartë se në bazë të çfarë kriterëve Kryetari ose Kryesia duhet t'i sjellin vendimet e tyre për zgjedhjen.

Deklaratë: Jelena Stevanqeviq, këshilltare ligjore në misionin OSBE, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Më intereson, se deri në çfarë mase, anëtarët e komisionit do të jenë të pavarur, duke marrë parasysh se do ti zgjedhin presidentët? Mendoj, se sigurisht, do të vëmë në situatë që ata do ti zgjedhin anëtarët që do të jenë të përshtatshëm për ta. Më intereson se në çfarë mënyre do të parandalohet kjo?

Deklaratë: Admir Adrovic, Forumi i të rinjve të palës Boshnjake, Rozhajë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

(...) cilat janë ato metoda, me të cilat Iniciativa për KOMRA, dëshiron të sigurojë pavarësinë e anëtarëve, dukë pasë parasysh, pasi që për shembull, në Malin e Zi, garnitura politike nuk është ndërruar në 20-të vitet e fundit, në Serbi SPS-i, është sërish në qeveri, përdërisa në Kroaci akoma udhëheqë HDZ-ja?

Deklaratë: Stevan Kandiç, student, Fakulteti juridik, Shoqata e juristëve të Malit të Zi dhe Shoqata Evropiane e studentëve të juridikut Mali i Zi, Podgoricë, Konsultimet Nacionale me të rinjtë mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 15 dhjetor 2010

(...) me rastin e zgjedhjes se anëtarëve të komisionit, mendoj se domosdo duhet të zgjidhen në parlamente, e jo nga kryetari, sepse parlamenti është organ ligjvënës, dhe ai është zgjedhur drejtpërdrejt nga vota e popullit, dhe për këtë arsye mendoj se zgjedhja në parlament është më e mirë.

Deklaratë: Edin Smailoviq, Fakulteti Filozofik, Universiteti në Lubjanë, studimet post diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Mbledhja konstitutive

1. Anëtari/anëtarja më e vjetër e Komisionit thërret mbledhjen konstitutive në selinë e Komisionit, në afatin prej 15 ditësh nga dita e zgjedhjeve, dhe e kryeson Komisionin deri në zgjedhjen e anëtarit kryesues/anëtares kryesuese.
2. Në pjesën solemne, hyrëse, të mbledhjes konstitutive të Komisionit, marrin pjesë kryetari/anëtarët e kryesisë së palëve kontraktuese.
3. Në pjesën hyrëse të mbledhjes konstitutive anëtarët dhe anëtares të Komisionit

nënshkruajnë një ekzemplar të Statutit, flasin dhe e nënshkruajnë këtë deklaratë: “Betohe me në nderin tim që funksionin e anëtarit/anëtares të Komisionit do ta kryej në përputhje me Statutin, me përkushtim, me paanshmëri dhe i pavarur, duke u përpjekur që të arsyetoj besimin e dhënë dhe të kontribuoj në realizimin e qëllimeve të Komisionit”.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) sa i përket komisionit, përmendet mbledhja konstitutive (themeluese), por askund më tutje nuk përmendet se në çfarë forme komisioni i sjellë vendimet. Përpos që është i nevojshëm kuorumi, a i sjellë ajo vendimet në takime (mbledhje)? Është e mundur që kjo të jetë e paraparë edhe më rregulloren e punës të vetë komisionit. A është e nevojshme prania fizike?

Deklaratë: Maja Miqiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Zgjedhja e kryesuesit/kryesueses dhe miratimi i Rregullosës së punës

4. Anëtarët dhe anëtares të Komisionit e zgjedhin anëtarin kryesues/anëtares kryesuese dhe miratojnë Rregulloren e punës së Komisionit në afat prej 60 ditësh nga dita e mbledhjes konstitutive.
5. Anëtarët dhe anëtares të Komisionit mund të vendosin që funksioni i kryesuesit/kryesueses të kufizohet në periudhë të caktuar kohore.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) neni 31, është “anëtarët dhe anëtares të komisionit mund të vendosin që funksioni i kryesuesit të kufizohet në periudhë të caktuar kohore”. Mendoj se nuk duhet të jetë e shkruar “mund të vendosin” por që atë duhet menjëherë ta vendosin, sepse ai është personi i cili çdoherë do të paraqitet në emër të komisionit dhe ndoshta do të duhet kufizuar periudhën kohore të atij mandati.

Deklaratë: Danilo Ajković, Fakulteti Juridik, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Kuorumi dhe vendimarrja

6. Kuorumi për punë të Komisionit ekziston kur janë prezent së paku 14 anëtarë/anëtares të Komisionit.
7. Komisioni bën përpjekje që të gjitha vendimet e Komisionit të i nxjerrë njëzëri, por, kur konsensusi është i pamundur të arrihet, së paku 14 anëtarë/e duhet të pajtohen për marrjen e vendimit.
8. Komisioni mund të vendosë që për miratimin e vendimit procedural të jetë i mjaftueshëm pajtimi i shumicës së thjeshtë, i të gjithë anëtarëve dhe anëtareve.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Kuorumi duhet të përcaktojë qartë, direkt dhe mënyrën e vendimeve. Mendoj se këto të dyja, kuorumi dhe vendimet, nuk shkojnë së bashku, nuk vjen në konsiderim. Sipas kësaj, nëse e marrim opsionin A, ajo është njëzet, do të thotë kuorumi është rreth katërmbëdhjetë, dhe për kuorum është e mjaftueshme nga katërmbëdhjetë dy të tretat që është nëntë e gjysmë. Do të thotë nëntë. Kjo do të thotë se më pak se 50 % nga numri i tërë i anëtarëve do të sjellë vendime. Nëse tani i lexojmë, nga dy „KOMRA mundet me dy të tretat”, sërish po përmendet dy të tretat shumicë, „për vendim për miratimin e procedurave konkrete mjafton të jetë pjesa shumicë e tyre”. Kjo është në kundërshtim me paragrafin 1. Pjesa shumicë e thjeshtë është shumica më e madhe se gjysma. Nëse kjo është njëmbëdhjetë, dy të tretat prej njëmbëdhjetë janë shtatë. Pra, 30% të anëtarëve apo komisari, të organit sjellin vendimin. Kjo është absurd. Pra, prania e 90 % apo dy të tretat shumicë, sipas meje, do të duhej të sjellin vendime. Kjo do të ishte, përafërsisht, nëse e shikojmë nga ana matematikore, që 60 % duhet ta sjellin vendimin.

Deklaratë: Velko Viqueviq, UDVDR PGZ, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

(...) kuorumi për vetë punën, pa vendimarrje duhet të jetë maksimum 50%.

Deklaratë: Boshko Nenezic, Qendra për monitorim, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Për kuorum dhe vendime duhet përcaktuar shumicën që është e nevojshme për miratimin e rregullave.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Vetëm një sugjerim (...) – „Komisioni synon që të gjitha vendimet të merren në mënyrë unanime, e kur nuk është e mundur të arrihet konsezeni, vendos me shumicë prej minimum katërmbëdhjetë anëtarëve“.

Deklaratë: Vesna Tersheqi, Dokumenta, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësi tranzicionale, Grupi punues: Përbërja dhe zgjedhja e anëtarëve të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) keni parashikuar që kuorumi për punën e komisionit të ketë më së paku 14 anëtarë. Kjo do të thotë se ai mund të funksionojë pa prezencë të një shteti në tërësi, përfaqësuesve të këtij shteti (...) propozimi im është që të ekzistojë një shumicë më e kualifikuar, nëse dëshironi mund ta lini edhe me këtë 2/3 (...) me shtesën që të jetë prezent së paku një anëtar nga [secili] shtet.

Deklaratë: Boban Misoski, Fakulteti i drejtësisë, Universiteti Kiril dhe Metod, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me studentët dhe të rinjtë mbi Draft statutin e KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Ndërprerja e mandatit të anëtarit/anëtares

1. Mandati anëtarit/anëtares të/së Komisionit pushon me kalimin e mandatit të Komisionit, si dhe në rastet:
 - a. Dhënies së dorëheqjes në formë të shkruar;
 - b. Vdekjes;
 - c. Vendimit të plotfuqishëm gjyqësor për kufizimin ose privimin nga aftësia afariste;
 - d. Vendimit të plotfuqishëm gjyqësor me dënim me burg të pakushtë dhe
 - e. Shkarkimi.
2. Në rastet e parapara në paragrafin 1, pika (a), (b), (c), dhe (d), të këtij neni, Komisioni e konstaton ndërprerjen e mandatit dhe për këtë e informon Kryetarin/Kryesinë e palës kontraktuese, i cili/e cila në afatin prej 15 ditësh do të zgjedhë anëtarin/anëtaren e re të Komisionit nga lista të cilën e ka përcaktuar Këshilli seleksionues në procedurën e propozimit të kandidatëve për anëtarët dhe anëtares të Komisionit.
3. Anëtari/anëtarja e Komisionit mund të shkarkohet nga detyra në rast të mosplotësimit të obligimeve nga neni 35 dhe 37, si dhe në rast të dënimit me aktgjykim të plotfuqishëm për vepër penale, e cila e dëmton integritetin dhe kredibilitetin e anëtarit/anëtares të/së Komisionit, si dhe në rastin e pamundësisë së vazhdueshme të kryerjes së punës zyrtare, për shkak të gjendjes së vështirë mendore, emocionale dhe fizike.

tësimit të obligimeve nga neni 35 dhe 37, si dhe në rast të dënimit me aktgjykim të plotfuqishëm për vepër penale, e cila e dëmton integritetin dhe kredibilitetin e anëtarit/anëtares të/së Komisionit, si dhe në rastin e pamundësisë së vazhdueshme të kryerjes së punës zyrtare, për shkak të gjendjes së vështirë mendore, emocionale dhe fizike.

4. Komisioni përcakton propozimin për shkarkim të anëtarit/anëtares, me përjashtim të tij/saj, dhe propozimin ia dërgon kryetarit/kryesisë së palës kontraktuese në të cilin është zgjedhur për anëtar/anëtare të Komisionit, për të cilin propozohet shkarkimi. Para se të përcaktohet propozimi për shkarkim, Komisioni do t'i mundësojë anëtarit/anëtares, për shkarkimin e të cilit vendoset, që të njoftohet me provat, të ngritura kundër tij/saj, që t'i paraqesë provat në dobi të tij/saj.
5. Në afatin prej 15 ditësh nga dita e dorëzimit të propozimit, Kryetari/Kryesia e shtetit vendosin për shkarkim dhe për rastin e shkarkimit, dhe zgjedh anëtarin/anëtaren e re të Komisionit nga lista, të cilën Këshilli seleksionues e ka përcaktuar në procedurën e propozimit të kandidatëve/kandidateve për anëtarësim në Komision.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Siç po e shoh (...) citohen dy mënyra të ndërprerjes së mandatit të anëtarëve. Njëri është me automatizëm: me kalimin e mandatit, në rast të dorëheqjes, vdekjes, kufizimit apo cenimit të aftësisë profesionale dhe vendimit të plotfuqishëm të dënimit me burgim. Tjetri është diskret, kur komisioni vetë shkarkon ose propozon në rast të mosplotësimit të obligimeve. Duke pasur parasysh se kjo mund të ndodhë më vonë, të konstatohet se dikush nga anëtarët/et që nga fillimi nuk i plotëson kriteret (shembull: sjelljet nxitëse-luftarake gjatë kohës së luftës apo paraqitja e ndonjë fakti të ri, apo ai person bëhet funksionar publik, etj), do të duhej edhe kjo të radhitej si bazë për ndërprerje të mandatit, por jo me automatizëm, por mund të shtohet se po që se komisioni vërteton ekzistimin apo paraqitjen e ndonjë arsyeje e cila do të ishte pengesë për anëtarësim në KOMRA, komisioni do ta nisë procedurën për shkarkim. Situata tjetër hi-

potetike është kur ndonjë anëtar i KOMRA-së është i ekspozuar ndonjë ndjekjeje penale. Deri te arritja e vendimit përfundimtar mund të kalojnë vitet, dhe natyrisht duke respektuar supozimin e pafajësisë. Megjithatë, vetë fakti se ndaj dikujt zhvillohet ndonjë proces gjykimi atëherë mund të vijë deri te humbja e autoritetit dhe besimit. Prandaj, mendoj se KOMRA duhet të përfshijë edhe nismën e procedurës e cila dëmton integritetin apo besimin e popullit në personin i/e cili/a është anëtarë/e. Komisioni do të duhej të ketë mundësinë e shkarkimit të atij/saj anëtarit/e. Por, është e mundur që shtete nënshkruese t'a keqpërdorin këtë mundësi, prandaj kjo nuk do të binte në grupin e shkarkimit me automatizëm, por do të shërbente vetëm si kusht për iniciimin e procedurës gjatë së cilës komisioni do të sjellë vendimin për shkarkim ose rekomandimin kryetarëve për shkarkim të anëtarit të komisionit.

Deklaratë: Ivan Jovanović, këshilltar ligjor në misionin OSBE në Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 Qershor 2010

Ju nuk e keni paraparë se anëtarësimi mund të përfundojë edhe me vendimin e përbashkët të organit të atij paneli apo të organit të përbashkët të KOMRA-së.

Deklaratë: Mehmet Bardhi, Lidhja Demokratike e Malit të Zi, Ulqin, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Kryetari i shtetit, që ai ta shkarkojë anëtarin e KOMRA-së, ku keni parë ju kështu? Pra, ju dëshironi që sërish KOMRA të mbaret nga institucionet shtetërore? Por, ju lutem, kjo nuk ka logjikë dhe për mua është e papranueshme. Kryetari i shtetit në Malin e Zi nuk është kryetar i të gjithë qytetarëve, dihet se kryetar i kujt është ai.

Deklaratë: Mehmet Bardhi, Lidhja Demokratike e Malit të Zi, Ulqin, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et mbi Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

Unë mendoj se duhet të ekzistojë një lloj i autoritetit mbikëqyrës i cili do të ketë fuqinë e shkarkimit të Komisionit.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e juristëve të Malit të Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

PJESA VIII – TË DREJTAT DHE OBLIGIMET E ANËTARËVE/ANËTAREVE DHE PERSONELIT TË KOMISIONIT

Ndërgjegjshmëria , pavarësia dhe paanshmëria

6. Anëtarët dhe anëtares, të punësuarit apo personat e angazhuar në ndonjë mënyrë tjetër në Komision, janë të obliguar që të veprojnë në përputhje me dispozitat e këtij Statuti dhe akteve tjera të cilat i nxjerr Komisioni, me ndërgjegje, me paanshmëri dhe në pavarësi nga interesat e cilësdo partie politike, qeverie ose organeve të tjera të pushtetit, grupeve të interesit ose të cilit do personi.
7. Anëtarët dhe anëtares e Komisionit si dhe personat e tjerë të punësuar në Komision nuk mund të ushtrojnë çfarëdo lloj aktiviteti tjetër i cili do të mund të rrezikonte kryerjen e detyrave të Komisionit ose të sjellë në dyshim pavarësinë dhe paanshmërinë e tyre. Anëtarit/anëtarja e Komisionit dhe të punësuarit e tjerë në Komision janë të obliguar që Komisionit t'i paraqesin konfliktin ekzistues, ose të mundshëm të interesit.
8. Nëse Komisioni kupton që anëtarit/anëtarja e Komisionit ose i punësuar/e punësuar në Komision kanë konflikt interesi, do të përjashtoj atë person nga veprimi i mëtejshëm për çështje e cila është e përfshirë me konflikt interesi , ose do të ndërmarrë masa me qëllim të shkarkimit, gjegjësisht largimit të përkohshëm të anëtarit/anëtares gjegjësisht të largojë nga puna të punësuarin/punësuarën nga Komisioni.
9. Nëse Komisioni nuk do të jetë i informuar me kohë për rrethanën e cila rezonon në konflikt interesi për anëtarin/anëtares e Komisionit ose person tjetër të punësuar në Komision, dhe ai person merr pjesë në vendimmarrje ose ndërmerr veprime për çështjet që nënkuptojnë konflikt interesi, Komisioni, me t'u njoftuar për një rrethanë të tillë, do të përsërisë shqyrtimin e asaj prove, përkatësisht do të nxjerrë vendimin, dhe nëse është e domosdoshme që të siguroj që vendosja lidhur me atë çështje të përsëritet, përkatësisht që veprimin ta zbattoj përsëri, pa pjesëmarrjen e atij personi.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) Ky nen (...) është kyç, vendimtar, më i rëndësishmi dhe vendimtar. Duhet të forcohet në mënyrë që të mos na humb nga sytë.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Anëtarët dhe anëtares e KOMRA-së duhet të veprojnë ndërgjegjshëm, me përkushtim, në formë të pavarur dhe të paanshme. Pjesa tjetër e [fjalisë] është w tepërt dhe duhet të fshihet.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Duhet të thuhet "marrin kompensim për punën e tyre".

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Privilegjet dhe imuniteti

1. Me qëllim të ruajtjes së pavarësisë së Komisionit dhe veprimtarinë e saj të papenguar, anëtarët/anëtares e Komisionit dhe të punësuarit/punësuarat në Komision, gjatë kohës së kryerjes së funksioneve të veta gëzojnë privilegjet dhe imunitetet si vijon:
 - a. Imunitet nga paraburgosja dhe sekuestrimi i bagazhit personal;
 - b. Imuniteti nga të gjitha llojet e procedurave ligjore, në raport me mendimin e shprehur dhe veprimin, me mirëbesim, brenda kornizave të kryerjes së detyrave, dhe
 - c. Përfshirjen nga çfarëdo kufizimi të lirisë së lëvizjes në raport me kryerjen e punëve dhe detyrave të Komisionit dhe në lidhje me vajtje ardhjet në shtetin në të cilin kryejnë funksionin.
2. Imuniteti i paraparë në paragrafin 1 pika b. të këtij neni, në raport me shprehjen e mendimit mbetet në fuqi edhe pas pushimit të detyrës si anëtarë/anëtares e Komisionit, gjegjësisht me përfundimin e angazhimit në Komision.
3. Komisioni ka për obligim t'i ia heqë imunitetin anëtarit/anëtares dhe të punësuarit/punësuarës, nëse vërteton se imuniteti do të sjellë pengesa në rrjedhat e drejtësisë

dhe do të rrezikojë besimin e opinionit në punën e Komisionit.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Imunitet keni vetëm në hapësirat e shtetit tuaj, unë nuk mund t'ua garantoj imunitetin në hapësirat e shteteve tjera, përveç nëse marrëveshja ndërkombëtare siguron se të gjithë personat [anëtarë të KOMRA-së] do të kenë imunitet në tërë hapësirën, e cila pastaj pa nevojë hap pyetjet serioze ligjore.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Imuniteti nga burgimi, nuk është e drejtë absolute. Unë pyes, çfarë nëse ndonjëri anëtarë do të zihej në kryerje të ndonjë veprë penale.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Mbrojtja e burimeve dhe të dhënave të besueshme

Anëtarët dhe anëtares e Komisionit, të gjithë të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar në ndonjë mënyrë tjetër nga ana e Komisionit, kanë për obligim të ruajnë fshehtësinë - e të gjitha të dhënave për të cilat kanë mësuar gjatë kohës së kryerjes së detyrave në Komision, duke përfshirë identitetin e personit, i cili ka dhënë informatat me kusht të konfidencialitetit për identitetin e tij, dhe që ato të mos i shfrytëzojnë për qëllime personale, për aq kohë sa Komisioni nuk vendos që ato të dhëna t'i publikoj në formë të njoftimit zyrtar. Ky obligim nuk ka të bëjë me faktet e njohura publikisht.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) "mbrojtja e burimeve dhe të informatave konfidenciale". Mendoj se këtë duhet formuluar më mirë, kjo që shkruan se janë të obliguar t'i ruajnë të gjitha informatat të cilat i marrin në kuadër të punës së KOMRA-së, mendoj se nuk është e qëndrueshme. Poenta e KOMRA-së është që faktet të publikohen, e jo të ruhen si fshehtësi të raportit përfundimtarë (final), sepse në fund të fundit ky është qëllimi i dëshmime publike.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut në Kroaci, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me

OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Mbrojtja e burimit dhe informative konfidenciale, që ata duhet të mbajnë sekrete të gjitha informatat të cilat i marrin në kuadër të punës në KOMRA, mendoj se gjithashtu është problematike. Mund të definohet se ata ato duhet t'i mbajnë sekrete gjatë kohëzgjatjes së mandatit të KOMRA-së, pra derisa KOMRA zhvillon hetimet e kështu me radhë, ata duhet ti ruajnë si sekrete, sepse që të mos mund të ndikohet në një ose tjetër mënyrë, por mendoj se nëse kështu mbetet, që është problematike sepse, sërish, ideja është që faktet të paraqiten publikisht.

Deklaratë: Mario Mazhiq, Iniciativa e të rinjve për të drejtat e njeriut, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Prandaj, nëse KOMRA i merr ato kompetenca dhe te ajo bartet mundësia e pranimit të dokumenteve konfidenciale, ai sigurisht duhet të ketë karakter besues të dokumentit, gjeësisht formën e dokumentit deri në atë masë në të cilën këto dokumente u janë dorëzuar, dhe mendoj se ky është kufiri më i ultë deri te i cili mund të shkohet, përtej kësaj sigurisht askush nuk do të pranonë të dorëzojë dokumentet.

Deklaratë: Toma Vishnjiq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Kështu, propozimi im do të ishte që ndoshta do të ishte mirë të shkohet me një ide prej fillimit që shtetet të obligohen. E di se kjo është tejet ambicioze, por të obligohen të japin dokumente sekrete, dhe në këmbim shteteve... njerëzit që do ti shikojnë ato dokumente, nuk guxojnë ti publikojnë e as të flasin për to. Mendoj se ndoshta ky do të jetë një balans në të cilin shtetet do të pranonin.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

PJESA IX – STRUKTURA E KOMISIONIT

Sekretariati Ekzekutiv dhe paralelet tematike

1. Komisioni vendos zyrën qendrore në Sarajevë, me emërtimin Sekretariati Ekzekutiv, detyra e të cilit është që të ofrojë mbështetjen teknike dhe administrative, si dhe operative për anëtarët e Komisionit, dhe

koordinon punët mes zyrave të ndryshme dhe departamenteve tematike, të cilat i krijon Komisioni.

2. Komisioni emëron dhe shkarkon Sekretarin ekzekutiv, si dhe shefat e departamenteve tematike.
3. Të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar në punën e Sekretariatit ekzekutiv dhe në departamentet tematike të Komisionit, angazhohen pavarësisht nga shtetësia e tyre.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) "KOMRA ka të drejtën të zgjedhë dhe të emërojë shefat e ekipeve hulumtuese... sipas rekomandimit të zyrave në shtetet kontraktuese", por nuk është e obligueshme. Unë mendoj se shefat e ekipeve hulumtuese caktohen për arsye se janë profesionistë, sepse e kanë atë përvojë që të garantojnë se ata me punën e tyre do të arrijnë të realizojnë atë që është e nevojshme për tu realizuar hulumtimi për rastet e caktuara. Nuk duhet që zyrat të propozojnë liderët e ekipeve, udhëheqësit e ekipeve hulumtuese, meqë ato i bënë Komisioni në përputhje me njohuritë e nevojshme dhe përvojën në lidhje me rastet specifike të krimit dhe të hetimit.

Deklaratë: Natasha Kandiç, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) e dobishme që në rekomandim të zyrave në shtetet kontraktuese të emërohen shefat, posaçërisht në mënyrën siç e ka paraparë grupi punues. Pra, ata nuk janë të obliguar ta respektojnë atë, nuk janë të obliguar por mendoj se është me rëndësi që atë ta bëjnë sipas rekomandimit të zyrave.

Deklaratë: Vesna Tersheciç, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

Zyrat e Komisionit në palët kontraktuese

4. Komisioni i themelon zyrat në palët kontraktuese dhe me propozim të Sekretarit Ekzekutiv i emëron dhe shkarkon personat në krye të tyre.
5. Komisioni në Sarajevë, në konsultë me Sekretariatin Ekzekutiv në Sarajevë dhe në zyrën e shtetit kontraktues, mund të themelojë

ekipet mobile hetuese dhe zyrat rajonale në vendet tjera në territorin e shtetit kontraktues, dhe t'i emërojë dhe shkarkojë shefat e ekipeve, gjegjësisht të zyrave rajonale.

6. Në propozim të Sekretarit Ekzekutiv, Komisioni mund të themeloj edhe ekipin hetues mobil, me autorizimin që të grumbullojë të dhëna në cilindo shtet kontraktues.
7. Të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar me punë në Sekretariat Ekzekutiv, paralelet dhe zyrat në palët kontraktuese dhe ekipet, angazhohen pa marr parasysh shtetësinë e tyre.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Komisioni duhet t'i ketë anëtarët të cilët do të zgjidhen në mënyrën e cila do të precizohet në një fazë të mëtejshme. Gjithashtu, në këtë departament, përveç anëtarëve, duhet të definohen edhe kompetencat e secilit organ. E kemi rastin të bisedojmë për atë cilët janë këto organe përveç komisionit, Kryetari i KOMRA-së.

Deklaratë: Vesna Simović, Shoqata e Avokatëve Mali i i, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) mendoj se do të ishte më praktike që në të gjitha (... [zyrat] (...)) të jenë të përfshirë njerëzit nga shtetet e ndryshme.

Deklaratë: Edin Smilović, Fakulteti filozofik, Universiteti në Lubjanë, studimet post diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultimet rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Arkivi

8. Sekretari Ekzekutiv konstituon Njësinë për arkiv dhe bazën e të dhënave të Komisionit, si dhe definon metodologjinë e arkivimit dhe digjitalizimin e dokumentacionit të grumbulluar.
9. Pasi të definojë metodologjinë nga paragrafi 1, më së largu 6 muaj nga konstituiimi, Njësia për arkiv dhe bazë të të dhënave shndërrohet në Arkiv dhe bazë të të dhënave të Komisionit, detyra e të cilit është të arkivojë dhe digjitalizojë dokumentacionin e grumbulluar.
10. Secila prej zyrave në shtet, është e detyruar që të themeloj njësinë për arkiv dhe

bazën e të dhënave, me ngarkesë që të arkivojë dhe digjitalizojë dokumentacionin, të cilin e ka grumbulluar në territorin e saj. Këto njësi, më së largu, 6 muaj nga themelimi, shndërrohen në arkiv dhe bazë të të dhënave në nivel të zyrës.

11. Arkivi dhe baza e të dhënave e Komisionit në Sarajevë do të unifikohet me njësitë për arkiv dhe bazën e të dhënave të zyrave në shtetet kontraktuese, më së voni 3 muaj para se të pushoj puna e Komisionit.
12. Më së paku 15 ditë para përfundimit të punës së Komisionit dorëzohen kopjet e lëndës së unifikuar arkivore dhe bazës së të dhënave, arkivave shtetërore të palëve kontraktuese dhe/ose institucioneve, të cilat disponojnë kapacitete për ruajtjen e tyre.
13. Lënda arkivore dhe baza e të dhënave të Komisionit, pas pushimit të punës së Komisionit, janë të hapura për qasje të pakufizuar ndaj të gjitha institucioneve dhe personave të interesuar, përveç dokumentacionit, i cili i nënshtrohet obligimit për ruajtjen e sekretit të të dhënave.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Çështja e arkivimit të gjithë këtij dokumentacioni me rëndësi të fakteve historike, e kështu me radhë. Duhet secili shtet t'i ruajë në arkivin shtetëror të tij. Ai është vendi i vetëm si shtëpi apo si thesar, ku ruhen e vërteta dhe dokumentet.

Deklaratë: Mirko Kovačiq, Nënati e Vukovarit dhe Shoqata e familjeve të zhdukurve dhe të rrëmbyerve, Vukovar, Kroaci, Konsultimet Lokale me shoqërinë civile mbi draftin e Statusit të KOMRA-së, 14 korrik 2010

PJESA X – FINANCIMI I KOMISIONIT

Financimi

14. Komisioni financohet nga kontributet e palëve kontraktuese dhe donacionet.
15. Kontributet e anëtarëve paraqesin kontributin nga mjetet vjetore buxhetore të palëve kontraktuese, të cilat përcaktohen në

procedurën e rregullt buxhetore përderisa zgjatë puna e Komisionit.

16. Kontributet e palëve kontraktuese përcaktohen në vlera nominale, të cilat janë në pajtim me përqindjen e shteteve anëtare, në vlerën e përgjithshme të caktuar, e cila është e domosdoshme për funksionimin e Komisionit.
17. Palët kontraktuese do të arrijnë marrëveshje për kontributet e nevojshme për punën e Komisionit.
18. Donacionet sigurohen nga burimet e ndryshme, si nga organizatat ndërkombëtare, po ashtu edhe nga personat juridik vendorë.
19. Donacionet paraqesin „mjetet me të cilat udhëhiqet direkt“ dhe shfrytëzohen në pajtim me kontratat, të cilat Komisioni do t'i lidhë me organizatat ndërkombëtare dhe personat vendorë juridik.
20. Kontributeve për Komisionin në natyrë, duke përfshirë edhe kontributet e palëve kontraktuese, nuk mund të vlerësohen si pjesë e kontributit sipas Nenit 42, paragrafi 2.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) një pjesë e financimit të jetë nga ajo që tani në Kroaci është në nismë, që krimi nuk vjetrohet, as ai i lidhur me krimet financiare dhe krimet e luftës. Pra, nëse merren paratë nga njerëzit të cilët janë pasuruar gjatë luftës, dhe që këto të holla të shkojnë në KOMRA.

Deklaratë: Gordan Bosanac, Qendra për studime të paqes, Zagreb, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Mendoj se buxhetet e parlamenteve në ndonjë mënyrë do të duhej ta financojnë këtë komision, që përsëri do të mundësonte të gjithë këtyre opsioneve në të gjitha këto shtete të kontribuojnë në financimin e komisionit.

Deklaratë: Dishanka Gjakulla – Tushup, Lëvizja për ndryshim, Herceg Novi, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

PJESA XI – RAPORTI PËRFUNDIMTAR I KOMISIONIT

Hartimi dhe publikimi i Raportit përfundimtar

21. Tre muaj para përfundimit të mandatit të vet, Komisioni publikon raportin përfundimtar.
22. Komisioni ua dorëzon njëkohësisht raportin përfundimtar kryetarëve/kryesisë së palëve kontraktuese dhe e publikon në faqen e internetit të Komisionit, njëkohësisht e publikon në të gjitha gjuhët zyrtare të palëve kontraktuese, në gjuhën angleze, si dhe në formë audio incizimi.
23. Komisioni ka për obligim që njëkohësisht, apo pas dorëzimit të Raportit përfundimtar të bëjë publik dhe të hapur rezymenë e tij.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Do të ishte mirë nëse do të bëhej një libër i dëshmimeve, dhe nëse dikujt i intereson, mund ta lexojnë.

Deklaratë: Munira Subashiq, Shoqata e Lëvizjes së Nënave të enklavave të Srebrenicës dhe Zhepës, Sarajevë, BiH, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Përmbajtja e Raportit përfundimtar

24. Raporti përfundimtar përfshin hyrjen e fakteve relevante për krimet e luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, dhe në pajtim me detyrat e komisionit të parapara sipas Nenit 14, të Statutit, regjistrin e humbjeve në njerëz, vendeve të burgosjes, personave të burgosur dhe të personave të cilët kanë përjetuar torturë dhe rekomandimet.
25. Në mes tjerash, rekomandimet kanë të bëjnë me:
26. Hapat e mëtejshme të palëve kontraktuese drejt përparimit të mirëbesimit në mes të shteteve dhe bashkësive në territorin e RSFJ-së sëdikuishme;
27. Modelin përkatës të reparacioneve materiale dhe simbolike, mënyrën për reformimin e institucioneve si dhe mekanizmat

me të cilët sigurohet integrimi i fakteve të vërtetuara në sistemet e arsimit të palëve kontraktuese;

28. Mënyrën e përcjelljes së zbatimit të rekomandimeve të Komisionit, përfshirë edhe propozimin për themelimin e mekanizmit të veçantë për realizimin e qëllimit të tillë.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) mendoj se definitivisht në statutin e KOMRA-së do të duhej të qëndrojnë obligimi i shteteve që pasi që të dalë raporti final, raporti final të cilin do ta paraqesë KOMRA, (...) të gjeturat e raportit më vonë të shfrytëzohen veçanërisht në kurikulumin mësimorë, do të thotë në sistemin edukativ mësimorë.

Deklaratë: Slaven Rashković, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Mendoj se njëri prej rekomandimeve të komisionit definitivisht do të duhej të jetë edhe themelimi i organit apo që kjo të jetë sugjerim që të shkohet në hartimin e lëndës së përbashkët të historisë.

Deklaratë: Ivan Novosel, Legalis, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Propozimi, ligërisht nuk është obligueshmëri (detyrim). Ne i kemi 300 këshille të cilat i ka themeluar qeveria, ata sjellin raporte dhe japin rekomandime. Qeveria, këto nuk është e obligueshme ti miratojë. Kështu që, të shohim nëse është ky mekanizmi i përshtatshëm për atë që duam ne. A duam që kjo të miratohet, apo duam që të shkruhen rekomandime dhe raporti të përfundojë në mbeturina dhe të mos ketë kurrë asgjë prej tij.

Deklaratë: Antonella Baliq, Këshilli i të rinjve të Partisë Demokratike socialiste të malit të Zi, Herceg Novi, Konsultimet rajonale me të rinjtë mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Podgoricë, Mali i Zi, 29 maj 2010

Sa i përket nenit i cili flet për raportin përfundimtarë, propozoj që në bazë të gjurmëve të hapësirës (demarkacionit) metodologjik të jepet një metodologji për faktet, e tjetra për kontekstin dhe pastaj gjithashtu në raport të ndahet.

Deklaratë: Vesna Tersheć, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet rajonale me OJQ-të mbi draftin e statutit të KOMRA-së, Banja Llukë, BeH, 5 qershor 2010

(...) sugjeroj që te dëmshpërblimet simbolike të theksohet qartë se është i domosdoshëm kultivimi i kulturës së kujtesës, përmes ditëve të kujtesës

për ngjarjet e luftës, ndërtimi i përmendoreve. Prandaj, mendoj se do të ishte mirë, poqese tek dëmshpërblimet simbolike saktë të theksohet se çfarë do të thonë ato. Çështja tjetër me të cilën mendoj se do të duhej të merrej KOMRA, është që përpos ngjarjeve të egra dhe brutale nga koha e luftës në rajon, ekzistojnë edhe tregimet pozitive (...) Do të ishte mirë që në dëgjimet publike të përfshihen edhe njerëzit të cilët në kohërat e vështira (...) e kanë shpëtuar ndokënd.

Deklaratë: Ljiljana Spasić, Iniciativa qytetare, Pančevë, Serbi, Konsultimet rajonale me komunitetet shumëraciale mbi Iniciativën për themelimin e KOMRA-së, Mostar, BeH, 28 gusht 2010

Mendoj se është me rëndësi që përgjegjësia e medie-ve dhe e gazetarëve, redaktorëve të hyjë në fokusin e hulumtimeve të komisionit dhe kjo të jetë e shkruar në raport.

Deklaratë: Jovana Mihajlović-Trbovc, Instituti për Paqe, Lubjanë, Slloveni, Konsultimet rajonale me gazetarët mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Lubjanë, Slloveni, 10 shtator 2010

Mendoj, se KOMRA do ta bëjë një gabim të madh nëse në raportin e saj përfundimtar nuk do ta shkruante edhe hyrjen, e në hyrje do të shkruhet qartë terminologjia apo shprehjet çka nënkupton KOMRA me termin viktimat në kuptimin e gjerë të fjalës. Ne e kemi (...) cekë se cilat vepra dhe krime do ti hulumtojmë, por në përputhshmëri me këtë duhet ti klasifikojmë viktimat. Nëse do të kufizohemi vetëm në viktimat civile dhe ushtarake apo vetëm në vrarët dhe të zhdukurit, mendoj se do ta bënim një padrejtësi të madhe ndaj një grupi të madh njerëzish të cilët i kanë përjetuar format tjera të shkeljeve të të drejtave të tyre, e ato janë dhunimet, arrestimet e dhunshme, maltretimet psikike dhe fizike (...) atë që ndoshta po e humbim nga vëmendja është se KOMRA do ta përfundojë punën e saj me raport, ku në pjesën përfundimtare të raportit duhet të jenë rekomandimet.

Deklaratë: Amir Kulaglig, Grate e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Konsultimet rajonale me viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...)do të ishte mirë poqese këto rekomandimet kyçe të bëhen obligime për shtetet.

Deklaratë: Djordje Gunjević, viktimë civile e luftës, Parkrac Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

(...)do të dëshiroja që një nga rekomandimet e KOMRA-së të jetë që të hiqet nga mësimi fetar, dhe të aplikohet kultura e religjionit. Që çdo fëmijë të kuptojë se çfarë është feja tjetër, ndërsa bashkësitë fetare le të merren me atë me çfarë merren.

Deklaratë: Zheljka Kataniq, Shoqata e prindërve të fëmijëve dhe të rinjve me aftësi të kufizuara Leptir (Flutura), Srebrenicë, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 nëntor 2010

[Komisioni] mund të japë rekomandime, siç është tashmë një iniciativë për të shkruar një libër të përbashkët historie në nivel të tërë Ballkanit, që faktet të cilat do të vërtetohen gjatë kohës së punës së komisionit, do të duhej të futen në atë libër të historisë. Interpretimi është diçka tjetër, por vërtetimi i fakteve apo faktografia do të duhej të jetë i njëjtë për të gjithë.

Deklaratë: Renata Eremiq, Fakulteti i shkencave politike në Universitetin e Beogradit, studimet post diplomike për Paqe, Zrenjanin, Serbi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Gjetjet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut

1. Komisioni ka autorizim që në bazë të fakteve të vërtetuara, në Raportin përfundimtar të konstatoj se ekziston dyshimi serioz se personi i caktuar ka kryer krim lufte, gjegjësisht shkelje të rënda të të drejtave të njeriut. Gjetja e tillë nuk ka efekt të aktgjyqimit gjyqësor, dhe as nuk e prejudikon rrjedhën e procedurës eventuale gjyqësore.
2. Në raportin përfundimtar, Komisioni nuk mund të nxjerrë gjetjet kundër ndonjë personi, nëse nuk ka ndërmarrë të gjithë hapat e arsyeshëm, që:
 - (a) Të njoftoj atë person lidhur me qëllimin e vet, për të nxjerrë gjetjet e tilla;
 - (b) T'i komunikoj atij personi përmbajtjen e gjetjes, të dhënat në bazë të të cilave nxirret gjetja, si dhe shkaqet në të cilat është bazuar gjetja e tillë,
 - (c) T'i ofroj personit mundësinë që brenda afatit të arsyeshëm të përgjigjet në gjetjen e propozuar; dhe
 - (d) Të verifikoj të gjeturat për personin e vdekur, të paktën nga tri burime.
3. Nga pikëpamja e rasteve të cilat janë proceduar në prezencë të të akuzuarit, para Gjykatave ndërkombëtare ose vendore, Komisioni mundet që në raportin

përfundimtar të udhëzojë në aktgjykimin përkatës. Në këtë rast Komisioni mund të vërtetojë faktet e reja.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) A do të emëroni ju ndokënd apo me faktet e juaja të cilat e përshkruajnë situatën mund t'ia jepni këtë, Prokurorisë Shtetërore, DORH-së e kështu me radhë, por të mos nxirret raporti në të cilin do të shkruan: „Ne në bazë të kësaj konkludojmë se personi x, y është kryesi i veprës“. Kjo po më duket paksa e sforcuar.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Qendra për Paqe, kundër dhunës dhe të drejtave të njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Nacionale me Organizatat e Shoqërisë Civile, Zagreb, Kroaci, 1 qershor 2010

Qartë shkruan se KOMRA nuk është organ gjyqësor. Por nga përvoja e të gjitha komisioneve për të vërtetën, në fund duhet të vihet deri te raporti dhe aty disa gjëra duhet të ceken. Duhet të specifikohen faktet – kjo është ajo që e kërkojnë viktimat – kush janë kryesit potencial, etj. Në raportin përfundimtar të KOMRA-së kjo duhet të ceket sepse nëse atë e largojmë me sqarim se ajo është detyrë e gjykatës, ata për të cilët kjo bëhet nuk do të jenë të kënaqur aspak.

Deklaratë: Goran Miletiq, këshilltar ligjor për të drejtat e njeriut, Civil Rights Defenders, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Sipas mejpika "KOMRA ka autoritetin që në raportin përfundimtar të përcaktojë që faktet e mbledhura tregojnë se një person i caktuar ka kryer një krim lufte gjegjësisht shkelje të rënda të të drejtave të njeriut. Ky konstatim nuk ka efekt të vendimeve të gjykatës mund të hiqet tërësisht, ndërsa pika "Në lidhje me rastet të cilat janë proceduar, në prani të të akuzuarit, para një gjykate ndërkombëtare ose kombëtare, KOMRA në raport, mund t'i referohet dënimit të përshtatshëm" do të mund, në lidhje me rastet që janë të ndjekura penalisht, të bartet te neni [përmbajtja e raportit përfundimtar] dhe në fund vetëm (...) të vihet „KOMRA nuk përfaqëson organ gjyqësor dhe prandaj nuk vërteton përgjegjësinë individuale penale për krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të drejtave të njeriut“.

Deklaratë: Sinisha Shtimac, avokat, Split, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Mendoj se në asnjë rast, ky komision nuk guxon të lejojë, ose nuk do të duhej t'i jepen aso kompetenca që ajo të tregojë kryesin individual të krimeve.

Megjithatë, tregimi në kruesin individual të krimeve është veçanërisht e rrezikshme atje ku ata kryes tashmë janë të vdekur, sepse kjo është nga praktika, dhe ne jemi ballafaquar me këto hetime, e unë tani po flas nga përvoja personale, se në një qytet për një person me të vërtetë ka shumë fakte se ka kryer krime të konsiderueshme luftime. Natyrisht nuk e kemi të drejtën të themi se i ka kryer, por shumë fakte tregojnë se i ka kryer, dhe gjatë hetimit të gjithë dëshmitarët kanë thënë se ai i ka kryer, dhe këtu ne do të binim në problem të dyfishtë. I pari nga aspekti familjar, familja e atij kryesi potencial, natyrisht se do të ishte në interesin e asaj familjeje të mos vërtetohet se ai i ka bërë të gjitha krimet, ai ndoshta i ka bërë disa prej tyre. E në anën tjetër, kjo sigurisht në hetimet e ardhshme do të paraqiste problem. KOMRA duhet të dalë me të dhëna të cilave vërtetë do t'u besohet.

Deklaratë: Munib Halilović, prokuror, Prokuroria për krime luftime, BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Këto gjykime bëhen rregulla të së drejtës zakonsore ndërkombëtare, dhe faktet e vërtetuara me këto gjykime bëhen fakte obliguese. Prandaj këtu nuk ka diskutim, ato janë fakte të cilat përveç, natyrisht nuk është shembull i mirë, përpos nëse për ndonjë fakt KOMRA siguron dëshmi të besueshme të cilat jashtë logjikës së shëndoshë të dyshimit, i sjellin në pyetje dhe në dyshim faktet e vërtetuara në Hagë, atëherë KOMRA mund ta marrë qëndrimin e saj për te, dhe t'i vërtetojë ato fakte në mënyrë tjetër. Por mendoj se do të këtu ka hapësirë të vogël për KOMRA-në të veprojë, të ndryshoj ndonjë fakt të vërtetuar nga gjykimet në Hagë. Sa u përket gjyqimeve para gjykatare vendore, posaçërisht ato të periudhës së kaluar, ato janë, sa u përket fakteve të cilat janë vërtetuar në to, ato u janë të nënshtruara ndryshimeve, kështu që KOMRA do të ketë shumë punë, sa u përket fakteve që përmbajnë ato gjykime, nuk do të mund të marrë ad hoc si fakte të vërtetuara dhe të thotë se ato janë fakte të cilat gjyqi i ka vërtetuar dhe se ato duhet të respektohen. Gjithsesi KOMRA duhet të merret me ato fakte dhe të marrë qëndrim për to.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krime luftime BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) a do të thotë neni (...) në raportin përfundimtar të KOMRA-së se vërteton mbledhjen e fakteve të cilat tregojnë se personi i caktuar ka kryer krime të luftës, dhe a do të thotë kjo shkelje e pafajësisë? Unë mendoj se kjo dispozitë duhet të analizohet dhe

eventualisht të riformulohet nëse vlerësohet se kjo është në kundërshtim me parimet themelore të drejtave të njeriut. Por, duhet pasur gjithnjë parasysh se KOMRA nuk është organ gjykatë dhe nuk paraqet organ gjyqësor.

Deklaratë: Teki Bokshi, avokat, Gjakovë, Kosovë, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Le të themi se për krimin, nuk flasin njëjtë dy burime të pavarura. Ne duhet t'i konfrontojmë burimet në mënyrë që të arrijmë deri te e vërteta, deri te e vërteta arrihet kur konfrontohen [burime] të ndryshme.

Deklaratë: Miodrag Vuković, Partia Demokratike Socialiste, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultimet Nacionale me politikanët/et për Iniciativën e themelimit të KOMRA-së, 30 qershor 2010

A janë këto, ndoshta shkelje të të drejtave të njeriut të këtij personi i cili në një mënyrë, pa marrë parasysh në relevancën e këtyre fakteve, në opinion të paraqitet si i zbuluar apo si kryes i ndonjë veprë për çka mundet vetëm gjyqi të vërtetojë a është kryer apo jo?

Deklaratë: Branislav Vorkapić, Organizata për iniciativën qytetare, Osijek, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draft statusin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

„Të gjeturat e tilla kanë efekt të aktgjykimit gjyqësor – kjo assesi nuk duhet të qëndroj, kjo nuk ka kuptim të shkruhet. Ngase kjo është normale. Nuk mund të ketë efekt.

Deklaratë: Slavko Kecman, Shoqata për paqe dhe të Drejtat të Njeriut, Bile, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draft statusin e KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Gjithkush nga ne në mënyrë individuale, e kështu edhe KOMRA po që se është kryer veprë penale, pa marrë parasysh cila veprë, e në këtë rast veprë e krimeve të luftës, kjo atëherë duhet lajmëruar Prokurorisë shtetërore. Prandaj, të pritët raporti përfundimtar...

Deklaratë: Veselinka Kastratović, Qendra për paqe, jo dhunë dhe të Drejtat e Njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e statusit të KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

(...) ky formulim, mund të mbetet kështu. Secili qytetar është i obliguar ta raportojë (paraqesë) kryesin e veprës kriminale. Prandaj, KOMRA nuk do ta ketë kompetencën të thotë se ai e ka kryer veprën penale, por të tregojë për të gjitha të gjeturat për atë person, se të gjitha tregojnë se ai person e ka kryer veprën penale.

Deklaratë: Dragan Pjevaq, Shoqata e familjeve të të vrarëve dhe të zhduarve nga Kraina dhe Kroacia, Beograd, Serbi, Konsultimet

rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

(...) parashtrij pyetjen – çka nëse komisioni vërteton diçka dhe atë e publikon dhe pas saj zhvillohet procedura penale dhe personi lirohet dhe vërtetohet se ai nuk e ka kryer veprën (...) Nuk mundemi që në interes të të drejtave të njeriut, poashtu të shkelim të drejtat e njeriut.

Deklaratë: Jasminka Bilosh, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Kush do të jetë para komisionit, kush do të jetë kompetent, kush do të vlerësoj faktet e caktuara të cilat ne i kemi mbledhë, tregojnë në atë se personi i caktuar ka kryer krim lufte? Paj, e dini si, këtë e kanë vështirë ta caktojnë gjykatësit. Ata janë njerëz të cilët kanë përvojë, të cilët dinë ta bëjnë punën e tyre, ata duhet ta vërtetojnë(përcaktojnë) këtë.

Deklaratë: Jasminka Bilosh, avokate, Kroaci, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Unë mendoj se KOMRA duhet absolutisht ta ketë kompetencën që në raportin e saj të mund të tregojë se një person i caktuar ka kryer krim lufte. Sepse, nëse KOMRA do të vazhdojë të bëjë vetëm mbledhjen e dëshmive të viktimave, mendoj se nuk kanë bërë shumë.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OEBS-së në Serbi, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...)një propozim konkret, në fillim shkruan "komisioni ka kompetencën", propozoj që pas kësaj kompetence të shtohet "dhe obligimin"

Deklaratë: Djordje Gunjević, viktimë civile e luftës, Parkrac Kroaci, Konsultimet nacionale me bashkësitë lokale mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Pakrac, Kroaci, 22 tetor 2010

Viktimën do të duhej kompensuar me ndonjë proces, që kryesit e krimeve të luftës të dënohen edhe pas vdekjes së tyre. Kemi gjykimin i cili është zhvilluar në Beograd, për 2.300 viktima apo më saktë për 1.300 viktima nga rajoni i Komunës së Zvornikut, gjegjësisht 1.500. Fajtori është dënuar me pesë vite burg, gjë që është trishtuese. Kështu që, ato gjykata në këtë moment janë joreale, dhe mendoj se KOMRA me aktivitetet e saj do të kontribuojë deri diku. Prandaj, nga kjo arsye, si kryetar i Shoqatës së qytetarëve të kthyer, do ta mbështesë maksimalisht këtë organizatë dhe vlerësoj se ajo do të duhej të ishte mbështetje morale për viktimat.

Deklaratë: Omer Selimović, Shoqata e qytetarëve të kthyer në Komunën e Zvornikut, BeH, Konsultimet me bashkësinë lokale, Bratunac, BeH, 27 dhjetor 2010

Absolutisht, mendoj se askush në këtë botë, përveç gjykatave nuk është i autorizuar, të bëjë diç të tillë, e as KB nuk mund të themelojnë një komision, të cilin do ta autorizojë të vërtetojë fajësinë individuale (...) Nëse komisioni vjen deri te të dhënat e tilla, dhe bëhet fjalë për ndonjë person të gjallë, atëherë ato të dhëna t'ia dorëzojë prokurorit kompetent, por ajo e dhënë nuk mund të hyjë në raport.

Deklaratë: Munib Halilović, Prokuroria në BeH, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

KOMRA duhet të jetë e fortë brenda saj, sepse aty do të jenë tre popuj, përfaqësuesit e të cilëve gjenden në Kryesi dhe pyeten, të japin mendim negativ për ata politikanë. Duhet reaguuar me mjete të lejuara sipas ligjit, me njoftim përmes mediave, me presion në palët që të mos i vënë më në lista njerëzit e tillë, gjithashtu edhe në personat të cilët i mohojnë format e ndryshme të viktimave, siç është mohimi i kampeve të përqendrimit. (...) KOMRA duhet ta zgjerojë veprimtarinë e saj, të japë mendimin e saj për personat të cilët kanë bërë vepra të këqija në luftën e kaluar. Nëse mund ta bëjë këtë, pra nëse pranojnë që këta njerëz ti tregojnë, atëherë aq janë gjasat që ajo të mbijetojë.

Deklaratë: Gordan Zeljko, Bordi i Qarkut të HDZ, Mostar, BeH, Konsultimet lokale me përfaqësuesit e shoqatave të të burgosurve të kampeve të përqendrimit dhe familjeve të viktimave, Megjugorje, BeH, 11 dhjetor 2010

(...) nëse ndonjë person i caktuar nuk ka mundësi të përgjigjet në këto të gjetura, si do të bëhej atëherë kjo, sepse çfarë të bëhet nëse dikush ka vdekur, siç e përmendët rastin e zotëri Milosheviqit.

Deklaratë: Danilo Ajković, Fakulteti Juridik, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

(...)duhet të kemi shumë kujdes, sepse nuk mund ta rrënojmë njërin prej parimeve themelore që personit nuk mund ti gjykohej dy herë për të njëjtin krim, ndoshta do të mund të caktohet ndonjë normë e sanksionit moral për këta autorë të krimeve.

Deklaratë: Jovana Ramović, Fakulteti Juridik, Universiteti në Podgoricë, Podgoricë, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

Mendoj se do të duhej të gjendet ndonjë mënyrë më elegante ligjore, ndoshta te "mbledhja e fakteve tregon", për shembull "se në atë apo atë vend është kryer

Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve mbi Draft Statutin për KOMRA Beograd, Serbi, 04.12.2010.

452

krim lufte dhe ka ndodhë kjo e kjo, dhe në atë ngjarje kanë marrë pjesë ata e ata persona". Por pikërisht kështu: personi i caktuar ka kryer krim lufte, ky është formulimi të cilin mund ta japë gjykata.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Edhe mua më brengosë neni ... Do ti shmangia ato kurthe në këtë mënyrë, dhe do të thoja: „komisioni ka kompetencën që në raportin përfundimtar të konfirmojë se faktet e mbledhura tregojnë në ekzistimin e dyshimit të bazuar se personi i caktuar ka kryer krim lufte, gjegjësisht, shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut“. Dhe nuk ka nevojë për vazhdim të këtij teksti – që të mos prejjudikojë rezultatin përfundimtar të gjykatës.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokurorë, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë pajtohem plotësisht me kolegun Ibro. Pra, ai baza e dyshimit është niveli më i ultë dhe kjo do të mund të kalojë në këtë mënyrë.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, gjykatës, Banja Llukë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) më duket se vetë hyrja në klasifikimin sipas ligjit penal, gjegjësisht ligjit procedural penal, që janë ba-

zat, që është baza e dyshimit, që është përtej dyshimit të arsyeshëm, për çfarë komisioni do të jepte ato kualifikime nëse ajo fare nuk është organ gjyqësorë dhe ku nuk do të ulen juristët të cilët do të mund të vlerësojnë çka është baza, çfarë janë bazat, çfarë është përtej dyshimit të arsyeshëm. Prandaj më duket se po dalim nga ai rrethi i vicioz, më e mira është kjo që e tha Bogdani, të vihet fjala kolokviale „dyshimi serioz“ (...) Nëse ekziston dyshimi serioz se ndonjë person ka bërë diçka, mendoj që është tejet normale dhe në rregull të shkruhet kjo, e jo që për konsideratë ndaj dikujt kjo të shmanget dhe e tëra të përgjithësohet dhe të vihet në rrëfim të përgjithësuar – që disa njerëz kanë bërë diçka.

Deklaratë: Bojan Gavrilović, Qendra në Beograd për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) unë propozoj këtë formulim: „në raportin përfundimtar komisioni nuk mundet të sjellë të gjeturat për dyshimin serioz nëse nuk i ka ndërmarrë të gjitha hapat e arsyeshëm“ Më shumë jam për termin kolokvial se sa për atë ligjor, sepse mendoj se kjo e lehtëson frikën.

Deklaratë: Vesna Tersheć, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Zagreb, Kroaci, Qendra në Beograd për të drejtat e njeriut, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) shkruhet- „Ka kryer krim luftime, gjegjësisht, shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut“. Unë mendoj se duhet të futet edhe kategoria „dhe ka marrë pjesë në fshehjen e krimit“.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Osijek, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë jam kundër këtij neni në tërësi. (...) Ndërsa argumentet janë se komisioni nuk duhet të shkojë në aq detale. Mendoj se nuk e ka atë potencial që të mund të emërojë në mënyrë kualitative personat të cilët kanë qenë në atë masë të përfshirë në krim, që të mund të thuhet ashtu. Apo deri në atë masë të përfshirë në ngjarje, jo në krim, por në ngjarje.

Deklaratë: Tomislav Vishnjic, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë pajtohem me mendimin e avokatit Višnjic.

Deklaratë: Radmilo Golijanin, Lidhja për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të pronës private, Trebinje, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) baza e dyshimit është termi KPP-së dhe mendoj se më shumë do të përshtatej të thuhet se ekziston dyshimi serioz.

Deklaratë: Teki Bokshi, Grupi punues për hartimin e draftit të Statutit të KOMRA-së, anëtarë, Prishtinë, Kosovë, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Propozimi im do të shkonte në këtë kuptimin e kësaj – „komisioni ka kompetencën që në raportin përfundimtarë“, jo të „vërtetojë“, por „të paraqesë faktet të cilat tregojnë se në çfarë mënyre personi i caktuar, formacioni apo institucioni ka qenë i ndërlidhur me kryerjen e krimit të luftës apo shkeljes së rëndë të të drejtave të njeriut“.

Deklaratë: Katarina Kruhonja, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Osijek, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...)mendoj se fillimi i tij duhet të shkruhet kështu: „Komisioni ka kompetencën që në raportin përfundimtarë, kur i ka vërtetuar faktet relevante për krimet e luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të përshkruajë rolin e secilit person apo individ“.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë me të vërtetë angazhohem që në raport të përfshihen të gjithë kryesit e krimeve, sido që të jenë të gjallë apo të vdekur, për të cilët ekzistojnë dyshimet e bazuara se kanë marrë pjesë në kryerjen e krimit.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokurorë, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) emri i dikujt që është gjendur në listë dhe në dokumentin i cili do të jetë dokument i përhershëm, të cilin do ta lexojnë edhe generatat e ardhshme, si mund të thotë ai se babai apo gjyshi i tij nuk ka qenë kriminel dhe si të arsyetohet ai?

Deklaratë: Andjelko Kvesiq, Këshilli koordinues i Koalicionit për KOMRA-në, Busovqë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) në nenin 3., e përdorim termin „gjyqet nacionale“, e jo vendore. Ndërsa disa herë u theksua se do të mbledhë dokumente, parasegjithash nga organet institucionale dhe kështu me radhë nga territori i ish Jugosllavisë. Megjithatë, ka gjykime dhe gjykata tjera, gjykime nëpër Gjermani, e kështu me radhë.

Deklaratë: Jelena Stevančević, Misioni i OSBE në Serbi, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë do të propozoja që të merret parasysh për atë që është institut i vlerave të opinionit, ajo që është institut i fakteve dhe ajo që është institut i opinionit. Mendoj, se kjo është përdorë mjaft shpesh në vendimet gjyqësore të Gjykatës së Evropës, pikërisht në shpifjet vis-a-vis. Kjo është më tepër për t'i mbrojtur anëtarët e komisionit.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) unë do ta lija mundësinë që komisioni përpos fakteve të vërtetuara me vendime gjyqësore, që komisioni në raportin përfundimtarë të paraqesë edhe faktet tjera të cilat do t'i vërtetojë.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokurorë, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) të mos i kundërshtohet vendimeve gjyqësore mundësia që të vërtetojë faktet e reja.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Obligimi i Parlamentit dhe qeverisë që të shqyrtojnë Raportin përfundimtar

1. Pas publikimit të Raportit përfundimtar, kryetari/kryesia e çdo pale kontraktuese, raportin ia dërgon kryetarit të parlamentit. Në afatin prej një muaji pas pranimit të raportit, kryetari i parlamentit thërret

seancë të veçantë të parlamentit, me qëllim të shqyrtimit të gjetjeve dhe rekomandimeve nga Raporti, ose e vë në rend të ditës këtë temë, për mbledhjen e radhës. Në seancë marrin pjesë një ose më shumë anëtarë të Komisionit.

2. Në afatin prej 6 muajsh pas publikimit të raportit përfundimtar të Komisionit, qeveria e çdo pale kontraktuese miraton dhe publikon në gazetën zyrtare të palës kontraktuese qëndrimin mbi zbatimin e rekomandimeve.
3. Në një afat të arsyeshëm, pas përgjigjes nga qeveria sipas paragrafit 2 të këtij neni, kryetari i parlamentit i çdo pale kontraktuese thërret seancën speciale të parlamentit me qëllim të shqyrtimit të përgjigjes së qeverisë dhe angazhimit të mundshëm të parlamentit me qëllim të zbatimit të rekomandimit të Komisionit.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

(...) KOMRA do të duhej ta kryente punën e saj, atë ditë kur e dorëzon raportin me rekomandimet të shtetet, parlamentet, por nuk e themi se kush do ta vazhdojë monitorimin.

Deklaratë: Amir Kulagliq, Gratë e Srebrenicës, Srebrenicë, BeH, Konsultimet rajonale më viktimat lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Sarajevë, 18 shtator 2010

Pra, bëhet fjalë për një dokument shumë serioz, prandaj për shkak të natyrës dhe çështjes së tij, ky dokument, përpos kryetarit dhe parlamentit, do të duhej t'i dorëzohet edhe avokatit kryesor shtetëror apo prokurorit kryesor, sepse ai është personi më kompetent për ndjekjen e veprave penale.

Deklaratë: Zheljko Horvatović, Gjykata e Qarkut në Zagreb, gjykatës, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) raporti i komisionit, pasi që e formojnë shtetet, duhet të jetë obligativ për shtetet, do të thotë që të futet klauzola që të gjeturat deri te të cilat ka ardhur komisioni duhet të pranohen në parlament, sepse vetëm në këtë mënyrë do ta keni mbrojtjen ligjore.

Deklaratë: Edin Smilović, Fakulteti Filozofik, Universiteti i Lubjanës, studimet post diplomike, Bijelo Polje, Mali i Zi, Konsultime rajonale me studentët dhe shkencëtarët e rinj mbi hartimin e Statutit të KOMRA-së, Zagreb, Kroaci, 17 dhjetor 2010

PJESA XII – TË NDRYSHME

Veprat penale dhe sanksionet

1. Çdo person i cili:

- (a) me vetëdije i jep Komisionit të dhëna të rreme, apo organit ose personit i cili vepron në emër të tij;
- (b) që me kërcënim, forcë, me veprim ose premtim të përfitimeve shtyn personin tjetër për të dhënë të dhëna të rrejshme ose mosdhënien e të dhënave për Komisionin, apo organin apo personin, i cili vepron në emër të tij;
- (c) asgjëson ndonjë dokument ose mjet me qëllim të pengimit të Komisionit që të zbatojë hulumtimin, ose
- (d) të zbardhë apo në ndonjë mënyrë tjetër zbulon të dhënë, të cilën e ka pranuar Komisioni me kusht konfidencialiteti, apo e tregon identitetin e personit, i cili ia ka dhënë informatën, me kusht konfidencialiteti,

konsiderohet se ka kryer veprë penale të dënueshme me dënim me burg deri në një vit, ose me dënim në të holla ekuivalent me shumën prej 5.000 euro.

2. Sanksionet nga paragrafi 1 zbatohen edhe ndaj personave zyrtarë apo privatë, të cilët pa ndonjë arsye refuzojnë të veprojnë sipas kërkesës së Komisionit, gjegjësisht organit apo personit i cili vepron në emër të tij, për dorëzimin e dokumenteve për shqyrtim, apo të burimeve të tjera.

3. Në rast se personi refuzon t'i përgjigjet ftesës, ose refuzon dhënien e deklaratës para Komisionit, zbatohen dispozitat e Nenit 17, paragrafi 8 i këtij Statuti.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Ne nuk mund të përshkruajmë dënimin për dëshmi të rreme, por mund të udhëzojmë me marrëveshje në mënyrë indirekte në ligjin shtetëror, dhe me këtë kemi bërë një bapjas specifik në mes marrëveshjes dhe ligjit dhe kemi krijuar mundësinë e dënimit.

Deklaratë: Velija Muriq, Komiteti për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Unë do ta përfshija edhe konceptin dhënia e dëshmisë së rreme, pra do ta sillja këtë marrëveshje në nivel ligjor, dhe do ta përfshija edhe mundësinë e marrëveshjes për fajësinë (...) që të (...) aplikohen dispozitat ligjore të shteteve nënshkruese në kuptimin e ekspertizës, thirrjes.

Deklaratë: Velija Muriq, Komiteti për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

(...) statuti i KOMRA-së, si marrëveshje ndërkomëtare, ndërshtetërore mund të përshkruajë vepër të re penale.

Deklaratë: Ivan Jovanović, Misioni i OEBS-së në Serbi, Serbi, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Këtu kemi faktin që thotë se mund të dënohet me dënim në të holla deri në vlerë 5.000 euro, por këtu mungon vlera minimale e paraparë për dënim, dhe nuk dihet se kjo vlerë prej 5.000 euro, a është minimumi apo maksimumi i dënimit.

Deklaratë: Sabit Maliqi, avokat, Kosovë, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Nëse statuti parasheh vepër të veçantë ndëshkimi, atëherë kjo shumë vështirë do të pranohet në parlamente, sepse duhet të kemi parasysh se këtë do të duhet ta pranojnë të gjitha shtetet.

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovar, Kroaci, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Ne me një statut, me të cilin përcaktohet funksionimi i brendshëm i një trupi i vërtetojmë faktet e veprave penale, kjo është e pamundur (...) “Veprat penale dhe sanksionet” – kjo nuk mund të përcaktohet me këtë akt (...) Duhet të aplikohet ligji nacional për veprat penale – sanksionet ligjore në mospërgjigje dhe zbatimin sipas procedurës? Pse të mos ekzistoj zbatimi i duhur.

Deklaratë: Branislav Radulović, Asociacioni i avokatëve të Malit të Zi, Mali i Zi, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) të shënohet që të zbatohen ligjet nacionale të shteteve nënshkruese.

Deklaratë: (Sabit Maliqi, avokat, Kosovë, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010)

(...) këto veprime tashmë veçe janë me ligjin penal të etniteteve në Bosnjë e Hercegovinë, kështu që mendoj se kjo është e panevojshme (...) Edhe nëse kaloj nëpër te, nëse do të duhej kjo të inkri-

minohet si vepër penale këtu, atëherë, duke filluar nga kjo veprë penale nën a). Mendoj se po i mungon pasoja ligjore. Çfarë është ajo që është si pasojë? Cila është pasoja nëse dikush me vetëdije ia jep ndonjë informatë të rrejshme komisionit? Dhe cili është ai standard i informatës së rrejshme? (...) veprat penale nën b), “me kërcënim, dhunë, më vepër apo premtim e shfrytëzon personin tjetër ta bindë për të dhënë informata të rrejshme”. Pra, ngjashëm me atë të parën, këtu jemi, do të thotë, nxitë në dhënie të informatës së rrejshme. Nuk ka pasoja (...) e që mund të shkaktojë... Pastaj “shkatërron ndonjë dokument apo gjësend me qëllim të pengimit të komisionit për të kryer hulumtimin”. Kuptim, tejet i gjerë. E dini, sikur dikush të jetë i dënuar për kesi veprimi? Kurrë. (...) Kur bëhet fjalë për caktimin e një vepre penale, atëherë do të duhej të jetë obligueshmëria që në shtetet kontraktuese të shkruhet në ligjet e tyre. Kështu që të qëndrojë në statut, unë mendoj se nuk do të jetë e mundur.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, prokuror, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Mendoj se paragrafi 2., dhe 3., janë të tepërt, sepse këtu thuhet: secili person, e pastaj thuhet personi zyrtarë. A nuk është secili edhe zyrtarë?

Deklaratë: Nikola Beshenski, Gjykata e Qarkut në Vukovarë, gjykatës, Vukovarë, Kroaci, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) më parë jam për atë që të mbetet kështu siç është, gjegjësisht si pjesë e veçantë e paraparë me statut. Kjo është e para. Çështja e dytë, pajtohem se teksti ndoshta paksa do të mund të përshtatet me ligjet nacionale.

Deklaratë: Tomislav Vishnjiq, avokat, Beograd, Serbi, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Unë jam për atë që të shkruhet “Do të vlerësohet se ka kryer vepër penale të dënueshme sipas ligjeve penale të shteteve kontraktuese”. Pra, për tu shmangur sanksionet (...) pa marrë parasysh si e formulojmë nenin, do të kërkohet ndryshimi, ndërhyrje, ndryshime, amendamente, plotësime të Kodit Penal në Bosnjë e Hercegovinë. Mendoj në shtetin tonë kontraktues. Ngjashëm do të jetë edhe në shtetet tjera.

Deklaratë: Milena Saviq, Koordinatorë e Iniciativës për KOMRA-në, Zvornik, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Ulloga Komisije u krivičnom procesuiranju Roli i Komisionit në procedimin penal

Komisioni ka autorizim që:

- (a) të propozoj, në rast se personi për të cilin Komisioni disponon me dyshime serioze se ka kryer krim lufte ose shkelje tjetër të rëndë të të drejtave të njeriut, të ia komunikoj Komisionit të dhënat me rëndësi për zbulimin e lokalitetit dhe mbetjet mortore të personave të humbur, ose për zbulimin e kryerësve të tjerë të mundshëm dhe veprave të tjera, gjykatës para së cilës zhvillohet procedura penale, me kërkesë të akuzuarit ato t'i marrë si rrethanë lehtësuese me një rëndësi qenësore me rastin e përcaktimit të lartësisë së dënimit;
- (b) t'i propozoj kryerësit të gjykuar për veprë penale, falje të pjesërishtme, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të shtetit përkatës, nëse ia komunikoj Komisionit të dhënat e rëndësishme për zbulimin e lokalitetit me mbetjet mortore për persona të humbur, ose për zbulimin e kryerësve të tjerë të mundshëm; dhe veprave të tjera;
- (c) të propozoj zbutje të jashtëzakonshme të dënimit për kryerësit e veprës penale, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të shtetit përkatës, nëse ia komunikoj Komisionit të dhënat e rëndësishme Komisionit për zbulimin e lokalitetit me mbetjet mortore të personave të humbur, ose për zbulimin kryerësve të tjerë të mundshëm; dhe veprave të tjera.

Qëndrimet e pjesëmarrësve/pjesëmarrëseve:

Unë nuk e shoh se si një kryes i veprës, një i akuzuar, më falni, dikush që është gjykuar për kryerjen e veprës penale të krimit të luftës, tani pas disa vitesh të vuajtjes së dënimit, që do të pranojë t'ia thotë komisionit, jo të pranojë por kam frikë nga keqpërdorimi, sepse ai tashmë është duke e vuajtur dënimin, ndërsa e ka pasur rastin në Gjykatë në mbrojtje të vetë të tregojë kush janë kryesit tjerë dhe ku gjenden lokacionet [e varrezave masive], dhe vlerësoj se kjo do tu merrej në shqyrtim si rrethanë lehtësuese, të paktën kështu do ta merrnin gjykatat apo prokuroritë. Nëse dikush do të kishte dashtë të

tregoj këtë, e ka pasur rastin në gjykatë, ose të jetë dëshmitarë bashkëpunues, apo sido çoftë, e ka pasur rastin. Nuk di, kam frikë nga keqpërdorimi, sepse Komisioni të propozojë zbutje (zvogëlim) të jashtëzakonshëm të dënimit të dikujt që është duke e vuajtur dënimin për diçka që ka bërë.

Deklaratë: Mevludin Lupiq, Shoqata e familjeve të të burgosurve dhe të zhdukurve nga Komuna Zvornik, Zvornik, BeH, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave lidhur me draftin e statutit të KOMRA-së, Tuzëll, BeH, 29 maj 2010

Secila informatë, çfarëdo njohuri apo ndonjë e dhënë tjetër e cila mund të jetë iniciativë për Prokurorinë Shtetërore për trajtim, mbledhjen e anketave, ndërmarrjen e hetimeve, e të gjitha këto në qëllim të vërtetimit dhe zbulimit të kryesve të krimeve të luftës, është e dobishme dhe e mirëseardhur. Përveç kësaj, mendoj se është e mirë edhe iniciativa lidhur me bisedimet me dëshmitarët dhe viktimat për pjesëmarrje në gjykimet për krime të luftës, sepse të gjithë ne që jemi profesionistë dhe të cilët kemi punuar në lëndët për krimet e luftës, e dimë sa është e vështirë për personat të cilët kanë qenë viktimë dhe të dëmtuar nga krimet e luftës të flasin për ato kujtime traumatike pas kalimit të një kohe; e para sepse çdo rikujtim i tillë i krimeve të luftës është traum vetëvetiu, e tjetra është se ata persona shpesh kanë qenë të ekspozuar presioneve të ndryshme, dhe kjo dëshmi është edhe më e vështirë për ta. Prandaj, çdo përkrahje për këta dëshmitarë, çdo aktivitet i cili do tua lehtësojë ardhjen në gjykatë për dëshmi, është e mirëseardhur. Megjithatë, duhet të them se deklarata e këtyre dëshmitarëve, nëse nuk janë dhënë para gjykatës, pra nëse nuk është fjala për deklarata e dëshmitarëve në procesin gjyqësor, para gjykatës nuk paraqesin fakte. Vendimet përfundimtare mund të bazohen vetëm në faktet e paraqitura në proceset gjyqësore, ndërsa deklaratat e personave mund të shfrytëzohen në procedurën gjyqësore por nuk mund të jenë bazë për vendim të gjykimet. Prandaj, deklarata e tilla mund të jenë burim i të dhënave për Prokurorinë shtetërore dhe organet e hetuesisë dhe zbulimit të veprave penale.

Deklaratë: Jasmina Dolmagiq, zvendëse e Prokurorit kryesor shtetëror të Republikës së Kroacisë, Kroaci, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 Qershor 2010

Kontributi në zbulimin e krimeve apo pjesëmarrja aktive në procedurën në mbështetjen e prokurorisë, është gjë e mirë, por fajësia individuale duhet të kufizohet në gjykatë si institucioni i vetëm vlerësues.

Deklaratë: Mira Smajloviq, gjykatëse, Gjykata e Bosnje e Hercegovinës, Departamenti për krime lufte, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Me të dhënat e mbledhura duhet vepruar nga prokuroria. Ato informata mund të jenë dyshimet bazë – jo dyshimet e bazuara, por dyshimet bazë – ajo që në procedurë paraprake prokurori mund ta zhvillojë dhe paraqes kërkesën për hetim për shkak të ekzistimit të dyshimeve bazë, pasi ta ketë vlerësuar kualitetin e informatave të marra.

Deklaratë: Goran Rodiq, avokat, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

(...) në shumë shtete praktikisht ekzistojnë pengesa ligjore për këto gjëra. Ja, të themi në BeH për paragrafin 2. dhe 3. as nuk ekziston mundësia e zbutjes të jashtëzakonshme të dënimit e as nuk ekziston mundësia e amnistimit nga paragrafi 2. Pra, veçse jemi të kufizuar me dispozitat ligjore që KOMRA nuk mund të ketë këto kompetenca.

Deklaratë: Munib Halilović, prokuror, Prokuroria për krime lufte në BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Pse të mos shkojmë me atë që KOMRA nesër të ketë kompetencën të propozojë zbutjen e jashtëzakonshme të dënimit. Kështu që ata që nuk kanë diçka të tillë të parashikuar në ligjet e tyre, do ta parashikoj nesër. Nëse i jepet kompetenca KOMRA-së të mund të kërkoj faljen, pra le të bëhet kjo nesër, le të jetë kjo përparësia e marrëveshjes, nesër le të hyjë në ligjin e atij shteti e cila nuk e ka. Imuniteti. Nëse ai shtet nuk e ka imunitetin, le ta parashikojë në ligjin e saj. Pra, të gjithë ato pyetje të cilat po tregohen si të dobishme dhe perspektive, le ti adresojmë në marrëveshjen ndërkombëtare, që me të të rregullohen ato çështje.

Deklaratë: Ibro Buliq, prokuror, Prokuroria për krime lufte në BeH, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 qershor 2010

Nëse ekzistojnë dyshimet bazë, ndërsa legjislacioni kombëtar në Malin e Zi apo në Bosnjë nuk e ka nisë procedurën, çka do të bëjë komisioni? Pse askund në detyrat dhe në këtë nen (...) nuk është saktë e cekur: KOMRA do të fillojë procedurën për rastin që për çfarëdo arsye nuk është pengesë e procesit.

Deklaratë: Branislav Radulović, Shoqata e Avokatëve, Mali i Zi, Konsultimet Rajonale me komunitetin ligjor, Zagreb, Kroaci, 11 Qershor 2010

Ai NN vrasës i cili ka vvarë nënën time, sikur ta gjeja atë unë tani, unë do ti thoja se nëse ti tani do t'na tregosh krejt çka ka ndodhë, nëse e shpreh pendimin tënd, keqardhjen, nëse ke parë se çfarë idiotizmi është ajo që e ke bërë, sa më përket mua, unë heq dorë dhe mund të jesh i lirë.

Deklaratë: Dragan Pjevač, Shoqata e familjeve të vvarëve dhe personave të zhdukur nga Krajina, Kroaci, Beograd, Serbi

Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Nuk mund t'ia lejoj vetes t'ua falë atyre të cilët i kanë shkaktuar vuajtje të tilla nënës time, që nga përqaftimi t'ia rrëmbejnë dy djem, dhe kushërinjë të mi, ajo është dëbuar me dhunë, është dërguar në kampin e përqendrimit, e që as sot nuk mund të kthehet në vatrën e saj ku na ka rritë, sepse babai ka vdekur në rini. Mendoj se këtu familjet duhet të deklarohen individualisht, për atë se a falin apo jo. Unë nuk dëshiroj që këtu me ndonjë nen në mënyrë kolektive të shtojmë, nuk dua si motër, e sigurisht se do të ketë akoma nëna, prindër, baballarë dhe fëmijë të cilët nuk do të mund të falin krimin, edhe pse do ta thonë.

Deklaratë: Olgica Bozhaniq, Sekretare e Shoqatës së familjeve të kidnapuarve dhe personave të zhdukur në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

kjo po zgjatë me vite të tëra, por megjithatë kjo është çështje individuale a të falet apo jo. Edhe pse unë jam më shumë për atë versionin, të falet por mos të harrohet.

Deklaratë: Snezhana Zdravković, Shoqata e familjeve të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Unë nuk kam kurrfarë, nuk mund të them ne ato prioritete, në ato qëllime çdo herë e kam pasë të rëndësishme të vihet deri te e vërteta, se sa dikush posaçërisht të përgjigjet. E kam të rëndësishme të procesuhet, por unë e kam një motiv më të madh, për të ardhur deri të mbetjet mortore, dhe një herë e përgjithmonë ato eshtra dhe ato viktima në njëfarë mënyre të qetësohen.

Deklaratë: Nail Kajeviq, familja e të rrëmbyerit nga treni në Shtërpce, në hekurudhën Beograd-Bar, Prijepole, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Tani pyes vetën që nuk e kam marrë, dhe nuk e di ku është ai. Unë gjithashtu do t'ua falja, për vetë atë. Sepse shumë më me rëndësi është për mua të thonë se ku është, dhe pastaj unë atë të mund ta varrosi siç duhet, dhe ta di ku gjendet dhe ku do të mund të shkoj t'ia ndezi qiriun.

Deklaratë: Lozanka Radojić, Shoqata e prindërve Vera, nada, ljubav (Besimi, shpresa, dashuria), Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

(...) Unë nuk do t'ia fali, kurrë në vete nuk do t'ia fali, por jam për atë që gjykata t'ia zvogëlojë dënimin nëse do të tregojë për të afërmit e juaj, pesë, dhjetë apo njëzet sosh, se ku gjinden varret e tyre, nëse tregon kush janë kryesit e veprave...

Deklaratë: Dragan Mediq, Shoqata e prindërve të familjeve të burgosura, robëruara dhe personave të zhdukur nga territori i Serbisë dhe malit të Zi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Jo, nuk mund të harroj, por mund të fali. Do të falja, nëse do ti gjeja mbetjet mortore dhe nëse do ta varrosja me dinjitet.

Deklaratë: Milosav Stojković, Shoqata e qendrës për mbrojtjen e familjeve të viktimave të luftës në Kosovë e Metohi, Beograd, Serbi, Konsultimet nacionale me shoqatat e viktimave dhe familjet e viktimave për modelin e Draftit të KOMRA-së, 3 korrik 2010, Beograd, Serbi

Nëse flitet për atë që t'i jepet shansi KOMRA-s që dikë t'a propozoj, kryerësin e dënuar, e për falje të pjesërishme, atëherë, cilat janë ato kritere të cilat do të vlerësohen se a mundet ky person apo jo. Pa këto kritere kjo nuk ishte dashur të figuroj këtu...

Deklaratë: Veselinka Kastratović, Qendra për paqe, jo dhunë dhe të Drejtat e Njeriut, Osijek, Kroaci, Konsultimet Lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e statusit të KOMRA-së, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

Unë filloj nga artikulli 1. Definicioni është „vërtetimi i fakteve mbi krimet e luftës“ dhe tash mos t'a lexoj më tutje se çka do të thotë dhe vijë tek neni – roli i KOMRA-s në procedimin penal. Tërë kohën mendoj se çka në fund, le të themi që komisioni e kryen këto punë (...) të propozoj kryerësin e dënuar për falje të pjesërishme, zbutje të dënimit dhe kështu me radhë dhe pra vetëm propozon. Kjo mua nuk më pëlqen dhe mendoj se mandati i komisionit nuk është për diçka të tillë dhe frikohem që puna e komisionit do të zhvlerësohet në mënyrën se si individët do t'a shikonin këtë punë. Përherë dikujt kjo nuk do t'i pëlqej. Unë do të kisha lënë që gjykatat të kryejnë punën e tyre e komisioni të mbetet në kuadër të mandatit të përshkruar në definicion.

Deklaratë: Draga Solar, Documenta, Zagreb, Kroaci, Konsultimet lokale me organizatat e shoqërisë civile mbi draftin e statusit të KOMRA-s, 13 korrik 2010, Osijek, Kroaci

(...) një nga kompetencat më të rëndësishme të KOMRA-së, kur është fjala për marrëdhënien me gjyqësorin, thënë konkretisht, është përgatitja e të gjitha supozimeve dhe situatave kur është e mundur arritja e marrëveshjes për pranimin e fajësisë. Kjo nënkupton sjelljen e tyre në tryezë, natyrisht në situata të veçanta, edhe viktimën edhe kryesin e veprës penale, si dhe gjetjen e një mundësie të

arritjes së marrëveshjes për pranimin e fajësisë. Një marrëveshje për pranimin e fajësisë, që do të formulohej në nivelin e KOMRA-së nuk do të thotë marrëveshje përfundimtare, por do të thotë një propozim shumë serioz dhe i respektuar për prokurorinë kompetente, që ta pranojë atë propozim dhe ta përmbyllë marrëveshjen (...)

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria e BeH, BeH, Forumi i shtatë rajonal për drejtësinë tranzicionale, Grupi punues: Kompetencat dhe marrëdhëniet e KOMRA-së me gjyqësorin, Zagreb, Kroaci, 16 tetor 2010

Pse do të vinte dikush, dhe të dënoje vetveten, të bëjë kallëzimin e vet penal, e pastaj të shkojë në burg. E tërë ideja (...) është që njerëzve që u bie ndërmend (...) që ndiejnë nevojë ta pranojnë mëkatën e tyre, u ofroni diçka në këmbim, e ai është amnistimi. Këtu nuk po shoh se e kemi këtë mekanizëm, (...) Çfarë garancioni kemi ne, edhe poqëse e arrijmë marrëveshjen me shtetet? (...) Çfarë garancioni kemi ne, se ata njerëz do të amnistohen?

Deklaratë: dr Zdravko Grebo, Fakulteti juridik, Universiteti në Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

(...) thotë se propozon falje të pjesshme dhe pastaj në fund thotë zbutje e jashtëzakonshme e dënimit (...) ky është ilaçi juridik të cilin mund ta shfrytëzojë vetëm pala. Kjo është në interesin e tij. Komisioni mund ta mbështesë, ta shprehë mendimin e saj se kjo është diçka e mirë, etj, por nuk mund ta propozojë. Përndryshe, çka do të fitojmë? Në njëfarë mënyre, do ta kemi një propozim, i cili do të refuzohet. Dhe, çfarë kemi bërë – asgjë. Nuk është në interes juridik, që komisioni të kërkojë diçka të tillë, por komisioni mundet, në bazë të këtyre fakteve të ketë, etj, mundësinë që të mbështesë dhe në njëfarë mënyre të ketë mendimin e saj se pse është e nevojshme zvogëlimi apo zbutja e jashtëzakonshme e dënimit, etj.

Deklaratë: Margarita Nikolovska, Instituti për të drejtat e njeriut, Shkup, Maqedoni, Konsultime rajonale me komunitetin e juristëve, Beograd, Serbi, 4 dhjetor 2010

Pasi që bëhet falë për krimet e rënda, do të duhej të shtohet – ‘në vetë kontaktin me familjet, anëtarët e familjeve ndaj të cilëve është kryer krimi’. Nëse familja pajtohet me.

Deklaratë: Lozanka Radoičić, Shoqata e prindërve Besimi, Shpresa, Dashuria, Beograd, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draftin e Statutit të KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) të supozojmë se Munira Subašić është zbuluar dhe asaj i gjykohej, dhe ti do të thuash para KOMRA-së –se unë kërkoj që Munira Subašić ti

zvogëlohet dënimi sepse ajo ka dhënë informata për varrezën e caktuar masive, e cila është shumë e rëndësishme për familjen e të zhdukurve. Në këtë rast, unë jap përkrahjen time të plotë.

Deklaratë: Munira Subashiq, Shoqata e Lëvizjes së Nënave të enklavave të Srebrenicës dhe Zhepës, Sarajevë, BeH, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Unë pajtohem plotësisht me këtë propozim, që dëshmitarëve tu zvogëlohet dënimi, sepse ne të gjithë me padurim presim të dimë se ku janë më të dashurit tonë.

Deklaratë: Milorad Trifunović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë dhe Metohi, Mitrovicë, Kosovë, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Jam plotësisht e sigurt, se familjet e viktimave do të pajtoheshin me propozimin që KOMRA të japë propozim për zbutjen (zvogëlimin) e dënimit të atyre të cilët zbulojnë apo tregojnë ku janë varrezat masive, por mendoj se kjo nuk është aq e thjeshtë, sepse në disa vende kjo çështje ndoshta bënë shkeljen e ligjeve të atyre vendeve.

Deklaratë: Gordana Djikanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Panqevë, Serbi, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...)unë nuk jam për atë që ai që e zbulon krimin, e ka bërë krimin, dhe tash del e thotë dhe pastaj i zbutet dënimi. Ajo është në kundërshtim me vetë rregullat e drejtësisë dhe si e tillë nuk është e drejtë.

Deklaratë: Ymer Merlaku, Shoqata e ish të burgosurve politik, Klinë, Kosovë, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) çështja lidhur me zvogëlimin e dënimit, nëse e zbulon varrezën masive apo individuale. Unë mendoj se këtu s'ka dilema, nëse familjet e viktimave pajtohen me këtë, mendoj se edhe në ditët e sotme kemi mundësinë e zvogëlimit të dënimit për dëshmitarët bashkëpunëtorë, të penduarit.

Deklaratë: Ruzhica Spasiq, Shoqata e familjeve të personave të zhdukur dhe të rrëmbyer me dhunë të nacionalitetit serb, Vukovar, Kroaci, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

Sipas asaj që e kemi parë në Maqedoni, praktika e stimulimit me shpërblim me të holla nuk funksionon, sepse shpërblimi tek ne ka qenë rreth 500.000 e çfarëdo valute, por nuk kemi arrit kurrfarë rezulta-

tesh. Prandaj, jam skeptik se praktika e shpërblimit me të holla është e mirë.

Deklaratë: Branislav Jakimovski, Shoqata Shpresa, Tetovë, Maqedoni, Konsultime rajonale me shoqatat dhe familjet e viktimave mbi draft Statutin e KOMRA-së, Prishtinë, Kosovë, 17 dhjetor 2010

(...) lidhur me paragrafin (a), sepse këtu thuhet, se komisioni mund t'i propozojë gjykatës në rast të procedimit si rrethanë lehtësuese. Kjo nuk mundet, sepse komisioni nuk është palë në proces, vetëm palët në proces mund të propozojnë rrethanat lehtësuese ose rënduese në fjalën përfundimtare.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, gjykatëse, Banja Llukë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Kur thuhet në paragrafin e parë, „propozon në rastin kur personi për të cilin komisioni ka indikacione serioze se ka kryer krim lufte dhe shkelje tjera të rënda të të drejtave të njeriut“, unë këtu do të thoja: „se në rastin kur personi për të cilin komisioni ka dyshime të bazuara se ka kryer krim lufte, pranon kryerjen e krimit të luftës apo shkelje tjetër të të drejtave të njeriut, komisioni sipas kërkesës së tij, gjatë procedurës gjyqësore e cila do të udhëhiqet kundër tij, ... në procedurën penale e cila do të udhëhiqet kundër tij, do të propozojë që kjo të shfrytëzohet si rrethanë lehtësuese kundër tij“. Dhe e dyta, KOMRA në atë situatë do të iniciojë procedurën e negocimit për kushtet e pranimit të fajësisë gjatë procedurës gjyqësore.

Deklaratë: Ibro Buliq, Prokuroria në BeH, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

Sipas mendimit tim, më mirë është të riformulohet. Ka mundësi, pra, jo kur bëhet fjalë për personin e dënuar, por gjatë fazës kur ai është i akuzuar, gjatë kohës derisa është duke u zhvilluar procesi kryesorë, që ti shqiptohet sanksion më i butë penal, të para para me ligj.

Deklaratë: Daniela Milovanović, Gjykata e Qarkut në Banja Llukë, gjykatëse, Banja Llukë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

(...) të pritët tri vite që KOMRA [t'i dërgojë prokurorisë], nëse ka ardhë deri te njohja relevante e cila shpjen te kruesi i veprës penale, të pritët tri vite është periudhë shumë e gjatë për arsye se material i provave biologjike zhduket. Dëshmitarët vdesin, të dyshuarit vdesin, të akuzuarit.

Deklaratë: Mira Smajloviq, Gjykata në BeH, gjykatëse, Sarajevë, BeH, Konsultimet rajonale me juristët, Beograd, Serbi, 22-23. janar 2011

KOALICIONI PËR KOMRA

STATUTI

I KOMISIONIT RAJONAL PËR PËRCAKTIMIN E
FAKTEVE PËR KRIMET E LUFTËS DHE SHKELJEVE
TË TJERA TË RËNDA TË TË DREJTAVE TË NJERIUT
NË TERRITORIN E JUGOSLLAVISË SË DIKURSHME

PROPOZIM
26 mars 2011

Preambula

Palët kontraktuese,

Duke vërejtur se gjykimet para Gjykatës Ndërkombëtare Penale për ish Jugosllavinë dhe në gjykatat vendore, edhe pse dukshëm i kontribuojnë dënimit të kryerësve të krimit, nuk përmbushin, në masë të duhur nevojën e viktimave për drejtësi, dhe as vetvetiu nuk mund të krijojnë kushte të mjaftueshme për arritjen e paqes së qëndrueshme në rajon;

Duke shprehur bashkëndjesi me viktimat e të gjithë popujve në territorin e RSFJ-së së dikurshme, dhe duke kundërshtuar keqpërdorimin e viktimave për qëllime politike dhe garës në viktimizim; Duke vërejtur se iniciativa e ndërmarrë në nivel rajonal dhe e bazuar në dialog të hapur, hulumtim dhe analizën e fakteve, paraqet rrugën më të mirë të të dhënave gjithëpërfshirëse historike për krimet të cilat janë kryer në periudhën e përmendur, si dhe për rolin e elitave nacionale, institucioneve dhe individëve në ngjarjet traumatike;

Të vendosura që në masën më të madhe të mundshme të ndihmojnë për vërtetimin e fatit të një numri të madh të individëve të cilët edhe më tutje evidentohen si të pagjetur;

Të vendosura që bashkërisht të kontribuojnë në pranimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut ndaj të gjitha viktimave dhe përtëritjes së mirëbesimit në mes të individëve, popujve dhe shteteve në rajon;

Me qëllim të forcimit të demokracisë, sundimit të ligjit dhe të kulturës për respektimin e të drejtave të njeriut,

Shpallin

Themelimin e Komisionit rajonal për vërtetimin e fakteve mbi krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të kryera në hapësirat e RSFJ-së së dikurshme, në periudhën nga viti 1991 deri në vitin 2001.

PJESA I – KUPTIMI I NOCIONEVE NË KËTË STATUT

Neni 1

Kuptimi i nocioneve në këtë Statut

- **“Luftëtarë”** në kontekstin e konfliktit të armatosur ndërkombëtar janë:
 - Pjesëtarë të forcave të armatosura të njëres anë në konflikt, si dhe pjesëtarë të milicive dhe njësive vullnetare të cilat hyjnë në përbërje të atyre forcave të armatosura,
 - Pjesëtarët e milicive dhe të njësive të tjera vullnetare, duke nënkuptuar me atë edhe lëvizjet e organizuara të rezistencës, të cilat i përkasin njëres anë të konfliktit dhe të cilat veprojnë jashtë apo brenda territorit të tyre, bile edhe nëse ky territor është i okupuar, me kusht që këto milici apo njësi vullnetare, duke nënkuptuar me atë dhe lëvizjet e organizuara të rezistencës i plotësojnë kushtet si në vijim:
 - a) që në krye të kenë një person përgjegjës për vartësit e tij;
 - b) të kenë një shenjë të caktuar dalluese e cila mund të shihet në distancë;
 - c) që haptazi të mbajnë armë;
 - d) që në kryerjen e operacionit të tyre i përmbahen ligjeve të luftës;
- Pjesëtarë të forcave të rregullta të armatosura të cilat deklarohen që i takojnë ndonjë qeverie apo pushteti të cilën nuk e ka njohur fuqia ndër pushtetin e së cilit janë;
- Popullata e territorit të pa okupuar e cila gjatë afrimit të armikut, në mënyrë të vullnetshme merr armët për t'i rezistuar pushtimit armiqësor, dhe e cila nuk ka pasur kohë për tu organizuar si një forcë e rregullt e armatosur, nëse ajo hapur mban armë edhe nëse i respekton ligjet e luftës dhe zakonet- (të ashtq. Levee en masse).

Luftëtarë në konfliktet e armatosura jo ndërkombëtare konsiderohen:

- pjesëtarët e forcave të armatosura të shtetit, dhe
- pjesëtarët e forcave të armatosura disidente dhe të grupeve të tjera të armatosura të organizuara, të cilat, nën komandën përgjegjëse, kryejnë kontrollin mbi një pjesë të caktuar të territorit që ju mundëson të zbatojnë operacione ushtarake të vazhdueshme dhe të harmonizuara, dhe të zbatojnë dispozitat e të drejtës Humanitare ndërkombëtare të përcaktuara me Protokollin Plotësues II shtesë katër Konventat e Gjenevës;
- **“Civil”** janë të gjithë personat që nuk janë luftëtarë;
- **“Anëtar/anëtarja e Komisionit”**, është person i zgjedhur nga ana e kryetarit të palës kontraktuese, sipas procedurës së parapare në Pjesën VII. të Statutit;
- **“Komisioni”** është Komision Rajonal për vërtetimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut në territorin e Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë së dikurshme (shkurtesa e emrit është: KOMRA);
- **„Vendi i burgimit”** është një hapësirë e mbyllur ose e hapur në të cilin gjenden një apo më shumë persona të cilët janë të privuar nga liria;
- **“Ministri kompetent për të drejtat e njeriut”**, nënkupton ministrin/ministren për të drejtat e njeriut dhe të pakicave në shtetet ku ekziston një pozitë e tillë, ndërsa në shtetet tjera ministri/ministrja e drejtësisë, gjegjësisht ministri/ministrja për komunitetet dhe kthim;
- **„Personi i pagjetur”** është personi i arrestuar, i paraburgosur i rrëmbyer apo në çfarëdo mënyre tjetër i privuar nga liria nga ana e autoriteteve shtetërore apo grupit të armatosur e cila aktivisht

kundërvijet, gjegjësisht nga ana e personit apo grupit të personave të cilët veprojnë sipas autorizimit, me mbështetje dhe pëlqim të organeve shtetërore apo të grupit të armatosur, pas së cilës organet apo personi, gjegjësisht grupet, të cilat e kanë privuar nga liria personin, refuzojnë të pranojnë se e kanë privuar nga liria, apo e fshehin fatin e personit të pagjetur ose vendin ku ai gjendet, dhe/ose personi i humbur në konfliktin e armatosur, rrethanat e humbjes së të cilit janë të njohura për organet kompetente shtetërore, apo të cilat janë akoma duke u hulumtuar;

- „**Pjesëtarë të forcave të armatosura**” janë pjesëtarë të forcave të armatosura të rregullta të shtetit, grupeve dhe njësive të vëna nën komandën që i përgjigjet shtetit;
- „***Lufta ose forma tjetër e konfliktit të armatosur***”, nënkupton përdorimin e forcës së armatosur ndërmjet shteteve ose dhunës së vazhdueshme të armatosur ndërmjet pushtetit dhe grupeve të armatosura të organizuara, gjegjësisht ndërmjet grupeve të armatosura të organizuara brenda një shteti;
- „**Krim lufte**”, nënkupton domethënien e terminit “*krim lufte*” në të drejtën humanitare ndërkombëtare, gjenocidi dhe krime kundër njerëzimit, dhe përfshin por nuk kufizohet në krimet e kryera si në vijim:
 - a. gjenocid;
 - b. persekutim;
 - c. vrasje;
 - d. robërim;
 - e. burgosje kundërligjore;
 - f. torturë;
 - g. zhdukjet e dhunshme;
 - h. dëbim dhe zhvendosje e dhunshme e popullatës;
 - i. përdhunimi dhe format e tjera të rënda të abuzimit seksual;
 - j. konfiskimi dhe shkatërrimi i pronave në përmasa të mëdha;
 - k. marrja e pengjeve;
 - l. shkatërrimi i objekteve fetare, kulturore, historike;
 - m. përdorimi i civilëve dhe i robërve të luftës si “mburojë e gjallë”;
- „***Trupi parlamentar kompetent për të drejtat e njeriut dhe të pakicave***”, nënkupton, varësisht nga emri në palët e ndryshme kontraktuese, këshillet parlamentare ose komisionet kompetente për të drejtat e njeriut ose marrëdhëniet ndërnacionale;
- „***Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë (RSF)***”, ishte shteti, të cilin e përbënin gjashtë republika socialiste: Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi, Kroacia, Sllovenia, Serbia dhe dy krahina autonome; Kosova dhe Vojvodina; dhe e cila *de facto* ka ekzistuar që nga 29 nëntori 1943, deri në shkatërrimin e saj në vitin 1991, duke ndërruar ndërkohë emërtimin disa herë;
- „***Shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut***”, përfshijnë: vrasjet, robërimet, burgosjen kundërligjore, torturimin, zhdukjet e dhunshme, deportimin dhe shpërnguljen e dhunshme të popullsisë, diskriminimin sistematik, si dhe shkeljet e tjera të të drejtave të njeriut, të parapara me Paktet Ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe kontratat ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, të cilat i kanë obliguar të gjitha palët kontraktuese për të cilat Komisioni vlerëson se sipas karakteristikave dhe pasojave të tyre kanë karakter të “shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut”;
- „**Kryerësi**”, është personi i cili plotfuqishmërisht është gjykuar si kryerës, bashkëkryerës apo bashkëpjesëmarrës në kryerjen e krimit të luftës apo veprave tjera që paraqesin shkelje tjera të të drejtave të njeriut;

- **“Viktimat”** janë personat të cilët, individualisht apo kolektivisht, kanë pësuar dëme, duke përfshirë lëndimet fizike ose psikike, vuajtje shpirtërore, humbje ekonomike ose kufizime të konsiderueshme të të drejtave të tyre themelore përmes veprimeve ose mosveprimeve që paraqesin shkelje të rënda të të drejtave njerëzore të pranuara me të drejtën ndërkombëtare, ose shkelje të rënda të së drejtës humanitare ndërkombëtare. Termi “viktima”, gjithashtu përfshin edhe anëtarët e familjes më të ngushtë ose personat për të cilët viktimat ka qenë ushqyes i tyre i drejtpërdrejtë, si dhe personat të cilët kanë pësuar dëme gjatë ndërhyrjes, qëllimi i së cilës ka qenë për t’i ndihmuar viktimës apo të parandalojë shkeljet tjera.

PJESA II – DISPOZITAT E PËRGJITHSHME

Neni 2

Definicioni

1. Komisioni rajonal për vërtetimin e fakteve, për krimet e luftë dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut në territorin e RSFJ-së së dikurshme, është Organizatë Ndërkombëtare e themeluar me këtë akt ligjor.
2. Emërtimi i shkurtuar është KOMRA.

Neni 3

Simbolet

Komisioni vendos mbi identitetin e vet vizual që përfshin emblemën, logon dhe vulën.

Neni 4

Selia dhe Sekretariati Ekzekutiv

1. Selia e Komisionit është në Sarajevë.
2. Mbështetje në punën e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit siguron Sekretariati Ekzekutiv, në selinë e Komisionit.

Neni 5

Statusi juridik

1. Komisioni ka subjektivitet Juridik.
2. Komisioni miraton buxhetin, rregulloren e punës dhe rregulloret me të cilat rregullohet organizimi dhe implementimi i detyrave të tij, në pajtim me këtë Statut.
3. Komisioni, me pushtetin kompetent të Bosnjës dhe Hercegovinës, do të lidhë Marrëveshje mbi aranzhmanet me vendin nikoqir.

Neni 6

Periudha e veprimit

1. Periudha e veprimit të Komisionit është tri vjet.
2. Periudha e veprimit të Komisionit nuk përfshin periudhën e përgatitjeve, e cila fillon nga mbledhja konstituive dhe vazhdon, më së gjati, gjashtë muaj.
3. Komisioni mund ta zgjasë periudhën e veprimit më së shumti për gjashtë muaj.

Neni 7
Përfaqësimi dhe paraqitja

- 1. Komisionin e përfaqëson dhe e paraqet kryesuesi/ja i/e Komisionit.**
- 2. Komisioni mund të vendosë që ta përfaqësojë një anëtar ose anëtare tjetër.**

Neni 8
Përdorimi i gjuhëve

- 1. Në punën e Komisionit, në përdorim të barabartë janë gjuha shqipe, boshnjake, malazeze, kroate, maqedonase, sllovene dhe serbe, alfabeti cirilik dhe latin, si dhe gjuha e shenjave për personat e shurdhër, në pajtim me zonat prej nga vjen ai person.**
- 2. Përdorimin e gjuhës dhe të shkrimeve Komisioni do ta rregullojë më hollësisht me Rregulloren e punës, duke respektuar parimet e efikasitetit dhe nikoqirllëkut.**
- 3. Në komunikim me Komisionin, secili ka të drejtë të shfrytëzojë gjuhën dhe alfabetin e vet.**
- 4. Në dëgjimet publike pjesëmarrësit flasin në gjuhën e tyre.**
- 5. Në zyrat e palëve kontraktuese, në pikëpamje të gjuhës, zbatohen dispozitat e shtetit në të cilin gjendet zyra.**

Neni 9

E drejta për të kontribuar në punën e Komisionit

Secili gëzon të drejtën, në përputhje me Statutin, të kontribojë në punën e Komisionit, nëse Komisioni e vlerëson se një gjë e tillë do të kontribuoj në realizimin e qëllimeve të tij.

Neni 10

Parimet e veprimit të Komisionit

Anëtarët/anëtares si dhe personeli i Komisionit janë të obliguar që në punën e tyre të udhëhiqen me këto vlera dhe parime:

- (a) respektimi i dinjitetit njerëzor,**
- (b) pavarësia dhe paanshmëria,**
- (c) përkushtimi për të vërtetën,**
- (d) barazia dhe respektimi i të drejtave dhe lirive të njeriut,**
- (e) përgjegjësia, qasja dhe të qenit të hapur,**
- (f) hulumtimi me kujdes i fakteve dhe drejtshmëria e procedurës,**
- (g) integritet, vendosmëri dhe përmbajtje në standardet më të larta profesionale dhe etike,**
- (h) mbrojtja e veçantë e viktimave të keqtrajtimit seksual si dhe personave të cilët ishin të mitur në periudhën të cilën e përfshin mandati i Komisionit,**
- (i) ruajtja e konfidencialitetit.**

PJESA III – DETYRIMI I BASHKËPUNIMIT ME KOMISIONIN

Neni 11

Detyrimi i bashkëpunimit të palëve kontraktuese me Komisionin

1. Palët kontraktuese janë të detyruara të bashkëpunojnë me Komisionin, dhe të njëjtit t'u mundësojnë kryerjen efektive të detyrave në përputhje me Statutin.
2. Me kërkesë të Komisionit, organet kompetente të pushtetit të palës kontraktuese, me kohë do të sigurojnë qasje në të dhëna dhe në dokumente, duke përfshirë edhe marrjen e deklaratave nga përfaqësuesit e institucioneve shtetërore dhe zbatimin e hulumtimeve në terren, përpos nëse me të nuk do të shkelen rregullativat e palës kontraktuese për konfidencialitetin e të dhënave.
3. Të dhënat ose dokumentet, që tregojnë për kryerje të krimeve të luftës apo për shkelje të rënda të të drejtave të njeriut, dhe/apo në kryerësit e mundshëm, si dhe dokumentet të cilat janë hartuar me qëllim të fshehjes së krimeve të kryera apo të shkeljeve të të drejtave të njeriut, që nuk vlerësohen konfidenciale.
4. Në rastin kur shteti konsideron që zbulimi i të dhënave të caktuara ose dokumenteve të cilat i ka kërkuar Komisioni, do të ishte në kundërshtim me rregullativat për konfidencialitet, do të ndërmerr të gjitha masat e arsyeshme me qëllim të tejkalimit të situatës kontestuese, me angazhim të përbashkët të Komisionit dhe Shtetit. Këto masa nënkuptojnë, por nuk kufizohen vetëm në:
 - (a) Deklarimin e Komisionit lidhur me relevancën e të dhënave dhe dokumenteve të cilat i kërkon; dhe
 - (b) Marrëveshjen për kushtet e zbulimit të të dhënave, duke përfshirë, ndër të tjera, zbulimin e pjesshëm të përmbajtjes së dokumenteve, kufizimin në publikimin e të dhënave si dhe aplikimin e masave tjera mbrojtëse për konfidencialitetin e të dhënave.

469

Neni 12

Bashkëpunimi i Komisionit me shtetet tjera dhe me organizatat ndërkombëtare

Komisioni mund të lidhë marrëveshje bashkëpunimi me shtetet jashtë territorit të RSFJ-së së dikurshme dhe me organizatat ndërkombëtare.

PJESA IV – QËLLIMET DHE DETYRAT E KOMISONIT

Neni 13 *Qëllimet*

Komisioni ka këto qëllime:

- a) të vërtetojë fakte për krimet e luftës dhe shkeljet tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të kryera në hapësirat e RSFJ-së së dikurshme, në periudhën nga 1 Janari i vitit 1991 deri më 31 Dhjetor të viti 2001, rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat kanë ndikuar në kryerjen e këtyre veprave dhe pasojat të cilat janë rrjedhojë e këtyre krimeve dhe shkeljeve të të drejtave;
- b) të pranojë padrejtësitë që u janë shkaktuar viktimave, me qëllim të ndërtimit të kulturës së solidaritetit dhe bashkëndjenjës për viktimat;
- c) të kontribuojë në realizimin e të drejtës së viktimave;
- d) të kontribuojë që elitat politike dhe shoqëritë në palët kontraktuese të pranojnë faktet për krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut;
- e) të kontribuojë në ndriçimin e fatit të të pagjeturve;
- f) të kontribuojë në pengimin e përsëritjes së krimeve dhe të shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut.

Neni 14 *Detyrat*

Komisioni ka këto detyra:

- a. të grumbulloj të dhëna për rastet e krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të ofrojë përshkrim të detajuar për to, dhe të pasqyrojë mostrat e shkeljeve të të drejtave dhe pasojat e tyre;
- b. të grumbulloj të dhëna për fatin e të pagjeturve dhe të bashkëpunojë me trupat kompetente, të cilat, në palët kontraktuese, merren me hulumtimin për të pagjeturit;
- c. Të bëjë inventarizimin e humbjeve në njerëz në lidhje me luftën ose formën tjetër të konfliktit të armatosur:
 - i. Civilët, të cilët kanë humbur jetën ose kanë humbur në ndërlidhje me luftën ose me forma tjera të konfliktit të armatosur; dhe
 - ii. luftëtarët të cilët kanë humbur jetën, ose kanë humbur në ndërlidhje me luftën ose me format e tjera të konfliktit të armatosur;
- d. të grumbulloj të dhëna mbi vendet e burgosjes, të ndërlidhura me luftën, ose me format e tjera të konfliktit të armatosur, të personave të cilët janë burgosur në mënyrë joligjore, u janë nënshtruar torturave dhe sjelljeve ç'njerëzore, dhe të hartoj një regjistrim gjithëpërfshirës, duke mbrojtur identitetin e tyre, në rastet kur është e nevojshme;

- e. të hulumtoj rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat në mënyrë vendimtare kanë ndikuar në shpërthimin e luftërave ose formave të tjera të konfliktit të armatosur, si dhe kryerjen e krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut;
- f. të mbaj dëgjime publike, të viktimave dhe personave të tjerë, për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut;
- g. të rekomandoj masat, të cilat kanë të bëjnë me parandalimin e përsëritjes së shkeljeve të të drejtave të njeriut dhe reparacionin për viktimat; dhe
- h. të hartoj, të publikoj dhe të prezantoj raportin përfundimtar, në mënyrën që ai të mund të depërtojë deri tek një numër sa më i madh i njerëzve në shtetet e territorit të RSFJ-së së dikurshme.

PJESA V – KOMPETENCA E KOMISIONIT

Neni 15

Periudha dhe territori i hulumtimit

Komisioni vërteton faktet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të kryera në periudhën nga data 1 Janar 1991 deri me 31 dhjetor 2001, në hapësirat e shteteve të RSFJ-së së dikurshme, dhe hulumton rrethanat politike dhe shoqërore, të cilat vendosmërisht kanë kontribuar në shpërthimin e luftërave ose formave të tjera të konflikteve të armatosura, si dhe të kryerjes së krimeve të luftës dhe shkeljeve tjera të rënda të të drejtave të njeriut, si dhe pasojat e krimeve dhe të shkeljeve të të drejtave të njeriut, të cilat janë shfaqur në periudhën pas vitit 2001.

Neni 16

Shkeljet e të drejtave në kompetencën e Komisionit

Komisioni vërteton faktet lidhur me shkeljet e rënda të të drejtave ndërkombëtare humanitare dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, të cekura në Nenin 1, të Statutit, me ç'rast këto krime dhe shkelje përfshijnë, por nuk kufizohen në: gjenocid, përndjekje, vrasje, robërim, burgosje kundërligjore, torturim, zhdukje të detyruar, dëbim dhe zhvendosje të detyruar të popullatës, përdhunime dhe forma të tjera të abuzimit seksual, konfiskim dhe shkatërrim të pronës në përmasa të mëdha, marrja e pengjeve, shkatërrimi i objekteve fetare dhe kulturorohistorike, shfrytëzimi i civilëve dhe robërve të luftës si “mbrojtje e gjallë”, dhe diskriminimi sistematik.

PJESA VI – AUTORIZIMET E KOMISIONIT

Neni 17

Marrja e deklaratave

1. Komisioni merr deklaratat për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut, sipas kompetencës së vet, nga viktimat, dëshmitarët, përfaqësuesit e institucioneve, dhe kryerësit e veprave.
2. Komisioni bënë përpjekje të siguroj dhënien vullnetare të deklaratës, duke ruajtur kompetencën e saj sipas paragrafit 8, të këtij neni.
3. Viktimat i japin deklaratat për vuajtjet e tyre dhe të afërmeve të tyre, ekskluzivisht në bazë vullnetare.
4. Në rast se personi e refuzon dhënien e deklaratës për Komisionin, duke u thirrur në detyrimin ligjor për ruajtjen e konfidencialitetit të të dhënave, zbatohen dispozitat e Nenit 11, paragrafit 3 dhe 4 të këtij Statuti.
5. Dispozitat e ligjit për procedurën penale në palën kontraktuese zbatohen në të drejtën e refuzimit të dhënies së përgjigjes në çështjet e caktuara dhe lirimit nga detyrimi për të dëshmuar, si dhe çështje të tjera lidhur me marrjen në pyetje të personave, të cilat nuk janë të rregulluara me Statutin e Komisionit.
6. Në bazë të kërkesës së dhënësit të deklaratës, Komisioni mund të mundësoj edhe dhënien e deklaratës me mbrojtje të identitetit.
7. Komisioni thërret personat nga paragrafi 1, në mënyrë të paraparë me rregullat për thirrjen e dëshmitarëve, sipas ligjit për procedurën penale të palëve kontraktuese. Komisioni mund të lidhë marrëveshje të veçanta me palët kontraktuese për mënyrën e thirrjes.
8. Nëse e vlerëson të përshtatshme, Komisioni mund t'ia paraqesë kallëzimin penal prokurorisë, territorialisht kompetente për sigurimin e prezencës së personit, gjegjësisht për shqiptimin e dënimit personit i cili refuzon të japë deklaratë, në pajtim me ligjin për procedurën penale të shtetit në të cilin ai person e ka vendbanimin, apo vendqëndrimin.
9. Para, gjatë dhe pas dhënies së deklaratës, Komisioni sipas nevojës, siguron përkrahjen psiko-sociale për viktimat dhe dëshmitarët.
10. Komisioni i merr deklaratat:
 - a. në vendbanimin apo në vendqëndrimin e dhënësit të deklaratës,
 - b. në zyrat e Komisionit,
 - c. në përfaqësitë diplomatike-konsullare të palëve kontraktuese, nëse deklarata merret në vendet e treta, dhe

- d. në territorin e shteteve të treta, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të atyre shteteve në rastet kur viktimat, dëshmitarët dhe personat tjerë nuk mund të japin deklarata në konsullatat dhe ambasadat e palëve kontraktuese.

Neni 18

Grumbullimi i dokumentacioneve

1. Komisioni mbledh dokumentacionin relevant dhe materiale të tjera, duke përfshirë:
 - a. dokumentacionin e qeverive, kuvendeve, presidencave, nga vetëqeverisjet lokale dhe territoriale, ndërmarrjeve publike dhe private, ushtrisë, policisë, shërbimeve informative;
 - b. aktgjykimet gjyqësore, transkriptet, shkresat gjyqësore dhe të prokurorive, shkresat e Tribunalit Ndërkombëtar Penal për ish Jugosllavinë, gjykatave dhe prokurorive nacionale të palët kontraktuese, dhe gjykatave të tjera, të cilat kanë zhvilluar procedura për krime lufte të kryera në territorin e Jugosllavisë së dikurshme;
 - c. lëndët arkivore të prejardhjeve tjera;
 - d. tekstet gazetareske, xhirimet televizive dhe në radio;
 - e. mendimet e shkruara të ekspertëve dhe të përfaqësuesve të institucioneve dhe organizatave, të përgatitura me kërkesë të Komisionit ose me vetëiniciativë të vetë autorëve.
2. Organet shtetërore, personat e tjerë juridik dhe qytetarët e palëve kontraktuese, janë të detyruar që me kërkesë të Komisionit me kohë t'i dorëzojnë në shikim të gjitha dokumentet dhe materialet tjera, të cilat do të mund të ishin të rëndësishme për realizimin e caqeve të saj.
3. Me rastin e dërgimit të kërkesës për dorëzimin e dokumentacionit apo të materialeve tjera, Komisioni bën përpjekje që në mënyrë sa më të saktë të përcaktoj llojin e të dhënave, të cilat do të duhej t'i përmbaj materiali i kërkuar.
4. Në rast se personi ose organi shtetëror refuzon t'ia dërgoj dokumentacionin Komisionit në shikim, duke u thirrur në detyrën ligjore për ruajtjen e konfidencialitetit të të dhënave, zbatohet dispozita e Nenit 11, paragrafët 3 dhe 4, të këtij Statuti.

Neni 19

Hulumtimet në terren dhe vizitat

1. Komisioni vërteton faktet relevante duke shkuar në terren, duke vizituar lokalitetet e krimin, vendet e robërimit, varrezat masive dhe të gjitha lokalitetet e tjera me interes për vërtetimin e fakteve për krimet e luftës dhe shkeljet e tjera të rënda të të drejtave të njeriut.
2. Komisioni mund të lidhë memorandume mirëkuptimi, me organet shtetërore kompetente, për vizitat e tij në lokacionet e lartpërmendura.

3. Komisioni mund të vizitojnë vendet e krimeve dhe varrezat masive, në mënyrë që të shprehë respekt për viktimat.

Neni 20

Dëgjimi publik i viktimave dhe personave të tjerë

1. Komisioni mban dëgjime publike në të cilat viktimat flasin për vuajtjet e tyre dhe të afërmeve të tyre.
2. Dëgjimet publike përfshijnë edhe kryerësit e veprave, të cilët kanë karakter të krimit të luftës ose të shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, dëshmitarët si dhe personat që iu kanë ndihmuar viktimave.
3. Dhënia e deklaratave në dëgjimin publik është vullnetare.
4. Para, gjatë dhe pas dëgjimeve publike, Komisioni mund të aplikoj masa për mbrojtjen e identitetit, si dhe masa të veçanta për mbrojtje të integritetit psiko-fizik, si dhe masat e përkrahjes psiko-sociale.
5. Mediet elektronike në pronësi shtetërore, gjegjësisht shërbimet publike, në territoret e palëve kontraktuese, emitojnë direkt apo më vonë, dëgjimet publike. Mënyra e transmetimeve bëhet sipas marrëveshjes mes Komisionit dhe transmetuesve publik. Mediet elektronike komerciale kanë të drejtë të emitojnë dëgjimet publike, në kushte të njëjta dhe sipas rregullave, të cilat vlejné dhe për mediet në pronësi shtetërore, përkatësisht serviset publike.
6. Dëgjimet publike mund të mbahen në lokalitete të ndryshme.

475

Neni 21

Mbajtja e sesioneve tematike

1. Komisioni mund të mbajë sesione publike për veprimtarinë e institucioneve shtetërore, organizatave politike, institucioneve kulturore dhe shkencore, kishave dhe bashkësive fetare, dhe medie, para ose gjatë luftës, gjegjësisht formave të tjera të konfliktit të armatosur, dhe që kanë të bëjnë me kryerjen e krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut.
2. Pjesëmarrja në sesionet tematike është e obligueshme. Nëse personi, i cili është ftuar në mënyrë të rregullt, pa shkak të arsyeshem, nuk i përgjigjet thirrjes së Komisionit për pjesëmarrje në sesionin tematik, ose vjen por refuzon të japë deklaratë, aplikohet Neni 17, paragrafi 8, i Statutit.
3. Mediet elektronike në pronësi shtetërore, gjegjësisht shërbimet publike, në hapësirat e palëve kontraktuese, transmetojné direkt apo në termine të tjera, sesionet tematike të Komisionit. Mënyra e transmetimit të sesioneve tematike, rregullohet në bazë të marrëveshjes në mes të Komisionit dhe shteteve kontraktuese. Mediet elektronike komerciale kanë të drejtë të transmetojné sesionet tematike, nën kushte të njëjta dhe sipas rregullave që vlejné për media në pronësi shtetërore, gjegjësisht serviset publike.
4. Sesionet tematike nuk mund të mbahen në lokalitete të ndryshme.

Neni 22
Rregulloret e Komisionit

Komisioni nxjerr rregulloret e veçanta me të cilat rregullohet metodologjia unike për:

- **marrjen e deklaratave;**
- **grumbullimin e dokumentacionit;**
- **rregullimin e procedurave për dëgjime publike;**
- **rregullimin e sesioneve tematike;**
- **hartimin e listës së humbjeve në njerëz;**
- **sigurimin e ndihmës psiko-sociale dhe mbështetjen për viktimat; dhe**
- **çështjet e tjera të rëndësishme për punën e Komisionit.**

PJESA VII – ZGJEDHJA E ANËTARËVE DHE ANËTAREVE TË KOMISIONIT

Neni 23 *Përbërja e Komisionit*

Komisionin e përbëjnë 20 anëtarë dhe anëtare, me ç'rast:

- b. në Bosnjë dhe Hercegovinë zgjidhen 5 anëtarë/anëtare;
- c. në Kroaci, Kosovë, dhe Serbi zgjidhen nga 3 anëtarë/anëtare,
- d. në Mal të Zi, Maqedoni dhe Slloveni, zgjidhen nga 2 anëtarë/anëtare.

Neni 24 *Kriteret për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit*

1. Anëtari/anëtarja e Komisionit është:
 - a. Shtetas/shtetase e palës kontraktuese;
 - b. Person me kualitete të larta morale, me integritet dhe autoritet, i përkushtuar në dialogun tolerant dhe konstruktiv për zgjidhjen e kontesteve, i cili mund të gëzojë besimin e të gjitha palëve kontraktuese, dhe
 - c. Person me aftësi psiko-fizike për kryerjen efikase dhe në kontinuitet të detyrave të anëtarit/anëtares së Komisionit.
2. Në palën kontraktuese zgjidhet së paku një femër, gjegjësisht së paku një mashkull, për anëtar/e të Komisionit.
3. Në palën kontraktuese, me rastin e zgjedhjeve të anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, duhet përkushtim që të sigurohet edhe përfaqësim etnik në Komision, në atë mënyrë që, krahas pjesëtarit/pjesëtares nga radhët e bashkësisë më të madhe në numër, do të mundohet të zgjedhë edhe njërin/njërën ose më shumë pjesëtarë/pjesëtare nga bashkësia tjetër etnike, gjegjësisht nga bashkësitë e tjera etnike në atë palë kontraktuese;
4. Anëtar/anëtare e Komisionit nuk mund të jetë personi:
 - a. që ka ushtruar funksion të shquar politik në dy vitet e fundit, para shpalljes së konkursit për zgjedhje të anëtarëve/anëtareve të Komisionit, ose në periudhën kohore e cila është përfshirë në kompetencën e Komisionit;
 - b. Për të cilin/cilën ekziston dyshimi serioz se është përgjegjës për shkeljen e të drejtave të njeriut dhe të drejtës ndërkombëtare humanitare, ose ka mbështetur, ndihmuar ose nxitur kryerjen e veprave të tilla, ose ka kontribuar në mos dënimin e atyre veprave, ose është në lidhje të ngushta me personin e gjykuar, akuzuar, ose që është nën hetime për vepra të tilla.

Neni 25

Njëjtësimi i procedurës në përzgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit

Në secilën palë kontraktuese, zgjidhen anëtarët/anëtares e Komisionit, sipas procedurës së njëjtë, të paraparë me këtë Statut.

Neni 26

Kandidimi i anëtarëve dhe anëtareve

1. Shoqatat e qytetarëve, institucionet arsimore, institucionet shkencore, bashkësitë fetare, sindikatat ose 30 qytetarë të palës kontraktuese mund të propozojnë kandidat/kandidate për anëtarë/anëtare të Komisionit, i cili/a zgjidhet në atë palë kontraktuese, me pëlqimin e kandidatit/kandidates.
2. Procedurat e kandidimit dhe seleksionimit primar të kandidatit/kandidates në palën kontraktuese i zbaton Këshilli seleksionues.

Neni 27

Përbërja dhe zgjedhja e Këshillave seleksionuese

1. Këshillin seleksionues në secilin shtet e përbëjnë 9 anëtarë/anëtare, të cilët duhet t'i plotësojnë kriteret, të cilat vlejnë për përzgjedhjen e anëtarëve/anëtareve të Komisionit, përveç ndalesës për kryerjen e funksioneve të theksuara politike në periudhën në dy vitet e fundit para shpalljes së konkursit për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, dhe në periudhën, e cila përfshihet në kompetencën e Komisionit.
2. Anëtarët/anëtares e Këshillit seleksionues nuk mund të kandidohen për anëtarësim në Komision.
3. Tre anëtarët/anëtares e Këshillit seleksionues i emëron ministri kompetent për të drejtat e njeriut, me pëlqim të Komisionit parlamentar ose të Komisionit kompetent për të drejtat e njeriut ose marrëdhëniet ndërnacionale.
4. Tre anëtarë/anëtare të Këshillit seleksionues përzgjidhen nga anëtarët e Koalicionit për KOMRA në palën kontraktuese.
5. Gjashtë anëtarët/anëtares e parë/a të Këshillit seleksionues emërohen, gjegjësisht zgjedhën në bazë të paragrafit 3 dhe 4 të këtij neni, në afatin prej 45 ditësh, nga dita e ratifikimit të fundit të Kontratës ndërkombëtare për themelimin e Komisionit.
6. Ministri kompetent shpall zgjedhjen e katër anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit seleksionues, dhe në afatin prej 8 ditësh shpall konkursin për zgjedhjen edhe të 3 anëtarëve/anëtareve të tjerë të komisionit.
7. Gjashtë anëtarët/anëtares e përzgjedhur më parë, do të përkushtohen që të zgjedhin tre anëtarët/anëtares e mbetur të Këshillit seleksionues, me konsensus, dhe nëse një gjë e tillë nuk do të jetë e mundur, atëherë zgjedhja bëhet me shumicë të votave.
8. Ministri kompetent, Koalicioni për KOMRA dhe anëtarët/anëtares e Këshillit seleksionues, të emëruar dhe zgjedhur në bazë të paragrafit 3 dhe 4 të këtij neni, do të sigurojnë

që së paku 1/3 e anëtarësisë të përbëhet nga femrat, gjegjësisht meshkujt, dhe do të përkushtohen që të sigurojnë që 1/3 e anëtarësisë të përbëhet nga përfaqësuesit/përfaqësueset e shoqatës së viktimave, duke përfshirë edhe shoqatat e viktimave, të cilat nuk janë anëtare të Koalicionit për KOMRA, me kusht që të jenë të regjistruara, së paku tre vjet para nënshkrimit të kontratës për themelimin e Komisionit.

9. Ministri kompetent shpall zgjedhjen e Këshillit seleksionues dhe i siguron kushtet për punën e tij.
10. Me Këshillin seleksionues kryeson anëtari/anëtarja më i/e moshuar, i/e cili/a e cakton mbajtjen e seancës konstitutive në afatin prej 43 ditësh nga dita e shpalljes së konkursit sipas paragrafit 6 të këtij neni.

Neni 28

Zgjedhja e kandidatëve/kandidateve për anëtarësim në Komision nga ana e Këshillit seleksionues

1. Këshilli seleksionues, në secilin shtet, në afatin prej 8 ditësh nga dita e mbajtjes së mbledhjes konstitutive, shpall konkurs për zgjedhjen e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, në afatin prej 30 ditësh.
2. Në afatin prej 8 ditësh, nga dita e mbylljes së konkursit, Këshilli seleksionues shpall në internet faqen e Ministrisë kompetente sipas Nenit 27, paragrafi 3, si vijon:
 - a. Numrin e përgjithshëm të kandidaturave të arritura;
 - b. Listën e emrave të kandidatëve/kandidateve, kandidaturat e të cilëve do të shqyrtohen.
3. Këshilli seleksionues mund të vendosë që t'i intervistojë të gjithë ose disa prej kandidatëve/kandidateve. Intervista është e hapur për publik.
4. Këshilli seleksionues mund të kërkoj informata për kandidatin/kandidaten nga organet shtetërore dhe institucionet publike, ndërsa ato janë të obliguara që në kërkesë të Këshillit për qasje në informata të përgjigjen më urgjentisht.
5. Këshilli seleksionues përkushtohet që të gjitha vendimet t'i marrë me vendim unanim, ndërsa, në rast kur konsensusi nuk mund të arrihet, do të vendoset me shumicë prej 5 anëtarëve/eve.
6. Këshilli seleksionues e vlerëson plotësimin e kushteve të kandidatëve/kandidateve, kandidaturat e të cilëve i ka marrë në shqyrtim dhe e ngushton përzgjedhjen në listën e cila përmban numrin për dy deri në tre herë më të madh të kandidatëve dhe kandidateve nga numri i anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, të cilët zgjedhën në palën kontraktuese.
7. Në afatin prej 40 ditësh, nga dita e mbylljes së konkursit Këshilli seleksionues shpall listën e kandidatëve/kandidateve, dhe të njëjtën ia dërgon, po të njëjtën ditë, kryetarit/kryesisë së palës kontraktuese.

Neni 29

Zgjedhja e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit nga ana e kryetarit/kryesisë së palëve kontraktuese

1. Kryetari/kryesia e shtetit kontraktues kryejnë zgjedhjen përfundimtare të anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit, të cilët zgjedhin në palën kontraktuese në mesin e kandidatëve dhe kandidateve nga lista të cilën ia dërgon Këshilli seleksionues.
2. Kryetarët/kryesitë e palëve kontraktuese e informojnë njëri-tjetrin për zgjedhjet e tyre 30 ditë nga dita kur Këshilli seleksionues ua dërgon listën e kandidatëve, para se për këtë ta informojnë publikun.
3. Kryetarët/kryesitë e palëve kontraktuese i shpallin emrat e anëtarëve dhe anëtareve të Komisionit 15 ditë nga dita kur të gjithë pranojnë njoftimin nga paragrafi 2 të këtij neni.

Neni 30

Mbledhja konstitutive

1. Anëtari/anëtarja më e vjetër e Komisionit thërret mbledhjen konstitutive në selinë e Komisionit, në afatin prej 15 ditësh nga dita e zgjedhjeve, dhe e kryeson Komisionin deri në zgjedhjen e anëtarit kryesues/anëtares kryesuese.
2. Në pjesën solemne, hyrëse, të mbledhjes konstitutive të Komisionit, marrin pjesë kryetari/anëtarët e kryesisë së palëve kontraktuese.
3. Në pjesën hyrëse të mbledhjes konstitutive anëtarët dhe anëtares e Komisionit nënshkruajnë një ekzemplar të Statutit, flasin dhe e nënshkruajnë këtë deklaratë: "Betohe me nderin tim që funksionin e anëtarit/anëtares të Komisionit do ta kryej në përputhje me Statutin, me përkushtim, me paanshmëri dhe i pavarur, duke u përpjekur që të arsyetoj besimin e dhënë dhe të kontribuoj në realizimin e qëllimeve të Komisionit".

Neni 31

Zgjedhja e kryesuesit/kryesueses dhe miratimi i Rregullores së punës

1. Anëtarët dhe anëtares e Komisionit e zgjedhin anëtarin kryesues/anëtares kryesuese dhe miratojnë Rregulloren e punës së Komisionit në afat prej 60 ditësh nga dita e mbledhjes konstitutive.
2. Anëtarët dhe anëtares e Komisionit mund të vendosin që funksioni i kryesuesit/kryesueses të kufizohet në periudhë të caktuar kohore.

Neni 32

Kuorumi dhe vendimarrja

1. Kuorumi për punë të Komisionit ekziston kur janë prezent së paku 14 anëtarë/anëtares të Komisionit.
2. Komisioni bën përpjekje që të gjitha vendimet e Komisionit t'i nxjerrë njëzëri, por, kur

konsensusi është i pamundur të arrihet, së paku 14 anëtarë/e duhet të pajtohen për marrjen e vendimit.

3. Komisioni mund të vendosë që për miratimin e vendimit procedural të jetë i mjaftueshëm pajtimi i shumicës së thjeshtë, i të gjithë anëtarëve dhe anëtareve.

Neni 33

Ndërprerja e mandatit të anëtarit/anëtares

1. Mandati anëtarit/anëtares të/së Komisionit pushon me kalimin e mandatit të Komisionit, si dhe në rastet:
 - a. Dhënies së dorëheqjes në formë të shkruar;
 - b. Vdekjes;
 - c. Vendimit të plotfuqishëm gjyqësor për kufizimin ose privimin nga aftësia afariste;
 - d. Vendimit të plotfuqishëm gjyqësor me dënim me burg të pakusht; dhe
 - e. Shkarkimi.
2. Në rastet e parapara në paragrafin 1, pika (a), (b), (c), dhe (d), të këtij neni, Komisioni e konstaton ndërprerjen e mandatit dhe për këtë e informon Kryetarin/Kryesinë e palës kontraktuese, i cili/e cila në afatin prej 15 ditësh do të zgjedhë anëtarin/anëtares e re të Komisionit nga lista të cilën e ka përcaktuar Këshilli seleksionues në procedurën e propozimit të kandidatëve për anëtarët dhe anëtares e Komisionit.
3. Anëtarin/anëtarja e Komisionit mund të shkarkohet nga detyra në rast të mosplotësimit të obligimeve nga neni 35 dhe 37, si dhe në rast të dënimit me aktgjykim të plotfuqishëm për vepër penale, e cila e dëmton integritetin dhe kredibilitetin e anëtarit/anëtares të/së Komisionit, si dhe në rastin e pamundësisë së vazhdueshme të kryerjes së punës zyrtare, për shkak të gjendjes së vështirë mendore, emocionale dhe fizike.
4. Komisioni përcakton propozimin për shkarkim të anëtarit/anëtares, me përjashtim të tij/saj, dhe propozimin ia dërgon kryetarin/kryesisë së palës kontraktuese në të cilin është zgjedhur për anëtar/anëtare të Komisionit, për të cilin propozohet shkarkimi. Para se të përcaktohet propozimi për shkarkim, Komisioni do t'i mundësojë anëtarit/anëtares, për shkarkimin e të cilit vendoset, që të njoftohet me provat, të ngritura kundër tij/saj, që t'i paraqesë provat në dobi të tij/saj.
5. Në afatin prej 15 ditësh nga dita e dorëzimit të propozimit, Kryetari/Kryesia e shtetit vendosin për shkarkim dhe për rastin e shkarkimit, dhe zgjedh anëtarin/anëtares e re të Komisionit nga lista, të cilën Këshilli seleksionues e ka përcaktuar në procedurën e propozimit të kandidatëve/kandidateve për anëtarësim në Komision.

Neni 34

Largimi i përkohshëm nga detyra e anëtarit/anëtares së Komisionit

Nëse kundër anëtarit/anëtares të/së Komisionit do të jetë iniciuar hetimi, për vepër penale, me të cilën cenohet kredibiliteti i tij/saj ose Komisioni kupton për rrethana të tjera në raport me anëtarin/anëtaren, e cila seriozisht e cenon ose mund ta cenojë integritetin dhe kredibilitetin e Komisionit, ose kur kryerja e detyrave të anëtarit/anëtares së Komisionit është vështirësuar për shkak të gjendjes së tij/saj mentale, emocionale, ose fizike, Komisioni mund të vendosë që përkohësisht ta largoj anëtarin/anëtaren me të cilin/me të cilën kanë të bëjnë shkaqe të tilla, përderisa nuk verifikohet bazueshmëria e tyre, gjegjësisht për derisa nuk ndërpriten.

PJESA VIII – TË DREJTAT DHE OBLIGIMET E ANËTARËVE/ ANËTAREVE DHE PERSONELIT TË KOMISIONIT

Neni 35

Ndërgjegjshmëria, pavarësia dhe paanshmëria

1. Anëtarët dhe anëtares, të punësuarit apo personat e angazhuar në ndonjë mënyrë tjetër në Komision, janë të obliguar që të veprojnë në përputhje me dispozitat e këtij Statuti dhe akteve tjera të cilat i nxjerr Komisioni, me ndërgjegje, me paanshmëri dhe në pavarësi nga interesat e cilësdo partie politike, qeverie ose organeve të tjera të pushtetit, grupeve të interesit ose të cilit do personi.
2. Anëtarët dhe anëtares e Komisionit si dhe personat e tjerë të punësuar në Komision nuk mund të ushtrojnë çfarëdo lloj aktiviteti tjetër i cili do të mund të rrezikonte kryerjen e detyrave të Komisionit ose të sjellë në dyshim pavarësinë dhe paanshmërinë e tyre. Anëtari/anëtarja e Komisionit dhe të punësuarit e tjerë në Komision janë të obliguar që Komisionit t'ia paraqesin konfliktin ekzistues, ose të mundshëm të interesit.
3. Nëse Komisioni kupton që anëtari/anëtarja e Komisionit ose i punësuar/e punësuar në Komision kanë konflikt interesi, do të përjashtoj atë person nga veprimi i mëtejshëm për çështje e cila është e përfshirë me konflikt interesi, ose do të ndërmarrë masa me qëllim të shkarkimit, gjegjësisht largimit të përkohshëm të anëtarit/anëtares gjegjësisht të largojë nga puna të punësuarin/punësuarën nga Komisioni.
4. Nëse Komisioni nuk do të jetë i informuar me kohë për rrethanën e cila rezymon në konflikt interesi për anëtarin/anëtares e Komisionit ose person tjetër të punësuar në Komision, dhe ai person merr pjesë në vendimmarrje ose ndërmerr veprime për çështjet që nënkuptojnë konflikt interesi, Komisioni, me t'u njoftuar për një rrethanë të tillë, do të përsërisë shqyrtimin e asaj prove, përkatësisht do të nxjerrë vendimin, dhe nëse është e domosdoshme që të siguroj që vendosja lidhur me atë çështje të përsëritet, përkatësisht që veprimin ta zbatoj përsëri, pa pjesëmarrjen e atij personi.

483

Neni 36

Privilegjet dhe imuniteti

2. Me qëllim të ruajtjes së pavarësisë së Komisionit dhe veprimtarinë e saj të papenguar, anëtarët/anëtares e Komisionit dhe të punësuarit/punësuarat në Komision, gjatë kohës së kryerjes së funksioneve të veta gëzojnë privilegjet dhe imunitetet si vijon:
 - a. Imunitet nga paraburgosja dhe sekuestrimi i bagazhit personal;
 - b. Imuniteti nga të gjitha llojet e procedurave ligjore, në raport me mendimin e shprehur dhe veprimin, me mirëbesim, brenda kornizave të kryerjes së detyrave, dhe
 - c. Përjashtimin nga çfarëdo lloj kufizimi të lirisë së lëvizjes në raport me kryerjen e punëve dhe detyrave të Komisionit dhe në lidhje me vajtje ardhjet në shtetin në të cilin kryejnë funksionin.
3. Imuniteti i paraparë në paragrafin 1 pika b. të këtij neni, në raport me shprehjen e

mendimit mbetet në fuqi edhe pas pushimit të detyrës si anëtarë/anëtare e Komisionit, gjegjësisht me përfundimin e angazhimit në Komision.

- 4. Komisioni ka për obligim t'ia heqë imunitetin anëtarit/anëtares dhe të punësuarit/punësuarës, nëse vërteton se imuniteti do të sjellë pengesa në rrjedhat e drejtësisë dhe do të rrezikojë besimin e opinionit në punën e Komisionit.**

Neni 37

Mbrojtja e burimeve dhe të dhënave të besueshme

Anëtarët dhe anëtares e Komisionit, të gjithë të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar në ndonjë mënyrë tjetër nga ana e Komisionit, kanë për obligim të ruajnë fshehtësinë e të gjitha të dhënave për të cilat kanë mësuar gjatë kohës së kryerjes së detyrave në Komision, duke përfshirë identitetin e personit, i cili ka dhënë informatat me kusht të konfidencialitetit për identitetin e tij, dhe që ato të mos i shfrytëzojnë për qëllime personale, për aq kohë sa Komisioni nuk vendos që ato të dhëna t'i publikoj në formë të njoftimit zyrtar. Ky obligim nuk ka të bëjë me faktet e njohura publikisht.

Neni 38

Statusi i anëtarëve/anëtareve të Komisionit dhe i personelit të Komisionit

- 2. Anëtarët dhe anëtares e Komisionit dhe të punësuarit e tjerë në Komision, kryejnë detyrat me orar të plotë të punës.**
- 3. Pagat, rrogat dhe kompensimet për anëtarët/anëtares e Komisionit dhe personat e angazhuar nga Komisioni, rregullohen me rregullore të Komisionit dhe paraqesin pjesë përbërëse të buxhetit të Komisionit.**

PJESA IX – STRUKTURA E KOMISIONIT

Neni 39

Sekretariati Ekzekutiv dhe paralelet tematike

1. Komisioni vendos zyrën qendrore në Sarajevë, me emërtimin Sekretariati Ekzekutiv, detyra e të cilit është që të ofrojë mbështetjen teknike dhe administrative, si dhe operative për anëtarët e Komisionit, dhe koordinon punët mes zyrave të ndryshme dhe departamenteve tematike, të cilat i krijon Komisioni.
2. Komisioni emëron dhe shkarkon Sekretarin ekzekutiv, si dhe shefat e departamenteve tematike.
3. Të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar në punën e Sekretariatit ekzekutiv dhe në departamentet tematike të Komisionit, angazhohen pavarësisht nga shtetësia e tyre.
4. Me rastin e përzgjedhjes së të punësuarve dhe personave të tjerë në Sekretariatit ekzekutiv, departamentet tematike, ekipet, dhe organet e tjera, të cilat i themelon Komisioni, aplikohet dispozita nga Neni 24, paragrafi 4, i këtij Statuti.

Neni 40

Zyrat e Komisionit në palët kontraktuese

1. Komisioni i themelon zyrat në palët kontraktuese dhe me propozim të Sekretarit Ekzekutiv i emëron dhe shkarkon personat në krye të tyre.
2. Komisioni në Sarajevë, në konsulta me Sekretariatit Ekzekutiv në Sarajevë dhe në zyrën e shtetit kontraktues, mund të themelojë ekipet mobile hetuese dhe zyrat rajonale në vendet tjera në territorin e shtetit kontraktues, dhe t'i emërojë dhe shkarkojë shefat e ekipeve, gjegjësisht të zyrave rajonale.
3. Në propozim të Sekretarit Ekzekutiv, Komisioni mund të themeloj edhe ekipin hetues mobil, me autorizimin që të grumbullojë të dhëna në cilindo shtet kontraktues.
4. Të punësuarit dhe personat e tjerë të angazhuar me punë në Sekretariatit Ekzekutiv, paralelet dhe zyrat në palët kontraktuese dhe ekipet, angazhohen pa marr parasysh shtetësinë e tyre.

Neni 41

Arkivi

1. Sekretari Ekzekutiv konstituon Njësinë për arkiv dhe bazën e të dhënave të Komisionit, si dhe definon metodologjinë e arkivimit dhe digjitalizimin e dokumentacionit të grumbulluar.

2. Pasi të definojë metodologjinë nga paragrafi 1, më së largu 6 muaj nga konstituimi, Njësia për arkiv dhe bazë të të dhënave shndërrohet në Arkiv dhe bazë të të dhënave të Komisionit, detyra e të cilit është të arkivojë dhe digjitalizojë dokumentacionin e grumbulluar.
3. Secila prej zyrave në shtet, është e detyruar që të themeloj njësinë për arkiv dhe bazën e të dhënave, me ngarkesë që të arkivoj dhe digjitalizoj dokumentacionin, të cilin e ka grumbulluar në territorin e saj. Këto njësi, më së largu, 6 muaj nga themelimi, shndërrohen në arkiv dhe bazë të të dhënave në nivel të zyrës.
4. Arkivi dhe baza e të dhënave e Komisionit në Sarajevë do të unifikohet me njësitë për arkiv dhe bazën e të dhënave të zyrave në shtetet kontraktuese, më së voni 3 muaj para se të pushoj puna e Komisionit.
5. Më së paku 15 ditë para përfundimit të punës së Komisionit dorëzohen kopjet e lëndës së unifikuar arkivore dhe bazës së të dhënave, arkivave shtetërore të palëve kontraktuese dhe/ose institucioneve, të cilat disponojnë kapacitete për ruajtjen e tyre.
6. Lënda arkivore dhe baza e të dhënave të Komisionit, pas pushimit të punës së Komisionit, janë të hapura për qasje të pakufizuar ndaj të gjitha institucioneve dhe personave të interesuar, përveç dokumentacionit, i cili i nënshtrohet obligimit për ruajtjen e sekretit të të dhënave.

PJESA X – FINANCIMI I KOMISIONIT

Neni 42 *Financimi*

1. Komisioni financohet nga kontributet e palëve kontraktuese dhe donacionet.
2. Kontributet e anëtarëve paraqesin kontributin nga mjetet vjetore buxhetore të palëve kontraktuese, të cilat përcaktohen në procedurën e rregullt buxhetore përderisa zgjatë puna e Komisionit.
3. Kontributet e palëve kontraktuese përcaktohen në vlera nominale, të cilat janë në pajtim me përqindjen e shteteve anëtare, në vlerën e përgjithshme të caktuar, e cila është e domosdoshme për funksionimin e Komisionit.
4. Palët kontraktuese do të arrijnë marrëveshje për kontributet e nevojshme për punën e Komisionit.
5. Donacionet sigurohen nga burimet e ndryshme, si nga organizatat ndërkombëtare, po ashtu edhe nga personat juridik vendorë.
6. Donacionet paraqesin „mjetet me të cilat udhëhiqet direkt“ dhe shfrytëzohen në pajtim me kontratat, të cilat Komisioni do t'i lidhë me organizatat ndërkombëtare dhe personat vendorë juridik.
7. Kontributeve për Komisionin në natyrë, duke përfshirë edhe kontributet e palëve kontraktuese, nuk mund të vlerësohen si pjesë e kontributit sipas Nenit 42, paragrafi 2.

487

Neni 43 *Raportimi financiar*

1. Sekretari Ekzekutiv përgatit raportet vjetore për ekzekutimin e buxhetit themelor, në përputhje me rregulloret financiare të Komisionit.
2. Sekretari Ekzekutiv përgatit raporte mbi shfrytëzimin e donacioneve, në përputhje me rregulloret financiare të Komisionit, dhe me kërkesa të financierëve.
3. Auditori (revizori) i pavarur kryen auditimin e pavarur vjetor mbi shfrytëzimin e mjeteve themelore buxhetore dhe donacioneve, të cilat janë pranuar nga palët kontraktuese ose nga donatorët e tjerë. Rezultatet definitive mbi auditimin, pas procesit përkatës, dhe krahas komenteve të Komisionit, Komisioni i vë në shikim të opinionit.
4. Raportet nga paragrafi 1 dhe 2 të këtij neni iu nënshtrohen auditimit nga ana e auditorit të pavarur.

PJESA XI – RAPORTI PËRFUNDIMTAR I KOMISIONIT

Neni 44

Hartimi dhe publikimi i Raportit përfundimtar

1. Tre muaj para përfundimit të mandatit të vet, Komisioni publikon raportin përfundimtar.
2. Komisioni ua dorëzon njëkohësisht raportin përfundimtar kryetarëve/kryesisë së palëve kontraktuese dhe e publikon në faqen e internetit të Komisionit, njëkohësisht e publikon në të gjitha gjuhët zyrtare të palëve kontraktuese, në gjuhën angleze, si dhe në formë audio incizimi.
3. Komisioni ka për obligim që njëkohësisht, apo pas dorëzimit të Raportit përfundimtar të bëjë publik dhe të hapur rezymenë e tij.

Neni 45

Përmbajtja e Raportit përfundimtar

1. Raporti përfundimtar përfshin hyrjen e fakteve relevante për krimet e luftës dhe shkeljeve të tjera të rënda të të drejtave të njeriut, dhe në pajtim me detyrat e komisionit të parapara sipas Nenit 14, të Statutit, regjistrin e humbjeve në njerëz, vendeve të burgosjes, personave të burgosur dhe të personave të cilët kanë përjetuar torturë dhe rekomandimet.
2. Në mes tjerash, rekomandimet kanë të bëjnë me:
 - a. Hapat e mëtejme të palëve kontraktuese drejt përparimit të mirëbesimit në mes të shteteve dhe bashkësive në territorin e RSFJ-së së sëdikutshme;
 - b. Modelin përkatës të reparacioneve materiale dhe simbolike, mënyrën për reformimin e institucioneve si dhe mekanizmat me të cilët sigurohet integrimi i fakteve të vërtetuara në sistemet e arsimit të palëve kontraktuese;
 - c. Mënyrën e përcjelljes së zbatimit të rekomandimeve të Komisionit, përfshirë edhe propozimin për themelimin e mekanizmit të veçantë për realizimin e qëllimit të tillë.

Neni 46

Gjetjet mbi krimet e luftës dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut

1. Komisioni ka autorizim që në bazë të fakteve të vërtetuara, në Raportin përfundimtar të konstatoj se ekziston dyshimi serioz se personi i caktuar ka kryer krim lufte, gjegjësisht shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut. Gjetja e tillë nuk ka efekt të aktgjykimit gjyqësor, dhe as nuk e prejudikon rrjedhën e procedurës eventuale gjyqësore.
2. Në raportin përfundimtar, Komisioni nuk mund të nxjerrë gjetjet kundër ndonjë personi, nëse nuk ka ndërmarrë të gjithë hapat e arsyeshëm, që:
 - (a) Të njoftoj atë person lidhur me qëllimin e vet, për të nxjerrë gjetjet e tilla;

- (b) T`i komunikoj atij personi përmbajtjen e gjetjes, të dhënat në bazë të të cilave nxirret gjetja, si dhe shkaqet në të cilat është bazuar gjetja e tillë,
 - (c) T`i ofroj personit mundësinë që brenda afatit të arsyeshëm të përgjigjet në gjetjen e propozuar; dhe
 - (d) Të verifikoj të gjeturat për personin e vdekur, të paktën nga tri burime.
3. Nga pikëpamja e rasteve të cilat janë proceduar në prezencë të të akuzuarit, para Gjykatave ndërkombëtare ose vendore, Komisioni mundet që në raportin përfundimtar të udhëzojë në aktgjykimin përkatës. Në këtë rast Komisioni mund të vërtetojë faktet e reja.

Neni 47

Obligimi i Parlamentit dhe qeverisë që të shqyrtojnë Raportin përfundimtar

1. Pas publikimit të Raportit përfundimtar, kryetari/kryesia e çdo pale kontraktuese, raportin ia dërgon kryetarit të parlamentit. Në afatin prej një muaji pas pranimi të raportit, kryetari i parlamentit thërret seancë të veçantë të parlamentit, me qëllim të shqyrtimit të gjetjeve dhe rekomandimeve nga Raporti, ose e vë në rend të ditës këtë temë, për mbledhjen e radhës. Në seancë marrin pjesë një ose më shumë anëtarë të Komisionit.
2. Në afatin prej 6 muajsh pas publikimit të raportit përfundimtar të Komisionit, qeveria e çdo pale kontraktuese miraton dhe publikon në gazetën zyrtare të palës kontraktuese qëndrimin mbi zbatimin e rekomandimeve.
3. Në një afat të arsyeshëm, pas përgjigjes nga qeveria sipas paragrafit 2 të këtij neni, kryetari i parlamentit i çdo pale kontraktuese thërret seancën speciale të parlamentit me qëllim të shqyrtimit të përgjigjes së qeverisë dhe angazhimit të mundshëm të parlamentit me qëllim të zbatimit të rekomandimit të Komisionit.

PJESA XII – TË NDRYSHME

Neni 48

Veprat penale dhe sanksionet

1. Çdo person i cili:

- (a) me vetëdije i jep Komisionit të dhëna të rreme, apo organit ose personit i cili vepron në emër të tij;
- (b) që me kërcënim, forcë, me veprim ose premtim të përfitimeve shtyn personin tjetër për të dhënë të dhëna të rrejshme ose mosdhënien e të dhënave për Komisionin, apo organin apo personin, i cili vepron në emër të tij;
- (c) asgjëson ndonjë dokument ose mjet me qëllim të pengimit të Komisionit që të zbatojë hulumtimin, ose
- (d) të zbardhë apo në ndonjë mënyrë tjetër zbulon të dhënë, të cilën e ka pranuar Komisioni me kusht konfidencialiteti, apo e tregon identitetin e personit, i cili ia ka dhënë informatën, me kusht konfidencialiteti,

konsiderohet se ka kryer vepër penale të dënueshme me dënim me burg deri në një vit, ose me dënim në të holla ekuivalent me shumën prej 5.000 euro.

- 2. Sanksionet nga paragrafi 1 zbatohen edhe ndaj personave zyrtarë apo privatë, të cilët pa ndonjë arsye refuzojnë të veprojnë sipas kërkesës së Komisionit, gjegjësisht organit apo personit i cili vepron në emër të tij, për dorëzimin e dokumenteve për shqyrtim, apo të burimeve të tjera.
- 3. Në rast se personi refuzon t'i përgjigjet ftesës, ose refuzon dhënien e deklaratës para Komisionit, zbatohen dispozitat e Nenit 17, paragrafi 8 i këtij Statuti.

Neni 49

Roli i Komisionit në procedimin penal

Komisioni ka autorizim që:

- (a) të propozoj, në rast se personi për të cilin Komisioni disponon me dyshime serioze se ka kryer krim lufte ose shkelje tjetër të rëndë të të drejtave të njeriut, të ia komunikoj Komisionit të dhënat me rëndësi për zbulimin e lokalitetit dhe mbetjet mortore të personave të humbur, ose për zbulimin e kryerësve të tjerë të mundshëm dhe veprave të tjera, gjykatës para së cilës zhvillohet procedura penale, me kërkesë të akuzuarit ato t'i marrë si rrethanë lehtësuese me një rëndësi qenësore me rastin e përcaktimit të lartësisë së dënimit;
- (b) t'i propozoj kryerësit të gjykuar për vepër penale, falje të pjesërishtme, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të shtetit përkatës, nëse ia komunikon Komisionit të dhënat e rëndësishme për zbulimin e lokalitetit me mbetjet

mortore për persona të humbur, ose për zbulimin e kryerësve të tjerë të mundshëm; dhe veprave të tjera;

- (c) të propozoj zbutje të jashtëzakonshme të dënimit për kryerësit e veprës penale, nëse një gjë e tillë nuk është në kundërshtim me dispozitat ligjore të shtetit përkatës, nëse ia komunikon të dhënat e rëndësishme Komisionit për zbulimin e lokalitetit me mbetjet mortore të personave të humbur, ose për zbulimin kryerësve të tjerë të mundshëm; dhe veprave të tjera.**

PJESA XIII – DISPOZITAT PËRFUNDIMTARE

Neni 50

Përfundimi i punës së Komisionit

1. Pas publikimit të raportit përfundimtar, Komisioni përfundon punën brenda afatit, më së gjati prej tre muajve.
2. Në atë periudhë kohore ndërmerren masat për sistematizimin, ndarjen dhe ruajtjen e arkivit, ndarjen e pronës, përmbushjen e obligimeve ndaj personave të tretë, shpërndarjen dhe prezantimin e raportit përfundimtar, si dhe hartimin e raporteve financiare dhe raportimin e punës së Komisionit.

Neni 51

Hyrja e Statutit në fuqi

1. Origjinali i këtij Statuti, tekstet e të cilit janë në gjuhën shqipe, boshnjake, malazeze, kroate, maqedonase, sllovene, dhe serbe, vlerësohen njëllëj autentike, dhe depozitohet te organi kompetent në Bosnjë e Hercegovinë, si vendi nikoqir.
2. Shtetet kontraktuese do të njoftojnë shtetet e tjera lidhur me ratifikimin.
3. Statuti hyn në fuqi ditën e parë të muajit, pas kalimit të pesëmbëdhjetë ditë ve nga dita e data e ratifikimit të fundit.

Indeksi i emrave

A

Abazi, Haki (Rockefeller Brothers Foundation, Kosovë) 90, 338
 Abazira, Nusret (Këshilli Qendror i Bashkësisë Islame, Kosovë) 351
 Abraham-Stoter, Emina (SIPU International, BeH) 232, 233
 Adamović, Biljana (Serbi) 81
 Ademaj, Hamit (Shoqata e familjarëve të dëshmorëve të UÇK-së, Kosovë) 290
 Ademi, Faton (Balkan Investigative Reporting Network, Kosovë) 433
 Ademi, Sheremet (Shoqata Kujtimi, Kosovë) 55, 56
 Adrić, Robert (Gjykata e Qarkut në Osijek, Kroaci) 400
 Adrović, Admir (Forumi i të rinjve Partisë Boshnjake, Mali i Zi) 440
 Adrović, Braho (nënkryetari i komunës Berane, Mali i Zi) 358, 399
 Agović, Dženeta (Impuls, Serbi) 47
 Ahmetaj, Nora (Qendra për Hulumtim, Dokumentim dhe Publikime, Kosovë) 93, 107, 120, 121, 177, 179, 283, 290, 308, 341
 Ahmetxhekaj, Zana (Nisma e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut, Kosovë) 180
 Ajanović, Irfan (Shoqata e llogorashëve BeH) 243, 244, 245
 Ajeti, Mehmet (INPO, Kosovë) 178, 179
 Ajković, Danilo (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 423, 441, 451
 Ajzenkol, Marijana (Qendra ndërfetare, Serbi) 344, 366
 Aleksa, Dragica (Luç, Kroaci) 184
 Aleksoski, Mile (Qendra për hulumtim dhe krijim të politikave, Maqedoni) 419
 Aletić, Miralem (Shoqata e llogorashëve komuna e Busovaqës, BeH) 114
 Alibegović, Enes (Shoqata e viktimave civile të luftës, BeH) 96
 Alić, Sinan (Fondacioni e vërteta, drejtësi dhe pajtim, BeH) 232

Alihodžić, Idriz (komuna Zavidović, BeH) 336
 Alimpić, Miroslav (Gjykata e lartë në Novi Sad, Serbi) 31, 327, 329, 331, 389, 401, 410, 417
 Alvir, Ljiljana (Nënat e Vukovarit, Kroaci) 400
 Anakiev, Dimitar (Slloveni) 355
 Andrić-Ružičić, Duška (Shoqata e grave INFOTEKA, BeH) 298
 Antić, Srđan (Qendra Nasen Dijalog, Kroaci) 15, 17, 360
 Antonijević, Milan (YUCOM – Komiteti i Juristëve për të drejtat e njeriut, Serbi) 415, 426
 Arapi, Lulzim (Shoqata për ndihmën psiko-sociale të fëmijëve dhe familjeve, Kosovë) 256, 257
 Arapović, Muriz (Shoqata e llogorashëve Vareš, BeH) 335
 Arsić, Stojanča (Kuvendi Komunal Bujanovc, Serbi) 376
 Arslić, Marija (Shoqata Josip Broz Tito, BeH) 242
 Asiel, Yitshak (Komuniteti Hebre në Serbi) 344, 347
 Asllani, Bashkim (Exploring intelligence, Kosovë) 257
 Asović, Mira (Liga e grave votuese Mali i Zi) 52
 Avdić, Faketa (Merhamet, BeH) 187
 Avdić, Senad (Organizata e Luftëtarëve të Demobilizuar të komunës Bratunac, BeH) 86
 Avdiu, Lirie (Kosovë) 71
 Azemi, Flakadan (Kosovë) 215

B

Babić, Danilo (Shoqata e invalidëve të luftës, Serbi) 235
 Bacanović, Oliver (Universiteti në Shkup, Maqedoni) 350
 Bačić, Lovorka (Qendra për studime të

paqes, Kroaci) 239
 Bagić, Aida (Documenta, Kroaci) 100
 Bahtiri, Nazim (Youth Step, Kosovë) 152, 215, 290
 Bajić, Šefko (Qendra për promovimin e shoqërisë civile, BeH) 231
 Bajrami, Qerim (Selam, Kosovë) 290
 Bajrić, Nazif (Shoqata e llogorashëve, BeH) 297
 Bajtal, Esad (BeH) 219, 221
 Balint, Zoltan (Qarku i Kanjishkës, Serbi) 203, 281, 282
 Banić Gabriela (Kroaci) 389, 417
 Baralić-Bošnjak, Snežana (Grupi i grave për paqe, Serbi) 65, 66
 Baraliu, Mazllum (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 90, 92, 338
 Bardhi Mehmet (Lidhja Demokratike në Mal të Zi) 392, 427, 437, 443
 Barićanin, Srećko (Këshilli i invalidëve të luftës në Trebinje, BeH) 124
 Bartulović, Mirna (Kroaci) 295
 Bašić, Nurka (Shoqata Teledom Glamoč, BeH) 87
 Bata, Verica (Shoqata e luftëtarëve të luftës Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë, Serbi) 282
 Batez, Aleksandar (BeH) 323
 Beganović, Pašaga (Shoqata e Romëve të Republikës Serbe, BeH) 67
 Begović, Temima (Shoqata e familjeve të viktimave të luftës '92-'95, BeH) 228
 Bektašević, Dževad (Shoqata e familjeve të viktimave të luftës Vlasenica 1992-1995, BeH) 84, 85, 103, 177, 201, 227
 Beljanski, Slobodan (Serbi) 166
 Berić, Jovan (Kroaci) 148, 149, 150
 Berisha, Atdhe (Kalaja, Kosovë) 123, 257, 406
 Berisha, Halit (Shpresimi, Kosovë) 89
 Berisha, Hysni (Kosovë) 34, 36, 43, 55, 301, 305, 428
 Berisha, Milot (Nisma e të rinjve për të

- drejtat e njeriut, Kosovë) 37
- Berisha, Sahit (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 343
- Besednik, Damir (Shoqata e vullnetarëve të mitur të luftës atdhetare, Kroaci) 431
- Bešenski Nikola, (Gjykata e Qarkut, Kroaci) 389, 401, 405, 410, 411, 413, 416, 417, 419, 423, 452, 453, 455
- Beštanski, Žarko (Serbi) 236
- Beuk, Sergej (Qendra interdisiplinare për studime religjioze dhe teologji politike, Serbi) 347
- Bilopavlović, Mirjana (Delfin, Kroaci) 99, 101, 161, 209, 294, 301, 391, 403, 404, 408, 410, 425, 426, 436, 437
- Biloš, Jasminka (Kroaci) 389, 416, 451
- Biserko, Sonja (Komiteti i Helsinkit për drejtat të njeriut në Serbi) 24, 25, 26, 247, 248
- Bislimaj Bislim, (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 404
- Bjelaković, Biljana (ToPeeR, BeH) 354
- Bjelica, Draško (Universiteti i Nishit, Serbi) 80, 307, 409
- Blagojević, Lazar (Shoqata e luftëtarëve i Republika Srpskës, BeH) 186, 187, 188, 241, 242
- Blakaj, Bekim (Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë) 42, 69, 94, 104, 121, 154, 177, 216, 283, 337
- Blažević, Ervin (Shoqata rinore Mladost, BeH) 96, 105, 106, 205, 206
- Bobanović, Radoslav (Kroaci) 149
- Bodog, Gordan (Kroaci) 24, 35, 63
- Bodrožić, Željko (Gazetat e Kikindës, Serbi) 202
- Bogavac Ana, (Mali i Zi) 422
- Bokshi, Teki (Oda e Avokatëve të Kosovës) 43, 44, 107, 302, 303, 408, 450, 453
- Borić, Besima (SDP, BeH) 4
- Borić, Jasmina (Serbi) 368
- Borić, Rada (Qendra për studime të grave, Kroaci) 99, 100, 191
- Bosanac, Gordan (Qendra për studime të paqes, Kroaci) 25, 107, 209, 291, 395, 403, 408, 420, 440, 445, 447
- Bosto, Sulejman (Universiteti i Sarajevës, BeH) 322
- Božanić, Olgica (Shoqata e familjeve të të kidnepuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Serbi) 34, 38, 39, 41, 385, 398, 431, 457
- Božičević, Goran (MIRamiDA, Kroaci) 141, 144, 161, 162, 165, 209
- Brailo, Luka (Novi list, Kroaci) 170, 171
- Brglez Milan, (Universiteti i Lubjanës, Slloveni) 383, 405
- Brkić, Marko Antonio (Instituti ndëreligjioz BeH) 366
- Bronja, Omer (Urban In, Serbi) 261
- Bruneta, Antun (Këshilli i pakicës kombëtare italiane, Kroaci) 165
- Bubalo, Goran (TERCA, BeH) 231
- Budak, Slobodan (Kroaci) 293
- Buha, Stanko (Solidariteti për ju, BeH) 123, 124
- Bujupaj, Zenun (Kosovë) 343
- Bujupi Naim, (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 404
- Bulić, Ibro (Prokuroria e BeH) 30, 109, 299, 301, 302, 304, 306, 382, 383, 400, 404, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 419, 421, 422, 450, 452, 453, 455, 457, 458, 459
- Bulić, Zdenko (Shoqata e llogorashëve të kampeve serbo-malazeze të koncentrim, Kroaci) 287
- Bunčić, Radojica (Serbi) 332, 335
- Burić Seid, (Unviersiteti i Sarajevës, BeH) 406
- Burić, Ivan (HVIDRA Trešnjekva, Kroaci) 209, 214
- Bušatlija, Ibrahim (Këshilli i kongresit të intelektualëve boshnjak, BeH) 221
- Bužinkić, Emina (Rrjeti i të rinjve Kroaci) 15, 16, 20, 106, 107, 150, 238
- Bytyqi, Emine (Kosovë) 283
- Bytyqi, Sylejman (Kosovë) 89
- C**
- Cakić, Jelena (Gratë për paqe, Serbi) 45, 46, 47, 116
- Cakić, Milan (Këshilli për nisma qytetare, Serbi) 359
- Canjuga, Ljiljana (Shoqata e vullnetarëve të luftës Atdhetare të qytetit të Zagrebit, Kroaci) 185, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 381, 385, 388, 393, 400, 402, 403, 405, 425, 430, 439
- Carić, Tanja (Kroaci) 143, 144
- Cenić, Svetlana (BeH) 324
- Cero, Mirsad (Këshilli i Bashkësisë Islame Livno, BeH) 88
- Crljenković, Mirsad (Shoqata Drita e Drinës, BeH) 285
- Crnišani, Ramiz (Rrethi i intelektualëve të Sanxhakut, Serbi) 280
- Curic, Tamara (Kroaci) 6
- Cvetković, Ivana (Këshilli kombëtar i pakicës kombëtare maqedone, Serbi) 376
- Cvetković, Vladica (Shoqata e luftëtarëve të luftëtarëve të viteve të '90-ta, Serbi) 334
- Cvijetković, Dušan (Forumi Demokratik Serb, Kroaci) 386
- Ç**
- Čabrilo, Dejan (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut i Republikës Serbe, BeH) 205
- Čavić, Bruno (UDVDR PGZ Kroaci) 112, 212, 213, 407, 419
- Čengić, Neira (Universiteti i Sarajevës, BeH) 63
- Čobanu, Marinika (Grašanska akcija Pančevo, Serbi) 65
- Čorbo, Salem (Kthimi dhe qëndrimi i qëndrueshëm, BeH) 66, 89, 90, 91, 92, 93, 107, 121, 230, 233
- Ç**
- Čeferjanović, Srećko (Partia Demokratike, Serbi) 262, 263, 264, 313, 314, 315, 316
- Čorić, Dragana (Universiteti i Novi Sadit, Serbi) 166, 167, 168
- Čosić, Ivan (Partia Liberal-demokratike, Serbi) 225
- Ç**
- Çarkaxhiu, Petrit (Oxygen, Kosovë) 94
- Çerkini, Bajram (Shoqata Kujtimi, Kosovë) 43, 59, 104
- D**
- Dabižinović, Ervina (Anima, Mali i Zi) 208
- Damjanović Aleksandar, (Partia popullore socialiste, Mali i Zi) 404
- Dautović, Alija (Shoqata e viktimave të luftës Vlasenica 92-95, BeH) 228, 229
- Dautović, Mejra (Gratë për grat, BeH) 190, 207
- David, Filip (Serbi) 6
- Dejanović, Damir (Lëvizja rinore Revolt, BeH) 160
- Del Ponte, Carla (Kryeprokurorja e Tribunalit të Hagës) 9, 53
- Delalić, Sead (Shoqata e llogorashëve Livno, BeH) 88
- Delić, Boris (Shërbimi i refugjatëve për kthim Urat e reja, Serbi) 332
- Demaj, Frashër (Instituti i Historisë, Kosovë) 339
- Demiri Visar, (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 383, 427, 432
- Dervishi Bali, (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 384
- Dimitrijević, Srdan (Lëvizja për Leskovc, Serbi) 117
- Dinaj, mr Shefqet (Kosovë) 342
- Divjak, Jovan (Edukimi ndërton Bosnjën dhe Hercegovinën, BeH) 233
- Dizdar, Mirsad (Shoqata e llogorashëve të BeH, Shoqata e llogorashëve Jajce) 114, 245, 312
- Dobruna, Vjosa (Radio Televizioni i Kosovës) 3, 5
- Doli, Sakibe (Shtëpia e sigurt, Kosovë) 120
- Dolmagić, Jasmina (Zëvendëse e Prokurorit shtetëror, Kroaci) 291, 292, 456
- Domonji, Pavel (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi) 167
- Don Grubišić, Ivan (Shoqata Akademike kroate e Splitit, Kroaci) 233, 234
- Dosković, Ivan (Arkiva historik ndërkomunal, Serbi) 224
- Dowling, Kevin (Republika Jugafrikane) 196, 197, 198, 199
- Dragičević Šešić, Milena (Universiteti i Beogradit, Serbi) 190

Dragišić, Aleksandar (Shoqata republikane e luftëtarëve të luftërave të viteve të '90-ta Serbi) 332

Dragojević, Milovan (Universiteti i Banja Llukës, BeH) 352, 354

Dragojlović, Vlado (Shoqata e llogorashëve dhe të burgosurve politik, BeH) 188, 240, 242

Dražić, Goran (NVO Së bashku deri tek e vërteta, BeH) 324, 325, 402

Drenški-Lasan, Višnja (Kroaci) 293

Drežnjak, Josip (Shoqata e familjarëve të të zhdokurve nga Grabovica, BeH) 374, 428

Drkenda, Esma (Shoqata e grave, BeH) 285, 287

Drljača, Nikola (Organizata komunale e luftëtarëve e të burgosurve dhe të vrarëve Novi grad, BeH) 96

Drljo, Sead (Shoqata e punëtorëve social, BeH) 297

Drobnjak, Tanja (Serbi) 329

Droca, Veljko (Këshilli qytetar serb, BeH) 220

Dujmović, Tomislav (Qendra për studime të paqes, Kroaci) 360

Dukić, Dragana (Liga e socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi) 282

Dulić, Dragana (Universiteti i Beogradit, Serbi) 290

Dumanic Šura, (Akcioni i grave, Kroaci) 426

Duraku, Bademe (Kosovë) 373

Duraku, Bylbyl (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 291

Duran, Admir (Impunity Watch, Serbi) 359

Duratović, Mirsad (Shoqata e llogorashëve Prijeđor '92, BeH) 193, 207, 244

Duvnjak, Gordana (Maqedoni) 366, 375

Duvnjak, Radomirka (Këshilli për gjetjen e të zhdokurve, BeH) 146

Dvornik, Srđan (Kroaci) 25, 26, 109, 110

DŽ

Džakula – Tušup Dušanka, (Lëvizja për ndryshime, Mali i Zi) 386, 427, 447

Džeferović, Šefik (Asambleja parlamentare BeH) 3, 4

Džemić, Kemal (Shoqata e qytetarëve Gest, Serbi) 260

Džemidžić, Muhamed (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut, BeH) 4

Džumhur, Jasminka (Zyra e përfaqësuesit të lartë për të drejtat e njeriut, BeH) 4

Đ

Đapanović, Cvijan (Shoqata EGO, BeH) 370

Đapo, Mirsad (Kryetari i komunës së distriktit Brčko, BeH) 240

Đikanović, Gordana (Shoqata e familjarëve të kidnapuar dhe të vrarë në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 78, 79, 459

Đordević, Aleksandra (Universiteti i Nishit, Serbi) 406

Đordević, Mirko (Sebi) 166

Đorić, Gordana (Rrjeti Kosovar i Veprimit Strategjik) 379, 380, 440

Đorić, Gordana (Këshilli i nismës qytetare Serbi) 80

Đukić, Dragana (Shoqata e familjarëve të të vrarëve dhe të zhdokurve në Krahinë, Serbi) 40

Đulić, Sead (Qendra për zhvillim të dramës, BeH) 221

Đulović, Vahid (Fenix, BeH) 231

Đurić, Ivan (Akademia politike dhe e sigurisë, Serbi) 418, 438

Đurić, Marinko (Shoqata e të vrarëve dhe të kidnapuarve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 75, 77, 79, 334, 378, 406, 416, 431

Đuričić – Banjanin, Nada (Serbi) 368

Đurić, Rajko (kësihlitar i lartë i mbrojtës të qytetarëve të Serbisë) 329

Đurković, Ljubomir (Mali i Zi) 320

E

ef. Buzaku, Skender (Bashkësia Islame në Maqedoni) 365

ef. Smajić, Husein (myftiu i Sarajevës, BeH) 364

Elezi, Zaim (Perspektiva më e mirë, Kosovë) 308, 381, 391, 426, 439

Eremić, Renata (Universiteti i Beogradit, Serbi) 449

Ežegović, Mato (BeH) 68

F

Farkaš, Sandra (Shoqata e grave Pešćanik, Serbi) 154, 250, 251

Ferizi, Abdullah (Forum ZFD, Kosovë) 64

Fetahović, Emir (Këshilli i Sanxhakut për mbrojtjen e drejtave të njeriut, Serbi) 259

Fila, Toma (Serbi) 259, 328

Filipović, Ljubiša (Shoqata e familjarëve të të vrarëve dhe të zhdokurve në Kosovë dhe Metohi, Bozhuri i Kuq, Mali i Zi) 33, 52, 111, 311, 427

Filipović, Radojka (Organizata komunale e luftëtarëve të vrarë dhe civilëve të zhdokur Bratunac, BeH) 84

Flauder, Goran (Kroaci) 200

Flere, Sergej (Univesiteti i Mariborit, Slloveni) 356

Flugaj, Fitim (Kryesia e Bashkësisë Islame, Kosovë) 351

fra Džolan, Mijo (Instituti Franjevac për kulturë dhe paqe, Kroaci) 197, 198, 363

fra Marković, Ivo (Shërbimi ndërfaqetor Sy më Sy, BeH) 364, 365

G

Gajica, Ratko (Parlamenti kroat) 149, 150

Gajicki, Marija (Shoqata Vojvodinasja, Serbi) 46

Galo, Mirjana (Homo, Kroaci) 101

Ganija, Nihad (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, BeH) 161

Ganiu, Nexhmi (Kosovë) 342, 344

Gara, Kushtrim (Komisioni qeveritar për persona të pagjetur, Kosovë) 91

Garibović, Sabahudin (Shoqata e llogorashëve Kozarac, BeH) 94

Garić, Sonja (Qendra për bashkëpunim qytetar, BeH) 123, 124

Gashi Reshat, (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 399

Gashi, Isa (Kosovë) 283, 284

Gashi, Murat (Kosovë) 343

Gashi, Shukrije (Partners Kosova) 56, 59, 69, 70, 71, 89, 102, 120, 121, 311, 314, 316, 371

Gavran, Darinka (Kuvendi komuna Čajnice, BeH) 287

Gavrilović, Bojan (Qendra beogradase për të drejtat e njeriut, Serbi) 250, 308, 309, 310, 390, 419, 424, 453

Gavrilović, Danijela (Këshilli për nisma qytetare, Serbi) 79, 82

Gazivoda, Tin (Qendra për të drejta të njeriut, Kroaci) 57, 384, 425, 436, 439

Gehrecke, Ljiljana (Shtëpia Evropiane Vukovar, Kroaci) 50, 181

Gërçhalii, Arsim (Zyra për persona të zhdokur dhe mjekësi ligjore, Kosovë) 43, 338

Gjetaj, Prënk (Komisioni qeveritar për persona të pagjetur, Kosovë) 43, 55, 57, 406

Gjoshi, Raba (Nisma e të Rinjëve oër të Drejtat e Njeriut në Kosovë) 360, 362

Gligorov, Strašo (Shoqata e veteranë, Dinjtjeti, Maqedoni) 367

Globočnik, Marina (FadëIn, Kroaci) 239

Gljuk, Zvonko (Shoqata e llogorashëve 1991, Serbi) 315

Gobelić, Mustafa (Këshilli i Bashkësisë Islame Brčko, BeH) 240, 242

Gojun, Petar (Shoqata kroate e llogorashëve të kampeve serbe të koncentrimt të qarkut Split-Dalmaci, Kroaci) 288

Goldstein, Ivo (Universiteti i Zagrebit, Kroaci) 64

Golić, Sead (Shoqata e Boshnjakëve të zhdokur, dëbuar me dhunë dhe të vrarëve në komunën e Brčko, BeH) 241

Golijanin, Radmilo (OJQ Liga për mbrojtjen e pronës private dhe drejta të njeriut, BeH) 353, 375, 453

Gorjanc-Prelević, Tea (Akcioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi) 28, 29, 51, 58, 59, 60, 96, 110, 112, 113, 291

Govedarica, Nataša (Nisma qytetare, Serbi) 251, 316, 362

Grabanica, Lale (Shoqata Elena Gjika, Kosovë) 122, 153
 Grabovac, Marko (Shoqata për kërkimin e luftëtarëve të zhdukur; civilëve të robëruar i komunës Brod, BeH) 102, 108, 160, 185, 186, 187
 Grabovica, Fikret (Shoqata e prindërve të fëmijëve të vrarë të rrethuar Sarajevë 92-95, BeH) 222, 223, 395, 406, 418, 424
 Grahic, Ahmet (Shoqata e asociacioneve të boshnjakëve të zhdukur, BeH) 228
 Grahovac, Blagoje (Mali i Zi) 254
 Graovac, Igor (Instituti kroat Hrvatski institut za povijest) 5, 60, 64
 Grebo, Zdravko (Universiteti i Sarajevës, BeH) 218, 220, 393, 458
 Grga, Ivo (Kroaci) 291, 292, 393
 Grkov, Nikola (Shoqata e veteranëve të luftës, Maqedoni) 348, 407
 Gromača, Tatjana (Novi list, Kroaci) 141, 142, 143, 145
 Gromilić, Hajro (Oslobodjenje, BeH) 87
 Groznica, Mato (Këshilli kombëtar kroat në Vojvodinë, Serbi) 377
 Gruhonjić, Dinko (Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Serbi) 19, 47, 48, 64, 110, 165, 170, 177, 340
 Grujić, Ivan (Ministria e familjes, mbrojtësve dhe solidaritetit ndër generatave, Zyra për të ndaluar dhe të zhdukur, Kroaci) 289
 Gudić, Lamija (Qendra rinore, BeH) 205
 Gunjević, Dorde (Kroaci) 163, 164, 287, 448, 451
 Gutic, Junuz (Kosovë) 284
 Gutic, Fahir (Federata boshnjake kulturore Sllovenia, Slloveni) 378
 Guzina, Virdžinija Marina (Parlamenti qytetar Vršac, Serbi) 64, 249, 251
 Gvero, Jovan (Qendra kreative Novi Sad, Serbi) 203

H

Habota, Ilda (Këshilli i Sanxhakut për mbrojtjen e drejtave të njeriut dhe lirive, Serbi) 47
 Hadrović, Fahrudin (Partia Demokratike e Socialistëve, Mali i Zi) 398
 Hadžibegović, Ajša (35mm, Mali i Zi) 52, 62, 63, 310
 Hadžić, Besad (BeH) 195
 Hadžić, Ekrem (Shoqata për mbrojtjen e të drejtave të të dëbuarve dhe zhvendosurve nga komuna e Pribojit, Serbi) 259, 287, 300, 404, 406, 427
 Hadžić, Fadila (La Strada, BeH) 231
 Hadžić, Zekerijah (Asociacioni i studentëve të Srebrenicës, BeH) 145, 146, 147
 Hadžiselimović, Dževdet (Shoqata Protogora, Kroaci) 142, 143
 Halili, Vehbi (Kosovë) 152
 Halilović Munib, (Prokuria e BeH) 382,

396, 411, 418, 450, 451, 457
 Halilović, Alija (Forumi qytetar, Serbi) 203, 421
 Halilović, Džemal (Këshilli për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe veprimtarinë humanitare, Priboj, Serbi) 258, 259, 261
 Halilović, Nazim (Forumi për tolerancë dhe jetesë të përbashkët, Serbi) 260
 Halimi, Isuf (Fisnikët, Kosovë) 312
 Halimi, Riza (deputet i Parlamentit Popullor i Republikës së Serbisë) 376
 Hamović, Borislav (Shoqata llogorashëve Trebinje, BeH) 124
 Hasanbegović, Adnan (Qendra për veprim jo-violent, BeH) 209, 210, 214
 Hasanbegović, Jasminka (Universiteti i Beogradit, Serbi) 62, 63, 167, 169, 327, 328, 329
 Hasani, Ismail (Kosovë) 350
 Hasani, Kristijan (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 70
 Hasani, Mentor (Youth Step, Kosovë) 179, 215
 Hasanović, Fahrudin (Shoqata e shehitëve dhe të luftëtarëve të vrarë, BeH) 67
 Hasečić, Bakira (Shoqata Gratë viktime të luftërave, BeH) 285
 Haso, Kulaš (Shoqata e shehitëve dhe luftëtarëve të vrarë i armatës së BeH, BeH) 116
 Helać, Ruža (Fondi për zhvillimin për sektorin joprofitabil KA e Vojvodinës, Serbi) 118, 119
 Heta, Albert (Stacioni, Kosovë) 93
 Hoda, Besim (Lëvizja qytetarë EC, Maqedoni) 350
 Hodonj, Željko (HINA, Kroaci) 171
 Hodžić Alija, (Shoqata e fëmijëve të vrarë në Sarajevën e rrethuar nga '92. deri më '95. Godine, BeH) 427, 433
 Hodžić, Husein (Mexhlisi i Bashkësisë Islame të Trebinjës, BeH) 132, 124
 Hodžić, Miralem (Bashkësia Islame e Serbisë) 347
 Hodžić, Refik (Tribunali Penal Ndërkombëtar për ish-Jugosllavinë, BeH) 3
 Horozović, Nedžad (Qendra për veprim jo-violent, BeH) 230, 231
 Horvat, Lidija (Kroaci) 292
 Horvatić, Željko (Gjykata e Qarkut në Zagreb, Kroaci) 418, 454
 Hoti, Fahrje (Shoqata e familjeve Nëna nga Krusha e Madhe, Kosovë) 371, 373
 Hoti, Ilirijana (Medica, Kosovë) 122
 Hotić, Kada (Lëvizja e nënave të enklavave Srebrenicë dhe Zhepa, BeH) 31, 33, 84, 85, 86, 222, 309
 Hrebac, Marija (Rrjeti rinor Kroaci) 239
 Hrvacić, Raza (Organizata e shehitëve dhe luftëtarëve të vrarë të komunës së Srebrenicës, BeH) 84

Husić, SaBeHa (Medica, BeH) 297
 Hyseni , Hydajet (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 287, 289

I

Ibrahimefendić, Teufika (Viva žene, BeH) 111, 222, 223
 Ibrahim, Blerim (Kosovë) 154, 218
 Ibraković, Šaban (Shoqata e llogorashëve Zenicë – kantoni i Dobojit, BeH) 186, 189, 337
 Idrizi, Valdete (Community Building Mitrovica, Kosovë) 37, 42, 43, 57, 121, 122, 151
 Ilazi, Haqif (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 290
 Ilić Bratislav (TV Leskovac dhe B92, Serbi) 80, 82
 Ilić, Saša (Rrjeti Kosovar i Veprimt Strategjik, Kosovë) 379
 Ilić, Zoran (FENA, BeH) 171, 177
 Imamović, Jasmin (udhëheqësi i komunës së Tuzllës, BeH) 402
 Imamović, Zilha (Organizata e familjeve të shehitëve dhe luftëtarëve të vrarë Kiseljak, BeH) 116
 Inić, Larisa (Radio Subotica, Serbi) 48, 49
 Isić, Redo (Shoqata e llogorashëve të komunës Travnik, BeH) 115, 116
 Islami Plana, Nexharije (Dona, Kosovë) 216, 217
 Ištvan, Balint (Serbi) 169
 Ivanišević, Bogdan (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësi Transicionale (ICTJ), Serbi) 45, 47, 66, 67, 83, 94, 95, 107, 113, 116, 149, 165, 170, 192, 218, 243, 246, 251, 413
 Ivanović, Dragan (Mali i Zi) 359, 389
 Ivanović, Obrad (Forumi demokratik serb Pakrac, Kroaci) 164
 Izmirlija, Midhat (Universiteti i Sarajevës, BeH) 220
 Jagodić, Radomir (Shoqata e refugjatëve dhe të zhvendosurve, BeH) 286, 361

J

Jakimovski, Branislav (Shoqata Nadež ,Maqedoni) 459
 Jakovčić, Eugen (Documenta, Kroaci) 18, 41, 60, 87, 88, 113, 141, 144, 149, 170, 199, 209, 233, 238, 240, 294, 323, 324
 Jakovljević, Miladin (Këshilli i pakicës kombëtare serbe, Serbi) 165, 399
 Jakšić, Matija (Shoqata e llogorashëve nga lufta atdhetare nga Jajce, BeH) 115
 Jakupović, Senka (Shoqata DIAKOM, BeH) 94, 95
 Jalušić, Vlasta (Instituti i Paqes, Sllovenia) 303, 355, 356, 357, 409
 Janićijević, Dragan (kryetari i Gjykatës së Lartë në Jagodinë, Serbi) 327
 Janković, Mira (BeH) 4
 Janošev, Jasna (Qendra për fëmijë dhe të

rinjë Matalište, Serbi) 236
 Jashari, Ruzhdi (Shoqata e veteranëve dhe invalidëve të luftës, Kosovë) 89, 299
 Jeckov, Dragana (Këshilli i përbashët i komunave, Kroaci) 386
 Jelisavac, Danijela (Serbi) 237
 Jelisavac, Zlatko (Serbi) 235, 237
 Jerkić, Ivo (udhëheqësi i komunës Čitluk, BeH) 373
 Joksimović, Žarko (Produksioni Link, Kosovë) 379
 Josipović, Blagoje (Komisioni për të vërtetën dhe pajtimin Kuvendi komunal Bijeljina, BeH) 67
 Jovanoski, Aco (Unioni i mbrojtësve të Maqedonisë, Maqedoni) 349
 Jovanović, Dejana (Partia Liberal-demokratike, Serbi) 156, 157
 Jovanović, Đokica (Universiteti i Beogradit, Serbi) 167
 Jovanović, Ivan (misioni i OSBE-së në Serbi) 382, 384, 385, 390, 398, 412, 416, 419, 424, 431, 443, 451, 455
 Jovanović, Ivana (BETA, Serbi) 47, 49
 Jovanović, Mladen (Këshilli i kishave të Krishtit, Kroaci) 198
 Jovanović, Vanja (Kisha e vjetër në Sarajevë, BeH) 364
 Jovović, Tanja (Anima, Mali i Zi) 209
 Jukić, Branimir (Ambasador i BeH në Mal të Zi) 252, 253
 Jukić, Nejra (Qendra rinore Gornji Vakuf, BeH) 206
 Jukić-Kličić, Bernada (Qendra për punë sociale, BeH) 196
 Jurčević, Josip (Instituti i shkencave shtetërore Ivo Pilar, Kroaci) 61
 Jurčević, Marinko (Prokuroria BeH) 2, 3
 Jurić, Slavko (Koordinimi i Shoqatave të mbrojtësve, Kroaci) 50
 Jusović, Edin (Serbi) 261
 Jusufović, Mirsad (komuna Novi Pazar, Serbi) 438
 Jusufspahić, Muhamed (Bashkësia Islame e Serbisë) 344

K

Kabashi, Ejup (Shoqata e veteranëve të luftës, Kosovë) 290, 291
 Kačinari, Greta (Kisha Katolike në Kosovë) 351
 Kačar, Semiha (Këshilli i Sanxhakut për mbrojtjen e drejtave të njeriut dhe lirive, Serbi) 24, 80, 81, 82, 258
 Kadriu, Liridon (Bashkësia Islame e Kosovës) 352
 Kadriu, Naser (Kosovë) 152
 Kajejić, Nail (Shoqata e të kidnepuarve në Shtërpce, Serbi) 260, 311, 427, 457
 Kaliterna, Tamara (Gratë në të zeza, Serbi) 191
 Kamber, Ale (Avaz, BeH) 87, 88
 Kamberi, Shaip (kryetari i komunës së

Bujanovcit, Kosovë) 375
 Kandić, Nataša (Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi) 2, 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17, 20, 23, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 57, 60, 63, 66, 68, 74, 75, 77, 89, 90, 91, 92, 93, 112, 116, 123, 145, 151, 153, 154, 170, 181, 189, 197, 218, 229, 230, 234, 237, 243, 246, 248, 250, 251, 258, 287, 296, 298, 300, 302, 303, 309, 316, 319, 323, 324, 326, 327, 333, 337, 347, 389, 391, 397, 408, 411, 417, 422, 435, 437, 445
 Kandić, Stevan (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 405, 440
 Kapić, Suada (Fama Internacional, BeH) 318, 322
 Karačić, Nermin (Qendra për veprim jo-violent, BeH) 401, 405
 Karadžić, Marko (Ministria për të drejtat e njerëzve dhe pakicave i Republikës së Serbisë) 330
 Karanfilović, Vesna (Shoqata e veteravë të Serbisë për paqe, Serbi) 116
 Kardov, Kruno (Universiteti i Zagrebit, Kroaci) 62
 Karić, Admir (Grupa rinore e Komitetit të Helsnikt për drejta të njeriut në Republikën Serbe, BeH) 67
 Karlica, Zdravka (Organizata e familjeve të luftarëve të vrarë dhe burgosur dhe civilëve të zhdukur i Republikës Serbe) 194
 Karup-Druško, Dženana (BH gazetarët, BeH) 173, 218, 229, 243, 284, 323, 352, 395, 399, 413, 414
 Kasapović, Ismar (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut u BeH) 206
 Kastrati, Shefik (Kosovë) 343
 Kastratović, Veselinka (Qendra për paqe, jo-violencë dhe drejta të njeriut, Kroaci) 387, 392, 426, 450, 458
 Kasumi, Haki (Këshilli për koordinimin e shoqatave të personave të zhdukur në Kosovë, Kosovë) 43, 44, 55, 56, 61, 91
 Katanić, Željka (Shoqata e prindërve të fëmijëve të hendikepuar dhe të rinjëve Leptir, BeH) 369, 417, 449
 Katić, Vesna (Shoqata e të Vejave, Kroaci) 50
 Kecman, Slavko (Shoqata për paqe Bilje, Kroaci) 201, 299, 305, 399, 432, 450
 Kečo, Fuad (Shoqata e luftëtarëve të demobilizuar, BeH) 115
 Kelmendi, Adriatik (Koha vision, Kosovë) 337
 Kesić, Vesna (Kroaci) 99, 100
 Kikić, Slobodan (Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve 90-ta, Serbi) 332
 Kiš, Vlatka (Kroaci) 296
 Kitanski, Boro (Veprimi paqesor, Maqedoni) 349
 Kitanić, Nebojša (Lëvizja Serbe e Ripërtirjes, Serbi) 117

Knežević, Nikola (Centar za interdisciplinarna religijska istraživanja i političku teologiju, Serbi) 347, 364
 Kociper, Una (Kroaci) 294, 295
 Kočan, Esad (Monitor, Mali i Zi) 5, 111, 408
 Kočiš, Andrea (Grupa komunale e Komitetit të Helsnikt për drejta të njeriut, Serbi)
 Kodicović, Siniša (Serbi) 236
 Kogovšek, Neža (Instituti i Paqes, Slovenija) 355, 356, 358, 411
 Kohls, Thomas (Akcioni paqesor, Maqedoni) 349
 Kolarić, Jovana (Serbi) 119
 Kolašinac, Tatjana (Kosovë) 372
 Koldžić, Dževad (Shoqata e familjarëve të rrëmbyerve nga Sjeverina, Serbi) 286
 Kolesarić, Jelena (SOS Virovitica, Kroaci) 294
 Koliqi, Kushtrim (Integra, Kosovë) 69, 90, 177, 178, 180
 Kopilović, Andrija (Instituti katehik i Kishës Rimokatolike, Ipeshkvia e Suboticës, Serbi) 345, 346, 363
 Kosanović, Saša (Radio Televizioni i Kroacisë) 175, 176
 Kosić, Zoran (Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të '90-ta, Serbi) 203, 204, 333
 Kosović, Kosta (Shoqata e llogorashëve Trebinje, BeH) 124
 Kostadinović, Dušan (Rinia demokratike e Partisë Demokratike DS, Serbi) 226
 Kostadinović, Radivoje (Kisha Adventiste e Krishterë në BeH) 364
 Kostić, Branislava (Universiteti i Novi Sadit, Serbi) 166
 Kostić, Nevena (Gratë për paqe, Serbi) 190
 Kovač, Magdalena (Forumi i grave të Lidhjes Hungareze të Vojvodinës, Serbi) 282
 Kovačević, Drago (Forumi demokratik serb, Serbi) 45, 135, 334, 427
 Kovačević, Ljupka (Anima, Mali i Zi) 112, 113, 208
 Kovačević-Vučo, Biljana (YUCOM, Beograd) 189
 Kovačić, Gorazd (Universiteti i Sllovenisë) 357
 Kovačić, Branko (Këshilli i pakicave nacionale serbe të Daruvarit, Kroaci) 162, 164
 Kovačić, Mirko (Nënat e Vukovarit, Kroaci) 49, 57, 59, 183, 289, 311, 446
 Kožemjakin, Boris (Bashkësia Hebreje në BeH) 365
 Kožul, Dejan (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) 415
 Krajina, Marko (Shoqata kroate e llogorashëve të Fojnicës, BeH) 114

Krasniqi, Artur (Kisha protestante evangjeliste e Kosovës) 351
 Krasniqi, Bislim (Kosovë) 343
 Krasniqi, Elbert (Këshilli rinor, Kosovë) 122
 Krasniqi, Eli (Kosovë) 89, 92, 93, 120
 Krasniqi, Gani (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 399
 Krasniqi, Korab (Integra, Kosovë) 180, 181
 Krasniqi, Lush (Shoqata e të zhdukurve 27. prilli 1999, Kosovë) 37, 43, 58, 312, 313, 407, 427, 432
 Krasniqi, Sehare (Kosovë) 342
 Krasniqi, Zana Hoxha (Kosovë) 94
 Kremić, Zahid (Shoqata e të kthyerve në Doboj, BeH) 187, 296, 311, 335
 Kreso, Meddžida (kryetarja e Gjyqit në BeH) 2
 Krilić, Jasminka-Drino (Qendra rinore Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH) 159
 Krstić, Štefica (Shoqatat e viktimave të Luftës Atdhetare, Kroaci) 10, 28, 50
 Kruhonja, Katarina (Qendra për paqe, jo-violencë dhe drejta të njeriut, Kroaci) 24, 49, 197, 199, 385, 395, 415, 425, 429, 449, 453
 Krusha, Visar (Kosovë) 94
 Kukić, Slavko (BeH) 362
 Kulagić, Amir (BeH) 2, 3, 30, 31, 35, 69, 83, 85, 108, 109, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 181, 184, 195, 196, 215, 222, 223, 227, 228, 229, 288, 296, 298, 312, 313, 314, 316, 325, 326, 387, 392, 395, 400, 408, 409, 410, 422, 424, 425, 428, 433, 448, 454
 Kulenović, Zlatko (Gjykata Supreme e Republikës Serbe, BeH) 405
 Kulić, Dragica (komuna e Focës, BeH) 286
 Kuljak, Mirjana (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 53
 Kunac, Suzana (B.a.B.e, Kroaci) 99, 104, 120, 121, 161, 209, 233, 362
 Kuqi, Nafije (Sindikata e pavarur e pensionerëve dhe invalidëve të Kosovës) 256, 257
 Kurtić, SaBeHa (Shoqata Forca e Grave, BeH) 336
 Kurtović, Šemsudin (Serbi) 259
 Kvesić, Anđelko (Shoqata e llogorashëve në kantonin e Bosnjes Qendrore, BeH) 103, 113, 115, 288, 310, 326, 374, 406, 407, 412, 413, 453

L

Laić, Jelena (koordinimi i shoqatave të luftëtarëve dhe lufta Atdhetare e Qarkut të Karlovci, Kroaci) 210
 Lajci, Ali (Kosovë) 392
 Lajqi, Naser (Syri i Vizionit, Kosovë) 70, 71, 103
 Laković, Radomir (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 254
 Lalić, Bojan (Qendra civile e Baranjit Beli

Manastir, Kroaci) 200
 Lalić, Dražen (Universiteti i Zagrebit, Kroaci) 60, 62, 64
 Lalić, Vujica (Kuvendi komunal Nikšić, Mali i Zi) 359
 Lasica, Veljko (BeH) 285, 286
 Latifi, Isa (Shoqata e ish të burgosurve politik, Kosovë) 152, 153
 Lazarević, Marica (Partia Liberal-demokratike, Serbi) 225, 226, 227
 Lazarević, Živan (Nisma rinore të rinjtë e Shabacit, Serbi) 225
 Lazić, Ana (Zyra për të rinjtë e qytetit të Shabacit, Serbi) 224
 Lazukić, Boro (TV Panonija, Serbi) 48
 Ledenac, Maja (Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Serbi) 118
 Lekić, Slaven (Mali i Zi) 254, 255
 Lepir, Dražana (Grupi i qytetarëve Oštra nula, BeH) 324
 Lešić, Lidija (Kroaci) 143
 Letić, Aleksandra (Komiteti i Helsinkit për drejta të njeriut në Republikën Serbe, BeH) 123, 157, 185, 204, 206, 222, 227, 229, 230
 Limani, Rrahim (Shoqata e veteranëve UCK-së, Kosovë) 348, 367, 407
 Linta, Miodrag (Forumi demokratik serb, Serbi) 333, 334, 392, 398, 399, 404, 437
 Lipovan, Velimir (Serbi) 203, 204, 330
 Lokaj, Selim (Kosovë) 342
 Lovc, Nisveta (Nisma e aktivistëve civil «Ispisani», Slloveni) 309
 Lovrić, Marija (Kroaci) 99, 201
 Lučić, Mario (Shoqata kroate e llogorashëve të kampeve serbo-malazeze të përqëndrimit të qarkut Dubrovnik-Neretva, Mali i Zi) 288
 Lupić, Mevludin (Shoqata e familjarëve të burgosurve dhe të zhdukurve të komunës së Zvornikut Zvornik, BeH) 28, 30, 84, 85, 145, 147, 229, 306, 384, 402, 456
 Lushta, Rexhep (Qendra për Paqe dhe Tolerancë, Kosovë) 215, 217, 311, 313, 314, 315, 351
 Luzha, Berat (Kosovë) 439
 Lužar, Aprilija (Taxiart, Slloveni) 409

U

Ljubomirović, Nataša (Grupa 484, Beograd) 249, 251

M

Mačković, Ramiz (Shoqata e llogorashëve, BeH) 297
 Madacki, Petar (Shoqata kroate e të burgosurve politik, Kroaci) 114, 115
 Majstorović, Dragica (Shoqata e familjarëve të të kidnpuarve dhe të zhdukurve nga Kosova dhe Metohia, Serbi) 420
 Makarević, San (ToPeer, BeH) 354

Maksimović, Nenad (Qendra për paqe dhe tolerancë, Kosovë) 379, 380
 Malaj, Sali (Shoqata e të ish-brgosurve politik, Kosovë) 427
 Maliqi, Sabit (Kosovë) 387, 391, 410, 418, 455
 Maliqi, Shkelzen (Instituti Gani Bobi, Kosovë) 61, 339
 Mandić, Ružica (Kroaci) 182
 Mandić, Veljko (Shoqata e luftëtarëve antifashist dhe antifashistëve, Kroaci) 163
 Manitašević, Vesna (Shoqata e grave Jefimija, Kosovë) 372
 Manojlović, Lazar (BeH) 221
 Manojlović, Ljubo (Forumi demokratik serb, Kroaci) 150, 426
 Manxhuka, Tahir (Shoqata e familjarëve të shehitëve dhe luftëtarëve të vrarë, BeH) 297
 Marashi, Pren (Shoqata e veteranëve të luftës, Kosovë) 122, 123
 Marčeta, Mile (Shoqata e qytetarëve të dëbuar të komunës Drvar, BeH) 377
 Marić, Čedomir (Shoqata e familjarëve të të vrarëve dhe të zhdukurve nga Krahina, Serbi) 34
 Marić, Darija (Documenta, Kroaci) 240, 294
 Marić, Stanko (Shoqata e juristëve të Malit të Zi) 256
 Marijan, Davor (Instituti kroat i Historisë) 61, 63
 Marjanović, Brana (Tetari popullor në Kikindë, Serbi) 203
 Marković, Žarko, (Qendra beogradase për të drejtat e njeriut, Serbi) 389
 Marković, Slobodan (Universiteti i Beogradit, Serbi) 168, 169
 Marunović, Danilo (Mali i Zi) 361
 Mašić, Alma (Inicijativa mlađih za ljudska prava, BeH) 123, 148, 157, 204
 Mašović, Amor (Instituti për persona të zhdukur në BeH) 218, 219, 220
 Matijaš, Tatjana (Serbi) 368
 Matijević-Vrsaljko, Ljubica (Kroaci) 293
 Matković, Darko (Shoqata kroate e llogorashëve të luftës Atdhetare në BeH) 244
 Mavrić, Negovan (Shoqata e familjarëve të të kidnpuarve dhe të zhdukurve në Kosovë e Metohi, Serbi) 38
 Maxhuni, Naim (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 71
 Maxhuni, Ylber (Youth step, Kosovë) 69, 90, 104, 105, 151, 179, 215, 341
 Mazalica, Duško (BeH) 7
 Mazreku, Armend (Lëvizja FOL, Kosovë) 350
 Mažić, Mario (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, Kroaci) 21, 118, 150, 157, 158, 183, 204, 205, 206, 385, 387, 390, 391, 396, 420, 422, 425, 430, 444, 445

- Medić, Dragan (Shoqata e prindërve dhe familjarëve të të burgosurve, ndaluarve dhe personave të zhdukur të SRJ-së gjatë viteve 1991. dhe 1992., Serbi) 307, 458
- Medić, Duško (Rrjetet e të Gjellbërtve në Vojvodinë, Serbi) 105, 341
- Mehmeti, Xhavit (Sektori rinor, Kosovë) 215
- Mekina, Igor (Slloveni) 355
- Melank, Šandor (Klubi i Kikindës, Serbi) 204
- Melenica, Avni (Shoqata 22. Maji, Kosovë) 89, 91, 151, 152
- Melenica, Fatime (Kosovë) 152
- Melenica, Musli (Kosovë) 151, 152
- Melnjak, Karolina (Kroaci) 294
- Merlaku, Ymer (Shoqata e të ish burgosurve politik, Kosovë) 44, 59, 89, 102
- Metaj, Besart (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 69, 70
- Mičić, Radomir (Nisma demokratike e serbëve të Sarajevës, BeH) 378
- Mičić, Maja (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) 415, 439, 441
- Mihajlović, Aleksandar (Partia Demokratike, Serbi) 117
- Mihajlović-Trbovc, Jovana (Instituti i Paqes, Slloveni) 304, 408
- Mihaljević, Željka (Radio lokale, BeH) 88
- Mijanović, Dragislav (Shoqata e veteranëve dhe invalidëve të luftës, BeH) 402, 405, 425, 427, 438
- Mijatović, Spasoje (Veçernje novosti, Serbi) 370
- Mikić, Ankica (Qendra për paqe, këshilla juridike dhe ndihmë psiko-sociale, Kroaci) 50
- Mikijelj, Mensura Lula (Serbi) 191
- Milak, Enes (Muzeu i Mbledhjes së Dytë të AVNOJ-it, BeH) 61
- Miletić, Goran (Civil Rights Defenders, Serbi) 249, 251, 382, 385, 431, 435, 449
- Miletić-Oručević, Tanja (BeH) 321
- Miličević, Jelena (Misioni i njerëzve vullnetmirë, Kosovë) 379
- Milić, Brankica (Kosovë) 372
- Milić, Rosama (Shoqata 22. Maji, BeH) 223
- Milićević, Vukašin (Kisha Orthodoxke Serbe, Serbi) 346
- Milinkov, Smiljana (Radio 021, Serbi) 49
- Milivojević, Milan (Shoqata e veteranëve dhe invalidëve të luftërave të viteve të '90-ta, Serbi) 235, 236, 237
- Milosavljević, Sanja (Forumi i grave të Ligës së socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi) 235, 236
- Milošević, Boris (Këshilli nacional serb, Kroaci) 386, 422
- Milošević, Miodrag (Agjensioni për zhvillimin e komunave Bor, Serbi) 264
- Milošević, Tarzan (Kryetari i komunës Bijelo Polje, Mali i Zi) 359, 438
- Milovanović, Daniela (Gjykata e qarkut në Banja Llukë, BeH) 412, 418, 452, 459
- Milutinović, Jelena (Pešćanik, Serbi) 154, 156
- Milutinović, Mladen (Dan, Mali i Zi) 176
- Miljanić, Jelena (Zyra e të rinjëve në Ministrinë e Sportit, kulturës dhe mediave të Malit të Zi) 384, 429
- Miljanić, Mirica (Forumi demokratik serb Pakrac, Kroaci) 165
- Miljković, Dragan (Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të '90-ta komuna e Lebanit, Serbi) 333
- Minci, Vildane (Caritas-i zvicerran, Kosovë) 290
- Minić, Budislav (Mali i Zi) 255
- Mirosavljević, Mladen (Universiteti i Banja Llukës, BeH) 352
- Misovski, Boban (Universiteti Kiril i Metod, Maqedoni) 442
- Mišanović, Narcis (Organizata e luftëtarëve, BeH) 36, 108, 242, 299
- Mišković, Anto (Qendra për bashkëpunim qytetar, BeH) 88
- Mišković, Gojko (Liceu i hapur, Serbi) 65, 339
- Mitrović, Jasmina (Partia demokratike, Serbi) 117
- Mitrović, Nedeljko (Organizata e familjeve të luftarëve të vrarë dhe burgosur dhe civilëve të zhdukur i Republikës Serbe, BeH) 95
- Mitrović, Sandra (Partia liberale e Malit të Zi) 52, 53
- Mitrović, Smilja (Federata e shoqatave të personave të zhdukur i Republikës Serbe, BeH) 67, 230, 308
- Miz, Roman (Kisha Katolike Greke, Serbi) 346
- Mladenović, Aleksandra (Partia Liberal-demokratike serbe, Serbi) 237
- Mladenović, Radomir (Gjykata e qarkut në Nish, Serbi) 81
- Mladenović, Lepa (Qendra e grave autonome, Serbi) 192
- Mlinović, Ivica (Kroaci) 234
- Moldvai, Zoltan (Shoqata e organizatave të invalidëve OSI, Serbi) 203
- Momčinović, Bisera (Qendra për nisma qytetare Pula, Kroaci) 141
- Momčinović, Mladen (Qendra për nisma qytetare Poreč, Kroaci) 143
- monah Nifont (Kisha Orthodoxke Serbe, Kosovë) 351
- mons. Srakić, Marin (Ipeshkvija «Đakovačko – osiječka», Kroaci) 199
- Montijas, David (Komuna hebreje në Pancevë, Serbi) 66
- Morina, Ilmi (Kosovë) 341
- Mrak, Željko (Kroaci) 333
- Mrčević, Vladimir (nënkryetar i komunës Herceg Novi, Mali i Zi) 358
- Mrduljaš, Maroje (Kroaci) 6
- Mrđen, Rade (Partia e progresit demokratik, BeH) 205, 206
- Mrkoci, Snježana (Gjykata e qarkut në Sisk, Kroaci) 292, 293
- Mucunski, Timčo (Universiteti i Shkupit, Maqedoni) 405, 423, 439
- Muharemović, Mustafa (Këshilli i Bashkësisë Islame në Zvornik, BeH) 146, 147, 148
- Muharremi, Belgjizare (Dyer e hapura, Kosovë) 120
- Mujaj, Veton (Syri i Vizionit, Kosovë) 121, 283, 337
- Mujović Zornić, Hajrija (Instituti i shkencave shoqërore, Serbi) 167
- Munishi, Nexhmedin (Partia demokratike turke, Kosovë) 216, 217
- Muratagić, Safet (Shoqata e qytetarëve Qelësi i ardhmërisë, BeH) 195, 325, 417
- Muratagić, Šefika (Shoqata e qytetarëve Qelësi i ardhmërisë, BeH) 95, 193, 194, 310
- Murić, Velija (Komiteti malazias i juristëve për të drejtat e njeriut, Mali i Zi) 51, 53, 111, 113, 416, 454, 455
- Muslimović, Josip (BeH) 218, 220
- Musić, Sudbin (Shoqata e llogorashëve Prijedor '92, BeH) 27, 94, 96, 207, 335
- Mustafa, Musa (Koha Ditore, Kosovë) 216, 217
- Mustafić, Dino (Festivali MESS, BeH) 5, 6, 11, 316, 317, 322, 323
- Mustajbašić, Reuf (Shoqata e pensionerëve të kthyer Doboj, BeH) 188
- Mutavdžija, Muharem (TV Polimlje, Serbi) 260

N

- Nanić, Senad (Shoqëata kulturore e boshnjakëve të Kroacisë Rilindja, Kroaci) 377
- Nazor, Ante (Qendra kroate e memorialeve dhe dokumentimit të luftës Atdhetare, Kroaci) 62
- Nedić, Vesna (Oaza, Kroaci) 432
- Nektarijević, Boško (Forumi për marrëdhënie etnike, Serbi) 249
- Nenezić, Boško (Qendra për monitorim, Mali i Zi) 97, 98, 441
- Nešić, Dobrosav (Këshilli për të drejtat e njeriut, Serbi) 116
- Nešić, Jelena (Instituti për transicionin demokratik, Serbi) 46
- Nešić, Vjačeslav (Lëvizja Serbe e Ripërtirjes, Serbi) 116
- Neumann, Janja Beć (Serbi) 65, 66
- Nicević, Dušan (Universiteti Ndërkombëtar në Novi Pazar, Serbi) 260
- Nikočević, Damir (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 405, 434

Nikolić Dragana (Këshilli për nisma qytetare, Serbi) 262, 264
 Nikolić Garotić, Snežana (Gjykata e lartë në Beograd, Serbi) 327
 Nikolić, Iva (Tabu, Kroaci) 183
 Nikolić, Milan (G17 Plus, Serbi) 226
 Nikolić, Radan (Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të '90-ta, Mali i Zi) 96, 97, 98
 Nikolovska, Margarita (Instituti për drejta të njeriut, Maqedoni) 383, 388, 393, 400, 411, 444, 453, 458
 Nikolovski, Ilija (Shoqata e veteranëve për mbrojtje dhe siguri i Republikës së Maqedonisë, Maqedoni) 367
 Nikšić, Damir (BeH) 7
 Ninkov, Zvonko (Linet, Serbi) 299, 302, 303
 Nosov, Andrej (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) 13, 20, 23, 25, 64, 66, 71, 79, 105, 106
 Novaković, Mile (Shoqata Sigo ando Them, Serbi) 14, 119
 Novosel, Ivan (Legalis, Kroaci) 21, 22, 69, 70, 181, 197, 199, 238, 281, 294, 313, 314, 350, 381, 385, 396, 424, 429, 430, 433, 438, 448
 Nuhanović, Zijad (Shoqata për kthim të qëndrueshëm i Podrinjës dhe Zvornika, BeH) 386
 Nuić, Tin (Risol media, Kroaci) 360

O

Ogrizek, Emina (Kroaci) 294, 296
 Omeragić, Aida (Medica, BeH) 223
 Opranović, Branislava (Shoqata e gazetarëve të pavarur të Vojvodinës, Serbi) 171
 Orešić Cvitan, Verica (Ministria e drejtësisë të Republikës së Kroacisë) 293
 Orlović, Sandra (Fond za humanitarno pravo, Serbi) 258, 311
 Osmani, Jusuf (Arkivi i Kosovës) 62, 63, 103, 104

P

Paçaku, Kujtim (Kosovë) 338
 Pajdaković Šebek, Petra (HRT, Kroaci) 198
 Pajić, Dragan (kryetari i komunës së distriktit të Brčkos, BeH) 240, 241
 Pajić, Zoran (King's College, V. Britanija) 393, 409
 Palić, Samir (Bashkësia lokale Kula grad në Zvorniku, BeH) 146, 147
 Pamuković, Nela (Qendra për gratë viktime të luftërave Rosa, Kroaci) 299, 396
 Pančić, Igor (gazeta Pi kanal, Serbi) 81, 83
 Pandžo, Amra (Shoqata për dialog në familje dhe shoqëri Mali koraci, BeH) 364
 Panović - Đurić, Silvija (Këshilli i Evropës, Serbi) 328, 330
 Pantić, Ksenija (Partia Liberal-demokratike, Serbi) 225

Pantić, Zdenka (Qendra ndërkombëtare për rehabilitimin e grave viktime të torturave, Kroaci) 32, 62
 Parenta, Milan (Shoqata e luftëtarëve të luftërave të viteve të '90-ta, Kikindë) 332
 Pašalić, Azra (Kuvendi komunal Prijedor, BeH) 435
 Pašović, Haris (BeH) 5, 6, 7, 92, 93
 Pavić, Katarina (Rrjeti rinor i Kroacisë) 238
 Pavićević, Vladimir (Universiteti i Beogradit, Serbi) 168
 Pavlović, Danilo (Manastiri i Zhitomisliqit, BeH) 365
 Pavlović, Filip (Fractal, Serbi) 71, 118, 119, 311, 339
 Pavlović, Jovana (Peščanik, Serbi) 155, 156
 Pavlović, Koča (Deputet në Parlamentin e Malit të Zi) 51, 103, 409
 Pavlović, Milika (Mali i Zi) 103, 252
 Pecnik, Jaroslav (Fakulteti teologjik - Evangelistin, Kroaci) 340
 Pećanin, Senad (Dani, BeH) 171, 172
 Pehar, Davor (Bashkësia demokratike kroate, BeH) 375, 434
 Pejčinović, Desanka (Shoqata e familjeve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 74, 76, 78
 Pejić, Slavoljub (BeH) 4
 Perčin, Milena (Shoqata Gruaja, Kroaci) 101, 148, 149
 Perendija, Dražen (Organizatet e luftëtarëve të Vishegradit, BeH) 284
 Perić, Snežana (Qendra për promovimin e drejtave të njeriut, Kosovë) 379, 380
 Perković, Jelena (Shkronja ruse, Serbi) 48
 Perunović-Fijat, Gordana (Klubi i Kikindës, Serbi) 66
 Peruško, Antun (Partia Social-Demokratike, Kroaci) 142
 Pešić, Maja (Gratë në të zeza, Serbi) 82, 116
 Petković, Zorana (Radio Osvit, BeH) 146
 Petrović, Aida (Lobi i grave malaziasë, Mali i Zi) 52
 Petrović, Gordana (RTS, Serbi) 19, 48
 Petrović, Nenad (Palestra, Serbi) 246
 Petrović, Tatjana (Kroaci) 295
 Petrović, Vesna (Qendra beogradase për të drejtat e njeriut, Serbi) 328
 Petrović, Zoran (Shoqata e familjarëve të të kidnepuarve, të zhdukurve dhe të vrarëve nga viti 1998 deri në vitin 1999 në Kosovë e Metohi Bozhuri i Kuq, Mali i Zi) 76, 78
 Petruševska, Jana (Shoqata e personave të zhvendosur të përkohshëm Zora, Maqedoni) 366
 Petruševski, Predrag Bingo (Shoqata e mbrojtësve 2001, Maqedoni) 407
 Pfeifer, Jakob (Serbi) 365
 Pilsel, Drago (Kroaci) 197, 198, 344, 347, 361
 Pinjuh, Željko (Kroaci) 201

Pjevač, Dragan (Shoqata e familjarëve të të vrarëve dhe të zhdukurve në Krahinë në Kroaci, Serbi) 28, 35, 39, 41, 75, 78, 306, 333, 399, 413, 424, 450
 Plančić, Mevludin (Serbi) 401
 Plivčić, Husein (Shoqata e llogorashëve të komunës Vitez, BeH) 114
 Pojskić, Samir (Këshilli kantonal i llogorashëve të kantonit «Zeničko-dobojski», BeH) 298
 Poljak, Nikoleta (Qendra për paqe, jo-violencë dhe drejta të njeriut, Kroaci) 403
 Ponoš, Tihomir (Novi list, Kroaci) 298, 300, 304
 Popov, Želimir (Ministria e edukimit i Republikës së Serbisë) 368
 Popović Dragan (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) 154, 161, 165, 185, 192, 201, 224, 234, 246, 252, 253, 281
 Popović, Ana Marija (Universiteti i Beogradit, Serbi) 118
 Popović, Dragan (Nisma e të rinjëve për drejtat e njeriut, Serbi) 258, 299, 301, 302, 305, 306, 327, 391, 397, 403, 426, 431, 436
 Popović, Dorde (Shoqata e refugjatëve nga Daruvari, Serbi) 386
 Popović, Mladen (Udhëheqësi i Kuvendit komunal Vlasenica, BeH) 228
 Popović, Nenad (Shoqata e familjarëve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 75, 80, 81, 82, 83
 Popović, Sandra (Universiteti i Banja Llukës, BeH) 326
 Popović, Slobodan (SDP, BeH) 325
 Popović, Srđan (Fraktal, Serbi) 38, 39
 Prašalo Predrag, (Lëvizja evropiane në BeH) 426, 430
 Priesner, Stefan (UNDP, BeH) 3
 Prišing, Ivan (Ravangrad, Serbi) 340
 Prkić, Zlatko (Shoqata e llogorashëve Vareš, BeH) 243, 245, 336, 374
 Prodanović, Sonja (Gratë në të zeza, Serbi) 192
 Prokić, Nenad (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) 5, 6
 Protorej Stavorfor Kostadinovski, Dragi (Kisha Orthodoxke Maqedone) 364
 Prša, Željka (Struga, BeH) 399
 Pšenica, Ivan (Federata e shoqatave të familjarëve të ndaluar dhe të zhdukur i mbrojtësve kroat, Kroaci) 29, 30, 49, 50, 51
 Puhalo, Srđan (BeH) 354, 413
 Puhovski, Žarko (Universiteti i Zagrebit, Kroaci) 353
 Pula, Azem (Shoqata e invalidëve të luftës, Kosovë) 290, 291
 Purić, Rado (Shoqata e invalidëve të luftës, BeH) 241, 242
 Pusić, Zoran (Këshilli qytetar për të drejtat e njeriut, Kroaci) 383, 391, 431

R

- Raci, Hysni (Kosovë) 343
 Radadžić, Ivana (Qendra për studime paqesore, Kroaci) 292
 Radaković, Vladislav (Serbi) 167
 Radanović, Đorđe (Qendra për afirmimin e të rinjëve, BeH) 158, 161
 Radenović, Milovan (Serbi) 332
 Radmanović, Janko (Shoqata për të dëbuarit dhe të paditurve nga viti 1991. Region, Serbi) 331
 Radoičić, Lozanka (Shoqata e prindërve Besimi, shpresa, dashuria, Serbi) 77, 79, 104, 406, 418, 457, 458
 Radoman, Marija (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi) 45, 59
 Radonjić, Milovan (Evrokontakt, Serbi) 248
 Radonjić, Miško (Evrokontakt) 154, 155, 156, 157
 Radošević, Sonja (Mali i Zi) 53, 97, 112, 176, 284, 286, 299, 300, 304, 305, 412
 Radovanović, Olivera (Rrjeti i Gjellbërtve të Vojvodinës, Serbi) 340, 341
 Radovanović, Saša (Instituti për kulturën serbe, Serbi) 155, 156, 157
 Radović, Đorđe (Rotaract klub, Serbi) 224, 225
 Radović, Nastasja (gazeta Republika, Serbi) 191
 Radulović, Branislav (Shoqata e juristëve të Malit të Zi) 53, 63, 110, 307, 309, 382, 383, 385, 388, 392, 393, 397, 401, 403, 410, 417, 420, 421, 422, 424, 430, 431, 435, 436, 439, 440, 442, 444, 455, 457
 Radulović, Momčilo (Lëvizja evropiane në Mal të Zi) 97, 98
 Raičević, Budimir (Radio Mali i Zi) 177
 Raičević, Gojko (internet portal www.in4s.net, Mali i Zi) 98
 Raičević, Ljiljana (Shtëpia e sigurt e grave, Mali i Zi) 52, 98
 Rajković, Andreja (revista Timok, Serbi) 262, 263
 Rak, Pavle (Slovenija) 166, 167, 170
 Ramadani, Miradije (Kosovë) 372
 Ramaj, Venera (Integra, Kosovë) 179, 180, 181
 Ramić, Hiba (Fondacioni Mezarje Bratunac 92, BeH) 84, 147, 148, 370, 405
 Ramiqi, Fuad (Kosovë) 337
 Ramjanc, Branislav (Akcioni qytetar Pancevë, Serbi) 65
 Ramović, Jovana (Universiteti i Podgoricës, Mali i Zi) 389, 394, 434, 439, 451
 Ramulić, Edin (Shoqata Burimi i Prijedorit, BeH) 28, 34, 56, 94, 95, 233
 Randelović, Melita (Serbi) 368
 Rasavac, Salih (Corridor, BeH) 159, 221, 232, 308, 383
 Rastoder, Mirsad (revista Forum, Mali i Zi) 97, 98, 431
 Rastoder, Rifat (Partia socialdemokratike, Mali i Zi) 431
 Rašeta, Dejan (Programi për dialogun e të rinjëve, Serbi) 118
 Rašković, Slaven (Documenta, Kroaci) 151, 184, 385, 422, 425, 448
 Reiger, Caitlin (Qendra Ndërkombëtare për Drejtësinë Transicionale, BeH) 19
 Reljić, Aleksandar (TV Pink, Serbi) 171
 Reljić, Milan (BeH) 409, 433
 Remenski, Frusina (Universiteti i Shkupit, Maqedoni) 349
 Resanović, Aleksandar (Zyra e Komisionerit për Informim Publik, Serbi) 329
 Rexha, Ruzhdi (nënkryetari i komunës së Prizrenit, Kosovë) 350
 Rexhepi, Vjosa (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, Kosovë) 178
 Rikić, Zorica (Pan Radio, BeH) 224
 Ristanović, Saša (Shoqata e familjarëve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë e Metohi, Serbi) 75, 76
 Ristić, Marko (Komuna Knjaževac, Serbi) 264
 Rizani, Lavdim (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 69
 Rizvanović, Kadefi (Shoqata e Grave Podrinja, BeH) 228
 Rodehaver, James (Misioni i OSBE-së në BeH) 2
 Rodić, Goran (Mali i Zi) 253, 382, 403, 457
 Roginek Igor, (Documenta, Kroaci) 403
 Rokolj, Izo (BeH) 124
 Romić, Zlatko (Dnevnik, Serbi) 340, 341
 Romšak, Jože (Federata e shoqatave të invalidëve të luftës, Slloveni) 355
 Rovšek, Jernej (Zyra e Avokatit të Popullit të Republikës së Sllovenisë) 357
 Rraci, Tahir (Kosovë) 283, 284
 Rudić, Borka (BH gazetarët, BeH) 17, 18, 32, 106, 107, 296, 308, 335, 361, 362, 385, 391, 396, 430, 439
 Runić, Danko (Agjencia për bashkëpunimin me organizatat jo-qeveritare dhe harmonizimin evropian, Serbi) 246
- S**
 Sadiku, Vehbi (Kosovë) 342
 Salihović, Almir (Asociacioni i studentëve të Srebrenicës, BeH) 161, 206
 Salkić, Damir (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut BeH) 160
 Samardžić, Nikola (Universiteti i Beogradit, Serbi) 61
 Savić, Milena (Qendra informative për ndihmë juridike, BeH) 232, 314, 350, 408, 455
 Savić, Sanda (B92, Serbi) 172, 174
 Seferi, Idriz (Koha Ditore, Kosovë) 174
 Sejdić, Dervo (Këshilli i Romëve në BeH) 377
 Sejdiu, Edmir (Universiteti i Prishtinës, Kosovë) 69
 Sejfi, Ismet (BeH) 352
 Sekulić, Zoran (FONET, Serbi) 175
 Sekulović Dragan (Qendra për Komunikim Drejtësia – Shoqata e refugjatëve dhe të dëbuarve nga Kroacia, Serbi) 36, 39, 40
 Sekulović, Sergej (asambleist i Kuvendit Komunal të Podgoricës, Mali i Zi) 358
 Selimi, Artan (shoqata Loti dhe kujtimi, Kosovë) 44
 Selimović, Omer (Shoqata e qytetarëve të kthyer në komunën e Zvornikut, BeH) 369, 451
 Senta, Cvijeta (Qendra për studime të paqes, Kroaci) 294
 Sgagliardi, Denis (Shoqata e të rinjëve Zum Pula, Kroaci) 143
 Shala, Bexhet (Këshilli për mbrojtjen e drejtave dhe lirive të njeriut, Kosovë) 25, 26, 37
 Sharri, Nehari (Forum ZFD, Kosovë) 303
 Shehu, Vepore (Medica, Kosovë) 120, 121
 Sheremeti, Furtuna (Nisma e të rinjëve për të drejtat e njeriut, Kosovë) 180
 Shkodra, Ramadan (Kryesia e Bashkësisë Islame, Kosovë) 350, 352
 Simić, Miloš (Qendra për nismë demokratike, Serbi) 14
 Simić, Nedeljko (Këshilli i të rinjëve të Srebrenicës, BeH) 86
 Simonović, Simon (Serbi) 248, 436
 Simonovska, Miroslava (Universiteti i Shkupit, Maqedoni) 434
 Simović, Ljubiša (Shoqata e të dëbuarve dhe të zhvendosurve, BeH) 286
 Simović, Vesna (Shoqata e juristëve të Malit të Zi) 384, 389, 391, 393, 403, 443, 446
 Simurdić, Milan (Serbi) 166
 Sinani, Ajni (Fakulteti i Shkencave Islame, Kosovë) 351
 Sinishtaj, Vasil (Kuvendi komunal Tuz, Mali i Zi) 383, 386, 432
 Sipović, Mirsad (BeH) 426
 Sisson, Jonathan (Swisspeace, Shvajcarska) 359
 Sitarski, Milan (Shkolla e Hapur e Beogradit, Serbi) 248, 344, 348
 Sladojević, Vesna (RTS, Serbi) 153, 174, 175
 Slapšak, Svetlana (Instituti për studime ballkanike dhe të mesdheut, Slloveni) 316, 320, 321, 323, 356
 Slezović, Mehmed (Rrethi i intelektualëve të Sanxhakut, Serbi) 258, 259
 Smailović, Edin (Universiteti i Lubjanës, Slloveni) 394, 401, 405, 434, 440, 446, 454
 Smailović, Sava (Qendra e Romëve nga Timoku në Zajecar, Serbi) 263, 264
 Smajlović, Hakija (Shoqata e familjarëve të burgosurve nga komuna e Zvornikut,

BeH) 85
 Smajlović, Mira (Gjykata e Bosnjes dhe Hercegovinës, Sektori për krime të luftës BeH) 397, 411, 417, 431, 456, 459
 Smoljanović, Stanko (Radio Kontakt, BeH) 326
 Solar, Draga (Documenta, Kroaci) 432, 458
 Solar, Vladimir (Kroaci) 164
 Spahiu, Nexhmedin (RTV Mitrovica, Kosovë) 376
 Spasić Ljiljana, (Akcioni qytetar, Serbi) 448
 Spasić, Ružica (Shoqata e familjarëve të të zhdukurve dhe personave dhunshëm të larguar të kombësisë serbe, Serbi) 27, 29, 58, 182, 406, 418
 Spasić, Simo (Shoqata e familjarëve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 34, 38, 39, 40, 58
 Spevahn, Michal (Shoqata e miqësisë malaziaso-sllloake, Mali i Zi) 377
 Srdić, Marija (Qendra për përkrahje të grave, Serbi) 201, 202, 234, 281
 Stamenković, Nataša (Universiteti i Shkupit, Maqedoni) 303, 305, 309
 Stamenkovik, Nataša (MOZAM, Maqedoni) 303, 305, 309, 411, 435
 Stanković, Bojko (Unioni i Rumunëve të Serbisë Dunav, Serbi) 264
 Stanković, Zoran (Partia Liberal Demokratike, Serbi) 262
 Stanovljović, Slavica (Pešćanik, Serbi) 156, 157
 Stanyo Tot, Gizella (Magyar Szo, Serbi) 47
 Stevančević, Jelena (Misioni i OSBE-së në Serbi) 361, 440, 453
 Stevović, Blažo (Klubi alternativ, BeH) 124, 319
 Stojanović Aleksandar (Qendra për zhvillim të shoqërisë civile, Kosovë) 37, 40, 54, 55, 59, 248
 Stojanović, Branislav (Serbi) 318, 319, 322
 Stojanović, Lazar (Fondi për të drejtën humanitare, Serbi) 5, 256, 257, 348, 352
 Stojanović, Ljiljana (Qendra për demokraci dhe zhvillimin e jugut të Serbisë, Serbi) 111, 117
 Stojanović, Maja (Nisma e të Rinjëve për të Drejtat e Njeriut, Serbi) 14, 21, 25, 74, 154, 234, 262, 263
 Stojanović, Žanka (Serbi) 40, 190, 207
 Stojčić, Marijana (Gratë në të zeza, Serbi) 189
 Stojić, Dragana (Kroaci) 182
 Stojković, Milosav (Shoqata e familjarëve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 74, 75, 76, 77, 109, 307, 309, 392, 416, 421, 423, 433, 458
 Stojović, Gordan (Mali i Zi) 255
 Subašić, Munira (Shoqata Nënate e eknklavave të Zhepës dhe Srebrenicës, BeH) 84, 86, 230, 231, 400, 447, 459

Subotić – Došen, Tanja (Aktivi i grave SNSD, BeH) 354
 Suljević, Čazim (Bashkësia kulturore boshnjake Rilindja, BeH) 240, 241, 242, 243
 Sylja, Mahmut (Kosovë) 151, 152
 Sylka, Xhemile (Kosovë) 371
 Szerencses, Zsuzsanna (Radio Evropa e Lirë, Serbi) 339, 341

Š

Šaćir, Beha (Qendra për punë sociale, BeH) 193, 194, 196
 Šangut, Zoran (Shoqata e juristëve të Vukovarit 1991, Kroaci) 243, 244, 247, 250, 262, 287, 288
 Šaponja-Hadžić, Milena (Serbi) 262, 344
 Šarenkapić, Šaban (Qendra kulturore Damad, Serbi) 260
 Šarkić, Omer (Mali i Zi) 97
 Šćepanović, Nataša (Shoqata e familjarëve të të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 76, 77, 78, 79, 313, 315, 392, 404, 408
 Šebek, Rajko (TV IN, Mali i Zi) 175
 Šećerov, Milica (Lëvizja e goranëve Novi Kneževac, Serbi) 282
 Šehić, Nasiha (Medika, BeH) 415
 Šehić, Vehid (Forumi i qytetarëve të Tuzllës, BeH) 23, 60, 66, 67, 68, 79, 81, 83, 86, 87, 113, 145, 185, 186, 192, 194, 218, 220, 221, 240, 242
 Šesto, Branka (Forumi demokratik serb, Kroaci) 183
 Šeslija, Snežana (Shoqata, BeH) 188, 189
 Šimić, Damir (TV BH1, BeH) 172, 173
 Šimunović, Mirko (Shoqata e familjarëve të mbrojtësve të vrarë dhe të zhdukur, Kroaci) 402
 Škorić, Dane (Koalicioni i shoqatave të refugjatëve të Lapçanit në Beograd, Serbi) 331, 392
 Škrabalo, Marina (Qendra për studime paqësore, Kroaci) 359
 Škrijelj, Redžep (Fjala boshnjake, Serbi) 376
 Škuletić, Sanja (Dnevni Avaz, BeH) 174, 177, 235, 236
 Šnajder, Slobodan (Kroaci) 320
 Šola, Ante (CARITAS Ipshkvia e Varazhdini, Kroaci) 197
 Šolaja, Miloš (Qendra për marrëdhënie ndërkombëtare, BeH) 323
 Šoškić, Branimir (Serbi) 157
 Špančić, Dubravka (Kroaci) 162, 163
 Špelić, Zeljko (Oficer nderi kroat, Kroaci) 211, 212, 213, 214, 394, 407, 419, 433
 Štimac, Siniša (Kroaci) 293, 393, 417, 449
 Šukalo, Lutvo (kryetari i komunës së Focës, BeH) 285, 286

U

Tadej, Mladena (Documenta, Kroaci) 353,

360, 361
 Tahirović, Murat (Shoqata e llogorashëve BeH) 308, 392, 428
 Tahirović, Tahir (Shoqata e llogorashëve të komunës Busovaca, BeH) 114, 115
 Talić, Amir (Shoqata e llogorashëve të Sanski Most, BeH) 105, 106, 107, 194
 Talijanov, Nenad (Forumi i Kikindës, Serbi) 203, 204
 Talović, Sabina (Gratë në të zeza, Mali i Zi) 207, 260
 Tandir, er Samir (Bashkësia kulturore boshnjake, Serbi) 192, 245, 37
 Tanić, Dalibor (Nisma për të drejtat e njeriut u BeH) 205, 232
 Tasić, Živojin (Serbi) 118, 169, 170
 Tatalović, Siniša (Zyra e prsidentit të Republikës së Kroacisë) 161, 162
 Tepavac, Miodrag (Qendra për punë sociale, Serbi) 341
 Teršelić, Vesna (Documenta, Kroaci) 4, 5, 15, 17, 20, 23, 33, 37, 41, 42, 49, 58, 60, 83, 94, 96, 99, 100, 102, 141, 142, 149, 150, 161, 163, 170, 176, 181, 196, 199, 209, 222, 233, 252, 253, 287, 291, 315, 316, 356, 357, 358, 385, 390, 391, 396, 408, 412, 421, 430, 431, 436, 440, 442, 445, 448, 452
 Terziu, Shaban (OJQ Lansdowne, Kosovë) 57, 406
 Thaci, Ardijana (Koha Vision, Kosovë) 173
 Tica, Željko (FTV, BeH) 177
 Tifeku, Ymer (Kosovë) 342
 Tihic, Adisa (BeH) 3
 Todić, Stana (Kosovë) 371
 Todorović, Aleksandar (Nisma civile e aktivistëve të fshirë, Slloveni) 110, 354, 357, 358, 406, 423
 Todorović, Branko (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Republikën Serbe, BeH) 83, 86, 94, 95, 145, 146, 240
 Tokača, Mirsad (Qendra hulumtueso-dokumentuese, BeH) 1, 11, 17, 18, 23, 24, 33
 Toma, Marijana (Impunity Watch, Serbi) 11, 13, 15, 44, 45, 47, 64, 118, 119, 157, 189, 192, 204, 224, 300, 330, 413
 Tompak, Biserka (Kroaci) 182
 Topalli Ylber, (Kosovë) 387, 404, 409, 427
 Topalović, Maksuma (OJQ Alternativa, BeH) 336
 Topić, Tanja (Fondacioni Fridrih Ebert, BeH) 323, 324, 353, 396
 Tošović, Boško (Mitropolia Dabro – boshnjake, BeH) 363, 365
 Trajković, Momčilo (Kosovë) 380
 Trbić, Jusuf (Bashkësia kulturore e boshnjakëve Rilindja, BeH) 27, 32, 68, 110, 111, 112
 Trifunović, Aleksandar (Projekti medial Buka, BeH) 48, 60, 87, 96, 104,
 Trifunović, Milorad (Shoqata e familjarëve

të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 36, 459
 Tucaković, Samir (BeH) 326
 Tucić, Živica (Agjencia informative fetare, Serbi) 363, 366, 367
 Tunaj, don Pal (Kisha Katolike në Kosovë) 351
 Turić, Edin (Shoqata e qytetarëve 25. Maj – Kapija, BeH) 223, 224
 Tvrdišić, Željko (Shoqata e gazetarëve të Kosovës dhe Metohisë, Kosovë) 172

U

Ujhelji, Nandor (Kryetari i Kuvendit Komunal Novi Kneževac, Serbi) 282
 Ukaj, Kimete (NPU, Kosovë) 178, 179
 Ukshini, Sheribane (Kosovë) 373
 Uljarević, Daliborka (Qendra për edukim qytetar, Mali i Zi) 62, 98, 207, 252, 312, 314, 315, 413
 Uzelac, Slobodan (nënkryetar i Qeverisë së Republikës së Kroacisë) 161, 162

V

Vandžić, Hajro (Shoqata e pjesëmarrësve të luftës Atdhetare brigada 150, Kroaci) 210
 Varga, Miroslav (Kroaci) 33, 36, 58, 201, 332, 334, 335
 Vasija, Besarta (Fondi për të drejtën humanitare Kosovë) 216, 283, 290
 Velasquez, Rosalina Tuyuc (Congavina, Gvatemala) 191
 Velez, Gordan (Grupa 484, Serbi) 249
 Veličković, Marko (Qendra për zhvillimin e burimeve qytetare, Serbi) 20, 45, 47, 59, 294, 331, 348, 349, 360, 361
 Velikić, Svetlana (Kosovë) 372
 Velju, Xhafer (Shoqata Pengu i Lirisë, Kosovë) 44, 92, 103, 151, 153
 Velta, Sandra (Shoqata e llogorashëve kroat nga Busovace, BeH) 114
 Vesić, Dragan (AI Kanal, Serbi) 80
 Vesković, Vesna (Komuna e Krushevcit, Serbi) 155
 Vezmar, Nenad (Liga e socialdemokratëve të Vojvodinës, Serbi) 119, 120
 Vezmar, Srđan (Programi për dialog në mes të rinjve, Serbi) 71, 118, 119
 Vičević, Veljko (UDVDR PGZ, Kroaci) 184, 210, 211, 212, 213, 301, 384, 390, 395, 398, 400, 401, 402, 405, 407, 428, 433, 434, 441
 Vidović, Jozo (Shoqata e familjarëve të mbrojtësve të vrarë, BeH) 88
 Vilus, Vesna (Domači, Kroaci) 239
 Višnjić, Dušan (Zyra për të rinjtë e qytetit të Shabacit, Serbi) 227

Višnjić, Tomislav (Serbi) 330, 331, 385, 389, 390, 398, 421, 445, 453, 455
 Vitas, Ivana (Gratë në të zeza, Serbi) 191
 Vitorović, Mioljub (Prokuroria speciale për krime të luftës, Serbi) 300, 303, 385, 426, 427, 437
 Vldić, Željko (Shoqata e llogorashëve, BeH) 244, 374, 401
 Vlajković, Ruža (Shoqata e grave në Teshnje, BeH) 336
 Vojvodić Mirjana (Këshilli për nisma qytetare, Serbi) 46
 Vojvodić, Radmila (Mali i Zi) 321
 Vorkapić, Branislav (Organizata për nisma qytetare, Kroaci) 200, 201, 416, 432, 450
 Vozab, Jaroslav (Këshilli i pakicës kombëtare ceke – Qarku Pozheshkë – Sllavoni, Kroaci) 163, 164, 340
 Vranjanac, Čedomir (Serbi) 262
 Vrcić, Sedat (Flores, Serbi) 248, 261
 Vučić, Persa (Gratë në të zeza, Serbi) 307, 409
 Vujović, Zlatko (CEMI, Mali i Zi) 360
 Vukadinović Olivera (TV Mali i Zi) 208
 Vukadinović, Siniša (Serbi) 368
 Vukadinović, Srđan (Qendra për hulumtime shoqërore, Mali i Zi) 60
 Vukićević, Anka (Kuvendi komunal i Nikshiqit, Mali i Zi) 359
 Vukosavljević-Pavlović, Valentina (Fondi për zhvillimin e qytetit të Leskovcit, Serbi) 117
 Vuković, Dragoljub (PCNEN, Mali i Zi) 254, 358
 Vuković, Duško (PCNEN, Mali i Zi) 52, 53, 112, 113
 Vuković, Miodrag (Partia demokratike e socialistëve, Mali i Zi) 415, 450
 Vuković, Srđan (Kuvendi komunal i Cajnicës, BeH) 285
 Vuković, Svetlana (Qendra për demokracinë e përgjegjshme Luna, BeH) 159, 232, 284, 311
 Vuksanović, Marija (Qendra për zhvillim të organizatave joqeveritare, Mali i Zi) 394

Z

Zabeli, Imri (Kosovë) 258
 Zahirović, Sead (BeH) 68
 Zajović, Staša (Gratë në të zeza, Serbi) 99, 101, 108, 116
 Zdravković, Dejan (Partia Liberal-demokratike, Serbi) 263
 Zdravković, Snežana (Shoqata e familjarëve të të kidnepuarve dhe të vrarëve në Kosovë dhe Metohi, Serbi) 27, 55, 75,

76, 78, 79, 378, 457
 Zec, Avdo (Qendra rinore Gornji Vakuf/Uskoplje, BeH) 161
 Zečević, Jasna (Viva gratë, BeH) 224
 Zeka, Arif (Kosovë) 152
 Zeković Aleksandar (Mali i Zi) 62, 254, 255
 Zeković, Biljana (SOS Podgoricë, Mali i Zi) 208
 Zeković, Lidija (Qendra rinore postpesimistët, Mali i Zi) 310
 Zelenika, Mirko (Shoqata e llogorashëve të luftës Atdhetare të luftës në BeH) 245, 288, 373, 394
 Zeljković, Gordan (Bashkësia demokratike kroate, BeH) 375, 451
 Zeqaj, Sabrije (Hendikos, Kosovë) 122
 Zimović, Milorad (Shoqata për kërkimin e të zhdukurve të komunës Brčko, BeH) 241
 Zlatarević, Himzo (Shoqata e llogorashëve Glamoča, BeH) 87
 Zmijanac, Dragi (Ambasada e parë e fëmijve Mexhashi, Maqedoni) 367
 Znidarčić, Marija (Shoqata e qytetarëve Rrethi paqësor i krishterëve, Kroaci) 198
 Zore, Lucija (Kroaci) 295, 296
 Zovkić, Mato (Kryepeshkopia Vrh-boshnjake, BeH) 363, 364
 Zovko, Hrvoje (HRT, Kroaci) 18, 64
 Zovko, Željko (Shoqata e llogorashëve, BeH) 375
 Zukorlić, Muamer (Meshihati i Bashkësisë Islame në Serbi) 365
 Zupan, Nina (Lëvizja rinore Revolt Tuzla, BeH) 159, 160
 Zurovac, Ljiljana (Këshilli i mediave BeH) 186, 188
 Zvizdić, Memnuna (Gratë grave, BeH) 209

Ž

Žalica, Pjer (BeH) 6
 Žigić, Radmila (Pan Radio, BeH) 67
 Žilić, Marija (Qendra për punë sociale, Kroaci) 164
 Žilnik, Želimir (Serbi) 309, 353
 Živanov, Tijana (Partia demokratike, Serbi) 238
 Živanović, Lidija (Parlamenti qytetar i Helsinkit, BeH) 219
 Živković, Zoran (Milenijum – qendra për zhvillim të shoqërisë qytetare, Serbi) 247, 250, 262
 Žlibanić, Smajil (Shoqata e qytetarëve Gradišćanaca, BeH) 377
 Žolt, Lazar (Universiteti i Novi Sadit, Serbi) 169, 170

Botuesi:

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë

Për botuesin:

Bekim Blakaj

Tirazhi:

200

Shtypi:

Publikum

Beograd, qershor 2011

